

MAGYAR-UGOR
ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR.

ÍRTA

BUDENZ JÓZSEF.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

BUDAPEST, 1873—1881.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

270995

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ELŐSZÓ.

Az úgynevezett „ugor nyelvek“ (vagy a mint másoknak jobban tetszik „finn-ugor“ nyelvek) vagyis a magyar, vogul-osztják, zürjén-votják, lapp, finn, mordvin és cseremis nyelvek szorosabb egybetartozásáról és egyszersmind egyéb „altaji“ nyelvektől együtt való távolabb-állásáról mindenkit az egyszerű elfogulatlan szemlélet győzhet meg, s nem is tudjuk, hogy azt valaki tagadta volna, a ki csak e szemlélethez az illető mindenoldalú nyelvismeretekben magának a kellő módot is megszerezte. Igaz, hogy a nagy altaji nyelvcsalád körében az ugor nyelveknél még szorosabban egymáshoz tartozóknak mutatkoznak pl. a török nyelvek (habár e nyelvcsoporthoz legszélsőbb tagjait mérjük is egymáshoz, teszem az oszmán-törököt és a jakutot vagy a csuvast); de az ugor nyelvek szorosabb viszonya, közös fejlettségi fokukhoz mérten, szintén túl terjed a csupa alapszó- (gyökszó-) egyezésen, mint-hogy bennük még a grammatikai alakok rendszere közös alapvetésen nyugszik; jelesen szóképzésükben aránylag igen kevés az, a mit az egyes nyelvek egészen külön, saját anyaguk fölhasználásával alkottak meg.

Mint külön egybetartozású rokonok pedig az ugor nyelvek megkivánják a tudománytól az egybehasonlítást mindenek előtt azon czéllal, hogy hajdani egységüket vagyis az ugor alapnyelvet mintegy újra elérteremtsük,

lehető megközelítéssel határozván meg fölvehető hangalak-ját s ehhez mért alaki hűséggel összeszerezvén volt szó-kincsét és grammatikai alakrendszere részleteit. Az ugor nyelvek külön tudományának (mondjuk az „ugor összehasonlító nyelvészetnek“) ily célú törekvésében részt veszen ímezen munkám, a „Magyar-ugor összehasonlító Szótár“, azon megszorított föladattal, hogy a magyar nyelv szókincséből mutassa ki az ugor eredetű töszókat, a melyek ugyanis még a többi ugor nyelvekben is lényegesen azonos vagy alkalmasan egyeztethető hang-alakkal és jelentéssel találhatók meg.

A „Magyar-ugor Szótár“ most helyébe lép egy régibb munkálatomnak, mely „A magyar és finn-ugor nyelvekbeli Szóegyezések“ czímmel 1868-ban a Nyelvtudományi Közlemények VI. VII. köteteiben jelent meg. Ezzel természetesen e munkálatot, mint első e nemű kísérletet, mely egyébiránt csak a magyar és rokon nyelvekbeli szóknak egyszerű összeállítására szorítkozott, immár végképen elavúlnak jelentem ki. Eleinte ugyan csak e „Szóegyezések“-nek javított új kiadását szándékoztam készíteni, fölhasználván néhány újabb ismeretforrást, mely egyes ugor nyelvekre nézve akkor nyílt volt meg (pl. Wiedemann észt szótára 1869., Rogov permi-orosz szlovar-ja 1869., Hunfalvy P.: „A kondai vogul nyelv“ 1872., a Vologodszki-féle orosz-osztják szlovar-ja kézirati másolatban). De csakhamar szükségét éreztem, hogy a fölvelt szóhasonlításokról számot is adjak, az egybevetett szókon fönnmaradó hangalaki és jelentésbeli eltéréseket megmagyarázzam. Így csatlakoztak az egyes szóhasonlító czikkekhöz fejtegető magyarázatok (commentárok). Ezek fölvétele tetemesen növelte ugyan a föladatot — annyira, hogy nem egy-két évbe, a mint előbb reményltem volt, hanem közel tíz évbe került a munkának keresztülvitele, — de maga össze-

hasonlító nyomozásom igen sokat nyert általa, a mennyiben ez vitt rá, hogy a szóhasonlítás helyességének kriteriumait az egyes nyelvek hangalaki sajátágaiban, valamint a jelentések összeférésére nézve más nyelvek bízott analogiáiban keressem. Egyszersmind egyes világosabb esetek fejtegetése által csakhamar arról is meggyőződtem, hogy a hasonlító nyelvész az egyes ugor nyelvekben igen sok szónak ismerheti föl képzett (származott) voltát, holott az egyes nyelvek adatai, a szónak igen megfogható hangteste mellett, azt távolról sem engedik sejteni. Ez indított azután arra, hogy az ugor szóegyezésnek esetleg mélyebben rejtő alapját is fölkutassam és szófejtő tárgyalással kimutassam. Meg kell vallanom, hogy legnagyobb részét az új szóhasonlításoknak, melyeket e Szótárban először terjesztek elé s épen azokat, a melyekre amúgy keresve nehezen akadtam volna, ugyancsak commentár-írás közben találtam meg.

Mindamellett hogy a M.-Ug.-Szótárban elég számmal található szófejtés is (etymologia) s hogy nem egy helyen mutat ki olyan alapszókat (úgyn. gyököszókat), a melyeket immár csak származékokban tartottak fenn egyes ugor nyelvek, mégis tűzetes föladata szerint nem „etymologiai” szótár az, hanem egyszerűen „összehasonlító”. Az etymologia benne nem cél, hanem esetleg eszköz, a melylyel él a nem teljes (azaz csak alaptökre szorító) szóegyezés kimutatására. Hol ilyenekkel nincs dolga, nem törődik a netalán kivehető alapszóval, s még kevésbé azzal, hogy ily alapszónak még valamilyen alapjelentést tulajdonítson, — hanem egyszerűen constatálja az egész szók egyezését, számba vevén csak az egyes nyelvekbeli alakok kisebb-nagyobb teljességéből s némely hangbeli különbözéséből vonható tanúságot az egyes nyelvek hangalaki jellemére nézve, a mely megint a hasonlítás egyéb eseteiben utmutatóul és eligazítóul szolgálhat. Vélhetjük bár, hogy a

finn *silmä* (mord. *selme*) „oculus“ származott szó, melynek alapja (gyöke) *sil-*, *sel-*; de mi haszna, ha erre valamely „etymon“-t fogunk rá, midőn meg kell engednünk, hogy az „oculus“-nak többféle lehetett az etymonja, a melyről elneveztetett. De abból, hogy az egész *silmä* (*selme*)-nek a magyar *szeme* tö felel meg, az a tanuság, hogy a magyarban szóközépi és vocalisközi *m* esetleg hajdani *lm* helyett való, míg másrészt eredeti ilyen *m* helyén most a magyarban *v*-t találunk (*leve* = finn *lème*, *neve* = finn *nime* stb.). Hogy ugyane *silmä*-nek a zürjén-voljákban *sinm'* (nom. *sin*) felel meg, azt tanítja, hogy e nyelvben szóvégi *n*, mely mellett a teljes töben még *nm* merül föl, régebb *lm* helyén áll, s ez pl. mindjárt arra igazít, hogy a zürj. *pon* (*ponm'*) „canis“ szónak nincs köze a mord. *pinä*, finn *peni*-vel. Azt tartom, hogy kivált olyan hasonlító nyelvészet, a mely még alapjainak megrakásán dolgozik, a milyen pedig utolvégre az ugor nyelvészet is, jobban szorúl a hasonlító hangtani tapasztalásokra, mintsem hamar készült etymológiákra. Ezzel korántsem akarom azt mondani, hogy a szófejtés nem volna a szóhasonlításnak s ennek útján valamely alapnyelv szókincse összeszerzésének hatalmas eszköze; sőt meg kell vallanom, hogy csakis ez eszköz alkalmazása mellett fogjuk az ugor nyelvekbeli szóhasonlítást lényegesen előbbre vinni. De ki kell emelnem, hogy csak olyan szófejtésben lehet köszönet, a mely a maga műveleteiről számot is tud adni: hogy a bizonyos nyelvben csakugyan vannak ilyen meg ilyen alakú tagjai a szónak, s hogy e tagoknak ilyen meg ilyen a functiójuk; a mely e mellett az alapjelentések egyeztetésével nem űz hiú játékot, csak az etymologusnak merész képzeletére bízván a kapcsolatok eléállítását, hanem azokat más, főleg valamennyire hasonló természetű nyelvek észjárásaiban keresi s a talált analogiákat óvatos tapintattal alkalmazza, megkülömböztetvén a

természetesen egyszerű a mesterségesen erőtetettől. Hiába való az erőszakos szófejtés, a mely nem is fejt, hanem vagdal, mindjárt az elején kezdvén a szónak tagokra bonczolását, keveset törődve ezek netaláni értékével. De ha könnyű is a szófejtésnek ezen épen nem módszeres nemétől tartózkodni, mégis el is lehet azt hibázni, a mennyiben sokszor némi divinatio-ra szorulunk az etymon kutatásában s azonkívül a megokolás elégségét bizonyos mértékben egyéni felfogás ítéli meg. Magam részéről annyit mondhatok, hogy e szótáramban, a hol kellett, a szófejtést azon nézetek alapján alkalmaztam, a melyeket eddig az ugor nyelvek szóképzéséről magamnak alkottam. Ezekből itt-ott érintettem is részleteket vagy épen fejtegettem is, rendszeresen pedig majd egy külön munkában szándékozom eléadni. Hasonlóképen iparkodtam a jelentések fejtegetésében illetőleg egyeztetésében lehetőleg világos és biztos analógiákkal élni.

Az egyszerű hasonlítással, a melyet e Szótár föladatának vall, azonban vele jár az esetleg valamennyire eltérő szóalakok közül olyannak kiválasztása, a melyből a többi elváltozva fejlődhetett, vagy pedig valamennyi egyes nyelvekbeli szóalak helyett olyannak fölvétele, a melyből azok külön-külön eléállhattak: vagyis „alapalak“-nak állítása, melyet e munkában többnyire „ugor alak“-nak neveztem. Ilyennek meghatározásában tekintettel kellett lennem nemcsak a nyelvi hangalak általában szokott fejlődésére, a milyen más nyelvekben is tapasztalható (pl. a hangteljesség fokunkénti fogyása, bizonyos rend az erős nyelvhangnak gyöngébbre változásában), — hanem kiválólag nyomoznom kellett az egyes ugor nyelveket külön jellemző hangalaki sajátságokat, melyek közt itt-ott az általános (hangbeli gyengülés felé irányuló) fejlődéssel ellentétes jelenségek (hangerősülés-félék) is merülnek föl.

Ide tartozó részletet sokat is fejteget e Szótár; hiszen több ilyennek első megfigyelésére csak e munka kidolgozása vitt rá. Egyébiránt az ugor nyelvek hangalaki jelleméről való nézeteimet majd egy külön dolgozatban („Ugor összehasonlító hangtan“) lesz alkalmam kifejteni. Itt még csak annyit jegyzek meg, hogy az ugor „alapalak“, a mint ez idő szerint állíthatjuk, sok esetben még csak megközelítő képlete lehet a hajdan megvolt alaknak; jelesen hiájával vagyunk minden módnak, hogy az eredeti vocalisokat szorosabban meghatározzuk, kivéve azt, hogy a mélyhanguak (*a i o u*) vagy a magashanguak (*e i ö ü*) osztályába tartoztak-e.¹⁾ Egyik ugor nyelv sem, még az általánvéve a legjobban conservált finn nyelv sem vehető e tekintetben ugor szanszkritnak; s jóformán meg kell elégednünk, ha némely esetben mind-egyik vocalis-osztályban (a mély- és magashangú osztályban) két vocalis-szinezet (egy magasabbik s egy mélyebbik) közül valamelyiket állapíthatjuk meg. Így pl. a *ν_l*- „esse“ ige jóformán mélyebb szinezetű (*o*, *u*-féle) vocalissal volt, a mivel a mai magyar *val-* (*vol-* mellett) sem ellenkezik, minthogy ez is régebben *vol*-nak hangzott.

E Szótár kidolgozása, közbeesett egyéb kisebb munkák és hivatalos teendőim mellett, közel tíz évig húzódott el.²⁾ Ez amúgyis elég idő arra, hogy a munka elejétől némileg

¹⁾ Ezért, hogy az alapalakokat valahogy kiírhasam, két határozatlan vocalis-jegyet alkalmaztam: *∘* = egyelőre meg nem határozható mélyhangú vocalis, *∘̂* = szintílyen magashangú vocalis. Amazt bár *o* nak, emezt meg *ö*-nek vagy *e*-nek ejthetjük. Szó elején helyettük, a Szótár végrészában (lásd a 715. lapon) a görög *α* és *ε* betűket írtam. — Még megjegyzem, hogy az ugor szótóket általában vocalis-végűeknek veszem föl, és pedig a legrövidebbeket (némely kevés kivétellel) kéttagúaknak. Mégis az igetóket gyakran a végvocalis elhagyásával írtam ki (pl. *k_∘g-* e h. *k_∘g_∘-*).

²⁾ Az I. füzet (1—256. lap), a *k*, *g*, *h*, *j*, *gy*, *t*, *d* kezdetű magyar szókkal, megjelent 1873-ban; II. füzet (257—430. l.):

külömbözzék a vége, a mennyire szóhasonlításban az egyéni felfogás is számba jő. Nem csodálnám, ha valaki úgy találná, hogy az elején még bátrabban állítottam egyet-mást s a vége felé kétkedőbbé váltam. Mindenesetre ez idő folytán egyes pontokban módosultak nézeteim, a mi itt tekintetbe jő, az ugor szóképzést illetőleg. Így az elején még gyakrabban fogadtam el lappangásba jutott denominatív igeképzést, míg később az találtam, hogy az ugor alapnyelvnek nagyobb számmal még külön nem vált ige- és névszó-értékű szótő tulajdonítható. Munka közben alkottam meg az ugor nyelvek elágazásáról való nézetemet is (lásd 383—388. ll.) s ezt az azután következett fejtegetésekben itt-ott számba is vettem. — Meg lesz talán még bocsátható, hogy hosszabb idő múltával a sok apró részlet közt egy-egy korábbi állításomra már vissza sem emlékeztem, s minden megjegyzés nélkül vele ellenkezőt állítottam. Ilyen esetek, a mennyit eddig észrevettem, a következők: 14. lapon azt mondom, hogy a finn *löytä* = cser. *lölde*-, m. *löl*-, a *lel*-, *löl*- cikkben 692. l. mellőztem a cser. *lölde*- (tollere)-t, mert nem is tartom már a f. *löytä*-vel egybevalónak | 61. l. „finn *umpe* = lp. *obba*, lásd az *ép* cikk alatt“; az *ép*-nek azóta (790. l.) egészen más megfelelőjét találtam | a lapp *čokkete*- „considere“ külömböző combinatióba hozatott 63. l. a *gugg* cikkben és 377. l. a *csökk*- cikkben | szintígy a cser *šinž*- sedere, *šind*- deponere 258. l. a *dől*- cikkben, és 377. l. *csök*- alatt | 570 l. a *vég* hadához csatoltam a zürj. *vom* „száj“ szót is, mely 724. l. jobb helyet nyert az *ajtó* cikkben.

Észrevettem bár egyebütt is egyet-mást, a mit most többé fönn nem tarthatónak vélek. De most még nem

sž, ž, s, cs, cž, n, ny, 1875-ben; III. füzet (431—594. l.): *p, b, f, v*, 1877-ben; IV. füzet (595—712): *m, r, l*, 1879-ben; V. füzet (713—885. l.): *a, e, i, o, ő, u, ü*, 1881-ben.

látom idejét, hogy igazításokba bocsátkozzam, hanem inkább megvárom ugor-nyelvész társaim bírálatát, a kik jobban láthatják meg, hol „vágtam köbe a fejszémet“, a mint Ahlqvist mondja.¹⁾ Addig a munkám „valeat quantum valere potest“ — míg egy új kiadásban tökéletesebb tartalommal és alakkal fog megjelenhetni.

¹⁾ „Om möjligheten af ett finskt-ugriskt etymologiskt lexikon och om Donners komparativa ordbok“ (Hels. 1879.) 14. l. „i detalj hugger dock äfven han ofta yxen i stenen“.

Budapest, 1881. Julius elején.

BUDENZ JÓZSEF.

EGYÉB TUDNIVALÓK.

Még el kell mondanom, mely forrásokból ismerem és hoztam föl az egyes ugor nyelvek szavait; ezenkívül még némely tudnivalókat kell közölnöm a Szótár használatára nézve.

Források.

Finn nyelv¹⁾. Szótárak: *G. Renvall*, *Lexicon linguae Finnicae* (Abo 1826); — *G. E. Eurén*, *Finsk-svensk Ordbok* (Tavastehus 1860); — *F. Ahlman*, *Finsk-svensk Ordbok* (Helsingfors 1874); — *E. Lönnrot*, *Finskt-svenskt Lexikon* (Hels. 1874. 1880); — Észtl nyelv (v. dialectus): *F. J. Wiedemann*, *Ehstnisch deutsches Wörterbuch* (St. Petersburg 1869); — Lív nyelv: *J. A. Sjögrén's* *Livisch-deutsches Wörterbuch*, bearbeitet von *F. J. Wiedemann* (St. Petersburg 1861.); — Vepsz és Vót nyelv: *A. Ahlqvist*, *Anteckningar i Nordtshudiskan* (Hels. 1859) (III. rész: Ordförteckning); — *A. Ahlqvist*, *Wotisk Grammatik jemte språkprof och Ordförteckning* (Hels. 1855); — *A. Ahlqvist*, *Suomalainen Murteiskirja* („Vepsäläinen sanasto“-val) Hels. 1869.

Mordvin nyelv: *A. Ahlqvist*, *Mokscha-mordwinische Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis* (St. Petersburg 1861); — *F. J. Wiedemann*, *Grammatik der Ersamordwinischen Sprache nebst einem kleinen Wörter-*

¹⁾ Megjegyzem, hogy a finn szók rovátában a szorosabb értelemben vett finn (nyugati és irodalmi-finn) szóalak mellett rend szerint csak még egy dialectusbelit vettem föl, az észtl-t. A többi dialectusokat külön kellet szerint vettem tekintetbe.

buch (St. Petersburg 1865); — *Reguly A.* mordvin szógyűjteménye (lásd a „Nyelvtudományi Közlemények“ V. kötetében a „Mordvin közlések“ III. részét: „Moksa- és erza-mordvin szótár“. Pest 1866).

Cseremisiz nyelv: Erdei- és Hegyi-cseremisiz szótár (Vocabularium čeremissicum utriusque dialecti). Főleg *Reguly* cseremisiz szógyűjteményéből és az új testamentom cseremisiz fordításából szerkesztette *Budenz J.* Pest 1866. — *Pótlék* a cseremisiz szótárhoz (az 1775-iki cseremisiz grammatikából: ismertette *Budenz J.* a Nyelvtud. Közlemények VI. kötetében. Pest 1867); — *F. J. Wiedemann*-nak maga használatára készített cseremisiz szójegyzéke (melyet ő szíves volt rendelkezésemre bocsátani).

Lapp nyelv¹⁾: *E. Lindahl* et *J. Öhrling*, Lexicon Lapponicum (svéd-lapp dialectus), Stockholm 1780; — *Budenz J.*, svéd-lapp szójegyzék (néhány svéd-lapp nyelvmutatóványhoz: Nyelvtud. Közlemények XII. köt., Budapest 1876); — *J. A. Friis*, Lappiske Sprogprøver (finnmarki dial.) med Ordbog (Christiania 1856.); — *id.* Lappisk Grammatik (1856); — *N. K. Stockfleth*, Norsk-lappisk Ordbog (Christiania 1852); — *E. Lönnrot*, Über den Enare-lappischen Dialekt (Helsingfors 1856)²⁾

Zürjén és votják nyelv: Зырянско-русский и русско-зырянский Словарь, составленный Павломъ Саввантовымъ = *Szavrajitor Pál*, Zürjén orosz és orosz-zürjén szótár (Sz.-Pétervár 1850); — Пермьско-русский и русско-пермьский Словарь, составленный Николаемъ Роговымъ = *Rogov Miklós*, Permi-orosz és orosz-permi szótár (Sz.-Pétervár 1869); — *F. J.*

¹⁾ Többször félre hagytam olyan lapp szót, a melyet csak a finnból való kölcsönn vételnek tartok: pl. *sʒag* alatt (264. l.) a lp. *hägga-t* = finn *henke* (*henge*); — *sʒakad* alatt (268. l.) a lp. *hokkete-t* = f. *hukutta*. Ilyen kölcsönn vétel lehet bár több, e Szótárban mégis fölhozott lapp szó: pl. *más* alatt (604. l.) *muttem*

²⁾ Enare-lapp szót csak itt-ott hoztam föl, a hol tanulságosnak látszott. — Az orosz-lapp nyelvből csak 1879-ben közölt először textusokat dr. Genetz Arvid (Nyelvt. Közlem. XV. köt.); de még várjuk a nyelvtanát és szótárát.

Wiedemann, Syrjänisch-deutsches Wörterbuch nebst einem Wotjakisch.-deutschen im Anhang (St.-Petersburg 1880); — *M. A. Castrén*, Elementa grammatices Syrjaenae (Izsmäi dial.), „Index vocabulorum“-val (Helsingfors 1844); — *F. J. Wiedemann*, Grammatik der wotjakischen Sprache nebst einem kleinen Wörterbuche (Reval 1851).

Vogul nyelv: *Reguly A.*-nak hátrahagyott szótári anyaga, főleg az északi és loszva-melléki vogul nyelvből (szótári czédulákon és egyéb jegyzetekben); — *Reguly A.* vogul textusai (kiadta Hunfalvy P. „A vogul föld és nép“ czímű munkában, Pest 1864); — *Hunfalvy P.*, a Kondai vogul nyelv (a Popov-féle Máté-fordítás alapján): Nyelvt. Közlem. IX. kötet, Pest 1872; — *id.* a Kondai vogul nyelv (Márk evangéliuma): Nyelvt. Közlem. X. kötet, Pest 1872.

Osztják nyelv: *M. A. Castrén's* Versuch einer Ostjakischen Sprachlehre (Irtis-melléki és Szurguti dial.) nebst kurzem Wörterverzeichnis (ed. A. Schiefner), St.-Petersburg 1858; — *Vologodszki*-nak orosz-osztják szlovarja, északi-osztják dial. (kézirati másolatban; magam használatára átírtam osztják-orosz szótárrá; ki is adta magyar fordítással Hunfalvy P.: Nyelvt. Közl. XI. Budapest 1875); — *A. Ahlqvist*, Über die Sprache der Nord-Ostjaken, I. Sprachtexte und Wörtersammlung. Helsingfors 1880 (használhattam még a szótáram utolsó füzetében).

A fölhozott ugor nyelvekbeli szók fordítását rendszerint az illető forrás szavaival vettem föl; csak a svéd és dán nyelvű értelmezéseket fordítottam németre; szintígy az orosz nyelvűeket is, de gyakran, a hol az elétalált jelentések biztosabb föltüntetésére némileg kívánatosnak látszott, még az eredeti orosz értelmezést is mellékeltem.

Írásmód és átírás.

A tárgyalt magyar szókat a jelenleg dívó magyar helyesírás szerint írtam, — kivéve hogy a kettőzött kétjegyű betűk szokott rövidítését mellőztem (pl. *hosszú* s nem *hosszú*), s hogy alkalmilag az úgyn. közép-e (i felé hajló s

ö-vel váltakozó *e*) jegyével (*ē*) meg a hosszú nyílt *e* (= *ā*) jelölésére *ē*-vel éltem.

A finn szók írásában szintén a mostani finn irodalmi írásmódot tartottam meg, mely szerint *y* = *ü*, s a hosszú önhangzók kettős betűvel íratnak (*aa*, *ee* stb.), meg az *i*-végű diphthongusok *i*-vel (*ai*, *oi*, *ei* stb.). — Az észti szókat Wiedemann (Ehstnisch-deutsches Wörterbuch) szerint írtam, azon eltéréssel, hogy a diphthongusok alól az összekötő *u* jegyet elhagytam s a helyett inkább a nem diphthongust tevő két vocalis közé *'* jegyet vetettem (*ai*, *au* stb., ellenben: *a'i*, *a'u* stb.); azután meg az *ō* vocalisjegy helyett *o*-t hoztam be. — A lapp szókban is írtam még *i*-vel az *i*-végű diphthongusokat s megtartottam az erősbült *j*-nek *gj*-vel írását; ezenkívül pedig a többi ugor nyelvek írására szolgáló átírást használtam, a melylyel azonban a Friis és Stockfleth-féle lapp írásmód is jobbadán egyező.¹⁾ A sajtóságos módon erősbülő lapp consonansok (*gñ*, *dn*, *bm*, *gj*) igazi értékének föltüntetésére a commentárokból ezt a jegyet alkalmaztam: *'* (*vuogñes*, *ädna*, *obme*, *bagje* = *vuoñes*, *ä'na*, *o'me*, *ba'je*).

A többi ugor nyelvekre használt átírásnak betűsora a következő:

a, *ä*, *e*, *i*, *o*, *ö*, *ü*; *ŕ*, *ŝ*;
k, *g*, *χ*, *ŕ*, *ñ*; *č* (*č*), *c*, *š*, *ŝ*, *ž*;
t, *d*, *s* (*τ*), *z* (*ð*), *n*; *p*, *b*, *f*, *v*, *m*;
r, *l*, *ł*, *ł*.

Ezek közül: *a*, vogul szókban = *o* felé hajló *a* (magy. *a*) | az *i* = mélyhangú *i* | az *o* (Wied. *ō*), észti és votják szókban = mélyhangú *ē* (ejtéséről lásd: Wiedemann, Grammatik der Ehstnischen Sprache 85. 86. ll.) | *ö* a lívben = *ö* és *ü* közt álló vocalis (lásd: Sjögrén, Livische Grammatik, ed. Wiedemann 10. l.) | az *ŕ* jegy jelent egyelőre

¹⁾ Megjegyzem, hogy a *kuo*-, *kue*- kezdetű svéd-lapp szókat Lindahl *qwo*-, *qwe*-vel, Stockfleth meg *quo*-, *que*-vel írta. A Szótár elején ezeket még *kvo*-, *kve*-vel írtam (pl. *kvode*-, *kvele*); későbbben tapasztaltam, hogy e szókezdlet csakugyan *kuo*-, *kue*-nek hangzik (*uo*, *ue* diphthongussal: *kuode*-, *kuele*), a mint a finnmarki-lappban is *guo* (*guö*) felel meg neki.

meg nem határozható mélyhangú vocalist, (melyet *o*-nak ejthetünk), meg *z* szintilyen magashangú vocalist (*ö* vagy *e*-nek ejthető) || *χ* = német *ch* (ezekben: *rache*, *lachen*) | *γ* = a *χ*-nak megfelelő lágy gutturalis spirans | *ñ* = gutturalis nasalis (német *ng*: *singen*, *hängen*) | *ś* = magy. *s* (ném. *sch*) (ellenben *s* = magy. *sz*) | *ž* = az *ś*-nek megfelelő lágy spirans (magy. *zs*) | *č* = explosiv dentalis előhanggal ejtett *š* (magy. *cs*); *č* zürjén szókban erősebb előhangú *č* | *ž* = a *č*-nek megfelelő lágyja (angol *j*) | *c* = explosiv dentalis előhanggal ejtett *s* (magy. *cz*) | *z* = a *c*-nek lágyja (*dz*) | *τ* és *δ* = angol *th*-féle kemény és lágy dentalis spirans, lapp szókban | *l* és *l̥*, osztják szókban = *tl* és *dl*-féle kemény és lágy vegyes hangzók.

A vocalisok hosszúságát fekvő vonalka jelöli: *ā*, *ē*, *ō* stb.; — némely consonansoknak jésített (*mouillé*) voltát pedig a betű fölibe vetett vagy oldalához alkalmazott ' jegy: *d'*, *t'*, *ś'*, *ž'*, *č'*, *ž'*, *ñ'*, *ř'*, *l'*.

Különös jegyül használtam még (a Szótár vége felé) a fekvő horgot (<), képzők és ragok előtt, annak föltüntetésére, hogy kezdő vocalisukban még a szótőnek végvocalisa is benne foglaltatik (pl. *kaivime* a finn *kaiva-* igétől <*ime* képzővel).

Rövidítések.

Az egyes ugor nyelvek és dialectusaik elnevezései, a fölhozott szók előtt:

cser. — cseremisz (és pedig erdei-cseremisz dialectus, vagyis cserS.); cserM. — cseremisz (hegyi-cser. dialectus).

észt. — észt nyelv (e mellett D. a dorpáti vagy déli dialectust jelöli).

finn. vagy rövidebben f. — finn (szorosabb értelemben).

lp. — lapp (svéd-lapp dial., vagyis lpS.) | lpE. — lapp (Enare-lapp dial.) | lpF. — lapp (finnmarki dial.)

m. — magyar.

mord. vagy rövidebben md. — mordvin (moksa-mordvin dial., így is: mordM.) | mordE. — erza-mordvin.

oszt. — osztják (Irtis-melléki dial., így is: osztIrt.) |

osztS. — osztják (Szurguti dial.) | —osztB. északi-osztják dial. (Ber. — Berezov vidéki; Obd. — Obdorszk vidéki).

vog. — vogul (főleg = vogB. — északi-vogul) | vogK. — Kondai vogul | vogL. — Loszva-melléki vogul | vogP. — Pelim-melléki vogul.

votj. — votják.

zürj. — zürjén (főleg szíszolai és vičegdai dial.); (külön kitett Izsm. = izsmai dial.) | zürjP. — zürjén (permi dialectus).

Egyéb rövidítések:

1. abl. — ablativus | acc. — accusativus | adj., vagy: adj. p. — adjectivum possessoris | caus., v. caus. — verbum causativum | comp. — comparativus | cz. — czikk | denom. — verbum denominativum (denominale) | dim. — nomen diminutivum | e h. — e helyett | frequ., fr. — verbum frequentativum | gen., g. — genitivus | ib. — ibidem | id. — idem | instr. — instructivus | I., II. — lap, lapok | mom., — verbum momentaneum | n. act. — nomen actionis | n. ag. — nomen agentis | nom., n. — nominativus | nom. (verbale) — nomen (verbale) | plur., pl. — pluralis | p. o., pl. — példának okáért, például | pr. 1., pr. 3. — indicativi praesens, egyes-számi 1. 3. személy | refl. — reflexiv, verbum reflexivum | sz. — szám | t. i. — tudni illik (scilicet) tkp. — tulajdonképen | t. tö — teljes tö | v. — vagy | v. ő. — vesd össze (confer, conferatur).

2. Rövidítve idézett nyelvészeti szerzők és munkák: Ahlq., Ahl., A. — Ahlqvist | Ahlqvist, *Auszüge* — August Ahlqvist: *Auszüge aus einer neuen Grammatik der finnischen Sprache*, I–III. Stück (Helsingfors 1870–74) | Ahlquist, *Kulturord.* — De vestfinska språkens kulturord (Helsingfors 1871) (Német kiadása: *Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen*. Helsingfors 1875) | Ballagi, T. Szót. — Ballagi Mór: *A magyar nyelv teljes szótára* (Pest 1873) | Castr., Cast. — Castrén | Curtius, Gr. Etym. (Gr. Et.) — Georg Curtius: *Grundzüge der griechischen Etymologie* (III., IV. és V. kiadás) | Donner, Wbuch. — O. Donner: *Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen*. I. II. Heft (Helsingfors 1874. 1876) | Eurén — G. E. Eurén:

Finsk-svensk Ordbok (Tavastehus 1860) | *Fick, Wbuck* — Aug. Fick: Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen I. II. (Göttingen 1870–71) | *Hunfalvy, Vogul föld* — A Vogul föld és nép. Reguly Antal hagyományaiából kidolgozta Hunfalvy Pál (Pest 1864) | *Kreszn.* — Kresznerics Ferencz: Magyar Szótár gyökérrendel és deákozattal (Buda 1831–32) | *Kríza* — Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény, szerkeszti Kríza János I. köt. (Kolosvár 1863) (benne: 490–524. l. Tájszótár) | *Lönnrot*, vagy: *Lönnr.* — Elias Lönnrot: Finskt-svenskt Lexikon I. II. (Helsingf. 1874. 1881) | *Mátyás* — Mátyás Flórián: Magyar nyelvtörténeti szótár-kísérlet [A. és B.] (Pest és Pécs 1868–71) | *MNyelvész* — Magyar Nyelvész. Szerkeszti Hunfalvy Pál (Pest 1856–61) | *MNySzót.*, *MNySz.* — A Magyar nyelv Szótára. Készítették Czuczor Gergely és Fogarasi János I–VI. (Pest 1862–1874) | *Moln. A.*, vagy: *MA.* — Molnár Albert: Dictionarium Ungarico-Latinum (Heidelbergae 1621) | *Nyelvör*, rövidebben: *Nylr.*, *Nyr.*, *Ny.* — Magyar Nyelvör. Szerkeszti Szarvas Gábor I–IX. (Budapest 1872–1880) | *Nyelvt. Közl.*, vagy: *NyKözl.*, vagy: *NyK.* — Nyelvtudományi Közlemények. I–XIV. Szerkeszti Hunfalvy Pál; XV., XVI. Szerk. Budenz J. (Budapest 1862–1881) | *PPáp.* — Páriz Pápai (Ferencz): Dictionarium Hungarico-Latinum (Löcse 1708) | *Reg.* — Reguly Antal | *Renv.* — G. Renvall: Lexicon linguae Finnicae (Abo 1826) | *Révai, Ant.* — Révai J. Miklós: Antiquitates literaturae Hungaricae. (Pest 1803) | *Sánd. I.*, vagy: *S. I.* — Sándor István: Toldalék a magyar-deák szókönyvhez (Bécs 1808) | *Sz. D.*, *SzD.* — Baróti Szabó Dávid: Kisded Szótár, II. kiadás (Kassa 1792) | *Szóegy.* — A magyar és finn-ugor nyelvekbeli Szóegyeztetések. Elétejeszti Budenz J. (Nyelvt. Közl. VI. VII. Pest 1868) | *Tájsz.* — Magyar Tájszótár. Kiadta a Magyar Tudós Társaság (Buda 1838) | *Thomsen, Einfluss.* — Wilh. Thomsen: Ueber den Einfluss der Germanischen Sprachen auf die Finnisch-lappischen (Halle 1870) | *Ugr. Sprachst.* — Ugrische Sprachstudien von Jos. Budenz I. II. (Pest 1869. 1870) | *Vámbéry, Et. Wbuck.* — Etymologisches Wörterbuch der

Turko-Tatarischen Sprachen von Herm. Vámbéry (Leipzig 1878) | *Wied.*, vagy: *W.* — Wiedemann.

3. Rövidített idézetek a régibb magyar irodalomból. *Bécsi c.* — Bécsi codex (lásd: Régi Magyar Nyelvemlékek I. Buda 1838, meg: Nyelvemléktár I. Bpest 1873) | *Debr. c.* — Debreczeni codex | *Döb. c.*, *Döbr. c.*, *Db. c.* — Döbrentei codex | *Dug.* — Dugonics | *Ehrenf.*, *Ehrf.* — Ehrenfeld codex (Nyelvemléktár VII. 1878) | *Érd. c.*, *Érdy-c.* — Érdy codex (Nyelvemléktár IV. V. 1876) | *Érs. c.* — Érsekújvári codex (Nyelvemléktár IX) | *Fal.* — Faludi Ferencz | *Gyöngy.* — Gyöngyösi István | *HBeszéd*, vagy: *HB.* — Halotti Beszéd (Régi M. Nyelvemlékek I.) | *Jord. c.* — Jordánszky codex (Régi M. Ny. V.) | *Káldi* — Káldi György | *Károlyi bibl.* — Károlyi Gáspár, Biblia | *Katal. leg.* — Szent Katalin verses legendája (ed. Toldy 1855. | *Kaz. c.* — Kazinczy codex (Nyelvemléktár VI. 1879) | *Kulcs. c.* — Kulcsár codex (ib. VIII. 1879) | *Münch. c.* — Münchener codex (Régi M. Nyelvemlékek III. 1842; meg: Nyelvemléktár I.) | *Nád. c.* — Nádor codex (ed. Toldy 1857) | *Pázm.* — Pázmány Péter | *Peer c.* (Nyelvemléktár II.) | *Pesti* — Pesti Gábor, Aesopusi meséi (ed. Toldy 1858) | *Régi. v. Rég.* — Régi magyar irodalom | *Thewr. c.* — Thewrewk codex (Nyelvemléktár II.) | *Weszp.* — Wespriemi codex (ib. II.).

K.

Setälä, Ääkk. 8.

17. XII. 291.

Szókezdő m. *k* ellenében a többi ugor nyelvek is rendszeren *k*-t mutatnak föl; kivétel nélkül azok, melyeknek a szó elején csakis *k* az explosiv gutturalisuk (mint a finn, észt, svéd-lapp, mordvin, cseremisz, északi-vogul), s melyek e mellett a mélyhangú szók kezdő *k*-ját nem fejlesztették kemény gutturalis spiranssá (mint az osztják és kondai-vogul). Kizárólagosan lágy gutturalis explosivával (*g*) él a szóelején a finnmarki lapp dialectus, s ennél fogva ezt tünteti föl a m. *k* ellenében is. Egyedül a zürjén-votják (= permi főnyelv) él szóelején külön *k*-val és *g*-vel, ámbár nincs meg erre nézve a két nyelv közt teljes megegyezés; innen a magyar szókezdő *k*-nak esetleg permi *g*-vel való találkozása. Kérdés vethető föl erre nézve, de egyelőre még nem tárgyalható, mennyiben kell már az ugor alapnyelvnek szókezdő *g*-t is tulajdonítani, mely azután a legtöbb ugor nyelvben *k*-vá, vagy még ezen túl is *χ*-vá (*h*-vá) fejlődött (v. ö. a *G.* és *H.* betűkhez való általános észrevételt). — Kivételes hangugrással (mint *köpn*i mellett a székely *töpn*i) megfelel a m. szókezdő *k*-nak nagy ritkán *t* is (v. ö. *kerek* czikkben a cser. szókat).

kacs, *kacso* *EtHng. IV.*
272.

1. **Kacsint, kacsont** (*kacsintani* blinzeln, liebäugeln: v. ö. *kacsongat*- e h. *kacsontgat* id. [frequ.]):

finn. *katso*- nézni (intueri, spectare, adspicere); *katsahta*- subito adspicere, oculos advertere || észt. *katsu*- beschen, anschauen; versuchen, prüfen; besuchen (*tähte-katsuja* csilágnézõ; *katsu*! sieh zu, hüte dich).

lp. koce-, koco- vigilare; kocaje- expurgisci | lpF. gocce-
és gocca- id.

gäččänt „je“
hen, beňach
ten, etc.“, vog
f. katson
der viel
leicht eher
kaitsea
Wicklung,
SHS. Toim.
X. 1929.

A m. kacsint-ból kifejlik mint alapige kacs- „blicken, schauen“, melynek amaz diminutiv (vagy diminutivo-momentán) alakja, v. ö. csapint, érint, vágint. — Szóegy.-ben lapp szónak käče- „nézni, gondját viselni“ volt fölhozva (lpF. gäčča-); de ez alig felel meg a f. katso-nak, hanem inkább a kaitse- „tueri, hüten“ igének; megjegyezhető lpF. gäčče „hirt“ = f. kaitsia. — Nem bizonyos, hogy vog. kaškat- „leselkedni, lauern (Hfvy)“ még ide való, azaz hogy az ebbeli alapszó kaš- (v. ö. ürkat- várakozni: ür- várni, vogK. uryat-: ur-) egyszerű „nézni“ ige; mert kaš- különben csak mellékalakja ennek: kanš- „tudni, ismerni“ (vogK. xanč- és xaš-), egy kan- alapigéből, mely a finnben kon- alakban találkozok (lásd a gond, gondol czikk alatt).

2. kajács gebogen, gekrümmt (doppelt in verschiedener richtung);

k. e. h. válnak.
f. MTsz.

kajla gebogen (einwärts od. abwärts: k. szarrú);

kajsza, kajcsa gebogen, krumm (krummbeinig); kajcs hakenkrümmung: kajcsos hakenförmig, hakig;

kajmó haken, hakig gekrümmtes ende; kajmacs id.

u. kajács 2
vö. forga's
(fargács R.)
szilács: szil-
ának.

Mindezen szembetünőleg egymással egybetartozó m. szók az ugor k.g- „hajlani“ igének származékai, melynek különben haj- a magyar alakja (hajt- flectere, hajl- inclinare, flecti, lásd e czikket), s melynek itt kezdőhangzója még k--nak maradt: kaj- (úgy mint küm-, kün--ban = hün--). Egyenesen ezen kaj--nak mint egyszerű alapigének kicsinyítő cs-vel folytatott participiumát (kajó) láthatjuk kajács-ban (v. ö. birák: 2) biró); a kajla egy a hajl--nak megfelelő kajl-igétől (v. ö. vog. kajl-), úgy mint szüle e h. szülő; kajcs, kajcsa, kajsza azon kos névszótőhez csatlakoznak, mely zürj. kösti-ből (e h. kosti- flectere) válik ki. Végre kajmó egy kajm-féle igetöből indul ki, melynek m képzője a magyarban közönségesebben n alakban momentán értékkel bír (v. ö. köszön); ugyanez megvan p. o. a vog. kuotmil „hajlat“-ban is (a kuot- hajlani igétől).

*) vö. sava-
nyó: savanya:
savanyás.

„ványolja, sünti a gyapjúpórtót“ SzD. „pannum lanum“

3. kall (kallani pannum lancum contundere, laevigare;

vö. Karol-, kallik: kallott, el-k. attritus, detritus, p. o. ruha vestis; kárlani kallat- (kallatni atterere, deterere: el-k. ruhát); kallód- YSz. | kall (kallódik: sim atteritur, conteritur, consumitur):

MTsz. | karlód-ik MTsz.

Tcalco, denso, contundo, emollio, lenigo
SI. „... ártat, tisztít, puhít.“

a } ?
u }

golatet
bekosten,
verschwen-
den; f. Ku-
luttan
(Wickl. Phr

(Wickl. Chr.)

Nb. vrg. Xali
(Khali,
Khwali)
meghal, el
pusatit,
elmilik,
kifogyl
Xali, Xolti
tönkre tek,
elpusatit,
elfogvat
Xoltik id

mehl. xx)

toll

4. **kanál** (acc. *kanala-t* cochlear, adj. *kanalas*; metathesis: *kalán*, acc. *kalán-t*):

(*) qoles-tēp-sām gerste (A.) ~~mit~~ unwichtiges gerste mit mit

vog. *kōn*- schöpfen. khūni kanalar | khūni P.

zürj. *gumolt*- schöpfen, eintauchen (meríteni): (P.) *gumal*- schöpfen, *gumišt*- id. (mom.)

Eredeti alaknak nem a *kalán*-t hanem *kandl*-t vévén, ezt már a vog. *kōn*- ige szerint elég alkalmasan lehet „merítő“-nek fejtegetni: *kanál* [*kanala*-] a **kan*- (= vog. *kōn*-)ból, úgy mint *fonál*, *kötél*: *fon*-, *köt*- igékből. — A vog. *kōn*-val egyező a zürj. *gum*- (a *gumal*- frequ., *gumišt*- mom. alakban) e h. *gun*- (v. ö. zürj. *pom* és *pon* „vég“, votj. *puñ*).

5. **kanyarod, kanyarúl** (*kanyarodni*, -*úl*ni flecti, curvari), **kanyarít** (*kanyarítani* flectere, contorquere): lásd a *karika* cikk alatt.

6. **kap** (*kapni* greifen, fassen, bekommen: *meg*-*kapni* ergreifen, erhalten, *el*-k. erhaschen; *be*-k. einschnappen; *kapkodni* haschen, hin und her greifen):

finn. *kaappaa*- megkapni, megfogni, megragadni (subito arripere) || ész. *kāpa*:- *käega kapama* mit der hand greifen.

mord. *kapede*- megkapni, megfogni: *kapie*- bekapni, falni | mordE. *kapude*- megkapni, megfogni.

A f. *kaappaa*-nak visszaállíthatjuk ez alakját: *kāpada*; hogy ennek vége -*da* nincs repraesentálva a m. *kap*- (*kapo*-)ban is, nem jöhet számba a mellett, hogy p.o. *fél*- (*féle*-) = f. *pelkää*-, azaz: *pelgädä* (lásd a *fél*ni cikket, v. ö. *kérni* cz.) — A mord. *kapede*-nek -*dē* vége egyszerűségjelentő képző, v. ö. *jafie*- csóválni: *jafede*-, *jafide*- egyet csóválni, hajítani.

7. **kapar, kopor** (*kaparni* scharren, kratzen: *k.* a *földet*, *ki*-*kaparni* szemet):

finn. *kopara* ungula equina; *kopra* (*koura*) manus prehensens; *kaverta*- scabere, scabendo terere.

lp. *kvepper* unguis, ungula.

zürj. *kur*:- *kuran* gereblye, *kural*- gereblyélni, *kaparni*, *kurti*- id.

A lp. *krepper*, f. *kopara*, *kopra* (*koura*)-ból egy *k₃b₃r₃* ugor szó következik, e jelentéssel „köröm, unguis”; mert a f. *koura* is fordúl még elé ragadozó madár körmeiről (p. o. Kalevala 19, 269. *kokko rauta-koura*). — Ebből a *k₃b₃r₃* névszóból származtak denominatív igék: f. *kaverta-*, a miben a finn mássalhangzók szokott változásását tekintve, egy **kopera* alapszót ismerünk föl (az igeképzésről NyK. X, 11. l.); zürj. *kurti-*, a minek f. *kouritta-* felelne meg; származott továbbá, noha igeképzője lappang, ez is: zürj. *kur-* (a *kurran* rendesen képzett participium, itt nomen instrumenti-ben és *kural-* v. frequ.-ban); szintígy a m. *kopor-* *kapar-*. Lásd az ebbeli képzőlappangásról: NyK. X, 38. 61. l. — Ide valónak látszik még az oszt. *kur* „láb” is (v. ö. szláv *noga* „fuß”: indog. *nagha* „nagel, kralle”); de az, hogy *k*-val van (nem *χ*-vel: *χur*), arra mutat, hogy a szó eredetileg magashangú; s ezenkívül oszt. *kurim* „schritt” inkább „menés”-féle etymonra mutat (v. ö. indog. *pad*, *pada* „fuß”: *pad-* „gehen”).

MTs.
karjas, karijs/karins
vö. karija

8. *kar* brachium (adj. *karos*: *k. szé*k armstuhl), *karjos*

karosszék (Háromszéki szó):

(e's dorjos,
ormojos,
tetejes)

lpF. *garñel* könyök (ellenbogen) | lp. *kardñel*.

votj. *gir*: *gir-puñ* ellenbogen, elle || zürj. *girža* id.

nyel
nyjel
aryjelj
Früs.

A lp. *garñel*, *kardñel* így taglalódik: *gar-ñel*, *kar-dñel* (*du*: *n* úgymint *bm*: *m*, nyomatékos ejtéssel); az ebbeli *ñel*-nek nyilván ugyanaz az értéke, a mi a votj. *puñ*-é: „vég, kiálló vég”; v. ö. finn. *kynnär-pää* cubitus, apex cubiti (*pää* fej, vég) vagy észt *künar-nukk* (*nukk* vorstehendes ende). Maga ez a *ñel* pedig = oszt. vog. *ñol* „orr”. — Gyanítani lehet, hogy még a f. *kalvome*, *kalume-* (nom. *kalvoim*, *kaluin*) „carpus in manu, handwurzél” is ide való. Az *r*: *l* változásnak vannak bar ritkább, de biztos példái az ugor nyelvekben is. — Az itt kimutatott ugor (*kar*, *gar*, *gir*) szóval egyező török szót láss Nyelvt. Közl. X, 85. *jak. xari* (corr. *xari*)

JK. 30:488
Munk.
JK. 388.
650.

elnek oberhalb der Handgelenke/cs. kari kar *Ab. (meg: „arasz”*

9. *karcsú* gracilis (*k. derék* schlanke taille; *k. aratás* *messis sterilis*):

vö. ordm.
kariš.

lp. *karčes* angustus, arctus (p. o. ajtó, czizma), *karčo*-megszűkülni | lpF. *garžže*, *garžes* (p. o. út).

mord. *kerža*, *kirža* (*kirža*) kevés.

Alapjelentés „schmal”, a mi egyrészt = nicht breit, nicht weit („eng”), másrészt = nicht dick, nicht viel („wenig”: v. ö.

orosz уакии „eng“ és „schmal“; s maga a német *schmal* = angol *small* „klein, schwach, dünn“, s *schmälern* meg annyit tesz mint „kisebbiteni, kevesbiteni“.

karima?

karimó:

*karéj (ke-
nyér) (Szl.)*

vö. kólál,

górál, kóvál:

kóvál, kó-

borol. MTs.

(l. alább

34. l.)

10. **karika** annulus, circulus, discus (*k.-játék* *lusus orbiculorum*); **karikó**: *kör* *MTs.* | **karít**: *gurít* *Mo.*

karing (*karingani* = *keringeni* sich im kreise drehen: *karingó* strudel Szék., *karingóst nyargal* equo in gyrum decurrit);

kórász (*kórászni* sich herumtreiben, csavarogni):

finn. kaare (nom. -ri) arcus semicircularis; *kaaritta-* in semicirculum curvare, *kaarta-* circumire, circumeundo evitare: *kaarten* (e h. *kaartaen*) circumeundo, per ambages || észt. *kār* (g. *kāre*) bogen, allerlei bogenförmiges, kreis; *kārd* (g. *kāru*) krümmung; *kāreta-* bogenförmig machen || liv. *kōr* (pl. *kōrōd*) bogen, gekrümmtes holz.

lp. *kauvar*, *kauvares* incurvatus, flexus; *kauvare-* procidere, prolabi (fölfordulni) | lpF. *gavvar*, *gavvares*: *recurrus*.

cser. *korang-* (pr. i. *korangam*) kitérni (decedere de via) | cserM. *karang-* id.

Mint a *karing* (= *kering*) ige mutatja, a m. szókbeli *kar* alaprészt mélyhangú páralakja a *ker-*, *kör-*nek, s az ehhez tartozó magashangú ugor szóknak. Ugyanezeknek eredetileg hosszú vocalissal vagy diphthongussal volt az alapszavuk (lásd a *kerék*, *kör* cikket), s evvel egyezőleg itt a mélyhangú alakokban is találkozunk a hosszú vocalis: *kórász* (*kór-ász*, úgy mint *heverész*: *hever*). Egy másik mellékalaki eltéréssel (kezdő *j*-vel) fordul elé még szintén hosszú vocalissal: *jár* (lásd a cikket), a melynek csakugyan párja is a *kórász*-beli *kór-* alapige. A részbeli mélyhangúság különben, a finn. *kaare*-t s a cser. *korang*-ot tekintve, úgy látszik már a közös ugor korban volt meg; meglehet hogy a *kerék*, *kör* cikkben fölhozott lp. *karve*-ben is az a nem csak újabb lapp hangváltozás. — A cser. *korang-* jelentésére nézve v. ö. f. *kaarta-* „circumeundo evitare“ és m. *kerül*ni (*el-*, *ki-kerül*ni).

Talán ide tartozik még: zürj. *votj. kar* „város“ is, a mire nézve Curtius Gy. véleményét vehetjük számba, hogy „lat. *urb-s* lehnt sich doch wol an *orbi-s* an, bezeichnet also den kreis oder ring der stadtmauern“ (Gr. Etym. 78.). Ezen

kar-t azonban a zürjP. dialectus „hangya-boly“-ról is mondja: *közil-kar* („hangya-város“?).

Tetszetesnek találom végre a M. Ny. Szótárának abbeli nézetét, hogy a m. **kanyar**- (ezekben: „*kanyarodni*, *kanyarúlni* flecti, curvari és *kanyarítani* flectere, curvare, contorquere) metathesis által állott elé ebből: *karany*-, s így tehát szintén a fentebbi *kar* „kör“ alapszóhoz való volna. Támogatja e nézetet a székelly *karamít* ige „kört csinál“ és *karamodik* „kanyarodik“ (p. o. part; *m* és *ny* váltakozva mint *szirony* és *szírom*-ban), s hozzá vehetjük most azt is, hogy ezen *karany*- (*karanyo*-, *karnyo*-) szakasztott mélyhangú mása lenne a *környék*, *környűl*-beli *környe*-nek (lásd a *ker*, *kör* cikkk alatt).

Rövidült vocalissal, a milyent e szónak magashangú változatában a finn nyelv is fölmutat, még ide való lehet: f. *kurimukse* (nom. -*mus*) örvény (wasserstrudel), egy **kuri*- (v. ö. *kieri*-) igéből. A magyarban meg ehhez hasonló egy *kurga*-, *kurog*- ige ebben: **kurgat**- „kergetni“ (Ungvár vi-

Simonyi:
A m. nyelv II.
214.

ármával kerget“(vö. *kerget* + *kurjogat*).

11. **kast** nässe, beschmutzung durch nässe (*kastos* durch nässe beschmutzt, *kastolni* d. n. beschmutzen):

finn. *kasta*- rigare, humectare, immergere, baptizare; *kastehe* (nom. *kaste*) harmat, nedv || ész. *kast*- (*kasta*-) benetzen, nass machen, begießen, eintunken; *kaste* harmat, nedvesítő: *kēle-k.*, *kurgu-k.* getränk (nyelv-, toroknedvesítő).

lp. *kastas* humidus, nedves; *kastate*- humectare, rigare, baptizare | lpF. *gastas* nedves (p. o. fű az esőtől); *gastadak* nedves idő; *gasta*- nedvesedni.

mord. *gasťe*- bemocskolni (beschmutzen).

A f. *kastehe* csak származéka a *kasta*- igének; e szerint a m. *kast* (*kasto*-) szót is kopottvégű igenévnek lehet tartani. — A *kast* különben csak tájdivatos szó: *csupa kast* a ruha, azaz: csatak (közli Lörincz K., Kapnikbányáról, NyK. II, 377.); a *kastos*-t így értelmezi a M. Ny. Szótára: „mondják ruháról, melyet valaki sárban, harmatos fűben járva bemocskol“; Lörincz K. „lucskos, csatakos“. — Aligha ide tartozik a f. *kostu*- „subhumidus fio“; mert főjelentésnek látszik „tumescere humiditate, augescere, pinguescere“; v. ö. ész. *kozu*- gedeihen, zunehmen, *kozuta*- gedeihen machen, a mi a finnben *kostu*-tól képezve *kostutta*- (v. ö. a *gazdag* cikket).

kecsege: hively

MTs.

kecseget,
kecsegetk:ke'pertzet
MTs.lp. kitt-
poázaiTör. sz. un
komo aka
mano duki
engedkany
ember / ein
handiges
pfad (kara: németjeinknél).

Ny. XVI. 34. 35.

Simonfi:

Cótó Szék I.

140. j. 172.

kéd, kégy:

Stadium

172. (tehát

ekk. ered.

helyhatáro-

z.; vö. legott).vö. ekkor12. kecseget (kecsegetni *allectare*. Molnár A.):finn. *kesy, kesu* *mansuetus*, *cicur* (kirre): *kesyttä-, ke-*
sutta- kirren.Jeverb. (kese- + *n. verb.* = y)?

A m. *kecseget*-ből egy **kecsit*, *kecsejt*-alapige következik, úgy mint *hasogat*-nak alapja *hasít*, *hasajt*, vagy *tisztogat*-nak *tisztít*, *tisztajt*; a **kecsit* igének megint túlnyomó analogia szerint névszói alapot kell tulajdonítani (*fehértl*, *szépít*: *fehér*, *szép* stb. szerint): **kecs* v. *kecse*, s ezt találjuk a f. *kesy*-vel egyezőnek. — Molnár A. csak *kecseget*-nek ismeri ezt az igét; későbbben előfordul *kecsegetet* is, mely úgy hiszem nem helyesen, egy *kecsegni* igét tesz föl. — Mint újabb keltű szó nem jöhet tekintetbe *kecs* „reiz, liebeiz”; az imént kifejtett **kecs*, *kecse*-nek melléknévének kellett lenni, s nem jelenthetett mást, mint a mit a f. *kesy*. — Csak esetleges hasonhangúsággal találkozok a f. *kesy*-vel a m. *kezes*, „*cicur*” értelemben használva (*k. ló*, *csikó*, *bárány*); mert ez így is csak a *kéz* (= f. *käte*) szónak rendes képzésű mellékneve; v. ö. *man-suetus*] (*Simonfi* = A. n. nyelv II. 223.)

ekkétig MA.

usque“. Molnár A., Prágai, Apáczai Csere M.):

M. Ny. XV. 77.

finn. *kotva* temporis spatium (tidslängd): *kotraksi* némi időre; *kotvase* (nom. -anen) egy kis idő.lp. *kotfo* intervallum temporis v. locorum.eser. *kot*, *kod* kor, idő (tempus): *šudo kot* szénakor (kaszálás ideje), *türetme k.* aratás ideje, *üdömö k.* vetés ideje | eserM. *god id.* FUT 9: 117zürj. *kad* zeit, frist: *rundan k.* aratás ideje: *kod kadö* quo tempore.

Minthogy a magyarban csak a magashangú ez-hez járult *kéd* maradt még (ez-*kédig*, *ekkédig*), az ebbeli „idő, kor” szó lehetett, mint önálló szó, bár mélyhangú is (*kód*, *kád*); s ezt fölvenni nem is vonakodhatunk, látván hogy még négy ugor főnyelvben egy különben alakilag híven megfelelő mélyhangú szó van. Számba jöhet még a régi *tahát* is, mely „akkor”-t tett, s nyilván így taglalódik: *ta-hát* = *az-kor*; a miben *hát* lehet bár össze is rántva *-hádott*-ből, (*-hád*t), ha nem akarjuk a *kád*-nak pusztá mellékalakjának venni. — Megjegyzem még, hogy a finn *kotva* nem tesz tkp.

Ny. 29: 205

*) lp. kitt-poázai „*kesy po*” (*kitt* „*käs*”) (Jt.)

„tempus diutinum“-ot a mint Renvall magyarázza; gyakran előfordúl a Kalevalában és a népmesékben a „némi idő“ értelemben, sőt leginkább a dim. alakban „kis idő“ jelentéssel. — Sejttem, hogy a f. *ehtoo* „este“-ben is, mely a vót dialectusban *ohtago*, ezen vég *go* csak a *kotva*-nak maradványa, miszerint *ehtoo* tkp. „est-idő“.

14. **kedv** lust, laune, behagen (jó k. gute laune, rossz k. verstimmung, unlust; acc. *kedve-t*, adj. *kedve-s* lieb, angenehm):

ked *ηδ.*
kedve
MTs.

votj. *kíd*: *míl kíd vań* „lust haben“; *kído*: *mílo-kído* „gesinnt, getrost, anhänglich“.

zürj. *kíd*: *míl-kíd* ész, okosság; zürjP. „erkölcs, ész“; *kída*: *míl-kída* okos, P. *bur mílkída* jó erkölcsű, *as-mílkída* „eigensinnig“.

oszt. *kend*: *kendeń* haragos || osztB. *kand* harag, *kandń* haragos.

vogL. *kántiń* haragos (p. o. képpel); *kántl-* haragudni, *kántmau-* megharagudni.

kánt,
kant *h*
ng; *kant*
mau
megha-
ragdik.

Kedv, *kíd* egyezik alakilag *kend*-vel, minthogy egyéb szókban is elejtette *d* elől az *n*-t szintúgy a magyar mint a zürjén-votják nyelv (p. o. adni, votj. *ud-* = f. *anta-* [anda]; v. ö. Ugr. Sprachstudien I, 32.). — A votj. *míl kíd vań* tkp. „m. k. van“; maga a *míl* „sinn, gesinnung“ = f. *mieli*, s jelent „kedvet“ is: *míl potä* *kedv* jó, k. támad (p. o. nekem = kedvem támad); a zürjénben is van még *míla* „kedves (lieb, angenehm)“; *míl-kíd* e szerint nyomatékosság végett egyesített két synonymum. Szintily szópárrá egyesülnek a votjákban a *mílo-kído* melléknévek, míg a zürjén csak az egész *mílkíd*-ot képezi melléknévvé: *mílkída*. — Jelentésre nézve a m. *kedv* sem határozottabb mint a zürj.-votj. *kíd*; ez tág értelemben = „sinn, animus“, a mi ilyen vagy olyan irányban szorosabbá válhatik (vox anceps v. media); így lehet belőle a szorosabb „harag“ jelentés is, mint p. o. θυμός teszi ezt is „zorn, unwill“ (δαμάσσει θυμόν; θυμόν δαμάων), v. ö. a bár nem classicus *animositas*-t; szintígy a ném. *mut* (kfném. *muot* „gemüt, mut, zorn, lust, absicht“; gót *mōdas* „mut, zorn“). — A vog. *kántmau-* = oszt *kenmāj-* e h. *kendmāj-* „zürnen“.

vö. *kęę* *svavitas, gratia* *MA.* | *kęęę* : *kedves* *MTs.* ✓
Nó. *Kedv* : 1. favor, gratia, gunst, gewogenheit; 2. studium, cupido, lust, gefallen; 3. affectio, animus, shimmerung; 4. gratia, dank.

Kegyés: 1. mitis, amabilis; gútiq. freundlich; 2. comis, benevolus, benignus; gutwillig; 3. dilectus, sponsus, sponsa; geliebter, geliebte, Bräutigam, Braut (Jdsz) (15-16.)

15. kegy (acc. kegye-t suavisitas, gratia: kegyes benignus, benevolus, comis, pius; kegyetlen inclemens, atrox, dirus); kegyelem (acc. kegyelme-t gratia, clementia); kegyed (kegyedni gratiam facere, gnädig sein: hogy kegyedjen neki HBeszéd):

vö. m. tolga mord. kelge- szeretni, megölelni (Reg.), kelgi- lieben, kelgima liebe (Ahl.): af kelgi nem akar (Orn.); kelkse- ölelni, m. toll. átölelni (umfassen, umklaffern Ahl.)
cser. keltal- ölelni (amplecti).

Úgy mint jegy (jegyre-) = f. jälke (azaz jälge) van itt kegy = mord. kelge-, melynek „szeretni, akarni“ jelentése elég közel áll a „gratia, benignitas, clementia“-féléhez; hogy ezt „ölelés“-re is alkalmazta a mord. és cseremis, ahhoz hasonló, hogy a gör. φιλέω „csókolást“ is teszen. — A m. } kegyelme- igenév és a kegyed- ige határozottan kegy- igére mutatnak, mint alapszóra (= mord. kelge-): kegyel- és kegyed- ebből való frequentiv alakok. A cser. keltal- (kel-tal)-beli t momentán képzőnek vehető (v. ö. jut-, joyt-; meg: szeret-, e mellett: szerelme-) — Alakilag a mord. kelge-vel egyező még a lp. kalke-, lpF. galga- a futurumot körülíró segédige, p. o. kalkab potet „ich werde kommen“; s lehet ez bár eredeti kälke-, gälgä- helyett való (v. ö. kengyel, kel alatt a lp. szókat). A segédige-szerepre pedig ezen lp. kalke, galga- igen alkalmas volt, ha úgy mint az alakilag megfelelő mord. kelge--nek ez volt eredetibb jelentése: „akarni“.

kehen, kiynn, kiesen, káven, kenen Jdsz. (= önként) sua sponte, von freien stücken, von selbst;

keny delictum (kenyére hagyni sinem beliben über-

ketelen, ki-lassen: kenye kedre szerint ganz nach seinem beliben; ketelen: keny. kenyes petulans, delicatus, protervus); kegyetlen kegyetl.

ketelen; inerte, kijes, kies amoenus; kijetlen, kietlen inamoenus; coacte Mts. solitudo, eremus (wüste): kegyetlen: sűrű csálts hely az erdőben Mts.

vö. ket- küldeni (mittere, schicken) | vogK. ket- küldeni, hajtani (agere, pellere), üzni, kiüzni (p. o. ördögöt); kets- id. (Máté 5, 45. küld esőt). || ket-, ket-.

ketellen Mts. oszt. kit- jagen, treiben, senden; — kés- um die wette laufen | osztB. kit- küldeni, hajtani (agere, cogere); kitili-

ketés: ketés id. (frequ.).

ketés Mts. ketés id. (frequ.).

zürj. *kiś-* fließen, sich ergießen: *kišt-* gießen, vergießen, auswerfen; schmelzen (olvasztani); *kištal-* id. (fr.); — *kizer* saft, flüssig, dünn || votj. *kišt-* vergießen, gießen, ausschütten, verstreuen; *kiškal-* vergießen (e h. *kištal-*), — *kizer* dünn, flüssig.

mord. mdE. *ki út* (via, weg); *kijaks, kiaks* fußboden.

finn. *käke* (pr. i. *kä'en*), *käkee-* (inf. *kä'etä*) sich anschicken, werden wollen, willens sein, streben (*käkepi mieheksi vir fieri* incipit); *k. työhön* opus aggredi tentat; *käkesi lyömään* conabatur ferire); — *keino* semita, via aucupum, via, modus (weg, art und weise: *elatus-k. keresetmód, puhe-k. dialectus, nyelvjárás*).

lp. *kivčel* vagus, huc illuc oberrans; *kivčelte-* huc illuc vagari; — *käja* vestigium (*kerres k. v. trahae*); *käino* via (*kukkes k. iter longum*) | lpF. *gifte-* treiben, antreiben; *giftale-* id. (fr.); — *gäiduo* weg, via.

Legvilágosabban tűnik ki a vog. oszt. lpF. *kiet-*, *ket-*, *kit*, *gift-* „mittere, pellere, impellere“ nyilván causativ képzésű igéből egy „haladó mozgást“ jelentő alapige, melynek már ugor alakját is állíthatjuk föl, a szerint, hogy a lpF. *gifte-* causativum szakasztott mása az *ifte-* „mutatni“ igének, mely a *jsg* alapszóhoz tartozik (lásd a *jöv-* cikket). A *kiet-*nek is e szerint alapigéje ugor alakban *ksg-* (*ksgs*), e jelentéssel: „háladni, laufen“ („fluere, currere“). S csakugyan meglátszik, hogy nem egyéb ezen *ksg-*, mint régi magashangú változata az egyező jelentésű mélyhangú ugor *ksg-* igének, melynek (a vog. *kiet-*vel szembenálló) causativuma a m. *hajt-* „agere, pellere“ (lásd e cikket). S a mint mélyhangon a *ksg-* igének van egy *j-*n kezdő párhuzamosa, itt is a *ksg-* alak a magashangú *jsg-*nek (= m. *jöv-*) párosaként tűnik föl. — A zürj. *kiś-*ben a *ksg-* ige frequentativ *s-*vel (= ug. *sk*) van tovább képezve (v. ö. lp. *kivč-* ebben *kivčel* „vagus“); tisztán elé is tűnik *kiś-*ben az alapjelentés „fluere“; szintilyen még az osztlrt. *kēs-*. — A mord. *ki* „via“ magával az alapigével azonos képzötelen névszó, a milyen f. *joge*, m. *jó* „fluvius“ a *jsg-* ige mellett. Jelentése „via“ tkp. „cursus, iter“ (v. ö. észt *kaud* a *ksg* igétől: lásd a *hajt-* „agere“ cikk alatt). — Legtisztábban mutatja azonban föl a *ksg-* igét a f. *käke-*, azaz *käge-*, v. ö. a *ksg-*nak megfelelő *koge-*t (*hajt* „agere“ alatt); a *käkee-*, azaz *kägede-*, *kägedä-* tő e mellett az a mi *jou-* (= *jsg*, f. *joge-*) mellett *jouda-* (lásd a *jut-* cikk alatt). De valamennyire eltér már az egyenes „fluere, currere“-től

„gángshia
für fägel
fäher“

ro. spiegel =
peili, kegel =
keili, Lager
= leiri stb.

a f. *käge*-nek jelentése „sich anschicken, streben“, a mi azonban lényegesen egy a „pelli, impelli“-féle fogalommal; az észjárás menetét, illetőleg „currere“-ből kiindulását mutathatja meg a ném. „anlauf“ (zu etwas). Tisztábban tartotta meg az alapjelentést a *keino* „via“ (v. ö. mord. *ki*); ez ugyanis olyképen tartozik egybe a *käge*-igével, hogy ennek *ne*-képzős mellékalakjától (*kägene*-h. *keine*-, a milyen mellékalaki igeképzésnek kivált az észben van sok példája) való rendes igenév (úgy mint *meno* a *mene*-igétől). A lp. *käino*, *gäidno* (azaz *gäino*), alighanem csak kölcsönképen került át a finn-ből; ámbár *käja* vestigium egyenesen az alapigéből alakultnak mutatkozik (v. ö. mord. *ki*, mely ezt is teszi „vestigium“; p. o. *pejel-ki* kés nyom, mintegy: kés-járás, kés útja).

ké-je? ro.
szaj.
ké-v-én?
ro. rivá.
ro. kehen;
Hb. kegitne
hely)

De mi köze van ehhez a *ksg*-„fluere, currere“ igéhez a m. *kěj*, *kény*-nek, mely ezt teszi: „belieben, freier wille“? Az a köze, a mi a finn *ehto* „arbitrium, freier wille, gutdünken“ szónak van az *ehtä*-, *ehiti*-„properare, pervenire“ igéhez (v. ö. jó cz.); látjuk hogy egy „*kěj*, *kény*“ szó igen is eredhet „fluere, currere“-féle igéből, miszerint az elsőben jelentett „cursus“-t praegnans értelemben, azaz „freier lauf“. E mellett még határozók (ön, maga, saját) segítik a jelentés átvitelét; ön-*kéjént* így szemben áll ezekkel: „proprio motu, aus eigenem antrieb“. — Alakra nézve a m. *kěj* magával a *ksg*-igével azonos, úgy mint jó „fluvius“ a *jsg*-igével; legalább nem látszik meg rajta névképző. (v. ö. mord. *ki* út); változatul fordul elé *kér*- (Kreszn. szerint: *kéves* kényes, és maga *kérén* sua sponte, Zvonaricsnál), a melynek *v*-je a *kěj*-beli *j* ellenében szintén eredeti *g*-re mutat. De vajjon a *kény* csak a kész *kěj* névszóból való-e (*kěj-ny*), vagy csak egy megelőző *n* képzős igéből, úgy mint a f. *keino*? Lehet az egyik úgy mint a másik; az utóbbi mellett döntene a *kéntel* „urget, sollicitat“ causativ ige, ha ez Sándor I. koránál régibbnek bizonyúlna. — A m. *kény*-vel egybeállított török szókról lásd NyK. X, 103. De látni való, hogy a m. *kény*-t el nem lehet választani *kěj*-től, mely neki „mind hangra, mind értelemre legközelebbi rokona“ (M. Ny. Szót.).

Yosm. *genis*
cs. *ken* bö,
trig. *ke'nyalms*;
jak. *kiäy*, „bö“
szaj. *trigafaj*
breit *weit*;
breit, *weid*

Érdekes volna tudni, vajjon a Münchener codexbeli *kis*-ni „pavere, turbari“, magashangú-e vagy mélyhangú, a mi az egyedül eléforduló *kisni* alakból meg nem tetszik. Mint magashangú ígét (*kis*: *kisem*, *kiső*, *kisés*) egybeállítanám az ugor *ksg*-igének s képzős frequentativ alakjaival: oszt. *kés*-, zürj. *kis*-, lp. *kivč*- (lásd fentebb) ezen jelentéssel „hin und herlaufen“, a melyből a „pavere, ijedezni“-féle könnyen érthetőleg következik (v. ö. gör. *διεσσεαι* eilen, scheuchen, *δέσσειν* furcht, *δέσειν* stb. = szkr. *dī*: *dījami* ich eile, fliege, *pari-di*

umfliegen, umströmen; lásd: Curtius, Gr. Etym. 212., ki a διερχε-*ra* is megjegyzi, hogy az „namentlich in der Verbindung διερχο̃ ποδι̃ [kaum etwas anderes als ‚flüchtig‘ bedeuten kann“).

A f. *käge-* *igén* (lásd fentebb) az eredeti „fluere, currere“ből fejlődött „sich anschicken, werden wollen“-féle jelentéshez igen közel áll a m. **kezd** (*kezdeni* incipere, ordiri, inchoare) ige: v.ö. f. *käkepi mieheksi vir fieri* incipit; *k. tröhön*: bele kezd (a munkába), „aggredditur opus“. Hihető, hogy *kezd-* régibb **kezed-*, **kêzed* vagy akár **kêszed-* helyett való (v.ö. a *küzd-*nek régibb *küszöd* alakját); s hogy az ebbeli *kêz-*, *kêsz-* ugyancsak az ugor *kæg* (f. *käge-*, m. *kej-*) igének *z*, *sz*, meg másodszor *d* képzős frequentativuma (v.ö. *nêz*, ? v.ö. *nîz* azaz *nêz-*; székelyesen már *nez-* is, mely a f. *näge-*nek *sk-* képzős frequentativumának felül meg: *năgeske-*, *năeske-*).

17. **kel**, **köl** (*kelni* gehen, sich steigend od. fortschreitend bewegen: *járni kelni* wandeln, *át-k.* trajicere, *el-k.* abgang haben; *föl-k.* aufstehen, sich erheben; *kel a tészta* der teig „geht“, *nap-kelet*, sonnenaufgang, *kelés* gährung, geschwür; *kelevény* geschwür; *kelő*, *kelendő* gangbar, gut abgehend); **köl** (*levél költe* v. *kelte* datum, ausstellung eines briefes);

kelt, **költ** (*kelteni*, *költeni* aufstehen machen, aufwecken: *föl-k.*; csak *költeni*: abgehen lassen, verwenden, verausgaben, ausbrüten, erdichten; *költség* ausgaben, kosten);

követ (*követni* prosequi, comitari); **követ** legatus, nuncius:

lp. *kale-* átkelni (vado fluvium transire); *kalele-* átkeltetni | lpF. *galle-* (praes. i. *galam*) átkelni.

finn. *käy-* (*käv-*: praet. *kävi*, frequ. *kävele-*) menni, járni, kelni (*käypä raha* kelendő pénz), erjedni (*olut käypi cerevisia fermentescens movetur*); *käyttä-* járásba hozni, járattatni; megerjeszteni (*käytän olutta*) || észl. *käi-* gehen, in gang sein, cursiren; gähren; *käita-* leiten, gängeln, in gang bringen.

vog. *kual-* kelni (p. o. nap: *nong* v. *nuk k.* fölkelni, *kven k.* kimenni); *kualep-* egyszerre fölkelni, fölszökni; *kualt-* kel-

müchel
kälger
kälger
unruhig
unruhig
unruhig

kwal-
käl-

kwäl-
ŋk. xxi.
325.

teni, föl-k. || *vogK. kval-* kelni, kikelni, elmenni; *kvalt-* kelteni (p. o. magzatot).

osztB. kil- kelni, fölkelni (*noχ k.*); *kilta-, kilt-* kelteni, fölkelteni, -költetni || *osztIrt. kīd-* fölkelni.

votj. kinilt- bewegen.

mord. kälē- jární, gázolni | *mdE. kele-* id.

csér. kiñil- (praes. 1. *kiñilam*) fölkelni, surgere; *kiñild-* fölkelteni, suscitare, excitare || *csérM. kiñel-, kiñil-* és *kiñelt-, kiñilt-*.

A finn *käy-*, tkp. *käve-*ben a *v* l-ből fejlődött: **käle-* (= lp. *kale-*, mely eredeti *käle-* h., úgy mint lp. *ka'mak* calceus = f. *kenkä*, *mord. kämä*, mélyhangra áttért szó) v. ő. finn *lōytä-* [*lōydä*] = *csér. lölde-*, m. *löl-ni*. — A lpF.-ben van azonban *gävva* is „gehen, ergehen“ (*moft duñi gävva* wie geht es dir); ez azonban csak a finn *käy-* után alakult, nem eredeti lapp szó. — A *csér. kiñil-* dissimilatióval e helyett való: **kilil-* (úgy mint a magyarban *szenel*, *tanál* ezek helyett: *szelel*, *talál*); **kilil-*-ből kiválik *kil-* egyszerű ige, melyből amaz akár egyszerűségjelentő akár gyakorító képzéssel származott (lásd: NyK. IV, 51. 52). — Ezen *csér. kiñild-, kiñilt-* causativummal egyező a *votj. kinilt-* (tkp. „keletni“); *votj. kild-* „teremteni, elérkezni“ igére nézve lásd a *halad* cikket. — A Szóegy.-ben e cikk alatt fölhozott *csér. kaj-* „menni, elmenni“, *csérM. kej-* a csuvas-ból került idegen (török eredetű) szónak bizonyúl be, melynek jelentése is szorosabban „elmenni“ (opp. „jönni, eljönni“); míg a *kelni* ige csak általában „haladva menni“. — A m. *költeni* (p. o. pénzt) nem választható el az egyéb objectummal járó *költ-, kelt-*től, vagyis nem más mint a *köl-, kel* igének causativuma: *rákölteni* szószerint „drauf gehen lassen“; (v. ő. a finn *menettä-t: menetän rahani* elköltöm pénzemet, tkp. „menetem“); nincs is e szerint köze a finn *kulutta-*hoz (Szóegy. 55.), melynek valódi jelentése: „koptatni, elhasználni“ (v. ő. fentebb a *kall* cikket).

Ellenére a Szóegy. 77. adott összeállításnak csatlakozom most a M. Ny. Szótára fölfogásához, hogy *követ* „comitari“ nem egyéb mint *kölet-*, azaz a *kel-, köl-* igének teljesebb alakú causativuma, ugyanazon, még több példában mutatózó hangcserével, melylyel *kivül* e h. áll: *kilül* (l. a *kire* cikket). Ugyanis a „kísérés“, a hol nem mondatik „velezetés“, társalkodásnak“ csakis „vezetés“-nek nevezhető el, ez pedig megint nem egyszer „menetés“, járatás, keletés“-vel fejeztetik ki; v. ő. ném. *leiten* [*be-ge-leiten*], lat. *conducere* (fr. *conduire*), or. *provozat, provodit* (tkp. elvezetni); szintígy

f. *saatta-* (tkp. „wohin bringen, perducere“). A „begleiten“-hez csatlakozik aztán a „sequi, subsequi folgen, nachfolgen“, meg az „imitari“ jelentés. Azonban a m. *követ* igének* *kölet-*ből eredetét döntőleg bizonyítja az, hogy *el-követ* még egészen *elkölt-* értelemben fordul elé, a mire legújabbban Thewrewk E. figyelmeztetett; p. o. ilyen szólásban: *elkövette* (v. *elkövetelte*) a pénzt; szintén: *átkövetni a vízen* (= *átköltetni*, azaz: *átkeltetni*). Szembetűnő, hogy valami *dolgot elkövetni* sem egyéb mint „eszközölni hogy a *dolog* *keljen el*“ (v. ö. „ausführen“).

Kérdés lehet meg arról, vajjon egy „quaerere“ jelentésű *követ-et* ettől külön igének kell tartani? Azt hiszem erre nincs szükség. A *követ-* (= *kölet-*)-nek „sequi“-féle jelentésével egyeztethető a „quaerere“ is, mint „utána járni“, v. ö. *persequi* (jus suum; p. pecuniam ab aliquo), *sequi* (lites, s. alicujus amiticiam).

Végre a *követ* „legatus, nuncius“ szintén *kölet* helyett, kopott végű igenévnek vehető (a. m. *kölető*), ez értelemmel: „überbringer“ (v. ö. *köretség* úgy mint *neveltség*, ettől: *nevet-*)

1. *libet, libet, placet*; 2. *oportet* *Ms.*

18. **kell, köll** (*kelleni* angemessen, gehörig sein, taugen; notwendig, erforderlich sein: *semmire kellő* taugenichts, *nem kell itekem* ich mag es nicht; *kelletén túl* über die gebühr; *kellemetes* angenehm):

finn. *kelpaa-* valamire valónak lenni (taugen): *kelpo* idoneus, aptus, *kelvottoma-* semmire kellő, haszontalan || észt. *kol'ba-* taugen, tüchtig sein; *kol'b* (g. -*lvu*) tauglichkeiten, nutzen: *üle kol'vu konelema* kelletén túl, kelletinél többet beszélleni.

eser. *kül-* *kelleni* (*küles* kell, szükséges), *küldömö* kelleetlen, nem kellő | eserM. *kel-*: *keles*. (tat.?)

votj. *kul-*: *kulä* kell (ist nötig), *u-kil* ungehörig, unerlaubt || zürj. *kol-*: *kolö* kell, *oz kol* nem kell; *kolög* szükség, kívánság.

vogK. *kalen* kellő: *k. latat* kellő időben.

A f. *kelpaa-* annyi mint *kelbada-*, s ez a m. *kell-* (*kelle-*)-hez ugyanazon alaki viszonyban áll mint *fél* a f. *pelgädä*-hez (lásd a *kap* cikk alatt); csak hogy a labialisnak is még nyoma maradt a kettős *ll*-ben (= *lb*, *lv*: * *kelve-*, *kelbe-*). — A lappból megint nem hozható föl *kelpa-* „taugen“, mint átvett finn szó; a talán megvolt szót kiszorította a germán

követ, -el

kövezt =

kelent

Mr. XVII.

27. 131. MSc.

? *no. no.*

kelge-

kelgi- (10.

ly - vs.

tok ~ tola

? *lpt. galga-*

debere,

kecfse

efse (Wig,

[galgza,

galgan].

ing. shall és
will fut.
pers. pr.
ing. shall
vö. ang.
will, m.
af kelgi „nem akar”

eredetű lp. *dokke-*, lpF. *dokki-* „taugen”. Még kevésbé hasonlítható lp. *kalke-*, lpF. *galga-*, mely alakilag sem egyezik *kelpaa*-val; szolgál pedig, úgy mint a svéd-norvég *skola*, *skulle* „sollen” a futurum körülírására, mint személyragos segédige. (Más rokonságát lásd a *kegy* cz. alatt). — A vog. *kalen* mint adverbium „épen, ugyancsak”: *k. aku tojo* épen azonképen; v. ö. a m. *kellő*, ebben: *kellő közepén*.

vö. älm ~
m. emel.
älmül ~
älm-

19. **kém** emissitius, explorator (*kéme*l-, *kémle*lni explorare, spähen, ausspähen):

vog. *kälm* küldött, követ (sendling, bote).

A vog. *kälm*-vel párhuzamosan fordul elé *kajtä* „bote”, tkp. „futó”. — A m. *kém* e h. *kelm*, v. ö. *szem* = *silmä*. — Jóformán a *kel-*, *köl-* igéből való e szó, s annyit tesz mint *kelő*, „läufer, cursor” értelemben.

vö. köm erő.
Szilasi
kümin mekr.
char (Ahlq.)

vö. pus
egész: pu
sén egy-
nen].

20. **kemény** hart, fest; streng, derb:

mord. *kemä* kemény, erősen tartó; fösvény (tenax)

mdE. *käme* id.

vogK. *kümen*: *toul k.* annál inkább; *elol xarnel kümenag* [lesz az utóbbi csalás] az elsőnél nagyobbá: *kümenis* inkább, leginkább.

Rendes mordvin kicsinyítő képzővel lesz: md. **kemänä*, mdE. **kämine* = m. *kemény*. Az ebbeli *-ny*, illetőleg *-nye* megfelel a mord. *-nä*, *-ne*-nek, v. ö. *sovány* = mord. *šuvänä* és *šuva*, mdE. *čovine* és *čova*. Lásd e képzőmódról NyK. VI, 24. — A vogK. *kümen*-t tulajdonképen csak a mellékelt ablativus által (*toul*, *-nel*) nyer comparativusi értéket („attól nagy” = annál nagyobb); ezért *kümen* magában csak azt jelenti: „erősen, nagyon”. Egyébiránt a *kümen* névszótőnek mutatkozik *kümenag*-ban (v. ö. az *-ag* ragról Hunfalvy, Kon-dai vogul nyelv 36. l.), s így képzőstől = m. *kemény* (mord. *kemänä*).

Nr. 29: 152.
Fut. II. 225.

21. **kengyel** steigbügel:

mord. *kämä* stiefel | mdE. *keme* id.

cser. cserM. *kem* csizma.

vog. kénz belül szőrös bőrbotos, rektorharisnya
[vö. lanš ~ lanq; le anšer ~ anqar !]
oszj. kend' ua. (21—23.) 17

zürj. köm-kot schuh und strümpfe; kömöd-, (P.) kömöt-
(mintegy: meg-köm-íteni) lábbelit fölhuzni (másnak), kömaš-
id. (magának).

finn. kenkä calceus, schuh: herosen k. patkó; kengittä- *Setälä,*
calceare, calceis munire || észt. king (g. kiüña) schuh. *Hänn.*

lp. kabmak calceus, calceamentum: kabmate-, kamate- *396.*
calceos induere | lpF. gama (g. gabmag, pl. nom. gabmagak
schuh). —, selbst grönländisch kamik scheint verwandt

A f. kenkä (kengä) és lp. kabmak (azaz ka'mak) láttat-
ják még ez ugarság szerte elterjedt szónak teljes ²kemägä
alakját; ezzel egyezőnek veszem a m. kengy (kenge-)-t, e h.
kemgye-, kemge-; a hozzá járuló el-t „al“ helyett valónak
tekintvén: „kengyel = kemg-al“, mint az a mi a lovas csiz-
mája alatt van (v. ö. fej-el e h. fej-al). A kengyel szó e sze-
rint még fenntartotta az ugor „schuh, stiefel“ szót a ma-
gyarban is; mert „saru, csizma“ a törökből származtak be.

22. kenyér (acc. kenyere-t panis): lásd a kéreg czikk *Nr 39: 438*
alatt.

Nh. & vö. kír.

23. kér [kër]² (kérni bidden; kéregetni v. frequ. „bet-
teln“); kérd [kêrd] (kérdeni fragen; kérdezni id.); keres
(keresni suchen): kêrd *KP. Nr.*

*Nh. XXIV.
261.*

zürj. kor- kérni, meghívni (einladen): korög kérés, meg-
hívás; korš- kérni, keresni (bitten, suchen).

votj. kur- kérni, követelni, kurišk- id. (frequ.); kural-,
kurašk- koldúlni.

finn. kerjää- koldúlni, kéregetni, könyörögni (enixe ro-
gare) || észt. kerja- (inf. keri-ma) koldúlni.

Hogy keresni „suchen“ a kér-nek származéka, sejteti
még némileg ezen használata: megkeresni valakit „fölszólí-
tani, fölkérni“. Hogy a jelentések miatt lehet az, mutatja
azonban a zürj. kor- és korš-, mely utóbbi amannak rende-
sen képzett frequentativuma = votj. kurišk-. Ilyen képzésű
ige, a kér- mellett, maga a keres- is, v. ö. folyos-ni, futos-ni
köpös-ni (foly, fut, köp), sőt a m. keres-nek s- képzője egy-
azon a zürj. s-vel, votj. šk-val (v. ö. NyK. X, 59.). Figyelmet
érdemlő momentum még az is, hogy kér régebben kêr volt?

(úgy mint kéz: kēz, azért kezet, kezes) s a keres is nyílt e (ä)-vel van.

Talán ide való még: lpF. járra- (praes. i. jāram) „kérdeni”; járade-, járale- kérdezni.

24. **Kéreg** (acc. kérge-t cortex: fa-k. cortex arboris; adj. kérges); **kér** (agy-kér, hár-kér R.)

finn. kárnä cortex arborum exterior, durior || észt. kárn (g. kārna) schorf, grind, krätze. (? vö. litv. **karna** kistenbajt lp. kar, lpF. garra kéreg (laibbe-g. brodrinde). (Thomsen vog. kēr kéreg, fakéreg (mongo k. eischale). oszt. kār, osztB. kar [kār] kéreg, hárs, hēj: karīje (dim). mord. ker kéreg, fa-k. | mdE. ker. eser. kür vastag hárs; adj. kürän: k. ter oldalas szán | eserM. kiran: k. ter.

Szóegy. 24. még a finnből *kuore* „kéreg” volt fölhozva; a mit most, mélyhangúságánál fogva, a m. hárs-hoz állítottok; szintígy a zürj. *kirs*-ot is, képzője miatt. Az oszt. *kār* nem eredeti mélyhangú szó; különben kezdő betűje nem *k* hanem *χ* volna. — A f. *kárnä* egy *kārä*-alapszóból (= mord. *ker* stb.), ugyanazon képzővel alakult, melylyel a mord. *kirä* „gombolyag” lett *kirnä*-vé. Ennek a képzőnek megfelel a magyarban *ny* (v. ö. *környe*- ebben: *környék*, *környül*; lásd a *kerek*, *kör* cikk alatt, v. ö. a *kemény* cikket). A *kéreg*-nek alapszavából, *kér*-ből is lehetett ezen *ny* képzővel **kēreny* (*kerenye*-), a mi elé is fordúl **kenyér** (*kényere*-) „panis” helyett. Elég valószínű is, hogy az alkalmasint lepény formában sültött kenyeret eredetileg „kéreg” nek nevezték el, minthogy ügyszólván csupa „rinde v. kruste” volt. *Kényere*- e h. *kērenye*-, úgy mint *kanyaro*- e h. *karanyo*- (lásd a *karika* cikk alatt).

ny 39: 438

25. **kerek** (acc. kereke-t, rund, kreisrund; **kerék** [ke-rék] (acc. kereke-t rad, runde; adj. kereke-s); **keredék** umfang, einfassung (Szék. szó);

* **kör-** [kreis, runde] (*körül* circum, circa *körös-körül* ringsherum); **környék** umgebung, umgegend; **környül** circum, circa; — **kerül**, **körül** (*kerül*ni circumire, ambire,

ny sz.

devitare: *meg-k.* umgehen, *kerülő út* umweg); **kerít** (*keríteni* circumdare: *be-k.*, *meg-k.*);

kering, **kereng** (*keringeni* sich im kreise drehen, die runde machen; *kerengetni* v. caus., im kreise drehen, herumjagen);

***kerge**-, **kereg**- (*kergeni*, *keregni*: v. caus. *kerget*- hin und herjagen, herumjagen, verfolgen, jagen: *el-k.* wegjagen; — **kerge** drehkrank: *k. juh*):

finn. a) *kieriä*, *kieraä* versatilis, rotundus; *kierikka* trochus, discus sese volvens; *kierä*, *kiero* tortus, contortus (*kierat astuimet* wendeltreppe). — *kieri-* körülforogni (p. o. *kerék*), *görgeni*, *kieriskele-* v. fr., *henteregni*; — *kiertä* [*kierdä*-] körben forgatni (p. o. *kézi malmot*), *sodorni* (czérnát, kötelet) *kerülni*, *kikerülni*, *megk.* (*käyn kierten* per ambages eo, circumvago); b) *käyrä* (**kägrä*) curvus, incurvatus: *k. selkä* görbe hát; — c) *kääri-* volvere, convolvere, involvere (*käärehe*, nom. -re, involucrum, convolutum quid, fasciculus; *käärä*, *käärämä*, *kääre* [nom. -ri], *käärö* id. — 2) *keri* *karima* (orbis circa aliquid, circuitus: *seulan k.* siebumlauf); — *kerä* glomus fili (*lanka-k.* gombolyag czérna, *kaalin k.* kaaposztafej); — *kerho* kör (*asettaa kerholle* körbe állítani, in die runde).

ész. a) *kēr* (g. *kēri*) forgó valami (p. o. das steinerne rädchen in der spindel); *kērne* (g. *kērse*) -drähtig, -fädig (*nelja k.* vierdrähtig); *kēra-*, *kēr-* csavarni, sodorni; — *kēri-* kerengeni (sich im kreise drehen): *kēri* (g. *kērme*) rädchen, spindelscheibe; — *kērd-* (ész. D.) csavarni, sodorni (= f. *kiertä-*), *kērdu-* wirbeln, strudeln (= f. *kierty-* volvor, torqueor); — b) *kār* (g. -ra) krümmung, beugung, wendung. — 2) *keri* (g. *keri*) rädchen, spindelrädchen; — *kera* gombolyag (knaul, kleine rolle zeug: *tüle k.* wirbelwind).

liv. *kör*, *kūr* kör, *kerék*; — *kier-* forgatni, csavarni, fordítani; forogni, fordítani, ² *kerülni* (*pā kieröb* der kopf schwindelt). — 2) *kera* gombolyag.

lapp. *karve-* megkerülni, elkerülni (studio praeterire) | lpF. *garvve-*, *garvvele* kerülni, kerülést tenni; — lp. *kirte-*

in gyros ire, circumire („kreisen“: *ardnes kirta* in gyros circumvolitat aquila), *kirtele-* v. fr. | lpF. *girde-*, *girdele-* „repülni“.

mord. *keveře*, *kevire-* görgeni, hengeregni; *keveřde*, *kevırde-* hengeríteni, forgatni | mdE. *käveře-* rollen, sich wälzen; *käveřde-* rollen, wälzen. — mord. *kirä* csomó, gombolyag (*lenga k.* hársköteg): *kirnä* id. (dim.) | mdE. *kire* knaul; rund.

eser. *tertez* kör, körület (orbis, circuitus); *terteske* rotundus, *tertešt-* kerekíteni (rotundare) | eserM. *tirdes* orbis; — eserM. *tereň*, *tireň* curvus, inflexus.

zürj. *ker* [*kerji-*] gerenda || votj. *kor* id.; — zürj. *gögör* [**gör-gör*] kör, *gögrös* kerek; *gögört-* rings umgeben }
 || votj. *koir* [**kokir*, *kor-kir*], *koirın* körül, *koirės* kerek, }
koirt- umgeben, umhergehen, *koirjal-* umwege ma- }
koirhven chen; — zürj. *kir-* subverti. }
környezet, }
környék, }
körülhven }
ternyak; }
körül, }
körförül, }
koirės }
kerek. }
(hunk) }

osztB. *kerla-* forogni, fordúlni, kerengeni, hengeregni (*jogoš k.* reverti); *kert-* forgatni, fordítani, hengeríteni, sodorni (*kertta juł* rolle; *šugum k.* fonalat sodorni); — *keriji-*, *keri-* esni, ledölni, lefordúlni (*kerita kaži* fallende krankheit), *keripta-* ledöjteni, umwerfen; | (Obd.) *koriji-*, *kori-* és *koripta-*; || osztIrt. *kered-* fordúlni, visszatérni; — *kerge-* fallen, *kerept-* fällen; | osztS. *kirigl-* fordúlni; — *korg-* fallen.

Egymás mellett állanak s részint meg is állapodtak külön használatra *e* és *ö*-vel való páralakokul a m. *ker-* (*kerek*, *kerül*, *kering*, *kerge*) és *kör-* (*körül*), épen úgy a mint *kelni* [*kêlni*], *kelteni* és *kölni*, *költeni*. De a szokásos *kerülni* helyett van *körülni* (*el-k.*) is, (M. Nyelvör I, 34). — A *kör* mint önálló szó csak újabb használatú, de tisztán kiválik az mint a *körül*, *körös-körül*-nek névszói alapja. Egyenesen e névszói alaptól, t. i. *kör* v. *ker*, azaz (eredeti véghangzóval kiegészítve) *körö-*, *kere-*ből állott elé: *kerék*, azaz *kerre-ke*. E mellett nincs szükségünk, a *kerge-*, *kering-*, *kerül* (és *kerít-*) igék származtatására még egy külön *kör-*, *ker-* eredeti gyökigét fölvennünk; ezek mind ugyanazon *kör*, *ker* névszói alaptól való denominatív képzésű igéknek vehetők, a mi mindjárt szembevetendő is a *kerül* (és átható párja *kerít*)-re nézve; a hasonlított ugor szók közt eléforduló igék is általában szintilyen neműeknek bizonyúlnak be. Jelesen a f. *kieri* egyenesen a *kierä* névszóból való, úgy mint *pyöri*-ebből:

?) *nö. paini-*, *hyppi-*, *luiski-* stb.

6 U.A. 37. *pyöri-* frequ. *i-*-vel.

pyörä; s megfel így a g képzős m. *kerge-* (*kereg-*)-nek, ²
 v. ö. *sürög-forog* = f. *hyöri-pyöri-*; a *kieri* belí képzésmód, ⁴
 (**kierä-jä-*) meglátszik azonban a mord. *kevére*-n is (**keve-*
reje-), s még világosabban az osztB. *keriji*-n. Egyebekben
 ? még szembetűnőbb a denominatív képzés: f. *kiertä-* [*kierdä-*], *vö. pñs-*
 osztB. *kerla-*, lp. *kirte-* (*girde-*)-nek egy m. **köröl-*, *kerel-* ^{*tñ-?*}
 (*körteni, kerleni*) felelne meg (v. ö. NyK. X, 56.), míg az át-
 ható oszt. *kert-* a finn *-itta*-féle képzéshez tartozik (NyK.
 X, 45).

A *kör, ker* alapszónak a megfelelő ugor szók részint
 még egy eredetibb alakphasisát tüntetik föl, gyökszótagbeli
 diphthongussal vagy hosszú vocalissal, melyet még fennlevő
 nyomok és egyéb analogia szerint két külön vocalis össze-
 vonásából keletkezettnek kell tartanunk. A finnben van *kier-*
 (= *kēr-*), *käyr-*, *käär-*, a mordvinban meg *kever-*, *kevir-*
 ? *käver*; van pedig példa rá, hogy *r, l, t* előtt f. *äy* keletke-
 zett *äg-ből*: *täyte* [*täyde*] = vogK. *tagle* [*tägle*], *näyttä-* ^{*ta'älä*}
 mutatni ebből *nägettä-* láttatni (*näge-* látni); *mäyrä* borz
 = észt. (dial.) *mägar-a*, *täyli* v. *teili* a svéd *stegél-ből*; e
 szerint *käyrä* régibb **kägrä-ből* lett, épen úgy mint *mäyrä*
 ebből: *mägrä*. De ez utóbbinak közönséges észt alakja *mär-a*,
 s ehhez hasonlóan alakult a *käyr-* mellett *kär* is (*käär-*);
 azaz az eredetibb *kägr-* alak tkp. *kägär* levén, ez különböző
 módon vonódott össze egyrészt *kägr*, *käyr-vé*, másrészt *kä-*
jär által *käär-vé* (v. ö. f. *jää* = m. *jege*.) A **kägär* alakból
 értjük meg továbbá a mord. *kever-*, *käver-t* is, t. i. gyengülő
g-nek *v*-vé válásából, melyet a mordvinban épen oly gyak-
 ran vehetünk észre mint a *j*-vé válást: (*kivik* akárki és *kijak*,
 ebből és e mellett: *kigak*). Végre a f. *kier-* = *kēr-* (magyar
 írásmód: *kér*) a *käär* (*kär*) alak mellett csak oly különbséget
 tüntet föl, a mennyi *e* és *ä* közt van, mely két hangzónak
 pedig kimutatható a váltakozása épen úgy mint *o* és *a*-nak
 (v. ö. f. *miele* = észt. *mēle* mellett: észt. *mäl*: *mälesta*- emlé-
 kezni). Alapúlhat azonban a *kier-*, *kēr* alak magának az *kä-*
gär-nek már előbb *keger-vé* változtán is. — Ezen *kägär-* és
 közelebbi változatai mellett már szélitiben kifejlődött egészen
 rövid vocalissal való alak is: f. oszt. *ker-*, lp. mord. *kir-*,
 zürj. votj. *kör* (*gör, kor*). Ilyen vocalisrövidülés közönséges
 tünetmény az ugor nyelvekben; mutatkozik az nem ritkán
 egyazon nyelvben is a régibb hosszú vagy két vocalisos alak
 mellett: p. o. f. *kärme* és *käärme*, *keksi-* és *kieksi-* (*kēksi-*);
 észt. *mēs*, g. *mehe*, *mihe* (f. *mies*, *miehen*); mord. *sidä* (=
 mdE. *sejede*), *id* v. *ed* (= mdE. *äed'*, *äjed'*, *eed'*), *purd-* és
puverd-. Rendesen azonban csak szélesb összehasonlítás con-
 statálhatja a hangzórövidülést: f. *parte* (nom. *parsi*) *tigillum*

5. *mäyrä* borz: f. *mägrä* stb. *ÄH. 139. 141.*

mäyrä vakondok: f. *mägrä* *mügrä* *ÄH. 139. 141.*

= oszt. *pāgart*, osztS. *pōgert*, *pēvert*, osztB. *parirt*, *pairt*.
(V. ö. a *tetű* cikket.)

Mutatkozik azonban a *kör*, *ker* (= *kägärä*, *käyrä* stb.)
alapszónak egy mélyhangú mellékalakja is, melyet elterjedé-
sénél fogva szintén már köz-ugor fejlődésnek tartunk: lásd a
karika cikket. Egy másik szintén régi alakváltozás illeti a
kezdő gutturalist; s az így külön vált mellékalak szintén
magas- és mélyhangú változattal lép föl: lásd a **jár** cikket. }

Alapjelentése ezen alakilag annyira elágazott *kör* (= *kä-
gärä*) szónak, tág értelemben „kör“, azaz egész rendes kör
vagy ahhoz többé kevésbé közel járó „görbeség“ („magába
visszamenő vagy maga felé visszahajló vonal“ M. Ny. Szót.;
v. ö. a *görbe* cikk alatt f. *ympäri*-ről). Jelölhet így, eredeti
vagy továbbképzett alakban egy vagy több irányban „kör-
alakú, kerek, görbe“ tárgyakat is, valamint ismételt, folyta-
tott köralakot (= csavart, sodort): f. *kerä*, mord. *kirä* „gom-
bolyag“; zürj. *ker* „gerenda“, azaz még faragatlan gömbölyű
faszál („borona“), v. ö. lp. *jorbak* „truncus, tigillum“ és *jorba*
„rotundus“. A *kör* alapnévszóból származó benható igék je-
lentenek egész vagy részlet-körben, vagy ismételt körben,
vagy csak görbe vonalon való mozgást; vagyis mindennemű
„keringést“, melynek módoszatai: forgás (rotatio), görgés
(hengergés), csavargás (tekerődzés), de egyik különös az „el-
dőlés“ is, mely részletkörmozgással jár: lp. *jorre*-rotari, cir-
cumire és cadere; oszt. *keriji*-, *kerge*- ledölni, eldőlni (v. ö.
lat. *subverti*, m. fölfordulni).

Figyelemre méltó még egyes képzett származék-alakok-
nak több ugor nyelvényben való egyezése; p. o. m. *kerék* (*ke-
reke*-) = f. *kierikka* (v. ö. cserM. *jirge* a *jár* cikkkben); —
m. *környe*- ezekben: *környék*, *környül* = mord. *kirnä*, a mi
a *kirä*-nek diminutivuma (v. ö. a *kemény* cikket); — m.
kerge = f. *kieri*-, oszt. *keriji*-, *kerge*- (v. ö. a *görge* cik-
ket); — f. *kieredä*, e h. *kieredä* = cser. *terte*-, *tirde*- ezek-
ben: *tertež*, *tirdež*; jóformán ezzel egyező a magyar
kert is „hortus“, tkp. „bekerített hely“ (v. ö. „barom-kert“
a székelnyeknél).

26. kés culter:

oszt. *kēže* kés | osztS. *kāčex*, *kōčex* id. | osztB. *keži* id.,
kežije (dim.) | **käši**.

vog. *käsāj*, *käsi* kés (kit elmip k. olló, „két élő kés“).

brunt
Kubbe
(Fris) =
runder
klotz,
Block.

№. 29: 202.

kerikés

akol

lp. *keče* finis, extremum (*čute-k.* fingerspitze) | lpF. *gäčče* spitze, ende (*miekke-gäčče* schwertspitze; *suorbma-g.* fingerspitze).

Nem tekinthetem a vog. *käsaj*-t sem török kölcsönnek; mert van ugyan egy török (tatár) *kis-*, *kes-* „metszeni, vágni“ ige, de nem divatozik egyszersmind a törökben ezen igétől származó szó, mely „kést“ jelentene (van *kisek*, *kesek* „el-metszett, vágott darab“; *kiskin*, *keskin* „éles“). Mert a csuvas *χis*-t sem lehet annak tartani, kezdő *χ*-jánál fogva, mely mélyhangú köztörök szóra mutat; jóformán nem egyéb ez, mint összevont alakja a tör. *kiliž*-nak (lásd: NyK. X, 103. 104. és 135.) — A lp. *keče* „cuspis, spitze“ a m. *kés*, oszt. *kéže* „culter“ szónak alkalmas etymonja, miszerint *kés* tkp. ezt teszi: „hegyes eszköz“ (v.ö. m. *tör* „mucro“, votj. *tir*, *ter* *fejse*, „securis, ax“ = f. *terä* „cuspis“).

ter *fejse*,
terä, *sekerce*
(*huak*)

sa, késas M⁰.

sal Ehr⁰. 27. *kesa* [*késa*, *kisa*] seditio (*kesás* seditiosus, *kesa-sal* ság seditio Bécsi Cod.; *kesálkodni* certare):

anak finn. *kisa* strepitus et cursus lascivientium, ludus et stre- *Vö. kiista*
yl pitus puerorum; *kisaa-* ludendo strepere et discurrere || észt. *venake-*
kiza lärm, geschrei, gezänk. *vé's, vitatkozá's, ver-*

A *gards* „kert“ szó alatt megemlíti, hogy MÖHL (*Mém. de la soc. de ling.* VII, 405), a finn *kartano* és magy. *kert* szókra hivatkozva, a gótba került kölcsönszónak tartja; UHLENBECK szerint inkább a finn és magy. szók származnak az indogermániségből. *)

*) THOMSEN (Einfluss 141) azt mondja: *kartano* f.; l. *garden* (nach dem f.), liv. *kārand*, *kōrand*, *karn*, aula, area juxta domum, prædium, = an. *garðr*, got. *gards* (st. -i-), oīzoz, αἰλή; vgl. got. *garda*, αἰλή, stabulum ahd. *garto*; auffallend ist die verlängerte endung im finnischen, die an das nhd. *garten* erinnert; vgl. ital. *giardino*, DIEZ, Et. Wb.² I, 213.) A Berö-ringer-ben (171.) pedig: «f. *kartano* ... vel nærmest udgaar fra germ. St. *garda*-.» — AHLQVIST (Kulturwörter 117) a f. *kartano* szót szintén germán eredetűnek tartja: «Das Original dieses Wortes ist das schw. *gård*, in der älteren und Volkssprache *gard*, an. *garðr*, goth. *gards*, d. *Garten*, mit der angehängten Endung -no, die auch in anderen Wörtern mit örtlicher Bedeutung angetroffen wird.» — A m. *kert*-et BUDENZ (MUSz. 22) eredet

nr. 29:
203.

keser, illetőleg *kesere* = f. *katkera*-. Az utóbbi maga is egy *r* képzővel alakult, mely nincs meg a cser. *kočo*, *kača*-ban. (V. ö. finn *sykky* és *sykkyrä* globus convolutus). Marad tehát *katke* = m. *kes-* (*kese-*), cser. *kočo*, s egymásnak *tk*: s (*š*): *č* felelnek meg. Ezt jobban értjük, ha számba vesszük, hogy *keserű* hajdan *kesserű* volt, s hogy a magyarban még most is rendes hangszabály szerint *tj lesz* *ss*-vé (fusson: *fut-jon*); itt a *tj* tkp. a. m. *ty*, azaz *tk*-nak első fejlődése. (V. ö. *rossad* = *rothadni*; a m. *essedezni*-beli *esse* = f. *itke*-). Más közönséges változása a gutturalis spiranssal járó *t*-nek (*ty*, *tj*) meg a *č*, melyet itt a cser. *kočo*-ban találunk. — A vog. *kvážertayt*-passivo-reflexiv alakja egy *kvážert*- igének, melynek ezt kell tenni: „keseríteni“.

Ide vonható még: zürjP. *čöčkör* „sóska (*rumex acetosa*)“, a mi egyszersmind egyik példája lenne a szó elején való *k*: *č* változásnak a zürjénre nézve.

29. **keskeny** schmal, eng (*k. út* schmalere weg; *k. rét*, *k. szántóföld* schmale wiese, sch. acker):

lp. *keze* (*kezes*, *kezők*) tenuis, arctus, angustus: *kezes keino* via angusta | lpF. *gäzse* id.

észt. *kitsas* (g. *kitsa*) eng, schmal, knapp (*k. meri* meerenge, *k. aeg* knappe zeit); *kitsi* knapp, karg, geizig: *kitsik* (g. *-iku*) eng, beschränkt, karg, geizig || finn. *kitsaha* (nom. *kitsas*) szűk, fösvény; — *kaisku* keskeny földnyelv.

zürjP. *kőž* sziget, félsziget.

Minthogy finn (észt) *ts* (megelőző *i* mellett) rendszeren *sk*-ból való (v. ö. *litsa* és *liska* decipula mustelarum; *itse* maga = cser. *eške*; az igeképző *-itse*-re nézve Nyk. X, 23), a fentebbi finn (észt) *kitsas*, *kitsi* a. m. *kiskas*, *kiski*, s meg-egyeznek így f. *kaisku*-val. A m. *keskeny*-ből meglehet, hogy az egész *keske*- felel meg e *kisk*-, *kaisk*-nak; azonban tekintve, hogy a magyar egyéb eredeti *sk*-ból a gutturalist el ejtette, illetőleg *s*-hez áthasonította (p. o. *mos*, *fos*, lásd e czikkeket), valószínűbb, hogy csak *kes*- az a mi = *kisk*- *kaisk*- (*kits*-, *kež*-) s a következő *k* már képző (v. ö. észt *kitsik*). — A f. *kaisku* egyenesen „keskeny“ jelentésű adj. gyanánt is szerepel p. o. Kal. 20, 484: *niemen kaiskun kainalossa*. Ugyanez mint főnév magyarázza a zürj. *kőž*-nek ide tartozását.

k. kišsal cupidus, kišsalet paratum esse, kiš-
sb pronus, promptus; Jokknohk: kišša-, kiššale- ge-
 igt, bereit sein, wollen, kišuk geneigt, bereit, willig,
išška fleißig arbeiten, šreba. (30.) 25

30. kész [kisz] promptus, expeditus, paratus (k. akarát,
 k. kedv);

sz, ki'sz: kész, késztet [kisz, -tet] (készteni, -tetni instigare, im- ~~instigare~~
 tigo, pellere, illectare): ~~instigare~~

ello; lp. kiššok, kiššes pronus, promptus, lubens; kišše-, kiš-
ifek, sele- velle, paratum esse. Y

reiba; finn. kiihoitta- incitare, irritare, urgere; kiihty-, kiihtu- Setälä,
ilel is. incitari, vehementem fieri; kiihkeä vehemens, assiduus; kiihko- Äänw.
h) eifer, hitze, heftigkeit; —? kiistä- minari, minaciter alloqui; 291.

z: őš- kiista aemulatio, certamen. || ész. kihu trieb, antrieb, reiz, es kicho
őz, biz begierde; kihuta- anreizen, aufhetzen, erzürnen. — kitsakas
(Mtsz.) (g. -ka) mutwillig; kitsa- anstürmen, in unruhiger bewe-
 gung sein. (f. kich- < *kiš- ÄH. 291)

mordE. káž harag, düh; kážev, kezej haragos, dühös;
 kežija- haragudni | mord. káži haragos; kážja-, kážia- hara-
 gudni.

zürj. gaž freude, lustigkeit; gaža fröhlich, lustig; gažöd-
 (P. gažöt-) erfreuen; (P.) gažal- kívánni, akarni || votj. gažal-
 szeretni.

osztB. kaš öröm, vígság, akarát: kašiñ, kažiñ víg; ka-
 šaš- beleegyezni;

vog. kas öröm, kedv; kastal kedvetlen, örömtelen. Kas, kons,

Jellemző a m. kész jelentésére nézve a kész akarva, k. kāš kedv.
 akarát, k. kedv-féle használata, melyből annak tkp. bizonyos kāšman
 „lelki izgatottság, megindultság (erregtheit)“-féle alapértelme szóman
 vehető ki. A M. Ny. Szótára megfejtí, miképen áll ebből elé
 a kész-nek „fertig, zubereitet“-féle jelentése. Ezen eredetileg
 „pronus, lubens“, vagy akár főnévileg is véve „lubentia“ je-
 lentésű kész látnivalólag alapja a causative alakú kész, szóman
 késztet (kisz) igének, legalább egy tőle származó kész- (ké-
 szik) ige által, melynek még nyomát is láthatjuk ebben: kész
 akarva, jóformán e h. készve-akarva. Egyezik ez igével tel-
 jesen a lp. kišše-, melynek szintén névszói alapjára (= m.
 kész) azonban a kiššok, kiššes melléknevek mutatnak. Szint-
 ily a finn kiihty-, kiihoitta-ból alapszónak *kiihä, kiiha fejjik
 ki; ennek megint h-ját mint számtalan egyéb példában s-ből
 eredtnek véve, eredetibb alakul ezt kapjuk: kiisä, kiisa, mint
 egy újabb megfelelőjét a m. kész-nek. Látható nyoma van
 ennek meg a kiistä- származott igében (kiistä). A f. kiihkeä

(*kiihkedä*) és *kiihko*-ból azonban még a *kiisä*-t is megelőző *kiiskä* alakra jutunk (= m. *kész*) = észt. *kiitsa*, ebben: *kit-sakas* (v. ö. *ts*-re nézve a *keskeny* cz. alatt). — A mord. *käž*, zürj. *gaž* (e h. *gäž*), oszt. vog. *kaš*, *kas* (e h. *käš*-, *käs*) már a hangban foglyott f. *kiisä*, *kiihā*, m. *kész* alak fokán állanak; megjegyezhetjük, hogy a mord. *käžja*- ige = lp. *kišše*-, f. *kiihoi*- (ebben: *kiihoitta*-) = m. *kész*- [ik]. — A zürj. oszt. vog. szók „öröm, vígság“ jelentésére nézve elég az oszt. *kand* „harag“ és m. *kedv*, zürj. *kid* „kedv“ szók értelembeli egyezését venni tekintetbe (l. a *kedv* cikket).

k. xxiv. 262. 31. két [kēt] duo (adj.), kettő duo (subst.) (*kettős* duplex; *ketté* in duas partes; *ketten* duo, bini; *kedd* dies Martis, feria secunda, e h. *ketted*):

finn. *kahte* (nom. *kaksi*) két, kettő; *kähdente* (n. *kahdensi*, *kahdes*) ketted; *kahtia*, *kahtiaksi* ketté; *kaksoiset* ket-tősek (ikrek, gemini) || észt. *kaks* (g. *kahe* = f. *kahden*) || liv. *kakš* || vót. *kahsi*.

lp. *kuekt*, *kuekte* két | lpE. *kuökt* | lpF. *guoft*.

mord. *kafta* két, kettő; *kaftuva* ketté, kétfelé; *kaftaš*, pl. *kaftašt* ikrek | mdE. *kavto* két, *kavtova* ketté.

cser. *kok* két, *koktot* kettő | cserM. *kok* és *koktot*, *kok-tit*, *kokta*.

zürj. *kik* két, *kiköd* ketted; *kiknan*, *kika* kettő, mind a kettő || votj. *kik* két, *kiktäti* kettedik; *kikna* beide; *kiktoj* zwei tage (azaz: *kikt-øj* két éj).

vog. *kit*, *kēt* két | vogK. *kit* két, *kitag* kettő. *Kitai'* **k. xxi. 325**

oszt. *kāt* két (*kāden*, *kādn*, *kātn*, -osztS. *kātæn* kettő?) | osztB. *kat*, *kad* két (*k. puš* kétszer, *k. semba* két szemű); *kādn* kettő.

Ugor alapalak: *k₂kt₂* v. *k₂kt₂š*; az oszt. *kāt* (nem *χāt*) a magashangú alakhoz tartozik (*kāt* h.). — A m. *kēt*- [azaz *kēt*]-ben, meg vog. *kit*, oszt. *kāt* *kāt*]-ben a *t* előtt volt gutturalis beleolvadt a vocalisba (**keχt*, *kejt* — *két*); míg a *kettő*, *kette*-ben áthasonult a *t*-hez. — Hogy votj. zürj. *kik* e h. való: *kikt*, mutatja még a votj. *kiktät-i* (= *kahdente*-) és votj. *kikt-øj* (votj. *üj*, zürj. *voj*, *øj* „éj“). Szintily csonka alak cser. *kok* a *kokto-t* (= f. *kahdet*) mellett. — Még jobban csonkult a *k₂kt* az oszt. *kīmet*, osztB. *kimit* „ketted“-ben, e h. *kitmet* v. *kidmet*.

32. **kevény** superbus, arrogans, elatus:

finn. *keimeä*, *keimiä* elate se gerens, caput superbe jactans; *keimaile-* elate se gerere, superbire; — *kema* (= *keimeä*): *kema-pää* caput erectum.

Szóegy. 32. a *kevény*-hez f. *kopea* van hasonlítva; jobban ajánlja *keimeä-t* az egyező magashanguság, egyéb hangalaki nehézség e mellett sem forogván fenn. Mert vocalisközi *m* nem egyszer vált a magyarban *v*-vé: *leve-* (*lé*, *leves*) — f. *lieme*, *neve-* (név) = *nime-* stb. Különben a f. *kopea*-nak máshova néző rokonságáról lásd a *hólyag* czikket.

33. **kevés** (acc. *kevese-t* paucus, exiguus; parum, modicum):

lp. *keives* könnyű (*levis*); *keppe*, *keppes* *levis*, *exigui ponderis*; *keppane-* *levári*, *levius fieri*, *minui*; *keppete-* *könnyebbiteni* (*levare*), *minuere*, *subtrahere* || lpF. *gäppad*, *gäppas* könnyű || lpE. *käpane-* *könnyebbedni*, *kisebbedni* || liv. *kevam* könnyű.

finn. *keviä*, *kepiä* (*kepeä*) könnyű (*levis portatu*) || észt. *kebja* leicht; rasch (leicht auf den füßen: *k. körem* leichte last, *k. peni-körem* eine kleine meile.

zürj. *kípíd* könnyű, kényelmes: *kípäd-* [*kípöd-*, *kípöt-*] attollere, elevare (Castr.) || votj. *kapci* könnyű; könnyebbség (linderung).

osztS. *kabak* könnyű.

mord. *kepide-*, *kepede-* emelni | mdE. *kepide-*, *käpede-* id

Hogy „könnyű” és „kevés” társfogalmak, miszerint a nyelvi észjárás a könnyű súlyról csekély mennyiségre következtet, bizonyítja p. o. a szanszkrit *laghu* (= lat. *lem-*, *legri-*), melynek jelentései „könnyű, csekély, kevés, kicsiny”; *laghu*-nak görög alakja *ελαφύς*, melynek comparativusa *ελασσω* „kisebb, rövidebb, kevesebb” (*πλεον ἢ ελασσω*); v. ö. arab-török *sehel* „könnyű” és „kevés” (*bir sehel* egy kevés). — Alapszó *kebe-*, mely a finnben *da*, *dä* képzős melléknévvé alakult; *kepeä* [*kebeä*] e h. való: *kebedä* (v. ö. lpF. *gäppad*, zürj. *kípíd*); magától az alapszótól van f. *kevene-* könnyebbedni (e h. *kebene-*, lp. *keppane-*).

34. **kéz** [kèz] (acc. *keze-t* hand; adj. *kezes*):

finn. *käte* (nom. *käsi*) kéz || észt. *käzi* (g. *kä'e* = f. *käden*)
 || liv. *käiž, käž* (pl. *kädūd*).

lp. *kät, käta* | lpE. *kiet, kieta* | lpF. *giet, gietta*.

csér. *ket* kéz | csérM. *kid*.

mord. *käd' kéz* | mdE. *ked', käd*.

zürj. *ki* kéz, *kija* kezű (= f. *käterä*); *ke* ebben: *ke-pis* handschuh, és *ke-ke-nač'aš-* in die hände klatschen (így is: *ki-ki-n*.) || votj. *ki* kéz, kar.

vog. *kāt* kéz | vogK. *kat* id. (*pal-k*. félkéz), *katp* kezű.

oszt. *kēt* kéz | osztS. *kōt* || osztB. *katl-*, *kadl-* fogni, tartani.

Ugor alapalak *kädä*, magashangú; e hangjellegbeli tkp. a vog. *kāt, kat* is (nem *χat*, a vogK.-ban sem). A *kädä*-ből m. *keze* d:z hangváltozással, v.ö. *vize-* (*víz*) = ugor *vede*. Ez alapszóból elkopott a vége a zürj. votj. *ki-ben* (v.ö. zürj. *ra víz, ma méz* = f. *vete-, mete*). Az osztB. *kädä* helyett rendszeren a *još* szót használja (= f. *jäsene* membrum); föl ismerjük azonban még mint alapszót a fölhozott *katl-*, *kadl* igében, v.ö. ennek jelentésére nézve a szintén *käte*-től származó finn *käsittä-* igét: „manu tangere v. capere, captum tenere; mente comprehendere“ (megfogni, begreifen).

35. **kezd** (*kezdeni* incipere, anfangen, beginnen: *el-k*):
 lásd a *kéj* czikk végén.

Yk. XXIII. 25.

36. **ki** (pron. interrog., rel., indef. „quis, qui“; *ki-ki* quisque, *vala-ki* aliquis):

finn. *ke-, kene-* *ki* (nom. *ken-kä*, part. *ketä*, pl. nom. *ket-kä*) || észt. *ke, keä, kes* (g. *kelle, kenne*) *ki*; *kes... kes* der eine der andere (*ki... ki*) || liv. *kis* || vót *čen* (part. *četä*, pl. nom. *čed*)

lp. *kä ki* (pl. *käh kik*) | lpE. *kī* | lpF. *gä* (nom. *gi*, pl. nom. *gäk*).

mord. *ki, kiä* (g. *kin*, pl. nom. *kit*) | mdE. *ki*.

csér. *kō ki* | csérM. *kü*.

votj. *kin ki*, mely || zürjP. *kin ki* (quis).

vog. *kangä* ki (pl. *kangät*).

osztB. *ka-*: *kaman*, *kamın* hány (*k. puš* hánszor, quoties).

Ezen magashangú kérdő *ki-* (*ke-*, *kä-*) névmástőnek ellenében áll egy mélyhangú *ku* tő, melynek a legtöbb ugor nyelvben a *ki* mellett divatoznak alakjai, egynémelyében pedig amazt egészen ki is szorították (a zürjénben a P. nyelvjáráson kívül, vogK.-ban, osztIrt.-ban). Jellemzi a *ki* alak ellenében a *ku* névmástöt, hogy majdnem kizárólag ez szolgál alapúl származéktők és adverbiumok képzésében (lásd a *ho-* cikket). — A f. *ken*-vel egyező a vót *čen*, minthogy a vót nyelvjárás rendszeren az *e*, *i*, *ä*, *ö*, *ü* előtt álló köztinn *k*-t *č*-vé változtatja (*čini*, *čülmä*, *čäsi* = *kini*, *kylmä*, *käsi*). A *ken*-hez, valamint egyéb egytagú kérdő s relativ névmásokhoz többnyire még egy *ka*, *kä* nyomatékosító particula járul; megvan ez a mord. *kiä*-ben is e h. *kigä*, és a vog. *kan-gä*-ben.

37. kigyó (kégyó), kilgyó anguis, serpens:

^{XXI. 119.}
ηκ. XXIII. 29.

finn. *kaljame* (nom. *kaljain*), *kaljama* glatt, schlüpfrig: *kaljain kallo* caput calvum; *kalja*, *kalju* id.; *kaljo*, *kalju* tignus teres (*lang* och smal rund stock). || észt. *kall*, (pl.) *kallid* walzen (unter böte gelegt), über die achsen der wagen gelegte stangen.

monq. xalijun
stb. Ethn. IV.
179.

mord. *kališ* meztelen, kopasz: *k. preä* kopasz fejű.

η. 29: 158.

cser. *koła* egér, *ku-koła* patkány | cserM. *ka'la*.

Kh. 5: 158

Nincs okunk a Molnár A.-nél található *kilgyó* alakot nem tartani eredetibbnek mint a *kígyó*, *kégyó*-t (v. ö. *álgyú*: *ágyú*). Ennek a *kilgyó*, *kígyó*-nak pedig megfelel ízről ízre a f. *kaljame*, *kaljama*, tekintve hogy *négy* e h. *nelgy* = f. *neljä*, s hogy a m. szónak *ó* vége ugyanaz a mi magashangon a *tetű*-nek *ü*-je; erről pedig tudjuk hogy *-eve* helyett való s hajdani *-eme*-ből változott el (lásd a *tetű* cikket). Így a *kilgyó*-nak ilyen megelőző alakjai vehetők föl: **kilgyovo*, *kilgyomo*, mely utóbbi teljességgel = *kaljame*, *kaljama*. — Fölvettem evel egyszersmind a *kígyó*-nak etymológiáját „animal lubricum“, melynek alkalmas volta szembe-tűnő. A f. *kaljama* jelent „kopasz“-t is, s csak e jelentést mutatja föl a md. *kališ*; a cser. *koła* (*kolja*) „egér“ lehet hogy a „kopasz“ jelentésből indult ki, de az is hogy a már megvolt „schlange, wurm“ jelentés úgy cserélődött föl az

„egér“-félével, mint a székelyeknél *féreg* tesz „egeret“is. — Megtetszik az is, hogy a f. *kaljame*, -ma képzős szó; alaprésze *kalja*, módosítva *kaljo*, *kalju*, ha csak ezek nem *kaljava* helyett valók. Ilyen, *kaljame*-val egyértékű, *kaljava*-val tartom egy alakúnak a cser. *kola*, *kala*-t (mert *a*-ja van nem *o*-ja a cserS. dialectusban is). — Nincs e szerint köze a m. *kígyó*, azaz *kilgyó*-hoz a f. *kyy*, lp. *kuorte*, lpF. *guorde*-nak (Szóegy. 37.), noha egyenesen „kígyót“ jelentenek. A lapp szónak „kúszó, repens“-féle etymonja van (lásd a *hajt* „agere“ cz. végén). A finn *kyy*-vel pedig egyező még a votj. *koj* és mord. *kuj*, mert ez is magashangúnak tekinthető.

38. **kis** [kis] (*kisni* pavere, rettegni: Münch. cod.): lásd a *kéj* czikk alatt.

39. **kisért**, **késért** (*kisért*eni tentare, explorare: meg-k.):

mord. *kiskeřa*- csípni (körömmel), *kiskerde*- id. (egyszer) | mdE. *skira*- zwicken, kneifen, zupfen; *skirde*- id. (egyszer).
finn. *kitke*- carpere, avellere (herbas inutiles) || ész. *kitku*- ausraufen, jätten.

Az elvontabb „versuchen (tentare), explorare, próbára tenni“ igefogalomra alkalmazhatók voltak oly igék, melyek a kipuhatolás egyik másik érzék által való végrehajtásának módjára vonatkoznak. Alkalmaztak is a nyelvek ilyeneket, a mint p. o. a finn és ész. „nézegetés“-nek nevezi a próbálást; „tapogatást“ jelent a lat. *tentare* (venas pollice t., pectora manibus t.); „tépegetés“-nek mondja a cseremisz az „igyekvést“ (próbálkozást). E szerint lehet bátran „csipkedést, vellicatiót“ a m. *kisért* igének is alapjelentésül tulajdonítani, ha ilyen jelentésű ige szembetűnő alaki egyezéssel a rokon nyelvekből kimutatható. — Egyező pedig a mord. *kiskerde*- egész képzése szerint is a magy. *kisért*-vel, (melynek *sk*-ból lett *s*-jére nézve lásd a *mos* cikket). Maga a *kiskerde*- momentán ige a *kiskeřa*- folytonos jellegű alak mellett; ez maga, nem tekintve a vég *a*-t, illetőleg *-ja*-t, egy *r*-es képzést tüntet föl, melynek még elég nyomát a finnben is találjuk, p. o. f. *nykerta*- minutatim carpere, vellicare, ettől: *nykki*- digitis arripere, vellicare; de a *nykerta*-nek, melynek más végképzővel a mordv. *kiskerde*- képzés felel meg, s mely ellenében (ismer = f. *ymmärtä*- szerint) a m. *kisért*- állhat, van még ilyen párja: *nykerehta*- is, s ezt tartom a mord. *kiskerde*- alaki azonosának is (képzésre nézve), minthogy épen *ht* a

finnben momentán jelleget eszközöl; a m. *kísért* is szól e mellett *t*-jével (= f. *-ht*). E szerint a *kitke*- egyszerű alapigéből képezve a *kiskerde*-, m. *kísért*- igének teljes finn megfelelője így hangzanék: *kitkerehtä*-. — V. ö. ezen *r*-es igeképzésre példát a lappból: *kolkerde*- circumvagari és *kolke*- id.

Hogy a *kísért*- igét (úgy mint MNySzótára teszi) a *kísér*- „comitari“ igével hozzuk kapcsolatba, erősen kísért ugyan a két szónak nagy hasonhangúsága. De sehogy sem sikerül, a jelentéseknek is egyszerű összefüggését fedezni föl. Most úgy látom (v. ö. NyK. X, 104), hogy *kísér*- mégis a törökségből került ige = *kecir*-, habár ennek jelentése csak „költöztetni“; de kifejezheti a „comitari“-t is, ugyan azon észjárás szerint, melynél fogva a m. *követni* is azt jelenti, s csakugyan egészen hasonlóértékű képzéssel származik egy hasonlóértékű igéből (*kec*- „kelni, átkelni“; v. ö. *követ*-ről a *kel*, *köl* cikkből). — A Münchener codexbeli *kis*-ni, „pavere, rettegni“ jelentéssel van s nem ide vonható (lásd ennek más-hová tartozását a *kěj* cz. végén). — A finn *kiusaa*-t pedig (Szóegy. 39.), noha jelentése oly egyező, el kellett ejtenem, mint a germán nyelvekből került idegen szót (gót *kiusan*, óész. *kjósa*-; lásd Thomsen, Einfluss der g. spr. 144).

Ydr. - *ban*
egyik van
a két *kísért*.

40. **kíván, kéván** (*kívánni* desiderare, cupere, appetere: *kívánat* desiderium, cupido; *kívánczik* anhelat, desiderat):

finn. *kaipaa*-, *kaipaja*- (inf. *kaivata*) sentio quid deesse, desidero, careo (*maa kaipaa vettä* terra aquam desiderat, indiget); meg: accuso, queror via juris; *kaipaus* (g. *-auksen*) desideratio (vermissen, bedürfniss), klage, beschwerde || észt. *kaeba*- klagen (*teize peale*); *teize järele k.* sehr nach einem verlangen, *kāza k.* zu sich bescheiden, auffordern mitzugehen („magával, magához kívánni“).

A m. *kíván*- ige oly képzésű, mint a régi *bocsán*- dimittit, remittit, ignoscit (melyből még fennmaradt: *bocsánat*, *bocsánandó*, v. ö. a más képzésű *bocsát*, *bocsajt*), s e szerint a végéről *-n* választható el mint képző: *kívá-n*, *kévá-n*. A f. *kaipaa*- ige meg tkp. a m. *kaibada*-, valamint *kaipaja*- e h. való: *kaibaida*, úgy hogy ez igének alapszavául *kaiba*- tűnik föl. Ezzel egyező (*b: v* változással, úgy mint *kerés*-ben) a m. *kivá*-nak sejtethető alapja: *kiv*- (*kivo*-).

Úgy hiszem, nem csak véletlen találkozás, hogy ennek a *kív*-nak alaki hasonmása a *hív*- (*hívo*-) „vocare“ ige (mint-hogy a magyarban szókezdő *h* rendszeren gutturalis eredetű s nem egyszer még *k*-val váltakozva fordul elő). Valóban meg is lehet, hogy a m. *hív*- (*hívo*-)-ban még fennvan a *kívrán* (f. *kaipaa*-, *kaipaja*-) igének egyszerű alapszava **kívo*- (f. *kaiba*-); mert könnyen érthető, hogy a „desiderare, cupere“-féle jelentés a „vocare, clamare“ félebből indulhatott ki. Sőt talán innen is van az, hogy a f. *kaipaa*-, s még inkább az ész. *kaeba*- a rendszeren „vociferatio“-val járó „panasztevés“-t is jelentik. Egyébiránt „desiderare“ és „vocare“ közt ugyan az a viszony van, mint „denken“ és „sprechen“ közt; e kétféle fogalom pedig felválthatja egymást vagy megférhet egymással egyazon ige is (v. ö. az ész. *konele*-t a *gond cz.* alatt).

ηδ.

kühl, Kühl Nylz.

41. **kive, ki (kü)** aus (hinaus, heraus); **kiv'ül (kiv'öl)**

außen, außerhalb, außer; **kinn**, **künn** vagy **kint**, **künt**

küjel = *k'ivl* draußen; *kül* (*kül-föld* | außenland), *külső* exterior;

(Stökefalva,

Kisküküko" m

Ms. XV. 336.)

1 terra ante-

Wbana, territo-

rium, vicinia

MA. I flaches

lant, province

782.; 2 Jan.

Lang JPB.
1880:1

Kulturförz : 1.

pagatus, ant

в Банку, РР-

ganichu; law

Mann, Joff-
P. Leon?

gewöhnt; 2.
ausländ. Ndr.

ausländer 1/22.

finn. *kylä* dorf (vicus ruralis, pagus) *on kylällä* est apud vicinum, haud domi, *meni kylällen* vicinum adivit; *kylällinen* (g. *-isen*) vicinus, haud domesticus, alienus, hospes; *kyläile-* vicinos invisere, extra domum versari.

észt. *küla* dorf; bewohnte umgegend, nachbarschaft; fremd (*küla-mēs* nachbar, *k.-leib* fremdes, geborgtes brot, *k. lopetaja* fremder prediger; *küla-käija* einer der ausgegangen ist, *külas olema* zum besuch sein, *külase minema* ausgehen, einen besuch machen); *küalaine* (g.-lize) dorfbewohner, nachbar, fremder, gast.

Hogy a m. *kive*, *kivül*, *kinn*, *künn*-nek is valódi alapszava *kül-*, *kül-* egyrészt már a *külső* és *belső* szónak hasonneműsége véteti észre, tekintve hogy ez utóbbi mellett is, melynek kétségtelenül *bel* az alapszava, van *benn*, *bent* drinnen és *be*, *bé* hinein; de bizonyosságra emeli e fölfogást az, hogy *kivül* (*küvül*, *küvöl*) helyett a Régi m. Passióban még elé is fordul *küöl* (azaz *küölöl*) s hogy a *ki*, *kive*-nek fokozóragos alakja *killyebb*, *küllýebb* („*exterius*, *rómotius*“ M. A.), épen úgy mint a *be*, *bé*-nek (mert *bele*, *belé* az eredeti alakja): *bellyebb*. E szerint *ki*, *kive* csakugyan *kile*, *kilé* (*küle*, *külé*)-ből lett, s meglehet hogy a *ki*-, *kü*-vé való rövidülése ugyanazon úton haladt, a melyben *belé* lett *be*-vé, t. i.

közbeeső *kil, kül*-ön át (*kil-ment* úgy mint *bel-ment* a régi nyelvmélekekben). Továbbá *kivül, kívül* e h. *kilül, külül*, a mint még meg is van *küöl*.

A „kültér“ (außenraum) elnevezésében az ugor és más nyelvek észjárása a (szűkebb vagy tágabb hozzátartozással értett) lakás, mint valamely belség képzeletéből szokott kiindulni. Ily módon a „kültér, külség“ általánosabb fogalom rákerül olyan szókra, melyek szorosabban ezt jelentik: „udvar, utcza, mező“, p. o. zürjP. *ötörö, ötörön* ki, künt: *ötör* udvar, utcza; észt. *välja, väljas* ki, künt: *väli* feld, flur, fläche; mordE. *kardajs* ki, *kardajso, kardasna* künt: *kardas* udvar; v. ö. lat *foras, foris*, gör. *Δύραζε, Δύρασι (Δύρασι), ἐπὶ Δύρασι*. Hogy ezek szerint a „külség“ kifejezésére a f. *kylä* „dorf“ is alkalmas szó, magától szembetűnő; hiszen épen a saját házon kívül eső házakat jelenti, s már is az „extra-neus, idegen“ fogalom kifejezésére is vállalkozott.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a „külség“ elnevezésére szolgálnak hébehoba „oldal“-t jelentő szók is, vagyis a „kívül“ váltakozik a „mellett“-vel. Így p. o. zürj. *ortsö, ortsön* „ki, künt“, v. ö. votj. *urdes* oldal, *urdes-lä* oldalcsont, oldal-borda (v. ö. cser. *örtöz* oldal: *örtöz jing* homo exter-nus, idegen). Ezen az alapon lehetne bár a m. *kül, kil* alap-szóval egyező:

finn- *kylke* (nom. *kylki*, g. *kyljen*) oldal (a testen): *kyl-ki-luu* costa, *puun-kylki* superficies [haud interaneum] arboris; on *kyljelläni* est mihi ad latus, juxta me || észt. *kylg* (g. *külje, külle, küle*) seite: *külle-lü* rippe || lpF. *gilgalis* oldalt, oldalra (p. o. esett).

?

lk(lg) ~ l
(v. *tol*)

Talán megállhat a *kylge* mint egyezés a *kylä* mellett is, föltéve hogy ez amazzal egy töröl szakadt szó, mely elsőben „oldalságot“ jelentvén, azután a kívül lakó szomszédokat („falu“) jelölhette.

Minthogy a m. *kive, kívül* magának a magyar nyelvnek fennlevő adatai szerint, *l*-ből lett *v*-vel van, nem lehet ez egyszersmind olyan, mely *m*-ből fejlődött; el kellett tehát ejteni az oszt. *kēm, kīm*-vel való egyezést (Szóegy. 36.). A cser. *tül* „külső, künt való“ megállhatna, ha *l*-jét nem kellene képzőnek tartani, a mit pedig követel *tüan* „ki“ (nem *tülan*), v. ö. cser. *tüz-vel* külső oldal.

42. **kofa** anus, vetula (Molnár A.): *Mydz*.

v p, b ~ f ?

lp. *kropes* boszorkány (hexe, venefica) | lpF. *gapa, gaba* (g. *gappag*) asszony, feleség (uxor) | lpE. *kāva* id. f. *Wicklund Urdl. 83*

észt. *kabene* (g. *kabese*, *kabetse*), *kabehene* (g. *kabehetse*)
 frau, weib, weibsperson; *kabo* frauenzimmer, mädchen || finn.
kapehe (nom. *kave*) „mutter, weib“ (Kalevala).

cser. *kuba* altes weib.

votj. *kuba* id.

A f. *kapehe* (*kave*) csak a Kalevalában fordul elé, mint már feledésbe menő szó; tisztán „asszony, néember“ értelemmel, p. o. 1, 112: *olipa impi ilman tyttö, kave Luonnotar korea*; többször mint nő-tulajdonnév; a mi „állat“ jelentését illeti, gyaníthatjuk, hogy legalább a *meren k.* eredetileg „meerweib“ volt. Figyelemre méltó azonban, hogy f. *kapehe* e h. *kabege* tökéletesen egyező a lpF. *gaba*-nak teljes töjével: *gabaga* (g. *gappag*). — Cser. *kuba*: NyK. VI, 199; az ott adott *kugu-aba*-féle etymologia azonban a most fölhozott finn és lapp szók mellett fenn nem tartható.

43. kólál (kólálni vagari, oberrare Dunántúl); vö. *kóval* Mts.; *kóval*

Mikl.: wsl. seb. cs. koldus, koldus, -ús mendicus; koldul, koldul
koldul, col- (koldulni mendicare); *koldos* (Bora: Pröb)

lacta (vö. kól) kódorog (kódorogni, vagari, oberrare):

koldos, uenjahrs-

tag; úsl. *koldos* MNySzótára a *koldus*-t a *kódorog* igéhez köti; miszerint az voltaképen „csavargó“-t tenne; minden esetre alkalmas etymonja a „mendicus“-nak, ki házról házra, faluról falura jár kéregetni (Arany J., *koldus* ének: „küszöbről küszöbre járok, hol be, hol ki“). Szintígy veszi Kresznerics (*kótorog* alatt): „Dugonics habet *kódorog*, quod rectius esse ostendit vox *kódus*“. De megtarthatjuk az alkalmas etymont a nélkül is, hogy az *l*-es *koldus* alakot, a szokott hangfejlődés ellenére, a *kódus*-nál később valónak vennők. A *kólál* igéből egyszerű *kól*-következik (*járal*: *jár*); ebből *kóld*- (úgy mint *kér*-ből *kérd*-), azaz *kólod*-, frequentativ értékű továbbképzés. Hogy ennek egyszerű participiuma *koldó* is divatozott hajdan „mendicus“ értelemben, mutatja még a *koldul*-denominativum. Különben ezen *kól*-szintazon ugor *k_g*- „fluere, currere“ igének származéka, melytől a m. *hall*- (*hallad*-, *halad*), *hull*- és *kull*- igetők valók, még pedig ugyanazon képzéssel való mint ezek, vagyis csak változata ezeknek, = osztB. *jugl*- „currere“ (lásd a *halad*- cikket). Más képzésű magyar származékok: *kúsz*-, *kúszál*, *kajtat*, *hajt* („age-re“). Egyébiránt még a *kódorog*-hoz is lehet a *koldus* az eddig sejtett viszonyban; föltéve, hogy *kódorog* e h. való:

koldorog (*kold-orog*), a mi csakugyan lehet, de nem bizonyos. Mert *kód-* igető akár egyenesen a *kó* = ug. *k_g*- alapigéből is állhatott elé, *d* képzővel (v. ö. f. *kontu*, lp. *kobdo* = lpF. *govddo*-, lpF. *guordde*, a *hajt* „agere“ czikk alatt).

Kresznerics azt tartja vala, hogy **kótorog** „vagari“ kevésbé helyes mint *kódorog*. Most csak azt kell mondanunk, hogy nem mindenestül ugyanaz a mi *kódorog*. Van **kótolog** is („vagatur“ ex usu plebis. Kreszn.), meg **kujtorog** is (Papavidéki); s ehhez járúl még **kuttog** („kullogni“ Szathmárvideki). Az ezekbeli *kót-*, *kujt-*, *kutt-* az egyszerű *k_g* alapigéből oly módon alakult, mint *j_g*-ből a magyarban *joyt-*, *jut-* (lásd e cikket), s megfelel a *kót-*, *kujt-*, *kutt-* tö tökéletesen a vog. *kajt-*, *χajt-* „futni“-nak (lásd a *hajt* „agere“ cikket). — Ugy hiszem, hogy a *kótorog*-beli *r*-es alakhoz

h! Nő. (kótor-) tartozó a **kotród-** is (e h. *kótród-*) „sich fortmachen, sich aus dem staube machen“; összetalálkozik még a m. nyelvben *π. 213.*

torj: *Calpe*

vakarj innen =

karosj, kotrój

P.

44 **komor** torvus, tetricus, morosus (k. *kedvű* tetricus, tristis; *komorkodni* tetricum et morosum esse):

Ethn. 8: 19:

üláv? v.

gy. chakra

knwölke

ikl. 31/8

silma

ring.

shim-

zürj. *kimör*^y wolke; P. meg: dunkel, homály; *kimöra* nubilus, obnubilus, opacus, obscurus.

churk: or.

chmurj

„finster, trüb.“

risch stb.

(Mikl. Etym. 4.)

is 31/8

[ch ~ k vö.

kör: or.

chvor, krunk.

hit]?

Reiter mfe-

blis: n. k ~

szl. k.

yk. 30:

V. ö. a *homály* cikket. — A *homály*-nak *hom_g* alapszavával, melynek ug. alakja *k_glm_g*, egyező a m. *komor*-beli *kom-* (illetőleg *komo*) = zürj. *kimör*-beli *kim-*; az *r*-es képzésre nézve hasonpélda: f. *katkera* (l. *keserű* cz.), f. *komero*, *kumaro*, észt. *kummer*, *kummar* (l. *homorú* cz.), v. ö. a *szo-morú* cz. — Az észjárást, mely „finster, dunkel, trüb“-nek mondja a „moestus, tristis“-t (v. ö. *betrüben*; *finster blicken*), szépen illusztrálja a finn népdalbeli vers: *miel' ei tervoa parempi, syän ei syttä valkiampi* („kedrem nem jobb a kátrány nál, szivem nem világosabb a szénnél“).

45. **konya** inflexus, dependens (k. *fülű* mit herabhängenden ohren; *konyúlui* sich abwärts biegen, herunterhängen: *le-k.*; *konyítani* abwärts biegen: *fület sem konyítja rá*); — **kunya** (id.: k. *fülek*; meg: deses, effeminatissimus M. A.).

A *konya*, *kunya* számos analogia szerint rövidült végű igenévnek vehető e h. *konyó*, *kunyó*, v. ö. *kósza*, *kajla*,

võ. te'kunni a kerket, 36

Békunja a szüle); az ebbeli *kony-*, *kuny-* ige *n-* képzős momentán alakja az ugor *k_g-* „hajlani“ igének, mely különben a magyarban *haj-, kaj-* képében van meg (lásd a *hajt* flectere és *kajla cz.*); legközelebb ebből való: *kojon-, kufon-; kojn-, kujn-. — A kunya* „deses“-hez csatlakozik *h* kezdőhanggal: *hanyag* „elhagyott, feledt” („hanyag”, *feledtem* „elvettem”).

10. konyt, ige ebben: hanyatt (hanyadt); szintígy a kuny-hoz csatla-
konyas (kányozik hunny-, ebben: hunnyászkodni „sich ducken“ (hunny-
nyas, kányat, e h. hujn, hujon = ugor. $k_s g_n$, $k_s g_m$).
kányad), konyadt (konyvat), MTs.

капюшон, козырек (козырёк), МТС.

46. **kopács** putamen nucis (*kopácsolni* excorticare,

fodicare: *kopácslik* decorticatur, corticem exuit); *gyvaszt, kavaraszt*

guvat, kuvat **kovad-** (*kovadni* a putamine solvi: *kovad* a dió), **kovaszt** ^{gummet kovács} _{MTs.}
_{MTs.} (*kovasztani* ausklauben, enthülsen); **ková** (*koválni*: *koválik*)

MTSz. (korasztani ausklauben, enthülsen); **kovál** (koválni: koválik
a dió nux e putamine liberatur): kopál: zöls lejjáboz ki-
fejt (MTSz.)

mord. *kuva* rinde, kruste || mdE. *kuvo* brodrinde, kruste.

eser. *kovašte* bõr (cutis, pellis); (L.) *kobašti* || eserM. ka-

vašta, kabašta id.

zürjP. *gobji* kovasztani (ausklauben), *gobjiś-* kovadni.

lp. *kuop* penész (mucor): *kuoppo-* mucere || lpF. *guoppo*

mucor: *guoppo*- mucere.

észt. *koba* kieferrinde (*männí-k.* id.).

A m. *kovad*, *kovaszt*, *kovál* igék névszói alakra mutatnak, melynek ugor alakját *k_hb_h*-nak írhatjuk = mord. *kura*, *kuvo*, cser. *kova-*, *koba-* (*kaba-*), zürj. *gob-*, lp. *kuopo*, *guopo* észt. *koba* (e h. *koba*). Jelentése „haut, balg, hülle, hülse”. A lapp szónak „penész, schimmel” jelentése a „bőr, haut”-ból következett (v. ö. mord. *pinen-pona* penész, tkp. „kutya-szőr”). Minthogy az ugor nyelvek „héj, bőr, levél” stb-féle szókból képzett egyszerű denominatív igével fejezik ki a héj, bőr, levél stb. eltávolítását is (lásd példát a *hárs* cikkben, és NyK. x, 12.), a zürj. *gobji*-ből is *gob* válik ki mint alapszó (v. ö. NyK. X, 40. a *ji*- képzőről). Szintígy a magyarban *kovad*, *kovál*-ból *kova*, *kor*; ez meg *koba*, *kob-* helyett való, melynek *b*-je másrészt keménynyé vált a *kopács*-beli *kopo*-ban (szintílyen kétféle, keményebbre és lágyabbra vált eredi *b* ezekben: *hólyag* e h. *hovolyag* és *hupolyag*; lásd a *hólyag* cikket). A *kopács* szó végében diminutív képzést láthatunk, v. ö. székelyesen (Kriza): *kopocskál* = *kopácsol*, a miből *kopocska* = *kopács* következik.

^{sz} kopálcso hólyag
^{sz} kopálcso láthatunk
 (ebből el- miből k
 vonva: kopács?)

47. **kora**: *akkora* (az-kora) illius magnitudinis, tantus; *ekkora* (ez-k.) hujus m. tantus; *mekkora* (mez-k.) quantus; *mikora*, *mikora* R.
kor aetas, tempus (*fiatal-k.* aetas juvenilis; *ember-k.* aetas virilis, *nagy k.* hohes alter; *koros* aetatem habens, aetate proventus; *mi-koron*, *mi-kort*, *mi-kor* quo tempore, quando):

finn. *korkea* magas, *korko* (g. *koron*, *korvon*) magasság: *on kirkon korolla* est in altitudine templi (tam altus quam templum) || észt *korge* hoch, erhaben || vót *korkea* id. || vep. *korged* id. || liv. *kuord* id.

lp. *korad* acclivis, *koradak* acclivitas || lpF. *goargad* kevély, büszke (hochmütig); *goarrad* id. *koro* hegy *kút* (Fries)

cser. cserM. *kuruk* hegy (mons); *kurum*, *kurmo* életkor, aetas: *kurmes* örökké, in aeternum.

mord. *kírhka* „profundus“.

zürj. *kír* hegy (mons), *kírköz* meredek || votj. *gurez* hegy, halom.

oszt. *kereš* magas | osztB. *kariš* magas.

Vogt. *khor*: kor, id.
 Nk. 24: 316.

Egy *k,rg.* (*korgo*) ugor alapszónak e jelentéssel „hoch, höhe (groß, große)“ a fentebbi szók részint változatai, részint származékai: f. *korkea* azaz *korkeda*, illetőleg *korgeda*, -da, *dá* képzővel; cser *kuruk* = **korgoka*; cser. *kurmo* (kurum) = **korgoma* (v.ö. f. *kalja-ma* a *kígyó* czikk alatt), vagy mord. *šapa-ma* a *savanyú* cz.); oszt. *kariš* = **korgose* (m. *koros*). A m. *kora* (e mellett: *kor*, azaz *koro*-) talán *korav-* (*koravo*-) helyett való, úgy mint *szüle* = *szülő* (szülevé), s így = **korgova*; a g-nek eltűnésére nézve v.ö. a *jel, tör-* cz.

A m. *kora*-ban még elég tisztán kivehető a „magasság“ fogalma: „jó-korára fölnevekedtek“ = „jó magasra“. Igen természetes észjárás szerint pedig, melyet sok nyelven lehet tapasztalni, az életkor-t aetas-t, azaz valamely élő állatnak növekedő-idejét ugyanennek szemlélhető magasságáról ítéljük meg, s nevezzük meg, úgy hogy „aetas“ csakugyan „magasság“-jelentő szóval fejeztetik ki (a szót akkor relativ értelemben véve). Ez észjárás közönséges voltát hirdeti p. o. az „öreg, nagy“ és „kis“ szónak „alt“ és „jung“ értelemben szélitiben való használtatása (v.ö. *natu major* és *minor*, a nagyobbik, öregebbik és kisebbik fiú; a finnben „atya“ *isä*: v.ö. *iso* „nagy“, „nagybátya“ *eno*: v.ö. *enä* „nagy, sok“).

x. *mel*, vot. *milä*, m. *nell* ~

g. *magil*, *navil*, *mauil*, oszt.

v. *vil*, *magil*, *maugel* (Slä, Quat. 7.)

vö. *forog* ? (534).

mikora R.
akkora R.

Szóegy. 48. sz. ból most elmarad: észt. *käsna* (nom. *käsn*) „baumschwamm, schwiele, schorf“ = f. *käsna*, *känsä* „baumschwamm“, mint eltérő magashangú alak. Nyilván ezzel egyező a mdE. *kšna-t* (*kššna*) „rüh“. A votj. *gižlo*-nál („var, kosz“) is egyezőbbnek látszik *kiš*, ebben: *kiš-pu* nyirfa,

a mi jóformán nem egyéb mint „kéreg-fa“ (v. ö. *hárs-fa*, f. *nüni-puu*, azaz „bast-baum“). Ezt föltéve ide tartozik még a megfelelő zürj. *kîž*, zürjP. *kîč* „birke“ is, mely a *pu* „fa“-t már elhagyta (v. ö. *hárs* magára is „linde“); sőt továbbá az észt *kašk* (g. *kaze*) „birke“ is (= f. *kaske*, nom. *kaski* irtásföld, e h. *kaski-maa*, v. ö. Ahlqvist, Auszüge II, 13.), miszerint ez csak a fent írt *košk*-nak mellékalakja, melyen egy ráalkalmazás útján keletkezett különös jelentés állapodott meg. — A magyar nyelv az ugor *sk*-ból rendesen elejtette a gutturalist (v. ö. az *sk* frequ. képzőnek magyar változatait, NyK. x, 59.); azért itt is m. *kosz* = f. észt. *koske*, *kosku*; a *koszmó*-beli *m* képző egyazonnak vehető a *kanyar* = *karany*-beli *ny*-vel (lásd a *karika* czikk alatt: *karamod*: *kanyarod*-).

50. **kósza** vagabundus, csavargó; **kószál** (kószálni vagari, oberrare):

Az ebbeli *kósz*- ige (kószál úgy mint járál: jár) ugyanaz a mi *kúsz*: sz-képzős frequentativuma az ug. *k_{sg}*- „fluere, currere“ igének (lásd *kúsz* és *hajt* „agere“ cz. alatt). V. ö. *kólál*-. A *kósza* meg rövidült végű participium, a. m. *kószó*.

51. **kótorog**, **kótolog**, **kujtorog** (kótorogni vagari), **kotród** (kotródni sich fortmachen: el-k.): lásd a *kólál* cikkben.

52. **kovad** (kovadni a putamine solvi), **kovaszt** (kovasztani ausklauben, enthülsen); **kovál** (koválni, pr. 3. -lik sich enthülsen): lásd a *kopács* cikket.

FuF. II. 226 53. **kozmás** breznlich, brandig, angebrannt (k. étel: még-kozmál: cibus adustus); (? **kozma** cibi fumositas, odor fumosus ciborum S.I. és Sz.D.): még-kozmál (MSz.)

lp. *kvosmo*- megkozmásúlni (aduri, anbrennen — ételről mondva: *kvosmom piäbmo* kozmás étel) | lpF. *guosma*-

finn. *katku* nidor prunorum, foetor (starker branddunst); vö. *katkera* *katkua*- brandig riechen, brandgeruch geben || észt. *katk* (g. *katku*) pest, seuche.

nb. f. *tk* ~ vót *čč* (magashang elők.)
p. *kätkyt* ~ *čäččüd* (ÄH. 18.)

mord. *kačam* rauch, *kačadi-* rauchen (füstölögni); *kačafti-* rauch machen | mordE. *kačamo* rauch; *kača-* rauchen; *kačado-* riechen, geruch od. rauch verbreiten.

vog. *koseml-* füstölölni, láng nélkül égni (*sakim kosemlaues* subám kissé megperzselődött. || *nl. Kd. Kwäsemlenti gylas* | *P. Simem Kwäsemlenti szivem eg, kevereg.*

Habár divatlan, de mégis helyesen kifejtett alapszava *kozma*-nak *kozma*; ilyen *m* képzős alapja van pedig a lp. *kvosmo-* igének is, melynek *hasonmása* a magyarban *kozmúl* lenne; egyezik vele a mord. *kačam*, mdE. *kačamo*. Ez utóbbiak szakasztott oly alakúak mint a mord. *šapam* és mdE. *čapamo* (lásd a *savanyú* cikket), s így a *kačam*, *kačamo*-beli *m* képző is ugyanannak tűnik ki, melylyel a finn. *happa-me* is készült. Legegyszerűbb alapszó tehát md. *kača*, f. *katku*, lp. *kvos*, (*kvosk*) = m. *koz* (*koz*). Eredeti *tk*-ból lesz *sk* (v. ö. f. *keske* az oszt. *kut* ellenében, lásd a *köz* cz.) s a gutturalis elmosódásával *č*, *š*, *s*; hogy a magyarban ilyen eredeti *tk*, aztán *sk*, egészen lágy *z*-vé is lett, megmutatja az imént idézett *köz*-ön kívül *moz-g* = f. *matka* (lásd e cikket, v. ö. NyK. x, 59.). — A vog. *koseml-* mellett van még transitiv *kosemt-* (vogL. *kväsemt-*) is „láng nélkül égetni (tüzet)“; az ezekbeli *kosem* = mord. *kačam*.

NK. XXIII. 34.

54. **KŐ** (acc. *köve-t* lapis; adj. *köves*):

finn. *kive* (nom. *kivi*) **kő** | észt. *kivi* (g. *kive*) id. || liv. *kiv* (pl. *kivīd*) id. || vót. *čivi* id.

osztB. *kevi* **kő**, *kevin* **köves** | osztIrt. *keu* és *keven* | osztS. *kauχ*, *kouχ* **kő**.

vog. *keu* **kő** | vogK. *kav* **kő**, *kaven* **köves**, *kavet* **kövek**. votj. *ko* **kő** | zürj. *ki* ebben: *iz-ki* **mühlstein**.

mord. *kev* **kő** (pl. *keft* kézi malom), *kevi* **köves** | mdE. *käv* (pl. *kävt*) **kő**; *kävej*, *käven* **köves**.

cser. *kü* (*küä*) **kő** | cserM. *kü*, *kü* id.: *tol-gü* **tüzkő**.

A **kő** (*köve*) szónak ugor változatai is mind magashanguak; vogK *kat*, oszt. *kauχ* is tulajdonképen az, a kezdő *k* és nem *χ* miatt. — A vót *čivi-* e h. *kivi*, e dialectusban rendes hangváltozással. — Különösen eltérő szó van „lapis“-ra a lappban: *kedke*, lpF. *gädge*, *gärge*, mely nyilván nem egy a *kive-*, *keve*-vel. Talán megmaradt az ennek megfelelő szó ebben: lp. *kipta* „háléhoz kötött súlykö“, lpF. *gifti*.

60. **köl** (kölni: levél költe); **költ** (költeni: pénzt k.):
ásd a *kel* cikket.

55. **köldök** umbilicus, nabel:

kör hang

Simonyi:

*A m. nyelv
II. 213.*

lp. kiäldak,ⁿ kiäld,ⁿ keld chorda, fides, nervus: juoksa
kiäldak ív-ideg; kiäla laqueus | lpF. giella laqueus; — (lp.
kiäla, kiäl, lpF. giella „sprache“).

vö. tör. kirdik

finn. kiele (nom. kieli) nyelv (zunge és sprache): kante-
leen k. chorda citharae, kellon k. pistillum campanae; kirjan
k. folium, pagina libri, piiskan k. funiculus scuticae; — kielu
lacinia vestis lacerae, kielukse (n, -lus) laqueus (rangiferis
capiendis).

vö. cser.

Kelemde

*hölj Yele-
let 35.*

észt. kēl' (g. kēle) zunge, saite, schnur, schlinge, dorn
(in der schnalle); kēlik (g.-iku) sehne, flechse; — kēlus (g.
-use, -ukse) darmsaite, strippe. (*maⁱⁿzang, kⁱⁿroⁱⁿ*)

mord. käl nyelv | mdE. kel' id. (zunge, sprache).

zürj. kıl zunge; wort, rede (adj. kila, kılja) || votj. kıl id.

cser. kel|chorda: jongež k. ív-ideg; — kelemde „köldök“ | cserM. kil és kilemdä (W.)

! (tat.)

vog. kal': kal'tal néma, stumm.

Furcsának tetszhetik bár, hogy egy „sprache“ és egy „nabel“ jelentésű szó egyazon töről szakadtak legyen. De csak meg kell találni magát ezt a töt, s az annyira különböző jelentéseket fölfelé és oldal felé menő hajtások végeinek nézni, melyek természetesen már illő távolsággal állnak el egymástól. Magától értődik, hogy a f. kieli (zürj. kıl, mord. käl) sajátképen a „testi nyelvet“ vagyis „zunge“-t jelenti; de meglátszik hogy ezt is csak általánosabb jelentés ráalkalmazása által. Mert az ugor nyelvekben is több szó van „zunge“-ra, a mi ráalkalmazott „elnevezésre“ mutat (a kieli-n kívül: magy. oszt. vog. cser. *nyelve-, helm, jlme*; 'lp. *nuofcam, nuokcam*). A kieli-nek igazi alapjelentéséül a kellon k. és piiskan k. szerint ezt ismerjük föl: „fityegő vékony test“, a mi egyaránt ráillik a kiöltött állati nyelvre, mint „szalag, húr (streifen, band, schnur, saite)“-ra. — A m. köldök (v.ö. köldökét elvágni, metszeni) tkp. nem is „nabel“ hanem „nabelschnur“ (eltette a gyermeke köldökét), s egyezik így a kieli „schnur, saite“-val; alkalmazhatta pedig a m. nyelv e szót annyival inkább, mert a „zunge“-t már más szóval nevezte el (szint-

ügy mint a cseremisz, a hol *jilme* nyelv, de *kel* chorda, *kelemde* köldök).

A m. köldök alakra nézve teljesen = lp. *kiäldak*; ez maga *kiela* mellett egy a lappban elég használatos *-dak* képzővel van (lásd a *hideg* cz. alatt). Hasonképzésűnek látszik a m. *öldök* (*szem-öldök*), s ebből szintén *öl* válik ki mint alapszó (= f. *yle* quod supra est). A cser. *kelemde*-ben a *de* (= *dök*, lp. *dak*) képző csak megelőző *m*-es alakhoz járult (* f. *kielemä*, v. *kieleme*). — Egyszersmind megtetszik, hogy a m. köldök-nek egy azon jelentésű tatár *kündük*, *kindik* miatt nem lehet kétségbe vonni ugarságát.

Talán ide való még: oszt. *kila* membrum virile (v.ö. votj. *gogo* id. és *köt-gogo* nabel); s így a zürj. *köl'* „férfi nemzőrészek“ is lehet változatja a *kil* „nyelv“ szónak a fentebb kifejtett általánosabb köz-jelentés alapján.

56. kölyök (acc. *kölykö-t* catulus; adj. *kölykes*):

nr. 29. / 58.
33. 548

zürj. *kol'k* tojás (ovum), *kol'kjal*- ova parere.

Hogy az emlős állatnak és a madárnak a „partus“-át egyazon szóval lehetett elnevezni, mutatja az oszt. *moχ*, *mök* „junges tier“ és „ei“; szintígy oszt. *poχox*, *počix* „catulus“ és „ovum“ (lovj. p. „lökölyök“, csikó, amp. p. kutya-kölyök); s ez utóbbi megint nem más mint a zürj. *pičk* „das innere“ (votj. *puč*), v.ö. *pičk-piča* „terhes“. — A zürj. *kol'k* pedig magashangból elhajlottnak vehető (v.ö. *kér* cz. alatt), s így tökéletes mása a m. *kölykö*-nek.

via fias

nr. xxiii. 30.

57. köny, könyü (acc. *könyet*, *könyve-t* lacrima; adj. *könyes*, *könyves*; *könyvezni* lacrimari).

lp. *ganjal*, gw.
ganjiala |

finn. *kyrnele* (nom. *kyrnel*), *kyrnö*, *kyrny* köny || vót. *künel* id. || vepsä. *künal* (g. -nlen). || liv. *kündil*, *künil* id.

kañal, g. *kakñal*

lp. *kadñel* köny, *kañalde* könyezni | lpF. *gañal* köny.

(Hied. k. r. d. 120.)

votj. *kili*: *sin-k*. köny. / *sin-kili*, *-keli*, *-kili*, *-kil'* (Musk.)

*) Hied.: *kili*

Egyéb ugor nyelvek, melyekben e szó nincs meg, „szemvíz“-nek nevezik a „lacrima“-t. — A votj. *kili* épen csak a mellékelt *sin* („szem“) által bizonyúl be a *künele* alak összevont változatának; de van *til-kili* is „feuerstein“. Ebből talán a *k* szónak ily alapjelentése következik „gömbölyű vmi“; ráalkalmazással: „(szemvíz) csepp“, vagy „kis gömbölyű kövecss“. — A lapp nyelv az *n*, *m*, *ñ* orrhangok nyomatékos

*) *köli*, *kili*

Kieselstein;

in-k. Donner-

keil; *sin-k*. Aug-

apfel; *til-k*. Feuerstein. (Hied.)

észenben: *sin-kölé*, *sin-küle* szem-
fény, szem fiktája, szem bogara (Musk.)
til-kölé, *til-küle* feuerstein

ejtését elibe vetett lágy explosívával eszközli (dn, bm, gñ):
e szerint *kadnel* a. m, *ka'nel*. — A lív. *kündil*-ben az *n*-hez
csatlakozó *d* ejtéskönnyítő (v. ö. lív. *kündör* = f. *kynärä*).

58. **könnyű** leicht (levis, facilis: *könnyed* leviusculus,
könnyen leviter, facile):

vogK. *kigne* könnyű, *kigneñuv* könnyebb. | *keinä* B. | *kinnä*
oszt. *kene* könnyű | osztSal. *kannex* id. | osztB. *ken* K.L. |
(Ber.), *kon* (Obd.) id. *kuñkä* J.
zürj. *koknid* (P. *koknit*) könnyű (leicht, un schwer; mun-
ter): *kokñam*- könnyebbülni, *kokñed*- (P. *koknet*-) köny-
nyíteni.

finn. *kehno* gyenge, héla, hitvány (debilis, inutilis): *k.* *Föhangsättes*
jyvä granum nullius frugis; *kehnä* hulladék, hitványság || *hitagor vey-*
észt. *kohn* (g. *kohna*) schwach, elend; schlecht, böse, schlimm || *te' k < 3 (Att.*
(*kohnas elama* szűken élni, tengődni). *276) p. veknä*
(vö. M. *vis*;
-*ñä*, vö.
päkkinä)
hiñna <
litv. *šiksenā* ||
gn > *viñt*.
v. *hossz*
voc.: * *vagan*
> *vauun*,
* *ugni* > *uuni*,
* *fignata* >
siñkata
(Att. 147.)
ly

Alapalaknak mutatkozik: *ksgn* (kegnä, kägnä); a m.
könnyű-beli *nn* (*nny*) ezen *gn*-ből való; a finn *kehnä*-nek
hn-jére nézve v. ö. *tehnýt, nähnyt*, ebből: *tege-nyt, nägenyt*.
Egyébiránt f. *kehnä* és *kehno* úgy állanak egymáshoz mint
isä atya és *iso* nagy. — A „könnyű, levis“ alapjelentés ki-
tűnik a finn-észt szókra nézve is a *kehnä jyvä* szóhasználat-
ból; ebből mint társfogalom fejlődik a „hitvány“ jelentés, v. ö.
„leichte waare, leichtes getreide, geld“ stb. — Jóformán még
ide tartozó ez is: lp. *kednes* „ineptus, vilis“, számba véve,
hogy az tkp. *ke'nes*.

fr. 29: 200 59. **könyök** (acc. *könyökö-t* cubitus, ellbogen, *könyö-*
kölui cubito inniti):

oszt. *kuñaj* ellbogen | osztS. *kunxi* id. | osztB. *kavan*,
kevin: *još-k.* könyök. (*još, Hand, Patze*).

zürj. *gum* unterarm, elle; (P.) meg: glied an pflanzen-
stengeln (egy csomótól a másikig);

finn. *kyynärä* (*kyymärä*) ulna, cubitus: *kyynärä-pää*,
kyynär-pää apex cubiti; *kynärä-varsi* brachium inferius. *al-kar*
észt. *künar* (g. *künra, kündra*) vorderarm, elle; *künar-*
pea, *k-nukk* v. *künars-nukk*, *künas-pära* könyök (ellbogen).

lpF. *gainer* könyök. (*Frisnäl 4*)

cser. *keher* sing (ulna): *k. vuj* könyök, cubitus | cserM. *kiher* id.

mord. *kener*, *keher* unterarm, elle: *k. pakař* ellbogen | mdE. *kenere*, *käniř*.

Fölismerhető egy ugor *kävän* (**kävänä*) alapszó: „cubitus, ulna”; elétüntetik ezt: osztB. *kavan* (azaz **kävän*), *kevin* (ebben: *još-k.*, *još* „kéz”); zürj. *gum* e h. *gun*] (v.ö. *gom* v. *pon* vég = votj. *puñ*), magashangból kitért alak (v.ö. *kor-*, *kur-* a *kér-ni* cz.-ben); finn. *kyyn-* a *kyynärä*, illetőleg *kyynnärä*-ben. — Ennek a *kävän*, összevonva *kävän*, alapszónak megfelel a magyarban a *könyök* (*könyö-kö*)-beli *köny-* (*könyö-*), v.ö. *tör* mellett *török*. A f. *kyynärä* végében lehet bár *r*-es továbbképzés (v.ö. *katkera* a *keserű* cz.-ben); de a *kyynnärä* alakot tekintve, az is lehet, hogy *kyyn-* (= *kävän*)-hez olyan tágabb értelmű szó járult, a milyen azután még az egész *kyynnärä*-hez csatlakozott (v.ö. *kyynär-pää*, *künar-nukk*, *keher-vuj*), t.i. „fej, kiálló vég”-féle szó. Ilyennek véve a *kyynärä*, illetőleg *kyynnära*-nek *närä* vég részét egyazonnak ismerjük föl evvel: zürj. votj. *nir* „orr”, lp. *när*, *nära* „ge-nae, mala”. arc, *pořa* arc, *wnher*

60. **köröm** (acc. *körmö-t* unguis, ungula; adj. *kör-mös*; *körmöl*ni unguibus ferire, laedere);

karmol (*karmol*ni = *körmöl*ni):

zürj. *kirim* hand, faust, hohle hand; *kirmal-* scabere (Castr.).

mord. *kurmes* marék (hohle hand, handvoll) | mdE. *ko-moro* handvoll.)

cser. *kormuž* marék; *kormuštal-* megmarkolni (manu prehendere).

lp. *korbmo-* klettern; — *čorbmo*, *čorbme* ^{ököl} pugnus | lpF. *goabmer* marék; — *čorbma* pugnus.

Kettős alakú ugor szó: *körm*, *körm*; magashangú a m. *körm*; határozottan mélyhanguak a cser. és lapp szók, és mdE. *komoro*. A mord. *kurmes* lehet bár magashangú is, mert előfordúl a mordvinban *ü*-nek helyébe lépett *u* (*udeme* = f. *ytime*, l. a *velő* cz.; v.ö. mdE. *čučav* bolha = md. *še-čav*, *šičau*); szintígy bizonytalan a zürj. *kirim*-nak eredeti mély- vagy magashangúsága. — A mdE. *komoro* atvetéssel e

Karom

S. Sini

**) ad ko-morú?*

h. *koromo*, *kormo*; szintígy lp. *goabmer*, azaz *goa'mer*, v. ö. lpS. *korbmo-* (azaz *kor'mo-*). — A lappból még *čorbmo* „pu-gnus“-t is vonhattuk ide, minthogy a *k:č* hangváltozás előfordulása is rábizonyúl a lappra; v. ö. *keura* és *čeura* vidra, *čoke* rakás, halmaz = f. *koko*.

Eredeti jelentésül az ugor *kšrm*, *kšrm* szónak minden-
esetre ezt kell tulajdonítani: „unguis, ungula“; hogy ebből „kéz, marok“ is lehet, mutatja a f. *koura* (lásd a *kaparni* cikket). Innen származott igének elég tisztán ismerszik meg: lp. *korbmo-* „klettern“; meglehet hogy, mint a szónak mélyhangú alakjához tartozó, még ide való a mord. *karma-* „kezdeni, hozzáfogni“ (v. ö. osztB. *kadl-* a kéz cikkben, és f. *käsittä-*).

A vogulban van *kvos-kēr*, vogL. *kväš-kēr* „nagel am finger“; evvel egyező osztB. *kuš-kar* id. Amde a vog. *kvos*, *kväš* már magára is ezt teszi: „kralle, klaue“, s az osztB. *kuš* (c h. *kunš*) = osztLrt. *kunč* „nagel, unguis“; a hozzá vetett *kēr*, *kar* meg különben „kérget, héjat“ jelent (lásd a *kéreg* cz.). E szerint *kvos-kēr*, *kuš-kar* sajátképen „köröm-héj“, s az ebbeli *kēr*, *kar*-nak aligha van köze a m. *körm*-hez. Regulynak egyik vogL. szójegyzékében előfordúl ugyan *kuäš-kēräm* „nagel am finger“, de ez nyilván 1. szem. birtokosraggal való alak; ugyane jegyzékben a vogul szónak gyakran nem egyszerű tö-, hanem különböző raggal való alakjait találjuk.

f. *kynsi*

61. **körmed** (*körmedni* coagulari, concrustari: megkör-
med a sár der kot gefriert, bedeckt sich mit einer frostkruste);

v. ö. *körmed*

körmoz (körmozni id.: megkörmozzik a sár. Kriza):

v. ö. *kürmi-*

kürmi-

finn. *kermä*, *kerma* crusta tenuis: *maidon k.* flos lactis, *maan k.* superficies soli durior, *lumen k.* vékony hókéreg; *kermo-* crustam decorticare || észt. *kirme* dünne schicht, dünner überzug (auf eis, fett u. dgl.); *kirmeta-* dünne schicht (eis) bilden, *kirmetes* (g. -teze) dünne schicht (eis): *k. pima* peal rahmschicht auf der milch.

gr-

Szembetűnő a *körmed-*, *körmoz-* alapszavául egy névszótő *körmö-* (*körm*) = f. *kermä*, *kerma*. Tökéletesebb ezen megfelelés mint a f. *kylmä*-é (Szóegy. 63), melynek túlnyomó analogia szerint a magyarban *kšm*-vé kellett volna lenni (v. ö. szem cz.). — Nincs azonban kizárva a *kermä* (*körmö*)-nek még további elemzése (*ker-mä*, **kerä-mä*), mely azt a ké-

reg szóval, s különösen a **kereny*-vel (= *kenyér*) hozhatja össze.

62. köszön (köszönni gratias agere: meg-k.; rá-köszönni propinare); **köszönt** (köszönteni: salutare; poharat k., rá-k.):

finn. *käske-* jubere, citare, invitare; *käsky* jussum, mandatum, invitatio, citatio; *käskettä-* entbieten, meghivatni || ész. *käski-* befehlen, gebieten; ersuchen, bitten; zusagen, versprechen; *käsk* (g. *käzu*) gebot, botschaft, bescheid.

zürj. *kösji-* wünschen, wollen; versprechen, zusagen ||

1) *parancsolni*, votj. *kos-* befehlen, lassen, erlauben: *kosem* befehl, *koson* gebot, gesetz; — *kozmal-* danken, segnen. (elavult sz.) 2) *khw*
kivánni, akar: (vogl. *kvoš-* (inf. *kvošuy*) köszönteni (grüßen). vö. *khoshki*
özetönni, un- (imáskozni I. *khwašyi* ~ I. *khwašzi* j imásk. 2) *parancsolni* k.)
szólni (Munk)

Kiindulva a „hangos, nyomatékos vagy ünnepélyes mondás“-féle alapjelentésből, könnyen megértjük miképen jelenthet egyazon finn-ész. ige: a) heißen (gebieten); b) entbieten, rufen; c) zusagen, versprechen. Ugyanily körben változó jelentésekkel találjuk a szót a zürj-votjákban: hozzájárul még a „gebieten“ módosulata: „wünschen, wollen“ és d) danken, segnen. (V. ö. a német „heissen [etwas zu tun] és verheissen; bieten, eredetileg „tudatni, azaz mondani“ és gebieten „jubere“; v. ö. guten tag bieten = jó napot mondani). A m. köszönni-ről pedig tudjuk, hogy ez nem „dank wissen, *χαρις ἔχειν*, *χαρις εἰδέναι*“, hanem „dank sagen“; kitünik a hangos „mondás“ értelme még jobban a köszönt igében (p. o. föl-, rá-köszönteni). E szerint csakugyan hozzá tartozhatik a m. köszön-, köszönt- ige is a többféle jelentésű *köske*-hez; úgyis kifejlett már rajta a különösebb „gratias agere“ jelentés a votjákban. — Alakra nézve a f. *käske-*, zürj. *kösji-* (e h. *köski-*), votj. *kos*-val egyező a m. ígének alaprésze *kösz-* (v. ö. ugor *sk*: m. sz-ről a *kosz* czikket) vagy ha a Heltainál találtató *kösszönt* alakot vesszük tekintetbe: *kössz-* (ss), melyben *ssz* még az eredeti *sk*-ra vezethető vissza; n-es már jobbadán megmerevedett igeképzést, a milyen a köszön-é, föltüntetnek a magyarban: rohan-, üzen-, dagan- (ebben: *daganat*, v. ö. *dagad*), bocsán- (bocsánat; v. ö. bocsát). A köszönt-beli t-t momentán jellegűnek tartom (lásd a *kísért*- cz.) — A votj. *kozmal-* úgy áll *kos*-hoz mint *todmal-* „kennen, erkennen“ ehhez: *tod-* „wissen, kennen“;

kh, khw
m. h

Tigerni

lä

csapón-ik,
 csókón-ik,
 fogón-ik

s-nek z-vé lágyulása (*kozmal-*) szintén nem ritka a zürjén-votjakban.

63. köszörű (*k. kő* schleifstein; *köszörűlni* schleifen):

zürj. *kesli-* köszörűlni, fenni (schleifen, wetzen p. o. *purt* kést).

finn. *koske-* (dial.) *kosken kirveen* aciem securis reficio. *v. kirvestä*
mordE. *kockeře-* kratzen, schaben, schrammen, ritzen.

A zürjén magashangú *kes-* alapigének, melynek *kesli-* a rendes frequentativuma, mélyhangú változata a f. *koske-*, melyet mint külön igét meg kell különböztetnünk ettől: *koske-* tangere, attingere. Ugyanaz a mord. *kockeře-* azon r-es továbbképzéssel, melyet a *kísért* cikk alatt fejtegettünk. Ennek megfelelő egy m. **köször-* ige („reiben, schleifen“); ettől való igenév (nomen agentis, itt n. instrumenti) a fennlevő *köszörű*. A most egyedül szoros „schleifen“ értelemben használt *köszörűl-* csak denominativuma magának a *köszörű*-[*kő*]-nek.

64. köszvény podagra, arthritis; lásd a *küzd* cikk alatt.

65. köt (*kötni* ligare, vincire); **kötél** [*kötél*] (acc. *kötele-t* funis, vinculum): *nyűgözni* *JK. XV. 169. 465.*

finn. *kytke-*, *kytky-* numella ligare: *kytkehe* (nom. *kytke'*), *kytkye* (nom. *kytkyt*) numella pecudum collaris, ligamen collo circumdatum || észt. *kütke* (g. *kütke*, *kütkme*), *küte* (g. *kütme*) halfter für rindvieh; *kütkenda-* fesseln, binden, anbinden. *vog. kötē*
köt' / kotmel
kötēs 'f'
FuF. II. 244

lp. *katke-* colligare, constringere: *katkes* funis, restis (imprimis quae e loris confecta est).

eser. *kečk-* (pr. i. *kečkem*) befogni (lovat), curru jun gere (equum) | eserM. *kickikt* igába fogni.

Több tekintetben jobban egyező a m. *köt-* igével a f. *kytke-*, mint a Szóegy. 67. egybevetett *kuto-*. Ajánlja amazt a magashangúság; továbbá a m. szónak kemény *t*-je, melynek eredeti *tk*-ból eredése szabályszerűbbnek mutatkozik (v. ö. a *vetni*, *ütni* cikkeket), mint az egyszerű f. *t*-nek (azaz *tk ~ t?*
vö. keserē
eserevex? fogs.
imp. k ~ x
(t' > ss)

tkp. *d*-nek megfelelése, melynek bízott példái csak az *öt*, *hat* számnevek (= *viite*, *kuute*). Rendesen az ilyen egyszerű *f. t* (ugor *d*) a magyarban is *d*, vagy elváltozott *l*, *z*, *gy*-vé. — Természetesen el nem választható a *kötél* sem a *köt* igétől, melytől úgy származik mint *fonál* a *fon-* igétől. Ezért megint ide nem vonható a bár magashangú *f. köyte* (azaz *köyde*) „kötél” szó sem, melynek különben a zürj. *köl*, osztE. *kel*, *kol* felel meg, s mely e szerint a magyarban is *köl* lett volna (v. ö. *tele* = *f. tälte* [*täyde*], lásd e cikket). — Végre a votj. *kört-* „kötni” (zürj. *kört-*, *körtal-*) nem egyéb mint a *kort*, *kört* „vas” szónak lappangó képzésű származéka, s így tkp. „vasalni” = „vasra verni, lánczolni”, s csak azután általán „kötözni” (v. ö. cserM. *kirtni*- meglánczolni: *kirtni*, cserS. *kiirtnö* „vas”). — A cser. *keck-*, *kick-*ben (= *f. kytk-*) az eredeti *tk* meg úgy módosult mint p. o. ebben: cserM. *kučkuž* = cserS. *kutkuž* (= *f. kotka* sas).

66. **követ** (*követni* prosequi, comitari): lásd a *kel*, *köl* cikkben).

XXVI. 409.

XXIII. 33.

(Szam. *Kode*

, *köz*, *köz* (közép-nép);

közbe inter, in medio: *k. járni* intercedere; *közbe* inter,

köz in medium: *k. vetni* interponere; *között* inter (zwischen,

unter c. dat.), *közé* [*közze*] zwischen, unter (c. acc.), *közül*,

közöl [*közül*, -ől] ex, e medio; *közös* communis;

közép (acc. *középe-t* medium, mitte: medius, medio-

cris; *út középe*; *közép út* via media: *középet* in medio);

finn. *keske* (nöm. *keski*) *közép*: *keski-kesä* media aestas;

pellon keskellä in medio agro; *keskenä között* (*sopivat kes-*

kenänsä conveniunt inter sese, egymás között; *kesken közbe*,

félbe (*jätän k. félbehagyom*); *keskykse*, *keskukse* (nom. -ys,

-us) locus medius, centrum: *keskus-ikä* aetas media || észt.

kesk (g. *keske*, *keze*) mitte: *keskel között*, *keskele közé*, *kes-*

kelt, *keskest közül*.

lp. *kaska- közép*: *kask-ija* éjfél, *kaska-kese* nyár kö-

zepe; *kaska*, *kaskan között*: *kaskanette* inter vos (köztetek);

kaskos mutuus | lpF. *gask közép*, *köz*: *gasskan*, *gasskast*

között, *gasski közé*.

hol ezek nem a *k₃tk* alapszóból képeztetnek. Így a mordvinban *jotka* (mdE. *jutko*), a cseremiszbén *pokšal*, a votjákban *šor*, a zürjénben még *kolas*, a vogK.-ban *χal*. Egyik finn dialectusban, a lívben, szintén egészen kiszorította a *keske*-t a *südam* „szív“ szó, mely ott „közép“ értelmében használtatik.

Hihetőleg a m. **küszöb** „límen“ is csak változata a *közép* szónak. Miképen lehet az, mutatja a votj. *osdor-kusip*, szó szerint „ajtó-szél v. oldal (ajtófél) közép“, azaz a két ajtófél köze. Az eredeti *k₃sk* alakhoz még egy fokkal közelebb áll az ebbeli *küsz* mintsem *köz* (v. ö. *kosz*, ebből: *kosk*).

Yk. 26: 409.

Cser. *küdüil*:

küdüilne, *juxta*,
n₃, *küdüik*
ad *latas*.

68. **közel** *prope*, *propinque* (*k. való* *propinquus*); *propinquus* („rokon, atyafi“):

lp. *käskes*, *käckes* közel való; *käcket* nuper; *käskane* közeledni | lpF. *giesk*, *gisk*, *giskad* nuper.

cser. *kizet* most (nunc) | cserM. *kizit*.

vogK. *kišmov-* közeledni, közelérni.

Nv. XII. 298.

finn. *äskän*, *äsköin* nuper, *äskise* (nom. -*inen*) *nuperus* }
|| észtd. *äsjä*: ä. *özel* in der vergangenzen nacht; *äsjäne* (g. -*jätse*) heute vergangen.

mord. *äškä*, *äškenä* az imént, nem rég.

A „*prope*“ és „*nuper*“ jelentések egyfésélege szembe-
tűnő; elé is tünteti lp. *käckes* és *käcket*. Az utóbbi = cser.
kizet. Hogy a *k₃sk* alapalakból a finn és mordvin a kezdő
k-t elvesztette (*äsk-*), ez kivételes eset bár, de a szóknak
egyébként való igen szoros egyezése mellett bátran elfogad-
ható (úgy mint *ästēv*, szkr. *asthi* = szláv *кость*; lat. *ama-*
= szkr. *kāmaja*). — A cser. *küdüil* „mellett való“ (Szóegy.
70.) csak oly fölvétellel volna e cikkben megtartható, hogy
itt is a *k₃sk* alak, úgy mint a „köz“-féle *k₃sk* (f. *keske*) előbbi
k₃tk-ből való (v. ö. cser. *kedal* a köz cz.-ben). Ez lehetséges
ugyan, de nincs rá bizonyító adat. — A vogK. *kišmov-* re-
flexiv alakja egy *kišm-* (*kišm*) igének, ez meg *m* képzővel
kiš (közel) névszóból való, v. ö. *jänim-* nőni (nagyobbodni):
iäni nagy.

A 67. p-nál
sincs.

69. **kullog** (*kullogni* *pedetentim procedere*, *ambulare* *restituendo*; *geduckt schleichen*): lásd a *halad* cikk végén.

70. **kúm** (*kúnni* schließen, zumachen [die augen]: *be-k. szemét*): **kun** [**kún**] (*kunni* id.: „a bujós játékban egyik *kunik*, míg a másik elbujik“ S.I.): lásd a *húny* czikket.

71. **kurgat** (*kurgatni* = kergetni): lásd a *karika* czikk *Szomogy: A m. nyelv II 214.* alatt.

72. **kúsz** (*kúszni* scandere, klettern: *föl-k. fára* auf einen baum klettern):

Nem egyéb a *kúsz* ige, mint az ugor *k_{sg}* „fluere, currere“ igének olyanféle származéka, a milyen *úsz* ettől: *uj-* (f. *ui-*), azaz eredetileg gyakorító alakja. A *k_{sg}*-nak több ugor nyelvbeli származékai közt (lásd a *halad* és *hajt* „agere“ cikkek alatt) van olyan is, mely képzésre és jelentésre nézve a *kúsz*-val szorosabban egyező; az utóbbi tekintetben megjegyezhető, hogy a „kel“ igén is jobban kiemelődik a mozgás „fölfelé való“ iránya; v. ö. még: *kúszó* vagy *föl-futó* növények. Még szintén *k*-nak maradt kezdőhanggal van a *k_{sg}*-ige ezekben is: *kódorog-*, *kajtat-* (*kutat*), *kólál*, *kósza*. Ide tartozó ugor származékai:

lp. *kvoce-* currere, scandere (*muorai fára*) | lpF. *gaſco-* scandere (*murri fára*); — mord. *kuče-*, *kuče-* klettern, steigen | mdE. *kuže-* hinaufsteigen, klettern; — eser. *kuč-* ascendere | eserM. *kuž-*, *kuz-* id. — Lehet még köze a *kúsz* igével egy f. *kapuu-*, *kapua-* (inf. *karuta*) „klettern“, azaz tkp. *kabuda-* igének is, ha a finnre nézve bár *kivételes g:b* hangcsere talál bebizonyítani; a *k_{sg}*- igének tiszta finn alakja ugyanis *koge-* (lásd a *hajt* „agere“ czikk alatt).

} képzővel?

+ *kutat'* ernere

- *kutat*).

hács

1018122)

73. **kutat**, **kajtat**, **katat** (*kutatni* perscrutari: *ki-kutatni*, *ki-kajtatni*):

finn. *koke-* (pr. 1. *ko'en*, *kojen*) properare, contendere; conari, tentare; manu tentare, explorare, examinare (*koen verkkoja* viso retia); *koetta-*, *koitta-* (*kojetta-*) serio conari, adniti; diligenter explorare, examinare, experiri || észt. *koge-*, ebben: *kogemata* unversehends, unerwartet.

vö. *kutakovil*,
kutaskovik,
kutaskovik,
kutyász, *kut*
háts, *kutas*
gál; *katag*,
ketet, *katla*
hoz, *katla*
héroz, *katla*
fíroz stb. | vö.
kotornász, *ko*
hoz stb. *Műsz.*

A f. *koke-*, azaz *koge*-tól *koetta-* (*kogetta-*) olyan causativ képzésű származék, a milyen a m. *kajtat*, *kutat* a ma-

gyaros *tat* képzővel; de az egyszerű *t*-vel (= f. *tt*) is előfordúl *kajt* „kajtat, kajtáról“ (székely szó: Kriza). A f. *koge*-egyébíránt egyazon az ugor *k.g-* „fluere, currere“ igével, melynek egyik magyar alakja *haj-* (lásd a *hajt* „agere“ czikket); egyenesen ehhez is csatlakozik még kezdő *k*-val m. *kaj-* a *kajt-*, *kajtat-* alakokban. Különösnek látszhatik, hogy az eredetileg „haladó mozgást“ jelentő f. *koge*- ezt is teszi: „examinare, explorare“; erre, mint közvetítő jelentés, jóformán ez vezetett: „átmenni rajta (t. i. a tárgynak sok egyes részletein)“, v. ö. *végire járni* (valamely vizsgálni, kitudni való dolognak); v. ö. *διερχομαι*. Megint az „elhaladást“ magának a tárgynak tulajdonítva, van helye ugyane „examinare“-féle fogalom kifejezésére a causativ alaknak is (f. *koetta-*, m. *kajt-*, *kajtat-*); ezzel ugyanis „*valamit kajtatni (koettaa)*“ sajátképen annyit mondunk hogy: „etwas (sok egyes részleteivel) vorüberziehen lassen“, azaz: „sich etwas (im einzelnen) vorführen“, a mi azután egyenesen oda juttat a „mustern, prüfen, durchforschen“ fogalomhoz. — Egészen „kutatni“-féle értelemben találjuk a f. *koetta-* igét p. o. Satuja ja tarinoita (finn népmesék) IV, 79: „ja kun sormusta kysytään, niin koittakaa vaan lakkarianne (s ha a gyűrűt kérdik, csak kutassa a zsebét)“.

kajlog: cél nélkül járhat csavarog (szentes).

74. **kuttog** (*kuttogni* vagari, kullogni. Szathmár vidéki): lásd a *kólál* cz. alatt.

AKS. 430.

Simonyi: A m. nyelv II. 214.

Yk. XXII. 410; XXIII. 343.

75. **kutya** canis: *kuča-pi* *kutyakölyök*.
kuča-pi

votj. *kuča* kutya || zürj. *kici* kölyök, catulus, kutyakölyök (k. pon); *kican* catulus canis (Castr.); *kican* kankutya (zürjP.).

mordE. *ku'ka* kölyök, kutyakölyök | mord. *ku'u:k*. lefks:

és *ku'ts*, *ku't'* kutyakölyök.
uk, *liv* *ku'tski*
kutyakölyök.

vog. *kuša* kutya | *ku'u*, *ku'uv* kis kutya, kutyakölyök.

Úgy látszik hogy a szónak első jelentése „catulus, junges tier“ volt, a magyarban is, hol a „canis“ állatfaj elnevezésére még az eredeti *eb* (= vog. oszt. *amb*) van, és hihetőleg *fene* is (lásd a cikket) „canis“-t jelentett. Így tán ide vonhatjuk még ezt is: f. *kotti* „pusio, pusius (bube, junge)“, v. ö. a m. *kölyök*-nek ez értelemben való használatát.

vö. oszt. *kuč*, *kuč* (pl. *kučiča*),
kur *kučik* kutya; avar *kuča*
nőstény kutya || keleti oszt. dial.
kuča, dem. *kučka*, *kučonok*, *kučut* (a
finn-ugor szóból?)

nb. tör. *kučük* („kicsiny“ s' alól. „álatfi“) nem idevált.

76. **kuvad** (aufschwellen, abbacken = *hovadni*): lásd a *hólyag* czikk végén.

77. **küld, kild-** (*külden* mittere):

finn. *kylvä-* serere, seminare, spargere: *kylvö, kylvökse* (m. *kylvös*) das säen, die saat || ész. *külva-* säen, ausstreuen; *küli* saat.

lpF. *gilvve* säen, serere: *gilvvem* das säen, die saat.

zürj. *köž-* säen: *köjdīs* same | zürjP. *közes* id. || votj. *kiž-* vetni (magot); *kidīs* vetett mag.

cser. *kešk-, kišk-* jacere, abjicere; *keškal-* effundere | cserM. *kišk-, kiškal-*.

mord. *kučī-* külden, elkülden | mdE. *kučo-* id., *kučovks* küldemény (sendung).

Könnyen megtetszik, hogy a *küld*-beli *d* nem lehet egyazon a különben szokott *t* causativ képzővel; ez ugyanis, a mennyire biztos példákról ítélnünk, mindig csak *t*, ott is hol a *d*-nek a szomszéd hangzó miatt semmi akadály a lehet: p. o. *kelt, olt (olut), bont, ront, hint* stb. Okunk van tehát, a *küld*-et nem tartani causativ alaknak, melynek alaprésze (*kül-*) e mellett valamely „menés“-t jelentő ige volna, s *küld* = „menetni“, a mint csakugyan lehet is a „mittere“ fogalmat kifejezni, s ki is fejezik p. o. a finn *lähettä-*, lpF. *vuolgate-* (*lähde-*, *vuolge-* „elindulni, elmenni“). Ez elenében, miután a m. *d* képzőnek nem tulajdoníthatunk causativ értéket, már magában a *kül*-ben mint egyszerű gyök-igében kell keresnünk azt a bizonyos transitiv, de korántsem csak causitive kifejezhető „mittere“ fogalmat; s a *d* képzőt e mellett annak vennünk a minek különben is szerepel (p. o. *kérd: kér, leped: lep, fogad: fog*). — A „mittere“ jelentés pedig lényegesen egy a „ponere, jacere“-félével (v. ö. fr. *mettre* = lat. mittere; lpF. *bigja-* „ponere“ és „mittere“; lehet tehát a „vetni“ közjelentés alapján a m. *küld*-vel egyezőnek találni a f. *kylvä-*-t „spargere, serere (azaz: magot vetni)“, a melyben különösen az egyező hangjelleg kelléke is megvan. — Ugyane *kiž-* (*külä-, kile-*) ige pedig rejlik, a különös „serere“ jelentés útmutatása szerint, a zürj. *köž-*, votj. *kiž-* igében, melyet nyilván el nem lehet választani a *köjdīs*-től, melyből egy *köjd-* ige következik; *köjd-* és *köž-* megint csak azon viszonyban állhatnak egymáshoz, hogy mindegyik különböző továbbképzettje egyazon *köj-* igeinek, s ezt *köl-, köle-*ből

valónak vennünk a hangváltozás könnyűsége és egyéb analogia meg is engedi. E szerint zürj. votj. *kőž-*, *kiž* e h. *köl-ž*, *kil-ž*, a *kőjd-* (votj. *kid-*) pedig e h. *köl-d*, *köled*, s ez utóbbi egyszerűen = m. *kül-d* (*küled*) v. *kil-d* (*kiled*). — Hogy a cser. *kešk-*, *kišk-et* is *kel-šk*, *kil-šk* helyett valónak vehetjük, mutatja p. o. cser. *košt-[em]* fájni = cserM. *karšt-*; ezenfölül az *šk* képző nem egyéb mint a zürj. *ž* (*š*), vagyis az egész *kišk-* = zürj. *kőž-*, votj. *kiž*. Végre a mordvinban, hol ugyanennek az *šk*, *š* (*ž*) értékére nézve frequentativ képzőnek szintén *š*, *š* változata dívik, a *kuč-* igét is e h. valónak vesszük: *kulš-*, *kulš-* illetőleg az *u*-nak nem eredetiségét tekintve (lásd a *köz* cz. alatt): *külš-*, *külš* = zürj. *kőž-*, votj. *kiž*.

Bár „mittere“ jelentéssel való, mégsem azonos *küld*-vel *Beilaginát kol-* a cser. *kold-*, cserM. *kolt-em*; részint mert mélyhangú, s *frequ. kolter.* másrészt mert a cseremiszből az egyszerű *d*, *t* csakis *causativ* képző (NyKözl. IV, 54), úgy hogy a cser. *kold-*, *kolt-* egy a f. *lähetttä*-hez hasonló „mittere“ jelentésű igének mutatkozik; (a *kol-* alapigéről lásd a *haladni* cikket). — Végre a vog. *kiet-*, vogK. *ket-*, osztB. *kit-* „küldeni“, osztlrt. *kit-* „jagen, treiben, senden“ ige sem lehet *kilet-*, vagy a mi kellene *kilent-* helyett való; lásd ennek alapszaváról és causativ képzéséről fent a *kěj* cikket. Lehet azonban hogy az osztlrt. *kir-*, *kirend-* „säen“-ben van meg a *kül-*, *küld* ige [(v. ö. vog. *körom* = f. stb. *kolme*).

78. **küszöb** limen (schwelle): lásd a *köz*, *közép* cikk végén.

szekl. *küszö* [ik] 79. **küzd** [*küszöd*] (*küzdēni* luctari); **küszköd-** (*küsz-*
küszködē ködni id.):
küszödē *höz.* lp. *kese-* trahere: *kesete-* vehere, transportare | lpF.
{ *gässe-* húzni, ziehen (drage): *gässade-* sich ziehen, hin und
herziehen, sich streiten (drages); *gäsete-* vehere, transportare
x) | lpE. *käse-* húzni.
szf. *šk* ~ lp. finn. *kisko-* evellere, detrahere, lacerare (p. o. *héjat*, sze-
šk, ritk. *šk*; get, ruhát) || oszt. *kisku-* (pr. i. *kizun*) reissen, ziehen, zer-
néha *ik* (= *ikt*) ren (*kiskuja* zank- oder habsüchtig; *kiskuja elajat* reissendes
koski ~ *guoi'ka* tier, raubtier); *kiska-* balgen, ringen; *kiskle-* (inf. *kizelda*)
vaski ~ *vai'kē* sich balgen, sich herumzerren, zanken. *vö. RY.*
laiska ~ *lai'kē* || oszt. *kes-* húzni, rántani | osztS. *koss-* id. (ziehen,
gaikkot, pr. i. reissen).
gaikom ~ *kiskoa* (Origstad Beitr. 32; Nökl. Phragt. 74).

votj. *kíšk-* ziehen; melken; — *keš-* reissen, zerreißen (intr.); *kešekt-*, *kešjal-* szakítani, szaggatni || zürj. *kiskĩ-*, *kiskal-* ziehen, herausziehen, schleppen; — *koš-*, *kos-* abziehen, ab-, wegreißen, zerreißen; *košal-* id. (frequ.); *košalsi-* (*košás-*) sich zerreißen, sich raufen.

A *küzd-* igének alakulását világosnál világosabban mutatja föl a még Bornemisznánál előforduló *küszöd-*. E szerint *küzd* legközelebb *küszd-*ből való, egy *küsz-* alapigéből, melytől más képzővel *küsz-köd*. Ugyanily *d* és *kod*, *köd* képzőkkel állanak egymás mellett p. o. *csapod* és *csapkod*, *köpöd* és *köpköd* az egyszerű *csap*, *köp* alapigéktől. Mind a két képző értéke frequentativ, s a minden frequentatióhoz járulható reciprocitas mellékmomentumát véve számba, a *küszöd*, *küszköd* „luctari“ értelmé szépen kifejlik egy „húzást“ jelentő alapigéből, a milyen a hasonlított ugor *kisk*. Szabályos e mellett m. sz az ugor *sk* helyett. Ki is fejtett már a „certare, luctari“-féle értelem is ez igen néhány ugor nyelvben: észt. *kiskle-*, zürj. *košás-*, és lpF. *gäsade-*, mely utóbbi még az alapige tovább képzésében is teljesen egyező a m. *küszöd*-vel. — Még megjegyezhető, hogy a zürj. *koš* eredetileg magashangúnak bizonyúl a votj. *keš-* által, v. ö. hasonló elhajlást a *kér* cz.-beli zürjén szókön. Szintígy osztS. *koss-* (*k*-val s nem *χ*-val) a szomszéd *kes-* mellett (úgy mint osztB. *ken* és *kon* „könnyű“). De van közel azon jelentéssel egy mélyhangú ige is több ugor nyelvben (osztE., vog., cser.), melynek egyező önhangzójellellemmel való megfelelőjéül a m. *húz* maradt meg (lásd e cikket).

Még meg is van azonban a *küszöd*-beli *küsz-* ige, mint *kösz-*, jóformán ebben: **köszvény** (podagra, arthritis), a mi nyilván olyan képzéssel van mint *ösvény*, melyből *ös-* (= f. *ask-*, mord. *ásk-*, *esk-*, cser. *ošk-*) fejlik ki alapigéül. E szerint *köszvény* tkp. ezt tenné: „szaggatás“ (a mint ez is a neve: *ín-szaggatás*) vagyis „glieder-reissen“. De aligha vele egyező aztán az oszt. *keže*, *köže*, osztS. *kiče*, osztB. *kaži* „betegség“ (*kežed-*, *kažit-* aegrotare), minthogy a *küsz*-nek megfelelő oszt. alak *kes-*, osztS. *koss-*; a szélesebb „betegség“ fogalomnak más etymonja is lehet (p. o. „fekvés“ mint a cser. *kiše jin* „beteg“, tkp. „fekvő ember“-ben).

G.

Általában ugyanaz felel meg az ugor nyelvekben a m. szókezdő *g*-nek a mi a *k*-nak, azaz: *k*, esetleg *g*, és kemény gutturalis spirans *χ*; de találkozik vele a lágy spirans *j* is, melynek közvetlen megelőzője csakis a lágy *g* lehetett (v. ö. a *görbe* cikket). Figyelemre méltó hogy aránylag kevés eredeti magyar szó kezdődik *g*-n, a sokkal számosabb *k* elejű szókhöz képest; s még azoknak is némelyikében a *g*-vel váltakozva fordul elé *k* is (v. ö. *gazdag*, *görge*ni, *gugorodni*; v. ö. *gamó* és *kamó*, *kajmó*; Molnár A.-nél *göny* = *köny* lacrima). Meglátszik ebben nyoma azon hangfejlődési processusnak, mely a legtöbb ugor nyelvekben csak egyféle, rendesen kemény explosivát hagyott meg szókezdő hangnak.

vö. orosz *ghäzda*, *khäzda*, *gazda*. Ethn. V. 20.

Nk. 25: 381.

80. **Gazdag, kazdag** dives, opulentus, locuples:

AsGöth:

finn. *kasea* grandis, magnus, uber, copiosus (*k. kylä* ansehliches dorf; *k. kirkko* nagy templom; *k. sade* szapora eső); — *koso* bőséges, en gros (*anna kosolta* adj bőven, nagyot v. sokat; *koso-kauppa* großhandel) || észt. *kozu-* gedeihen, zunehmen, sich erholen; *üpris väga k.* sehr reich werden; *kozuta-* befördern, gedeihen machen.

mord. *kožä* gazdag. | mdE. *koža* id.

vö. orosz, *vasmat*, *vasnag*

A m. *gazdag* (régebben így is *kazdag*) olyan képzésű mint *hideg*, *vastag* (lásd e cikkeket), s így benne mint névszói alap: *gaz*, *kaz* ismerszik meg, illetőleg *gaz*, (*kaz*), s ez = f. *koso*, s a *kasea*, azaz *kazeda*-nak alaprésznének felel meg. Észt. *kozu-* ugyanebből, mint származékige. A finnben is van ilyen ige, mely nyilván ugyan e *kos*, alapszóból való, csak más képzővel: *kostu-* (úgy mint *laihtu* macrescere: *laiha* macer); jelentése „anschwellen, zunehmen, gedeihen“ (*vesi kostuu aqua tumescit in fluvio*, *ei siitä kostu* nihil inde

affluit incrementi v. utilitatis). E szerint a *kos*, alapszónak első jelentésül ezt vehetjük ki: „voll, gedrunge, üppig, dick“, a mi egyrészt lesz „nagy, tetemes“ (f. *kasea*), s másrészt „bő birtokú“ (*kazdag*).

Nézetem szerint nem egyéb mint ugyanezen *kas*, *kos*, (*kasa*, *kosa*) a finnben *-kaha*, *-kähä* (*-kaa*, *-kää*), azaz *-kasa*, *-käsä* (nom. *-kas*, *-käs*) képző is, melylyel valaminek bőségesen megvoltát jelentő melléknevek alakúlnak illető főnevekből, p. o. *lihakkaha* (nom. *lihakas*) carnosus, corpulentus: *liha* hús; *ilokkaha* (n. *ilokas*) gaudio plenus, laetus: *ilo* öröm; *seljäkkähä* (n. *seljäkäs*) dorsum habens eminens: *selkä* (g. *seljän*); az észtbén *lihakas* (g. *lihaka*) fleischig, muscülös, *lehekas* (g. *-ka*) blattreich, stark belaubt, stb. Ezek így tökéletesen megfelelnek a német *voll*-féle compositumoknak mint *freudvoll*, *leidvoll*, *kraftvoll* stb., vagy akár a *reich*-féléknek: *grasreich*, *laubreich*, *geistreich*. (Ahlquist, Auszüge II. 2: e *kas*-féle mellékneveket a *kanssa* „mit“ postpositióból magyarázza, mely az észtbén *-ga* lett: p. o. *rahakas* ebből: *rahan kanssa* „mit geld“).

Hihetőleg van a *kas*, *kos*-nak köze a f. *kasva-* (*kasua*, *kasu-*) „nöni“ igéhez is (mord. *kasī-*, *kaso-*); jelesen az észtkozu- „gedeihen, zunehmen“ csak változata lenne a *kasva*-igének, mely ez alakban az észtbén is megvan) (v. ö. észtk *kašk* és *košk* a *kosz* cz. alatt). E fölvétel mellett pedig a m. *kazdag* egy alapúnak bizonyúlna a *haszon*-val (lásd e czikket), a minnek legalább nem áll utjában, hogy amaz *z*-vel, ez meg *sz*-vel van; mert a *kas*,-nak régibb magyar alakja bátran lehetett *kasz*, is, v. ö. *küzd* ebből: *küszöd*.

81. **genyed, gened** (*genyedni* eitern: *genyedtség* sanies, pus).

f. *kina* zäher schleim, geifer: *hämähäkin kina* pók-fonadék.

Helyesen, bárcsak újabban kifejtett és önállóan használt alapszó a m. *geny*, *gen*, illetőleg *genye* (*gene*) = f. *kina* (v. ö. f. *märkäne-*, inf. *märjätä* eitern, ettől: *märkä* humidus, madidus; meg: *sanies*, pus). A finn „pók-*geny*“-hez analógiát nyújt a *sanies aranei* Pliniusnál; v. ö. *sanies* „geifer, gift“ értelemben, s a ném. *eiter* „gift“ (*eiter-slange*).

82. **gerjed** (*gerjedni* succendi, inardescere: *föl-g.*, meg-*gerjedetes* ardens desiderio; *gerjeszteni* inflammare, incendere):

ész. *kirg* (g. *kire*, *kirje*) begierde, Leidenschaft, verlangen, drang; flamme, glut; *kirg* (g. *kire*) glut, flamme, funke: *päeva kired* sonnenstralen || finn. *kiirka* flamme, glut; *kiira* id. (Lönnrot).

lp. *kirjo* laetitia; *kirjote*-, *kerjote*- laetari, gaudere; *kerjan* laeto cum animi affectu.

№. XII. 298. cser. *er*- [pr. i. *erem*] melegedni, calescere; *erekt*- calefacere | cserM. *irej*- és *irejekt*- id.; — *χirikt*- følgerjeszteni, excitare.

mord. *kirvāze*- (*kērvāze*-) meggyúladni, incendi; *kirvāste*- meggyújtani, incendere | mordE. *kurvaze* és *kurvaste*- id.

Az elősorolt ugor szónak alapúl szolgál egy **kirgä*- (*kiirgä*-), melynek az ész. *kirg*, azaz *kirge* olyan igenév-féle származéka, mint p. o. *kaste* ettől: *kasta*- (= f. *kastehe*: *kasta*-).

A cser. *er*-, *irej*- (mely utóbbiban a *j* inchoativ képzőnek vehető, *g* helyett) elvesztette elejéről a gutturalist (v. ö. *eltal*- és *keltal*- [am] ölelni), mely azonban még megvan a cserM. *χirikt*- causativ igében, mint *χ*. A mordvin szókban a *kirgä*- igének *kirvā*- alakját találjuk, melyben a *g*-nek helyébe, mint egyébként is a mordvinban *v* lépett; a *kirvāze*-beli továbbképzés inchoativ értékű (v. ö. *parazevi*- inch., e mellett: *para*- bogni); mdE. *kurvaze*- e h. *kürvāze* (v. ö. a nem eredeti *u*-ra nézve a *köröm* cz. alatt). — Első jelentése a *kirgä*- igének nem lehetett más mint „ardere, fervere”; közönséges ennek átvitele „égő vágyra” (v. ö. brunst, m. *égödelöm*); sőt egyéb „lelki hevültségre” is, a milyen p. o. „öröm” (v. ö. a lp. szókat). Ez utóbbit szépen illusztrálja a cserM. bibliafordítás, Máté 2, 17. „ez az én szeretett fiam, *tīdan verecen jāngem jula* (szó szerint) „ezért ég a *l'ēl-kem*” (v. ö. finn *ilo* „gaudium, laetitia”, a mi nagyon jól lehet o-képzős nomen actionis egy a cser. *jul*- „ardere”-nak megfelelő **ila*- v. *ile*- igétől).

83. **gond** cura, sorge (*gondot viselni* sorge tragen); **gondol** (*gondolni* cogitare, fingere, putare; *gondolkodni* cogitare, meditari):

f. *konehe* (nom. *kone*'), pl. *koneet* instrumenta, apparatus fabrilis, utensilia; ars, technae quibus quis utitur, sollertia, dolus.

lp. *kaudne*, *kaune* res, instrumentum (*tarbes kaudne le akšo* instrumentum necessarium est securis); *vuejem k. vehiculum*; *kaudneh* (pl.) supellex; *kaunes* instrumentum; — *kaudne*- invenire, reperire || lpF: *gavdne* holmi („itt hagyta minden *gavnides* holmiját“); — *gavdna*:- találni; *gavnadev.* frequ. (recipr.).

Ezen összeállítás („cura“ és „instrumentum“ jelentésű szók) kevésbbé fog különösnek tetszeni, ha megnézzük mily észjárású fordulatok mutatkoznak p. o. a f. *neuvo* szónak jelentéseiben. Ez ugyanis: a) consilium rei agenda: *pitävät neuvoa* consulunt inter se, deliberant; *aman neuvoa* do consilium, suadeo, doceo; b) *neuvot* (pl.) opes et instrumenta rei agenda: *ampu-neuvot* schießgeräte. Szintígy az észben a megfelelő *nou*: a) vorsatz, absicht, plan, aushülfe, mittel, rat; b) geschirr, gerät, werkzeug: *tö-nouud* arbeitsgeräte, *tule-nou* feuerzeug; sőt még ezt is teszi: „vermögen, vorrat, material“ (innen: *nouukas* „bemittelt, wolhabend“). V. ö. ném. *ge-rät* és *rat*. — Hogy már most a f. *konehe* „instrumentum“, mely nyilván egy **kona*- v. *kone*- igének származéka, ilyen „consilium“-féle alapjelentésből indul ki, még szemmel is látható annak „ars, technae, dolus“-ról való használatában; *konehe* e szerint tkp. „das gedachte, das (zur hilfe) ausgedachte, inventum“. Bizonyítja ezt a lp. *kaudne* (azaz: *kau'ne*), *kaunes* = f. *konehe*, és e mellett a *kaudne*- azaz: *kau'ne*) „invenire“ egyszerű ige, melynek értelme az „animadvertere, cogitare“ körével szoros kapcsolatban áll. Egyszerűs mind ezen *kau'ne*- (lpF. *gav'na*-) egyazon a f. **kona*-, *kone*-val, mely *konehe*-ből következik. — A m. *gond* „cura“ és *gondol* „cogitare“ úgy állanak a f. *konehe* „instrumentum“-val kapcsolatban, hogy szintén egy **gon*- igének származékai, melyet a mondottak szerint bizvást a f. **kona*-, *kone*, lp. *kau'ne*, *gav'ne*- igével azonosíthatunk, ez alapjelentéssel: „denken, sinnen“. Figyelemre méltó, hogy a *gondol* ige, jelentése szerint, nem egyenes származéka a *gond*-nak (denominativ képzéssel); hanem egyenesen a *gon*- igéből, kettős -d -l (frequentativ) képzővel eredetnek látszik; e h. *gonodol* úgy mint p. o. *vagdal* (*vagodal*): *vág*. Azért a *gond*-nak d-je mégsem egyéb mint a *gondol*-é. Ugyanis *gond* sehogy sem lehet *gonat* helyett, minthogy a -t magyar igenévképző (*élet*, *járat*) makacsúl megtartja a keményhangúságot, egy ily értékű -d magyar képző pedig nincsen; ennél fogva *gond* utolvégre nem más mint ugyancsak az egyszerű d frequentativképzővel továbbképzett ige (ugyanaz a mely *gondo-l*, *gonodo-l*-ban van), a melyről, a mennyiben

névszó, az illető igenévképző elkopott: v. ö. *küzd* mint névszó a *küzd*- ige mellett a székely *küsdbe menni* szólásban. Különben *gond* mint ige, azaz a (*küzd*-, *küszöd*-nek képzésre nézve megfelelő) m. *gondo*-, *gonodo*- ige teljesen egyezőnek látszik a lpF. *gavnade*- frequ. igével.

Meg kell még említeni, hogy a f. *konehe* (nom. *kone*) szónak alakilag teljesen megfelel az ész. *kone*, de ennek jelentése „rede, gespräch“ (*konele*- reden, sprechen). A fent kifejtett *kona*-, *kone*- igének alapján érthető az egyezés, mely az alakot tekintve oly határozott bízottsággal lép elénk. S ez igazolná az ismeretes definitiót: „sprechen ist lautes denken“. Vegyük még számba hogy a *konele*- ige egy *l*-es frequentativum, melynek alapigéből kell származni. Ez tehát olyan ige, mely a beszéd „tartalmára“ vonatkozik, nem az érzéki közvetítőre, a szóhangra. Analogiát e jelentésváltozásra nyújt különben már maga az ész. *moista*- „verstehen, einsehen, merken, erraten“ (= f. *muista*- meminisse, memoria tenere, scire) és „urteilen, zuerkennen, zusprechen“, s ugyanez igéből való a lpF. *muittale*- „erzählen“.

A „gondolat“ ugor alapigéje (*kon*-, *gon*-), melyet íme már három ugor főnyelvből (finn-ész. *lapp* és magyar) kimutattunk, megvan azonban még két keleti ugor nyelvben is, bár származékalakokba rejtőzve, de a melyekből azt az eddigiek alapján biztosan ki lehet fejteni. Ugyanis:

vogK. *xañč*- tudni, ismerni; *xañčep* tudó; *xañčt*- tanítani: *xañčtap* tanító; így is: *xaš*- tudni (wissen, kennen, erkennen, verstehen); *xašl*- érteni (intelligere) | vogB. *kanš*- ismerni, tudni; *kanšt*- tanítani, *kanštayt*- tanulni.

zürj. *kažal*- bemerken, erraten; *kažti*-, *kažtil*- erinnern; — *kuž*- verstehen || votj. *kožal*- meinen, halten für etwas: — *kužim* kraft („können“, mint „tenni-tudás“).

A vog. *xañč*-, *kanš*- könnyen megérteti az egészet. Ebben egy *xañ*-, *kan*- ige tovább van képezve *č*, *š* (= ugor *sk*) frequentativ képzővel (lásd a *kér*-, *keres* cz. alatt); az alapige vég *n*-je már elenyészett a *xaš*- alakban; a melylyel pedig egyezők a zürj. *kaž*-, ebben: *kažal*- (v. ö. *kaž-ti*), és *kuž*-, votj. *kož*- (ebben: *kožal*-). Hasonló sors érte a f. *kylvä*-igét annak továbbképzett zürjén-votják és cser. alakjaiban (lásd a *küld* czikkben). — Egy másik továbbképzéssel, mely alatt az alapige jobban tartotta meg hangalakját, van még: vogK. *xoñt*-, vogL. *kant*-, *kont*- „találni, meglátni“ (v. ö. lp. *kau'ne* „invenire“); de már ez is *xoñt*- mellékalakkal.

Szóegy. 82. (*gond*: lp. *gadde*-) nem tartható fenn, minthogy eredeti *nd* (lp. *dd*), a magyarban is *d*-ül lép föl (p. o. *ad* = f. *anda*- [*anta*-], (lp. *adde*-;) csak az aránylag újabb korban összetalálkozott *n-d* tartja meg az *n-t*, p. o. *kendő* e h. *kenedő*.

De vog.
siókereső
kh, x ~
m. h!
(xant ~
har, xani
~ hanyat
stb. stb.)
ditk. ~ k
pl. kel ~
khwyl-1
kand ~
khun- xun

gömbösgy

a XVI. sz. előtt csak „gibbus, gibbus; göbbehátú;”
előfordul [tréf.?] (84.) „hát” jelentéssel is. 61

84. görbe | curvus, krumm (g. fa, g. kard; g. hátú *Simonyi*:
höckerig, bucklig; görbén nézni schief ansehen): *A m. nyelv*
II. 214.

v. ö. h.

gröb

dorsum

el. grba

öcker;

rbati se

ch bücken.

lp. jorba (jorbes, jorbok) rotundus; obbo jorbes totus *Mr. XI. 168.*
teres; jorbak truncus, tigillum; jorbotesi in gyrum; jorbe- *A szótár*
dak rota || lpF. jorbad, jorbas kerek, rotundus, jorbolaš kör- *A szótár*
alakú, jorbedak kerék. *szótár 33.*

Mr. 33:
216

A lp. jorba nyilván egyazon alapból való a jorre- „ro-
tari” igével, mely a m. görge-nek felel meg. Ennél fogva
alaprészüik szerint ide tartozók a jár czikkben fölhozott
j-kezdetű ugor szók is; valamint másrészt a kör (25.) czikk
alá gyűjtött ugor szók. — Jelentős körülmény az, hogy a
görbe épen úgy egy b-n kezdő képzőelemmel alakult a görg-
beli gör (= kör) alapszóból, mint a lp. jorba, jorbad a
jorre (praes. i. joram)-beli jor-ból. — Jelentésre nézve a
m. görbe „curvus” összefér a rendesen teljes „kört” vagy
„keringést” jelentő szókkal; meglátszik ugyanis, hogy ezek ere-
detileg nem jelentettek csak teljes kört, hanem fél vagy rész-
letkört is, mely szintén az egésznek képzeletét ébresztette;
az osztj. lakka p. o. „körben, körül”, de ugyanez a lappban
csak határozóval használható: obbe lokkai, tkp. „egész-körül”,
v. ö. az ismétlő határozást a m. körös-körül-ben. s a zürj.
gögör-t (e h. gör-gör). Sőt a finn ympäri „umkreis” (ym-
päriellä körül), határozottan az egész körről értve, hihetőleg
két szóból vonódott össze (ymp-äri): elseje a f. umpe = lp.
obba (lásd az ép czikk alatt), második pedig egy a kör-nek
megfelelő kəri (v. ö. keri a kör czikkben), mi szerint ympäri
(ebből *umpe-käri, *ympe-gäri) szószerint „ép-kör”, azaz
„egész-kör” vagy mintegy „körös-kör”. — Végre a m. görbe-
nek eredetiségét sem vonnám a szláv grübü (szerb griba)
„dorsum” miatt kétségbe (lásd: Miklosich, Die slav. Ele-
mente im Magy. 206.). Igaz ugyan hogy Molnár A. „gib-
bus”-nak is magyarázza a görbe-t, de ez nagyon is csak a
„görbe hát”-ról elvontnak látszik, minthogy egyébként
régibb és újabb nyelvhasználat a szót csak „curvus”-nak
ismeri. Másrészt meg a szláv grübü, ha átmegy a ma-
gyarba, nem lesz vala, sok analogia szerint, magashangú
görbe, hanem mélyhangú gorba-nak marad. Más a görbice
„púpos hátú” tájszó, mely -ica végű szláv szóra mutat, de
melyben az ő is lehet ám a következő i-nek, illetőleg az
előbb változott -icze szóvégnek következése (v. ö. gerlicze:
szláv grulica, szerb grlica).

85. **görge-, görög-** (*görgeni, görögni* volvi, volutari: *vércsöppek görgöttek* Pázm.); **gördül** (*alá-, le-gördülni* devolvi), **gördít** (*gördíteni* wälzen, rollen: *követ g.*):

Az ezekbeli alapszó *gör-* kétség nélkül régi mellékalakja a *kör* (*ker*)-nek, melytől *kering*, *kerge*-ni (lásd fentebb 25. sz.); *gör* és *kör* úgy mint *gazdag* és *kazdag*. Némi önállóságot nyert azonban a *gör* gyökalak az által, hogy jelentése csak erre szorítkozott: „volutari, rollen“. — Egyezik tehát ezzel a *görg-* stbivel a *kör* stb. alatt fölhozott ugor-ság alapszó szerint; jelesen pedig a *görge-* (*görög-*) ige, mely = *kerge-*, párját találja ezekben:

f. *kieri-* || mord. *keveře-* || osztB. *keriji-*, *keri-*, osztIrt. *kerg-*.

Ezekhez még hozzájárúlnak masrésről kezdő *j*-vel alakult ugor szóalakok, melyek egy régen különvált mellékalak-csoportot tesznek, melynek a magyarban is van repraesentansa, t. i. a *jár* ige (lásd e cikket). E csoportból a *görg-* igére nézve kiemelhetjük:

lp. *jorre-* circumire, rotari; *cadere* (subverti); lpF. *jorra-* id. || cser. *jör-* (praes. i. *jörem*) volvere; *jörl-* (pr. i. *jörlam*) subverti || osztB. *jourt-* torquere, contorquere, con-volvere | osztIrt. *jour-* drehen, bohren.

86. **gőz** vapor (*g. fürdő* balneum sudatorium); *gőzös* adj., *gőzölgöni* vaporare, exhalare):

finn. *kaasu* köd, ködös gőzölgés (nebula, vapor nebulosus).

lp. *kasad*, *gasat* nebula (quae assurgit noctu ex frigore). votj. *kvaz* levegő, idő (wetter).

Újabb időben a finnek a *kaasu*-t vegytani műszónak is használják „gáz“ értelemben, a mire az elég alkalmas is. Mert különben az idegen szó is átfinnesítve ilyen alakot kapott volna: *kaasi*. A lp. *kasad* a f. *kaasu* mellett olyan mint p. o. f. *sumea* (azaz *sumeda*) nebulosus e mellett: *sumu* nebula. — Önhangzói hangjellemre nézve eltér ugyan a m. *gőz* a f. *kaasu*-tól; de az ebbeli egyezés, habár nagyobbbrészt megvan is a magyar és egyéb ugor nyelvek közt, mégsem kívánnatik okvetetlenül (v. ö. a *karika* és *kerék* cikkeket). Meglehet hogy a *kaasu*-nak hosszú *aa*-jában eredeti gutturalis lappang, mely a magashangra való elhajlást elésegíthette (v. ö. *két*, vog. *kit* és f. *kahte*, mord. *kafta*; vagy m. *győz* = f. *jaksa*-).

87. **gugg** (*guggon* in hockender stellung): *g. ülni* hocken; *guggolni* hocken), **gugg-** (*guggani* hocken); **gugorod** (*gugorodni* niederhocken); **gugsol** (*gugsolni* hocken):

kuksoe

finn. *kykky* hockende stellung (*istuu kykylänsä guggon*)
ül); *kykky-* *guggni*, *guggolni*; *kükistä-* *leguggolni* || *észt.* } *magas-*
kükk (*g. küki*) hockende stellung: *kükile guggon*; *kükita-* } *hangú!*
leguggolni.

lp. *čokkete-* *leülni* (considere: *čokket tasa* reside hic),
čokkahe- *sedere* (*ülni*) || lpF. *čokka-* *ülni*; *čokkane-*, *čokkite-*
leülni. *)

Megjegyzendő még *gugorod-* mellett a *kukorod-* változat, mely hangjellemre nézve még eredetibbnek is látszik. Mind a kettőben az *r*-es képzés a *kísért* cikkben fejtegetett képzőmóddal azonosnak vehető, miszerint *guggani* ellenében egy megvolt *kukkani* ige is következik (v. ö. még *kuksolni* = *gugsolni*, azaz *gugosolni*). Külön ígének s nem csupán a *gugorod-*-nak keményhangú változatának tekintem a *kutyorod-*-ot, a melylyel egy alapú inkább a *kushad*, *kussad* ige (v. ö. *rothad-* és *rossadni*). — Most a lp. *čokka* „sedere“-t is ide csatlottam, ellenére Szóegy. 376., egyrészt a „sitzen“ és „hocken“ jelentések szoros közelségénél fogva, másrészt mert a lappban van különben is *k*-ből lett szókezdő *č* (lásd a *köröm* cikket), úgy hogy *čokka*- lehet ebből való: *kokka*. Sőt ez teljesen = f. *kykky-*, számba véve hogy a lapp nyelv nem egy eredetileg magashangú szavát mélyhangra vitte át, p. o. *čolge-*, *čolgo-* = f. *sylke-* köpni. — Mint valóban mélyhangú szó s e tekintetben a m *gugg-* (*kukk-*)hoz közelebb álló, talán ide vonható: mord. *kaka-* „szükségét végezni“, ha ez tkp. „guggást“ jelentene. — A *gugorod-*, *kukorod-* *kakato* ^{? vö. or.} *cacare*. ^{*cacare*.} *igék r*-es képzését szépen illusztrálhatja még, habár nem egyazon szó is, az *észt. kikerda-* „sich niederducken, sich hinhocken, sich verstecken; sich wälzen (pferde)“.

*) *Wiklund Phonet. 118. čokkat, čokkam, čokkajm ~ f. kykkyä*
két kérdőjellel. A szókezdő lp. č- nek a finnben leginkább
l, néha h felül meg, pl. čakča ~ sykky | čalbma ~ silmä |
čappav schwarze ~ häpää || De vö. čaakkē ~ koka | čaal'ket
loppen ~ kolkkaa | čökkä gipfel ~ kokka | (haufe, sammlung
Frage, Beiträge).

H.

Eredetére nézve a szókezdő m. *h* kétféle: egyrészt (és pedig a *h*-n kezdődő magyar szók nagyobb részében) kemény gutturalis spirans χ helyett való, s szemközt áll vele az ugor nyelvekben *k* (*g*), illetőleg az abból (az osztjákban és a kondai-vógulban) kifejlődött χ ; — másrészt pedig megelőző dentalis spiransból való, s így olyan természetű mint a perzsa *h* vagy a görög spir. asper (p. o. *heft*, *ἑπτά* = *septem*, szkr. *saptan*), vagy a burjat-mongol nyelvnek nizsneudinszki dialectusában általán divatozó *h* a többi dialectusbeli *s* ellenében (p. o. *helme* kard = *selme*, *hakal* szakál = *saxal*, *hoktu* részeg = *soktu* szelengai dial. szerint); ez utóbbi m. *h*-nak megfelel az ugor nyelvekben *s* (és ezzel váltakozó sziszegők: *š*, *č*), de néha még a spiranst is megelőző dentalis explosiva *t* (mely helyett meg más változattal a szurguti és berezovi osztjákban *l* is fordul elé), valamint szintén *h* a finnben. Meg kell jegyezni, hogy a magyarban nem egy gutturalis-féle *h*-n kezdődő alapszó még *k*-n kezdődő alakban is fordul elé (v. ö. fentebb a 2. 40. 43. 44. 45. 50. 69. 70. 72. 73. számú cikkeket), valamint másfelől dentalis-féle *h*-val való szónak akad sziszegőn kezdődő mellékalakja (p. o. *húr*, *hurka* mellett *csurka*). Igen valószínű, hogy régibben (jóformán még a HBeszéd korában), a kétféle m. *h* még ejtésre is különbözött egymástól, azaz hogy különböző hangzású χ és *h* volt meg (úgy mint a burjat-mongolban van az *s*-eredetű *h* mellett *k*-ból lett χ); e mellett szól különösen, hogy szókezdő ugor *s* (illetőleg az ezt megelőző *t*), mely a finnben *h*-vá lett, nem egyszer a magyarban egészen el is enyészett, a mi csak még régibben megvolt gyengébbféle *h* közvetítésével történhetett (p. o. az *epe*, *egér*, *ín*, *ősz* autumnus, *öl* sinus szókon).

I. Gutturalis-féle H.

88. **Hab** (acc. *habo-t* fluctus, unda; adj. *habos*; *habozni* *yh. xxiii. 29.*
undare, fluctuari);

vog. *kump* hab, hullám | vogK. *χump* hab, pl. *χumpet*
habok | *kőzéplovani khup hal.*

oszt. *χump* welle | osztS. *kump* id. | osztB. *χumb* welle,
pl. *χumbet* wellen, wellengang.

zürj. *gibal-* schwimmen: *čeri gibalö* a hal úszik. *M. h. -nak zürj. ifjelője a két-*

Ugor alapalak *k_{mb}*; ebből a m. *hab* (*habo-*) úgy mint *sigseles pöl.*
eb = oszt. vog. *amp*, *amb*. Szintígy a zürj. *gibal*-beli *gib-*, *valk_{an} m_{ia}*
szabályosan *gimb* helyett való (v. ö. a *kedv* cz. alatt *kíd*); *ny k!*
jelentése tkp. „fluctuari“. — Talán ide való még: lp. *kabbol*
„lusus piscium“, annál fogva hogy lp. *bb* rendesen *mb* h.
való (p. o. *kobbo* „uter“ = f. *kumpa*, azaz: *kumba*). — A *b-re vö.*
Szóegy. 86. fölhozott zürj. *gi* „fluctus“ származékaiból *gil* *lebeg ~*
helyett valónak bizonyúl: zürjP. *gilja* fluctuosus, *gild-*, *gilji-*
fluctuari (lásd a *halad* cz. alatt). *zürj. leb-*

89. **had** (acc. *hada-t* familie, geschlecht, sippschaft:
Varga h., *csúnya h.*; truppe, pl. *hadak* truppen: *had-sereg*
armee, *had-járat* feldzug; *had-vezér* heerführer, *elő-h.*, *vert*
h. stb.; *hadat viselni*, *hadakozni* bellum gerere):

finn. *kunta* „complexus, collectio“ (összetételekben):
heimo-kunta cognati collective sumti (rokon-had), *kymmen-k.*
decas (tíz emberből álló testület v. csapat), *mies-k.* cohors
virorum, *sala-k.* centuria, *kansa-k.* gens, natio; *maa-k.* land-
schaft, tartomány; *kylä-k.* dorfschaft, *valta-k.* regnum stb.
|| észt. *kond* (g. *konna*) „gesammtheit, zusammengehöriges,
ganzes“: *ema-kond* sämtliche kinder einer familie (anya-
had), *kümme-k.* haufe von zehn; *leib-k.* familie (kenyér-had),
pere-k. familie, hausgenossen; *nōda-k.* fischergesellschaft;
rahva-k. versammlung (nép-had); *valda-k.* gebiet, herrschaft,
mā-k. land, kreis, district; *sisi-k.* eingeweide.

lpF. *godde*: *valdde-g.* ország, *sokka-g.* nemzetség;
bärre-g. háznép, család.

χᾱnt, khōnt

vog. *kant* had (p. o. *jarn k.* a szamojed had): *kantlaxt-* hadakozni | vogK. *χont* had (Máté 22, 7. *tak χontan kelem* a maga hadait küldvén): *χont-χum* had-ember, katona; *χontlaxt-* hadakozni.

*) vö. votj. küdo, zürj. -köd -vel (mit, una cum), P. -köt. *)

kudo, kodo koma,

le'nyké'o

(< tat. koda,

сов. xuda;

alt. kuda

ukh.; mongol

xoda ukh.

18: 83).

Jellemző a finn-észt *kunta* (*konda*) eredeti jelentésére nézve az Agricolánál (XVI. száz.) találtató: *sota-kunda* = „sotaväki“ azaz „krieger volk“ (lásd: Kieletär I, 19.), s ha Kalevala 24, 42 *linna-kunta*, azaz vár-*kunta*-ról mondja, hogy nem aludt, itt megint csak „népet“ tehet a szó; v.ö. még f. *ruoka-k.* (tkp. étel-k.) „familie und gesinde“ (= észt. *leib-kond*), *huone-k.* die bewohner eines Hauses. A bizonyos „ember-csoport“ után jelentett azután a szó, annak helybeli kiterjedését emelve ki, bizonyos határokba foglalt területet; sőt utoljára időszakot is egybetartozó holmik egészét, s így már valóságos collectiv képzővé fejlődött (olyanná, a milyen a ném. -schaft, vagy a m. -ság, -ség, v.ö. *sisi-kond* tkp. bél-k. = belek; f. *päivä-kunta* egész nap, napság). — A zürj. -köd-re nézve meg kell jegyezni, hogy „societas, socius“-t jelentő szók mint postpositiók a comitativ viszony (-vel) kifejezésére is szolgálnak, v.ö. f. *kansa* „populus, comitatus v. societas hominum“, és *kansa* (vagy talán nem is kellő megkülönböztetéssel *kanssa*) „cum, una cum“ (*minun kanšani mecum, in societate mea*); a megfelelő észt szó *kāza* „genosse“ (*abi-k.* ehegatte), mint adv. *vota teda kāza* „nimm ihn mit“; rövidülve *kā: tule kā* „komm mit“; végre mint postp. -ga: *lapsega* „gyermekvel“ (= f. *lapsen kanssa*). Szintilyen a lp. *kveim, kum*, lpF. *guim* „-vel“, v.ö. *kveibme, guoibme* (azaz *kvei'me, guoi'me*) „socius, sodalis“ (f. *kaima* namensvetter). Hasonló fejlődés föltételével lehet tehát a zürj. köd „cum, mit“ comitativ postpositióban a f. *kunta*, vog. *kant, χont* „societas“ mását látnunk: mert zürj. köd, e h. kod (úgy mint számos o-val való orosz szó a zürjénben ö-vel van, p. o. *röd, gösnič* = or. *rod-, gostinec*) különben hangalakra nézve azzal teljesen egyező, minthogy a zürjén-votják épen úgy mint a magyar (*had*) eredeti ugor *nd* (*nt*) helyett rendszeren *d(t)*-t mutat föl (v.ö. a *kedv* czikket).

vö. lp. vähh-

kên együtt,

-vel együtt

(~ väkka

sereg, nép a

f. väke-).

90. *håg* (*hågni* scandere, ascendere: *föl-h.* hinaufsteigen; *hågó* ascendens; *ascensus*, *trames ascendens*; *hågcsó* gradus, scala):

vog. *kang-* hágni, fölmenni, *kanges-* id.; *kangeltep* hágcsó, *treppa* | vogK. *χang-* hágni, fölmenni (*αχne* hegyre).

oszt. *χoñ-* klettern, stromaufwärts fahren; *χañdep* *treppa* | osztS. *kũnd-* klettern, *kañdep* *treppa* | osztB. *χuñ-*, *χunχ-* hágni, scandere, ascendere: *noχ χ.* fölhágni; *χuñila-* scandere, *χuñilt-*: *noχ χ.* fölemelni; *χoñdep* *treppa*.

zürj. *kaj-* hinaufgehen, steigen, klettern (P. *kaje šondi* fölkél a nap): (P.) *kajli-*, *kajsi-* id. (v. fr.); (P.) *ka'et-*, *kat-* fölvinni, fölvezetni; *kat-* sich erheben, sich aufrichten, aufwärts fahren; *katöd-* erheben, hinaufbringen.

mordE. *kaje-* kikelni, aufgehen (vetés).

Eredeti ugor alak: *kang*, s ebből m. *hág*, úgy mint *jég* ebből: *jängä*, (v. ö. *egér*, *fog*, *vágni*). Tovább haladt az eredeti *ng* gyengülése a zürj. mord. *kaj*-ban (v. ö. md. *šejer*, zürj. *šir*, *šir* „egér“ ered. *šenger*-ből). — A „treppa“-t jelentő származékok közt az oszt. *χoñdep*, *kañdep* nyilván egy *d* képzős *χoñd-*, *kañd-* (= osztS. *kũnd-*) igének nomen agentise (-ó, ő-féle participiuma), még pedig itt a *d* képző frequentativ módosítónak látszik (*kũnd-* e h. *kũnd-*), a milyen a m. *hágcsó*-ban is a *cs* (e h. *s*, *ss*: *hágosó*, *hágossó*; Dunántúl metathesisssel: *háskó* „stelle zum übersteigen in einem zaune“). — A vog. *kangeltep*-beli *kangelt-* azonban transitív igének vehető (= osztB. *χuñilt-*), miszerint „treppa“ tkp. „fölvivő“. nek van mondva. — A zürjénben van *kat* = *ka'et-* (e h. *kajet-*) causativum mellett egy intransitív *kat-* ige is, melytől új causativum *katöd-* (P.-ben így volna: *katöt-*); ez utóbbi *kat*-nak *t* képzője egyező az oszt. vog. *joχt*-ével (lásd a *jut* cz. alatt).

Talán ide való még: votj. *kučk-* „springen“, mint *šk* képzős frequentativum, ebből: *ksgšk-*, *kjsšk-*.

91. **hagy** (*hagyni* linquere, relinquere, sinere, omittere; mandare: *el-h.* verlassen, *ki-h.* auslassen, omittere; *meg-h.* belassen, hinterlassen, anbefehlen);

hagyít, **hajít** (*hagyítani* werfen, schleudern: *követ h.*; *hagrigálni*, *hajigálni* jactare);

hagyap (*hagyapni* speien: *hagyapa* a földre Münch. cod.):

hegyes alak:
χañji

ηk. xxi. 322

vogd. (alaj)
χhoñgh-
hágni.

nb. j!

ηk. xxiii. 33.

xxvi. 397

lp. *kvode* relinquere (*kvodi mijeb* elhagyott minket, elment; *viäkemen so kvodib* elhagyta őt a futásban (cursu eum superabam) | lpF. *guoðde-* (pr. i. *guoðam*) hagyni, elhagyni.

mord. *kadi-* hagyni, elhagyni | mdE. *kado-* id. (lassen, unterl., nachl., erl., verl.); *kadovo-* linqui, relinqui (*udalov k. hátra* maradni; *kiš kadovž* der weg ist verloren).

eser. *kod-* (pr. i. *kodem* relinquere; *kodald-* [em] abba-hagyni (unterlassen), megbocsátani (remittere, erlassen); — *kudakš-* [pr. i. am]-, *kudaš-* levetni (ruhát: ablegen, exuere; — *kod-* (pr. i. *kodam*) remanere: *kotšo* maradék, múlt, praeteritus (dies, annus) | eserM. *kod-* [em] relinquere, remittere; *kadaš-* [am], *kudaš-* levetni; *kodol-*, *kodal-* [am] elbocsátani, elkisézni (dimittere, prosequi, entlassen); — *kod-* [pr. i. -am] remanere.

észt. *kadu-*, (D.) *kado-* verloren gehen, verschwinden, vergehen: *kadunud* verloren, verstorben, weiland; *ka'uta-* verlieren, verschwinden machen, vertilgen, verderben || finn. *katoa-*, *katoo-* (inf. *kadota*) perire, perdi, amitti, evanescere; *kadotta-* amittere, perdere, delere; *kato* amissio, defectio (*kato-vuosi* annus sterilis, *peri-k-* exitium); *katehe*, *kadokse* verlust, verlor (*on kateissa*, *kadoksissa* est amissus, in verlust geraten).

zürj. *kol'* hagyni, elhagyni, bocsátani (erlassen, verzeihen); *kol':* (P.) *kol'an* nachgeblieben, übrig; *kol'či-* manere, remanere; — *kul'* levetni, exuere (ablegen, ausziehen); *kulsi-* sich entkleiden, vetközni || votj. *kil'* ausziehen, entkleiden (exuere, levetni): *kil'em* übrig (meghagyott); *kil'* bleiben, übrig bleiben; *kel'* bleiben, verweilen; *kel't-* zurücklassen, ver-lassen, vergeben; — *kujal-* werfen; *kuj* schaufel, wurfschau-fel; — *kušt-* werfen, wegwerfen, vergeben.

vog. *kul'* hagyni; *kul'imt-* elhagyni, elvetni || vogK. *χult-* remanere, relinqui; *χultept-* hagyni, elhagyni, bocsátani (lassen, unterlassen, erlassen, vergeben).

osztB. *χaj-*, *χij-* hagyni, elvetni (wegwerfen, hinwerfen); *χajili-*, *χijili-* id. (v. fr.); *χaš-*, *χiš-* relinqui, remanere; *χisipta-* relinquere | osztIrt. *χajd'* verbleiben; *χajdept-* nachlassen.

vogl. (als)
kehül' el-
hagyni.

Hogy a m. *hagy* igének szélesebb alapjelentése volt „mittere, jacere, werfen, azaz: fahren-lassen“, eléggé világosan mutatja még *hagyít* (vagy a *gy* jobban ellágyulva *hajít*) „werfen, schleudern“, mint a *hagy*-nak momentán alakja (v. ö. *csavarít: csavar*), mely teljesen így értelmeződik: „plötzlich fahren-lassen“ (v. ö. tela *mittere* és a különbféle compositumokbeli *mittere: amittere, dimittere, per-m., re-m.*). A *hagyap* „köpni“ elavúlt igét a M. Ny. Szótára is tekinti „egy gyökűnek a *hajít* igével“ (azaz *hagyít*), a mit úgy fogadunk el helyesnek, hogy a „*hagy*“ ige eredeti „werfen“ értelmében szolgál alapúl (v. ö. *auswurf* „köpedék“); a *p* képző szintén momentán értékűnek látszik (v. ö. *állap-ik: áll-*; egyező egy vogul-osztj. *p* képző, p. o. vog *sajr-* és *sajrep-* vágni, mely különösen a causativ *t* előtt fordul elé; v. ö. itt fent a vogul és osztják rovatban: *χultept-, χisipta-*).

Alapalakúl a *hagy* igének ugor változataiból egy ugor *k₂d₂* válik ki; ennek egyszerű *d*-je = m. *gy*, mely ugyancsak *d'* (v. ö. *hadnak* e h. *hagynak*). A zürjén-vótják nem egy ilyen *d*-t változtatott *l*-vé (v. ö. a *szív* cor, *új* novus, *méz* cz. alatt): innen a *k₂d*- igének zürj-votj. *k₂l'* alakja. Ugyanezt tette a vogul is, a hol is szintén *kul'*, *χul'* van; s minthogy az osztB. szintilyen *l*-ező, ennek *χaj-*, *χij-* alakját legközelebb *χal'*, *χil'* ből keletkezettnek vesszük (v. ö. osztB. *loj-* és *lol'*-állani; *vojimt-* elaludni, v. ö. mord *ud'*, lásd az *aludni* cz. alatt). Nem különben a votj. *kuj-t* is (ebben: *kujal-* „werfen“) *kul'*-ból valónak, illetőleg a zürj. *kul'* „exuere“-vel egyazonnak tartjuk; *kušt-* „werfen“ ennek összevont momentán alakja (e h. *kujšit-*, *kułšit-*). — A cser. *kod-* „relinquere“ mellett van egy reflexiv *kod-* „relinqui (remanere)“ is, melynek megkülönböztető képzése azonban csak néhány praesensbeli igealakban látszik meg, úgy mint a magyarban is egybefolynak a *tör* „frangit“ és *török* „frangitur“ legtöbb alakjai (v. ö. Ny. Közl. IV, 65.). Szintily reflexivumot, meglátszó képző nélkül, találunk a zürj.-votjokban is: jelesen a votjokban csak ettől képzett új causativum *kelt-* fejezi ki a „relinquere“ fogalmat, míg az egyszerű transitiv alapige csak az „exuere, levetni“ mellékértelemmel fordul elé. — Látható képzővel lép fel a „relinqui“-féle reflexivum az osztB.-ban *χas'*, *χis'* e h. *χajš-*, illetőleg *χalš-* (v. ö. zürj. *kułsi-*); végre a vogulban: *χult-*, melynek *t*-jét jóformán a passivumi *kt*, *χt*-vel azonosíthatjuk (lásd: Hunfalvy, Kondai vog. ny. 68.); *χult*-val egyező osztlrt. *χajd'* e h. *χald-*.

Igazolást kíván még csak a finn *katoa-*, azaz *kadoda-*, észt. *kadu-* igének ide főlvétele, jelentésére, s kivált grammatikai alakjára nézve. Látni való hogy *kadoda-* „perdi“ nem maga a *k₂d₂* ige, habár ennek jelentését „amittere, perdere“-vé szorosbíthatjuk; de látni való az is, hogy a különbség éppen

csak a reflexiv módosítás kifejezésében áll. Ezt a finn *kadoda*-ban föl is találjuk, ha egy megvult **kada*- transitiv igét („mittere, amittere“) teszünk föl, melyből rendes képzéssel (úgy mint *johta*-ducere-ből *johtu*-dúci) *kado*- v. *kadu*- reflexivum származott (= észt. *kadu*-. *kado*-); az ehhez járuló -*da* (*kado-da*) ugyanoly értékű mint *jouda*-ban a *jou*- (= ugor *j*, *g*-) alapige mellett (lásd a *jut* cikkben). S e fölvelt f. *kada*-transitiv ige csakugyan ki is válik még a *katehe* (azaz *kadehe*) igenéből (v. ö. *kastehe* ettől: *kasta*-); sőt azt hiszem, hogy egy meglevő f. *kaata*- (azaz *kaada*-) „hinfallen lassen, ausgießen, einschenken“ nem egyéb mint **kadada*-, azaz az említett *kada*- „hagyni“ ige ugyanazon neutralis -*da* járulékkal, mely *kadoda*- (vagy *kaduda*)-ban *kado*- (*kadu*)-hoz ragadt (v. ö. *kaanto*, igenév -*nto* képzővel). Így fogván föl a *kadoda*-t, egyszersmind a *kado*-nak a reflexiv cser. *kod*-, votj. *zürj. kil*-, *kol*-val való egyezését constatalhatjuk.

2. Valószínű, hogy a **hány** (*hányni* „werfen, schmeißen“) ige is csak a *hagy* igének (melytől *hagyít*-, *hagypap*-valók) származéka, annak eredeti „werfen“ értelmében; *hány* e szerint *hagyan*- (*hajan*)-ból való volna, képzője a *köszön*-, *illan*-beli *n* (momentán értékű). Jelentése éreztet ugyan valami gyakorításfélét; de úgy látszik, hogy a *hány* ige a *hagy*-hoz képest inkább a nagyítás mellékértelmével jár („viel auf einmal werfen, aus voller hand werfen“), s ez oly momentum, mely csakugyan a momentán-féle fogalom módosításához hozzá csatlakozhatik.

hagymán Jr. 26: 146

92. **háj** (acc. *hája*-t adeps, fett, schmer: *disznó*-h.;

há-ja ?

adj. *hájas*; *hájazni* adipe unguere):

háj-a ?

híz (*hízni*, pr. 3. *hízik* pinguescere, saginari: **hízlal** (*híz*-

(vö. háj)). *lalni* saginare, mästen):

finn. *kuu* adeps renum, sebum: *kuu-kupu* abdomen („hájhas“, Schmerzbauch) (*syöpi kuiksensa sibi in pinguedinem edit*); pl. *kuut* renes (tkp. *munas-kuut*: *munas* globus renis).

eser. *koja* kövér (pinguis); *pinguitudo*, *pingue* (kövérség).

mord. *kuja* kövér; *kuja*-kövéredni, *hízni*; *kujalgid*-kövéredni, *kujajsti*-hízlatni | mDE. *kuja* kövérség, zsír: *kujav* kövér, *hízott*; *kujalgad*-kövéredni.

koj, kuj *salmaa*, votj. *kraj*-fett werden: *krajem* fett, dick (hízott); *krajt*-mästen; — *kój*-fett, talg, speck.

zürj. *gos* fett, talg, schmalz: *gosa* zsíros, kövér (g. *jaj* kövér hús); *gosmi*-kövéredni, *hízni*. || votj. kwaj *hízni*.

vog. *kōt-* hízni, *kōtept-* hízlalni (*kōteptauem* saginor, hízlalnak engem).

kēti fet
werden.

yk 25: 178

Magától föltűnő a m. *háj* és (mélyhangú) *híz*-nak jelentés szerint való egybetartozása; hiszen *híznak* „az állatok, midőn kövérednek, *hájasodnak*“ stb. (MNySzót.), s a *háj* meg okvetetlenül vele jár a *híz*ással. Ajánlja a kettőnek egybefoglalását a *híz*-nak hosszú *i*-je is, mely igen alkalmasan a *diphthongusból* támadhatott (**hájz-*, *hajz-*); s e mellett számba vehetjük, hogy a mordvin és votják ugyancsak a *háj*-nak megfelelő szóval élnek a *híz*ás kifejezésére is (mord. *kuja-*, votj. *kráj-*, a minék a *kőj* „háj“ csak mellékalakja, v. ö. *kös* száraz, *kösmi* száradni, de *kvašmi*- is).

Mindenek előtt vegyük észre, hogy a m. *háj* (*hája*-) épen úgy felel meg a f. *kuu*-nak mint *száj* a f. *suu*-nak; de a szintén ily végű *puu*-nak megfelel a m. *fa*, a miből azt lehet következtetni, hogy a *háj*-beli *a* csak utólagos nyujtást kapott (v. ö. *hagy*, *ád* = *hagy*, *ad*), s hogy eredetibb alakja *haj-* (azaz *haja*, **hojo*). Ez pedig, valamint mord. votj. *kuj-*, *koj-* (*kőj*) a finn *kuu*-val egy megvolt ugor *k_sg_s* alak alapján lehet egyező, melyből a *g*-nek szokott változásával egyrészt *k_sj-*, másrészt *k_sv-* (*kū*) keletkezett. Egyenesen e névszói alaptól való denominatív igék a md. *kuja*-hízni (NyKözl. X, 26) és votj. *kráj-* (magyarul így lehetne: *háj*-ik, *háj*ni); a cser. *koja* megint aránylag hosszú vég *a*-jával, tiszta *kojo*-t (nom. *koj*) sejtet mint alapszót (= *háj*; adj. *koja* = *hájú*).

Miképen állott továbbá elé az ugor *k_sg_s*-ból a zürj. *gos* „háj“, legalkalmasabban indicálja megint azon egyezés, hogy a m. *máj* = zürj. *mus*, s ezenkívül = oszt. *mugot*, *mugol* és vog. *majte*. Meglátszik ebből, hogy *gos*-ban annyival és azzal van több a *k_sg_s* alapszónál, a mivel *mugot* (azaz *mugodo*), *mugolo*-ban, és a megfelelő f. *maksa* (*magasa*)-ban van több a m. *máj* (ug. *m_sg_s*)-nál: azaz egy *d* (*t*), *l* és *s* képzővel (mely két alak minden esetre egyértékű). E szerint *gos* = *k_sg_ss*; megfelelő oszt. vog. alak pedig ez lenne: *k_sg_st-*, *k_sg_sl-*. Már most mivé válhatott ez ilyen, a *k_sg_s* (= m. *háj*) alapszóból és *d* v. *s* végképzőből álló szóalak a magyarban, megmutatja a m. *tűz* szó példája. Ennek ugyanis megfelel: oszt. *tūt*, *tūget* (azaz *tugede*), vog. *taut* (*taude*), s *d*: *l*-változással egy több ugor nyelven elterjedt *t_sg_sl* alak (f. *tule* stb.).

Mínthogy tehát *k_sg_s* a magyarban megvan mint *háj*, azaz *haja-*, *hojo-*, a teljes *k_sg_st*, *k_sg_sl*-nak (a *tűz*: *tugot*: *tule* analogiája szerint) ily magyar alakját várhatjuk: **hajaz*, *hojoz* (v. ö. *tegez*) s ezt föl is ismerjük a *híz*ik-beli *híz*-ban

(e h. *héz, hojz, hajz*, v. ö. *-ít, -ét, -ojt* v. *-ajt* végű ige-
p. o. *tanít*). De ugyan azon *k_gt* egyszersmind a vogulban
is lép föl *köt-* alakban (*köt-* hízni, *kötept-* hízlalni igében),
azaz épen úgy vég *t*-vel mint a *tűz*-nek megfelelő *taut*. —
A *háj*-ból (illetőleg már annak eredeti ugor alakjából) *-z*
(= *d, l*) képzővel eléállott *híz* névszótő (v. ö. zürj. *gos*) egyéb-
iránt úgy áll a *hízni* ige mellett, mint p. o. *hügyni* ige
mellett *hügy* urina (v. ö. NyK. X, 61); névszói *híz* főre utal
azonban a *hízal-* „saginare“ denominativ alakú ige is; mert
különben, ha t. i. csakis a *híz* ige volt meg, a „saginare“
fogalmat most jóformán *t* képzős cansativum (*hízat-* v. *hízt-*)
fejezné ki.

vö. érkel,
fagylal,
bízlal,
óslal, késlal, soklал.

93. **hajadon** unbedeckt, bar (*h. fő*; mint subst. *haja-*
don „innupta“): lásd a *hó* „mensis, luna“ czikkben.

Simonpi: A m. 94. **hajlák, hajlak, hajlok** tugurium, tabernaculum,
nyelv II. 214. casa: lásd a *hál* czikk alatt.

95. **hajnal** aurora: lásd a *hó* „mensis, luna“ czikkben.

96. **hajt** (*hajtani* pellere, agere, cogere: *el-h.* abigere,
vog. *χajt-ix-* ki-h. expellere; egerminare; *hajtó* treiber, viehtreiber):
gat, unrol.

vog. *kujt-* impellere, instigare, hetzen (*kul'* tulmentung
kujti diabolus instigat, impellit ad furtum); *ampet k.* die
hunde hetzen; *kven k.* aufhetzen); — *kaj-* geraten, auf et-
was kommen, treffen (*katemen mähr kaj* mi a kezembe jut);
kajakat-: *äkvän k.* zusammentreffen; — *kajt-* futni (laufen,
бѣжать): *kajtä* bote, brautwerber, *kajta kum id.*, azaz: „futó
ember“); *kajtep* brücke („laufbrett“); *kajtel-* freien („nach-
laufen, umlaufen, ambire“); *kajtelt-* futamodni (zu laufen
anfangen); *kajtent-* gemach laufen; *kajteml-* csúszni, lecsúszni
(p. o. kendő a fejemről).

vogK. *kujt-* impellere, instigare (p. o. *per asne* rossz
dologra); — *χajt-* futni; *χajteml-* futni, elfutni.

osztB. *χovij-*: *χovijipsa* hullámváz, wellengang; *χovili-*,
χovemi- emporschwimmen; *χuvili-* id. (*noχ χ.*); — *χont-* lau-
fen, weglaufen: *χondim* entlaufener; *χonditli-* entlaufen, el-

*χaj- „jut“
is.

szaladni; — *χugodlā- futni* | osztIrt. *χont*, S. *χond-* ent-
flichen.

A transitív m. *hajt* „agere, pellere“ igen szembe-
tűnő causatív *t* képző határozottan egy „haladó mozgást“ jelentő
alapigére utal, nem csak *haj!* interjecciónra; vagy pedig azt
kellene hinni, hogy más a *hajt* ige ebben: *ökröt, lovat haj-*
tani, mint ebben: *malmot hajtani* azaz: mozgatni. A *hajt-*
beli *haj-* intransitív alapige egyező a vog. *kaj-* (*koj*)-val,
melynek *kuj-* változatából szintén causatív *t* képzővel szin-
tén „pellere, agere (impellere)“ jelentésű ige alakult. Ezen
koj-, *kuj-* pedig nem más mint azon ugor *k_g-* „fluere, cur-
rere“ ige, melynek *l*-képzős alakja (osztB. *χugt-*) egy a m.
hull- és *hall-*val (lásd a *halad-* cikket). E szerint *hajt-*
„agere“ egy alapú a *halad-* (*hallad-*) „progredi“ igével, s
teljesen rá is illik az etymon: „haladásra bírni, haladásba
hozni, haladtatni“; elvéve *hallad-* (*haglad-*)-ról a frequentatív
képzőket (*-l-d*), marad *hag-* = *haj-*, melynek *hajt* a causa-
tivuma. Igen hihető, hogy a m. *hajó* „navis“ mégsem köl-
csönvét a törökből (Nyelvt. Közl. X, 82. 133.), hanem rendes
igeneve ennek a *haj-* igének, melynek „fluere, currere“-féle
alapjelentésének egyik kiváló alkalmazása éppen „a vízen
úszást“ illeti (v. ö. *halad* alatt: mord. *kolgev-*, *kolgent-*,
zürj. *kil-*, *kilöt-*). Ez igazolná a MNy. Szótára ebbeli néze-
tét, hog „*hajó*“-nak gyöke *haj*, ugyanaz a *hajt* (üz, odább-
terel) ige gyökével, melyből az elavult *haj-ik* k.-ige, s ebből
az igenév *hajó* származott.“ De azután már nem kell a *haj-*
igét így értelmezni: „mintegy hajtódik vagy hajlodozva me-
gyen“. — A vog. *kajt-*, *χajt-* „futni“ más képzővel van mint
kujt- impellere; ugyanazon momentán *t* az, melyet a *χajt-*
= m. *jut*-ban találunk (lásd e cikket). Talán lehet a ma-
gyarnak is egy intransitív (*jut*-féle képzésű) *hajt* igét tulaj-
donítani, p. o. ezekben: *ki-hajtani* egerminare, *hajtások* (a
fán). Mindenesetre e vog. *kajt-*, *χajt-* = oszt. *χugod-* (*χugot-*)
ebben: *χugodlā- futni* (ez meg egészen = vog. *kajtel-*).
Jelentéséhez képest szintén momentán-félének látszik oszt.
χont-, miszerint *mt* helyett való az ebbeli *nt* (*χont-* ebből:
χogomt-; v. ö. vog. *jéjmt*, *jémt-* a *jöv* cz. alatt. — Az osztB.
χovij- végre reflexív képzést tüntet föl, az alapigének *χov-*
alakjától (v. ö. *juv-* mint az ugor *j_g-* ige alakját a *jöv*- cz.-ben),
olyat a milyen p. o. mdE. *kolgevo-* „fluten“ (lásd a *halad*
cz.-ben). Csak ezen *χovij-*-től valók mint frequ. és mom. ala-
kok: *χovili-* és *χovemi-*.

Most lássuk még az ugor *k_g-* „fluere, currere“ igének
egyéb ugor nyelvekbeli változatait és származékait, azon *l*

képzésüeken kívül, melyek a *halad* czikk alatt vannak fölhozva.

Zürj. *koj*- locsolni (плескать, v. ö. gör. πλυ-: πλέω mellett πλύνω); *'kojal*- id. (fr.); *kojaś*- id. (fr. refl.): *gigasön kojaś*- in den wellen treiben, mit den wellen kämpfen; — *kujöd*, *kued* mist, kot (azaz: „hulladék“) || votj. *kied* mist; — *košk*- fortgehen — (A zürj. *kujöd*-nek igéje *kuj*-; v. ö. *gižöd* irat; *giž*- írni, *piköd* támasz: *pik*- támasztani; — votj. *košk*- e h. *ko-šk*-, frequ. képzésű).]

Cser. *kudal*-[am] nyargalni, vágatni, rohanni (equo citato vehi, se proripere) (v. ö. vog. *kajt*-, *χοjt*- futni: frequ. *kajtel*-); — *kuč*- fölszállni, fölhágni (ascendere): *kučukt*- fölszállítani; (M.) *kuž*-, *kuz*:- *kuzukt*- id. (v. ö. alább lp. *kroce*- currere, scandere); — (M.) *ko* unda, fluctus: *koan* fluctuosus (v. ö. *luo*, *lu* decem = lp. *lokke* [loye-, loya-]).

Mord. *kuče*-, *kuče*- klettern, steigen; *kučēma*, *kučīma* treppe; *kučēti*- steigen lassen | mdE. *kuže*- hinaufsteigen, klettern; *kuzte*- hinaufbringen, führen. — (= cser. *kuč*-, v. ö. m. *kúszni*).

Finn. *kuja* platea, via binis saepibus inclusa (v. ö. „folyósó, gang, allée“; vog. *kuli* a *halad* cz. alatt); *kujehe* (nom. *kuje*) iocus (scherz, posson: pl. *kujeet* schalkstreiche; v. ö. „einfall, ötlet“; f. *juone* „series longa“ és „kunstgriff, streich“) || észt. *kuja* gasse im dorfe, raum zwischen zwei häusern.

f. *koge*- (pr. i. *ko'en*, *kojen*) properare, contendere (*koe kotiisi* siess haza); streben, adniti, conari; manu tangere, tentare. — (v. ö. f. *joge* „fluvius“ a *juo*-, *jō*- ige mellett, lásd a *jó*, *jut*- cikket).

f. *kohta* directio viae versus aliquid, locus e regione obvius, adversus (richtung, in der richtung liegendes); *kohte* id. (*kohden* versus, gegen zu, wärts). — A *k_sg_s* „currere, fluere“ igének (= f. *koge*- properare) *ta*, *te* képzős nomen actionisa (az úgynév. substantivus I. és II., p. o. *tehtë*-, *tehte*- ettől: *tege*-): *kohta*, *kohte* tkp. „lauf, cursus“; *kohden* csakugyan gerudiumnak is vehető „laufend, kommend“, p. o. sinne *kohden* eo versus, *pohjasta kohden* von norden her („von n. kommend“) || észt. *koht* (g. *koha*) gegend, ort, stelle: *kohta* (postp. = f. *kohtaan*) gegen, gegenüber, in bezug auf; *kohe* (indecl. = f. *kohden*) grade aus, auf etwas gerichtet, gradezu: *koige kohem tē* der gradeste weg.

f. *kaute* (n. *kausi*) ambitus, intervallum temporis („verlauf“): *kui-k*. ambitus lunae, mensis; *päivä-k*. totus dies, journée: *kautta* per, durch (viä). — A *k_sg_s* alapigétől *te* (*de*)

igenévképzővel (v. ö. *kohte*) úgy lett *kaute*, mint *j_sg_s-tól jouta-*, azaz *jouda-* (lásd a *jut-* cikket). || észt. *kaud* (g. *kau'a*, *kau'u*) richtung, weg: *kaudu* vorbei, entlang: *kaudu minema* vorbeigehen.

f. *koipe* (nom. *koipi*) crus animalium, femur cum crure (bein). — A *k_sg-* igének f. *koj-* változatától *-va*, *-pa* (*ba*) nomen ag. képzővel: *kojpa* „currens“ (v. ö. „lauf“, p. o. hasenlauf; meg: indog. *pad*, *pada* „fuß“: *pad-* „gehen, kommen, eilen“); f. *koipe* (azaz *koibe*) e h. *koipa* (*koiba*), v. ö. észt. *koib* (g. *koiva*) „bein“.

f. *koske* (nom. *koski*) flumen rapidum, cataracta. — A *k_sg_s* igének f. *kou-*, v. *kuo-*, *kō-* változatától (v. ö. *kau-te*; v. ö. *juo-*, *jō-* = *j_sg_s*) *sk*-féle frequentativum: *kouske-*, *kōske-* (v. ö. *juokse-*); rövid *o*-val *koske-* (v. ö. *nosta-* e h. *nousta-* a *nouse-* igétől); a *koske* egyszersmind névszó, úgy mint *joge* „fluvius“ a *j_sg_s-* (f. *juo-*, *jō*) „fluere“ ige mellett || észt. *košk* (g. *kože*) stromschnelle.

f. *koske-* tangere, attingere, pertinere ad quid (*koskee asiaan* ad rem pertinet; v. ö. *tule-* „venire“: *tulee asiaan* ad rem pertinet, rem tangit; v. ö. „angehen“). — Alak szerint ugyanaz mi az előbbi *koske*.

f. *kose-* = *koske-*; meg „conari, tentare“ (v. ö. fentebb *koge-*); — *kosia*, *kosio* e h. *koseja*, *koskeja*) nomen agentis: „proculus, puellam ambiens“ (v. ö. vog. *kajt-*, *kajtel-* „freien“); *kosi-* „freien“, *kosio-*, *kosia-* (inf. *kosita*) id. (mint denominativ igék: „procari“) || észt. *kozi* (g. *kosja*) freierei, *kozi-freien*, werben.

f. *kontu*, *konto* (g. *konmun*, *konnon*) quisquiliae (max. ex pabulo decedentes): v. ö. zürj. *kujöd* „mist“. — A *k_sg_s-* (f. *koge-*) igétől *nt* (*nd*)-féle frequentativum: *konta-* (*konda-* e h. *kogenda-*); ettől rendes finn származéknév: *kontu*, *konto* (*kondu*, *kondo*), tkp. „hulladék“.

Lapp. *kvoce-* currere, laufen (*sñära*, *repe kvoce* mus, vulpes currit); abundare (wimmeln); scandere (*muorai k. fára* mászni); *kvocele-* celeriter currere, *kvocete-* cursu vehi citatissimo | lpF. *gafco-* klettern (*murri fára*). — V. ö. mord. *kuće-*, cser. *kuč-*, m. *kúsz*; a *k_sg-* alapige itt = lp. *kvo-* (*kuo-*), lpF. *gaf-* (*gah-*); *c* (*ts*) frequentativ képző, ebből: *sk*, *ks*.

lp. *kačče-* cadere (esni, hullani: *muorjeh muoreist* baccae ex arboribus); *kauče-* labi, procidere; *kahče-* festinare | lpF. *gačča-* fallen, eilen; *gačade-* id. (fr.): *čoarvek gačadek* die hörner fallen aus, fallen ab. — Alak szerint = f. *koske-*

c h. *kog-ske-*, = lp. *kvoce-* „currere“; a „cadere“ jelentésre nézve v. ö. m. *hull* (a *halad* cz. alatt) és indog. *pad-* „gehen, eilen“ és „fallen“ (p. o. csak így a szlávban).

2. lp. *kauto*, *kautoi* (postp.) in hinsicht auf, respectu, *krouto* in, versus (auf etwas zu) | lpF. *guovdo* grade zu, auf . . zu; mitten (tkp. grade; azaz: „nicht seitwärts von der richtung“). — Alakra nézve v. ö. f. *kaute*, észt. *kaud*; jelentésre: f. *kohta*, *kohte* (*kohden*).

4. lp. *kobdo-* super aquam natate, fluctuare (p. o. faszál); *kobdeles* leviter innatans, qui aquae non facile immergitur | lpF. *gorvdo-* (*gordo-*) fluten, auf dem wasser schwimmen, treiben; *gorvda-* überströmen. — A szerint hogy a lp. *tobde-*, lpF. *dorvda-* (*dorda-*) = f. *tunte-* (*tunde-*) „ismerni“, ímezen lp. *kobd-*ot is egy f. *kunt-*, *kont-*nak megfelelőnek ismerjük föl; ez meg is van *kontu*, *konto-*ban (lásd fentebb), mint a *koge-* igétől való frequ. származék.

2. lpF. *guovdde* (*guorde*) kígyó (serpens, anguis) | lpE. *kuörte*. — A *k_g-* „fluere, currere“ igétől „serpens“ értelem-ben; alak szerint az előbbi *guovddo-*hoz csatlakozik, s így egy f. *kontia* (c h. *kogentia*, azaz *kogendeja*) felelne meg: v. ö. f. *kontta* „status repens“ (c h. *konteta* subst. I. egy *konte-* igétől: *lapsi on kontallansa* das kind kriecht auf allen vieren).

97. **hajt** (*hajtani* flectere, biegen, beugen, neigen: *le-h.* deflectere, declinare); **hajol**, **hajl-** (*hajolni*, *hajlani* sich neigen, sich beugen, sich biegen: *le-h.*, *meg-h.* *reá-h.*; *hajlandó* propensus, proclivis: *hajlott* deflexus, proclivatus; *hajlás* inclinatio, flexura):

kūd- sich biegen, vog. *kuot-* hajlani (sich neigen, sich biegen: *tule kuoti* oda hajlik; *ti iu surom*, átt *kuoti* a fa száraz (elszáradt), nem hajlik; *kuotmil* hajlat (bug, gelenk): *kōtmiliñ* hajlatos, görbe (fa); — *kuotlt-*, *kutelt-* hajtani (flectere): *jāl k.* umbiegen, einbiegen, *kuteltem* gebogen; *kotelatalaxt-* sich beugen; — *kājl-*, *kajl-* hajolni (sich neigen: *ti iu tū kajli* a fa oda hajol; *ākvān kajlēi* összehajol [két fa teteje szél alatt]; *maan kajlēt* a földre hajolnak); (L.) *kuoltaxt-*: *jāl k.* sich bücken (le-hajolni); *χolmil* abhang, neigung (des berges); — *kusil-* sich beugen, sich neigen (*tile* ide); *kusilal-* id. frequ. (*tile tule*

chojlal-
hajladorok.

ide oda, p. o. fa); *kusi*: *k. jiu tärm tot unli* auf einem liegenden baum dort sitzt er || **vogK.** *xutelt-* hajtani (neigen: *pank x.* fejet hajtani).

zürjP. *kusiña* gebogen, geneigt (hajlott): *kusiñen* adv. lehajolva; *kusiñt-* hajtani, lehajtani (neigen, biegen p. o. fát); *kuśnelt-* id., *kuśñal-* id. (frequ.); **zürj.** *kusnedli-* neigen, herunterbiegen; — (P.) *köstĩ-* lehajtani, meghajtani (biegen, umbiegen, krümmen): *köstil'* hajlat, hajtás (biegung, krümmung). || **votj.** *koskal-* krümmen; *kvasal-* biegen, krümmen.

észt. *kōla-* biegen, eine form geben (*lōka k.* ein krummholz biegen, formen); *kōld* (g. *kōlu*) biegun, bucht: *jogi läheb kōldu* der bach macht biegungen || **finn.** *kuulema* tectum fornacis, ofengewölbe.

lp. *kaive-*, *kaivo-* deflectere, declinare (elhajlani: *käinost* de via; *käino kaivegota* via fit flexuosa); *kaice-* id.; — *koje* curvamen, flexus: *kojek* incurvatus (*k. muora* arbor curva) || **lpF.** *gajdda-*: *erit-g.* elhajlani (abweichen.)

A m. *hajt-* és *hajl-*, *hajol-*ból következő *haj-* alapszónak, a *hajt* „agere“ ige alaki párhuzamossága szerint, szintén *k_sg-*féle ugor alakját vehetjük föl, még pedig intransitiv jelentéssel: „flecti, inclinare“. Ebből *haj-t* causativ *t* képzővel (v. ö. *haj-t* „agere“); *hajl-* (*hajla-*), *hajol-* meg úgy származik, mint *illa* (*illa-*) a *j_sg-* igétől (lásd a *jut* cikket). Teljesen egyező vele a *vog. kajl-* „hajlani“, meg a f. *kuulema* nomen verbale-beli *kuulē-* (v. ö. *bolthajtás*). — Még szintén *j-*nek maradt a *k_sg-*beli *g* a fölhozott lapp szókbán; ezek közül *gajdda-* frequentativ (ugor *nd-*féle) képzővel való. De egészen lappangóvá is lett a *k_sg-*nak egyéb vogul és zürjén származékaiban: *kuot-* (*kut-*, *kot-*) „hajlani“ = *k_sg-t*, ugyanazon *t-*vel, mely a *k_sg-* „fluere, currere“-ből képezi a *vog. kajt-* „futni“ igét (v. ö. *j_sg-tól* m. *jut*); *vog kus-* „hajlani“ = *k_sg-s*, illetőleg *k_sg-sk*, frequentativ *s* (*sk*)-val, v. ö. oszt. *kēs-*, **zürj.** *kiś-* a *kěj* cikk alatt; — egyező evvel a **zürj.** *kus-*, melyből **kusiñ* („hajlás“) névszón át *kusiña* „hajlott“, meg a *kusiñt-* „hajtani“ mint denominativ ige; causativuma a **zürjP.** *köstĩ-*, e. h. *kostĩ-*. (V. ö. a m. *kajsza-t*, fent 2. cz.)

98. **hal** (acc. *hala-t* piscis; adj *halas*):

ŋk. XXIII. 27.

finn. *kala* piscis || **észt.** *kala* id. || **lp.** *kvele* hal | **lpF.** *guolle* id. (pl. *guolek* halak).

mord. mdE. *kal* hal || cser. cserM. *kol*.

vog. *kul* hal | vogK. *χul* || osztB. *χul* hal, *χulĩn* halas
osztIrt. *χul'* hal | osztS. *kul*.

vog. *khul*,
khof, *χul*.

Csak a permiek nem nevezik a „piscis“-t *kala*-féle szóval :
zürj. *čeri*, zürj. *čeri*, votj. *čorig* „hal“. — Az osztIrt. *χul'* e h. *χul'*; ez
čerik, votj. oszt. dialectusnak sajátága, hogy eredeti *l* helyébe néha *d*-t
čorig, *čorig* (szóvégén *t*) ejt, p. o. *χudem* három = f. *kolme*; *pet* fül :
vog. *čorex*, osztS. *pel*, vog. *pel*, mord *pilä* stb.
osztj. *čorex* stb. ~ *čorig* (megvan a keleti kdl.-alt. *kyekken* is.)

nyk. xxiii. 28. 99. *hal* (*halni* mori, sterben : *meg-h.*; *halott*, *holt* mor-
tuns, defunctus; *holt test* cadaver; *halál* mors; *haldokolni*
animam agere):

finn. *kuole-* mori (*veteen k.* vízbe *halni*; *jalka kuolee*
pes torpescit): *kuolia* mortuus, exanimis, *kuoleskele-* epi-
lepsia delabi || ész. *kõle-* sterben, absterben, gelähmt werden;
kõleskele- ohnmächtig werden.

mord. *kuli-* *halni*, *megh.*; *kula* *halott*; *kulāma* *halál*
| mdE. *kulo-* *halni* (*kulož* *halott*), *kulomo* mors.

cser. *kol*-[em] *halni*: *kološo*, *kolokšo*, | cserM. *kol-* és
kolša, *kolaša*, *kolakša*. *halott*.

zürj. *kul-* mori (*kulöm* mortuus, mors, *kulan* mortalis)
|| votj. *kul-*, *kulišk-* mori (*kulem* mortuus, mors; *kulon*
mors).

vogL. *kal-*, *kol-* *halni* (*jel k.* meghalni: *vuam kals* erőm
elhalt, elfáradtam); *kalä*, *kölä* *halott* (defunctus) | vogK. *χol-*
halni (*χolne-aš* *halál*, *χolp* v. *χolp* *χar* *halott*); *χole* cadaver;
χolent- eben sterben, im st. sein: *χolentul* *halálozás*.

vogL. (alsó)
kekäl-(sq.
l. p. nev.
kekällem).

osztB. *χal-* *halni*, meghalni, veszni (perire): *χala* *halott*
(verstorben) | osztIrt. *χad-*, S. *χal-* sterben.

Nincs meg ez ige a lappban, hol „mori“ *jabme-*, azaz
ja'me-, (= cser. *jom-*, *jam-* perire, perdi; mord. *ima-*, *joma-*
id.); az ész. tben is már közönségesebb a *sure-* ige (v. ö. f.
surma erőszakos *halál*), az osztB.-ban meg *uš-* (= m. *veszni*
perire, perdi). V. ö. még lp. *jamalke-*, lpF. *jamalge-* „animo
linqui“ és ész. *kõleskele-*.

100. **hál** (*hálmi* cubare, pernoctare: *meg-h.* übernachten, über nacht schlafen; *el-h.* concumbere; *háló ház* v. *szoba* schlafzimmer; *hált* über nacht gestanden, p. o. *bor*):

osztB. *χoj-* liegen, sich niederlegen, schlafen (*χojta taga* hálóhely, schlafstelle); *χojli-*, *χojla-* id. (fr.); — *χol-* v. *at χ.* pernoctare | osztIrt. *χōd-* die nacht zubringen | osztS. *kūl-* id,

χuj- vog. *kuj-* liegen, sich legen (*jal k.* sich niederlegen: *kujm jalä* schlafsteile, *kujne ma* id.); — *kōl-*, *kuol-* *hálmi* *χūl-*, *khōl-*, pernoctare; *kōlent* id. (fr.) | vogK. *kuj-* feküdni, aludni (*kujne kēkūl-* *ma* fekvőhely, ágy).

zürj kujli- cubare, pernoctare. || *votj. kil-* cubare, lecto teneri (*kil'* krankheit).

eser. *ki-*[em] feküdni, betegen f. (*kiše jin* fekvő beteg); — *kuj-*[am] concumbere, coire cum femina.

Arra hogy a magyar *hál-t* az osztB. *χojli-*, *zürj. kujli-* val, azaz *χoj-*, *kuj-* „cubare“ alapige frequentativumával egyezőnek vegyük, utal már a m. **hajlék** (*hajlok*, *hajlak*) *Simonpi:* „tugurium, tabernaculum, casa“ szó is, melyet alig magya- *at m. nyelv* rázhatunk alkalmasabban mint *háló-nak*, azaz: „cubiculum“, *π. 214.* a mely értelemben használják is még a *hajlak*-ot a Müncheni és Bécsi codexek (v. ö. *zürj. kola* jägerhütte). — Maga a *zürj. kola* *kuj-*, *χoj-* „cubare“ alapige eredetibb *ksg-*ből valónak lát- *„zelt. kütte,* szik, a vog. *kōl-*, *kuol-*, oszt. *χol-*, *χōd-*, *kūl-* alakok szerint, *jägerhütte,* melyek megelőző *k_{sg}l-*, *k_{sg}ul-* ra mutatnak. — Sőt még azt *votj. kwala* is lehet sejteni, hogy ugyanezen *k_{sg}j-* (*k_{sg}g-*) alapigéből szár- *~ f. kota,* mazik a m. *ház* is ugor megfelelőivel (oszt. *χōl*, vog. *kvōl* *md. eser.* stb.) szintén „cubiculum, liegestatt, lager“-féle első értelem- *kudo, oszt. xāt ~* mel (v. ö. a *ház cz.*). *ház. (Hk. 26: 402/103).*

101. **halad, hallad** (*haladni* progredi, praeterire, differri: *el-h.* praeterire, praeterlabi; *meg-h.* überholen, übertreffen darüber hinausgehen); **halaszt, hallaszt** (*halasztani* differre, prorogare):

finn. *kulke-* (pr. i. *kuljen*) progredi, provehi, iter facere (*aika kulkee* halad az idő: *kulkija* viator; vagabundus);

vö. f. sulka,
md. tolga
~ tolle.

kuljeskele- vagari; *kuljetta-* promovere, provehere || ész.
kulge- sich bewegen, sich begeben, ziehen.

vö. foly: lp. *kolke-* fluere (éace *kolka* aqua fluit), vagari, oberarre;
 h... 2) cur. *kolkerde-* circumvagari | lpF. *golga-*, *golgade-* fluere.
 ro; laufen, mord. *kolgi-*, *kolgi-* fluere; *kolgafti-* fließen lassen,
 rennen (fö) flößen (úsztatni) | mdM. *kolge-* fluere; *kolgevo-* fließen,
 folyosó, fluten, vom wasser getragen werden; *kolgeve-* flößen.
 folyár: cursor. zürj. *kilal-* einherschwimmen; *kilt-* anschwimmen, hin-
 schwimmen (p. o. hal a halóba); (P.) *kilöt-* flößen.

osztB. *chol-* (fluere): *cholipsa* fluxus; *chola-* id. (*kim* χ. kifolyini); *cholat-*: *cholatipsa* folyás; — *cholimt-* sietni (prope-rare); *cholla-* herumziehen (*chollata* jaj költözködő nép).

cser. *kold*-[em] küldeni, eresztteni (mittere, dimittere);
košt-[am] járni (meare, proficisci) | cserM. *kolt-* és *kašt-*.

Mező.

Nem hihető, hogy Molnár A. minden ok nélkül írta volna a *halad* igét kettős *ll*-vel *hallad*-nak, még pedig többször így, mintsem *hallad*-nak. (Pesti Gábor meséi, ed. Toldy 165. sz. *meghalladod* futással; 129. sz. *meghalladta*). Látjuk hogy a kettős *ll* meg is fejthető azon lágy gutturalis assimilatiójából, mely több ugor nyelvben az *l*-t még követi (f. *kulke*-, azaz *kulge*-, lp. *golg*-, mord. *kolg*-; v. ö. a m. *kell*-ről, fent. 15. l.). Különben ilyen gutturalis a magyarban el is tűnhetett, a minek egyik esetét maga a magyar nyelv története is bizonyítja (*helyezni*: *helyhezni*, lásd Nyelvt. Közl. X, 61. 62.). — Az egyszerű ige, a melyből *halad*- v. *hallad* való, tesz „folyó mozgást“ (fluere), s így synonymuma az ugor *jsg*- igének (lásd a *jó* fluvius, és *jut*- cz.); még pedig nem csak víz-folyást vagy vizen-folyást (úszást), hanem általában mindenféle kelést, futást (v. ö. f. *kulge*- iter facere, vagari); magyar synonymum még *múl*ni. A m. *halad*- v. *hallad*- ebből frequentativ *d* képzővel alakult (úgy mint *leped*:- *lep*-) s teljesen egyező a lpF. *golgade*-val (v. ö. küzd, küszöd:- lpF. *gásade*-). — Szintén rendes frequentativ képzéssel van a zürj. *kilal*- (lásd a *kérni* cz.); a *kilt*-beli *t* pedig, momentán módosító (v. ö. m. *jut*-, *jojt*-); ilyenl van az osztB. *cholimt*- is (v. ö. vog. *jejmt*- a *jöv* cz.-ben). — Hogy mért áll itt a cser. *kolt*-, *kold*- „mittere“ is, említettem már a *küld*- cz. alatt (*kolt*- = f. *kuljetta*- causativum); hogy pedig a cser. *košt*- is e h. vehető *kolšt*-, az ugyanott fejtegetett cser. *kišk*- e h. *kilšk*- analogiája mutathatja meg; itt az *št* [pr. -*štam*] frequentativ (Nyelvt. Közl. IV, 53.); úgy mint

itt *l*, szorúlt ki *st* elől *r* p. o. a cser. *košt-* fájni = cserM. *karšt-* igéből.

Mint hogy „folyás“-nak nevezhető a sok „apró tárgyak sűrű esése“ is (v. ö. *fluunt capilli, poma*; meg rendszeren *de-fluere* ausfallen, ausgehen, p. o. haare), csakugyan lehet a *hallad*-val egyalapú, illetőleg az abbeli alapigének változata: **hull** (*hullani* in menge fallen: *hullanak falevelek, fogak, almák* stb., *hullatni* in menge fallen lassen, aus- v. abfallen lassen: *hulladék* abfalle), s lehet bár az *esőhullást*, *regenguß*-nak fordítani, vagy a *köny-hullatás*-on szorosán ezt érteni „das vergießen, fließen-lassen von tränen“. Igen érdekes észrevennünk, hogy használta itt föl a nyelv az esetlegesen fejlődött alakkülömbőséget (*hall-* és *hull-*) szétágazott értelmek biztos kifejezésére: mert *haladék* és *hulladék* alapige és képzőelemek mivoltára nézve tökéletesen egyazon szó!

Csakis a *hull* (= *hall-*, *hal-*) igének eredeti „fluere“ jelentéséből győződhetünk meg arról is, hogy a m. **hullám** „fluctus“-nak valóban köze van ezen *hull* igével, melylyel oly föltétlenül egyenlő hangzású. Hiszen úgy tartozik ehhez, mint lat. *fluctus* a *fluere* igéhez. Jelentéséhez illik az alapige gyakorító módosítása, s ezért hihető hogy *hullám* (*hullámo-*) e h. való: *hullálm* (*hullálmo-*); szintígy szokott a votjákban is az *al*-végű frequentativ igének *m*-es származéknéve *-alm*, *alím* helyett *am*-on végződni; különben van a magyarban hosszú *ál*, *é*-vel való *ál*, *él*-féle frequentativ alak (p. o. *metél*-, *járál*-). A „fluctus“ kifejezésére szolgált azonban a *kulge*-ige a zürjénben is, hol ez: *gi* „fluctus“ e h. való: *gilj* (*gilji*-), mint a *gia* adjectivumnak *gilja*-féle mellékalakjából (zürjP.) tűnik ki: v. ö. *gilji*- „fluatüre“, a mi a finn *kulge*-igét teljesebben tükrözi vissza mint a *kilal*-beli *kil*-). Van zürj. *gild*-is „fluatüre“, a mi alakilag = lp. *golgade*-, m. *halad*-; érdekes hogy ugyane *gild*- a m. „hullani“ „értelmében is fordul elé: „ausfallen (p. o. fogak)“; v. ö. *gilal*-, *gilal*- „fallen, niederfallen“ (p. o. morzsák az asztalról: Máté 15, 27.), *gilöd*- fallen lassen; v. ö. votj. *gilž*- „sich stürzen“.

*hullam-
kai-nen
johanna-
nen!*

Ide tartozó frequentativ képzésű ige végre: **kullog** (*kullogni* pedetentim procedere, ambulare restitendo; most leginkább: „geduckt schleichen“); az ebbeli *kull*- csak megmaradt *k*-jával különbözik a *hull*- alaktól (v. ö. *küm*, *kúny* = *húny*); jelentése szintén „fluere“, v. ö. a *jsg*- igéhez tartozó *illog*-ot (a *jut* cz. alatt), s a f. *kulge*-nak „vagari, oberrare“ jelentését.

Maga a m. *hull*- (*hall*-)-nak megfelelő ugor *k,lg*- alapige úgy látszik csak metathesis-sel állott elé egy eredetibb

10. χυλῖτ- támasz, érintkezés | ἡλῆχ-χ. fölbuukkan, fölmerül |
χυλῖτ- előbuktat, auftauchen lassen; ῥέλεμελ | ῥέχαιλῖτ-
ῥέλεμελ || χυλῖτ- úcskát | ῥέχαιλῖτ- inog | χολῖτ- himbát.

82

(101—102.)

osztB. χολ- :
χολάλεμ
φιέσσειν,
νῖνεν,
λαufen.

κοιλ- meg-
mozgat *)

κοιλῖλ- kö-
vet, verfolgen

κοι- a;
κοιμίτ- a;
ἵκ-

ἵκ- megviz-
gál

βογ. kuleit-
setül.

k_gl- alakból, illetőleg *k_gl-*ből, melyet tisztán fenntartott az osztB. *χυλῖτ-*, *χυγολ-* „currere, laufen“ (p. o. ló). Még pedig ez is már képzett alak, melynek igazi alaprésze csak *k_g* (v. ö. *χυγολά-* „futni“-ban, más képzéssel: *χυγολ-*, úgy mint *ῥέλεμελ* | *ῥέχαιλῖτ-* alakon még a metathesis (*lg*) előtt is mehetett végbe az *ll*-vé való assimilatio egyenesen *gl-* (illetőleg *vl-*)-ből. Eléáll egyszersmind párhuzamosság a *j_g*-igének származékaiával; jelesen *hull-*: *ill-* (*illa-*); *illog-*: *kullog-*; *illad-*: *hallad-* (*halad-*), *hullad-*. — Egyenesen a *k_gl-* alakhoz csatlakozik a *vogK.* *κοιλῖτ-* „mozdítani“ is, causativ *t*-vel való származéka *κοιλῖτ-* „moveri“ igének = *vogL.* *κοιλ-*, a mi szintén egyértelmű a f. *kulke*-val (*λῆγα κοιλῖτ* „utat járok, úton haladok“; frequ. alakban: *κοιλῖτ-*: *ταῦ κοιλῖτ ἄμ κοιλῖτ* ὁ ὑτάνα járok, nyomában haladok). Azonban átvett *j*-vel is van *vogL.* *kuil-* (*kulj-*, *kulje-*), a m. *kel*-éhez közel járó jelentéssel: *kuil-* sich erheben (*nong k.* följutni, p. o. hold), *kulit-* erheben, heraufbringen (kivált a vízből, azaz: aufschwimmen machen); *kulitaxt-* kiemelkedni (*nongo k.* aufschwimmen, hervorschieben, p. o. hal a víz színén); v. ö. még: *kulit*: *uos k.* város-utca (tkp. „gang“, úgymint „folyosó“); meg *j*-fejlődés nélkül: *vogL.* *kuoloxat-* „entwischen, ausrutschen (aus den Händen)“.

A *k_g*- „fluere, currere, moveri“ alapigének egyéb ugor és magyar származékairól lásd a *hajt-* „agere“ cikket.

102. *hall* (*hallani* audire; *hallgatni* auscultare, tacere);
hall (*hallik* auditor):

finn. *kuule-* audire, auscultare, obedire (*kuulia dicto* audiens, obediens; *kuulo* auditus); *kuulte-*, *kuunte-*, *kuuleskele-* auscultare, ope auditus explorare; *kuulu-* audiri, hörbar sein || észl. *küle-* hören, vernehmen, erfahren; *külu-* verlauten, hörbar sein; *küla-* nachfragen, sich erkundigen; *külete-* behorchen, lauern.

lp. *kulle-* audire, sentire, intelligere linguam (*kullab mon Suoma kiäleb*); *kullo* fama; *kultele-*, *kuldele-* audire, auscultare, obedire; *kullo-* audiri | lpF. *gulla-* (pr. 1. *gulam*) hören, fühlen, verstehen (sprache); *gulade-* hören; *gulas-kudda-* sich erkundigen; *guldale-* fühlen (*guldalam-éoarve* fühlhorn).

mord. *kulē-* hören; *ku'htī-* id. (Ahlqv.); *kulende-* id. (frequ.), *kultsindi-* gehorchen; *ku'wī-* gehört werden | mdE. *kultsono-* gehorchen, *ku'avo-* audiri.

eser. *kol-* (pr. i. *kolam*) audire, *koled-* id. (fr.); *kološt-* [am] auscultare, obedire | eserM. *kol-*[am] audire; *kolašt-*, *kolišt-*, *kolšt-* obedire, conticescere.

zürj. *kīl-* hören (*šölömön k.* fühlen), *kīlzi-* anhören, gehör geben || votj. *kīl-* hören; *kīlž-*, *kīlzil-*, *kīlzišk-* anhören, horchen, gehorchen.

vogK. *χol-* hallani (*χolp* halló), *χolv-* audiri; — *χontl-* hallani, hallgatni (*χontlap* hallgató) | vogB. *kuol-* (*kül-*, *köl-*) hören, *kuolau-* audiri; — *kuontl-* hören, gehorchen; *kuontlau-* gehört werden; *kuontemlal-* horchen. *vogk. (als) teköl- (1. khállēm) | χöl-, khwöl-*

osztB. *χul-* hören; *χulint-*, *χolint-* hören, anhören; *χultma-* hören, erhören | osztS. *kül-* hören; *külend-* horchen | osztIrt. *χūd-* és *χūdand-*.

Valamennyi ugor nyelvnek van egy *k_ul-*, *k_ol-*-féle „audire“ igéje, melynek nyilván köze van a m. *hall-*-hoz is. De másrészt a HBeszédbeli *hadlava*-val (= *hallá*) is kell számolnunk; pedig e szerint a *hall-* alak legközelebb *hadl-*-ből lett volna, assimilatio által. Ez utóbbi alak (*hadl-*) igaz a HBeszéden kívül többé elé nem kerül más régi m. nyelvemlékben: de semmi nyomós okunk sincsen, hitelességében kételkedve azt írói botlásnak venni, csak azért hogy hamarjában nem tudnók azt alkalmasan megfejtteni; másrészt meg erősíti is igaz voltát, hogy a *vall* (*fateri*) ige szintén egyszer *vadl-* alakban fordul elé (Érdi cod. 402. l. mikoron hazugságának binét *megvadlotta* volna; lásd Mátyás Fl., M. Nyelvtudomány, II. füz. 50. l.). De mi köze van már a m. *hadl-*-nak az ugor *k_ul-*-hoz?

Van egyikét ugor nyelvben is olyan alakú „audire“ ige, melyben a gyökszótagbéli vöcalisra nem *l* hanem *nt* következik: vog. *χontl-*, *kuontl-*, f. *kuuntele-*. Egész szabályossággal megfelel ennek a m. *hadl-*, minthogy vog. és f. -*nt* (ug. -*nd*) a magyarban rendesen *d*-vé lett (v. ö. a *had* czikket). Amde a *χontl-*, *kuontl-*, *kuuntele-* nem lehet a *χol-*, (*kuol-*, *kuule*) mellet külön ige, melynek ehhez semmi köze nem volna. Megismerszik rajta az *ntl-* (*ntele-*) kettős frequentativ képzőnek (*nt-l-*), s csak az a kérdés, mi a fennmaradó *χo-*, *kuo-*, *kuu-*? Első tekintetre úgy látszik hogy az magának a *k_ul-* (f. *kuule-*) igének alaprésze, melyből ez

úgy lett, mint alkalmasint a f. *luule-* „opinari, putare“, a *luge-* „numerare, computare, censere“ igéből. De ezen *xo-*, *kuu-*, vagy akár (a *luge-*: *luule-* szerint föllállítható) *kuge-* nem fordul elé egyéb ugor nyelvben mint önálló ige, sem más (p. o. *-sk*) képzőjű származéka, hanem csakis az *l*-végű *k_{uu}l-*, *k_ul-* igéből való alakokat találunk. Ezek közt pedig olyat is, mely épen azon *nt* (*nd*) képzővel alakult, mely a *χontl-*, *kuontl*-ban első képzőül járult az alapigéhez: oszt. *χolint-*, *χulint-*, *kulend-*, mord. *kulende-* (meg *-d* alakú képzővel: cser. *koled-*, lpF. *gulade-*). Ebből pedig az következik, hogy *χontl*, *kuontl*, *kuuntele-* nem egyszerűbb *xo-*, *kuu-* alapigéből való, hanem **χolentl-*, *kuulentele-*ből összevonódott alak, melyből az alapigebeli *l* kiszorult. — E szerint a m. *hadl-*, melyet vog. *χontl*-val egyezőnek találunk, még továbbá **haldl-* helyett való, a melyet a csak valamennyire hanyag ejtés azonnal *hall*-vá változtatott, de a mely esetleg ezzé is könnyebbülhetett: *hadl-*. Ezen **haldl*-ban pedig *hal-* felel meg az ugor *k_{uu}l-*, *k_ul-* „audire“ igének (= f. *kuul-*, cser. *kol-* zürj. *kil-* stb.); ehhez kétféle frequentativ képző járult (*-d* *l* = ugor *-nd* *l*); a *hall-* (*haldl-*, *haldol-*, *halodol-*) igének származása tehát szakasztott olyan, mint a *gondol*-é a *gon*-alapígtól (83. cz.); az erősebb összevonást a két egymáshoz közel álló *l*-nek lehet tulajdonítani.

A f. *kuuntele-* mellett van *kuulentele-* is, a mi nyilván csak más változata azon *kuulentele*-nek, melyből *kuuntele-* lett; v. ö. észt *kületele-*. Momentán értékünk tekintem azonban a mord. *kul'htl*-nak *t* képzőjét (a moksa-mordvinban szokott *h*-toldással: p. o. *val*, *menel*, pl. *valht*, *menelht*); szintilyen képzésű az osztB. *χultma-* „meghallgatni“. — A lappban az „audire“ ige egyszersmind ezt is teszi: „sentire, fűhlen“ v. ö. *sentire* az olaszban „hören“, és „fűhlen“ (úgy mint a latinban); sőt egészen a „tapogatás“-ra vitetik át a lp. *kulentele-*, lpF. *guldale-*. Összetalálkozik evvel a vog. *kontl-* is, p. o. Vátakum 9. (Hunfalvy, Vogul föld és nép 173.) egy megvert emberről: „fölkele, *kontlitä täkitä* (szó szerint: halgatja magát), egy csepp fájdalmat sem érez“, a mi nyilván ezt akarja mondani, hogy „megtapogatja magát“.

YK. XXIII. 28. 103. háló rete, netz:

χolēp osztB. *χolip*¹ háló (pl. *χolbet*) | osztIrt. *χōdap* id.
 vogB. *χulēp* *) vog. *kūlop*, *kūlop*, *kuolp* háló | vogK. *χulp* id. *kūulp* | *kūulēp*

Etymographia
 1893. 196. stb. is igétől származott cselekvőnévnek (nomen agentis) tü-

*) ez Pelim vidéken átment az oroszba *kūlop* alakban.

vö. zürj. kulom „netz, setznetz, bentelnetz; reuss, fischreuss“ (máshemű képzéssel) | vö. roh. xult „vonn (a kecekálót) | zürj. költ, költ-, vö. kalt „mit dem zugnetz fische“ | koltim, költim „zugnetz, bentelnetz“; vö. kaltom „karitö; von kält“ (103-106.) 85 (Munk.)

nik föl (v. ö. osztB. *tugrep* retesz; *tugor*-, *tugr*- zárni; *nogaltip* bölcső: *nogalt*- mozgatni, vö. *šagrep* fejsze: *šagr*-válni, *tušp* álló: *tuš*- állni.). Talán a zürj. *kij*- „fogni (fangen)“ az alapige, melynek *l*-képzős frequentativumától (= zürj. *kijli*-) való *háló*, *holip* nomen agentis; megjegyezhető, hogy egy majdnem egyazon alakú zürj. *kujli*- „cubare“ szintén *hál* alakban van meg a magyarban. — V. ö. finn *kuuluwa* „index retium aquae supernatans et longe apprens“ (Renv.)? (úszó, úszófa, par.)

vö. kuulu-
(*mevsire*)
lätöani;
läpi-kuul-
tavn.

104. **halovány, halvány** pallidus: lásd a *hol*, *holnap* cikkekben.

105. **hályog, hályag** pterygium (h. a szemén; fekete h. amaurosis, zöld h. glaucoma; adj. hályogos: h. szemű).

Fut.
XX. 66.

finn. *kalvo* membrana: *silmän-k.* pterygium in oculo || észt. *kalu* mal auf dem auge, grauer star; *kale* id. || lív. *kalg* (pl. *kalgöd*) hályog a szemén.

lp. *kala*- hályogot kapni: *čalme le kalam* oculus est membranula obductus; *kalam čalme* hályogos szem.

A lív *kalg* szerint a f. *kalvo*-nak eredetibb alakjáúl tűnik föl: *kalgo* (v. ö. észt *ola* = f. *olka*, azaz: *olga* „váll“). Ennek alapján lehet még ide való: lp. *kvolg*, *kvolga* „pilus, pili bestiarum“ (azaz: „pelz“, v. ö. a német *fell* (auf dem auge) „hályog“ értelemben); lpF. *guolga*. — Megjegyezzük, hogy a m. szóból csak *hályo*- felel meg ezen *kalgo*-nak; a végső *g* új képző (v. ö. *gyalog* és a finn *jalka*, azaz *jalga*).

szl.-ban & csak a szlávazéka. *šav. 3-lant 86*

hámoz

106.* **hám** (haut, schale an fruchten, epidermis: *hámozni* abhäuten, schälen — fruchte); **hám**t, **hánt** (*hántani* decorticare), **hám**l- (*hám*lani sich schälen: *hámlik* a hársfa); **hán**cs, **hán**csu abgeschälte baumrinde | *háncsú*, *hántyu*

šv. 29: 110
šk. 30: 171
šv. 39: 436
škl. mš.

lp. *kvolmes* cortex (imprimis abietis), *kvolmeste*- arbo-rem deglubere.

finn. *julmukse* (nom. -mus) membrana corticis betulinae exterior. *šv. XII. 298.*

Kaukázusi: eser. kom cortex, crusta (kinde k. kenyérhéj); kumuz
kam (plur. cortex betulae | eserM. komoš id. (*birkarinde*).
kum-ri) „schale” votj. köm rinde. (2: **Kom**): rinde, kruste, schale (v. fruchte, v. äpfeln, weintraube u. s. w.)
Am (plur. szónak: *hám*, „epidermist” kell tenni, megmutatják ezek a származtatott szók: *hámlani*, *hámozni*” (meg *hámtani*). E mellett kérdésnek maradhat, vajjon egyazon-e ezen „schale, rinde”-t jelentő *hám*-val a *hám* „pferdegesshirr”. — Az ugor **kam** „leder” szók egyezése kiterjedt a továbbképzett *háncs* (*hám*-cs)-ra is: **hansa** „rin-” *kvolmes*, *julmukse*, *komoš* (v. ö. *hárs*); maga a m. *hám*, eser. *kom* = *kilm*-, úgy mint *szem* (= f. *silmä*), eser. *kum* (f. *kolme*). — A f. *julmukse*-nak kezdő *j* je *k, g*-ből, ritkább hangfejlődés (v. ö. finn *kääpä* és *jääpä* *boletus ignarius*; vagy a kérdő és rel. *ku* névmással egyező rel. *jo* névmástó; *hó ~ tör. kar* szintígy kivételesen a csuvas *jon* vér = tör. *kan*). — Alkalmasint a vog. *kantul* „schale, hülse” is compositum, melyből *kam* = *hám*.

vö. vog. **kul**-*hánlik* | **khult**-*lehánt*.

107. **hamu**, ²**homu** cinis, asche (adj. *hamvas*, *hammas*):

vogK. *χulēm*, *χul'm* *hamu* | vogL. *kul'm*. **kkulēm**

osztIrt. *χōjem* *hamu*.

zürj. *kun* (tö: *kunm-*) *lauge*: *kun-va* id. (tkp. *kun-víz*, nyilván „*hamu-víz*“). [vö. votj. *pen* „asche” Zs. 574: *pen-vu* „*hamu*” (*lauge*) (*vu* „*water*“)]

HBeszédben: *chomuv* (olv. *χomuv*); e szerint, meg *hamva*-s szerint a *hamu* (*hamu*)-nak régibb alakjául tűnik föl: *homovo*-, oly végképzővel a milyennel van *tetre*- (*tetü*; v. ö. *kigyó*). Az alaprészt *hom* (*homo*-) e h. *holm*, a vog. *kul'm*, *χul'm* szerint, melylyel a zürj. *kunm*- e h. *kulm* is egyező (v. ö. *sin*, *sinm*- *szem* = f. *silmä*). Így nincs is köze ezen zürj. *kun*-hoz a f. *kuona* „scoria, faex ferri (schlacken)”, lp. *kuna* „cinis” szónak; de ide vonható talán a f. *kulmu* „*quisquiliae foeni* v. *straminis*”. (török, székely).

108. **hány** (*hányni* werfen, schmeißen): lásd a *hagy* czikk végén.

109. **hanyatt** supinus (h. *esett cecidit* supinus; h. *homlok* pronus; praecipitanter; *hanyattá* supine: h. *dőlni*, *dőj*-

Hant nr. 39: 437

V. ö. f. pure- „harapni“ = lp. porre- „enni“ és „harapni“. — Alapige k_rr- „mordere, edere“; magyar alakja har-, melytől harap- úgy mint hagyap ettől: hagy (lásd e cikket). Evvel egyértékű (momentán) származék: k_rrt-, s ettől való megint zürj. votj. kurt-si-, kurt-s-, frequ. ś (šk) képzővel; a cser. kačk- is e h. való: kart_ršk- (a conj. kart-nem szerint), meg a mord. jartsa- (betoldott h-val a moksában: jarhtsa-). — A k_rr- „mordere“ igéhez tartozik talán a zürj. kurid, votj. kurid „bitter“ is, mint igenév „beißend“: v. ö. ném. bitter (germ. bitra) a bit- „beißen“ igétől: v. ö. osztB. parpiñ, parbiñ „böcs, streng, bitter“, a mi nyilván a por- „mordere“ igéhez tartozó (v. ö. parbiñ voj wildes, reißendes tier). Nem különben a f. karvaha (nom. karvas) „amarus, acerbus“ ugyanezen kar- igéből fejthető meg: *kareva rendes participium, további -ha (-sa) képzővel (úgy mint gyakran a ja végű nomen agentis, p. o. antelia-tól anteliaha: nom. -liás); így mégsem kellene e szót Thomsennel (Einfl. 141.) a german-ságból kerülnék tartani. — A lappból lehet még ide való: korde- „nocere“: ečebš k. („magát k“) sibi damnum afferre“; de különösen a napról: peive korda „aestus solis urit“ (v. ö. die sonne „sticht“, sonnen-stich). — Végre még gyanítás-képen hozom föl, hogy a m. harcz *) „pugna, certamen“ a „pugna bestiarum“-ból indulhatott ki, s eredetileg „marakodást“ tett. Alakra nézve harcz a zürj. votj. kurtš- (meg cser. kačk-, kočk-) -val volna egyező (harcz tkp. hart-sz), s ezen frequentativ igetövel („mordicare“) azonos képzőtlen cselekvés-névnek volna tekinthető (v. ö. gond).

Thomsen:
ahs., mhs.
karwer,
karwer
„asper“, mhs.
kerbe.
(k ~ k-ra
nézve vö.
an. karfri
~ f. karra
gót karra
~ f. karra
g. karra
~ f. karra).

111. három (acc. hároma-t tres, tria; hármás triplex, triplus); harmad tertius (h. nap, h. rész; harmadik id.):

vog. kōrom három, kōrmit harmad | vogL. kūrum (Ahlqv.) | vogK. χurum három; χurmit harmad; χurment: χurmentag harmadszor.

osztB. χulim, χolim három; χulmit harmad | osztS. kūlem, kōlem és kūlmet | osztIrt. χūdem és χūtmet.

finn. kolme három; kolmante (nom. kolmansi, kolmas) harmad || észt. kolm (g. kolme) és kolmas (g. kolmanda) || liv. kuolm- és kuolmas (kuolmandöks zum dritten, drittens).

lp. kolm, kolma három; kolmad harmad | lpF. gołm és gołmad).

mord. kolma három | mdE. kolmo.

zürj. *kuim* három: *kojmöd*, *kuimöd* (P. *kuimöt*) harmad | zürjlzs. (Castr.) *kolm* és *kolmäd* || votj. *küjn* három, *küjünmāti* harmadik; *kvamīn* harmincz.

eser. *kum* három | eserM. id.

E számnévnek *r*-es alakja csak a magyarban és a vogulban fordul elé; s úgy látszik hogy az *l*-es alakból külön-külön keletkezett e két nyelvben (a magyarban úgy mint p. o. *Erzsébet* ebből: *Elisabet*). Oly feltevésnek, hogy a magyar és. vogul itt az *l*:*r* változást közösen hajtották volna végre, ellene mond az osztják, mely kétség kívül legtovább volt együtt a vogullal s mégis a *három*-nak *l*-es alakját mutatja föl. — A zürj. *kuim* legközelebb megelőző *kulim*-ből való, a zürjlzs. *kolm* szerint; a votj. *küjn* még *küjün*-vé egészíthető ki *küjünmāti*-ből (v. ö. *nīl* négy: *nīlāti* negyed), ez pedig *kūlm*, illetőleg *kulm*, *kulm* helyett való (v. ö. *sin*, teljesen *sim*, e h. *silm* = f. *silmä* szem); a mélyhangúság megvan még *kvamīn*-ban = zürj. *komīn*, melyben *kvam*, *kom* = *kolme*.

112. **hárs** (acc. *hársa-t* bast: *hárs-fa* tilia; *hársolni* de-

vö. *hárs-*
hárs-Is.

fi. n. *kuore* (nom. *kuori*) kéreg, fakéreg, || észt. *kõr* (g. *kõre*) rinde, schale (von eiern, fruchten), sahn; *kõruse* (nom. *kõrun*) brotrinde.

(*Challani*:
hämälän;
hárt: *hänj*.)

mord. *kař* bastschuh, *kařks* bastschuhriemen | mdF. *kař* bastschuh, *kařks* gurt, strumpfband, schnur.

vö. *oszelik*:
ost = *här-*

zürj. *kīrs* (és *kīs*) kéreg, héj (*kol'k k.* eierschale) | zürjP. *kīrc* (és *kīs*).

lik: x.

osztB. *χor-* hántani, abschälen; *χorīlī-* id. (fr.); *χorīs-*, *χorīsla-* hántani, lehántani, leszaggatni; — *χurīp* kéreg, héj (корка).

V. ö. a *kéreg* cikket. — A m. *hárs*-nak alapszava *hár* = f. *kuore* stb.; képzőstül a m. *hárs* = zürj. *kīrs*, *kīrc*, mord. *kařks*; megfelelő finn alak **kuorekse* volna (v. ö. *hám*, *hāncs* és finn *julmukse*). — Az oszt. *χor-* lappangó képzőjü származott ige = f. *kuori*- *decorticare*; meglehet hogy a *χorīs-*, *χorīsla-* igéknek egy továbbképzett névszó (*χorīs*) szolgál alapul; ez esetben *χorīsla-* teljességgel = m. *hársol*- volna.

2

113. **has** (acc. *hasa-t* venter, alvus, uterus; adj. *hasas*):

finn. *kupsu vesica piscium natatoria* || ész. *kops* (g. -su, -so) „lunge“ (*tomba kopsud maksad välja* reisse das eingeweide heraus): *kopsakas* (g. -ka) von üppigem wuchse, derb, starkknochig.

lp. *kuopsa lactaria pulpa piscis* (fr. *laitance*) | lpF. *guofs*, *guogs* id.

vog. *kāpsi* lunge | vogP. *kopš* id.

Szóegy. 110. lpF. *gassko* „has“, lpS. *kassa*, *kassok* „vastag“ van egybevetve; e lapp szók azonban a f. *kässä* gibbus, *kässikkä* crassus, corpulentus szerint eredetileg magashanguaknak bizonyúlnak (v. ö. cser. *küžgö*, *kižge*). Legfelebb a lív *kussöl* „trächtig“ (hasas) állhat meg, ha *kupsöl-h.* valónak volna tekinthető; ámde egyéb finn szobeli *ps* megmaradt a lívben is: *laps*, *laps* = f. *lapsi* gyermek. — A m. *hasa*- h. föltehető régiebb **hassa*-, könnyen érthető megelőző **harsa* (*habša*, *hafša*)-ból, v. ö. *lassú*: mord. *lafča*, *laršo* ernyedt, gyenge.

FUF 1126
= 11. 226

114. **hasad** (*hasadni* findi, diffindi, hiascere: *meg-h.*; *hasadék* fissura, rima, hiatus): **hasit** [*hasojt*] (*hasítani* findere, scindere: *fát h.*; *hasogatni* id. frequ.); **hasonl-** (*hasonlik* finditur in duas partes, disconvenit, secedit: *el-h.*, 150: *meg-h.*; — **hasáb** fissum, frustum (*h. fa* scheit holz):

Ny. XLX.
150:

hasály: *hasál*

(*Prík m*) ||

vö. *nyalál*;

fosákos:

fosos (MŹa)

finn. *katkee*-, *katkea*- rumpi (ut filum, funis), abrumpi, disrumpi; *katkaise*- subito rumpere, desecare; *katko*-, *katkaa*- rumpere, scindere; *katki* (adv.) entwei: *lanka meni k.* || ész. *katke*-, *kalkene*- abreißen, entzwei gehen; *katke*- zerbrechen, zerreißen, *karru k.* haare raufen; *kat'ki* entzwei: *k. minema*, *k. murdma*; *katke* spröde, leicht brechend.

lp. -*ikk* ~ f.

sk: vö. lp.

gaikka ~

f. *koski* |

gaikko ~

kisko (Wickl. Phrest.)

lp. *kaikane*- scindi, disrumpi; *kaiko*-, *kaikote*-, *kaikete*- rumpere, dilacerare | lpF. *gaikkane*- és *gaikko*-, *gaikode*-

cser. *kušked*- [pr. 1. *kuškedam*] discindere, disrumpere;

kuškettl- [em] disrumpi (vestis) | cserM. *kušked*- disrumpere;

kuškulalt- [am] rumpi, lacerari (vestis).

~ f. *kisko*
(vö. MŹa
574)

vog. *kašl-* zerreißen, disrupti (*kašlis-* ist zerrissen); *kažimät-* abrumpi (*kvos-kērem kot ti kažimäts* mein nagel ist abgerissen). || ~~*huöt*~~, ~~*kušet*~~ *hasit*.

A finn-észt és cser. szókból egy mélyhangú *k_stk_s-* „rumpi“ és „rumpere“ alapszó következik, melynek megfelel m. *has-*, illetőleg **hass-* (v. ö. s, ss [š, šk]: *tk*-ra nézve: *ke-serű*, *essedezni*). A magyarban ez alapszó nyilván intransitív értelemben van véve: belőle frequ. *d*-vel *hasad-* (v. ö. *halad*) intr., s csak a causativ képzésű *hasít* (*hasoít*) a transz. ige. Ilyen jellegű a *k_stk-* alapszó a cseremiszből is, a hol *kušked-*, *kušet-* causativalak (*hasít*) és a vogulban (*kašl*-frequ., *kažimät*-mom. alak). Szintén intransitív vett alapszó-ból (*kaikē-*): f. *katkea-* azaz *katkeda-* (v. ö. *kato-*, *katoa-* a *hagyni* cz. alatt) és *katkene-* mom. értékű képzéssel; a transz. *katkaa-*, *katko-* meglehet hogy tkp. denominatív-félék. — A lappban *kajk-*, *gajk*-nak hangzik az ugor *k_stk-*, a *tk*-ból (*tk*-n át) fejlődött *jk*-val (v. ö. hasonló változással: lp. *paik*, *paika* stercus = f. *paska*, m. *fos*); még pedig lp. *kaikane-* = észt. *katkene*, *kaiko-* = f. *katko-*. — A m. *hasonl*-ik-beli *hason-t* a **has-* (*k_stk-*) igéből való momentán alaknak tartom (v. ö. *köszön-*) = észt. *katkene-*, lp. *kaikane-*. — (Több ugor ige, mely Szóegy. III. sz. még a m. *hasad*-val volt egybeállítva, most a *küzd* (*küsz-öd*)-hez van áttéve; lásd ennél a zürj. votj. szókat. Úgy látszik azonban, hogy a *k_stk*-ige és a *küzd* alatt fejtegett magashangú *k_ssk-* régi párhuzamosok.

115. **haszon** (acc. *haszno-t*, *haszon-t* utilitas, commodum, emolumentum; adj. *hasznos* utilis; *haszontalan*, *hasztalan* inutilis, nullius frugis; *használni* prodesse):

finn. *kasvaine* (n. *kasvain*) accretio, incrementum; surculus, stirps crescens: *rahan k.* foenus, emolumentum pecuniae; *kasvo* id.; ettől: *kasva-*, *kasu-* crescere, accrescere || észt. *kasva-* wachsen: *kasv* (g. *kasvu*) wuchs, wachsen, schößling; *kazu*, *kaso* (D.) zuwachs, gewinn, nutzen, frucht, zins; wuchs, schößling (*kazud* zinsen).

mord. *kaši-* wachsen, zunehmen: *kašima-vasta* születőhely (tkp. növekedő h., a hol fölnőtt vki) | mdE. *kaso-* wachsen: *kasmo* wuchs; pflanze, gewächs.

cser. cserM. *kušk-[am]* crescere, adolescere.

Hogy *haszon* „nutzen“ lehet olyan szó, mely tkp. „wuchs, zuwachs, incrementum“-ot teszen, legjobban tűnik föl a *pénz hasznán*: *haszonra adni* („auf zins“, v. ö. f. *rahan kasvu*). Egyébiránt a közönségesen „nutzen“ értelemben használt finn *hyötý* szó is „növés“-re vonatkozik: *hyötö sarj*, *surculus*; *hyötývä metsä silva laete crescens*. — Alakját illetőleg a m. *haszon* (*hazno-*) igenévnék vehető, e h. *haszom* (*haszmo-*) = f. *kasvama* („das wachsen, das wachsende“), mord. *kasima*, *kasmo*; (az *m:n* változás elég gyakori a magyarban is: *hiszen*: *hiszem*; *káptalan*, *Bertalan*; *szírony*: *szírom*). — Magának a *kasva-* (mord. *kasí-*, m. * *hasz-*) alapigének eredetére és egyéb rokonságára nézve lásd a *gazdag* (*kazdag*) cikket.

116. **hat** (acc. *hato-t* sex); **hátod** sextus (*hatodik* id.):

oszt. *χūt* hat; *χūdamet* hatod | osztB. *χut*, *χot* és *χutmit* | osztS. *kūt* és *kūmet*.

vogK. *χot* hat; *χotit* hatod; *χotpen* hatvan, sexaginta | vogB. *kat* és *katit*.

finn. *kuute* (n. *kuusi*) hat: *kuudente* (n. *kuudes*) hatod || észt. *kūž* (g. *kūe*) és *kūes* (g. *kūendama*) || lív *kūž* (g. *kūd*) és *kūdös* (g. *kūdönd*).

lp. *kot*, *kota* hat, *kotad* hatod || lpF. *gut*, *guđa* és *guďad*.

mord. *kota* hat | mdE. *koto* id.

eser. *kut* hat (*kudot* hat, subst.) | eserM. *kut* (*kudat*, *kudut*).

zürj. *kvajt* (P. *kvať*) hat: *kvajtöd* (P. *kvaťed*, *kvaťet*) hatod || votj. *kvať* hat: *kvaťäti* hatodik.

117. **hát** (acc. *háta-t* dorsum, tergum; adj. *hátas*: h. *szék*, h. *lő*; *hátra* retro, retrorsum: h. *nézni*; *hátul* pone, a tergo):

vogL. *kute* (postp.) mögé (hinter: *jiu kute* a fa mögé [áll], hogy ne lássanak)).

mordE. *kutmere*, *kutmire* rücken (k. *lovaža* rückgrat).

Elvéve a hova-irányt kifejező ragot, a vog. *kute*-ből marad *kut* mint névszótő, mely nem jelenthet mást mint „pars postica“-t („f. *perä*, m. *mög-*“), s így a m. *hát*-val is

χūtäi mögä
(*χūt*, *khūt*)
[*khūt*], *khūt*
Batýu ||
χūtäti, *χūtä*
ni hátára
vese; *χūtäti hátára cípel*; *nokh-khūtämtayti fölköti a hát*
Batýját.

egyértelmű (v. ö. *jole* alá: *joln* alatt). — A md. *kutmere* *ab. vrg. nt!*
 compositumnak látszik, még pedig a *kut*-hoz járult *mere*-t *(m. nt >*
 egyazonnak sejtjük a zürj. *nir* „orr“, md. *när*, mdE. *4 > 1*
ner „schnabel, schnauze, spitze“-t, tehát „hervorragendes“-t *Praxone,*
 jelentő szóval, miszerint *kutmere* szorososan „buckel“-t tenne. *hd. Laul*
 — Kétséges a cser. *kotan*, cserM. *kutan* „podex“, mord. *40)*
kotan, *kotänä* „hinterteil“ szóknak ide tartozása; ezek aligha
 nem a törökségből származtak át = csuv. *kot* „podex“, mely
 szabályosan = tör. [tat.] *köt*, *kötän* id.

szb. *χονδα rücklings, auf dem rücken.*

szb. *künt* 118. *hát* (ebben: *ta-hát* „akkor“, most *tehát*): lásd a *mgv. 15:*
háj-kéd (13. sz.) cikkben. *77*
η. 58: 91

szb. *hattyú* 119. *hattyú* cygnus, schwan: *ηk. xx. 152.*

szb. *χόντα* oszt. *χόντα* *hattyú* | osztS. *kōtten* id | osztB. *csaq. kotan*
 szb. *χόντα* id. *χόντα* *jólya, peli-*
 szb. *χόντα* vogL. *kōtēn*, *koatiñ* *hattyú. [vogL. χόντα, χόντα.]* *kán | monq.*
ηk. 26: 25j. *χόντα*, *χόντα*

Van ezenkívül több ugor nyelvben *j*-vel kezdő neve a *χόντα*,
 „cygnus“-nak: finn *joutsene* (n. *joutsen*); meg: *joeksime*, *manšu kü-*
joekseme (n. *-ksin*, *-ksen*) || zürj. *juś* | votj. *jus* || cser. *jükső*, *tan, kōtan*
 cserM. *jüŕše*; s ehhez csatlakozik *ń*-vel még: lp. *ńukča*, lpF. *pelikán.*
ńufč. Renvall a *joeksime*-t a *joki* (tő: *joge*, g. *joen*) „fluvius“
 szó alá helyezte, a mint látszik abban „wasservogel“-féle
 jelentést sejtvé; de lehet ez egybetartozást még szorosabban
 is igazolni. Ugyanis a *joeksime* nyilván egy *joekse*-igétől
 való névnek mutatkozik (v. ö. a *joekseme* alakot), e *joekse*-
 pedig (*jogekse*- h., úgy mint g. *joen* e h. *jogen*) egy *joge*-
 igétől valónak (frequ. *-kse* képzővel). Ilyen igével (ug. *j. g.*),
 mely „fluere, currere“-t jelent, csakugyan azonos a *joki*
 (azaz *joge*) „fluvius“; más finn alakja *juo*-, *jou*-, miszerint
 a kifejtett *joekse*- ige csak változata a közönséges divatú f.
juokse- „fluere, currere“ igének (lásd a jó „fluvius“ és a *jut*
 cikket). E szerint a f. *joeksime*-vel, a mi magában „fluens, cur-
 rens“-t teszen (különösen a víz-folyásról vagy vízen való fo-
 lyásról értve), a „hattyú“ *χόντα* „folyó“-nak, azaz „úszó“-
 nak van elnevezve, úgy mint p. o. a kígyó „mászó“-nak a
 lat. *serpens*-vel. — Minthogy a finnben nem ritkán *ks* (*sk*)
 lett *ts*-vé is, jelesen a frequ. *kse*-t is érte e változás (lásd
 NyKözl. X, 22. 23.), már most a közönségesebb divatú f.
joutsene „cygnus“ (e h. *jouksene*, meg *joukseme*: v. ö. f.
hapene haj = észt *habeme* szakál) csakugyan a *joeksime*,

joekseme mellékalakjának tekinthető, melyben az alapige (ug. *j_sg*-) úgy fejlődött mint *jouta*-, *joutu*-ban (lásd a *jut* cikk alatt).

A m. *hattyú*, oszt. vog. *kōteñ*, *kōtteñ*, *χōteñ* is oly jelentésűnek magyarázható, a milyennek most a f. *joutsen*-t ismertük föl, az ugor *k_sg_s* szintén „fluere, currere” igéből, mely a m. *hajt* „agere”, továbbá *hull*, *halad* (*hallad*) igéknek alapúl szolgál (lásd e cikkeket). Legközelebb *k_sχt*-ből, mely a *k_sg*-nak momentán alakja (= vog. *kajt*-, *χajt*- „futni”, lásd a *hajt* cz. alatt) lett m. *hatt*- (úgy mint *jut*- a *j_sg*-alapigépöl) és oszt. vog. *kōtt*-, *kōl*-; a szónak *ñ*-vége a finn *-ne*-vel váltakozó *me*-vel látszik egynek, úgy hogy az egésznek *k_sχt_sm_s*-féle ugor alak tulajdonítható.

Az ebbeli *-m_s* szóvégnek megfelel a m. *hattyú*-beli vég-*ú*, ha ezt olyannak vesszük, a milyen eredete szerint a *kígyó*, *tetű* szók vég *ó*, *ű*-je (lásd a *kígyó* cikket).

nyk. 26: 402.

120. ház (acc. *háza-t* domus); **haza** domum, nach hause (*h. menni*, *h. térni*); **házul**, **házól** domo, von hause (*h. elmenni*, *h. jönni*); **honn**, **hon** domi, zu hause (itt-*honn* ott-*honn*):

finn. *koto*, *koti* domicilium, habitaculum, locus habitationis (heimat, wohnung, haus): *kotia*, *kotiin* domum; *kotoa* domo (*tulee kotoa* hazól jön, *läksin kotoani* domo abii; *mistä olet kotoa* unde es oriundus): *kotona* domi; *kodissa* id.; — *kota* domus vilior, casa, culina (*lapsen k.* involucrum foetus).

észt. *kodu* (g. *ko'u*, *koju*), D. *kodo* (g. *ko'o*) haus, heimat: *kodu*, *koju* nach hause; *kodunt*, *kodust* von hause; *kodu* zu hause; — *koda* (g. *ko'a*, *koja*) haus, gebäude, vorhaus, sommerküche (*jumala-k.*, *püha k.* kirche; *konna-k.* schneckengehäuse): *koda* nach hause.

lp. *kote* tentorium, tugurium, domus (*kedke k.* kőház; *maci kotasas reversus est domum*) | lpF. *goatte* id. (*goadest* otthon).

eser. *kudo* ház, domus: *kudoško*, *kudeš* domum; *kudošto* domi | eserM. *kuda* ház: *kudeške* haza.

mord. *kut* stube, haus, heimat (*kud-azır* hausherr, wirt): *kudu*, *kuts* haza; *kutsa* otthonn, *kutsta* hazól; *kudnä* házikó,

2) Stá (Jhk. 26: 403) ezeket a kezdi hang (kw)
 miatt ~~mind~~ ered. magavhangúaknak és a
 f. kylä / mfelbeli nel tartja (vö. kwāli ~ köys;
kwono, — (120.) kwāhō ~ kynri; 95 kwāh
 ~ kel.

kunyhó | mdE. kudo haus, wohnung (kud-azoro): kudov
 nach hause, kudoso zu hause; kudine házikó.

oszt. kōt, χāt zelt, haus | osztS. kāt id. | osztB. χot,
χod ház, szoba. χōt, χhat, χgt, χhgt.

khut = f. kota vog. kvöl ház, hajlék (juj-k. lakó ház, sauja-k. børsátor, kwol
 sar-k. böhlenhaus, nor-k. balkenhaus); kvolkve házikó | vogL. Jhk. XXI. 326.
 3) kväl ház; kvälkvä házikó | vogK. kval ház; kvalen házzal
 bíró (k. χum hauswirt). „Balken“

votj. kvā hütte; ko: vu-ko mühle; ka: kor-ka stube
 zürj. ka, ko, ku: ker-ka, P. ker-ku haus, stube; vič-ko,
hūs P. vič-ku kirche, tempel. „Balken“

„Jägerhütte“;

4) kwala Eddigi általános vélemény a m. ház szót egynek vette
 a német haus szóval, vagyis a németből került kölcsönnek;
 a mivel pedig erősen ellenkezik az, hogy a haus szó csak
 az újfelnémet nyelvfejlődés korából való, s régibb alakja hūs,
 még a 12-dik századon innen is; pedig akkor a m. szó már
 ház-nak fordul elé. De nincs is ilyen kölcsönvétel föltevésére
 semmi szükség. A m. ház épen úgy felel meg a f. koto, kota,
 cser. kudo, oszt. χōt, kōt-ből következő ugor k_{sd}, k_d szó-
 nak, mint kéz [kêz] az ugor k_{sd}-nek (kädä: f. käte stb.),
 v. ö. a d: z változásra nézve még a m. víz, száz, méz, tegez,
tűz, vezetni szokat. Régi ugor szónak bizonyítják a háza-t
 különben a haza, hazól adverbiumok is, különösen az utóbbi,
 melynek tavolító ragja (-ól, -öl) a magyar nyelv történetileg
 ismert kórában már csak egy bizonyos szám adverbiumon
 és postpositionon fordul elé (alól, elől, belől, mellől stb.),
 tehát régibb nyelvvalaki korszakbeli maradványnak mutatkozik.
 — A hazól mellett haza nyilván hazá helyett való (v. ö.
hová: hova; vagy a belé, kilé, megé helyett való be, ki, meg-
 nek még tovább haladt fejlődését). — Végre a haza, hazól-
 val kétségtelenül együvé tartozó a honn „domi“ is, melyet
 csakis a ház-nak ugor alakja (k_{sd}) szerint megelőző *hodon-
 ból érthetünk meg (v. ö. finn kotona); legfeljebb hogy a szín-
 tén nem ritka d:l változással előbb még *holon volt, mely
 végre a fennlevő honn-vá úgy vonódott össze, mint *belen
 (a belé, belől mellett) ezzé: benn.

Az ugor k_{sd}, k_d „ház“ szó a vogulban, ezzé lett:
kvöl, az említett d:l változással, melyre a vogul nyelv épen
 oly hajlandó mint a magyar és a zürjén-votják (lásd a velő,
tele cikkeket; v. ö. NyK. X, 44.). De az osztB. megtartotta
 ez esetben a d-hangot: χot, χod. — A zürjén-votjában (ka,
ko, ku) meg egészen elkopott a szónak d-s vége, épen úgy

Thomsen
 szerint az
o-e-sz. kot
 „hütte“ ugor
 „Jägerhütte“
 (Einf. 45).

mint zürj. *va*, votj. *vu* = f. *vele víz*; zürj. *sa*, votj. *sü* = f. *syte korom*; zürj. *šo*, votj. *šu* = f. *sata száz stb.*). Megjegyzem még, hogy zürj. *ker-ka*, *ker-ku*, votj. *kor-ka* tkp. „balkenhaus“ (v. ö. vog. *nor-kvol*), votj. *vu-ko* „malom“ meg „víz-ház“; *vič-ko*, *vič-ku*-ról lásd az *egy-ház* cikket, meg: M. Nyelvőr I, 73.

hegedű Nyr. XIX. 149. (Vö. Jombócz, Vog. ny. id. elemi). — Kéz. 8: 340.

21. **hegy** (acc. *hegye-t* cuspis, mons: *kés hegye*, *tű h. messerspitze*, *nadel-spitze*; adj. *hegyes* cuspidatus, montosus):

Nr. XI. 245.

finn. *kärke* (nom. *kärki*, g. *kärjen*) cuspis (cultri), apex

XII. 296.

acutus, cacumen arboris; *kärkise* (n. -inen) cuspidatus || ész.

kärg (g. *kärje*) honigwabe: k. *marju* beerentraube.

lpF. *garga*: *dolla-g*. flamme (tkp. *feuerspitze*).

Különösen *k* (g)-val érintkezve többször váltakozik a finnben *r* és *l* (*rk*: *lk*), v. ö. *ylkä* és *yrkä* sponsus (v. ö. a *legény* cz.); *kurkku* és *kulkku* guttur, ész. *murk* és *nulk* ecke, winkel = f. *murkka*. Az e szerint f. *kärke*, azaz *käрге* helyett fölvehető *kälge*-nek megfelel a m. *hegy* (*hegye*) úgy mint *jegy* a f. *jälge*-nek (v. ö. a *kegy* cikket); figyelmet érdemel erre nézve, hogy a magyarban szóközépi és végi *gy* kivált megelőző *l* mellett fejlődött, v. ö. még *völgy*, *hölgy*, *tölgy*, *négy* (f. *neljä*), *kígyó* (*kilgyó*). — A Szóegy. 117. a m. *hegy*-vel összeállított lp. *keče* „spitze, ende“ szót lásd most a *kés* cikkben. Még elütőbb, hangjellegre nézve is, a cser. *kožarge* *hegyes*.

Nr. XI. 245.

Nyr. XII. 297.

122. **hév**, **hé**, **hő** (acc. *heve-t* fervidus, calidus; fervor, calor: *héven*, *heven* fervide; *hé-víz* aqua calida, thermæ; *hevebb*, *hőbb* fervidior; *hévség*, *hőség* aestus, fervor; *heves* aestuosus, fervidus):

Nr. 29: 205.

ész. *kē*- kochen, heiß sein, glühen: *kēb* (g. *kēva*) heiß, kochend; *kēt*- (*kēta*-) kochen, glühen (trans.: coquere, főzni, fervefacere) || liv. *kie*- kochen (forrni): *kieb* heiß, kochend, hitze: *kiet*- coquere.

finn. *keittä*- coquere (*keittäjä* coquus); *keitto* coctio (*k.-huone* culina).

eser. *kü*- (pr. i. *küam*) maturescere, coqui, assari: *kün* (*kün*) érett, maturus; *kükt*- maturare, concoquere | eserM. id.

Látjuk hogy az észt *kē-* (= liv. *kīe-*, cser. *kü-*) „fervere, coqui“ igének a finnben csak a causativ származéka van meg: *keittä-* (= észt. *kēt-*, liv *kiet-*, cser. *kükt-*); magának a *kē-* igének finn alakja e szerint *kei-* volt. Rendes (*-va*, *vā*: *-ba*, *bä*) képzésű participium ettől: észt. *kēb* (tő: *kēba*, e h. *kēbä*) = m. *hév* (*hē-v*). Eredetibb alakjául a *kē-*, *kei-*, *kü-* igének gyaníthatjuk ezt: *k_{sg}* (f. **kege-*), s ezt meg is találjuk még a f. *kekälehe-* (n. *-le'*), azaz *kegälehe* „torris, titio (üszök, feuerbrand)“ szóban. Így az észt. *kēb*, m. *hév*-beli ugor *k_{sg}*-ige magashangú párhuzamosa lenne azon *k_{sg}*- „splendere“ igének, melynek magyar alakja *haj-*, *hav-* (a *hó* luna, *hajnal* aurora szókbán), s melytől egyebek közt a finnben *kuiva* „aridus“ szintén *-va*, *vā* képzőjű igenév származik (lásd a *hó* „mensis“ cz. alatt).

123. ⁱ**hervad** (*hervadni* marcescere, flaccescere: el-h. *vö. sorvut*, *zörvat*.
verwelken; *hervasztani* welken machen, versengen):

finn. *korventa-*, *korvetta-* ustulare, deurare, assare, urendo maturare: *rintaani korventaa* pectus mihi dolore afficitur acerbo || észt. *korbe-* anbrennen, brennen (intr.): *süda korbe* mir wird flau; *korveta-* sengen, versengen, anbrennen: *päike korvetab* die sonne sticht.

lp. *kvorb*, *kvorba* incendium silvarum; regio exusta; *kvorbe-* ardere, *kvorbete-* exurere regiones, incendio vastare regiones; — *korde-*, lpF. *goardde-* urere (de aestu solis).

mord. *kírhta-* brennen, roden | mdE. *kurtavo-* aduri, (*jakstere tolhes kurtavi* MordE. mesék 14, e.).

Szembetűnő hogy a „hervadás“, melyet kiváltképen a heven sütő nap okoz, nem esik messze az „égés, elégés“-től; figyelmet érdemel a „*hervad a gromrom*“ (= kezd fájni) szólás (Szfehervárinak közli velem Thewrewk E.), melyhez közel jár a fölhozott észt szólás: *süda korbe*. — A f. *korventa-* legközelebb egy intransitiv *korvene-* igét tesz föl, mely rövidítve meg is van az észt *korbe-*ben; ennek megint névszó szolgál alapúl (**korba*, *korva*), melynek jelentése ez lehetett „ustus, adustus“, s melyet fenn is tartott a lp. *kvorb*, *kvorba*. Föltéve hogy ez úgy alakult mint a lp. *jorba* rotundus a *jorre-* ige mellett (lásd a *görbe* cikket), a *kvorba*-nál is még egyszerűbb alakul körül ki *kvor-* (ug. *k_r*-), melyet intransitiv igének („uri, égni“) veszünk. Nyilván ez szolgál

„*hervat*
a betű ré-
sém”: *alék*,
hágyatt va-
gork (Örs.
MTs.)

alapúl a lp. *korde-*, lpF. *goardde-nak*, s a mord. *kırhta-*, mdE. *kurta-ro-nak*.

120. *owiet*
jed, jed

128. *xxiv*
128.

Paas. 5. l.
te 13.

AK. 347.

124. **hid** (acc. *hida-t* pons, brücke; adj. *hidas*):

Eddigélé azt tartottuk hogy a m. *hid* a f. *silta*, mord. *sed*, *sede*-nek felel meg (Szóegy. 160), mint kiváló példája azon magyar szóknak, melyeknek s, š-ből fejlődött kezdő h-juk van. Amde a f. *silta* aligha az igazi ugor szókinszből való; nyilván azonos vele a litván *tiltas* „brücke“, a melynek pedig indogermán etymonja van: szkr. *tirtha* „landungs-trepp (hidas)“, a *tar* (pr. 3. *tarati*, *tirjati*) „übersetzen“ igétől. Hogy a f. *silta* lehet *tilta* helyett való, bizonyítja p. o. *sinä* „te“ e h. *tinä*, plur. *te* „ti“ (v. ö. *minä* én, *me* mi), s ugyanezt a mordvin *sede*-re nézve a mordM. *stir* (* *sitir*) = mordE. *tejtēr* „leány“; hogy pedig a litvánból való kölcsönvétel fölfevése nem képtelenség sem a finnre sem a mordvinra nézve, ilyennek több kétségtelen példája alapján szintén bizonyos (p. o. f. *hampaha* „fog, dens“, *paimen* pásztor, *morsia-me* mátká, *kirvehe* fejsze, *hernehe* borsó, *metsä* erdő, *tarha* kert, *hanhe* lúd stb.; mordvin: *tejtēr*, *stir* leány, *odar* tögy). Hozzájárul, hogy a *silta*, *sede*-nek még csak a cseremiszből van nyoma (cserM. *sederä* padlat), de sem a zürjén-votják, sem az osztják és vogul nyelvek nem ismerik. Mind ezeknél fogva a f. *silta*-t nem hiszszük eredeti ugor szónak, s a m. *hid*-at csak úgy lehetne vele egyezőnek venni, hogy ezt is idegen eredetűnek, azaz akár közvetetelen akár közvetlen kölcsönszónak tartanók. Pedig ez egyáltalában nem valószínű, nincs is rá szükség.

A vogulban „brücke“ *kajtep*, a *kajt-* „futni“ igétől; tkp. „futó“ (= a min futnak, kelnek valami, v. ö. „lauf-brett“); ez a *kajt-* származéka az ugor *k_{sg}-* „fluere, currere“ igének, illetőleg annak vogul *kaj-* változatának; ugyanennek egyik magyar alakja *haj-* ebben: *hajt-* „agere, pellere“ (lásd e cikket). E m. *haj-* (= ug. *k_{sg}-*) igétől magyar alakú *d* (= ugor *nd*) képzővel származtathatjuk e frequentativumot: *hajd-* (*hajda-*), mely alakilag a f. *konta-* (e h. *kogenda-*), lp. *kobdo-*, lpF. *gorddo-*-val találkozik egybe (lásd a *hajt* „agere“ cz. alatt). Ettől a *hajd*-tól való igenév *hajdó*, vagy mint képzőtelen (képzővesztett) igenév maga a *hajda-*, *hajd*, ezt teheti: „futó, kelő valami“ azaz „valami, a min futnak kelnek v. futni, kelni szoktak“, a mi a „hid“ fogalmának teljesen megfelel; maga a *hid* (*hida-*) pedig nem egyéb mint ennek a *hajd* (*hajda-*)-nak olynemű változata, a milyen *kiált*, *kiabál* a régi *kajált*, *kajabál* után. Más szóval a *hid* (* *hajd*)

ugyanaz a *haj* (= ug. *k_g-*) igétől, a mi *gond* a kifejthető *gon-* (= f. *kon-*) igétől (lásd e cikket); egyébiránt alkotórészei szerint egyező a lpF. *guordde* „kígyó, serpens“ szóval (lásd a *hajt* „agere“ cz. alatt).

125. **him** (acc. *híme-t* mas, masculus):

vog. *kajm* männchen (der vögel: *k. pat* enterich, *k. lunt* gänserich).

Megkülönbözteti ettől Reguly, mint némely négy lábúakról használt szót: *kuj*, p. o. *kuj* *noys* him nyuszt. Ez utóbbi = oszt. *χuj*, osztS. *kuj*, *ku*, osztB. *χο* (*χοj*) „mann, männchen“, s látnivalólag alapúl szolgál a vog. *kum*, vogK. *kum*, *χum* „ember, férfi, férj“ szónak (v. ö. *χumi-* férjhez menni), a melyben tehát az *m* már képző. De *kum*, *χum* és *kuj*, *χuj* határozottan mélyhangú, míg a különben *kum*, *χum*-val párhuzamos vog. *kajm* csak mélyhangra áthajlottnak látszik (v. ö. vog. *kāt*, *kat* kéz = ug. *kädä*), s így mégis közelebb áll a magashangú m. *hím*-hez. *magashangú!*

csak ez a helyes alak
(*χk. XXI. 322.*)
khom *ferj*, *khum*, *χum*.
vög. *χoj*, *χuj* „*hím*“, *χū* „*ember*“ / *ferj*: *khom*, *khum*, *χum*.

126. **hiv-** (praes. *hisz-*, inf. *hinni* credere, fidere: *hivő* credens; *hit*, *hüt* fides: *hites*, *hitves*, *hütös* fidus, juratus: *h. társak* ehegatten; *hitel* fides: *hitelbe adni* creditiren); *hiv*, *hű* fidus, fidelis (*híven*, *hűven* fideliter; *hűség* fidelitas):

mordE. *keme-*, *käme-* glauben, trauen, sich verlassen auf: *kämeme* glaube, vertrauen; *kämež* treu; *kämerite-* glauben machen, versichern, versprechen.

Teljes m. igető *hive-* = mord. *keme-*, *käme-*, úgy mint *neve-* (név) = f. *nime* stb., m. *leve-* (lé) = f. *lieme* (md. *läm*, *läme*). Az adj. *hív* (*hű*) összevont igenév (nomen agentis: *hivő*), úgy mint a mord. *kämež* (v. ö. *seredež* krank: *serede-aegrotare*; *iridež* részeg: *iride- részegedni*); v. ö. *hév*, *hő* = észt. *kē-ba*; a *híve*-nek hajdani *hiveve-*, *hieve* (= *hivő*)-ből való összevonása pedig annak hosszú *í*-jét is magyarázza meg.

127. **hiv** (*hívni* vocare): lásd a *kíván* cikk alatt.

128. **híz** (*hízni*, pr. 3. *hízik* pinguescere, saginari; *híz-lalni* saginare): lásd a *háj* (92. sz.) cikket.

nyk. xxiii.
25.

hogy
FUF II 229

129. **ho-** (pron. interrog., relat.: *hol* ubi; *hová*, *hova* quo; *honnan*, *honnét* unde; *hogyan* quomodo, *hogy* quomodo, ut, quod; **ha** si, wenn: *vala-ha* aliquando, *né-ha* interdum, *so-ha* nunquam; **hány**, acc. *hányá-t* quot: *hány-szor* quoties; *hányad*, *hányadik* quotus):

oszt. *ho-*: *hoje*, *hoj* quis; *hoda* hol, *hoda* hova, *holé* honnan; *hot*: *hot* *sagat* *hogyan*, quomodo | osztB. *hoj* quis; *hoda* hova; *hodi* *hogyan*; *hun* mikor, quando | osztS. *koje* quis; *kotti*, *kot* hol; *kol* honnan.

vogK. *xon* quis; *hot* qui; *hot* hol, *hote* *hová*, *hotel* honnan; *hun* quando, *humle* quomodo, ut | vogB. *kot* hol, *kote* hova, *kotl* honnan; *kumle* quomodo (~~kely-se~~ *xumle* nyk. xxi. 322)

finn. *ku-*: *ku-ka* quis (quae, quid: *kuka* *tulee* quis venit, *kuna* *päivänä* quo die, *kulla* *paikalla* quo loco; gen. *kunka*, pl. *kutka*): *kussa* hol, *kuhun-ka* hova, *kustá-pa* honnan; *kuten*, *kuin-ka* *hogyan*, *kulloin* quando; *kumpa* (n. *kumpi*) uter || észt. *ku-*: *kus* hol, *kuhu* hova, *kust* honnan; *kuda*, *kuida* *hogyan*; *kui* wie, ut; *kumb* (g. *kumma*) uter.

lp. *ku-*, *ko-*: *kutte*, *kuttes* qui, quis (*kutte* *lakai* quomodo); *kusne* hol, *kussa* (kosso) hova, *kuste* honnan; *ko* mint, *hogy*; *kobba* uter | lpF. *gu-*, *go-*: *gutte* qui, quis; *gost* hol, *gosa* hova, *gost* honnan; *go* wie: *nift-go*, *nu-go* so wie, sicut; *guabba*, *goabba* uter.

mord. *ko-*: *kosa* hol; *koza*, *ko*, *kor* hova; *kosta*, *ko-vilda*, *kolda* honnan; *koda*, *kodaná* *hogy*, *hogyan*; *kodama* qualis, *kona* qui (mely) | mdE. *ko-*: *koso* hol; *kos*, *kor*, *koj* hova; *kosto*, *kovoldo* honnan; *koda* *hogyan*; *kodamo* qualis, *kona* qui.

eser. *ku-*: *kudo* qualis, qui; *kušto* hol; *kuško*, *kužak*, *kuš* hova; *kužeč* honnan; *kuze* quomodo, ut; *kunam* quando | eserM. *ku-*, *ko-*: *kuda*, *koda* qui; *kušta*, *košta* hol; *kuška*, *koška*, *kušak* hova; *kušec*, *košec* honnan; *kuce*, *koce* quomodo; *kunam*, *konam* quando.

zürj. *ku-*: *kučöm* qualis: — *ko-*: *kod*, *kodi* qui, quis; *kodir*, *kor* quando (P. *köd* és *ködir*, *kör*); *kön* hol; — *ki-*: *kitse* hova, *kitiš* honnan; *kizi* *hogy*, *hogyan*; *kimin* *hány*,

mennyi (*kĩmĩnöd* hányad) || votj. *ku-*: *kud*, *kudiz* qui, quis; — *kĩ-*, *kĩtĩn* hol; *kĩtsi* hova, *kĩtĩs* honnan; *kĩzi* hogyan.

V.ö. a *ki* „quis“ czikket. — A magyarban az ugor *k*, (*ku*) mélyhangú kérdő névmástőnek volt régiebben szintén *hu* alakja (a HBeszédben *hugy* = hogy), melynek még ma is vannak fenn nyomai több tájbeszédbeli alakokban: *hun* (hol) *né-hutt* (-hult néhol), *hugy* (hogy: *a hugy meggyünk*, egy palócz nyelvmutatványban, l. Tud. Gyűjt. 1819: 6, 35.). Azonban az önhangzónak nyiltabbá válása egész az *a*-ig haladt; a m. *ha*, melynek első jelentése „quando“ (úgy mint a ném. *wenn*-nek) kétségnélkül a *ho* kérdő névmástőhöz tartozik, ha biztosan meg nem határozhatjuk is, milyen viszonyrag kötött el róla, mely által t. i. a névmástő időhatározó adverbiummá vált. A *hány*-nak á-jára nézve v.ö. *bírák*: *bíró*).

P. há is
(vi. vala
hára)

130. **hó** mensis (*hó-nap* id.; *hava* ejus mensis, *havi* menstruus, *havas* lunaticus); **hóka** animal in fronte macula, lunula ornatum (bläss: *h. ló*, *h. kecske*; máskép: *holdas*):

yk. xxiii.
zb.

finn. *kuu* luna, mensis: *kuutama*, *kuutame* (nom. *kuudain*) lumen lunae, mondschein; *kuumehe* (nom. *kuume*) splendor, lux obscurior (ut lunae); meg: feryor, calor vehemens; *kuuma* fervidus || ész. *kū* mond, monat; *kūm* (g. *kūma*) glühend, heiß; meg; kahl, ganz entblößt; *kūma* glühen, schimmern, schwach leuchten (*tāhed kūmavat* die sterne schimmern, funkeln).

mord. *kov*, *kou* luna, mensis | mdE. *kov* id.

lp. *kvokso* aurora, diluculum: *k. naste* lucifer; *kvokse-kaseh* (pl.) aurora borealis, nordlicht; — *kvoke* splendere (*peive kvoka* sol lucet); *kike* id., *kiked*, *kikok* nitens, lucidus | lpF. *guofso* aurora; *guorsagas* nordlicht.

zürj. *kožul* stella, P. *kőžil* || votj. *kizili* id.

oszt. *χūs* stella | osztS. *kōs* id. | osztB. *χus*, (Obd.) *χos* id.

vog. *kujpen* aurora: *k. sau* lucifer. *khuj*, „hajnal“

(sau
chuy)

eser. *koj*- (pr. i. *kojam*) mutatkozni, meglátszani (apparere, conspicuum esse): *kojz*-[em] jelenni, apparere; *konč*-[em] id. (= *kojonz-em* высовываться sich herausstecken: 1775-ki grammatika, 129. l.)

Úgy mint a finn *kuu* „háj“ eredetibb ugor *k_sg_s* alakra vezethető vissza (lásd a *háj* cz.), a párhuzamos hangfejlődés fölvételével a *kuu* „luna“-nak is ily *k_sg_s*-féle alapalakot tulajdoníthatunk. Hasonló fejlődéssel lett a f. *jō-* (*juo-*) „fluere“ ige ugor *j_sg_s*-bol, melynek még magában a finnben is világos nyomait találjuk (lásd a *jó* „fluvius“ és *jut-* czikkeket). Illik ily *k_sg_s* alá a mord. *kov* (*koro-*) és m. *hó* (*horo-*) is éppen úgy mint *jó* „fluvius“ = f. *joge*. Hogy azonban a *kuu*, *hó*-nak megfelelő ezen ugor *k_sg_s*-ban sajátképen igetöt lássunk („lucere, splendere“), ajánlja már az igenévnek mutatkozó f. *kuuma* „glühend“, (meg az észben „kahl“, azaz „schimmernd“); továbbá pedig a lp. *kuokso* „lux matutina, aurora“, a mi a *k_sg-* (f. *kuu-*)-nak *ks*-féle frequentativumától (f. **kuukse-*, úgy mint *juokse-* „currere“) való igenévnek (f. **kuuksu*, mint *juoksu* „cursus“) magyarázódik. De még fenn is van ezen *k_sg-* ige a lp. *kvoke*-ban, e h. *kvoge-* (v. ö. lp. *takka-* tenni = f. észt. *tege-*, m. *teve-*), mely tehát úgy áll a *kuu-* alak mellett, mint f. *juo-*, *jō-* a *joge* (lp. *jokka*) „fluvius“ mellett. Továbbá a cser. *koj-*, *kaj-* „apparere“ nyilván szintén változata ezen *k_sg-* „splendere“ igének (v. ö. a f. *kuu* „háj“-nak megfelelő cser. *koj-t: koja* kövér); s végre a vog. *kujpeñ*-ből is válik ki igének *kuj-* (v. ö. *jälpiñ* a *jelen-* cz. alatt; *p* igenév, *ñ* adjectivképző, tehát *peñ* olyan mint a m. -ós, -ös). — Szembetűnő végre az oszt. *χūs* „csillag“-nak a lp. *kuokso*-val egyezése; következik *χūs*-nak hasonló elemzése: *χū-s*, vagyis. *χū-* mint a *k_sg_s* igének oszt. alakja. Szintígy zürj. *kožul* (votj. *kizili*) a lp. *kuokso* szerint a *k_sg-* (*kuu*)-igének egy kettős frequentativumától való igenév (*ko-žu-l'*) melynek képzője is látszik még a votj. *kizili-n* (megfelelne egy f. **kuukselia*).

Az ugor *k_sg_s* „lucere, splendere“, vagy mint névszó „lux, splendor“ (v. „lucidum aliquid“ p. o. luna, stella, aurora) fölismerhető a finnben még egy *kui-*, *koi-* alakban is, mint a *kuu*-nak régi változatában, a melyben ugyanis eredeti *g* fejlődött *j*-vé a finnben is (v. ö. cser. *koj-*, vog. *kuj-*); ide való mindenek előtt:

f. *koi* stria lucis, prima lux matutina (v. ö. lp. *kuokso* „aurora“, mely *kuu*-hoz csatlakozik); f. *koivu* betula, még pedig nem ok nélkül „betula alba“ (hozzáértendő *puu*, fa: „weißbaum“, v. ö. *hárs*, *hársfa*; *koivu* e. h. *koira*, azaz *koi*-igetől való participium, v. ö. vog. *kujp*: ebben *kujpeñ*); v. ö. még: f. *koivio* bos albi coloris, maxime in fronte (v. ö. m. *hóka*), *koivakse* (n. -vas) vacca alba || cser. *ku'e*, cserM. *kogi* betula || mord. *kuj-* ebben: *kuj-gir* birkenrinde (mdE. *ku-gere* Wiedem. 184.)

2: *khuj-päyk*
(v. ö. *tui-*
poñkte
taurus,
tijä taur,
toj-poy)

ηκ. xxiii. 27.

f. *kuira* aridus, siccus (v.ö. *kuuma* a *kuu-* alaktól; a jelentésre nézve v.ö. gör. *αῖος* dürr, trocken e. h. *αῖσο- × ἥος*, aeol. *αῖος*, lat *ausosa*, *aurora*: az indog. *us-* „brennen, leuchten“ igétől, v.ö. szanszkr. *uśas* morgenröte, *uśna* heiß) | cser. *kukšo* siccus, cserM. *kuxše*, *kukša* (úgy mint *šūkšō*, *šūxše* putrefactus, ettől: *šū-[am]* putrescere; v.ö. cser. *koj-* „apparere“ fentebb) || mord. *koškä*, mdE. *koške* siccus (ebből csak *koš* = cser. *kukšo*, v.ö. mord. *kosefti-* siccare) || zürj. *kos*, *koš* trocken, dürr | votj. *kös* id., meg *kvas* ebben: *kvasmi-* trocken werden.

f. *kajehe* (nom. *kaje'*), *kajo*, *kajokse* (n. *kajos*) reflexio luminis, apparens lux inter nubes: *päivän kaje'* lux oriens solis ad horizontem; *kajoo-*, *kajua-* fulgere, lucidum apparere (v.ö. a képzésre nézve f. *katoo-*, *katehe-* a *hagy* cz.-ben); *kaimo* lux levissima (prima oriens v. ultima occidens).

Egyéb nyomát találjuk azonban az ugor *k_{sg}*-nak még az osztjákban és vogulban is, honnan eddig csak *χῦ*, *χο*-t (oszt. *χῦs*, *χos*-ban) és *kuj*-t (vog. *kujpeñ*-ben) mint ezen alapszóval egyező igétőket mutattuk ki. Kinálkozik pedig már „aurora, diluculum“ jelentésével ide valónak az osztIrt. *χunt'* (*idaj-χ.* abendröte, *χodaj-χ.* morgenröte) | osztS. *kunt'* | osztB. *χuntl*. — Ha teljesb alaknak ezt vesszük *χuntl'*, ezt igen egyszerűen megelőző **χujentl'*-ből fejthetjük meg, mely a zürj. *kožul*-tól csak abban különbözik, hogy első frequentativ továbbképzőül az alapigéhez *sk* (*ks* = zürj. *š*) helyett *nt* járult, melynek egyébként is az osztják-vogulban nagy divata van.

osztB. *χutla-* (*χudla-*) megvirradni (lucescere): *χutlipsa* virradat | vogK. *χotl-* fényleni, virradni és *χotel* nap (sol, dies): *mot χotel χotlam čurt* más nap virradtakor | vogL. *kātel* (*katel*, *hotel*, *katl*) nap; *katl-* virradni (*katli*, *kateli* es tagt); *katalol-* „strahlen“; vogP. *katlent-* id. || osztB. *χatl*, *χadl* nap (sol, dies) | osztIrt. *χatt*, *χat'* id. | osztS. *kal* (*katl*). — Az ezekből kivehető *χ_{st}-*, *k_{st}-* ige melynek a vog. *kātel* még hosszú vocalist vindicál (*χ_{sst}-*), a *k_{sg}*- „splendere“ igéből ugyanazon képzéssel való, mint *j_{sg}*-ből *joxt-* (= m. *jut*); frequentativ továbbképzés: *χ_{sst}l-*, melylyel a *χotel*, *kātel*, *katl*, „nap“ is egyező, mint kopott végű igenév (v.ö. *χuntl*).

Hogy az ugor *k_{sg}* ige és névszó („splendere, lucere; splendor, lux“), mely kétféléképen fejlődött alakban (*k_v*- és *k_j*-) számos származékot eresztett több ugor nyelvben, a magyarban is *j*-s alakúvá fejlődhetett, már a szerint tehetjük föl, hogy hasonlóképen van m. *háj* (*hojo*) = f. *kuu*, *száj* = *suu* (lásd a *háj* cz. alatt), meg *haj-* mint a *hajt* „agere,

Ethnograph.
IV. 50.

Monte Orient.
tal. I. 58.

pellere“ alapigéje = ug. *k_g*- („currere, fluere), f. *koge*- (lásd a *hajt* 96. sz. cikket). S eddig is bizonyosnak vettük, hogy a f. *koi* „aurora“-nak van köze a m. **hajnal**-val, mely ugyanazt teszi; csak hogy ez utóbbinak további képzése homályos maradt. Most azonban, hogy a *koi*-ban egyszersmind „splendere, lucere“ jelentésű igetöt ismertünk föl, könnyű az egész *hajnal*- szót is egyéb magyar analógiák szerint megfejteni. Az ebbeli *haj*- igének momentán (*n* képzős, v. ö. *köszön*- stb.) alakjától, azaz *hajon*- (**hajonik*, *hajnik* „lucescit, megvirrad“) igétől, lesz *hajnal* (*hajnala*-) épen úgy mint *fonal*, *fonál* (*fonala*-) a *fon*- vagy *kötél* (*kötele*-) a *köt*- igétől. E mellett egészen nyílt kérdésül maradhat még ezen *l*-es végképzőnek mivolta; gyaníthatjuk bár hogy az csak oly természetű, mint az oszt. vog. *χatel*, *kätel*, *χotel*-beli *l*. — Megjegyzem itt, hogy Mátyás Fl. a Nszombati codexnek egyetlenegy, s a mint látni való nem épen kétségtől mentt helye alapján, a *hajnal* szónak régibb *halnal* alakot hajlandó tulajdonítani: „mikoron a nap fel kezd vala halnálnia a hegynek magasságára“ (lásd Nyelv.Közl. III, 346.). Valami baja van itt a textusnak, s ez nem volna az első másoló hiba, mely régi m. codexben esett volna.

Fentebb láttuk, hogy f. *kuuma* „glühend“, a *kuu*- (= *k_g*)-nak származéka, az észtb. ezt is teszi „kahl, abgeweidet“ (rétről mondva), nyilván „licht, schimmernd“ közvetítő jelentés folytán. Megfelelő észjárás fölvételével származtathatjuk már most a m. **hajadon**-t („unbedeckt, bar“: *h. fő*; innen *hajadon* „innupta“) szintén az előbbi *haj*- (= ugor *k_g* „splendere, splendens, splendor“) alapszóból: *haja-don* (úgy mint *újdón*): v. ö. f. *kajea* (azaz *kajeda*) „klar, wolkenlos“ (*k. tairas* tiszta ég). Mindenesetre jobban boldogulunk ezen etymonnal, mint a *haj* „crinis“-félével.

A régi m. **hugy** „stella“ (pl. *hugrak*) szót eddig az oszt. *χūs*, *kōs*-val állítottuk össze (legelőszőr Hunfalvy P., M. Nyelvészet IV, 215.). Most hogy maga ez a *χūs* a f. *kuu*, m. *hó*-val egyalapúnak bizonyult meg, az a kérdés, mily alakí viszonyban áll ehhez az alapszóhoz a m. *hugy*, vagy bár *húgy*, a mi szintén lehet. Mert annyi bizonyos, hogy nem képzőstül = oszt. *χūs*, mikor p. o. az oszt. *χūs* „viginti“ a magyarban is *húsz* (s nem *húgy*). Azután tekintetbe jő, hogy m. *gy* kivált *l* mellett szokott szó közepén fejlődni *d* vagy *g*, *j*-ből (v. ö. *ágy*, *jegy*, *négy*, *kígyó*) s valóban nem lehetetlen hogy megelőző alakja *hulgy* volt, miszerint nem is egyenesen a *hó* (*horo*-), *haj* (*hojo*-) m. alapszóhoz, hanem *hol*-hoz tartoznék, melytől *hold*, *holval* stb. valók (lásd a *hol*, *hold* cz.). Mindamellet az is lehet hogy *húgy* „stella“

vö. vog.

χūs < *khōs*

gy. 29: 203.

tkp. rövid *u*-val volt, s így a teljes *hugyo*-tő, eh. *hujo*- nem egyéb mint mellékalakja s *haja*-don-beli *haja*- (*hojo*)-nak.

131. **hol**: *hol-nap* dies crastinus, cras; **holval** früher morgen; früh morgens (mane, diluculo), morgen (cras) Münch. Bécsi codd. (*holval* *lerén* facto mane, *holvaltól* fogván de mane, *holvaliglan* usque mane, *igen holval* diluculo valde, valde mane); **hollal** id. (*hollali* crastinus: *h. nap*);

hold, **hód** (acc. *holda*-t luna; adj. *holdas*, *hódos*, *hódas* luna signatus, lunatus; lunaticus); **holda** (*hóda*), **holtal** (*holte*, **holta**, *hóta*): *h. kelve* cras mane, des anderen morgens (*hódai* crastinus; *hódára*: *holnapról h. halaszt* procrastinat);

HK 25:
69; 28:
198

osztB. *χολά* napkelet (oriens, ost): *χ. vot* ostwind, *χ. pelak* osten (ostseite); *χ. χούτλ* hajnal (aurora); *χολajit*: *χ. pelkūn* östlich; *χolejit*: *χ. χatl* holnap (cras); *χolt*: *χ. χatl* holnap (cras) | osztIrt. *χodaj* (morgen): *χ. χunt'* morgenröte (opp. *idaj χunt'* abendröte).

vogK. *χolt* holnap (cras): *χolt χotel* id. (opp. *tā χotel* ho-die); *χol*: *mot χol* másnap reggel; *χolge*: *χ. pala* reggel (des morgens), (Máté 16, 3.) | vogL. *kuolt* holnap; *koaltān* id. (cras), *kolitā* id. (cras) | *vog. khuj-pāñk „hajnal” NY. XI. 149.*

vogB. *χol*
reggel id.

zürj. *kīa* hajnal, aurora (egy Reguly hagyományában találtató zürjP. szójegyzékben még így: *kīla*); *kīas* hajnalodni, virradni.

Világosan kitűnik a m. szók alapjául *hol*- (= oszt. vog. *χol*-, *kuol*-) mint névszó „lux, splendor“, mint ige „lucere, splendere“. A *hol-nap*-beli egyszerű *hol*-on kívül, mely egyenesen névszónak mutatkozik, a többi mind képzett alak (*hold*, *holval*, stb.), még pedig igének vett *hol*-ból származó. Jelesen a *hold* (*holdo*)-t ugyanolyan képzésűnek veszem, a milyen *gond* a *gon*- igétől (lásd e cz.): azaz *holod*- (*holodo*-) helyett valónak; úgy mint *gonod* (*gonodo*), ez is tkp. gyakorított igető, melytől megint *l*-es igenévül származik (úgy mint *fonal*: *fon*-) *holdal* „früher morgen“ (különösen „másnap reggel“); vagyis egyenesen a *hol*-igéből indulva ki, *holdal* olyan mint *viadal* (Moln. A. „certamen, pugna“) a *vī*- (*via*-) „certare, pugnare“ ige mellett. Csak kopott végű alak *holdal* helyett a *holda* (alkalmasint *holdá* v. *holdā*-nak ejtve);

a *holdal-kelve*, *holda-kelve* nyilván olyan kitétel mint *bírság-nap jutva*. Továbbá *holtal* ugyanaz *hol*-tól, a mi *jövetel*, *menetel* a *jöv*-, *men*- igéktől; szintén kopott véggel *holta* (*holtâ*) és *holte* (azaz *holté*, alkalmasint legközelebb *holtaj*-ból). A *holval*-t végre szintén *l* képzős igenévnek veszem (v. ö. *fonal*, s imént *holdal*) egy *holov*- (*holoro*-) igetötől, mely úgy vehető föl *holod*- (= *hold*) mellett mint van *nyugov*- (*nyugoró*, *nyugorék* stb.) *nyugod*- mellett; participiuma ennek **holoró* lenne, a mi további *ny* képzővel még meg is

ny. XIX. 150. van ebben: **halovány** „pallidus“ (tkp. „albicans“).

Az osztB. *χολά* (accentuált *á*-val, a mi hosszúságra mutat) = osztlrt. *χολαί*- (e dialectusban többször *d* eredeti *l* helyett) reflexivo-inchoativ igetőnek mutatkozik (a milyen p. o. *pōtmāi*-kalt werden, erkalten: *pōt*- frieren). Valóban képzős igenév csak *χολαίit*, melynek *t*-je a rendes oszt. -*ta* nomen agentis képzőnek vehető. A teljes *χολαίit* (*χολείit*)-ből rövidül el végre az oszt. vog. *χolt*, *kuolt* is, a mint még a vog. *kolit-ä*-nek *i*-je is véteti észre. — A zürj. *kīa* (*kīla*)-nak vég *a*-ja is összevont hosszú vocalisnak értékével való.

Mint a m. *halorány*-val egy jelentésű s nyilván vele egyazon alapú (m. *hol*-, ugor *k, l*- „lux, lucere“) kerül még ide:

finn. *kalrea* pallidus, mortui referens colorem, *kalpea* id. || zürj. *kel'id* pallidus. — Ugyanis *kalpea*, *kalrea* tkp. *kalveda*, *kalpeda*, (= zürj. *kel'id*) változata egy *kalbada* alaknak, melynek alaprésze *kalba* oly képzésűnek mutatkozik, a milyen a f. *elpr*-beli *elpä* (= oszt. *jilip*, lásd a *jelen*-cikkben). — Továbbá, mint a *k, l*- igének causativuma:

vogK. *χolt*- jelenteni, megmutatni (indicare, monstrare, demonstrare, tkp. „erscheinen machen“): *χoltexat*- mutatkozni (sich zeigen) | vogL. *kult*- mutatni (zeigen).

ny. XXIII. 28. 132. **holló** corvus, rabe:

oszt. *χūλαχ* holló | osztS. *kōlak*, *kōlank* id. | osztB. *χολίχ*, *χολίχ*, *χουλγ* id.

vog. *kullaχ* holló, L. varjú (krähe).

Alkalmas etymont nyújt az oszt. *χūla* „korom“, osztB. *χuli* „szenny, korom“, miszerint a **holló** = *χūλαχ* „fekete (madár)“-t tenne. Ugyane jelentésű neve van p. o. a törökben a „sas“-nak (*kara kuş*). — Hogy a m. szónak *ll*-je assimilatióból eredt, azt az oszt. *χūλαχ*, *kōlak*-nak hosszú vocalisa is sejteti, mely, úgy mint sok más esetben, beleolvadt

gutturalisra vagy labialisra mutat; ellenben a *holló*-nak haidani „*horló*“ alakjára (M. Ny. Szót.) épen a szembetünő magyar és osztják-vogul egyezés miatt gondolni sem lehet.

133. *hólyag* (acc. *hólyago-t* vesica, blase):

Ny. XIX.

finn. *kuula*, *kuulo* bulla (aquae), pustula, tumor: *kalan kuulo* vesica piscis: *kupla* id. (*kalan k.*) || észt. *kubl* (g. *kubla*, -lu, -li) bläschen, pustel, beule.

150.
Ethnogr.
1873. 168.

lp. *koppale*- pustulare, pustulas concipere (*käta koppali manus facta est pustulosa*): *koppalak*, *koppalem*, *koppales* pustula, papula.

Látni való hogy a f. *kuula* csak változata a *kupla*, azaz *kubla*-nak (v. ö. *hauras fragilis*: *hapras*, azaz *habras*; *koura*: *kopra*, azaz *kobra*); a lp. *koppal*- szerint meg ezentúl a *kubla*-nak teljesebb *kub_{la}* alakjára jutunk (mert a lp. *koppal*-nak *pp*-jét épen úgy eredeti *b* helyett valónak kell néznünk, mint p. o. a *takke*- facere-beli *kk*-t eredeti *g* helyett: f. *teke*-, azaz *tege*-, m. *teve*-). E szerint a m. *hólya-g* (= f. *kuula*, *kuulo*) régibb **hovola-g*-ból való. — Még további elemzésre segít a f. *kupea*, *kupia*, azaz *kubeda* „tumidus“ (p. o. *k. leipä panis tumidus, bene fermentatus*), a mivel jóformán a *kopea* (azaz *kobeda*) „elatus, superbus“ (azaz tkp. „aufgeblasen“) egyazon szó. Megerősítik ezt a *kopea*-nak megfelelő észt *kobe* (g. *kobeda*) jelentései: 1) „stark, füllig, kräftig“; 2) „locker“ (= f. *kupea*). A fent kifejtett *kub_{la}*-t tartva egybe ezen *kubeda*, *kobeda*-val, kitűnik alapszóul *kub_o* (*k_ob_o*). Hogy ezt igének vegyük, ily jelentéssel „inflari, tumere, tumescere“, ajánlja az észt *kobeda* mellett *kobev* (g. *kobeva*), mely rendes *va*-képzőjű igenévnek mutatkozik (nomen agentis: „schwellend“); s csakugyan a *kobeda*, *kubeda* is hasonló igenévnek vehető (a finn ügynév. substantivus I. -ta, -tä, azaz -da, -dä képzőjével; v. ö. f. *kohta* a *hajt*- „agere“ cz. alatt).

Ugyancsak a *k_ob*- „tumere“ igét feltűntetik még a következő szók: észt. *kube* (tő: *kubeme*), pl. *kubemed* der unterste teil des leibes, inguinalgegend; *kubu*, D. *kubo* magen der vögel || finn. *kupu* ingluvies avium, venter animalium (= észt *kubu*); *kupehe* (nom. *kuve*) 1) hypochondria, seitenweichen: *kuve-liha* caro mollis inter costas et coxas (észt. *kube*); 2) locus ad coxas, latus; 3) ingluvies avium (v. ö. *kupu*) || mord. *kopa* beule | mdE. id., meg: schamgegend (v. ö. f. *kupehe*, észt. *kube*) || eser. *kava* stomachus (v. ö. észt. *kubu*) |

eserM. *kaval*:- *jal-gaval* calx pedis (v. ö. mord. *pilge-pekenä* „lábikra“, tkp. „láb-hasacska“).

Az ugor *k_sb_s* „tumere“ igének a *hólya-g* (= f. *kuula*, ug. *k_sb_sl_s*) szóban ilyen magyar alakja rejlik: *horo*-. Megtaláljuk ezt, frequentativ *-d* továbbképzéssel (v. ö. *halad*, *küszöd*), ebben az igében **hovad** (*hovadni* schwellen, aufschwelen, aufgetrieben werden: *fel-h* „feldagadni, felhólyagzani“, *felhovad a teste, keze* Szabó D., *hovad a fesztett csizma-bőr* M. Ny. Szót.). Változatalkja: **kuvad** (szék., Tájszótár: „*felkuvad* a kenyér héja, mikor a kenyér fölkél, s belől ürege van“, ném. „abgebacken“, v. ö. f. *kupea leipä*); de alighanem egészen más ige a *kuvad* ebben: „*le-kuvad a tapasz* a ház oldaláról = lehull“ Tájsz.; „*kuvad a fa kérge* midőn lehámlik“ Kríza.

134. **homály** caligo, obscuritas (*homályos* obscurus, subobscurus, obnubilus):

lp. *kvolmo* crepusculum: *kvolmote*- *vesperascere*.

zürj. *kimör* felhő (nubes); meg: *homály*; *kimira* felhős, *homályos*.

Eredeti *lm* helyébe a zürjénben többnyire *nm* (a szóvégén csak *n*) lépett (v. ö. *hamu*, *szem* cz.), de előfordúl az *l*-nek egyszerű elnyomásával, úgy mint többnyire a magyarban, *m* is, p. o. zürj. *komîn* harmincz-ban a *kom* e h. *kolm* három; állhat tehát zürj. *kimör* e h. *k_slmör* = lp. *kvolmo* + *r* végképző (v. ö. f. *katke-ra*, zürj. *čöčkör*, a *keserű* cz. alatt). Szintilyen *lm* helyett való *m*-vel van a *m. hom-lok*-nak megfelelő zürj. *kim*. — A lappban és finnben ellenben ilyen *lm* meg szokott maradni; azért a lp. *kvolmo*-tól külön szónak kell tartanunk a lpF. *guobmo*- (*guo'mo*-) „dunkel werden“ igét, a melynek inkább a finn *kuumehe* (n. *-me*) lux obscurior (ut *lunae*), *kuumotta*- matt schimmern, észt. *kumu* schein, schimmer, *kume* (*kumeda*) schwach glänzend, schimmernd (*k. päev* trüber tag) szókkal van köze.

135. **homlít** (*homlítani* absenken — *weinreben*): lásd a *homorú* cikket.

*huk. n.
isai.*

136. **homlok** frons, stirn (*hom-lok*):

yk. xxiii. 29.

votj. *kim* stirn; *kimes* schädel, stirn || zürj. *kim*: *sin-kim* augenbraue; *kimös* stirn.

észt. *kulm* (g. *kulmu* augenhügel, stirn: *laeva k.* vorderbug des schiffes; *kulmu-karvad* augenbrauen || finn. *kulma* angulus: *kulma-kiri* lapis angularis; *silmä-kulma*, *otsa-k.* tempus capitis (halánték); *kulma-luu* halántékcson, schlafbein || liv. *kulma*, *gūlma*: *silma gūlma* (*šilm kulma*) augenbrauen.

lp. *kulme*: *čalme-k.* palpebrae (Stockf. supercilium) || lpF. *gulbme*: *gulbme-guolgak* augenbrauen.

osztB. *χulim*, *χulum* augenbraue (pl. *χulmet*).

Látjuk hogy egy ugor *k_slm_s* szó, melynek első jelentése „prominens“ (f. *kulma*), különösen a felső arcz kiálló részeiről fordul elé „halánték, szemöldök, homlok“ értelemben; ugyanis zürj. *sin-kim*, f. *silmä-kulma*, lp. *čalme-kulbme*, tkp. „szem-k“, meg észt. *kulmu-karvad*, lpF. *gulbme-guolgak* tkp. „k.-szörök“; zürj. *kimös*, votj. *kimes* oly továbbképzéssel, mint zürj. *sölmös*, *sömös* „medulla“, ettől: *sölöm* „szív“. — Evvel a *k_slm_s*-val egyező a m. *homlok*-ból az alaprész *hom* (v. ö. *szem* = f. *silmä*), s csak az még kérdés, mi a *-lok*? Nézetem szerint ebben megmaradt a különben ugorság szerte elterjedt (f.) *luu* „csont“ szó (zürij. votj. *li*, cser. *lu*, mordE. *lovaža*, észt. *lū*, osztB. *luu*, vogB. *lu*), melynek nyilván az eredetihez közelebb álló alakja: osztS. *louχ*, meg osztB. *loχ* ebben: *χon-loχ* oldalborda (*χon* has). E szerint a m. *hom-lok* összetett szó, egészen = f. *kulma-luu* volna; v. ö. ezt „frons“-féle értelemben Kalevala 10, 89., (igen szép leány leírásául): „hold ragyogott *kulma-luulta* (k. csontjairól), nap a melléről“, hol a *kulma-luu* nyilván a „homlok“-ra vonatkozik. — Mint a *k_slm_s*-val meg nem férőt, most elhagytam: mord. *koña* „homlok“ (Szóegy. 132.); ez jóformán = f. *kuono* „schnautze.“

137. **homorú** concavus; convexus (Molnár A.); **homorod-** (*homorodni* sich krumm werfen):

homlít (*homlítani* absenken — weinreben: *bé-h.* földbe „temetni“ Temesvári István XVI. száz.):

finn. *komo* cavus, concavus; cavum (*vuoren k.* caverna montis); *komero* nische, wandschrank; — *kuma* gewölbe (hvalf): *kumaro* gebeugte stellung (gekrümmter rücken: *olla kumaroissaan*); *kumarta-* (pr. 1. -rran) se proclinare, sich verneigen; — *kumo* status rei subversus (*on kumossa v. kumolla* est subversus: *kaadan kumoon v. kumolle* subverto); *kumoo-*, *kumoa-* subvertere, umwerfen; | *kovera*, *kovero*, *kopera* excavatus, concavus, curvus; *koveri*, *koveli*, *kovelo* culter inflexus, quo quid excavatur; *koverta-*, *kovelta-* (pr. 1. -rran, -llan) excavare, concavum facere, incurvare.

omat > ovat
nämät >
näväs
(See, A.H.)

ész. *kumm* (g. *kummi*, *kummu*), D. *kumo* gewölbe, wölbung: *kummi heitma* sich -werfen; *kummer* (g. -era) nicht flach, convex, concav (*laud tombab kummeraks* das brett wirft sich); *kummar*, -ras (g. -ra) höhlung, innere seite eines gefäßes; *kummarda-*, *kummerda-* beugen; (intr.) sich beugen, sich bücken; *kummuli*, *kummuliste* umgekehrt, mit dem gesicht nach unten; *kummuti* id.; *kummuta-* umkehren, umstülpen, abwärts. neigen; (intr.) sich bücken. — *komel* (g. -la) gebogenes messer (zum aushöhlen); *komelda-*, *kummelda-* krumm werden, sich werfen | *kover* (g. -era) krumm: *koverda-* krümmen; aushöhlen (*kulpa k.* kochlöffel schnitzen, aushöhlen).

lp. *kobmo*, *kubmo* eversus, inclinatus (*kobmot le* prostratus est humi); *kobmane-* everti, subverti; *kobmete-*, *komete-* evertere; — *kubmartalle-* incurvato dorso salutare | lpF. *gomo* umgestürzt (adv. *gobmot*); *gomote-* umstürzen; — *gobmar* krumm; *gobmerde-* sich bücken, sich verneigen; *gobmardalla-* id. (fr.).

eser. eserM. *kumal-* (praes. 1. -lam) se inclinare, salutare; *kumuk* pronus, ventre deorsum verso: *kumukt-* evertere (fölfördítani).

mord. *koma-* sich niederbeugen, sich bücken: *komada* gebückt, lehajolva; *koŋmaŋti-* beugen | mdE. *koma-* sich bücken; *komarto-* bücken, neigen, umwerfen.

zürj. *kimñ* mit dem gesicht zur erde (нищъ, ничкомъ); *kimñti-* umwerfen; *kim* subvertere (Castr.) || votj. *kimñ*: k. üš- auf das gesicht niederfallen; *kimal-* umwerfen.

osztB. *χom*: *χom juχ* koporsó (sarg, гробъ); *χomolča* muschel, muschelschale; *χomalñ*: -ña verilita zuründen

vö. Komoro
44.

W9f

(округлять); — $\chi om\tilde{t}\dot{i}$, $\chi om\dot{d}a$ (= mord. *komada*): $\chi om\tilde{t}\dot{i}$ *sagat* наклонно, niedergebeugt: $\chi om\dot{d}a$ *mukir\dot{l}im* наклонившийся ничкомъ; — $\chi omb\tilde{t}\dot{i}lt$ - umwerfen.

vogK. $\chi om\dot{i}$ mit dem gesicht zur erde (Máté 17, 6. $\chi om\dot{i}$ *patset* падоша ницы); — $\chi omel$ grab, sarg (гробъ).

Most a m. *homorú* közönségesen csak „concauus“ értelemben divatos; hogy azonban Molnár A. nem alap nélkül tulajdonította e szónak az ellentétes „convexus“ jelentést is, bizonyítja Kresznerics, ki 1820. ezt hallotta Ságbon: *ki-homorodik* „extuberat“. V. ö. Tájszótár: *homorodás* „deszka közepének melegtől feldudorodása“. E szerint a *homor-* magában csak „görbült“-et tesz, akár kiálló, dudorodó az, akár behajló, horpadó (v. ö. észt. *kummer*). De azon megszorítás sem látszik eredetinek, hogy a *homor-*t csak sík- vagy lap-félék (deszka, bőr) görbüléséről értjük: *homorítani* „a szántó vasat úgy görbíteni, hogy az földbe bele akadjon“ (Tájszótár). Egyenesen s egyszerűen „görbedést, hajlást“ fejez ki a *hom-* alapszó a *homlít* igében is, mely helyett a *dönt* is fordul elé; evvel párhuzamban áll, hogy a „kör“, alapfogalmából kiinduló igék az „eldölés, ledölés“ kifejezésére szolgálhatnak (lásd a *kerek*, *kör* cz. végén).

Ugyanezen „inclinatus, incurvatus“-féle alapértelemnél fogva tartoznak egymással és a m. *homor-* és *homlít*-val egybe a felhozott többi ugor nyelvekbeli szók. Ezeknek is egy részén fejlett ki a „cavus, buchtig“ jelentés (f. *komo*, észt. *kummar*, *kummer*; oszt. χom *jux* tkp. „lignum cavum“ = koporsó; vog. $\chi omel$); másik részén meg a „pronus, subversus“-féle (f. *kumo*, észt. *kummuli*, lp. *kobmo*, *gomo*; cser. *kumuk*, zürj. votj. *kim-*, oszt. $\chi om\tilde{t}\dot{i}$, $\chi omb\tilde{t}\dot{i}lt$, vog. $\chi om\tilde{t}\dot{i}$). — Alapalaknak, melyet névszóinak veszünk, ez mutatkozik: $k_m r_s$ = f. *komo*, *kuma*, *kumo*, észt. *kumo* (D.), *kummu*; lp. *kobmo*, *ko'mo*, *gomo*; oszt. χom . Ebből *r*-es továbbképzés (v. ö. f. *katkera* a *keserű* cz.-ben): $k_m r_s r_s$ = f. *komero*, *kumaro*, észt. *kummera*, *kummara*; lpF. *gobmar*; = m. *homor-* (*homoro-*), melyből végre *homorú* úgy mint *keserű*: *keser-* (*kesere-*). Evvel váltakozik *l*-es továbbképzés; $k_m l_s$ = észt. *komela* (e h. *komela*), oszt. $\chi omal$ - (ebben: $\chi omal\tilde{t}\dot{i}$), vog. $\chi omel$. — Származott igék a) $k_m r_s$ -tól: f. *kumoo-*, *kumoa-* (azaz: *kumoda-*) = mord. *koma-*, zürj. *kim-*; még frequentative folytatva: cser. *kumal-*, votj. *kimal-*; észt. *kummuta-*; lp. *komete-*, *gomote-*; b) $k_m r_s r_s$ -tól: f. *kumarta-* (azaz *kumarda-*), lp. *kubmarte-*, *gobmerde-*; c) $k_m l_s$ -tól: észt. *komelda-*, *kummelda-*. A m. *homlít*-beli *homl-*

(*homolo-*) ige = f. *kumoa-*, azaz *kumoda-*; v. ö. denominativ m. *-l* (*-lo*, *-le*) = f. *-da*, *-dä-röl* NyK. X, 55. 56.

Az észti szókban (*kummu*, *kummera* stb.) a kettős *mm* ugyanannak mutatkozik a mi a lapp *bm*, mely *m*-vel változik (*gobmol*, *gobmar*); meg is van még az eredeti egy *m* a *komel*, *komelda*-ban s a dorpai *kumo*-ban. Szintígy p. o. észti. *hämär* és *hämmär* = f. *hämärä*; *rammu* robur = f. *ramu* stb. — Különösebb ennél egy finn-észti *k_vr*, *k_vl*-alak a *k_mr*, *k_ml*- helyett; azonos voltát bizonyítja pedig az észti *komel* = f. *kovelö* culter inflexus. Fölismerjük itt azon *m: v* hangváltozást, melynek több példáját a magyarban találjuk (*név: neve*: f. *nime*; *lé, leve-*: f. *lieme*; *nyelve-*: lp. *úalme*, vog. *úelm* stb.). Megjegyezvén hogy a *v* helyett *b* is állhat, mely a mostani finn hangrendszer szerint nyílt szótagban *p*-nek hangzik (*kopero*, tkp. *kobero*, e h. *kovero*), lehet még ezenkívül is a finnben az *m: v*-nek némi nyomát találni: f. *hermo* nervus, *hermotoin: hervotoin* | f. *ramu* robur, *vigor corporis*, észti. *ramu: rapia* inflatus, tumidus (*r. mies* vir elatus, *r. sade* pluvia vehemens), észti. *rabe*, g. *rabeda* rüstig, munter | f. *loma*, *lomo* cavamen, lacuna: *love*, n. *lori*, incisura, cavamen, lacuna | f. *huimaus* ictus celer: *huipaus* id.

ηκ. xxiii.
27.

138. *hón* axilla, ala (*hón alatt való szőr pili* subalares: h. *alá venni* unter den arm nehmen, *hónam alá vettem*, *fogtam* stb.; *hón-al* achselhöhle: *hónam alja*, *hónad alja*, *hóna alja* stb.):

zürjP. *kon-ult* achselhöhle (подмышка).

vog. *hohni* (χοήνι): *kat h.* karhajlás, *hón*; *sans h.* térdhajlás, kniebeuge.

osztB. *χon* bauch, *χonije* id. (dim.) | osztIrt. *χon*, *χonaj* magen.

finn. *kainalo* ala brachii, locus inter corpus et brachium (*kainalossa* sub brachio, *hón* alatt; *makaapi kainaloissani* jacet in brachiis v. sinu meo) || észti. *kaenal* (g. *kaenla*, *kaendla*) arm (als umschließendes): *kaenlas* unter dem arm, *kaenla all* id.

Legszorosabban egyezik a m. *hón*-val alakra és jelentésre a zürj. *konult*-beli *kon*, melyhez még *ult* „alj“ járult (v. ö. *ibös-ult* „küszöb“ szószerint „ajtó-alj“). De a zürj. *kon-*

nult ezt is teszi: *номаауха*, azaz: „kebel-alj“, a mi már a „has“ tája. Megértjük innen, hogy a teljesen egyező alakú oszt. *hon* csakugyan egyazon lehet a m. *hón*, zürj. *kon*-val, noha „hasat“ teszen (v. ö. orosz *пазуха* „busen“, a szerbben *пазукo* „hón, hónalj“). Látni való ugyanis, hogy a *hón* (*kon*, *hon*)-nak szélesebb alapjelentése ez: „hajlás, bucht, cavum“ (v. ö. *homorú*-nak alapszavát), s ezt kétségen kívül teszi a vog. *hohúi*, mely a „térd-hajlás“-ról is fordul elé. Szintígy a lpF. *gietta-gav* „armhöhle, hón“, szószerint „kar-hajlás“. Nem lehet tehát a m. *hón*-nak a MNySzótárával igazi jelentésül ézt tulajdonítani „a karnak alsó (? felső) része legfelül“; van értelme a *hón* „alja“-nak (*hón alatt* stbinek) úgy is ha *hón* épen csak azt teszi, a mit teszen is: „a kar töve alatt levő üreg“ (v. ö. zürj. *kon* „ult“).

A szónak eredetibb alakjára vezet a vog. *hohúi* (*χοχúi*), mely szerint az *n* előtt gutturalis állott: *k_sgn_s* = *hón* (*hóno*), oszt. *hon*; maga a vog. *hohúi* = osztB. *honije*, osztIrt. *honaj* (dim. alak). Ilyen *k_sgn*- pedig még a f. *kain*- (észt. *kæin*-), illetőleg *kaina*- (*kaina-lo*)-ból is látszik ki; e mellett megjegyezhetjük, hogy az egész *kainalo*-nak végrésze nem *alo* (*ala*) = „alj“, hanem folytató *-lo* képző (úgy mint *ontelo* *cavus*-ban: *onte cavus*, *cavum*). Könnyen rá is ismerhetünk ezen *k_sgn*-nak alapszavára (*k_sg*-), hogy az nem egyéb mint a „*hajt*- *flectere*, *hajt*- *flecti*“ igének ugor alapszava *k_sg*- (lásd a „*hajt flectere*“ 97. sz. cikket).

A *k_sgn*-tól eltérő szóval a mordvinban „hón“: *kavil* (*kavl*-), ebben: *kavl-al* „hón-alj“. Meglehet azonban, hogy csak azon töből sarjadt ki e *kavl* is, a melyből *k_sgn*, (*hón* stb.), t. i. a *k_sg*- „hajlani“ alapszóból. Figyelmet érdemel, hogy e mord. *kavl*- alakra teljesen = f. *kaula*, észt. *kael* (g. *kaela*) „collum (hals, nacken)“, a mely pedig több finn dialectus tanúsága szerint ebből lett: *kagla*; szintígy *g*-ből lett *v* nem ritka a mordvinban sem. A „collum“ jelentés meg egyező a „hón“-val, a „hajlás“-féle etymon alapján, v. ö. az előbbire nézve: gót *agga* (azaz *anga*), *hals-agga* „nacken“ (mai felnémet dial. *die anke* „nacken“) = *ἀγκυ* : *ἀγκών* bug, *ἀγκύλος* krumm stb. (szkr. *anka* „schooß“, és „haken“). V. ö. m. *kajla* a *k_sg*- hajlani igétől. Az hogy evvel egyező zürjP. *gola* „hals, collum“ is megvan, hihetőve teszi, hogy a f. *kaula* (*kagla*) még sem a litvánból átkerült kölcsön-szó (lit. *kaklas*), a mint ezt Thomsen (Einfluß 85.) egyéb kétségtelen litván-finn kölcsön-vételek mellett bátran állíthatta.

Helich-Luntzer 139. **hopores, hoporty** tuber, salebra (adj. *hoporcsos* salebrosus, holperig, uneben); **hupores** id. (*huporcsos* „hol sok apró dombocskák vannak“ Kriza); **hoporj, hoporja** id. (*hoporjás: háta h. salebrosus* Molnár A.):

mord. *kopeř* rücken: *käd-k. handrücken* (Reg.); *kopir* rücken, boden eines gefäßes (Ahl.) | mđE. *kopeře* rücken; *kupoř, kupořks* erdhaufen, kleiner hügel: *kupořkev* hügelig, hümpelig.

Teljesen egyezők a m. *hoporcs* és mđE. *kupořks* (v. ö. *hám, háncs*: f. *julmukse*); ezekben *cs, ks* képző, kicsinyítő értékkel. Csak ejtési változatnak látszik *hopor-ty*; de más képzővel valónak *hoporja*. — De a *hopor-*, mord. *kupor-, kopir* tőszó is még *r*-es származéknak látszik. Van ugyanis m. *hupás* is = *hoporjás (háta hupás)*; s a mordvinban: *kopa* beule, geschwür | mđE. *kopa* beule: *kopav* voll beulen. A m. *hupa* egyenesen azon *hupolyag*-hoz csatlakozik, mely a *hólyag*-nak mellékalakja; tartozik e szerint az ugor *k₃b-* „tumere, tumescere“ alapszóhoz (lásd a *hólyag* cikket). — Ezen az alapon még ide vonhatók, bár részint jócskán elkülönösödött jelentéssel valók, ilyen *r*-es képzésű tőszók: észt. *kobar* (g. *kobara*) traube, büschel, haufen: *kobarine* (g. *-rize*) knopperig, uneben, runzelig; — *kobr* (g. *kobru*) schaum; — *koberik* (g. *-iku*) wurst || lp. *krobber* fungus, schwamm.

Toldat: zürjP. *kibiš* uneben, holperig.

140. **hord** (*hordani* portare; *hordó* portans, portator, vector; dolium, faß; *hordozni* portare, gestare):

finn. *kuorma* onus ferendum, vehes (ligni, foeni etc.); — *korento, korenta* vectis quo quid portatur || észt. *kõrem* (g. *kõrma*) last, Bürde, ladung, fuhre; — *korend* (g. *-nda*) stange.

zürj. *karnan*, P. *karlan* schulterjoch zum tragen (коромысло).

A f. *kuorma* („onus ferendum, tracht“) első tekintetre is *-ma* végű igenévnek tűnik föl, melyből egész biztossággal egy *kuor-* (*kuore-*) ige következik, „ferre, portare“ jelentéssel. Szintűgy a f. *surma* „halál“ névszónak csak az

korento
AH 8.

észtben maradt fenn az igéje: *sure-* „halni“. — Ennek a *kuor-* (*kōr-*) igének rövidült vocalissal (*o*) frequentativuma *korenta-*, melytől *korento* „hordó (eszköz)“, mint *o* vészű igenév, vagy *korenta*, mint magával az igétővel azonos, képzőtelen igenév. — A zürjében rendes nomen agentis (és egyszersmind nomen instrumenti) készül *an-*-val; így *karlan*, *karnan*-ból következik *karli-*, *karni-* ige, mely két alak közül az első *-l* (*-li*) képzős frequentativuma egy **kar-* igének; *karni-* meg alighanem csak ejtési változata a *karli-*-nak. — Látni való hogy ennek a *k_r-* (f. *kuor-*, *kor-*, zürj. *kar-*) „ferre, portare“ igének a m. *hord-* (*hordo-*)-ból *hor-* felel meg, mely mellett *hord-* úgy mint *kér-* mellett *kérd-*; illik is a „portare“ jelentéshez a *-d* mint eredetileg frequentativ képző (= ug. *-nd*), s érdekes megjegyezni hogy így a m. *hord-* e h. *horodo-* teljesen a f. **korenta-* (azaz *korenda-*) igével egyező.

Arra hogy a *hordó* „dolium“-ot a *hord* „portare“ igtől elválasztva, „gorduló, azaz gördülő“-nek értelmezzük nincs semmi szükség. Eszköz elnevezése első sorban a czélt, melyre az szolgál, szokta kifejezni, inkább mint a sokszor nem maradandó külső alakot. Igaz hogy mai *hordónk* már csak tartásra van szánva; de vajjon a víz-*hordás*-ra használt edény, melynek most idegen eredetű neve van (*veder*, *csöbör*), nem híhatták-e hajdan *hordó*-nak? A ném. *faß* is, mely a *fassen* igéhez tartozik, szintén valaha szélesebb értelmű volt (= „gefäß“); a megfelelő svéd *fat* még ezt is teszi: „schüssel“; a gör. *φάρτρα* meg tkp. „hordó“ s jelent „tegez“-t.

141. horny (acc. *hornyo*-t crena, stria: falz, riefé, hohlkehle; adj. *hornyos*; *hornyolni* crenam incidere, striare):

eser. *korno* út, csík (via, stria: *jol k.* fußweg, semita): *kornan* csíkos (striatus) | eserM. *korna* id.

zürjP. *kirla* linie, furche: *kirlal-* linien ziehen, furchen. osztB. *χur*: *još χ.* weg, pfad (тропа).

Első jelentés nyilván ez: „furche, riefé“ vagy akár „fossa“; ebből „via“, mely a távolról nézőnek hosszan futó „stria“ képében tűnik föl. A zürj. *kirla*-ból legelőbb *kirl-* (*kirlī-*) válik ki, mely megint egy *kir-* igének frequentativ alakja lenne; jelentené pedig e *kir-* ige hozzátétőleg ezt: „einschneiden, graben, furchen“. Meg is van még ilyen ige a cseremiszbén: *kor-* (pr. i. *korem*) „rajzolni, delineare“,

melytől, a *kír*-nak szélesebb értelmével, csakugyan származhatik a *korno* „horny“, oly *n*-es képzéssel mint *hón*, zürj. *kon* az ugor *k_g*- „hajlani“ igétől (lásd a *hón* cikket).

Yk. XXIII. 33.

142. **hosszszú** [**hoszjú**, **hojszú**] longus, prolixus (adv. *hoszszan*; comp. *hoszszabb* longior; *hoszszat* per longum: nap-h. per totum diem):

hosszatján
= *hosszabban*

(*Szkl.*,
MS.)

Dehjesen:

kaša Yk.

XXI. 322.

vog. *košä* hosszú: *košät* weit, in der ferne; *košan* weithin, weiterhin (*til k. ät mim* ennél továbbra nem adom); *košanl* von weitem | vogP. *košä*: *košät*, *kašan*, *kašanl* id. | vogK. *xočä* longus, longinquus: *χ. lonχ* hosszú út; *xočät* (adv.) messze (weit entfernt: *χ. oli* messze van).

zürj. *kuž* hosszú (*k. nem* langes leben); *kuža* längs (hosszant, hosszában: *tuj k.* längs des weges); P. *kužet* in die länge ziehen || votj. *kuz* lang: *kuzja* längs: *kuzjana* immerfort; *kuzjat*-verlängern.

cser. *kužo* hosszú | cserM. *kuža* id.

Szembetűnő a vog. *košä* (*xočä*), zürj. votj. *kuž*, *kuz*, cser. *kužo* egymással és a m. *hoszjú*-val való egybetartozása. De másrészt megint nem hihető, hogy a cser. *kužo* mellett létező *kut* „longitudo, hossza vminek“ merőben más eredetű legyen; s ezzel együtt még egyéb ugor nyelvekbeli szók, melyek *k* (*χ*)-n kezdődnek, mélyhangúak (többnyire *u*-val), s ezt jelentik „longus, longinquus (remotus)“, úgy mint:

osztB. *χuu* hosszú (*χ. nubit* h. élet): *χuuna* (loc.) messze, weit, *χuulta* (abl.) messziről, von weitem; *χura* weiter hin, *χuvat* längs (*χadl χuvat* per totum diem, *χonñ χ.* dem ufer entlang) | osztIrt. *χou* lang entfernt: *χovan* fern, *χovatta* von fern, *χova* weithin | osztS. *kouχ*: *koron*, *koralta*, *kokko*.

mord. *kuvaka* (plur. -kat) hosszú: *kuvat* hosszú ideig, soká; *kuvalga* hosszant, längs; *kuvalma*, *kuvalmis* längs, wegen; *kuvalgidi*-hosszabbodni | mordE. *kuvaka* lang, länglich: *kuvat*, *kuvasto* lange; *kuvalmo*, *kuvalms* längs, entlang, durch hin; *kuvalgado*-fortfahren, fort dauern, lang werden.

lp. *kukke*, *kukkes* longus (*kukkes laido* iter longum): *kukken* procul, *kukket* e longinquo, *kukkas* longe (p. o. *vuolget* abire) *kukkane*-prolongari, produci; *kukkalaste*-cunctari, morari | lpF. *gukka*, *gukke*, *gukkis* lang: *gukken* procul, *gukkas* weithin: *gukkane*-prolongari.

finn. *kauka* (remotum, longinquum: *kauka-maa* terra remota): *kaukana* procul, *kaukaa* e longinquo, *kau'aksi* (*kau-vaksi*) weithin || észt. *kauge* weit, fern: *kaugele* weithin, *kaugelt* von fern; *kaugene* (g. -gese, -getse) weit: *k. tē* weiter weg.

Ezekben közös alaprész, melynek a „longus“ kifejezése jut: oszt. *χου* (*koro-*), *χου* (*χου_s*), mord. *kuva-*, lp. *ku-*, f. *kau-* (egyező *k*-képzéssel md. *kuvaka*, f. *kauka*, lp. *kukke*, osztS. *kou-χ*) vagyis: ug. *k_sv_s*, *k_{ss}*. Lehet pedig ugyanez, mint *ko-*, *ku-*, *ho-*, a *hoszju*, *χοῦ*, *kuž*, *kužo* szókban is, föltéve hogy a hátra levő szóvégek (-szjú, -sä) alkalmas képzőmód szerint alakultaknak bizonyíthatók.

A megfejtés kulcsául itt a *k_sv_s*, *k_{ss}*-nak finn *kau-* (*kauka*, azaz *kau-ga*) alakja szolgálhat. Szintén „lang, länge“-féle jelentésű *kau* van a f. *kaute* (nom. *kausi*) „zeitdauer, spatium temporis“ szóban, p. o. *pjivä-kausi* „totus dies, journée“ (v. ö. *nap-hosszat*); töle való a *kautta* „durch, durch hin“ postpositió, p. o. *metsän k.* durch den wald hin (v. ö. mordE. *kuvalmo* „längs entlang, durch hin“). Az ebbeli f. *kau-* pedig nem más, mint az ugor *k_sg-* „fluere, currere“ igének egyik finn alakja, melynek a *kaute* -*te* (-*de*) képzős igeneve, tkp. „verlauf“ (lásd a *hajt* „agere“ cz. alatt, 74. lp., a finn szókat). Már pedig evvel a *kaute*-val tűnik föl azonosnak a cser. *kut* „länge“, s ehhez képest azt kell vélnünk, hogy a f. *kau-ga*, lp. *kukke*, oszt. *χου* stb. „longus“ szók igazán ezt teszik: „fluens, currens“. De lehet-e a „hosszú“-nak ilyen etymonja? — A „hosszú“-nak nevezett térbeli kiterjedés általában „vonalszerű“-nek vagy vonalhoz közeledőnek tűnik föl; ilyenképen kiterjedt tárgynak észlelésére, fölfogására csakugyan kell hogy a szemünk sok egyes egymást követő pontok során végig „haladjon, rajta átfusson“; az élénk naív nyelv-képzelet meg az öntudatlan észlelés-módját átveti magára a külső tárgyra mint tulajdonságot, s bátran azt mondatja: hogy a tárgy (a szem előtt) „futó, folyó“ (v. ö. ezen észjárás szerint: der weg geht, läuft, wendet sich). Más szóval: „hosszú“ a. m. „sich hinziehend“ = „folyó, haladó (fluens, currens)“. Észre is vehettük már a „currens“-nek „longus“-ba átmenetét a f. *kaute* (*kausi*) szón, mely az észtben (*kaud*) még csak „richtung, weg“; de itt is már *kaudu* „vorbei, entlang“ (v. ö. f. *kautta*). S ugyanily jelentés-fejlődés mutatkozik a gör. *δολιχός* „longus“ szón, e mellett: *ἐν-δολιχός* „fortdauernd“ (megfelel szkr. *dīrghas*, zend *dareghas* „hosszú“, s alapszóul van: szkr. *dhrag'* - „hingleiten, streichen, ziehen (von vögeln)“ (lásd: Curtius, Griech. Etym. 180.).

/ä

A f. *kauka*, oszt. *χου* stb. „longus“ szóknak, meg a vog. *kosä* és társainak közös alapszavát e szerint az ugor *k_sg_s* „fluere, currere“ igében ismerjük föl, a melytől való igenév (nomen agentis) alkalmas a „longus“ adj. kifejezésére. Még pedig magával ez igetövel egyező, képzötelen igenévnek látszik az oszt. *χου, χuu, kovo* (ebben: *koron*), vagyis a *k_sv_s* alak e h. *k_sg_s* (v. ö. *g: v* hangváltozást elétüntető alakokat a *hajt* „agere“, *jó* fluvius és *jut* cikkek alatt). A finn *kauka* (azaz *kauga*)-ból csak *kau* felel meg a *k_sg-* igének (v. ö. *kaute*); képzőjét *-ga* a *-ja, jä* rendes nomen agentis képzővel ugyanaznak tartom, a melyhez úgy áll mint az egytagú ige-tökhöz járulni szokott *-pa, pä* (azaz *-ba, bä*) participiumképző a *-va, vä* alakhoz (v. ö. *suopa* kívánó, *käypä* kelő: *antava* adó, *elävä* élő); a f. *kauka* (*kauga*)-nak megfelel a lp. *kukke* úgy mint *teke-* (*tege*)-nek *takke-*; végre még az osztS. *kouχ* is úgylátszik = *kau-ga* (*kou-χ*). A mord. *kuvaka*-beli *kuva* azonban, mely a mdE.-ban is *kuva* (és nem *kuvo*), nem lehet csupán csak = *k_sv_s*, vagyis *k_sg_s*; annak hosszú *ā*-val föléró *a*-jában hihetőleg már igenévképző rejlik, még pedig a különben a mordvinban már nem rendes divatú f. *-va, -vä*-féle. — Nem magától az egyszerű *k_sg_s* igétől, hanem ennek s (ugor *sk*) képzős frequentativ alakjától való a vog. *kosä*; az ebbeli igető *kos-* (*kos_s*) csakugyan = f. *koske-* (lásd a *hajt* „agere“ cz. alatt, 75. lp.), s maga a *kosä* névszó a f. *-ja, -jä*-féle cselekvőnév-képzővel alakultnak vehető: e h. *kos_sj_s* (v. ö. f. *kosia* freier, tkp. *läufer*“, e. h. *koseja, koskeja*). Szintígy a zürj. *kuž* e. h. *kuzi, kuz_sj, kuz_sj_s* (v. ö. votj. *kuzja, kuzjat*-). Végre a m. *hoszszú*-ban az *ó, ő* (*ú, ü*)-féle igenév-alaknak alapúl szolgáló igető *hoszj-* (*hoszjú*) vagy *hojsz-* (*hojszú*); megfelel a f. *koske-*, vog. *kos-* (= ug. *k_sg_ssk-*) frequentativumnak, s az *szj* még egy fokkal közelebb áll az eredeti *sk*-hoz mint a rákövetkezett assimilált *szsz* (*hoszszú*); a *hojsz* alak vagy átvetéssel a *hoszj*-ből való, vagy az ebbeli *hoj* = *haj-* a *hajt* „agere“ igében (*hoj-sz* = *k_sg-sk*). Akárhogy, annyi bizonyos, hogy a *hoszszú* (*hoszszó*)-nak minden alkotó eleme megvan ezekben is: *kószó* (*kósza*), *kúszó*.

143. **hovad** (*hovadni* schwellen, aufschwellen, aufgetrieben werden): lásd a *hólyag* cikk végén.

144. **hoz, hozzá** (*hozja*) ad, zu, an (*hozzám* zu mir, *hozzád* zu dir, *hozzája* (*hozzá* zu ihm stb.; régi alak: *hozjám* stb.; *falhoz* an die wand, *tűzhöz* zum feuer, an das f.):

osztB. *χοζα* zu, an (къ, ко, у, при: *veškat eviḡipsa χ. kerlalet ad veram fidem convertuntur; pos χ. tajta* мѣтитъ, zielen, szószerint: „zum ziel hin halten“; *jogan muñ χοζα ašnal ul* der fluß ist nah zu uns; *lu χ. у него* (bei ihm, an ihm); — *χος*: (Ber.) *i-χος-jañ* undecim, одиннадцать (Obd. *jañ-arka-it*), *χut-χος-jañ* tredecim тринадцать, *χut-joś-jañ* (*jañ-arka-χut* sedecim stb.

Kétség nincs, hogy a m. -hoz (-höz) csak rövidültje a hozzá-nak (v. ö. -be és belé-m, belé-d); ez meg e h. hozjá; az is világos, hogy a vég á-ban foglaltatik hova-irányt jelelő rag, úgy hogy töszóúl ez tűnik föl: *hozj-* (*hozjo-*). Szintúgy az oszt. *χοζα* a-jában van irányrag (v. ö. *puñil* oldal: *puñila*, *puñila* odalra, félre); töje tehát: *χοζ*, illetőleg *χος* (e h. *χοζ*, *χος*). Hogy ez „oldal, körülvalóság, közelség“-félélt teszen, kitetszik a nyilván vele egybetartozó *χοziñ* szóból: *χοziñ el'ta* von der seite (съ боку); *χοziñna volta χο* (χ. lakó ember) Nachbar, сосѣдь; *χοziñna* (loc.) bei, neben (возлѣ, подлѣ). — A 11—19. számneveket az osztB. (Berezov) úgy szerkeszti, hogy az elűljáró egyest *χος* által köti össze a „tíz“ (*jañ*)-val; más-képen szerkeszti az Obdorszki nyelvjárás, t. i. *arka*-val köti az egyest az előre bocsátott „tíz“-hez *jañ-arka-it* tkp. „tíz fölibe egy“. Azt hihetnők hogy a berezovi számnév-szerkesztés az orosz mintájára készült, hol p. o. тринадцать „drei auf zehn“; azaz: hogy *χος* e h. *χοζα* a mondott számnévekben oroszosan levén elrakva, p. o. *χοlim-χος-jañ* e h. volna *jañ-χος χοlim* „tízhez három“, minthogy nem látszik természetesnek a kisebbikhez adni hozzá a nagyobbikat (háromhoz tíz). Amde az osztIrt.-ban is van ilyenrendű szerkesztés (*χος* helyett *χut*-val): *kāt-χut-joñ* tízenkét, *χūdem-χut-joñ* tízenhárom stb.; meg szintén a vogulban (*kujp*-val: *äü-kujp-lu* 11, *kit-kujp-lu* 12, *korom-kujplu-lu* 13 stb. (vogL. *kit-kajp-lou* 12, *kūrum-kajp-lou* 13. stb., vogK. *kit-kujp-lov* 12, *nile-kujp-lov* 14); s ha csakugyan az oroszoknak utánzása volna e szerkesztés, alighanem a na „auf“-nak szorosan megfelelő postpositióval éltek volna. Más fölfogást sejtet azonban a vog. *kujp*, mely -p képzőjű melléknévnek látszik (olyannak a milyen a m. *ű*, *ű*-féle melléknév, p. o. nagy *hasű*, nagy *fejű*). E szerint a *kujp* a megelőző egyessel összekapcsolva jelzője a „tíz“-nek, úgy hogy p. o. *korom-kujp-lu* tkp. „három *kuj*-ű tíz“. Ezt, ha a *kujp*-beli *kuj*-t, meg az osztIrt. *χut*-ot egyazonnak vesszük az osztB. *χος*-val (régibb *χot*, *χotk* alapján; v. ö. a m. *köz* [köz-z-], oszt. *kut*, vog. *kvāt*-, *kvot*-nak ugor alakját: *kstkš*, *kšskš*), az osztB. *χος*-nak fentebb kifejtett jelentésével így

értelmezhetjük: „három-mellékű tíz“, azaz „hárommal-járó tíz“ („drei-beseitetes zehn“ = „drei zur seite habendes zehn“).

Yk. xxiii. 29. 145. **húgy** (acc. *húgya-t*, *hugya-t* urina, lotium: adj. *húgyos*, *hugyos*); **húgy** (*húgyi* mehere, mingere, urinare; *húgyó* mingens: *h. disznó*); **hudd** (pr. 3. *huddik* mingit: *huddó*, *huddás*); **huddoz**, **hugygyoz** (-ozni, pr. 3 -ozik id-frequ.):

finn. *kuse* (nom. *kusi*) urina, lotium; *kuse-* mingere, harnen: *kusaise* (n. -*iäinen*) formica || ész. *kuzi* (g. *kuze*) harn: *siplaste k.* ätzender saft der ameisen: *kuze-*, *kuzi-* harnen (*sipelgad kuzevad*): *kuziline*, *kuzilane* (g. -*lize*, -*laze*) ameise.

lp. *kožža* lotium; *kožže-*, *kožžete-* mingere; pluere (*väräld kožžegoti* pluere coepit); *kožželes* (*k. mana* infans qui urinam non valet retinere) | lpF. *guž* urina; *gužža-*, *gožža-* urinare.

cser. *kuž*: *k. vüt* urina (húgy-víz); *kuž-* (pr. 1. *kužam*) urinam facere: *kužed-* id., fr.

zürjP. *kuž* urina; *kužal-* harnen || votj. *kiž* harn; *kižal-* harnen.

vog. *kuš* húgy (*k. uit'* „húgy-víz“ id.; *k. kuri* harnblase) | vogL. *kuš-* harnen.

osztB. *χos*, *χoš*: *χ. jink* urina (húgy-víz); *χos-* harnen | osztIrt *χos-* harnen.

Úgy mint a magyarban *húgy* és *húgy-ni*, van a finnben is teljesen egyező alakkal *kuse* névszó és ige; egyéb ugor nyelvben is a kétféle szó közel egyazon alakú (oszt. *χos* és *χos-* cser. *kuž* és *kuž-*; a zürj. *kužal* frequentativuma egy *kuž-* igének: *kuž* pedig „húgy“ stb. Azt hihetnők tehát, hogy *kuse* „húgy“ képzőtelen igenév a *kuse-* ige mellett, úgymint f. *joge* (*joki*) a *j,g-* „fluere“ ige mellett (lásd a *jó* „fluvius“ cz.). Azonban az ész. *kuzi-* is, s a lpF. *gužža-*-nak vég *a-*-ja szintén valami képzőelemre mutat, nem különben a cser. *kuž-* igének *am-*-féle praesens-ragozása, s e szerint mégis a névszót (*kuse* stb. „urina“) kell elsőbbnek tartani, s az igét (*kuse-*, *χos-* „mingere“) meg ettől való denominativumnak; mert van egy ugor denominativ ige-képzés,

Zann. 120

melynek képzője jelesen a lappban, zürjén-votjákban, osztják-vogulban és a magyarban sokszor teljesen lappangóvá vált (v. ö. NyK. X, 20. 36. 45. 61.). — Különös eltérés a vogL. *kuñš-* belső *ń-jével*; gyanítható, hogy ez *kušin-* (*kušim-*)-féle alakból, azaz megelőző *kuši-* denominatív igének momentán alakjából keletkezett. — A m. *hugya-* töalak a f. *kuse*, oszt. *γos* s egyéb sibilanssal (*š, ś, ś, ź, ź*) való alakok ellenében eredetibb *kude-*ra mutat (f. *küte*); egyszersmind a *kuse-*hoz csatlakozó alakok majdnem az egész ugarságban megvonta azt is láttatja, hogy már jó korán állott be e szóban a *t*-hangnak assibilatiója (v. ö. ugor *k_{st}sk* régibb *k_{st}tk* helyett a *köz* czikkben; hasonló hangviszonyban állanak: m. *fogy-* és cser. *puč-* id.). Még elég közel áll az eredeti *kude-*hoz a m. *hud* a *hudd-*igében (v. o. *hagy-* mellett *had-*); sőt úgy látszik hogy a *hudd-* ige nem egyéb mint maga a *hugy-ni* ige, mely igazabban *hugygya-* (v. ö. *hugygyoz-* és *huddoz-*), miszerint a *dd* (*gygr*)-ben még nyoma látszik a lappangó denominatív képzőnek (v. ö. NyK. X, 62. *higad* mellett *higgad*: e h. *híg-had*; *lappad* e h. *laphad*).

146. **hugy** [*húgy*] stella: lásd a *hó* „mensis, luna“ czikk végén.

147. **hull** (*hullani* in menge fallen); **hullám** fluctus: lásd a *halad* czikkben.

148. **húny** (*húnyni* schließen, zumachen [die augen]: *szemet* h. ein auge zudrücken; *be-h. szemét*; refl., pr. 3. *húnyik* sich schließen, zufallen: *majd szemed húnyik*; *húnyogatni* nictare, blinzeln); **hunyorít** (*hunyorítani* blinzeln [einmal]): **hunyorog** (*-ogni* blinzeln [in einem fort]):

osztB. *χαίν-*: *lap χ.* blinzeln; *χαίνim-*: *χαίνim̐psa*: *sem χ.* szemhunyas, hunyorítás (*мигание*); — *χυνim̐ta-*: *sem χ.* hunyorítani (*шурить*).

vog. *koñ-* *húnyni* (*sämäm koñilem* behúnyom a szemet); *koñpärt-* mit den augen winken (*säm koñpärti* das auge blinzelt; *koñpermät-* id. (mom.): *sämäm koñpermätes* | vogL. *kuañ-*, *kuañt-* zudrücken [*sem* auge].

zürj. *kuñ-* schließen, zumachen (augen) || votj. *kñ-* schließen, zumachen.

mord. *koñe-* húnyni, behúnyni; *koñtse-* [*koñse-*] id. fr. (*koñtsirihit moñ selmenä* die augen fallen mir zu): *koñs-* *koñs* blindekuh (Ahlqv.); *konča-* blinzeln | mdE. *koña-* blinzeln, die augen schließen; *koñče-* blinzeln, mit den augen winken; *koñč* augenblick, augenblinzeln.

cser. *kum-* (pr. 1. *kumem*) húnyni, behúnyni; *kumed-* id. (fr.) | cserM. *kum-* húnyni; *kumalt-* id. (mom.: *šinzam kumaltma* szembehúnnyás, pillanat, augenblick).

Eléfordúl mint a m. *húny-*nak csupa mellékalakja **húm-** is (*húmni*, p. o. *be-húmja a kezét*; *merj húmni*; *rosszúl húmott* — gyermekjátéknál; ezeket mondják Szabadkán, Thewrewk E. közlése szerint); más változata meg **kúm-** (Dunántúl, Táj-szótár: *kúmni* hunyóst játszani). Ezen *m*-es *húm-*, *kúm-* alaknak párjául az ugor nyelvekben ott van a cser. *kum-*; itt is tehát az *n*, *ñ* (*ny*) és *m*-nek oly váltakozását szemléljük, mint ezekben: m. *szírom:szírony*, *kanyarodni* (eh. *karan-yodni*): *karamodni*; f. *hapene-*; észt. *habeme-* szakál; f. *ikene*: észt. *igeme* íny stb. — Érdekes a vog. *koñpärt-* és *koñpermät-*, melyben a m. *hunyor-*val találkozó *r*-es származék mutatkozik; csakhogy a vogulban az *r*-es képzés megelőző *p*-féle momentán alakhoz járult; a m. *hunyor-* különben igetőnek bizonyúl be (v.ö. *hunyori* „hunyorgós szemű“), melytől momentán alakúl van: *hunyorít-*, meg *g*-s frequentativum: *hunyorog-*. Az *r*-es igeképzésre nézve v.ö. *kísért*, *köszörű*. — A vogL. *kuajt* olyféle *-t* képzőjű mint *jajt* a *j_{sg}* igétől (lásd a *jut* cz.), vagy *kajt* „futni“ a *k_{sg}* igétől (lásd a *hajt* „agere“, 96. sz. cikket).

149. **hurtszol** (*hurtszolni* schleppen, herumziehen: *meg-h.*, *környűl-h.* circumvectare M. A.; *hurczolódik* hinc inde trahitur, distrahitur, vexatur):

vog. *kart-* ziehen, húzni | vogL. *kort-* id. | vogK. *χart-* id.: *kev χartep* (kö-húzó) örlő.

A közönségesen *hurczol*-nak írt m. ige, etymologice így írható: *hurtszol*, úgy mint nyilván *bonzol* is, melyben a *bont* ige van, tkp. *bontszol*. Az így kiváló alapige *hurt-* = vog. *kart-*, *kort-*; a folytató frequentativ *-sz-l* képzés

úgy mint *vonszol* : *von-* (v. ö. *unszol* = f. *anoskele*). — Tekintve hogy a m. *hurtszol* a „hordozni, viselni“ igék fogalomkörébe is betérjed (ilyen alkalmazásában : *ellhurtszolni ruhát*), gyanítható hogy maga a *k_srt-* (vog. *kart-*, *kort-*, m. *hurt-*) „húzni“ ige is csak származéka a m. *hord*-beli *k_sr*-alapigének, még pedig momentán *t* képzéssel; ez esetben a *k_sr*-nak „portare“-féle jelentését eredetibb „trahere, vehere“ félelből kellene származtatni.

150. **húsz** (acc. *húsza-t* viginti; *húszad*, *-dik* vice-simus) :

oszt. *χūs* húsz | osztS. *kōs* | osztB. *χuz* húsz, *χuzmit* huszad.

vog. *kus* húsz, *kust* huszad | vogK. *kus* | vogP. *χus*. *Kann. 120*

zürj. *kīž* húsz, *kīžöd* huszad || votj. *kīž* húsz, *kīžati* huszadik.

mord. mordE. *komś* húsz.

Hogy a m. *húsz* (oszt. *χūs*, *kōs*, vog. *kus*, votj. zürj. *kīž*) is multiplicativ összetétellel készült számnév (= 2 × 10), úgy mint *harmincz*, *negyven*, *ötven* stb., még fölismerhető a mord. *komś* alakból. Ebből ugyanis *mś* esik a „tíz“ kifejezésére, s ez nyilván nem egyéb mint azon *mś*, mely a zürjén-votják „kilencz“-ben (*ök-mś*, *uk-mś*) „tízet“ teszen; a *kom* meg fönnmaradt az ugor „két“ mélyhangú alakjából (lásd a *két*, *kettő* cikket; v. ö. cser. *kolo* „húsz“ = cserM. *kok-lu*). E szerint a *húsz* (*kūs*)-nak hajdani alakjául ez vehető föl: *h_sm_ssz* (*k_sm_ss*), melyben *m_ssz* jelenti a „tízet“; ebből a különben sem ritka *m:v*-féle hangváltozással, előbb *h_sv_ssz* lett, mely végre a fönnlevő *húsz*-vá vonódott össze (v. ö. *nyúl* lepus = mord. *numıl*, *numolo*). Szól pedig a *húsz*-nak ilyen régebbi *h_sm_ssz* alakja mellett még a rákövetkező *harmincz* tizes-számnév is, melyben az *-ncz* tízet-jelentő rész inkább *-msz* (*m_ssz*)-bol fejthető meg (*harmimsz*, *harm_sm_ssz*), mintsem a *tíz*-ből; nem különben a *kilencz* is, e h. *kilemcz*, *kile-misz*. V. ö. a *nyolcz* cikket.

151. **húz** (*húzni* trahere : *ki-h.* extrahere; *fogat h.* einen zahn ausziehen; *csízmát*, *cipőt*, *gatyát h.* = anziehen, induere) :

osztB. *χūs-*: *lap χ.* meghúzni (затянуть — anfangen zu ziehen, anziehen, heranz., fest anziehen); — *χūs-* anlocken (манить, при-м., за-м.), anreizen (наваждать, возбуждать): *χūšta χο* verlocker, verführer, versucher (ускуситель); *χuzil-* verlocken, an sich locken (переманивать): *kim χ.* herauslocken; — *χāzap* vorhang.

vogK. *χāš-*: *χāšep* függöny, kárpit (завеса, vorhang) | vogL. *kāš-* húzni: *nuk- k.* fölhúzni, aufziehen (p. o. húrokat); *kāšemt-* id. (mom.); *kven-k.* kihúzni; — *kāšp* függöny szúnyogháló, пологъ | vogB. *kas-*, *kās-* húzni, fölhúzni: *kasep* függöny: *kasmt-* id. (mom.): *k. jautä* fölhúzni az íjját.

zürj. *kīšöd-* induere (fölhúzni, anziehen); *kīšöd* ruha, öltöny (kleid, anzug) | zürjP. *kīšal-* induere (anziehen, anstecken, p. o. gyűrűt).

A m. *húz* mellett az oszt. vog. *χūs-*, *χāš-*, *kāš-*, *χūs-*, *kas-* alakok eredetibb *k_{ss}sk-*ra utalnak, melynek *sk-*ja a magyarban *sz-*vé lett (v. ö. *köz* = f. *keske*), s másrészt *sĵ* (*š*)-n át *š-*vé vált; mert oszt. *χūs-* és *χūs-* nyilván azonos páralakok (v. ö. *veš* és *veš*, *venš* arcz) s csak a *χūs-*-nak átvitt értelemben való használata tesz köztük különbséget („seducere, csábítani“, v. ö. *vonzani*). Ezenkívül a *húz* igének hajdani ugor alakjának még hosszú vocalist kell tulajdonítani: *k_{ss}sk-*, melyet a magyaron (*húz*) kívül a vogB. *kās-* is tartott meg; de az osztB. *χūs-* is lehet bár *χūs-*, úgy mint *χuz* „viginti“ a Castrén közölte osztlrt. *χūs* szerint bátran *χūz*-nak olvasható. — Megjegyezzük, hogy az itt kifejtett ugor *k_{ss}sk-*, illetőleg *k_{ss}sk-* „trahere“ ige mélyhangú párjának mutatkozik azon *k_{ss}sk-*-nek, melyet fentebb a m. *küz-d*, *küszöd* ige alapjául ismertünk föl; annyiival inkább mert a lpE. *kāse-* ezen *k_{ss}sk-*-nek is eredetileg hosszú vocalisára (*k_{ss}sk-*) utal. S talán egyikét ott a *k_{ss}sk-*-hez állított ige inkább a mélyhangú *k_{ss}sk-*-hoz tartozik, jelesen: f. *kisku-* és votj. *kīšk-*, zürj. *kīškī-*; ez utóbbi így teljesen azonos volna azon *kīš*-val, mely a fölhozott *kīšöd-*, *kīšal-* frequentativ alakokból következik.

II. Dentalis-féle H.

152. **hab** (acc. *habo-t* spuma; adj. *habos*; *habzani* [*hab-zik*] spumare): ηκ. xxiii. 272

mord. *šov* hab, spuma; *šovu* habos | mordE. *čov* spuma, *čovov* habos.

lp. *sopt* spuma, *sopto-* spumare | lpF. *soft* spuma.

Külön szóknak tartom a m. *hab* „unda“-t (lásd fent 88. sz.) és a *hab* „spuma“-t; más nyelvekben is e két fogalmat csak külön-külön szó fejezi ki. — A lp. *sop-t* (*sop-s-t*) egy vég *t*-vel bővelkedik, mely nincs meg a mord. *šov*, *čov* (*šovi*, *čovo*), m. *habo*-ban. Szintilyennel van p. o. lp. *čäpot*, lpF. *čäpat* „nyak“ (osztIrt. *sābet*, osztB. *sābil*) a vog. *sip* ellenében.

153. **habar** (*habarni* miscere, agitare, turbare [kül.: *quirlen*, umrühren]: *habaró fa* v. *vessző* rudicula; *habarcs* mixtura, mischmasch, pantsch; *habarítani* turbulentare, agitare Moln. A.): ηκ. xii. 342. 390.

mordE. *čovora-*, *čovora-* mischen, mengen, umrühren; einsäuern, einrühren (brot): *čovoramo* quirl, mischholz; *čovorgado-* in verwirrung geraten, sich vermischen | mordM. *šora-* mischen, mengen; kneten.

zürj. *sor-* mischen, mengen (смѣшать); *soral-*, *soral-* Panc. 5-8. 88.
id. (frequ.); *sorolt-* id. (P. *soroltan* rührstock, -löffel); —
P. *sor* composition, Mischung (составъ, смѣшение); *sora*: *kik*
s. e duobus compositus, commixtus || votj. *sural-* mischen,
verwirren; *suralt-* umrühren (*suralton bodi* rührlöffel).

észt. *tubra-*, *tubri-* quirlen, untereinander mischen v. ηκ. xii. 343
rühren; *tubr* (g. *tubra*, -re, -ri) maischquirl; — *subra-*
plätschen, patschen, meg: quirlen (= *tubra-*); — *sobri-*
umwühlen, kramen; *sobra-* patschen, plätschern; *sobr* (g.
sobru) eisgebröcke, *sobruta-* klopfen, schlagen (flüssigkeiten);
— *sūrus* (g. -use, -ukse) mehltrank (des viehes zum heu),
frühstück.

finn. *suurukse* (n. -rus) farina cibo fluido immiscenda, jentaculum; — *houraa-* delirare (instar ebrii v. aegroti); *houru* wahnwitzig, albern, unsinnig (*h.-pää* = tollkopf).

Nyilván a m. *habar* igével egyazonnak kell tekinteni a m. *zavar* „turbare“ igét, melynek göcseji tájnyelven a *habar*-hoz még közelebb álló *zabar* alakja is van. A kezdőhangra nézve *zavar* (*zabar*) még egy fokkal eredetibb mint *habar*; a két különböző hangfokú alak úgy áll egymás mellett, mint nem egyszer gutturalis-féle *h*-n kezdődő magyar szónak még *k*-n kezdődő alakja is megmaradt; épen *h* és *s* fordul így még egymással váltakozva elé p. o. a finnben is, hol *haara* „ramus, pars divaricans“ mellett *saara* „lignum bifurcum (aratri)“ találkozik (v. ö. *halava* és *salava* salix fragilis, *hiestame* és *siestame* ribes nigrum, *häikkä* és *säikkä* sandriff, *huippu* és *suippu* cacumen). Így már szintén nem ütközhetünk meg abban, hogy a m. *habar*-val összeállított finn-észt szók közt van az *s*-n kezdődő *suurukse* (alapszó: *suur*„, e h. *subr*„), *subra*-mellett *h*-val *houraa-* (alapszó *hour*„, e h. *hobr*„); de meg abban sem hogy az észt nyelv *subra*-mellett még egy *tubra*-alakot is örözött meg, mely ahhoz és továbbá f. *houraa*-hoz úgy áll mint oszt *teñer* (ug. *t;ng;r*) „egér“ mord. *sejer*-hez, s továbbá f. *hiire*-hez.

A m. *zavar* szerepel névszóul is („verwirrung, wirrwarr“; adj. *zavaros*, p. o. *víz*) s névszói (*habar*) alpból valónak látszik *habarcs* (v. ö. *háncs*, e h. *hámcs*, ebből: *hám*; v. ö. *hoporcs* 139. sz.); szintígy f. *suurukse* (e h. *subrukse*) egészen olyan végű mint a m. *háncs*, *hámcs*-nak megfelelő f. *julmukse* (= lp. *kvolmes*, lásd a 106. cz.), s így *suur*„ (*subr*„) névszói alapszóra mutat; meg is van még, a m. *zavar* főnévhez csatlakozva, zürjP. *sor* „mischung“ (adj. *sora*), észt. *sobr* (*sobru*) „eisgebröcke“, s a f. *houru* evvel egyezőnek tekinthető (*houru-pää* tkp. „wirr-kopf“, „zavar-fej“). Másfelől meg a m. *habar* (*zavar*) igének megfelelő több ugor nyelvekbeli igék denominativ-képzésüeknek mutatkoznak, jelesen a mordE. *čovoŕa-*, észt. *sobri-*, *tubri-* a mord. *-ja* (finn-észt *-i*) képzővel valónak (v. ö. Nyelvtud. Közl. X, 12:29.) és finn *houraa-* (e h. *hourada-*), észt. *subra-*, *sobra-*, *tubra-* a finn *-da*, *-dä* (illetőleg *-’a*, *-’ä*) képzővel származottnak (v. ö. NyK. X, 10. 47.). Mind ezeknél fogva, bizonyosnak vehető, hogy a m. *habar-* (*zavar-*), zürj. *sor-* igék sem eredeti alapigék, hanem lappangó képzős denominativ igék (v. ö. *kaparni*, 7. cz.), s hogy valamennyi ide tartozó szóknak alapja egy ugor névszó: *s;b;r*„ (illetőleg: *t;b;r*„), ilyféle jelentéssel: „wirrwarr, gemisch“. — Megjegyezzük, hogy a m. *habarít* ige is lehet

olyan mint *feherít*, *nagyít* stb., azaz *habar* névszóból való; azonban az észt *tubr* (tő: *tubra*, *tubri*) „habarófa“-t csak a *tubra*- (*tubri*-) igétől való kopott végű cselekvőnévnek kell tekintenünk.

Egyes szók jelentésére nézve megjegyezhető, hogy f. *suurukse* tkp. „eingerührtes, gemengtes“ (ha tetszik „pantsch“, v. ö. *habarcs*, „tejes v. mézes keverékes étel“ Tájsz., meg *habaréki*), s „jenticulum“ értelmé nyilván a „morgen-suppe“-ra vonatkozik; — a f. *houraa*- meg, úgy mint gyakran a m. *zavar* is (*zavarodni*, meg-z.), főleg lelki állapotról használtatik.

154. **háború** turba, motus, tumultus, bellum (elme-h. *Ny. XIX. 151.* *havr. s. p. 126*); **háborog** (*háborogni* litigare, tumultuari), **háborít** (*háborítani* turbare, conturbare), **háborod-** (-odni conturbare: meg-h. föl-h.); *háború tá-
lún < az h.
vö. tájnal*

hóbortos rappelköpfig, rappelig (Tájsz.); **hóbolygó** (*göcsej
h. II. 474.*)
id. (Tájsz.):

mord. *sumbra* (Ahl.), *simbra*, *simbira* (Reg.) trüb, turbidus (p. o. víz); *sumbirgafti*- trüben.

ézt. *somp* (g. *sombi*, *sombu*) verwirrung, confusion (*sombus olema* verwirrt sein); *sega-sompa* verwirrt, durcheinander || finn. *sompelo* verwirrter knoten, gewirr (svéd. „trassel“ Eurén).

osztB. *sump* unsinn, faselei, dummes zeug (взоръ, нук-
тати).

Látnivaló, hogy *háború* (*háboró*), *háborod-* egészen olyan alakulású, mint *homorú*, *homorod-* vagy *domború*, *domborod-*, miszerint alapszavául (a milyen *hom*, *domb*) vehető föl: *háb-* (*hábo*), melyből az *r*-es továbbképzés (v. ö. *keserű*, *homorú* cz. alatt): *hábo-r* (*hábo-ro*), közvetetlen alapszava a *háborod*, *háborít* (-rojt) igéknek; maga a *háború*, -ró hajdani *háborov-* (*háboro-ro*)-ból való (v. ö. *keserű*, *keserves* e h. *kesere-re-s*). — A *hábor*-nak változatának tekintem a *hóbortos*-beli *hóbor*-t (v. ö. a jelentésre nézve: *megháborodni*, *elme-háború*), s szintígy a *hóbolygó*-t is egy a *háborog*-val alaprésében (*hób* = *háb*-) egyező **hóbolog* igétől való participiumnak. Alkalmasabbnak látszik a *hóbortos*, *hóbolygó*-nak ez ilyen fölfogása, mint a MNySzótára adta magyarázat, mely e szókat, az esetleges „holdkórságos“ értel-

mezésből kiindulva, a *hó* „luna“-hoz köti s *hó-bolygó*-nak („ki a holdnál bolyong“) taglalja a *hóbolygó*-t, s a *hóbortos*-t vagy *hóbolygós*-ból vagy *hó-borultós*-ból átalakultnak tartja. S meg kell jegyezni, hogy a Tájszótár csak a *hóbolygó*-t (mint Szathmár vidéki szót) magyarázza „lunaticus“-nak, s azt hiszem hogy akár erre is alkalmazható, habár etymonja csak „*háborgó*“, azaz „mente turbatus“. — Alakra nézve a *hóbortos* a *nyertes, jártas (járatos)*-félékhez sorozható, miszerint * *hóboratos* helyett való, egy * *hóbor*- igéből, mely a *hóbor* (= *hábor*) névszónak lappangó képzős származéka (v. ö. a *habar* igét); a fölvehető *hóbolog*- ige jóformán csak változata a * *hóborog* (= *háborog*)-nak, vagy pedig lehet a *hób*- (= *háb*-) első alapszóból való *l*-es denominativumnak -g képzős frequentativuma.

A m. *háb*-, *hób*- (*hábo*, *hóbo*) alaptő és a *hábor*-, *hóbor*- (*háboro*, *hóboro*) származéktő megfelelnek ugor *s₃mb₃* és *s₃mb₃r₃* alakoknak, melyek közül amaz osztB. *sump*, észt. *somp* (tkp. *sombu*, *somba*)-ban maradt fenn, emez meg a mord. *sumbír*-, *simbír*-, *simbr*-ban. A *b* előtt volt nasalisnak még nyomát láthatjuk a *háb*-, *hób*-nak hosszú önhangzójában, melynek megnyújtása e szerint pótló nyújtásnak tűnik föl (v. ö. *hág*- = ugor *k₃ng*-, *láp* v. *láb* „árvizes, mocsáros hely“ = f. *lampe*, *lampi*- „kis tó“); hogy a vocalisnak ilyen megnyújtása éppen az eltűnő nasalist szereti követni, nem régen az indogermán nyelvek terén igen tanulságosan fejtegette Schmidt J. „Zur geschichte des indogermanischen vocalismus“ (lásd a 2-dik szakaszát: „denung von vocalen durch nachfolgende consonanten“). — A f. *sompelo* (azaz: *sombelo*)-ból kiválik mint az ug. *s₃mb₃* (m. *hábo*, *hóbo*)-nak megfelelő rész: *sompe* (*sombe*), v. ö. *onte cavus*, *cavitas* és *ontelo cavus*, *cavernosus* (odvas, lyukas, p. o. fa, fog).

Aligha nem ide való még: észt. *sumb* (tő: *sumba*, g. *summa*) „haufen, gedränge“: s. *inimezi* ein haufen menschen, *kala*-s. ein zug fische; v. ö. a lat. *turba*-nak „schwarm, haufen, trupp“ jelentését (t. *hominum*).

Yfk. xxiii. 342. 155. *háj*, *héj* (acc. *héja*-t, *haja*-t cortex, crusta: *fa*-h. Nr. 29: 110. *gyümölcs*-h., *vánkos*-h.):

FuF. II. 21. vog *sau* haut, fell (lén-s. evet-bőr, *kul*-s. fischhaut, *poñ*-s. kopfhaut); *saujä* id. (s. *taurit* bördarabok; s. *vaj* lederstiefel; *saujät* kults, *punä kaless* a bőr megmaradt, elkopott a szőre) | vogL. *saua* haut, fell; *soja* abgetragener pelz; *suje*: s. *vajje* lederstiefel.

(**hal**)
vö. vog. *halp* „a nyírhéj kérgének külső levélje fehér v. sárga hátyján“ (kérgésében: „hátyás“, i. e. kéreg) | xuj. *kil* „haut, schale, külső“ | vog. *kil* „die bärren, gelben sich abschälenden schuppen aus der rinde der taannenbäume“ || kaukázusi: *khal*, *kxila*, *kil*, *kula*, *kuli*, *kulle*, *quli* „haut, fell, leder“ | qol „rinde, fruchtschale“.

osztIrt. *sōχ*, *soχ* haut, rinde (der weide und anderer dergleichen bäume) | osztS. *soχ*, *souχ* id. | osztB. *sog*, *soχ* haut, fell (*verim* s. kikészített bőr, *jinkvoj*-s. biberfell); *so-gije* id. (dim.): *šour-k.* nyúl bőr.

Szóegy. 118. a m. *haj*, *héj* szóval a f. *kete* (*kede*) „hártya, vékony bőr“ volt összeállítva, s így a *h* gutturalis eredetűnek véve. Amde a f. *kete* magashangú, s úgy tapasztaljuk, hogy a magyar nyelv csak kevés magashangú ugor szónak kezdő *k*-ját *h*-vá fejlesztette; rendesen megtartotta azt, s inkább a mélyhangú szókban engedte azt *h*-vá lenni (színtúgy mint az osztják és a kondai-vogul, vagy a törökség terén a jakut meg a csuvas). Azután f. *kete*-féle szó alighanem a *vete* (*vede*) „víz“, *käte* „kéz“ analogiája szerint a magyarban *kész*- lett volna; vagy pedig a f. *täyte* „tele“, *γtime* „velő“ szerint *kül*- alakban jelent volna meg; s csakugyan a zürjénben, hol szintén számos *d*-ből való *l* van, *kil* („héj, p. o. dió-héj“) felel meg a f. *kete*-nek. — A vog. *sau* e h. való: *sag*, vagyis = oszt. *sog*; a *saujä* alak megfelel az oszt. *sogije* diminutivumnak. A m. *haja*, *héja*-beli *j* tehát ugor *g*-ből való: v. ö. *haj*- (ebben: *hajt*- „agere“) = ug. *k_g*-; a *héj* alak olyan változatnak tűnik föl, a milyen *gana**j* (szláv eredetije *gnoj*)) mellett *gané*, *ganěj*.

156. *haj* (acc. *haja*-t, *crinis*, *capilli*, *haupthaar*: *ősz-h. vogl. xaj* *capilli cani*, *haj-szál* pilus; *hajas* capillatus, comatus): *hajustók, haj-tűt, hajcsomó*
 votj. *si haj* (haar auf dem kopfe, in schweif und mähne der pferde): *si-puž* haarsieb, *jir-si* kopfhaar || zürj. *si haar* *feh | k_hoj ste.*
 (*jur-si* kopfhaar); P. faden, faser (прядь, волокно); *sija hajas* *Мф. XIX. 14g*
 (волосаты).

osztB. *sogom*, *sogum*, *sugum* faden (нитка) || osztIrt. *šugom* zwirn, faden, draht.

finn. *hiukse* (nom. *hius*) haj, haar, kopfhaar; pl. *hiukset* die haare (*pilkät* h. lange haare, *hevosen* h. stirnhaare des pferdes, *hantä-h.* schweifhaare) || ész. *hius* (g. *hiuse*, *hiukse*) kopfhaar.

Könnyen azt hihetnők bár, hogy a m. *haj* „crinis“ nem egyéb mint a (155. számbeli) *haj* v. *héj* „cortex, crusta“, melynek vog. oszt. megfelelői „cutis“-t tesznek, s úgy magyarázhatnók az ezekbeli jelentés-külömbiséget a mint magyarázza is a MNySótára, hogy *haj* 1) „általán vminek taka-

rója, külseje, fedele“ s 2) „különösen az ember fejét takaró szőrszálak“. De ily fölfogásnak ellent mond azon ténynek tapasztalása, hogy az ugor nyelvekben különben még több szó fordul elé „crinis, capilli, pili“ jelentéssel, de egy sem találkozik egybe „cutis“ értelmű szóval (p. o. f. *hapse* coma promissa, caprona; lpF. *vuoft* crinis, pl. *vuortak* = lpS. *vuopt*, osztB. *ubit*, pl. *ubtet*, cser. *üp*, vog. *āt*, *ät*; f. *karva* pilus, pili; lp. *kvolg*, lpF. *guolgak* pili; mord. *pona*, vog. *pun* pili, villus = m. *fan*; zürj. *gön*, votj. *gon* u. a., mord. *šājār* = m. *szőr*). Más altaji nyelvek sem nyújtanak példát a „crinis, pili“ és „cutis“ jelentések netaláni rokonságára: a törökben *sač* crinis, *tük* [oszm. *tüy*] pili és *tiri* [oszm. *deri*] cutis; a mongolban: *üsün* crinis és *arisun* cutis, *χalisun* cutis, membrana [burj. *üsü*, *ühün* és *arasu*, *arahu*, meg *χalaso*, *χalahan*]; a tunguzban *nüriktä* crinis, *inakta* pili és *nanda* cutis, *kalasun* membrana. Mindenütt tehát külön szava van a „crinis“-nek meg a „cutis“-nak, s e szerint a magyarnak is kell kétféle, csak esetlegesen egyazon alakú *haja*-t tulajdonítanunk. Hunfalvy P. (Vogul nép 283. l., Akad. Értesítő 1859, 386. l.) ugyan „haj“-nak (crinis) is közli a vog. *sau*-t (lásd: 155. sz.), de az tévedés, mely a *poñ-sau* kapcsolatból eredhetett; pedig Reguly ezt egyenesen „kopfhaut“-nak, nem „haar“-nak magyarázza. Más fogalom-rokonságot találunk azonban a *haj* crinis, capilli számára a zürj. *si* nyomán, mely ezt is jelenti „faden, faser“, s ennek alapján egyezik vele a felhozott oszt. *sogum*, *sugum*. — A szónak ugor alakjául vehető föl: *s_g*; ehhez az oszt. *sogum*-ban még azon *-m_g* képző járult, melyen p. o. az oszt. *teudem* (teljes tö: *teudeme*, lásd: *tetü* cz.) végződik (= f. *-me*, p. o. *ytime* velő, v. ö. *kígyó* cz., 37. sz.). Csakis = ug. *s_g* a zürj-votj. *si*, m. *haj*, legközelebb *s_j*-ből (v. ö. zürj. *sij-a*). Végre a f. *hiukse* egy föltehető *h_jukse* helyett való, mely legközelebbi *h_j* (ug. *s_g*) alapszavához úgy áll, mint f. *julmukse* (lp. *kvolmes*) a m. *hám*-hoz (lásd e cikket, 106. sz.).

157. **halk** (acc. *halka-t* tardus, tacitus, lentus: h. *beszéd*, h. *járás, lépés*; adv. *halkan, halkkal* tacite, submisso MA.: h. *beszélni, járni*):

lpF. *suolga* v. *suolgaj*, *suolgaši* adv. sachte, gemach, langsam (halkan, langsam).

zürij. *čöl* schweigsam, still, ruhig; *čöl-* schweigen, stille sein | zürjP. *čel* id.

paas. 5-lan
100.

finn. *hilja* tacitus, taciturnus; lentus, serus (*ole hiljan* sis quietus, ne strepas; *juoksee hiljallensa* tacite v. lente currit; *hiljain ja varhain* sero et mane; *hiljemmin* tardius, serius), *hiljaise* (n. -*ainen*) quietus, lentus, serus || észt. *hili* (g. *hilja*) langsam, leise; spät, nachfolgend; *hilihse, hilitse* (n. -*line*) langsam, träge, verspätet.

A lp. *suolga* és f. *hilja*-ból következtethető ugor *s₁lg₁* „tacitus, lentus“ névszónak megfelel a m. *halk*-ból *hal*-; ehhez a *halka* töben még diminutiv *ka* képző járult (v.ö. *hal*- = *s₁lg₁*-ra nézve m. *jel* = f. *jälke* [azaz: *jälge*, g. *jäljen*]). — Az ö-vel való zürj. *čöl* helyett eredetibb alakul *čöl* vehető föl (v.ö. zürj. -*köd* a *had* cz. alatt, 66. lp.) = *s₁lg₁* (v.ö. zürj. *tıl* = m. *toll*, mord. *tolga*, finn-észt. *sulga*). — Van lpF. *hillje* is („lassú, csendes“, p.o. járás); de ez nyilván nem egyéb mint a kölcsönbe átszármazott finn *hilja*, minthogy egyébként a lápp nyelv a szókezdő finn *h* ellenében még az eredetibb sziszegőhöz (s, *š*, *č*) ragaszkodik, v.ö. f. *hän* ő (pl. *he, hyö* ök); lp. *son* (pl. *sije, si*), *haapa* rezgő nyírfa: lp. *suppe, hjo*- fenni: lp. *šije-, hiile* szén: lp. *šila, haara* ág (még a finnben is *saara*): lp. *suorge*.

158. **hang** (acc. *hango-t* tonus, sonitus, sonus; vox, *stimme: emberi h., madár hangja; hangos* sonorus, sonans): ÁKE. 326.

finn. *sana* szó (vox, verbum: wort); *sano-* dicere || észt. *sona* wort (rede, spruch).

V.ö. latin *vox* „stimme“ és „wort“. Első jelentés mindenesetre „stimme“, azaz „rövidebb-hosszabb hangadás“, mely a halló érzékre hat, nem tekintve még annak netaláni jelentős tartalmát. A gör. *ὥψ*, szkr. *vāc* még nem jelentenek szót, wort-ot, mint a lat. *vox*. — A m. *hang* (*hango*) így taglalódik: *han-go* (*han₁-go*); ebből *han* (*han₁*) = f. *sana*, -*go* újabb képző (v.ö. a *világ, csillag*-beli vég -*g-t*; v.ö. *észke*, nom. *fészek* h. *fészek* = f. *pesä*).

Hihetőleg a lpF. *suobman* (*suo'man*) „vox, stimme“ (p.o. *olbm* s. emberi hang) szónak is van köze a finn *sana*-hoz, s ez abban állhat, hogy egy ugor *s₁m₁* „sonus, vox“ alapszó mellett volt változatképen *s₁m₁* alak is. S csakugyan akár ez utóbbiból is indúlhatott ki a m. *hango* (e h. *ham₁go*, v.ö. *ing* és *imeg*). Ehhez a *s₁m₁* alakhoz állítható még: vogB. *somgi* „sonat, susurrat“ (*egrat somgēt* az asszonyok

halkan beszélnek, súgnak); ez képzése szerint denominativ ige, úgy mint f. *sano-* „mondani“ is a *sana* mellett (Ny. Közl. X, 15.).

159. harmat (acc. *harmato-t* ros, thau: *h. esik*; *harmatos* roratus, roscidus, bethaut: *h. fű*):

votj. *zor* pluvia: *zor van* pluit (z. van); *zor-* pluere || zürj. *zer* pluvia (*zer módís* eső jött); *zer-* pluere* (P. *posnit* zer *zerö* finom eső esik); *zermi-* id. (P. *pondís zermiñi* elkezdett eső lenni; Máté 16, 3. *talun zermas* ma eső lesz, esni fog).

A csekély jelentés-különbségre nézve („ros“ és „pluvia“) v. ö. gör. ῥῶση, ῥῶση (ῥεῶση) „thau“ és szkr. *varša* regen (*varš-*: *varšati* pluit). Mindenesetre a m. *harmat*-nak pluvia-t jelentő szóval való egybefogása helyesebb mint a f. *harmaa* „szürke“-vel való egybeállítás (Szóegy. 157.); ezen a színről vett etymon talán ráillik a „dér, pruina“-ra, de nem a „vizes“ *harmatra*. — Egyébiránt a *harmat* szó -*t* (-*at*, -*et*) képzős nomen verbale-nak tűnik föl, s a belőle kivehető *harm-* (*harmoni-*) ige egyenesen a zürj. *zermi*-vel állítható össze. Az -*m* képzőnek, melylyel ez legközelebb a *zer-* (e h. *zör-*, *zor-*) igéből származik, perfectiv (intensiv) értéket tulajdoníthatunk (v. ö. zürj. *mezmi-* „sich retten, davon kommen“ és egyszerű *mez-* a *mezdi-* „retten, befreien“ causativumban = votj. *mozmi-* és *mozt-*; v. ö. zürj. *bidmi-* „wachsen“ és votj. *bud-*, *budišk-* id.).

Heged Ksz.
8:340

Heged (Ksz.)
8:340

Ny. XII. 389.

160. hely (acc. *helye-t* locus: ort, platz, stelle: *tűz-h.* feuerstätte, herd; *ház-h.* hausstelle, hausgrund, *álló h.* standplatz, *mű-h.* werkstatt; *helyén van* ist an seiner stelle, *helyére tenni* an seine stelle tun; *helyett* loco, anstatt; *helylyel-helylyel* v. *helylyel-közzel* sparsim, suis in locis; *helyezni, helyhezni* collocare):

finn. *tila* locus (quem quis occupat: *on tilallansa* est in loco suo, *pane tilallensa* pone in locum v. statum suum debitum); locus agendi commodus, occasio, status rei, conditio (*tässä tilassa* hac occasione, hoc in statu); *tilukse* (nom. *tilus*) locus cui proprius, spatium, possessio (*kylän tilukset agri pagi*) || ész. *tila* stelle: *magamize-t.* lagerstelle.

vö. táj
Ny. XII. 390.
Ny. XXII. 372.

lp. *tilje* occasio, opportunitas (puore *tiljeb* ožžoi oportunitatem nactus est) | lpF. *dille* gelegenheit; — *šilljo* baustelle, bauplatz („tomt“): *dam šiljost golm dalo lã* auf dieser stelle sind drei häuser.

Még észre vehető hogy a m. *hely* (vagy Dtúli alakban *hel*: *hele-t*) elsőben és szorosan csak a sík térnek rajt-álló v. fekvő tárgy által elfoglalt részét teszi, azaz „stelle, platz, stätte“; erre mutat a *helyen*, *helyén*, *helyre*, *helyére*-féle viszonyítás. Ugyanez áll a f. *tila*-ról is (v. ö. *tilallansa*, *tilallensa*, tkp. *helyén*, *helyére*), míg ellenben a szintén „locus“-t jelentő f. *sija* a „magába fogható hely, vagyis: raum“ fogalmából indul ki (lásd a *hij* cikk alatt). — A lpS.-ból még ide tartozónak látszik ez is: *tilast* „exacte, accurate (de jactu teli)“, mintegy *helyén* vagyis *helyesen* (eltalálni a lövéssel).

Here
Kéz. 8: 340

161. **hét** [hêt] (acc. *hete-t* septem: septimana, woche); *heded* septimus (h. nap, h. rész; hetedik id.): Hk. XXI. 202.
XXIII. 273

vog. *sāt* hét (sieben, woche; *nilä sāt* négy hét, egy hónap, *kit sāt* két hét); *sāt*it heted. Hr. 26: 394

lp. *čieča* septem, *čiečad* septimus | lpF. *čiečča* és *čiečad*. Kas. 5-lank
40

finn. *seitsemä* (n. *seitsemän*, *seitsen*) hét; *seitsemänte* (n.-mäs) hetedik | észt. *seitse* (g. *seitsme*) hét; *seitsmes* (g.-menda, -mendama) hetedik. Fut. II. 266
Hk. 5. 339.

mord. *sisem* hét, *sis-gemen* hetven | mordE. *sisem* és *sis-gämen*. Kéz. 8: 339.

zürj. *sizim* hét; *sizimöd*, P. *sizimöt* heted | votj. *sizim* hét, *sizimäti* hetedik. Hk. 33: 476

csér. *šem* hét | csérM. *šim*.

osztIrt. *tābet* hét (sieben, woche); *tābetmet* heted | osztS. *lābet* hét | osztB. *labit* hét (*laptiñ* hetes); *labitmit* heted. Hk. XII. 346.
391.

Legközelebb áll a m. *hét* [hêt]-hez a fent elésorolt ugor hetesek közül a vog. *sāt*, s ebben is még régibb *sāt*-et ismerhetünk föl, minthogy a vogul is (úgy mint az osztják és a lapp nyelvek) gyakran eredeti magas önhangzó-jellegből mélyhanguságra csapott át (v. ö. *kāt* „kéz“ 34. sz.) Így volt is azután külömbség ezen *sāt* (tkp. *sāt*) „hét“ között s az eredetileg mélyhangú *sāt* (oszt. *söt*, f. *sata*) „száz“ között.

— Ennek a *sāt*-nek, vagyis véghangzóval *sāt*₃-nek megfelel a f. *seitsemä*-ből *seitse*; a *-mä* csak azon folytató képzőelem, melylyel p. o. *tämä* bővelkedik az egyszerű *tä* „ez” mutató névmástól mellett (v. ö. oszt. *tema* „ez”, *toma* „az”). Nyilván az egész *seitsemä*-nek megfelelő alakok a mord. *sisem*, votj.-zürj. *sizim*, s összerántva a cser. *šem*, *šim* (v. ö. cser. *vem*, *vim* = f. *ytime*, oszt. *vedem*, *velem* velő). A lp. *čieča*, lpF. *čieča* meg = f. *seitse*. — Magának a f. *seitse*-nek vog. *sāt* (*sāt*)-hoz való viszonyára, illetőleg mindkettőnek eredetibb ugor alakjára még a különös alakú oszt. *lābet*, *lābīt* vezethet rá. Ennek még az *s*, *h*-nál eredetibb *t* kezdőhangja van, mely az osztS. és osztB.-ban *l*-vé vált (v. ö. oszt. *tēv*-, osztS. *liv*-, osztB. *lev* = mord. *sev*-, f. *syö*, „enni”). Ezenkívül visszaállítható a szónak eredeti magashangúsága: *tābet* (*tābete*). Ilyen alakból, illetőleg megfelelő **sābet*-ből keletkezhetett egyrészt, közvetítő **sāvet*-en át, a vog. *sāt* (v. ö. vog. *nat* aetas = osztB. *nubīt* id.; *kosā nat*, oszt. *xuu nubīt* longa aetas; vog. *āt* crinis = osztB. *ubīt*), másrészt meg a szóközépi *b* (*v*) megtartásával fejlődött **sābte*, *sāvte* alak a finnben csak *sāhte*-vé válhatott, minthogy a finn ejtés összekerülő *b*-t, *v*-t-t meg nem tűr (v. ö. f. *lehte* levél = oszt. *libet*); ezen túl még csak a *ht*-nek a finnben elég gyakori assibilatiója kellett, hogy *sāhte* alak álljon elé (v. ö. *ohto* és *otso* = mord. *ofta*, *ovto* „medve”), mely most mint *seitse* (**sētse*) van meg. Lehet azonban úgy is hogy a *sābte* alakbeli *t* már korábban assibilálódván (**sābse*, *sāvse*, a finn *sētse*-nek közvetlen megelőzője *sēkse* volt (v. ö. *maksa* = oszt. *mugot*, lásd a *háj* cz. alatt 71. lp.); s csakugyan a hangfejlődésnek ezen az utján értjük meg legjobban a zürj.-votják és mordvin nyelvekbeli *sis*-, *siz*-alakot, tekintve hogy ugyan ezen nyelvekben p. o. az ugor *m₃g₃t₃* „máj” szintén *s*-vel van: mord. *maksa*, *makso*, votj. zürj. *mus*.

Nk. XXIV. 272.

N. 29: 203.

162. *hij*, *hěj* (acc. *hija-t* inanis, vanus; defectus; bodenraum unter dem dache: *hijába*, *hiába* inaniter, incassum; egy *hiján* tíz zehn weniger eins, eins w. als z.); *hiú* [*hijú* *hėjú* B. cod.] inanis, vacuus, cassus (leer, eitel: *h. hely*, *h. remény*, *h. beszéd*); bodenraum (*menj a hiúba*);

hézag cavus, concavus, inanis (Molnár A.: *hézag hely* caverna):

finn. *sija*, *sia* locus, spatium: *ei ole sijaa* spatium haud capit, locus deest; *sijava* spatiosus, amplius (geräumig).

lp. *saje* locus (ort, raum): *ače-saje* vitricus (tkp. „locus patris“), *edne-s.* noverca (l. matris); *sajajes* spatiosus. | lpF. *sagje* (sa'je) raum, platz.

A m. *hij*-nak teljes töje *hija* = f. *sija*; m. *hijú* (ebből: *hijovo*) = f. *sijava*. — Látni való, hogy a f. *sija* tkp. „locus capax“-ot teszen, a miből könnyen a „locus non impletus, l. vacuus“ fogalma válik; s így a m. *hij* is teszen bizonyos „magába fogható helyet“ t. i. a házfedél alatt való üreget (bodenraum); aztán pedig általában „vacuum, defectus“; v. ö. cser. *körgan* „vacuus“, tkp. „*körgö*-vel, belség-gel, azaz belső üreggel való“.

Tekintve hogy a cser. *körgö* „belség“ és (*körgan*) „belső üreg, üresség“ = vog. *keur* „belség (inneres, innen-raum)“ és *kähr*, vogK. *kaxr* „bauch (venter, uterus)“, szintén a f. *sija*, m. *hij*-hoz tartozónak vehetjük még ezt is: lp. *čoiwe* (*čojve*), lpF. *čovgje* (azaz: *čov'je*, e h. *čojve*); „ven-ter“, még pedig úgy hogy *čojve* = f. *sijava*.

A mordvinban van: *šava*, mdE. *čavo* „leer, vacuus“; *čavs* „eitel, ohne zweck (hiába)“. Annál fogva hogy a mordvinban nem ritkán *g*-ből lett *v* mutatkozik (v. ö. md. *javi*-, mdE. *javo*- „teilen, verteilen, trennen“ = f. *jaga*; v. ö. a mord. prolativrag-nak -*ga* és -*va* váltakozó alakjait), a *šava*, *čavo* töt egyenesen = f. *sija*, m. *hija*-nak vesszszük, s eze-
ket is eredetibb *s_vg_s*-ból valóknak.

A m. *hézag*-ban egy *héz* (*héz_s*) származéktö tűnik föl, melynek a *hij*, *hěj* (*hija*)-hoz ugyanoly viszonya van, a mi-lyen *háj*, f. *kuu*-hoz a *híz*- igebeli *híz* = zürj. *gos*-nak (lásd a 98. sz. cikket). De az a képző, mely itt a magyarban *z*-vé vált, más analogia szerint a magyarban *l*-vé is válhatott (v. ö. a *mell* cikket), s csakugyan ilyen fejlődéssel keletkezett alaknak látszik ez: *hēla* „inanis“ (*h. zab* avena fatua, granorum expers). Ezzel meg egyazon szó azon mélyhangú *hél* (*hély*) alak, mely *hij*, *hiú* helyett „spatium infra tectum“ (bodenraum) értelemben fordul elé (Kresznerics; Torkos S. közli, M. Nyelvészet II, 411., Göcsejből: *hiél* „padlás, különö-sen szénapadlás“; magam is hallottam az Orségben). Amde a megfelelő (*d*-ből lett *l*) képzővel megvan az osztB.-ban is ez: *tigil* „nidus, nest“ (dim. *tiglijē*) a mi „cavum“-nak értel-mezhető (v. ö. *hézag*); osztIrt.-ban *teagat* „vogelnest“.

Mk. XXIII. 273.

163. hó (acc. *hava-t* nix, schnee; *havas* nivosus):

Paav. 3. -laue

lp. *sueve* nix (*sueveb palet nivem fodiendo remove*) |

134.

lpF. *suorve* nasser schnee.

finn. *suve*, n. *suvi* (északi Finnországban) tempestas hiemalis tepida, (különben:) aestas, tempus aestivum: *suvi-päivä* dies Tiburtii (Aprilis 14-dike), *s.-laiho* seges vernalis; *suvis* (n. -inen) aestivus: *suvinen talvi* hiems tepida, mitis || észt. *suve*, n. *suvi* sommer; *suine* (g. *suize*) sommerlich.

Csak amúgy „nix, schnee“ a lappban *muota*; ezen kívül vannak többféle különösebb elnevezések, p. o. lpF. *sievl*, *sievladak* „weicher schnee“, *sagñe* „körniger schnee“, *galšše* „eis harter schnee“. Egy ilyen a *suorve* is, mely „nasser schnee“-t, azaz „olvadó havat, tau-schnee“-t jelent. Könnyen érthető dolog, hogy ilyen különös értelmű „hó“ név a „nix“-nek közönséges nevévé is válhatott, kivált oly nyelvben, mely más synonym szavakat el-elejtetett. Ez pedig teljesen áll a magyarról, hol p. o. a több ugor nyelvben közönséges „hó“-névül divatozó *lume* már alig számítható a közismeretes szavak közé (lásd a *lom*, *lomos* cikket). Érthető tehát, hogy régibb ugor s. v. -nak (= lp. *suorve*, *sueve*) megfelelhet a m. *hava*, *hova*, habár ez most csak amúgy „nix“-et teszen, amaz meg tkp. „tau-schnee“-t jelentett. — Ugyancsak e szorosabb értelemből kiindulva, csatlakozik a lp. *suorve*-hez a f. *suve*, mint oly időszak neve, melyben az „olvadt hó“ eléfordúl; mert „tempestas hiemalis tepida“ nyilván „tau-wetter“-t mond (v. ö. *suvinen talvi*), melynek rendes időszaka a „tavasz (*suvi-päivä*, *suvi-laiho*), sőt északi éghajlat alatt még az „aestas“-ba is bele nyúl. Hasonló átvitel (tárgyról időszakra) tapasztalható p. o. azon szókon, melyek egyszersmind „sol, sonne“-t és „dies, tag“-ot jelentenek (f. *päivä*, m. *nap*, mord. *ši*, *či*, cser. *keče*, vog. *kätel*, *χotel*, oszt. *χatl*); v. ö. finn *kesä*, mord. *kiza*, *kize* „aestas“ = cser. *keče* „sol“; v. ö. gör. *χειμών*, szláv *zima* „hiems“ és szkr. *hima* „nix“; v. ö. jakut *χār* („nix“) „annus“ értelemben (Böthlingk, Jak. Wbuch 80. l. „wie wir nach winter zählen, so zählt der Jakute nach schneen: „es war der siebente schnee meines hundes“, *onus χārbar* „in meinem zehnten jahre“).

Mk. XII. 359.

164. hoz (*hozni* ferre, afferre, apportare; holen, bringen; *el-h.* afferre, adducere; *be-h.*, *ki-h.* stb.):

finn. *tuo-* afferre, apportare, bringen, herbeibringen (opp. *vie-* „vinni“): *tuopi* tänne huc apportat || ész. *tõ-* holen, bringen, herbeibringen: *surma t.* den tod nach sich ziehen; *muna t.* ein ei legen.

mord. mordE. *tuje-* hozni (holen).

osztB. *tu-* bringen, tragen, herbeiführen, holen; *tuum* (part. praet.), *tuupsa* (n. actionis); *tuvila-* id. (fr.)

vog. *tül-*, *tuol-* hozni (ins haus bringen, привести въ избу) | vogK. *tul-* befogadni, bei sich aufnehmen; Máté 6, 13. *ul tulen manov krejne* ne nos inducas in peccatum (не введи).

vö. *tui*,
tui-lemeg
IV. 95; *tüm*
belepitt
IV. 295;
tuli be-
vö. I. 3;
ja tölőse-
tül behoz-
ta IV. 388.

Csak *z* (= úgor *sk*) képzős frequentativ alakban tartotta meg a magyar p. o. az ugor *n₃g-* (f.-észt *näge-*) igét: *nêz-* = f. *nä'eske-*, *nägeske-*; s így többször az egyszerű ugor alapigének elavultával a magyarban csak származékalak maradt fön (v. ö. *mász*, *úsz*, *játsz* - [*ját-* még ebben: *játék*]). Ilyennek vehető a m. *hoz* ige is, s ellenébe állítható (úgy mint a *nêz*, *nez*-nek f. *näeskele*-ből *näeske* → a f. *tuo*-nak szabályosan képezhető *tuoskele* frequentativumából *tuoske-*. A vogulban is csak *l*-es (frequ.) származéka van meg a *tuo-*, *tü-* igének: *tuol-*, *tül-* = osztB. *tuvil-*. — Tekintve hogy az osztj. *tu-* (*tuum*, *tuupsa*) egészen olyan alakú mint *juu-* (*juum*, *juupsa*), mely pedig az ugor *j₃g-* igének változata (lásd a *jő* cz. alatt); meg azt, hogy ezen *j₃g-*-nak finn-észt alakja ugyancsak *juo-*, *jõ-* (lásd a *jő* „fluvius“ cikket), a *tuo-*, *tõ-*, *tuv-*, *tü-* igének is ily ugor alakot tulajdonítunk: *t₃g-* (*t₃g₃-*). Az ebbeli *g*-nek van még nyoma a mord. *tuje*-ben.

tull Ksz. 8: 341.

165. **húr** darm, saite (*tik-húr* v. *lúd-húr* hühnerdarm; *Simonyi*: *hegedű-húrjai*; *egy húron pendülni*); **hurka** darm, wurst (*bél-h.* mastdarm, *véres-h.* blutwurst); *A m. nyelv* II. 195.

finn. *suole* (n. *-li*) intestinum, darm (*perä-s.* mastdarm; pl. *suolet* ilia, medium corpus (*vyö* *suolilla* balteus circa ilia; *suoli-vyö*); *suolikko* locus intestinum, medium corpus, balteus || ész. *söl'* (g. *söle*) darm; *sölikas* (g. *-ka*) darm; spulwurm. *nyk. XXIII. 275* *præs. s-lau* 32 *Fut. II. 259*

lp. *čole* darm (č. *puojte* darmfett; *vuopta-č.* pilus unicus, hajszal, *suoine-č.* fœni stipula unica) | lpF. *čoalle* darm; *čolli-* exenterare.

mord. *sula* darm (plur. *sulit*) | mordE. *sulo*.

cser. *solo* belek (intestina).

zürj. *śul* darm (piš-ś. кострика конопли) || votj. *śul* darm (sitān ś. mastdarm).

osztB. *sul* darm (pl. *sulet* кишки); *sugl-*: *aj-suglet* kleine darme (молоки, мелкие кишки) | osztIrt. *sut*, S. *sot* darm.

Hogy a m. *húr*-nak kezdő *h*-ja csakugyan legközelebb sziszegőből való vagyis dentalis-féle *h*, bizonyítja a Dunántúli m. **csurka** = *hurka*. Különben lehetett volna a vog. *kuri*, *χuri*, osztB. *χir* „zsák, zacskó“ egyezésére gondolni. — A f. *suole*, észt. *sõle* stbiből következő ugor *s_{ss}l_s* „darm“ szónak, mely osztB. *suglet* szerint eredetibb *s_{ss}g_l*-ből való, megfelel a m. *húr* azon *l:r* változással, melynek egyik példája m. *három* (harmó-) = f. *kolme* stb. (v. ö. *mér-föld* és *mél-föld*, *erő-* és *elő-ruha*).

Simonj:
A m. nyelv
T. 134.

Łsz. 8: 339. 166. **hüvely** vagina, scheide, hülse, schote (*kard* v. *kés* hüvelyre; *borsó*, *lencse* hüvelyre; adj. *hüvelyes*):

vogK. *sipel* vagina, scheide: Máté 26, 52. „tedd a kardodat *sipeletane* (a hüvelyébe, въ ножны его) | vogB. *sipäl'* késhüvely, tok | vogL. *sipel'* id.

A lehetőleg szorosan a m. *hüvely*-vel egyező vog. *sipel* ellenében már nem jöhet szóba a Szóegy. 149. egybevetett mord. *kuftul*, vog. *kamtul*; amúgy sem lehetne ez egybevetést fönntartani, a szembetűnő alaki nehézség miatt; ezenkívül *kamtul* jóformán compositum, melyben *kam* = m. *hám* (fent 86. l.).

Hüvelyk
Łsz. 8: 341.

meg-hódik: 167. **hüves**, **hives**, **hűs** subfrigidus, kühl; **hűl** (húlni meg-hűl (Gö-refrigerari; meg-h., el-h.), **hűt** (hűteni refrigerare: meg-h.); csej).

hüdég, **hideg** (acc. *hidege-t* frigidus; frigus, albor):

finn. *siitehe* (nom. *siide*) pruina; *siity-* (pr. i. *siidyn*) gefrieren, kalt werden; — *hyy* pruina, ros gelatus: *hyise* (n. *hyinen*) pruina obductus, congelatus; *hyytehe* (nom. *hyyde*) id. (pruina); *hyyty-* (pr. i. *hyydyn*) frigesce, congelari; *hyytä-* gelascere (*meri hyytää* mare glacie obducitur) || észt. *süvele-* (D.) erstarren vor kälte, erfrieren; *süven-*

Łsz. 348,
361
Łsz. 5-1.
73.
Łsz. 8: 340

dele- schmerz empfinden durch kälte; — *hübi-*, *hübü-* gerinnen, zu gallerte werden.

lpF. *čavadak* frost: *č. dalkke* frostwetter.

votj. *sijal-* frieren, kalt werden; *sijam* kalt.

Szorosan egymással egyezők a lpF. *čavadak* és f. *hyy-tehe*. Amaz helyébe ugyanis visszaállítható régibb magashangú alakúl (v.ö. lp. *kabmak*, *ka'mak* = ugor *kemägä*, lp. lpF. *kalma*, *galma* = f. *kylmä*) ez: *č̣̣ṿ̣dek* (tő: *-dege*); emez, a *hyytehe*, régibb *hyydege*-ből való (v.ö. a finn *-che*, nom. *e'*-végű névszók eredetibb *-ege* végéről: Aminoff, a Suomi II. foly. 9. kötetében, 245. l.). Ehhez szintén szorosan egyezőleg csatlakozik a m. *hüdege*, *hidege* tő (v.ö. *ideg*, *idege* = f. *jäntehe*, azaz *jändege* = osztS. *jündex*). — A f. *hyytehe* meg nyilván származéka az egyszerű *hyy* (*hü*) alapszónak, melylyel megint a m. *hüves*, *hives*-ből önként kiváló *hüv-*, *hiv-* (*hüve-*, *hive-*), *hü* találkozik össze; a kettő közé azonban a *hyytä-* (*hyydä-*) denominatív ige esik, melytől a *hyytehe* olyan igenév, a milyen *p. o. *hastehe*, nom. *kaste'* a *kasta-* igétől (lásd a *kast cz.*); *hyyty-* (*hyydy-*) ugyan ennek a *hyytä-*-nek reflexiv alakja. — A f. *hyy* (*hü*) alapszónak részben eredetibb alakjául válik ki *siitehe-* (= *hyytehe*)-ből *sii* (*sī*), s ennek kezdő sziszegőjét, de *ü* hangzóval mutatja föl az észt. *süvele*-beli *süv-* is; v.ö. lp. *č̣̣ṿ̣s-* (*čavadak*). A *sii*-hez még csatlakozik a votj. *sijal*-beli *sij-* is, úgy hogy *v* és *j*-vel vagy *ü* és *i*-vel való változat-alakok kerülnek elé: *č̣̣ṿ̣s-* (*čava-*), *hüve-*, *hive-*, *süv-*, *hü-* és *sij-*, *sī-*, melyek egykori *ṣ̣g̣̣ṣ̣* ugor alapszóra utalnak. — Ez alapszónak egyrészt névszói („frost, kälte, kalt“) értelmét mutatják föl: f. *hyy* (subst.), m. *hüvös* (adj.), lp. *čavadak* (v.ö. *galmadak* „frost“ ettől: *galma* = f. *kylmä*), meg a votj. *sijal-*, észt. *süvendele-* denominatív képzésű igék; másrészt igeszói értéke van az észt *süvele-* frequentatív és *hübü-* reflexiv igékben (v.ö. finn *-pu*, *-py*-féle refl. igéket: *saa*-tól *saapu-*, *syö*-től *syöpy-*, *vie*-től *viipy-*).

J.

Rendesen megfelel a m. szókezdő *j*-nek az ugor nyelvekben is *j*, kivéve hol az a következő vocalissal össze olvadt (*i*, *e*-vé: lásd *jő* alatt finn *itä*-, *eh*ti-; *jég* alatt: cser. *ej*, *i*). Ugyanily összeolvadással támadtak a magyarban is egyes *j*-n kezdő szókhöz csak vocalison (*i*, *é*) kezdő mellékalakok (lásd: *jut*- alatt: *iktat*, *illani*; *jő* alatt *ille*-, *jó* alatt *inkább* és *jonkább*; *jonh*, *joh* alatt *inh*, *énh*, *ih*, *éh*); sőt egy része az eredetileg kezdő *j*-vel való ugor szóknak csak ily összevont elejű, vocalison kezdő alakkal maradt fenn a magyarban (p. o. *ideg* = f. *jäntehe*, *íz* = f. *jäsene*), s ezeket csak alább a vocalison kezdők sorában fogjuk tárgyalni. — Dentalis előhanggal megsűrűdött ejtésképen a m. szókezdő *j*-t nem ritkán *gy* (*d'*) váltja föl (lásd: *jó* alatt *gyógyúl*, *jonh* alatt *gyuha*) s így a m. csakis *gy*-elejű szóknak egy része meg ide, a *j* = ugor *j*-n kezdőkhöz csatlakozik (lásd alább *Gy* alatt).

168. **jár** (*járni* ambulare, incedere: *tánczot j. tanzen*; v. caus. *jártatni* herumführen):

lp. *jorre*- (pr. i. *joram*) circumire, in gyrum circumagi, rotari; cadere: *algi pira jorret* coepit circumire: *milla jorra* a malom jár; *jorreles* versatilis (p. o. nyelv); *jorrok*: *oive-j.* vertigine laborans; *jorraltak* rota; *jorge* quod vertitur, vertigo, rötatio, *jorgete*- revertere | lpF. *jorra*- sich drehen, herumgehen, *jorrel* rad: *jorrel jorra* das rad geht, dreht sich um (jár); *jorgale*-, *jorgete*- invertere, convertere.

eser. *jer* orbis, circuitus: *jer*, *jerok* in orbem, circum (körül) | eserM. *jirge* orbis, circuitus, vicinia (környék): *jir*, *jirgešte* circa (körül): *jirgeške* rotundus; — eser. *jör-* (praes. 1. *jörem*) *volvere*; *jört-* (pr. 1. *jörlam*) *subverti*, *jörükt-volvere*, *subvertere* | eserM. *jör-* és *jörekt-*.

zürj. *for*, P. *jör* zaun, umzäunter garten (изгорода, огородъ), *jorji-* (*jörji-*), *jört-* umzäunen || votj. *jors* gegend, bezirk; — *jort-* verfolgen, kränken, peinigen; *jorm-* sich ängstigen, in not sein.

osztIrt. *jour-* drehen, bohren; *jouraj*, *joura* schief (krumm) | osztS. *jagraχ*, *jograχ* id. || osztB. *joura* krumm, schief (кривый, косый: *j. kurbi* krummbeinig, *j. sempa* schel-äugig, *j. taga* кривизна, krümme, windung), *jouralt-* кривить, krümmen; — *jourt-* drehen, winden, wickeln, aufwickeln, verwickeln (вить, свивать, навертывать, запутать: *jourtim lunk* „schraube“, tkp. „csavart szeg“): *jourtip* wickel, umschlag завертка: (*hávírem j.* wickeltuch свивальникъ, tkp. „gyermek-göngyölö“); *jourla-* sich verwickeln (запутаться).

A *jár-* igének mai jelentését szépen fejtegette Thewrewk E. (M. Nyelvör I, 120.) E szerint mozgást teszen „a maga folytonosságában, mely vagy húzamban tartós, vagy ismétlődő periodikus“. Hogy eredeti jelentése azonban „körben mozgás, keringés, forgás“, kiérezzük még a *kerékjárás*-ból, a mihez hozzávehetjük azt, hogy a *járás* nem egy alkalmazásban érintkezik a *forgás*-sal; s végre általában a határozatlan irányú mozgást, a milyent pedig a *jár* ige jelent, legalkalmasabban fejezi ki egy „keringést, forgást“ jelentő ige. Jellemző példa: „ezt a kerek erdőt járom én“ (az erdő kerülő). — Az itt felhozott ugorság összesen egy régen különvált mellékalak-csoportot tesz a *kör* czikkben fölhozott *k(g)*-vel kezdő szókhoz; hozzá tartozik még a m. *görbe*-hez legközelebb álló lp. *jorba* is. De a *j-*n kezdő köz-ugor „kör“ szónak (illetőleg szóalaknak), megint két phasisát különböztethetjük meg: egy eredetibbet teljesebbet diphthongussal vagy hosszú vocalissal s egy újabbat rövidült vocalissal; az előbbihez tartozik osztj. *jour-* és m. *jár-*. Ezek még ezenkívül mélyhangúvá váltak, s e tekintetben a finn *kaare* (v. ö. m. *karika*) hangalakulásához tartoznak. Mint ígét a *jár-t* is, úgy mint fentebb a *kapar-t*, származéknak tekintem lappangó képzővel. — Votj. *jort-* alakilag megfelel az osztB.

jourt-nak : jelentését „verfolgen, quälen“ a „kerengetni, kergetni, csavarni“ igék átviteles használatából érthetjük meg.

169. **játék** ludus, **játsz** (játszani ludere; játszodni ludere, lusitare):

oszt. *jantk-*, *jantx-* spielen | osztB. *jont-* id. (играть): *jontipsa* das spielen (narset j. spiel und musik).

ész. *juttu* gespräch, unterhaltung, plauderei; *juttu* schwatzen, plaudern, sich unterhalten; *juttle* predigen || finn. *juttu* sermocinatio, narratio; *juttua* confabulari; *juttele* confabulari, plaudern.

mord. *jofsta* erzählen, mesélni: *jofks* erzählung, mährchen, rätsel | mdE. *jovta* sagen, *jovks* erzählung, mährchen.

cser. *jod-* (pr. i. *jodam*) kérdezni, interrogare; *jodešt* id. (frequ.) | cserM. *jad-*, *jadišt* id.

Világos hogy a m. *játék* és *játsz*-ból egy egyszerű *ját*- ige következik (v. ö. *metsz*- a régi *met-* és *metél-* mellett), mely = oszt. *jantk-*, *jont-*. Az *nt*-hez kapcsolt gutturalisnak (*jantk-*, *jantx-em*) lehet tulajdonítani, hogy a magyarban nem *jád*-vá lett a szó, hanem kemény *t*-vel maradt *ját* (v. ö. *köt-*, *üt-*, *vet-*); a cseremiszb en ilyen gutturalis sem akadályozza a lágyulást (v. ö. cser. *kedal*, *mod-* a *köz* cikkben). — A mordvinban ugyan *ft* (*vt*) rendesen eredetibb *kt*-ből való, melynek finn *ht* felel meg, p. o. *kafta* (*kavto*) = f. *kahte* „két“. De van olyan *ft* is, melynek előhangja *f* csak a kemény *t*-nek intensivebb ejtéséből származott, vagyis mely egészben erősbült *t* = *tt*-vel ér föl. Ilyen *ft*-vel van p. o. a caritivképző *-ftima* = finn *-ttoma* (a mdE.-ban csak *-tomo*); md. *tafta*, *taftanä* „így“ a *tä* (*tä*) névmástól = f. *täten*, v. ö. *sä-töl s-tanä* „úgy“; mord. *kefta* „sógor“ = f. *kyty*; md. *sufta*, mdE. *čuvto* „fa“ = cser. *čod*„, ebben: *čodera* „erdő“. Jóformán egyazon ez ilyen sarjadék *f* a gyakran a mordM.-ban *r*, *l* és *t* vagy *k* közé betoldott *h*-val, p. o. *vir* erdő: plur. nom. *virht*, md. *šarhka* sörke = mdE. *šarko*; md. *polhta* égetni = mdE. *pulta-* (f. *poltta-*), ettől: *pali-* égni, f. *pala-*). Hogy már most a mord. *joft-*, *jovt*-nak az oszt. *jantk-*, m. *ját*-hoz való viszonyát megértsük, még tudnunk kell, hogy a mordvinban (főleg a moksa-mord. dialectusban) kemény *t* elé kerülő *n* ki szokott esni, s e mellett a *t* intensivebb ejtést kap, vagy kettőssé válik, p. o. *narmin* madár: nom. plur. *narmit* (illetőleg *narmitt*); *pañe* „hajtani“-tól:

vetälä,

finn. 199.

Slä, Quasi.

14.

nyk. 31: 140

pattä „hajtlak“, e h. *pañtä*; v. ö. *piti-*, *puti-*, mdE. *puto-* „letenni, odatenni“, a mi a finn *pane-*, zürj. votj. *pan-*, *pon-* ige mellett régibb *pun-ti*-ből (momentán-perfectiv *t* képzővel) keletkezettnek tűnik föl. Ez utóbbi hangtani jelenség világossá teszi, hogy egy az oszt. *jantk-*, *jont*-nak megfelelő régibb mordvin *jont-* v. *jontt-* csakugyan *jott*-vá válhatott, mely aztán a kettős *tt*-jét az előbb fejtegetett *ft*-vel cserélte föl: *joft-*. Azonban az is lehet, hogy még az *n* és *t* között támadt az *f*: *jonft-*, s csak ezután tűnt el a nasalis: *joft-*. Ez utóbbi fölfogást ajánlja azon rokon nemű hangtani jelenség, hogy a mordvinban *m-t* *pt*-vé válik (p. o. *stama* olyan: nom. plur. *stapt*, *sim-től sipt* „ígyál“ e h. *simt*), a mi közben eső *mpt*-re utal (v. ö. latin *sumtus* és *sumptus*, *emptus* és *emptus*). — Végre a f. *juttu* egy megvolt *jutta-* ígére mutat, melynek frequentativuma *juttele-*. Ez a *jutta-* pedig szintén régibb *junta*-ból valónak vehető, minthogy a finnben is eredeti *nt*-t néha *tt* váltott föl.

A különböző jelentések („játszani: beszélni, fecsegni: mondani: kérdezni“) alkalmas kiinduló pontot találnak a „beszélgetés, mesélés“ ben, mely csakugyan társas mulatozásnak fő tényezője, kivált még náiv gyermekkorát élő nép-nél; innen fejlődött aztán a szó az általánosabb „ludus“ értelemlre (úgy mint a franczia *jeu* a lat. *jocus*-ból).

170. *jég* (acc. *jege-t* eis, *glacies*; adj. *jeges* eisig): *jk. 24:464*

oszt. *jenk* *jég*: *jenkeñ*, *ieñeñ* *jeges* | osztB. *jenk* (Ber.),
ionk (Obd.) *jég*.

vog. *jañ* *jég*, *jañiñ* *jeges*.

lp. *jägne* *jég*, *jägñas* *jeges* | lpF. *jeñ*, *jegña* és *jegñis*.

finn. *jää* *jég*, *jäise* (nom. *jäinen*) *jeges* || ész. *jä* és *jäize* (n. *jäine*).

mord. *jāj*, *āj* *jég*; *jäi*, *äji* *jeges* | mdE. *ej*, *je* (*i*, *ie*) és *ejev*, *jev*.

zürj. *ji*, *jī* *jég*; *jia*, *jiös* v. *jīa*, *jīös* *jeges* || votj. *ijä* *jég*, *ijäes* *jeges*.

cser. *ej*, *i* *jég*.

Alapalak *jängä* (*jängs*); fejlődési fokok: *jägä*, *jājä*, *jää*, *jä*, *i*. A mord. cser. *āj*, *ej* alakok, a kezdő *j*-nek elvesztésével, *jājä* fokhoz valók; hasonló eset p. o. mord. *äznä*, mdE. *ezne*, cserM. *ežin* = f. *jäsene*, cserS. *ježen* íz, tag.

171. **jegy** (acc. *jegye-t* signum, nota, vestigium; *jegyres* signatus, notatus: *jegyezni* signare, significare);

jel signum, insigne, character, nota (*jeles* insignis; *egregius*, *excellens*; *jelölni* signare, notare):

finn. *jälke* (nom. *jälki*) vestigium (*käymme yksiä jälkiä* iisdem insistimus vestigiis; *kirveen, hampaan jälki* fejsze-, fog-nyom) || észt. *jäl'g* (g. *jälje, jäle*) spur, fußstapfen (*jala-j.*; *hammaste jälet* biß, zahnstellen).

lpF. *jälgas*, lp. *jäje* vestigium.

Milyen alaki viszonyban vannak egymáshoz a m. *jegy* és *jel*, melyeknek lényegesen egy a jelentésük, csakis a f. *jälke* (azaz: *jälge*)-n ismerjük föl, mint közös alapszón, melyből egyrészt *jegye* lett e h. *jelgye* (v.ö. *negye* és *neljä*), másrészt meg a lágy gutturalisnak nem kevésbbé szokott elkopásával *jele* (v.ö. *halad-*, *fél-ni*). De habár így a *jegy* voltaképen nem más mint *jel*, mégis a nyelvszokás valamennyire különböztetve él e két egymással azonos szóalakakkal: amaz inkább a valamely tárgyon alkalmazott „nota“-t teszen, a mi nyilván az első, a concret fogalmú „vestigium“-hoz (f. *jälke*) legközelebb álló jelentés, míg emez „signum“ legtágabb értelemben; a MNySzótára úgy veszi észre, hogy „a *jegy* közelebbi, a *jel* rendesen távolabbi összeköttetésben van a tárggyal, melyet ismertet vagy megkülömböztet“; .. „vannak esetek, midőn egyiket a másikkal fölcserélni lehet, p. o. *jegy* vagy *jel* a *házon*, a *ruhán*, az *arczon*, a mondotakat *följegyezni* vagy *följelelni*; de nem mondhatni *jegyret adni* e h. *jelt adni*“. — A *jeles*-nek „egregius stb.“ jelentése nyilván az „insignis“-ből indul ki. — Külön alapú szónak veszem most a *jelen*, *jelent* szókat, melyek Szóegy. 171. még a *jel* „signum“-val voltak egybeállítva; mind a mellett a közös eredet sem épen lehetetlen (lásd a *jelen* cikket).

172. **jelen** [jelön] praesto (*jelen való* praesens, j. *van adest*, praesto est), palam, manifeste (Münch. cod.); **jelen-** [jelön-] (*jelenni* apparere: *megjelenik* apparet, comparet); *jelenet* apparitio: *isteni j.* revelatio divina); **jelent** [jelönt] (*jelenteni* manifestare, patefacere, indicare):

osztB. *jilip* neu, frisch (новый, свежий): *jilba* (*jilpa*) verta újjá tenni | osztIrt. *jīdep*, *jēdep* jung, neu | osztS. *jīlep*.

vogK. *jälpel* novus; *jälpen* sanctus | vogB. *jälp*, *jelp*: *j. vit* unverdorbenes wasser (melyben a halak megélnék: „fris víz“, opp. *kali vit* holt víz); *jälpiñ*, *jelpiñ* „sanctus“ (*j. pä-sän* Numi Tárom asztala, mely *kätel kanzeñ*, fénylő mint a nap).

cserM. *jäl*: *j. idir* mulier juvenis.

finn. *elpy-* wieder frisch werden, sich erholen.

Ha egy „novus, recens (neu, frisch)“-et jelentő szó képzésénél fogva nomen verbale (agentis)-nek mutatkozik, az ebbeli alapigének alkalmasan ily jelentést lehet tulajdonítani: „fényleni, ragyogni (splendere)“, úgy hogy „novus“ tkp. fénylőnek, ragyogónak mondatik, a milyenek csakugyan a legtöbb új (még nem használt vagy kopott) tárgy föl szokott tűnni (v. ö. *funkel-neu*); s a mennyiben az „új“ a hirtelen (az ismeretlenség homályából) föllépőre vonatkozik, szintén alkalmas etymonja a „fénylés“ fogalma (v. ö. szláv *divo* „csuda“ az indog. *div-* „glänzen, scheinen“ igétől). Hogy jelesen az oszt. vog. *jilip*, *jälp* „új, fris“ ilyen alapfogalmon nyugszik, még érezteti is a kétség nélkül tőle származó vog. *jälpen*, *jälpiñ*, mely pedig az eredeti vogol textusokban egyéb „fényt“ jelentő szók társaúl szerepel. A *jilip*, *jälp*-nek kopott végű mása a cser. *jäl*; teljes alakkal, egyező képzéssel benne van az a f. *elpy*-ben (e h. *jelpy-*), melyből *elpä* fejlődik ki. Sőt talán a zürj. *jöl*, votj. *jel* „milch“ is ide való, akár a gör γάλα azon etymonja szerint, melyet Curtius (Gr. Etym.⁴ 172) tart leginkább elfogadhatónak (egy γαλ- „glänzen“ igéből), vagy a szerint hogy finn tájszólásban *rieska* tkp. „recens“ magában is tesz „lac recens“-t (*rieska-maito* h.). Végre még összevethető: lp. *jälo* „locus in coelo lucidus“, *jälakes* derült (*j. talke* tempestas serena) | lpF. *jalakas* id.

Ezen már most constatált ugor *jäl-* (*jil*, *jäl-*) „scheinen, glänzen“, szorosabban „frisch aussehen“ igének egyenes származéka a m. *jelen-* (*jelön-*) ugyan azon (momentán értékű) *n*-képzéssel, melynek példája *köszön-* (lásd ezt); jelentése „erscheinen“, s megjegyezhetjük hogy különösen a csudalátásról használtatott (v. ö. szláv *divo*). Kérdés még csak, milyen alak a *jelen*, *jelön* adverbium. Tekintve hogy a Münch. cod. *jelen* h. *jeleminen*-t mond („palam, manifeste“), a mit jóformán a *jelen-* igétől való gerundiumnak kell tartani (e h. *jelenven* v. ö. *eleven*, meg: *esennen* „nagy vágygyl“ *esen-* igétől [*esen-ked*, *esen-g*]), lehet hogy a későbbi *jelen* mint adv. e h. való: *jelenve*; más fölfogása lehet az, hogy

jelen, *jélön* egy ilyen *ven*-es gerundium az egyszerű *jel*- alapigétől (s e mellett a közbeeső *jelere*, *jelve* = oszt. *jilip*).

SUS. 87k.

XVII. 47.

7k 37: 335

173. jó [jovo-, java-] bonus (*jara*, *jona* bonum ejus; *javak* bona; *jovallani*, *javallani* approbare, gutheißen, empfehlen; *jovas*, *javas*, *javos*, *jós* magus, saga, incantator, divinus vates: *jósolni* praedicere, augurare, vaticinari); *jobb* (comp.) melior, dexter (*j. kéz* manus dextra);

jog dexter (*j. kéz* manus dextra); *jogb* (comp.) id.;

gyógyúl (*gyógyúlui* convalescere, sanari), *gyógyít* (*gyógyítani* sanare; consanare);

jonkább, *inkább* magis:

vog. jomas bonus, dexter; *j. kat* dextra | *vogK. jomas* bonus, dexter: *j. kat* manus dextra; *iomasúuv* melior, *jomaslaχ* schatz сокровище (bona, jószág).

oszt. *jem* gut, schön; *jemat* etwas gutes; *jem-saj*, S. *jemse* jobb oldal; *jem vōje* medve | osztB. *jem* dexter: *j. pelak* jobb oldal; *jim* jó; bonus, dexter: *jima jita* (jóvá lenni) gyógyítani; *jimalta-* gyógyítani; *jimas* jól, bene; — *jemiñ* sanctus.

votj. umoj gut, gehörig, tüchtig, passend: *umojgem* lieber; *umojtem* schlimm, übel.

eser. jumo „deus, gott“: *jumuld-*, *jumolt-* preces facere (imádkozni, beten) | *eserM. juma* deus.

mord. jon-dıl, *mdE. jon-dol* blitz, (e h. *jom-tol* azaz: *jom-feuer*).

finn. jumala „deus“; — *junka* successus, peractio rei: *asia käypi junkaan* res succedit; — *imantehe* (nom. *imanne*, -*nes*) gesund, frisch, wohlschmeckend, angenehm, süß; *imakka* süßlich; *imara* angenehm, behaglich, süß, süßlich.

ész. jumal (g. *jumala*) „deus“; — *jume* gesichtsfarbe (azaz tkp. „frisches aussehen, jó szín“; *jumal aúdis mārğa*, *nūd koik mā jumes* gott gab regen, nun hat das ganze land ein frisches aussehen); *jumedus* frisches aussehen, wangenröte, wolgestalt; *jumetu* (g. -*tuma*) blass, ohne rechtes an-

sehen, ungestaltet. || ltv. *jūmal* deus, gott: *jumāld*- esküdni, schwören, *jumāldimi* schwur.

lp. *jubmel*, *ibmel* deus | lpF. *ibmel* id.

A jó-nak teljes töalakja *jovo* (*jova*, *java*) egy ugor *j, m.* (*jomo*)-nak áll ellenében, melyet tisztán ily alakban és egyenesen „bonus“ jelentéssel egyelőre csak a vog. *jomas*-ból vehetünk ki. Ezen *jomo*-val pedig egyezik a m. *jovo* úgy mint *neve*- a f. *nime*-vel, *nyelve*- a lp. *ńalme*-vel; azaz a *jovo*-beli *v* eredeti *m*-ből való (v. ö. olasz *novero* ebből és e mellett: *numero*). Az osztjákban a *j, m.* (*jomo*) elhajlott magashangra: *jem*, *jim*, csak úgy mint p. o. a vog. *jol* „al“ is lett *jil*-vé; nyilván a *j*-nek volt hatása erre az elhajlásra. — Az osztj. vog. *jem*, *jomas* szók jelentenek „bonus“-t és egyzersmind „dexter-t (jobb)“, egy egyéb ugor nyelvben is mutatkozó észjárás szerint, hogy a „dexter“ jó-nak vétélik és neveztetik el s a „sinister“ meg rossznak (p. o. az észtb. *hea kăzi*, *parem k.* tkp. *bona manus*, *melior m.*, *paha k.*, *pahem k.* *mala m.*, *pejor m.*). Nem lehet tehát kétség, hogy a régi m. *jogb* (kéz), mely most amúgy is *jobb*-nak mondatik, illetőleg maga *jog* (kéz) is egyalapú a *jovo*-val, azaz ugor *jomo*-val. Ez egybetartozás pedig csak abban állhat, hogy *jog* (*jogo*) régibb *jóg*-ból rövidült (a mely mai nap is hallható az Ormánságban) s ez a *jovo*-nak származéka vagy továbbképzettje, e h. *jovogo* (illetőleg egy ugor *jomogo* helyett; (v. ö. *nyúl*, *nyula*-t = mord. *numolo*), ugyanazon képzéssel melyet *balog* (ettől: *bal*-) is mutat föl. Megvan továbbá még a hosszú *ó* ebben is: *gyógy*- (*ül*, *-ít*), melyet bízást a *jog*, *jóg* változatának veszünk (az első *gy* = *j* közönséges váltakozás; a második *gy* = *g*-re példa: *gugyorodni*, *egyenes*: *gugorod*-, *igenes* mellett). E szerint különbözik *gyógyul* a *jovul*, *javul* igétől csak annyiban hogy a már képzett *jóg* szótól való, míg az utóbbi magától a *jovo* (*jomo*) alapszótól ered. — Még nyoma az eredeti *jomo*-nak (e h. *jovo*) megvan a régi m. *jonkább*, mai *inkább*-ban; benne a névszótó *jonk* (v. ö. *hamarább*-, *rébb*) e h. *jomk*, *jomok*, azaz lényegesen = *jog* (*jóg*), *gyógy*. Vagyis *jonkább* körülbelül úgy áll a *jobban*-hoz (a mi jár is helyette), mint *gyógyul* a *jovul*-hoz (mely szintén „sanari“ értelemben is fordúl elé: székel *gyavul*-).

De hogy kerül a *jomo*, *jovo* „bonus“ mellé a „deus“-t jelentő cser. *jumo*, f. *jumala*? Vajjon a régi ugor pogányság az „isten“-ről olyan átszellemült fogalommal bírt-e már, hogy ezt, mint akár a keresztyén ethika legmagasabb fokáról, κατ' ἐξουσίαν „bonus“-nak nevezték volna? Kissé merész volna,

ily emelkedett philosophicus fölfogást az ugor ős vallásról tenni föl, melynek fönmaradt gyér emlékei eléggé bizonyítják mily emberi módúnak képzelte az ős ugor nép az öreg istenét, s mennyire e földiesnek annak mennyei gazdálkodását. A vogul mondában az öreg istennek (*numi tarom* atyának) van háza, háztartása, széles udvar mellett, ő vadászni jár stb. Egy szóval, gazdag nagy úrnak veszi a náiv gyermek-nép képzelete, ki igazán „boldogan“ éli napjait. E fölfogásról tanuskodik még a magyar „*boldog isten*“ („szegény ember szándokát, *boldog* isten bírja“). Csakis ily értelemben lehetett az ugor ős vallás istenének neve, vagy talán inkább kiváló attribútuma a *jó* szó, a mely név aztán egyik másik nyelvben egyedüli és rendes névvé is válhatott, a mit jelesen a cser. *jumo* és f. *jumala*-ról állítunk, míg másutt vagy az eredetibb hitképzelet alapján az „ég, (coelum)“-ot jelentő szóval nevezték (zürjén *jen*, azaz *jenmi*, e h. *jelmi* = f. *ilma* aer, coelum; votj. *inmar* e h. *ilmar*; mord. *škaj* deus és coelum), vagy más melléknévvel, p. o. f. *ukko* tkp. „öreg“. Az itt sejtett fejlődést, mely szerint egy „bonus“-t jelentő szó, „boldogság, gazdagság“ értelemben véve, végre az „isten“ elnevezésévé vált, szépen megvilágítja egy analog eset az indogerman nyelvek köréből, mely pedig oly határozott és biztos, hogy kifejtett nézetünket a cser. *jumo* eredetéről is bizonyosságra emeli. Ez a szláv *bog* (*bogŭ* бѡгъ) „isten“ szó, melynek eredeti jelentését még a *bogatŭ* „gazdag“ melléknév hirdeti (azaz: *bog*-os, úgy mint *rogatŭ* cornutus, ettől: *rogŭ* cornu); szintígy *u-bogŭ* „szegény“ azaz *bog*-talan); s végre egyezik a *bogŭ* szó a szanszkrit *bhaga*-val „glück, wolstand“ („gut“) s kifejlődött rajta vagy ragadt rá az „deus, isten“ jelentés az ó-persában is (*baga*).

Azonban ez ugor *jomo*, *jovo* szó egyes származékain is eléggé észrevehető a „deus, isten“-re vonatkozás. Az oszt. *jemiñ* „sanctus“ nyilván *jem*-től való adjectivum (úgy mint *keriñ* köves: *keri* kö); s a m. *jós*, *javas*, *javos* jelöli azt a fontos személyt, melyre a mindenféle „divina“ elvégzése volt bízva, a „vates divinus“-t, kit bár „istenes“-vel fordíthatunk. Igen figyelemre méltó e mellett, hogy a „jós“-nak a csuvasban *jomiže*, *jomiš* a neve, a mi csakis a szomszéd cseremiszből kerülhetett, minthogy a török nyelvekben ennek magyarázatára alkalmas szó nincsen; nyilván a m. *javas* (e h. *jomo*-s) egyalapú ezen *jomiže*-vel, melynek csak képzője a csuvas alakú tör. -či (v. ő. *poleže* halász: *pola* hal = *balíčkí*, *balík*).

A cser. *jumo*, cserM. *juma* (rövid vég *a*-val) magával a *jomo* ugor alapszóval („bonus“) egyező; a finn *jumala*-ból

pedig *juma*; a *la* képző lehet akár a helyet, lakást jelentő *la* (a mint az alapszónak egészen más fölfogása mellett Castrén is vette, finn Mythol. 12. l.), miszerint a szó tkp. „jó-helyet“ (azaz „boldogság-lakát“) tenne, mely aztán a gazdájára is átvitetett; vagy pedig lehet, a mi még valószínűbb, melléknévképző (v. ö. *vetelä* vizes: *vete* víz). Jelentős pedig, hogy a *jomo* eredeti „bonus“ értelmének sem enyészett el minden nyoma a finn-észt nyelvben. Jelesen az ész. *jume* tkp. -*da* képzésű melléknév (*jumeda*, v. ö. *jumedus*) „gut, frisch, schön“, mint főnév „jó szín“; a finn *junka* meg e h. való *jumaga* (v. ö. *kenkä* ebből: *kemägä*, lásd a *kengyel* cikket), s így teljesen az, a minek fentebb a m. *jog* (*jóg* *gyógy*)-öt ismertük föl (*jovogo*: *jomogo*); továbbá van a *juma*-nak egy *ima* változata határozottan „bonus“ jelentéssel az *imantehe* származékban, melyből egy *imanta*- „sanare“, *imane*- „sanari“ ige következik (úgy mint *paranta*-, *parane*- gyógyítani, gyógyúlni, ettől *para* jó; comp. *parempi* jobb); más képzővel *ima-kka* (v. ö. m. *jonk*- ebben: *jonkább*) és *ima-ra*.

A finn *jumala*, cser. *jumo*-val eddigelé a magyar nyelvből csak az *imád*- igét hoztuk kapcsolatba, főleg a cser. *jumuld*-, *jumolt*- alapján. Ez egybetartozás állítható még a cser. *jumo*, f. *jumala*-nak „bonus (dives)“-féle értelmezése mellett is; mert a cser. *jumuld*-, *jumolt*- (pr. i. -*ldem*, -*ltem*) ige nyilván compositum (*jumo*-*ult*-, lásd az *áld*- cikket), s egy ily régibb keltű összeköttetésben megmaradhatott az ugor *jomo* alapszónak *m*-je a magyarban is, habár az különben *v*-vé vált is (*jovo*); hiszen úgyis megvan még az eredeti nasalis *jonkább*-ban. De lehet az is, hogy az *imád*-beli *im* egy másik ugor isten-nevezettel azonos, t. i. a finn *ilma*-val (vog. *elm*, zürj. *jeum* e h. *jelm*), a melyhez alakilag úgy áll mint p. o. *szem* a *silmä*-hez. — A lív *jumäld*- „schwören“, bármily hasonló is a cser. *jumuld*-hoz, mégsem jöhet itt kérdésbe; mert a jelentése azt mutatja, hogy ez az orosz *božit*-sa (ettől *bog*, v. ö. adj. *božij* divinus) „schwören“ példájára egyenesen *jumäl*-ből készült denominatív ige.

A Szóegy. 173. sz. egybevetett lív *juva* „bonus“-nak, minden látszat mellett, a magy. *jovo*-hoz még sincs semmi köze; nem egyéb az mint a f. *hyvä*-beli *üvä*-nek sajátzerű elváltozása, melynek a lívben még több hasonló példái vannak. A f. *hyvä*-vel pedig a magyar szép tartozik egybe (lásd e cikket).

SWS. A7.
XVII. 48

nyk. 24. 465. 174. jó „fluvius“ (folyónevekben: *Sajó* = *sav-jó* „Salz-fluß, Salzach; *Héjő*, *Héjő* = *hév-jó*, v. ö. Héviz; *Berettyó* = *berek-jó*);

finn. *joke* (nom. *joki*) amnis, fluvius minor; — *juokse-currere*, fluere: *juokseva vesi* folyó víz; *juoksele-*, *juoskele-* id. (fr.); *juotta-* összeforrasztani (löten) || ész. *jogi* (g. *jō'e*) fluß, bach; — *jōm* (g. *jōma*) strömung, strom; — *jōkse-* laufen, rennen, fließen; *jōt-* löten, schweißen || lív. *jog*, *joug* fluß, bach; — *juom* tieferes wasser zwischen sandbänken; *juokšö-*, *juokse-* laufen, fließen.

lp. *jokka rivus* | lpF: *jok*, *jokka* (g. *jōya*) id.

oszt. *jeaga* kleiner fluß, nebenfluß | osztB. *jogan* fluß, bach.

vog. *jā* fluß, folyó | vogL. *ja*, *jä* id.

zürj. *ju* fluß (přka).

mordE. *jorksta-* tolni (schieben): *salmoksos j.* tübe öltetni, einfädeln; *keme j.* csizrát fölhúzni | mord. *joft-ardi-* ügetni (traben).

cser. *jog-* (pr. i. *jogem*) folyni, kifolyni, kihullani (fluere, effluere, defluere) | cserM. *jog-* id.

Eleve is lehet sejteni, hogy a finn *joke* (azaz *joge*) „folyó, fluvius, flumen“-nek és egy *juo-* (ész. *jō-*) igének, mely kivált a nomen verbale képzésű *jōma*-ban határozottan elénk lép, szoros közük van egymáshoz. Könnyen meggyőződhetünk hogy e szoros egybetartozás eredeti azonosságon alapszik. A *jōma*-beli ige nyilván ezt teszi „folyni, fluere“, és, a mi egy fogalom, „currere“ (v. ö. régi m. *folyni* mint „currere“, p. o. a Bécsi codexben *folyók* cursores, *folyosni* discurrere). Ugyanazt teszi *jōkse-* (f. *juokse-*) is, s ebben a *kse* nyilván képző, t. i. az ugor *-sk* frequentativ képzőnek finn változata, mely ritkábban magára, s többnyire más frequ. képzővel kombinálva fordul elé, p. o. *-ksele* vagy átvétel nélkül is *-skele*; *juokse*-nak is a további frequentativuma *juoksele-* és *juoskele-*, azaz *juo-ske-le*. Causativ képzést mutat *juotta-* (*juo-tta-*), melynek jelentése megint ezen *juo-* alapigére utal: „löten“ a. m. „zusammenfließen machen“. Szintily causativum a mord. *joft-* (mint kopott végű gerundium a *joft-ardi*-ban), *jov-* alapigétől; v. ö. *jorksta-* „tolni, öltetni“, a miben megint *iorks-* van, = f. *juokse-*. De az így finn-

észt és mordvin származékokból kifejtett *jō-* (*juo-*), *jov-* „fluere, currere“ igeen kívül van még a cser. *jog-* is, melyet amattól még azért sem választhatunk el, hogy történetesen a csuvasban is van *jog-* „folyni“; mert ez esetben lehet a kölcsönvétel a csuvas nyelv részéről való (v. ö. csuv. *jomiže*, fent a *jó* „bonus“ cikk alatt) annyival inkább, mert az nem is felel meg szabályszerűen a török *ak-* igeének. A cser. *jog-* pedig lehet egyazon a mondott *jō*, *jov-* igével, tekintve hogy eredeti *g* szóközepén igen gyakran elgyengült *v*-vé, sőt egészen elenyészett (v. ö. a *kerék* cikket). Az e szerint föltehető ugor *j_g* (*jogo*) „fluere, currere“ igtől hogy választhatnók el a f. *joge*-t, mely rövid *o*-val és *g*-vel van, s „flumen“-t teszen? Nem egyéb az mint maga a névszónak használt *j_g* ige, vagy akár ennek képzővesztett származéka; meg ugyanazért nem egyéb mint a *jō*, *juo-* igeének alaki változata. Döntőleg szól e mellett, hogy az észtbén, hol a f. *joge* (*joke*) *joge*-nek hangzik (n. *jogi*), még ez is van: *jogev* (g. *jogeva*) „fließend, strömend“, azaz egy *joge*- igeének -*va* képzős participiuma; meg: *jogenda*-, *joenda*- „strömen“, azaz *joge*- igeének -*nd* képzős frequentativuma; ez pedig = lp. *juedde*- „cursu progredi, celeriter moveri, motu pergere“. Végre a *jō*-, *juo*- igeének eredetibb finn *joge*- alakját bizonyítja meg a *juokse*-nak *joekse*-féle változata ebben: *joekseme* „cygnus“; lásd fent a 93. lapon. — A m. *jó*-t, mely e f. *joge*-, lp. *joya*-nak megfelel, legközelebb *jovo*-ból valónak vesszszük (v. ö. *teve*- [*tenni*] = f. *tege*-).

175. **jónh** (acc. *jónho*-t cor: *jónhotok* keménységére ad duritiem cordis vestri. Münch. cod.; „inneres“: megháboróla *én jónhom* Nádor-cod.); **inh**, **énh** (*inho*-t, *énho*-t id.; Winkl. cod.); **joh** (*joho*-t cor, viscera. Erdösi; hepar, jecur; *johafájó* hepatarius Moln. A.; *eh-johra* hungrigen leibes. Erdösi); **juh** (*juho*-t hepar: Moln. A.); **gyuha**, **gyoha** („bauch, Magen“: *pokol a gyuhád, beh sokat eszel; teli van a gyuhája*. Dunántúl: MNySzótára, M. Nyelvör II, 427.); **ih**, **éh** (*iho*-t, *ého*-t: Peer-cod.; „bauch“: Jonás az czethalnak *éhában*. Jord. cod.); **ihás** durstig (Pécs, Tolna: MNySzót.); v. ö. **szom-jú** :

finn. *jano* sitis (on *janossa* v. *janoissansa* siti laborat, sitit; *minun on jano sitio*); *janoise* (n. -*oinen*) sitiens, durstig; *janoo*- (inf. *janota*) sitire; *janotta*- sitim excitare (*ruoka*

Juh *ShF*. II. 223.

yk. 35:
478.

janottlaa cibus sitim movet) || észt. *janu*, *jano* durst (süres *janus olema* großen durst leiden; *üks hea janu vet* ein guter trunk wasser); begierde, appetit (*pību-j.* a. nach der pfeife; *vīna-j.* durst nach branntwein); *janūse*, *janutse* (nom. -une) durstig; *janu-* dursten, *januta-* durst erregen.

Lásd a *jonh* különböző alakjainak kimutatását Mátyás Flóriántól (Nyelvt. Közl. IV, 200.). — Akármelyik belső testrészt jelentett is elsőben a m. *jonh* (*joh*, *ih*), annyi bizonyos hogy valamikor a magyar nyelv egyebek közt a „sitis, durst“-nak is székhelyének vette; mert *szomjú* tkp. *szom-juh* compositum, melynek utórésze *jonh*, *joh* (lásd a *szomjú* cikket). Érthető tehát, olyan fogalomtársulásnál fogva a milyen p. o. lat. *focus* és olasz *fuoco*, franczia *feu* „ignis“ közt mutatkozik, a szónak átvitele magára azon affectióra, melynek tkp. csak a szokott helyét tette; s ez átvitelt a magyar csakugyan végre is hajtotta a Dunántúli *ihas* (e h. *szom-ihas*) „durstig“-féle szóhasználatban. Ehhez rokon jelenséget ismerhetünk föl abban, hogy némely ugor nyelv bizonyos belső testrészeket illető betegségeket egyenesen magával a testrészt nevével jelöli, p. o. lp. *tabdest lē* lienosus est, tkp. „er ist an der milz“, *keppaist lē* aeger est pulmonibus, *vuolle-vaimoist lē* hernia laborat, *čojvest lēb* ventris dolore afficior. Nem különben abban, hogy némely belső testrészek lelki affectiók jelölésére szolgálnak: oszTB. *torox* „lunge“ és „zorn“, szintígy cser. *šede* „zorn“ = m. *tüdő* (lásd e cikket); finn *sydänty-* „zornig, ärgerlich werden“, ettől *sydäme* „herz“ (lásd a *szív* cikket). Föl lehet tehát venni, hogy a finn *jano* „sitis“ is hasonló átvitel folytán jutott e jelentéshez. Már pedig csak át kell tenni a Drüli *ihas-t* régibb teljesebb *jonhos* alakjára, s ehhez a f. *janoise-t* tartanunk, hogy a *jonh*, *joh* és f. *jano*-nak alaki egyezése szemberünjék. Közös alapalakul fölvehető: *j_{ng}*, melyből a finn elejtette a gutturalist (v. ö. lp. *pane* „dens“ ugor *p_{ng}*-ből, míg a magyarban a szót még a hangfejlődés azon stadiumában érjük, hol a különben szokott és kedvelt nasalis-elejtés épen végbement, úgy hogy még egymás mellett van: *jonho* és *joho*.

Meglehet hogy a fölvett *j_{ng}*, s egyszersmind a m. *jonho*, *joho*, f. *jano* etymonja megvan ebben: cser. *jongo* „amplus (tág, bő); *vacuus* a labore (*jong' ulam vaco* aliqui rei); v. ö. *hīj*, mord. *šava*, *čavo* „vacuus“ és lp. *čojve* „venter; bauch“ (lásd a *hīj* cz. alatt). — A „gyomor“ (m. *jonh*, *jonh*) és „sitis“-féle átvitelhez meg szép analogonnak tekinthető: finn *vatsa* „venter, stomachus“ és mord. *vača*, *vačo* „hungrig, éhes“.

176 jő, jű (jőni, jönni venire: jövő kommand, jövendő *jk. 24. 466* venturus, futurus, jövetel adventus, jövény advena):

oszt. jiv- kommen, werden (devenir; meg: *ħanċta jidem* [e h. *jivdem*] je vais écrire, ich werde schreiben) | osztS. jig-id. | osztB. ji- gehen, kommen (*jita nubīt jövō* (jövendő) élet, örökkévalóság), werden (*jima j.* gut werden, azaz: gyógyulni; *pīrša j.* alt werden).

vog. jī- jōni: *jīm jövök, jīne jövō; jēmt-, jemt-* werden (v. aux.: *mingve jēmtēm* ich werde gehen) | vogK. jej-, jejr-jōni (*jejen jōjj, jejan jōjjetek*, kommt; *jejne-aš jövetel*); *jejent-* id. (*jejentap am jejmpalt* az én utánam jövō); *jejmt-* werden (*fieri és v. aux.*).

vogB. L.
jāj-,
frequ.
jājint-

eser. *jevate-, jivat-* elmulatni az időt, tempus transigere, commorari (*šuko it jivat* soká ne mulass).

lp. jitte- provenire, emergere | lpF. itte- (pr. i. *iđam*) id. (*bāivaš i bāsa ittet* a nap nem tud följőni); *ifte-, iftele-* mutatni.

finn. itä- germinare, germen agere; *idättä-* keimen lassen (elējövetni, kelteni: *idätä pilvi idästä* kelts felleget keletről Kal. 2, 323); *ehty-* casu pervenire, advenire (jutni, geraten); *ehtä-, ehti-* sietni, odaérni, ráérni (properare, pervenire, vacare: *ehdit-kö tekemään* hast du zeit es zu tun); *ehdättä-* odább juttatni, odább vinni (fortschaffen, weiterbringen).

f. jää-
vinhija
v. (1890).
28. l.

zürj. eštī- (*eštī-*) pervenire, ráérni, megérni (dazukommen etwas zu tun; reif werden), végbe menni (zu ende kommen); (P.) *eštöt-* fördern, beeilen, zu ende bringen.

A m. jöv- ige nyilván g-ből eredt v-vel van (úgy mint *tev-* = f. *tege-*), az oszt. jiv- és jig- dialecticus páralakok szerint; a vogK. jej- is eredeti jeg-re mutat rá. Jelentésének megszorítását, miszerint a *menni* ige ellenében csak a beszélőhöz közeledő haladásra vonatkozik, csak a magyar nyelvszokás fejtette ki; nyilván nincs így megszorítva a vog. oszt. jiv-, jej-, mely csak úgy fejezheti ki a vmivé válást (*fieri*) mint egyéb ugor nyelvekben általában haladó mozgást, sőt elindulást kifejező igék (p. o. a f. *käy-* „kelni“ ige); a f. *tule-* „venire“ sem jelent csak idejövetelt, s más nyelvekben is a szorosabb „kommen“ jelentés az általános „gehen“-féle igé-

ken fejlődött (azonkívül hogy mellékhatározókkal biztosította); p. o. ilyen maga a germ. *kvam-* „kommen“ = indog. *gam-* „gehen“. Már pedig hogy az ugor *jsg-* (*jig-*, *jeg-*, *jiv-*, *jöv-*) ige voltaképen általában „haladó mozgást“ jelent, elég valószínű hogy az csak magashangú változata azon *jsg-* (*jog*, *jó-* stb.) igének, mely *jó* (f. *joge*) fluvius-val azonos s a *jut* (*jox* stb.) igének szolgál alapul. E fölfogást támogatja még különösen az is, hogy az osztjákban és vogulban *jsg-* mellett van *jsg-* is „kommen, werden“ értelemben:

osztS. *jug-*, osztIrt. *juv-* (*jiv-* mellett) | osztB. *juu-* (*jur-*): *tuñtaka juupsa* gesundwerden, gyógyulás, *imeña j.* nőülés; *talta juum* elüresült, elpusztult [*t. jita* elpusztulni]; frequ. továbbképzéssel: *jovül-*, *jubil-* (*tursijla j.* heiser werden), *juunt-*, *juvint-* (*šitaka j.* stille werden, elhallgatni) || vog. *ju-* jöni (*jum* jövek, *jun* jösz). — Egyébiránt van erre több példa, hogy ugyanazon egy alapszó már a közös ugor korban kettős alakban, egy mélyhangú és egy magashangúban volt meg (v. ö. a *kerek* és *karika*, *járni* és *görög-*, *görbe*, *kéreg* és *hárs* cikkeket).

Számba vevén az ugor *jsg-* (*jig-*, *jiv-*, *jöv-*) igének ugyancsak a *jsg-* (*jog-*) „fluere“ igével párhuzamos voltát, már könnyebben fejthetjük ki amazzt származékaiból ott is, hol az maga mint egyszerű ige elveszett. Így nyilván a f. *itä-* (*idä-*), lp. *jitte*, *itte*- az a mi mélyhangon *jouta-* (*jouda-*), lp. *jotte*- (lásd a *jut-* cikket), csakhogy az egész alapszó *ji-*, *i-*-vé szorult össze (v. ö. f. *ima* a *jó* „bonus“ cikkk alatt); továbbá van egy f. *ehtä-*, *ehi-* ige (*ehi-* úgy mint *heini-maa* e h. *heinä-maa*), mely nyilván a *johta*-nak alaki hasonmása, tehát *eh-* = *jsg-*, vagyis *ehtä* e h. való *ege-tä*, csakhogy ez esetben a *t* képző nem causativ értékű (úgy mint *johta*-ban), mert *ehtä-* intransitiv; lehet is bár itt a *tä* ugyanaz a mi *jouta* (*jouda*)-ban *ta* (*da*), azaz tkp. *dä*, miszerint az *ege-tä* (*egedä*) épen úgy vonódott össze mint *tehdä* ebből: *tegedä* (a *tege-* „tenni“ igétől). E szerint *ehtä-* (*ehi-*) voltaképen az *itä-* igének változatalkja. Láttuk már hogy szókezdő f. *i*-ben, csak úgy mint a magyarban, lappanghat vocalisával összeolvadt *j*; ily *i* pedig váltakozik a finnben *e*-vel is: *ilkeä*: *elkeä* (v. ö. *ell'ei* „nisi“ és *joll'ei*; *että* „hogy“ és *jotta*). Az *ehtä*-nek reflexiv alakja *ehity-*, v. ö. *jouta*-tól *joutu-* (észt. *joudu-*). Úgy hiszem hogy a *jouto* nomen verbalénak is van párja az *ehto* szóban (*ehtö* h. úgy mint *teko* e h. *tekö*), melynek első jelentése „arbitrium, freier wille, gutdünken“ elég alkalmasan fejthető meg evvel: „freier lauf“ azaz „unbehindertheit“ [etwas zu tun], v. ö. *on ehto mennä* „es steht frei, zu gehen“. Sőt úgy látszik, hogy a f.

eksy- „sich verirren, irregehen“ igében is rejlik még ugyan-ezen *eh-*, illetőleg *ege-* (= *jsg-*) alapige; *eksy-* mint reflexivuma egy *ekse-* igének (v.ö. *juokse-*, *jökse-* a *jsg-* igétől, a *jó* „fluvius“ czikkben) szorosan ezt tenné: „ins herumlaufen geraten“ vagyis „sich verlaufen“. — A vogK. *jeju-* az egyszerű *jej-* (= *jsg-*) mellett reflexiv alak, v.ö. f. *ehty-* és *ehtä*, *ehi-*, vagy *joutu-* és *jouta-*; *jejent-*-nek megfelel mélyhangon osztB. *juvint*, *juunt-*; de ez nem egyszerűség-jelentő alak, a minék Hunfalvy P. veszi (Kondai vogul nyelv 66. 67. l.), nem vetvén szorosan ügyet a szótarbeli példákra, melyek közt p.c. *latent-* korántsem „megszólal“, hanem határozottan „beszéll“, a mi az egyszerű *lat-* „mondani“ igéhez képest nyilván frequentativ módosítás. Egyszeriség-alak (momentán) ellenben *jejmt-*, v.ö. ugyancsak *lat-*-tól *latemt-* „megszólalni“ (példa: „azután, hogy az ördöget kiűzte, a néma *latemtes* megszólalt, megszólamlott“). — A f. *johta-* „ducere“-nek megfelelő párhuzamos alak a lpF. *jifte-* „mutatni“ („előjvetni, producere“), szabályos lpF. hangváltozással levén *ft* e h. *xt*, ebből: *kt*, *gt*. — Végre a zürj. *esü-* jelentéseiben is megint előtérbe lép a czélérés módosító momentuma (perfectio), a miért is legalkalmasabban az egész *st-*-t momentán képzőnek vehetjük, a mely különben is a zürjénben közönséges divatú (v.ö. ugyanez értékű módosítással m. *jut-*, *joxt-*). Az alapigére marad így csak *e-* (tkp. *é-*), e h. *je*, v.ö. zürj. *ém* és *jem* tü, *érnös* és *jernös* ing.

Ugyanazon képzéssel és hangfejlődéssel, melylyel a mélyhangú ugor *jsg-* igéből a magyarban az *ill-* (*illa-*) új igető állt elé, szintén a párhuzamos magashangú *jsg-* igéből is, melynek *jöv* (*jöv-*, *juv-*) a magyar alakja, keletkezhett egy *ill-* (*ille-*) ige is. Nézetem szerint ez ilyen eredetű *ill-* (*ille-*) fölismerhető az

illeni (pr. 3. *illik*) „decere, convenire“ igében, mely e szerint (úgy mint *illa-* a f. *jouda-*-nak) a f. *itä*, *ehtä*-, azaz: *idä*, *ehdä*-nek felel meg (*ille-* ebből: *igle-*, *jsgle-*, illetőleg: *ivle-*, *jörle-*). S hogy csakugyan az *illik* ige a haladó mozgást jelentő *jöv*-vel egy-alapú lehet, éreztetheti már némileg annak *-hoz*-féle vonzata: *illik hozzá*; s különben elég analogia is van arra hogy „haladó mozgást (folyást)“ kifejező igéken a „convenire, aptum esse, passen“ jelentés ki-fejlődhetik: v.ö. ném. *sich schicken, passen* (a román *passare*-ból, angol *be-come* „sich schicken, anstehen“ (v.ö. *be-quem* vagy *komulich*, Schiller W. Telljében: „es ist nicht k. hier im freien hausen“); a csuvasban *kiliš-* „megegyezni, illeni“ (p. o. ruha, ettől: *kil-* „jöni“). S így a *jöv*- igéhez kötve az *ille-* (*illik*) igét, nem kell tőle az *illeg-* frequentativu-

Setälä,
Jänn.
~~276~~ 276.

mot sem elválasztani, mely „mendegélést“ teszen ez összeköttetésben: „*illegni ballagni*“ (v. ö. „*illogni a jut cz. alatt*).
Wk. 24: 465.

177. *jut* (*jutni* obtingere, geraten, hinkommen: *jut neked is et tibi obtinget; inségre jutni in elend geraten; eszébe j. in den sinn kommen*);

iktat [*johtat, ihtat*] (*iktatni* mittere, immittere, deducere, perducere, pervenire facere: *be-i., ki-i.*):

észt. *jouda-* (pr. i. *jou'an*) eilen, ankommen, hingelangen (*jou'a* mach fort, beeile dich! *tő ei jou'a* die arbeit wird nicht gefördert; *kaugele j.* messzire *jutni*); können, vermögen, kraft haben; *joudu* (n. *joud*, g. *jou'u*) eile; kraft, vermögen; *joudusa*, eilig, rasch von statten gehend; kräftig, vermögend; *joudu-* vorwärts kommen, gefördert werden; — *juht* (g. *juhi*, *tő: juhti* e h. *juhtaja*) führer: *juhte* (g. *juhtme*) zugseil; *juhtu-* sich ereignen, zufällig geschehen, geraten (*kätte j.* in die hände fallen, zu teile werden); *juhata-* führen, leiten.

finn. *jouta-* (pr. i. *joudan*) vacare a negotiis (azaz: „non esse impeditum, freien lauf haben“: *en jouda tulla* haud vacat mihi venire; *joudat tehdä* otium est tibi faciendi, nil te impedit); *jouto* vacuitas a negotiis (*jouto-väki* homines vagi, haud occupati): *joutusa* citatim procedens, facile transiens; — *johta-* leiten, führen, begleiten, herleiten; *joh-taja* leiter, führer; *johto* ductus (*veden j.* ductus, derivatio aquae; *j.-mies* dux itineris); *johtehe* (nom. *johde'*) führung; *johdatia-* ducere, conducere (*johdatan vettä* abduco, derivo aquam).

lp. *jotte-* migrare, progredi (p. o. *sajka a vizen; maktes vuojja jotta* quo pretio venditur butyrum?); *jottete-* promovere; venditare; *jotteles* qui facile propellitur (p. o. *sapha*) | lpF. *jotte-* (pr. i. *jodam*) migrare: *jotte-olmai* wanderer; *jottel, jottelis* schnell.

vog. *joxt-* kommen, ankommen (*nän poalten joxtem* ich werde zu dir kommen, bei dir sein, у тебя буду; *vajen-ke joxti* [wenn deine kraft reicht, wenn du k. dazu hast]; *joxta-um* man kommt zu mir [ich werde gekommen]); *joxt-tempt-*

zuführen (привезти). | vogL. *joxt*- id: *pär j.* zurückkommen | vogK. *joxt*- kommen, gelangen (*vam joxti* eröm van valamihez).

oszt. *jōxt*- kommen, eingehen | osztS. *jōgod*-, *jūgoc*- id. | osztB. *jogat*- pervenire, jutni: *joxtim* (part. praet. *joxtipsa* (n. act.)); *joxtili*- id. (frequ., meg: *accurrere*, *affluere*, *притекать*); *joxtipa*- *perducere*, *adducere*.

mord. *jota*- gehen, übergehen (über einen fluß), vorübergehen: *jotaj* járókelő (*j. kizit* múlt évben, tavall); *jotafli*- übersetzen (átkeltetni); verbrauchen, verzehren (elfogyasztani) | mordE. *juta*- vergehen, verstreichen, vorübergehen, vorbeigehen, übersetzen: *jutaž* verflossen, *juti* wanderer.

A régi m. *johtat*- (*joxtat*-), mely nyilván a m. *jutat*, bizonyossá teszi, hogy a *jut* ige legközelebb *juxt*, *joxt*-ból lett, s ez által még szorosabbnak tűnik föl annak vog. oszt. *joxt*-val való egybetartozása. Azonban az is látszik meg, hogy ezen *joxt*- sem egyszerű ige, hanem *jox-t*-nak elemződik. Csak az a kérdés milyen benne e *-t* képző, és mivel egyező a *jox*- alapszó. Az utóbbira nézve könnyen fölvilágosít a f. *johta*- transitív ige „*ducere*“, melynek *joh*-jában oly jelentésű alapszót kell látnunk, a milyen a m. *követ*- (*kölet*)-beli *köl*, *kel* (lásd a 14. 15. lapokon), azaz: haladó mozgást kifejező igét. Ez, tekintve a causatív *-ta*-nak tkp. *-tta* voltát, lehetett bár *jog*- is (v. ö. a *tehta*-, *nähta*- passivumai töket e h. *tegettä*-, *nägettä*-), s ezt meg bátran azon *joge*- „*fluere*, *currere*“ igének vehetjük, mely magával a f. *joge* „*fluvius*“ szóval azonos s különben még *juo*-, *jō*- változatalakban jelenik meg (lásd a *jó* „*fluvius*“ cz.). E mellett csak a *joge*- igének, mely kivált a vízfolyásról mondatik, azon szorosabb értelmezést kell adnunk, hogy az „akadálytalan s meglátszó erő kifejtés nélkül haladó mozgást“ teszen, a milyen a folyó vízé. Ugyanis az akadálytalanság momentuma némileg erősebben lépven föl, ugyanezen *jog*- igen első tekintetre jóval eltérő jelentések fejlődtek, melyeket azt észl. finn *jouda*- (*jouda*-, f. *jouta*-) intransitív ige láttat. A „könnyű, gyors haladás“ értelme megvan ugyan még rajta az észlben (*jouda*-) és a f. *joutusa* származékban; de teszi ám ezt is „könnyen, vermögen“ és „zeit haben, müßig sein“, még pedig az alapfogalombeli egyik momentum, az akadálytalanság kiemelésével. Vegyük csak ezt „folyok“ a német „ich lasse mich gehen“ értelemben, t. i. folyásomba eső

dolgokkal nem törődve, s megvan a „dologtalanság, ráérkezés“-féle jelentés (közel jár a ném. müßigang, gänger-féle észjárás); ismét ez „folyok vmit tenni“ így érthető: „ich kann mich nur so gehen lassen, um es zu tun“, különösobb magam megfeszítése nélkül, a miből tisztán kiveszszük, hogy „én bírom azt tenni“. Mind ezen különösebb jelentések mellett meglehet tehát a *jouda-* (f. *jouta-*) igében is ugyanazon *jog-* (*jō-*) „folyni“ alapige, vagyis a *johta-* „ducere“-beli *jog-*. Képzője tkp. *-da*, s csak a finn nyelv mostani hangrendszere szerint, melyben tudvalevőleg a nyílt szótagot kezdő explosiv-hangok az eredetnél egy fokkal erősb, keményebb ejtést kaptak (*g, d, b* helyett *k, t, p*, meg *k, t, p* helyett *kk, tt, pp*), vált ez a *-da* esetleg *-ta*-vá (*jouta-*, p. o. *joutava, joutaa, joutanut*, ellenben még: *jouda-n, jouda-t* stb.). Nem lehet tehát ez a képző = causativ *-ta*, illetőleg *-tta*; hiszen a *jouda-* (*jouta-*) ige nem is transitivum. Tekintve, hogy *jō-, juo-* (*j, g-*) és *jouda-* lényegesen azon jelentésű igék, az ebbeli *-da* képzőnek egyelőre még nem is tulajdoníthatunk határozott funkciót, hanem kénytelenek vagyunk azt olyan neutralis-értékű továbbképzőnek mondani, a milyent nem egyet vall az indogermán nyelvtudomány is (lásd Curtius, Griech. Etym., a bevezetés 8-dik fejezetét: „Erweiterung der wurzeln im auslaut“). Megjegyezzük azonban, hogy a finnben *-da* különben mint egyik fő denominativ-képző szerepel (Nyelvt. Közl. X, 11.), melynek a többi ugor nyelvekben is vannak megfelelő másai, még pedig *l*-es alakkal azokban, melyek a *d : l* változást kedvelik (zürjén-votják, vogul, osztB., magyar). S csakugyan hol az alapige még névszóul is fordul elé (mint p. o. a *j, g-* „fluere“ ige mellett f. *joge, m. jó* „fluvius“), a *-da* képzős igető denominativumnak is vehető; e szerint p. o. itt *jouda-* (e h. *jogda-*) úgy állana a (*j, g-* igével azonos) f. *joge* névszóhoz, mint ném. *strömen* a *strom*-hoz. Hasonlóképen denominativumnak mutatkozik p. o. *vuoda-* (*vuota-*) „fluere“ ettől: *vu* „fluxus aquae“.

A lapp *jotte-* (= f. *jouda-*) szintén erősbült ejtésű explosiv dentalissul van (*d* h. *tt*), a mi még a lpF. dialectusban egyes zárt végű alakon megismerszik (p. o. *joda-m*); v. ö. lpF. *soatta-* „bellum gerere“ (pr. 1. *soadam*) = f. *soti-*, azaz tkp. *sodi-* (pr. 1. *sodin*); szintígy erősbült gutturalissal: lp. *takke-*, lpF. *dakka* (pr. 1. *dařam*) = f. *teke-*, azaz *tege-* (pr. 1. *te'en*). E mellett lp. *jouto* (lpF. *joarddo*) „vacatio a negotiis“ csak a finnből való kölcsönvételnek látszik.

A mondottakból már az is világos, hogy a kemény *t*-s magyar *jut-*, illetőleg *jořt-* (*jořt-, iřt-*) sehogysem felel meg a finn *jouda-* (*jouta-*)-nak; mert hiszen ez a *jouda-*, a finn

-*da* képzős denominativumok analogiája szerint a magyarban *l*-végűvé alakult volna (lásd Nyelvt. Közl. X, 56; v. ö. *tele* = f. *tāyde*, vogK. *tagle*). A vog. oszt. *joxl*- sem, minthogy *d*-ből való *l* a vog. osztj.-ban csak úgy szerepel mint a magyarban. A *joxl*-beli *t* e szerint alig lehet más, mint azon (legalább eredetileg) momentán értékű *t*, még pedig a magyarban is *t* képző, melyet a *köszönt*, *kísért*, *vezet* igék végén találunk. E fölfogás alá esik a mórd. *jot*- (*jota*-) is, melynek jelentős vég *a*-jában (nem *i*, *o*) még inchoativ elemet láthatunk, a milyen a lapp *-aje*-, *-a* igetövégekben van: lp. *jottaje*-, lpF. *jotta*- „incipere migrare“, v. ö. vogK. *jutej*- „elmenni“. Ha nem csalódom a *jul*-, *joxl*-beli *t* képzőnek eredeti (perfectiv) értéke még érezhető azon, hogy ez ige az akadálytalan haladó mozgást (folyást, *jog*-) egyszersmind és kiváltképen mint czélt érőt jelenti („pervenire, devenire“).

Imént azt mondtam, hogy a f. *jouda*-nak szorosán megfelelő mása a magyarban csak egy *-l* képzős ige lehetne, a mely pedig a *jog*- (*jov*-) „fluere“ alapigétől ez lett volna: *jogol*-, *jovol*- v. *jogl*-, *jorl*- (végvocalissal: *jogla*-, *jorla*-). Ez ilyen ige, nézetem szerint meg is van még, a kezdő *jo*-nak szokott összevonásával (*i*-vé) azon **ill**- (*illa*-) töben, melynek származékai:

illat „duft, geruch“ (azaz: „strömung“, értve: „sanfte luftströmung“); **illó** („currens, cursus“: *illára vette a dolgot* profugit); **illan**-, **illant**- „clam profugere“ (*el illanni*, oly képzéssel mint *köszön*-, *köszönt*-; v. ö. *illangat*- alsó Nyitra völgyében a. m. „csúszni a jégen, csuszkálni“); **illog**- bujkálva bolyogni (frequ. *g* képzővel: tkp. „herumstreichen“); **illaszt**- (székely szó) „szalasztani“ (p. o. utána vminek: „nachrennen lassen“).

Gy.

A szókezdő m. *gy* (*d'*) egy részint csak dentalis előhanggal megsűrűdött változata a *j*-nek (v. ö. *gyűl* és *jő*) s ez ilyennek ellenében a többi ugor nyelvek még az eredeti *j*-t mutatják föl (v. ö. *gyalog*, *gyors*, *győz*). — Ezenkívül a *gy* szintúgy *k* mint *t*-hangból ellágyultnak mutatkozik, természetesen legközelebb a media *g* és *d*-ből. Így van a magyarban ily gutturalis-eredetű *gy*-vel p. o. *gyenge* e mellett: *genge*; v. ö. hogy az ugor nyelvekben is akad *k*, *g*-ből lett szókezdő *j*: lásd a *hám* cz. alatt (85. l.) finn *julmukse*, *jääpä*; *görbe* cz. alatt lp. *jorba*). A dentalis-eredetű m. *gy*-nek megfelelnek az ugor nyelvekben az eredeti *t* és az ebből fejlődni szokott sziszegők *s*, *š*, *č*, melyekhez a finnben a még egy fokkal tovább haladt *h* csatlakozik (v. ö. a *gyakor*, *gyér*, *gyapon*, *gyúl*, *gyülöl* cikkeket). — Végre a szókezdő m. *gy*-nek ugor nyelvekbeli *n*, *n*-hez való viszonya (v. ö. a *gyermek*, *gyón*, *gyomor* cikkeket) abból magyarázható meg, hogy az ugor nyelvekben, még pedig dialectusok közt vagy éppen egyazon nyelvben is, néha szókezdő *t* (*d*) és *n* változnak (lásd a *töm* cz. alatt).

178. **gyalog** (acc. *gyalogo-t* pedes, pedestes: *gy. ember* fußgänger, *gy. út* semita, *gy. sereg* fußvolk, peditatus; adv. *gyalog járni* pedibus ire; *gyalogolni* id.):

finn *jalka* pes, fuß (*meni jalan* v. *jaloin* gyalog ment, abiit pedibus; *jalka-väki* peditatus, *j.-tie* semita peditum); *jalkaise* (n. -ainen) pedibus instructus, pedatus; pedes, pe-

dester: *jalkaisin* pedibus, zu fuße || észt. *jalg* (g. *jala*) fuß, bein (*jala-käija* fußgänger); unterteil, sockel, gestell (*künla jalg* hölzerner leuchter, *müri j.* sockel einer mauer, *keri-j.* gestell der garnwinde, *koñt-j.* skelett); *jalgse* (n. -gne) -füßig; *jalg*si zu fuße || liv. *jālga* fuß: *jālgin* pedibus || *vepsz dälguoin gyalos* 2. lüd:

lp. *juolke* pes, fuß; *juolkak* -füßig; *nelje-j.* quadrupes, *(Simonyi: négy lábú; juolkajes, juolkos* pedibus celer || lpF. *juolge* pes; *A m. nyelv juolgaši* pedibus; *juolgak* füßig, lábú (*govda j.* széles lábú) II. 206.)

mord. *jalga* gyalog, pedibus (ire) | mDE. *jalgo* id.

cser. *jol* pes: *jolen* pedibus | cserM. *jal* és *jalan* id.

vogK. *jol* (quod infra est, quod subest, inferius): *jole* alá, hinab (*jole vojles* alá szállt); *jolēx*: j. *χαλυχ* untergraben, *подкопать*; *jolxag*: j. *pattitā* ledönti, subvertit, wirft nieder; *jolal'* hinab, abwärts; *jol-palt* unter, unterhalb (*jolempalt* alattam, unter mir Máté 8, 9.): *erχ jol-pal elemχoles* hatalom alatt való ember (*подвластный*); — *jol naer* (al-fejedelem) fürst der unterwelt, *jol-ma* (al-föld, unterland) föld, erde (opp. *pāsen-ma* fényes föld = ég, himmel). | vogL. *jal* hinab, nieder, unter (*j. pāt*- fallen, niederfallen; *j. uijux* untersinken) | vogB. *jal* platz, stelle (*ām unlen jalom* mein sitz-platz, mein sitz; *jole* hinab, nieder (*j. vajles* leszállt); *joli*: *j.-mākum* alsó föld embere.

osztB. *jil*: *jil-pela* lefelé, hinab, nieder (*на нпзъ, къ нпзу*); *jil-taga* нпзъ, das untere (al-hely); *jilna* lent, unten; *jilla* von unten; *jil-bina* unterhalb *подъ* (*χор jilbina* csónak alatt) | osztS. *il*, Irt. *jit* das untere: *jit-χōt* (al-ház) kammer unter dem erdgeschoß, *jit-vōt* (al-szél) norden.

Alapúl vehető ugor *jalg*, (= f. észt. *jalga*)-nak megfelel a m. *gyalog*-ból *gyal* (illetőleg *gyal_s*); a -g képzős *gyalog* meg a lp. *juolgak*-val vethető össze. — Az szorosabb „pes, fuß” jelentés eláltalánosodott „al, al-rész, alsó, lent való” helyviszony-fogalommal kivált oly nyelvekben, melyek e testrészt más szóval nevezik: vog. *jal*, *jal*, oszt. *jil* („pes, fuß”: vog. *lajl*, oszt. *kur*); a vog. *jal*-nak „platz, stelle” jelentésére nézve v. ö. f. *ala* „das untere (m. *al*)” és „locus cui proprius, subjectus” (p. o. *ole alallasi* mane in loco tuo, *istuu alallansa* quietus, immotus sedet). Ugyanily fogalom-általánosbodás folytán tesz a vog. *lajl* „pes, fuß” az oszt-jákban „lent-való, alacsony”-t (osztB. *lél*, osztIrt *tél*, lásd a

m. *le*, *lent* czikket); v.ö. indog. *pad* (szkr. *pad*, lat. *ped*-, gör. *ποδ*-) „fuß“, *pada* (szkr. *pada-s*) „fuß, fußspur“ és *pada* (szkr. *pada-m*, gör. *πεδο-v*) „standort, boden, land“. — Látni való, hogy a vog. *jol*, oszt. *jil* és ugor *l_s* (f. *ala*, m. *al*, zürj. *ul*, lp. *vuole*) „unteres“ nem azon egy szó; az utóbbit megtaláljuk az osztjákban is, *j* kezdőhang nélkül: *avas*, *oras* (**alas*); alsó, *avasta* alulról (*avas-vōt* alszél = nordwind).

A m. *gyalog*-nak alapját tevő *gyal_s* (= ug. *j_slg_s*) föl- ismerhető még a *gyalázni* „defamare, dedecorare, obtrectare, ignominia afficere“ igében is; meg pedig a z-képzésnek legközelebbi alapjául vehetünk föl egy **gyaló* tőt (v.ö. *elō*: *el*-) „lent való, alacsony = alá való“ (v.ö. ném. „inen her-untermachen“).

Kéz. VI.
379
Gombocz
Tör. jöv.

vö. cser. *čorše* 179. *gyors* (acc. *gyorsa-t* alacer, celer, properus, ve-
„*gyors*“ (paripa)
getus, velox: *gyors lábú* acupediis; adv. *gyorsan* celeriter,
cf. *čorš* (tat)
„*yedős*“ (b). properere; *gyorsaság* celeritas):

vog. *jar* erő (kraft, stärke): *jarpä* erős, stark: *am jar-pem* mir an stärke gleich, von meiner stärke.

osztB. *jur* kraft, stärke; kräftig, stark (сила, мощный, сильный): *jurin* stark.

zürj. *jör*: *vin-jör* kraft, stärke, mannhaftigkeit (сила, мужество; *vin* magára is már: „kraft, stärke“).

Simonyi:
A m. nyelv
II. 206.

V.ö. az „erő“ s az ezt föltételező „gyors, fris mozgás“ fogalmak rokonságára nézve: észt. *joud*, g. *jou'n* „eile“ és „kraft, vermögen“ (*joudus*, g. *joudsa* „schnell, eilig, rasch von staten gehend“ és „kräftig, vermögend, fördernd“ = f. *jouluisa* „celer, festinans“) | finn *vikeyä* „celer, citus“ (motus, cursus) és „validus, vehemens, fortis“ (frigus, ventus, vinum); v.ö. *väkeyä* „robustus, validus“. — A m. *gyors*, ebből: *gyor_ssa*, mint -s képzős melléknév.

Szintígy váltakoznak az ezekkel ellentétes „schwach: langsam“ fogalmak, p.o. m. *lassú* „langsam“ = mord. *lafča*, mdE. *lavšo* „schlaff, schwach“.

180. *gyökér* (acc. *gyökere-t* radix, wurzel; adj. *gyökéres* radicosus):

finn. *juure* (nom. -ri) radix, wurzel || észt. *jüre* (nom. *jür*) id.

mord. *jur* wurzel (Ahlqv.), gebüsch (Reg.) | mordE. *jur* wurzel (W.), fa töve (Reg.).

vog. *jekur* dicke wurzel, stammwurzel | vogL. *jegur*.

osztB. *jogart* (ast, verzweigung, gabel): *juš-j.* (wegverzweigung) scheideweg, *pacnytie*; *j.* *jug* große gabel, gabelförmige stütze (вилы, сошка, тп. gabelholz); *jogat* id.; adj. *jogartiñ* | osztS. *jāgart* ast, schritt | osztIrt. *jāgal* id.: *jāx-leñ* ästig.

Nem tekintve az eltérő önhangzó-jellemet a m. *gyökere* tő úgy áll f. *juure*-hoz, mint *gyakor.* (lásd e cikket) f. *saura*-hoz. Ez utóbbi pedig régibb *sagra*, *sag,ra*-ból ered, a mihez képest itt is *juure* (*j_{ss}r_s*) helyett régibb *jugre*, *jug,re* (*j_{sg}r_s*) alakot vehetünk föl. Ezt pedig megtaláljuk az osztB. *jogar-t*-ban, mely ugyan „ramus, verzweigung“-ot teszen (v. ö. *haara* a *szárny* cz. alatt), de nyilván „radix“-ot jelentő szóval is egyeztethető, minthogy a legtöbb fának s egyéb növénynek „radix“ néhány főágával, melyekből megint kisebb szájak kisarjadnak, csakugyan „ramosus“-nak mutatkozik, s itt még különösen tekintetbe jő, hogy a mord. *jur* a „radix“ jelentés mellett hiszen „gebüsch“-et, azaz „äste, zweige“-t is teszen; csak mellékesen említem, hogy Curtius (Gr. Etym.⁴ 354.) is megengedi, hogy a lat. *rāmus* „das leicht einen consonanten eingebüsst haben könnte“ *rādix*-val egy eredetű lehet. A vog. *jekur*, *jegur*-nak, mely pedig „radix“-ot teszen, mélyhangú második szótagja arra mutat, hogy az elsőnek a magashangzója csak a megelőző *j* hatásából eredő, úgy hogy az egész szó régibb *j_{sg}ur* helyett való, mely az oszt. *jogart*-val kellőleg egyező.

Az oszt. *jogart*, *jāgart*-hoz hasonló alakú: oszt. *tā-gert*, *lāgert*, *lavirt* = m. *teher* (lásd e cikket), melytől a *gyökere* tő alakulása csak a belső gutturalis erősülése által különbözik. Ez analogiánál fogva az oszt. *jogart*, *jāgart* nomen verbalénak tűnik föl, egy *j_{sg}r-*, *j_{gr-}* igetötől; f. *juure*, m. *gyökere* pedig ugyanannak, lappangó vagy elkopott képzővel. Azonban *jogart*, *jāgart* mellett az osztIrt. *jāgal* még egyszerűbb (*j_{sg}*) alapszóra utal, s ehhez, a *jogart*-nak „ramus, azaz: verzweigung (divergium, szétváló)“ jelentését tekintve, nyilván köze van egy ily alakú „dividere“ igének, mely több ugor nyelvben fordul elő:

finn. *jaka-* (e h. *jaga-*, pr. 1. *ja'an* dividere, distribuere) (*jako* divisio: *vesi-jako* locus unde aquae utrimque effluunt) | észt. *jaga-* teilen (*pead j.* das haar scheiteln): *jago*, *jagu* (g. *ja'u*) teil, abteilung || lp. *juoke-* partiri, dividere | lpF.

juokke- (pr. i. *juoŋam*) teilen || mord. *javi-* teilen: *jauf* haarscheitel | mordE. *javo-* trennen, absondern, scheiden, teilen: *javovo-* sich scheiden || zürj. *juk-* teilen (*juköd* teil, часть, доля) | votj. *juk-* (*luk-*) trennen, teilen (*juket*, *luket* teil, stück, anteil; *jukišk-* sich trennen, sich scheiden, sich zerstreuen). || v.ö. osztlrt. osztB. *jukan* „teil, anteil“, a mi azonban a zürjénből kerültnek látszik, hol rendes *-an*-féle nom. verbale képzés van, mely különben az osztjákban nem divatos.

De a *jsg-* (finn-ész. *jaga-*) „dividere“ igének magashangú mása is (*jsg-*), melyhez a m. *gyökere* tö tartozik, fölismerhető még a következőkben: vogL. *jäht-* „schneiden“ рѣзати (*kven j.* wegschneiden, ab-sch.) | vogK. *jext-* frequ. *jextel-* „schneiden, abschneiden“ (рѣзати — zweige von den bäumen Máté 21, 8.) || osztB. *evit-* „schneiden (aus-sch., ausschauen: рѣзати, жати, высткати, вырубать, scheeren (стричь); frequ. *ertili-* | osztlrt. *eved-*, *eud-*, S. *agd-* „schneiden, scheeren“ (v.ö. a kezdő *e*-re nézve: osztlrt. *ene* groß, *enm-* wachsen, ostB. *enim-*, *enmi-* „wachsen“ = vog. *jäni* és *jänim-*, *jänem-*) || ész. *jäga-* = *jaga-* dividere.

181. **győz** (*győzni* vincere, superare: *gy. a munkát* die arbeit bewältigen; *az ivást gy.* das trinken aushalten; *győzködni* concertare):

finn. *jaksa-* pollere, posse, valere (*jaksatko vetää* valesne trahere; *en jaksa tehdä* non sufficiunt mihi vires, nem győzöm megtenni) || ész. *jaksa-* können, vermögen.

lp. *jokse-* assequi, attingere (*sodn joksi mo viäkemin* cursu me assecutus est), sufficere (*i tat moddit jokse* multis hoc non sufficit, tkp. „sokat nem győz“) | lpF. *jufsa-* erreichen, einholen.

A *győz* igének „vincere“ jelentése csak módosulata ennek: „megbírní, bewältigen (p.o. arbeit)“, azaz „die nötige kraft dazu haben“, vagyis „fölníni erővel“. *Munkát győzni* a németben is így van „die arbeit zwingen“: *meg-győzni*, *le-győzni* meg „bezwingen“. Azonban a m. *győz-* és a f. *jaksa-*nak „erővel való fölníni“-féle jelentésénél még eredetibbnek látszik a lapp *jokse-*, *jufsa-*nak „elérő mozgás“-féle értéke; s csakugyan gyanítható, hogy a *jaksa-*, *jokse-* elvégre az ugor *jsg-* „currere, fluere“ igétől származik (lásd a *jut-*, *jó* „fluvius“ cikkeket). Ezt különösen ajánlja a *jaksa-*tól való nomen verbale-nak föltűnő: f. *jakso* „series longior, actio

haud abrupta (continua), p. o. *pelto-j.* tractus agri longior, *aita-j.* quantum saepis cohaeret, *puheen-j.* pars orationis cohaerens, *yhteen jaksoon* in unam seriem.

Mint a m. *győz*-nek eltérő magashanguságát és hosszú önhangzóját megfejtő régibb alak ez vehető föl: *gyojz-*, melyben *jz* a finn *jaksa*-beli *ks*-nek felel meg; v. ö. *tűz* ebből: *tujz*.

182. **gyűl, győl** (*gyűlni*: sich sammeln, sich versammeln, sich anhäufen: *ösze-gy.*, *egybe-gy.* congregari, *meg-gy.* auflaufen, anschwellen, p. o. eine schwärende, wunde stelle am körper; *gyülekezni* congregari, sich versammeln: *gyülekezet* versammlung; *gyülevész*: *gy. nép* zusammengelaufenes volk, gesindel); **gyűjt, győjt** (*gyűjteni* sammeln, anhäufen, versammeln: *ösze-gy.*):

Csatlakozom a MNySzótára nézetéhez, mely a *gyűl* igét a m. *jő* (*jöv-*) „venire“ igével hozza kapcsolatba. — A *gyűlni* mai „convenire, congregari“ jelentésében ugyan benne foglaltatik az a momentum is, hogy a „gyülő“ sok egyese- ket (embereket, holmikát) azután együtt valóknak képzeljük; de ez lehet csak mellék momentum, mely eredetileg általánosabb jelentéshez lassan hozzáragadt, a mire nyilván az illető határozók („ösze, rakásra“) is segíthettek. Maga a *jő* ige sem tett eredetileg épen csak a „beszélő közelébe irányuló haladást“ („herkommen“), a mint most veszi a magyar nyelv, hanem általában haladó mozgást. Figyelmet érdemel erre nézve az, hogy egyébként is „versammlung, haufen, menge“ fogalomnak etymonját oly szóban találjuk, mely magára csak az ily eredményre vezető cselekvést fejezi ki: finn *koko* (ést. *kogo, kogu*) „strues, congeries“ mellett van a f. *koge* = ugor *k₃g-* „fluere, currere“ ige (lásd fent a *hajt* czikk alatt a 74. lapon); szintígy az ugyanily jelentésű ugor *j₃g-* igéhez (f. *joge-*, *juo-* a *juokse-*, és *jou-* a *jouda-* igében, lásd a *jut-* czikket) csatlakozik: *joukko* „agmen, caterva, turma, congeries (p. o. librorum)“ = észt. *jouk*, g. *jougu* „bande, compagnie, rotte“ = votj. *luk* „herde, versammlung, haufe“ (innen: *lukal-*, *jukal-* versammeln); a f. *joukko*, észt. *jouk* képzésére nézve v. ö. észt. *käik*, g. *käigu* „gang“ (*käi-* gehen); gör. *πλοῦτος* „reichtum, fülle, überfluß“ (*π. χρυσού*): indog. *plu-*, *plav-* „schwimmen, fließen“ (gör. *πλέω*, v. ö. *πλόω*). — Meg is lehet jegyezni, hogy a *gyűl*-nek nem épen „con“-venire-féle, hanem a „kelni (kelés, kelevény)“-hez közel járó értéke megvan még ilyen használatában: *gyűl* v. *meg-gyűl* a tenyerem, *gyűl* a seb, *fel-gyűl* a keléses bőr.

Alakra nézve *gyúl*-, *győl*- e h. *gy₃v₃le*-, *gy₃vle*-, s így egyező vele a *jő* czikk alatt fejtegetett finn *ehtä*- (azaz: *ehdä*-, ebből: *jeg-dä*, v.ö. *gyúl* = f. *hohta*-), de meg a másképen fejlődött m. *ille*- (*illik*, *illeni*) is; *gyűjt*- e h. *gy₃v₃jt*-.

Fu. II. 185 183. **gyönyörű** jucundus, amoenus (Molnár A.: *gyönyörűség* voluptas, delectatio, jucunditas, deliciae); **gyönyörköd**- (-ködni, pr. 3. -ködik delectari):

mord. *kenärde*- sich freuen: *kenärdim* freude.

A mord. *kenärde*- ige -d képzős denominativ igének vehető (Nyelvt. Közl. X, 25.); ennek alapszava *kenär* (*kenäre*-) = m. *gyönyör* (*gyönyöre*-), mely egyaránt a *gyönyörű*-ből (v.ö. *keserű*) és *gyönyörköd*-ből válik ki, mint névszói alaptő.

Talán megvan a még tovább kifejlő *göny*- alapszónak (v.ö. *keserű* alatt) mélyhangú mása ebben: lp. *kudne* (azaz: *ku'ne*) „volupe, jucunditas“ (*kudne li vuoidnet* volupe, jucundum erat visu), meg: „honor, gloria“, *kudnete*- „cum voluptate contemplari“ és „honorare“ | finn. *kunnia* „honor, veneratio; dignitas, gloria“; *kunnioitta*-, *kunnioitse*- honorare, venerari.

Jy. XIX. 151. 184. **gyakor** creber, densus, frequens (*gyakorság* crebritas, frequentia; *gyakorolni* frequentare, exercitare); *gyakran*, *gyakorta* frequenter, crebro, saepe:

észt. *sagarik* (g. -iku): *metsa*-s. dickicht im walde, *vihma*-s. regenschauer; *sagar* (g. *sagara*) regenwolke, regenschauer: *rahva*-s. haufe, gedränge von menschen || finn. *saura* indefessus, impiger, assiduus.

Az -r képzővel alakult észt *sagara* (innen: *sagariku*) „spissum quid, densitas“ mellett (v.ö. *keserű*, *homorű* alatt hasonló r végű származott névszótöket) ugyanazon alapszóból való észt. *sageda* (nom. *sage*) = f. *sakea* spissus, densus, frequens; lásd ennek egyéb ugor megfelelőit a *sok* czikkben. A f. *saura* = észt. *sagara* úgy mint *naura*- nevetni ebből: *nagra*-, f. *mäyrä* borz = észt. *mägar-a*; jelentése „impiger, assiduus“ ebből: „frequens“, értve: „szaporán munkálkodó“ (v.ö. *gyakorolni*; észt. *sage oppimine* „übung“,

tkp. „gyakor tanulás“). — Belső kemény *k-jával* a m. *gyakor* úgy áll a f. *saura*-hoz mint *gyapon-* a f. *luon-* igéhez (zürij. *šon-*, votj. *šun-*); v. ö. *hupolyag* = *hólyag*, m. *kapar-* és f. *koura*.

185. **gyáva** feig, unbehilflich: lásd a *tohonya* czikk végén. *gontor*
Tör. jöv.

186. **gyér** undicht, schütter, selten (*gyér erdő* lichter wald; *gyér háló* weitmaschiges netz; adv. *gyéren*): *Fr. XL. 345.*

ész. *sore* (g. *soreda*) dünn, undicht (*sore ríe* loses, undicht gewebtes zeug; s. *söl* undichtes sieb; adv. *soredasie* selten); *hore* (g. *horeda*) los, undicht gewebt, weitläufig; — *harv* (g. *harva*) selten, spärlich, undicht, dünn, nicht schnell auf einander folgend (*h. ríe* = *sore ríe*, *h. vork* großmaschiges netz) || finn. *harva* rarus, haud densus (p. o. textum, rete), haud creber, haud solitus (adv. *harvasti* raro, sparsim; *harvat ihmiset* pauci homines), *harvaise* (n. -ainen) id. (*astun harvaiseen* tarde procedo, *haastan harvaiseesti* tarde loquor, interdum verbum emitto): *Setälä, Hänn. 267.*

mord. *šura* undicht, selten (adv. *šurista* selten) | mordE. *čuro* selten, undicht, dünn.]

votj. *šer* selten.

osztört. *tūrap*, *tūrup* licht, undicht.

lp. *ñarbe*, *ñarbes* rarus (haud densus: n. *vuome* lichter, dünner wald) | lpF. *ñarbbad*, *ñarbis* id.

Eltérő önhangzó-jellegükre nézve m. *gyér* és f. *harva* úgy mint m. *tél* és f. *talve*. A finn mélyhangú *harva*-hoz csatlakozik md. *šura*, *čuro*, oszt. *tūrap*; jóformán a votj. *šer* is *šor* h. való, ebből: *šor*, mert gyanítani lehet hogy a zürj. *šoč* „gyér, *пешин*“ a belső *r* kiszorulásával *šor*, *č*-ből keletkezett (v. ö. a *hárs* czikkben zürj. *kírs*, *kířč* és *kíš*, *kíš* „kéreg“), vagyis hogy *šoč* egészben a f. *harvaise*-nak felel meg. De már egy régibb magashangú alakhoz számítható lp. *ñarbe* e h. *närbe* v. *ñarbe* (v. ö. *kelui*, *kengyel*, *köz*, *mög*, *hegy* alatt a lapp szókat). Bizonytalan, vajjon az ész. *sore*, *hore* mélyhangú *sore*, *hore* vagy magashangú *sere*, *here*-ből keletkezett; az utóbbi mellett szólhat, hogy e szóval egy alaptól valónak látszik ezen finn ige: *herkeä*-, *herkene*-

(azaz *hergedä-, hergene-,* inf. *herjetä, heretä*) „desinere, cessare“ (p. o. *sade herkeä* pluvia cessat, *herkeemättä* sine pausa, non cessans), mert lehet, hogy e jelentés a „rarefieri“-féléből fejlődött. — A szónak kezdő hangja, annak ugor alakjában, nyilván *t* volt (oszt. *tūrap*), melyből egyrészt közönséges fejlődéssel *s, ś, h* lett, másrészt meg a magyarban *gy* (*d'*) és a lappban gyérebrobb előfordulású hangváltással: *n* (v. ö. lp. *naste* és *taste* = f. *tähte*, mord *täštä* „csillag“; f. *nouse* = észt. *touze* „surgere“, oszt. *tēbet* = zürj. votj. *nebid*, *nebit* „weich“). — Végképzésre nézve egyezők f. *harva*, oszt. *tūrap*, *tūrup*; ellenben észt. *soredä*, *horedä* -da, *dä*-végű melléknév; lp. *ñarbe*, *ñarbad* olyan mint lp. *jorba*, *jorbad* „rotundus“ (lásd a *görbe* cikket). Ilyen végképző nélkül csak az ugor *t₈r₈* vagy *t₈r₈* alapszót tüntetik föl: mord. *šura*, *čuro* és m. *gyér*.

187. **gyopon, gyapon** (*gyoponni*, pr. 3. *gyoponik* exardescere, succendi: *kell felgyoponmunk az szent szeretetben* Érsekújvári cod.; *ezt hallván a császár nagyon meggyaponék Katalin leg.*); **gyopont, gyapont** (*gyopontani* succendere, inflammare: *ne gyapontson fel az harag* Érs. cod.; *az te szerelmednek lángozó tüzeit gyapontsad fel ő benne* Érs. cod.):

Lásd a *tavasz* cikk alatt. — A m. *gyapon*-éval egyező -n képzővel származik az ugor *t₈b-*, *t₈v-* „splendere, ardere, calere“ alapigétől: finn. *huon-* (ebből: *hov₈n-*, *hob₈n-*) ebben: *huonehe* „domus“ (lásd e jelentés keletkezéséről a *tavasz* cz. alatt) || zürj. *šon-*, ezekben: *šonal-* warm werden, sich erwärmen; *šonid-* warm; *šonti-*, *šönöd-* wärmen: *šondi* sonne | votj. *šun-*, ezekben: *šunal-* warm werden, *šunit* warm; *šunt-* erwärmen; *šund-* leuchten: *šundišk-* sich wärmen, *šundi* sonne | lapp. *čuone-*: lp. *čuonem*, *čuonak* scintilla | lpF. *čuodnam* (azaz: *čuonam*) id.

188. **gyúl, gyól** (*gyúlui* accendi, inflammari: *meg-gy.*; *gyúlad-*, *gyulladni* flammescere, inardescere); **gyújt, gyójt** (*gyújtani* incendere, inflammare: *meg-gy.*).

Lásd a *tavasz* cikk végén. — Az ott fejtegetett ugor *t₈b-*, *t₈v-* „splendere, ardere, calere“ igének, melynek egyik magyar alakja *grop-* (*gyopon-*, *gyopont*-ban), származékai

gyúl-, gról- (gyull-) e h. gy.v.l-, gy.vl-, és grújt-, grójt- e h. gy.v.jt-. Az „incendere“ jelentésben különösen találkozik a m. *grújt-val*: cserM. *čukt-* (cserS. *čükt-*), finn *suutta-* ebben: *suuttu-* exardescere. — Elmaradt most a Szóegy. 188. egybevetett votj. *žuat-* anzünden, *žual-* brennen, mert ennek *žu-ja* alighanem *ru* helyett való (v. ö. votj. *žit* abend = zürj. *rıl, žomit* = zürj. *römid, žokt-* abhaspeln = z. *rekt-, rektal-*), s van a zürjénben *ru* „dunst, dampf“; meg ezenkívül a cser. *čukt-*, f. *suutta-nak* zürj. megfelelője *sot-* „verbrennen“, a votjákban *sut-*.

189. *gyülöl, gyülöl, gyilöl* (*gyülölni* hassen: *gyü-* *Мҫ. XII.*
lökködni haß hegen, einander hassen; *gyülölő*: ember-gy. *345.*
misanthropus): *прав. 3-ла*
34.

finn. *hylkää-* (inf. *hyljätä*), *hyljää-* repudiare, rejicere, abjicere, relinquere (p. o. sponsam, liberos), recusare (oblatum), spernere, fastidiare (cibum); *hylky, hyljy* rejectaneum quid, res rejicula: *meren h. ejectionis maris*; — *sylke-* (pr. i. *syljen*), spuere; conspuere, ludibrio habere; *sylke* (nom. *sylki*) sputum; *sylky* res conspuenda (*pidän sylkynä* ludibrio habeo) || észt. *ülga-* ekel, überdruss haben: *ära ü.* verachten, durch verachtung vertreiben (*ülgas teda maha* er verließ sie aus überdruss); — *sülg* (g. *süle, sülje*) speichel; *sülgi-* (pr. i. *sülin*), *sülga-, sülita-* speien, spucken: *ära s.* ausspeien, verschmähen.

lp. *čolle-* exspuere, eructare (*septeb č. escam* exspuere); *čolge-* spuere, irridere; *čolg, čolgo* sputum, saliva | lpF. *čoallo-* spucken, auswerfen; *čolga-, čolgade-* speien, spucken; *čolg, čolga* sputum.

mord. *selge-* speien: *selgä* speichel; *selgind-* oft speien | mordE. *selge-* speien, ausspucken; *selgede-, selgne-* id.; *selge* speichel, schleim.

zürj. *šölal-* spucken, speien, *šolist-* id. (v. mom.); *šölseg* sputum, *плевкоѣ* | zürjP. *selal-*; *seliš-*; *selzeg* || votj. *šalž-, šalžal-* speien.

eser. *šüvāl-* (pr. i. *-lam*) spuere: *šüvālme* sputum; *šüvül:* *š.-vüt* saliva | eserM. *šivāl-* spuere; *šev-* (pr. i. *ševem*) id. [Castrén].

salgi köp, *salämi* köpint II. 259.
 vog. *säll-* (pr. i. *säll'em*) spucken: *sälim-* id. (v. mom.:
elä sälimästä kipökte) | vogL. *säll-* (inf. *sällux*) speien: *selm-*
uit' (Pel. *selim-uit'*), speichel | vogK. *salg-* speien, spucken
 (плевать) Máté 26, 67; *salgem-* id. (v. mom. плюнуть) Máté 7, 33.

Hogy a „megvetés, utálat, *gyülölet*“ az ilyen lelki affectust közönségesen kísérő s így külsőleg jelképező „köpés“ igéjével is kifejezhető, mutatja p. o. a lat. *respuere*, gör. ἀποπτύειν „ausspeien, auswerfen“ és „verschmähen, verabscheuen“ (ἀπόπτυστος detestabilis, abscheulich); s hogy különösen a f. *hylkää-* „repudiare, spernere, fastidiare“ igének ilyen ἀποπτύειν, *respuere*“-féle régibb jelentése vehető föl, szembetűnő a meren *hylky-n*, mely egyenesen „meeres-auswurf, -aus-spuck“ (v. ö. Hom. Ilias 4, 426. [κῆρυα δαλάσσης] ἀποπτύει δ' ἄλδος ἄχρη). — A f. *hylkää-*, *hyljää-*, azaz: *hylgäda-*, *hyljäda-* nek alaptője *hylgä-*, *hyljä-*, s ettől való *hylky*, *hyljy*; az ehhez járult *-dä*, azon *-da*, *-dä* képző, mely a finnben meglátszó értelem-változtatás nélkül az egyszerű alapigét folytatja (v. ö. *jouda-*, *taida-*, *tiedä-*, *hohda-* a *jutni*, *diadalom*, *sejteni*, *gyülni* cikkek alatt); eredetibb kezdőhanggal ez a *hylgä-* megvan a *sylke-*, azaz *sylge-* „spuere“ igében = mord. *selge-*, zürj. *šöl-*, *sel-*, votj. *šal-*, vog. *säll-*, *salg-*; lp. *čolge-*, *čolle-* (v. ö. f. *hyljä-*). A cser. *šüväl-* nyilván *šüläl-* helyett való, mint az egyszerű *šül-* nek momentán alakja (Nyelvt. Közl. IV, 51: 4-dik pont). — A magyarban az egyszerű f. *sylge-*, *hylgä-* (*hyljä-*), illetőleg *sylg-* nek megfelelő *gyül-*, az egész *gyüöl-* (*gyüölö-*) meg = f. *hylgäda-*, *hyljäda-*, lp. *čolgade-*. Molnár A.-nél van még *gyüölös* „odiosus, exosus“; de ez jóformán csak *gyüölölös* (*gyüllös*) h. való, úgy mint *béllés* e h. *bélelés*), valamint *gyüölőség* „odium“ nyilván nem egyéb mint *gyüölölség*.

A m. *hagy-* és *hagyít-* hoz tartozó *hagyap-* ige azt mutatja, hogy a „spuere“ jelentés továbbá még ebből áll elé: „werfen (értsd: auswerfen, ejicere).“ S csakugyan a finn *hylkää-* nek némely jelentései egyenesen „jacere, werfen“-ből is érthetők; p. o. „relinquere, abjicere, rejicere (sponsam, liberos), recusare (oblatum quid)“. De ezenkívül csak az általánosabb „werfen“ jelentéssel még ide való: zürj. *čölt-* „werfen, wegwerfen, hinwerfen“ (P. *čelt-* id., meg: „verwerfen“, azaz: „abortum facere“; sin *č.* ein auge werfen, einen blick werfen) || osztB. *selt-* (inf *seltada*) werfen, öpocaty: *libija* s. hineinwerfen, вкнпуть. — Az itt megjelenő *-t* képző momentán értékű; v. ö. az észti szók rovatában: *sülita-*.

190. **gyermék** (acc. *gyerméké-t* kind, knabe: *gyermeki* puerilis, *gyermekség* pueritia; dim. *gyermecske*, *gyermekse* puellus, pusio); **gyerék** id.:

oszt. *ñaurem* jung: *aj-ñaurem* kind, *хuj-ñ.* knabe, *neñ-ñ.* mädchen | osztS. *ñeurem* id. | osztB. *ñavírem* kind, knabe (дѣтя, отрокъ); *ñavíremet* kinder, *ñavíremñ* gyermekkel való: *ñ.* ne mulier gravida.

72j. 13.

vog. *ñaurem* kind | vogK. *ñaur* junges tier, füllen: *oslică-ñ.* eselfüllen.

Egyező tök: oszt. vog. *ñaureme* és m. *gyerme-*, vog. *ñaur* és m. *gyere-* (ebben: *gyerék*); az *-m* képzőre nézve lásd a *tő* czikk alatt. Látni való hogy *ñaurem* eredetileg magashangú szó; ezért is inkább ezt tartom a m. *gyermék* másának, mintsem Hunfalvy P. szerint (Vogul föld és nép, 346. l.) egy vog. *kärt* „fiú, ember“ szót, mely csak a különben is a magashangúságba átcsapni szerető vogL. nyelvjárásban magashangú, s különben *kär*-nak hangzik (vogK. *char*, osztB. *char*, *chor*, és nem *kar*, a mint egy eredeti *kär* hangzanék); ezenkívül ez a *kär* (illetőleg *kär*, *char*) tkp. „mas, masculinus“-t teszen (p. o. *kar mis* stier, *kar lu* hengst, vogL. *kär kunnä* rentierbock, osztB. *chor lori* hengst, *chor kali* katter), vagy pedig „mann, ember“-t (*jäni kar* nagy ember, alter mann, *poaj kar* reicher mann) s még a „parvus“ jelzőt kívánja, hogy „puert“-t tegyen: *viš-kar*, *uš-kär* „knabe“ (v. ö. *uš-ne* „mädchen“, tkp. „kis nő“).

191. **gyomor** (acc. *gyomro-t* stomachus, ventriculus, der magen):

osztB. *ñumir* rund (круглый: *ñ. podalije* катышек klöbchen, szó szerint: „rundes klümpchen“; *ñumira verta* округлить, abrunden).

vegP. *ñamr* ovum (ei, tojás).

E szerint itt „gyomor“ és „tojás“ a „gömbölyű (rundlich“-féle alakjukról vannak elnevezve; v. ö. szláv *želađi* (ор. желе́дь) = lat. *glands* (glandis) „eichel“ és *želađūkū* (желудокъ) „stomachus, magen“.

192. **gyón, gyovon, gyohon** (gyónni, pr. 3. *gyónik*, *gyón* confiteri, beichten: *meggyónni* minden bűneit; *gyónás* confessio apud poenitentiarium, beichte; *gyóntatni* confitem exaudire; *gyónt*- id.: *gyóntó* = *gyóntató* confessarius):

osztB. *ňugom*:- *jogoš* *ňugomla* отетъ, responsio, antwort (tkp. respondere); *an-ňugomlot* безответный (non respondens), der sich nicht rechtfertigen kann, schüchtern, stumm; *ňugmili*- (v. frequ.): *ňosajit* (azaz: *ňo-sajit*) ű. про-сватывать, versprechen, zusagen (seine tochter einem manne).

Setälä, Ään.
201.

finn. *nuhte*- reprehendere, verbis castigare, increpare; *nuhtehe* (nom. *nuhde*') increpatio, objurgatio, castigatio verbis, reprehensio || észtl. *nuhtle*- strafen, züchtigen (*jumal nuhtleb rohu heina-mä pealt ära* gott lässt das gras auf der wiese misraten).

A m. *gyón*-nak régibb *gyovon*- alakját fölemlíti Mátyás F., Nyelvt. Közl. III, 354.; ő ugyan *gyovón*-nak olvassa a *gyovon*-nak írt szót, de szembetűnő, hogy csak az összevont *gyón* alakot illeti a hosszú ó; a *gyohon* alakot meg Jászay P. közli, mint a Hegyalján dívót, RMNyelvelm. III, 311.

Magára nézve az osztB. *ňugom*- nyilván csak ezt teszi: „dicere, sagen“, mert *jogoš* „retro, zurück“, úgy hogy *jogoš* ű. „respondere“, tkp. „redicere, zurücksagen“; *ňo-sajit* meg „за мужъ, ad maritum (férjhez)“, s így *ňo-sajit* *ňugmili*- „про-сватывать“ szószerint „ad maritum dicere (spondere)“ v. ő. zu-sagen, ver-sprechen. — De az oszt. *ňugom*- (*ňugmi*-) még momentán -m képzős igének mutatkozik, s ily képzésénél fogva teljesen megfelel a m. *gyovon*-, *gyohon*-nak (v. ő. *köszön*-a f. *káske*- mellett; v. ő. *gyapon*- az ugor *t_b*- igétől); kiválik tehát mint azon jelentésű egyszerű alapige *ňug*-, vagy ugor alakban *n_{sg}*-, a melyből meg más képzővel (-*da*, -*dä*, v. ő. *jouta*-) a finnben alakult *nuhta*- „schelten“: nom. actionisa *nuhtehe*, v. frequ. *nuhte*-; az észtlben ez ige ugyan általában „castigare“-t teszen, de a régibb „dicere“-féle jelentés még kilátszik valamennyire a fölhozott mondatban, mely szóról szóra így hangzik: „gott *nuhtleb* das gras von der wiese hinweg“, a miben is *nuhtleb*-re igen jól illik ez értelem: „er schilt (heißt, befiehlt)“ . . . hinweg.

Különösen a keleti-finnben (a Kalevala nyelvében) gyakran divatú egy -*lta*-, -*ltä* igeképző, mely „a cselekvés sebessége és erőteljességére mutat“ (Lönnrot), vagyis a momentán (perfectiv, intensiv) értékű képzők sorába tartozik, p. o. *nosta*-

emelni-től: *nostalta-*, *vetä-* húzni, vezetni, *veältä-* (*vedältä-* h.). Más ugor nyelvekben is van ennek nyoma; különösen a zürjén-votjákban: zürj. *gumolt-* schöpfen (ezek mellett: *gumišt-* v. mom., *gumal-* v. frequ.), votj. *bičkalt-* durchbohren, durchstechen (zürj. *bički-* stechen); de magában az osztjában is: osztB. *χolmilt-* „befreien“ és *χolm-*, ebben: *χolmipsa* losmachung (выручка). Ezen *-lt*-féle képzéssel lehet pedig meg a fent kifejtett osztB. *ňug-* „dicere“ igének származéka:

osztB. *ňult-* schwören (клясть, божиться): *ňultipsa* schwur || vogK. *ňult-* schwören: Máté 5, 34; 26, 72; 23, 22. | vogB. *ňullt-*, *ňult-* schwören; *ňulltept-* schwören lassen. — Azaz: *ňult-* e h. *ňug,lt-*, *ňuglt-* vagy *ňuvlt-*, s e szerint a Reguly jegyezte *ňullt-* alaknak kettős *lt*-je sem ok nélkül való. — Igen érdekes találkozás a m. *gyón* igével van abban, hogy a vogK. Máté fordítás épen ezen *ňult-* igét a „poenitentia-tevés“-ről (покаяние, покаяться) használja, melynek hiszen egyházi fölfogás szerint főrésze a „confessio peccatorum“ (исповѣдь, исповѣдовать): Máté 3, 2. 4, 17. *ňultan* „tut busse (покайтесь)“; 9, 13. *voruxu* *ňulteptaχu* „zur busse rufen (призвать на покаяние)“; 3, 6. *ňulteptaχtem* „beichtend“ a „peccata sua“ kihagyásával (исповѣдуя грѣхи свои). — Van még a vogulban a *ňug-* alapigének csak *l-* képzős származéka is ebben: vogB. *ňuli* (vogL. *ňull*, vogK. *ňul*) „schwur“, v. ö. *mäsi* öltöny (indumentum) a *mäs-* „induere“ igétől.

Szókezdő m. *t*-nek a többi ugor nyelvekben nagyobbára szintén *t* felel meg (illetőleg *d* a csak lágy explosiv kezdőhanggal élő lpF.-ban). Néha váltakozik vele *d* (v. ö. *töm-* alatt *dömöszöl-*) s ebből továbbgyengülve *gy* [*d'*] (lásd *tavasz* alatt *gyapon-*; v. ö. a 184—189 czikkeket), s jóformán kell ilyen esetben már az ugor alapnyelvnek lágy *d*-féle kezdőhangot tulajdonítanunk. Ilyenre utal némileg az is, hogy az osztB. osztS. dialectusokban esetleg (legközelebb *d*-ből való) *l* felel meg az osztIrt.-beli szókezdő *t*-nek (lásd *tolvaj*, *terjed-* alatt); nem különben a bár ritkább, de kétségtelen példákban mutatkozó *t* (*d*): *n*-féle hangcsere (lásd a *töm-* cz. alatt). — Minthogy azonban az ugor nyelvek (s köztük a magyar is, — kevésbbé az osztják és a vogul) a szókezdő explosiv dentalist nagy mértékben spiranssá is fejlesztették, azaz *s* (*z*)-vé, illetőleg specialis hangkedvellés szerint *š*, *č*-vé, vagy végre ily sziszegőn át *h*-vá (finn *h*; magy. dentalis-féle *h* a 152—157 czikkeken): esetleg mind ezek a fejlett hangzók is kerülnek az eredetibb explosiv hangfokon megmaradt magy. *t* ellenébe (v. ö. *toll*, *til-* alatt f. *sulga*, *sulge-*; *terjed-* alatt f. *sirkeä*, észt. *sirge*, mord. *serä*; *tavasz* alatt f. *suoja*, és *huon-*, zürj. votj. *šon-*, *šun-*, cser. *šokšo*, lp. *čuouke-*, *čuona* stb.) — Kivételes *k*: *t*-féle hangcserével támadt szókezdő m. *t*-re nézve v. ö. a *telek*, *torok*, *töpöröd* czikkeket.

193. **tág** (acc. *tága-t* laxus, relaxus: *tágan* laxe), **tágas** spatiosus, latus, propatulus, laxus, amplus (*t. úcza*).

Az ugor *t_g*- „aperire, patefacere“ igétől, melynek momentumán *-t* képzős alakja a m. *tát-* (lásd e czikket), származ-

tatható a *tága* tő is, megelőző régibb *t₃j₃ga* v. *t₃v₃ga* alakból, v. ö. *hídege* = f. *siitehe*, és *idege* = f. *jāntehe*. Ez etymon szerint *tág* tkp. „apertus, patens“, vagy főnévileg véve, mint a *tágas* melléknév alapja, „weite öffnung, raum“; v. ö. finn *ava*, *avara* „vastus, spatiosus (p. o. mare, campus, vestis), amplus, capax (p. o. domus, vas)“ mellett: *avaa* „aperire, dilatare, diducere (os), evolvere (librum)“.

194. **talál** (*találni* invenire, reperire; attingere, treffen: *el-t. a* *czélt* das ziel treffen; *reá t. vmire* darauf kommen auf etwas, auffinden; — *azt találtam mondani*; *ott találtam hagyni*):

finn. *tule-* venire, advenire, redire; evenire, evadere, *fi*eri; contingere: *tulin* *näkemään* contigit ut viderem (találtam látni); *tuli sanotuksi* casu evenit ut diceretur || ész. *tule-* kommen; werden (*laps tuleb tugevaks* das kind wird kräftig; *toeks tulema* wahr werden, sich bestätigen): *tütar on emase tulnud* die tochter ist der mutter ähnlich geworden (anyjára ütött).

eser. eserM. *tol-* (pr. i. *tolam*) venire; *toled-* id. (frequ.)

osztB. *tulim-*: *jontta tulimta* zu spielen anfangen (заиграть), *potripsaja t.* in ein gespräch eingehen (вступление въ разговоръ).

Elvlasztva az *-ál*, *-él*-féle frequ. képzést (v. ö. *járál-*, *nézél-*, *metél-*), a m. *talál*-beli *tal-* alapige = f. *tule-*. Mert a *talál*-igének „finden“ jelentése ugyancsak a „kommen, dazu- v. daraufkommen“féléből fejlődhetett ki, a mint ezt a lat. *in-venire*, a szláv *na-choditi*, *na-iti* (tkp. „rá járni, rá menni“) láttatják, melyek a „finden“ fogalmat fejezik ki; v. ö. *be-kommen*. Hiszen a m. *talál* igének hasonló alapértelményére („kommen, darauf-k., dazu-k.“) mutat még a *rá-találni*, és a történetes, akaratlan cselekvésről való használat (p. o. *azt találtam mondani* = f. *tulin sanomaan*, szó szerint: ich kam zu sagen). — Az osztB. *tulim-* ige *-m* képzős momentán alak; jelentése „anfangen“ ebből: „dazu-kommen“.

195. **talp** (acc. *talpa-t* planta pedis, basis: *talp-nyom* vestigium; *csizma-t.*, *szán-t.*; *talpas* plautus, planipes; *talpalni* sohlen):

lp. *tuolpa*, *tuolpes*, *tuolpet* planus, aequus, flach; *tuolpa kedke* flacher stein | lpF. *duolbba*, *duolbas* flach: *duolbba giet* die flache hand, d. *ädnam* das flache land.

finn. *talla* lamina (cui adjungi solita): *kengän t.* lamina ex corio sub calceo, *re'en t.* lamina lignea sub pedamine trahae; *tallukse* (n. -us) calceus, soccus ex panno; — *tallaa-* pedibus calcare, conculcare; — *tallusta-* in socken gehen, sachte gehen; *talvaa-* id. || észt. *tald* (g. *talla*) sohle: *talla-pü* trittbrett; *tallukas* fußtuch, socke, sohle; *talla-* treten, klettern.

Hogy a „*talp*, sohle“-nak alkalmas etymonja a „*flach*, *fläche* (lap)“ fogalom, már a f. *talla*-nak szélesebb (*lamina*) és szorosabb (*solea*) jelentései tüntetik föl; az utóbbi mint a *tallukse* („*talpra-való*“) és *tallaa-* („*talpalni*“) származékok alapja. V. ö. ném. *fuß-blatt* (*planta pedis*), meg f. *pöytä* mensa (tkp. *tisch-platte*): *jalka-pöytä* *planta pedis*. — Ugor alapalaknak vehető föl: *talb*, e jelentéssel „*flach*, *platt*; *fläche*“; lp. *tuolpa*, lpF. *duolbba* e h. *tuol'ba*, *duol'ba* épen úgy mint a m. *talp* (*talpa*) is e h. *talba* (v. ö. *hupolyag* = *hólyag*, * *hovolag*, lásd a *hoporcs* 139. sz. cikket). A f. *talla*-nak is régibb *talva* (**talba*) alakjára mutat még a *talvaa* = *tallaa*-származék-ige. — Az észt. *tald* nom.-alak úgy látszik, csak tévesztett analogia folytán (sok egyéb -*lda* végű tö, -*lla*-féle genitivus mellett) keletkezett; ha eredeti *talda* tö volna, a *talla*- (= f. *tallaa*-) „*treten*“ ige is *talda*-nak hangzanék.

Nem bizonyos, hogy a zürj. *tal'*, (frequ.) *tal'al*- „*treten*“ igeinek is névszói alapja van, úgy mint a f. *tallaa*-nak; lehet az eredeti ige is = vogL. *taal-* (*tāl-*) „*treten*“, v. ö. mordE. *čalga*-*treten*, *čalgse*-*treten*, *trampeln*, *zertreten* (*čalgamo* *tritt*, *fußpfad*: *pilgeñ-č.* láb-č. „*steigbügel*, *trittbrett*“).

196. **támad** (*támadni* surgere, exsurgere, oriri: *föl-t.* id.; *reá-t.* aggredi, invadere; *nap-támadat* ortus solis);

támolog, **támolyog** (*támologni* taumeln, wanken, wie ein betrunkenener gehen: *ide oda támolgott*, *oly részeg volt*, Kreszn.; *támolyog* szédeleg. Tájsz.);

tántorog (*tántorogni* titubare, wankend gehen: *tánt-e* h. *támt-*):

Lásd a *tapod* czikk alatt.

197. **tanúl** (*tanúlni* discere), **tanít** [**tanojt**, **tanejt**, **tanét**] (*tanítani* docere, instituere, instruere):

HK. XXIII. 263

mord. *tonadi-* lernen, sich gewöhnen; *tonatkšne-* (v. frequ.) sich allmählig gewöhnen; *tonafne-* lernen; *tonafnem-vasta* schule, *tonafni* schüler; — *tonafti-* lehren: *tonafti* lehrer | mdE. *tonado-* sich gewöhnen; einsehen, erkennen (lernen); *tonavle-* lernen, sich üben: *tonavlića* schüler, lehrer; — *tonavto-* lehren, unterrichten, üben, gewöhnen, zähmen, abrichten: *tonavtića* lehrer.

cser. *tüñem-* (pr. i. -emam) discere, assuescere; — *tüñükt-* docere; *tunukt-* id. (P.) | cserM. *tomeñ-[am]*, *tumen-[am]*; — *tomd-*, *tumd-* docere.

finn. *tottu-* assuescere: *totun sühen* ich gewöhne mich daran; — *tottle-* sich um etwas kümmern, sich etwas angehen lassen; gehorchen, folgsam sein: *tottleva* obediens, obsequens.

vogL. *tunš-* stehen: *tunšne*, *tuošne* stehend, álló; *tunžilmät-*, : *pärr t.* zurücktreten; *tušt-* stellen | vogB. *tuš-* (*tūš-*) stehen; *tūšl-* stellen, ставить | vogK. *tunč-*, *tuš-* stehen, стоять; *tunčp-* stehen bleiben, megállni, megállapodni; *tunčelmant-* herantreten (Máté 4, 3: *vatge tunčelmantam tav poxane* nahe zu ihm herantretend); — *tušt-* stellen.

A cser. és mord. nyelvekben a „discere“ ige egyszersmind „assuescere“-t is teszen, s nyilván ez utóbbi jelentés az eredetibb; hiszen a nevelkedő fiatalnak „tanúlni“ valója mindenképpen előtt sok mindenféle ügyesség, a járástól kezdve az életkereső mesterségig, melynek megszerzése főképpen „szokás“ (hozzá- v. bele-szokás)-ban áll. Ugyanez észjárást tünteti föl a török *öjren-* (*ögren-*) „discere“ és „assuescere (s' accoutumer, s' habituer)“: alapszáva *ögür* „accoutumé“ (egymáshoz szokott lovak v. kutyákról: Bianchi); v. ö. jakut *üörän-* „lernen; sich üben“ és *üörüjäh* „gewohnt, geübt“; v. ö. szláv *vyk-* = *uk-* ezekben: *vyknuti* „sich gewöhnen“, *učiti* „lehren“ (*ukū* doctrina, *ne-ukū* unerfahren) = indog. *uk-* sich gewöhnen (szkr. *uč-*: *učita* angemessen, passend, gewohnt; gót. *bi-uhti* gewohnheit). — Hogy a m. *tanúlgének* is tkp. „assuescere“ az eredeti értéke, még valamenynyire láttatja annak inchoativ-reflexiv *ül*-os képzése, s hogy latív-féle határozója lehet: „beletanúlni valamibe“, úgy mint

a megfelelő átható *tanít* igének is: „tanítani vkit vmire“ (v. ö. a szláv *učiti* „lehren“ és *učiti se* „lernen“, tkp. „sich lehren“ dativussal). Amúgy is szembetűnő, hogy *tanúl* és *tanít* épen olyan ige pár, a milyen *kerül* és *kerít*, s hogy a magyar nyelv a voltaképen intransitív (illetőleg: inchoativ-reflexív) *tanúl* igét csak úgy alkalmazza azután egyenes tárgyvonzattal is (t., *meg-t. vmit*), mint sok más kétségtelenül intransitív igét (*áll*: megállja a helyét; *jár*: járja a tánczot; *szok*: megszokni vmit; v. ö. *kerül vmit: meg-k., ki-k. vmit*).

Azonban az „assuescere“ jelentés mellett, melyre nyilván az inchoativ-reflexív-féle igeképzés és a latív-féle határozó („vmibe, vmire, vmihez“) is közreműködik, magának az alapigének még általánosabb fogalmú eredeti értékét lehet sejtünk. A valamit-mivelésbeli ügyesség (tanultság) vagyis vmit-mivelésnek folytatott gyakorlása (szokottság) tartós állapot gyanánt tűnik föl, melynek kifejezésére alkalmas ige fogalom „stare, stehen“, a mivelést megnevező locativ-határozóval („vmin, vmiben“); latív-féle határozóval („vmibe, -re, -hez“), vagy még inchoativ-reflexív képzéssel, természetesen ugyanaz állapotba való beválást fejez ki az ilyen „stare“ ige (v. ö. *be, hozzá, rá-állani*), a mi a bizonyos mivelésre nézve a m. „hozzá-v. belé szokni, se applicare ad, assuescere“ és továbbá „bele tanulni“. A „hozzá v. beleszokás, tanulás“-nak ily módon a „stare, stehen“, fogalomból kiinduló kifejezését fölismerhetjük p. o. abban, hogy a megfelelő transitív jelentés „assuefacere, hozzá- v. beleszoktatni, tanítani“ a latin *instituere*-ben (*i. aliquem ad dicendum*) „statuere, stellen“, azaz a „stare“ fogalom causativumával van kifejezve; szintígy a szláv *na-staviti* „anweisen, unterrichten, lehren (tanítani)“ tkp. „auf etwas stellen“; v. ö. hogy a finnben *tekey-*, azaz a *teke-„tenni“*, eredetileg „stellen, legen“ (lásd a *tenni* cikk alatt) ige reflexivuma, ezt is teszi: „assuescere“; v. ö. az állapotnak fölfogott „bele-szokottság, tanultság = tudás“-ról a „stare“ ige fogalom használatát a ném. *ver-stehen*, gör. *ἐπιστάμαι, ἐπιστήμη* szókban. E szerint a m. *tanúl*, mord. *tonadī-*, cser. *tunen-* (e h. *tunen-*) „discere és assuescere“ jelentésű igék mellett foglalhat helyet még a vogul *tunš-, tunč-* ige is, mely olyan alapfogalmat jelent („stare“), melyből az előbbieket jelentései csakugyan elállhattak.

Alakra nézve ez a vog. *tunš-, tunč-* ige *š, č* (= ug. *-sk*) képzős frequentativuma egy *tun-* „stare“ alapigének (úgy mint *kanš-, χanč-* ettől: *kan-, χan-* = f. *kon-*, m. *gon-*; lásd a *gond* cz. alatt, fent a 60. lapon), melynek ugor alakját így írhatjuk: *t_n- (t_n_s)*; a magyarban *tan-* (*tano-*) a *tanúl* refle-

xiv alakban (v.ö. *vonúl*, *nyomúl*: *von-*, *nyom-*) és a *tanejt* causativumban (v.ö. *veszejt*, *veszít*: *vesz-*). — Mordvin alakja: *ton-* (*tóna-*): intensív értékű momentán *d*-vel *tonadĩ-*, *tonado-* (v.ö. *ävede*- megijedni: *äifte-* e h. *äiviste-* ijeszteni), causativum: *tonafti-*, *tonavto-*; reflexiv *v*-vel *tonav-* ezekben: *tonafne-*, *tonavle-* „lernen“. — Cseremisiz *tun-*: caus. *tunukt-* = mord. *tonafti-*; ugyanez magashangba átcsapva *tüüükt-*, a mi megelőző *tuüükt-*-ből eredhetett; *tun-* és *ton-* a cserM. *tumen-*, *tomen-*-ben, mely a cserS. *tüñem-* szerint nyilván *tunem-*, *tonem-* h. való, intensív értékű momentán *-m* képzővel; változat-alak: *tom-*, *tum-* a cserM. *tomd-*, *tumd-* causativumban (v.ö. *jomd-*, *jamd-* veszíteni: *jom-*, *jam-* veszni = mord. *ima-*, mdE. *joma-*). — A finn *tollu-*-n szembetűnő a reflexív *-u* képző, melytől megválva legközelebbi tőül * *tolla-* vehető föl, a melynek is frequentativuma: *tottele-*; hogy * *totta-* régibb *ton, tta-*-ból keletkezhett, mutatja p. o. *tutta-* mint a *tunte* „ismerni“ igének passivum-töje: *tuttava* e h. *tunnettava*, *tuttu* e h. *tunnettu*; a föltett *ton, tta-* igebeli *-tta* képzőnek intensív értéket tulajdoníthatunk (v.ö. *pese-* mosni és *pesettä-* ebben: *pesettime* „szappan“, tkp. „mosó-szer“). Támogatja a f. *tollu-*-nak ezen magyarázatát (régibb *ton-ttu-*-ból), hogy az ugor *t, n-* „stare“-nak még egyéb nyoma is maradt meg a finnben: *tanea* „beständig, gesetzt, fest“ (*tanea mieli* „gesetzt, fester sinn“ Kal. 23, 102), a mely adjectivum e h. való *taneda*, s *-da* képzős nomen verbalénak tűnik föl (v.ö. *kupea*, azaz *kubeda* a *kub-* „tumere“ igétől: lásd a *hólyag* cikket, fent a 107. lapon).

Mint hogy tehát a m. *tanúl* igének jó okkal oly kiinduló alapját állítottuk, mely „látni, ismerni, tudni“-féle fogalomtól távol esik, most a *tanú* (*tanó*) „testis“ szót már nem tarthatjuk hozzá tartozónak; valószínű, hogy ez kölcsönképen a törökségből került, hol *tanik*, *tanuk* „testis“ és *taní-* „ismerni“ ige is van. Ugyanez okból elmaradt most az egyeztetett ugor szókból a finn *tunte-* (lásd ezt a *tud-* cikkenben); meg a magyar szók mellől el: *tanács* „consilium, senatus“ és *tanakodni*; ez utóbbit amúgyis csak Szabó Dávid hozza föl először ily magyarázattal „tanácskozni, gyanakodni“.

Myr. xx.
290.

198. **tapod** (*tapodni* calcare, treten: *el-t.*, *le-t.*, *meg-t.* conculcare, zertreten; *tapodat* fußtritt, schritt); **tipod** id.; — **tapos** (*taposni* calcare, conculcare: *el-t.* *meg-t.*; *szőlő-*, *sár-taposó*); — **tipor** (*tiporni*, *tiprani* calcare, conculcare: *el-t.*, *meg-t.*; *lábbal t.*):

ηκ. xxiii. 264.

votj. *tub-* hinaufsteigen: *tuban* treppe; *tubit-* (v. caus.) hinaufbringen, -tragen, -führen.

osztB. *tupa, tuba* huf (копыто), pl. *tubajet*.

cser. *tošk-* (pr. i. *toškem*) treten auf etwas, calcare, conculcare; *toškalteš* gradus, gr. *scalarum* | cserM. *tašk-* treten, *taškaltiš* treppe.

észt. *touze-* aufsteigen, aufstehen, sich erheben, entstehen; — *nobe* (g. *nobeda*) schnell, geschwind || finn. *nouse-* surgere, exurgere, ascendere; — *nopea* celer, festinans.

Világos frequentativ képzésüknél fogva (-d = ug. -nd, és -s = ug. -sk) a m. *tapod-* és *tapos-* igékből *tap-* „treten“ alapige válik ki; változata *tip-*, ebben: *tipod-*. Meg is van még e *tap-* ige a székely **topp** „tritt (tapodat)“ szóban („egy *toppot* sem“), mely lappangó képzős nom. verbale-nak vehető (*toppo* ebből: *topovo, topvo*). A „treten“-vel társuló „steigen“ jelentésben a m. *tap-*, *top-*val egyező: votj. *tub-* (v. ö. a *steigen* (svéd *stiga*) igétől: svéd *steg* „schritt, tritt, stufe“; fußsteig „semita“ a finnben *polku* a *polke-* „pede calcare, conculcare“ igétől). Szintígy vált a fölfelé való irány hozzáértése lényegessé az észt. *touze-*, f. *nouse-* jelentésében, míg a f. *nopea*, észt *nobeda* „schnell“ a „treten: schreiten, fortschreiten“ értelemfejlődésre utal: v. ö. litv. *staigus* „hastig“ (Curtius, Gr. Et.⁴ 195.). Az oszt. *tuba, tupa* „копыто, huf“, mint *tub-* igétől való nom. agentis (e h. *tubaje*), tkp. „treter“. — Ugor alakjában a fenn forgó alapigét, f. észt. *nopea, nobeda* és *touze-, nouse-*, meg votj. *tub-* szerint, *t_b*-nak vesszük föl, az esetleges *t:n-* cserével támadt mellékalakkal: *n_b*-. Ehhez képest a m. *tap-*, *top-*nak *p-*jében azon hangzó-erősülés tűnik föl, melynek példái *hupolyag, gyropon-, gyakor* a *hólyag* (*hóvolag*), a *gyúl*-beli *gyov-*, meg az észt. *sagara* mellett (lásd e cikkeket). Frequentativ -*šk* (= ug. -*sk*) képzővel van ezen alapigéből a cser. *tošk-*, e h. *tob_sšk-, tov_sšk-* (= m. *tapos-*), szintígy az észt-f. *touze* (*touse-*), *nouse-* ebből: *tob_sske-, nob_sske-*; mert habár az -*sk* frequ. képző a finnben rendesen ez alakot megtartja vagy *ks*-vé megy át, mégis előfordul ily *sk*-nak *s*-vé gyengülése is, hosszú önhangzó után, p. o. f. *kuuse*, nom. *kuusi* = észt. *kūze*, nom. *kūšk*, a mi egy finn *kuuski*-féle nom., vagyis *kuuske*-tőalakot föltételez; v. ö. finn *kose-* = *koske-* (régibb *köske-* h.) fent a 75. lapon.

Igen hihető, hogy az erősült hangú *tap-*, *top-*on ki-vül, a magyarban másfelől gyengült hangú *t_v*- alak is fejlődött ki, úgy mint a *gyúl*-beli *gyov-* a *gyapon*-beli *gyap-*

ellenében. Ilyenből ugyanis lehet alkalmasan megfejtteni a **támad** igét (*támadni* surgere, consurgere, oriri: *nap-támadat* ortus solis; *rá-támadni* aggredi, invadere): t. i. kombinált *-m-d* igeképzővel (v. ö. *futamod-*, *félemed-*) a *támad*-ebből való lenne: *tavamad* v. *tovamad-*, s régibben alighanem mélyebb hangú *tómad* alakja is volt (v. ö. *hábor* és *hóbor* a *háború* 154. sz. cikkben). Jelentése teljesen egyező az ész. f. *touze-*, *nouse-val*, t. i. „steigen“; v. ö. *aufreten* a m. *támadni*, ész. *touze-* „erstehen, exoriri“ értelemben. A *támad* igének ily fejtegetése mellett, mely szerint az egy „treten, schreiten“-féle alapszóból ered, még fölhozható, hogy a *tám-* tönek kettős frequentativ származékán **támolog** (*támologni* taumeln, wanken, wie ein betrunkenener gehen: *ide oda támolgott, oly részeg volt* Kreszn., *támolyog* szédeleg Tájsz.), ha a frequentativ módosítást külön szóval fordítjuk, még elétűnik a „treten“ értelem: „wiederholt (azaz: hin und her, unsicher) treten“. Szintilyen származéka a *tám-* tönek, csakhogy előbb még egy momentán *t* képző járult hozzá (*tamt-*: *tánt-*, v. ö. *-n* és *-nt*-féle momentán alakokat, a milyenek *köszönés köszönt-*), ez is: **tántorog** (*tántorogni* titubare, wankend gehen), tkp. „hin und her treten = unsicher auftreten“.

apló: *voj. táplex*.

199. **tapogat** (*tapogatni* palpare, attrectare, contrectare: *meg-t.*; kézzel *tapogatható* handgreiflich): **tapint** (*tapintani* leniter attrectare);

tapasztal (*tapasztalni* befühlen; erfahren); **tapaszt** (*tapasztani* kleiben: [mit lehm] bestreichen, verschmieren: *meg-t. falat*); **tapad** (*tapadni* haften, kleben bleiben — *vmihez, vmire an* etwas):

finn. *tapaa-* nach etwas fassen, packen, finden, treffen: *tapaa miekkasi gladium arripe*, *t. tukasta an den haaren packen*, *pelko tapasi hänen furcht packte ihn*) | **ész.** *taba-* ergreifen, ertappen, betreffen, finden, erlangen.

lp. *toppe-* prehendere; *topo-* sumere, capere; *topete-* amore alicujus capi (*mana juo topeti munji me jam diligit infans*); — *tuobbele-* prehendere, apprehendere || **lpF.** *doppi-* fassen, greifen; *doppo-* ankleben, tapadni (p. o. hó a szánhoz).

Közös alapjául a fölhozott magyar igéknek egy **tap-* (*tapo-*) ige vehető föl: „fassen, angreifen“. Ennek egyenes transitív jellemű származékai: *tapogat* (*-gat*-os frequentati-

vum) és *tapint* (v.ö. *érint: ér-ni*). Hogy ily jelentésű („fassen, anfassen, packen“) ige, intransitivumképen, az „adhaerescere, haften“ értelmet is öltheti, mutatja legjobban a m. *ragad-ni* (1. *ragad, megragad vmit*; 2. *ragad, oda ragad vmihez, vmire*), vagy a *fog-ni* „fassen“ ilyenekben: *fog a kés, nem fog rajta a jó szó*; v.ö. finn *tarttu-* adhaerere (p.o. *pix manui*), meg: *prehendere, arripere* (t. *miekkaan kardhoz fogni*). E szerint most a m. *tapad* „adhaerere, haften“ igét, mely nyilván a *tap-*, *tapo-*-nak frequentativ (continuativ) származéka, szorosabban így értelmezhetjük: „sok egyes részeivel (vagy egész kiterjedésében) fogni vmihez“. Végre *tapasztani* a *tapad* értelméből kiinduló causativum, tkp. „haften machen, azaz: fassen lassen“ (p.o. *sarat a falhoz*, v.ö. *ragad* és *ragaszt*, s ennek azután az elfogadó tárgy is lehet objectumia (v.ö. *megragasztani vmit vmivel*), s innen van: *tapasztani* (*tapasztalni*) *vmit* p.o. *kézzel*, a miben csakugyan az egyszerű alapigének „fassen, anfassen“ értelme kerül vissza.

A f. *tapaa-* e h. *tabada-* (v.ö. ést. *taba-*), s ebben *taba-* felel meg a m. *tapo-*-nak; ugor alakul is ezt vehetjük föl: *t₂b-* (*t₂b₂*). Mássalhangzó-erősbülés, a milyen itt a *tap-*-nak kemény *p*-je, előfordul a magyarban is, v.ö. *hólyag* (e h. *hovolyag*) mellett *hupolyag* (ugor alapszó: *k₂b-* tumere); egészen rendes jelenség ez a lappban (v.ö. *hólyag* alatt lp. *koppalak*, vagy lp. *takke-* = f. *teke-*, észt. *tege-*, m. *tene-*, mord. *teje-* „tenni“) s innen itt is *p* és *pp*-vel: *topo-* (*doppo-*), *toppe-* (*doppi-*). Megjegyezzük, hogy lp. *topete-* teljesen = f. *tapaa-*, azaz *tabada-* (úgy mint p.o. lp. *vastete-* = f. *vastaa-*, *vastada-*); *topo-*, *doppo-* reflexív képzéssel (-o) való, tkp. „fogódzni vmibe“ (v.ö. ilyen alakkal: f. *tarttu-* „hozzá tapadni“ és „fogni vmihez“).

200. *tár* (*tárni* weit öffnen, patefacere: *tárva nyitva hagyta az ajtót; kaput ajtót tárjatok*).

Nincs kétség hogy a m. *tár-* ige, a mint a MNySzótára is tartja, egybetartozó a *tát*-val, melylyel lényegesen azonos jelentésű is. A kettőnek közös alapja tehát az ugor *t₂g-* „aperire, patefacere“ ige (lásd a *tát-* cikket), s *tár-* ebből a ritkább -*r* képzővel készült, a mint látszik nagyító vagy intensív-féle származékige, megelőző régibb *t₂j₂r-* v. *t₂v₂r-* alakból; v.ö. ily -*r* képzéssel, egyszerű *j₂g-* (f. *jága-*) mellett ugor *j₂g₂r-* „dividere“, az osztB. *jogart*-ban (lásd a *gyökér* cikket).

201. **taraj**, **taréj**, **taré** crista volucris (gallinae: kakas-
t. hahnenkamm; *tarajos*, *taréjos* cristatus); **tarkó** genick,
hinterkopf:

észt. *turi* (g. *turja*) nacken, schopf, haare am hinter-
kopf (*hobuse t.* widerrist des pferdes); *turjakas* (g. -ka) breit-
schulterig, mit starkem nacken; (D.) *turik* (g. -ika) = *turi*
|| finn. *turja* nacken, genick (Eurén).

lp. *čorge* apex, quod summum est in aliqua re (*čavelk*
čorge rückgrat).

A m. *taraj*-nak teljes tője *tarajo* = f. észt. *turja*, e h.
* *turja*, s továbbá e h. *turga* = lp. *čorge*; v. ö. f. *hyljää*-
és *hylkää*-, azaz *hylgää*- (a *gyülni* cikkben). Ezen -ja,
illetőleg eredetibb -ga diminutiv értékűnek látszik; így az
osztB.-ben rendes dim. képző -je, p. o. *amb* eb: *ambije*;
togol (*togli*-) toll: *toglije*; a finnben dim. értékű -ga, p. o.
parka, azaz: *parga* „misellus, szegényke“ és *para* „bonus“
(a comp. *parempa* melior, *parane*- javúlni szóokban; *parka*
jelentésére nézve, v. ö. *jámbor* = jó ember). — Más dim.
képzővel, a milyen a *Ferkó* v. *Ferkó*, *Palkó*, *Laczkó* ke-
resztnev-alakokban van: *tar-kó* (v. ö. *mankó*, *furkó*).

202. **tarol** (*tarolni* demetere: *le-tarolni* szénát kaszá-
val, búzát sarlóval; *nádat tarolni*; *tarló* [sc. föld] stoppel-
acker, stoppelfeld).

Kresznerics így fordítja a *tarol* igét: „de c a l v a t, deme-
tit“, s evvel nyilván csak azon véleményének adott kifejezést,
hogy *tarolni* a *tar* „muticus, depilis, calvus (Moln. A.)“ szónak
származéka. Amde a *tar*-nak „decalvare, tarrá tenni“ értelmű
származékaúl alighanem egy *tarítani* ige készült volna; az-
után a „*tarolás*“ tárgya nem a bizonyos tér (föld, fej), mely
bizonyos szálak (fű, gabona, nád, haj) eltávolításával tarrá ko-
paszszá tétetnék, hanem maguk ezek a szálak, melyeket e
cselekvéssel a „*levágatás*“ sorsa ér. Mí tehát csak annyit
tudunk a magyar *tarol*-ról, hogy ez ige, s ezt teszi „metere,
demetere“, vagyis „szálas tárgyat valamely éles eszközzel
tövében levágni“ (Ballagi). Molnár A. is, minden szófejtegető
okoskodás nélkül, így fordítja a *tarló*-t: „cordum“, azaz (az
ő latin-magyar szótára szerint) „őszi széna“.

Nézetem szerint a m. *tarol*-(*tarla*-) igető először is l
képzős frequentativuma egy megvolt *tar*- alapigének; s ez
megint nem más, mint a *tör*- igének mélyhangú mása, vagyis

egy a magashangú *t_sgr*-nek megfelelő ugor *t_sgr*- (*t_sgr_s*-) rövidült belhangú változata. Szintígy van a *t_sgr*- sziszegővé fejlődött kezdőhanggal való *s_sgr*- (= f. *särke*- e h. *sägre*, m. *sér*-) alakjának is mélyhangú mása a magyarban: *sarol*- (ebben: *sarló* sichel), s a mi a *tarol*-, *sarol*- igék a *tör*-étől valamennyire eltérő „secare, metere” jelentését illeti, tekintetbe kell venni hogy a *tör*- (f. *särke*-) „frangere”-hez tartozó oszt. *seur*-, *seür*- „vágni” is szorosban „aratás”-t („metere, жать”) jelent. Lásd mind ezekről a *tör*- cikket.

Hihető, hogy a fölvett ugor *t_sgr*- „caedere (scindere, frangere)” igének még nyoma a finnben: *tuura* eishauē (ész. *tūr*, gen. *tūra*, *türe* brecheisen, eispíke, harpune, lanze), — t. i. mint képzőtelen nomen verbale, „törő” értelemben.

203. tart (*tartani* halten: tenere, sustinere, servare: *kézben t.* in der hand h., *szavát t.* sein wort h., *vissza-t.* zurück-h., *el-tartani* sustentare, perdurare; *oda t. kezét* die hand hinhalten; *vkivel t.* es mit einem h.; *vmerre t.* eine richtung einhalten; — *tartó*: *gyertya-t.* lighthalter, leuchter, *kormány-t.* gubernator; *tartós* durabilis, tenax; *tartomány* regio, provincia, ditio; — *tartózni* se fulcire, abstinere: *semmi gonosztól meg nem tartózik* Pázm.; *tartóztatni* detinere, cohibere):

finn. *tarma* vis, robur (max. corporis): *panen kaiken tarmani* omnes vires intendo; *tarmo* id. (Kal. 35, 18. *tarmoni takoa* erőm szerint, a hogy csak bírok); — *tarkene*- (inf. *tarjeta*) valere, audere (sc. prae frigore, timore: es aushalten, über sich gewinnen, p. o. *tarkenetko mennä* num sine horrore vales ire); — *tarttu*- adhaerescere (ut *pix manui*); *prehendere*, *arripere* (*tartun miekkaan gladium capesso*) || ész. *targe*- sich getrauen, wagen, aushalten (bes. gegen kälte): *lambad ei targe sĩa* die schafe halten es hier nicht aus (es ist zu kalt für sie).

lp. *tarje*- valere, posse (*ib tarja odet, vazet* dormire, incedere nequeo); — *torjo* fultura, adminiculum (stütze): *torjote*-, *torjo*- fulcire, sustentare, regnare (*kätin torjot manu sustentare*; *torjoteje* sustentator, gubernator); *torjele*- fulcire, sustentare | lpF. *doarje* stütze; *doarjale*-, *doarjo*- stützen, regieren (*doarjo muo go gacčagoadam* stütze mich, wenn ich fallen will).

cser. *turk-* (pr. i. *turkem*) pati, tolerare | cserM. *turχ-*, *tūrχ-* id.

Elválasztván a momentán, nem ritkán perfectiv-értékű -t képzőt (v. ö. magy. *sej-t*, *veze-t*, *sér-t*, *ju-t*, *köszön-t*) a m. *tart*-ból egy **tar*- alapige kerül ki, e jelentéssel: „tenere, ἔχειν, halten”. Ennek -*ma* képzős cselekvésneve a f. *tarma* (úgy mint *voima*, *surma* a *voi-*, *sure-* igéktől; v. ö. f. *kuorma* a *hordani* 140. sz. cikkben); a „kraft” jelentésre nézve v. ö. ἔχουρος „validus, firmus”, szkr. *sahas* „vis, robur” (igéje *sah-perferre*, *sustinere* = ἔχ- (σέχ-). — Egészen a m. *tart*-nak megfelelő származék (**tartta-*) rejlik a reflexiv végképzővel való f. *tarttu*-ban, mely képzése szerint tkp. ezt teszi: „sich halten” (lativ határozóval, p. o. *käteen in manum*, *manui*, *miekkaan in gladium*, *gladio*) = „sich anhalten an etwas”, v. ö. ἔχουσαι „sich festhalten, haften, hängen bleiben, sich an etwas machen (ἔχουσαι τοῦ ἔργου; v. ö. ἔχουσαι τῆς πληγῆς dem schlage mit der hand folgen, nach der getroffenen stelle greifen; v. ö. ἔχουσαι „unmittelbar darauf folgen, zusammenhangen”). A f. *tarttu*-nak megfelel a m. *tartó-* ebben *tartózik*, *tartóztatni* (v. ö. ἔχουσαι „sich enthalten, davon abste- hen, ablassen”).

Még teljesebb *targe-* alakkal megvan a *tar-* (*tare-*) ige a finn *tarkene-* (*targene-*) származékigében (v. ö. *pakene-* fugere és *pake-* ebben: *pako* fuga); hihető hogy e *targe-* átvetéssel e helyett való: *tagre-*, s hogy ugor alakúl e szerint fölvehető: *t_sgr-* (*t_sgr_s-*); v. ö. finn *särge-* a *törni* cikkben. — A lappban megfelel a f. *targe*-nak *tarje-*, *torje-* (lpF. *doarje*, ebben: *doarjale* = lpS. *torjele-*), s ebben a metathesis csak a *t_sgr_s*-ra következett *t_sjr_s*- alakból történt (v. ö. lpF. *särve* = lp. *sebre*, f. *seura*, *sebra*). Származott névszók: lpF. *doarje* „stütze” (kopott végű nom. agentis; v. ö. *lokke* olvasó, e h. *lokkeje*); másodsor: lp. *torjo* „stütze” (úgy mint *jakko* fides: *jakke*- credere, *makso* fizetés: *makse*- fizetni = f. *maksu*: *maksa*). Csak a *torjo* névszótól való denominativ igék: *torjote*- és lappangóvá lett képzővel *torjo-*, lpF. *doarjo-* (lásd NyKözl. X, 19.). — A cser. *turk-*, *turχ*-nak végebeli *k*, *χ*-ja azonban nem tartható a *t_sgr-* alakból átvett *g*-nek, mely aligha megmaradt volna (v. ö. cser. *jol* = f. *jälga*); ez tehát új képzőelem, mely a m. *tart-*, f. *tarttu*-beli -*t*, -*tt*-vel egyértékűnek látszik, s jóformán azonos a m. -*kol*, -*kál*, -*kos* (*haldo-kol*, *tusz-kol*, *jár-kál*, *fut-kos*) összetett képzők előreszével (lásd a *titok* cz. alatt).

Szóegy. 245. a f. *tarkene-*, lp. *tarje-* és cser. *turk-* igékkel csak a m. *tūr* (*tūrni* tolerare, pati) volt egybeállítva. Ezt most is fentartom, még pedig úgy hogy a *tūr*-

alakot legközelebből mélyhangú t_{jr} - alakból keletkezettnek veszem (v. ö. t_{jz} ignis ebből: t_{jz} = ugor $t_{jg}d_{jz}$, vagy $győz$ = f. $jaksa$).

tat Ethnogr. IV. 270.

204. **tát** (*tátani*, *tát*ni öffnen, aufsperrén: *száját tátani* das maul aufsperrén; *tátott* hians, patens, patulus: *t. száj* rictus, patens os, *t. seb* vulnus hians):

*Setälä,
Äänw. 188.*

lp. *čoute-* reserare, aufschließen (*ukseb č. janua*m rese-rare); liberare, befreien; *čoutek*, *čoutak* clavis („nyitó“, f. *avaim*e clavis: *avaa-* nyítani) | lpF. *čovdde-* öffnen, auf-tun, lösen, auflösen: *čovdag* (n. *čovda*, *čovd*) schlüssel).

mord. *šuvi-* graben, aufgraben (*kalmín-suvi* sír-ásó): *šuvendi-* id. (frequ.) | mordE. *čavo-* graben: *čuv* fossa.

*Setälä,
Äänw.
187.*

finn. *hauta* (gen. *haudan*) fovea, scrobs; — *haukko-* rictum aperire, das maul aufsperrén || észt. *haud* (g. *hau'a*) grube, loch, grab.

Ŋr. XII. 393.

A fölhozott lp. mord. és finn szók egy s_{jv} - ($s_{jv_{jz}}$ -) alap-igére mutatnak, e jelentéssel: „aperire, auf-tun“, a mely ezzé is szorosbúlt „graben, fodere“ (azaz: „*terram aperire*“), v. ö. lp. *rappe-* „aperire“ (lpF. *ravaste-*) és lpF. *rappo-* „graben, fodere“. Ettől a s_{jv} - ($s_{jv_{jz}}$ -) igétől, melyet a mord. *šuvi-*, *čuvo-* még tisztán föltüntet, származott a f. *hauta*, illetőleg *hauda* mint -*da* képzős nomen verbale („grube, öffnung“), v. ö. finn *kaute*, észt. *kauda* a k_{jg} - igétől (fent a 74. lapon); *haukko-*ban meg a -*kko* vagyis, a specialis finn hangzó-erősbüléstől megválva, -*k_{jz}* épen azon (jóformán momentán v. perfectiv, intensiv értékű) igeképző, mely az észt -*ku* vegyes nomen verbale-képzőnek előrésze (l. a *titok* cz. alatt), A lp. *čoute-*, lpF. *čovdde-*-nak pedig f. *hauda-* felelne meg, a *jou-da*-féle indifferens értékű -*da*, -*dä* képzéssel (lásd a *jut* cz. alatt, v. ö. *taida*-, *tiedä-* a *diadalom*, *sejt-* cikkekben). A csak hozzányomúlt consonans (*d*, *k*) előtt meglevő f. *hau-* szóalak lehet továbbá *hag-*, illetőleg a s_{jv} - ige s_{jg} - helyett való, a szerint hogy p. o. f. *jouda-* ebből való: *j_{jg}da-*, vagy f. *täyde* e h. *tägde* (vog. *tagle*, lásd a *tele* cikket); ily fölvétellel a mord. *šuvi-*, *čuvo-* sem ellenkezik, mert van: mord. *javi-*, *javo-* „dividere“ = f. *jaga-*. Végre a szókezdő *h*: *s* (*č*, *s*)-nek közönséges fejlődését véve tekintetbe, ebből a s_{jg} -ból ugor t_{jg} - ($t_{jg_{jz}}$ -) „aperire, patefacere“ alapige következik; ennek pedig a m. *tát-* mom. -*t* képzős származéka (v. ö. *jut-*, *sejt-*, *tit-*: *titok*, *vezet-*), vagyis *tát-* megelőző magyar t_{jz} - v. $t_{jv_{jz}}$ - alakból = ugor $t_{jg_{jz}}$ -. — Hogy még a magyaron kívül is maradt nyoma ez igének eredeti *t* kezdőhangzójának, lásd a *száj* cz. alatt.

205. **tavas** ver, frühling (*tavaszkor* vere, verno tem- *Setälä,*
pore; *tavaszi* vernus, vernalis): *Ään. 270.*

osztB. *tovi* tavasz, беча: *toviñ* tavaszi (*toviñ* turomna *ŋk. xxiii. 264*
bei stillem wetter, въ тихую погоду). "XL. 462

zürj. *tuliš* frühling, беча; P. *tulis*, *tuvis* id. || votj. *tulus*
frühling.

mord. *tundā*, *tunda* frühjahr | mordE. *tundo* id.

vog. *tōja* tavasz | vogL. *tuoja* tavasz, *tuj* sommer | vogP.
tuje tavasz | vogK. *tujmax* sommer, 1870. *Paav. 5-lanu 134.*

finn. *suoja* tempestas tepida tempore hiemali, pluvia *Paav. 5-lanu 134.*
hiemalis (*suojampi ilma* tempestas magis tepida); umbracu-
lum, domus, tutela; *suojaise* (n. -*ainen*) tepidus (aer hiema-
lis), *suojamaise* nonnihil tepidus || ész. *sōja*, *soja* (nom. *so'e*)
warm, wärme.

eser. *šokšo* (*šókšo*) calidus; — *šošo* (*šóšo*) ver, tavasz:
šošam verno tempore | eserM. *šokša*, *šokše* calidus, calor;
šoša ver (*šošam* verno tempore).

Első tekintetre a m. *tavas* egészben leginkább a zürj.
votj. *tulis*, *tuliš*, *tulus*-nak felel meg, s e szerint azt hihet-
nök, hogy *tavas* a hébe-hóba előforduló *l*: *v* változással (v. ö.
kül: *kivül*; *követni*)* *talasz* helyett való, épen úgy mint *tu-
vis* e h. *tulis* a zürjP.-ben, melynek északi tája, a melyből
való is *a tuvis*, majdnem minden *l*-t, még szó elején is, *v*-nek ejt.
Amde a magyarban az ilyen *v*-nek még meg szokott lenni
az eredetibb *l*-es variansa (v. ö. *kül*: *követ*: *köl*-; *szivó*-kés:
szilánk), pedig a **talasz*-nak ilyen nyoma nincsen; továbbá
van a *tava* alaprészszel egyezőleg osztB. *tovi*, épen úgy mint
lova (ló) és osztB. *lovi*, *köve* (kő): osztB. *kevi*, f. *kive*, s e
szerint a m. *tavas*-beli *v* eredetinek, vagyis igaz lábialis-fé-
lének mutatkozik. Mindazonáltal van a zürj. votj. *tulis*, *tulus*-
nak az a köze a *tavas* és *tovi* szókkal, hogy ezekkel egy-
azon alapszóból ered.

Ugyanis a szerint, hogy a vogulban *lū*, *lu* felel meg
az osztB. *lovi*, m. *lova* (ló) tőnek, a *tovi*, m. *tava*-val is
egynek kell vennünk a vog. *tuoja*, *tōja*, *tuje*-beli *tuo*, *tō*, *tu*
alapszót; pedig a *tōja*, *tuoja*-n könnyen fölismerjük a *ja*-t
nomen verbale-kepzőnek = f. *ja*, *jä* (eredetibb alakban: *ga*,
gä), mely különben a vogulban rendesen az igető végvoca-
lisával *i*-vé olvadt össze (*mäsi*: indumentum, öltő-ruha: *mäs*-
induere; meg egyszersmind praes. 3. sing. *mäsi* induit, úgy

mint a mordvinban is a *-j* képzős nomen verbale): s e szerint a *tuo-*, *tō-* (= *tori-*, *tava-*) alapszóban igét kell látnunk. Ennek jelentéséül mutatja a vog. *tuoja*-val szorosban (s jelesen a képzőre nézve is) egyező finn-észt *suoja*, *sōja* ezt: „calere, tepere“, s ugyancsak alkalmas etymonja a „tavasz, nyár“-nak a „calor, tempestas tepida“ (v. ö. *ἥρος* és *ἡρόος*). Hiszen a cser. *šóšo* „tavasz“ sem egyéb mint a *šokšo* „calor, calidus“, a cser. *-šo*, teljesebb alakú *-kšo* nomen verbale-képzővel a *šo-* (= f. *suo-*, vog. *tuo-*, *tō-*) igétől, v. ö. cser. *kol-* halni-tól: *kološo*, *kolokšo* „halott“, cserM. *kolša*, *koláša*. Az osztB. *tori* „tavasz“ tehát, a mennyiben névszó, ugyan ennek a *tuo-* (ugor alakban egyelőre *t_v*-nak fölvehető) igének képző-vesztett származéka; a magyar *ta-vasz* pedig ehhez a *t_v*- igéhez úgy áll mint p. o. *kopasz* a m. *kop-* igéhez. — Az ug. *tor*-ból való frequentativ *tul*-ige (e h. *t_vl-*, *t_vl-*) szolgál alapul a votj. zürj. *tulus*, *tulis*, *tulis*-nak; az utóbbi alak a rendes zürj. votj. *-iš* végű nomen-agentis-féle képzésre utal; szintígy frequ. (*-nd* képzős) *tund*-ige (e h. *t_vnd-*) alapja a mordvin *tundā*, *tundo*-nak.

Egy „splendere, ardere, calere“-féle igéből való a lat. *favere* „günstig sein“ (*favor* gunst): v. ö. *favilla* „glimmende asche“ és a gör. *φᾶF-*: *φᾶFος* „licht“ (Curtius, Gr. Etym.⁴ 298.); szintílyen fejlődéssel lett (indog. *ghar-* „leuchten“-ből) a gör. *χαίς* „gunst, huld, wolwollen“, *χαίρεω* „sich freuen“ meg a lat. *grātus*, *gratia*-val együtt (Curt. 198.). Ezt tekintve, bátran vélhetjük, hogy a fentebb kifejtett ugor *t_v*- „calere (ardere)“ igével (f. *suo-* a *suoja* „meleg“-ben) csakugyan egyazon szó a finn *suo-* ige „gönnen (haud invidere), libenter concedere, bene optare alicui“ (*hyvän suopa* favens, *pahan-s.* invidens, *jumala suokoon* gott möge vergönnen); v. ö. *suosio* „benevolentia, mens lubens“ (*mieli-s.* animus contentus, *gratus*). — Más átvittel („calor animi = ira“) szintén a *suo-* „calere“-hez tartozó: finn *suuttu-* „indignatione (taedio) capi, unwillig (ärgerlich, überdrüssig) werden“; *suuttau-* id. A reflexiv (*-u*) képzést elválasztva, marad *suutta-* mint a *suu-* (= *suo-*) igének causativuma, tkp. „calefacere, accendere“. Megfelel ennek: zürj. *sot-*, votj. *sut-* „verbrennen (trans.)“.

A f. *suoja* ezt is teszi: „schutzdach, haus“, nyilván ebből: „warmer ort“ (als schutz vor wind und wetter, v. ö. f. *suoja*-t a lappban: *suoje*, *suojes* „a ventis et procellis tutus, non ventosus“). Ugyaníly etymont lehet tulajdonítani a finn *huonehe* (nom. *huone*) „haus, wohnhaus, zimmer“ (észt. *hõne*) szónak is; alakra nézve *huo-* egy fokkal tovább fejlett kezdőhangzóval = *suo-* (lásd fent a 126. lapon: *saara* és *haara*, *salava*: *halava*); ebből a *huo-* = *suo*-ból momen-

tán (perfectiv) értékű -n képzővel (v. ö. finn *pakene-* fugere és *pake-* ebben: *pako* fuga) lett *huone-* mint szintén ige, melytől *huonehe* szabályos nomen verbale. Ugyancsak a *suo-* „calere“-nek *huo-* változata, csakhogy „splendere, lucere“ értelemmel, fölismerhető még ebben is: *huomene* (n. *huomen*) „tempus matutinum, dies crastinus“; sőt lehet, hogy az -n képzős *huone-* ige is van benne: *huomene* e h. *huoneme*. Nem ellenkezik e felfogással a szónak rövidebb *huome* (nom. *huomi*) alakja sem, mely vagy egyenesen a *huo-* igetöből való, vagy, a mi hihetőbb, csak a *huomene*-nek kopottvégű mása. Ajánlja pedig a *huone-* töből való származtatást, hogy a finnen kívül is még előfordul, mint ilyen -n képzős származékige: zürj. *šon-*, ezekben: *šonal-* warm werden, sich erwärmen; *šonid* warm; *šonti-*, *šonöd-* warm machen, wärmen, *šondi* sonne || votj. *šun-*, ezekben: *šunal-* warm werden, *šunit* warm, *šunti-* erwärmen; *šund-* leuchten; *šundišk-* sich wärmen, *šundi* sonne || magy. *gyapon-*, *gyopon-* (lásd alább).

Setälä,
Äänn.
270.
Par. 5-1.
134.

A f. *suo-* (*suu-*) és *huo-*n kívül találunk azonban a finnen még a fölvett ugor *t_v-* „calere“ igének labialisát eléltüntető alakot is: *suve* (nom. *suvi*) tempestas tepida hiemalis (lásd a *hó*, *hava-t* „nix“ cz. alatt); *suve* névszóto a *t_v-* igető mellett úgy mint f. *joge* „fluvius“: *j_g-* „fluere“. — Továbbá *v* helyett media labialissal: finn *hopea*, e h. *hobeda* „argentum“ | észt. *hobe* (g. *hobeda*) „silber“; v. ö. a képzésre nézve f. *kopea*, észt. *kobeda* egy ugor *k_b-* „tumere“ igétől (lásd a 107. lapon); *hobeda*-ban e szerint *hob-* = ugor *t_v-*, vagyis emezt *t_b-*nak is vehetjük föl; jelentése itt „splendere, lucere“, v. ö. *argentum*, ἄργυρος, szkr. *ragāta-m* silber, *ragāta-s* weiß: *rag-* (ἄργ-) „glänzen“. — Hogy az észtben a f. *huomene*-nek nem *hōmene*, hanem *hommene* felel meg (észtD. *hommenetse* holnapi = f. *huomenise*; különben a rövidebb *huome* alakhoz csatlakozva dívik az észtben *hommiku* „morgen“), szintén megelőző *hormene*, *hobmene*-re látszik mutatni. — Végre olynemű hangzó-erősbuléssel, a milyent p. o. a m. *hólyag* (*hovolyag*)-nak mellékalakja *hupolyag* láttat (v. ö. a *hoporcs* cikket), megvan az ugor *t_b-* (f. *hob-*, m. *tav-*: *tavas*) „calere (ardere, splendere)“ igének még egy *gyap-*, *gyop-* (*d'op-*) alakja a momentán -n képzős régi magyar **gyapon-**, **gyopon-** (pr. 3. *gyoponik*) „exardescere, succendi“ igében (caus. **gyapont-**, **gyopont-** „succendere, inflammare“: p. o. az te szerelmednek lángozó tűzét *gyapontsad fel* ő benne, Ers. cod.); -n-féle képzésével ez ige teljes mása a fent említett f. *huone-*, zürj. *šon-*, *šun-* igéknek.

Pr. 29: 100

Egyéb az ugor *t₃b-* (*t₃v-*, vog. *tuo-*, *tu-*, zürj. votj. *tu-*, *so-*, *su-*, *šo-*, *šu-*, mord. *tu-*, cser. *šo-*, f. *suo-*, *suu-*, *su-*, *huo-*, *hob-*, m. *tav-*, *gyop-*) „calere, ardere, splendere“ igéhez tartozó szók:

Lapp. *čuouke-* lucere (*peive čuouka* sol lucet): *čuouk* (*čuouka*, *čuoukes*) lux, lumen; *čuoukote-* illucescere | lpF. *čuovga-* (*čuovgga-*) lucere (*bäirve čuovgga*): *čuovga*, *čuovgas* lux, lumen; *čuovgad*, *čuvgis* lucidus; *čuvgi-* (*čuvggi-*) „oplyse“ beleuchten, erhellen; *čuovgade-*, *čuvgude-*, *čuvgide-* „lysne“ leuchten, scheinen, hell werden, dämmern. — Alaptő a -g [lpS.-k] képzős ige *čuovga-*, *čuouke-* (e h. *č₃bg₃-*): frequ. *čuovgade-*, refl. frequ. [inch.] *čuvgude-*, *čuoukote-*; mom. *čuvgi-*, mom. inch. *čuvgide-*; nom. agentis *čuvgad* (v. ö. f. *hobeda* a *hob-* tőtől).

lp. *čuona čuonak*, *čuonem* scintilla | lpF. *čuodnam* (*čuonam*) id. — V. ö. a finn *huon-* (*hōn-*), zürj. votj. *šon-*, *šun-* származott tőt.

Finn. *hohta-* (pr. i. *hohdan*) splendere. — Ebből: *hovda* *hobda-*, -da képzővel úgy mint *jouda-* az ugor *j₃g-* igétől: a dentalis elé került labiális *h-* (*χ*)-vá vált úgy mint ebben. *lehte* = oszt. *libet* (lásd a *levél* cikket).

f. *hohka-* flammen, leuchten, glänzen (Lönnr.): *hohku* feuerflamme; (v. refl.) *hohku-* flammen, glänzen. — V. ö. lp; *čuouke-*, *čuovga-* ebből: *č₃bg₃*.

par. 5. lante 42. f. *savē* (nom. *savi*) „argilla, lutum“ | észt. *sau* (g. *sau'e*, *saua*, *savi*) lehm, thon || mord. *šovīn*, mordE. *šovón* id. || zürj. *šoj*, votj. *šuj* id. — V. ö. lat. *argilla*, gör. *ἄργιλος* „weiße thonerde“ és *ἄργυρος*, *argentum* az *arg-* „glänzen“ igétől (Curtius, Gr. Et.⁴ 171. l.). A zürj. votj. szó -ja képzős nom. agentisnek vehető: *šoj*, *šuj* ebből: *š₃v₃j₃*, v. ö. f. *suoja*.

CserM. *čukt-* „accendere, meggyújtani“ | cserS. *čükt-* id. — V. ö. zürj. votj. *sot-*, *sut-* verbrennen, f. *suutta-* ebben: *suuttu-* (exardescere); a cserS. alak magashangúvá vált úgy mint *jü-* „inni“ = f. *juo-* stb.

Magy. *gyúl-, gyól-* accendi, flammescere, inflammar (gyúlad-, gyullad- frequ. [inch.] flammescere, inardescere), *gújt-, gyójt-* incendere, inflammare. — Ezekből: *gy₃v₃l-*, *gy₃vl-* (v. ö. *gyullad-* e h. *gyuvlad-*) = f. *hohta-*, ebből: *hovda-*, *hobda-*; és *gy₃v₃jt-* = f. *suutta-*, cser. *čükt-*, votj. *sürj. sut-*, *sot-*; v. ö. *gyop-* ebben: *gyopon-* = ug. *t₃b-* (f. *hob-*).

206. **távol, távul** [távól, távúl] *eminus, a longe, procul* (*távol álló* enfernt stehend, weit abstehend; *távúl nézni* aus der ferne betrachten); **távoz** (*távozni*, pr. 3. *távozik* *secedere, abscedere, recedere: el-t. sich entfernen*).

A tkp. ablativ-ragos *távol, távul* adverbium (e h. *távól, távúl*: Molnár A. „*eminus, a longe*“, v.ö. „jobb *távul* szeretni egymást, mint *közelről* gyűlölni“; meg: *távol-való* atyafiak = *távólról-való a.*) meg a denominativ képzésű *távoz-* ige alapjuknak *táv* (*táv_s*) névszótöt tüntetnek föl: „*longinquus, remotus*“. E jelentés eredhet vagy régibb „*longus*“-féléből (v.ö. *longinquus, e longinquo, longe abesse*; meg: finn *kauka*, oszt. *хуу, хου*, lásd a 116. 117. l.), vagy pedig helyviszony-fogalomból, még pedig egyaránt az *elő*-tér (*anticus, vorder*)“ mint a „*mög, hát-tér* (*posticus, hinter*)“ fogalomból, a mennyiben ezek a bizonyos adott ellátható tárgykörön túl eső térre vonatkoznak s így „a már láthatatlan vagy kevésbé ellátható (= *longinquus*) tér“ értelmében vehetők. Bizonyítják ezt ily példák: 1) *elő*-re nézve: finn *ete* „*elő, anticum*“-tól (*edessä, edellä* *előtt*; *eteen, edelle* *elé, előre*) van *etää* v. *etee* (*etähä, etehe*) „*remotus, fern*“, p. o. *on etäänä* v. *etäällä* (*etähällä, etehellä*) *procul* abest, *tuli etäältä* *ex loco remoto venit*; *etäise, eteise* (*etähise, etehise*) „*procul situs, remotus*“, *etämä* „*locus remotus* (*silva* v. *terra procul a pago*)“; szintígy indog. *pra* „*el*“-től: gör. *πρόσω* (lásd Nyelvt. Közl. III, 77.); zürj. *ilín* *procul, ilö* *fernhin*, messzire (*il-* = f. *ete* e h. *ede*, m. *el-, elő*); v.ö. a régi magyarban: *erdő elve* „*trans silvam*“; — 2) *mög*-re nézve: finn *taka* „*posticus, quod a tergo est*“: *taka-maa, takametsä* „*ager* v. *silva remotior* (*pone aliam*)“; lat. *re-motus* „*fern, entfernt*“, tkp. „*zurück-bewegt, mögé-tett*“. — A m. *táv* (*táv_s*) „*fern, remotus*“ tőnek az utóbb jelzett eredetet tulajdonítva, alapjának egy „*posticus, hinter* (*mög*)“ értelmű szót tekintek, még pedig egy ugor *t_{ng}-t*, gyengült alakban *t_g-t*, mint mélyhangú mását az ugor *t_{ng}, t_g* = magy. *tege*-nek, mely különben meg is van a finn *taka* e h. *taga*-ban, meg a cser. *šaj, soj*-ban (lásd a *teg*-nap cz. alatt). Ezen *t_{ng}, t_g*-tól származik a m. *távo* (*táv*) tő ugyanazon képzővel, melylyel az egyszerű *el-* (*ele*) = f. *ede*-ből (v.ö. *el-ső, s al, bel*-től: *alsó, belső*) az *elő* („*anticus, primus*“) névszótő készült, a mely pedig egyéb -*ó, -ő* végű tők analogiájánál fogva régibb -*v_s, -v_s* (-*va, -ve*) alakúnak vehető föl (*elő*: ebből: *elev*, teljes tő: *elevé; eleje* e h. *elejje, elevje*), sőt ezentúl is eredetibb -*m_s, -m_s* (-*ma, -me*)-nek (v.ö. *tető, tetű* ebből: *te-*

teve, teteme; *velő* ebből: *veleve, veleme*, 3. birt.-raggal *veleje* e h. *velejje, velejje*). Ezt ugyanis azon tekintet ajánlja, hogy így e *-va, -ve* (illetőleg *-ma, -me*) képző azon *-ma, -mä*-vel azonosnak mutatkozik, mely néhány ugor nyelvben kivált helyviszonyjelelő alapszók, sorszámnevek és névmástők továbbképzőjeül fordul elő: finn *etämä* „locus remotus“ (ete „anticus“, lásd fentebb), *tämä* (tä „hic“ pron. demonstr.), *alama* ebben: *alamaise* „humilis, subditus“ (ala „al“), *takama* ebben: *takamaise* „posterior, posticus“ (taka „mög“), észt. *neljandama* és *neljanda* (nom. *neljas*) = f. *neljante* (nom. *neljäs*) „quartus“, *viendama* (nom. *vies*) = f. *viidente* (nom. *viides*) „quintus“, oszt. *tema, toma* „dieser, jener“ (te, to pron. dem.), cser. *kudumo* ebben: *kudumoso* „sextus“ (kut hat), *vizeme* ebben: *vizemise* „quintus“ (lásd: Nyelvt. Közl. III, 437. 438.). Ezen *-ma, -mä* képzővel tehát az ugor *t_{ng}*, *t_g*-tól származtatható ilyen tö: *t_{ng}ma, t_gma*, először is azonosnak mutatkozik a f. *takama*, e h. *tagama*-val; magyar alakjául pedig, a mondottak szerint, ezt kell fölvennünk: *t_gvo*; ebből pedig, az alaprésznek olynemű továbbgyengülésével a milyent m. *feje, fő* az ugor *p_{ng}* ellenében tüntet föl, eléáll *t_jvo*, s végre összevonva *t_{vo}*, azaz a méglevő *távo* tö. Megjegyezhető, hogy ez ilyképen eredetibb *t_gmo, t_gvo*-ból vált *távo* tö a tövég alakulására nézve a különben egyazon képzésű *elő*-hez (lásd fentebb) épen úgy áll mint *szíve* (ebből: *szilve, szileve, szileme* = f. *sydäme*, zürj. *šölöm*) a *velő*-hez (ebből: *veleve, veleme* = osztB. *velim*, vog. *valem*, f. *ydime*, mordE. *udeme*).

Yk. xxiii. 267

207. **te** (pron. pers. „tu“: acc. *téged, tégedet*; forma possess. *tiéd tui, tuus*); **tí, ti, tü** (és *tik, tük* „vos“: *tiétek vestri, vester*):

finn. *sinä* (nom.) és *sinu* (a többi casusokbeli tö) „tu“; rövidítve: *sä* és *su* (p. o. *sulle* e h. *sinulle* tibi); — *te, työ* (nom.) és *teitä* (gen. acc. *teidän, teidät*-beli tö), *tei* (a többi casusokbeli tö) „vos“ || észt. *sina* és *sinu* „tu“; rövidítve: *sa, su*; — *teie* (nom.) és *tei* „vos“.

cser. *teń, tiń, tön* tu; — *te vos* | cserM. *tiń, tiń* tu; — *tä vos*.

zürj. *te, P. tö* (acc. *tenö, tönö*) tu: — *ti, P. tije* (acc. *tijanös, tijanös*) vos || votj. *ton* (acc. *tonä*) és *tın* (p. o. elativus: *toneštıd, tıneštıd*) tu; — *ti* (acc. *tiłedıs, tiłedez*) vos.

mord. *ton* (nom.) és *toń-* (abl. *tońdet*, praed. *tońks*) *tu*; — *tin* (nom.) és *tiń* (carit. *tińftimintt*) *vos* | mordE. *ton* és *toń* (abl. *tońdet*) *tu*; — *tiń* (abl. *tinden*) *vos*.

lp. *ton*, *todu* (nom.) és *tuń* (dat. *tunji*), *tu* (loc. *tusne*) „*tu*”; — *tije* (acc. *tijeb*, dat. *tiji*, *tijet*) „*vos*” || lpF. *don* (nom.) és *duń* (dat. *dudnji*), *du* (loc. *dust*) „*tu*”; — *di*, *dije* (nom.) „*vos*”.

oszt. *neń* (acc. *neńat*, dat. *neńen*) *tu*; — *neń* (acc. *neńat*, dat. *neńeda*) *vos* | osztB. *nń* *tu*; — *nen* *vos*.

vogB. *nāñ* (acc. *nāñen*) *tu*, — *nan* (nom.) és *nāñān* (acc., dat. *nāñān*, abl. *nāñānl*) *vos* | vogK. *nag* (acc. *nagen*) és *nagna* (dat. *nagnane*, abl. *nagnanel*) *tu*; — *nan* (acc. *nanen*) és *nana* (dat. *nanane*, abl. *nananel*) *vos*.

vogB. *nāñ*
Jfk. XXI. 333.

*Alkumoto epäilē -
mättä t - alkuinen.*

V. ö. a *mi* nos (én ego) cikket. — A finnben *te* „*vos*” mellett *sinä* „*tu*” e h. *tinä* (v. ö. *minä*, *me* ego, nos). Az ebbeli *-nä*, melyen szintígy az 1. személynévmás *minä* is végződik, könnyen megismerszik képző elemnek, s eredeti értéke jóformán az volt, hogy a személynévmástó által jelentett rámutatást az illető egyesre szorítsa (egyedítés, individualisatio). Ily értékű képzőelem különösen az egyes-számi névmás illik (*minä*, *sinä*), s csakugyan a finn. 3. szem. névmás is csak egyes-számban *häne* (*hā-ne*, plur. *he*, *hyö*, *hei-*, úgy mint *te*, *työ*, *tei-* *vos* és *me*, *myö*, *mei-* nos); szintígy *kene* (*ke-ne* „*quis*”, plur. a *ke-* többől: *ket*, *kei-*); továbbá még a finn *sinä*, *minä* egyedített *n-es* tökkel egyező alakok, melyek mellett a többes-számi névmás nincs ilyen képzéssel: cser. *teń*, *tiń* (= *sinä*) és *meń*, *miń* (= *minä*), votj. *ton* és *mon*, lp. *ton*, *don* és *mon*; m. *én* e h. *mēne*, *mēne* (v. ö. *énym*; *engemet*). Ezen egyedítő értékkel pedig kapcsolatban áll ugyane képzőelemnek (*-nä*, *-ne*) egy másik functiója, t. i. a diminutív-féle (lásd a *tő* cikkbén); v. ö. hogy a magyarban *-d* névképző diminutív (*kicsi-d*, *rövi-d*, *nagyobba-d*) és egyedítő (a sorszámneveken: *más* és *másod*, *harmad*, *negyed*). Amde néhány ugor nyelvben a többes-számi „*vos*, *nos*” tök is fordulnak elé *-n* képzősen: mord. *tiń*, *tiń* és *miń* (meg *siń*, *siń* ök), zürj. *tijan* és *mijan* (acc. *tijanös*, *mijanös*), osz. *nen*, vog. *nan*, *nāñā* és *man*, *māna* (dat. *mānaun*, abl. *mānaunl*), meg *tan*, *tāñā* (abl. *tāñānl*). Ezekben is lehet bár az *n* úgy mint az egyes-számiakban egyedítő, miszerint azok tkp. nem tömegnek vett többekre, hanem megkülönböztetett több egyesekre mutatást fejeznének ki; de eredhet az *n* itt többesi demonstratív névmásból

*Setälä
Ään. 9.*

is, a milyen különben is a ragokúl szereplő személynévmásokkal össze szokott kapcsolódni (v.ö. e jelenség kimutatását Ugr. Sprachstudien I.-ben). Meg kell jegyezni, hogy a vog. *tan*, *tänä*-nek nem *n*-es egyes-számi *täu* (oszt. *teu*) áll ellenében. — A finn *sinä* mellett álló *sinu* tőt (meg *minä* mellett *minu*-t) csak egy külön az *-n* képzővel rokon *-v* (*u*, *ü*) elem hozzájárulásából lehet magyarázni, vagyis *sinu* ebből való: *sine-v*, *sineu* (v.ö. mélyhangú *o*, *u* -véget magashangú, de *e* vagy *i* alapvocalissal való főkön, p. o. *meno*: *mene*-, *pito* [észt. *pidu*, *pido*]: *pitä*- [*pidä*]-; ezen *-v* (*u*), mely akár *m*-ből vagy gutturalisból (*g*) fejlődhetett, nincs meg a 3. szem.-névmáson *häne*, de föltűnik ennek *n* képzője helyett a vog. oszt. *täu*, *teu* „ő” névmáson, meg ugyancsak a *m*. *ő* azaz *öv*, *’ö-v* névmáson; s jóformán egyazon vele a régibb magyar *miv*, *tiv*-féle alakok *v*-je. Helyette *g*-t mutat, még pedig *n* után (v.ö. finn *minu*, *sinu*), a *m*. *enge*-met e h. *mänge*-mēt; a *tégedet* meg nyilván ugyanazon *g*-vel van, de a hosszú vocalis azt is sejteti, hogy az 1. szem.-névmással egyezőleg az *-n* képző is megelőzte: *ten-ge-det*; szintígy a *tiéd*-et ebből valónak tartom: *tényéd*, *tinyéd* (*tenéd*), v.ö. *önyém*. Mert különben is egészen egyformán alakul 2. és 1. személynévmástól azon alak, melynek vége még az eredeti ugor genitivragot föltünteti, t. i. *tennen* (-magad), *ennen* (-magam), s itt már a 3. személy is nyújt hasonló alakot (*önnön*), meg a többesszámi névmások: *minnen* (-magunk), *tinnen* (-magatok), *önnön* [*ünnön*] (-maguk); összerántva: *ten*, *en*, *ön*, *tin*, *min*, *ön* [*ün*]. Aztán meg is látszik, hogy az *önyém*, *engemet* alakoknak azért volt szükségük a belső *n*-nek megmaradására, hogy róluk az eredeti kezdőhang *m* (*menyém*) enyészett el: *éjém*, *iém*-féle alaknak fölötte gyenge hangáladéka lett volna.

Némely ugor nyelvben most az a látszat van, hogy az egyes-számi és többesszámi személynévmásoknak alaki különbözőségük lényegesen az alakok mély- és magashangúságában is nyugszik: lp. *ton* és *tiye*, *ti*, mord. *ton* és *tin*, votj. *ton* és *ti*. Ez különös annak ellenében, hogy a többi ugor nyelvekben a személynévmástók, legalább az 1. 2. személynévmás-tók, még pedig egyes- és többes-számiak egyaránt, magashanguaknak mutatkoznak (kivéve a finnben *minä*, *sinä* mellett *minu*, *sinu*, melyek azonban csak specialis finn hangszabályt követtek; meg a vogulban *nag*, *nagna*, *nan*, *nānā*, a melyek közt azonban van egyesszámi alak is, s a melyek épen azon mélyhangú vocalissal vannak (*a*, *ā*), mely a vogulban közönségesen eredeti magashangú vocalis helyett való). Azonban csak tekintetbe kell vennünk, hogy a lapp és votják különben is az eredeti ugor vocalisation erősen

A **tengedet*
alakot már
Rieszt is fölt.
télérték: M.
Hangtan 94.

változtattak, jelesen a mélyhanguságnak nagyobb tért engedtek; látván, hogy így lp. *vanas* (tkp. *vanas*) csónak = f. *veneh*, *varra* vér = f. *vere*, oszt. *ver*, zürj. *vir*, cser. *vür*, *vir*; lp. *akt*, *okt*, *oft* = f. *yhte*, m. *égy*, lp. *balla*-félteni = f. *pelkää*, md. *pele*- stb., el kell fogadnunk, hogy a legtöbb ugor nyelvek egyezése a személynévmások alakjára nézve régibben a lappra is terjedett, azaz *ton*, *mon* helyett *ten* (*tén*, *tin*), *men* (*mén*, *min*)-féle alakok voltak, melyek vocalisra nézve nem nagyon különböztek a többes-számi névmásoktól (most: *ti*, *mi*). A votj. *ton*-nak régibb *tön*, *ten* vocalisatiójára utal meg a legközelebbi testvér nyelvben, a zürjénben meglevő *te*, *tö* és *ten*, *tön* (acc. *tenö*, *tönö*), v. ö. votj. *kort* vas = zürj. *kört*, vog. *ker*, cser. *kürtnö*, *kirtne*; votj. *kos*-jübere = zürj. *kösj*-, f. *käske*-, m. *köszön*-; votj. *ul*-élni = f. *elä*-, m. *él*- stb. A mordvinban az eredeti magashangúság ugyan nincs annyira megzavarva; ámde még sincs már a mordvinnak sem *ö*, sem *ü* hangzója, s ezeket pótolja *e*, *i*, de néha *o* is, p. o. *soks* autumnus = f. *syksy*, cser. *šeže*, m. *ősz*; md. *sod* korom = f. *syte* (n. *sysi*) szén; mdE. *koňov* papiros = m. *könyrv* buch; md. *noška* tompa = cser. *nüškö*, *niške*, zürj. votj. *nž*. Lehet tehát a mord. *ton* is régibb *tön* (*tén*) helyett való, s van ennek a magashangú alaknak még némi nyoma is a *n*-vel való *toñ* töben (abl. *toñdet* és nem *tondit*, a mint egy tisztán mélyhangú *ton* tö kívánná). — Az ugor alapnyelvbeli személynévmástók e szerint csak magashanguaknak vehetők föl, az egyeditő képzők elhagyásával; tehát: *t_s* (2. szem.), *m_s* (1. szem.); több ugor nyelvben közösen így alakultak: *te* (*tē*) vagy *ti* és *me* (*mē*), *mi*, v. ö. a finnben *-si* mint 2. személyrag („tuus”: *kalasi* halad, *veresi* véred), a mi *te*-féle tőalakot láttat, minthogy szóvégre kerülő *-te* rendesen *-si*-vé válik (*käte*: nom. *käsi*, *vete*: nom. *vesi*). A többes-számi „vos, nos” személynévmástók, nem tekintve az esetleges egyeditő képzőket, ezekből csakis a többes-szám kifejezője által különbözhettek, mely úgy látszik az alaptő vocalisába beleolvadván legközelebb hosszúvocalissal való alakokat (*mē*, *tē* v. *mī*, *tī*) hozott elő mint többesi személynévmástókat. Így a finn *työ* és *myö* „vos, nos” e h. *tö*, *mö*, míg a *te*, *me* alakok végén gutturalis lappang, (*te'*, *me'*), v. ö. *me* az *-mme* 1. többesi személyrag végén = lp. *-mek*, valamint *-dek* a lappban a m. *-tok*, *-tök*-nek felel még; továbbá a finnben *tei*-, *mei*- többesi tőalakok rendes pluralisképzés szerint *te*, *me* alaptőre utalnak, v. ö. *ke* (*ke-ne*) quis: többesi tö: *kei*- (iness. *keissä*, abl. *keiltä* stb.); pleonasticus többesalakok: *teidä*-, *meidä*-, s ezekkel él az észti nyelv mint nominativussal (*teie*, *meie*); szabályos hangmegfeleléssel a f. *teidä*-nek mása: votj. *tile*- (acc. *tiledéz*) =

zürj. *tije-* (ebben: *tijanös*), = lp. *tije*, *dije*. A mord. *tin*, *tiñ* a *tē*, *ti*-féle többesalakból fejthető meg, melyhez egyedítő vagy demonstrative határozó (articulus-féle) *n* képző járult; v. ö. zürj. *tijan* (ebben *tijanös*), meg vog. *nānā*, e h. *nānā*, a *nā-* (= *tē*) többesi tő + *nā*-ből. Végre a magyarban *tī* többesi tő mellett még *tik* ebben: *tikteket* = *títeket*; az egyedített *tiv*, *miv* tőalakok bátran *tiv*, *miv*-ből rövidülteknek vehetők, úgy mint bizonyosan *tīnen* helyett való a *tin-nen* (-magatok).

208. **teg-nap** heri, dies hesterna, **tegett** heri, nuper (Báthori), **tegét** nuper, minap (Baranya: Tájsz.), **tegeten** nuper (Bécsi cod.), **tegetlen** nuper (Moln. A., Komjáthi), **tege** heri (székely: Tájsz.):

нх. xxiii. 261. finn. *taka* (g. *ta'an*) posticus, quod a tergo est (locus posticus, hinterseite: *taka-puoli* hinterteil, *taka-jalka* hinterfuß; *takana* pone, mögött; *takaa* von hinten, a tergo; *taaksi*, *taas* nach hinten, zurück; *tausta*, *tarusta* hinterteil, hinterseite); *taanne* nach hinten, hintenaus; *taannoin* nuper (minap), *taannoise* (n. -oinen) nuperus, minapi.

észt. *taga* hinterraum: *taga-koda* hinterhaus, *t.-mā* hinterland (*taga*, *tagana* hinten; hinter: *mu selja taga* hinter meinem rücken: *taas-peri* rückwärts); — *tāne* heute (von dem vergangenen teile des heutigen tages), vorhin (*t. hom-miku* heute morgen).

vö. csq. tön, zürjP. *tön* gestern (вчера): *tönja*, *tönša* gestrig (вчерашний).

схм. dün
tegnap.

A *teg-nap*-beli *teg*, mint jelző, névszótő ily értékkel „hesternus (nuperus)“; teljesb alakja *tege* kiválik a *tegett*, *tegét* viszonyragos alakokból. Az utóbbi joformán *tegent* helyett való, a mit közöl is még a Tájszótár, csakhogy hibából *tégent*-nek írva. Szintígy esett ki az -nt (-ént, -int) prolativ végragból a nasalis ebben: *is-mét* e h. *is-mént* (*is-megint*, -megént). A szék. *tege* sem a pusztá *teg* névszótő, megmaradt végvocalissal (*tege*), hanem adverbialis értéke szerint, nyilván rövidült végű ragos alak; legközelebbi megelőzője lehet *tegen* (v. ö. -kor: -koron) vagy akár *tegé* (v. ö. *meg*, *mige* e h. *megé*, v. *bele* e h. *belé*, *beléje*). Mindezen adverbiumokban a *teg* (*tege*) tőnek főnévi értéke van: „tempus hesternum (nuperum)“.

Tekintve, hogy a nyelv az időviszonyokat igen közönségesen térbeliieknek fogja föl s fejezi ki, világos, hogy a

„hesternus, nuperus“ viszonylagos (a „hodie, nunc“-val ellentétes) időfogalom kifejezésére alkalmas olyan szó, mely mint térvizony-szó ezt teszi: „posticus (hinter-)“. Ilyen ugyanis, időről használva, mentiben ezt jelenti: „zurückgeleget, praeteritus“, s e szerint a „hodie, nunc“-hoz való ellentétül, az ilyen „hinter-tag, hinter-zeit“-féle kifejezésen alkalmasan ez érthető „heri, nuper“, azaz: a „ma“-nak „háta mögött való nap v. idő.“ S csakugyan a közel múlt (heri, nuper) időnek ez ilyen jelelését („posticus, hinter“ értelmű szóval) világosan elétünteti a finnben *taannoin* (azaz *ta'an-noin*, e h. *tagannoin*) „nuper“, a *taga* „posticus, hinter“ tőtől (v. ö. *taanne* „nach hinten“ s ész. *täne* „vorhin“ [in jüngster Vergangenheit.]) Meg kell tehát engedni, hogy a m. *teg* is lehet olyan szó, melynek „hesternus, nuperus“ értelme credetibb „posticus, hinter“-féléből indult ki; ezt támogatja azon körülmény is, hogy a magyar nyelv különben is a „múlt“-féle időviszonynyal szoros kapcsolatban álló ige-határozást, t. i. a cselekvés „teljes végbemenetele“ (perfectio) jelelését kíválóan olyan adverbiummal eszközlí, melynek eredeti térvizonyi értéke „nach hinten, zurück“, t. i. ezzel: *még* (*mégtenni*) e h. *mégé* (lásd Nyelvt. Közl. II, 178. s köv., s ujabban M. Nyelvőr II, 435.) Midőn pedig azt tartjuk, hogy a *teg-nap*-beli m. *teg* elsőben „posticus, hinter“-t tett, azaz a *mégé*, *mégélt* (*mögé*, *mögött*), *mégint* stíbeli *még*, *mög*-nek synonymuma volt, fölismerhetjük egyszersmind a *teg-nap*-nak gyöngyörű hasonmását a vele egyet mondó **mi-nap** „nuper“-ben, a mi egész keresetlenül ugyan-e *még* (*mig*: HBeszéd *mige*), *mög*-vel magyarázható régibb teljesebb *még-nap* alakból, mely akár *měj-nap* akár *měn-nap*-on át a mai *minap*-vá vált (v. ö. *ismént* ebből: *is-megint*). Végre azonban a *teg* (*tege*) tőnek ilyen értelmezése mellett döntőleg szólnak egyéb ugor nyelvekbeli adatok, melyekből egy azzal egyező ugor alapszó következik; de még magában a magyarban is még található ugyanennek egy másik változata, a kívánt „posticus, hinter- (meg, mög)“-féle első jelentéssel.

Már első tekintetre is a m. *tege* tő egy megvolt ugor *tꞑngꞑ* alakra utal, v. ö. *jége* = ug. *jꞑngꞑ* (oszt. *jenk*), *egere* = ug. *tꞑngꞑrꞑ* (oszt. vog. *teñer*), *dug-* = f. *tunge-*. Ezzel egyezőnek mutatkozik először is a finn.-ész. *taga* „posticus, hinter“, mint a *tꞑngꞑ*-nek mélyhangú változata, a milyen m. *két* (*kettő*), vog. *kit*, *kēt* mellett a f. *kahte* (lásd a 26. lapon); ezenkívül még nasalis-vesztés vehető észre a f. *taga*-n (e h. *tanga*), úgy mint p. o. ezen is: f. *hige* „sudor exhalans“ a *henge* (ész. *hinge*) „halitus, anima“ teljesb tő mellett; v. ö. f. *jää*, *pii*, *hiire* = ug. *jꞑngꞑ*, *pꞑngꞑ*, *tꞑngꞑrꞑ* (oszt. *jenk*, *penk*,

Simonfi:

A m. nyelv II. 181.

Dr 39. 438

teñer), melyek pedig látnivalólag belső *g*-vel való közvetítő alakokra utalnak (*jsgs* stb.).

Részint a „pars (corporis) postica“ szorosított jelentéssel találjuk a *tsgs*-t, illetőleg annak gyengült belhangú phasisát (*tsgs*), még pedig ugyancsak magashangú alakkal, ezekben:

oszt. *teg* „cauda“, S. *lex* id. | osztB. *lñ* id. (хвостъ); — *lñ* van e h. *lege*, v.ö. *tñ* „ide“ e h. *tege*, a *te* mutató névmástől úgy mint *to*-tól *togo* „oda“; a „cauda“ jelentésre nézve v.ö. finn *taka*-tól *takala* „locus posticus“ és *kalan t.* „cauda piscis“; v.ö. a magyarban *far* és *fark* || vogB. *lēj* schweif, fark.

vogB. *tājäh* (*tājäh*) поелъ („nachher, später“): *t. kästel* на будущее время (in zukunft, in posterum), *t.mät porät* „később valamikor“, *til tājähnel* „ennél később“ | vogL. *tāgal* „später“.

Megtartva az eredeti belső *ng*-t, de egy fokkal tovább fejlődött kezdőhanggal, tünteti elé az ug. *tsgs*-t:

cser. *šeng* (*šengs*), ebben: *šengal* „quod pone v. post tergum est“: *šengalne* post tergum, pone; *šengalan*, *šengak* retro, post tergum (hátra, mögé). — Ugyancsak a cseremiszen megvan azonban a finn-észt *taga*-nak megfelelő mélyhangú, s egyszersmind gyengült belhangú *šaj*, *šoj* alak is: cserM. *šailan*, *šaika* (S. *šoilan*, *šojuko*) retro, post tergum; *šailna* (S. *šolno*, e h. *šoilno*, *šojilno*) post tergum, pone.

Már pedig a cser. *šengs*-nek lehetőleg hű mása a magyarban: *segg* (acc. *segge*-t podex, culus), s ez az eredeti *ng*-t még egyenlő tartamú kettőshanggal pótolja, vagyis szint azon módon, mint a lapp nyelv, hol eredeti *ng* helyébe rendesen *gg* lép (p.o. *vuogga* angel = f. *onge*, *hägga* vita, anima = f. *henge*), s szintig *nä*, *mb* helyébe *dd*, *bb* (p.o. *adde*- dare = f. *anda*-, *kobba* uter = f. *kumba*). Hogy a magyar nyelv is az ilyen *g*, *d*, *b* előtt elnyomott nasalist eleinte nem hagyott megfelelő pótlás nélkül, láttatja még a kettős *bb*-s comparativus képző -*bba*-, -*bbe* = finn -*mba*-, -*mbä* (p.o. *nagyobba* major: *paremba* melior), s néha a megelőző vocalis pótló nyújtása (v.ö. *hábor*, *hóbor* = ug *s,mb,rš*, mord. *sumbra*, *simbira*, lásd a *háború* cikket 154. sz.; v.ö. *häg* = ug. *k,ng*-, vog. *kang*-, lásd a 90. sz. cikket). E szerint a m. *segge* fő belső kettős *gg*-jénél fogva még valamicskével közelebb áll az eredeti ug. *tsgs* alakhoz, mintsem *tege*; tovább fejlődött (spirans) kezdőhangjával azonban ennek a *tege*-nek olyan mása a *segge* fő, a milyen m. *tör*- „frangere“-nek a *sér*- (*sért*-, *sérelem*) ige (lásd a *tör*- cz. alatt).

Szintilyen kezdőhang (*t*-ből *s*) igen közönséges a finnben is, kivált magashangú szókon. Csakugyan fölismerhet-

jük a magashangú ugor *tšngš*, illetőleg gyengült (*tšgš*) mel-
lékalakjának egy ily kezdőhanggal való finn mását is (a
fent említett mélyh. *taga* mellett), ebben:

finn. *selkä* (g. *seljän*, *selän*) „dorsum, tergum“ || észt.
selg (g. *selja*), D. *sälğ* „rücken“. — Számba véve, hogy a
finnben nem egyszer *lg* átvetés útján eredetibb *gl*-ből való
(v. ö. *sulga* ebből: *sugla* = oszt. *togl*., lásd a *toll* cz.-alatt;
v. ö. *kulg*- ebből: *k₂gl*-, lásd a 82. lapon), a f. *selkä*, e h.
selgä tőt régibb *seglä*-ből átvettettnek tekintjük, s az ebbeli
seg- = ugor *tšgš* (oszt. *teg* cauda); a -*lä* képzőre nézve
v. ö. *takala* (e h. *tagalä*) „locus posticus, cauda [piscis]“
taga-tól, s az egész *selgä*, e h. *seglä*, kiegészítve *segelä*,
alkalmasan így értelmezhető: „regio postica.“ Ilyen a mos-
tani f. *selgä*-t megelőző *segelä* alakra mutat azonban a lp.
čävelk „tergum, dorsum“ is, e h. *čävelk* (v. ö. *čavadak* 139.
l.), azaz *čävel-k*, melyben *čävel* a fölvett *segelä*-nek felel
meg; az átvettett f. *selgä*-nek megfelelő lapp alakok: lp. *selke*,
lpF. *sälge* és *čielge* (v. ö. lp. *kolke*-, lpF. *golga*- = f.
kulge-, fent 80. lap).

A f. *selgä*, e h. *seglä*, *segelä*-nek alapszavából *sege*-ből
(= ug. *tšngš*, *tšgš*, m. *tege*, *segge*) pedig igen alkalmasan
megfejtethető ez az eddig még homályos eredetű adverbium:
f. *sitte*, *sitten* „postea, deinde“ (más a pron. demonstr. *si*-től
való *siten* „úgy, eo modo“); ez ugyanis lehet prolativ-ragos
alak, e h. *sehten*, *seitten* (v. ö. *taga*-tól *taatten* = *taatsen*,
taatse), tkp. „nach hinten hin“, értve a következő (későbbi)
jövőről = „postea, danach, nachher“. De a *sitten* a meg-
előző múltira is vonatkozhatik, így: *aikaa* (v. *aikoja*) *sitten*
„vor zeiten, régen, régóta“, tkp. „um (eine gewisse) zeit (v.
zeiten) *sitten*“, a mi nyilván csak úgy érthető, ha *sitten* =
„rückwärts (in die vergangenheit)“. Hasonló az oroszban a
назадъ „zurück nach hinten“ használata, p. o. это случилось
годъ тому назадъ „es geschah vor einem jahre“, tkp. „egy éve
annak hátra-felé“.

Egyéb nyomai az ugor *tšngš*, *tšgš* „posticus“ szónak:
zürj. *saj*-: *saje* hinter, mögé (ibös *saje* ajtó mögé), *sajis*
mögöl, изъ-за; *sajin* hinter, mögött; *sajti* (P. *sajet*, *sajet*)
mögött el, по-за.

osztB. *segä* почит („nachher, später“ — v. ö. vog. *täjäx*
id.); *sajna* hinter, mögött (v. ö. zürj. *sajin*), *sajit* nach (по,
за, v. ö. zürj. *sajti*, *sajet* | osztIrt. *saja* mögé, *sajivet* mögöl,
sajna mögött. — Tekintve, hogy úgy a zürjénben mint az oszt-
jában első szótagbeli *a* nagyrészt régibb magashangú voca-
lis helyett való, itt is a *saj* e h. *säj* v. *sej* (v. ö. még osztB.
segä); a zürj. oszt. *saj* pedig mint alapszava a rendes ca-

susragokkal készült „mögé, mögött, mögöl, mögött el“-féle postpositióknak természetesen ezt teszi magára „pars postica, hinterraum“. Arra nézve, hogy így az osztjákban *teg* „cauda“ mellett eléfordúl az ugor *tg*-nek spirans kezdőhanggal való alakja is (*seg, saj*), v. ö. a *tör-* czikk alatt oszt. *sevir-*.

Végre van még, ugyancsak „heri, *вєра*“ jelentéssel, úgy mint a magyarban *teg*-nap, zürjP. *tön вєра* (*tönja, tönša* gestrig, *вєрашнїй*). Ennek a *tön*-nek vég *n*-jét ugyan mindjárt locativ-ragnak vehetjük, de bizonytalan vajjon mélyhangú szó van-e benne alapúl (= f. *taga*) vagy magashangú (= m. *tege*)? V. ö. zürj. *kön* „ubi, hol“ e h. *kon* a *ho-* czikkben (lásd a 100. lapon).

Мк. XXIII. 262.

209. **tegez** (acc. *tegze-t, tegez-t* pharetra, köcher; *tegzes* pharetratus):

vog. *täut* v. *ñal-t*. (L. *ñal-t*.) köcher, pfeilköcher.

zürj. *doz* (*dozje-*) gefäß: *ñöl-doz* köcher.

A szerint hogy p. o. vog. *jaut* ij = osztj. *jōgot*, a *täut*-nek is régibb *täg-t* alakja következik; ez = m. *tegze*, úgy mint *kāt* = m. *kéz*, a szokott *t* (*d*) = m. *z* hangfejlődés szerint; ugyanaz állott be a zürj. *dozje*-n is, meg ezen felül a *gz*-nek *zg* (*zj*)-vé való átvetése; vagyis *dozje* ebből való: *dōgze, dōjze*.

210. **teher, terh** (acc. *terhe-t* onus; *terhes* ponderosus, onerosus, onustus: *t. szekér* currus oneratus, *t. asszony* mulier grvida):

oszt. *tāgert* schwer | osztS. *lāgert* id. | osztB. *lavirt* schwer: *lavirta juum ne* mulier grvida.

vogK. *tarvit* teher (*tarvitem kigne* terhem könnyű Maté 11, 30.), *tarviten* terhes, nehéz | vogB. *tārut*: *tārutiñ* schwer (*ñaurem url tarutiñ* gyermekkel terhes, grvida) | vogL. *tārutiñ* schwer.

finn. *tärkeä* gravis, necessarius (wichtig: *t. asia* wichtige sache); proclivis, promptus ad quid (*on siihen t. est* proclivis ad id); -

eser. eserM. *šerge* carus, teuer: *serg'-akan* magni pretii.

Magyar teljes töalak: *tehre*, átvetéssel: *terhe* (ezekben: *terhe-t, terhe-s*); átvetéssel van a vog. *tarvit-* is, e h. *tavrit*

= osztB. *lavirt*; szintígy f. *tárkeä*, azaz *tärgeä*, e h. *tä-gredä* és cser. *šerge* e h. *šegre*. Ugor alapalakúl e szerint *tšgr-d*; vehető föl, melyet legépebben az oszt. *täger*t (e h. *tägerde* tartott meg. A *t* (illetőleg *-da*, *-dä*) végképző, mely a magy. és cser. szókban már nincsen meg (v. ö. ilyen nélkül: m. *máj*, *ij* = vog. *majte* és *jajt*, *jaut*) nomen verbaleképző (v. ö. finn-észt *kobeda*, *kubeda* a *hólyag* cz. alatt, fent 107. lp.), miszerint a *tšgr-* (f. *tärge-*) alapszó igének mutatkozik, melynek ily jelentését sejtethetjük: „húzni, ziehen“, értsd: „aláhúzni“, azaz oly cselekvést, mely a kézben tartott vagy emelt súlyt „nehéz, gravis“-nak ismerteti. Ilyen etymonja van nyilván a szláv *teželū*, *težikū* gravis βαρύς, *težestī*, *tegota*, *tegotī* onus βαρος (orosz тяжёлый, тяжкий, тягота, тягость) szóknak ezek mellett: *težiti* trahere, *tegnati* trahere, *tendere*, *tegnati-se* rixari [trahere-se] (orosz тянуть, frequ. тягивать ziehen, тяга das ziehen, тягаться streiten; tót: *lāhat* húzni). Meg is van még a fölvelt ugor *tšgr-* „ziehen“ igének mélyhangú változata a mordvin *targa-* „ziehen (dehnen, spannen, strecken)“ igében; a finn *tärkeä*-nek „proclivis ad“ jelentése is utal még valamennyire az eredeti „ziehend, hinziehend = gravitirend“ értelemlre. — A cser. *šerge* „áros“ csak a „pretium“-ra szoritkozott „gravis“: v. ö. ellentétül: *leve* pretium.

211. **teként, tekint** (*tekinteni* schauen, blicken, hinsehen): lásd a *tet-* cz. alatt.

212. **teker** (*tekerni* torquere, drehen, winden: *ki-t.* extorquere, össze-*t.* contorquere; *vesszőből gúzt t.*; *teker*cs gewinde, rolle; *papir-t.*, *viasz-t.*); **tekered** (*tekeredni*, pr. 3. *-dik* torqueri, volvi: *öszve-t.* convolvi, complicari); **tekereg** (*tekereg*ni volvi, torqueri; *vagari*, sich herumtreiben: *teker*gő erro, vagabuntus);

teke globus, sphaera:

osztB. *takil* locke, büschel, schopf (кудря, клокъ, хохоль), *taklin* kraus (курчавый, кудреватый); *takilt-* kräuseln (курчавить).

finn. *sykkä*, *sykky*, *sykä* convolutum quid rotundum, globus convolutus; *sykkyrä* id. (*pellava-s.* fasciculus lini convolutus); *sykertä-* (pr. 1. *sykerrän*) se convolvere.

A m. *teke*, f. *sykkä*, *sykä*-vel egyező ugor alapszó: *tškš*, *vagy* talán inkább *tšgš*: „tortus, contortus, convolutus“;

elsőben névszói továbbképzés $t_{\text{sk}}r_{\text{s}}$ ($t_{\text{sg}}r_{\text{s}}$): f. *sykkyrä* és *sykerä* a *sykertä-* (*sykerdä-*) származott igében; szintígy m. *teker* névszó a *tekercs* diminutivumban (v. ö. *hoporcs*); ugyanennek a *teker*-nek igezői értéke (ezekben: *tekered-*, *tekereg-*) olyan eredetű mint a *töpöröd-*, *köpöröd*-beli *töpör*-é (lásd e cikket). Végre oszt. *takil* (*takli*) e h. *tāk:l* (*tāk:l_s*), *l* képzővel úgy mint a m. *kebel* (lásd a *töpörödni* cz. végén). — A Dtúli *cseter-* „tekerni“ igét már nem csak a *teker*-ből átvettnek, hanem régibb keltű külön való, bár azont jelentő szónak tartom, minthogy szintén középső *t* hanggal való megfelelői találkoznak néhány ugor nyelvben, s a magyarban is még ilyen behanggal hozzá csatlakozik *gyötör-*.

213. **tél** [tél] (acc. *tele-t* hiems: *télen* hieme; *téli* hibernus):

finn. *talve* (nom. *talvi*) hiems, *talvise* (n. -inen) hiemalis, hibernus || ész. *talve* (nom. *tal'v*) winter: *sügav t.* tiefer schnee; *tal'vise*, *talvitse* v. *talise*, *talitse* (n.-ine) winterlich: *kolme-t. härg* dreijähriger ochse || liv. *tāla* (*tōla*) winter.

lp. *talve* hiems | lpF. *dalvve* id.

eser. *tele* hiems: *telem* télen, hieme; *telese*, *telemse* hibernus | eserM. *tele*, *telä* hiems.

mord. *tāla* tél: *tālinda* télen; *tālen* téli | mordE. *tele* tél: *telne* télen; *teleñ* téli.

zürj. *töl* hiems; ventus, tempestas: *tölnaš* hieme; *tōla*, *tölja* hiemalis, hibernus, ventosus || votj. *tol* wind: *tolo* windig; *tolalt* winter.

vog. *teli* tél: *telim-*: *telimi* es wird winter | vogL. *tal* tél | vogK. *tel*: *teli* télbe; *tal* év, annus (*kitkujplov tal* 12 év Máté 9, 20) | ~~vogB. *tāl tél*; *tēli*, *tēlcān* *tēlen*.~~

osztB. *tal* tél: *tal-luñ* év, annus | osztS. *tülex*, *tülex* | osztIrt. *tede*, *tēda*, *tet* tél.

A *tél* szónak eredeti ugor alakját, a szinte összes ugor nyelvek tanúsága szerint, magashangúnak kell fölvennünk; vog. oszt. *tal* mellett van még *tel*, *tēde* és *tülex*, votj. *tolalt* mellett *tol* és zürj. *töl*, s tudva van mily közönséges a vogul, osztják és permi nyelvekben a mélyhangra való elhajlás; szintígy a mordM. *tāla* ellenében áll még mdE. *tele*, s különben itt a *tā* szótag csak *tā*-nek változata (v. ö. mordM.

sä „az“, gen. *sän*: abl. *śada*, plur. nom. *śat*, gen. *sätnen*). Ennek ellenében az egy csakis mélyhangú finn *talve* alig bizonyíthatja, hogy a *tél* szónak még közugor korbeli mélyhangú alakja is volt, úgy mint a *két* számnévnek (lásd a 31. sz. cikket), a melynél ugyanis a finn *kahte*-vel egyezőleg a mord. *kafta* és cser. *kok* (*kokto*) is mélyhanguak. Inkább azt tarthatjuk a f. *talve*-ra nézve, hogy a finnben is van nyoma a mélyhangra való elhajlásnak. — Ezenkívül a f. *talve*-nak végszótagja (*ve*) sem látszik a szónak ugor alaptőjéhez tartozónak, a mely m. *tele*-, mord. *tāla* és *tele*, cser. *tele* szerint csak *tälz*-nek vehető föl (**tälä*); mert különben ennek a finn *-ve*-nek nyomát várhatnók legalább a magyarban és a mordvinban (v. ö. f. *sarve* = m. *szarv*- [*szarva*], *szarv*). Ha pedig így a f. *talve*-beli *-ve* már képzőelem, jóformán egyazon az a gyakran névszó-folytató *-me*-vel (v. ö. m: *v*-re finn példákat a 137. cz. végén).

214. teli, tele plenus (*teli hold*, *t. marokkal*, *t. pohár*) ; plene (*teli v. tele tömni* voll stopfen; *t. rakni*, *t. tölteni*) ; **telid**: *teliden teli*, *telides teli* plenissimus, ganz voll ; — **teljes** voll, vollständig, ganz, gänzlich ;

tel (*telni*, pr. 3. *telik* sich füllen, voll werden: *telik*, *megtelik a hordó*) ; **tölt** (*tölteni* füllen, replere: *meg-t.* anfüllen) :

vogK. *tagle tele*, plenus (*hajerel i retel tagle* Máté 23, 25.) ; *taglın* plenus, repletus (*kahrä t. hasa-teljes* = terhes, schwanger) ; — *taul-* *telni*, sufficere (*nar at tauli amnane* чего недостаетъ мнѣ. Máté 19, 20 ; — *tault-* *adimplere*, erfüllen, ausfüllen (Máté 23, 32.) | vogB. *tajl*, *tajl* *teli*, plenus: *tajleg pinem* ich mache es voll ; *tajlep*: *lilĩn vit t.* vízzel tele (p. o. fazék) : — *taul-* (*telni*) : *tauli* es genügt, полно ; *tauläm*, *taulem* vollkommen, voll ausgewachsen ; — *tajlt-* *füllen* ; — *tājnt-*: *tājntem* gefüllt ; *tājntäpt-* наполнить (füllen, vollfüllen).

osztB. *telĩn tele*, plenus, repletus (*telĩna verta* дополнять, anfüllen) ; — *tevílt-* начинять, anfüllen, набивать vollstopfen | osztIrt. *tēt* voll.

finn. *täyte* (nom. *täysi*, g. *täyden*) voll, vollständig, fülle: *täysi-ikäinen* plenae aetatis, adultus, *t.-kuu* vollmond, *suun-t.*

mundvoll; *pane täyteen vettä* exple aqua, mache es voll mit wasser; *on täynnä* (= *täytenä*) v. *täynnänsä* ist voll, in angefülltem zustande; *täyty-* voll werden, sich anfüllen, genügend vorhanden sein; *täyttä-* füllen, anfüllen, erfüllen | *észt. taiž* (gen. *täi'e*) voll (vollständig, vollkommen, ganz); fülle, voller inhalt: *t. mēs* ausgewachsener mann, *pihu-t.* ein handvoll, *laeva-t.* schiffsladung; *kohu-täit sāma* satt zu essen bekommen; *täide minema* in erfüllung gehen, *täi'elt* vollauf; — *täidi-* genug vorhanden sein, möglich sein; die mittel haben etwas zu tun; *täit-* (pr. i. *täidan*) füllen (erfüllen, sättigen, einnehmen): *sisse t.* einfüllen.

cser. *tit', tic* tele (plenus, repletus; *tičmaš* plenus (obesus, amplus; integer: *t. kinde* panis integer | cserM. *cic, cíc* tele: *cicok ilat* tele vannak, repleti sunt.

lpF. *dierda* (skolte-lp. dial.) = *dievas, dierva* voll, plenus; *dierva-* voll werden, sich füllen; *dävdde-* füllen; — *dierdo, divdo*: *divdo-olmuš* mannsperson (fērfi ember, tkp. teljes-ember) | lpS. *teudo* mas, maritus; *teuvas, teuves, teuva* plenus; *teuve-, teuvo-* impleri, *teute-* implere | lpE. *tievas, tierva* voll; *tiervu-* sich vollenden.

Szembetünő, hogy vogK. *tagle* (e h. *tägle*) teljesen = f. *täyte*, illetőleg *täyde*, s hogy ennek *y* (ü)-je *g*-ből való (vagyis az *äy* ikerhangzó még rákövetkező mássalhangzó előtt *äg*-ből) v. ö. *mäyrä* borz e h. *mägrä* (= észt. *mägar-a*); épen így vált magában a vogulban is az *ag* hol *aj*-vá, hol *au*-vá: *tagl*-ből *tajl*- és *taul*-. A f. *täyte* (*täyde*)-beli *t* (*d*)-nek megfelel a vog. szónak *l*-je, ez utóbbi nyelvben kedvelt *d*: *l* változással (v. ö. f. *ytime*: vog. *velem*, f. *koto*: vog. *kvol*). Nem különben a m. *tele, töl*-beli *l*, mert hiszen a magyarban is elég *d*-ből elváltozott *l* mutatható ki (v. ö. a *velő, nyél, álom, aludni, elő* cikkeket; lásd Nyelvt. Közl. X, 55. 56.) A m. *tel*-, *töl*-nek most rövid önhangzója tehát valamikor hosszú vagy ikerhangzó volt, épen úgy mint p. o. a *kör, ker*-beli *e*, ö (lásd fent. 21. lp.); v. ö. osztB. *tel*- (ebben *telin*) a még kéttagú *tevil*- mellett (ebben: *tevit*- = vog. *tajlt*-, m. *tölt*-). — A „tele” szónak *t*, *d*-vel nem *l*-vel való alakjához (f. *täyte*) sorakozik még: cser. *tit', tič-* (*tičmaš*), s az *i*-nek hatásából érthető változással: *cic*. — A lapp nyelv csak némely alakokban tartotta meg a f. *t* (*d*)-nek megfelelő *d*-t: lpF. *dierda, dierdo*, lpS. *teudo*; ezek azonban megmutatják, hogy die-

vas, *teuvas* e h. való: *dievdas*, *teudas*, a *d*-nek olynemű elenyészttével, a milyen igen közönségesen fordul elé a keleti-finn dialectusokban (p.o. a *täyte* szótól gen. *täyden* h. *täy'en* = ész. *täi'e*).

Elmaradt most e cikkből a Szóegy. 209. fölhozott zürj. votj. *tir* „tele“, azon okból, hogy a zürj.-votják, szintén úgy mint a vogul, osztB. és magyar nyelvek, kedveli a *d:l* változást, s ennél fogva *täyte* [*täyde*], vogK. *tagle*-nak igazi zürj. votj. megfelelőjének *t-l*-nek kellene hangzani; s másrészt a *tir*-t egy megvolt **tıl*-ból valónak meg azért nem merem tartani, mert az amúgy sem gyakori *l:r* változás (v.ö. *három*) csakis eredeti, nem *d*-ből fejlődött *l*-re látszik szoritkozni.

A f. *täyde*-nek további elemzését, mely az intransitiv m. *tel-*, vog. *taul-* (f. *täydy-*) igető alakulását is földeríti, lásd a *tüdő* cikk végén.

215. teleped (*telepedni*, pr. 3. *telepedik* considerare, subidere, sich niederlassen, sich lagern, sich ansäßig machen: *le-t*, *meg-t. valahol*).

Szembetűnő, hogy a *teleped-* tö szintolyan alakú mint az *áll-* „stare“-tól származó *állapod-* (v.ö. *állap-*); mint ilyen azon ugor *tšl-* (m. *tel-*) igéhez tartozik, mely a *töm-* (*tölm-*) igének szolgál alapúl, s melynek első jelentése: „premere, calcare“; mélyhangú párja *tol-* „trudere, schieben“. Lásd a *töm-* cikk alatt.

Képzése szerint a m. *teleped* (pr. 3. *-pedik*, *-peszik*) momentán-inchoativ (-*p* és *-d* vagy e helyett *-sz*) alakú ige, melyet szorosan így kell fordítani: „auf einmal zu sitzen kommen, zu lagern kommen“, miszerint magának az alapige *tel-*-nek a „sitzen, lagern, wohnen“ fogalom kifejezése jut. De vajjon telik-e ez olyan *tšl-* igétől, mely tkp. „premere, calcare“-t teszen?

A finn nyelvben van olyan ige, mely azt teszi: „sich niederlassen, wohnen“ s nyilván kapcsolatban áll egy mássikkal, melynek jelentése „treten, schreiten“. Ugyanis: f. *asu-* „habitare, domicilium habere“ = ész. *azu-* „sich ansiedeln, sich niederlassen, sich etabliren (telepedni), sich hinstellen, sich setzen“ (p.o. *azuvad ühte ridase sich stellen sie in eine reihe*); meg: *astu-* „treten, steigen, lépni“ (a. *sisälle ingredi, astuime, astime gradus scalarum*. Az *asu-* ige *u*-féle

reflexiv, illetőleg inchoativ képzésű (v. ö. *makaa-* liegen: *makau-* bettlägerig werden, azaz: zu liegen kommen, ins liegen geraten), s ez eléggé ki is tűnik még az észti nyelvben való jelentéseiből („sich niederlassen, sich hinstellen“), sőt egyik finn tájszólásban is fordul elő *asu-* e jelentéssel: „anfangen, im begriffe sein zu“. Az *u*-féle képzéstől megvált alapige *ase-* kitűnik az *asetta-* „collocare, in locum suum redigere, instituere“ causativ alakból, meg az *asema*, *aseme* nomen verbaléból: „statio, locus in quo quis institerit“ (v. *versari solitus est*: stelle, platz, standort, p. o. *pysy asemillasi* in loco tuo maneat, ne movearis; *pidä isäsi asemat* sedem v. vivendi ordinem patris tui serva), = észti. *azeme*, nom. *aze* „stelle, stätte, statt“, meg „lager, schlafstelle“. Maga ez az *ase-* ige tehát ezt teszi: „locum suum tenere, stare“ (v. ö. *asetta-*); de minthogy *asema* „hely, a mennyiben rajta áll v. nyugszik vki, vmi“ képzése szerint tkp. „az *ase*-féle cselekvés által illetett valami“ (actione *ase*-ndi affectum), az *ase-* igét még továbbá így kell értelmeznünk, hogy a vmin rajta-állónak (v. nyugvónak) hatását mint átható cselekvést fejezve ki, voltaképen ezt jelentette: „treten“ (lábon állóról) vagy általában „premere, nyomni“ (fekvő, ülő helyzetben levőről is); v. ö. lat. *premere*: *locum p.*, *torum p.*, *humum p.*; *terga equi p.* Vagyis: *asema* szélesebb értelemben vett „nyom, nyomdok“, s az intransitive használt „premere“, vagy szorosb „calcare, treten“ ige alkalmas a „stare (állni vhol, seine stelle haben)“ fogalom kifejezésére s csakugyan innen lehet magyarázni azt is, hogy több nyelvben „stare“-féle ige „treten, lépni“ értelemben is szerepel, p. ö. a magyar *állani* (el-áll *vmitől*, *odább állani*, *hozzá állani*), lat. *sistere*: *insistere*, *desistere*, szkr. *sthā*- stehen: *ā-sthā*- „antreten, steigen zu, sich anschicken“, *pra-sthā*- „fortgehen“. Különösen pedig a f. *ase-* igére nézve megjegyezhetjük, hogy *asema* a fent idézett mondatban akár „vestigium“-val is fordítható („serva vestigia patris“), az észti *azu-* legtöbbször egyenesen „treten, lépni“ igével (*azuvad ühte ridase* sie „treten“ in eine reihe).

Megtetszik már most mily alapon származéka ennek az *ase-* (ebben: *azu-*, *asetta-*, *asema*) igének a fölhozott *astu-* „treten, schreiten, steigen“ (v. ö. *jou-du-* az ugor *j-g-* igétől; szintígy *astu-* ebből: *ase-du-*); de még közelebb áll hozzá a frequ. *askele-* „gradi, schreiten“ ige (*askelen hänen jalkensä* „vestigia ejus premo“; *askelehe*, nom. *-le gradus*, *passus*, *vestigium*); illetőleg az ebből következő egyszerű *aske-* ige (v. ö. mord. *aškele-*, *eskile-*, cser. *ošked-*, *ašked-*, lásd az *ösvény* cikket); sőt azt kell tartanunk, hogy *ase-* csak kopott mása ennek az *aske*-nak, v. ö. f. *osaa-* = észti *oska-* treffen, fin-

den, verstehen; *kuuse* (nom. *kuusi*) = ész. *kūze* (nom. *kūšk*), azaz teljes tő: *kūske*.

A mondottak után nem fogjuk többé absurdumnak tartani, hogy a m. *teleped-*, mely ugyanazt teszi a mit az ész. *azu-* (= f. *asu-*, e. h. *asku-*) egy olyan *tel-* (ugor *t₂l-*) igétől származzék, mely ezt teszi „treten, calcare“ vagy általánosban „premere“, azaz ugyanazt a mit a kifejtett f. *ase-*, illetőleg *aske-* ige teszen.

216. **tép** (*tépn*i vellere, vellicare: *ki-t.* evellere, p. o. *a haját*: *meg-t.* convellere); **tépász** (*tépász*ni, *meg-t.* zausen, zerzausen):

finn. *tempaa-*, *temmaa-* arripere, abripere, vellere, *tempaan tukasta* per crines vellico; *tempaise-* id. (v. mom.) || ész. *tomba-* ziehen; *lahku t.* auseinander zupfen, *kätte t.* ergreifen, packen; *hinge t.* schwer atmen.

A f. *tempaa-* a m. *tembada-*; végképzője *-da* nincs meg a m. *tép-ben*, v. ö. f. *pelkää-*, azaz *pelgädä-* = m. *fél-* (lásd a *kap* cikket, 6. sz.). Megvolt nasalis után a magyarban fönmaradt explosiva rendesen media (*g, d, b*) ugyan, de eléfordúl tenuis is (v. ö. *ép, fok* és *fog*; lásd: Ugr. Sprachst. I, 32—34.).

217. **tér** [*tér*] (acc. *tér-t* v. *tere-t*, plur. *térek, terek* planus, planities, spatium: *téren* in plano, in planitie; *tér föld, t. mező, t. hely*): lásd a *terjed* cikket.

218. **tér** [*tér*] (*térni* „sich begeben“: *el-t.* *vmítől* abweichen, abgehen von etwas, *el-t.* *vmibe* hineingehen, platz haben in etwas; *meg-t.* umkehren, sich bekehren);

terel (*terelni* wohin treiben, lenken, p. o. hirt eine heerde: *vízre t. a csordát*; *le-t.* az útról):

Lásd a *terjed* cikk alatt.

219. **terem, teröm** (*terènni* proferre, producere: *a föld terem gabonát*; *termő* ferax, fertilis; intr. „wachsen“: jó földben *terem a búza*; *termet* wuchs, statur); **terémt**

(*terëmteni* hervorbringen, erschaffen, creare): lásd a *terjed* czikk alatt.

220. **terjed** (*terjedni* extendi, protendi, dilatari, propagari: *terjedő* se extendens, sparsus, *terjedve* dilatate, sparsim Molnár A.); **terjeszt** (*terjeszteni* pandere, tendere, propagare: *el-t.*, *ki-t.* extendere, dispandere); **terít** (*teríteni* sternere, expandere, ausbreiten: *ki-t. hálót*, *lepedőt*);

tér (acc. *tér-t* v. *tere-t*, plur. *térek*, *terek* planus; planities, spatium: *tér-föld* regio plana, campestris Pázm., *t. mező* planities, plaga campestris Pázm., *t. hely* locus spatiosus, locus patulus, planities M. A., *téren* in plano, in planitie):

osztIrt. *tēremd-* eine haut ausbreiten, unterbreiten | osztB. *lerimti-*: *jilta l.* unterbreiten, substernere (подстилатъ); *lermilt-* ausbreiten (стлать, выстлать).

vogB. *tāreml-* sich verbreiten (*ti latiñ tū tāremles* bis dorthin hat sich das gerücht verbreitet); *tāremt-* *kiteríteni*, ausbreiten (растянуть, p. o. bőrt).

észt. *sirgu-* sich strecken, sich aufrichten, wachsen (*laps sirgub* das kind wächst; *sirge-* dehnen, strecken, gerade legen; *sirg* (g. *siru*) gradheit, streckung (*sirule ajama* ausstrecken); *sirge*, *sire* (g. *sireda*), *sirev* (g. *-va*) grade ausgestreckt, schlank; *sireta-* strecken, grade machen.

finn. *sirkeä* rectus, procerus; — *siiro*: *ohran pää on siirollansa* arista hordei est distenta, explicata, *lehdet tulevat siirollensa* folia ex gemma exeunt, sese erigunt v. explicant; — *siirtä-* (pr. i. *siirrän*) ex loco in alium locum movere, transponere, traducere; (intr.) migrarē, demigrare, wohin ziehen, *siirty-* loco moveri, transponi, migrare.

mord. *serä*, *seä* wuchs, statur, höhe: *seri* hoch | mordE. *sere* wuchs, statur, höhe: *serev* hoch; — *serejks*, pl. *serejks* ausschlag, grind.

Kiindulva abból hogy a *terjed-* (mellette caus. *terjeszt*) úgy mint *halad-* (caus. *halaszt*) -d (= ugor -nd) frequentativ képzést mutat föl, már az alapszava *terj-*ben is igét kell látnunk. Ennek „sich strecken, dehnen“ intransitiv jelentése jóformán a transitiv „ziehen“-félét váltotta föl, vagyis úgy

támadt mint magának a német „ziehen“-nek intransitív használatára („in den krieg ziehen; das heer zieht zu felde; vögel ziehen über's meer; seines wegs ziehen; es zieht [neigt sich] ins gelbe; sein lachen zieht ins bittere“). Mert *terj-* is lehet átvétéssel való magyar alakja azon ugor *t₃gr-* igének, mely a m. *tehre* (*terhe*), oszt. *tagert*-ből fejthető ki e jelentéssel: „ziehen, húzni“ (lásd a *teher* cikket). Azonképen mint a ném. „ziehen“ van intransitív használva p. o. a f. *vetä-* (*veda-*) „húzni“ az észtb. (*veda-*: *tül' veab läbi* der wind zieht durch, es ist zugwind; *otsad veavad ühte* die enden gehen zusammen; *se veab senna* das bezieht sich darauf; *mustaks vedama* schwarz werden v. anlaufen; frequ. *vedele-* „sich umhertreiben, umherliegen, lungern“) vagy a mord. *targa-* „húzni“ a *targaj*, *targi* „zähe, szivós“ nom. agentisben (tkp. „ziehend“); szintígy az itt a finn rovatban fölhozott *siirtä-*, mely tkp. „ziehen“, p. o. ein heer (azaz „führen“, v. ö. *herzog*; ném. *ziehen*, gót *tiuhan* = lat. *ducere*) és intrans. „ziehen, migrare“ („das heer zieht“), a mely értelem azonban tüzetesen ki is fejezhető a reflexív *siirty-* alakban. Az ilyen „ziehen“ (trans. és intrans.) ige pedig, a rajta értett mozgásnak esetleges fölfelé való iránya, mint a jelentésnek lapangó mellék-momentuma, jobban kiemelkedvén (a mint ez p. o. a *kelni* igén tapasztalható a magyarban és több ugor nyelvben, lásd a cikket), ezt is teheti: (trans.) „wachsen (erwachsen, sich entwickeln, in die höhe gehen) machen“ (v. ö. kinder, vieh, gemüse, unkraut ziehen); vagy (intr.): „erwachsen, in die höhe gehen, groß und schlank werden“. Ilyenül csakugyan megvan a *terj-* (= ugor *t₃gr-*) ige az észti *sirge*-ben (refl. *sirgu-* „wachsen“, *sirge*, *sire* e h. *sirgedä* „schlank“ = f. *sirkeä* „procerus“), míg ellenben f. *siirtä-* és m. *terjed-* (*terjeszt-*) főleg horizontál irányban vagy széles fölületen való mozgásra vonatkoznak. Szintígy van a „fölfelé nyulás“ értelme a mord. *serä*, *sere*-ben („wuchs, höhe“), de a mordE. *serejks* „grind“-ben ugyan ez ige „szétterjedést“ jelent (v. ö. *terjedő var*).

Alakra nézve a f. *siirtä-*, azaz: *siirdä* = ugor *t₃gr-* + *-da*, *dä* képző, a melylyel a finn *jouta-*, *tietä-*, *taita-* igék is vannak (lásd a *jutni*, *sejteni*, *diadalom* cikkeket); a *siir-*nek hosszú *i* (*ii*)-jében még van nyoma a *t₃gr*-beli belső gutturalisnak; más finn alakja a *t₃gr-* igének, melyben a gutturalis átvette *r* után került: *sirge-* (f. *sirkeä* e h. *sirgedä*; észti *sirge* e h. *sirgeda*; *sirgu-* refl. ige), v. ö. f. *täрге* (ebben: *tärkeä*, a *teher* cikkekben); az átvetés után egészen el is tűnt a gutturalis az észti *sire*-ben (e h. *sireda* = *sirgeda*, f. *sirgedä*), s szintígy a mord. *sere*, *serä*-ben. Ez

utóbbi, valamint a m. *tér* (*tere-*) képzőtelen (vagy akár képzővesztett) nomen verbale, tkp. „ausdehnung“ (kül. „höhe“ vagy „fläche“) v. „ausgedehnt“ (kül. „flach, eben“: *tér*-hely); v. ö. lat. *spatium*, gör. *σπάδιον* (dór alak = att. *στάδιον*) a *σπάω* („húzni“ igétől (Curtius, Gr. Etymol.⁴ 272. l.). A mord. *seri* (e h. *serej*) és mordE. *serev* egyenesen nomen agentisnek vehetők *j* és *v* (= f. *-ja, jã* és *-va, vã*) képzővel, úgy hogy *serev* = észt. *sirgev*; *-j* és folytató *-ks* névképzővel: mordE. *serej-ks* (v. ö. *eräjks* élelmetes, soká élő: *erã-* élni).

A m. *tér*, vagyis tkp. *têr* (*tār*) úgy látszik az ugor *tšgr-* igének át nem vetett alakjából indult ki; azaz: *têre*-ebből *te're-*, *tehre-*. A *têre* mint névszótó aztán ezzé rövidült: *tere*, s ugyanilyen alak, a melyből az eredeti belső gutturalis végképen elenyészett, megvan még mint igető, még pedig transitív jelentéssel: *terel* (*terelni* wohin treiben, lenken, p. o. hirt eine herde: *mezőre erdőbe, vízre terelni a csordát; leterelni az útról*). Ennek eredeti transitív jelentése „ziehen“ = lat. „ducere“; v. ö. észt. *veda-* „ziehen és führen“ meg a f. *siirtä-*t; ez utóbbival azonban alakra is egyező a *terel* (e h. *têrele-*, *tehrele-*), t. i. olymódon hogy a *siirtä-* (e h. *siirdä-*, *siiredä-*)-beli *-dä* végképzőnek a magyarban *-le* felel meg. Rövid önhangzóval való *ter-* (*tere-*) alak van még az intransitív jelentésből (*terjed-*) kiinduló causativ *terít-*, régibb *terejt-*-ben is.

Ugyancsak rövidült *ter-* alakkal, de oly jelentéssel mely szorosan a mord. *sere* „wuchs, statur“ s az észt. *sirgu-* „wachsen“-vel érintkezik, megismerszik még az ugor *tšgr-* „ziehen“ ige származékának ez: **term, teröm, terem** (*terëmmi* „proferre, producere“: *a föld terem gabonát, a fa gyümölcsöt; termő* ferax, fertilis; meg azután intransitive „wachsen“: *jó földben terem a búza, sok bor teremt; jól termett, megtermett* wohlgewachsen, ausgewachsen; *termet* wuchs, statur; v. caus. *terëmteni* „creare“. A *term-* (*terme-*) igének *-m* képzője ugyanis azon momentán (perfectiv) értékű ugor *-m* képző, mely a magyarban csak ritkán maradt meg ez alakkal (v. ö. *vetem-*, *szülem-*, *folyam-ni*) s ezenkívül *n*-vé vagy *v*-vé vált (v. ö. *-an -en*-féle igéket, p. o. *durran-*, *csörren-*; v. ö. a *gyón*, *gyovon-* czikket; v. ö. *tolvo-* = vog. *tolma-* a *tolvaj* czikkben). Egyébiránt a m. *terme*-vel egyező a vog. *tāreml-* „terjedni“ és *tāremt-* „teríteni“-ből következő intr. *tārem-* ige = oszt. *tērem-* (*tēremd-* teríteni), osztB. *lerim-*, *leriml-* (*lerimt-*, *lerimlt-* teríteni) s így csakugyan, alapigére és minden képzőelemre nézve a m. *teremt-* is = vog. *tāremt-*, oszt. *tēremd-*, *lerimlt-*.

Ethnographia
IV. 53.

Hátra van még a m. **tér-**, azaz **tër-** ige, mely nyilván egyazon alakú a *tér* (*tër*) névszóval. Számbavéve a határozók értékét, melyekkel együtt ez ige különféleképen fordítható, úgy találjuk hogy neki magának magára csak ez a jelentése: „sich begeben (zu, in, auf etwas“, p. o. *jobb útra* auf einen besseren weg (= einen b. w. einschlagen), *más vallásra térni* zu einer anderen religion übergehen; *nem tér a fejembe* das geht mir nicht in den kopf; *el-térni* *vmítől* abweichen, abgehen (von etwas); *el-térni* *vmiben* hineingehen, platz haben in etwas; *meg-terni* umkehren, sich bekehren (*megé-t.* „sich zurückbegeben“), *vissza-t.* wiederkehren, zurückkommen stb. Ilyen jelentéssel pedig csakugyan lehet a m. *tër* ige = ugor *təgr-* „ziehen“ intransitive használva; v. ö. *be-térni* és „einziehen“ (in die stadt, in eine wohnung), *félre t.* és „sich zur seite ziehen“. Érdekes a különösebb „hineingehen, platz haben“ (*térni* v. *eltérni* *vmibe*, *vmiben*) jelentésre nézve a finn *vetä-* „ziehen, húzni“ igének megfelelő transitiv használata: *astia vetää kannun* vas capit congiun (fasst in sich, nimmt auf); v. ö. észtül: *vāt veab nī palju* das faß hält, fasst (tkp. „zieht“) so viel. A *térni* „platz haben, raum finden, hineingehen“ szorosabb jelentéssel pedig még ide való:

votj. *ter-* fasslich sein, annehmbar sein: *terišk-* platz finden; *tert-* fassen, annehmen || zürjP. *tör-* platz finden, hineingehen in etwas enges (помещаться, вмещаться, входитъ въ что либо тѣсное); *töröt-* placiren, unterbringen (помещать, вмещать); v. ö. zürj. Máté 15, 17. *kinömö törö* es geht in den bauch über (во чрево переходить).

221. **tet-** (*tetni*: pr. 3. *tetik* paret, apparet, videtur: *tet-tet* apparuit, visum est. Münch. cod., *tetütt* id. Nvárad Disp.); **tetsz-** (*tetszeni*: pr. 3. *tetszik* apparet, videtur; placet: *ki-tetszik* es erhellt, ist zu verstehen; ragt hervor; *meg-t.*, *föl-t.*; *tetszés* placitum, gefallen, *tetsző* placens: *ki-tetsző* conspicuus):

zürj. *tídal-* apparere, sichtbar sein: *tídalán* sichtbar, видимый; *tídas* gesicht, ansehen (зрѣть, видѣть) || votj. *tödi* weiß, bleich, blässe: *tödimal-* weißen, weiß machen, tünchen.

finn. *tähte* (nom. *tähti*, g. *tähden*) signum (quo quid cognosci potest: *tunnus-t.*), signum coeleste, stella, sidus (*pohjan-t.* stella polaris); — *tähtä-*, *tähtää-* zielen (wohin,

Setälä,
Ään.
280.

mit einem geschoß), *observare*, *animadvertere*; — *tähkä* *spica segetis* || *ész. täht* (g. *tähe*) *zeichnen*, *kennzeichen*, *merkmal*, *ziel*; *stern*.

mord. täštä, täzdä *stern*; *täštä* *mal*, *zeichnen* | *mordE. tešte, tešče* *stern*; *täšk* *zeichnen*; *pazoń t.* *sommersprosse*.

Setälä, Ään.
195.

lp. taste stella; *naste id.* | *lpF. daste, naste stella*.

osztIrt. tej *das oberste, die spitze, oberfläche*: *jux-tej* *wipfel, baumspitze*; *jink-tej* *wasserfläche* | *osztS. toj, tuj id.* | *osztB. taj* (*Obd.*) *spitze, gipfel* (*вершина: jux-taj fatetö, rep-t. hegytetö*), *tajiñ* *spitz* (*eine spitze habend*); *tij id.* (*Ber.*)

vogB. täj *ast, baumast* | *vogL. taj, tau id.* (*täu: šät täupä täuñ iu* [*der hundert-wipflige baum, finn „sata-latva“ Kalevala 2, 186.*]).

A m. *tetsz-* (*tetszik* e h. *tetiüszik*, úgy mint *fekszik: feküszik*; *tetiütt* MNyelvör I, 36) *reflexiv képzésű és ik-esen* használt *igének még megmaradt alapszava tet-* *intransitív* *igének mutatkozik e jelentéssel: „scheinen, erscheinen“, a mi egyazon evvel: „glänzen, leuchten“ („splendere, lucere“). Ez értelemben a tet-* *ige származéka ez is: tető* „*cacumen, apex, fastigium*“ (MNYszótára: „*akármely testnek legmagasabban fekvő felnyuló része, csúcsa, hegye, orma, mennyiben ezek legelőször vagy leginkább tűnnek föl: hegy-tető, fa-tető, torony teteje stb.*“). De a „*splendere (apparere)*“ *jelentésből* *elállhat ez is: „blicken, hinsehen (specere: [con-] spicere)“, sőt egyenesen a tárgyra kiható „erblicken, sehen (conspicere, videre)“; v.ö. e fogalmak rokonságára nézve: ném. blick, régibben „blitz“ és blicken (kfném. blicken, ófném. plichan) „glänzen, leuchten“ (v.ö. φλέγω, φλόξ, lat. fulgeo, fulgur); gör. λεύσσω (ebből: λευκω), szkr. lōk- (pr. 1. lōkāmi) „sehen“ és λευκός „weiß“ (v.ö. ném. bleich, skand. bleikr bleich, bleikja weiße farbe, angol bleak, ugyanazon blik- igétől, melytől blick); szláv zrěti βλέπειν, θεωρεῖν, ὁρᾶν, po-zorū zěa, spectaculum: zorja, splendor, radius, diluculum. A m. tet-* *ige e szerint „blicken“ értelemben is vehető, s ilyenül megis van, tek-vé dissimilálva, a kicsinyítve momentán m. teként, tekint* *igében (tekinteni „schauen, blicken, hinsehen, föl-t. aufblicken, ki-t. hinaus-schauen, -sehen, reá-t. mire adspicere), vagyis: tekint-* *e h. való tetint-, mely fölfogásra a MNySzótára is hajlandó.*

De az egyszerűnek látszó m. *tet-* *hez is fér még további elemzés. Ugyanis a f. tähte (tähde) -de (-da, -dä) képzős*

nomen verbale-nak látszik (v.ö. f. *kaute* fent a 74. lapon), s e szerint egy *täg-* (*täge-*) alapigére utal; ennek pedig bátran a m. *tet-* is lehet származéka, azon, a magyarban elég szokott momentán (perfectiv) *-t* képzővel, melylyel p.o. ezek is vannak: *ju-* (ug. *jog-* igéből), *sejt-*, *tart-*, *sért-*, *vezet-*, *szeret-* (v.ö. *szerelem*); mert *täg-t*-ből csakugyan válhatott a magyarban *tet-* (vagyis tkp. *tett-*), úgy mint *kekt-*-ből *kett-* (*kettő*). — Az ezen *täge-* igéből való f. *tähte* tehát tkp. ezt teszi „splendens, lucens, apparens aliquid“; az evvel azonos *tähtä* alaktól való denominativum: *tähtää-*, azaz *tähtäädä-* „zielen“, s ennek az ugyanezt jelentő *tähtä-* ige vagy rövidült mellékalakja vagy magának a *täge-* alapigének olyan *-da*, *-dä* képzős származéka, a milyen *jouta-* (*jouda-*) az ugor *i,g-*-tól (lásd a *jut cz.* alatt). Továbbá *tähkä* „spica“ (v.ö. „tető“) *-ka*, *-kä* (azaz: *-ga*, *-gä* = *-ja*, *-jä*) nomen agentis képzővel, úgy mint *kauka* (*kauga*) az ugor *k,g-*, f. *kau-* igétől, lásd a 117. 118. lapokon; s megjegyezhetjük itt e pár-huzamot: f. *tähte*: *tähkä* és *kaute* (74. l.): *kauka*. — Magát a *täg-* igét tüntetik föl: oszt- *taj*, *tej* (*tij*, *toj*) és vog. *täj*, *täu*, melyeket képzővesztett nomen verbale (agentis)-nek tartunk; elkopott képzőjük jóformán a finn *-ja*, *-jä* (eredetibb alak: *-ga*, *-gä*) féle volt, v.ö. oszt. *χuu*, *χou*, *kovo* és *kou-χ* = f. *kau-ga* (118. lp.). — Ellenében annak, hogy *kt-*-ből úgy mint a finnben *ht* (*χt*), a mordvinban rendszeren *ft* lesz (*kafta* = *kahte* két), a mord. *tästä*, *tešte* = f. *tähte* kivételesen *χt*: *št*-féle hangváltozást tüntet föl (a milyen p.o. szkr. *aštau* = ὀκτώ, *octo*, gót. *ahtau*); v.ö. mord. *mästä* (a mell. cikkben), cser. *leštas* levél = f. *lehte*. A mordE. *täšk* jóformán csak *tästä*-nek diminutivuma, e h. *täst-k*. — Egészen az *st*-ig haladt imezen *χt:št* változás a lappban: *taste* (*daste*) és *naste* (úgy mint észt. *touze* = f. *nouse*- emelkedni); v.ö. lp. *lasta* folium = f. *lehte*, cser. *lištas*.

Hogy a zürj. *tüd-* (ebben: *tidas*, v.ö. *piras* „eingang“: *pír-* eingehen; *tüdal-* rendes frequ. ige) régibb magashangú alakból változhatott el, bizonyítják ilyen *i*-val való szók: *nıl* leány (= f. *neide*), *sıl* öl = f. *syle*, *kıd* = m. *kedv*, *mıl* = f. *miele*, *sır* egér = f. *hiire* stb.; különben megvan még *töd-* a votj. *tödi*-ben. Ezen *tüd-*, *töd-* képzett ige, a milyen a m. *tet-*; csakhogy *-d*-vé vált képzője jóformán = ugor *-nd* frequ. képző, mely a zürjénben úgy mint a magyarban a media *-d*-vel jelenik meg. Ugyane képzéssel (frequ. *-nd*) lehet még ide való:

finn. *siintä-* (pr. i. *siinnän*) von ferne schimmern, schwach erscheinen: *metsä siintää*; meg: „sehen, erblicken können“: *silmä ei siinnä mitään*. Itt tehát *sii-* a *tähte*-beli *täg-* ige vál-

Setälä,
Ään. 285

tozata (v. ö. *siirtä-* a *terjedni* czikkben és *tägreä* a *teher* czikkben); v. ö. még: f. *siimekse* (n. *siimes*) *diluculum*, *lux parva*.

222. **tetem** (acc. *tetemet-t* bein, knochen: az barálynak *teteme torkába akada* Pesti G.; *oldala teteméből* terönte neki társot Debr. Leg.):

msl. *fik.*
XIVs. 39
lp. *takte* os, knochen; *caulis herbae*; *takte-* *indurescere* (*caules herbarum: posko lē taktem angelicae caulis induruit*); *indocilem fieri* (*juo lē taktam jam indocilis factus est*) | lpF. *dafte* bein, knochen.

Szabályos hangmegfeleléssel m. *tete-* = lp. *takte*, lpF. *dafte*, e h. *täkte* (v. ö. *két*, *kettő*: lp. *kuekt*, *guoft*). Ehhez a m. *teteme*-ben még hozzájárult *-me*, a mi egyazonnak vehető azon *-m* folytató névszóképzővel, melyet p. o. a finn *happame*, mord. *šapama* = cser. *šopo* „savanyú” tüntet föl, s mely különben a magyarban *v*-vé vagy *n* (*ny*)-vé is vált: v. ö. *tetve* (*tetű*), *kígyó* és *savanyú*. — MNySzótára a m. *tet-* (*tetik*, *tetszik*) „apparere (splendere)” igével hozza a *teteme-t* kapcsolatba; de az „apparens (splendens, albus)” aligha alkalmas etymonja az egyenesen nem is látszó „csont”-nak; inkább a „durus, hart” voltáról, mint lényegesebb és rend szerint tapasztalható tulajdonságáról vehette az elnevezését: v. ö. lp. *takte-* „indurescere”. — Sejthető, hogy a mordE. *tikše* (mdM. *tišä*) „kraut, gras, heu” eredetiben „caulis herbae”-t jelentett, s így (*tikše* e h. *tikte*) a lp. *takte*-val egyező.

223. **tetü** [*tetű*], **tető** (acc. *tetve-t*, pl. *tetve-k* *pediculus*, *laus: tetves pediculosus*):

oszIrt. *teudem* tetű | osztS. *tagutem* id. | osztB. *tevtmīn* tetves (*t. kaži*, *t. muž* tetves betegség, *läusekrankheit*).

lp. *tikke* *pediculus*, *tikkajes* tetves | lpF. *dikke* tetű, *dikkai* tetves; *dikki-* tetvészkedni, *sich lausen*.

finn. *täi* tetű, *täise* (n. *täinen*) tetves, *täitele-* *pediculosus* *carpere*, *lausen* || észt. *täi* (g. *täi*, *täi'a*, tetű).

votj. *tāj* tetű || zürj. *toj* tetű, *tojés* tetves.

cser. *ti*, *tī* tetű | cserM. *ti*.

mord. *si* tetű; *sii* tetves | mordE. *si* és *siev*.

Teljes m. töalak: *teteve* (v. ö. *keserű, keserő: keserves*); ennek végtagja *-ve* eredeti ugor *-me* helyett való, úgy mint a *nyelve* (*nyelv*), *szíve* (*szív*) szókban is (lásd e cikkeket). Megfelelő ugor töalak: *t_{sg}t_m*, melyhez még legközelebb áll oszt. *tagutem, teudem, tevtm-*. A többi nyelvekbeli alakokban először is hiányzik a végképző *m*, úgy mint a finnben p. o. *ytime, ytyme* „velő“ mellett van *yty* is, vagy a mórdE. *udeme* mellett mdM. *uj* (e h. *udē*); de nyilván a megelőző *t* is kopott el, úgy hogy p. o. lp. *tikke, dikke* az ugor töalaknak csak első részének (*t_{sg}*) felel meg (a kettős *kk* úgy mint *takke*-ban = f. *teke-*, azaz *tege-* „tenni“). Ugyanez áll a f. *täi*, votj. *tāj*, zürj. *toj i*-végű diphthongussal, meg a cser. *ti, tī*, mórd. *si* csupa *i* (*i*)-vel való alakokról is.

224. *tév-* (*tēnni*, pr. i. *teszek, teszem*: *facere, ponere*: жк. xxiii. 264 *meg-t. tun, verrichten, vollbringen; el-t. wegtun, weglegen, aufheben; öszve-t. zusammenlegen, -setzen; ki-t. hinauslegen, -tun, ausstellen, be-t. hineintun, einlegen, einsetzen; — tévő, tévő faciens: kár-t. damnificus, jó-t. beneficus; — tétel positio, actio: le-t. depositio, jó-t. benefactum*):

finn. *teke-* (pr. i. *te'en*) *facere, agere*: *mitä te'et* quid agis; *t. kenkiä* schuhe machen, *t. pesää* ein nest bauen, *t. leikkiä* spaß machen; *t. työtä* arbeiten, dolgot tenni; *teko* opus, factum: *työn t.* labor, *hyvä t.* benefactum; — *te'että-* machen lassen; — *te'entele-, te'eskentele-*: v. frequ. *teke-* || észt. *tege-* tun (machen, arbeiten, verrichten etc.): *tegu, tego* (g. *teu, teo*) tat, werk, getanes, arbeit || liv. *tie-* tun, machen: *tegu* tat, geschäft, arbeit.

mórd. *tije-* tun, machen, verfertigen: *keden-tii* gärber, (börkésztő); *tev* handlung, sache, ereigniss; — *tifte-* machen lassen | mórdE. *teje-*: *liaks t.* anders machen, ändern, *keden-teji* gärber; *teve* tat, handlung, werk, sache: *tevteme, tevevteme* unbeschäftigt, dologtalan.

lp. *takke-* *facere*: *takkamus negotium, takko factum*, opus; *takkate-* *faciendum curare* | lpF. *dakka-* (pr. i. *daɣam*) tun, machen; *daɣate-* machen lassen.

osztB. *tag-* (werfen, vetni): *pa tagaja t.* auf eine andere stelle werfen, *преметать: taxili-* werfen, *метать* | osztIrt. *tagam-* werfen, auswerfen.

vogB. *täg-* legen, stecken, schieben (*tägilem* положу — въ межутокъ между двухъ деревъ); *täges-* id. (v. mom.: на часъ только одинъ пихнуть или положить); — *täkt-*, *takt-*, *taɣt-* hinreichen, hinhalten, zeigen (*katen ti taɣteln* reiche deine hand her, nyűjtsd ide kezedet; *nəŋga taɣtitä* er hebt es in die höhe); *täktelaxt-* hinreichen, anbieten (*täktelaxti* покажетъ только, но не даетъ) | vogK. *taɣtep-* hingeben, reichen (подать).

zürj. *teč'-* legen, stellen, setzen (класть) | zürjP. *töč'-* класть (*gorö pes t.* holz in den ofen legen); *töč'al-*, *töč'li-* id. (v. frequ.), *töč'lišť-* id. (v. mom.).

A m. *těnni* igének teljes töalakja *těve-* = f. ész. *tege-* = ugor *tsg-*; oszt. *tag-* e h. *täg-*, vog. *takt-*, *taɣt-* e h. *täkt-*, *täɣt-* (v. ö. vog. *kat*, *kāt* a kéz cz. alatt, oszt. *kāt*, *kat* a két cz.-ben, *kabak* a kevés cz.-ben); a lp. lpF. *takke-*, *dakka*-nak mélyhangjára nézve, v. ö. *kale-*, *galle-* a *kelni* cz.-ben, *kaska*, *gask* a *köz* cz.-ben. — Származott igék: zürj. *teč'-*, *töč'-* (*tečj-*, *töčj-*) ugor *-sk* frequentativ képzővel, ebből: *tsg-sk*, *tsg-sj-* = f. *te'sk-* ebben: *te'skentele-* = m. *těsz-* praesens-tő; vog. *täkt-*, *taɣt-* perfectiv értékű momentán *t*-vel, úgy mint *kajt-* „futni“, lásd a *hajt* „agere“ 96. sz. cikk alatt (egyszersmind *täkt-* = m. *tět-* ebben: *tétel*, *tétemény*); még további szintén mom. *-p*-vel *taɣtep-*, v. ö. vog. *kualēp-* a *kelni* cz. alatt).

A kétféle jelentés közül, melylyel a m. *těv-* ige jár, elsőnek látszik a „ponere“-féle, azaz „bizonyos cél tekintetéből mozdítani“. Csakis ezzel van az ugor *tsg-* ige az osztják, vogul és zürjén nyelvekben, melyekben más szava van a „facere“-nek (oszt. *ver-*, vog. *var-*, zürj. *ker-*); az osztj. *tag-* „werfen“-re nézve v. ö. magy. *vet-* „jacere“, régiben még „ponere“ is: szintígy a vog. *täkt-*, *taɣt*-nak „hinreichen, anbieten, zeigen“ különösebb jelentése nem mond egyebet mint „apponere, proponere“. Ebből a „ponere“-féle alapjelentésből kifejlődött a „facere, tun, machen“-féle a *tsg-* ige is úgy mint p. o. az indög. *dhā-* = gör. *δη-*, *δε-* (τῆς δημιουργίας, *deíō*) ige, mely egyazon a ném. *tun* (*getan*, *tat*)-val, s különben a szanszkritban és a görögben is már „schaffen, herstellen, machen“ értelemmel bír (v. ö. szkr. *dhātar* „schöpfer“; *deíōnai* τινά ἀθάνατον einen unsterblich machen, *δεῖναι* τινί ἀλγέα einem schmerzen machen, schaffen, bereiten), sőt a melyből, alapos vélemény szerint, maga a latin *facere* is származik (lásd: Curtius, Griech. Etym.⁴ 254. l.). — Összevethető a finn *pane-* „ponere, collocare“ is ilyen alkalmazásban: *panen olutta* v. *taikinaa* „coquo cerevisiam v. apparo massam panis (teig

machen“), *panen aita* „saepem compono v. exstruo“, *panna poikia* „pulos producere“ (v. ö. ugyanezt *teke*- igével: *tehdä poikia*). — Talán van nyoma a *tsg*- igén fejlődött „machen, bereiten“ jelentésnek a vogulban is, ha ugyanis a vogK. vogL. *taxt*- „spinnen“ igét egyazonnak vesszük a fent fölhozott vog. *täkt*-, *taxt*-val, melyet „facere = operari“ értelemben a „fonás“-ra mint *хх' ёёсх'н* való munkára alkalmaztak volna (v. ö. ném. *wirken* a „szövés“-ről).

225. **téved** (*tévedni* errare, aberrare, deviare: *el-t.*, *meg-t.*); **tévelyed** (*tévelyedni* aberrare, deviare), **tévelyeg** (*tévelyegni* errare, circumerrare: *körül-t.*) **téveszt** (*téveszteni* in errorem ducere);

tébolyog (*tébolyogni* errare, hallucinari: *tébolygó* errans, vagabundus); **tébolyod** (*tébolyodni* mente errare: *meg-tébolyodott* mente captus, delirus):

osztIrt. *tēb*- irre gehen: *tēbett*- irreführen | osztB. *tab*- tévedni, megtévedni (заблудиться); *tabiľ*- tévelyegni, herumirren (блуждать).

vog. *tip*- megtévedni, заблудиться; *tipkäl*- tébolyogni, herumirren | vogK. *tepgel*- irren, fehlen (Máté 22, 29. заблудаться [szl. прельщаться seduci, sc. in errorem]), *tipgel*- (Márk 12, 24.) id.; *teplaxt*:- *teplaxttal* eltévedetlen, не заблудивший.

lp. *tipte*- permittere, sinere, missum facere; *takket ja tiptet* facere et non facere (unterlassen).

Csekély hangkülönbséggel (*b:v*) a m. *tébolyog* nyilván csak mélyhangú mása a *tévelyeg*-nek, s e szerint frequentativ származéka egy *tib*-, *tēb*- (*tév*-) alapigének. Oly kevésbé van köze a *bolyog* igéhez, mint *hóbolyog*-nak (= *háborog*, 154. cz.); nem is tekintve, hogy a *tébolyog*- előrése a *tétora*-beli *té* volna, mely tudvalevőleg a. m. „ide“, s ily határozó nem igen illik a „bolygani“ igéhez. A *téved*- képzésére nézve v. ö. *küszöd*- (*küzd*-), *halad*-.

A causativ képzésű lp. *tipte*-ből intransitiv *tip*-, vagy akár *tib*- ige következik, e jelentéssel „gehen, laufen, fahren“; mert „sinere, missum facere“, causative szerkesztve, így hangzik: „gehen lassen, laufen v. fahren lassen“. Már pedig a „gehen, laufen (heraumlafen)“ oly fogalom, melyből a „tévedni (errare, irre gehen)“-féle szorosabb jelentés csak

ugyan eléállott p. o. magán a lat. *errare* [*ersare*], gót. *airzjan* (ném. *irren*) igén, mely ἐρχομαι-val tartozik egybe (lásd: Curtius, Gr. Et.⁴ 546), vagy a finn *eksy-* „tévedni, eltévedni“ igén, mely tkp. „sich verlaufen“ (lásd a *jőni* cz. alatt). Állhat tehát az oszt. vog. *tēb-*, *tip-*, m. *téved*-hez a lp. *tipte-* „missum facere“, mint a szintén causativ képzésű oszt. *tēbett-*nek mása, noha ez utóbbi „irreführen (in errorem ducere)“.

tidó *Eksp.* IV. 175.

Mc. XXIII. 267.

226. **til-** (*tilni* prohibere: attul magát nem tilhatja Czech-cod.; *tilott* vetitus, verboten: *tilut* gimils verbotene frucht HBesz.); **tilos** vetitum habens, verboten (*tilos a vadászat*; *t. erdő*); **tilód-** (*tilódni* sich zurückhalten, sich enthalten, abstinere: *meg-t.*, *el-t.* *vmitől*); **tilalom** (acc. *tilalma-t* vetitum, verbot; adj. *tilalmas* vetitus, illicitus); — **tilt-** [*tilut-*] (*tiltani* prohibere, inhibere, arcere, interdicere: *el-t.* inhibere, abarcere, *meg-t.* prohibere, interdicere, *ki-t.* excludere, abarcere):

paar. 5. lant
58.

finn. *sulke-* (pr. i. *suljen*) claudere, occludere, obstruere (s. *syliinsä* in seine arme schließen; s. *ulos* excludere); *sulku* obex claudens, agger aquam cohibens || ész. *sulge-*, *sulgu-* schließen, sperren, verstopfen, dämmen; verbieten, dämpfen, beruhigen (*vere* s. das blut stillen); — *sulgu-* sich schließen, zugehen, sich stauen.

mord. *solgi-* zuschließen | mordE. *solgo-* zumachen, zuschließen, verschließen: *solgort* stauung, teich, trünke.

A transitiv m. *til-* „prohibere, vetare“ igét, mely különben teljes bízottsággal a *tilalm* nomen verbale-ból is ki-válík (v. ö. *félelm:* *fél-*), régibb magyar emlékekből kimutatta Mátyás Flórián (M. Nyelvtud. II, 47), s nem kell már Révai-val a HBeszédbeli *tilut*, azaz *tilott* „vetitus“ magyarázatára egy intransitiv *ik-es til-* (*tilik*) igét fölvenni; *tilód-* ennek a trans. *til*-nak reflexivuma (sich enthalten), s végre *tilos* nyilván e h. való: *tilós*, tkp. a mi *tiló*-val van = *tilalmas*. Az egyszerű *til-* igét most egészen kiszorította a származéka *tilt-*, régi *tilut-* (*tilot-*)-ból úgy összevonva mint *olt-* (oltani) ebből: *olut-*; a *tilt*-nak *-t* képzője azonban nem a causativ *-t*, hanem a már többször kimutatott momentan (perfectiv, intensiv értékű) *-t* képző (lásd a *jut-* cz. alatt; v. ö. *tart-tát-*, *vezet-*, *szeret-* stb.).

Könnyen megtetszik hogy a „prohibere, arcere, vetare“ (m. *til-*, *tilt-*) és „claudere“ (f. ész. *sulge-*, mord. *solgi-*) jelentések lényegesen egyetmondók, v. ö. mint *arc-e-o* (gör. ἀρκ-, ἀρκ-) hoz tartozót: *arca* „lade“, azaz „verschluss“, *arx* (*arc-s*, *arcis*), tkp. „die wehr, ἔρκος“ (Curtius, Gr. Etym.⁴ 132.); v. ö. *schloß* „castellum“. S csakugyan p. o. az ész. *sulge-t*, melynek jelentései közt már a „verbieten“ is föllép, a legalkalmasabban „arcere (inhibere)“-vel fordíthatjuk ebben: *vere* s. „das blut stillen“; másrészt meg a m. *til-*, *tilt-*ot „claudere“-vel: *tiltani vkit vmitől* einen von etwas abschließen“, *t. vkitől vmit* „einem (vor einem) etwas verschließen“, csak annyi átvittel t. i., hogy „záró, elzáró“-nak nem holmi fa- vagy vas-retesz, ajtó, kerítés s efféle, hanem a közeledést, hozzáférést akadályozó bizonyos parancsolat értetik, s ha tetszik, azt mondhatjuk hogy *tilos hely* voltaképen „ein moralisch verschlossener ort“.

A f. ész. *sulge-* régibb *tulge-* h. való (v. ö. finn *sulga* = mord. *tolga*, oszt. *togol* [togli], m. *toll* [tolla], s ezen *tulge-* [t.lg_x-] épen úgy felel meg a m. *til-*-nak mint f. ész. *kulge-*, mord. *kolgi-* a m. *halad*-beli *hal*-nak. Mátyás Fl. a Debr. codexből még egy *till-* alakot is mutatott ki (az *megh tilloth gyemelőzbe*), melynek kettős *ll*-jében nyilván még nyoma van az *l* mellett volt gutturalisnak, v. ö. *halad* mellett az épebb *hallad* alakot.

Arról hogy a m. *til-*, *tilt*-nak semmi köze a finn *kieltä-* (*kieltä-*) „vetare“ igéhez, a mint eddigelé hittük (Szóegy. 248. sz.), lásd: MNyelvör II, 347—348.

227. **titok** (acc. *titko-t* arcanum, secretum; adj. *titkos* occultus, secretus; *titkon* clam, occulte); **titkol** (*titkolni* occultare, celare: *el-t*):

ηκ. xxm. 263

vogK. *tujt-* verstecken, verbergen (скрыть): *tujtem* verbergen, geheim; *tujtjat-* sich verbergen (укрыться) | vogB. *tūjt-* verstecken (запрятать), *tūjtip-* id. (mom.); *tūjtkat-* sich verstecken (запрятаться).

Εθν. 8:
26

Látni való hogy a m. *titok* (*titk*, *titko*) névszótó egy mélyhangú *tit-* (= vog. *tujt-*) „occultare, abscondere“ igének származéka. Képzője *k*, mely nyilván közbevetés nélkül az igetőhez hozzányomúl (*titko*, *tito-ko*), bizonyosan más mint a *nyomdok*, *szándok*, *rejte*k (*rőjtök*)-beli *-ok*, *-ök*, *-ék*, mely *-ék*-vel váltakozik (*nyomdék*, *szándék*, *rejték*); egészen hasonló azonban hozzá a *k*-féle képzésre nézve: *szilk* (*szitko*,

szitok) ebből: *szidk* (*szidko*, *szidoko*). Úgy látszik hogy ezen *k* voltaképen nem is névszóképző, hanem egyazon a kombinált *-k-l* (*-kol*, *-köl*), *-k-d* (*-kod*, *-köd*), *-k-s* (*-kos*, *kös*) frequentativ végű igeképzők első részével *k*, vagyis hogy *titko*-, *szidko*- tulajdonképen *k*-val származott ige-tők, melyeket csak a valódi névszó (itt *nomen verbale*)-képző elkopása tett névszótökké (v. ö. *gond*, *gondo*-t, mely egy megvolt *gonodo*- ige-tővel egyező). Hogy így fogjuk föl a *titko*-beli *-k* (*-ko*) képzőt, indít részben a *titkol*- ige, mely egyenes „*celare*, *occultare*“ jelentésével inkább a hasonló értelmű *tit*- (vög. *tujt*-) igének egyenes *-kol*-féle származékaként tűnik föl (v. ö. *tosz*:- *tuszkol*-), mintsem egy névszói *titk* „*secretum*“-tól való *l*-es denominativumnak (v. ö. *gondol*- és *gond*, lásd e cikket). Aztán még dívik is ezen magyar *-k* pseudo-névképzőnek szabályosan megfelelő vegyes ige + névképző *-ku* az észben; p. o. *pane*- igtől: *paneku* (nom. *panek*) „das setzen, legen“, a mi az ugyanezt tevő f. *pano*, *panu*-hoz tartva, egyszeriben *panek*- közvetítő ige-tőt tüntet föl, melyhez *-u* járult mint igazi névszóképző.

De maga a vög. *tujt*- „*verbergen*“ is már képzett igének látszik (s így következőleg a m. *tit*- is), még pedig eredetibb *t_g-t*- alakra utal, melynek vég *t*-je momentán (*perfectiv*) igeképző: vagyis *tujt*- (és *tit*-) olyan alakú, a milyen vög. *kajt*- „futni“ az ugor *kog*-, vagy a m. *jut*- az ugor *j_g*-alapigtől. Az így kiváló *t_g-* „*celare*, *abscondere*“ alapszó pedig még fölismerhető ebben is:

finn. *sokea* (e h. *sogeda*) „*caecus*, *visu carens*“ | észt. *soge* (gen. *sogeda*) „*blind*“. — Ugyanis *sogeda* olyan *nomen verbale*-nak vehető f. *soge* = ug. *t_g-t*-től, a milyen *k_b-t*-től f. *kopea*, e h. *kobeda* (lásd a 107. lapon); így tkp. ezt teszi „*bedeckt*, *verborgen*“, v. ö. szláv *слѣпъ* (*slěpŭ*) „*caecus*“ és lit. *slėp*- „*verbergen*“, lat. *clep*- „*stehlen*“, *se clepere* „*sich verbergen*“).

¶-xxl.341. 228. *tiz* (acc. *tize*-t *decem*; *tizes* *decuplus*, *denarius*) *tized* *decimus* (*t. nap*, *t. rész*; *tizedik* id.):

zürj. *das* *tíz*: *dasöd*, (P.) *dasöt* *tized* || votj. *das* *tíz*, *dasäti* *tizedik*; — *don*: *nił*-*don* *vierzig*, *vit*-*don* *50*, *krat*-*don* *60*, *sizim*-*don* *70*, *tamıs*-*don* *80*, *ukmıs*-*don* *90*.

Tekintve, hogy a zürj.-votjákban eredeti magashangú szó gyakran mélyhangúra változott át (zürj. *va*. votj. *vu* = f. *vete*, mord. *ved*, cser. *vüt*, *vit*, *vid*; zürj. *ma*, votj. *mu* = f. *mete*, m. *méz* stb.; zürj. *poz* = f. *pesä* fészek; zürj. *as*-

selbst, eigen = f. *itse*, cser. *eške*, mord. *es*), a zürj.-votj. *das* is még régebbi *d₃s* helyett valónak mutatkozik s így hangzó-jellemre nézve sem tér el a magashangú m. *tíz* (tize)-től.

Tudjuk, hogy az ugor nyelvekben az „octo, novem” számnevek 2—10, 1—10-féle számnevekből vannak szerkesztve, még pedig e szerkesztményekben nem mindig ugyanazon „tíz”-szó áll, mely különben magára jelenti a „tíz”-et. Így a zürj. votj. „octo, novem”-ben nem *das*, hanem *mīs* a „tíz”-szó: 8. *kōkja-mīs*, *tā-mīs*, 9. *ōk-mīs*, *uk-mīs*; ugyanez a zürj. (udori dial.) 30. *ko-mīz*, 40. *nelāmīs*, 50. *vitōmīs*, 60. *kvajtōmīs* számnevekben. A zürj. votj. *das*-val azonos „tíz”-szó úgy látszik, megvan a finn *kahdeksa* (8), *yhdeksä* (9)-ben, melyekre nézve a cser. *kandakše* és *indikše*, *indekše* azt sejtetik, hogy valamikor nem csak *-ksa*, *-ksä*, hanem *-deksa*, *-deksä* (*teksä*) következett a *kahte*, *yhte* „egy, két” után, még pedig ezeknek valamely ragos alakjuk után, mely még meg is van, erősen össze-rántva, a cser. *kandakše*, *indekše*-nek *kan-*, *in-* előrészeiben; v. ö. a zürj. *kōkja-mīs*-ban a „két” után feltűnő ragot. Más szóval a f. *kahdeksa*, *yhdeksä* helyett hajdani ilyen alakok tehetők föl: *kahde-n + deksa*, *yhde-n + deksä* = cser. *kan + dakše*, *in + dikše*. Az ezekbeli „tíz”-szó f. *-deksa* *-deksä*, (cser. *-dakše*, *dikše* v. *dekše*), vagy pedig magára álló szóalakot véve föl, f. *teksä*, cser. *tekše* = zürj. votj. *das* (e h. *d₃s*), = m. *tíze*. Ez utóbbinak megmagyarázódnék így a hosszú vocalisa is: *tíze* ebből: **tejze*, *tegze* = f. *teksä* (v. ö. *győz* = f. *jaksa*). — A finnel és cseremiszzel egyezők, bár kopottabb alakokkal valók, az „octo, novem” számnevek a mordvinban: 8. *kafksa*, mdE. *kavkso* és 9. *vehksa*, mdE. *vejkse*; meg a lappban: 8. *kaktse*, lpF. *gavtse*, 9. *oktse*, lpF. *oftse*.

Kivéve az udori dialectust, a többi zürjénben a 30—60. tízesek *mīn*-val készülnek az udori *-mīs* helyett: 30. *komīn*, 40. *nelja-mīn*, 50. *vitīmīn*, 60. *kvajtīmīn*; az ezentúl valók pedig *das*-val: 70. *sizim-das*, 80. *kōkjamīs-das*, 90. *ōkmīs-das*. Látni való hogy *-mīs* és *-mīn* nem lehetnek merőben külön alaptól való szók; látható az is, hogy ugyanily viszonyban mint *mīn* és *mīs*, vannak a votjákban a közös zürj. votj. *das* és a 40—90-beli *don*, vagyis hogy *don* és *mīn* egyazon módon készültek *das*, *mīs* mellett. Úgy látszik, hogy ez utóbbiakhoz (*das*, *mīs*-hoz) új *n* képzőelem járult hozzá, s hogy az így keletkezett alakból a belső *s* kiszorult. Olyan járuléknak tűnik föl ezen *n*, a milyen a f. *seitsemä*-nek *mä* végképzője (lásd a hét cikket); a *don*, *mīn* e h. *dos-n*, *mīs-n* tehát annyira össze vannak vonva mint p. o. a cser. *šem*, *šim* = f. *seitsemä*, mord. *sisem* stb.

Arról hogy a m. *nyolcz, kilencz és húsz, harmincz* szerkesztett számnevekben más „tíz”-szó van mint maga a *tíz*, lásd a *húsz* és *nyolcz* czikkeket.

Мк. XXIII. 267 229. *tó* (acc. *tava-t*, pl. *tava-k* lacus, stagnum, palus: *halas-tó* fischteich, *tó-víz* aqua palustris; *tóka* parva palus; *tócsa* v. Pesti G.-nál *tolcsa* „pfütze, lache“:

osztB. *tuu* lacus, озepo | osztS. *toux, tox* id. | osztIrt. *teu* *tó*, landsee.

votj. *tí see* | zürj. *tí see*, озepo; (P.) hanfröste (kender-áztató, мочильня для пеньки): *tíás-, tívás-, tílász-* in der röste liegen (ázni — vom hanfe); *tílöm* roh, ungeröstet (flachs, hanf).

Paav. v. laan 47. vog. *tūr* *tó* (see, teich, озepo) | vogL. *turr*.

finn. *suo*, palus, sumpf: *suolisto* pratum paludosum | ész. *sō* wiesenmorr, sumpf, morast.

Thewrewk E. közölte velem, hogy Fóthon e h. *tavat* ezt is hallani: *tólat*. Ehhez a *tol-csa*-t véve, meg a finn *suolisto*-ból kifejlő *suol*-t s a zürj. *tílas-* denominativumban meg élétünö *tíl* = *tí* alakot, azt látjuk, hogy már régebben a „*tó*” jelentéssel kétféle *tő* divott: *tó* (*tava-*, osztB. *tuu*, f. *suo*) és *tól* (f. *suol*-, zürj. *tíl*), vagyis ugor alakban: *t_{sg}* és *t_{sgl}*. Az utóbbihoz csatlakozik, *l* helyett *r*-vel, a vog. *tūr* v. *turr* (e h. *tugr*); v. ö. vogB. *sou*, sau baumwurm (m. szű) = vogL. *suor*.

12. tol- 230. *toj* (*tojni*, pr. 3. *tojik* ova parere; *tojó* oviparus, ova pariens: *tojó tyúk*; *tojás* ovum):

11. xxi. ész. *tō*- holen, bringen, herbeibringen: *muna t.* ein ei
474. legen || finn. *tuo-* bringen, herbeibringen.
Klajsi J. mord. mordE. *tuje-* hozni.
Sz. Könyv II.

244. vel. Lásd a *hoz-* czikket (164. sz.), hol a f. ész. *tuo-*, *tō*-hoz
szent tartozó oszt. vog. szók is vannak fölhozva, meg ez igének
ugor alakjául kimutatva: *t_{sg}*- (*t_{sgs}*-). Ebből a m. *toj-* épen
toj < tol úgy alakult mint *haj-* (*hajt-* „agere”-ben) ugor *k_{sg}*-ból; v. ö.
tojás < itt a mord. *tuje-* alakot; kezdőhangja itt megmaradt az ere-
tolás deti explosiva fokán, míg ugyanazon alapszónak frequ. *-sk*
képzős származékában, t. i. *hoz*-ban (= ug. *t_{sgs}*-, f. *tuoske*-)

két fokkal tovább (s, h) fejlődött. — Hogy az általánosabb „ferre, afferre“ jelentésből a különösb „parere“-féle válhatik (m. *toj-*, észt. *muna tō-ma*), mutatja az indog. *bhar-* (lat. gör. *fer-*, φερ-), mely a germánban egyszersmind „parere, *тѣтсѣв*“ jelentéssel jár (ge-*bären*), lásd: Curtius, Gr. Etym.⁴ 300.

231. **tolvaj** fur, latro, dieb (*tolvajol: tolvajlani furari, latrocinari; tolvajos latronibus abundans*):

Setälä,
Äänä.
239.

vog. *tolmaχ* dieb, tolvaj: *tolmaχli* tolvajol, поворовуеъ; *tolmant-*, *tōlment-* stehlen | vogK. *tulmeχ* verborgen, heimlich (Máté 6, 18. *t. mat* втайнѣ); *tulment-* stehlen (M. 28, 13. *tulmentesanel tavame* украли его); — *tulp:* *tulpet* воры, die diebe (Máté 6, 19.).

μη. xxm. 267
Joan. 5-lam.
48
JuF. II. 254

osztB. *lolmi-*: *lolmim* gestohlen, краденный, *lolmipsa* diebstahl, кража, *lolimda* dieb воръ; — *lolimt-* stehlen (красть, украсть, воровать): *lolimtipsa* diebstahl, покража | osztS. *lūtm-* stehlen | osztIrt. *tōtm-* stehlen, *tōtma* heimlich.

μη 39:440
FuF. XI.
236.

mord. *sala-* stehlen: *salava* heimlich, lopva; *salaj* lopó, tolvaj | mordE. *sala-* stehlen, berauben: *salava* heimlich; *salī salīca* dieb.

votj. talal-
„rabolnik“
(Votj. 345)
lat. ered.

eserM. *śola* fur; *śolašt-*, *śolišt-*, *śolšt-* [am] furari, clam abripere.

lp. *suol*, *suola* fur, *suolek* id.; *suolade* furari; *suolle* clandestinus (*suollet* clam) | lpF. *suol*, *suola* dieb: *suollag: suollagvuot* dieberei; *suolade-* stehlen; *suolemes* heimlich, titkos.

finn. *sala*, *salaise* (n. -ainen) clandestinus, absconditus (*salassa* titokban, *salaa* clam); *salaa-*, *salaja-* occultare, abscondere, celare || észt. *sala* heimlichkeit, geheimes (*sala-kūlaja* spion, *sala-tapja* meuchelmörder); *salaja* heimlich, verstohlen, verborgen (*salajalt tulema* sich einschleichen); *saladus* (g. -uze) heimlichkeit, geheimniss.

Egyik ugorság szerte elterjedt nomen agentis (actoris) képzője -ja, -jä (a finnben), melynek azonban még eredetibb alakjául -ga, -gä mutatkozik (p. o. a finnben *kauka*, azaz: *kau-ga*, lásd fent a *hosszú* cz. végén, 118. l.). Ezen képzővel alakult a vog. *tolma-χ* (*tolme-χ*, *tulme-χ*) egy *tolm-* „lopni, stehlen, clam agere“ igétől, melynek a vogulban -nt (ugor

-nd) képzős frequentativuma (*tolmant-*, *tulment-*) van meg, s melynek teljes mása az osztB. *lolmi-* (osztS. *lūtm-*, osztlrt. *totm-*). A m. *tolvaj* (*tolva-jo*)-ból ez igének *tolva-* alakja következik, mely *t₂lm₂*-ből a nem ritka *m:v* változással állott elé (v. ö. m. *nyelve* [*nyelv*] = vog. *ńelm*, lp. *ńalme*). — Azonban ezen *t₂lm₂*-ige is megint csak momentán (perfectiv) -m képzős származéknak tűnik föl, melynek alapigéje *t₂l₂*-megvan, mint *tul-*, a vogK. *tulp* nom. agentisben; de ugyan ezt a többi ugor nyelvekből itt fölhozott szókban is találjuk: mord. *sala-* (nom. ag. *salaj* = mdE. *salī*) || cserM. *šol-* (*šola-*, *šolī-*) a *šolašt-*, *šolišt-* frequentativ igékben (lásd a képzésről NyK. IV, 53.; v. ö. cser. *košt-* fent. 80. l.) || lp. lpF. *suolade-* frequent. ige, -d = ugor *nd* képzővel; a nom. agentis még eredeti képzőalakkkal *suolek*, *suollag*; kopott alakban: *suola*, *suol* || finn-észt *sala* névszót csak a *salaja* (észt) nom. agentisből, illetőleg annak eredetibb *salaja* alakjából rövidültnek tartom, ha csak nem képzőtelen névszónak vesszük (a milyen ugor *j₂g₂*- „fluere mellet, f. *joke*, azaz *joge* „fluvius“); csakis *salaja* névszói alaphól való a *salaa-*, tkp. *salaja-*, e h. *salajda-* ige, a mely olyan denominativum mint *tolvaj*-tól *tolvajla*-ni.

NYK. XIX. 151.

232. **tohonya** (Balaton-melléki: Tájsz.), **túnya**, **tunya** faul, träge (*tohonyázkodni*, *tunyázkodni* faul sein, faulenzen); **tonyhó**, **tongyó** id. (székely szó: Kríza):

lp. *tokkones*, *tokones* inutilis, iners (*t. almač* homo nauci, qui nullius est frugis): *tokkonesvuot* inertia, ignavia. észt. *toгу* (g. *toгу*, *toу*) träge, schläfrig, *einfältig.

Az észt *toгу* ellenében a lp. *tokkones* a szokott hangzóerősbülést láttatja, úgy mint lp. *takke* = észt. *tege* „tenni“. A m. *tohonya* és *túnya* meg úgy állanak egymáshoz mint *gyohon-*, *gyovon-* és *grón-*, s itt szintén a *h* (*v*) eredeti *g*-ből való (lásd a *grón-* cikket); m. *tonyhó* e h. *tohnyó*. Alapszóúl egy *tog-* (*t₂g-*) ige vehető föl, melynek egyenes származéka -u (-va) képzővel az észt *toгу*; csak momentán (perfectiv, intensív) -n (*m*) képzős *t₂g₂n-* (*t₂g₂m-*) = m. *tohon-*, *tohon-* igerőtől való: *tohnyó*, rövidült szóvéggel *tohnya*, *tohonya*; a lp. *tokkon*-ra nézve, v. ö. *vuobdanje* qui libenter vendit (*vuobde-* vendere), *vaddanje* liberalis (*vadde-* dare). Hogy mily jelentést kell tulajdonítani a fölvett *t₂g-* alapigének, meglátszik az egészben *egy m. **tohonod-*, *túnod*-val egyező zürjP. *tundi-*, *dundi-* „unbeweg-

lich werden (сдѣлаться недвижимымъ)“ igéből, v. ö. zürj. votj. *dugdi-* „aufhören, einhalten, stehen bleiben“; a *tundi-* igének képzésbeli párja: zürj. *šond-*, votj. *šund-* „lucere“ (lásd a *tavas* cz. alatt).

Úgy mint f. *kuuma* „fervidus“ az ug. *k_sg-*, *kuu-* „lucere“-től való (lásd a *hó* „mensis, luna“ cz. alatt, a 101. lapon), lehet még az említett *t_sg-* „stare, cessare“ alapigének szintén *ma* képzős származéka: f. *tuhma* „stupidus“, tkp. „stehend, unbeweglich, träge, schwerfällig“; észt. *tuhm*, *tuim* (g.-ma) „stumpfsinnig, dumm, gefühllos“ (*tuim tõle* träge zur arbeit); itt tehát *tuj-* alakja is van a *tug-* alapszónak (v. ö. *k_sg-*-ból f. *kuj-* ebben: *kuiva* „aridus“, lásd a 103. lapon). Alkalmasint ezen *tuhma*, *tujma* tövel egyező a m. **gyáva** „unbehilflich, feig (= träge: der lieber ruht, sich nicht rührt)“; megelőző alak *gy_sh_sva*, *t_sh_sva* (vagy akár *gy_sj_sva*, *t_sj_sva*), a magyarban eléggé kedvelt m: v hangcserével ebből: *gy_s-h_sma*, *t_sh_sma* = f. észt. *tuhma* (ebből: *t_sg_sma*).

Gombon
Ta. jöv.

233. **tol** (*tolni* trudere, schieben, drängen: *be-t.* intrudere, *ki-t.* hinausschieben, hinausdrängen; *tolakodni* sich drängen, sich drücken): lásd a *töm-* czikk végén.

234. **toll**, **tolu** [**tollu**] (acc. *tolla-t* penna, pluma; *tol-las* plumatus):

mord. *tolga* feder | mord. *tolga* id.: *tolgavtomo* ungefiedert.

lp. *tolke* pluma | lpF. *dolgge* id.

finn. *sulka* (g. *sulan*) penna, pluma (caudae y. alae), *sulkaise* (n.-ainen) *pennis ornatus* || észt. *sul'g* (g. *sule*), *sul'g* (g. *sulu*) feder; *sul'gise*, *sulgitse* (n. -ine) gefiedert.

osztB. *togol* feder, flügel: *toglije* id. (dim.); *togliñ*, *toylñ* gefiedert beflügelt | osztIrt. *togot* feder: *puj-t.* vogelschwanz.

vogL. *taul* feder (im flügel): *tauluñ uj* vogel (animal alatum) | vogK. *toulen*: *t. uj* vogel.

zürjP. *til* toll, *tila* tollas | votj. *tili* feder; *tilo* gefiedert (*t. burdo* vogel, tkp. tollas-szárnyas).

csér. *til*, *tel*: *pis-til*, *pes-tel* toll, hosszú toll (tkp. éles-toll: *pise* éles) | csérM. *calko* toll, pluma.

vetälä,
Ääkn. 9.
Nk. XXIII. 265

Ugor tőalaknak mutatkozik: *t₂gl₂*, mely közbevetett segédvocalissal az osztjákban *togol* (v. ö. *togliñ*, *togli-je*), s a *g*-nek elolvadásával a vogulban: *taul*, *toul*. — Könnyű metathesissel a *t₂gl₂* alak mellé áll *e* változat: *t₂lg₂*, amelynek a szónak mord. f. lp. alakjai tartoznak; f. *sulka*, e h. *sulga* = oszt. *togli* úgy mint a f. *kulke*-, azaz: *kulge*- (mord. *kolgi*-) ige = osztB. *χugl*-, *χugol*-, lásd a *halad*, *hallad* (101. sz.) cikk végén. — A m. *tolla* tőalak akár a *t₂gl₂*, akár a *t₂lg₂* alakból érthető meg: hihetőleg, úgy mint az osztj. vog. *togol*, *taul*, az elsőhez tartozik, minthogy a *tolu* mellékalak aligha **tolva*, *tolga* helyett való, hanem inkább legközelebből a szintén még (Kresznericsnél) följegyzett *tollu*-ból eredtnek látszik, miszerint vég *u*-ja csak a rövid véghangzónak változata. E mellett az szól, hogy nincs meg *tolvas* (*tolus*), *tolvak* (*toluk*), úgy mint *falu*-tól *falvak*, hanem csak *tollas*, *tollak* van, a székeleyeknél is.

235. **tom** (*tom-ni* premere, trudere: *tom* alföldi tájszó „taszít, nyom“, MNyelvör II, 425.); **tombol** (*tombolni* exsultare, tripudiare, stampfen [mit den füßen]).

Ez a *tom*- csakugyan mélyhangú mása a *töm*- igének, s ered, mint ilyen, egy ugor *t₂lm₂*-ból = lp. *tuolme*-, *tuolmo*-, lpF. *duolbma*-, *duolbmo*- (*duol'm₂*) conculcare, zürj. *dom*-, votj. *dum* „ánbinden (ebből: „andrücken, festdrücken“); szintén mélyhangú változata *csom*- ebben: *csomoszolni* „stampfen, einstampfen“, meg *nyom*- „premere“; lásd a *töm*- cikk alatt. — Frequentativ származéka *tombol*- a ritka *-bol* képzőt mutatja föl (v. ö. *zúr*-: *zúrbol*-), mely nyilván *-bál* mellett (*nyirbál*-: *nyir*-) olyan kombinált képző, a milyen *-kol* a hasonnemű *-kál* mellett.

236. **tosz** (*toszni* trudere, stoßen: *be-t*. intrudere); **to-szít**, **taszít** (*taszítani* id., v. mom.: *el-t*. abstrudere, *vissza-t*. retrudere); **tuszkol** (*tuszkolni* id., v. frequ.: *ki-t*. extrudere, *red-t*. aufdrängen, aufzwingen);

tusakod- (*tusakodni*, pr. 3. *-kodik* luctari, certare, conflictari):

zürj. *točkí*- anstoßen, anschlagen (КОЧАТЬ; p. o. *kik kol'k voča točkini* zwei eier an einander stoßen, schlagen); *toč-kišt*- id. (mom.); P. *töčkal*- ausschlagen mit dem fuße, rügeni

(лягать, влягивать одной ногой); — P. *tīškal-* schlagen, klopfen (leinwand mit bläueln, probnival pēstami холсты): *tīškaš-* sich schlagen, kämpfen, streiten (сражаться, драться, биться) || votj. *tīškal-* schlagen, klopfen *tīškašk-* zanken, uneinig werden: *tīškaškon* streit, anfruhr.

mord. *tostije-* anschlagen, klopfen (стукать, an eine tür), *taszítani* (Reg.); *toštäde-* v. mom. (egyszer taszítani Reg.), *tostede-* stoßen (Ah!q.) | mordE. *tošteje-* és *tostede-* (Reg.).

finn. *sotke-* pedibus calcare, subigere (argillam), depsare (kneten: massam panis, butyrum), klopfen (wäsche k. *sotken vaatteita*); *sotku-* id. (*sotkun vaatteita*) || észt. *sotku-* treten, kneten (*leiba* s. brot kneten); — *suska-*, *suza-* stoßen, stecken, stechen.

lpF. *šuooca-* stoßen (wider etwas), *šuoocate-* id. (v. mom.).

A zürj. *točki-*, *tīški-* (frequ. *tīškal-*, frequ. refl. *tīškaš-*) és f. *sotke-*ból kiválik ugor alakúl: *t_stk_s-* „stoßen, klopfen, tundere“ (néhutt szorosban véve: „rúgni, лягать = mit dem fuße stoßen“; „depsare, subigere, kneten“); frequentativ (reciprok) képzéssel: „sich einander stoßen v. schlagen = certare, conflictari“ (zürj. *tīškaš-*, m. *tusakodni*). — A m. *tosz-* (*tasz-*, *tusz-*) és *tus-* az ugor *t_stk_s-*-nak *t_ssk_s-*-féle változatát tüntetik elé, v. ö. *küsz-* (*küszöb*), *közz* az ugor *k_stk_s-*-nek *k_ssk_s-* változatából (f. *keske*), meg *keserű* (*kesserű*) a f. *katkera* mellett (v. ö. az ugor *-sk* frequ. képzőnek *-sz*, *-z*, *-s* alakjait: Nyelvt. Közl. X, 59.) Ugyanezen, a sziszegő fokra haladt, *t_ssk-* alakhoz tartoznak: zürj. votj. *točki-*, *tīški*, észt. *suska-* és lp. *šuooca-*; meg a mord. *tost-*, *tošt-* e h. *tosk-*, *tošk-* (*tostije-*, frequ., *tostede-* mom.).

237. *tő* (acc. *töve-t*, *tő-t* stamm, stock, wurzelende, *пк. XXIII. 265* grund: *fa töve*, *hegy töve*; *tő-szomszéd* unmittelbarer nachbar; *fül-tő* stelle hinter dem ohre: *fültövön ütni*; *tövöstül* radicitus, mit stumpf und stiel, p. o. ausreissen); *tőke* (dim.) stock, klotz:

finn. *tyve* (n. *tyvi*) pars arboris radicalis crassior, truncus: *ruohon t.* pars graminis ad radicem, *varren t.* pars manubrii crassior; *tyvin* radicitus, cum trunco || észt. *tüvi* (g. *tüve*) unteres dickes ende (eines stammes, stengels), *tü* id. (SW.): *tüvik* (g. *-iku*) abgehauenes stück, klotz, stumpf: *su-*

le-t. federkiel; *tūk* (g. *tūga*), *tūgas* (g. *tūka*) stammende, stumpf, stiel, stoppel.

zürj. *din*, *dīn* dickes baumende (комель дерева, бревно); mündung eines flusses (устье реки); rand, Nähe: *pel-dīn* wange (v. ö. *fül-tő*, *-tövön*): *dinin* bei, an (-nál), *dinö* zu (-hoz), *dinís* von (-tól).

cser. *tüng* (*tüñ*) stirps, basis arboris (*pu-t.*); principium, principalis, primigenius, verus; *tüngal-* (*tüñal-*), pr. 1. *-alam* incipere | cserM. *teng*, *ting* (*teñ*) basis arboris, fa töve; *tengäl-*, *tingal-* (*teñäl-*) incipere.

tüñ töv,
kezdet,
wurzel-
ende, an-
fang, fa töv,
tuñ, teng,
teng na.

A zürj. *din*-nek csak alaprésze *di* = f. *tyve* (észt. *tüve*, *tü*, m. *töve*, *tő*); az ehhez járult *n* azon (eredetileg diminutiv értékű) névszóképző, melylyel épen a zürjén-votjákban p. o. az *-an* (votj. *-on*)-féle nomen verbale a finn *-va*, *-vä*-félenek megfelelő elsőképzésű nomen verbale-töböl alakul; a finnben ugyanez elem leggyakrabban *-m* (*-me*) alakban találkozik, p. o. az *ime*-féle eszköznevek végén, meg az ilyen szók végén, milyenek: *ytime* velő, *happame* savanyú, *kaljame* sima, síkos (lásd a *kígyó* cikket), v. ö. *asuja* és *asujame* lakos, *kulkia* és *kulkiam* vagabundus, *ohi* seite, rand: *ohime-t* tempora capitis; de váltakozik vele *-n* is: *joutsene* és *joekseme* cygnus (lásd a *hattyú* cikket), f. *hapene* haj = észt. *habeme* szakál, f. *ikene* = észt. *igeme-d* zahnfleisch, f. *jäsene* = észt. *jäzeme* (n. *jäze*) glied (*lū-jäzemed* gelenke). E szerint a zürj. *din*-nek teljes finn mása ez lenne: *tyveme* v. *tyvene*; úgy látszik rejlik is ilyen ebben az adverbiumban: *tyyni*, *tyyni* „omnino, penitus“ (tkp. „tövig“: *juo tyyni* ita bibe ut nihil restet). — Mindenesetre egyazon a zürj. *din*-vel a cser. *tüng*, *teng*, azaz tkp. *tüñ*, *teñ*, minthogy a Reguly és Castrén írásmódja szerint való *ng*-nek a csere-miszben legtöbbsnyire *ñ* az értéke (v. ö. *sengem* gyözők: más cserS. textusban *senem*); szintígy cser. *ježeng*, cserM. *ežing* (olv. *ježeñ*, *ežiñ*) glied, gelenk = f. *jäsene* (észt. *jäzeme*).

Közvetlen szomszédságot, szoros közelséget jelent a zürj. *din* „tő“ a *dinin*, *dinö*, *dinís* postpositiókban. Szintígy van az észtben a *jüre* (n. *jūr*) „radix, gyökér“ szótól: *jüres* bei, *jüre* zu, *jürest* von. Tekintetbe véve, hogy a magyar-nak is van „tő-szomszéd“-ja, nem lehet kétség, hogy a m. -tól „von, von weg“ postpositiónak (*tőlem* von mir, *tőled* von dir, p. o. kommen, gehen) csakugyan *tő* (*töve*-) az alapszava, melyből az az ablatív-féle -ól, -öl végzettel (v. ö. *alól*, *elől*, *mellől*, *belől*: -ből, *közől*) alakult, vagyis hogy *től* e h.

való: *tövöl*, csak úgy mint zürj. *dinís*, észt. *jürest a din, jüre* „tő, gyökér“ szóktól való elatívisalakok.

Egyik finn dialectusban, a vótban, szintén szerepel a *tüve*, úgy mint a zürj. *din*, postpositiók alapszavául: *tüve* (illativus-alak) „zu (-hoz)“; *tüveä* v. *tüvöt* (partitívus = ered. ablativus) „von (-tól)“. V. ö. a kihalt krévinek dialektusában: *tivi* „zu“, *tüven* „bei“ (essívus = ered. locativus, f. *tyvenä*), lásd: Wiedemann, Nationalität und Sprache der Kreewinen in Kurland (Petersb. 1871.), 95. 84. ll. Máskülönben a finnben e postpositiók képzésére közönséges divatú alapszó: *tykö* (v. ö. *tykö-paikka* locus circa quem proximus, mintegy: „tőhely“, azaz „tő-szomszédság“): *tykönä* (essívus) „bei, -nál“, *tyköä* (partitívus) „von, -tól“, *ty’ö* e h. *ty’ö’*, *ty’öksi* (translatívus) „zu, -hoz“. Ez utóbbi helyett előfordúl ez is: *tykö*, a mit kopott végű illativusnak tartok (e h. *tyköhön*); de ez is: *tyvön*, *tyvö*, a mit szintilyen alaknak kell magyarázni (*tyvöhön*), csakhogy a szótó itt már *tyvö*, s ez nyilván nem más mint a *tyve* (nom. *tyvi*) „tő“ szó, v. ö. *ylen* és *ylön*, *ylös*. Van tehát a finnben egyazon értékű ez a két tő: *tyve* (*tyvö*) és *tykö*, a mi tkp. *tygö* (*tügö*). Igen valószínű, hogy ez csak két alakja egyazon szónak, s hogy ez esetben a finnben is g-ből v fejlődven (mint gyakrabban a magyarban), a mire pedig nyilván a szomszéd ü hangzónak is volt hatása, az eredetibb *tygö* (*tügö*) alakból lett a *tyvö*, *tyve* (= m. *tövö*) mellékalak.

Csak postpositiókban van meg a f. *tykö*, *tyve*-nek megfelelő *tej*, *te* szó a mordvinban: *tejsa*, *tesa* (inessívus) „-nál“, *testa* (elativus) „-tól“; *tes* (illat.), *ti*, *tej* (prolat., e h. *teji*) „-hoz“ | mordE. *te*, *tej* „-hoz“.

238. több (acc. *többe-t* plus, mehr: *több szem többet lát*).

Míg a német mehr (gót *mais*), *meist* (*maist*) a gör. lat. μέγας, *magnus* „nagy“-hoz tartozó comparatívus és superlatívus alakok, ugyanilyenekül, a melyek t. i. nagyobb v. legnagyobb „sokaságot, mennyiséget“ jelentenek, erednek a különben „tele, plenus, voll“-féle positivustól a gör. πλείων, πλείστος, lat. *plūs* (ólat. *pleores* plures), *plūrimus*, *plēri-que*, v. ö. πλεός (attikai πλέως), πλη-ρ-ης „voll“, *plē-nus* (lásd: Curtius, Gr. Etymol.⁴ 282. 277.). A „voll“ és „viel“ fogalmak szoros rokonsága megengedi tehát, hogy a comparatívus alakú és értelmű m. *több*-et egy bár „voll“-ot jelentő positivushoz kössük, a mely arra alkalmas hangalakkal kinálkozik. Ilyen pedig a m. *tel*, *töl* (*tele*), mely mint névszótó szorosan a

f. *täyrde* (nom. *täysi*) tőnek felel meg (lásd a *tele* cikket), s ezt alapúl véve, m. *több* ebből való: *tölebb*, *tölb* (v. ö. *szebb* e h. *szépebb*, *jobb* e h. *jogobb*, *jogb*). Meg is látszik még valamennyire a „voll“ alapjelentés a *több*-nek ilyen használatában: „ő *több ember* mint a bátyja“.

239. *től* von, von weg (*tőlem* von mir, *tőled* von dir; *-től*, *-tól*: *embertől*, *atyától*): lásd a *tő* cikk alatt.

240. *töm* (*tömni* stipare, farcire, stopfen: *zsákba t. ruhát*; *pipába dohányt t.*; *tömi a hasát* er stopft sich den bauch voll; *tömő-fa* stampfholz, stampfer, *tömött* compactus):

eser. eserM. *tem-* (pr. 1. *temem*) implere, satiare; *tem-* (pr. 1. *temam*, 3. *temeš*) impleri, repleri, satiari; — *temd-* (pr. 1. *temdem*) premere, imprimere; strangulare; *temdešt*-contrectare (tapogatni, nyomkodni).

lp. *tälmo-* calcare, opprimere: *tälmeste-* id. (*tälmesti tomp olmab* equus virum conculcabat); — *tuolme-*, *tuolmo-* conculcare | lpF. *duolbma-*, *duolbmo-* niedertreten (p. o. gras, blumen).

Rokon igefogalmak: 1. „premere, drücken, nyomni“ (általánosb fog.) és 2. (különösb fogalmak) „tömni, stopfen“ meg „tapodni, treten“. Így a cseremiszb *temd-* „premere“ mom. képzős (*tem-d-*) alakja a *tem-* „tele tölteni, satiare“, azaz „megtömni“ igének. — A teljes *tälmo-* (lp. *tälm-*) alakból lett a magyarban *töm-* (v. ö. *szem*, *homlok*, *hamu*, *csomó* eredeti *lm-* helyett *m*-vel való szókat); szintígy nyomta el a cseremis az *l*-t (*tem-*), v. ö. cser. *kum* = f. *kolme* három, cser. *ómo* = m. *álmo* somnus. — Mélyhangú változat-alak (*tälmo-*): van a lp: *tuolme-*, *tuolmo-*-ban (lpF. *duolbma-*, azaz *duolma-*). Ennek a magyarban szintén *lm* helyett *m*-vel való mélybangú *tom-* alak felel meg (alföldi tájszó: „taszít, nyom“ MNyelvör II, 425; v. ö. *tombol*- exultare, tripudiare. Molnár A.); egyező vele kevésbé változott kezdőhanggal *csom-*, a *csomoszol-* „stampfen, einstampfen (trauben, fruchte)“ frequentativ *-sz-l* képzős igében (v. ö. magashangon: *gyöm-* = *töm-* ebben: *gyömiszöl-*, *gyömösöl-* „tömögetni, belenyomkodni“ Tájsz., *gyömöz-* id., v. ö. *döm-* = *töm-*: *dömöcsköl-*, *dömöszköl-*, e h. *dömös-köl-*, *dömösz-köl-* „csomoszolni“); még pedig

azt is jegyezhetjük meg, hogy *csomoszol-* még nincs összevonva ezzé: *csomszol-*, *csonszol-*, a miben még nyomát láthatni egy megelőző *csommoszol-*-nak, e h. *csolmoszol-*. V. ö. a *csomó* cikket. — Mint a *t₂lm-* (m. *tom-*) „*premere*“-vel egyező, még ide vonható:

zürj. *dom-* „binden, anbinden, zusammenbinden“: *dom* band, strick zum anbinden | voj. *dum-* „anbinden“. — E szorosabb jelentés ebből való: „andrücken, fest drücken, fest machen“, v. ö. lat. *pangere*, *pactus*: *compactus* „tömött“, *impingere* „hineindrängen (aliquem in litem), aufdrücken, anlegen (alicui compedes), anstoßen (navem)“ és *pactum* „kötés (vertrag)“ *pactus* kikötött (ausbedungen); v. ö. szkr. *paç-* „binden“; *pāças* schlinge, strick, gör. *παγ-* (*πάγνυμι*), *πάγν* schlinge, netz (Curtius, Gr. Et.⁴ 268.). Arra nézve hogy zürj. *dom-* e h. *d₂lm-*, v. ö. zürj. votj. *k₂m* e h. *k₂lm* (m. *hom*-lok).

Bár nem igen gyakran, de kétségtelen példákon mutatkozik több ugor nyelvben a szókezdő *t* (*d*)-nek *n*-vel való váltakozása (v. ö. lp. *taste* és *naste* csillag, f. *nouse-* = észt. *touze-* emelkedni, oszt. *tebit* = zürj. votj. *nebid*, *nebit* puha; f. *tuore*, *tuorehe* „fris“ és *nuore* fiatal; v. ö. f. *nopea*, észt. *nobeda* az ugor *t₂b-*, m. *tap-* „treten“ igétől; f. *nito-* „ligare, vincire“ mellett *sito-* „id.“ régibb *tito-*-ból valónak látszik; végre e váltakozást oly esetek is tüntetik föl, a melyekben m. *gy* (*d'*) ellenében lép föl *n*, p. o. *gyér*: lp. *ñarbad*; m. *gyón-*, *gyohon-*: osztB. *núgom-*, f. *nuhta-*; m. *gyermek*: vog. oszt. *ñaurem*). E váltakozás alapján támadt szókezdő *n* (*ny*)-t pedig fölmutat a magyar is, p. o. *nyüg* (lásd a cikket) a finn *nito*-hoz csatlakozik, s nem *sito-* (*tito*)-hoz. Mind ezt tekintve, alig lehet kétség, hogy az ugor *t₂lm-* „*premere*“ igével, mely különben a magyarban *tom-*, illetőleg *csom-*, még egyazon a m. *nyom-* (*nyomni* „*premere*, *calcare*“) ige is, s az ehhez tartozó *nyom* (*nyomo-t*) „*vestigium*“ névszónak pedig megfelel a lp. *tuolm*, *tuolma* „*locus*, *ubi pecudes calcaverunt*“ (v. ö. *tuolme-* „*calcare*, *conculcare*“).

Amde maga az ugor *t₂lm-* (*t₂lm₂-*: lp. *tuolme-*, lpF. *duol'ma-*) is már képzős igeinek tűnik föl, t. i. momentán (perfectiv) -m képzős alaknak (*t₂l-m₂*), egyszerű *t₂l-* alapigéből; szintilyen p. o. az oszt. *porm-* „treten, zertreten“, mely mellett már nincs meg az egyszerű *por-* alapige, hanem csak *porint-* „treten, stampfen“ frequentativum. S csakugyan meg is találjuk a kifejtett *t₂l*-nak megfelelő alakon a „*premere*“ jelentést, illetőleg az ez alá fogható „*trudere*, *schieben*“ jelentést: m. *tol-* (*tolni* „*schieben*, *drängen*“: *ki-tolni* hinaus-schieben, hinausdrängen; *tolakodni* sich drängen, sich drücken). — Ez egyszerű *t₂l-* „*premere*“ igével most könnyen

megmagyarázhatjuk, mily viszonyban áll a m. *nyom* (*nyomo*) névszó a *nyom*- igéhez; amaz ugyanis *-m* (*ma*, *mä*) képzős nomen verbalénak vehető e h. *nyolm* (*nyolmo*), v. ö. *álom* (*álmo*), = lp. *tuolma*, míg az utóbbiban (*nyom*-, *nyomo*-) az *-m* az érintett momentán értékű igeképző.

A *t_zl-* (= m. *tol-*) alapigének megfelelő magashangú *t_zl-* következik a *t_zlm-* (lp. *tälmo*-, m. *töm*-) alakból; fenn-tartotta ezt a mord. *tälä*- „dreschen“ (e h. *tälä*-, v. ö. mord. *erä*-, *erä* = f. *elä*-, m. *ele*-, *él*-; frequ. *tälše*-), v. ö. *nyom*-tatni (gabonát). A magyarban még származéka: *telepedni* (lásd e cikket).

241. **tönk** (acc. *tönkö-t* stück eines baumstammes, block, klotz, *fa-tönk*; *tönkön metélni a húst*); **tönkö** id. (stipes Moln. A.):

V. ö. a **tő** cikket. — Kettős *-n-k* (*-m-k*) diminutiv képzővel (v. ö. m. *félé-nk*, *nyulánk*; v. ö. *telenk* = *telek* [tő: *telke*], Fábíán István: Szóelemzés alapelvei 48. lp.) lett **tő**, *tövö*-ből *tönk* e h. *tövönk*, *tönk*; az ebbeli *övö*, *ő*-nek rövidülését nyilván az *nk*-féle positio segítette elé. Különben a *k* végképzőnek elhagyásával fennmaradó *tön* = zürj. *din*, *din* (lásd a **tő** cz. alatt). — A még tovább képzett m. *tönkö*-t e h. valónak tartom: *tönköve*, *tönköme* (lásd a *kígyó* cikket), miszerint az első kicsinyítő *n* (m) képző még egyszer változott alakban ismétlődik. — A finnből meg ide való, s a **tő** cikket kiegészíti:

tynke (nom. *tynki*) breve et abruptum quid, ein stumpf (*luudan t. besenstumpf*), fulcrum; *tynkä*, *tynkö* fulcrum. Minthogy ezen szó még *tynge* (*tyngä*, *tyngö*) töalakra vezethető vissza, úgy látszik hogy ez *tygne*, *tygnä*-ből keletkezett, átvetéssel, s így voltaképen a *tygö* (= *tyve* tő)-nek *-n* (*-nä*, *-ne*) képzős diminutivuma = zürj. *din*.

örvény tour 242. **tör** gladius, ensis; subula; **török** subula (Molnár A.):

(Schuchardt) finn. *terä* acies (cultri, gladii, securis), cuspis, apex: *spica*: *terävä* acutus; *teräkse* (nom. *teräs*) ferrum aciei aptum, chalybs: *teräsime* (n. *-sin*) instrumentum acutum (scalprum, securis, falx) || észl. *tera* schneide, schärfe, spitze (*kirve t. schneide des beils*, *noa t. sch. des messers*): *teras*

(gen. *terase*, *terakse*) stahl; *terav* (g. *terava*) scharf, spitz, schneidend.

cser. *tür* *acies* (*securis*); *margo*, *ripa* | cserM. *ter*, *tir* (Castr.), *tir*, *dír* (Bibl.) id.; *tírän*: *pisä tírän* *acutus acie*, éles élű (*gladius*). yk. 25.
386.

votj. *tir* axt, beil || zürj. *čer*, P. *čer* id.

V.ö. olasz *acciajo*, fr. *acier*, klat. *aciare*, *áciarium* „stahl“ az *acies* (*ferri*)-től (Diez, Wbuch, I, 6.), úgy mint itt finn *terä*: *terä*. A *terä*, m. *tör* stb. szónak bizonyos hegyes, éles eszközről való használatára nézve (m. *tör*, *török*, votj. *tir*), meg v.ö. lat. *acies*, *acutus* mellett *acus* „na-del“, s ugyanennek alapszavától gör. *ἀκόνη* wetzstein, *ἄκων* wurfspieß. — Ugor alapalakúl, a m. *tör*, *török* hosszú vocalisát tekintve, ez vehető föl: *tšgrš*, melyből *tšjr*-en át votj. *tir*, cser. *tir*, *tür*; a f. *terä*-ben e szerint olyképen rövidült e-t kell látnunk, a milyen *keri*, *kerä*-ben van (lásd fent a 19. 21. lapokon).

243. *tör* (*törni* brechen, zerbrechen, klein stoßen: *meg-t.*, *el-törni*; *sót*, *borsot törni*; *magát t.* sich abmühen; *a hideg*, *a nyavalya töri* er hat das fieber, die hinfallende krankheit; *elme-törés*, *fej-t.* kopfzerbrechen; — *töredék* fragmentum, *töredékeny* fragilis): N. XII. 344

finn. *särke*- (pr. i. *särjen*, *sären*) in minuta frangere, contundere (zerbrechen, zerschlagen); *dolore afficere* (*särkee päätäni*, *hammastani* fáj a fejem, a fogam, tkp. *töri* a fejem, a fogamat): *särky* fractura, *dolor: päään särky*. Pau. 5-lant
24.

lp. *sarge*- *dissecare* (*čoleb* s. *intestinum discindere*), *sare*- *findere* (*muorait* s. *ligna findere*).

votj. *ser-*, *sert*- brechen, zerbrechen (*frangere*): *sertišk-* zerschellen, zerbrechen (*frangi*).

mordE. *serede*- schmerz haben, siechen, krank sein: *seredme* schmerz, krankheit: *seredi*, *seredež* siech, krank | mordM. *säräde*- krank sein: *särätf* schmerz, krankheit.

vogB. *taur*- klein stoßen, zu pulver stoßen (мелчить): *taur* bruchstück (*sajjä taurit* bördarabok); *taurit*- id. (мелчить).

Figyelmet érdemlő, hogy a „frangere“ jelentésű finn *särke*- (e h. *särke*-) a „fájdalom, fájó betegség“ hatásáról is

mondatik, úgy mint törni a *nyavalya-törés*-ben; v. ö. ugyanily átvitelét a m. *szaggnati* (*in-szaggnatás*), ném. *reissen* (*glieder-reissen*) hasonértelmű igéknek. Csakis ezen „bántani, wehe tun“ jelentéssel a f. *särke*-vel egyező a mord. *serede*-, *säräde*-; ettől való nomen actionis *sere ime*, *särätf* „schmerz“, tkp. „törés, bántalom“ (v. ö. finn *särky*); maga a *serede*, *säräde*-, melyben a f. *särke*-, votj. *ser*-nek megfelelő *sere*-, *särä*-hez még a finn *jouda*-, *tiedä*-beli -*da*-, -*dä* továbbképző járult (lásd *jut*, *sejt* cz. alatt), eleinte jóformán az egyes testrészeiről, tagról mondatott, mely „tör-“, azaz „fájt, wehe tat“ s innen azután általában „beteglés“-kifejezővé vált: *seredi* „ein schmerzender, wehetuender“ = „schmerz, wehetun-habender“.

Nem lehet csupa véletlen, hogy ezen „dolere“-féle mord. *serede*-, *säräde*- meg finn *särke*- (*särke*-) „dolere“ és „frangere“ igéhez a magyarban sziszegő kezdőhangjával a *tör*-nél még közelebb áll ez: *sér* (*sérni* dolere: *sér a kezem* fáj a kezem; *sérés* laesio, dolor: Molnár A.; *sérelem* laesio, moeror, *sérelmes* laesus, saucius, dolens M. A.; *sérszik*, *siérszik* dolet, fáj: Kriza, vulneratur, sauciatur, offenditur: Telegdi, Pázmány), *sért* (*sérteni* laedere, offendere, sauciare MA.). Már pedig a *sér*-nek „laedere, sauciare“ jelentése lényegesen egyazon a f. *särke*-nek „frangere“ első jelentésével. E különösen szoros alaki és jelentésbeli találkozásnál fogva azt tartjuk, hogy *sér*- egyazon szó a *tör*-vel, csak hogy az eredeti „frangere“ jelentése úgy vétetik mint a mord. *serede*-ben („dolere“), s megjegyezhetjük hogy származékai közül *sérelem* és *sért*- úgy állnak egymáshoz mint *szezelem* és *szeret*-, még hogy *sér*- mellett *sért*- a votják *ser*- és *sért*-nek hasonmása. Az egynek tartott *tör*- és *sér*-nek alaki különbségét pedig egy *tšgr*-féle alapalakból magyarázhatjuk meg; ebből ugyanis a m. *tör*- úgy lett mint *tel*-, *töl*- egy hajdani *tegl*- (= vogK. *tagl*-)-ból (lásd a *teli* cikket), a belső gutturalis teljes elenyészésével, míg ellenben *sér*- legközelebb annak *sšgr*-vé vált alakjából lett s a belső gutturalisnak még némi nyomát tartotta fenn hosszú *é*-jében (vagy *ié*-jében: székel *siérszik*). Könnyen fölismerhető a fölvett *tšgr*- a vog. *taur*-ban, mely regibb *täur*-, s továbbá *tägr*-helyett áll: v. ö. vog. *tagl* = m. *tel*-, *töl*- mellett vog. *taul*. Ez a *tšgr*- (*tšgrš*-) egyszersmind a fennforgó igének ugor alakja; első fokú változata (*sšgrš*-) fölismerhető a f. *särke*-ben, mely jóformán *sägre*-helyett való (v. ö. *kulge*, e h. *kugle*-osztB. *jugl*-, lásd a *haladni* cikk végén, 82. lapon). De ezenkívül is megvan még a fölvett eredeti alaknak belső

Prav. 5. lán.
ta 25.
FUT. II.
249.

gutturalisa, vagy ennek szokott mása (*v*, *j*) a következő osztják és vogul szókbán:

osztIrt. *seur-*, osztS. *sagr-*, *sogr-* hauen, hacken | osztB. *sevir-* hauen, aushauen, umhauen (рубить, вырубить), schneiden, abschneiden, mähen, ernten (выскачать, жать): *seviripsa*, *sevrīpsa* (nom. actionis), *sevrīm* (nom. acti, part. praet. pass.).

vogB. *sajr-* hauen, hacken, vágni: *sajrāp* hacke, beil, axt (pum-s. fűvágó = sarló, kasza); *sajrau-* (v. refl.: *ponkom sajraue* fejem fáj: голова болить, такюмить) | vogL. *šaur-* hacken, hauen | vogK. *šagr-* vágni, hauen, umhauen: *jejv šagrove* дерево . . срубають Мáté, 7, 19.): *šagrep* fejsze, чькира; — *širi* kard, schwert, мечь). — Ezekre nézve csak azt kell megjegyezni, hogy „caedere: secare: frangere” tárulható rokon jelentések; a két utóbbiban főleg a cselekvés eredményére mutató van foglalta; v. ö. lat. *caedere* = *scindere*, gót. *skaidan* (scheiden), zend *gcid-* „zerbrechen” (lásd: Curtius, Gr. Etym. ⁴ 246. l.).

Még kezdő *t*-vel tartotta fenn az ugor *tšgr-* (= m. *tör-*) igét: cser. *türed-* (pr. i. *türedam*) aratni, metere (v. ö. osztB. *sevir-* жать), cserM. *tured-*, *tred-*; v. ö. a továbbképzésre nézve cser. *leved-*, *lebed-[am]* = m. *leped-*, ettől: *lep-*.

Mélyhangú változatja, úgy a *tör-* mint a *sér-*, vagyis az ugor *tšgr-* és *sšgr-* alaknak, rejlik a m. *tarol-* és *sarol-* (sarló) igékben (lásd e cikkeket).

244. *töröl*, *törül*, *törle* (*törölni*, *törleni* tergere, wischen: *el-t.*, *le-t.* detergere, p. o. *port*, *meg-t.* pertergere, abwischen, abtrocknen, p. o. *kezeit*, *az asztalt*; *törölköz-ni*, pr. 3. *-közik* sich abwischen, sich abtrocknen: *törölköző* abwischtuch, handtuch);

törzšöl (*törzšölni* fricare, friare Moln. A.: *le-t.* a *sárt* detergere lutum; *meg-t.*, *öszve-t.* confricare):

cser. *turž-* (pr. i. *turžam*) perfricare, dörzšölni (lintea lavando); | cserM. *turž* id.

osztIrt. *tard-* scheeren | osztB. *lort-* (part. praet. *lortīm*, n. act. *lortīpsa*) scheeren, rasieren (стричь, остригать, брить).

votj. *šer-* schleifen; — *čuč-* (frequ. *čučil-*, *čučal-*) abwischen, abtrocknen | zürj. *čiški-* reiben, abwischen: *čišjan* zum wischen dienend, handtuch; — *šir-* scheeren, стричь.

vog. *särt-* reiben (dörgölni), schmieren, bestreichen (megkenni, мазать); *särrkat-*, *serkat-* sich beschmieren, sich be-

schmutzen (замараться) | vogL. *särt-* reiben, schmieren, *sert-* feilen: *särtu-kēr* (*särtne-k.*) raspel | vogK. *šart-* schmieren, bestreichen, einreiben (помазать, Máté 6, 17); *sartit-* anrühren (прикоснуться Máté 9, 29.); *sartitax̣t-* anrühren, daran anstreichen, hozzáérni (*tav mašnane* an sein kleid, Máté 9, 20.).

finn. *hiertä-* (pr. i. *hierrän*) manibus fricare, defricare, terere (*hierrän käsiäni* manus confrico); *hiero-* id.; *hierehe* (nom. *-re'*) reibung; *hierta* v. *hierta-kivi* schleifstein, wetzstein || ész. *hōru-* reiben.

A m. *töröl-*, *törle-* és a frequentativ képzős *törzsöl-* (most szokottabban lágy kezdőhangzóval: *dörzsöl-*) igékből kiváló m. *tör-* „tergere, fricare“ igének mélyhangú mása a cser. *turž-*beli *tur-* (v. ö. a *sürol-* cikket); a *turž-*nak frequ. *-ž* (= ug. *-sk*) képzőjére nézve v. ö. cser. *on-ž-* „nézni“ és mord. *van-* (*vañ-*, *vano-*) id. Ehhez a mélyhangú változat-alakhoz számítható a votj. *čuč-* is e h. *čurč-*, *čurišk* (v. ö. votj. *kušk-* „suchen“ = *kurišk*, v. ö. zürj. *korš* „bitten, suchen“ és votj. *kur-* bidden; lásd a *kérni* 23. sz. cikket, melynek votj. rovatába e *kušk-*ot még bele kell pótolni). Szintígy a cser. *čišk-* e h. *čiršk-*, v. ö. zürj. *kirš*, *kirč* és *kis*, *kis̃* „kéreg, héj“ (lásd a *hárs* cikket, 89. l.). Mindazonáltal sem a votj. *čuč-*, sem a zürj. *čišk-* eredeti mélyhangúsága nem teljesen bizonyos (v. ö. mint *u-*val való eredeti magashangú szókat a votjákban: *vu* víz, *mu* méz, *ul-* élni). Sőt még az osztB. *lort-* (= osztLrt. *tard-*) is lehet régiebb magashangú alakból való, v. ö. osztB. *ken* és *kon* „levis“ (könnnyű 43. l.), *keri-* és *kori-* „subverti“ (20. l.). — Egyébiránt a m. *törle-*beli *tör-* = vog. *sär-*, *šar-*, *sar-* (mom. *-t*-vel: *särt-*, *sart-*, v. ö. osztB. *lor-t-*), = finn *hier-* [*hēr-*] (*hiertä-* e h. *hierdä-* [*hērdä-*], a *jouda-*, *tiedä-*beli *-da*, *-dä* képzővel; megjegyezhetjük, hogy ez ily képzésű *hierdä-*, *hērdä-*nek a m. *törle-* felel meg). — A finn *hier-* [*hēr-*] a *tör-* stbinek régiebb *t̃gr-* alakjára utal, mely jóformán még eredetibb *t̃gr-* helyett való (v. ö. finn *siirdä-* a *terjed* cz. alatt; v. ö. *tör-* „frangere“ ug. *t̃gr-*ből).

Hogy „tergere, fricare“-val a különösebb „tondere“ jelentés is megfér (zürij. *šir-*, oszt. *tard-*, *lort-*), bizonyítja az indog. *strig-* „streichen, streifen“ (lat. *stringere*) = szláv *strig-* „scheeren, tondere“ (lásd: Fick, Wbuch I, 412.).

Setälä,
Hänn.
287.

245. **törpe** nanus, zwerg (*törpe ember* pumilio, nanus); klein, kurz, niedrig (*t. asztal* niedriger tisch, *nálamnál törpébb* kleiner, kürzer gewachsen als ich. Székl.):

ész. *tābara* (nom. *tābar*) eng, knapp, zu kurz (p. o. *rie* ein kleid; *pūdmine on vāga tābar* der ertrag des fisch-fanges ist sehr knapp; *tābarad silmad* kurzsichtige augen; *koige tābaram aeg* der entscheidende zeitpunkt (tkp. „die aller kürzeste zeit“ — zunächst der entscheidung).

finn. *täpära, täperä* knapp, kurz, knapp am rande liegend (nicht weit vom falle): *t. aika* tempus praeceps (knappe, nur noch kurz bemessene zeit), *t. mieli* mens manca (zu kurzer, knapper verstand); *seisoo täpärellä* stat in loco praecipiti ita ut facile delabatur.

lp. *čaur* nanus, qui exigua est statura; *čaurač* id. (dim.)

Hogy a m. *törpe*-t átvetéssel *töpre*-ből valónak tartasuk, ajánlja ez utóbbinak magyar változata *csepre*, éppen: *cseprő* (*apró-cseprő*), meg a mélyhangú *tupri* (Dtúl: „alacsony, törpe; törpe, kis ember“ Tájsz.). Ezen *töpre* pedig továbbá erősbült belhanggal (v. ö. *gyakor*, *kapar*-) e h. *töböre* = f. ész. *tābāra* (ész. *tābara*, f. *tāpära*), lp. *čaur* (e h. *čaur*, *čäbr*). Hihető, hogy e *tābāra* (ug. *tābāra*) is már r képzős tö (a milyen m. *gyakoro* = ész. *sagara*), s az egyszerű *tābāra* „parvus, brevis“ alapszó még megvan éppen: osztB. *lep* „kurz“: *lep semna vantot* kurzsichtig, близорукій, tkp. „*lep* szemmel néző“; *lepna* in der nähe, вблизи, v. ö. osztB. *van* „kurz“ és „nahe“, *vanna* „in der nähe“, meg ellentétül: *χuu* „lang“ és „weit entfernt“).

Мф. XIX.
151.

246. **tud-** (*tudni* scire, wissen; scire, callere, können: *Мф. XXIII. 263* *nem jó mindent tudni*; *tud írni, olvasni*: *tud magyarul*, *németül*; *meg-tudni* rescire, in erfahrung bringen; *tudós* kundig, gelehrt; *tudatlan* unwissend):

finn. *tunte-* sentire (*en tunne pistoa* stimulum non sentio); scire, nosse, cognosse (*tunnen asian* rem cognitam habeo): *tuttava, tuttu* (e h. *tunnettava, tunnettu*) cognitus, homo alicui notus, amicus; *tunto* sensus, conscientia; *tuntu-* sentire, sensu observari || ész. *tund-* empfinden, fühlen, mer-

ken, erkennen, kennen, sich verstehen auf etwas: *tundja* erfahren, kenner (*tähte-t.* astronom); *tundu-* sich erkennen lassen, sich anfühlen, kenntlich sein.

lp. *tobde-* sentire, cognoscere, intelligere (*ib so tobdō illum non cognosco, svarkeb tobdob dolorem persentio*) *tobdem* sensus, cognitio; *tobdok* notus, familiaris | lpF. *dovdda-* erkennen, kennen (*son dovdda muo jenast er erkennt mich an der stimme; dovdade- id. (frequ.); dovdate-* erkennen lassen | lpE. *tubde-* kennen, merken.

votj. *tod-* wissen, kennen: *tod* kenntniss, erinnerung: *todmal-* kennen, erkennen; *todono* kund, bekannt; *todit-* zeigen, beweisen || zürj. *töd-* wissen, kennen: *töd* (P.) память, знание; *tödal-*, *tödlī-* (v. frequ.) erkennen, erraten; *tödmal-* erkennen, узнавать; *todmöd-*, (P.) *todmöt-* bekannt machen.

cser. *tušt-* (pr. i. *tuštem*) erraten, rätsel lösen: *tušto* (*tuštó*) rätsel, találós mese.

mord. *soda-* wissen, kennen, erkennen: *sodaf* bekannt; *sodaf̃i-* rätsel aufgeben, wahrsagen | mordE. *soda-* wissen, kennen, erk., erraten; *sodavto-* benachrichtigen; wahrsagen.

Rendes nasalis-vesztéssel (*d:nd*) a m. *tud-* = f. *tunte-*, azaz *tunde-*, úgy mint m. *ad-* = f. *anta-* (*anda-*), *had* = f. *kunta* (ész. *kond*); szintűgy a votj. zürj. *tod-*, *töd-* szabályszerűen nasalis nélkül való. A lp. *tobde-*, *dovda-*-ban azonban különös hangcsere *nd* h. *vd*, *bd* észlelhető, melyet e kétségtelen példa bizonyít: lp. *rabd*, *rabda* (így is: *rädde*), lpF. *ravd* „margo“ az idegen *rand* szóból, v. ö. fent a 96. cikk végén lp. *kobdo-*, lpF. *govddo-*; v. ö. lp. *vuobde-* „vendere“ az adni cz. alatt. — A szerint hogy a f. *kanta-* (*kanda-*) „hordani“ a cseremiszb. *kand*, *kond-*, föltehetjük hogy mint a f. *tunte-* (*tunde-*)-nak megfelelő ige megvolt a cseremiszb. is *tund-*; a meglevő *tušt-*-ot ettől a *tund-* igétől való származéknak tartom, e h. *tundišt-*, a szónak olynemű összerántásával a milyent p. o. cser. *košt-* „járni“ e h. *kolšt-*, *kolīšt-* mutat föl (l. fent a 80. lapon) vagy a milyen a f. *tuttu* e h. *tunnettu*. Az így alakult cser. *tušt-* egyébiránt a f. *tunnusta-* (e h. *tundusta-*) „sensu tentare; agnoscere“ származékigének felelne meg. — A mordvinban, hol ugor *nd* rendesen megmarad, vagy inkább a *d* tűnik el mintsem a nasalis (így néha mordE.-ban: v. ö. Ugr. Sprachst. II, 19. jegyzet), *soda-* h. ezt várnók: *sonda-* (ebből: *tonda-*, v. ö. *son* „ő“, melynek alapja a távolra mutató *to* névmás); azonban van elvéve a

mordvinban is nasalis-eltűnés *d* előtt, p. o. mordM. *kođama* „gyanánt, ként“ = mordE. *kondamo*.

Nincs köze a f. *tund-*, m. *tud-*hoz a hasonló jelentésű finn *tietä-* és *taita-* (*tiedä-*, *taida-*) igéknek (Szóegy. 239.); lásd ezek rokonságáról most a *sejt-* és *diadalom* cikkeket.

247. **tulajdon** proprius, genuinus, peculiaris (*t. házában lakik*; *t. kezével írta*; *t. testvérei, szülei vannak ellene*).

A finn *tule-* „venire“ (lásd a *talál-* cikkben) ezt is teszi: „zukommen, gebühren, gehören“ (p. *kunnia tulee hänelle* honor est ei tribuendus, pertinet ad eum, *minun tulee sanoa* „oportet me dicere“, tkp. „es kommt mir zu zu sagen“ = *meum est dicere*); v. ö. az észben *tule-* „kommen“ és „zukommen, gebühren, geziemen (*temale tuleb au'u anda* ihm muß ehre erwiesen werden, ihm gebührt ehre). Megtetszik, hogy az ily értelemben vett *tul-* igének nomen agentis (participium praes.) „zukommend, zugehörend“ már lényegesen kifejezi a *tulajdon* fogalmát (p. o. *tulajdon házában lakik* er wohnt in dem ihm [und keinem andern] zukommenden, gehörenden hause = im eignen hause). Már pedig alak szerint a m. *tulaj-don*-ból (v. ö. *új-don*) kiváló *tulaj* nomen agentisnek mutatkozik = f. *tulija* e h. *tuleja* (v. ö. *tolvaj, dévaj* a *diadalom* cikk alatt).

Talán még szorosban látszik a m. *tulajdon*-val egyezni a Szóegy. 240. fölhozott lp. *tuol*, *tuola* „legitimus, genuinus, justus“ (p. o. *tuol arbolač* heres legitimus). Azonban mindjárt a másik példa, melyet Lindahl-Öhrling szótára a *tuol* használatáról ad (*tuola sadnes le tat* „verissimum id est, es ist die reine wahrheit, való bizony“), azt ajánlja, hogy a *tuola*-ban csak a f. *tote* (*tode*: g. *toden*) „verum, certum, serium“ szót lássuk, mely különben a lappban *tuoda* (*tuoda*, lásd *ugyan* alatt); hébe hóba ugyanis a lapp és finn nyelvekben is lett eredeti *d l*-vé (v. ö. finn *tule*, lp. *tolla* a *tűz* cikkben).

№. XXI. 193. Etimogr. IV. 165.

248. **tüdő** pulmo, lunge (*tüdeje ejus p.: tüdeje-fájó* №. XXIII. 263 pneumonicus):

lp. *tabde* lien (milz) | lpF. *davdde, dađve* milz.

cser. *šede, šide* ira (zorn); — *šodo* pulmo | cserM. *šedä, šidä, šida* ira; — *šoda* pulmo.

šodo, šodō
tüdő

Ugyanazon testrész-elnevezéseket a rokon nyelvek nem ritkán kisebb nagyobb terjedelmű testrészsre alkalmazták, vagy néha érintkező szomszédos részekről fölcserélve használták, p. o. lp. *čuv* guttur = f. *suu* „os, mund“; lp. *ňalme* „os, mund“ = m. *nyelv*, vog. *ňelm* „lingua“; v. ö. a régi m. *jonh*, *joh* különböző belső részekről, de különösen „máj, jecur“-ról használva. E szerint a „pulmo“ és „lien“-féle jelentésbeli eltérés nem áll útjában a m. *tüdő* és lp. *tabde*, *davdde* (e. h. *täbde*, *dävdde*) egyezésének; v. ö. gör. *σπλάγχων*, pl. *σπλάγγνα* „eingeweide, besonders die edleren teile: herz, lunge, leber“; ez pedig csak mellékalakja a *σπλήν* „milz“ szónak (Curtius, Gr. Et.⁴ 290.). — A cseremiszből a m. *tüdő*-nek alakilag *šede* felel meg, mely a *šodo* „pulmo“-nak magashangú párja; annak „ira“ jelentésére nézve v. ö. osztB. *torox* „lunge (легкое)“ és „zorn“ (оцерле); v. ö. a finnben: *käypi keuhkolla* „bilem mövet“ (tk. „es geht an die lunge“).

Arra nézve, hogy mily fogalomból származtatható a „pulmo, lunge“ jelentés, tanulságosak a következők: 1) A gör. *πνεύμων*, *πλεύμων* a *πνυ-* „flare“ igétől való (Curtius, Gr. Et.⁴ 280.); 2) az orosz *легкое* „pulmo“ neutruma a *легкий* (легко, ószláv *льгкѣ*) „levis, leicht“ adj.-nak; szintígy van a lp. *keppa* (plur. *keppah* és *keppaseh*), lpF. *gäpes*, *gäppa* „pulmo“ mellett lp. *keppe*, *keppes*, lpF. *gäppad*, *gäppas* „levis, leicht“; 3) a finn *keuhko*, *kouhko* „pulmo“ mellett van: *kouhkea* „solutus, haud compactus (p. o. lana, nix)“; *kouho*: *on kouholansa* „est tumidus“, v. ö. mint magashangú alakot: *kehkiä* „haud compactus, solutus, tumidus“ (p. o. lana, ager recens aratus); 4) az észti *kops* (*kopsu*), vog. *käpsi*, *kops* „lunge“ = f. *kupsu* „vesica piscium natatoria“ (lásd a *has* cikket, 113. sz.) nyilván az ugor *k, b-* „tumere“ igéhez tartozó (lásd a *hólyag* 133. sz. cikk alatt). A „pulmo“-nak etymonjául mutatkozik ezekben a „tumidus, inflatus, schwellend“ (v. ö. *kops*, *keuhko*, *πνεύμων*) vagy a „levis, leicht“ fogalom (or. *легкое*, lp. *keppa*), mely utóbbi azonban még szintén a „tumidus“-félével van kapcsolatban (tumidus: locker: leicht). — Már pedig ily etymon („tumidus, tumere“) alapján, mely a fent egybevetett szók közt különösen a cser. *šede* „ira“-ra is jól ráillik (v. ö. *ὄργή*, *ὄργάω*), lehet a m. *tüdő*-t is még tovább elemezni s egyéb rokonságát kimutatni. A m. *tüdő* meglátszó legközelebbi alapszava *tüd*-nek ugor alakjául vehető föl: *tünd-*, a mire a lp. *tabde* is mutat (v. ö. *tud* = f. *tunde*, lp. *tobde*), vagy a vocalisnak lehető rövidülését véve tekintetbe: *tünd-*. Evvel egyező, az itt alkalmas „tumere, inflari, locker und leicht sein“ jelentéssel: finn. *hyönte*-, illetőleg *hyönde*- ebben: *hyönteme*, *hyönteime* (nom. *hyöntein*) „flocke (p. o. lumen h. schnee-flocke), etwas kleines und

leichtes; *hyönti* id. — Erről a *t_{sg}nd-*, *hyönd-* (*hönd*)-ről megint az *-nd* (= *m.-d*) mint megragadt frequentatív képző választható el, úgy hogy csak *t_{sg}-*, (f. *hyö-*, *hö-*) marad egyszerű alapigének. Mert ugyancsak *hyö-* kifejtethető ebből is: finn. *hyötä-*, *hyöty-*, azaz tkp. *hyödä-*, *hyödy-* „accrescere, augescere“, meg azután „nutzen haben“ (p. o. *ruumis hyötyy ruuasta corpus incrementum capit a cibo*), a *-dä*, *-dy* képzésre nézve v.ö. *jouda-*, *tiedä-* a *jut-*, *sejt-* cikkek alatt; egyenesen *hyötä*-től van: *hyöty* „incrementum, lucrum, utilitas“, *hyötö* „surculus“; a „crescere“ jelentésre nézve, v.ö. szkr. *gvi-* „tumere, crescere“. — De magának a f. *hyö-*, azaz *hö* nek, illetőleg az ug. *t_{sg}-*nek még eredetibb *h_{sg}-*, *t_{sg}-* vagy akár *h_{sb}-*, *t_{sb}-* alakját tehetjük föl, a szerint hogy p. o. f. *syö-* [*sö-*] „enni“ = mord. *seve-*, m.'*ève-*, oszt. *tēv-*, vagy f. *suo-*, *huo-* „calere“ = ug. *t_{sb}-* (lásd a *tavasz* cz. alatt). A gutturalissal való alakra utal különösen a szintén „*tüdő*“, *pulmo* „-t jelentő: f. *täky* (azaz: *tägü*, gen. *täryn*, *tä'yn*) v. *tävy* (v.ö. *tő* cz. alatt *tyve* és *tykö* tők viszonyáról), = észt. *täü* v. *tävi*; *täky*, azaz *tägü* „pulmo“ így egyenesen a *täg-* = ug. *t_{sg}-*, *t_{sg}-*, f. *hyö-*, *hö-* alapigének származéka, míg *tüdő* e h. *t_{sg}vdő* v. *tüjdő*, *t_{sg}gedő* csak az *-nd* (= *m.-d*) képzős származék-igétől való (úgy mint f. *hyönteme*). Nyilván ilyen rövidebb alapalakhoz tartozik ez is: votj. *tī*, zürj. *ti* „pulmo“. — Végre a láthatólag még ide tartozó mordE. *tevilä* „tüdő“ is illik *t_{sg}-*féle alapigéhez, minthogy *g*-ből való *v* a mordvinban előfordul (lásd a *hij* cz. alatt); a szó egy *l*-es frequ. *tevilä*-igétől *-v* (*va*, *vä*) képzős nomen verbale; egészben vele egyező, noha a végén különösen eltérő, a mordM. *tevlal* „lunge“. — A finnben van még *täky* (*tägü*) mellett *täty* is, azaz *tädü*; ez azonban csak az előbbiből egyenes hangcsere után támadt alaknak tekinthető: a vót dialectusban szintén *tävü* van, a lívben *täv*.

Nagyon valószínű, hogy az íme kifejtett *t_{sg}-* (f. *täg-*, *hö-*) „tumere“ alapigével egyazon a f. *täyte* „plenus“-nak (mely tudvalevőleg *tägde-* helyett van = vog. *tagle-*) alaprésze *täy-* (*täü*), illetőleg *täg-*, miszerint *täyte* (*täyde*) is olyan képzésű volna mint p. o. *kaute* (*kaude*) az ugor *k_{sg}-* igétől. A „tumidus“ és „plenus“ rokonsága elég szembeeső, s meg lehet még jegyezni, hogy a finn *täydy-* „sich füllen“ alkalmasabban egy *täy-* alaptól, mintsem kész *täyte-* tőből magyarázható (v.ö. *hyödy-* a *hyö-*, *joudu-* a *j_{sg}-*, *jou-* alaptól).

A *t_{sg}-* (f. *täg-*) igének megfelelő mélyhangú *t_{sg}-* alak következik a cser. *šodo*-ból (*šede* „ira“ mellett). Evvel is egyazonnak tartható azon *t_{sg}-* „valere“ ige, mely a f. *taida-*,

toipu-, taistele-, tugeva stb. származékokból válik ki (lásd a *diadalom* cikket). A „*tumere* (*crescere*, voll sein)“ és „*valere*“ fogalmaknak szintén szembetűnő szoros rokonságáról tanuskodik p. o. szkr. *oğas* (e. h. *augas*), *oğman* (*augman*) „*kraft*“: lat. *augmentum*, *augere* (wachsen machen), litv. *augti* „wachsen“; vagy szkr. *tu-* „*schwellen*, stark, fett werden“ és „*macht haben*, *valere*“ (lásd: Fick, *Wbuch* I, 81. 82; Curtius, *Gr. Et.*⁴ 225.).

249. **tūr** (*tūrni pati*, *tolerare*: *el-t.*, *meg-t.*; *tūredelem* *patientia*, *tolerantia*, *tūredelmes* *patiens*); **tūrtőz** (pr. 3. *tūrtőzik* sich zurückhalten, sich enthalten, sich gedulden):

Lásd a *tart* (203 sz.) cikk végén. — Még megjegyezzük, hogy azonos képzésűek: *tartóz-* és *tūrtőz-* (*tartózik*, *tūrtőzik*), v. ö. *tartózkodik* és *tūrtőzködik*, s hogy *tūrtőz-*ből a *tart-* tönek megfelelő momentán *-t* képzős *tūrt-* alak válik ki. Ugyanezt a causativ **tūrtet-** (*tūrtetni vkit* „*facere ut habeat patientiam, continere*“) is tünteti föl; egyszerű causativ képzéssel ez volna: *tūret-*.

Yk. xiii. 266

250. **tűz** (acc. *tūze-t ignis*: *tüzes igneus*, *ignitus*):

osztS. *tūget*, osztlrt. *tūt* *feuer*: *tūt-keu* *feuerstein*, *tūt-vax* *feuerstahl*; *tūduš* *beutel für feuerzeug* | osztB. *tut* (*tūt*) *feuer*: *tut-kevi* *feuerstein*; *tutiñ* *tüzes*.

vogK. *taut* *tűz*: *tauten* *tüzes* | vogL. *toat*, *tat*, P. *tat* *tűz*. | *vogl. (alsó): tāt.*

finn. *tule* (nom. *tuli*) *ignis*: *tulise* (n. *-inen*) *igneus*, *ignitus*, *fervidus*, *tulukse*, pl. n. *tulukset* *igniarius*, *feuerzeug* | észt. *tuli* (g. *tule*) *feuer*: *tulise*, *tulitse* (n.-ine) *feurig*: *tulused*, *tuluksed* *feuerzeug*.

lp *toll*, *tolla* *ignis* (*tollab takket ignem accendere*); *tollajes igneus*; *tollem focus*, *igniarius* | lpF. *dolla* *feuer* (*dola dakkat* f. *anmachen*).

cser. *tul* *tűz* | cserM. *tul*, *tol* id. | *tol-kü* *tűzkő*.

mord. mordE. *tol* *tűz*!

votj. *tīl* *tűz* | zürj. *tīl*: *tīl-kört* *feuerstahl*.

Ugor alapalakúl következik az osztj. és vog. szókból: *t₂g₂d₂*. Ebből a *tűz* (*tūze*) megelőző *t₂j₂z₂*, *t₂j₂z₂* (*tujzo*)-n

át, *d:z* változással; csakis az ebbeli *j* okozhatta a szónak magashangra való átmenetét ezzé: *tűzö* (szintígy p.o. észt. *teise* = f. *toise* másik). A többi ugor nyelvekben a végszótag *d*-je *l*-vé vált, még pedig a f. lp. cser. mord. nyelvekben is, hol különben a *d:l* változás csak gyéren fordul elé (v.ö. f. *pala-*, mord. *pali-* a *fagy* cz. alatt). — Az északi vogulban a *taut* helyett *ulē* dívik; ennek azonban aligha van köze a f. *tule*-hoz, minthogy szókezdő *t* a vogulban nem szokott elenyészni; hihetőleg a f. *valkia*, *valo*, m. *világ* stb. szócsapathoz tartozik az (f. *valkia* „albus, lucidus“, és „ignis“). A zürjénben sem a közönséges szó „ignis“-re *tíl*, hanem *bi*, a mi meg = finn *päivä* „sol, dies“.

251. **telek** (acc. *telke-t* strick, schnur, riemen etwas *p. kölök*, anzubinden; *ostor telke* schnur, womit die peitsche an den *simony*: stock befestigt wird; *bocskor-telek* riemen an bundschuhen; *A m. nyeh* adj. *telkes, telekes* : t. *bocskor*): *II. 213.*

zürj. *köl* strick, seil, band.

vog. *kuali* strick, seil; *úur k.* (leder-seil) riemen. *Lorr. kwali* *mk.*

osztB. *kel* (Ber.); *kol* (Obd.) strick, seil (веревка, канатъ): **XXI. 325.**

kelije id. (dim.).

finn. *körte* (nom. *köysi*, gen. *köyden*) funis, restis || észt. *köiž* (g. *köi'e*) strick, seil, tau; *köidik* (gen. *-iku*) band, kleiner strick, strick-ende; *köide* (g. *köidme*) band.

Szabályos hangmegfeleléssel van az *l*-ező zürj. vog. *vö. jk. 26:392* osztS. nyelvekben *köl*, *kuali* (e h. *käl-i* = oszt. *kelije*; v.ö. *ua-ra* (Muz. 98) nézve a vog. *kual-*, *kval-* = *kel-ni* igét), *kel*, *kol* (e h. *köl*, v.ö. *kömyü* alatt Obd. *kon*) ellenében a finn *körte*, illetőleg *köyde* (észt. *köide*) tönek. A szintén *d*-ből *l*-ező magyarban ennek *köl-*, *kel*-vé kellett lenni, úgy mint *tele* (*töl-*) plenus = f. *tärte* (*täyde*), vogK. *tagle*. Ezen várható *kel* helyébe azonban, a hozzájárult *-ke* diminutiv képző miatt, dissimilatio kedvéért, *tel* lépett be, vagyis a dim. *kelke* tö fölcserélődött ezzel: *telke*.

Fábián Istvánnak (Szóelemzés alapelvei, Sopron 1853., 48 lap.) az a véleménye volt, hogy a „grundstück, hausstelle (*ház-telek*)“-féle m. *telek* szó egyazon a „strick“-et jelentővel; minthogy a telkeket kötéllel is szokták mérni, a bizonyos kimért földterületet is a mérő „telek (strick)“-ről is el lehetett nevezni, úgy mint néhutt a *hold*-földet *láncz*-földnek

vagy egyszerűen *láncz*-nak nevezik (MNySzótára). Ehhez a fölfogáshoz hozzájárulhatunk mi is, még analogiául hozván föl, hogy az észtbén *köiž* (*köide*) „strick“ ezt is teszi: „schnurstück“, azaz „mit der schnur vorgemessenes stück für mäher etc.“

Hogy a f. *köyte*-nek nincs semmi köze a m. *kötél*-vel, lásd fent a 65. sz. *köt*- czikk alatt.

ŋk. xxiii. 265
hi k k p 133.

252. **torok** (acc. *torko-t* guttur, gula, faux: *torkon* *foj-tani* jugulare; adj. *torkos* gulosus):

oszt. *tūr* hals | osztB. *tur* kehle, gurgel (гoлo): *tur-sij* stimme, гoлoсъ (tkp. „torok-szó“), *tur-sijla* heiser (stimmlos), adj. *turiñ*: *t. kevi-an* flasche, bouteille; — *turitla*-schnarchen (хрaпѣтa), *turema*- id. (мом. вхрaпнyть).

vog. *turr* gurgel (*tasem t.* luftröhre [tkp. „száraz torok“], *tene t.* speiseröhre [evő-t.; *turr puhla* adamsapfel: *turr voari* гoлoсъ подаeтъ [vocy facit], vogP. *turr suj voarau* man schreit [vox editur]; *tur*: *turä jomas* = *sijä j.* [vox ejus bona]; adj. *turpa*, *turiñ* (*ñajre turpä turiñ šahl* erős hangú mennydörgés) — *turkä*, L. *turukä* schrotbüchse (дpoбoвнuкъ).

finn. *kurkku* guttur; gula, fauces, collum (*henki-k.* guttur, *ruoka-k.* gula; *meren k.* fretum maris; (Savo) *kulkku* id. || észt. *kurk* (g. *kurgu*) kehle, gurgel, rachen, schlund (*hiñne-k.* luftröhre, *nělmize-k.* speiseröhre).

mord. *kurga* mund: *kurgaksti*-rülpfen | mordE. *kurgo* mund, maul.

zürj. *gorš* kehle, gurgel (P. *gorötlini bid goršön* aus vollem halse schreien, tele torokkal); *gorša* gierig, gefräßig; — adj. *gora* laüt, schallend (гpoмкuй): adv. *goraa*, *goraja* гpoмкo; *gorzi*-, *goröd*- (P. *goröt*-) schreien; P. *karöt*-schnarchen, хрaпѣтъ || votj. *kvara* stimme (k. *leštini* lärmén): *kvaraja* laut, mit starker stimme; *kvalet*-schreien, murren.

lp. *karas*, *kirs* gula.

Szókezdő *k*: *t*-csere elvéte egyazon nyelvben is fordul elé: m. *köp*- és *töp*-; finn *kyrpä* [észt. *kürb*, *kürv*: g. *kürva*] membrum virile = *tyrä* id.; finn. *kynä* caulis plumae, trun-

cus brevior (*luuta-k.* besenstumpf), észt. *küna* trog (*kaevu-k.* brunnentrog), meg f. *kynkkä* kurze spitze, stumpf — és *tynkä*, *tyнке* „ein stumpf“ (*luudan t.* besenstumpf), a *tyve* „tő“ alapszóból (lásd a *tönk* cikket); v. ö. észt. *sule-tüvik* „feder-kiel“. Ez utóbbi esetben nyilván a *t*-hangnak kell elsőbbséget tulajdonítanunk (v. ö. a *tő* cikket), noha általános praesumptio szerint az különben inkább a *k*-t illeti (v. ö. a görögben *k*-ból elcserélt *t*: τίς, τίω, τέσσαρες, τέ, τέλος, lásd: Curtius, Et.⁴ 479—482.). A jelen esetben is (*torok* és *rokonai*) a szókezdő gutturalis tűnik föl eredetibbnek, nem csak azért, hogy kettő (magyar és oszt.-vogul ellenében négy ugor főnyelvben (finn. mord., zürj. votják, lapp) fordul elé, hanem azért is, hogy a „guttur“ jelentéssel majdnem mindenütt az „erős hangadás“ értelme van összekötve, még pedig olyne-mű is, melynek természetes nesze leghívebben gutturalis-hanggal articulálható (oszt. *turitla-*, *turema-* „schnarchen“: m. *horkolni*, *hortyogni*; f. *kuorsaa-*, mord. *kurgaksti-* rülp-sen), úgy hogy magának az ugor „guttur, torok“ szónak etymonját eredeti hangutanzó *k_r* alapszóban kereshetjük. Ehhez ugyanis a vog. *tur* „vox“, oszt. *turit-* „schnarchen“ szerint számíthatók még: mord. *korta-*, *korhta-* „sprechen“, *korša-* „schlürfen“, *kirna-* „schnarchen“; finn *kuorsaa-* „schnarchen“; m. *horkol-*, *hortyog-*.

Alakra nézve a m. *torko* (*torok*), f. *kurkku*, mord. *kurga*, *kurgo* szók az oszt. vog. *tur* (*tūr*, *turr*)-hoz képest ugor *-k* képzős diminutív alakok (v. ö. vog. *turkä*, *turukä*); szintígy *-sk*, *-ks*, (*-ś*, *-s*)-vel: zürj. *gorś* (*goriš*), lp. *karas*, *kirs*. A dim. képzőnek jóformán az is volt a rendeltetése, hogy a hangutanzóságból kiemelkedett „guttur“ jelentést különböztesse meg. A *k_r* (*tur_r*, *gor_r*) névszói alaphól való egyező denominatív igék: zürj. *goröd-*, *karöt-*, votj. *kvarēt-* = osztB. *turit* (ebben: *turitla-*); a zürj. *gorzi-* azonban igezői *k_r* (*gor-*) töltől való frequentativumnak látszik, v. ö. f. *kuorsaa-* (e h. *kuorsada-*) és *kuorsu-*, *kuorsku-* „sternutare, fremere“.

253. **töpöröd-** (*töpörödni*, pr. 3. -dik corrugari, marcescere, zusammenschumpfen: *töpörödött* rugosus); **köpöröd-** (id., a székeleyknél); csöpöröd- id. (Dtúl, Kemenesalján); — **töpörtő** speckgriebe;

töp- (*töpni*, pr. 3. *töpik* einschrumpfen (p. o. *töpött* szőlő, szilva): Dtúl; **töpped-** (*töppedni* = *töpni*, frequ.):

észt. *kiprase, kipratse* (nom. *kiprane*) runzelig; *kipras*: *k. tombama* runzeln (in runzeln ziehen), *k. minema* corrugari || finn. *kiperä* krumm, zusammengerollt, gewunden, kraus: *kiperät sarvet* krümme, gewundene hörner; *k. tuohi* zusammengeschrumpfte birkenrinde; *mennä kiperään* sich krümmen, sich krollen; — *kyperä* id.

lp. *kebbre-* contorqueri, circumplicari (p. o. funis, serpens); *kebbre-* contorquere; — *kobrane-* convolvi, sich zusammenrollen (p. o. cortex betulinus), *kobrete-* convolvere: — *kuope-* corrugare, complicare: *kuopaldak* contractio in plicas | lpF. *guovaldak* runzel, falte.

zürjP. *kör-* falten, runzeln, zusammenziehen (морщить, корчить): *körsi-* sich falten, sich runzeln.

Nyilván a *k*-n kezdő szóalakok itt az eredetiek, mint a melyek a többi fölhozott ugor nyelvekbeliekkel egyezőleg még a magyarban is találhatók. — Az *r*-es képzésű szótót (m. *töpör-*, *köpör-*) elsőben névszóinak vehetjük, a finn *kiperä, kyperä*, észt. *kipra* szerint (v. ö. f. *katkera* a *keserü* cikkben, szintígy a m. *homorod*-beli *homor* tövel egyező f. *komero, kumaro*, észt. *kummara*, lásd fent a III. lapon); ugor alak szerint: *k₃b₃r₃* (v. ö. a *kapar* cikkben f. *kopara, kopra, koura*: ugor *k₃b₃r₃*); az ezzel egyező igetők (lp. *kebbre-*, zürjP. *kör-* lappangó denominativ képzéssel alakultak (v. ö. *kapar* alatt zürj. *kur-*; v. ö. Nyelvt. Közl. X, 19. 37.). S csakugyan igető, bár szintén lappangó képzős igető az a mi *töpöröd*-ben a voltaképen frequentativ *-d* képző előtt van (v. ö. NyK. X, 61. 62.); nem különben válik ki a *töpör-tő*-ből *töpört-* igető, mely *töpör-től* momentán *-t* képzővel alakultnak vehető (v. ö. *tart-*, *kisért*, *sér-* és *sért-*). — Az *r*-es *k₃b₃r₃* tö ellenében tüntetnek föl egyszerűbb *k₃b-* alapszót, a m. *töp-* igén kívül: lp. *kuope-* (lpF. *guove-*, ebben: *guovaldak* = lp. *kuopaldak*), meg m. *töpped-*, mely frequentativ *-d*-vel van, s melynek kettős *pp*-jében még nyoma látszik a *töp-* igének denominativ-féle képzésének, azaz: *töpped* e h. *töphed*, v. ö. Nyelvt. Közl. X, 61. 62.); e szerint pedig a *k₃b-* (*k₃b₃*) alapszót is névszóinak kell tartanunk, a milyen a m. *homorod-*, *homorú* alapszavának mása (lásd a III. lapon). Jelentése tehát ez volt: „krumm, gewunden; krümmung, falte, runzel“ (v. ö. *kiperä*).

Hihető hogy még idetartozó: m. *kebel, köbel* (acc. *kebele-t*) „sinus, busen“, azaz voltaképen „sinus vestis“, mely

értelem lényegesen egyező a „plica“-félével. Megmaradt ebben az ugor *k₂b-* alapszónak lágy *b*-je a *köpör-*, *töpör*, *töp*-beli megkeményedett *p* ellenében (v.ö. *hólyag*, azaz: *hovolyag*, *hovad-*: *hupolyag*, *hupa*; v.ö. *habar-*, *zabar-*: *zavar-*); az *l*-es képzésre nézve v.ö. finn *onte* és *ontelo*, *kainalo* a hón cz. alatt. A MNySzótára fölhozta mandsu *ɣefeli* nem épen „kebel“, hanem „bauch, schoß“, tehát bizonyos test-tájat jelentő szó.

D.

Lásd a *T*-hez való előjegyzetet. — Kétféle explosiv dentalissal, mint szókezdőhanggal, él a magyaron kívül még a zürjén-votják, s így össze is találkozók a m. *d*-vel zürj. votj. *d* (v. ö. *diadalom* alatt votj. *dš*-; *dij* al. zürj. votj. *don*, *dun*; *dorgál*, *doroszol* alatt zürj. votj. *dor*-, *dur*-). Egyéb ugor nyelvekben a szókezdő m. *d*-nek is, úgy mint a *t*-nek, az explosiv hangfokon megmaradt egyféle *t* felel meg (lpF.-ban csak *d*) s ennek szokott fejlődése szerint néha *s* (*š*, *č*) és *h*, meg osztB.-ban *l* (v. ö. *derű* alatt lp. *šara*, *dij* al. észt *suhku*; *dől*, *dönt* alatt cser. *šind*-, *šinč*-, finn *heittä*-).

[254. **dagad** (*dagadni* tumere, tumescere; extuberare: *föl-d.*, *meg-d.*); **daganat** tumor, apostema:

Lásd a *dug*- czikk alatt. — A *daganat* nomen verbale-ből kiváló *dagan*- igető a *dag*- (*dug*-) alapigéből momentán (perfectiv) -*n* képzővel alakult (v. ö. *köszön*-, *gyohon*-, *gyapon*-), míg a *dagad*-beli -*d* képző frequentativ (continuativ = ug. -*nd*; v. ö. mord. *tongind*-). — Szóegy. 253. egy zürjP. szójegyzékből föl van hozva: *doj* „нарьвъ (geschwür)“; de ennek a szónak egyébként „vulnus (рана)“ jelentése dívik, s nyilván egy vele a votj. *dej* „verderben, elend, leiden“, úgy hogy alig tulajdoníthatunk neki „daganat, tumor“-féle első és alapjelentést.

255. **dér** [*dêr*] (acc. *dér-t* v. *dere-t* gelu, alor Moln. A.; pruína: *dér vette virágok*; adj. *déres*, *deres*): lásd a *der-med* czikk alatt.

256. **dermed** (*dermedni* obrigescere, emori: *meg-d.*);
dermeszt (*dermeszteni* erstarren machen):

finn. *tyrmiä* rigidus, vix flexibilis; *tyrmisty-* rigescere, rigidum fieri: *tyrmäy-*, *tyrmey-* id. (ex stupore, et ita animo linqui); — *tyrettä-* sistere, cohibere (fluxum sanguinis), impedire (cursum, progressum): *tyrey-*, *tyrehty-* sisti, cohiberi, cessare (a fluxu).

osztB. *tarim* hart, rauh, streng (жесткий: *t. sam* hartes herz, hartherzigkeit, *t. kevi* harter stein, diamant; *tarma jita* hart werden, затвердѣть) | osztIrt. *tāram* fest, stark.

A causativ képzésű *f. tyrettä-*ből intransitiv *tyre-* „starren, rigere (non moveri)“ ige következik (v. ö. a *tyrey-*, *tyrehty-* reflexiv és momentán refl. származékait) = oszt. *tar-* e h. *tār-*, a *tarim* [*tarmi*] participiumban (v. ö. osztB. *sorim* száraz: *sor-* száradni); a *f. tyre-*, oszt. *tar-* [*tār*], vagyis ugor alakú *t₃r-* alapigéből momentán (perfectiv) -*m*-vel származott igető: *t₃rm-* = *f. tyrmä-*, *tyrme-* (ezekben: *tyrmäy-*, *tyrmey-*), *m. derme-* (*dermed-*).

Most ugyan közönségesen „pruina, reif“ értelemben dívik: **dér** [*dér*] (acc. *dér-t* v. *dere-t*, adj. *derés*). Molnár A. még így magyarázza: „gelu, algor“ (s e mellett „pruina“ zuzmaráz, hóharmat); szintígy értik még e szót a székelyek: „a hidegnek azon mértéke, mikor a folyóvizek annyira befagynak, hogy e miatt a malmok sem foroghatnak“ (Tájszótár). No már ez igazi „fagy (frost)“, v. ö. *dér vette szőlő* v. *virágok*; s egyszersmind szembetűnő, hogy ez ily jelentésű *dér* (*dere*) a fent kifejtett *t₃r-* „rigere“ igéhez tartozik, még pedig ehhez szintoly alaki viszonyban áll, mint *tér* (*têr*, *tere*) a *tér-* igéhez (lásd a *terjed-* cikket); e mellett még megjegyezhetjük hogy egyazon képzéssel valók: *derme-* (*derme-d-*) és *terme-* (*terem*, *teremni*).

257. **derű** *serenum*, heiteres wetter (*borúra derű*);
derül-ni sich aufheitern, hell werden; **derhenő**, *derhenyő*
serenum (*d. leszen, mert verhenő a menny* *serenum* erit,
rubicundum est enim coelum. Münch. cod.):

osztB. *lert* bekannt (известно): *lerta veripsa* aufdeckung, offenbarung (обнаружение); *leramt-* (offenbaren, erklären):

leramtipsa offenbarung, erklärung, bekanntmachung (откровение, объяснение, объявление) = *liramt*- offenbaren, erforschen (открыть, изследовать, извѣдать); *lirta* (adv.) klar, offenbar, deutlich (явно); *lir*, *liriñ* bekannt (*lir* чо aufrichtiger mensch, откровенный).

lp. *šāra*, *šārat* serenitas, serenum, klares wetter | lpF. *šārra* id.

A fölhozott osztB. szókból *ler*, *lir* alapszó válik ki: „offenbar (bekannt, erkannt) = klar, hell“ (*lir* чо „nyílt“ ember); *leramt*-, *liramt*- denominativ ige, a milyenek p. o. *šimlant*- „kevesbíteni“ (*šimil* kevés), *takamt*- „megerősíteni“ (*tak* erős, erősen tartó); *lert*, *lirt* pedig *t* képzős adjectivum, a milyenek még p. o. *lebit* (adv. *lepta*) lágy (= Irt. *tēbet*; zürj. *nebid*, votj. *nebit*), *lavirt* nehéz, a melyek nyilván a finn -*da*, -*dä* képzős (vagy -*eda*, -*edä* helyett -*ea*, -*eä* végű) adjectivumoknak felelnek meg. E képzésnél fogva, s különösen a *lavirt* analógiája szerint (lásd a *teher* cikket) a *ler*, *lir* alapszónak egyszersmind igezői értéket tulajdoníthatunk („apparere, clarum esse, splendere“), v. ö. finn *kopea* [*kobeda*] a *hólyag* cz. alatt, f. *hopea* [*hobeda*] a *ta-vasz* cikkben, f. *nopea* [*nobeda*] a *tapod*- cikkben, f. *sokea* [*sogeda*] a *titok* cikk alatt. — Továbbá annál fogva hogy az osztB.-ben szókezdő *l* nagyrészt *d*, *t*-ből vált, mely az osztlrt.-ban meg a vogulban is még *t* (v. ö. a *tolvaj*, *terjedni* cz. alatt az osztB. szókat), a *ler* (*lir*)-nek ugor alakjául *tšr*-vehető föl, melynek érthető változatai m. *der*- és lp. *šār*. Gyanítható még, hogy ennek a *tšr*-nek eredetileg hosszú volt a vocalisa (*tšr*-), megelőző diphthongus után (*tšjr*), v. ö. osztB. *lerimt*- = osztlrt. *tēremd*-, „kitéríteni“ (ugor *tšgr*-ből, lásd a *terjed*- cz.), osztB. *lel* „lent való, alacsony“ = vog. *lajl* „láb“. S így a m. *derű* alapszava valaha különbözhetett a *dermed*, *dér* [*dere*] alapszavától. — A m. *derhenyő* névszói alapra mutat (v. ö. *vérhenyő*, *porhanyó*: *vér*, *vère*-s és *por*); *derű* lehet *der*- [*dér*-] igétől nomen verbale, de akár névszótól is: *dereve*, *dereme* helyett (v. ö. *kilgyró*, *tetű*).

Bármily tetszetes is a m. *derű*: oszt. *eder*, vog. *äter* „klar, heiter“-féle összeállítás (Szóegy. 256.), de mindenesetre baja hogy szó elején volt önhangzó kora elvesztését föltételezi, a mire épen, rákövetkező dentalis mellett, ezen egyetlen egyen kívül nem volna más eset. Egyébiránt mint az *eder*, *äter*-nek megfelelő magyar alakot ezt várnók: *eler* v. *ezer*.

258. **dévaj** petulans; **déványos, dévályos** (*divályos*) tüchtig, kräftig, stark, wacker (*d. bor, d. termés, d. asszony*. Győrvidéki: Tájsz., MNySzót.): lásd a *diadalom* cikk végén.

259. **diadalom** (acc. *-lmat victoria, praevalentia* Moln. A., *diadalmas victoriosus, devictor*);

divat valor, pretium M. A. (*divatjában van a munka ferveret* opus):

finn. *taita-* (pr. i. *taidan*) posse, scire (können, verstehen, in etwas geschickt od. mächtig sein), möglich sein (wol mögen = vielleicht): *taidan lukea* tudok olvasni, ich kann (verstehe zu) lesen, *t. ruotsia* ich kann schwedisch (bin des schwedischen mächtig); *taitaa sanoa* er mag wol sagen (fortasse dicit); *taito* scientia, gnaritas, peritia alicujus rei (*luku-t. kunst der lesens*); — *taipu-* (sich bewältigen lassen), sich zu etwas vermögen lassen, geneigt werden, sich hingeben, *adsuescere*: *jo taipuu* jam declinat, lassus corruit; *taipuu siihen* eo se flecti patitur; *ei tairu sulhaisiin* procis non ad-suefit, eos non admittit; *taipunut viinaan* ebrietati deditus; — *taistele-* luctari, ringen; — *toipu-* revalescere, ad vigorem revenire: *toivutta-* (v. caus.) reficere, refocillare, recreare; *toitta-* = „*toivutta-*“; *toittu-*, *tointu-* = „*toipu-*“.

ész. *taid* (g. *tai'o*) verständigkeit, achtsamkeit; — *taibu-*: *rîe ei taibu* das zeug lässt sich nicht biegen, *kêl' ei taibu* die zunge kommt nicht fort, ist steif: *ma ei taibund minna* ich vermochte nicht zu gehen; — *toibu-* sich erholen, genesen: *toibuta-* gesund machen, erquickern, beleben; — *toit-* (pr. i. *toidan*) ernähren, speisen, füttern: *toidus* nahrung.

lpF. *daidde-* können (wol mögen, möglich sein): *dai-dam boattet* ich komme vielleicht; *daidi* es ist möglich, mag sein | lpS. *taide-* scire: *taita, taiti* forte, fortasse.

vogK. *taj-* möglich sein, wert sein, taugen, dürfen: *at taj usne tujtχatuχv* nem lehet városnak elrejtőznie (= város nem rejtőzhetik, не может городъ укрыться Máté 5, 14.); *am at tajam* ich bin nicht wert, taue nicht zu . . (я недостойнъ M. 3, 11.); *tajpen* tauglich, passend (удобный M. 26, 16.).

osztB. *tij-*: *an-tijil* es geht nicht an, ist nicht möglich (не годится, нельзя).

voj. *dīs-* wissen, verstehen, kundig sein: *d'šet-* lehren.

Ellenében az „észlelés, megérzés“ fogalmából kiinduló f. *tietä-* „scire, wissen“ igének (lásd a *sejteni* cikket) a f. *taita*-nak alapfogalmául határozottan „képesség, erővel bírás“ tűnik föl, vagyis ez: „vermőgen, kraft haben, valere“ (finn „*jaksa-*“), miszerint is ez utóbbit, habár alkalmilag a *scire*, *tudni*-féle fordításban a *tietä*-vel összetalálkozik is s ettől alakilag lényegesen csak mélyhangúsága által különbözik, most már nem csak a *tietä*-nek változatának (Szóegy. 239.), hanem különvaló szónak tartjuk. Alaprésze *tai-* mutatkozik színtezzen vagy kevésse eltérő *toi-* alakkal még néhány más finn igében, melyek biztos elemzéssel a „valere“ alapjelentésre vezethetők vissza. Ugyanis maga a *taita-*, illetőleg *taida*- ugyanazon képzővel származik *tai*-tól, a melylyel *jouda-* a *jou-* (ugor *j.g-*) alapigétől (lásd a *jut-* cikk alatt; v. ö. finn *itä-* [idä], *hyllää-* [hylläda-] fent. 153. 170. ll.). Egytagú igetöktől meg van a finnben *-bu*, *-bü* (*-pu*, *-py*)-féle reflexivum (p. o. *juo-*: *juopu-* sich betrinken, *syö-*: *syöpy-* gefressen werden, meg: sich anfressen, sich voll essen, *saa-*: *saapu-* sich bekommen lassen, zu haben sein, zur hand sein); ilyen *taipu-* (észt. *taibu-*) „sich wozu vermőgen lassen“ (v. ö. *saapu-*), s a *tai-* alapigének „vermőgen, kraft haben zu etwas“ jelentése nem egyéb mint a transitiv jellemű „valere“ fogalom (v. ö. m. *birni* és *rä-birni vkit vmire*). Szintilyen képzésű *toipu-* (észt. *toibu-*) „zu kräften kommen“, s innen *toi-* „bei kräften sein = valere“ (v. ö. finn *makaa-* „liegen“ *makau-*, *makaantu-* „bettlägrig werden“, azaz „in den zustand des liegens kommen“; megjegyezzük tehát, hogy a *toipu-* reflexiv ige inchoativ jellemű); az ezzel egyetérő *tointu-* igében a reflexiv képzés megelőző frequentativ (continuativ) *-nt* (=ug. *-nd*)-féle képzéssel van combinálva (v. ö. *makaantu-* e mellett: *makau-*). Továbbá f. *toitta-* „reficere, recreare“, észt. *toit-* (*toita-*) „ernähren, füttern“ *-tta* képzős causativ igében *toi-* szintén a „valere, bei kräften sein“ jelentéssel mutatkozik. Végre *taistele-* „luctari“, azaz „viribus contendere“ igében a *-stele* képzőrész vagy kettős frequentativ *-skele* (*-ske-le*) helyett való (v. ö. *käy-*: frequ. *käyskele*, *istu-*: *istuskele* stb.), vagy perfectiv *-sta* és frequ. *-le*-ből alakult (v. ö. *katso-*: *katsasta-*, *katsastele-*; lásd *-sta*-féle finn igékről NyKözl. X, 16.).

A szerint hogy az ugor *k.g-* „splendere, lucere“ ige a finnben *koi-*, *kui-* alakot öltött (lásd fent 102. 103. ll.) az íme

kifejtett f. *tai-*, *toi-* „valere“ ige is lehet régibb (ugor) *t_g-*ból való; nem ellenkezik evvel a vog. *taj-* sem, mert a vogulban is a *g:j* hangfejlődés igen közönséges: az itt fölhozott *tajpen* teljesen olyan szó a milyen vog. *kujpen* az ugor *k_g-* „splendere“-től (lásd a 102. l.). Ilyen eleve sejtett hajdani *t_g-* igére pedig találunk is még tényleges bizonyítékot a finn *tuke-* (azaz: *tuge-*, pr. 1. *tu'en*) „fulcire, sustentare, roborare, tueri“ és *tuke*, nom. *tuki* (azaz: *tuge*, gen. *tu'en*) „fulcrum, sustentaculum“ ige és névszóban, melynek „valere“, illetőleg „robur, firmitas“ alapjelentésére még a *tukeva* „firmus, robustus“ (s továbbá „crassus“) melléknév mutat, a mely tkp. nomen agentis „valens, sustentans (megbíró)“; v.ö. *tuki-toivo* „spes firma, tuta“. Az észtbén így hangzanak e szók: *tuge-* (pr. 1. *to'en*) stütze sein (*tugene-* erstarken), *tugi* (gen. *to'e*) stütze, *tugev* (gen. *tugeva*) fest, stark (meg: schwanger). Így ezen finn-észti *tuge* csakugyan olyan eredetibb szóalaknak tűnik föl, a milyen *joke* (azaz *joge*) „fluvius“ a f. *juo-* (*jō-*) „fluere“ (= ug. *j_g-*) ige mellett (lásd a *jó* „fluvius“ czikket) — Még egy nyoma a hajdani ugor *t_g-* „valere“ alapigének: osztB. *tagit* „stark, fest, stämmig, gedrungen“ (твердый, крепкий, плотный), kopott végű alakban: *tak* (*tāk*), s így a vogulban is: *tāk* „fest, stark“ (*tākmem* erősödöm), vogL. *taχ* stark. Ezen *tagit*-nak megfelelne *tukeva* mellett finn *tukea*, azaz: *tugeda* (v.ö. észti *kobeva* e mellett: *kobeda* = f. *kopea* (fent a 107. lapon).

Az ugor *t_g-* (*t_g*) igének megfelel a m. *diadalom*-beli *dia-*, s ezt bátran egy hajdani **daja-*, *dojo*-ból valónak vehetjük, v.ö. *kiált* és *kajált* (v.ö. *híz-* a *háj* cz. alatt, fent a 71. lapon). Ennek „vincere“ jelentése közvetlenül a „valere, praevalere“-ből foly, v.ö. finn *voitta* vincere a *voi-* „valere, pollere“-től. — A *divat*-beli *diva-*, *divo-* (*div_g*) ige tkp. *divo-*, s megelőző **dajvo*, *dojvo*-ból valónak vehető, vagyis *v*-be átment ugor *-m* képzős tőnek, a milyen a *tolvaj*-beli *tolvo* = vog. *tolma-* (lásd a *tolvaj* czikket). Ily fölfogás mellett szól a m. *dévaj* „petulans“, mely így a *tolvaj*-nak teljes hasonmásának mutatkoznék s melynek mostani jelentése csakugyan régibb „validus“-féléből keletkezhetett (v.ö. ném. *keck* = *quick*, ebben: *er-quicken*). S hiszen e *dévaj* alapúl szolgál a győrvidéki *déványos*, *dévályos* (másutt *divályos*) szónak, mely ezt teszi: „sikeres, erejében v. divatjában levő“ (*d. bor*, *d. termés*, *d. testű ember*), aztán „derék, jeles“ (*d. asszony*). Jelentésével közel áll a f. *taida*-hoz votj. *dış-*, melynek *ş*-je frequ. képző = ugor *-sk*; *dışet* „lehren“ tehát ebből: „könnyen machen“, v.ö. lpS. *mattete-*, lpF. *mattate-* „lehren“: *matte-* „posse, callere“.

Pr. 26: 241
364.

Talán ide való még: finn *tuima* (*tui-ma*) „vehemens“ (p. o. ventus, ira), azután „fervidus, ferox, immitis“, mind a „validus“ alapjelentésből.

N. XXIII. 143. 260. *dij*, *dij* (acc. *dija-t*, *dij-t* preis, lohn: bußgeld; *Platonen*: *vér-dij*, ember *dija*; adj. *dijas*, *dijas*).

Stirk. Lehnw.

in Slov.

55.

Kétség nélkül a m. *dij*, a mely tkp. „aequivalens, entgelt“-et teszen, azon m. *d_sj-* (= ug. *t_sg-*) „valere“ alapigéhez tartozik, melynek momentán (perfectiv) alakjától *divo-* (lásd a *diadalom* cikket) való ez: *divat* „valor, pretium“ (Molnár A.). Magának a *dij*-nak is föltűnik még a „valor (= geltung, wert)“ jelentése e szólásban: *én is az ő díjára jutottam* v. *én is az ő díján vagrok*. Még pedig alak szerint a *dija*, vagy hangsúly-nyújtással *dija* tö egyező a *d_sj-* (*d_sj_s-*) igével, mint képzőtelen nomen verbale (v. ö. *gond*, *híd*) vagy akár eredetileg ez igével egyező névszótó (v. ö. *jó* fluvius = f. *jöge*, = ug. *j_sg-* „fluere“), azaz egyazon a f. *tuge* (nom. *tuki*)-val, melynek azonban másféle különösb jelentése van („fulcrum, sustentaculum“). — Azonban a magyaron kívül is fejlődött még a *t_sg-* „valere“ igen „pretium, lohn, entlohnung“-féle jelentés:

mord. *toj* brautpreis (Reg., a tatároknál „*kalim*“).

ész. *tuhku* (gen. *tuhu*) nebenverdienst des knechtes; *tuhu-hobune* ein pferd, welches er sich zu seinem eignen gebrauch hält; *t-hein*, *t-vili* heu, getreide, das er von einem eignen landstück erntet oder womit ihm dienste vergolten werden (Wied. szótára) — ezeket pedig egész találoán így is fordíthatjuk: „*dij*-ló, -széna, -gabona“; *tuhku* szabályosan ebből: *tug-ku*, a *titok* cikk alatt fejtegetett *-ku* vegyes nomen verbale-képzővel. A közönséges *t: s* változással fordul elé *tuhku* h. *sohku*, *sohki* is (nom. *sohk*, g. *sohu*, *sohi*), melynek Wiedemann ilyen használatát közli: *sohi-hobune* pferd, das der bei einem bauer dienende knecht für sich selber halten darf, *sohi-mā* landstück, das er für sich selbst baut, *s-vili* das davon geerntete getreide, *s-tő* arbeit, welche er für sich selbst tut.

Gyanítható, hogy a finn *hinta* „pretium rei emendae“ eredeti „valor, geltung“ értelemben a *t_sg-* (f. *tuge-*) „valere“ igének származéka ilyen megelőző alakokból: *hiinta*, *huinta* (*suinta*, *tuinta*), *tuenta* (*tugenta*). — Tekintetbe jönnek azonban a (már Szóegy. 257. a m. *dij*-val egybevetett) osztják és vogul, s az ezektől nyilván el nem választható zürj.-vojti. szók is:

oszt. *tañ* brautgabe, *tin* preis, pretium (*tineñ* teuer) | osztB. *tin* preis, *тйна*: *tiniñ* teuer || vog. *tin*, *tinn* preis *тйна* (*tinnel*-verkaufen, *tinnelaht*-um den preis handeln, *тнпробаться*) | vogK. *tin* id. || zürj. *don*, votj. *dun* preis, lohn (*dona*, *duno* teuer, wertvoll). — Az oszt. és vog. alakok ugyan magashangú *t₃n*-re utalnak, de ez lehet mégis a *t₃g*-igének származéka, oly fölvétel szerint, hogy először is *t₃n*-ből elrövidült, ez meg legközelebb *t₃jn*-ből hajlott át magashangra, a *j*-nak hatása alatt (v. ö. *jó* „bonus“ alatt oszt. *jim*, *jem* e h. *j₃m*); s meg kell jegyezni hogy a *t₃g*-ige a vog. és oszt.-ban csakugyan már *j*-vel van (*taj*-, *tij*-: lásd a *diadalom* cikket). A *tañ*, *tin*-nek e szerint *t₃n*, *t₃jn*-on át eredeti *t₃gn₃* alakja következik, mely a *t₃g*-igéből *n* képzővel alakult, úgy mint *k₃gn₃* (oszt. *hon*, zürj. *kon*, m. *hón*) a *k₃g*-„flecti“ igéből (lásd a *hón* cikket, fent a 113. lapon); egyező vele a zürj. *don*, votj. *dun* épen a szerint hogy zürj. *kon* „hón“ a *k₃gn₃* alapalakból való.

261. *dísz* vigor (das gedeihen, lebensfähigkeit, starkes vorkommen, v. ö. a MNySzótára értelmezésének 4-dik pontját: „siker, divat, becs“: *őszszel van dísze a gyümölcsnek, farsangban a táncznak; nincsen dísze*); pracht, stattlichkeit, schmuck, zierde; *díszes*, *diszes* decorus, decens; *díszle*-(*díszleni*, pr. 3. *diszlik* laete provenire, procrecere, vigere; *díszlik a munka; d. a vetés; nem díszlik* = soványon terem Kreszn.).

Első helyre téve a *dísz*-nek nem „fény, ékesség, pompa“-féle, hanem a „vigor“ jelentését, mely a szónak mai népnyelvi használatában is túlnyomó s csak egyedül van meg a *díszle*-ni származékigében, könnyen akadunk mint alapszavára a m. *d₃j*- (= ug. *t₃g*-) „valere“ igére, mely a *diadalom*, *dívo*- (*divat*) szóknak is alapjuk, meg a *díj* (tkp. „valor“-)nak (lásd e cikkeket). A *dísz* (*dísze*) fő lehet ugyanis frequentativ -sz (= ug. -sk) képzővel (v. ö. *úsz*-, *kósz*-, *kúsz*-) ebből: *d₃jsz*- (*d₃jsz₃*-) a *j* miatt magashangra áthajlott igető (v. ö. *tűz*) mely egyszersmind meglátszó tolvábbi képző nélkül nomen verbale (v. ö. *gond*, *híd*; *harc* a *harap*-cikkekben).

262. **dob** (acc. *dobó-t* tympanum, trommel); **dobasz** turgidus, tumidus, ganz voll, strotzend (*d. has, d. erszény*); **dobza-** (*dobzani*, pr. 3. *dobzik* tumet, turget, protuberat Sándor I.):

Lásd a *domb* czikk alatt.

263. **dob** (*dobni* jacere, projicere: *el-d.* abjicere, követ *d. a kútba, sárt d. a falra*; frequ. *dobál-ni*); **tob-** id. (*tobd le barát a vakarót* Moln. A.):

vog./b. ~~tāmp-~~ vog. *tumps-*, *tumpš-* (schwabben, locsogni): *vit tumpsi* v. *tumpši* вода шевелится (t. i. „ha sajtárban viszik“).

Mint a *tumps-* ige synonymumát Reguly még ezt hozza föl mellette: *rautkat-* (*vit rautkati*), a miben *raut-* = vogK. *rovt-* „vetni, werfen, säen“. Midőn tehát a *tumps-*, *tumpš-* nak amúgyis szembetűnő a frequentativ képzése (*s, š* = ug. *-sk*), feltehető, hogy *tump-* (vagy akár *tumb-*) magára szintén *raut-* félét teszen, azaz: „vetni, csapni“; miszerint a *vit tumpsi* mondatot így is fordíthatjuk: „a víz *csapkod* (a sajtárban)“. Ennek a vog. *tump-* (*tumb-*) igének pedig szabályosan megfelel a m. *dob-*, illetőleg *tob-*, v. ö. *hab* = vog. *kump*, osztB. *χumb* (lásd a *domb* czikk alatt).

264. **domb** (acc. *dombo-t* tumulus, tuber terrae, tuber Moln. A.; adj. *dombos*; *domború* turgidus, tumidus, convexus, *domborod-* turgescere, protuberare):

vog. *tump*, *tumb* insel (островъ).

ész. *tomp* (g. *tombi*, *tombu*) klump, klumpen, stück, knollen.

lp. *tobbos* pulvinar, quod clitellis rangiferorum subiiciunt.

Ez összeállításban csak azon akadunk föl valamennyire, hogy az egy ugor *t_{mb}-*nak megfelelő m. *domb* nem ejtette el az *m*-et (v. ö. *eb*: vog. oszt. *amb*, *hab* unda = *k_{mb}*, vog. oszt. *kump*, *χump*, *χumb*; szintígy eredeti *-nd*, *-ng* helyett a magyarban csak *-d*, *-g* szokott lenni). Amde van mégis példa rá, hogy az ily nasalis-vesztett szóalak mellett még az eredetibb nasalissal való is eléfordúl: *joh* és *jonh* (*joho*, *jonho*,

lásd a 152. lapon), s így a *domb*: vog. *tumb* egyezésben az említett hangmegfelelésre nézve bátran megengedhetjük a kivételt. De a szabályosabb *dob*-alak is megvan még ezekben: **dobasz** turgidus, tumidus, ganz voll, strotzend (*d. has*, *d. erzsény*; *d. hasú* Abaúj vmegyéből, Kassai I, 444); **dobz-** (*dobzani*, pr. 3. *dobzik* tumet, turget, protuberat Sándor I.). Sőt nagyon hihető, hogy maga a **dob** (*dobo-t*) „tympanum, trommel“ tkp. „turgidum quid“, s így csak különösb értelmet öltött más alakja a *domb*-nak = ug. *t,mb*.

265. **dorgál** (*dorgálni* reprehendere, objurgare, corri- *Uk. XXIII. 265* pere, castigare);

doroszol (*doroszolni* leviter subigere, pastinare PPáp.):

zürj. *dor-* schmieden (ковать), *dorli-* id. (frequ.): *dorís* schmied || votj. *dur-*: *durís* id.

mord. *türe-* sich schlagen (verekedni): *turgadi-* id. (inchoat.) | mordE. *ture-* (Reg. *türe-*) sich schlagen, kämpfen, balgen: *türgado-* in streit geraten.

lp. *toro-* pugnare, bellare: *toro* pugna, bellum | lpF *doarro-* kämpfen: *doarro* kampf.

finn. *tora* jurgium, rixa, reprehensio (*nostan toran rixam moveo*; *tora-hammas* dens caninus, hauer, agyar); *toru-rixari*, objurgare, increpare: *toruskele-*, *toreskele-*, *toraile-*, *torele-* id. (frequ.); *torahta-* id. (mom) || ész. *tora* aufruhr, zank, streit; *toru* id.; *torele-*, *torele-* zanken, streiten, keifen, schelten (*ta toreleb mind er schilt mich*); *torahta-* (D.) einmaligen lärm erregen, einen tüchtigen hieb geben.

eserM. *torl-* (pr. 1. *torlem*) increpare.

Első jelentésül az a fölhozottakból kiváló ugor *t,r-* (*t,r,-*) igének nyilván ezt kell tulajdonítanunk: „klopfen, schlagen, hauen“; ez szorosb alkalmazás szerint módosulva: „schmieden, cudere“ (zürj. *dor-*), „hacken“ (m. *doroszol-*); „verekedni, pugnare“ (mord. *türe-*, *ture-*, lp. *toro-*); azután ez utóbbiból általánosodva: „streiten, zanken, schelten“ (m. *dorgál-*, f. ész. *toru-*), azaz szintén „hauen, schlagen“ — de csak „szóval“. Elétünteti az eredeti jelentést még a finn és ész. is: *tora hammas* szószerint „hau-zahn, hauer“, *torahhta-* „einen tüchtigen hieb geben“. V.ö. orosz *branit* „schelten“ = ósláv *braniti* „pugnare“.

gr. xii. 393.

266. **dől, dül** (*dólni* ruere, labi : *le-d.* procidere, de-labi, corruere: *ledölt fa*; *ki-d.* excidere, elabi; *reá-d.* *vmire* auf etwas fallen, sich hinwerfen); **dőled, dülled, düllyed** (*dóledni* hervorfallen: *dőledt szemek* oculi eminuli PPáp., *ki-dülldés* extuberatio Moln. A.), *dőledez-ni* sensim ruere, collabi (Pázm.); **dőjt** (*dőjteni* fällen, umstürzen, umwerfen, niederlegen: *le-d. fát*, *ki-d.* herausfallen lassen, ausschütten):

Simonyi:

dönt (*dönteni* = *dőjteni*):

A m. nyelv
II. 141.

finn. *työntä-* (pr. i. *työnnän*) trudere, propellere, projicere (*työnsi venheen vesille* cymbam in aquas propulit), emittere, expedire (*työnsi orjan työhön* er schickte den knecht zur arbeit).

gr. 28: 433

oszt. *tív-* geboren werden | osztB. *tii-* id. (раждаться): *tíim mu* geburtsort, родина; *tíili-* in menge wachsen; geschehen, sich zutragen (нарастать, приключаться); *tíilt-* erzeugen, gebären, hervorbringen, schaffen (отродить, раждать, творить).

vogB. *tél-* geboren werden (родиться); *télt-* gebären, erschaffen | vogK. *tel-* родиться; • *telt-* erschaffen, сотворить (Máté 19, 4).

eser. *šind-* (pr. i. *šindem*) deponere, setzen, pflanzen (*ültetni*); *šinž-* (pr. i. *šinžem*) sedere, sitzen; (pr. i. *šinžam*) considerare, sich setzen, sich niederlassen (*keče šinžeš* sol occidit | eserM. *šind-* és *šinž-*).

A „cadere, fallen (esni)“ causativumával („fällen, ejteni, fallen lassen, f. machen“) legszorosan rokon igefogalmak „werfen“ és „legen“ (v. ö. *dőjt, dönt* um-werfen, *el-ejteni* „fallen lassen“ és „er-legen“ p. o. vadat; v. ö. *vetni* „werfen“ és „legen“. p. o. *alapot v. grund* legen); ezek pedig (t. i. „werfen, legen“) egyik másik nyelvben „parere, gebären“ értelemben is fordulnak elé, különösen idétlen szülés (abortus)-ról: ném. „junge werfen“ meg „eier legen (ova parere)“, m. *fattyat vetni* spuriam prolem edere, *el-vetette borját* a tehén; észt. *heita-* „werfen, legen“: *lasta h.* abortiren (gyermeket elvetni). Ebből következik, hogy a „parere, gebären“-nek megfelelő intransitiv „nasci, geboren werden (zur welt kommen)“ fogalom kifejezésére a „werfen, legen“-nek szintilynemű ellenfele, t. i. „fallen“ ige is alkalmas

vagyis ily különösb értelemben vehető: „hervorfallen, zu tage fallen (= zur welt kommen)“. S csakugyan föl is tün-
teti ez észjárást p. o. a vogul, hol *šamne pati*, tkp. „szembe
esik (fällt zu augen, zu tage)“ egyenesen ezt teszi: „nasci-
tur, wird geboren“ (vogK. Máté 1, 16. „Mária, kitől *šamne
pates* Jézus“, azaz: „natus est, родился“), v. ö. osztB. *sema
pit-* „родиться nasci“. E mellett még számba kell venni, hogy
a „nasci“-féle igével is kifejezhető „geschehen, sich begeben,
sich ereignen (történni)“ fogalom (v. ö. *gignere* és γίγνεται,
γενέσθαι, észt. *sündi-*, *sündü-* [f. *synty-*] „entstehen, geboren
werden“ és „sich ereignen, geschehen“) igen közönségesen
„fallen, cadere“ igével tétetik ki, p. o. lat. *accidere* (*accidit*),
ném. *vor-fallen* (*vorfall*), m. *esni* (*megesik, esemény*), gör.
προσπίπτειν sich zutragen, vorkommen (τὸ προσπίπτειν vorfall).
Minthogy e szerint „fallen, cadere“ és „nasci, accidere (ge-
schehen)“ egymással megférő jelentéseknek mutatkoznak, e
részben az ily kétféle jelentésű m. *dől* (caus. *dőjt, dönt*) és
oszt. *tiv-*, *tii-* (*tii-*, vog. *tēl-*, caus. *tii-*, *tēlt-*) igék lehető
egybetartozása is igazolva van. A finn *työntä-* „trudere, pro-
jicere“ meg ide fér mint egy „fallen, stürzen“ alapigének
causativuma (v. ö. *bajba dönteni*), csakhogy itt a „fallen“ nem
csak szorosan aláfelé való, hanem szélesebben „gyors mozgás“
értelemben van véve (v. ö. indog. *pat-* „fallen“ és „fliegen“;
m. *esni*: *neki esni vminek*; lat. *ruere*: *r. in vetitum*). A
szintén causativ cser. *sind-* „setzen“-ben ellenben a „fallen“-
féle mozgásnak aláfelé irányulása emelkedik ki inkább mint-
sem annak gyorsasága.

A m. *dől*-, *dőjt*-nek, a szerint hogy a hasonló alakú
gyól- (*gyúl-*), *győjt-* az ug. *jšg-* = m. *jšv-* igéből való, alapjául
vehető föl: ug. *tšg-* „cadere, fallen“, magy. alakban *döv-* v.
dőj-. Ebből ugyanis van *dől*- (*dőle-*) e h. *dövle-* v. *dő-
jše-*, míg a *dülled*-beli *dülle-* legközelebb e h. *dšvle-* (v. ö.
gyulla-, ebben: *gyullad-*, = *gyúla-*); *dőjt*- v. caus. e h. *dövjt-*;
a szintén caus. -t-t föltüntető *dönt*- azonban megelőző mo-
mentán -m (-n) képzős (*döm-* e h. *dövöm-*) alaktól való.
Ugyan-e képzéssel van a f. *työntä-*, e h. *töntä-* megelőző
töentä-, *tögentä-* = *tögene* + *ttä-* alakból, melyben *tögene-*
(v. ö. *pakene-*, illetőleg *pagene-* fugere: *pako* fuga) a m. *dönt*-
beli *döm-*, *dövöm*-nek felel meg. Meg kell jegyeznünk, hogy
itt a megelőző consonanshoz hozzányomúlt causativ képző
egyszerű -t (=d)-vé gyengült: *työntä-* e h. *työndä-*, pr. 1.
työnnän, v. ö. *parane-* (sanari)-tól *paranta-* (sanare, gyógyí-
tani), e h. *paranda-*, pr. 1. *paraman*. — Oszt. *tiv-*, osztB.
tii- = ugor *tšg-* „cadere“ (v. ö. oszt. *jiv-* = ug. *jšg-*, m. *jöv-*;
osztB. *tii-* e h. *tege-*, v. ö. szintén *tii* „ide“ a mélyhangú

togo „oda“ ellenében, meg osztB. *lű* „cauda“, fent a 198. l.); az osztB. frequ. -l képzős *tűli*-vel egyező a vog. *tēl*-, s attól causativum: osztB. *tűlt*- = vog. *tēlt*-. — Cser. *šind*- = f. *lyöntä*-, m. *dönt*-; *šinž*- pedig a *ši*- alapigétől (= ug. *tšg*-) úgy mint *koj*- (ug. *kšg*- splendere)-től *kojonž*-, *konč*- (fent 101. l.).

Ide tartozónak látszik még, mint a *tšg*- „cadere“ igének causativuma (= m. *dőjt*-), szokott módon tovább fejlődött kezdőhanggal (*t:s:h*): finn. *heittä*- jacere, deicere, pro-j., abjicere | észt. *heit*- (*heita*-) werfen, legen.

267. **dörzsöl** (*dörzsölni* fricare, terere: *kezet d.* sich die Hände reiben); **dörgöl** (*dörgölni* reiben, frottiren; *dörgölödni* sich reiben, sich wetzen an etwas):

A *töröl*-, *törlē*- „tergere, wischen“-beli *tör*- alapigének (244. cz.) változata *dör*-, s ettől frequ. alak *dörzsöl*- = *törzsöl*. Magában a *tör*- (*dör*)-nek eredetibb ugor alakjában ugyan belső gutturalis tűnik föl (*tšgr*-), de ezzel aligha van köze a *dörgöl*-beli *g*-nek, azt tekintve, hogy belhangú eredeti egyszerű *g* a magyarban rendesen *j*, *h*, *v*-vé gyengült vagy egészen elenyészett. Ezért ezt a *g*-t új képzőelemnek kell vennünk, mely a frequ. *l*-vel kapcsolva (*-gol*-, *-göl*) a *-kol*-, *-köl*-hez hasonló szerkesztett képzőt teszen (*tusz-kol*-, *öldö-köl*), v.ö. szintígy *-kál*-, *-kél* ellenében *-gál*-, *-gél* (*jár-kál*, *szurkál*: *járdo-gál*, *mende-gél*).

268. **dug** (*dugni* stecken, stopfen: *ki-d.* protrudere, herausstecken, *zsebre d.* in die tasche stecken, *el-d.* wegstecken; *dugva* confertim; — *dugó* stöpsel, ppropf; *dugasz* id., meg: versteck, p. o. *dugaszban tartani*):

mord. *tong*?- einstopfen, eintreiben; *tongind*?- id. (frequ.) | mordE. *tongo*- hineinstecken, einstecken, einfädeln.

finn. *tunke*- (pr. 1. *tungen*) vi trudere (in locum arcum), arcte intrudere; obtrudere, cogere, urgere (*tunki heinäset tulehen* Kal. 2, 69.; *tunkee meitä matkaa* nos in viam urget); (v. intr.) dringen, nyomulni (*älä tunge tänne* ne te huc vi ingeras; *t. läpitse* penetrare): *tunko*, *tunku* drängen, gedränge, drang (*kansan t.* multitudo populi stipata, *tunko-metsä* silva densa; *tungolla* vi, arcte) || észt. *tungi*- (pr. 1. *tuñin*) dringen, sich drängen, eindringen: *tung* (gen. *tuñnu*)

2. *Longo*:
fa *dugasz*
a *hordók*-
nát. *Csik*-
Madaras,
Ny. XIX.
527.

gedränge, eindringen; eingestopftes (lappen zum verstopfen des rauchloches).

lp. *cogge-* farcire, ingerere | lpF. *cogga-* stecken, stopfen (p. o. *halmmai* in den mund, *säkka sisa* in einen sack).

Ugor alapalak: *t₁ng-* (= f. *tunge-*, mord. *tongi-*, *tongo-*); evvel egyező a m. *dug-*, a szerint hogy ugor *ng-*-nek a magyarban rendesen *g* felel meg (v. ö. a *hág-*, *fog* dens, *jég*, *mög*, *egér* czikkeket); szintigy váltja föl a lappban *gg* a régibb *ng*-t (lp. *vuogga* = f. *onge* [*onke*] hamus, *hägga* = f. *henge* [*henke*] lélek, *staggo* = germ. *stanga*, f. *tango* [*tanko*], *rigges* = f. *rengas*, germ. *hring-* ring): innen lp. *cogge-* régibb *conge-* helyett. Ugyanily nasalisvesztés rendes jelenség a zürjén-votjákra nézve is (v. ö. zürj. *vugi-r* angel = f. *onge*, lp. *vuogga*; votj. *mugor* = cser. *mogur*, cserM. *mongir* leib, test); ezért pedig most félre maradt a különben nagyon is egyezőnek látszó votj. *dongi-* „stoßen, drängen“ (Szóegy. 264), mely helyett ezt várjuk: *dog-*, vagy a *g*-nek további gyengítésével *doj-* (v. ö. zürj. *kaj-* = ug. *k₁ng-*, m. *hág-*); lehet ez a *dongi-* e h. *domgi-* külön *-g* képzővel való azon *dom-*, *dum-* „ligare“ zürj. és votj. igétől, melynek eredetibb alakja *d₁lm-* s jelentése „premere“ (lásd a tömcikk alatt).

A finn-észt *tunge-* egyszersmind intransitive használva ezt teszi: „sich drängen, dringen, nyomulni“. Szintilyen értelemben tekinthető a m. *dug*-nak azonos másának a *dagad-* „tumere, tumescere“-beli *dag-*; alak szerint a *dagad-* egyező a mord. *tongind-* frequentativummal, s nyiltabb vocaliséval úgy áll a *dug*-hoz mint *halad-*, *hallad-* a *hull*-hoz vagy a *kullog*-beli *kull*-hoz (= f. *kulge-*).

votj. *dong-*
ta vit,
tol, *ng-*
ngat (hő),
zug, *meg-*
ráz. (Mund.
 Nr. 398.)
 f. *Wich-*
 votj. *Chok-*

Sz.

A szókezdő m. sz kemény dentalis spiransnak a többi ugor nyelvekben legtöbbször szintén s meg az ezzel könnyen váltakozó palatalis spirans *š*, s az explosiv előhanggal megsűrűdött *č*, *c* sziszegők felelnek meg, melyekhez még a finnben s-ből fejlődött *h* járúl. Csak a zürjén-votjákban fordul elé m. sz ellenében a *z* lágy dentalis spirans is (v. ö. *szag* alatt zürj. votj. *zĩn*, *zĩñ*). De az ilyen, a m. szókezdő *sz*-nek megfelelő sziszegő néha maga is csak eredetibb (ugor) dentalis explosiva *t* (*d*)-ből fejlődött, melyet rendszerint az osztják és vogul nyelvek még fönn is tartottak (*t* vagy legközelebb *d*-ből elváltozott *l*, az osztB.-ban). Egyébiránt egyes ilyen *sz*-en kezdődő m. szóknak még megvan magában a magyarban is az eredetibb *t* (*d*) hangzóval való alakjuk (ilyenek p. o. *száj*, *szánt*- a melyekkel *tát*-, *szédül*- a melylyel *dől*- alapszó szerint tartozik egybe, v. ö. *szűgy* és *tűgy*; v. ö. *szék* „medulla“ és oszt. *tig-bi*, *li-bi*). Eredetibb *t* (*d*)-re mutat az *sz*-vel váltakozó *n* (*ny*) is (v. ö. *szalag* alatt f. *nido*-, m. *nyaláb*). A hol ellenben a szókezdő m. sz-vel szemben az osztjákban és vogulban is sziszegő mutatkozik (s ilyen eset mégis legtöbb van, lásd p. o. a *szem*, *szív*, *sző*-, *szárad*-, *szenny*, *szó*, *szű*, *szűn*- cikkeket), e sziszegőt (*s*) már az ugor alapnyelvben is megvoltnak kell tekintenünk. — Megjegyezzük még, hogy azon egy alapszónak *sz* mellett esetleg *s*, *cz*, *cs* (azaz *š*, *c*, *č*)-n meg lágy *z*-n kezdődő változatai magában a magyarban is fordulnak elé (v. ö. *szop*-alatt *czipel*, *szeg*- alatt *szeg* „angulus“ és *csegély*, *szugoly*-alatt *szug*, *zug*).

269. **szab** *szabni* schneiden, verschneiden, zuschneiden — tuch zu kleidern; ausmessen, bestimmen — lohn, strafe, preis; **szabó** schneider, sartor):

lp. *cape-* in partes minusculas concidere (*tabakeb c. tabacum concidere; nipin c. cultro concidere et comminuere*) | lpF. *cappa-* (pr. i. *cavam*) klein schneiden (*cappum dubak* vágott dohány).

osztB. *šub, šob* v. *šup, šop* (*šubp*) stück, lappen (лоскутъ), teil Hälfte: *jux-š.* stück baum, klotz (кряжъ), *num-š.* oberteil; *šubije* id. (dim.); *šuppa, šoppi* пере-, поперегъ in die quere (tkp. in stücke, in hälften, v. ö. finn *katki*).

vog. *sup* stück, Hälfte (половинка): *supi* entzwei, durch (*s. jäxt-* durchschneiden, *s. saumt-* entzwei brechen) | vogL. *šup* entzwei, zer- (*š. talmät-* zerreißen [zwirn, saite], *š. šäilt-* zerbrechen, *š. togm-* zerbeißen).

mord. *šapi-* zuhacken, einkerben (balken zum zusammenfügen): *šapa* einschnitt, kerbe | mordE. *čapo-*, (frequ.) *čapno-* auszacken, kerben: *čapo* zacke, kerbe.

A m. *szab*-nak megfelelő szók ilyen ugor alakú igére mutatnak: *s_zb-* (*s_zb_z-*). Eredeti lágy explosiva (milyen itt a *b*) a magyarban többnyire ugyan spiranssá vált (s ilyenül gyakran a szomszéd vocalissal egybevonódott) vagy pedig kemény explosivává erősbült (p. o. *hólyag* e h. *hovolag* és *hupolyrag*); de néha megmaradt a media is (p. o. *habar-*, *zabar-* és *zavar-*). Ilyen némileg kivételes alaknak kell tehát itt is a *szab*-ot venni, e h. *szav-* vagy pedig *szap-* (v. ö. a *csap-czikket*). Mert m. *szav-* (*szavo-*) alakra utal p. o. a mord. *šapi-*, *čapo-* is, azon analogiánál fogva, hogy a mord. *šapama*, *čapamo* „sauer“-beli *šapa*, *čapa* a magyarban *šara* lett (*savanyú*). — Képzötelen, vagy lappangó képzős nomen verbale: oszt. *šub*, vog. *sup*, mord. *šapa*, *čapo*; meglehet hogy az oszt. *šup*, *šubp* alak e h. való *šubip*, *šuvip*, s a vog. *sup* e h. *surp*, *surip*; a *šub*, *sup* névszónak lativ-casusa (*šuppa*, *supi*) mint adv. „entzwei, ketté“, s a vogL. *šup* nyilván ezzel föléző kopott alak.

Tekintve, hogy a mord. *šapam-*, f. *happam-*, m. *savany-* az osztB.-ban *šum*-vá vonódott össze (*šumniipsa* das sauerwerden, *šumim* sauer geworden, sauer), a *šub-* (ug. *s_zb-*)-hoz lehet még számítani: osztB. *šumil* „einschnitt, kerbe, запырка“ e h. *šubmil*, *šuvmil*, azaz *-mil* képzős nom. verbale

a *šub-* igétől, illetőleg *-l* képzős, közvető momentán *m-es šum-*, e h. *surm-*, *šubm-* igétől; v.ö. osztIrt. *čūmat* „hausgerüst“, *čūmd-* „zimmern“.

MK. XXIII. 276.

270. szag (acc. *szago-t* odor, geruch: *szagos* olens, odorus; jó *szagú* boni odoris; *szagol-*, *szagla-* olfacere; *szagla-*, pr. 3. *szaglik* olere):

lp. *soggo-* evanescere, zu nichts werden; brandgeruch bekommen (másképen: *kvosmo-*, lásd a *kozmas* cz.).

votj. *zĩn* geruch: *zĩnjal-* beriechen, *zĩnenal-* riechen, *szaglani* || zürjP. *zĩn* übler geruch, gestank (вонь, смрадъ): *zĩna*, *zĩnös* stinkend, übel riechend (*zĩna pu* hollunder); *zĩnal-*, *zĩnjal-* übel riechen (вонять); — zürj. *sĩnöd* luft, воздухъ.

finn. *henke* (g. *hengen*, n. *henki*) halitus, anima respiranda (atem), flatus aeris (*henki-läpi* luftloch), animus vitalis, vita; — *hönkä* (g. *höngän*) ventulus, flatus aeris quietior (*meren h. aestus maris cum odore*); — *honka* (g. *hongan*) pinus silvestris (matura, durioris indolis): *honka-puu* id.

észt. *hĩng* (g. *hiĩne*) atem, hauch, luft, duft, geruch (*tubaka h.* tabaksgeruch); leben, seele; — (D.) *hongu* (n. *hong*) hauch, atem; *honga-* duften, riechen; — *hoĩña-*, *hoĩña-pũ* alte kiefer (mit herabhängenden ästen und hartem, zähem holze).

Hogy a lp. *soggo-* igének legközelebb egy *sogg*, „dunst, duft, luft, geruch“ névszó szolgál alapúl, világos annak *kvosmo-*val egyező jelentéséből, miszerint az „evanescere“ tkp. „zu dunst werden, verduften“ értelemben van benne kifejezve (v.ö. ugyanily denominativ képzéssel: *šopto-* spumare: *šopt* spuma, *nĩrbmo-* odio capi, irasci: *nĩrbme* odium, invidia). A m. *szago*, lp. *sogg*-nak *g* és *gg*-je ugor *s,ng*, alapalakra utal, melynek magashangú változata megvan a f. észt. *henge*, *hĩnge*, *höngä*-ben (v.ö. az utóbbinak jelentéseit). De egyező önhangzó-jellemmel való (mélyhangú) mását is ismerhetjük föl a f. *honka*, azaz *honga*-ban, mely nyilván csak a „pinus“-féle fára alkalmazott jelző (tkp. *honka-puu*, a mint az észtben csakis *hoĩña-puu* fordúl elé, v.ö. észt *kašk* „birke“, f. *niini* „linde“ jelzőkből lett fa-neveket, lásd a 39. lapon); mint ilyenre pedig igen jól illik rá a „ge-

ruch, duft“ értelem (vagyis *honka-puu* tkp. „szag-fa“, v. ö. lat. *pinus* és *pix* egybetartozásáról Curtius, Gr. Et.⁴ 163; v. ö. zürj. *zina-pu* hollunder, tkp. „szagú-fa“). De szinte kétségtelenné teszi egy f. *honka* „odor, szag“ szónak megvoltát az észtD. *honga-* „duften, riechen“, mely f. *honkaa-*, e h. *hongada-* denominatív igére utal (= m. *szagla-*). — A votj. zürj. *zīn*, *zīn* annyiban föltűnő, hogy itt eredeti *ng*-ből *ñ*, *n* lett s nem egyéb analogia szerint (lásd a *dug* cz. alatt) *g*, *j*. Ebben azt látjuk, hogy a zürj.-votjákban, a szokott *ng*:*g*, *j*-féle hangfejlődés megállapodása előtt, egyes esetekben az *ng*-nek nasalisa jutott túlsúlyra (p. o. ezekben: votj. *puñ*, zürj. *pon*, *pom* „ende, gränze“, votj. zürj. *piñ* „dens“, lásd a *fej*, *fog* cikkeket; v. ö. votj. *vand-*, zürj. *rund-* a *vág*-cikkekben). — Figyelemre méltó a nomen verbale alakú zürj. *sinöd* „luft“, a melyből *sin*-nak igeszó-értéke következik „spirare, flare“; azaz *sinöd* tkp. das wehen, flatus, ventus“ (άρρ: αF- „wehen“). Szintilyen nom. verbale-nak látszik, *u* végénél fogva, az észtD. *hongu* „hauch, atem“.

Kétség nélkül ide való a mord. *šinä*, mdE. *čine* „geruch, gestank“ is (Szóegy. 312); megfelel itt *ši*, *či*- a *s_{ng}* (szag) magashangú változatának, azaz ug. *s_{ng}* (f. *henge*, *hinge*)-nek, s hozzá járult még a mordvinban erősen divatos *-nä*, *-ne* dim.-képző. — Különben ezen magashangú (*s_{ng}*) alakhoz tartozik még:

vog. *seng* (**sengu*), L. *šiehu*, P. *šeh* „nebel“ (*senguñ* *haz. s. lauh* 130
nebelig, *sengvi* es dampft, *sengtli* es nebelt) || osztB. *šank*:
š. jink „schweiß“ (tkp. „š.-víz“, miszerint *š.* magára „dunst,
ausdünstung, transpiration“) | osztIrt. *čenk* „hitze, heiß“ || m.
ég [ég] (acc *ege-t*) „aer“ (lásd e cikket).

Az osztB. *šank* különösb „schweiß“ jelentése meg szembetűnteti, hogy a finn *hige* (nom. *hiki*, g. *hi'en*) „sudor exhalans“ is csak nasalis-vesztett mellékalakja a *henge* (észt. *hinge*)-nek, v. ö. *jää* „jég“ eredeti *j_{ng}*-ből. — De szintígy támadt a mélyhangú f. *honga*-nak is *h_g*-féle nasalistalan mellékalakja, s ez lett alapja azon szóknak, melyeken épen az „odor, olere“ értelem állapodott meg: finn *haju* odor (nomen verbale az igéül való *h_g*-ból, illetőleg ennek változata *haj*-ból; v. ö. észtD. *hongu*, e h. *hongu*); *hajaa-* „olere, odorem spirare“ (v. denominativum, e h. *hajada-*, v. ö. észtD. *honga-*, m. *szagla-*); *haise-* „olere, odorem spirare, foetere“ (v. frequ e h. *haj-ske-*; innen megint nomen actionis: *haisu* „odor, foetor“).

Yk. XXIII. 271.

271. **szaj** erstes dünnes eis (Székl.: Kriza; *szajlik* heged a fagyini kezdő víz, *bé-szajzik* be jegedzik vékonyan); **zaj** id. (Molnár A. „glacies cum fragore labens in undis”; *zajlani* mit treibeis gehen: *zajlik a Tisza* [Szeged: Tájsz.]):

vog. Sai

lp *čuoke* superficies terrae glacie obducta (*čuokes talve* hiems glacialis), *čuoko-* glacie obduci | lpF. *čuokke*, *čuoje* és *čuokko-* id.

Yk. 131.

Molnár A. nyilván a *zaj* „fragor, strepitus“-hoz akarja a *zaj* (*szaj*) „glacies“-t kötni, hogy annak értelmezésébe a „cum fragore“-t fölvette. — Alkalmasint ide való, mint nasalissal való régibb mellékalak (s_{sg} mellett s_{ng}): f. *hanke* (gen. *hangen*, nom. *hanki*) „acervus nivis compactus et glacie obductus“, vagy Lönnrot szerint „skare (geforene schneerinde)“. — Az etymonra nézve jöhet tekintetbe: lp. *čuoktok*, *čoktok* rigidus (steif, gespannt), v. ö. finn *hankala*, *hankela* „ungelenk, unbequem, difficilis“ meg: *sangen* adv. „valde (sehr, nagyon)“, (v. ö. *kovin* „valde“ ettől: *kova* „durus, kemény“).

Yk. 393.

Yk. XXIII. 271.

Yk. 29: 201

paas. s-lauke

96 97.

FuF. 17. 165

272. **száj** (acc. *szája-t*, *szájt*-os, mund: *szájam* v. *szám* os meum; adj. *szájas*); **szád** mündung (p. o. eines gefäßes: *hordó*, *fazék száda*; einer höhle: *verem száda* Bécsi cod.); *szádol* obturare (*szádló-fa* spundzapfen):

finn. *suu* os, ostium (mund, mündung, öffnung: *joen-su* ostium amnis, *säkin* s. os sacci; *annan suuta* osculor); *suutehe* (n. *suude*) obturamentum, cuneus in aperturam intrudendus; *suuti-*, *suuditse-* obturare, cuneum inserere; *suutele-osculari* || észl. *sū* mund; öffnung, mündung; kuss (*sūd andma*); *sūda-* verkeilen.

eser. *šu*: *ime-šu* foramen acus, nadelöhr | eserM. *im-šūž* id. (tkp. *tű-szája*, *šūže*).

votj. *šu*: *šu krašmem* „das dursten“, Máté 25, 37. tkp. „das mund-trockensein“ (v. ö. zürj. *gorš košmöm* „durst“, tkp. „siccitas gutturis“).

vog. *sop*, S. *suop* mund; *sunt* mündung („szája v. torolata a folyónak“) | vogL. *tuos*, P. K. *tus* mund (*tus* v. *tus-pun*, L. *tuos-punt* bart, schnurrbart).

vogl. (als.)
sát szád,
nyila's (3.
birt. sántát).

oszt. *tut*, osztS. *lut* mund.

lp. *čuv* gula, guttur | *čoddek* (n. *čodd*) id. | lpF *čoddag* (n. *čodd*) id. *lpF. čodda* „*schlun*“ (< **nš*), *Wikk. Wld. 9*.

V.ö. a m. *háj*: f. *kuu* „adeps“ egyezést (fent a 71. lapon). Ehhez képest a f. *suu*-nak hajdani *s₃g₃* alakját kell substituálnunk, melynek *g*-je a m. *száj* (e h. *sz₃j₃*) *j*-jében tűnik még élénk. Szintígy f. *kuu* „luna“ az ugor *k₃g-* „splendere, lucere“ igével azonos (névszóul „lux“ lásd a 102. lapon). Itt meg a *suu*, *száj* (*s₃g₃*)-t a legalkalmasabban egynek vehetjük a *tát*-cikkekben kifejtett *s₃g-* (ug. *t₃g-*) „aperire“ (s különösbödve „fodere, graben“) igével, miszerint e szók valóban ezt teszik: „apertura, apertum quid (öffnung, loch)“, s velök egyezőnek mutatkozik még: mordE. *čuv* „fossa“ (tkp. „apertura“: lásd a *tát*-cikket, fent 186. l.). Ugyanez a lp. *čuv* is, mely az „os, mund“-nak folytatását tevő „guttur“-t jelenti, v.ö. *στέμα* „mund“ és *στέμα-χο-ς* „magen“. — A vog. *suop*, *sop* (e h. *sōp*) -*p* képzős nomen verbale, a milyen *tē*- „enni“-ből *tēp* „étel“, tehát ebből való: *s₃g₃p*, *s₃v₃p* „öffnung“. Az eredeti *t* kezdőhangzót tünteti még föl: vog. *tuos*, *tus* (e h. *tūs*), a mi f. *suu* (**tuu*)-hoz teljesen oly viszonyban áll mint f. *kuu* „luna“-hoz az oszt. *χūs* (*χus*, *χos* „stella“ = lp. *krokso* „aurora“, lásd a 101. 102. lapokon). — Megtetszik végre, hogy a m. *szád* „mündung“ = vog. *sunt* (reñdes hangviszony: m. -*d*: ug. -*nd*, vog. -*nt*, lp. *dd*) = lp. *čodd*- (ebben: *čoddag*). Lehetne bár a *szád*-ot, e h. *szájod*, a kész *száj* szónak *d*-féle diminutivumának tartani (a milyen *kicsi-d*, *rövi-d*), s csakugyan van e magyar képzésnek a többi ugor-ságban is nyoma, mely a kellő ugor -*nd* alakra utal (p. o. finn *isä* atya: *isäntä* házi gazda, azaz „isä-féle“); de a még ezen-túl -*g* képzős lp. *čoddag* inkább azt ajánlja, hogy itt a -*d* (-*nt*, -*dd*) képzős szóalakot egyenesen az alapigéből (*s₃g-*) származott -*nd* (-*nt*, -*d*, -*dd*)-féle frequentatív igetőnek vegyük (= mord. *šuvind-*, lásd *tát*-alait), mely részint meg-látszó névszó-képző nélkül nomen verbale-nak szerepel (úgy mint a m. *híd*, *goñd*, lásd e cikkeket); v.ö. osztIrt. *χunt* „aurora“ (a 103. lapon). Ide tartozik nyilván az oszt. *tut*, *lut* is, e h. *tunt*, *lunt* (= vog. *sunt*). — Határozottan egy m. *szád*-frequ. igető mellett szól ez is: *szádorog* „báméskodva ácsorog“ (Nagykunsági szó: Nyelvőr II, 136.).

Azt tartjuk tehát hogy a m. *száj* „os“ és a *tát*-igének egyazon az alapja, s hogy így a *száj-tátás*-ban egy bár régóta nem érzett szóismétlés van. Fölös bizonyítékul szolgál erre még, hogy a magyarban még egyéb nyoma is maradt az ugor *t₃g-* „aperire“ ige sz-en kezdő alakjának. Megvan

η. XII. 393

ugyanis ez ige. még pedig annak „fodere, graben“-féle különösbödött jelentéséhez szorosan csatlakozó értelemmel, ebben: **szánt** (szántani arare: *szántó vas vomer*) és **száml-** (számlani, pr. 3. számlik sich ackern lassen: *a föld jól vagy rosszúl számlik*). Az *-ml*, *-mt* (*-nt*) nyilván azon képzők, melyek a *himl-*, *oml-*, *boml-* meg *himt-*, *omt-*, *bomt-* (most *hint-*, *ont-*, *bont-*)-féle intransitív és transitív páros igéken fordulnak elé; hogy pedig ez ilyen igéknek az alapjuk is ígető, hihetővé teszi a transitív *dönt-*, melynek csak nincs divatban a megfelelő intr. párja *döml-* (lásd a *dől-* 266. sz. cikket). Az e szerint *száml-* és *szánt-*ból kiváló alapige szácsakugyan lehet mása a *tát*-beli *tá*-nak, ebből: *t_g*, vagyis *szám-* összevonva ebből: *sz_g*, *m-*, *sz_j*, *m-*, s ez alapigének általánosb „aperire“ értelmével akár így is fordíthatjuk a *föld számlik* mondatot: „die erde öffnet sich, tut sich auf, geht auseinander (schwer oder leicht)“. — Arra nézve, hogy itt transitív igéből áll elé a *-ml*, *-mt* képzős igepár, v. ö. *fog-* „fassen“-tól: *fogam-*, *fogan-*, *fogamod-* (pr. 3. *fogamik*, *-nik*, *-modik*) és *fogant-*.

FW. VI.
67.

273. **szakad** (*szakadni* rumpi, lacerari; *el-sz.* disrumpi *meg-sz.* id., *le-sz.* corrucere; *szakadás* ruptio, ruptura, schisma); **szakaszt** (*szakasztani* rumpere, lacerare: *el-sz.* abrumpere, dirumpere, *meg-sz.* interrumpere; *szakítani* id., *szakogat-*, *szakgat-*, *szaggat-ni* id., frequ.);

szak (acc. *szako-t* frustum, pars, plaga: *szakká válik* redigitur in partes minutas; *szakká tenni*; *dél-szak*, *ész-szak* süden, norden); *szaka* id. („bruchstück einer radfelge“ Tájsz.; *éjt-szaka*, *telet-szaka* nachtzeit, winterszeit):

osztB. *šuk*: *šukalim šuk* (pl. *šukit*) bruchstück, обломок („abgebrochenes stück“), *šuk íol* schrot, пробы („bruchstück-pfeil“), *šukiñ* мелкий, klein gestückt; *šukat-* zerbrechen, frangere (ломать, из-л., раз-л.); *šukal-*: *šukalim* zerbrochen (изломанный) | osztIrt. *čugad-* zerbröckeln.

zürj. *žugal-* zerbrechen, entzwei gehen (ломаться); *žugalal-*, *žugöd-* zerbrechen, zertrümmern (ломать, сокрушать); P. *žug* grobe spreu (mit strohfetzen) | votj. *žug-* schlagen, geißeln.

lp. *cuouke-* contundere, rumpere (*piägga jägñab cuouki*

ventus glaciem confregit); *cuoukane-* confringi, comminui (p. o. vitrum); abortum facere | lpF. *cuvkki-* zerbrechen, zertrümmern (p.o. sturm ein boot); *cuovkkane-* zerbrechen, entzweigehen, in trümmer gehen; abortiren; *cuovkas* entzwei, in stücke (*c. manai* ging entwei, szét ment).

finn. *sukku*: *sukuksi* in stücke, szakká (*s. lyödä* zer schlagen, zertrümmern; *s. survon* Kalevala 11, 178.); — *hukka* status rei ruinosus, deperditus (*raha menee hukkaan* pecunia dissipatur frustra, *tulen hukkaan* in ruinam prolabor, pereo); *hukkaa-* perdere, disperdere, profundere, dissipare (pecuniam); *hukku-* perire, interire, profundi || észthukk (*g. huka*) verderben, untergang (*hukka tegema* zu grunde richten, *h. minema* zu grunde gehen, umkommen: *hukka-* verderben, zu grunde richten, umbringen, verschwenden; D. *hukku-* umkommen, zu grunde gehen; *hukk* (gen. *huku*) untergang, verderben.

Egyező névszótök e jelentéssel: „zerbrochenes (stück, teil, abschnitt), zerbrochener zustand (zerstörter z., untergang, verderben)“: m. *szak*, *szaka*, oszt. *šuk*, zürj. *žug*, lp. *cuovka*, f. észthukka, észthukku, f. *sukku*; ezektől való lativcasus-alakok kifejezik az „entzwei, in stücke, in trümmer (in ruinam, zu grunde)“ adverbiumot: m. *szakká* (*válni*), lp. *cuovkas*, f. *hukkaan*, észth. *hukka* (v.ö. észth. *hukka* [f. *hukkaan*] *tegema*: m. *szakká tenni*). Tekintve hogy *s_h*-féle igető is mutatkozik (votj. *žug-*, zürj. *žug-* a *žuglal-*, *žugöd-* frequentativ alakokban, f. *hukk_s*- a *hukku-* reflexiv(-u) alakban, lp. *cuovka-*, *cuovkka-* a *cuoukane-*, *cuovkkane-* momentáninchoativ alakban), transitiv „rumpere, brechen“ (zürij. *žug-*, f. *hukk_s*-) vagy intrans. „rumpi“ jelentéssel (lp. *cuoukane-*, (v.ö. *k_stk_s*- a *hasad-* cz. alatt), a mondott névszótök, az egy észth. *hukku-*-t kivéve, ez igetővel egyező képzőtelen nomen verbale-nak tűnnek föl. Másrészt meg csak tőlük származnak, mint denominativ-igék: f. *hukkaa-*, észth. *hukka-* (azaz: *hukkada-*), lp. *cuvkki-*, *cuouke-* (Nyelvt. Közl. X, 20), oszt. *šukat-* (v.ö. *sajkat-* „munter machen“: *sajk* munter, nüchtern).

Az íme kifejtett *s_h* igének (és névszónak) lapp alakja *cuovk_s* (*cuovkk_s*), e h. *covk_s*, *cuvk_s* (localis tájnyelven eléfordúl ez is: *covkane-*, *cuvkane-* Friis), meg a f. *hukka-* még az észthben is megmaradó *kk*-jával, melyben nyilván a lp. *pk*-nak megfelelő assimilált kettős mássalhangzót kell lát-

nunk, méltán gyaníttatják velünk, hogy itt még csak képzős alakkal van dolgunk. Hiszen a hasonló alakú lp. *čvouke-*, lpF. *čvovgga-* „lucere“ igéről szintén lehetett a *k*, *g* vég-részt mint képzőt elválasztani, melynek az alapszónak (ugor *t_sb-*) *b* véghangzójával való érintkezése a lapp *vk* (*uk*) consonans-csoportot hozta létre (lásd fent a 190. l.). Ez esethez mint analógiához tartva, a lp. *covk_s-* és társai (*hukka-*, *šuk-*) számára *s_sb*-féle ugor alakú alapszó következne; ezt pedig igen alkalmasan egyazonnak tarthatjuk azon *s_sb*-val, melytől a m. *szab-* és rokonai erednek (lásd e cikket). A „scindere, secare, caedere“ jelentés amúgyis a „rumpere“ félével a leg-szorosabb rokonságban van (v. ö. *szeg-* és rokonait); a *covk_s-* illetőleg *s_sbk_s-*beli *k_s* (még pedig az észtb. és magyarban is *k*) volna azon látszólagos névszóképző, de voltaképen igeképző *-k*, melylyel a magyarban *titok* (*titko*) ké-szült (lásd a 220. lapon), s mely az észtb. valódi nomen verbale-képzővel egyesülve *-ku* vegyes képző gyanánt szerepel, s csakugyan itt is ily alakban mutatkozik az ész. *hukku* nomen actionisban (*hukku*, ebből: *h_sbk_s*, *h_svk_s*). Meg kell engedni, hogy az osztjában is *šuk* ebből válhatott: *šub-k*, *šurk*, miután *šumil* „einschnitt“ e h. való: *šumil* (lásd a *szab-* cz. alatt). S a magy. *szako*-t illetőleg arra kell emlékeznünk, hogy a *szab*-nak kellő alakja tkp. *szav-*, s így a *szako*-t bátran erre vezethetjük vissza: *szarko*, *szakko*, vagyis *szakad-* e h. való: *szakkad*, *szavkad-* (*szabkad-*).

Etymog. IV. 268. 274. szál (acc. *szála-t* dünner und langer körper; halm, stengel, faden; *szalma*-sz. strohhalm, *nád*-sz. rohrstengel, *fű-szál*; *haj*-sz., *szőr*-sz. ein einzelnes haar; *szál-fa* langgewachsenes stammholz; *szálanként* fadenweise; adj. *szálas* filiosus, fibrosus; procerus, hochstämmig, hochgewachsen: sz. ember):

finn. *salko* (g. *salvon*, *salon*) pertica longior, (antenna veli, vallus humuli) || ész. *sale* (g. *saleda*) dünn, schlank, hager.

lp. *čvolgo* contus, pertica | lpF. *čvolggo* stange.

pauc. 5-lant 58. zürj. *šol'* zugespitzter pfahl, spieß (рожень).

Ha csak nem akarjuk a m. *szála* tönek hosszú *á*-ját hangsúly-nyújtásból magyarázni (úgy mint a *ház*, *kéz*-beli hosszú vocalist), azt kell tartanunk hogy a megfelelő f. *salko*, e h. *salgo* (= lp. *čvolgo* e h. *čolgo*) tö eredetibb *saglo*-ból

támadt azon metathesis-sel, melynek példája f. *sulga* = ugor *t_sgl_s* (oszt. *togol*, *togli*-, vog. *toul*, lásd a *toll* czikket), s hogy tehát a *szála* ilyen *saglo*-féle alakból közvető **saula*-n át keletkezett (v.ö. a *kólál*-beli *kól* = f. *kulge*-, e h. *k_sgl*-, v.ö. *tele*, e h. *tēle* = f. *täyde*, vog. *tagle*). De meg is van még a fölvert *saglo* (illetőleg: *s_sgl_s*) alapalak az osztjákban (egészen úgy mint f. *sulga* ellenében *togol*, *togli*-): osztB. *sogol*, dim. *soglije*, *soylje*: *χod-suñ-sogol* *косякъ* (tür-pfosten). tkp. „ház-szöglet-*sogol*“, *omista sogol* bank, lócza (*лабочка*), tkp. „ülő-*sogol*“, mi szerint *sogol* nyílván „szál-fa“ meg az abból készülő „deszka“; dim. *soglije* *досечка* (brettchen) | osztIrt. *sāgat* „brett“- (v.ö. a vég *t*-re nézve: osztIrt. *tōgot* = osztB. *togol*). — Az ész. *saleda* e h. *salgeda*, v.ö. *sire*, *sirge* (t. *tō sireda*, *sirgeda*) a *terjed* czikk alatt.

275. *szalag* (acc. *szalago-t* vimen, vinculum: sz. *szíj* ligula MA.; band, binde: *szalagos* bebändert):

finn. *sito* (pr. i. *sidon*) ligare, vincere: *sitehe* (n. *side*) ligamen, vinculum, fascia vulnerum || ész. *sidu*- binden: *sideme* (n. *side*) band.

mord. *sodī*- (Ahlq.), *sotī*- (Reg.) binden: *sotīks* band, binde, strumpfband | mordE. *sodo*- binden, anbinden.

A finn *sito*-, tkp. *sido*-, mord. *sodī*-, *sodo*- „ligare“ igének megfelelő magyar alakúl, a szokott *d:l* hangváltozás szerint, fölvehető **szal*- (*szalo*-). Látni való, hogy ilyen igéből alkalmasan megfejtethő a meglevő m. *szalag*, mely ezt teszi: „ligamen, vinculum“; vagyis: *szalag* (*szalago*) összevethető az azont jelentő f. *sitehe* (*sidehe*)-vel, v.ö. *ideg* = f. *jäntehe*.

De a f. *sido*-, mord. *sodī*-, m. *szalo*- igének kezdő *s*-je lehet még eredetibb *t* (*d*)-ből való, a mi ez igére meg is bizonyosodik az által, hogy a finnben szintén „ligare“ jelentéssel van egy *nito*- (*nido*-), mely aligha lehet merőben más szó mint a *sito*- (*sido*-). Szókezdő *n* pedig változik néha *t* (*d*)-vel (lásd a példákat a *töm*- cz. alatt, fent a 231. lapon), s így a *nito*- (*nido*-) csakugyan régibb *tido*-ra mutat, a mostani *sido*- helyett (v.ö. finn *sulka*, *sala* a *toll* és *tolvaj*, 234. 231. sz. cikkeken). Meg is van még ilyen kezdőhangzóval, a f. *sido*-, mord. *sodī*-, *sodo*-val egyező ige a *eser*-ben: *tod*- (pr. i. *todam*) „plectere“ (v.ö. m. *kōtni* „binden“

Pass. s-lane 45.

nr 39: 439

és „flechten“). — E szerint természetesen a kifejtett m. *szal-* ige is eredetibb *tal-* helyett való (v. ö. *száj, szánt- és tát-*), s igen érdekes hogy ennek *n-es* változatául még megmaradt egy *nyal-* (*nyalo-*) „ligare“ ige (= f. *nido-*) ebben: **nyaláb** (acc. *nyalábo-t*) „bündel“ (*nyaláb fa* v. *széna* ein bündel holz od. heu; *nyalábba köti a szénát* foenum in manipulum colligit PPáp.); v. ö. a képzésre nézve *hasáb*, a *has-* (*hasso-*) = ugor *k_stk-* „rumpere“ igétől (lásd fent a 91. lapon).

fu f. VII.
23.

276. **száll** (*szállani* sich auf- oder niedersteigend bewegen, fahren [intr.], ziehen [intr.], überkommen, [übergehen], sich niederlassen, absteigen: *föl-száll* v. *le-száll* az ára der preis steigt oder fällt, *föl-száll* a köd der nebel steigt auf, zieht sich in die höhe; *táborba sz.* zu felde ziehen, *szembe sz. vkivel* sich einem entgegen stellen; *el-szállanak a madarak* die vögel ziehen fort; *szálla alá poklokra* descendit ad inferos, fuhr hinab; *magába sz.* in sich gehen; *reá szállott az apjáról* ist ihm vom vater überkommen; *leány-ágra száll* geht auf die weibliche linie über; *hozzám száll* er steigt bei mir [tkp. zu mir] ab: *szálló-hely, szállás* quartier); **szállít** (*szállítani* *phora* wohin verführen, transportiren, fahren [trans.]: *kajókon, szekereken sz. a hadsereget*; *gabonát sz. külföldre*; *le-sz. az árát* den preis herabsetzen);

szalad (*szaladni* laufen, rennen, fliehen: *el-sz.* davonlaufen), **szalaszt** (*szalasztani* fugare, laufen machen v. lassen: *el-sz.* entkommen lassen, entzwischen l., *meg-sz.* in fugam cogere):

Paav. 5-laus
16.

finn. *saa-* venire, pervenire, se conferre (*karja saapi kotia pecus domum venit*; *saakaamme sanomaan* conferamus nos ad dicendum, gehen wir an's sagen; *sinne saatuansa* nachdem er dahin gelangt. Kal.); *adipisci, consequi, obtinere, accipere* (*saan hampaita* ich bekomme zähne, *saada poikia* junge bekommen, *saan voitton victoriam* reporto, s. *kaloja pisces capio*); *saalihi* (nom. *saalis*) captum, praeda (*kalan-saalis* fisch-fang, *hyvä* s. ein guter fang); *saalaha* (n. -las) das erworbene, hergestellte, szerzemény. Kal. 42, 496; *saapu-* (pr. i. *saavun*) bei der hand sein, wohin geraten

(*saarui* *sinne* casu evenit ut eo irem, *saapuwa* qui praesto est); *saatta-* ducere, sequi, perferre (s. *sanaa* nuntium perferre, *saatan eksyneen tielle* ich bringe den verirrtten auf den weg), inducere, permovere, efficere (s. *asian matkaan* die sache in gang bringen, s. *tuskaan* in molestiam inducere, *saatan nau-run* risum moveo); — *suunta* directio viae (*kulki sitä suuntaa* eo versus viam tetendit, *on suumallansa rectum tenet cursum*, tkp. s.-ján van); *suunti-* ad scopum intendere, cursum quo dirigere (*suunnin sinne päin* eo versus contendo), tentare (p. o. *lukemaan* legere).

észt. *sā-* wohin gelangen, werden (*kokku* s. zusammenkommen, *jalale* s. auf die beine kommen, *ära* s. wegkommen, abkommen; *sest ei sā ühtegi* daraus wird nichts); bekommen, erlangen, erhalten; *sāk* (g. *sāgi*) das bekommen, ausbeuten, fang (*kala-s.* fischfang); *sāli* (n.-lis) id. (*sālis-inimene* habsüchtiger mensch); *sāta-* (pr. i. *sādan*, inf. *sātma*) geleiten, führen (*tēle* s. auf den rechten weg bringen), schicken, schaffen, verschaffen, bewirken (*ära* s. wegschaffen, wegschicken); — *sōdu* (nom. *sōd*, g. *sō'u*) gang, gewohnte weise, art (*hobused läksid oma sōdu* die pferde gingen ihren gang fort).

mord. *saje-* (pr. i. *sajan*) kommen: *saj* (e h. *saji*) kommand, zukünftig (s. *kižit* im k. jahre); *sašindī-* id. (v. frequ.). | mordE. *sa-* kommen, ankommen (*malav* s. nahe kommen, sich nähern, *simem saž* mich durstet, tkp. „potus venit“; *sī* zukünftig); *saksne-* id. (v. frequ.); *savto-* kommen lassen, herbeiführen (*melš* s. erinnern).

eser. *šu-* (pr. i. *šuum*) pervenire, assequi; ematurescere, megérni; v. caus. *šukt-* (pr. i. *šuktem*) odavinni, perducere (rem) | eserM. *šo-* (pr. i. *šoom*) és *šokt-*.

votj. *šot-* geben (*šoton* gabe): *šotkal-*, *šotsal* (v. frequ.) geben, übergeben, austheilen || zürj. *set-* geben, hingeben, reichen; *setal-* id. (frequ.).

osztB. *sogopt-* bezahlen (платить, за-п.: *ardn* s. eine schuld bezahlen: *sogoptīpsa* bezahlung (плата, уплата).

MNySzótára így értelmezi a *száll* igét: „általán bizonyos mozgással, ú. m. lépve, röpülve, járművön utazva vala-

mely irány felé halad, hogy ott megtelepedjék, helyet foglaljon, ideiglen tartózkodjék. Innen ez irányra mutató összevontétek: *be-száll, ki-, fel-, le-, alá-, el-, rá-száll.*“ S csakugyan a sokféle ellentétes határozókat tekintve, melyekkel ez ige megfér, el kell ismernünk, hogy az magában nem tesz egyebet mint „haladó mozgást“ s hogy csak esetleges mellék momentum az, a mi ezenkívül a *száll*-nak mai jelentésében benne foglaltatik, jelesen a cselekvés (itt mozgás) bizonyos céljának vagy eredményének képzelete (helyfoglalás), noha ez néha a mozgás fogalmát is meglehetősen háttérbe szorítja, úgy hogy *szállani*, a mi tkp. „gehen, fahren [intr.]“ volna, egyenesen ezzel fordítható: „sich setzen, sich niederlassen, sich lagern“ (*meg-szállani; szálló-hely, szállás*). Hasonlót láthatunk p. o. a *kelni* ige, mely kiváltképen „fölfele kelni“ (aufstehen, sich erheben: *napkelet, kelés, kelevény*).

Véleményem szerint a *száll-* és a *szalad*-beli *szal-* tö egyazon alapon keletkezett változat-alakok, a mi legalább a jelentésekre nézve már nem is szorúl bővebb bizonyításra. Még pedig úgy értem azt, hogy egy eredetibb *s_ggl-* (*szagl-*) alakból fejlődött: 1) a belső gutturalis elolvadásával, mi által diphthongus s. aztán hosszú vocalis támadt: *s_gul-, s_gl-* = *szál-* (v. ö. a főnév *szál* = osztj. *sogl-*); 2) a belső gutturalisnak vagy előbb keletkezett *v* változatának az *l*-hez való áthasonulásával: *s_ggl-, s_gvl-, s_gll-* = *szall-*. E mellett azt tartom, hogy kettős *ll*-es *száll* helyett voltaképen *szál*-az igazi eredeti alak s az ennek helyébe lépett *száll*-ban olyan mássalhangzó (liquida) nyújtást látok, a milyen ebben is van: *szóll-, szólla-* e h. *szól-*; hiszen meg is van némely régieknél, mint Molnár és Pázmánynál, egyszerű *l*-vel: *szálankozni*. Másrészről pedig a *szalad*-beli *szal-* helyébe régibb épebb *szall*-ot veszek föl, vagyis *szalad-* h. *szallad*-ot, a mit ugyan nem találunk régibb emlékekben, de a mit az egészen hasonlóalakú *halad-* igenek *hallad*-féle mellékalakja szerint bátran fölvehetünk, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy különben is számos esetben a magyar nyelv rövid vocalis után eredetileg kettős consonanst már csak egyszerűnek ejt (v. ö. *kesserű: kešerű, -ossan* h. *-osan, közzé* h. *közé* stb.).

A m. *szalad-* (*szallad*) és *halad-*, *hallad-* igeik hasonló alakulása szerint még továbbá a fölvet *s_ggl-* (= *szál-* és *szall-*) igeit is szintolyan származéknak kell tartanunk egy egyszerűbb ugor *s_gg-* alapigétől, a milyen ugor *k_gg-* től a *k_ggl-* (= osztj. *χugl-, f. kulge-*), mely a *hallad*-beli *hall*-nak s az ezzel azonos *hull*-nak felel meg (lásd a 82. lapon). Csakis ebben a *s_gg-* alaprészben találkoznak össze a m. *szál-szall*-val a fent az ugor nyelvekből felhozott szók: finn *saa-*

(*sā-*) „venire, pervenire, se conferre“, a mi lényegesen egyazon a m. *száll* jelentésével, = ug. *s_g-* (*s_g-*), v. ö. a szó czikk alatt f. *haa-sta-* ebből: *hagesta-*, *ha'esta-*; különösen érezhető a jelentések megfelelése a *szállít-* és f. *saatta-* causativ alakokon; | sőt *-l* képzővel is van *saal-* (*sāl-*) ebben *saalihi*, *saalaha*, mely csakugyan = m. *szál-*, csakhogy már a *saa*-nak másod jelentése „adipisci, bekommen“ lép föl rajta, s az alak nem úgy fejlődött mint ug. *k_g-től* f. *kulge-* e h. *kugle-*; | f. *suunta*-ban (e h. *sūnda*) *suu-* = ug. *s_g-*, az *-nta*, *-ntä* különösen a keleti finnben igen divatos nom. actionis-képző; *suunta* tehát tkp. „iter, cursus“, v. ö. f. *kohta*, *kohte* szintén „directio viae“ a *k_g-* fluere, currere igétől (fent a 74 lpon); || észt. *sōdu* nom. actionis, mely *sōda*-igére utal; v. ö. *jog*-tól f.-észt. *jouda-* (a *jut-* czikk alatt); || mord. *sa-*, teljesebben *saje-* = ug. *s_g-* (*s_g-*); caus. *savto* = f. *saatta-*; kettős frequ. képzővel (ug. *-sk-nd*): *sa-si-ndi* = mordE. *sa-kš-ne-*; mordE. *si* nom. agentis = mordM. *saj*, e h. *saji*: || cser. *šu-*, *šo-* = ug. *s_g-*, f. *saa-*; *šukt-*, *šokt-* v. caus. = f. *saatta-*; || votj. *šot* megfelel a f. *saatta-*, észt. *sāta-*, mordE. *savto-*, cser. *šukt-*, *šokt-* causativ alaknak; jelentése „dare“ ebből: „perferre, afferre, bringen“; zürj. *set-* e h. *sōt-*, e h. *sōt-*, v. ö. zürj. *kōd* (fent a 66. lapon); || osztB. *sogopt-* közvetett causativuma ennek: *sog-*, melyben még épségesen megvan az ugor *s_g-* = f. *saa-*; v. ö. osztB. *sogol*, *sogli* = m. *szál* főnév; jelentésével „fizetni, bezahlen“ az oszt. *sogopt-* a votj. zürj. *sōt-*, *set-* „dare“-hoz csatlakozik, v. ö. finn *maksa-* bezahlen = mord. *maksi-*, *makso-* „geben“.

A *s_g-* = f. *saa-* és *suu-* (ebben: *suunta*) alapigének egyéb származékai, melyek a hasonló alakú és jelentésű ug. *k_g-* és *j_g-*hoz tartozó egyes származékalakok szerint könnyen fölismerhetők (v. ö. a *halad*, *hajt-* agere, *jó* fluvius, *jut-* czikkeket):

Finn. *sattu-* wohin geraten, zufällig treffen, contingere; treffen, tangere, attingere (*satuin kylään* ich geriet, kam gerade ins dorf, *niin asia sattui* ita res evenit, accidit; *satuin tulemaan sinne* contigit mihi ut eo venirem, *satun työhön* opus aggredior): v. ö. fent *saa*-val: *saakaamme sano-*maan; — *sattu* e h. *sahtu-*, momentán *-t* és reflexiv (*u*) végképzővel, v. ö. *j_g-től*: f. *johtu-* „casu duci aliqua, forte devenire“) || észt. *sattu-* wohin geraten, fallen, gelangen, sich begeben, anstoßen (*ei sattu mu silma ette* es kommt mir nicht vor augen).

f. *suhta* wegrichtung (*mene tuota suhtaa eo* versus cursum dirige, tkp. menj azt a *suhta*-t); convenientia rerum,

ratio rei ad alteram, proportio; modus in rebus, temperantia (v.ö. a fent fölhozott *suunta* „directio viae“ szónak ezen további jelentéseit: „ordo v. modus debitus in rebus gerendis, modestia, temperantia“; az alakra nézve v.ö. f. *kohta* (74. lap).

f. *soitta-* pellere, fugare, abigere (*soitan koirat kylästä canes ex pago citatim expello*); citatim currere (*soitti kirkkoon in templum festinanter irrupit*): *soitta-* e h. *so'etta-* (úgy mint *koitta* e h. *ko'etta-*, a *koge-* [pr. i. *ko'en*] igétől), mint *-t* (*-tta*) képzős causativum (a milyen maga a m. *hajt-*, vog. *kujt* is, lásd a 72. lapon) még teljes *soge-* alakú igére utal = ug. *s_g-*; a második intransitiv „currere“ jelentésben a *soitta-*-nak *-tta* képzője momentán (perfectiv) értékű || ész. *soita-* (inf. *soitma*, pr. i. *soidan*) fahren, reiten (*hobuse sel'jas* lóháton), sich schnell bewegen, laufen, traben (*hobune soidab* das pferd läuft).

f. *suku* (g. *su'un*, *su'un*) „generatio succedanea, genus cognationis, stirps, gens ejusdem originis (geschlecht, familie): *suku*, e h. *sugu*, *u*-féle nomen verbale egy *suge* igétől = *soge-*, ebben: *soitta-* (lásd az előbbi szakaszt); e szerint *suku* voltaképen nem tenne egyebet mint „cursus, fluxus“-t, de ezzel össze is fér a szónak meglevő első jelentése „geschlechts-folge, series generationum“, a mi az ilyenben foglalt személyekről értve a.m. „gens, nemzetség“; meg is van még a fölvelt *suge-* (mai alak: *suke-*) ige „haladó mozgás“ jelentésével a következőkben: *sukeva* bene succedens; *sukeu*, *sukene-* (v.ö. *pako* „fuga“ mellett *pakene-* „fugere“) v. *sukea-* (e h. *sugeda-*, inf. *su'eta*), v. *sukau-* (e h. *sugau-*, vagyis *suge*-nak mellékalakjául *suga-*) „evenire, bene accrescere (fortgang haben, gedeihen, geschehen)“: *niin asia sukausi* ita res evenit (v.ö. *niin asia sattui*), *ei sukaunut* haud successit. || ész. *sugu* (gen. *so'u*) generation, familie, geschlecht, art; *suge-* (pr. i. *so'en*) geschehen, sich fügen, werden, wachsen, zunehmen; *sugene-* gedeihen, wachsen, sich mehren.

Mord. *sači-* nahen, hinreichen, erreichen | mdE. *sato-* zureichen, hinreichen, genügen (*sači* hinreichend, genug); *satovo-*, *satodo-* zufallen, zu teil werden: — *sači-*, *sato-* a *s_g-* (= mord. *sa-*, *saje-*) alapigéből momentán *t*-vel, v.ö. finn *sattu-* (= mdE. *satovo-*); v.ö. hasonló képzéssel mord. *jota-*, *juta-* (lásd a *jut* cikket), *piči-*, *puti-*, E. *puto-* „setzen, stellen“ (lásd a *játék* cz. alatt, 143. l.)

mord. *šači-* geboren werden, gedeihen (von getreide-arten: teremni) | mdE. *šačo-*, *čačo-* id. (*čačmo* geburt, frucht, ertrag); — *šači-*, *čačo-* az ug. *s_g-* alapigétől úgy mint *k_g-*

tól mord. *kuče-*, *kuče-* (lásd a 74. lapon); a „nasci“ jelentésre nézve v. ö. *pro-venire* és a m. *terem* igének etymonját; még szembeütő a *šači* tőnek eredeti „mozgás“-féle jelentése ezeken: mord. *šačf* „emsig, fleißig“, mord. *šašufli-* bewegen, mdE. *šašto-* „schieben, zuschieben, bewegen“.

Cser. *čoč-*, *šoč-* (pr. i. *čočam*) nasci | cserM. *šač-* nasci, *provenire* : = mord. *šači-*; v. ö. *k_sg-* tól cser. *kuč-* (a 74. lapon).

Zürj. *čuž-* geboren werden (= mord. *šači-*).

zürjP. *č'ulal-* fließen, fliegen, gehen, vorübergehen (zeit); *č'ulöt-* hinführen, weiterführen, fördern (проводить, пр. впередъ работы), die zeit vertreiben (múlatni): a frequ. *č'ulal-* és caus. *č'ulöt-*-ből következő *čul-* végre oly alak, mely teljesen megfelel a fentebb fölvetett *s_sgl-* tőnek = *szál-* és *szall-*, v. ö. a *k_sg-* igétől való zürj. *kilal-* és *kilöt-* (fent a 80. lapon).

OsztB. *šuš-* gehen, einherschreiten (итти, шествовать): *šušipsa* gang, járás (шествие, походка), hervortreten (выступление изъ чего); *šušili-* id. (frequ.: gehen, herumgehen, прохаживать; *tii-togo š.* hin und hergehen); *šošili-*, *šožili-* id. (*mu-goltman š.* обхаживать) | osztIrt. *čuž-*, frequ. *čužid-* vorübergehen; — oszt. *šuš-*, *čuž-* = mord. *šač-*, *šaš-*.

Vog. *suos-* sich wenden (вернуться: *langa tule suosi* der weg wendet sich dorthin, — azaz: geht, richtet sich dorthin, v. ö. f. *suunta*, *suhta* „directio viae“): *sōses* mitgift, heiratsgut (приданое), erbschaft (örökség), vogL. *šuoš-* id.; — ez utóbbi képzővesztett nom. verbale, *šuoš-* ige = *sōs-*, *suos-*, mely a *sōses* származéknévben „überkommen, rá-szállani“ értelemben van véve; megvan ez is: vogL. *juil šuošem* (= *juil tatem* „von hause gebrachtes“, tkp. „von hause überkommenes“); egyébiránt vog. *suos-*, *sōs-*, *šuoš-* = oszt. *šuš-*; v. ö. az alakra nézve: vog. *kus-* „hajlani“ (a 77. lapon).

vogK. *soxti* (vorüber, мимо): *soxti jomp harit* die vorübergehenden (мимо ходящн, проходящн) Márk. 15, 29; *vojlan-tem* . . *soxti tar tarmeetane* herabsteigend . . gerade auf ihn hin Máté 3, 16; — ezen *soxti* nomen agentise (illetőleg ragvesztett gerundiuma) egy *soxt-* igének, mely az ug. *s_sg-* tól épenúgy alakult mint *j_sg-* tól a vog. *joxt-* (= m. *jut-*), v. ö. finn *sattu-*, mord. *sat-*, *sato-*; e *soxt-* igétől származik továbbá: vogB. *soxtimt-* „igazítani, egyenesíteni, gerade machen“ (vogL. *soxtimt-* „richten“), *soxtiml-* исправиться (sich zurechtmachen).

vogL. *šulimt-* „kriechen“, *šulent-* „schleichen“: — amaz -*mt* képzős momentán, ez -*nt*-féle frequ. alakja egy *šul-* tőnek = ug. *s_sgl-* (= m. *szall-*, *szál-*, zürjP. *č'ul-*) | vogK. *čovlet-* beginnen, werden (*čovletes oluxv* er begann zu wohnen, сталъ жить Máté 4, 13., *čovleti kinšuxv* er wird suchen,

will suchen станеть иккаты, хоцеть искати): -t képzős momentán alak, *čorl*-tól = ug. *s_gl*-, vogL. *šul*-.

Lapp. *čuoce*- aggredi, incipere (p. o. *parget* laborare; *čuoci munji* me aggressus est: *munji* „nekem“): v. ö. az ug. *k_{sg}*- igétől: lp. *kuoce* (a 75. lapon).

lp. *čokče*- ascendere, elevare (*suova čokča* fumus elevatur); v. ö. lp. *kaučē*- labi, *kahče*- festinare (a 75. lapon).

Még megjegyzem, hogy a Szóegy. 269. 270. m. *szalad*-, *száll*-val egybevett cser. *šil*- „effugere“ és lp. *sälke*- „conscendere (in littus)“ igék egy magyashangú *s_{sg}*- alapigéhez tartozók; lásd a *siet* cikket.

Szám Nr. XXI. 247-342.

277. **szánt**, **számt** (szántani arare, ackern: szántó vas vomer, szántó-föld acker); **száml**- (számlani, pr. 3. számlik sich ackern lassen: a föld jól vagy rosszúl számlik): lásd a *száj* cikk végén.

Szapolj Ethnogr. IV. 273.

278. **szar** merda, excrementum (adj. *szaros*); **szar** *bas. s-lant* (szarni, pr. 3. *szarik* cacare, merdare): *ŋk 39: III*

65 cser. *šor* merda: *šor*- (pr. 1. *šoram*) cacare, szarni: *šored*- id. frequ. *šur*

zürjP. *surt*- pedere, farzen (пердѣть): *surtöm* furz (пердежъ).

V. ö. *fos* és *fos*- (pr. 3. *fosik*), *húgy* és *húgy*- (*húgyni*) egyenlővé vált névszó- és igetöket; az igéknek képzéséről lásd: Nyelvt. Közl. X, 61.

279. **szár** (acc. *szár-t*, *szára-t* crus, tibia; culmus, scapus: láb-szár, pipa-szár; *szárba* megy a gabona): *bas. s-lant* 12

finn. *sääre* (n. -ri) crus, schmalbein: *sääri-luu* tibia, *FnF. II. 2* szár-csont, *pitkä-säärise* (n. -inen) longa habens crura || észt. *säre* (n. *sär*) schienbein, unterbein: *sāpa* s. stiefelschaft, csizma-szár; *sārika* (n. -kas) langbeinig, hoch aufgeschossen; *sārise*, *sārikse* (n. -riš) wollenes fußzeug der weiber (5 ellen lang), strumpf ohne füßling (al. *sāriku*, n. -rik).

mord. *sājār* schmalbein, schaft, stengel || mordE. *seirks*: *piłge*-s. láb-szár, schienbein.

zürj. *čör* v. *čör-li* schienbein, szár-csont (P. *čör*, *čör*:-

vö. kar. tob. tat. *šifink* „láb-szár“, schienbein“ stb. (Kör. Fcl. 37.)

čör-vön strumpfbänder, tkp. „szár-öv“); *čörös* strümpfe aus tuch (P. *čerös*, *čörös*).

vogB. *sar*: s. *lu* schienbein: *lajl*-s. lábszár, *kāt*-s. arm (kéz-szár), *vaj*-s. stiefelschaft; — *sur* stock (палка) | vogP. *sarr*: unterarm | vogL. *sirk*: *kāt*-s. unterarm, *lajl*-s. lábszár.

osztIrt. *sur* stiel, schaft: *űr*-*sur* stiefelschaft.

cser. *šulukš* stiefelschaft, csizmaszár.

Kétségtelen mélyhangú, úgy mint m. *szár*, az oszt. *sur* és a cser. *šulukš*-beli *šul*- e h. *šur*, meg vog. *sur*; eredetileg mélyhangúnak vehető még a zürj. *čör* e h. *čor* (v. ö. a *had* 89. sz. cikkben zürj. *köd*). E mellett van azonban magashangú alak is: f. *sāre*, mord. *sājār* (v. ö. a *kēt*-nek kétféle mély- és magashangú alakját). Hihetőleg a *szár* szónak eredeti ugor alakja mélyhangú volt, még pedig az *r* előtt való szórész kéttagú, közbeneső lágy gutturalissal: *s_ggr-*, *s_jjr-*, s a finnben és mordvinban épen ennek a gutturalisnak (a már *j*-vé vált *g*-nek) a hatásából támadt a magashangú alak: mord. *sājār* (v. ö. mord. *sidä*, mordE. *sejede*, *säjede* gyakor, sűrű = f. *sakea*, e h. *sageda*). Szintígy legközelebb *s_jjr*-ből állhatott elé a vogL. *sir* (*sir-k*) is.

280. **szárad** (*száradni* trocken, trocken werden; meg- *yk. xxiii.* sz., *ki*-sz.); **száraszt** (*szárasztani* trocken, trocken machen, 278. *siccare*); **száraz** trocken, *siccus*:

FILF. II.
252.

oszt. *sör*- trocken werden: *sōrom* (osztS. *sārem*) trocken: *sōrett*- trocken machen | osztB. *sor*- (*sör*-) trocken, austr., verdorren: *sorim* ausgetrocknet, trocken (s. *χul* getrockneter fisch); *sorili*- id. (frequ.), *sorlt*- *siccare*.

vog. *sur*- austrocknen, verdorren, száradni: *surom* dürr hart, spröd (s. *sau* eine spröde haut).

zürjP. *šural*- etwas trocken, abtrocknen (an der luft: подсыхать, подсохнуть на ветру), *šuröt*- an der luft trocken, dörren вялить, сушить).

lp. *sorvo*- exarescere (*pece lē sorvom* pinus exaruit): *sorve* pinus arida.

V. ö. a *sorvad*- cikket. — A *szár* = oszt. *sör*- ige hosszú vocalisa alkalmasint eredetibb *s_ggr-*, *sorv*- alakból való, mely a m. *sorv*- (*sorvad*-) és lp. *sorv*- (*sorvo*-)-ban

meg is van *vr:rv*-féle hangátvetéssel. — A m. *száraz* adjectivum a f. *-da*, *-dä*-félének megfelelő nomen verbale (v.ö. *sorrad* alatt f. *surkea*, azaz *surgeda*).

JK. XXIII. 278.

JK. IV. 448.

281. **szárny** (acc. *szárnya-t* ala, flügel; adj. *szárnyas* alatus, geflügelt):

Setälä.

Ään.

156.

Ethnogr.

1893. 169.

finn. *haara* ramus major, partes divaricantes: (joen h. brachium amnis, tien h. compitum, wegscheide, myllyn *haarat* flügel der windmühle, ruumiin *haarat* crura corporis humani (usque ad truncum); — *haro* (status rei bifidae divaricatus): *sormet ovat harollansa* digiti sunt divaricati || észt. *är* (g. *āra*, *āru*) abzweigung, arm, zweig, zacke (*ankru ārud* arm des ankers, *pilve-ä*. wolkenzacken); *haru* (D. *haro*) id. (*joe-h.* flußarm, *tē-h.* weg-arm, *nōda-h.* flügel des zugnetzes.

lp. *suorge* ramus (*käino-s.* bivium aut trivium); *suore* (suere) ramus, flußarm (*modde suereh läh tane änon*) | lpF. *suorge* zweig.

mord. *šuru* ästig (Ahlqv.)

A „szárny, flügel“ természetesen akkor esik legjobban szembe, mikor szét van terjesztve, a mikor is szétfelé álló ághoz hasonlít. Ezen alapnézletet, melyről a „szárny“ alkalmazatosan elnevezhető, életünteti e szónak átviteles használata, p. o. hadsereg szárnya (flügel: linker, rechter flügel), épület szárnya (flügel eines gebäudes). — Alakra nézve a m. *szárnya* teljes hasonmása a *környül*-beli *környe*-nek (22. lapon), v.ö. ugyanazon továbbképzéssel: *környék* és *szárnyék* („szárny“ megnyújtott alakban; „szárnyalakú szél“: *háztető szárnyéka*). Alapszó tehát *szár* = f. *haara* (e h. *saara*, v.ö. még: f. *saara*: *atran saarat* lignum aratri bifurcum). Ennek hosszú *ä* (aa)-ja eredetibb *s_gr_e*, *s_ggr_e* alakot gyanított, melynek csakugyan a lp. *suorge*, e h. *sorge*-ban metathesissel való mását ismerhetjük föl; szintígy a rövid *a*-val való f. *haro*, észt. *haru* legközelebb a lp. *sorge*-nak megfelelő alakból eredtek, melyben a gutturalis már az *r* után állt; v.ö. mint ily metathesissel való alakot, melyből aztán a gutturalis el is enyészett: észt. *sirge*, *sire* (*sirgeda*, *sireda*) = f. *sirkeä* e h. *sirgedä* (lásd a *terjed*- cikket).

Ugyanazon alapfogalom, mely a m. *szárnya* „flügel“, f. lp. *haara*, *suorge* „ramus“ szókat köti össze, t. i. „divari-

catus, szétfelé álló“, kiválóan alkalmasnak látszik az „ujjak (digiti, finger)“ elnevezésére is, melyek egymás mellett csakugyan mint a „kéz ágai“ tűnnek szembe. Látva tehát mily közel áll alakilag is a „digitus“ egyik neve a *suorge* „ramus“-hoz, t. i. *suorm* (*suorma*) = f. *sorme* (nom. *sormi*), észt. *sorme* (nom. *sõrm*), s hogy a mordvinban „digitus“ a finn szónak -*me* végképzője nélkül: *sur*, mely lényegesen azonos alakú a *šuru* „ästig“-ből következő *šur* „ast“ szóval, alig lehet kétség hogy itt a „digitus“ mint „zweig (der hand)“ van elnevezve. V. ö. szláv *palec* „daumen“, az oroszban általában „finger“, és *palica*, *palka* „virga, baculus“. A f. lp. *sorme*, *suorma*-t a *szár*, *haara* alapszónak lp. *sorge*-féle, vagyis (rg) metathesissel való alakjához kötve, megelőző *sor_sme* (v. ö. lp. *suore*), *sorg_sme*-ből magyarázhatjuk (v. ö. a *g*-nek kiszorulására nézve f. *tarma* a *tart*- cz. alatt). Megjegyezhetjük, hogy a f. *me* és m. -*ny* névszóképzők eredeti azonosságánál fogva (lásd erről a *tõ* cz. alatt), a m. *szárnya* és f. *sorme* így ugyanazon alkotórészekből valóknak tűnnek föl.

Meglehetősen bizonyosságra emelkedik azonban a finn *sorme*-nak lp. *suorge* (f. *haara*), vagyis régibb *s_sg_sr_s*, *s_sgr_s* alakú alapszótól való imént megkísértett származtatása az által, hogy a vogulban megvan ennek a *s_sg_sr_s*-nak lehető hű mása: vogL. *šagur*, e jelentéssel „marék“, azaz „die geöffnete hand, mit den zum fassen ausgespreizten fingern“: *šagur-tajl* „eine handvoll, maréknyi“; még pedig életünik a „szétfelé álló, divaricatus“ alapfogalom is a *šagur*-hoz csatlakozó ezen igében: *šagartajt* - „sich sträuben (das haar)“, *jal š.* „sich ausspreizen“. — Vajjon nem lesz-e a m. *marék*, *marok* (*marko-t*)-nak is köze a mordE. *morgo* „zweig“-hoz?

De végre még azt is tartom igen valószínűnek, hogy a f. *sorme*-nak még a *szárnya*-nál is valamicskével hívebb magyar mása *szárma* (v. ö. *szirmo*- és *szirnyo*-), még pedig az eredeti „zweig“ értelemmel megvan a **származ** (*származni*, pr. 3. *származik*) „abstammen, herkommen, sich ableiten“ igében. Ennek első helyen való jelentése „bizonyos nemzetségből, szüléktől eredni“, s ha tekintetbe vesszük mily természetes és közönséges észjárás az, mely az egy „stamm-vater“-tól való nemzetséget tőfához s annak ujra meg újra szétoszló ágaihoz hasonlítja („stammbaum, családfa“), bátran elfogadhatjuk, hogy *származni* eredetileg ezt tette: „sich zweigen (sich abzweigen, von einem einen zweig v. schößling bilden)“.

Prav. 5-1.
50.
Fut. II.
250

Paar. §-lank 282. **szaru, szarv** (acc. *szarva-t* cornu, horn; adj. *szarvas* cornutus, cervus):

finn. *sarve* (nom. *sarvi*) cornu (p. o. bovis, rangiferi); tuba cornea (pastorum); *sarvise* (n. -inen) cornutus: *kaksi-s. bicornis* || észl. *sarve* (n. *sarv*) horn, geweih.

lp. *čorve* cornu | lpF. *čoarvve* id.

mord. mordE. *šura* horn.

eser eserM. *šur* cornu.

zürj. *šur* horn; *šura* gehörnt (szarvú) || votj. *šur* és *šuro* id.

Csak az osztják és vogulban nincs meg a „szarv” szó: oszt. *ōñet*, *añet* (osztB. *oñit*), vog. *añt*, *añt* „horn”. — Elfogadva a szó etymonjának a „durus, hart” fogalmat (a mi p. o. a lat. *cornu*, germ. *hauru*, gör. *κέρας*-ra nézve elég valószínű: Curtius, Gr. Et.⁴ 147. 144: 42, b. sz.), ezt a *szarv* számára megtaláltnók ebben: zürj. *č’ör’id* (P. *č’or’it*) „fest, hart, stark” || votj. *čur’it* „hart, fest, streng, stark, dick”. — V. ö. még, mint szintén „horn”-féle tárgyat jelentőt: finn *sorkka* ungula bisulca (bovis, ovis).

Paar. §-lank
30

szár Nr. XXI. 241. 341. *szeder Nr. XXIII. 2. Ethnogr. 1893. 172. Paar*

szed Nr. 25. 128. FUF. II. 262. 283. **szédül** (szédülni vertigine corripere: el-sz., meg-*szédül a feje*), **szédít** (szédíteni vertigine afficere); **szédeleg** (szédelegni schwindeln, vertigine laborare; errare, vagari. Faludi, Káldi: *szédelgő* vertiginosus MA.):

finn. *heity-* (pr. 1. *heidyn*) schwindeln, szédülni (Eurén, Lönnrot); *heidyttä-* vertiginem capitis movere (*päättäni* v. *sydäntäni heidyttää* caput v. cor meum [intestina] vertigine *Paar. §-P. v. sensu debilitatis ita afficitur, ut fere animo deficiat.*

62. Noha a f. *heity-* e h. való *heid-*, a m. *szédül-* igével való egyezését még sem vehetjük úgy, hogy f. *heid-* = m. *széd-* legyen; mert a szóközépi magyar *d-*-nek nyelvtörténeti értéke rendesen más mint a finn *d-*-é (v. ö. a m. *szid-* igének hasonló viszonyát a mord. *šudī-*hoz). E szerint az egyezést csak a *szé-* = f. *hei-* közös alaprészre szorítkozónak tartom, melytől egyrészt a kombinált inchoativ-reflexiv-féle magy. *-dül*, *-dül* képzéssel (v. ö. *fordul-*, *rendül-*) a m. *szé-dül* állott elé, másrészt meg *-du*, *-dy* (= neutralis *-da*, *-dä* + reflex. *-u*, *-y*) képzővel (v. ö. finn *jouda-* és *joudu-* a *jou-* =

szed: Paar. §-lank 62; - FUF. II. 262

ug. *j_sg-* alapigéből) a f. *hei-dy-*. A m. *szé-* = f. *hei-* alap-
részben fölismerhetjük az ugor *t_sg-* „cadere“ igének egy-
egy magyar és finn változatát (v.ö. a finnben causativumát
hei-ttä- „werfen“, lásd a *dől* czikk alatt a 259. és 260. la-
pokon), s mint ily alapigének származékai a megmondott
hasonló nemű képzéssel való m. *szédül-* és f. *heidy-* igék
voltaképen ezt tennék: „ins fallen geraten, zu fallen anfan-
gen“, a mivel a „schwindeln“ jelentés szépen össze is illik.

284. **szeg, szög** (acc. *szege-t* clavus, nagel; adj. *sze-
ges*; *szegez-* nageln):

FuF. II. 255.

finn. *sänke* (n. *sänki*, g. *sängen*) pars culmi (stipulae,
foeni desecti) terrae adhaerens („stoppel“): *sänki-pelto* ager
demessus (stoppelfeld).

lp. *sagge* clavus ligneus, v. aliud instrumentum acutum.
votj. *ćog* nagel.

A szabályos hangmegfelelésre nézve v.ö. a *dug-* és
*szege-*ni czikkeket. A szónak magashangú alakjához tartozik
lp. *sagge* is (v.ö. *kel-*, *kengyel*, *hegy-*hez való lp. szókat),
s megfér vele a votj. *ćog* (v.ö. votj. *ćorig* piscis = zürj.
ćeri; meg *köszön* alatt, fent 46. l., votj. *kos-* = zürj. *kösji-*,
f. *káske-*).

285. **szeg** (*szezni* frangere, rumpere, proscindere: *kenye-* *keav. 5-lan*
ret sz. brod anbrechen, *szavát* sz. sein wort brechen, *nya-* 63. 120
kát sz. den hals brechen):

zürj. *ćeg-* brechen, zerbrechen (frangere), *ćegli-*, *ćegal-*,
ćeglal- id. (frequ.), *ćegışt-* anbrechen, надломить || votj. *cig-*
zerbrechen: *cigono* zerbrechlich; — *ćog-* abhauen.

osztB. *senk-* schlagen (*senkim* zerschlagen, избитый,
senkep šup schlägel) | osztIrt. *señ-*, S. *senk-* schlagen.

vog. *säkvet-* brechen, ломать, *säkuat-* ломаться frangi.

cser. *ši-* (pr. i. *šiam*) percutere, ferire | cserM. *ši-* id.

Szabályos hangmegfeleléssel m. *szege-*, zürj. *ćeg-* =
oszt. *senk-* (*seng-*) = ug. *s_sng* (lásd erről a *dug-* cz. alatt),
v.ö. m. *jég*, *jége* = oszt. *jenk*. De az eredeti -ng néha
egészen -j-vé is gyengült s aztán a szomszéd vocalissal ösz-
szeolvadt: így állott itt elé *s_sng*-ből a cser. *ši-*, v.ö. cser. *ej*,

i = *jég*, oszt. *jenk*. — A vog. *säkv*- nyilván csak közvető reflexiv *säkve*- (v. ö. *säkual*-) alaknak causativuma.

Minthogy *szeg*- a nem teljesen végrehajtott törést is jelenti = „knicken, einbiegen (inflectere)“, (p. o. *le-szegni* v. *szemére szegni a kalapot*; a megbokrosodott ló *leszegi a fejét*), bizonyos, hogy a „säumen, einsäumen“ értelemben használt *szegni*, *be-szegni* (p. o. *kendőt, ing-alját*) csakis a „frangere“-féle *szeg*- ige, a mint a MNySzótára is tartja. Innen tehát **szegély** „saum, besatz“, tkp. „bruch, einbiegung“, v. ö. *brechen* „faltend zusammenlegen“ (p. o. *servietten, einen brief brechen*); v. ö. f. *taitta*- „flectere“ és „flectendo frangere“; v. ö. mord. *māñks* „szegély, beszegés“ a *māne*- „meghajtani, inflectere“ igétől. — A *szeg*- ige ezen „inflectere“-féle értékéből pedig a legalkalmasabban megfejtethető ez is: **szeg**, **szög** (acc. *szege-t*) „ecke, angulus“, azaz „vonat-, irány-törés, meghajtás“, v. ö. lat. *angulus*, tkp. „hajlat“ (Curtius, Gr. Et.⁴ 130), s hogy gör. *γωνία* is alighanem „ein bloßes derivatum von γών“ (Curtius, 179.). Hogy a *szeg*, *szög* „angulus“-t inkább az „inflectere“-féle *szeg*- igehez számítsuk, mintsem a *szeg* „clavus“-val azonosítsuk (M. Ny. Szótáraként), ajánlja pedig azon tekintet, hogy a szónak eredeti deverbale voltára nyilván ráutal az egészen *hajlat* módjára készült származék-alak **szegelet**, **szeglet**, **szöglet** „angulus“, s a szintén rendes nomen verbale-nak mutatózó **sziget**, **szeget** (Bécsi cod.) „insula“ (tkp. „land-ecke, land-spitze“, v. ö. szláv *ostrovŭ* „insula“ és *ostrŭ* „acutus“); v. ö. az alakilag a *szegély*-vel egyező tájszót: **csegély**, **csegely** „szeg, szeglet“ (*csegélyes szántóföld*. Tájsz., *csegely rét* „szántóföldek közé nyúló rétecske“ Nyelvőr II, 426). Végre megjegyezhető, hogy a zürjénben is a *čeg*- „frangere“-től való rendes képzésű nom. verbale-nak mutatkozik: *čegös* „stufe einer treppe (ступень)“, a mi csakugyan a m. „vorstehende ecke“. — A Szóegy. 278. a m. *szeg*-vel egybeállított lp. *čäk* „angulus“ most félre marad; mert először nem felel meg szabályosan a m. *szeg*-nek (v. ö. a *szeg* „clavus“ alatt lp. *sagge*), s azután tkp. „szug, rejtek“-et teszen, s el nem választható a *čäke*- „abscondere“ igétől.

Még az általánosabb „schlagen“ jelentéssel (v. ö. oszt. *senk*-, cser. *ši*-) találkozik a m. *szeg*- a Bécsi codexben: *szŭvö megszegetteték* „percussum est cor ejus“. Innen talán legjobban értelmezhető a **szegőd**- reflexivum is, mely magára tkp. ezt teszi „sich raschweg begeben“ (kül.: in ein dienstverhältniss: vkihez *szegődni*, *be-sz.* vkihez *cselédnek*,

párthoz sz.), ha azt a ném. „sich schlagen (wohin, zu einer partei)“ másának vesszük; v. ö. *vet-*: *vetődni vhová* „whin verschlagen werden, geraten“.

286. **szegény** pauper, egenus; miser :

FuT. II. 252

lp. *segge, segges, seggok* gracilis, subtilis, tenuis (*segges juolkek crura gracilia*) | lpF. *sägge, seggis* v. *cägge, ceggis* dünn, schmal, eng.

V. ö. a „pauper“ és „gracilis“ jelentések egybeférésére nézve a *karcslú* (*k. test* és *k. aratás*). — Képzésre nézve m. *szegény*: lp. *segge* olyan mint *kemény*: mord. *kemä*; alapalakul *s;ng-*-t kell fölvennünk.

287. **szék** medulla, nucleus M. A. (*tojás széke*, ei-dot-*ter*, *bodza széke* hollundermark), **szik** id. (*tojás szikja*): *Жк. XXIII. 271*

osztS. *tigbi*, osztIrt. *tibe* das innere: *tigbina, tibena* in, im innern von etwas (-ben), *tigbija, tibeja* in (-be, belé) | osztB. *libi* inner, inneres: *libi elta* von innen (*изнутри*), *libina* in (-ben), *libija* in (-be).

finn. *sisä* das innere, internus: *sisä-puoli* innere seite, *sisä-työ* opus internum (domi faciendum), *sisältä* von innen; *sisu, sisäkse, sisukse* (nom. -äs, -us) intimum rei, intestinum (*sisukset* eingeweide) || észt. *sizi* (g. *se'e*) inneres: *se'est, sēst, sizest* von innen, aus (-ből, belől), *sizi-kond* eingeweide; *sizu* inneres, kern, krume (im brod), mehl (im korn).

lp. *sisa* in, intro (*pote* s. *intra*, *veni* in domum), *sisne* in, drinnen (*čace* s. in aqua, s. *lē* in domo est) | lpF. *sisa* in, intro, *siske* (internus): *siske-bäld* von innen (von der inneren seite).

Minthogy az oszt. *tigbi, libi* utórésze -*bi* egyéb helyviszonyjelölő szókhoz is járul (p. o. *numbi*, loc. *numbina* auf, rajt és *num* magas, fent való), *jubi*: *jubina* nach, után és *jū* utó, posticus, v. ö. *kutip, kut*: m. *közép, köz*), az „internum, belsőség“ jelentés nyilván csak a *tig* (*ti, li*) alapszón nyugszik. Ennek megfelel a finn *sisä*-nek első része *si*; a -*sa, -sä*-féle képzésre nézve összevethető *maksa* (*mag, sa,*

lásd a 71. lapon). Szintígy a m. *szék*, *szik*-ből *szé-*, *szt-*, nyilván régibb *szej*, *szij* helyett: v. ö. *fék* „halfter, zaum“ és *fej* „kopf“ (a finnben *päitse*, plur. *päitset* és *pää*).

Alkalmasint az egyszerű *si* (= oszt. *tig*, *li*)ből kell a finn *-sna*, *-snä* (*-ssa*, *-ssä*) inessivus, *-sta*, *-stä* elativus, *-sen* (*-h-n*) illativus-féle casusragokat is magyarázni, úgy hogy p. o. *maasta* „földből (-belől)“ hajdani *maasita*, *maasitä*-ből való, *maassa* (*maasna*) e h. *maa-sina*, *maa-sinä*. Szintén *s* (*š*) alappal való belső helyviszonyi casusragok találhatók még a mordvin, cseremis, zürjén-vótják és lapp nyelvekben.

Más nyoma az oszt. *tig* (m. *szé*)-nek vagyis ugor *tšgš*, „bél, belső“ szónak lehet még a finnben: *höysi*, *heisi* e h. *höysä*, *hössä* (v. ö. *sisä*), melynek egymástól igen különösképen eltérő jelentései: 1) taenia in intestinis, bandwurm (így is: *höysi-mato*, azaz *höysi-féreg*); 2) pus, fluidum ex ulceribus emanans (eiter; így is: *h-liemi*, azaz: *h-lé*); 3. *h-puu* („*h-fa*“: sambucus nigra, v. viburnum opulus, v. lonicera xylosteum) — igen jól az egy „intestinum, massa intestina, medulla“ alapjelentésből érthetők meg, úgy hogy p. o. *heisi-puu* tkp. „szék-fa“, *h-liemi* vagy csak *höysi* „pus“ tkp. „belső“-lé (t. i. ulcus-beli lé). Így aztán ide valók még más ugor nyelvekből ezen a *tšgš* alapalakkal egyező, de a különösb „pus, eiter“-féle jelentéssel való szók:

kpav. š-laur
27. lp. *seja*, lpF. *säga* (*sä'ja*) || mord. mordE. *si* eiter (mdE. *sijav* eiterig) || oszt. *tej*, S. *liij*, osztB. *lij* eiter, рной || vogL. *sāj* eiter || m. *ev* (acc. *eve-t* pus, sanies; adj. *eves*). Meglátszik a f. *höysi*-nek „medulla“ értéke még a denominativ *hörstä*-igén is: „schmälzen, fett und schmackhaft machen (eine speise, düngen“, azaz mintegy „megvelőzni“. Továbbá a *höysi* „bandwurm“-hoz csatlakozik a mordE. *sižal* „eingeweidewurm“. S végre még a finn *säsy* (észt. *säzü*) „medulla ossium (mark, hirn)“ sem lesz más mint a *sisä*, *sisu*-nak változata, ilyen megelőző alakból: *säsy*, (*sājäs*); megvan pedig a zürjén-ben is szó „gehirn, mark (мозг)“.

288. **szél** [**szil**] (acc. *szél-t* extremitas, margo, ora; latitudo: *határ-szél* äußerste grenze, *erdő-sz.* waldrand, *-saum*, *szája széle* labium; *széle hossza* seine breite und länge); **széles** *latus* (breit), *prolixus* (sz. *szájú* breitmäulig, *széles e világ* die weite welt):

osztB. *sil* rand, grenze, saum, verbrämung, einfassung (край, окраина, опушка, обкладка).

vo_zB. *sel* rand (kap s. rand des bootes).

finn. *helma* saum des kleides (*helma-nuora* saum-tau:

svéd. „lik“, azaz: dünnes tau mit welchem die segel eingefasst sind); aufgeschürztes unterteil des kleides, schooß.

Hogy milyen etymonja lehet a m. *szél* (*szil*) „extremitas, margo“-nak mutatja a szintazt jelentő szláv краи, ettől: кра- „secare“ (Miklosich). S csakugyan számtalan tárgynak a „rand, kante“-ja „schnitt (metszés)“ által jön létre vagy pedig ahhoz hasonlóan tűnik föl; v.ö. német „schnitt, schneiden“ az alakot határoló körvonalokról („schnitt des geschnittenen; fein geschnittene nase“). A magyar nyelvszokás azonban a „szél“-t jobbadán csak bizonyos kiterjedésű sík gyanánt föltűnő tárgyokról mondja; hiszen fának, hegynek, háznak magyarul nincsen széle, de van széle a rétnak, szántóföldnek, országnak, erdőnek, posztónak, útnak, papirosnak. Továbbá meg az egyszersmind hosszan (futólag) terjedő tárgynak szélein csak a valóban ellátható két oldal-szél-t értjük, p.o. az útnak két, jobbra s balra eső szélét; a tárgynak ily szorosb értelemben vett széléhez azonban megint hozzáértünk többet-kevesebbet azon térből, mely a két oldal-szél közt álló szemléltől azon ellátható két szélíg terjed, s így jön létre, csupán csak hozzáértés folytán, a m. *szél*-nek a hosszúsággal ellentétes értelme (breite, latitudo, vagis „oldalt, jobbra-balra terjedés“), mely különösen az s-es adjectivumom lép föl, praegnanter véve: széles „breit“, azaz „tetemes oldal-terjedéssel való“ (v.ö. vállas nagy, erős vállú, füles nagy fülü).

Az alkalmas „schnitt“-féle etymonból kiindulva a m. *szél*- a *szel*- igéhez csatlakozik, mint képzővesztett nomen verbale; hosszú vocalisát hangsúly-nyújtásnak vehetjük vagy a megvult képzőnek utóhatását láthatjuk benne (v.ö. ily eltérő vocalisatióval: ház, házat, házon: haza, hazól). Szint-így áll az osztB. *sil* „szél“ mellett egy „scindere, rescindere (= secare)“ jelentésű *sil*- ige, ebben: *silim* (part. praet.) „aufgetrennt, losgetrennt, aufgeschnitten (распоротый)“, *siltlil*- „auf-, lostrennen, aufschneiden, aufschlitzen (распарывать)“, s ez ígét most már hozzá toldhatjuk a *szel*- czikkhez, megjegyezvén hogy az *i* miatt a szót mégis eredetileg magashangúnak lehet venni (v.ö. osztB. *libit* „levél“ = osztlrt. *libet*, osztB. *li*- és *li*-, *le*- „enni“); a vog. *sel* „szél“-re nézve lásd a *szel*- czikkben *sil*-; végre a finn *helma*-ban -ma képzős nomen verbale-t ismerünk föl, *hel*- ígétől, mely a *szel*- alatt fölhozott *säl*-nek változata.

Nem a m. *szél*-nek „margo“ jelentéséből, de igenis an-

nak a *szel-* igében meglevő „secare, scindere“-féle etymon-jából lehet továbbá érteni ezen, különben alakilag *szél*-hez csatlakozó szókat: **széllyel** „auseinander“ (sz. *hányni*, sz. *vetni* auseinanderwerfen, sz. *szórni* dispergere, sz. *futni* diffugere), ebből: *szélvel*, a mi a *szél-* (*szel-*) igének teljesb *-val*, *-vel* alakú gerundiuma (*-va*, *-ve* h.), a milyen még most is Dunántúl dívik; — **szélt**, **szét** (*szét-vetni*, *szét-szórni*) kopott alak e h. *szélté* (a milyen *két-től ketté*; v. ö. *hanyatt* e h. *hanyattá*, lásd a 87. lapon): *szélt* pedig nom. verbale „discissus“; v. ö. *széltében* „überall“ tkp. „an verschiedenen (unterschiedlichen) orten“.

Mint denominativ ige csatlakozik a kész *szél* névszó-hoz, még pedig annak másod „breite, weite“ jelentéséhez **széled-**, Molnár A. és Pázmánynál még **szélled-** (*ki-szél-ledni* dilatari, extendi Pázm.).

Ugyancsak a *szél-t*, *széllyel* (*szél-vel*)-beli *szél-* „scindere“ igének egyenes (frequ. *-d* = ug. *-nd* képzős) származéka a **széled-** „auseinander gehen, sich zerstreuen“ ige, csak hogy itt a *szél-* intransitivumnak van véve (v. ö. *hasad* a 91. lapon; v. ö. *tör-* és *tör-[ik]*). Molnár A.-nél a **széled-**nek még kettős *ll-es* **szélled-** alakja van (*el-szélled* dissipatur, dispalatur, dilaceratur; *el-szélledett* dispersus), a mely arra mutat hogy *szél-*, illetőleg *széll-*nek intransitiv jelentése mégis csak külön (az *l*-hez áthasonúlt) képző által jött létre, s ez jóformán nem volt más mint reflexív *-v* = mord. *-v*, finn *-u*, mely különben az *-úl*, *-ül* és *-ód*, *-őd* magyar képzőkben rejlik; e szerint *széll-* (*szélle-*) ebből: *szélv-* (*szélve-*) Ennek megint *-g* képzős frequentativuma: **szélleg** („vagari, errare“ Faludi). — Ellenben csak a *szél* névszónak „breite, weite“-féle másod jelentéséhez csatlakozik, s így denominativumnak bizonyúl a Pázmánynál található **szélled-** (*ki-szélled* „dilatatur, extenditur“), ebből: **szélhed-** (lásd: Nyelvt. Közl. X, 62.).

Fu. F. II. 264

289. **szel** (*szelni* scindere, secare: *kenyeret*, *szalonnát szelni*; *szelet* segmentum, frustum, scissum; *szeldel-* id., v. frequ.):

Setälä,
Hänn.
265.

1p. *čale-* dissecare, scindere (*čale tab kvoutot disseca hoc in duas partes*); *sculpere*, *incisionibus ornare*; *scribere*, γράφειν | 1pF. *čalle-*, *čaleste-* schneiden (*nibin mit einem messer*), *spalten*, *čalle-* schreiben.

cser. *šel-* (pr. i. *šēlam*) dissecare, findere | cserM. *šel-* id.

vog. *sil-* spalten, aufschlitzen, aufschneiden (einen fisch, пластать), szelni; *silänt-* id. (frequ.) | vogL. *šilt-* szelni (p. o. bőrt szíjnak), ackern, spalten

votj. *šelep* span.

finn. *sälö, sälehe* (nom. *säle'*) segmen ligni picei.

V. ö. a *szilánk* czikket, hol egy a m. *szel*-nek és szintén magashangú rokonainak (cser. *šel-*, vog. *sil-*, *šil-*, votj. *šel-*, f. *säl-*, lp. *čale-* e h. *čäle-* úgy mint *kale-* = m. *kel-* fent 13. lapon) megfelelő mélyhangú m. *szil-* (*szilo-*), *szal-*, illetőleg ugor *səl-*, *səlg-* „secare, scindere“ ige van kimutatva., Találkoznak így még, úgy mint a magyarban *szel-* és *szil-*, *szal-*, magas és mélyhangú páros alakokúl: a finnben *säl-* és *sal-*, *halg-*, a cser.-ben *šel-* és *šul-*, a vogulban *sil-*, *šil-* és *sal-*. — Egyébiránt a m. *szél* „margo“ is csak a m. *szel-*, illetőleg fölvehető ugor *səl-* (*səlg-*) igétől való származék, (lásd a *szél* czikket), s annak rokonságából kivehetők még a *sil-* igének ezen alakjai: finn *hel-* (ebben *helma*), osztB. *sil-*, v. ö. *sil* „rand, saum“ és *silim* aufgetrennt, aufgeschnitten, распоротый“, *šiltšili-* aufirennen, aufschneiden, aufschlitzen, распарывать (*šilt-* = vogL. *šilt-*).

290. **szēm, szöm** (acc. *szēmē-t*, *szömö-t* oculus; gra-
num: *búza-sz.* granum tritici; *szēmēs* oculatus, providus, MC. XXIII. 274.
perspicax; *szēmű:* *fél-sz.* monocus, *nagy-sz.* großäugig; F. H. F. II. 261
szemlélni spectare, contemplari):

finn. *silmä* oculus: *silmän räpäys* ictus oculi, augenblick; *verkon silmä* macula retis, masche, *neulan* s. nadel-öhr, *lehden* s. oculus v. gemma arboris, knospe; *silmäise* (n. -äinen) szemű; *silmää-*, *silmäele-* oculis adspicere, tueri, observare || ész. *silm* (g. *silma*) auge: *silmast silma* von angesicht zu angesicht; 2) öhr, masche, knospe, blase: *vezi ajab silmi peale* das wasser treibt blasen; — *silmi-* blicken, erblicken, sich umsehen, *silmita-* bemerken, gewahr werden; in's auge fassen; *silma-* blicken, erblicken, sein auge auf etwas werfen: *läks neidu silmama* er ging auf die braut-schau.

mord. *selmä* auge: *selmä-ved* (szemvíz) lacrimae | mordE. *selme*, *sel'me* id.

lp. *čalme* oculus: č. *pele* das eine auge, fél-szem; — *šalme* foramen, ocellus (acus v. securis) | lpF. *čalbme* (g. *čalme*) auge: *saddo-č.* sandkorn.

zürj. *sin* (abl. *sinmĩ-s*, instr. *sinmō-n*) auge: *sinma* szemű; P. *sinmal-* ansehen (зрѣть) || votj. *sin* auge; *sinmo* sehend, *sintem* blind, *pal-sin* einäugig.

oszIrt. *sēm* auge: *sēm-jink* träne, s. *pēlek* einäugig | osztB. *sem* (pl. *semet*) auge: *jink-s.* tropfen, gutta; *semije* id. (dim.); krumé (крошка).

vogB. *sām* auge: s. *kulm* augenbraue, s. *axtes* augapfel; *sāmiñ* szemes, szemű; *sāmelt-* erblicken, wahrnehmen | vogL.P. *šām*, *šem* auge | vogK. *šam* szem: *šamem* szemem; *šamtal* augenlos, blind.

cser. *šinža*, *šinža* (*šinžá*) oculus | cserM. *šinza*, *šinžá* id.

bars. 5-lane
34.

Szembetűnő, hogy a *szēm* szónak ugor alakja *sēm* volt, s igen érthető ennek *sēm*, *sēm*-vé válása a magyarban, osztják és vogulban (v.ö. oszt. *sem*, vog. *sim* = f. *sydāme*, zürj. *sölöm* „szív”); a zürjén-votjákban *lm:nn* változással *sinm*, v.ö. zürj. *kĩn*, azaz *kĩnm*; hideg = f. *kylmä*, mord. *kelmä*. — Maga a *sēm* tö a cseremiszbén is csak *šēm*-vé válhatott (v.ö. cser. *kum* = f. *kolme*, cser. *šüm* = f. *sydāme*, cser. *vem* = f. *ytime*, vog. *velem*), s így a meglevő *šinža* nyilván ebből való: *šim-ža*. Ennek utórészére *ža*-ra nézve azt gyanítom, hogy benne a cser. *šubo* „infans” (v.ö. *ik-šebe*, *igi-šuba*, cserM. *ik-šiba* infans, gyermek) szó rejlik, s hogy valamikor az egész *šin-ža* (e h. *šim-ša*, ebből: *šim-šubo*, *šim-šuba*, -*šiba*, tkp. „infans oculi”, szorosban a „pupilla”-t jelentette; v.ö. lat. *pupilla*, gör. *κόρη* (mädchen és pupille), észt. *silma-titt* pupille (*titt* puppe, kleines kind).

HK. XXIII. 274.

291. **szén** [szèn] (acc. *szene-t* carbo, kohle: *szén-égető* kohlenbrenner; adj. *szenes*):

bars. 5-lane
67

FUF. II. 264

lpF. *čidn* kohle: *činaid boaldde* kohlenbrenner; *čidna-lutte-* zu kohlen brennen.

A lp. *čidn* a. m. *čī'n*, teljes tö *čī'na* = m. *szene*. — Megjegyezvén hogy a lp. *čī'n* csak amúgy „carbo”-t teszen,

akár holt akár izzó („pruna“), s tekintve, hogy csak az utóbbit tüzetesen jelentő szó is van a lappban (*šila* = f. *hiile* „pruna“ a *neutralis syte*, nom. *sysi* „carbo“ ellenében), igen valószínű hogy e szó (t. i. *čičn*, m. *šén*) eredetileg mint „pruna“ ellenfele tkp. a „holt szenet“ jelentette. Bizonyosnak kell ezt tartanunk p. o. a lpS. *čadd*-ről, mely „carbo“, de egyszermind „fuligo, ruß“, s jóformán a f. *syte*-ről, a mely a finn runókban hébe-hóba „kohlenstaub“-nak fordul elé (Kal. 18, 219) s a feketeség jelzésére hasonlítóanyúl szolgál (Kal. 4, 216). Szembetűnő, hogy ez ily értékű „carbo“ szónak alkalmas etymonja ez: „sötét, fekete“, s így csakugyan a *szene*, lp. *čična*-ra nézve igen hihető, hogy az csak változata (m : n cserével) a *szenny* cikkkben fejtegett *šm* (f. *hämä*, cser. *šeme*) „obscurus, sordidus“ alapszónak. Érdekes erre nézve észrevennünk, hogy a *szenny*-hez elősorolt ugor nyelvekbeli szók közt a votj. *sinem* „rozsa“ is ugyanezen m : n hangcserét mutatja föl, mert ez nyilván = zürj. *simöm*, *šimöm* tkp. „gerostet“ vagy „das rosten“. A magyarban meg alkalmasint az is segítette elé a föltehető *szeme*-nek *szene*-re változtát, hogy e szó a bár másképen keletkezett *szeme* „oculus“-tól legyen biztosabban megkülönböztetve.

292. **szenny** (acc. *szennye-t* sordes, squalor, macula; *шк. xxm.* *szennyes* sordidus; sz. *ruha* schmutzige v. schwarze wäsche; *274.* *be-szennyezni* schmutzig machen, beschmutzen): *Paas. 5-l.*

mord. *šämen* rost, *šämeni* rostig | mordE. *čemeń* rost, *grünspan*; *čemenev* rostig. *125* *Fuf. II.*

cser. *šeme niger* | cserM. *šimä*, *šima*, *šim id.* *251.*

zürj. *sim*, *šim* rost, ржа: *sim-*, *šim-* rosten: *šimöm* gerostet, rostig (заржавлёный) || votj. *sinem* rost: *sinm-* (*sinm-*) rosten.

osztB. *sami* rost, ржа: *samiji-* rosten.

vog. *sēmel* schwarz, fekete | vogL. *šemel* schwarz; — *sim* rost; *sim-*, *sim-* rosten | vogP. *simel* rost | vogK. *simil* rost, ржа; *šemel* schwarz.

finn. *himiä* subobscurus, colore fuscus, haud clarus *Setälä,* (speculum): *himmi*, *himu* obscuritas, crepusculum; — *hämä*, *hämärä* crepusculum; *hämää-* (crepusculo induere) obscurare *Ään.* || észk. *hämära* (nom. *hämär*), D. *hämärä* (nom. *hämmär*) *267.* dunkel, trüb, düster; dämmerung.

„Rozsda, rubigo“ csak a „szenny, sordes“-nek bizonyos neme; ez pedig igen gyakran a „sötét, fekete (obscurus, niger)“ általánosabb fogalomból nyeri elnevezését, v. ö. germán *svart, schwarz* és lat. *sordes*; mord. *rauža* „fekete“ és „szennyes“; lív *musta* „schwarz“ és „schmutzig, schmutz“ (v. ö. ném. *schwarze wäsche*). — Alakra nézve a m. *szenny* (szennye) e h. *szemnye, szemnye* tökéletesen = mord. *šämen, čemeň*; alapszóul kiválik ebből *szeme-, šäme-, čeme-* (ugor *s.m.* „obscurus, niger, sordidus; obscurum quid = sordes, rubigo“) = cser. *šeme*, zürj. *sim*, oszt. *sami*, vog. *sim*, f. *hämä* (a *hämää-* e h. *hämädä-* denominativumban); folytató -l és -r képzővel: vog. *semel, šemel, simil*, f. *hämärä*. Igeszófélének látszik a *s.m-* alapszó ezekben: f. *himeä*, azaz: *himedä, himu* és *hämny*, s így a szomorú czikkben fejtegetett *s.m-, t.m-*nak magashangú párjaként tűnik föl. — A Szóegy. 284. egybevetett f. *šientä* „nonnihil sordidus“-nak lényegesen eltérő alakja van; az ebbeli *nt* helyébe a magyarban -d-t, vagy legfeljebb még -t-t lehet várunk; egyezik azonban vele az észti *sōne* „unreinigkeite (an gefäßen)“. Hasonló okból elmaradt most e czikkből a lp. *seudnes*, lpF. *sävdnäd* „obscurus“.

Uk. XXIII. 273.

293. szép (acc. *szépe-t* pulcher, venustus, speciosus; comp. *szebb* pulchrior):

lp. *čabbe, čabbes, čabbak* pulcher: *čabbak* neita virgo formosa; comp. *čabbab* | lpF. *čabes, čabba* id.

finn. *hyvä* bonus (gratus, aptus, commodus, utilis, probus, benevolus) || észti. *hea, hä*, (SW.) *hiiva* gut; — (Oesel) *sāma* (nom. *sām*) rechte seite: *sāmale* nach rechts hin; *sām-käzi, sāma-k.* rechte hand.

Egyazon szó fejezi ki a „jó és szép“ (bonus: pulcher) fogalmakat: a cseremiszből *saj, saje*; tatárban *jaxşı*, burjätben *sajxañ, hajkañ*; az oroszban *xopomii* „gut“ és „hübsch, schön“ (p. o. *хорошая погода* „gutes v. schönes wetter“, *-шая женщина* szép nő); v. ö. ném. *schön!* „jól van“ értelemben. — Alak tekintetében a f. *hyvä* mindenk előtt *syvä* h. való, a mint az észti *hä* (*hiivä*)-nek megfelelő *sāma*-beli *sā* mutatja; ez a *sāma* ugyanis comparativus alak, az észti *ben* már csak -ma-val a f. -mba, -mbä [-mpa, -mpä] helyett, p. o. *sūrema*, n. *sūrem* = f. *sūrempa, sūrempi*, s minthogy különben is a „jobb kéz (dextra)“ az észti *ben* „manus melior“-nak neveztetik (*parem käzi*) (opp. „bal kéz“ *pahem*

Setälä, f.ä.
257. 289.

k., azaz „m. deterior, pejor“), nincs kétség hogy a *sāma* „dexter“ voltaképen a *hā* (*hyvā*)-nek különben (a *parempa* miatt) divatlan comparativusa, vagyis ezt teszi „melior.“ Továbbá pedig *syvā* helyett régibb *sybā* vehető föl, sőt a lp. *čabbe* nasalissal való *symbā* (*symbā*)-re utal. E két alak (*symbā* és *symbā*) egymás mellett oly jelenség, milyen f. *ede* és *ende* (*esi* : *ensi*) „elő“; a m. *szép* úgy látszik a *symb*-hez csatlakozik, v.ö. *tép* = f. *tempaa*-, észt. *tomba*-; a *szebb* comparativus talán nem is a *szép* alaktól, hanem a *symb*-nek szabályosabban megfelelő *szeb*- (*szebe*)-től ered, vagyis legközelebb *szebebb* h. való (v.ö. a göcseji *szebbebb*?).

Talán ide való még, mint a *symb* alakhoz tartozó, mordE. *šupav* „reich, gazdag“ (*šupa-v* „bona habens“); ü helyébe lépett mord. *u*-ra nézve v.ö. mordE. *udeme* = finn *ytime* „velő“.

294. **szer, szér** ordo, series, Reihe (kert-szer eine Reihe *ул. XXIII.* gärten, földő szer obere Reihe [häuser eines dorfes]; szerbe, *275.* szerrel in ordine, per vices); ordentliches vorgehen, gepflogenheit, art (szerével juste, suo modo, sua via; szer-tartás *Пав. 5-1.* ceremonie, ritus; szertelen insolens, enormis; azon szerű *107* ejusmodi, egyszerű simplex, einfach; szerént, szerint der art nach, gemäß, secundum; azon sz. eo modo); mal (-szer és -szor: egy-szer einmal, három-szor v. régiben és Dtúl három-szer dreimal, elő-szor prima vice; -szerte, -szorta id.):

osztB. *sir* ordnung, regel, gewohnheit (порядокъ, правило, обыкновение); *sir*, *sir* gebrauch, ceremonie (обрядъ), sitte, gemütsart (нравъ): *sud-sir* gesetz, законъ (*sud* „gericht“), *chan-žipsajet sir* alphabet (buchstaben-ordnung, -folge), *chanexo sir an tajtot* unmenschlich (безчеловѣчный „ember-sir non habens“), *sirla* unordentlich, ungesetzlich (безпорядочно, беззаконный), *sir sagat ulta* gesetzlich, законный („sir szerint való“) | osztIrt. *t'issir* (e h. *t'it-sir*) „ein solcher wie dieser“ („e-szerű“), *mecir* (e h. *met-sir*) „wie beschaffen“ („mi-szerű“; v.ö. *met* welcher, was, *meda-gem* wieviel, mennyi) | osztS. *mugu-sir* „wie beschaffen“ (v.ö. *muguli* „was“).

vogB. *sir* „art“ (beschaffenheit): *lau-sir kul* tízféle hal, *sau-sir* sokféle, *sir-sir kul* (fische aller art); — *sir* art, weise, richtung: *mändä širl* wie, auf welche weise (какъ), *ti širl*

voaren mache es auf diese weise (такимъ образомъ), *ti širl* (*oli*) in dieser richtung; *alne šire* die [tkp. seine] lebensweise; *ällne šire* fangweise (der fischer); *širä maskell* (*voareln*) такъ какъ слѣдуетъ (wie es sich gehört — mache es, tkp. „szerével, szere szerint“) | vogK. *sir*: *šav-sir* sokféle, unterschiedlich, allerhand (различный, Máté 4, 24), *mat-sir* milyen, miféle, qualis (*mat-sir amelel* miféle módon, Mát. 26, 4); *kum-sir* férfi-féle, männlichen geschlechtes (2, 16).

zürj. *ser* gewohnheit, gebrauch, sitte (обыкновеніе, обычай).

Nagyon is ide a m. *szer*, *szerint*-hez tartozónak látszik a zürj. *šörti* is (Szóegy. 286.), mely ugyanazt teszi a mit most a m. *szerint*: „gemäß, nach (secundum)“. Csak az a baj, hogy e zürj. *šörti* (zürjP. *šörti*, *serti*) el nem választható néhány társától, melyeket a zürjP. és a votják tartottak fönn: zürjP. *serin* (locativ-ragos) „nach, hinter“, *serö* (lativ-ragos) „nach, után“, votj. *šeri*, *šerin* „hinten“, *šeris* (ablativ-ragos) „von, wegen“, v. ö. *šerlon* „hinten“ és „hinter“ (*jurt šerlon*) „hinter dem hause“. Ezekből megtetszik, hogy a *šör* (*šer*, *ser*) alapszónak a m. *szer*-étől jócskán elütő jelentése van: „posticum (hinter-raum)“, s hogy a *šörti* voltaképen „post, nach“, azonban a „secundum (szerint)“ tisztére is alkalmas úgy mint a ném. „nach“. Meglehet, hogy ez a zürj. votj. *šör*, *šer*, *ser* „posticum“ *l*: *r*-változással a finn *selgä* „tergum“-nak felel meg, vagyis úgy mint *selgä* e h. *seglä* (lásd a *teg-nap* cz. alatt), régibb *sšgrš*, *sšjrš* alakból vált, melynek előfele = ug. *tšngš*, *tšgš* = zürj. *saj* (lásd a *teg-nap* cz. alatt).

295. **szeret**. (*szeretni* amare, diligere: *meg-sz.* adamare, *szerető* amator, amabilis: sz. *atyámfia*); **szerelem**, régi al. **szerelm** (acc. *szerelme-t* amor; adj. *szerelmes* amabilis, amatus, amorosus):

Lásd a szörnyű cikk végén.

Mc. XXIII. 276.

296. **szid** (*szidni* maledicere, vituperare, conviciari: *jól meg-sz.* *vkít*; *szidalom* convicium, opprobrium); **szitok** (acc. *szitko-t*) convicium, maledictum:

kaas. 5. laun
53.

mord. *šudi*- verfluchen (*šudif*, *šuduf* verflucht, beklagenswert), *šudifli*- verfluchen lassen (durch einen zauberer); *šutse*

(Reg.), *suče-* [sutše-] (Ahlq.) fluchen, schelten, schimpfen (браниться) | *mordE. sudo-* fluchen, verfluchen, beschwören; *šudse-* zanken, streiten.

cser. šud-, šüd- (pr. 1. *šüdem*) jubere, parancsolni; *šüdal-* (pr. 1. *-lam*) exsecrari, male precari | *cserM. šud-, šüd-* jubere, *šudal-* maledicere, insultare; *šudalt-*: *šudaltma* exsecratus.

Az itt egybevetett igéknek jelentésbeli eltérése, „maledicere“ (m. *szid-*, mord. *šudi-*) és „jubere“ (*cser. šud-*), alkalmasan megfejtethető „hangos mondás“-féle alapjelentésből; v. ö. ugyanennek különböző változatait („gratias agere; salutare; jubere“) a *köszön* cikkkben (fent 46. l.) — Az alaki egyezés m. *szid-* (*szido-*) és mord *šudi-*, *šudo-*, *cser. šud-* közt első tekintetre ugyan lehetőleg teljesnek látszik; de voltaképpen mégis csak az első szótagbeli alaprészekre (*szí-, šü-*) szorítkozik. Tekintetbe jő ugyanis, hogy szóközépi *d*-nek más a nyelvtörténeti értéke a magyarban mint a mordvinban és cseremiszbén. Míg a m. *szid-* határozottan régebb *s,nd-* alakra utal, a mordvinban, hol eredetibb *nd* rendesen megmaradt vagy belőle inkább a *d* tűnt el mintsem a nasalis, a *šudi-*, *šudo-* szóalakbeli csupa *d*-t máris eredetinek kell tartanunk, s a m. *szid*-beli *d*-től különbözőnek. E mellett azonban a mord. *šudi-* és m. *szid*-nak egyezése csak úgy fogható föl, hogy ott *-d* (*-di-, -do* = ug. *-d*) meg itt *-d* (= ug. *nd*) egyazon alapszóhoz járult különböző képzők: még pedig amazt alkalmasan egynek vehetjük a f. *jouda*-beli neutralis értékű *-da-, -dä* képzővel (lásd fent 158. lapon), emezt meg az ugor *-nd* frequ. képzővel. A közös alapszó, illetőleg alapige pedig jóformán nem más mint a *szó* cz. alatt kifejtett ugor *s,sg-* „sonare, vocare, clamare“ ige; ebből ugyanis *-d* (= *-nd*) képzővel a m. *szid-* (*sz,sg,d*-on át) épen úgy állhatott elé mint *híd* (*hida-*) az ug. *k,sg-* (m. *haj-*) igéből. A mord *šudi-*, *šudo-* meg ily alapon egynek mutatkozik a f. *huuda*-val (lásd a *szó* cikket).

297. **szigorú** hager, mager, dürrtig, knapp (Székl. az előtt *szigorú* volt, de most *kövé*r MNyelvészet V, 356); *szigorod-* (pr. 3. *szigorodik* „soványodik, szűkülködő állapotra jut“ MNySót.):

cser. šögör, šeger angustus: *šögörem-* (pr. 1. *-emam*) coarctari, *šögöremd-* coarctare.

Alak tekintetéből elfogadható a m. *szigorú*-nak a m. *szegény*-vel való egybetartozása; mert amaz nyilván olyan képzésű mint *keserű*, *homorú*, *domború*, miszerint alapszava *szigo*, mely a *szegény*-beli *szege*-nek mélyhangú párja lehet, s g-jénél fogva éppen úgy mint ez *s_gng_s*-re (lásd a *szegény* cikket), ugor *s_gng_s*-ra vezethető vissza. Első jelentésül ráillik a *szigorú*-ra ez: „knapp = nicht breit, nicht weit (schmal, eng)“; s éppen ezt teszi a *szegény*-beli *szege*-nek megfelelő lp. *segge*, *sägge*. — A cser. *šögör*, *šeger* csak -r képzős (v.ö. *keserű* alatt f. *katkera*), s a magash. *s_gng_s* alakhoz tartozik.

298. **szíj** (*szíja*-t lorum, riemen: *más bőréből szíjat hasítani*; *nadrág*-sz. hosenriemen, *sarú*-szíj schuhriemen; *szíj*-gyártó riemer).

Molnár A.-nél a *szíj* szónak *sziv* alakját is találjuk, melyet bátran *szív*-nek olvashatunk; a MNySzótára szerint még most is tájdivatos *szíu*-t azonban még megmaradt végvocalissal való *szíju*-nak kell vennünk (a milyen *toll* mellett *tollu*, *tolu*). — Abból, hogy Molnár A. a *szíj*-at „lorum, ligula“-n kívül még „corium“-val is fordította, még korántsem következik annak első jelentéséről „leder, bőr“ vagy „haut (pellis)“, mint ezt MNySzótára tartja, mely ez értelemlere építi a szónak etymológiáját is. A szónak különben régibb és újabb magyarságban való használata csakis „szabott (még pedig többé kevésbé keskenyre szabott) bőr“ értelemlere utal (v.ö. *láb*-szíj *pedica*, *bocskor*-, *nadrág*-, *saru*-, *kantár*-, *rab*-szíj stb.) s Molnár A. is az ő „corium“-ával nyilván „lederzeug“-ot akart jelezni, mely pedig főleg „szíjak“ (riemen)-ből áll. Ha pedig a *szíj* nem bőrt, vagyis a „lorum, riemen“-nek szokott anyagát teszi, valódi értelme alighanem annak alakjára vonatkozik, vagyis ez: „streifen, langgeschnittenes stück“. Ezt meg is erősítik a *szíj*, *sziv*-től el nem különíthető ezen szók: *szivács*, *szíács* (*szíács*) „szijas gyaluforgács, hasított fűz vessző“ (Dtúl: Tájsz.), *szijas* mint a *szilánkos* (*fa*) magyarázata Krizánál (Vadrózsák 518. l.), *szíat* „elhasított keskeny szántóföld“ (Blton: Tájsz.). Ezek azonban rá is vezetnek mint a *szíj*-nak elfogadható etymonjára: azon *szil*- (finn *sal*-, *salg*-, ug. *s_glg*- „secare, findere, scindere“ igére, mely a m. *szilánk*, *szilány*, *szilács*, *szilony* szókból következik (lásd a *szilánk* cikket), miszerint *szíj*, *sziv*, vagyis a *szíja*, *szíva* fő legközelebből e h. való: *szíla*, *szíla*, mint képzőtelen vagy akár képzővesztett

nomen verbale tkp. „fissum, scissum, segmen“, v. ö. finn *silu*, *silo* és *halko* (e h. *halgo*) a *szilánk* cikkben. Ezzel már most el van ejtve a *szij*-nak f. *siisna* és *hihna* (e h. *sisna*)-val való egyeztetése (Szóegy. 319), mely különben hangalak tekintetében is nehézséggel jár.

szil: *paas. 5-laut 55. — FKF. II. 257*

299. **szilaj** (acc. *szilaj-t*, *szilaja-t* petulans, petulcus, lascivus Moln. A.: sz. *ló*, sz. *legény*, *fiú*, wilder ausgelassener bursche; *szilajság* ferocitas, petulantia).

Elég tetszetes ugyan a m. *szilaj*-nak lp. *svaile* v. *svalje*, *svaljes* „indomitus, inassuetus labori (p. o. equus, rangifer)“-vel való egybeállítása (Szóegy. 290), de mégis elejtem ezt most, minthogy *sv*-féle szókezdet lapp szóban valamennyire idegen eredetet gyanítat, s más eltérő értelemben is használtatik ez a *svaile* (p. o. *svaile kätah* manus labori non assuetae, s ezenkívül „pinguis, obesus“). Másrészt meg a m. *szilaj* olyan képzésűnek látszik mint *tolvaj*, *dévaj*, azaz egy *szila*- igetötől való -j (*ja*) képzős nomen agentisnek, s így inkább csatlakozom a MNySzótára abbeli sejtelméhez, hogy *szilaj* eredetileg *szalaj* volt s a *szalad* igével tartozik egybe, vagy is azt tartom, hogy a kifejthető *szila*- igető mása a frequ. -d képzős *szalad*-beli *szala*-nak. Ilyen alapon könnyen érthető a „wild, ausgelassen“ jelentés, ebből „currens“, azaz praegnanter véve „frei herumlaufend“. Meg is erősíti e fel fogást a MNyelvör (III, 232.) közlése, hogy Biharban *szilaj* „gyors“ (*szilajon* gyorsan).

300. **szilánk** (acc. *szilánko-t* span, hobelspan, spleiße; *paas. 5-laut 57. — FKF. II. 260* splitter; Csallóközben: schmales stück ackerland); **szilány** id. (hobelspan: Gömörben); **szilács** id. (Gömör: Tájsz.); **szilag**, **szilak** id. (innen: *szilakolni* aprálni, szilakba vagdálni, Székl.: Kríza); **szilony** gespaltene rute (zum faßbinden, Székl.: Kríza);

szívó (sz. *kés* schnitzmesser, sz. *szék* schnitzbank), **szivács**, **sziács** = *szilács*, *szilánk* (Tájsz.); **sziat** streifen ackerland (Blton: Tájsz.):

finn. *salehe* (nom. *sale'*) lignum fissum, segmen ligni *Setälä*, longius; *sali*- spleißen; — *silu*, *silo* assula parva (ligni), fru- *Äänä 265.*

Nr. 22: 539. stulum, scrobs ferri; — *halko* (gen. *halvon*, *halon*) lignum fissum, assula diffissa; *halkaise-*, *halaise-* dissecare, findere; *halkee-* (inf. *haljeta*) diffindi, rumpi, rimas agere; *halki* (adv.) gespalten, entzwei (der länge nach) || észl. *halg* (gen. *halu*, *halo*) holzscheit.

cser. *šul-* secare, scindere: *šuldoš* szelet, frustum (panis).

vogB. *sal-*: *salom* lange holz-spleiße (1 od. 2 finger breit: *iu-s*, *part-s*). *f. šulff* *šulet*.

Szembetűnő, hogy a m. *szivács* azonos párja a *szilács*-nak, s hogy tehát a *v*-vel való alakok *l*: *v*- csere által támadtak, úgy mint *kive* (*ki*), *kivül* e h. *kilé*, *kilül*, *követ*: *kölet*-; végre meg a *v* is eltűnt ebben: *sziat*, e h. *szivat*, *szilat*. Mind ezekből kiválik mélyhangú *szil-* (*szilo-*) „secare, findere, scindere“ ige, melynek meg *szal-* változata is megvan ebben: *szalu* (a. m. *szaló*) „váluzó, hornyoló görbe fejsze“ (Székl., innen: *szalul*-, *szalval*-ni „hornyolni, falzen, auskehlen“). — Szintígy a f. *salehe*-ből meg a vog. *salom*-ból, mint nom. verbalékból, *sal-* (*sal-*) ige következik = cser. *šul-*; ennek azonban a *halko*, *halkaise*-ből még teljesebb *salg-* (*salg-*) alakját nyerjük; látni való, hogy az *l* mellett való gutturalis itt is már tűnőfélben van: *halaise* e mellett: *hal-kaise*, e h. *halgaise-*, a mi a *halg-* igének momentán alakja. E mellett pedig *halkee-* e h. *halgeda-* intransitiv (reflexiv) „findi“ jelentésével épen úgy áll mint *katkee-* (*katkeda-*) „rumpi“ a *katkaise-* „subito rumpere“ mellett; szintígy megfelelnek egymásnak a *halki* és *katki* adverbiumok (lásd a *hasad* cikkben, a 90. lapon). — A m. *szil-*, *szal*-ban tehát eltűnt *l* mellől a gutturalis úgy mint *halad-*, *til-* (*tilos*), *jel* és egyebekben. — Az eddig fölhozott adatok szerint egyéb-iránt a m. *szil-*, *szal-* (f. *sal-*, *halg-*) igének ugor alakjául vehető föl: *s₁lg-*, v. ö. még: f. *salve-*, *salva-* „castrare, verschneiden (equum, taurum)“. Hogy ezt azonban, úgy mint annyi más hasonló esetben, még régibb *t₁lg-* is előzte meg, igen hihetővé teszi a m. *gyalu* „hobel“, mely egész alakjával és jelentésével nagyon szoros párja a fent említett m. *szalu*-nak.

301. *szín* (acc. *szín-t*, n. plur. *színe-k*) schein, anschein, farbe, oberfläche (*színre* ad speciem, zum scheine; *dél-színre* hozza in apicam lucem protrahit. Fal., *víz színe* superficies aquae; *szín-tej* flos lactis; *fehér szín* weiße farbe; — adj.

színes coloratus, speciosus: sz. *nyomorúság speciosa miseria* Pázm.; — *színlík splendet*: *ki-sz. resplendet*, *elucet* Fal., *fönn színlő erkölcs virtus conspicua*, *alte splendens*. Fal.).

A *tet-*, *tetszik* (221. sz.) czikk alatt kifejtett *täg-* (*t_g-*) „splendere“ alapigének továbbfejlődött kezdőhangzóval a magyarban ez az alakja is támadhatott: *sz_g-* (*szej-*), a szerint hogy p. o. a *tát*-beli *tá-* (ug. *t_g-*) mellett van a *száj*, *szánt*-beli *szá-* is (lásd a *száj* cikket), vagy *tör-* mellett sziszegővel *sér-* (lásd a 234. lapon). S csakugyan meg is van az említett *täg-* (*t_g-*) igének ilyen s-es alakja a finnben: *si-*, ebben: *siintä-* „von ferne schimmern, schwach erscheinen“ és *siimekse-* (n. *siimes*) „diluculum, lux parva“. Ettől pedig, illetőleg a m. **szej-*-től alkalmasan származtatható a m. *szín* (*színe-*) mint -n e h. -m (*-m_s*, *-m_g*) képzős nomen verbale, a milyen *haszno* e h. *haszmo* = f. *kasvama* (lásd a 92. lapon); vagyis a *színe* tö ebből való: *szej-ne*, *szejme*, s alapjelentése, mely e szónak mai használatából is bízatosan megtetszik, ez etymon szerint „splendor, splendidum (glanz, schein)“; v. ö. az innen támadt „superficies“ jelentésre nézve oszt. *tej*: *jink-tej* „víz-színe“ (fent a 212. lapon).

302. **szirom, szirony** (acc. *szirmo-t*, *szirnyo-t* [schnee-*szirmo-ni*: kruste]: *szirmos, szirnyos hó nives crustatae*, *crusta obduc-tae* PPáp., Tájsz.); **szilony** id. („olvadás utáni hófagy“ *π. 215*: Tájsz.):

zürjP. *č'aröm* *насть* (eisrinde auf dem schnee).

lp. *čarv* (*čarva*) *crusta nivis*: *čarve-* *crusta obduci* (nix).

finn. *härmä* *pruina* | észt. *härma* (nom. *härm*) reif.

JK. XXI. 127.

" 26:252.

EkRn. 2: 26

JK. 26:346

8 Kdemele

IV. 253.

FUF. II. 263

" II. 184

Eltérve Szóegy. 292.-től most a „crusta nivis“-féle m. *szirmo*, *szirnyo*-tól külön való szónak tartom azon *szirmo*, *szirnyo*-t, mely Molnár Al. szerint (*szirom*) ezt teszi: „membrana colorata, pellis laevigata et colore tincta“, vagy Tájszótár szerint (*szirony*): „festett hosszú keskeny bőr (bundát czifráznak vele)“, v. ö. *szirmos bunda*, *kostök*, *ostor* („színes bőr-szalagokkal kivarrott, czifrázott“). Ez utóbbi *szirmo*, ha csak nem idegen eredetű, talán *szilmo* helyett való s a *szil-* „secare, scindere“ igéhez tartozik; v. ö. Molnár A.-nél *szirony* „vimen, ligula, aluta“ s lásd a *szíj* cikket.

A zürj. *č'aröm* lehet -m képzős nomen verbale (a milyen *munöm* menés, *gižöm* írás: *mun-*, *giž-*), s alapja *č'ar-*

ige, jóformán *e jelentéssel: „frieren, erstarren (rigescere)“; ennek megfelelne a m. *szir-* meg lp. *čarva* és f. észt *härmä-*ből *čar-*, *här-*, mely két utóbbi eredetibb magashangú *sžr-*alakra utalna. Hihető, hogy ez ilyen *sžr-* ige = ugor *tžr-* „rigere“ (lásd a *dermed* cikket a 249. lapon, v. ö. osztB. *tarim* „hart“).

vö. tör. *širt* „rücken“ MA., cervix, genick: *nyak-szirton tagoltatá magát* Pázm.):
vö. b. *širt*:
Felelet 37.
votj. *cirtī* Hals || zürjP. *šurdi* rücken, rückgrat (спина, хребетъ).

Tekintetbe jön még: zürj. *šursa-li* позвонокъ (wirbel im rückgrate), tkp. *šur-beli* csont“, s e szerint alapszónak *šur* mutatkozik, a mi talán egyazon a zürj. *šur* „cornu“-val; v. ö. gör. *κέρας* „cornu“ és szkr. *giras* „caput“ (Curtius, Gr. Et. ⁴ 147); v. ö. a *szaru* cikket.

Mk. XVIII. 274.
pav. 5-lan adj. *szíves, szíves, szüives*):

30.
F. F. II. 261.
finn. *sydäme* (nom. *sydän*) cor; medium (medulla, nucleus: *puun s. medulla arboris, pähkinän s. nucleus nucis, sydän-yö media nox, s.-talvi media hiems*) || észt *südame* (nom. *süda*) herz (*tühja südamega* mit nüchternem magen); inneres, mitte (*pū-s. mark eines baumes, süda-ö mitternacht*).

mord. *sedi* herz, magen | mordE. *sädej, sedej* herz.

zürj. *šölöm, P. selöm* herz; *selmöš, šömös* mark (eines baumes) || votj. *šulem* herz: *šulmo* beherzt, getrost; *šulmašk-* bekümmert sein, sorgen.

eser. *šüm* cor: *šümän* benignus, studiosus: *šüm-bel* frater (szív-fél) | eserM. *šüm, šum* cor; — *šidä* medulla arboris.

oszt. *sem* herz | osztB. *sam* herz: *samiñ* herzlich, liebend (любителъ); *samaš-* lüstern sein, trachten (заритъся).

vog. *sim* herz: *iu-sim* fa-bél; *simäš-* wagen, audere (смѣтъ) | vogL. *šim* herz: *šimt-* zürnen | vogK. *šim* szív:

šimen heftig, eifrig, wütend (Máté 8, 28; 11, 12. *šimeniš kiš-pet* die eifrig suchenden).

A *m. szíve*-ből megfelel a végszótag *-ve* a finn *sydäme*-féle ugor *s₃d₃m₃* alapalak végszótagjának, *m* : *v*-változással (v.ö. *nyelve-*, *tetve-*); továbbá föl kell tenni, hogy a különben *l*-ezni szerető magyar nyelv a középső *d*-t is *l*-vé változtatta (v.ö. *šölöm*), mielőtt az a *v*-vel érintkezve elmosódott, vagyis hogy a *szíve*-t ily alak előzte meg: *szilve-* (*szileve* = ug. *s₃d₃m₃*). — Szintígy vog. osztB. *sim*, *sam* e h. *silm*, *salm* (*sälm*), de a cser. *šüm* e h. *šüdm*. — Az átvitt „ira“ értelemre nézve (vogL. *šimt-*, vogK. *šimen*) v.ö. orosz сердце „herz“ egyszersmind „zorn“ értelemben: приводить въ сердце (tkp. „szívbe hozni“) „erzürnen“; по сердцамъ „aus bosheit, aus zorn“; сердить „böse machen, erzürnen“.

FuF. II. 260

305. **szív** (*szívni*, *színi*, pr. 1. *szívok*, *szivok* sugere, *Nr. XXIII.* naribus attrahere: *ki-sz.* exsugere; *bort sz.* wein ziehen, *49.* wein ausheben: *szívós* zähe):

Lásd a *szop* czikk végén.

Szivi FuF. II. 259

306. **szó** (acc. *szava-t*, *szova-t*, *szó-t*, pl. *szava-k*, *szova-k* sonus, vox, verbum, loquela: *harang-*, *dob-szó* sonitus campanae, tympani, *föl-szó* vox altä, clamor, *madár-szó* vox, cantus avium; *szó-járás* forma, modus loquendi, *szó-közben* inter sermocinandum; *egy szóra* auf ein wort; *szórúl szóra* wort für wort; *szótalan* mutus, ἄλολος; **szóll**, **szól** (*szóllani*, *szólni* loqui); **szózat** vox (*emberi sz.* vox humana, *vég-sz.* valedictio); **szavatos**, **szovatos** gewähersmann, evictor:

vog. *suj* laut (sonus), stimme, gerücht, ruf (*amp-suj* eb-szó, *turr-s.* stimme, tkp. „torok-szó“; *äm suj kolsem* hallottam, tkp. „szót, hírt hallottam“); *sujp*: *turä s.* kum ein schreiender mensch (tkp. „torka-szavú ember“); *sujt*-hangzani, ertönen, verlauten (zu hören sein, слышно; *tot mätr sujtes* was war dort zu hören; *äm suim sujtné mos jut* az én híremért jönnek [„meines rufs verlautung halber“, t.i. hallják, hogy gazdag vagyok]) | vogK. *suj* stimme, ruf,

nachricht, ruhm (гласъ, слава: s. *latuxv* „szót, hírt mondani“ извѣстить, benachrichtigen); *sujtal* (szótalan): Máté 26, 62; *Isus s. oles* Jesus schwieg, молчалъ, ткр. „szótalan volt“). *sujtelt-* verkünden, rühmen (провозглашать, прославлять, проповѣдовать); *sujmt-* verkünden, als gerücht verbreiten (разгласить).

osztB. *sij* stimme, laut, gerücht, ruf, lärm (гласъ, голосъ, звукъ, молва, слава, шумъ); *tur-sij* laute stimme („torok-s“.); *sijñ* laut tönend; *sijalt-* als gerücht verbreiten (разгласять); *sijmilt-* verkünden, predigen, zur nachricht geben, rühmen (возвѣщать, проповѣдывать, прославить) | osztIrt. *sej* stimme, laut.

zürj. *si* wort, stimme, meinung; *siöd* gerücht, rede; *sial-* aussprengen als gerücht; *siöd-* id.; — *šu-* reden, sagen, nennen: *šuseg* sentenz, sprichwort; — *šil-*, P. *sil-*, *šil-* singen: *šilöm* gesang || votj. *šu-* sagen.

finn. *hoke-* (pr. i. *ho'en*) verba eadem repetere, blaterare, verba facere, sermócinare, narrare (*niin ho'etaan* ita fama fert, *mitä hoet* quid refert; *h. tyhmäksi* als dumm verschreien, *lapsi hokee leipää* puer panem petit); — *huuta-* (pr. i. *huudan*) clamare, vociferari, voce promulgare (suffragium ferre); — *soi-* sonare, clangere (*campana, tuba*), sono strepere, garrire (ut aves) (*sanomat soivat* rumores instar soni vagantur; *linnut soivat keväällä*); v. caus. *soitta-* (lauten lassen) läuten, spielen (auf einem musik-instrumente).

ész. (SW) *hage-* (pr. i. *hagen*, inf. *hageda*) schreien, aufschreien, schreiend sprechen, zanken, *hagele-* zanken, schreien, in wortwechsel geraten; — *hüda-* (pr. i. *hüan*, inf. *hüdma*) rufen, tönen, nennen, aussprechen (laute, wörter).

Wkl. II. 318. lp. *čuoje-* sonare, vocem edere (*campana, aves*): *čuojem* sonitus, vociferatio, garritus (avium); v. caus. *čuojete-* sonare facere (*basuneb* č. *tuba canere*; *niädebs* č. *miseriam suam queri*) | lpF. *čnogja-* tönen, lauten; v. caus. *čnojate-* (*harpa* č. *die harfe spielen*).

cser. *šokt-* (pr. i. *šoktem*) fidibus canere, hangszeren játszani; sonare, hallatszani | cserM. *šakt-*.

Mindenek előtt vegyük észre, hogy a m. *szavatos, szopatos-ból* kiváló *szavat, szovat egy szó-* (*szav-, szov-, teljes*

tövel: *szava-*, *szova-*) igére mutat, mely épen úgy áll a szó (*szava*, *szova*) névszótó mellett mint m. jó „fluvius“, f. *joge* (nom. *joki*) mellett az ugor *j_sg-* „fluere“; lásd a jó „fluvius“ és *jut-* czikkeket. Ez igétől való mint frequent. -z (ugor -*sk*) képzős alak a szózat-beli szóz- igető, s alighanem a szólla- is e h. *szovla-*, *szolla-* (utólagos nyujtással *szólla-*, v. ö. *volt: vólt*), v. ö. *illa-* a *jut-* cz. alatt. — Könnyen megtetszik, hogy a *j_sg_s* „fluvius“ és „fluere“ hasonlatossága szerint, itt is a szó (*szava*)-nak ugor alpalakjául ezt kell fölvenni: *s_sg_s* (*s_sg-*). Ebből, mint névszóból (sonus, vox, verbum, sermo, rumor) valók a m. szó (*szava*)-n kívül: vog. *suj*, oszt. *sij* és a (j miatt magashangra vált) *sej*, zürj. *ši*; másrészt a *s_sg_s-*, *s_sg-* igével („sonare, sonum edere, vocare, clamare, dicere“) egyezők f. *soi-*, lp. *čuoje-*, *čuogja-* (*čuoj'a-*); származik tőle mint nomen verbale a m. *szovat*, *szavat*-on kívül még zürj. *šiöd* („gerücht, rede“, v. ö. zürj. *kujöd*, *kued*, votj. *kied* „mist“ a 74. lapon). Új képzésű igetők: vog. *sujt-* „verlauten“ momentán -t-vel (v. ö. *jut-* alatt vog. *jojt-*, meg vog. *tujt-* = m. *tit-*: *titok*); *sujtelt-* ennek causativuma (v. ö. *kangelt-* = osztB. *χunilt-* a 67. lapon) „verlauten lassen, kund werden lassen, = verkünden“; *sujmt-* lehet a transitív értékkel vett („clamare, dicere“) alapigétől -mt képzős mom. alak (a milyen vog. *fejmt-* a jó cz. alatt), vagy szintén mom. -m képzős intrans. *sujm-*nak causativuma; az utóbbi fölfogás mellett szólhat, hogy ily m-es tő a causativ végű osztB. *sijmilt-*nak is szolgál alapul; — f. *huuta-*, azaz *hūda-* folytató neutralis értékű -da-, -dä képzővel (v. ö. *jouda-* az ug. *j_sg-* igétől); megfelel ennek zürj. *šil-*, a mit azonban eredeti -l képzős frequentativumnak is tarthatunk, s jóformán a m. *szóll-*, *szól-*. — Föltűnő, hogy az észtbén a f. *hūda* *hūda*-ra változott, holott különben hosszú *ū* (*uu*) megmarad (p. o. *ūž* = f. *uusi* új, *tūl* = f. *tuuli* szél stb.); úgy látszik itt a *hū-* megelőző *huj-* alakra mutat (az eredeti *s_sg-*ból), a milyen különben a finnben is keletkezett: *soi-* (*soj-*) = lp. *čuoje-*; v. ö. az egymás mellett fejlődött finn *hū-* (*sū*) és *soj-* alakokra nézve: *kuu-* (*kuuma*) és *koj-* *kuj-*, *kaj-*, mint a *k_sg-* „lucere“ alakjai (fent a 102. 103. lapokon). — Cser. *šokt-*, *šakt-* causativ képzésű = f. *soitta-*.

Tekintve, hogy a f. *hoke-* (*hoge-*) az észtbén nyilván *hage-* alakkal van meg, valószínű, hogy a finnben meglevő *hake-* (pr. 1. *ha'en*), azaz: *hage-* „quaerere, suchen“ is csak változata ugyane *hoke-*-nak; a különösb „quaerere“ jelentés érthető a „clamare, rogare, poscere“-félebből, s csakugyan ilyet tesz is még a *hake-* (p. o. *ha'en apua auxilium* rogando conquiro, *haen hāneltä rohaani* pecuniam meam ab eo requiro, *exposco vi juris*), v. ö. a *hoke-*-nak közeljáró haszná-

latát: *lapsi hokee leipää*). — Ezt elfogadva, ide vonhatjuk még a f. *haasta*- igét, mely alakilag a *hage*-hoz csatlakozik (e h. *ha'esta*-, momentán-intensív *-sta* képzővel), de különben még alig tért el az eredeti „clamare, vociferari“-féle jelentéstől: *haasta*- „provocare, evocare, citare (ad pugnam, in iudicium); minaciter alloqui, verbis castigare, minis interdicere; arroganter loqui, jactare“; végre csak amúgy „loqui, sermocinari“.

307. szok (*szokni*, pr. 3. *szokik* suescere, sich gewöhnen: *szoktam* ich habe mich gewöhnt, bin gewohnt, pflege, *hozzá-szokni vmihez* adsuescere, sich an etwas gewöhnen; *meg- sz. vmit* etwas gewöhnen; *szokott* solitus, suetus, usitatus: *szokás* consuetudo, mos; *szoktatni* assuefacere):

finn. *sopi-* (pr. 1. *sovin*) aptum esse, convenire, congruere, decere: (*sopii papiksi* idoneus est qui sacerdos fiat; *sopivat keskenänsä* conveniunt inter se: *sopiva, sopeva* aptus, conveniens, opportunus, concors): *sopu* (g. *sovun*) convenientia, consensio, concordia; *sovitta-* aptum reddere, coaptare, conciliare || **ész.** *sobi-* sich vertragen, sich verstehen mit jmd, sich fügen, passen.

vogK. *čopeltaxt-* sich versöhnen (мириться, примириться Máté 5, 24. 25.) | **vogB.** *šabil-* [sich vergleichen, kiegyezkedni]: *šabilest* „sie haben ihre sache abgetan“; *šabil-* in ordnung bringen (сладить), zurichten, bereiten, ausstatten, *šabitaxt-* übereinkommen mit jemandem (*šabitaxtem* я слажусь) | **vogL.** *šoapt-* bereiten.

osztB. *sovi* sitte, gewohnheit, gebranch (правъ, обрядъ).

mordE. *sova-* eingehen, hineingehen; *sovavto-* einlassen, hineinbringen | **mordM.** *suva-* és *suvafti-* id.

Megyjegyezvén hogy a f. *sopi-*, e h. *sobi-* (= ész. *sobi-*) igének végvocalisa *i* csak a *szokott e*, a *indifferens* végvocalisnak változata (v.ö. *sopeva* = *sopiva* és *-u* nomen actionis-képzővel *sopu*), ebből meg a vog. *šabil-* és mord. *sova-*, *suva-*ból egy ugor *s₈b₈-* v. *s₈v₈-* ige következtethető, e jelentéssel: „convenire, aptum esse; inire, se ingerere (férni); v.ö. ez utóbbi árnyalatra nézve, mely a mord. *sova-t* a f. *sopi*-tól valamennyire különbözönek tünteti föl, a magyarban: *férni vmihez* és *megférni egymással* v. *összeférni*. —

A fölvetett ug. *s₆b*- a magyarban kétféleképpen fejlődhetett; *sz₆v*- (*szor*)-vá vagy ritkább hangzóerősbüléssel *sz₆p*- (*szop*)-vá, v. ö. ugor *t₆b*- „calere“ mint m. *tav*- és *gyap*- a *tavas* és *gyapon*- szókban (lásd a 189. lapon); megjegyezhetjük, hogy az itt fölhozott oszt. *sov*i alakra nézve hasonló az ug. *t₆b*- „calere“-hez tartozó oszt. *to*v*i* „tavasz“-hoz (lásd a 187. lapon). A fölvehető egyik magyar alakból, t. i. *szor*-ból pedig elállhatott a meglevő m. *szok*- (*szoko*-) a már néhány esetben kimutatott *-k* jóformán intensív értékű igeképzővel (lásd *titok* cz. alatt a 220. lapon; v. ö. a *szakad* cikket), miszerint *szok*- e h. való: *szor-k*-, s mostani alakját legközelebből akár *szokk*- (*szokko*-), akár hosszú vocalissal való *szōk*- előzhette meg.

308. **szom** :

Pass. 5-lante 60. 103.

szomjú, szomjoh, szoméh (*szom-jú, -joh, -éh* sitiens, *Fut. II. 261*)
 sitis: *szomjú szarvas cervus sitiens, szomjúval veszhetnek*
 Pázm.; *szomjas* sitiens, durstig; **szomjaz-, szomjuhoz-, szoméhoz-ni**, pr. 3. *-zik* sitire, durst haben, dürsten):

votj. *šumal*- hungern, dursten: *šumašk*- id. || zürj. *šumal*- esslust haben; *šumalom* esslust, appetit | zürjP. *simal*- id. (*kīnöm simalō* ehetném, tkp. a has [hasam] ehetik).

mord. *simma* durst (Ahlqu.) | mordE. *simeme, simme* durst.

finn. *himo* appetitus (cibi), cupido, affectus, desiderium vehemens || észt. *himu, himo* lust, begierde, verlangen, appetit (*jōma-h.* durst, *sōma-h.* hunger).

Régibb magyar nyelvemlékekből kimutatja a *szomjú*-nak *szoméh, szomjoh* alakját Mátyás Fl. (Magy. Nyelvtud. II, 76.). Ő föl is ismerte a szónak szerkesztett voltát, miszerint utórésze *jú* egy a most jobbadán elavult *joh, jonh* (*ih, éh*) „viscera, cor, stomachus“ szóval. E fölfogás helyesége mellett szól még a *szomnyú* alak is, melyet Kresznariusz Thelegdinél talált (Préd. 709), s melynek még a mai székely *szomnyan* (= *szomjan*)-ban van nyoma; ez ugyanis a *joh*-nak *n*-es *jonh* (*jonho*-) alakjára utal s régibb *szomjonho, szomonjoho*-ból érthető meg. Különös hogy *szomjas* (azaz *szom-johos, szom-ihas*) értékével eléfordul a csupa *ihas* (Pécsett és Tolnában: MNySzótára); ebben úgy látszik az *ih* (*joh, jonh*) szorosabban a „magát éreztető (italt, ételt

kívánó) belső-rész“-nek van véve (v. ö. *johh*, *joh* alatt 151. l.: f. *jano* „durst“). — Hozzá csatolt *joh* (*jú*) nélkül a *szom* szó már csak egy érdekes balatonmelléki szólásban található, melyre Thewrewk E. figyelmeztetett (Tájsz. *éhom* alatt): *észom iszára mondom* („mikor valaki délelőtti időben valamit erősít, mikor még nem evett sem nem ivott“), azaz: „igazi józansággal állíthatom“. Thewrewk az *észom*-ban minden esetre helyesen ráismer *éh-szom*-ra, de mi azután az *iszára*? Minthogy az *é-szom* csak jelzője az *iszá*-nak, melyhez a *-ra* járult, a szólás symmetriája kívánja, hogy ez utóbbi is kettős legyen, még pedig egyik része az *é* (*éh*)-nek, másika a *szom*-nak feleljen meg. Ehhez képest az *iszá*-ban ezt látjuk: *ih* (*joh*) és *száj*, miszerint az egész *é-szom i-szára* ezt teszi: „auf hungrig-durstigen magen-mund“. Ebből az *észom*-ból pedig a magára való *szom*-nak értéke világlik ki, mely az *éh* (*éh*) „hungrig, hunger“-nak megfelelőleg: „durstig, durst“.

Ugor rokonságát véve szemügyre, a m. *szom*-ot képzőtelen nomen verbalénak tartjuk (v. ö. f. *himo*), egy ugor *s_m*- „cupere, appetere“ igétől = votj. zürj. *sum*-, *sim*- (frequ. *sumal*-, *simal*-), f. *him*-, (nom. actionis: *himo*, *himu*), mord. *sime*- (nom. act. *simeme*). Ez utóbbi meg is van, de a „sitis“ czéljának különös anticipatiójával ezt teszi: „bibere“.

M. Nyelvőr II, 376. az *észom iszára* szólásnak ily változatát közli Somogyból: *éhszom-éhszámra* „korán éhomra“. Itt a második *éh* = *ih* (*joh*, *johh*, lásd fent a 151. lapon), *szám* = *szájam*.

309. **szomorú** tristis, moestus; **szomorod-** (*szomorodni*: *el-sz. contristari*), **szomorít** (*szomorítani* contristare, betrüben):

finn. *sumu*, *sumo* nebula, vapores in aere (*ilma on sumussa* aer est nebulosus); *sume*a nebulosus, tristis, turbidus (p. o. mens) || észt. *sumeda* (nom. *sume*) trübe, undeutlich (*tähed on sumedad*); *summe* trübe, nebel (*ilm on summes*); *sumbu*- mufflich werden, verdumpfen, trüb werden (*sumbunud ilm trübes wetter*).

lpF. *sobmo* nebel.

V. ö. *homorú*-nak alapszavát *hom*- = f. *kumo*. — A f. észt. *sum*-hoz még hozzáfoghatók: f. *samea* (e h. *samed*) *haud clarus*, turbidus, vix pellucidus (p. o. aer, aqua, vitrum); — f. *tumma* fuscus, *haud clarus* (speculum, color), *tummava*

η. 44:
84

ηκ. xxiii. 275

παρ. 5. λανθ
49. 61.

FUL. II. 250

nigricans, subfuscus | észt. *tumeda* (nom. *tume*) unklar, dunkel, trübe, glanzlos. — A f. *sum-*, *tum-*, vagy hangerős-büléssel (v. ö. lp. *sobmo* azaz *so'mo*) *summ-*, *tumm-* alapszó egyszersmind ige-félének mutatkozik, mely a „lucere, splendere“ ellenkezőjét teszi: „dunkel, trüb sein, sich verhüllen, sich verdecken“, (opp. „sich zeigen, apparere“), verschwinden“, mert *sumeda* (*sameda*), *tumeda* nomen verbale alakúak (v. ö. f. *kopea*, észt. *kobeda* a *k_ob-* „tumere“ igétől, lásd a 107. lapon). Ennek a *s_om-* (*t_om-*) v. *s_o'm-* (*s_omm-*, *s_obm-*) ige-nek reflexiv alakja: f. *sammu-* „extingui, verlöschen (caus. *sammutta-* „extinguere“), v. ö. finn *tummene-* „obscurari, sich verdunkeln“ és „extingui, erlöschen“. Szintén ehhez tartozó, a nomen verbale alakú f. *homehe* (nom. *home'*) „mucor, situs (schimmel, penész)“, mint csakugyan „hülle, trüber überzug“ (einer sonst klaren flüssigkeit od. blanken fläche), v. ö. észt. *samme* (= f. *'sammehe*) „bodensatz“. Sőt elég valószínű, hogy a f. *sammalehe* (nom. *-ale'*), *sammale* (nom. *-al*) „muscus, moos“ is etymonja szerint nem mond egyebet, mint „verhüllung, verdeckung“.

310. **szop** (*szopni* sugere, saugen: *ki-sz.* exsugere; *Mc. xxiii.* *szopó* sugens, lactens: *vér-szopó* sanguisugus; v. caus. *szop-* *273.* *lat-* lactare: *szoptató* dajka amme); — **szip** (*szipni* id., kül. *paas.* „schnupfen“: *szipat* prise schnupftabak Tájsz.) **szipákolni** *5-Lautz* (*szipákolni* id. frequ.): *105*

cser. *šupš*, (pr. i. *šupšam*) trahere (*pipka š.* tabak rauchen, tkp. pfeife saugen, *cizem š.* lactere, *mammas* sugere), *šupšed-* id. (frequ.) | cserM. *šupš-*, *šopš-* (*cizam š.*); *šopšt-*, *šupšt-* trahere, vehere, portare.

vog. *sipg-* szopni, szívni (sugere): *naurem šäk sipgi* (infans *mammas* sugit); *sipgent-* id. (frequ.).

A „trahere“ és „sugere (= labiis trahere)“ általánosb és szorosabb jelentések összeférésére nézve, a mind két értelemben használt cser. *šupš*-on kívül, még összevethető: csuv. *tort-* „trahere, ziehen“, *tobak tordas* „tabak schnupfen“, *čilim t.* „pfeife rauchen“. Hogy különösen a m. *szop-*, *szip-* ige-nek is a „sugere“ jelentését a „trahere“ fogalomból eredőnek vegyük, ajánlja a *szip-* alaknak ezen magyar változata: *czip-*, ebben: *czipel-* „schleppen“ és *czipál-* „zerren“ (v. ö. cserM. *šupšt-* „czipelni“ = cserS. *šupšed-*).

A m. *szop-*, *szip-* val egyező tőalak *šup-* kiválik a cser. *šupš*-ból, ha ennek vég *š*-jét mint frequ. képzőt (= ug. *-sk*)

elhagyjuk; v. ö. cser. *onž-* „spectare“ és mord. *van-* id., *kuč-*, *kuž-* „ascendere“ (fent a 74. lapon), cser. *vuč-*, azaz: *nut-š-* „várni“ és votj. *vit-* id. (v. ö. votj. *utišk-* „spectare“); a tovább képzett cser. *šupšt-*, *šopšt-*-ban az egész *-št* azon öszszevont kettős frequ. képzőnek vehető, mely a cseremiszből elég gyakori (p. o. *küriüst-* tépegetni, *temdešt-* nyomogatni. *pidešt-* kötözni stb., lásd NyK. IV, 53). — A vog. *sipg-*-ben is nyilván csak képző a *-g*, s értéke szerint valószínűleg intensív-féle (v. ö. a *g*-t mint képzőelemet, következő *l*-vel kapcsolva: *ňuj-*, „nyúzni“ és *ňujgel-* id., vogK. *tepgel-*, *tipgel-* errare (lásd a *téred* cikkben); szintígy van *sipg-* mellett ez is: *sipgil-*).

Fentebb (180. lapon) láttuk, hogy a m. *szop-*, *szip-*-hoz hasonló magyar igető, *tap-* v. *tip-* (ezekben: *tipod-*, *tapos-*, *tipod-*) lágy *b* végű (*t_sb-*) ugor alakból való; ehhez képest jóformán itt is nem *s_sp-*, hanem *s_sb-*-ot kell fölvennünk mint egy „trahere“ jelentésű ugor alapigét. Ajánlja ezt némileg a *czipál*-nak szokottabb mellékalakja *czibál*; a cser. *šup*-nak *p*-je meg egyszerűen a következő *š*-ből magyarázható (*šups*-e h. *šub-š*-).

Fölmerül még a kérdés, hogy mit tartsunk a m. *szív-* (*szívni*, *színi*, nom. ag. *szívó*, *szívó*) igéről, mely a *szop*-val lényegesen egyjelentésű („sugere“: *beszívni*, *magába sz.* „einsaugen“, *ki-sz.* exsugere; *bort sz.* wein ziehen, w. ausheben; „trahere“ ebben is: *szívós* „zähe“, v. ö. mordE. *targaj* „zähe“: *targa-* „ziehen“), s a mely alakra nézve is nagyon közel áll *sz_sp*-hoz, illetőleg ennek változata *szip*-hoz. Habár nem lehet is teljesen megbízni a Szabó D. közölte *vér-szípó* (= *-szívó* „nadály“), vagyis szerinte egy hosszú *i*-vel való *szíp* alak hitelességében, mégis úgy vélem, hogy a *szív* csakugyan azonos *szip*-vel, s ehhez úgy áll mint *hólyag* (*horolyag*) a *hupolyag*-hoz (v. ö. *t_sv-* és *tap-*, *top-*, *tip-* a 180. lapon). Az eredetibb *s_sb*-ból ugyanis lett magyar alakul: *s_sv-* (*szov-*, *sziv-*), s ennek utólag megnyúlt a vocalisa, a mit több esetben épen *v* előtt való vocalison tapasztalunk (v. ö. *kivűl*, *belűl*, *lévő* helyett: *kivűl*, *bévűl*, *lévő*).

311. szorog (*szorogni* eilig tun, festinanter discurrere: „sietve forgolódni“, „vmivel sietni“. Székl.: Tájsz., Kríza); **szorgol** (*szorgolni* eilig betreiben „sürgölni“ Blton: Tájsz.; *szorgolódik* sürgölődik, forgolódik); **szorgalom** (acc. *szorgalma-t* fleiß, emsigkeit, eifer: *szorgalmas* diligens, sollicitus, sedulus MA.); — **szorgat** (*szorgatni* eifrig betreiben,

urgiren: *vmiért fizetést sz.*; **zargat** (*zargalni* treiben, jagen: „kergetni“ Orm.: Tájsz.):

vogB. *sarmolt-* urgere (*sarmoltali* „sürgeti, fordert auf schnell zu sein“); — *sarrent-* „hetzen“.

mord. *siradi-*, *sraði-* auseinander gehen, sich zerstreuen (elszéledni); *sirafti-* auseinander werfen, zerstreuen (pac-кидать) | mordE. *sra-*, *stra-* sich zerstreuen (Wied.); — *surafto-* zerstreuen (Reg.); *sraſle-* id. frequ. (Wied.); *sraſlevo-* sich zerstreuen, auseinandergehen (Wied.). Paas.
S-lank
23.

A frequ. -g képzős m. *szorog-*ból, meg a -g-l kettős frequ. képzős *szorgal-*ból (ebben: *szorgalma*) egy m. *szor-*, *szoro-* „festinare, currere“ ige következik; változata *zar-* a caus. *zargat-* (= *szorgat*)-ban. Ugyanilyen (*sar-*) válik ki a vog. *sarmolt-*ból, mely legközelebből egy mom. (intensiv) *sarm-*-nak l-vel közvetített causativuma (v. ö. *aj-* aludni: *aitt-* altatni, *ňarm-* kopaszodni: *ňarmelt-* kopaszszá tenni). Szintígy az egyszerű caus. t-vel való *sarrent-*ből, melyben meg *sarrem-* e h. *sarm-*, -; a kettős rr jóformán csak hangzó-erősülés, a milyennek a lapp nyelvben van a legnagyobb divata (v. ö. szintíyennek nyomául a vogulban: *närne iu* v. *närne iu* hegedű, *norrt-* és *nart-*, *nor-* teríteni). A mordvinban megfelel a m. *szor-*, *szoro-*, vog. *sar-*-nak *sira-*, *sura-* (caus. *sirafti-*, *surafto-*; mordE. *sraſle-* e h. *sraſt-le-*, *suraſt-le-*), nem tekintve, hogy ennek aránylag hosszú vég a-jában (*sira-*, *sura-* s nem *siri-*, *suro-*) valamely indifferens képzőelem rejlik; csak azt kell megjegyeznünk, hogy itt a „currere“ jelentés ezzé szorosbult: „discurrere“.

312. **SZOROS** (acc. *szoros-t*, *szorosa-t* augustus, arctus: *FuF.*
sz. út, *sz. völgy*; *sz. markú* tenax, parcus; *szorosan* arcte, *II. 252*
stricte); **szorúl** (*szorúlni* arctari: *be-sz.* inarctari, ingeri,
meg-sz. in angustias venire), **szorít** (*szorítani* arctare, strin-
gere: *öszve-sz.* coarctare, comprimere):

finn. *sorta-* (pr. i. *sorran*) deprimere, opprimere, humiliare (*murhe sorsi mielen cura* mentem demisit, i. e. afflixit); *S-lank*
sortu- deprimi; — *survo-* tundere, pilo pinsere (stampfen) *136.*
|| észt. *suru-* unterdrücken, niederdrücken, demütigen; pres-
sen, auspressen, keltern; *surva-*, *survu-* id.; *suru* druck,
presse, kelter.

zürj. *širkäd*- strangulare (Castrén).

Első tekintetre is a m. *szoros*, *szorít* és *szorúl* névszó- és igetökből alapszóul *szor-* (*szoro*) válik ki, s ez megint lehet akár névszó, miszerint *szorít*, *szorúl* azzá-tevő s azzá-váló-féle denominativumok, akár pedig ige, a melytől *szoro-s* ugyanoly származék mint *til-tól tilos* (lásd a 218. lapon). A *szor* alapszónak utóbbi fölfogását ajánlja a nyilván vele egybetartozó ezen m. szó: **szurdok**, **szurdék** „engpass, ofenwinkel, schlupfwinkel“, v.ö. *szán-*: *szándok* v. *szándék*, *nyom-tól*: *nyomdok* v. *nyomdék*. Ennek az ige-nek (*szor-*, *szur-*) alkalmas jelentésül azt tulajdonítjuk, a mit p. o. az indog. *agh-*, *angh-* teszen, melyhez lat. *angustus*, szláv *azükü*, gót *aggrus* „szoros“ tartozik, t. i. általánosban véve „premere (drücken, drängen“; szorosban: lat. *angere*, *ἀγγεω* „zusammendrücken, schnüren, würgen“, s átvitelesen: „ängstigen“, ófném. *angust* „angst“; az eredeti „premere“ jelentés ebben: *ἀγδος* „last“, azaz „druck“, szint-így szláv *aza* „δεσμός“-ban, v.ö. fent a 231. lapon zürj. *dom-* „binden“-ről); v.ö. még germán *thrangva* (óészaki *thröngr*, svéd *trang*, kfném. *drange*) „angustus“ a *thrang-* „drängen“ igétől. — Ezen m. *szor* „premere“ ige megvan a finn *sorta-*, e h. *sorda*-ban neutralis *-da* képzővel (v.ö. *jouda*- fent 158. l.); f. *survo-* (= észt. *suru-*, *survu-*) közvető *surva*-féle névszótól való denominativumnak látszik: (v.ö. finn *varso-*, *liusko-*, stb. *varsa*, *liuska*., *uitsa*-tól, Nyelvt. Közl. X, 14).

A Szóegy. 300. fölhozott vog. *sori*-t most félrehagy-
tam, mert Reguly eredeti jegyzetei szerint nem lehet e szó-
nak biztosan „szoros“-féle jelentést tulajdonítani. Regulynál
ugyanis csak ezt találtam: *sari* „thal (das hohle), becken,
kessel“ (értsd „thal-becken, -kessel“); *auñ sori* „flußschnelle“
(*au* fluß, strömung; tehát *auñ sori* tkp. „thal mit einem
fluß, einer strömung“); alája van ugyan jegyezve ez is:
„fluß-enge“, de csak későbbi téntával, s e második fordítás
már nyelvhasznító vélekedésnek tűnik föl; végre *soriñ mā*
fordítás nélkül van közölve, s „szoros hely“ helyett alkal-
masan így érthető: „völgyes föld“. — Félrehagytam azon-
ban mint alakilag nem egyezőt a lp. *čabre-* „premere, tör-
quere“ igét is, mely helyett régibb magashangú *čabre*-vehető
föl; felemása ennek a zürj. *čabral*-, *čabirt*- „drängen, drü-
cken, pressen“; a m. *szor*-, f. *sor*-hoz ellenben illik a zürj.
širkäd- „strangulare“-beli *šir*-. — Megjegyzem még, hogy
a f. *sorta*-t Donner, Vgl. Wbuch 665. sz. (187. l.) után
vettem föl.

Jóformán ide való még: *osztB. sor-*: *sorim* dicht, dick (густый: *sorim lant* густая каша, dicker brei); *sorim* ugyanis: mint *sor-* igétől való part. praet., tkp. ezt tenné: „compressus, compactus“.

313. **SZŐ, SZÖV-** (*szőni* texere, weben: *szövő* textor, *szövő-szék* webstuhl, *szövött*, *szőtt* textus):

ГК. XXIII. 273

oszt. sēv- flechten: *sēu* flechte (haar-flechte) | *osztS. sevg-* és *seux* id. | *osztB. sevīji-*, *sevī-* flechten, stricken (плесть, вязать: *kol* s. einen strick flechten, *sevījita ne* strickerin); *sevī* haarflechte (коса).

Жуф. II. 263

vog. sǎg- flechten, плесть, *sǎilt-* flechten lassen (*kuali* einen strick); *sǎu* zopf; *sǎumil* geflechte | *vogL. sǎ-* (inf. *sǎux*) flechten | *vogK. sag-* flechten, сплесть (einen kranz).

zürj. čöč'ki- weben, zusammenflechten.

V.ö. a szóalakra nézve: m. *jő*, *jöv-* (*jövő*) = *oszt. jiv-* e h. *jig-* (ug. *jsg-*). E szerint *sző*, *szöv-* ugor *ssg-*-re utal = *vog. sǎg-* (*sǎu*-, *sǎj-*, *sǎ-*), *sag-* = *oszt. sev-*; származék ige *osztB. sevīji-* = *osztS. sevg-*; az egyszerű *sev-* igétől való nomen *sevi* = *osztlrt. sēu*, *seux* = *vog. sǎu*; szintilyen a *vog. sǎumil* (v.ö. -*mil* képzővel: *kuotmil* hajlat: *kuot* hajlani). Végre a *zürj. čöč'k-* frequ. -*šk* képzővel e h. *čö'sk-*, *čö'sk-*.

314. **SZÖK** (*szökni* salire; aufugere, profugere: *szökött* *szolga* herifuga, *servus fugitivus*; *szökevény* fugitivus, *profugus*; *szököll-ik* subsultat: *szököllő víz* aqua saliens):

lp. čakke- effugere, dilabi (*elszökni*, pr. *bonda lute* ab hero; *čäkkín muste pocoh* rangiferi mei dilapsi sunt).

osztB. sik- sich stürzen, sich werfen (броситься); *sikili-* id. frequ. (бросаться).

zürj. čēči- (*čētši-*) aufstehen, aufspringen; springen, hüpfen: *čēčeg* sprung, hüpfen (скачекъ, скачка); v. caus. *čēčed-*, v. mom. *čēčišt-* | *zürjP. četči-* id.: v. caus. *čētčet-*, v. mom. *čētčēšt-*, *čētčelt-* || *votj. čēc-* (*čētš-*) sich stürzen.

A *zürj. čēči-*, azaz *čēčči-* (*čētši-*, *čētči-*) az alapige (*sšk-*) intransitiv jelentéséhez illő reflexiv -*ś* (-*si*, -*ši*: -*še*, -*še*) képzővel ebből való: *čēkši-*, *čēkše-* (v.ö. *zürj. viči-*, *viči-*).

warten, exspectare: votj. *vit-* id.) — Ide vonható még a finnből a mom. alakú *säikähtä-* „terrore subito prosilire (ut equus), subito terreri“ (*sydän säikähti* cor subito palpitavit, v. ö. a magyarban *ér-szökés* „pulsus“); az egyszerű *säikkä-* ige rejlik ebben: *säikky* „terror“, és a reflexiv *säikky-* „terreri, scheu werden (ut equus)“ igében.

ny. XIX.
151.

ny. XXIII. 278.

315. **szőr** (haar, pili: *szőr-szál* ein einzelnes haar, pilus, *szőrös* pilosus):

mord. *šājār* ein haar (pl. *šājārt* haare, kopfhaar, haj) | mordE. *čer*, *čer* haar (langes: *pra-čer* kopfhaar).

eser. *šar* pilus equinus | eserM. *šār* nervus, ideg (Castr.).

vog. *sājır*: *lē-s.* die langen schweifhaare, *velt-sajrā* stirnhaare des pferdes | vogK. *šar* szőr (*verblūd šaret* kamelhaare).

Legteljesebb alak a mord. *šājār*, melyhez még közel áll a vog. *sājır*, e h. *sājır*. Az ezekbeli *s_šg_šr_š*-t alkalmasint *s_šg_šr_š*-féle alak előzte meg, mely a magyarban *s_šv_šr* (*sze-ver*)-ré válhatott; ilyenre ugyanis utal a *szőr*-nek önhangzója ő, mely leginkább *v*-nek beolvadásából ered (v. ö. *jő*: *jöv-*, *lőn*, *tőn*, *vőn*: *lőven* stb.).

Tekintvén, hogy a *szőr*-nek megfelelő egyes ugor nyelvekbeli szók hosszabb-féle „pilust“-t is jelentenek (vog. *lē-sājır*, *velt-sajrā*, mordE. *pra-čer*) a mi azonban magáról a m. *szőr*-ről is mondható (v. ö. *ló-szőr*), a különösb „juba (mähne)“ jelentés nem állhat ellenében, hogy a m. **sörény**-t is ne tartsuk a *szőr*-vel egybetartozónak. Meglátszik, hogy az első szótagbeli önhangzó rövidülését a hozzájárult képzősérek súlya okozhatta; de a nélkül is fordul elé ily rövidülés (v. ö. *kör*). A **sörény**-t pedig azért is kell most a *szőr*-höz csatolni, hogy annak a f. *harja*-val való egybevetése (Szóegy. 330.) már fenn nem tartható: Thomsen (Einfluß 43.) ez utóbbit a litván-lettől kerülnék bizonyítja. — Bizonytalan, vajjon a **sörte**, **serte** „schweinsborste“ eredeti ugor szó-e (lásd: Nyelvt. K. X, 87.); csak a vogulban van még szorosan egyező *šoart*; ámde figyelembe kell venni, hogy a m. *disznó* „sus“ is a törökségből való, s hogy egyéb ugor nyelvek is a *sértés*-t indogerman nyelvekből vett szóval nevezik (lásd: Ahlqvist, Kulturord. 15.).

ny. 29: 201.

vö. c. s. v.
širt „ser-
te“, kar.
širt ka.
(k. 4. Fe-
lelet 38).

316. **szörnyű** atrox, dirus, terrificus (adv. *szörnyen*; *szörnyűködni* horrere, sich entsetzen, sich entsetzlich wundern):

osztB. *serim*- sich verwundern, staunen ((удивляться:)) *vei numbija serimlem* безмѣрно удивляюсь; *serimt-* удивляться, обрѣть (verzagen).

finn. *hirmu* terror, horror: *hirmuise* (n. -inen) terribilis, horrendus, atrox, dirus; — *hirveä* horrendus, atrox, dirus, valde deformis; *hirvi-* és *hirviä-*, *hirvee-* (inf. -*vitä*, -*vetä*) horrere, horrore perfundi; prae horrore valere v. audere; *hivittä-* horrore perfundere (*minua hivittää* es macht mich schaudern) || ész. *hirmu* (nom. *hirm*) schreck, furcht, abscheu; *hirmu-* sich fürchten, sich entsetzen, scheuen.

Az osztB. *serim*- (*sermü-*, *serm-*)-vel egyező igető a m. *szörny-* e h. *szörm-* (v.ö. *szirnyo*, *szirmo*), vagyis végvocallissal kiegészítve: *szörnye-* e h. *szörme-*; a finnben *hirm-* (*hirme-*): nom. verbale *hirmu*, meg *m* : *v*-változással (lásd a 112. lapon) *hirve-*: -*da*, -*dä* képzős nom. verbale *hirveä*, e h. *hirredä*; egyazon ezen *hirve*-vel a meglevő *hirvi-* „horrere“ igető, melynek *hirviä-*, *hirvee-* e h. *hirvidä*, *hirvedä*- még neutralis -*da*, -*dä* képzővel folytatott mellékalakjai (v.ö. *jouda-* a *jsg-* igétől). A m. *szörnyű* tehát mint nom. verbale (agentis) tkp. ezt teszi „erstaunend, sich entsetzend“, a mi azután objectiv jellemet öltve, ezzé lesz: „erstaunlich, entsetzlich“ (worüber man erstaunt, sich entsetzt)“.

Könnyen megismerszik azonban az oszt. *serim*-igének vég m-jében, melynek a m. *szörny*-beli *ny* felel meg, az ugor -*m* momentán (perfectiv, intensív) igéképző, melynek a magyarban gyakrabban -*n* (-*ny*), néha -*v* változata találhatik. E képzéstől megválva tehát alapige: *sgr-* (oszt. *ser-*, m. *ször-*, f. *hir-*; v.ö. a *dermed-* cikkben a *hirm*-éhez hasonló képzésű *tyrme-* igétőt, meg a *hirveä* e h. *hirmeä*-nek megfelelő képzéssel: *tyrmeä*). Evvel a *sgr-* igével jóformán egynek vehető: cser. *ser-* „irasci, haragudni“ (caus. *serekt-* ad iram excitare, haragítani); mert a *sgr-*-nek a fölhozott oszt. magy. finn szókban való „mirari, horrere“-féle jelentése mellett az „irasci“-féle is csak az „animo commotum, perculsum esse“ egyik nemét teszi („mirari: indignari: irasci“). Hiszen általában a lelki állapotokra vonatkozó szók

igen tág vagy nyúlós értelműek, v.ö. a *kedv* czikk alatt „lust: zorn“ vagy *kész* alatt „lust, freude: wunsch, begierde: eifer, zorn“ fogalmaknak egy eredetű szókön való megférést. Ezt tekintve, igen hihetőnek látszik, hogy az ugor *ser-* (oszt. *ser-m-*, cser. *ser-*, m. *szörny-*) szócsaládhoz tartozik még:

m. szeret- (szeretni „amare, diligere“), *szerelem* (acc. *szerelme-t*) „amor“, vagyis az ezekből biztosan következő *szer-* ige, melynek *szeret-* momentán -t képzős, *szerel-* pedig frequentativ alakja (nom. actionis: *szerel-m*); v.ö. *sér-*: *sért-*, *sérelem*; v.ö. *fél-*: *félelem*. A szorosb „amare“ jelentés legközelebb a „mirari“-félével (oszt. *serim-*) társítható össze, minthogy többnyire az „admiratio“ már félig-meddig „adamatio“ is, v.ö. *admirari* mint *optare*, *expetere* synonymuma (Cicero, De off. 1, 20); s aligha fogunk valami nagyot hibázni, ha a Horatius-féle *nil admirari* (prope res est una stb.) sententiát így fordítjuk: „semmit sem szeretni“. Ne tessék tehát azon szörnyűködni, hogy a magyarban *szeretni*, *szerelem* és *szörnyű* egy töről szakadt édes testvérszók legyenek!

317. **SZÖSZ** mittelsorte der ausgehechelten hanf- od. flachsfasern, besseres h.- oder f.-werg (*fanni való sz.*; *sz.-csöpű stupa* MA.; *szöszös-fű clinopodium vulgare*); *szösze* flachshaarig, hellblond.

zürjP. sőž faser (ВОЛОКНО): *piš-s.* hanffaser (КОНОПЛЯНОЕ В.)
észt. *saske*: plur. *sasked* verwühltes stroh; *sasse* id.

Eredetibb alak: *sšskš*, melytől az észt. *saske* csak önhangzó-jellemre nézve tér el; a m. *szösz* ahhoz úgy áll mint *kosz* az észt. *koske* (n. *košk*, g. *koze*)-hoz, lásd a 38. lapon; a *zürj. sőž*-nek *ž*-jére nézve v.ö. *zürj. lež* „ereszteni“ = f. *laske*.

318. **SZÚ** (acc. *szuva-t*, pl. *szuva-k* teredo, holzwurm: *szú-ette carie exesus*; *szú-féreg*, *szú-fészek*; adj. *szuvas*):

lp. *suoks*, *suoksa* vermis (*porrelori suoksist* a vermisbus exesus est) | lpF. *suofs* id.

mord. *suks* wurm | mordE. *suks* wurm, raupe (moda-s. regenwurm).

cser. cserM. *šukš* vermis.

vog. *sau*, *sou* baumwurm | vogL. *suor* id.

Ahlqvist (Kulturord. 113.) igen tetszetes sejtelemképen azt tartja, hogy a finn *sukse* (nom. *suksi*) „schneeschlittschuh (svéd: skida)“, mely a mordvinban *soks*, eredetileg egy a mord. *suks* „vermis“-vel, vagyis hogy a f. *sukse* régiebb „kígyó“ értelemből eredő hasonlati elnevezés, s hogy a mord *suks* és *soks* azonos változat-alakok. A finn költészet csakugyan a kígyó gyors elsuhanásához hasonlítja a *suksi*-járást, p. o. Kalevala 13, 198. 200. „(megtaszítja a hó-talpát) mint egy avarbeli kígyót (*kuni kyyn kulon-alaisen*), mint egy eleven kígyót (*kuni käärmehen elävän*). — A *szú* (*szuva*) és vog. *sau*-hoz képest a *suoksa*, *suks*, *šukš* diminutív *-ks* (*kš*) képzést mutatnak föl; az *-r* képzős vogL. *suor* pedig olyan mint vog. *tūr* az osztj. *tū*, m. *tó* mellett. Meg kell jegyezni, hogy a *tó* melléktője *tól* (*tóla* = f. *suola*)-hoz hasonlólag a *szú*-nak is fordul elé *szül*, *szul*-féle bővebb alakja, ebben: *szül-fű* (Székl.: Kriza), föltéve, hogy ez csakugyan egy a *szú-fű*-vel (*origanum vulgare*). — Elfogadva Ahlqvist véleményét a f. *sukse*-ra nézve, még megjegyezhetjük, hogy a szó az észten és vótban még hosszú *ū*-val is van: észten *sūkse* (és *sukse*, nom *suks*) „schneeschu“ (*raud-s. schlittschuh*), vót. *sūxse* (nom. *sūysi*) „skida“; megvan tehát még *sū* = m. *szú*.

319. **szugoly** angulus, winkel (innere winkelbucht) M A., **szugolya** id. M. A. (*szuglya* ofenwinkel: Tájsz.); **zugoly** id.; — **szug**, **zug** (acc. *szugo-t* id.: *vkit szugba szoritani*; *szeg-szug*):

osztB. *suñ* winkel, ecke (угол) | osztIrt. *suñ* id.

finn. *hinkalo* abgesonderter stand (für ein stück vied) im stalle: *kullakin hevosella on hinkalonsa* jedes pferd hat sein h.; *jyvä-h.* kornkasten (szuszék).

Tekintve, hogy a mélyhangú m. *szug*, *szugoly* csakis „belső angulus (winkelbucht)“-ot jelent, míg a magash. *szög*, *szöglet*-en nem csak ezt, de kiváltképen az angulus kiszökellő hegyesedő külső oldalát értjük: csak amazzal, t. i. *szug*-val egyenesen egybetartozónak veszem a szintén mélyhangú oszt. *suñ* „angulus“-t meg a bizonyos *szugoly* (bucht)-félét jelentő f. *hinkalo*-t. E szerint közös mélyhangú ugor alapalak ez lenne: *s_ung_u*, melynek a magyarban *szugo* felel

meg, szokott nasalis-vesztéssel; a f. *hinkalo* e h. *hingalo*-ból *hinga*, régibb *singa*-ból (v. ö. a *-lo* végképzőre nézve *kainalo*, *ontelo*, fent a 113. lapon); szintilyen képzésű m. *szugoly*, teljes tő: *szugolo*.

bas. 5-lane 79. 320. **szunnyad** (*szunnyadni* schlummern: el-sz. ein-schlummern); **szunyókál**, **szundikál** (-kálni) id. (frequ.); **szunyáta** somniculosus, somnolentus MA.; **szunyák** schläfrig, faul, träge (Székl.: Tájsz.); **szunyál** (*szunyálni* szunnyadni, szunyókálni Székl.: Kríza); **szunyi** („aluszékony, szunyáta, szunyita“ Székl.: Kríza):

zürjP. *sunal*- schlummern (дремать); *sunas*- id.; *sunist*- (v. mom) ein schläpfchen machen (вздремнуть).

csérM. *šanalt*:- *šanalt-kej*- obdormiscere (elszunnyadni, elaludni).

osztB. *šunīt* ruhig, quietus (покойный).

MNySzótára szerint az egyszerű *szuny*- v. *szúny*- tő is divatozik még (pr. 3. *szúnyik*; *ültében szunyni*, *elszunyni*), mely különben a *szunyál*- frequ. igéből, meg *szunyi*, *szunyák* nom. agentisből biztosan ki is válik. Ez *n*-en végződő tövel nyilván egyezők a zürj. *sunal*-ból *sun*- (v. ö. m. *szunyál*-), meg a csér. oszt. szókbeli *šan*-, *sun*- tőalakok (v. ö. csér. *šanalt*-ra nézve a Nyelvt. Közl. IV, 51. ismertetett csérM. *-lt*, *-alt* v. csérS. *-ald* momentán és diminutiv igeképzést, p. o. *kan*- pihenni-től *kanalt*- egyet p., egy keveset p.; az oszt. *sunīt* „quietus“ meg ugor *-da* képzős nomen agentis-nek vehető). De ezen *sun*- (*sun*-, *šan*-) = m. *szun*- (*szuny*-) aligha egyszersmind valódi egyszerű alapige, minthogy a frequ. *-d* képzős m. *szunnyad*-beli *szunny*-, *szunn*-nak kettős végconsonansa jóformán az *n* előtt megvolt s csak hozzá áthasonult másféle consonansra mutat, melynek nyilván a hosszú vocalissal való *szúny*- alakban is van nyoma (v. ö. *szunnyad*- h. *szúnyad*- MNySzótára). Ez elolvadt (*szún*-), illetőleg áthasonult (*szunn*-) consonansúl legközelebből *v* vehető föl (*szún*-, *szunn*- ebből: *sz_vn*), s az így *-n* képzősnek mutatkózó *szún*- (*sz_vn*-) töből kiváló *sz_v*- alapszóhoz hihetőleg van köze ennek a finn szónak: *huopehe* (e h. *hōbehe*, nom. *huove*) „sommus levis“.

bas. 5-lane 104. 321. **szupolyka** gracilis, tenuis, non dilatatus („meg nem eresztett, karcsú“ p. o. has, orr: SzD.; sz. *húsú*: Csere);

szupojkó oval gespitzt, schmal verlaufend („tojásdadon hegyesülő, karcsuan elvékonyuló“ Székl.: Kríza):

finn. *suppea*, *suppia* compressus, coarctatus (p. o. vas, saccus, lagena), angustus, arctus; *suppu*: *on supussa* est coarctatus, *suppu-suu* os corrugatum; *supista-* comprimere coarctare, constipare; — *soppe* (n. *soppi*) angulus aedium interior: *meren* s. sinus maris.

észt. *sopp* (gen. *sopi*, *sopa*) zipfel, sack-z., ecke, land-ecke (zwischen zäunen): *mere-s.* meerbusen.

Elhagyva a m. *szupolyka*, *szupojkó* (azaz *szupolykó*)-ról a *-ka*, *-kó* diminutív végképzőket (a *-kó*-ra nézve v. ö. *tönkő* a 241. sz. cikkben) fönymarad e névszótő *szupoly*, kiegészítve *szupolo*. Ezzel pedig egészen egyezőnek találjuk a f. *suppea*-t, e h. *supeda*. Ez meg nomen verbale-nak ismerszik meg, egy *supe-* (erősbulve f. *suppe-*) igétől, melytől való *suppu* is (e h. *supu*) mint nomen actionis; vele egyező képzőtelen névszó: *soppe* (e h. *sope*), úgy mint f. *jöge*, m. *jó* „fluvius“ = ug. *j_g* „fluere“. A *supe-*, vagy ugor alakú *s_p*- alapige jelentésül alkalmas akár a transitív „arctare, comprimere“ fogalom (v. ö. indog. *angh-*, lat. *ang-*, melytől *angus-tu-s*), vagy akár az intrans. „arctari, sich zusammenziehen, összébb menni“.

322. szúr (szúrni pungere, stechen: *meg-sz.*, *által-sz.*, *szurdal-*, *szurkál-* id. frequ.): *Pass. s-lan*
136.

eser. eserM. *šur-* pungere, szúrni: *šuršo* (M. *šurša*) *pu-* *FuF. II. 251.*
lex, bolha (tkp. „szúró, stecher“).

észtD. *curk-* stechen, *curkme* (nom. *curge*) stich, eingestochenes loch.

Az észt. *curk*-nak *-k* képzőjéről lásd a *titok* cz. alatt.
— Mellékalak *szul-*, ebben: *szulák* „stachel“ (Székl.: Tájsz.), v. ö. *fúr-*, *furdal-* és *fulánk*.

323. szurdok, szurdék (acc. *szurdoko-t*, *szurdéko-t* engpass, ofenwinkel, schlupfwinkel): lásd a *szoros* cikk alatt.

324. szurok (acc. *szurko-t* pix; adj. *szurkos* pechig, harzig: *szurkos fenyő*, sz. *fonál*, sz. *a keze*):

9. tav. 5. lant
107

zürj. *sir* harz, theer, pix liquida (смола, сѣра древесная, леготь): *siral-* theeren, pichen (смолишь) | zürjP. *sir* harz (*kizer sir* flüssiges harz — an jungen bäumen): *sira*, *sirja*, *sirös* harzig, szurkos (*sira pu* szurkos fa) || votj. *sir* schwefel.

A *s_rr* (*s_rr_s*) alapszónak, melyhez a magyarban még diminutiv *k* képző járult (*szur-ko*, v. ö. *tor-ko* torok), mint bizonyos tárgy-elnevezésnek etymonját még a zürjP. tartotta fenn, hol *sir* ezt is teszi: „вязкий (klebrig, zähe)“, p. o. *sir soj* вязкая глина. Ennek ellenében az orosz *sera* (сѣра) „schwefel: harz“-val való esetleges találkozás nem bizonyíthatja a zürj. votj. *sir*, *sir* idegen voltát, a mint ezt az utóbbira nézve Donner tartja (Wbuchi 185. l.); mert azt is kell számba venni, hogy a zürjén-votják egy átvett orosz *a*-végű névszótőnek nem szokta elhagyni ezt az *a*-ját (v. ö. zürj. *pöra*, *truba*, *döva* = *попа*, *труба*, *вдова* stb.); de igen is kölcsönvettnak látszik, éppen az orosz сѣра alakkal való szorosabb egyezésnél fogva a cserM. *sirä* „pix“ (Szóegy. 308).

325. **szurtos, szirtos** sordidus, squalidus (sz. *kovács*, sz. *konyhaszolgálo*): lásd a szürke czikk végén.

Szürke: 9. tav. 5. lant 52.

vö. *csag. cöge* 326. **szügy, szügy** (acc. *szügyre-t*, *szügyre-t* armus, *Brust des* vorderbug: a lónak *szügyre* pectus equi); **szegy** (*szegyre-t*, *Kameels* pectus jumentorum, armus):

(*Brst. Fele-* finn. *syrjä* margo, ora (latus, seite: *astia on syrjäl-* länkä vas margini v. lateri innititur; *syrjä-vesa* surculus lateralis); *syrji-* (pr. 1. *syrjin* lateri innitens accumbo v. jaceo; *syrjäise* (n. -äinen) ad latus situs, juxta jacens, vicinus.

mord. *širä*, *šir* rand, kante, seite (*mikšir-sir* arschbacke Reg.) | mordE. *čirä*, *čir* id. (*čiris* széléhez, mellé).

cser. *šör* acies anguli (kante): *šörön* lateri incumbens (pr. *kia* jacet).

Szóegy. 309. m. *szügy*, *szegy*: f. *säke*, *säkä*, *säkehe* „collum ad scapulas (bovis, equi)“, meg másrészt Szóegy. 280. *syrjä*: m. *szél* (margo). — Most a fentebbi, első tekintetre kevésbé tetszetes szóegyezésre (*szügy*: f. *syrjä*) a m. *szél* „margo“ szónak új etymológiáján kívül (lásd e

czikket), ily megfontolások vezettek: 1) Tapasztalható, hogy a magyarban szóközépi *gy* kivált megelőző *l* mellett fejlődött (v.ö. *völgy*, *hölgy*, *tölgy*, *ágyú* és *álgyú*, *kígyó* és *kilgyó*, *jégy*: f. *jälge*, *kegy*: mord. *kelge*-, *négy*: f. *neljä*, lásd a *hegy* cikk alatt); 2) a *szűgy*-nek régibb fokú kezdőhangzóval (sz: *t*) való változatául megvan még ez is: **tügy** (acc. *tügyö-t*, *tügye-t*) „baromnak vastag nyaka, lebenyege“, a mi lényegesen egyetmondó a *szűgy*-nek „pectus jumentī“-féle jelentésével (ily értelemben veszi a Bécsi codex is: „leszek ő nekik ... iga ő tügyökön“); 3) ugyancsak a *tügy* szó a régibb magyar emlékekben még „pofa (gena, wange, backe)“ értelemben is fordul elő (p. o. Münchener cod. „ha meg csapand tégedet *jog tügyödre*, tartsad annak a másikat es“, „és ki csapandja *egyik tügyöd*“); ez össze is fér a „pectus“-féle jelentéssel, a mennyiben közös alapjelentésül ez vehető „oldal (latus, seite)“, a mi szorosban akár az arcznak, akár a mellnek két oldalára vonatkozhatik („gena“ és „pectus“: v.ö. osztB. *veš-puñil*, mordE. *čama-boka* „gesichts-seite“ = wange, s másrészt az „oldal“-nak fölfo-gott és jelzett „pectus“-ra nézve: lp. *raddeh*, lpF. *raddek* „pectus“, tkp. „latera“ (*radde* „ora, margo“-tól), s figyelembe kell venni, hogy az „ad, juxta (bei, neben = zur seite)“ „pectus“-féle szóval is fejeztetik ki, p. ö. finn *rinta*-val: *rinnalla* „juxta“, *rinnatuksin* „alter juxta alterum“, magy. *mell*-vel: *mellett*, *mellé*, *mellől*.

Már pedig a m. *szűgye* tönek valószínű régibb tel-jesb *szűlgye* alakjának nyilván nem felelhet meg a finn *säke*, azaz tkp. *säge*, melynek szabályos magyar mása csak *szej* v. *sző*-féle szó lenne; de szépen egyeztethető a m. *szűlgye*-vel a finn *syrjä*, a szerint, hogy magában a finnben is fordul elő *r* : *l*-csere (lásd a *hegy* cikk alatt, 96. l.) s így változat-alakul fölvehető f. *syljä* = m. *szűlgye* (*szelgye*), úgy mint *neljä* = m. *negye* (*négy*); különben a *szűgye*: *syrjä*-hez hasonló eset m. *hegye*: f. *kärge* (lásd a 96. lapon). A f. *syrjä*-nek „latus (seite)“, nyilván elsőben a bizonyos test-tájra vonatkozó jelentését (v.ö. *syrji*- „lateri inniti“) pedig még kimutathattuk, mint a m. *szűgy* „pectus“-nak is alapjelentését a *tűgy* alakon; Kalevala 48, 292. a f. *syrjä* úgy látszik egyenesen „pectus“ értelemben vehető (a majd úszó Ilmarinen „*syrjin* veté magát a tengerbe“).

Szül-ny.

XII. 345

327. **szűk, szűk** (acc. *szűke-t*, *szűke-t* angustus, arc-tus, parcus, rarus: sz. *kapu*; sz. *esztendő* annus sterilis; *nyk. xxiv. 276*

sz. *termés* misswachs; *pénz szüke* penuria pecuniae; *szükség* egestas, inopia, necessitas):

finn. *soukka* angustus, arctus (p.o. semita); gracilis.

A m. *szűk* és f. *soukka* (erősbulve e h. *souka*) közt még fönnmaradó önhangzóbeli eltérés is elenyészik, ha fölveszszük, hogy *szűk*-ben az *ű* oly módon támadt, mint a m. *tűz* szóban (lásd a 242. lapon), t. i. hogy mélyhangú *szűjka* (*szujka*) alak előzte meg a *szűke*-t. Ily fölvétel mellett szól is a f *soukka*-val egyeztethető ezen finn szó: *hoikka* „gracilis, tenuis (p. o. statura corporis, stipula)“, v. ö. a „gracilis“ és „arctus“ jelentések társulására nézve a *karcshú* cikket. De *hoikka*-n kívül van ám *hoila* is „gracilis, longus sed non crassus (p. o. arbor)“, s e szerint a *hoikka* így elemezhető *hoi-kka*, meg *soukka* így: *sou-kka*; az egyező képző pedig jóformán diminutiv értékű (= m. *-ka*, *-ke*). Az alaprésznek kétféle finn alakjából (*sou-* és *soi-* h. *hoi-*) ugor *s.g-* (*s.g.*) alakot lehet következtetni (v. ö. finn *kuu-* és *koi-*, *kui-* = ug. *k.g-* „splendere“, lásd a 102. l.), s ennek szintén változatát aligha nem kell még fölismernünk a mord. *šuva*, *čova* „tenuis“-ban (lásd a *sovány* cikket), tekintve, hogy a mordvinban vocalisközi *v* nem egy esetben *g*-ből is fejlődött (v. ö. mord. *čava*, *čavo* a 135. lapon).

A Szóegy. 310. sz. fölhozott zürj. *čigām* „angustus, arctus“ csak Castrén kis vocabulariumában található, mely zürjén grammatikájának függelékét teszi. Igen föltetsző, hogy a sokkal bővebb és teljesebb Szavvajitov és Rogovféle (zürj. és zürjP.) glossariumokban ily szónak semmi nyoma sincs s így authenticus volta némileg kétség alá esik.

328. **szűn, szőn** (*szűnni*, pr. 3. *szűnik* cessare, desinere: *szűnik a haszon, támad a kár*; *szűnik a tél* der winter geht zu ende: *megszőnék beszéletétől* Münch. cod.: *ne szőnjél meg az imádságtól* Nádor cod.; *szünet nélkül* ohne unterlaß):

osztB. *sogon-*, *soxnĩ-* (sich enden, zu ende gehen): *sogonta*, *soxnĩpsa* ende, beendigung (конецъ, окончание: *lil-soxnĩpsa* lebensende: кончина); *soxnĩpt-* beenden, vollenden (окончить, довершить).

A m. *szűn-* igének mind hosszú vocalisa, mind az oszt. *sogon-*, *sognĩ-*-tól eltérő magashangúsága könnyen meg-

érthető megelőző *sz_sjn-*, *sz_sj_n-* alakból; v. ö. *tűz*, ebből: *t_sjz* (= ug. *t_sg_sd_s* = oszt. *tüget*, *tüt*, vog. *taut*, lásd a 242. lapon). Eddig a m. *szűn-* másának csak a török *sön-* „elaludni (erlöschen)“ ígét ismertük, melyeknek alaki egyezése most már más színben tűnik föl (v. ö. Nyelvtud. Közl. X, 88.).

329. **szürke** fuscus MA.; grau, aschgrau (sz. *ló schim-* *Me. XXIII.*
mel [pferd]; *szürkül* fuscatur, *vesperascit*: *szürkület* däm- *321.*
merung): *Эпх. 8:*
26

lp. *čuorkok*: *čuorre* canus; *čuorote-*, *čuorkote-* canere, *incanescere* | lpF. *čuorgad*, *čurgis* grau: *čurgis vuortak* *N. 9: 207*
graua haare.

oszt. *sur* grau.

zürjP. *žor* grau (сѣдый); das grau der haare (сѣдина).

Úgy látszik, hogy a m. *szürke* (*szür-ke*)-nek magashangúsága oly módon támadt mint a *tűz-*, *tűr* szóké (lásd fent a 242. lapon), azaz *szűr-nél* eredetibb alak: *sz_sjr_s*, s továbbá *sz_sgr_s*. Az ebbeli lágy gutturalist ugyanis még fölmutatja, az *r* után átvetve, a lpF. *čuorgad*, a mi oly alakú melléknév mint *vielgad* „albus“ = f. *valkea* (e h. *valgeda*), cser. *volgodo*, mord. *valda*, *valdo*. Azután a lp. *čuorgad*. *čuorre*, oszt. *sur*, zürj. *žor*-nak egyező mélyhangúságán kívül, szól még a m. *szűr*-nek ily eredete mellett, a vele alakra és jelentésre nézve elég szorosan egybetartozó: **szurtos**, **szirtos** „sordidus, squalidus“.

330. **szégyen** pudor, dedecus (*szégyent* vallani, schande davontragen; *szégyenle-*, *szégyelle-* für schande halten, sich einer sache schämen):

Lásd alább a *sötét* czikk alatt.

szür - *крас. 5-лань 91.*

Z.

Úgy mint a kemény *sz*-nek megfelel a *m.* szókezdő *z* lágyspiransnak is a többi ugor nyelvekben, melyek a zürjén-votják kivételével szókezdő hangúl csak egyféle, még pedig a kemény dentalis spiranssal élnek, *s* meg ennek szokott másai (*š, č, c* és finn *h*), *s* esetleg mint az *s* (*z*)-nek hangtörténeti megelőzője a dentalis explosiva (*t, d*: lásd az *Sz*-hez való előjegyzetet; v. ö. a *zár, zomok* czikkeket). A magyarban is váltakozik vele még többször *sz* (v. ö. *zug* és *szug, zaj* és *szó, zaj* és *szej*) meg dentalis-féle *h* (v. ö. *zavar, zabar* és *habar*). Ez utóbbit, a dentalis-féle *h*-t jóformán *z* előzte meg legközelebről, valamint az ilyen *h* a *z*-nek teljes eltűnését (mely kivált Dunántúl tapasztalható: v. ö. *záp h. áp; zászló, zacskó h. ászló, acskó*).

FuF. II. 261

331. **zaj** fragor, strepitus, **zajos** (adv. *zajosan*) strepitus, tumultuans (*zajos tenger*); **zajog** (*zajogni* v. *zajgani* vociferari, strepere: *ellene zajog* obstrepit Moln. A.):

Lásd a szó „sonus, vox” czikket. — A *m.* *zaj* ugyanis a szó (*szava*) tőnek szakasztott olyan mellékalakja, a milyen mellékalakja *saj*, ebben: *saj-talan* „sótalan”, a *só* (*sava*) tőnek. Az eredeti ugor *s_g* alakból a *zaj* történetesen épen úgy fejlődött mint a neki és a szó szónak megfelelő rokon nyelvekbeli alakok közül: vog. *su*, osztB. *si*, zürj. *ši*. — Hogy egyébiránt a *m.* *zaj*-on a szó-étől valamennyire eltérő jelentés állapotodott meg („strepitus, láрма” — „vox, verbum, loquela” ellenében), csak a nyelvszellem bölcs gazdálkodását mutatja; még elég szorosan érintkezik a „zaj”

vog. *su*
hang. *zaj*
Ny. XIX. 149.

vö. or. *zaj*
„*zaj, zugar,*
jajsi, robaj,
lárma, fül-
harci hang”
(Nr. 29: 149).

jelentéssel a szó-nak értelme p.o. a *harang-* vagy *dob-* szó-ban.

332. **záp** putridus, cariosus (z. *tojás* v. *tikmony* faules ei; *zápúl-ni* putescere: *megzápúlt tikmony*); **áp** id. (Dtúl):

vogB. *sāp* [gemodertes, morsches, nicht mehr festes], *luum sām sāpi jemtset* -p n.vb. -
képző кости мягкой стали (meine knochen sind weich v. morsch geworden — vom alter); *sāpiñ* [weich, morsch]: s. *iu* weiches holz, gemodertes holz | vogP. *šāp*, vogL. *šōap*.

Úgy látszik, hogy a fölhozott vogul mondatban *sām*, mely *sāp* előtt pleonasticus nyomatékosító gyanánt szolgál, ez utóbbival csakugyan egy eredetű is, vagyis hogy *sāp* és *sām* egyazon igétől való *-p* és *-m* képzős nomina verbalia. Ez igét megtaláljuk még ezekben: vog. *sāj-* „faulen“, cser. *šii-* „putrescere“.

333. **zár** (*zárni* occludere, obpessulare MA., *be-z.* in-cludere; *záródik* clauditur, *záró* claudens); **zár** pessulus, repagulum (schloß, verschluß, riegel, sperre: *toló-zár* schub-riegel, *zár alatt van* reclusum est; adj. *záros*: repagulatus, z. *szoba*); **zárol** (*zárolni* pessulo munire, claudere, obse-rare MA.: *zárló*, *zárlott*, *zárlás*):

osztIrt. *tōxr-* zuschließen | osztB. *tugor-*, *tugri-* zuschließen, versperren, zumachen, fest zuhalten (запереть, затворить, зажать), *tugrim* part. praet., *tugriṣa* nom. act., *tugrep* riegel (запоръ); *tugriḷi-* id. (frequ. затворять); *tugret* riegel (завдвижка).

vogK. *toṛtaxt-* verschlossen werden (*av toṛtaxtes*, die thüre ward verschlossen, двери затворились Máté 25, 10) | vogB. *tārt-* zusperren (запирать: *auī lāp tārtim* die thüre ist zugesperrt | vogL. *taort-* id.

Mint a szláv-ságból került idegen szó (ószl. *zavora*, *zavorū*, újszl. *zavor* „μολός, vectis, repagulum“) az ugor rokonság által biztosított m. *zár* ige- és névszótól külön való: *zavár* „riegel, sperrstange“ (Tájsz.). Meg kell itt je-gyezni, hogy a megfelelő szláv szóban *za-* praefixum, s ezt más átvett szókban is a magyar *zá*-nak ejti (p.o. ezekben:

zálog, zádor, zászló). A *zár*-nak ugyanis eredeti magyar voltát különösen az erősíti, hogy a tö egyszersmind ige, még pedig a megfelelő oszt. vog. *togr-*, *tovr-*, *tār-* szerint, elsőnek kell tartanunk az igeszói „claudere“ jelentést, a *zár* „repagulum“ névszót meg „záró“-val fölértő képzőtelen vagy képzővesztett nomen agentisnek (v. ö. oszt. *tugrep*). — A passiv képzésű vog. *tovrtaxt-* legközelebbiről momentán képzős *tovr-* törtől való (v. ö. vog. *kaj-* „futni“, fent a 73. lapon).

334. **zavar** (*zavarni* turbare, miscere, permiscere: *nem zavar vizet; össze-zavarni, meg-z.*); **zavar** verwirrung, wirrwarr; *zúr-zavar* mera confusio; *zavaros* turbidus, turbulentus (z. *víz*); — **zabar** (*zabarni*, = *zavarni* Göcsej).

Lásd a *habar* czikk alatt, a 126. lapon. Az ott fölhozott összevont zürj. sor, finn *suur-* szóalakhoz hasonlóan rövidült a m. *zavar-* is ezzé: **zúr** (*zúrni-zavarni*; meg névszói értékkel *zúr-zavar* „tumultus, chaos, confusio“ MA., = *zúr-zavar*).

335. **zomok** densus, crassus, solidus (Moln. A.); untersetzt, gedrungen („zömök“ Székl.: Tájsz.);

zömök robustus (PPáp.); **zömöcskös** gedrungen, stark, dickleibig (Göcsej: Tájsz.):

zürj. *zumid* fest, stark, hart (твердый):

finn. *tuuma*, *tuumi*, *tuma* nucleus (nucis), medulla rei; — *tuumene* (n. *tuumen*) uber (vaccae), mamma || észt. *tūma*, *tūme* (nom. *tūm*) kern (in der samenschale); inneres, inhalt: *rei'e t.* das dicke fleisch im schenkel oder schinken, *säre t.* wade.

cser. *tom*: *püks tom* nucleus nucis.

Képzésére nézve a f. *tuuma* hasonló a *kuuma* „fervidus“-hoz, mely *kuu* (= ug. *k_sg-*) „lucere, ardere“ igétől való -*ma* képzős nomen verbale (lásd fent a 102. lapon). Ha e szerint egy *tuu-* ige a *tuuma*-nak alapszavául vehető föl, ez megint egynek látszik a *diadalom* czikk alatt (253. l.) kimutatott ugor *t_sg-* „valere“ igével; csak azt kell e mellett

ny. x. 342.

ny. x. 57.

finn. s-lanti

113.

tekintetbe venni, hogy a „valere, stark sein“-vel rendesen együtt merül föl képzeletünkben a „valor“ alaki föltünése is, vagyis „gedrungen, voll, dick sein, schwellen, strotzen“-féle fogalom társúl vele (v.ö. finn *tukeva* „robustus“ és „crassus“, észt. *tugev* „fest, stark“ és „schwanger“). Hogy különösen a finn *tuuma*-nak alapjelentése „etwas strotzendes, volles dickes“, mutatja az észt *rei'e tūm, säre tūm*, mi szerint „kern“ mint „strotzende füllung (einer äusseren schale)“ van fölfogva; v.ö. a finn *täyte* „plenus“ etymonjáról fent a 241 lapon. Különösen jól illik ez alapjelentés a f. *tuumene* „uber, mamma“-ra.

S. Zs.

Nyelvtörténeti értékre nézve a szókezdő m. s (š) palatalis spirans teljesen azonos a dentalis sz-vel: azaz részint eredeti ugor s (sz)-nek a mása, részint dentalis explosívából (t) fejlődöttnek mutatkozik; lásd az Sz-hez való előjegyzetben a szókezdő sz-nek ugor nyelvekbeli megfelelőit. S így váltakozik is esetleg az s (š) ugyan azon ugor kezdőhangzóknak (s, t) egyéb magyar másaival: sz (p. o. *sarok* *winkel*, *sordék* és *szoros*, *szurdék*; *sorvad* és *szárad*; *sörény* és *szór*; *sövény* és *szöv-*); cs (p. o. *sekély* és *csekély*; *sár*, *sáros* és göcs. *csér*, *cséros*); t (p. o. *sér*, *sért* és *tör*; *sarol*, *sarló* és *tarol*; *serdül* és *terjed*, *terem*); egyszer *gy*-vel is (*sűrű* és *gyakor*). — Némelyik ugor nyelv túlnyomóan kedvelli a palatalis š-et a dentalis s (sz) fölött: így a cseremiszi s a vogulL.; másutt, mint p. o. a nyugati finnben és az észttben csakis s (sz) van mint szókezdő sziszegő; a magyar nyelv közel egyaránt él s (š)-vel és sz-vel. — A lágy palatalis zs (ž) szintoly gyér divatú kezdőhangzó mint a megfelelő dentalis z, melyet esetleg fölvált (zacskó, *zuvat* és *zsacskó*, *zsuvat*); az s-et fölváltva p. o. ebben: *súrol* és *zsúrol*.

nr. 39:193

336. Sajnál (sajnálni bedauern, bemitleiden, sich leid sein lassen: s. a szerencsétlent; *sajnálom hogy* . . es tut mir leid daß . .; *sajnálja a pénzét* es tut ihm leid um sein geld, er mag s. g. nicht hergeben: *sajnálja a munkát* er mag die arbeit nicht tun; *vkitől vmit* s. einem etwas nicht gönnen; — *oda sajnálni vkinek vmit* einem etwas zudenken Orm.: Vass J., M. Nyelvészet V, 137);

sajol, sájla- (*sajolni, sajłani: sajłom = sajnálom. Al-földön: Nyelvör II, 425*);

sajog, sajga- (*sajogni, sajgani subdolere: sajog a seb; sajgó fogak*);

sikat (*sikatni vmit an etwas schmerz empfinden, leiden: fejit sikatta N.-Kúnság: Nyelvör II, 136*):

finn. haiku dolore afficiens, amarum, laedens aliquid: *pään haiku dolor capitis, hampaan h. Zahnweh, minun tulee häntä haiku sensu commiserationis erga eum afficio, mieleni on haiku animus est tristitia affectus (v. indignabundus, subiratus); — haikaa, haikia sensus laedens, dolore afficiens (acerbus, amarus, penetrans, acutus): h. sana dictum mordax, mieleni on h. mens mea est pertaesa, odio plena, tristis; h. maku sapor acutus; tekee haikiata laedit || észt, haige krank, schmerzend, beschädigt (silmist h. an den augen leidend); schmerz, kummer, schade (pea te'eb haiget der kopf schmerzt; se on südame peal haige das macht reue, gewissensbisse).*

A frequ. -g képzős m. *sajog-* (*sajga*)-ból meg a neutralis vagy akár szintén frequ. értékű -l-vel való *sajol-* (*sajla*)-ból kiválik *saj-* (*saj-*) mint alapige „dolere, weh tun“. Ez a *saj-* további összevonással *si-*, ebben: *sikat-*, azaz *si-ka-t*, melynek első -k képzője a fent *titok* alatt (220 l.) kimutatott momentán (illetőleg intensív értékű) -k-nak vehető; v. ö. *ri-* és *ri-ka-t*, meg a *szok* cikket (305 l.). A *sajnál-* tovább képzett fő jóformán *sajlál-* helyett való (dissimilációval úgy mint *tanál* e h. *talál*; *szenel* e h. *szelel*), azaz legközelebb-ről *sajla*-nak frequ. származéka; v. ö. *fáj-* mellett *fájlal-* (e h. *fájlál-*).

Szintén „dolere“-féle jelentéssel kiválik a finn *haiku*, *haikaa*, azaz *haigu*, *haigeda*-nak alapszavául egy *haig-* (*haige-*) ige, a melyet alakilag is a m. *saj-*, *saj-*-val egyezőnek tartok, habár első tekintetre a f. *haigu*, *haigea*-nak csak első szótagja *hai-* (e h. *sai-*) látszik a m. *saj*-nak megfelelni.

Kétségtelen, hogy eredeti szóközépi *ng-t* több esetben a finn nyelv is elváltottatta, nem csak a nasalist belőle kiejtven (v. ö. *hige* és *henge*, *hinge* fent a 265 lapon; v. ö. *selgä* e h. *seglä*, *segelä* és ug. *t₂ngä*, cser. *šeng-*, lásd a 199. lapon), hanem végre a *g-t* is teljesen elenyésztetven

(v. ö. *jää* = ug. *j₃ng₃*, m. *jege*; *pää* = ug. *p₃ng₃*, m. *feje*; *hiire* = ug. *t₃ng₃re*, m. *egere*). Az *ng*-nek ezen elváltozása, mely néhány más ugor nyelvben még rendesebben fordul elő, természetesen csak fokozatosan mehetett végbe; s erre nézve azt vehetjük észre, hogy annak első fokán az eltűnő nasalis helyébe pótlásul vagy a fönmaradó *g*-nek kettőzése, vagy a megelőző vocalisnak megnyújtása, illetőleg ezt felváltva diphthongussá válása állott be (v. ö. fent a 198 lapon m. *segge*, lp. *vuogga*, m. *hág*-). Különösen a finnben találunk néhány esetet, hol ily pótlásul *i*-végű diphthongus merül föl (vagyis az *ng*, *ng*-t fölváltja *ig*, *ig*): f. *reikä*, azaz *reigä* „foramen, apertura“ és *renke*, azaz *renge* „status apertus (apertura: p. o. *oni on rengellänsä* janua est semiaperta)“ | f. *aika*, azaz *aiga*, mint adj. indecl. „ausgewachsen, reif, völlig, tüchtig, ordentlich“, p. o. *aika mies* ein ganzer, tüchtiger mann; *aika konna* nagy gazember, *aika tavalla* derekasan, a hogy kell; — v. ö. *ankara*, azaz *anga-ra* „stark, tüchtig, eifrig“, p. o. *ankara mies* derék, jóra való ember, *a. tuuli* erős, nagy szél; — összevethető még a m. *agg* „alt, senex“, mely szintén eredeti *ang₃* alakra utal, s alkalmasan „nagy, öreg“ alapjelentésből indulhatott ki (v. ö. a *kora*, *kor* cikket, 47. sz.) | f. *aiko*, azaz *aigo*- „mente moliri, praemeditari“ — v. ö. mint szintén eredetibb *ang₃*-ra mutatót: m. *agg*- „besorgt sein, sich um etwas kümmern“, *aggodalom* besorgniss, sollicitudo, *aggód*- anxie sollicitum esse.

Ha e szerint elfogadjuk, hogy a kifejtett f. *haige*- „dolere“ régibb *hange*-, illetőleg ugor *s₃ng₃*-ből válhatott, másrészt a m. *saj*-, *sajo*- is ily eredetibb alakra vihető vissza, noha az *ng*-nek fejlődése a magyarban rendesen a *g*-foknál állapodott meg (p. o. *jege*, *hág*, *s₃ago* stb.); mert van a tovább gyengülésnek ily példája is: *feje*, *fő* = ug. *p₃ng₃* (f. *pää*).

A fölvett ug. *s₃ng₃*- „dolere“ igéhez csatolható:

zürj. *šog* „leid, kummer, gram“, votj. *šug* „traurig, betrübt, bekümmert“, v. ö. finn *haiku*.

337. **sajtó** torcular, prelum (*bor-sajtó* weinpresse, keller: *sajtolni*, *sajtolni* pressen, keltern); **sató** (Orm.: Nyelvőr III., 230), **satú**, **satu** (*satulni* sajtolni M A., Pázm.), **sotó** (M A., Székl. és Palócz: Tájsz.) id.:

osztB. *šujit*- versenken, untersenken (попотить); *šujil*-

untersinken (тонуть): *šujilim* schwer beladen (грузный), *šujilipsa* ladung, fracht (грузъ).

finn. *suju-* flecti, reflecti (ut arbor vento): *ei suju siihen* eo inflecti non potest; *sujutta-* (v. caus.) flectere (*sujutan siallensa* in locum suum flecto v. repono); — *sukelta-*, *sukalta-* (pr. i. *-ellan*) untertauchen (urinari ut anas), subternatare.

lp. *soje-* flecti (*muora soja* arbor flectitur); *sojete-*, *sojote-* flectere, curare; — *soke-* submergi, subsidere (*soki jaurai*) | lpF. *sogja-*, (frequ.) *sojade-* flecti; *sojate-* flectere. votj. *zumal-* untertauchen.

Mint valamely eszköz neve, a m. *sajtó* (*sató* stb.) nyilván nomen agentise egy megvolt *sajt-* (*sat-*, *sot-*) igének, mely ezt jelentette: „premere“. Régibb alakjára nézve szolgálhat analogiául *kajtat*, *katat*, *kutat* (lásd a *kutat* cikket, 51. lapon). E szerint *sajt-* eredetibb *s_{sg}-t*-ra mutat, illetőleg *s_{sg}-* alapigére; *-t* képzőjét momentán (intensiv)-félének tartom (v. ö. *tart-*, *jut-*, *vezet-*, *szeret-*, *sért-*), minthogy egyéb ugor nyelvek tanúsága szerint már magának a *s_{sg}-* (*s_{sj}-*) alapigének kell a „premere“ jelentést tulajdonítanunk. — Ugyanis osztB. *šujit-* „versenken“ jelentése szerint ugyan causativuma *šujil-* „untersinken“-nek; de tekintve hogy ez utóbbi ezt is teszi „schwer beladen“ (part. praet. *šujilim*, nom. act. *šujilipsa*), s alak szerint a *šuj-* igének csak *-l*-es frequentativuma, már magának a *šuj-* alapigének is transitiv értelmet („schwer beladen“) kell tulajdonítanunk. Ezt leggyyszerűbben úgy magyarázhatjuk meg, hogy *šuj-*-nak első jelentése „premere, deprimere“, s ez objectummal ezt teheti: „versenken“ (*šuji-t*-, mom. *-t*-vel) vagy „schwer beladen (nieder drücken)“, vagy egyenes objectum nélkül ezt: „lasten, (durch die schwere) niedersinken“. — Hogy a nyilván reflexiv *-u* képzős f. *suju-* „flecti“ egy *suji-* (*suje-* v. *suja-*) „premere“ igére vihető vissza, megmutatja a f. *paina-* „premere“-től való *painu-* „premi, deprimi“ és „flecti, incurvari“ (ész. *paenu-*, *paendu-* „sich biegen, sich verbiegen, biegsam sein; sich fügen, sich gewöhnen“). A *suje-* alak egyébiránt *suge-* helyett való; v. ö. f. *soi-* (a szó cz. alatt, 302. l.); a *suge-* meg is van még, erősbült *k*-val az intensív *-lta* képzős *sukelta-*-ban; v. ö. az egyező lp. *soke-t*. Ezenkívül a lp. *soje-*, lp. *sogja-* (*so'ja-*)-nak alakjára nézve v. ö. a szó cz. alatt lp. *čuoje-*, lpF. *čnogja-*. Végre a votj. *zumal-* így taglalódik: *zu-mal-*, v. ö. fent 46. l. votj. *tod-* és *todmal-*, *kos-és kozmal-*.

A *s_g*-, *suj*- „*premere*“ igével alkalmasan megfejtethető: m. **súly, suly** (adj. *súlyo-s, sulyo-s*) „*pondus, onus*“, v.ö. finn. *paino* „*pondus, pressio*“; a *súlyo* tő ugyanis ebből való lenne: *sujlo*, melyben a *-lo* magyaros mása a finn *-da, -dä* (*-de*) nomen verbale-képzőnek. — Nem különben tartozik ide **sülyed-, süllyed-** „*submergi*“, régibb *sujlad-* v. *suljad-* ből (úgy mint *tűz* e h. *tujz*); v.ö. osztB. *šujil-* „*untersinken, elsülyedni*.“

338. **sark, sarok** (acc. *sarka-t: láb sarka calx pedis*, ferse, *ajtó sarka cardo januae*, tür-angel; — *sarkalni* invadere a tergo, persequi MA., stimulare, instigare Faludi):

finn. *sarana cardo januae*; *säränä* id. (Abo).

zürj. *zir* tür-angel (нетяи у двепей: *özes-zir*).

vog. *širkep: aui š.* tür-angel, ajtó-sark.

Méltán gyaníthatjuk, hogy az egyaránt „*cardo*„ és „*calx*“ elnevezésére szolgáló m. *sark*-nak eredetileg valami e célra alkalmas általánosabb jelentése volt, valamint bizonyosan a vog. *širkep*-nek is, mely szintén még testrésztől is fordúl elé, t. i. *širkep-lu* „*hülfe, бепа*“, tkp. „*širkep-csont*“ (vogL. *širxp-lu*; megjegyzem itt hogy a Szóegy. 337 felhozott *širk* „*sark*“, *auī š.* „*ajtó sark*“ hibás adat: előfordul *sirk* v. *läil-sirk* a vogL.-ban, de „*láb-szár*“ értelemben). Ilyen, „*cardo*“-ra meg egyszersmind „*calx* és *coxendix*“-re illő alapjelentésül ezt vehetjük föl „*forgó*“ (v.ö. *forgó-csont*), vagyis a *sark* és rokonainak alapjául egy *s_r*- „*forogni, járni*“ igét (v.ö. „*tür-angel*“ értelemben svéd *gång-jern*, tkp. „*járóvas*“), magas hangú *s_r*- változattal, mely tán eredetibb *s_j*-alakból keletkezett; v.ö. a fölvelt igére nézve: mord. *šari-rollen, wandern* (nom. agentis *šari* „*rad, rund*“). — Alakra nézve a vog. *širkep* nom. agentis egy *širk-* igétől, melynek *k*-ját megint a m. *sarka* névszótó *k*-jával azonosnak vesszük, ez utóbbit a *titok cz.* alatt fejtegetett vegyes ige + névképzőnek fogva föl (lásd a 220. lapon); a f. *sara-na* képzésére nézve, v.ö. *kaina* (ebben: *kaina-lo* hón) fent a 113 lapon.

600. 5. lapon
128
339. **sarok** (acc. *sarka-t* ecke, winkel: *sarokban ülni* im winkel sitzen, *sarokba szorítani* in die enge treiben; *sarok-ház* eckhaus).

A *sark, sarok* „*cardo*“ és „*calx*“ szótól külön valónak tartom a *sarok* „*angulus* (ecke, winkel)“-t. Erőtetettnek lát-

szik MNySzóára értelmezése, mely ezt a két szót egybe akarja kötni, hogy t. i. *sark*, *sarok* elsőben „forgó *sarok*“ (*calx*, *cardo*), s aztán „épületnek, térnek szöglete is *sarok*“, a mennyiben fordulót képez“. Tekintetbe jő, hogy *sarok* „angulus“ főképen „belső angulus“, azaz „mind összébb szűkülő, szoruló tér“, s így sokkal egyszerűbb az ebbeli *sar*-alapszót azonosnak venni a *szoros*-beli *szor*-val, vagyis az ugor *s,r-* „*premere* = *arctare*“ igével, miszerint *sarok* „angulus“ etymon szerint „enges, verengung“. Szól e mellett: göcseji **sordék** „*szurdék*, kályha mögött levő hely, kuczkó“ (Tájsz.). E mellett ez utóbbi *sarok* (*sarka*) tőnek természetesen ugyan az a képzése a mi a *sark* „*calx*, *cardo*“-é (lásd e cikket), csak hogy mást jelentő alapigéből.

Szóegy. 338. egybevetett lp. *čorro* „angulus“-t most félre hagytam, mert használatából kitűnik, hogy tkp. „*cacumen*, *acies*, *crista*“-félét teszen s így inkább m. *taraj*-hoz (201. sz. cikk) tartozik: *vare čorro jugum montis*, č. *táva*, *collis in acutum et oblongum cacumen exurgens*; č. *tak tectum cacuminatum*, *čorrote*-*cacuminare*, *čorrok* *angulatus*, *cacuminatus*. — Megáll azonban, a *sarok*-nak imént adott magyarázata mellett is, Szóegy. 338-ból:

zürj. *serög* ecke, winkel (уголъ: *seröga* winklig, eckig, угловатый) | votj. *sereg* ecke, winkel, — még pedig ez a *serög*, *sereg* rendes zürj. deverbale-nak mutatkozik: v. ö. zürj. *korög* bitte, *vošög* untergang, verlust, *šölseg* spucke, *rolög* furcht, *pišjeg* flucht, *dözmeg* wut, grimm stb. a *kor*-kérni, *voš*-veszni, *šölš*- (votj. *šalž*-) köpni, *pol*-félteni, *pišji*-futni, *dözm*-bosszankodni igéktől; megjegyzem hogy a zürjén-votják vocalisrendszer megengedi a *serög*-beli *ser*-nek régibb mélyhangúságát fölvennünk (*ser*-, *sör*:- *sor*-, *s,r*-). — Ezen különösen zürjén alakú *sereg*-nek hű mása a vogB. *seräk* „*sarok*“ (azaz „belső angulus“ a házban, p. o. *šoval-seräk* kályha-sarok, *muli*-s. mely az ajtóval szemközt van. tkp. „vendég-sarok“), s csakugyan azt hiszem, hogy a vog. *sam*, *soam* „ecke“ (p. o. *muli-sam*) mellett a *seräk* csak kölcsönvétel a zürjénből (a milyen p. o. minden bizonnyal: vog. *sistom* „tisztá“ = zürj. *söstöm* tisztá, tkp. „piszoktalan“: sös piszok; a vogulban pedig nem *-tom*, hanem *-tal* fosztó melléknevek képzője).

340. **sarló** falx messoria, (sichel); **solló** id. (e h. *sorló* *Ейсагор*
Székl.): IV. 276

zürj. *čarla*. P. *č'arla*, *čerla* sichel || votj. *šurlo* id.

vö. csuv.
šurle
„*sarló*.“

Kétség nélkül *sarol-* (*sarla-*) „secare, metere, demetere“ ige következik a *sarló* nom. agentis alakú eszköz-névből (v. ö. *ásó, véső, vakaró* stb.). MNySzótára föl is hozza ez igét, ily használattal: *búzát, füvet, nádat sarolni*, s gondolom divik is még valahol a népnyelvben; régibb szótárainkban meg a Tájyszótárban nem találjuk. Egyébiránt még régibb fokon megmaradt kezdőhangzóval egyezik vele a m. *tarol-* (*tarla-*) igető (lásd fent a 202 sz. cikket), s a mint ennek alapigéje *tar-* mélyhangú mása a *tör-*-nek, úgy a *sarló, sarol-*beli *sar-* (*solló: sor-*) megfelel a magashangú *sêr-*-nek (lásd a 234. lapon). — A zürj. *čarla*, votj. *šurlo* is nom. agentis alakú: ugyanis *-n* végképzővel egyik rendes nom. verbale a zürj.-ben *-an*, a votjában *-on* végű (p. o. zürj *juan* „trinkbar“, getränk; votj. *juon* getränk, zürj. *kijan* falle, fang, azaz fogó és fogás; votj. *ušton* schlüssel, azaz: nyitó stb.): v. ö. még *-n* végképző nélkül: zürjP. *peša* (meg *pešan*) „lichthalter, leuchter“ (*peš-* licht anzünden, засвѣтитъ), votj. *vajo* éppen *vajo-šures* „landstrasse“, tkp. „vivő (szállító) út“. — Végre még megjegyezhetjük, hogy a m. *sêr-* és *tör-*-nek megfelelő oszt. *seur-*, *sevr-*, vog. *sajr-* épen a fű-vágásról („metere; ernten, mähen“ értelemben) használatik (lásd a 234. lapon), s hogy az oszt. *sevr-*-nek frequentativuma: *sevrili-*.

A *sarol*-beli mélyhangú alapige *sar-* = m. *tar-* (= ug. *t,gr-*, fent a 184. lapon) kiválik még ebből is: **sarabol** (*sarabolni* „haszontalan füvet, gym-gyomot a kerti utakon bizonyos vas eszközzel, a sarabolóval föltisztogatni“ Kreszn., „mit der gangscheere stutzen od. abmähen“ Ballagi); a *-bol* képzőre nézve v. ö. *zúrbol-* (*zúr-, zavar-*), *tombol* (*tom-*, fent 234. sz. cikkk).

341. **savanyú, savanyó** acidus, sauer (s. *alma* saurer apfel); **sónyó**. id. (Dtül: MNySzót.), **sónyú** (Nyelvör II, 45); **savanyod-** (pr. 3. *savanyodik* *acescere*), **savanyít** (*savanyítani* *acidum facere, fermentare*);

savó serum lactis (molke, käsewasser: *savós* serosus): mord. *šapama, šapam* sauer; *šapaks* teig, sauer Teig; *šapafiti-* säuern, sauer werden lassen; *sapami* sauer, bitter werden: — *šapa: šapa-räps* v. *-ráks* rettig (Ahlqv.) | mordE. *čapamo* sauer, bitter, scharf (von geschmack): — *čapaks* teig; — *čapaskado-* sauer werden, gähren; *čapaskarto-*

Simonyni:
A m. nyelv
II. 214.

Setälä,
Äänv.
266.

ηκ. XXIII. 277

säuern, gähren lassen, verbittern; — *čapado* kofent, kwas; *čapoltomo*: *kše-č.* teig.

eser. *šopo* acidus; fermentum (kovász); *šop-* (pr. i. *šopem*) *acescere*, *savanyodni*; *šopoktar-* *savanyítani* | eserM. *šapa* acidus; *šap-* (pr. i. *šapem*) *acescere*; *šapemd-* *savanyítani*.

zürj. *šom* sauerteig, säuerung (zакваска); *šoma* sauer, scharf; *šomös* backtrog (квашня); — *šommi-* sauer werden, gesäuert werden; *šommöd-* säuern, *savanyítani* (заквасить) | zürjP. *šöm* säure, sauerteig (кислота, закваска); sauer (*šöm jöl* saure milch); *šöma* sauer; *šömös* backtrog; — *šömmi-* sauer werden, *šömmöt-* säuern; — *šuž-* sauer werden (закисать, закиснуть), *šuzet-* säuern (квасить) || votj. *šumes*: *ñañ-š.* brottrog.

osztB. *šum* (*šummi-*) sauer werden, киснуть: *šummiim* sauer; *šummiñ* säuerlich (*šummiña* adv. кисловато).

vogL. *šäu-* (inf. *šäux*), *šäul-* säuern [*savanyodni*]: *šäum* *šäh-uit'* saure milch. || *vogB. šaw, vogB. šäw-savanyodi.*

finn. *happame*, *happome* (nom. *hapain*, *hapoin*) acidus, sauer; *hapoise* (n. -*oinen*) id.; *happane-* (inf. *hapata*) *acescere*, fermentari; *hapatta-*, *hapoitta-* acidum reddere, fermentare || észt. *happu* sauer, säure; widerlich, unangenehm (*happuid sonu jagama* bittere worte sagen); *happuse*, *happutse* (n. -*une*) säuerlich; *hapne-* sauer werden, gähren; *happenda-*, *hapata-* säuern, gähren lassen.

Látni való hogy a három tagú mord. *šapama*, *čapamo*, f. *happame*, *happome* tőnek összevont mása zürj. *šom* (P. *šöm*), votj. *šum* (ebben: *šumes* = zürj. *šomös*), osztj. *šum* (a *šummi-* denom. igében = zürj. *šommi-*) v. *šumm* (a *šummiñ* adj.-ban); v. ö. hasonló összevonást: oszt. *sem*, *sam*, vog. *sim* = f. *sydäme*. Azt is látjuk, hogy a teljesebb *šapama*, *happame* alak consonansainak (*š,h-p-m*) megfelelnek a m. *savanyú* consonansai: *s-v-ny*, tekintve hogy a magyarban *m:ny* nem ritkán váltakoznak. De a m. *savanyú* e h. *savamú-*nak vég *ú* (ó)-jában még külön adj.-képző *ú* járult a *šapama* másához, mely a magyarban csak *savany* (*savam*), vagy végvocalissal *savanyo* (*savamo*) lenne. E szerint a *savanyú*-ban a *savany* (*savam*) nyilván főnévi értékkel bír, s az egész szó, az adj.-képző tiszta alakja szerint, e h. való: *savanyo-vo*, azaz „savany-val való”; megfelelne egy képezhető finn. * *happameva* alak, s valóban megfelel is az egész *savanyú*, *savanyó*-nak a zürj. *šöma*. — Megvan azonban a

šapama = m. *savany* (*savanyo*) tö, másképen fejlődött alak-
kal (*m*-ből *v*) ebben: *savó*, e h. *savovo*, *savomo*, v. ö. a *kígyó*,
tetű, *velő* szók végképzőjét.

A mord. *šapama* mellett van „sauer“ jelentéssel a rö-
videbb *šapa* is = cser. *šopo*; szintígy kiválik f. *happa* a
happane- denominativumból, úgy hogy a *šapama* (mordE.
čapamo), f. *happame*-nak vég *-ma*, *-mo*, *me-je* nem lényeges
véggképzőnek mutatkozik (lásd erről a 228. lapon). Ugyanez
a *šapa*-, *happa*, *čopo* tö azonban igező értékével is bír
(„sauer sein, sauer werden“): cser. *čop*- (teljesen *čopo*-), mord.
šapa-fti-, f. *hapa-tta*- causativumok; gyengült alakkal: vogL.
šäu- e h. *šau*- (ebből: *šav*-), meg *šu*- a frequ. képzős zürj.
šu-ž-ban.

Tekintve mind a *šapama* alak összevont *šom*, *šum* má-
sait, mind magának a *šapa*-nak gyengébb hangú m. vog.
zürj. változatait (*sava*, *šäu*-, *šu*-), a fölveendő ugor alapszó-
nak második consonansúl lágy explosívát (*b*) tulajdonítunk:
s, b-, s a mord. és finn. szókbeli *pp*, *p*-jét consonans-erős
bülésnek vesszük (v. ö. *szab* alatt, 293. l., mord. *šapi*-, *čapo*-).

342. **seb** (*sebe-t* vulnus: *sebes* vulneratus, saucius):

Dr. 29: 202.

finn. *hempeä* weich, weichlich, empfindsam, zärtlich;
nachgiebig, wollüstig (h. *käsi* zarte, empfindliche hand);
hempehe (n. *hemme*‘) weichlichkeit; *hempaa*- (inf. *hemmata*)
an etwas wehleidig sein, schmerz empfinden (*hevonon hem-
paa jalkaansa* Lönnr.)

Hangalakra nézve a f. *hempeä* e h. *hembedä* min-
denesetre jobban egyező a m. *sebe*-vel, mint az eddig vele
egybevetett f. *haava* (Szóegy. 325); mert szóközépi *b* a ma-
gyarban rendesen eredeti *mb* helyett való (v. ö. *hab* unda,
dob-, *eb* = vog. osztj. *amb*; comparativusi *-bb*, *-b* = finn
-mb). S a f. *hempeä*-vel összefogva a m. *seb* „vulnus“-nak
ezen szintén alkalmas etymonjára jutunk: „weiche, empfind-
liche (wehleidige) stelle, fájósság“, v. ö. f. *hempaa*- (e h.
hembada-) „fájlalni, fájósnak érezni“; v. ö. még analogiául:
svéd *öm* „zart, weicherzig, empfindsam“, meg „wund, weh
tuend“ (*jag är öm om näsan* meine nase ist wund). — A
f. *hembedä*, meg *hembehe* különben igezői alapra mutatnak:
hembe- ugor alakban *s;mb*;-; ezzel egyező a m. *sebe*- mint
képzőtelen nomen verbale (v. ö. *gond*, *híd*). — A mord.
šapa, *čapo* „kerbe“ (Szóegy. 325.) most a *szab*- cikkben
van elhelyezve (fent a 263. lapon).

343. **seb** (acc. *sebe-t* impetus, schnelligkeit: *nagy sebbel* mit großer eile, *sebbel-lobbal* velociter, celeriter, praecipitanter; adj. *sebes*, *sebés* schnell, heftig: s. *víz* reissendes wasser, s. *tűz* ignis vehemens, s. *röptében* in schnellem fluge, *sebes vágtatva* velociter equitando); **seb-** (*sebtén*, *sebtében*: *nagy sebtében mentében* in celerrimo suo itu):

lp. *čabče-* festinanter et ex omnibus viribus eniti.

vogB. *semp-* (pr. 3. *sempi* rollen, kugeln); *semperl-*, *sēmperl* (pr. 3. *semperli*) id., meg: ball spielen (мячкомъ играть); *sempr-*, *sēmpr-* (*mir lajlānl tǎrmel sempret* вертится вокруг [tkp. a nép, az emberek lábukon forognak]).

MNySzótára a *sebtén*, *sebtében* alakokból helyesen következteti, hogy a *seb* (*sebe*) tö „hajdan ige is lehetett“, v. ö. *folyton*, *mentében*. S szintén igeszó értékűnek tűnik föl a frequ. képzős lp. *čabče*-ből kifejlő *čab-* e h. *čáb*. Tekintetbe véve, hogy a lappban lágy explosiva (*g*, *d*, *b*) előtt volt nasalis rendszeren eltűnt, ez a *čáb*-régibb *čāmb*-re utal, melyet a vog. *semp-* még fönn is tartott. E szerint ily ugor alapszót vehetünk föl: *samb-*, melynek a m. *seb-* is, a szokott nasalisvesztéssel, szabályos változata. — A fölhozott vogul szóknak valamivel szorosabb jelentésére nézve („forogni“ = „körben mozogni“) v. ö. a „forgás“-féle jelentés általánosbodását a m. *jár-* igében.

ſég жк. 25:141.

344. **segg** (acc. *segge-t* podex, culus: *seggre* ülni, *seggbe* rúgni; *seggöl*ni retrorsum ire):

cser. *šengāl* quod pone v. post tergum est (hinterraum): *šengālne* post tergum, pone (hátnl, mögött); *šengalan*, *šengak* retro, post tergum (hátra, mögē), *šengač* a tergo.

SMS. Azk.
XXX₆. 14

Lásd a *teg*-nap cikket (196—199 l.), hol a m. *segg*-nek egyéb magyar (*tege*) és ugor rokonsága van kimutatva, mely egy ugor *tšngš*, *tšgš* „posticus“ szóra vezethető vissza; jelesen az is, hogy a f. *selkä* azaz *selgä*-nek fölvehető régibb alakja *seglä*, *segelä*, s ebben a *sege*-alaprészmása a m. *segg*-nek. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a cseremisznelv *šengāl*-ban az eredeti *ng*-t épen úgy tartotta meg mint ebben: *möngö* = m. *mög* (*mögött*, *mögé*); meg azt hogy relativ helyzetet jelentő szókat (a milyen itt *šeng-* „posti-

cum“) a cseremisiz többször *-al* (*-äl*) végképzővel bővített: v. ö. *lǖpāl* (*lǖvālne* alatt, *lǖvālan*, *lǖvāk* e h. *lǖvāl̥k* alá, *lǖvāč* e h. *lǖvāč̥* alól), *ūmbāl* (*ūmbālne* fölszínen stb.), *tumbal* (*tumbalne* ama részen, ott, *tumbalan*, *tumbak* e h. *tumbalk* oda, arra).

Alkalmasint az oszt. *čēnč*, osztB. *šanž*, *šaš* (*šās*) „rück-“ is tartozik a *s_gng_s* (*t_gng_s*) „posticus“ alapszóhoz, a mennyiben lehet e helyett való: *čēn-š* (= *s_gng_s-ks*), azaz a *s_gng_s*-nek olyan származéka, a milyen cser. *pilikš*, *peleš* „auris“ a többi ugorságban találtató *p_gl_s* alaptő mellett (mord. *pilä*, *pile*, lp. *pele*, m. *fül* stb.). Az osztj. *čēnč*-vel pedig nyilván egyező: vog. *sīs* „rück-“ (*sīs* hátra, zurück: *sīs* *mines* er ging zurück), vogL. *šiš* id. (*šiškä poal* rückseite).

345. **segít** (*segíteni* juvare, auxiliari, opitulari: s. *vala-
kit* juvare, adjuvare aliquem: *meg-segít az isten*; *ki-s. a
sárból*; *föl-s. adjuvare, sublevare*; *segíts rajtam* hilf mir,
steh mir bei); **segéd** juvamen, adjutorium M. A. (*legyenek
neki segéd* HBeszéd); **segedelem** (acc. *segédelt*-t auxi-
lium, adjumentum, subsidium).

mordE *čangode*- helfen

lp. *sagge*- trahere (*sagge vadnaseb kaddai eleva cym-
bam ex aqua in ripam*, s. *kabmakeb juolkest* zieh den schuh
vom fuße).

Tekintve, hogy a lp. *sagge*- e h. *sägge*- szabályosan megfelel egy magyar *sege*- (*seg*-) alaknak (v. ö. *szag* alatt lp. *soggo*-, 264. l.), méltán megfontolhatjuk vajjon annak általánosabb „trahere“ jelentésével nem fér-e össze a szorosabb „*segíteni*“ értelem? „Segítés“-re szorúl pedig a ki haladásában (munkafolytatásban) valahogy elakadt, még pedig csakugyan sok esetben „húzás“-formában alkalmazzuk rajta a „segítés“-t, p. o. *ki-segíteni vkit a sárból* egyértelmű ezzel: *kihúzni a sárból*; vagyis: a mintegy kölcsönzött „segítő erőt“ találó észjárás szerint „húzó“-nak is lehetett mondani. — Egyébiránt látni való, hogy a m. *segít*- és *segedelem* egy megvolt *seg*- (*sege*-) igére utalnak, v. ö. *hagymellett* *hagyít*- mom. alakot, meg *győz*-től *győzedelem*); továbbá ezen m. *sege*-, meg a lp. *sagge*- e h. *sägge* nasalissal való eredetibb *s_gng*- alakra mutatnak, a melynek mélyhangú mása meg is van a mord. *čangode*-ban. — A régi

segéd nomen verbale egyenesen a *sege-* igétől való származék: első képzője, mely az *é*-ben rejlik, jóformán a *-j* (*-j_s*, *-j_s* = f. *-ja*, *-jā*) nom. verbale (rendesen: nom. agentis)-képző (v. ö. *seré-ny*) s ehhez még diminutív *-d* járult (v. ö. *kicsi-d*, *apró-d*), úgy hogy *segéd* ebből való: *segejd*, *segejed*.

346. *sejt* (*sejteni* wittern, verspüren, ahnung von et- *Ж. XXIII. 268*) was haben, gewahren: *megsejtette a nyulat*. Szabó D.; *nem sejt a dologhoz*; *megsejteni* „észrevenni“; *sejdit* (*sejdtíteni* id.), *sajdit* (*sajdtítani* id.: *meg-sajdította*; *szaga után sajdtítani vmit*):

votj. *šedišk-* fühlen, merken: *šediškon* Gefühl. *Ж. XII. 343.*

cser. *šinž-* (pr. i. *šinžem*) scire, nosse: *šinžeme* notus, cognotus | cserM. *šinž-* id.

finn. *tietä-* (pr. i. *tiedän*) scire | észt. *tēd-*, *tead-* (pr. i. *tē'an*) wissen, kennen.

lp. *tete-* scire | lpF. *diette-* (pr. i. *diedam*) id.

V. ö. az eddig azonosnak tartott finn *tietä-* és *taita-* igékről a *diadalom* cikket. — Alapige: f. *tie-* (*tē-*), melyhez *tietä-* (azaz: *tiedä-*)-ben a *jouda*-beli *-da*, *-dä* képző járult (lásd a *jut* cz. alatt). Eredetibb ugor alakja: *t_sg-*, a melyből a magyarban *sej-* vált (v. ö. ugor *k_sg-*-nak magyar *haj-* alakját a *hajtani* 96. sz. cikkekben); *sejt-* momentán (intensív) *t*-vel úgy mint *j_sg-*-ból *jut-*, meg a vog. *joxt-*. Magának a finn *tiedä*-nek a magyarban *sejle-* felel meg. Szintén momentán képzésű a *sejdit* is, csakhogy közvetlen alaptője *sejd-* (v. ö. *kérd-*: *kér-*) már képzős (*d* = ugor *nd*, frequentatív v. duratív), v. ö. *hagyít*, *hajít*: *hagy*. A votj. *šedišk-*-ből alapúl válik ki a frequ. *-šk* elől *šed-* = m. *sejd-*. Végre a cser. *šinž-*, *šinž-* legközelebb *š_sj-nž-*-ből, v. ö. cser. *konč-*, *kojz-* „apparere“ a még szintén eléforduló *kojonž-*-ből (lásd a 101. lapon); az ezekbeli *-nč* (*-nž-*, *-nz*) alkalmasint kettős frequentatív képző (*nd* + *sk*), úgy hogy *šinž-* (e h. *š_sj_snd-š*) teljesen a votj. *šedišk-*-nek felel meg: v. ö. az ugor *-sk* képzőnek a cseremiszből *n* után *ž* alakját ebben: *onž-* „nézni“ (alapige a mordvinban: *van-* „nézni“).

N. XI. 393.

347. **sekély** (acc. *sekélye-t*, *sekély-t* vadum, brevia; seicht, untief: átmenni a sekélyen; s. víz; sekélység seicht-heit, untiefe; sekélyes seicht: s. víz):

N. XXIII. 275.

lp. *coke* vadum, brevia; *cokes* non profundus (p. o. *jaure lacus*) | lpF. *coakke* seichte stelle, untiefe (*coayek lāk avest* es sind untiefen im meere); *coayes* seicht, untief.

N. 29: 206

V. ö. **csekély** „exiguus, paucus, modicus“, mely nyilván a *sekély*-vel egyazon szó, csak hogy ez utóbbinak használatát különösen a *csekély víz*-re szorítkozik; v. ö. lat. *brevia*, tkp. *brevia vada*. Az is látni való, hogy a *sekély*, *csekély*-nek alapszava *csek* (*cseke*), melynek a lp. *coke*, *coakke* megfelel; az *ly*-es végképzésre nézve v. ö. *homály*, *kevély*. Meglehet hogy némely *Cseke* helységnévnek eredetileg „gázló“ volt a jelentése („furt“, v. ö. Frank-*furt*), de erre itt mint csupa lehetőségre nem építhetünk; ugyanez áll a „Pannonia megvételéről“ szóló régi énekbeli versről, melyben *csek* v. *cseke*, a mint látszik, mint helységnév fordul elő, hozzá alliteráló furcsa *csek*- (vagy talán *csekü*-: *cseküszik*) igével („az cseken ők csekének“).

348. **selp, selyp** (acc. *selp-e-t* balbus, blaesus); *selpeg-, selypeg-ni* balbutire. MA.):

csuv. *sēl'ēp*

lp. *šolba*, *šolbes* blaesus: *šolbeste-* balbutire.

N. 21: 41

csuv. *sēl'ēp*

paas. 116.

V. ö. hasonló alakú magyar és lapp szók egyezését: m. *talp* = lp. *tuolpa*, *tuolpes*, lpF. *duolbba*, *duolbas* (fent 176. l.)

paas. 5-lant

25.

FUF. II. 338

349. **sér** (*sér-ni* dolere: *sér a kezem*; *sérés* laesio, dolor; *sérelem* laesio, moeror, *sérelmes* laesus, dolens, luctuosus MA., *sérőd-, sérüd-* (pr. 3. *sérődik*, *sérüdik* laeditur Fal., Pázm.); **sérsz-** (pr. 3. *sérszik* vulneratur, sauciatur, offenditur Telegdi, Pázm.: *meg-sérszik*; Székl.: *sérszik*, *sierszik* *sérüdik*, fáj); **sért** (*sérteni* laedere, offendere, sauciare MA.), **sert-** (= *sért* Csköz: Nyr. I, 332):

Lásd a tör cikk alatt (234. lapon). — Pótlásul megjegyzem, hogy a lappban a fölhozott *sarge-n* kívül még

särke- is található, még pedig „dolere“ értelemben: lpF. *särgatak* „dolor“ (Lukács 5. 18. *daſte särgataſt buocce* „an knochen-schmerz krank“).

350. **serdül, sördül** (*serdül*ni crescere, adolescere: *fölsördül* excrescere, *fölsördült ifjú* ephebus Moln. A.):

észt. *sirgu-* sich strecken, sich aufrichten, wachsen (*laps sirgub* das kind wächst: *sirge-* dehnen, strecken, grade legen; *sirge, sire* (g. *sireda*), *sirev* (g. *-va*) grade ausgestreckt, schlank; *sirg* (g. *siru*) gradheit, streckung || finn. *sirkeä* rectus, procerus.

mord. *serä, seä* wuchs, statur, höhe: *seri* hoch | mordE. *sere*: *serev*. id.

Lásd a *terjed* cikkben az észt *sirgu-*, *sirge-*nek egyéb ugor és magyar rokonságát. Itt csak azon szókat vettem onnan át, melyek különösb jelentésüknél fogva a m. *serdül*-hez is legközelebb járnak. Ezt ugyanis az ott (és a *teher* cikkben) kifejtett ugor *tšgr-* (észt *sirge-*, *sire-*, finn *sirge-* és *siir-*, mord. *ser-*) „trahere, ziehen“ igéhez foglalva, melynek annak (*ser-dül*) alaprésze *ser* felel meg, alkalmasan így értelmezhetjük: „sich allmählig (*-dül*) ziehen“, még pedig szorosban „sich in die höhe ziehen = emporwachsen, erwachsen“, a mint az itt ismételt finn-észt és mordvin szókban is kivált a „fölfelé való húzás, illetőleg húzódás, nyúlás“ szorosabb jelentés fejlődött ki. A m. *serdül*-beli *ser*-ben egyébiránt az ugor *tšgr-* épen úgy rövidült el, mint az ugyanez alapigéhez tartozó *term-* (*terēm-*), *terel-*, *terit-*igékben.

Pótlásúl a *terjed-* cikkhez: zürj. *šörgöd-* ausdehnen, ausziehen, ausspannen (распнлнвать).

351. **serény** alacer, agilis, expeditus, strenuus, celer (s. *elme*, s. *ló*, s. *munkás*);

serül (*serül*ni: *ki-s.* unbemerkt entwischen; *sirülködni*: *el-s.*, *ki-s.* id. Székl.):

serken (*serkenni* expergisci: *föl-s.*), **serkent** (*serkenti* expergefacere, excitare, suscitare; frequ. *serkenget*, *serketni*):

finn. *herää-, heräjä-* (inf. *herätä*) *expergisci*, erwachen; *herättä-* *expergefacere*, *suscitare*; *herehe*, *herä* status *vigil* (on *hereellä* v. *herällä* est *vigil*); — *herkkä*, *herkka* leicht zu rühren, bereit zu, flink, beweglich (*h. lukko* leicht gehendes, zu öffnendes schloß; *h. nauruun* *facilis*, *proclivis* ad risum, *h. puheen-juoksu* leicht fließende rede) || *észt. äre-* erwachen (G.); *äreda* (nom. *äre*) lebhaft, hitzig; *äreta-*, *ärata-* wecken, erwecken, aufwecken (*üles ä.*; *und ä.* den schlaf vertreiben); — *ärk* (g. *ärgu*) munter, lebhaft, wachsam; *ärgas* (g. *ärka*) id.; *ärka-* (inf. *ärgata*, *ärata*) aufmerksam sein, erwachen (*üles ä.* aufwachen), *ärge* (g. *ärke*) wacher zustand (*ärkel olema* wachen, wach sein); *ärku-* aufgeregt, scheu werden (*ära ä.* verscheucht werden, fliehen): *ärguta-*, D. *härgütä-* munter machen, aufscheuchen, antreiben.

mord. *sirgeše-* aufwachen; — *sirhka-* sich erheben (vom winde) | mordE. *sirgoža-*, *surgoža-* erwachen; — *sirga-* sich erheben, aufgehen (p.o. teig).

eser. *šörl-* (pr. i. *šörlem*) *crapulam* *exhalare*, *kijózanodni*.

A m. *serény* és *serül-*nek alapszavául könnyen kifejt-hető egy *ser-* (*sere-*) ige „moveri, circumagi, currere“ jelentéssel, mely a *szorog*-beli *szor*-nak magashangú mása (lásd a 309. lapon). Még pedig *serény*-ben jóformán -j képzős nomen *agentis* rejlik (*serej*), diminutiv -n (*ny*) végképzővel (v.ö. *dévaj* és *déványos* fent a 253. lapon). Ugyane *ser-*igének nyilván a *serken-* tö is származéka, kettős momentán (*intensiv*) -k-n képzővel (v.ö. hasonló képzéssel *rikkan-* e h. *rivkan-*, ettől: *ri-*, *riv-*), s észrevehető is a *serken-* ige jelentésén e képzésnek értéke: „erwachen“ = „plötzlich in bewegung (szorosban : munter sein) kommen“. — A m. *ser-* (*sere-*), illetőleg ugor *s_{sr}-* igének teljesen megfelel a fölho-zott finn-észt szók közül az észt *äre-* e h. *häre*, melytől való *äreda* mint -dä-, -dä képzős nom. *agentis* (v.ö. észt. *kobeda* a 107. lapon): továbbá f. *here-* v. *herä-* a *herehe* nom. *actionis*ban. Maga a f. *herää-*, tkp. *heräjä-* e h. *heräjä-*, csak közvető *heräjä* névszónak származéka (v.ö. finn *salaa-*, *salaja-* e h. *salajda-*). De megvan a finn-észtben a *s_{sr}-* igének -k-val való továbbképzése is, melyet bátran a *serken*-beli *serk*-vel azonosnak tartunk (v.ö. az észtben ily -k-val alakult -ku vegyes ige + névszóképzőt, fent a 220. lp.); az észt *ärku-* e h. *härku-*, *härkü-* (észtD. *härgütä-* caus.

mai. 5. lapon
57.

alak) nyilván reflexivuma (-u, -ü) egy megvolt *härk-*, *härke-* (finn alakban *herkke-*) igének, melynek az észt *ärk* (g. *ärgu*, tehát teljes tö *ärku* e h. *härkü*) nomen verbaléja (v. ö. *paneku*, nom. *panek* a 220. lpon ; v. ö. a *szakad* cikkben f. észt *hukku-* „perire“ és *hukku*, n. *hukk* „untergang“, *h₃vk₃-*, v. *h₃bk₃-*, *s₃bk₃-* féle igetötől, lásd a 269. 270. lapokon). Ezen *härk-* (f. *herkk-*) mellett a f. *herkkä* névszó ugyanannak tűnik föl, a mi f. *hukka* „status deperditus, ruina“ az említett *h₃vk-* ige mellett (269. lpon). — Végre a mord. *sırhka-*, azaz *sır'ka-*, is tüntet föl -k képző elemet, mely az igének jelen-téséhez illőleg momentán értékűnek vehető; a *sırgeše-*, *sırgoža-* igének képzése egészben véve inchoativ jellemű (v. ö. -gad-féle mordvin inchoativumot, p. o. *šal-gad-* „in streit geraten“: *šal-* „streiten“, meg szintilyen -ze-félét refl. vég-képzővel, p. o. *mora-ze-vi-* „zu singen anfangen“: *mora-* „singen“.

352. **siet** (*sietni* properare, festinare, *sietve* festinanter), **sieszt** (*sieszteni* siettetni, accelerare, urgere. Kapnik vidéki: Nyelvör II, 276; *siesztet-* id.):

mordE. *čije-* laufen, eilen, sich stürzen, fliehen; *čine-* id. | mordM. *šin* fort (apage, eredj)!

finn. *hihtä-* (pr. i. *hihdän*) soleis ligneis incedere (mit *šetälä*, schneeschuhen laufen), festinanter procedere. *Šän. 268.*

eser. *šil-* (pr. i. *šiläm*) effugere (elszaladni, megszökni): *šilše* saldak szökött katona) | eserM. *šil-* id.; *šilt-* avertere (oculos).

lp. *sälke-* conscendere in littus, conscendere navem.

Hogy a m. *siet-*, azaz *siet-*, *sijet-*, m. *si-* (*sij-*, *sije-*) alapigének származéka, egyszeriben mutatja a *sieszt-* causativum, melyhez még egy *sied-* frequ. képzős intransitivum illenék; magának a *sie-t*-nek -t képzője nyilván a *vezet-*, *szeret-*, *jut-*beli momentán (perfectiv, intensiv értékű) -t (lásd az illető cikkeket), s e szerint az alapige *sij-* (*sije-*) is csak ezt teszi „festinare (currere)“. Ez alapigének ugoralak-jául vehető föl: *s₃g-*, s ez magashangú mása lenne a *száll-*, *szalad-* cz. alatt kifejtett ug. *s₃g-* „currere, ire“ igének. Egészben ezzel egyező a mord. *čije-* (v. ö. mord *tije-*, *teje-*: f. *tege-* tenni); *čine-* e h. *činde-*, *čijende-*, mordE. alakú -nd képzős frequentativum (v. ö. mordE. *tejne-* = mordM. *tiende-*, *kadno-* = *kadind-*, a *tije-*, *teje-* és *kad-*, *kado-* töktől) || f.

hihtä-, azaz *hihdä-*, ebből: *higedä-*, v. ö. f. *ehtä-* = ug. *jsg + dä*, lásd fent a 154. lapon || cser. *šil-* azaz *ši-l-* = ug. *sšg + -l* frequ. képző; || ugyanez a lp. *sälke-* e h. *sälge-*, s továbbá átvetéssel e h. *säg-le* (v. ö. lp. *kolke-* = f. *kulke-*, azaz *kulge-* = osztB. *χugli-*, azaz ug. *ksg + -l-* frequ.; a „conscendere“ jelentésre nézve v. ö. m. *száll* (*partra sz.*, *hajóra sz.*).

Ide a magashangú *sšg-*, m. *sij-* „currere“-hez csatolható még: m. *sét* „bach“ (Balaton: Tájsz.) v. *séd* (id., Nyelvőr II, 93). Föltéve hogy *sét* az igazibb alak, ezt *sšjet*-ből öszszevont nom. verbale-nak vehetjük (v. ö. *tét*, *ét* e h. *tévet*, *évet*); a *séd* alak azonban egy *d* képzős frequ. igetővel (e h. *sšjed-* = mord. E. *čine-* e h. *čijende-*) lenne egyező (v. ö. *gond*, *híd*, lappangó névszóképzéssel); etymon szerint tehát *sét*, *séd* ezt tenné: „currens, fluens“ vagy „cursus, fluxus“, s így synonyma a jó „fluvius“-nak (lent 150. lapon). — Szintígy „fluere“ értelemben megvan még az ugor *sšg-* ige: mord. *šude-*, mordE. *čude-* e h. *šüde-*, *čüde-* „fluere“ (f. *jou-da-beli -da -dä*-féle továbbképzővel; az *u-ra* nézve lásd a *köröm* cz. alatt a 44. lapon).

353. **sík** (acc. *síko-t* laevis, lubricus; aequus, planus; planities: *sík jég* glattes eis, *sík mező* campus planus, planities; *síkos* laevis, lubricus: *síkos út*);

sikla- (*siklani*, pr. 3. *siklik*. prolabitur in lubrico: *el-siklott a lába* elcsúszott SzD.); **sikámlla-**, **sikamlla-** (*sikamlani*, pr. 3. *-lik* prolabi, gleiten, ausgleiten: *el-, ki sikamlik* elabitur);

sikárol (*sikárolni*, *sikárlani* polire, laevigare: *sikárló* politor, rasor, laevigans Moln. A.), **sikáll** (*sikállani* id.); **sikárkoz** (*-kozni* a jégen csúszkálni. Bodroghközi: Tájsz.):

vogB. *sē-* (pr. 1. *sē-em*) wischen; *sēimt-* id. (mom.); *sejsel-* abwischen, abreiben (оттирать), *sējkat-* sich abwischen | vogL. *šie-* wischen.

mord. *šova-* schleifen, schärfen | mordE. *čova-* schleifen, wetzen, reiben.

lp. *saije-* cote acuere (*akšob* s. securim acuere; *sije-* id. | lpF. *sagje-* schleifen (*nibe* s. ein messer schleifen).

finn. *hijo-* (*hio-*), *hivo-* schleifen, wetzen, glätten || ész.

Setälä,
Åäxx. 268. 190.

ihku- Schleifen, wetzen; (intr.) sich abnützen, abwetzen, verschleissen; (D.) *higo-* Schleifen, wetzen.

Hogy a *m. sík*-nak „glatt, eben“ jelentése, „Schleifen, reiben, wischen“-féle igefogalomból ered, némileg már a töle elválaszthatatlan *sikárol-* ige mutatja, mely szintilyen fogalmú s alakja szerint *si-* alapigéből való ismételt frequentatív származék igének tűnik föl: *sikárol-* e h. *sikárol-*. E szerint *sík* (*síko*) mint a kifejtett *si*-től való nom. verbale tkp. ezt teszi: „abgerieben, geschliffen“, ugyanazon képzéssel, a melylyel *tit-* (= vog. *tujt-*) igétől alakult *titko* „verborgen“ (lásd a 220. lapon). A *sikla-* (*siklik*), *sikamla-* igeik azonban „gleiten, ausgleiten, prolabi“ jelentésükkel csak a kész *sík* „glatt, lubricus“-tól való denominativumoknak látszanak: v. ö. mordE. *nolaža* „glatt“ és *nolažle-* „gleiten, glitschen“.

A *m. sí-* „reiben, Schleifen“ igének megfelelnek a fölhozott ugor nyelvekbeli szók: vog. *sē-* (e h. *sej-*, *s_gj-*), lp. *saije-*, *sagje-* (azaz: *saje-*), f. *hijo-*, *hivo-*. Ez utóbbiban a *v:j* váltakozás régebbi *g*-re mutat, melyet meg is tartott az észtd. *higo-*, s ezzel a mord. *šova-* is fér össze (v. ö. mord. *javi-*, *javo-* = f. *jaga-* dividere). Így a *si-* és rokonainak eredetibb alakjául ezt állíthatjuk föl: *s_g-* (*s_gg-*). — A *sík* (*síko*)-ra nézve különösen érdekes az észtd. *ihku-*, e h. *hihku-*, ebből *hig-ku-*, a mennyiben szintolyan *k*-val való első képzést tüntet föl.

Mint a *si-* (= ug. *s_gj-*, *s_gg-*) „reiben, Schleifen“ igének származékai még ide vonhatók a magyarból:

siját „glatt, eben“, ebben: *sijátság* „erdőtlen, sima föld, rónaság“ (Székl.: Kriza); *siját* e h. *sijált*, egy közvetlenül *sij-* (*sijo*)-ból képzett *sijál-* igétől.

sima „glaber, laevis“, vagy még így is: *síma* (MNy. Szótára). Szintén MNySzótára is gyanítja már, hogy „rokon hozzá *sík*“; most már a *si-*, *sij-* (*s_gj-*) igétől való *-m_s*, *-m_g* (= f. *-ma-*, *-mä*) képzős nom. verbale-nak foghatjuk föl (v. ö. finn *tuhma*, *kuuma* a 225. lapon).

sivány „abgetragen, verschlissen“ (Dtül: Tájsz.); 2) *sivány homok* „flugsand“ (terméketlen, szélhordta homok, vagy folyó homok“ Tájsz.), másképen: *sivó* v. *sívó homok*. Itt meg az eredeti *s_gg-* alakból vált *sij-* helyett *siv-* (v. ö. *tev-* = f. *tege-*); v. ö. a *sorány* cikket. Világos az „abgetragen, elkoptatott“ jelentés ebből: „abgerieben, abgeschliffen“; a *sivó* v. *sivány homok*-on pedig alkalmasan ezt érthetjük: „fegender, hinschleifender sand“; a *sivó* alak

Setälä,
Ään.
285.

f. *sim-ik*
sh. *MTsz.*
yk.

yr. 23:57

hosszú í-jére nézve v.ö. *szív-* (*szívni*) a *szop* czikk végén (308. l.).

sivány Nyv. 53: 67.

354. **silány** vilis, abjectus, flocci (s. *ember*, s. *gabona*; *silányság* vilitas, tenuitas):

Setälä,
Ään.
266.

finn. *halpa* (g. *halvan*) vilis (pretio: *sain halvalla* modico emi pretio), dignitate inferior, humilis; despectus (*pidän halpana vilipendo*, despicio) | ész. *halb*, *halv* (g. *halva*) gering, schlecht, verachtet, wolfeil (*h. rahvas* schlechte leute, pöbel).

cser. *šoldo* vilis pretio, olcsó | cserM. *šulda* id.

Szembetűnő azonos alapszó mellett a f. *halpa*, azaz *hal-ba* és cser. *šol-do*, bár különböző alakú, de egy azonosféle képzéssel valóknak, t. i. igeszármazékoknak látszanak: amaz *-ba* (= *-va*), emez *-da* (cser. *-do*, cserM. *-da*) nomen verbale-féle képzővel; v.ö. cser. *volgodo* = f. *valkea*, e h. *valgeda*; v.ö. ugyane két képző (*-ba*, *-va* és *-da*) váltakozására nézve ész. *kobeva* és *kobeda* (107. l.). A m. *silány* is ilyenmő képzéssel való, v.ö. *serény* egy *ser-* igétől. — Hogy mit jelentett azonban eredetileg a közös alapszó, illetőleg alapige (*s_l-*: f. *hal-*, cser. *šol-*, m. *sil-*), bajos meghatározni, mert a „vilis, olcsó” jelentés többféle alapfogalomból indulhat ki.

Sivány
Nyv. 1: 421

355. **sima** „glaber, laevis“, **sima** MNySzót. (*sima* tábla; *simán* gyalult deszka glatt gehobeltes brett; *simít-* laevigare, explanare, *simogat-* laevigare, polire, mulcere):

Lásd a *sík* czikk alatt.

Sír: cser. *šiger*, *šigar*, *šugar* (Ethn. VII. 228). *tal!*

v.ö. *lean-*

Siker 1055.

356. **sivány** abgetragen, verschlissen (Dtúl: Tájsz.); *sivány* homok „flugsand“ („terméketlen, szélhordta homok, vagy folyó homok“ Tájsz.) v. **sivó**, **sivó** homok:

Sír (v.ö.)

FuF. II. 240.

paav. 5-lank

18. v. cser. 30-

rokt- (u. a. 41.)

Lásd a *sík* czikk alatt.

357. **só** (acc. *só-t* sal, salz, *sava* ejus sal; *sós* salsus: *sós víz*, *sós kút*; *sótalan* insulsus; *sóz-*: *sózni* salire, sale condere: *sózott*, *megsózott* salsus, sale conditus); **saj**: **saj-talan** „sótalan“ (Székl. : Tájsz.):

vogK. *čax* só: *čaken* sós | vogL. *šāx* salz (Ahlqvist, Kulturord, 48. l. *šex*, plur. *šäkt*).

Ha nincs meg a *só*, azaz *sav* (*sava*) tőnek *saj* mellékalakja is, bátran egyazonnak lehetne tartani a *savanyú*-beli *sava*-val, melynek *v*-je több ugor nyelv tanúsága szerint labialis eredetű. De így a *v*-vel váltakozó *j* inkább régebbi gutturalisra mutat (*s, g*-féle alapalakra) s ezt meg is találjuk a vogK. *čax*, vogL. *šāx*-ben, mely utóbbi jóformán csak magashangra átcsapott alak e h. *šax* (nem eredeti magashang *ä* a vogL.-ban p. o. *äu* ajtó = vogB. *au*, f. *ovi*; *ät* crinis = B. *ät*, osztB. *ubt*; *kväl* ház = B. *kvöl*, f. *kodo*, cser. *kudo*). Meglehet azonban, hogy a *só* „sal“-tól való *sós* „salsus“ mellett van a *savanyú*-beli *sava*-tól való *sós* is, mely „savanyú“-t teszen (*sós tej*, *sós káposzta* Székl.; *sózott uborka* is savanyított u. Székl.: Nyelvőr II, 471.)

Elválasztjuk tehát a m. *só*-t a „sal“-nak egyéb ugor nyelvi neveitől, a melyekkel eddigelé egybeállítottuk (Szóegy. 350): f. *suola*, észt. *sõl* (*sõla*), mord. *sal*, cser. *šin-žal*, M. *šan-žal*, osztB. *sol* (Irt. *sat*), zürj. *sol*; votj. *silal*, *slal*, vogB. *solvel*. A *sal*, *sol*-féle szók kerülhettek bár jó régi korban (úgy mint a *sata*, *sada*, *száz* stb. „centum“ számnév) az árja nyelvekből (jelesen a germán és szlávból; germ. *salt*, *salz* és *sõle*, szláv *sol'*), noha e mellett még magyarázatra szorúl a vog. *sol-vel*, votj. *sil-al*-nak különös utórésze; ámde mégis volt a „sal“-nak más eredeti neve is az ugor-ságban, a mint van ilyen más altaji csoportban (török *tuz*, jak. *tüs*, csuv. *tuvar*; mongol *dabasun*, burj. *dabaso*, *dabahan*; mandsu *dabsun*, tung. *darusun*, *davuhun*).

Meg kell azonban jegyezni, hogy egyik szamojéd nyelvben (az osztják-szamojédben), nyilván a vogK., vogL. *čax*, *šāx*-vel egyező neve van a „sal“-nak: *sak*, *šak* v. *seak*, *šeak*, *šäčk*. A többi szamojédségben *sear*, *sēr*, *siro* divatozik, a kamaszincz dialectusban meg a törökből került *thus*; így valószínű, hogy a *sak*, *šak* is csak kölcsönvétel a vogulból.

358. **sok** (acc. *soka-t* multus, multum, viel: *sok ember*, *Penz. 5-lan* *sok penz*, *sok szó*; *sokat ígér*, *keveset ad*; *sokra vitte*, *sokba kerül*; *soká*, *sokáig* diu, *sokszor* multoties, saepe, frequenter; *sokaság* multitudo, frequentia, die *menge*; *sokadalom* nundinae, mercatus): 75.

cser. *šuko* multus; (adv.) multum, diu, valde; — *čoka* densus, crassus | cserM. *šuka* multus.

zürj. *suk* dicht, dick (густый) | zürjP. *suk*, *sukös* id. (*suk jursi* dichtes haar); — *čök* dicht (густый, частый): *č. vör* dichter wald).
osztB. *šik* dicht (густый, частый).

lp. *suokes* spissus, densus (*s. vuome* silva densa): comp. *suoketeb* densior: adv. *suoket* spisse, dense (*almačist lē harmat suoket* hominum magna est et conferta multitudo) | lpF. *suokkad* id.

finn. *sakea* spissus, densus, vix fluidus; *sako* spissum quid, sedimentum || észt. *sage* (g. *sageda*) dick, dicht, häufig, oftmalig (*s. oppimine* Übung); D. *sago* bodensatz.

vog. *sau*: *iu-sau* gebüsch (aus kleinen bäumen), gesträuch; *sau*, *sāu* viel (comp. *saunu* mehr) | vogK. *sav*: *inisav* dornenstrauch, -gebüsch (Máté 13, 7.); *šavu* viel, multum (Márk 6, 20. *šavu vares* многое дѣлать).

mordE. *sejede*, *säjede* dicht, dick | mordM. *sidä* id. (*si-desta* oft, gyakran).

V. ö. a *gyakor* cikket (166. lap). — A „multus“ és „densus, crassus, frequens“ fogalmak szoros rokonsága abban áll, hogy azonegyféle tárgynak amaz mennyiség szerint való tartalmára, emez alaki föltünésére vonatkozik; v. ö. finn *usea* „frequens“ és „multus“ (*useasti*, *usein saepe*, frequenter, *useilla sanoilla* multis verbis); szintígy az ezekkel ellentétes „paucus (kevés)“ és „rarus (gyér, ritka)“ fogalmak. Legszorosabban egyezők alakilag is a m. *soka* és cser. *šuko*, *šuka*, *čoka* tők; ezeknek megfelel a f. észt. *sakea* (*sage*) e h. *sageda*-ból *sage*, illetőleg a -*da* képző nélkül való *sago* (*sako*). A m. és cser. alakokbeli kemény *k*-ban ugyanazon consonanserösbülést vesszük észre, mely legközönségesebb a lappban (v. ö. itt lpF. *suokkad* = f. *sageda*), de más ugor nyelvekben, a magyarban is, hébe-hóba mutatkozik (v. ö. *gyakor*; a cser.-ben *vik* rectus = f. *oigeda*-[*oikea*]; a zürjénben *juk*-dividere = f. *jaga*-[*jaka*-], mord. *javi*-, *javo*-). Ellenben gyengítve fejlesztették a fölvehető *s_g* alapalaknak *g*-jét: a vogul (*sav*, *sau*, v. ö. *sau* „haut, fell“ = oszt. *soy*, *sog*) meg a mordvin (*säjede*, *sejede*, *sidä* ebből: *sajeda* = finn *sageda*, v. ö. mord. *viède*, *vidä* = f. *oigeda*, cser. *vik*).

Abban, hogy a m. *sok*, cser. *šuko*-val szorosan egyező a török *çok* „multus“ is, nem kölcsönvételt, hanem az ugor-török ősrökonsághoz tartozó adatot látunk (Nyelvt. Közl. X, 86.); megjegyzem, hogy épen a csuvasban, a honnan legközelebből került a cseremiszbbe sok törökség, a *çok* „multus“ nincs meg, hanem helyette *nomaj* divatozik.

359. **sor** (acc. *sor-t* series, ordo, reihe: *fa-sor*, *gyöngy-sor*, *ház-sor*; *rajtam a sor* an mir ist die reihe; *sorjában* der reihe nach; *soros* in reihen geteilt, in der reihe folgend; *sorobban* „helyesebben“ p. o. megteszi. Csallóköz: Nyelvőr I, 332.):

par. 5-8.
110
Gombos:
mgy. XX,
63.

finn. *suora* rectus (haud curvus, p. o. via); rectus, justus: *suorasti*, *suoraan* directe.

votj. *šures* weg (via, út: *vajo š.* landstraße, tkp. *vivö út*).

osztB. *šur* furche, graben (борозда, ровъ); *tuñ šur* grade linie (линия прямая); adj. *šuriñ*: *š. pañt* dachrinne (жолобъ, tkp. „*šur-os* gerenda“); *šurt-* furchen, linien ziehen (бороздить, чертить).

Tudvalevőleg a *sor-on* értünk vonalt, még pedig kíváltképen egyenes vonalt, melyen több test kis közőkben egymást követi. A m. „*sor*“ tehát igenis jól fér össze a f. *suora* „rectus“-val; sőt a *sorobban* „helyesebben“-ben majdnem egészen ez utóbbinak értelmével bír a m. *sor*. Szintígy „út“-ról és „barázda“-ról is áll, hogy rendesen, a mennyire lehet, egyenes irányban viszik, úgy hogy ezek a jelentések is (*šures*, oszt. *šur*) az általánosabb „vonal, egyenes vonal“-féléhez csatlakoznak. — Legteljesebb alakú a f. *suora* e h. *sōra*, hosszú (*ō*) vocalissal; a m. *sor*-nak elrövidült *o*-jára nézve v. ö. *kör*, vagy *hūr* és *hur* (ebben: *hurka*) = f. *suole* (*sōle*), vagy *for-* (*forog*, *fordul*-ban) = mord. *punur-*. — A f. *sarja* „striga longa“ és *sarka* „striga agri“ szók egybevetését (Szóegy. 353.) most elejtettem, mert a „striga (series)“ jelentés nem látszik rajtok eredetinek; ugyanis *sarja* ezt is teszi: „assula longa (in nassis piscariis)“; *muna-sarja* „numerus ovorum in uno nido partorum,“ = észt. *muna-sari* „eierstock, zusammenhängendes eierlegen“; *lapsia kahdesta sarjasta* „liberi ex duobus matrimoniiis“ (v. ö. észt. *lapsed ovat kahest sarjast* die kinder sind von zweien müttern); észt. *pähkla-sari* nusstraube; *sarka* meg bizonyos „posztó“-nak a neve, s könnyen képzelhető a szónak hasonlati alkalmazása „striga agri v. prati“-ra (mintegy: „ein tuch acker v. wiese“).

360. **sorvad** (*sorvadni* abwelken, abzehren: *el-sorvad* *bujában* MNySz., *bánkódni*, *hervadni* Tájsz., *welk* abfallen p. o. *haut vom körper* Székl.: Tájsz.):

finn. *surkene-*, *surehtu-*, *surkastu-*, *surkaantu-* flaccescere (ut herba desecta), marcescere, corrugari; — *sure-* dolore mentis affici, tristem esse, moerere; *surku-*, *suru-* id. (*mieli surkuu*); *surkea* miser, dolendus; *suru* moeror, tristitia, cura anxia.

vog. *B. sorēm* észt. *sure-* sterben, absterben, ohnmächtig werden
halál. (*surnud* todt, ohnmächtig; *käed surevad ära* die hände ver-
 f. *suma.* tauben [vom halten], *kapsad surevad ära* der kohl bäheth);
sureta- sterben lassen (*kapsad* s. kohl bähén lassen).

Ide valók még a *szárad*, *száraz* czikkből (279. l.):
 oszt. *sör-*, vog. *sur-*, zürj. *šural-* „száradni“, lp. *sorvo-* exarescere. Az ennek régibb alakjául fölvett *s, vr-*, *s, gr-*, mely a m. *szár*-ban tükröződik vissza, meg van itt átvetéssel *s, rv-*, *s, rg-*: m. *sorva-d* (frequ. -d-vel), f. *surke-* e h. *surge-* (ebben *surkene-*, v.ö. *pakene-* fugere és *pake-*, ebben: *pako* fuga; szintígy a refl. képzős *surku*-ban). A f. *surku*-nak mellék alakja *suru-* nyilván mutatja, hogy a *sure*-ige is *surke-*, azaz *surge-* helyett való; hogy ennek lelki állapotra vonatkozó jelentése („moerere“) a „welken, verdorren = absterben“ — féle testi jelenségből indult ki, még a megfelelő észt *sure-* „sterben, absterben, ohnmächtig werden“ láttatja; v.ö. a mom. + refl. képzős *surehtu-* „flaccescere“ igét.

Thomsen (Einfl., 173. l.) a f. *suru*, *surkea*, *surku* (misericordia)-t a gót *saurga* μέριμνα, λύπη (ném. *sorge*)-hez köti, mint kölcsönvett szókat. De maga is érzi a nehézséget, melyet e véleményyre nézve a f. *sure*-igében van; a fentebbiek után mí itt csak részbeli esetleges találkozást látunk. Mert a *surku*, *suru* névszótök rendes képzésű igeszármazékok (nom. actionis), szintígy *surkea* e h. *surgeda* (nom. agentis).

361. **sovány** (acc. *soványa-t*, *sovány-t* sterilis, aridus MA.: *sovány föld*, s. *helyen* bocsátál ki; macer: s. *ember*, s. *arcz*):

mord. *šuva*, (dim.) *šuvanä* dünn, fein | mord E. *čova*, (dim.) *čovine* dünn, schmal, schwächig, fein; eng.

A m. *sovány* tkp. csak változata a *sivány* „abgetragen, verschlissen“-nek, s ezzel együtt egy m. *siv-*, *sij-* (= ug. *s, g-*) „reiben, schleifen, wetzen“ igének származéka. E fölfogás

Setälä,
šūnn.
 270.

illik a mord. *šuva*, *čova*-ra is, tekintve hogy a *s_g*- igének mordvin alakja *šova*-, *čova*-.

362. *sőre* gemästetes rindvieh (Sándor I., Tájsz.); *kajla* *sőre* Arany „Szeg. jobbágy“):

finn. *härkä* (g. *härjän*, *härän*) bos taurus adultus (ochse)

|| észt. *här̄g* (g. *härja*, *härä*) ochse.

osztIrt. *sāgar* kuh | osztB. *šag̃ir* (*säg̃ir*) — hihetőképén (lásd alább) „rindvieh“.

A finn *härkä*, tkp. *här̄gä*, e h. *hägerä*, és a finn *h*-nak közönséges eredete szerint, e h. *sägerä* = m. *sőre*. A oszt. *sāgar* is, tekintve az osztják vocalisok kimutatható változásait, e helyett vehető: *sägär* (v.ö. osztj. *tāgert* = m. *teher*, oszt. *nādam*, *nādem* = vog. *nielm*, m. *nyelv* stb.).

A Vologodszki-féle orosz-osztB. szótárban előfordul egy az osztIrt. *sāgar*-val egyező *šag̃ir* (*säg̃ir*) szó, „weideplatz (пастбище)“-nek fordítva; úgy látszik hogy itt a „legelőn“ tkp. „legelő marhát, csordát“ kell értenünk: v.ö. orosz *паства* „weide, viedweide“, meg „heerde“; *паствина* „rindvied, hornvied“.

363. *sörény*, *serény* juba, mähne (ló *sörénye* juba equi; adj. *sörényes* jubatus):

Lásd a *szőr* cikk alatt.

364. *sötét* (acc. *sötéte-t* finster, dunkel: *sötét éj*; das *Мк. XXIII. 272.*
dunkel: *sötétkor*, in tenebris, noctu, *sötétben* tapogatózni; *Gr. 53:12*
sötétes etwas dunkel, düster; *sötetség* tenebrae, finsterniss):

vog. *sätēm* dämmerung (vor der nacht); [finster]: *kvol sätēmu jemts* das zimmer wurde finsterer; *sätäp-* sötétedni (*sätäpäne* dunkelheit der nacht: s. *porät*) | vogL. *sät*: *š. kuor* dämmerung (abends), dämmerungsschein | vogP. *sätepent-*: *jel sätēpenti* es wird finster || vogK. *čapt-* verbergen (*čaptam* verborgen, сокровенный Máté 10, 26), begraben (Máté 27, 7; 8, 21.).

osztB. *šaṽij-* bewahren, aufbewahren, verwahren, hüten (хранить, сохранить, беречь); begraben, beerdigen (*šaṽijipsa* похороны, beerdigung).

Setälä,
Aän-
189.

lp. *čappet*, *čappes* (*čäppes*) niger (comp. *čappetub* schwärzer); *čappes almač* homo sordide parcus | lpF. *čappad*, *čappis* schwarz | lpE. *čapped* id.

finn. *häpeä*, *häpiä* ignominia, dedecus (*on teille häpiäksi* est vobis dedecori); *häpy* pudor. (scham, schamgefühl), *pudenda*; *häpeä*-, *häpee*- (inf. *hävetä*) sich schämen über etwas (*häpeen työtäni* facti me pudet, szégyellem a dolgomat; *häpeen silmiäni* vultum demitto ex pudore) || ész. *häbi*, D. *hábü* schande, scham; *häbene*- sich schämen; *häbe* (g. *häbeda*) = *häbi*.

A vog. *sätēm* „dunkel (dämmerung)“ a *sätäp*- (mom. -p kép-zös) ige mellett, nyilván *sät*- igétől való nom. verbale. Tekintve hogy a „dunkel“ jelentés alkalmasan visszavezethető „decken, bergen (verbergen, verhüllen)“ fogalomra („dunkel“ = nicht scheinend, nicht sehen lassend = „bergend“, vagy = nicht gesehen = „verdeckt, verborgen“, v. ö. *σκότος*, *σκά* az indog. *ska*- „fedni“ igétől: Curtius, Gr. Et.³ 159. l.), s továbbá hogy vogB. *sät*- akár régibb *säb-t*-ből is válhatott (v. ö. a *hēt* cz. alatt, 134. l.) vog. *nat* aetas = osztB. *nubit*; vog. *ät*, vogL. *ät* crinis = oszt. *übit*), megtetszik hogy e vogB. *sät*-, L. *sät*-vel azonegy a vogK. *čapt*- e h. *čäpt*- (*čäb-t*-) „verbergen“. Hogy ez a *sät*-, *čäpt*- (*čäb-t*-) már maga is származéka (jóformán momentán v. intensív -t-vel, v. ö. *kajt*-, *χajt*- „futni“, fent 73. l.) egyszerű *säb*- (*čäb*-) „decken, bergen“ alapigének, mutatja még az osztB. *šavij*- e h. *šävij*- (v. ö. az utóképzőre nézve osztB. *ňolij*- = f. *nuole*-, m. *nyal*- „lecken“), mely ezt teszi „bewahren, aufbewahren, verwahren, hüten (хранить, сохранять, беречь), begraben, beerdigen (*šavijipsa* похороны, beerdigung), s e jelentéseivel szorosan egyezik a vogK. *čapt*-val.

Továbbá szembevetendő, hogy a lp. *čappet*, lpF. *čappad*, e h. *čapped* alakilag tökéletesen egyező a finn. *häpeä*, azaz *häbedä*-vel, számba véve a különösen a lappban nagy divatú consonans-erősbülést, melynél fogva p. o. az ész- finn *kubla*, *kuula*-nak ellenében áll lp. *koppalak* (lásd a 107. lapon). E szerint közös régebbi alaknak vehető: *säbedä*, mely -da, -dä képzős nomen verbale-nak tűnik föl, egy *säb*- (*säbe*-) igétől. Ebben pedig, a lp. *čappad* „schwarz (= dunkel)“ jelentése szerint, könnyen fölismerjük a vog. *čapt*-, *sät*-, oszt. *šavij*-ből kifejtett *säb*- (*säb*-) „bedecken, bergen“ igét; az „ignominia, dedecus“ jelentés a finn. *häbedä*- (*häpeä*)-ben következik átvitelképen a „dunkel, schwarz“-féléből, vagyis a közönséges észjárás szerint „fényes“-nek képzelt „honor,

gloria, virtus“ ellenében moralis „nem-fény“, azaz „sötét, fekete“ nek van kifejezve (v.ö. ily észjárás kifejezését ezekben: tör. *jüzü kara*, tkp. „arcza fekete“, a. m. „ehrlos, infam (noté d' infamie)“; lat. *sordes* tkp. „schmutz [schwärze]“, „schändlichkeit“, küll. „schmutziger geiz“, v.ö. lp. *čappes* ily moralis értelemben: č. *almač*). Azonban a f. *häbedä*-nek „ignominia, dedecus“ jelentését akár egyenesen a *säb*- „decken, bergen“ alapigéhez is köthetjük: *häbedä* tkp. azt jelenti „was man birgt, (nicht sehen lassen will)“, s innen különösen még jobban fejthetők meg a *häpeä*-nek azon társai, melyekben a subjective értett „dedecus“, azaz „pudor, schamgefühl“ értelem lép elé: *häpy* (*häby* = ész. *häbi*) mint nom. actionis „das verbergen (nicht sehen lassen wollen)“; *häpeä*, *häpee*-, ész. *häbene*- „sich schämen“, egyenes objectummal, p.o. *häpeen työtäni* „ich schäme mich meiner tat“, tkp. „ich verdecke, verberge meine tat (will od. kann m. t. nicht sehen lassen)“. Különösen jelentős erre nézve a fölhozott mondat: *häpeen silmiäni*, a mi elsőben csak ezt tehette: „ich verdecke (lasse nicht sehen) meine augen (mein gesicht)“.

Úgy mint a vog. *sätem*, nyilván a m. *sötét* is igétől való, még pedig legközelebbi alapja *söt*- = vog. *sät*-, *sät*-, vogK. *čapt*-, vagyis megelőző *səv-t*- (*sevt*-) = *səbt*-ből egészen úgy alakult mint a *titko*-beli *tit*- = vog. *tujt*- igető (219. l.). Az -ét képzés jóformán -ék h. való, v.ö. *cselőke* és *cselőte* „bot, dorong“ Csköz: Nyelvör I, 232; v.ö. *szunyák* és *szunyáta*; vagyis *sötét* ebből: *söté-k*, *sötej-k* (v.ö. *serény* ebből: *serej-ny*). A kifejtett *söt*- „decken, bergen“ ige azonban még is van még, *süt*- alakkal, a „*le-süti a szemét* er schlägt die augen nieder (vor scham)“, tkp. „er birgt verdeckt die augen (*le* abwärts, nieder, t. i. das gesicht neigend)“ szólásban, mely szakasztott mása a fölhozott finn *häpeen silmiäni*-nek.

Igen hihető, hogy a „pudor, dedecus“-t jelentő m. **szégyen** is úgy mint a f. *häpeä*, *häpy*, származéka az ugor *səb*- (f. *háb*-) „decken, bergen“ igeinek, olyképen hogy *szégy*-régibb *szergy*-, *szeregy*-ből összevont igető e h. *szeved*- (v.ö. *vagy*-, *megy*-, *mégy*- e h. *valgy*-, *mengy*-, e h. *valod*-, *mened*-) frequ. -d képzővel; a vég -n meg nom. verbaleképző = -m (f. -ma, -mä), v.ö. *haszon* (*haszno*). E származtatás alapján a *szégyen*-t így lehetne értelmezni: „was man birgt v. zu bergen (nicht sehen zu lassen) pflegt“, illetőleg subjective véve „das verbergen (nicht sehen lassen wollen)“ = „schande, dedecus“ vagy „scham, pudor“.

Egyéb nyoma a fejtegetett ug. *səb*- „decken, bergen“ igeinek található még ezekben:

lp. *šeudñed* tenebrae, caligo, *šeudñes* obscurus, tenebrosus | lpF. *sävdñad* finster, dunkel, dunkelheit; *sevdñis* dunkel. Itt a *səb*-ből -n-vel tovább képzett ige-től van a -d = f. -da, -dä-féle nom. verbale, s a consonans-erősbülés nem a *b* (v)-t érte (mint fentebb *čappad*-ban), hanem az -n képzőt: *šeudñed*, *sävdñad* e h. *šeb'ñed*, *säb'ñed* (v. ö. ily -n képzős ige-től: lp. *čuon*:- *čuonem*, lpF. *čuodnam* „scintilla“, lásd a 190. lapon).

finn. *säyly* „bewahrung, geborgenheit“ (*raha on säylyssä* das geld ist in s. = ist wohl aufgehoben); *säyly*- „conseruari, bewahrt bleiben“; — a nom. act.-féle *säyly* névszó és a refl. *säyly*- ige-től következik egy régibb *säyle*- „verwahren, bergen“ ige; ez meg -l-es frequentativum, e h. *säb-le*, (v. ö. alakra nézve, f. *kuula* = észt. *kubla*, *seura* e h. *sebra* societas, *koura* e h. *kobra*); jelentésre nézve v. ö. osztB. *šavij*-

zürj. *söd* „schwarz; dunkel, trüb“ | votj. *söd* „schwarz“; a finn -ea, -eä, e h. -eda, -edä-féle névszóvégnak megfelelő a zürj.-ben -id, p. o. *pemid* = f. *pimeä*, *pimedä*; s így a zürj. *söd*, összevonva *səvid*-féle alakból, lehet teljesen egy azon a f. *häpeä* (*häbedä*) és lp. *čappad*-val. — Ugyan ennek látszik, nem tekintve a talán nem eredeti mélyhangúságot:

mord. *šobda* „dunkel, finster“ | mordE. *čopoda* „dunkel; schatten, dunkelheit“; — v. ö. még mord. mordE. *šopi*-, *šopo*- „verbergen, verhehlen“ (mord. *šopf* verborgen, geheim).

365. **sövény** sepes, zaun (geflochtener zaun: *sövénykert*).

MNySzótára a „vesszőkből font kerítés“-t jelentő *sövény*-ről azt tartja, hogy alapszava *söv* = *szöv*- „texere, weben“; ennek ugor rokonai (oszt. *sev*-, vog. *säg*-, *säu*-csakugyan a még egyszerűbb „szövést“, t. i. a „fonást“ (plectere) jelentik (lásd a *sző* cikket, a 311. lapon). Találó analógiául fölhozza a szláv (p. o. tót) *plot* „zaun“ szót a *plet*- „flechten“ ige mellett (megjegyezhetjük, hogy az ó-szlávban *плетъ* mellett még *плетъ* „zaun“ is van).

A m. *sövény*-nek ezen származtatása azonban rávisz az ugor *səg*- (= m. *szöv*-) „fonni, szöni“ igének a finnben is megmaradt nyomára. Ugyanis a f. *seipää* (n. *seiväs*, teljes tő *seipäsä* e h. *seibäsä*) »zaun-stange, zaun-pfahl“ egy megvolt *seibä* „zaun“ szóra mutat (v. ö. *aidakse*, m. *aidas* „pertica saepis horizontalis: aita zaun; *vartaa*, t. tő *vartasa* pertica longa: *varte* stiel, schaft), miszerint amaz (*seipää*, *seibäsä*) nem tenne egyebet mint „zum zaun dienliches, sövénynek

való“ Ez a *seibä* „zaun“, azaz „плетъ, geflecht“ még fölismerhető az ész. *seba*-ban, mely ezt teszi: „heunetz, welches das heufuder umschließt (plur. *sebad* v. *seba-vitsad*, azaz „seba-ruten“ = „ruten vorn am bauernschlitten zur Verbindung der seitenstangen“). Így tehát az ug. *s_{sg}-* „fonni, szöni“ igének finn alakja: *sei-*; v. ö. még: f. *seitti* „spinnge-webe“, legközelebről egy *seittä-* (intensiv *-tta*, *-ttä*-vel alakúlt) származékigétől.

De a finn *seipää* (n. *seiväs*)-nek megfelel az ész. *teiba* (n. *teivas*), mely a *sei*-nek, illetőleg ug. *s_{sg}-*-nek még eredetibb *tei-*, *t_{sg}-* alakjára utal. S ennek is vannak még nyomai az osztjákban és vogulban: osztIrt. *tej-*, osztB. *tij-* „stricken (p. o. ein netz)“; vogP. *täj-*, *tä-* (inf. *täxu*) „stricken, weben“ (*tar täxu* weben, *kulp täin* [azaz: *täine*] netz stricken).

366. **sudár, sudar** (acc. *sudara-t*, *sudár-t* [dünner schlanker körper, p. o.] wipfel eines baumes, dünnes peitschenende [schmitze], unteres ende einer brunnenstange [des sog. kút-ostor]: *torony sudara*, *árboczfa sudara* turm-, mast-spitze; *ostor sudara*; adj. schlank: *sudár vessző* schlanke gerte; *sudaras* id. schlank):

Szintén „dünn, schlank“ a m. *sugár*-nak is a jelentése (368. sz.) s így a *sugár* és *sudár*-ban, mely két szó alakilag is két harmadával egymással egyező, kivételes *g:d* hangcserét kell elismernünk. Elsőbbséget e mellett a *g-s* alaknak tulajdonítunk, mint a melynek mása van a finnben (lásd a *sugár* cikket); lehet azonban hogy a *d-s* mellékalak még azon korból való, mikor a *sugár* még *s_{ngara}* volt, azaz hogy nem is *sugár*-ból *sudár*, hanem már hajdani *s_{ngara}*-ból lett előbb *s_{ndara}*, melyből aztán a maga után a mai *sudara*, *sudár* vált. Mert úgy látszik hogy szóközépi explosiv hangzókon könnyebben esik meg az organum-csere megelőző nasális mellett mintsem a nélkül; v. ö. mint ily csere példáit: a finnben *honkelo* és *hontelo* ignavus, iners, inhabilis; *hankala*, *hankela* és *hantela* inhabilis, difficilis *penkere* és *pentere* grabenrand, rain; gör. πέντε = indog. *panka*; gör. ἑλμυγ- = ἑλμυδ- (nom. ἑλμυς); magy. *henderbuczka* (tájszó: MNySzót.) = *hengerbócz*.

367. **súgár, sugár** (acc. *sugara-t*, *sugár-t* radius, strahl · *nap sugara* radius solis, sonnenstrahl; *sugározni* strahlen):

lpF. *suoñar* strahl: *bäive-suoñarak* sonnenstrahlen; *suoñarde-* strahlen.

cser. *šonar* (šonár): *š. pil* regenbogen, *arcus pluvius* | cserM. *šanal* (šanál): *š. pül* id.

A régibb *s,ngara* alak, melyre a m. *sugara* utal, a lappban nem a szokott módon fejlődött (a nasalis enyész-tével: *s,nggar*); a meglevő lp. *suoñar* még olyan korból valónak látszik, mikor az *ng*-beli nasalis még erősebben tartotta magát: v. ö. lp. *jägñe*, lpF. *jeñ, jegña* (azaz *jä'ñe, je'ña*) = ug. *j,ng̃r*, m. *jege*; lp. *šñara* = ug. *t,ng̃r*, mord. *šejer*, m. *egere* (egér). — A cseremisz meg amúgy sem szokta az ily *ng*-ből a nasalist elejteni, s így *šonar*-ban csak gutturalis *ñ* és dentalis *n* fölcserélését kell felvennünk: *šonar* e h. *šoñar* (šongar). — A cser. *šonar pil* „regenbogen“ szó szerint „š. -wolke“, s ebben ráillik magára a *šonar*-ra a „strahl, sonnenstrahl“ jelentés.

Van a magyarban még egy másik *sugár* szó, mely *sudár*-val váltakozik, s melynek jelentése („dünn, schlank“) valahogy a „radius“-félével össze is férne. De tekintve hogy a magyarban nap-*sugár* helyett soha sem fordul elé nap-*sudár*, meg hogy a *sugár* „radius“-val egyező s különösen napfényre vonatkozó szó még két ugor nyelvben található, azt tartom hogy emez (nap-*sugár*) eredet szerint is más szó mint a *sugár* = *sudár*; v. ö. még vogL. *sanga* „strahl“; *sangep*, *sangun* sonnig, brennend (p. o. heißer tag).

368. s^ugár, s^ugár (acc. *sugara-t*, *sugár-t* dünn, schlank: *sugár vessző* schlanke gerte, vimen MA., *sugár magas termet* schlanke hohe statur Pázm.; *sugár fa* Faludi; 2) [dünn, schlanker körper, p. o.] lange feder: ráró-*sugárok*, szárny *sugarai* Gyöngyösi; dünnes peitschenende, schmitze: lófark-szörből font *sugár* MNySz.):

finn. *suikera*, *suikea* longus, tenuis et flexibilis (p. o. virga, homo, equus); *suikelo* tenue et flexibile quid; — *suikkari*, *suihkari* tenuis et flexibilis (p. o. homo, equus).

Visszaállítván a f. *suikera*, azaz *suigera*-nak régibb *sungera* alakját (a szerint hogy a finnben néha *ig*, *sig* is vált eredetibb *ng*, *ng*-ből: lásd a *sajnál* cz. alatt f. *haige*-ebből: *hange*-), ezzel a *sungera*-val szabályosan egyező a m. *sugara*, *sugara* tö. Consonans-erősüléssel, oly módon

mint az a lappban mutatkozik (eredeti *g* helyett *kk*, melyet közönségesen *hk*-nak ejtenek), van *sukera* mellett még: *suihkari*, *suihkari*.

369. **sujt** (*sujtani* caedere, percutere MA. földhöz *sujtani* zur erde werfen, niederschlagen; *agyon* s. az ökröt; *sujtogatni*, *sujtolni* caedere, ferire, flagellare):

cser. *šu-* (pr. i. *šuem*) jacere, conjicere (*šuen-koldaš* abjicere) | cserM. *šu-* id. (*šuen-koltaš*).

mord. *šavi-* (schlagen, todtschlagen (*pajkt* č. harangot ütni, harangozni); *šavindi-* id. frequ. | mordE. *čavo-* schlagen, nieder-schl., erschlagen, prügeln; treffen (beim schießen); *čarno-* id. frequ.

zürjP. *sujji-* hauen, peitschen (сѣчь, стегать: *šat'ježon* mit ruten).

finn. *huhto-* (pr. i. *huhdon*) omni vi tundere, valide ferire (p. o. *vihdalla* scopis balnearibus); *h. heiniä* heu schlagen, mähen; *huhtoo tavaransa* bona sua citatim diffundit, v. ö. m. „elveri a pénzét“). *Setälä,*
Šänn.
270.

Tekintetbe véve, hogy cser. *šu-* „jacere“-vel egyező alakú cser. *šu-* „pervenire, assequi“ = f. *saa-*, az utóbbinak ugor alakját *s_g-* (lásd a *száll* cz. alatt, 276. sz.) az itt fölhozott cser. *šu-*-nak is tulajdoníthatjuk; ezzel szépen össze is fér a mord. *šavi-*, *čavo-* igező (v. ö. mord. *javi-*, *javo-* „dividere“ = f. *jaga-*), meg a m. *sujt-* (v. ö. *hajt-* agere = ug. *k_g-* + caus. -*t*), azaz *suj-t-*, momentán (intensiv) -*t* képzővel. — Az így fölvelt ugor *s_g-* „schlagen, werfen“ igehez a f. *huhto-* e h. *huhdo-* olyképen tartozik, mint az említett ug. *s_g-* (f. *saa*) alapigéhez *suhta-* (e h. *suhda-*), melynek származéka *suhtehe* „cursus, directio“, azaz: *huhdo-* neutralis értékű -*da*, -*dä* képzővel (v. ö. finn *jou-da-*) folytatott *hug-* = ug. *s_g-* „schlagen“. E mellett alig jöhet számba hogy nem *huhda-*, hanem kissé mélyebb színezetű végvocalissal *huhdo-* van; szintígy van mint tőnek végvocalisa f *ä* helyett *i*, p. o. *ehiti-* és *ehtä-* (lásd fent a 154. lapon: v. ö. *karjo-maa* e h. *karja-*).

Az íme ugor *s_g-* „schlagen“ alapigétől valónak fejtegetett f. *huhdo-*-nak, már számos esetben tapasztalt hangviszony szerint, magyar mása ez lenne: *sujl-*, vagy az eredetibb *g*-nek assimilatiójával *sull-* (v. o. *hull-* = *k_g-l-*). Jó-

formán megvan ez a *sujl-* (*sull-* = ug. *s₃g* + *l₃* = f. *huhdo-*) ebben: **sulyok** (acc. *sulyko-t*) „schlägel, klopfholz, waschbläuel“; v. ö. a *sulyko-* e h. *sulyoko* (*sujloko*) tö képzésére nézve *titok*, (*titko-*, *titoko*), fent a 220. lapon. E mellett nem szabad felejtenuk, hogy a *huhdo-*-nál még közelebb áll a m. *sulyko-*-hoz, illetőleg annak *suly-* (*sull-*) alaprészéhez a finben ez: *sullo-* „contundere (vestes lavandas), tundendo comprimere; obtrudere“. Ezt bátran szintén az ug. *s₃g-* „caedere“-nek *-l* képzős származékának tekinthetjük (*sullo-* e h. *suglo*, *suhlo-*); sőt számbavéve, hogy némely finn tájéjtés a *d*-t rendesen *l*-vel váltja föl, s hogy különben is az egész finnségben is van már nyoma a *d* : *l* hangcserének (lásd a *tűz* cikket, 250. sz.), még azt is vélhetjük, hogy *sullo-* régiebb *suhlo-*, *suhdo-* helyett való, s így csak kezdőhangzóban eltérő mása a *huhdo-* igének. Meg lehet itt jegyezni, hogy *huhdo-*, a fentírt általánosb jelentésen kívül, úgy mint *sullo-*, szorosabban a mosó ruha „sulykolásáról“ is használtatik: „vestes lavandas clava tundere“, s innen megint általánosb értelemben „lavare, colluere (p. o. vasa)“.

370. súly, suly (acc. *súly-t* pondus, onus; adj. *súlyos*, *sulyos* gravis, ponderosus):

Lásd a *sajtó* cz. alatt.

371. sulyok (acc. *sulyko-t* schlägel, waschbläuel, klopfholz: *mosó sulyok*: *sulykol-ni* sulyokkal verni):

Lásd a *sujt* cikk alatt.

N. 23:416 **372. súrol** (*súrolni* fricare, terere, atterere Kreszn.: *edényt, szobát* s. ein zimmer scheuern, reiben; *súrló fű* equisetum, kannenkraut, *súrlód-ni* atteri, affricari); **zsúrol** id. (*zsúrló fű*):

eser. turž- (pr. i. *turžam*) perfricare, dörzsölni (lintea lavando) | *eserM. turž-* id.

Lásd a *töröl, törle-* cikket (235. l.). A m. *súrol-* (*súrló-*) ugyanis mélyhangú mása a *töröl* tőnek, nem tekintve a kezdő hangzóbéli eltérést, mely ugyanaz mint *tör-frangere* és *sér-* között. Hosszú vocalisával a m. *súr-* azon-

ban még közelebb áll a *tör*-nek régibb *t₃gr*- alakjához, vagyis *súr*- ebből való: *s₃gr*-, *t₃gr*-, mely utóbbi a frequ. képzős cser. *turž*--ban van meg.

373. *sül* (*sül-disznó* igel, stachelschwein; *sün-disznó* id.):

finn. *siili* igel, erinaceus | észt. *sil'* (g. *sili*), *sil* (g. *silu*) igel.

mord. *sejel*, mordE. *säjel* (Reg.), *seel'* (W.) igel.

cser. *sülö sün*,
igel.
pau. 5-lau 54.

374. *sül* (*sülni* assari, coqui; backen, braten [intr.]):

sült assus, gebraten, gebacken: *sült hús*; *sülve*: a kenyér *sülve jó*; *ki-sül* elucescit, apparet, kommt ans licht); *süt* (*sütni* braten, backen [trans.]: *sütni-főzni*; *kenyeret sütni* brod backen: *sütő* bäcker; *süt a nap* sol splendet, urit):

mord. *ši* sol, dies | mordE. *či* id.

finn. *siintä*- (pr. i. *siinnän*) von ferne schimmern schwach erscheinen; — *siimekse* (n. -mes) diluculum, lux parva.

vogK. *sax* (sonne, sonnenschein): *sax isem* sonnenhitze, зной солнечный (Máté 13, 6).

Látni való, hogy a m. *sül*- és *süt*- oly igetö pár, a miyenek *fül* : *füt*, *gyúl* : *grújt*, *dől* : *dőjt*, *nyúl* : *nyújt*, *gyúl* : *grújt*, s e szerint valószínű, hogy régibb *sül*- és *süt*-, illetőleg *süjt*-ből rövidültek el. A nyilván csak a *sü*-ben foglalt alapszóban azon ugor *t₃g*- „lucere, splendere“, vagy (a mi ezzel közönségesen váltakozó fogalom) „calere“ ígét ismerhetjük föl, melynek még az eredeti kezdőhangzóval származéka a m. *tet*- (*tetik*, *tetszik*) ige, s továbbá szintén sziszegővé fejlődött kezdőhangzóval *szín* (lásd a 213. és 299. lapokon). Ugyancsak s, *š* kezdőhangzóval föllép pedig az ugor *t₃g*- ige több ugor nyelvben is: f. *si*- ebben: *siintä*-, mord. *ši*, *či* vojK. *sax* e. h. *säx*; megjegyezzük, hogy a mord. *ši* = vog. *sax* (*säx*), mint képzőtelen névszó = oszt. vog. *tej*, *täj* (212. lp.). — A Szóegy. 332. a m. *sül*, *süt*-vel egybevetett f. *hohta*-, lp. *čuouk*, *čuovg* stb., cser. *šokšo*, votj. *zürj*. *šunít*, *šunal*- (*šonid*, *šonal*-) stbi mélyhangú szók most a m. *tavas*z, *gyúl*, *gyapon*- mellett találtak helyet (v. ö. a *tavas*z cikket, 187—190. ll.).

375. *süly*, *sül* (warze, feigenförmiger auswuchs [MA. *pau. 5-lau* marisca, ficus], aüsschlag: *sül vagyon orromon*, elmetszése 59.

FuF. II. 240

fájdalmas 1557-ki Levél: MNySz.; *megveré őket alfelekben való sülylyel* Károli bibl.); adj. *sülyös*: s. orrú):

finn. *syylä* verruca, warze; struma (geschwulst, kropf): *syyläise* (n. -äinen) verrucosus | liv. *sögl* (söggöl, plur. *söggöld*), *sügl* warze.

mord. *čilgä* warze | mordE. *sildej*, *sildeje* id.

V. ö. a liv. *söggöl* = f. *syylä* alakra nézve: liv. *nöggöl* nadel = f. *neula*, e h. *negla*; e szerint a f. *syylä* is nyilván *syglä*-ből való. Szintígy mord. *čilgä* e h. *čilglä* (v. ö. mord. *tolgä* = oszt. *togol*, vog. *taul*, m. *toll*); a mordE. *sildeje*, *sildej* azonban *sild-* igétől való nom. verbale-nak látszik, melylyel szorosan egyező a mordM. *sildi* (Reg. *cildi*) „kleiner hügel (rasenhügel)“. E szerint a *sild-* igének jóformán e volt a jelentése „tumere, schwellen“, s a fennforgó szók utolsó alapszava (f. *syg-*, mord. *čig-*, m. *sü-*) mása azon ugor *tsg-* „tumere“ igének, mely a m. *tüdő*-nek szolgál alapúl (lásd a 241. lapon).

376. sülyed, süllyed (*sülyedni* sinken, einsinken, untersinken; *el-s.* versinken); **sülyeszt, süllyeszt** (*sülyeszteni* versenken, untersenken):

Lásd a *sajtó* cz. alatt. — A *s_{sj}-*, *s_{sg}-* „premere“ (intrans. = „demergi“) alapigétől származik *sülyed-*, *süllyed-* (*sülled*) úgy mint *halad* (*hallad-*) az ugor *k_{sg}-* „fluere, currere“-től (lásd a *halad* cikket).

377. sürög (*sürögni* hin und her laufen, emsig sein, geschäftig sein: *sürög-forog*; *sürgölőd-*: pr. 3. *sürgölődik* obversari, ambire, adulari MA., Pázm.); **sürget-** (*sürgetni* urgere, impellere, accelerare):

finn. *hyöri-* (huc et illuc cursitare, operosum esse, negotiosum agere (*hyörii-pyörii* sürög-forog); *hyöry-* id. || észt. *hōra*- sich bewegen, sich nicht ruhig verhalten; *hōrita*-im gehen sich drehen (D. *handa h.* mit dem schwanze wedeln).

A f. észt *hyöri-*, *hōri*-nek hosszú *ō* (*yö*)-je arra mutat, hogy a m. *sürög*-beli *sür-* alapige olymódon rövidült mint

kör, melynek ellenében a finn *kier*-, *kēr*-, *käyr*-, *kār*- eredetibb *kšgr*-, *kšgr*- alakra utalnak (lásd a 21. lapon). Az így fölvehető eredetibb *sšgr*, *sšgr*- (mely *sšvr*-, *sūr*-ön át a m. *sūr*-vé vált, jóformán a *serény*-beli *ser*- (*sšr*-) igének is teljesebb régibb alakja: v. ö. a *kerek*, *kör* czikkben a több ugor nyelvben egészen rövid vocalisúvá elrövidült *kšr*-féle alakokat.

378. **sűrű, sűrű** *densus, spissus* (s. *erdő* *dichter wald*, s. *leves* *jus spissum*; *sűrűd*-, pr. 3. -*dik* *dicht werden*, *sich verdichten*):

cserM. *šire* *saepe* (gyakran) W.; — *šürgö* *silva vasta*. nagy erdőség | cserM. *šerge*, *širga* *silva*.

Könnyen érthető a „*silva*, *wald*“-nak elnevezése, a nyílt „*campus*“-val szemben, a „*densus, spissus*“ fogalomból, különösen ha a „*sűrűség*“-nek nevezett erdő még az illető fanemek szerint jelzöt nyert („*tannen, eichen, birkenwald*“): v. ö. német *dickicht*, *κατ' ἐξοχήν* „*fa-sűrűség* = erdő“-ről, orosz *густыня* „*dickicht*“; vog. *sau, sav* tkp. „*viel, sok*“, „*strauch, gebüsch*“ értelemben (p. o. vogK. *ini-sav* *dornenstrauch*, tkp. „*dornen-viel*“. Némileg hasonló átviteles elnevezést tüntet föl a svéd *skog* „*wald* a *skugga* „*schaten*“ mellett (közös alapszó indog. *sku*- „*bedecken*“). — Ily alapon a cser. *šürgö*-nek „*wald*“ jelentését is csak elnevezésnek tartom, „*densus, frequens* (gyakor)“-féle alapfogalomból, s hogy e szó azon egy a kevésbé kopottabb *šire* „*saepe*“, mint adj. „*frequens, densus, f. sakea*“-val. Még pedig *šürgö* e h. való *šügrö* (v. ö. cser. *körgö* e h. *kögrö* „*inneres*“ = vog. *keur, kaŕr*); s továbbá számba véve, hogy a cser.-ben *šu*... helyett való *šü*... mutatható ki (p. o. *šüdü* száz), megint ezt a *šügrö*-t, illetőleg helyette megvolt *šugro*-t egynek tartom az észt. *sagara* „*dichte menge*“, f. *saura* e h. *sagra* „*assiduus*“ s végre m. *gyakor* (*gyakra*) szókkal (lásd a *gyakor* czikket, a 166. lapon), vagyis a finn *sakea* e h. *sageda* „*spissus, densus*“ rokonságához számítom, melynek egyéb cseremisz tagjai *suko* *sok, čoka* *sűrű* (lásd a *sok* czikket).

A m. *sűrű* véleményem szerint a -*rű*-, -*rű* végű (*keserű, homorű, gyönyörű, szomorű*) szókhöz tartozik, csak hogy történetesen összebbvont alakja van: *sűrű* eh. *süjerű*; az ebbeli *j*-nek tulajdonítva a magashangúságot (v. ö. *tűz*, *tűr*- e h. *tujz, tujr*-) régibb *sujorű* vehető föl (*sujorovo*, v. ö. *kesereve*), melyben *sujor* (*sujoro*) = észt. *sagara*, f. *saura*, cser. *šugro* (*šügrö, šürgö*).

cser. *šir*

379. **zsugorod-** (*zsugorodni*, pr. 3. -dik schrumpfen, sich zusammenziehen: *öszve-zs. contrahi, convolvi, complicari* MA., *zusammenschrumpfen*), **zsugorít** (*zsugorítani* contrahere); **zsugorog** (*zsugorogni* se contrahere cum timore Pázm.: Kreszn.; allzu eingeschränkt, kärglich leben); **zsugori** geizhals Tájsz. (avarus, se nimium coarctans):

vogB. *šungerl-*, *šungert-* *zusammenschrumpfen* (*sas šungerlem äkvän* die birkenrinde ist *zusammengeschrumpft*); *šungrät-*, *šungermät-* id. (v. mom.)

zürj. *šigirt-*, P. *šögirt-* *einziehen, krumm ziehen* (коробить).

Szabályosan egymásnak megfelelő alaptő-alakok: vog. *šunger-* (*šünēr-*), zürj. *šigir-*, m. *zsugor-* (*ng:g:g-re* nézve v. ö. a *hág* és *dug* czikkeket); a vog. *šungrät-*, *šungermät-* származékok a *s,ng,r-* alaptöt (melyhez hasonló p.o. vog. *täñer-*: *täñert-*, frequ. *täñränt-*, mom. *täñermät-* „nyomni. csípni“ = osztB. *täñir-*: *täñirt-* drücken, pressen, osztlrt. *teñr-*, kneifen) igének tüntetik föl, e jelentéssel: „zusammengehen, se contrahere (schrumpfen)“; a zürj. *šigir-t-* nyilván causativum, a vog. *šungeri-* pedig momentán (intensiv) ige.

Cs. Cz.

Lásd az *s* és *sz*-hez való előjegyzeteket. A szókezdő *m.* *cs*, *cz* (č, c) ugyanis csak dentalis előhanggal megsűrűdött másai az *s*, *sz*-nek, a melyekkel még egyes szókban változnak (p. o. *sekély*: *csekély*, *sár*: göcs. *csér*, v.ö. *siet*: *csődül*-, *cselleg*-; *sík*: *csiszol*-, *salyog* -: *csillog*; — *szikad* -: *czikkad*-, *szulák*: *czulák*; *szop*-, *szip* -: *czipál*-, *czipel*-, *szürke*, *szirtos*, *szurtos*: *czirmos*; régi *szimbora*: *czimbora*). Szintígy váltakozik egymással *cs* és *cz* (*cselleg*: *czelleng*, *csimpa*: *czimpa*). Az ugor nyelvekben természetesen a *m.* szókezdő *cs*, *cz*-nek ugyanazon hangzók felelnek meg, melyek a *m.* *s* (š), *sz*-nek: t. i. *s* és szokott másai (š, c, č, és finn *h*) meg *t*, mint esetleg a spirans *s*-nek ugor megelőzője. Meg kell jegyezni, hogy a č (*cs*)-nek *k*-ból való eredete, mely némely nyelvben (p. o. a szlávban, szanszkritban, a finn nyelvnek vót dialectusában) igen közönséges, a magyarban csak egy-két nyommal mutatkozik (p. o. *csuvik* és *kuvik*; v.ö. a *cseter* cikket; a mord. *kilge*-, zürj. *köl*-nek megfelelő *m.* *csül*- ebben *csülök*, *csülkö*, közvetetlenül akár *t*-ből is változhatott el, mert *csülök* mellett van *k*: *t* cserével támadt *telek* alak is).

Kajla: *csaj*.
la.

Kaktárta:
csaktárta;
kandargat
csandargat

380. **csap** (*csapni* schlagen: *pofon cs.*, össze-*cs.* kezeit; *schmeißen*, *werfen*: *földhöz cs.*, *el-cs.*; [intr.] *heftig und hastig fahren*: *be-cs.* *invadere*, *le-cs.* *vmire* *herabfahren auf etwas*, *félre cs.* *sich seitwärts schlagen*; *csapás* *plaga*, *ictus*; — *csapdoz*-, *csapdos*-, *csaphod*- id. frequ.):

finn. *tappa*- (pr. i. *tapan*) *dreschen* (*tapan ohria hordeum tritुरando excutio*, *tappaja drescher*), *erschlagen*, *todt schla-*

yk. xxiii. 268
FuF. II.
237;
VI. 66

gen, schlachten; v. frequ. *tappele-* configere, caedendo pugnare: *tappelu* pugna || észt. *tapa-* (pr. i. *tapan*, inf. *tapma*) tödten, schlachten, blutig schlagen; *taple-* kämpfen, streiten. zanken; *taplus* (g.-uze) schlacht, schlägerei, gezänk.

mord. *tapa-* schlagen, Prügeln (Ahlqv.): *tapāvi-* (v. pass.) sich anschlagen und verletzen (ушибаться Reg.); — *čepade-* einmal hauen, *čepije-* oft hauen, *čepende-* id. (frequ.) Reg. | mordE. *tápude-* einmal hauen (Reg.).

lp. *čuoппe-* caedere, scindere (*muorait č.* holz hacken; *ečebs č.* ex infortunio se ipsum securi vulnerare) | lpF. *čuoппa-* (pr. i. *čuoппam*), *čuoппale-* hauen.

zürjP. *č'apki-* schmeißen, werfen, hinwerfen (кинуть, бросить), *č'apkal-* v. frequ.; *šupki-* werfen, schleudern (бросить, метнуть) || votj. *čapki-*, frequ. *čapki-* schlagen.

Mint rokon jelentésű és alakú ige a m. *csap-* mellett áll *szab-* (v.ö. a jelentésekre nézve: lat. *caedere* és *con-cidere*, m. *vágni*: földhöz-*vágni* és késsel *vágni* vmit), s a *szab-*nak alapjául egy ugor alakú *s_zb-* igét vevén föl, megjegyeztük már, hogy annak szabályosabban megfelelő mása a magyarban vagy *szav-* lenne (mely meg is van ebben: *szakad* e h. *szav-ka-d*, lásd e cikket), vagy pedig erősbült labialissal *szap-*. S ennek bár vehetnők is a *čap-* (*csapo-*) tőt. De, a mint itt látjuk, van több ugor nyelvben „caedere” jelentéssel határozottan kemény labialissal való *s_zp-*, illetőleg eredetibb *t_zp-* alak is, melynek *p-*je, illetőleg egyes nyelvek sajátága szerint *pp-*ie, nem gyengül *v-vé*. (lpF. *čuoппa-*: pr. i. *čuoппam*, s nem *čuoппam*, míg a *szab-* cikkben fölhozott lpF. *čappa-*tól pr. i. *čavam*). E szerint pedig azt kell tartanunk, hogy az ugor *s_zb-* mellett volt mindjárt *s_zp-*, illetőleg *t_zp-* ige is, s észrevehető, hogy az eredeti „caedere” jelentés amaz első alakon valamennyire szorosbódott (ezzé: „secare, metszeni”). — A votj. *č'apki-*, *šupki-* még intensív *k* képzővel való; egészben = m. *csapko-* ebben: *csapko-d-*. — A Szóegy. 381. fölhozott mord. *šavi-*, *čavo-* „schlagen, todt-schlagen”, most a m. *sujt* alatt (355. l.) található.

Simonj:
A m. nyelv
II. 214.

381. csatangol (*csatangolni* vagari, errare Kreszn., Tájsz.):

Lásd a csúsz (406. sz.) cikk alatt.

382. **csegély**, **csegely** ecke, spitze (*csegély rét* „szántóföldek közé nyúló rétecske“ Nyelvőr II. 426; *csegélyes*: cs. *szántófield* Tájsz.).

Az ebbeli *cseg-* csak mása a *szeg-* „frangere“ igének (zürj. *ceg-*); az egész *csegély* megfelel alakilag a *szegély* „saum (azaz: bruch, einbiegung)“ szónak, jelentésre nézve pedig közel jár a *sziget*, *szeget* „insula“ (tkp. „land-ecke, land-spitze“-hez. Lásd a *szeg-* cikk alatt, a 284. lapon.

383. **csekély** exiguus, paucus, modicus (cs. *dolog gerüingfüge sache*; cs. *baj*, cs. *nyereség*; cs. *víz* aqua vadosa; *csekélység* kleinigkeit):

*Gombos
Tr. jöv.*

Lásd a *sekély* cikket (338 l.).

384. **cseleked-** (*cselekedni*, pr. *cselekesz-* agere, operari, facere: *a mit mással cselekszel, azt várjad fejedre*; *el-cs.*, *meg-cs.* peragere, perpetrare, efficere); *cselekedet* actio, actum, opus: *jóságos* cs. *bonum opus*):

finn. *hääli-*, *häälää-* (inf.-*lätä*) operosum discursare, negotiosum esse: *häälinä*, *hääly* operosa discursatio, vana sed diligens actio, strepitus; *hääly-* ultro citroque moveri, mobilem esse, vacillare (*kansa häälyy* populus fluctuatur).

A m. *cseleked-* „agere, operari“ szoros értelmében nem annyira a bizonyos eredmény-érés vagy dolog-végzés, mint inkább a dolognak egyes részeivel való elbánás vagyis a dologban való eljárás a kifejezett főmomentum, s ehhez szépen hozzá is illik ez igének frequentatív (continuativ) képzése (*-ked*, v.ö. *vereked-*, *csapkod-*, *köpköd-*). A tulajdonképpen nem a kész végeredményre, hanem a kivitel folyamára vonatkozó „actio“, vagyis nem a „tat“ hanem a „tätigsein (operari)“ pedig alkalmasan kifejezhető »mozgás, járás“-féle igével: hiszen ilyen (transitive „mozgatni, hajtani“) maga a lat. „agere“ is, s a m. *járat* tkp. „gang“ ezt is teszi: „geschäft, unternehmung (mi járatban vagy = quid agis, was hast du zu tun, was hast du vor?); szintígy a mandsu *jabu-* „ire, meare“ és „agere“ (betreiben, unternehmen, handeln: *jabun* „gang“ és „handlung, verfahren“; v.ö. még ném. verfahren, orosz *postupat'* „handeln“ (tkp. „treten“), *postupok*

„handlung“ (*postupj* gang, tritt). Ehhez képest a *cseleked*-beli *csele*-t egyazonnak tartom a „mozgást“ jelentő *cselle*-vel (a *cselleg* és *csellen* igékben, lásd a *csődül* cz. alatt); s tekintve hogy ez a *cselle*- maga is *cseyle*- h. való, egy *csev*-, *csöv*- (*cső*- = ug. *s_g*-) alapszótól, lehet a *csele*- akár *cseyle*-ből is *csēle*-n át rövidült alak (v.ö. *tele* = f. *tärde*, vogK. *tagle*). Mindenesetre vele egyező a f. *hääli*- (e h. *hääle*- v. *häälä*-, innen neutralis értékű *-da*, *-dä*-vel továbbképezve *häälää*- e h. *häälädä*-, v.ö. *jouda*-) = ug. *s_g*-l-; v.ö. még a *siet* czikk alatt: cser. *šil*- fugere, lp. *sälke*- conscendere (342. lp.).

385. **csend, csönd** (acc. *csende*-t tranquillitas, silentium: *csönddel* tranquille Fal.); **csendes, csöndes** tranquilus, pacatus, sedatus, placidus (cs. *idő* tranquilla tempestas):

vogB. *täuänt*- [stille werden]: *täuänti vuqt* der wind wird stille, legt sich (потихнетъ вѣтеръ); *täuäntäp*- id. (mom.) | vogL. *täut* ruhig, still | vogK. *tavent*- stille werden (Máté 8, 26. *taventes*); *tavet* ruhe, friede (покой Máté 11, 29).

osztB. *teviñ* still, ruhig; stille (тихий, тишина): *teviñna* bei stillem wetter, *šaras-teviñ* meeres-stille; *tevinli*- still werden, sich legen, sedari (утихать).

finn. *tyvy*-, *tyvene*-, *tyventy*- (*tyynty*-) tranquillum fieri, cessare (ut mare, ventus); *tyvyttä*-, *tyrentä*- stillen, zu ruhe bringen; *tyrentö* tranquillitas, malacia (wind-stille); *tyvene* (n. -ven), *tyvenä*, *tyynä* tranquillus, quietus; tranquillitas; — *tyyty*-, *tyty*- (pr. i. *tyydyn*, *tydyn*) contentum esse; satis habere; *tyytyvä* contentus || észt. *tüve* (g. *tüve*), *tüvese*, *tyretse* (n. *tyvene*) still, ruhig (*vezi on tüvene* das wasser ist still und eben); — *tüdi*- müde, überdrüssig werden.

A vog. *täuänt*-, *tavent*- frequ. -nt képzős igékből *täuä*-, *tave*- (e h. *täve*-) „tranquillum esse (silere)“ alapige válik ki; ennek megfelel a finnben *tyve*- (*tyvene*- és *tyventy*-, *tyynty*-ben) és összevonva *tyy*- (ebben *tyyty*- azaz *tyydy*-, v.ö. ugor *j_g*-tól f. *jouda*- és *joudu*-); névszóul „tranquillitas, tranquillus“ megvan ugyanez a *täve*- az osztB.-ban mint *teviñ*- (ebben: *teviñ* csendes), észt. *tüve* (adj. *tüvese*), f. *tyve*, *tyy* (neutralis értékű -ne, -nä végképzővel: *tyvene*, *tyvenä*, *tyynä*). A m. *csend*, *csönd*-ből, mely nagyon jól is régibb

csönd h. valónak vehető, nyilván csak *csö-* (*cső-* h.) felel meg a *täve*, *tyve-* (*tyy-*) ige- és névszótőnek. Tekintve hogy az egész *csönd* (*csönde*) névszótő *-nd* végével hasonmása a *gond* (*gondo*)-nak, egy elsőképzésű *csön-* (*csön-* = f. *tyvene-*) tőt kell fölvennünk, melytől azután frequ. *-d* (= ug. *-nd*) képzővel állott elé *csönd-* (e h. *csöned-*) tkp. igető, s névszótő csak úgy mint *gond* (*gondo*) egy nom. verbale-képző hiányával (lásd a *gond* cikket az 59. lapon). A vogul *täuent*, *tävent*-nek ellenben egy m. *csöved-*, *csöd-* (*csöd-* vagy legfelebb *csödd-*) alak felelne meg szabályosan.

386. **csépp, csöpp** (*cséppe-t* gutta, tropfen: víz-cs. was-
sertropfen, vér-cs. blutstropfen; **csepeg**, *csöpög* (*csépègni*
stillare):

votj. *šapik* tropfen.

cser. *čev-* (pr. i. *čevem*) stillare, tropfen; *čevald-* id.
(mom.): *čevaldeš* gutta.

finn. *tippa*, *tippu* gutta; *tippu-* (pr. i. *tipun*) stillare,
stillatim fluere || ész. *tíba* (g. *tíba*, *tíva*) tropfen, regentropfen:
tíba- stillare (csepègni); — *típp* (g. *típu*, *típi*) punkt:
nísa-t. brustwarze; D. *típe* (g. *típpe*) fleck, punkt, bischen;
— *tápe* (g. *táppe*) großer regentropfen, *tápp* (g. *tápi*) fleck,
punkt.

A m. *csépp* (*cséppe*) névszótő a *csépég-* ige mellett
olyannak tűnik föl, a milyen *topp* (*toppo*) a *tapod-*, *tapos-*
igék mellett (lásd a 180. lapon), miszerint itt is a *cséppe-*
névszót igétől valónak tartjuk, azaz: a frequ. *-g* képzős
*csépég-*ből kiváló *csép-* (*csépe*)-től: *cséppe* e h. *csepeve*, *csepve*.
Ehhez a *csép-*hez hozzá fogva a cser. *csev-* (*cseve-*) igét, ugor
alakúl jóformán *szb-*, illetőleg a f. ész. szók után, *tzb-* „stil-
lare, στρογγύον“ kerül ki. Nomen verbale ugyanis ismerhető föl
a f. *tippu*, ész. *táppe* (n. *tápe*)-ben s az ezekből kiváló *típpe-*,
táppe- igető a fölveti ug. *szb-*hez képest consonans-erősbülést
mutat föl (v.ö. finn. *häppäsä* és *hápäsä*, azaz *hápäsä* és *hábäsä*
a *csipő* cz. alatt).

387. **cseter** (*cseterni* drehen, winden Vasm.: Tájsz.):

finn. *keträ*, *kehrä* spindelwirbel (*kehrä-varsi* spindel):
keträä-, *kehrää-* (inf.-*rätä*) spinnen || ész. *kedr* (g. *kedra*)

Fun. II.

241

VI. 68.

scheibe, drehscheibe, spindel, rolle (am webstuhl): *kedra*-spinnen.

Mint ige a m. *cseter*-vel szemben a f. *keträä*- áll, a mely pedig csak denominativ származéka a *keträ* névszónak (*keträä*- e h. *keträdä*-, denom. -*da*, -*dä* képzővel). S csakugyan a m. *cseter*- igit is olyan lappangó képzős denominativumnak tekinthetjük, a milyen *teker*- a még *tekercs*-ből kiváló *teker* névszótő mellett (lásd a *teker* cikket, 202. l.) — A f. *keträ* (észt. *kedra* e h. *kedrä*)-vel vagy egy fölvehető ugor *k₃dr₃*, *k₃d₃r₃* vel egyezőnek találjuk még: cser. *šüdü*r „fusos (orsó, orsófa)“, s e mellett szintén e denominativ igit: cser. *šüdü*r-, cserM. *šeder*-, *šidir*- „spinnen (fonni)“; sőt a zürj. *čörs* (P. *čers*) és votj. *čers* „spindel, spinnrocken (вертено)“ is megvolt *č₃d₃r₃*-, *č₃dr*-ből érthető alaptőt mutat föl (*čer*, *čer*), továbbképző dim. *s(š)*-vel; votj. *čers*- mint denom. ige „spinnen“. De különösen eltérő alakja van a mégis az említett szókkal nyilván egybetartozó mord. szónak: *kštir*, *kštir*, mordE. *ščere* „spindel (orsó)“; denominativ ige tőle (úgy mint f. *keträ*-től *keträä*- azaz *keträdä*): *kštirde*-, E. *šerde*-. Tudjuk, hogy a mordE. *ščere* a m. *štere* (v. ö. mord. *täštä*, csillag = mordE. *tešče*), s igen valószínű, hogy ez a *štere* (a mordvinban nem ritka vocalis-elisióval) régibb *šitere* v. akár *šidere*-ből lett. E mellé tartva a mordM. *kšter*, *kštir*-t, úgy látszik, hogy ez legközelebb megelőző *kštir* (v. akár *kšidir*) alakra utal, melyben a mordE. *šitere* (*šidere*)-nek kezdő *š*-je helyett *kš* van. Ez pedig volna végre gutturalis előhanggal támasztott *š*, mely fölérne a dentalis előhangú *č* (*tš*)-vel. S csakugyan felmutat a mordvin nyelv ilyen módon támadt *kš*-t, legalább szóközepén, mely rokon nyelvekbeli *š* ellenében áll: mordE. *ukštor*, *ukštura* - iharfa = mordM. *uštir*, cser. *vaštar*, finn *vahtera* (v. ö. mord. *täštä* = f. *tähte*).

Másképen fejlődött kezdőhanggal még a magyarban az ug. *k₃d₃r*-nek változata vagyis a *cseter*- igeének alaktársa: **gyötör** (*gyötörni*, *gyötreni* quälen, martern: *gyötroleum* tormina, cruciatus, *gyötrés* vexatio, tortura MA.); *k*-ből eredt szókezdő *gy*-re nézve v. ö. *gyönyörű* (166. l.); a „quälen, cruciare“ jelentés meg keresetlenül következik a „torquere“-féle alapjelentésből (v. ö. lat. *torquere* „quälen“ értelmében, innen: *tortura*, *tormina*, *tormentum*; f. *vääntä*-, „torquere, drehen“: *ratsan väänteet* „tormina ventris, bauchgrimmen“).

388. **csík** (acc. *csiko-t* streif, streifen: *csíkos striatus*, gestreift: cs. *körte*, cs. *ruha*):

finn. *tie* via (*polku-tie* semita, *valta-tie* landstraße)
|| észl. *tē* id. (*jalg-tē* fußweg, *mān-tē* landstraße).

zürj. *tuj* weg (via).

A „csík (stria)“ és „út (via)“ jelentések összeférésére nézve, v. ö. cser. *korno* „via“ és „linea, stria“ (*kornan* „csíkos, striatus“). — Magának a f. *tie* (*tē*)-nek a m. *csiko* tőnek alaprésze *csi* felel meg; a *-ko* képzős *csiko* hasonló a *széke szíko* (*szék*, *szik* medulla) szóhoz (l. fent 287. sz.). — Ahlqvist (Mord. Gramm. 157. és Kulturord 112.) a f. *tie* másának a mord. *ki*-t tartja; de a mégis csak kivételes *k:t* csere fölvételére nincs szükség, ha a mord. *ki*-t a f. *keino*-val állítjuk össze (lásd fent a *kěj* cz. alatt, a 11. lapon).

389. **csiklós** kitzelig;

csikland, *csiklánd* (*csiklandani* titillare; pr. 3.-ndik kitzel empfinden, titillari: *csiklandik az orra*; *csiklandós* kitzelig):

cser. *čigald-* (pr. 1. *čigaldem*) titillare:

lp. *čokkolde*-titillare, *čokkoldatte*-id. (frequ.) | lpF. *čaggaldatte*-id.

Bízatosan kifejthető alaptő a cser. *čigald*-ban *čig-* (*čige-*) v. ö. az *-ald* képzésről Nyelvt. Közl. IV, 51.; a lp., lpF. *čokkolde*-, *čaggaldatte*-ban *čokke*-, *čagge*-, v. ö. az *-ld* ige-képzőre nézve a finn *-lta*, *-ltä* végű momentán igéket, meg az ilyeken alapuló *-ldak* végű nomen verbale-t a lappban (lpF. *adde*- adni: *addaldak* adomány, *gača*- kérdezni: *gačaldak* kérdés; lpS.-ban *-ltak*-val: *vaddaltak* = *addaldak*, *čagñe*- intrare: *čagñeltak* introitus). Ez a lp. *čokke*, *čagge*-, cser. *čige*- tehát az, a mi a m. *csikla*-, *csikol*- (*csiklós*) ige-beli *csik-* (*csiko-*) alaptőnek felel meg. A lp. *čokkolde*-hoz tartozik még *čokkoldak* punctum (svéd „prick, punkt“, azaz: „pukt, tüpfel“), s innen látjuk, hogy a *čokko*- (m. *csiko*-) alapige tkp. „pungere“, azaz „ujjhegygyel való (csiklandó) érintést“ (ném. „tupfen“) jelent.

390. **csillag** (acc. *csillago-t* stella; *csillagos* stellatus, gestirnt);

FluF. II.

239.

csillog (*csillogni* funkeln, schimmern, prangen); **csil-láml-** (*csillámlani*, pr. 3. -lik coruscare, micare **MA.**, *csil-lámlás* emicatio).

salyog (*salyogni* csillogni, splendere: fénylik mint nap, *salyog mint arany* Peer cod.):

cser. *čolguž-* (pr. 1. *čolgužam*) splendere, fulgere | cserM. *colgiž-* id.

finn. *selkeä*, *selkiä* clarus, perspicuus, limpidus, serenus; *seliä* id.; *selkene-*, *selkeä-* (inf. *seljetä*) clarescere, perspicuum, serenum fieri; *selko* klarheit, klares verständniss (*saan selvon* rem enodo); — *selvä* = *selkiä*; — *heleä*, *heliä* és *helevä* clarus, nitidus, ornatus; clare sonans || észl. *selge* rein, lauter, klar, hell, heiter; *selgi-*, *selgine-* sich klären; — *selg*, *solg* (g. *sele*): *päeva-seled* sonnenstrahlen; — *hele* (g. *heleda*), D. *helle* hell, klar (für auge oder ohr): *heledad* *päevad* sonnige tage; *hele-*, *helenda-* leuchten, schimmern, hell sein, glühen; — *helki-* schimmern, glänzen.

lp. *čälget*, *čälges*, *čälga* purus, limpidus (*čälga čäce* aqua pura), comp. *čälgetub* reiner, klarer; *čälge-*, *čälgane-* serenum fieri, limpidum fieri | lpF. *šälggad* klar, hell (comp. *šälgadabbo*); *čielgas*, *čielgga* id.; *čielgga-*, *čielggane-* klar werden.

osztB. *sel* [weiß]: *sel-voχ* silber (Obd. = *novi-voχ* Ber.); — *šulij-* glänzen (блестать); *šulēm-* id. (mom., блеснуть).

vogB. *šali* [weiß, glänzend]: *šali aln* silbergeld; *šoli*: *š.-at* weißes haar (бѣлый волосъ); — *sal-*: *sali* v. *ulēl sali* es blitzt | vogL. *säl-* (inf. *säluχ*) blitzen | vogK. *sal-*: *sali* blitz Máté 24, 27; *salne-χar* blitz, молнія (ib. 28, 3).

votj. *čelekt*, *čelekjal-* blitzen, leuchten: *čelekjan* blitz; — *cilkīt* rein, unschuldig.

A m. *csillog* és *salyog* nyilván egy azon szó, s így e két alakban váltakozik *i* és *a* úgy mint a *szil-* és *szal-* „secare, scindere“ igében (*szilánk*, *szalú*, lásd a 298. lapon); továbbá *salyog* e helyett: *sallog*, v. ö. *halad*, *hallad*. E szerint, ha még a frequ. -g képzőt elválasztjuk, m. *csillo-* (*csallo-*) és *sallo-* „splendere, fulgere“ ige fejlik ki. — Ennek a *csillo*, *sallo-* tőnek megfelel egészen a cser. *čolguž-* (*colgiž-*) frequ. -ž (= ug. -sk) képzős igéből *čolg*, (v. ö. cser. *on-ž-*

nézni és mord. *van*-id.), mely alaptő hasonló a *volgoz-lucescere*, és *volgodo* lucidus-ból kiváló *volgo*-hoz. Tekintve hogy ez utóbbinak mása a finn *valke-* e h. *valge-* (ebben: *valkea*, azaz *valgeda* „lucidus, albus“), azt találjuk, hogy a m. *csillo-*, *sallo-* épen úgy felel meg a cser. *čolg-*-nak, mint a *hallad* (*halad*)-beli *halla-* a finn *kulge*-nak. — A finn *selkeä* e h. *selgedä* névszótöből meg a *selkene-* e h. *selgene-* igetöből következik a cser. *čolg-*-nak magashangú mása *selge-* „clarum esse, splendere“; a *g*-nek elenyészttével *sele-*, *hele-* alakkal ezekben: *seliä*, *heleä* e h. *heledä* (észt. *heleda*), *helevä*; v. ö. finn *surke-* azaz *surge-* és *sure* fent a 348. lapon. Megvan azonban a finnben a *selge*-nek, illetőleg *sele*-nek megfelelő mélyhangú *sala-* (e h. *salga-*) tö is, nyilván „splendere, fulgere“ jelentéssel, ebben: *salama* „fulgur (blitz, wetterleuchten)“ e h. *salga-ma* (-*ma* képzős nom. actionis; a *g* nélkül való *sala-* alakra nézve v. ö. *valkea*, *valkene*, azaz *valgeda*, *valgene-* mellett *valo* „lux, lumen“ e h. *valgo*); s a *sala-* mellett *hale-* is ebben: *haleva* „albidus, viridi albicante colore nitidus“; v. ö. még: észt. *sale* (g. *saleda*) „dünn, undicht“, p. o. *sale mets* „undichter wald“, azaz „lichter w.“ — A lp. *čälget*, teljes tö: *čälgete*, meg lpF. *šälggad*, azaz *šäl'gad*, t. tö: *šälgada* = f. *selkeä*, e h. *selgedä*; a *čälge-*, *čiel'ga-* igető = f. *selke-*, *sele-*, *hele-*. — Az oszt. *sel* „albus“ nyilván kiképzövesztett nom. verbale, v. ö. vog. *šali*, *sali*, a mi -j (f. -ja, -jä) képzős nom. agentis.

Az az analogia, hogy m. *csillo-*, *sallo-* épen úgy felel meg a cser. *čolg-*-, f. *selge-*, *salga*-nak mint a m. *halla-* (*hallad*-ban) vagy *kullo-* (*kullog*-ban) a finn *kulge*-nak, úgy látszik még továbbá arra is terjed, hogy a *selge-*, *salga-* is úgy mint *kulge-* e h. *k_sgle-* (= osztB. *jugl-*, lásd fent a 82. lapon) metathesissel állott elé ebből: *segle-*, *sagla* (v. ö. f. *sulga*, ebből: *sugla* = oszt. *togli*, m. *tolla-*), s hogy itt is már -l képzős származéktő van előttünk, s végső alapszó csak *seg-*, *sag-* (*s_sg-*, *s_sg-*), úgy hogy a m. *csillo-*, *sallo-* alkalmasint legközelebből *csivlo-*, *savlo-* (*csiglo-*, *saglo*) alakból keletkezett. Hiszen az így kifejlő *s_sg-* alapigét bátran egyazonnak vehetjük a *t_sg-* (*täg-*) „splendere“ igével, melytől a m. *tet-* (*tetszik*) származik (213. l.), s melynek már spiranssal (*s*, *š*) kezdő másait is több ugor nyelvben találtuk (lásd a *siül*, *süt* cikket, 357. l.)

Psina: v. *baas* 5-lant

121. 6

FUF. II.

239.

391. *csíp* (*csípni* kneipen, zwicken: *ujjaival csípni*, megcs.; kneipend fassen und abbrechen, carpere, decerpere: *le-cs.*, *el-cs.*; stechen, beißen: *csíp a bolha*, légy, *poloska*; *csípő*-

fogó kneipzange; *csípet* so viel man zwischen den finger-spitzen fasst, prise); *csipked-*, *csipdel-*, *csipdez-* (id., frequ.):

zürj. *čepled-*, *čepledli-* kneipen, zwicken (шинать) | zürjP. *čep'al-* id.; *čep'lelt-*, *čep'ölt-* id. (мом. шиннуть): *čep'öl'* csipet prise (шепоть).

cser. *čebeštal-* (pr. i. -lam) vellicare, carpere (csípni, megcsípni).

lp. *cipceste-* digitis torquere (*pe'leb* c. aurem vellicare); *cipco-* id.; *capceste-* premere, torquere | lpF. *cašci-*, *cašco-* kneipen (mit den fingern).

finn. *hyppyr*, *hyppi* v. *hypehe* (n. *hyve'*) apex digitorum (*hyppyn* v. *hypeen täysi* quantum apicibus primorum digitorum comprehendi potest = csipet): *hyppistä-* apicibus digitorum attingere (v. vellicare, comprimere).

Mint a m. *csíp-* (*csípo*)-nak megfelelő ige-tők kíválnak; zürj. *čep-* (az ismételt frequ. *čepledi*-ből), cser. *čeb-* (*čebeštal-*, -*št* és -*l* frequ. képzőekkel, Nyelvt. Közl. IV, 53., 52.), lp. *cip-*, *cap-* e h. *cäp-* (*cipceste*-nek első képzésére nézve v. ö. lp. *kvoce-* az ug. *k₃g*-ból, lásd a 75. lapon), végre finn *hyppe-* v. *hype-*, azaz *hype-* v. *hybe-* (a nomen verbale alakú *hyppyr* és *hypehe* szóból). Alapalakúl fölvehető: *s₃b-* és *s₃b-* (v. ö. a *csépp-*, *csépég-*hez fölvett *s₃b-*, *t₃b-* alakot); e mellett a m. *csíp-* tőnek hosszú vocalisát csak utólag megnyúltnak tartom, v. ö. *szop-*, *szíp-* és *szív-* (*szívo-*), *szíp-* (lásd a 308. lapon).

392. *csipő*, *csipe* coxa, coxendix, hüfte (*csipő-csont* hüftbein: *csipejére tette a kezét*):

pars. g-lane
37.

finn. *häppää*, *hápää* (n. *hápäs*, *häväs*) pars dorsi tuberosa ad scapulas (equi, bovis etc.); — *sapsa* (v. *sapsi*, *sapso*) inguen, locus lateralis circa ilia, musculus v. caro pendula ad scapulam equi || észt. *saps* (g. *sapsu*, *sapso*) vorderbug der pferde, oberarm; dickbein, schinken (*se'a-saps* schweine-schinken).

lp. *čäpot*, *čäpet* collum | lpF. *čäve* (g. *čäppat*), *čäppe* id.

vogB. *sip* hals, kragen (*sip-lu* id., tkp. *sip-csont*): *sipikat-* sich umarmen [sich umhalsen] | vogL. *šip* (*šip-lu* hals, *šip-tar* halstuch) | vogK. *šip-lu* hals.

zürj. *si-li* hals | P. *sili* (*sivi*) hals (vom rücken aus);
genick; unterer teil der mähne (загривокъ).

osztB. *sabil* hals | osztIrt. *sābet*, osztS. *sāpel* hals,
nacken.

mord. *sivä* kragen | mordE. *sive* id.; *siveks* kummet, joch.
eser., eserM. *šü* collum.

A f. *hapää* e h. *hábäsä*, vagy erősbült labialissal *hāp-pää* e h. *hāpäsä* tö *hābä* v. *hāpā* alapszóból alakúlnak látszik, ugyanoly képzéssel, melyet a *maksa* „maj“ tön is veszünk észre, ha ezt, mint régibb *mag_ssa* h. valót, az osztj. *mugol*, *mugot* (*mugolo*, *mugodo*), vog. *majte*-vel tartjuk egybe, melyből alaprészü *mugó-* (*maj-*) = f. *mag_s-* válik ki. Egészen olyan alakú szó mint f. *maksa* e h. *mag_ssa* (= oszt. *mugolo*, *mugodo*) pedig itt *hábäsä* mellett *sapsa*, s minthogy amaz tudvalevőleg régibb *sābäsä* helyett van, ez a *sapsa* csak összevont alakú mélyhangú mása a *hábäsä* (*sābäsä*) tőnek. E mellett észre kell vennünk, hogy az oszt.-ban, épen úgy mint a f. *maksa*-nak *mugol*, *mugot*, szintén a *hábäsä* (*sābäsä*) és *sapsa*-nak is felel meg egy *l*, *t* (*d*) képzős alak: osztB. *sabil* (e h. *sāb_sl*), *sāpel*, *sābet* (e h. *sāpel*, *sābet*). Némi eltérés van a jelentésekben: ott „mar (widerrist)“, itt „collum (hals)“; de tudjuk, hogy ezek az állati testen szomszédos részek, s tapasztaltuk is már, hogy a testrészelnevezések, néha kisebb nagyobb terjedelmű testtájra vonatkoznak, sőt érintkező szomszédos részekről is felcserélve használatnak (v. ö. a *tüdő*, *száj*, *szirt*, *hón*, *szügy* cikkeket). Ezen felül az ész. *saps*-nak „vorderbug, oberarm“ és „dick-bein, schinken“ jelentései azt mutatják, hogy e szó általában csak bizonyos „kidudorodó testrészt v. tájat“ („pars tuberosa“-t) jelent, s így nagyon jól ráillik a „coxa, hüfte“-re is (m. *csipő*).

Ugyanazon képzéssel mint a f. *hábäsä*, *sapsa*-t és oszt. *sabil*, *sābet*-et találjuk a lp. *čāpet*, *čāppat* tőt is, melyből a lpF. *čāve* szerint, régibb *čābede* következik (v. ö. lpF. *čāppad*, „niger“ = f. *hābedä*, fent 350. l.); a mord. *sivä*, *sive*, vog. *sip*, *šip*, s végre cser. *šü*, zürj. *si* nyilván csak a *hábäsä* (*sābäsä*)-beli *hābä*, *sābä* alapszónak másai. A magyarban a *csipő* tö ugyanebből, de alkalmasint más képzővel mint a f. *hábäsä*, *sapsa*, t. i. *-va*, *-ve* (= *-ma*, *-me*) neutralis értékű névszó-végképzővel alakult (v. ö. a *kilgró*, *tetű* cikkeket), miszerint *csipő* régibb *csipeve* h., egy képezhető finn * *hā-bāme*-nek felelne meg.

vö. csusz-

Nyf. Szótár

393. **csiszol** (*csiszolni* reiben, poliren, glätten: *el-cs.* abreiben, abwetzen; *csiszoló-kő*); **csisza-kő** wetzstein (Blton: Tájsz.);

csiszam (*csiszamni*, pr. 3. -mik). **csiszamla-** (*csiszam-lani*, pr. 2. -mlik), **csiszamod-** (*csiszamodni*, pr. 3. -dik) prolabi in lubrico (*csiszamós út* via lubrica); *csiszonkázni* glitschen, gleiten, schleifen (auf dem eise, Székl.: Tájsz.).

A m. *csisz-* (*csiszó-*) tö, mely a frequ. -l képzős *csiszol-*, meg a mom. képzős *csiszam-* szerint igének tűnik föl (v. ö. *csisza-kő*, azaz: *csiszó*), maga is már származéknak látszik megragadt -sz (= ug. -sk) képzővel, vagyis olyanak a milyen *csúsz-*, *úsz-*, *kúsz-* vagy akár *isz-* a még meglevő *iv-* (*ivo-*) alaptötől. Ilyen képzés fölvétele mellett, a *csisz-* igetőknek alapszavát megtaláljuk azon mélyhangú *sí-*-ben, melytől *sík* (*síko-*) származik, vagyis, ugor alak szerint, a s.g. „reiben, schleifen“ igében (lásd a 343. lapon). E szerint a m. *csisz-* legközelebbről *csísz-*, *cs.jsz-* helyett való, s az egész *csiszol-* (*cs.jszol-*) a finn *hijo-*, *hivo-*-tól képezhető *hijoskele-*, *hivoskele-* frequentativ alaknak felel meg.

394. **csók** (acc. *csóko-t* osculum, basium); **csókol** (*csókolni* osculari, basiare: *meg-cs.*);

csolk, **csolkol** id. (Dtúl: Nyelvör II, 519):

lp. *čuleste-* osculari: *čulastak* osculum, suavium.
finn. *huule* (n. -li) labium, labrum || észt. *hūle* (n. *hül'*) lippe.

Több nyelv „csók (kuss)“ értelemben használja a „száj (mund)“ szót vagy annak diminutiv alakját: lat. *osculum* (*os*), finn *suu* (*annan suuta* osculari, adok csókot) v. *suukko* (dim.), tót *hubička* (dim. ettől: *huba* száj = orosz *guba* lippe). A lp. *čuleste-* pedig denominativ igének vehető (Nyelv. Köz. X, 24.), melyben az alapnévszó *čule* v. *čula*. Ezzel meg szabályosan egyező a f. *huule* (*hūle*) „lippe“, s ilyen jelentésű szó bizonyosan alkalmas alapja egy „osculari“ denominativ igének (v. ö. finn *suutele-* „osculare“: *suu* száj). — A m. *csolk* (*csolko*) tö -k képzős diminutivum egy megvult *csol* (*csolo*) = f. *hūle* (lp. *čule*)-tól, s így egészen olyan szó mint a tót *hubička* ettől: *huba* (= or. *guba* lippe); a *čol-k*-nak f. *hūle* ellenében rövid vocalisára nézve v. ö. *tele*, *töl-* = f. *täyde*.

FNF. II. 240

VI. 68, 72;

XI. 195.

395. **csomó** nodus, tuber (csomót kötni knoten knüpfen; *takács-csomó* weberknoten; *kákán csomót keres*; *csomós* nodosus: *csomós bot*); fasciculus (*csomó vessző*; *csomóba kötni*):

finn. *solme* (nom. *solmi*), *solmu* nodus (*avata solmusta enodare*), geniculum culmi (halmknoten); *solmuise*, *solmise* (n. -inen) nodosus, *solmea-*, *solmia-* nodare, connectere || észt. *solme* (nom. *sol'm*) knoten, schleife, schlinge.

lp. *čuołm* (*čuołma*) nodus: *čuołmeb nuolet* nodum solvere; *čuołmač* id. (dim.): *čuołmek* nodosus (č. *muor arbor nodosa*) | lpF. *čuołbm* nodus: *čuołmasaš* nodatus.

mord. *šulma* knoten | mordE. *šulmo* knoten, bündel: *šulmov* knotig; *šulma-* knüpfen, binden, zubinden.

V. ö. az *lm*: *m-re* nézve *m. szem* = f. *silmä*, *m. homlok* = f. *kulma*; különben a *m. csomó* csak végképzőjével (*csomó* e h. *csomo-vo*) tér el a f. *solme*, lp. *čuołma* (*čuoł'ma*), mord. *šulma*, *šulmo* tőtől. Úgy látszik, hogy az ily képzős *m. csomó*, de szintén a f. *solmu* is, nomen verbale, egy *m. csom-* (*csomo-*) = f. *solma-*, *solme-* igétől, mely még meg is van a frequ. -sz-l képzős *m. csomoszol-* igében, s melynek szintén meglevő változatai *tom-* és *nyom-* (lásd a *töm-* cikk alatt, 230. 231. ll.). Ennek „premere“ alapjelentése ugyanis módosult ezzé: „ligare“ a zürj. votj. *dom-*, *dum-ban* (lásd a 231. lapon), s nem kell bizonygatni, hogy a *csom-* igét e szorosb értelemben véve, *csomó* mint tkp. „bund, knüpfung“ kifejezheti a „fasciculus“-t és „nodus“-t. Tekintetbe véve a *csom-* (*tom-*) = ug. *t₂lm-* igének további képzett voltát (momentán értékű *m*-vel), az egyszerű rövid végvocalissal (s nem *ó*, *u*-val) való f. *sólme*, lp. *čuołma*, mord. *šulma*, *šulmo* névszót egyenesen a *t₂l-* alapigétől származtathatjuk, úgy mint *nyom-* ige mellett a *nyom* (*nyomo*, ebből: *nyolmo*) „vestigium“ névszót.

396. **csomoszol** (*csomoszolni* stampfen, einstampfen, p.o. trauben: cs. *szőlőt a kádban*; *csomoszó fa*).

Lásd a *töm* cz. alatt (230. l.); v. ö. a *csomó* cikket. A nyilván frequentatív (-sz-l) képzős *csomoszol*-nak alapigéje *csom-* (*csomo-*) „premere“ régibb *čolm-*, s továbbá *tolm-* helyett való, s mint ilyen magashangú társa a *töm*-nek, e h. *tölm-* (v. ö. a *tom-* cikket).

397. **csótolog** (*csótologni* circumire, vagari Kreszn., Tájsz.):

Lásd a *csúsz* czikk alatt.

398. **csovad** (*csovadni* gleiten, ausgleiten: *a kötél kicsovad a kezéből* Dtül: Tájsz.); **csód** (*csódni*, pr. *csódik* id.: *ki-cs. excidere*, elabi), **csósz** (*csósztni* ausrutschen lassen);

suvad (*suradni* von stattem gehen, gyorsan haladni: *suvaadjon ez a munka* Székl.: Kríza).

Lásd a *czúsz* czikk alatt.

399. **csöcs**, *csécs* (acc. *csöcsö-t*, *csécsé-t* uber, mamma: *csöcs-emő* infans lactens; *cs.-bimbó* papilla):

vogB. *šäk* csecs (š. *täl'äx* Brustwarze; *šäkuñ*: š. *ñau-rem* säugling, szopós gyermek [tkp. csecses gy.]) | **vogL.** *šäk* id., *šäkvä* euter, warzen der kuh | **vogK.** *čakup* csecsemő (*čakupet* грудные дѣти Máté 21, 16.); *čakvt-* säugen, *čakvtap* netne a szopotató nőknek (питающимъ сосцами ib. 24, 19).

finn. *säkä*, *säke* (g. *sä'än*, *sä'en*), *säkehe* (n. *sä'e'*) collum ad scapulas (bovis, equi etc.).

Hogy a f. *säkä*, *säke*-nek „collum ad scapulas“, azaz „szügy“-féle jelentése megfér a **vog.** *šäk*-nek „mell, csecs“ jelentésével, lásd a *szügy* cz. alatt (319. l.). Ebben a cikkben már az is van mondva, hogy a f. *säke*-, azaz tkp. *säge*-nek megfelelő magyar mása csak *szej*, *sző*-féle szó lenne: s íme itt megvan ez a *csöcs*-ben e h. *csöcs*, a jelentett tárgyra alkalmas diminutiv -cs (=f. -kse) képzéssel; *csöcs* (e h. *csöcs*) ebből: *cs;jec*s v. *cs;pec*s, egészben megfelel egy képezhető finn *sä'äke*- v. *sä'ekse*-nek (úgy mint *köve*-től *kövecs* a f. *kivekse*-nek).

400. **csödül** (*csödülni* confluere, concurrere: *össze-csödülés* concursus multitudinis Sánd.I.), **csödít** (*csödíteni*: *össze-cs. concitare*, *conglobare*, *zusammenrotten*); **csödelék** zusammengelaufenes volk, tross (Székl.: Tájsz.); **csöcselék** id. (cs. *nép*).

Első tekintetre is kiválik a különböző képzésű *csődül*, *csődel*-(ék) és *csőcsel*-(ék) igeiknek közös alapszavául *cső*-, s könnyen meglátszik az is, hogy az első képzésbeli *csőd*- és *csőcs*- származéktók két azon értékű (t. i. frequentatív) képzővel (-*cs* = -*s*, -*sz* = ug. -*sk*-val, meg -*d* = ug. -*nd*-vel) alakultak. Számba véve, hogy a *csőd*-, *csődel*- és *csőcsel*- igeik „con-currere” jelentésének azon momentuma, mely a lat. „con-” praefixumban van kifejezve, nyilván a szintén „sok egyesek cselekvésére” mutató frequentatív képzésre (-*d*, -*del*, -*csel*) esik, magának a *cső*- alaprésznek az egyszerű „ire, currere, fluere” jelentést tulajdonítjuk; v. ö. a *gyűl* „congregari” ige, mely a *jő*-, *jöv*- „venire (ire)”-nek származéka (lásd a 165. lapon). Az ily jelentésű *cső*-pedig, legközelebb e h. *csöv*-, szintén szabályos mása azon magashangú ugor *s_g*- igeinek, melyhez a m. *siet*- (*sije-t*) is tartozik (lásd a 341. l.), vagyis *csőd*- régiebb *csőved*- (= ug. *s_gnd*-) alakból való; v. ö. *siet* cz. alatt mord. *čine*- e h. *činde*-, *čijende*-, és *csűsz* cz. alatt *csód*- és *csovad*-.

Ugyane *cső*-, illetőleg *cs_v*- = ug. *s_g*-hez fogható még: m. **cselleg** (*csellegni* herumstreichen, schleichen: *csellegve* és *halkán* menének. Gyöngyösi); *cselleg*- e h. *cseleg*-, v. ö. *illeg*- a *jöv*- (ug. *j_{sg}*-) igtől (155. l.) vagy *kullog* az ug. *k_{sg}*-tól. Momentán képzős társalakja **csellen** (*csellenni* „félre csapva elillanni”, p. o. nyúl); v. ö. *illan*- az ug. *j_{sg}*-tól (159. l.).

401. **csög** (acc. *csögö-t* knoten, asknoten: *csög-bög* e h. *csög-bog*; *csögös* knotig: cs. *fa*):

zürjP. *šög*, *seg*, zürj. *šegj* knöchel am fuße (лодышка).
vogP. *šengil* knoten.

lp. *čokle* tumor, tuber: *čoklek* tuberosus (č. *muor* arbor tuberosa, nodosa); — *čakse* tuber: *čaksek* tuberosus.

A m. *csög* (*csögö*) és zürjP. *šög*, *šeg*-ből következő alapalak *s_{ng}* „nodus, tuber” meg is van még a vogP. *šengi-l*-ben. Ennek szintén *l* képzős, tehát teljes alakú másának tűnik föl a lp. *čokle*, mely eredetibb *č_{sgle}*-h. valónak vehető (v. ö. az eltérő mélyhangra nézve lp. *čolle*-, *čolge*-spuere = f. *sylke*-); szintígy lp. *čakse* e h. *čäg-se*, -se képzővel úgy mint lp. *muekse*, *muokse* (f. *maksa*) „máj” az oszt. *mugol* ellenében (v. ö. a 71. lapon).

N. 29: 207.

Kek. f. 154

402. **csök** (csökni, pr. 3. csökik abnehmen, decrescere, im wachstum zurückbleiben: csökött nicht gewachsen Székl.: Tájsz., Kríza); **csökken** (csökkenni herabgehen, fallen, in abfall kommen, nachlassen: csökken az ereje, csökken a gabona ára):

észt. sügav (g. sügava) tier, tiefe || finn. syvä profundus (p. o. mare, radix).

lp. cökquete- considerare, residere; cökkahe- sedere | lpF. cökthane- sich setzen, niedersitzen; cökka- sitzen.

Setälä
Nann. q.

Kétségtelen, hogy az észt sügava e h. sügävä = f. syvä, a mit csak úgy érthetünk, hogy ez utóbbi sygävä, sygevä-féle alakból elrövidült (v. ö. lat. levis, brevis e h. legvis, bregvis = gör. ἐλαχύς, βραχύς). Ez a sügävä pedig nom. agentisnek tűnik föl, s ily alakú szón a „profundus“ jelentés származtatható „merülni, aláereszkedni = demergi, residere“-féle igefogalomból (sügä-), miszerint p. o. „mély víz“ tkp. „merülő (aláereszkedő) víz“, azaz „víz, a melybe ugyancsak merülni, aláereszkedni lehet“; v. ö. mandsu šumin „tief“ és šumci „versunken, untergetaucht“. Ezt a jelentést („untergehen, niedergehen“) tulajdonítva a sügävä-ből kiváló sügä- igének, vele egyezőnek találjuk a lp. cökquete-, cökthane-beli cökke-, cökka-t „considerare, sich niedersetzen“ és (hozzá társult jelentésképen) „sitzen (azaz: „an niederer, tieferer stelle sein“), v. ö. finn istu- „sich setzen“ és „sitzen“; alakra nézve a lp. cökke- consonans-erösbüléssel = f. észt. sügä-, úgy mint takke-, dakka- = f. észt. tege- „tenni“. — A m. csök- (csökö-) töt is lehetne bár így erősbült gutturalissal a f. sügä- másának tartani; de a momentán képzős csökken- tö, mely olyannak tűnik föl mint rikkan- e h. rivkan-, valószínűvé teszi, hogy a csök-beli k már képző, illetőleg hogy a csök- (csökö-) tkp. csökk- (csökkö-) ebből való: csöv-k- (v. ö. szok- e h. szokk-, ebből: szov-k-); így f. sügä-nek aztán a magyarban csöv- felelne meg, rendes gyengülő fejlődéssel (úgy mint f. tege-nek m. tēv-). Tekintetbe jöhet az is, hogy az így kifejlő m. csöv- = f. sügä-, süge- „demergi, considerare“, igéhez lehet még hozzá fogni a magyarból: csücsül, csücsül (csücsülni „niedersitzen“: le-cs.), melyben a csücs- tö -cs (= ug. -sk) frequ. képzős származéknak vehető, csü- e h. csü- = csöv- alapigétől. — Szintígy látszik még a kifejtett f. észt. sügä- (m. csöv-), illetőleg egy ugor s-g-hez tartozónak:

cser. *šinž-* (pr. i. *šinžam*) considerare, leülni; *šinž-* (pr. i. *šinžem*) sedere, ülni; *šind-* deponere (ültetni, letenni); a *s_g-* alapige itt összevonódott *ši-vé*; egy első képzésű *šim-tül* (-n v. -m momentán v. intensív képzővel) van a causativum *šind-*; ugyanettől frequentatív (continuativ) -*ž* (= ug. -*sk*)-val a *šinž-* tö; v. ö. cser. *konč-* és *kojonž-* „apparere”, fent a 101. lapon. — Az itt kifejtett ug. *s_g-*nek még eredetibb *t_g-* alakjáról lásd a *dől* cikket (258—60. ll.).

403. **csuk** (*csukni* claudere, schließen, zumachen: *ajtot, ablakot* cs.; einschließen, einstecken: *malaczokat ólba* cs.):

finn. *tukki-* obturare, obstruere (foramen), occludere (lacunam): *tukkehe* (n. *tuke'*) obturamentum (pfropfen, stöpsel), status obstructionis (*tie on tukkeessa* via est praepedita nive, *panen tukkeesen* claudo, obstruo); *tukko, tukku* id. (*tie on tukossa, panen tukkuun*); *tukkeu-* obturari, obstrui || észt. *tukki-, tükki-* drängen, stopfen (*kiinni t.* feststopfen); (intr.) sich drängen, dringen.

Hogy a m. *csuk-* (*csuko-*) nem egyező a f. *sulke-* (e h. *sulge-* „claudere”) -vel, lásd a *til-* (*tilos, tilt-*) cikk alatt. — Egyébiránt lehet a m. *csuk-* töben mom. (intensív) -*k*-val való képzést sejtteni, a milyennel *szok-* is alakult (e h. *szov-k-*, egy ugor *s_b-* = f. észt. *sobi-* igétől); mert a f. észt. *tukki-* (*tukk_s-*) is lehet régibb *tubk_s-*, *tuvk_s-* ból való, épen úgy mint *hukka* eredetibb *huvka, hubka* [*s_bbka*]-ból (lásd a *sza-kad* cikk alatt, a 261. lapon). Ilyen fölvétel mellett ugyanis lehetne még a m. *csuk-* (f. *tukk_s-*) igéhez hozzá fogni:

zürj. *tupki-* zustopfen, zupfropfen, zuspunden (заткнуть, закупорить): *tupkal-* id. (frequ.), *tupjed* (zürjP. *tupköt, tup-jet* stöpsel, pfropf).

404. **csukor, csokor** (acc. *csukro-t, csukor-t* büschel, strauß: *virág-cs.*; verschlungenes band, masche, schleife: *csukorra kötni*; *csukros* büschelartig: cs. *virág* volle, doppelte blume); **csukorat, csukorék** (gedrängter haufe — von menschen, vich, hühnern: *összegyültek egy csukoratba* Székl.: *Nyelvör I, 135.*)

zürj. zürjP. *čukör* sammlung, versammlung, herde, hauen (собрание, стадо, толпа, гряда: *porš-č'* schweine-herde;

turin-č. sammlung kräuter); č'ukört- sammeln, versammeln.

A m. csukor, csokor (csukora, csukro) és zürj. č'ukör (e h. čukor_s) szembetűnőleg egyező névszótők, úgy látszik -r képzővel alakultak egy csuko (csoko): č'uko alapszóból, s ez nem más mint az ugor s_sg_s „densus, spissus“, melynek különben a m. sok (soka) és zürj. suk és čök felelnek meg (lásd a sok cikket, 346. lapon). Mert ennek a s_sg_s-nak van -r képzős származéka is: észt. sagara, m. gyakor (gyakoro, gyakra); lásd a gyakor cikket (166. l.), v.ö. még a sűrű cikket (a 359. lapon). Ez elemzésnél fogva a m. csukor, csokor-nak alkalmas alapjelentése ez lenne: „densus, spissus quid.“

405. csurka darm, wurst (Dtül: Tájsz., Nyelvör III, 141. I, 380.: kigyútt a csurkája):

Lásd a húr cikket (a 138. lapon). Sziszegő kezdőhangzójával a csurka eredetibb alak = hurka; következik mint a húr-nak mása csúr = f. suole.

v.ö. *Čisvol*
Nyút. Szót.

406. csúsz (csúszni, pr. 3. csúsz, csúszik serpere, repere, labi, gleiten: csúsz a kígyó, csúszik a szán: csúszni-mászni; ki-cs. elabi, be-cs. irrepere, illabi; csúszós lubricus); csúszkál-ni id. (frequ.), csuszszan-ni id. (mom.), csuszam-, csuszamla- (csuszamni, -mlani, pr. 3. -mik, -mlik prolabi in lubrico MA.).

Úgy mint a m. kúsz- az ugor k_sg- „fluere, currere“ igétől (lásd fent 51. l.), a szintén bizonyos haladó mozgást jelentő csúsz- is származtatható a száll- cikkben (276. sz.) kifejtett ugor s_sg- igétől, melynek finn alakja: saa- (venire, se conferre) és suu- (suunta directio viae). E szerint a s_sg- „ire, fluere“ igének megfelel a m. czúsz-ból csú-; az -sz képző frequentatív értékű (= ug. -sk) úgy mint úsz-ban a f. ui- mellett; vagyis: a m. csúsz- össze van vonva ilyen régiebb alakból: cs_sv_ssz- (= ug. s_sg_ssk-). E képzésre nézve egyezők a m. csúsz-val az ug. s_sg-nak ezen származékai: oszt. šuš-, šuš- „gehen, vorübergehen“, vog. suos-, sös-, šuoš- „sich richten, überkommen“, mord. šači, šačo-, čačo-

„nasci“, cser. *šoč-, čoč-* „nasci“, zürj. *č'uš-* „nasci“ (lásd fent a 276. 277. lapokon); az utóbbihoz járulhat még, mint képzővesztett nomen verbale, zürjP. *č'ož* „schnell, rasch, mutwillig, szilaj (скорый, птзвый)“ és zürj. *č'ož* „zeitdauer (продолжение времени)“ tkr. „verlauf, cursus (temporis)“, v. ö. finn *kaute* (fent 74. l.). Szintén ide vonható még: lp. *cuoce-* „aggredi, incipere“ és *čokče-* „ascendere, elevari“ (v. ö. lp. *kvoce-* [kuoce-] „currere“ és „scandere“, az ugor *k_sg-* igétől fent 75. lapon). — Végre a m. **csúsz** v. **csúz** névszó is alakilag azon egy a *csúsz-* igetövel, s lehet is ettől való képzővesztett nomen verbale (v. ö. *gond, híd*); hiszen *csúsz* v. *csúz* oly nyavalyát jelent, melynek Göcsejben, Baranyában „*folynosó*“a neve (v. ö. *ἐσῦμα*; Sándor Istvánnál *csúsz* „erysipelas“, v. ö. német *rot-lauf*).

Myr. Xvii.
167.

Egyébiránt a m. *csúsz*-nak régibb *cs_sv_ssz-*ból való eredete mellett szól még a vele egyet jelentő m. **csovad** ige (*csovadni* „gleiten, ausgleiten“: a *kötél kicsovadt kezéből* Dtúl: Tájsz.) vagy összevonva **csód-** (*kicsódik* „excidere, elabi“, caus. **csószt-** e h. *csovaszt-* „ausrutschen lassen“); ez a *csovad-*, *csód-* ugyanis csak annyiban különbözik *csúsz*-tól, hogy a *cs_sv-* (=ug. *s_sg-*) alapigétől *-sz* (=ug. *-sk*) helyett *-d* (=ug. *-nd*) frequentatív képzővel alakult. S végre ugyanez egyszerű alaptól (*cs_sv-* = ug. *s_sg-*) még más képzéssel alakultak:

csótolog („circumire, vagari“ Dtúl: Kreszn., Tájsz.); első képzésű származék *csót-* momentán (intensív) *-t* képzővel, úgy mint ug. *j_sg-*-tól *jut-*, v. ö. *k_sv-* = ug. *k_sg-*-tól m. *kótolog* (fent a 35. lapon). Tekintve, hogy a m. *kajtat-*, *kutat-* ige másául *katat-* is fordul elé (pedig ez is az ug. *k_sg-*hoz tartozó: lásd a *kutat* cikket, 73. sz.), a *csót*-val egyazonnak vehető még *csat-* (legközelebb e h. *csajt-*) ebben:

Szmonyi:
A m. nyelv
II. 214.

sullog (*sullogni* „schleichend gehen“, MNySz., Nyelvőr II, 272.): v. ö. *kullog-* és *hull-* az ugor *k_sg-* igétől (81. l.); e szerint *sull-* e h. *s_svl-* olyan mása a *szalad* (e h. *szallad*)-beli *szal-* (*szall-*)-nak, mint *hull-*, *kull-* a *halad* (*hallad*)-beli *hal-*, *hall*-nak (lásd a 274. lapon); v. ö. zürj. *č'ulal-* „fließen, vorübergehen“, vogL. *šulimt-* „kriechen“, *šulent-* „schleichen“ (277. l.); az ug. *s_sg-* igének magyar *suv-* alakja ebben: **suvad-** („gyorsan haladni, von staten gehen“: *suvadjon ez a munka* Székl.: Kríza).

407. **csücsül, csücsül** (*csücsülni* niedersitzen: *le-cs.*):
lásd a *csök* czikk alatt.

408. **csülk, csülök** (acc. *csülkö-t* öhr, öhse eines strik-
kes: *kötél csülke*):

mord. *kilgikš, kilgeks* schlinge | mordE. *kilgokš, kilkš* id.

V. ö. a *telek* (*telke-t*) czikket, a 243. lapon. Ez a *telke* pedig e h. *kelke* diminutivalak (*-ka, -ke* képzővel) egy megvult *kel-* (*kele*) = zürj. *köl*, f. észt *köyde-től* (v. ö. m. *tele* = f. *täyde*, vogK. *tagle*). Könnyen látható, hogy ez a *kele* = f. *köyde* szintén régiebb *kęgle-, kęgde* h. való, s ezt megtaláljuk még a *-kš* dim. képzőt elválasztva a mord. *kilgeks*-ben: *kilge* e h. *kigle* (v. ö. a metathesisre nézve mord. *tolga* toll = oszt. *togol, togli-*, és a *d : l* cserére nézve, mely különben a mordvinban nem közönséges, mord. *tol* tűz = oszt. *tuget, tūt*, vog. *taut*).

kaas. s-lank
103.

409. **csün, csün** (*csünni*, pr. 3. *csűnik* languescere, tabescere, aegrotare MA., im wachstum zurückbleiben, verkümmern, siechen Tájsz.; *csünött* nyomorult [p. o. marha], lankadt [p. o. virág] Csköz: Nyelvőr I, 232):

sinl-, sinl-, sinyl- (*sinleni*, pr. 3. *sinlik* tabescere, morbo confici MA.: *sinlő* languens, contabescens; *sinlődik* siecht, kränkelt); **sind-** (*sinden*, pr. 3. *sindik* languere, tabescere, hinsiechen: *nem él, hanem sindik a beteg* Pázm.), **sindevés** (*sindevészni* lassanként fogyni, kränkeln, hinsiechen Székl.: Tájsz.):

zürj. *čīn-* [verlust erleiden, abnehmen]: *čīnöm* verlust, schaden (убытокъ), *činti-* vermindern, verringern (убавлять) | zürjP. *čīn-* sich vermindern, abnehmen, geringer werden; *čīnli-* id (frequ.): *čīnöm* verlust, abnahme, *činti-* vermindern || votj. *čond-* mager werden, sich abzehren.

Kiindúlva a *csün-, sinl-, sind-* igék „fogyni (eröben)“-féle alapjelentéséből, meg a nyújtott vocalissal való *csün-, sín-* alakból, melyet tapasztalás szerint eredetibbnek kell tartanunk, a m. *csün-, sín-* töben bátran csak a *szün-* igének

mását láthatjuk. Hiszen a „fogyás“-sal szorosan társuló fogalom a „végződés, megszűnés“: v.ö. *mind fogytig* = egész „végig“, *élete fogytig* = „végéig“. E szerint a *szűn*-vel egybeállított osztB. *sogon-*, *sogni-* megfelel a m. *csin-*, *sín-*nek is, illetőleg ez is régibb *cs₂jn-*, *s₂jn-*-ból való; szintígy az itt fölhozott zürj. *čín-* = osztB. *sogni-* (v.ö. zürj. *tíl toll* = osztB. *togol, togli-*). — Jóformán ide való még ez is: finn. *huono* „macer, debilis, infirmus, pravae indolis (tulén huonoksi macresco) | észt. *hõn* (g. *hõnu*) „mager, abgezehrt“; azaz: f. *huono* e h. *hõno*, észt. *hõnu* egy fölvehető *hõn-* (*hõne-*) „fogyni“ igétől való nomen verbale; *hõn-* pedig = oszt. *sogon-*, *sogni-*.

410. **czelleng** (*czellengeni* sich herumtreiben, tekeregni MNySz., Nyelvör II, 426.);

czellekéz (*czellekézni* „czankózní“ Heltai: Kreszn., azaz: herumschleichen, herumirren MNySz.).

Az e két igéből kiváló alaptő *czelle-* = *cselle-* ebben: *cselleg*, *csellen* (lásd a *csődül* czikk végén, 375. l.); az egész *czellekéz-* pedig a szintezén *cselle-*-ből fejtegetett *cselekész-* (*cseleked-*) frequ. képzős igével találkozik össze (lásd a 364. lapon).

411. **czipel, czepel** (*czipelni* schleppen: *el-cz.* weg-schleppen);

czipál, czibál (*czipálni, czibálni* zerren, ziehen: p.o. *vkit hajánál v. ruhájánál fogva* einen bei den haaren od. am kleide; *meg-cz.*):

Lásd a *szop-* czikk alatt (307. l.).

412. **czirmos** schmutzig, russig (*cz. arcz, cz. ruha*); aschgrau (*cz. macska*); **czirmol** (*czirmolni* beschmutzen: *arczját be-cz.* Szabó D.); **szurmos** schwärzlich (SzD. „feketelő“: sz. *farkas*):

A *czirmos* és *czirmol*-ból kiváló *czirmo* tő („schmutz, graue farbe“), melynek *szurmos*-ban még *szurmo* változata is van, a *szirtos, szurtos*-beli *szirto*, *szurto*-val egy közös

szir- (*czir-*), *szur-* alaptöben találkozik össze, melynek megint a *szürke*-beli *szür-* a magashangba átcsapott mása (lásd a *szürke* cikket, 321. l.) Ez alaptöből, melynek ugor alakja *s_{gr}* (= oszt. *sur*, lp. *čuong*) a *czirmo*, *szurmo* tö jóformán azon *m_s*, *m_s* (f. *-me*) névszóképzővel alakult, melyet a magyarban nem ritkán *-ny* és *-v* (*-vo*, *-ve*) alakban is találunk (v.ö. a *savanyú*, *kígyó*, *tetű* cikkeket).

Egyenesen az *-m* képzős *m. czirmo*, *szurmo* töhöz sorakozónak látszik a finn *harmaa*, *harmaja* „cinereus, canus“ (a lívben: *zirmi*: azaz, *zirmise*, v.ö. nom. plur. *zirmist*); csak az a baj, hogy a litván *szirmas* (olv. *širmas*, fem. *szirmá*) „grauschimmelig“, *szirmys* „grauschimmel“ = lett *sirms* „grau, silbergrau“ és *sirmajs* v. *sirmis* „grauschimmel“ a finn *harmaja* (lív. *zirmi*)-nek eredeti voltát legalább is nagyon kétségesse teszik (meg kell jegyezni, hogy litv. lett *sirmis*, *sirmajs*-nak a töje tkp. *sirmaja* s ennek a f. *harmaja* tökéletes másolatát tünteti föl; a litvánból kölcsönvett szó pedig amúgy is több van a finnben, v.ö. a *híd* cz. alatt a 98. lapon).

413. **czirógat, czirogat** (*czirógatni* streicheln; lieb-kosen: *macskát cz.*), **czirókál** (*czirókálni* id.: Szabó D., Dugonics).

Az e két igéből kiváló *cziró-* tö jóformán *czírol-* helyett való (*czírolgat*, *czírolkál*); ez a *czírol-* pedig mása a *súrol-* „fricare, terere“ igének, melynek magashangú társa *töröl-*. S így, a mint *súrol*-ban *súr-* (*súro-*), itt is további alaptö: *czir-* (*czíro-*), mely *i* vocaliséval épen úgy változott el a fölvehető ugor *s_{gr}*, *t_{gr}*- alakból (lásd a *súrol* cikk alatt), mint *nyir-* (*nyíro-*) egy ugor *n_{gr}*-ből (v.ö. osztB. *úgor-*, *нохри-* hobeln, behobeln, *срорать*; *нохреп* messer). E szerint a *czir-* tö megelőző *czír-*, *cz_jr-* alakokból fejthető meg.

N. Ny.

A szókezdő *m. n* dentalis nasalisnak valamennyi többi ugor nyelvben is rendesen *n* felel meg, néhány esetet kivéve, hol az hangcsere útján eredetibb *m* vagy *l* helyébe lépett (v. ö. *m*: *n*-re nézve a *nád*, *nagy*, *nevet*- cikkek; *l*: *n*-re nézve a *nehéz* cz.), meg a dentalis (eredetileg lágy) explosívával váltakozó *n*-nek e példáját: *nap* „sol, dies“.

Az *n*-től szorosan megkülönböztetve divatozik a magyarban a palatalis *ń* (*ny*) is szókezdőül, még pedig elég-számú mind magashangú, mind mélyhangú szókban, melyeknek az *n*-esekkel semmi közük; csak egyikét 'magashangú szó van, melyet az általánosabb és régibb *n* mellett némely tájszólás most *ny*-vel is ejt: *nyőni* és *nőni* (de nem egy-szersmind *nyevelni* = *nevelni*, a mely pedig nyilván a *nő*-, *nőv*- igéhez tartozik), *nyőstény* és *nőstény* femella (de nem *nyő* is = *nő* femina). — A többi ugor főnyelvek közül csak a következő három él a dentalis *n*-en kívül palatalis *ń*-vel mint rendes kezdőhangzóval: a lapp, a vogul-oszt-ják, a zürjén-votják; alig számbavehető kivétellel ellenben csak dentalis *n*-vel: a finn (és ész t stb.), a csere-misz (csak egy *ń*-n kezdő magash. szó: *ńökt*- „nyúzni“), a mordvin (*ń*-vel csak: *ńudi* rohrpfeife Reg.-nál, de Ahlq. Wied.-nál *nudi*, *nudej*; *ńúra*-, *ńura*- „schaukeln“, de mordE. Wiedemann szerint *núra*-; meg: *ńurge*- „hängen, schweben“, mely az előbbivel egyalapúnak látszik; az ezekbeli *ńur*-jóformán csak régibb *nür*-nek változata). — E mellett nevezetes körülmény az, hogy a lapp, vogul-osztják és zürjén-votják nyelvek a palatalis *ń*-nek a dentalis *n*-től megkülön-

bőzetestet használatára nézve egymással és a magyarral egyeznek, vagyis e nyelvekben kevés kivétellel ugyanazon szók kezdődnek palatalis *ń*-en, s más szintén azonos szók dentalis *n*-en, a mint a következő példából láthatni (a csak *n*-es nyelvekbeli alakok kettős || után állnak):

magy. *nyal*-ni (lásd alább a cikket) | lp. *ńolo* | vog. *ńaluj*-, *ńalent*- | osztB. *ńalij*-, S. *ńal*-, Irt. *ńadaj*- | zürj. votj. *ńul*- || finn *nuole*- | mord. *nola*- | cser. *nul*-.

magy. *nyál*, *nyálka* (l. a cz.) | lp. *ńaule* | oszt. *ńońil* | zürjP. *ńult* || mord. *nolga*, *nolgo* | ész. *noľg* | finn *nul-ia* *akka*, *nulju*, *ńila*.

magy. *nyíl* (*nyila*-t) (l. a cz.) | lp. *ńuol* | vog. *ńāl* | oszt. *ńol* | zürj. *ńöl* (**ńol*), votj. *ńel* || finn *nuole* | mord. *nal*.

magy. *nyúl* (*nyula*-t) lepus (l. a cz.) | lp. *ńommel*, lpF. *ńoammel* || mord. *numil*, *numolo*.

magy. *nyúl*-ni, *nyújta*-ni (l. a cz.) | lp. *ńuoľas* | vog. *ńüns*- | zürj. *ńuźal*-, *ńuźöd*- (de votj. *nuit*- „ausdehnen“).

magy. *nyuszt* (l. a cz.) | vog. *ńoľs* | oszt. *ńogos* | (votj. *niz*, zürjP. *niza*) || ész. *nugise*, *nugiseja*.

magy. *nyúz*-ni (l. a cz.) | lp. *ńuove*- | vog. *ńuj*- | oszt. *ńāľs*-.

magy. *nyolcz* (l. a cz.) | vog. *ńaľa-lu*, *ńol-lou* | oszt. *ńigelaľ*, *ńiil*.

magy. *nyír*-ni (*nyíró*) (l. a cz.) | oszt. *ńogor*-, *ńogri*- (*ńogrep*) || mord. *nara*-.

magy. *nyáj* (l. a cz.) | oszt. *ńogo*, *ńogoj*, *ńogiľ* | vog. *ńaul*, *ńoul*, *ńovil* | zürj. *jaj*.

magy. *nyárla*-ni (l. a cz.) | oszt. *ńavir*, *ńāver* | vog. *ńeär*, *ńer*.

magy. *nyárs* (l. a cz.) | vog. *ńarši* | oszt. *ńors*i, *ńarse*.

magy. *nyirk*, *nyirok* (l. a cz.) | lp. *ńorite*-, *ńoro*- || mord. *nuľge*-.

magy. *nyom*-ni (l. a cikket; v. ö. *töm*-, *tom*-, fent 231. l.) | vog. *ńaľmt*-.

magy. *nyugod*-ni (l. a cz.) | vog. *ńuntlaľt*- | (lp. *nokka*-) (zürj. votj. *dugdi*-) || finn *nukku*- (és *tukku*-, *taukoa*-).

magy. *nyel-ni* (l. a cz.) | lp. *ńäle-, ńiella-* | vog. *ńalej, ńalt-* | oszt. *ńett- (ńelt-), ńel-* || finn *niele- (nēle-)* | mord. *ńile-* | cser. *nel-*.

magy. *nyelv* (l. a cz.) | lp. *ńalme, ńalbme* | oszt. *ńalim, ńālem* | vog. *ńelm, ńilm* || cser. *jilme*.

magy. *nyer-ni* (l. a cz.) | oszt. *ńerem-* | vog. *ńir-, ńirmt-*.

magy. *nyers* (l. a cz.) | oszt. *ńar* | vog. *ńar, ńoar*.

magy. *nyir-fa* (l. a cz.) | vog. *ńir* | votj. *ńer, zürj. ńör*.

magy. *nyő-ni, nyű-ni (nyövő)* (l. a cz.) | vog. *ńa-* || mord. *nevile-, nevide-*.

magy. *nyű, nyűve-t* (l. a cz.) | lp. *ńavalak, ńivń* | vog. *ńiń* | (oszt. *ńińk, ńińk*).

lp. *ńuokćem, ńuofćam lingua* | oszt. *ńoχśim, ńaχśim* fischkiemen | vog. *ńaχśem id.* || cser. *nośmo id.* — Lásd a *nyil-, nyít-* czikket.

lp. *ńorga, ńuorga knorpeł* | osztB. *ńor id.* || cser. *ńör-gäś id.*

zürj. votj. *ńur, sumpf* | oszt. *ńorom, ńurum id.* | vogL. *ńurm wiese*.

Ellenben egyezőleg *n*-vel való szók a magyar, lapp, vogul-osztják és zürjén-votják nyelvekben:

magy. *ńév, neve-t* (l. a cz.) | lp. *ńamma, ńabma* | vog. *ńām, ńam*, oszt. *nem* | zürj. votj. *ńim*.

magy. *ńéz-ni* (l. a cz.) | oszt. *ńi-* sehen, *ńila* sichtbar | vog. *negl-, nejl-* videri.

magy. *ńő, né* (l. a cz.) | lp. *ńeita, ńiejda*; (*mińeales* nőstény, lpF. *ńigńālas*) | oszt. *ńeń, ne, ni* | vog. *ńē, ńēu* | zürj. votj. *ńil*.

magy. *nap, napa* socrus (l. a cz.) | vog. *anip* | lp. *uo-dnava (*o'naba)*.

magy. *nedv* (l. a cz.) | votj. *ned*.

lp. *nomme-* fascinare, incantare | vog. *ńamt* emlékezet, gondolat, *ńamtĩń* wise, klug; *ńam-* emlékezni, érteni | oszt. *nom-, num-* sich erinnern | votj. *ńodes, nodo* wise, klug; zürj. *ńöd-kĩł* sprichwort.

lp. *ńarke-* nőszni | oszt. *ńerk-* id.

lp. *nadda* manubrium, stiel | vog. *ńáll*, oszt. *ńal, ńul* | (magy. *nyél, nyele-t*).

Az elésorolt esetekhez, hol szókezdő magy. *ny* a lapp, vogul-osztják és zürjén-votják nyelvekbeli szónak kezdő *ń*-jével találkozik össze, még néhány olyat is lehet számítani, hol nasalisnak és (lág)y explosívának váltakozása a palatalis hangsorban megy végbe, t. i. hol szókezdő magyar *gy* (*d'*) az említett nyelvekbeli *ń*-nek felel meg:

magy. *gyermek* (fent 190. sz.) | oszt. *ńaurem*, *ńavirem*
vog. *ńaurem*.

magy. *gyomor* (191. sz.) | oszt. *ńumir* | vog. *ńamr*.

magy. *gyovon-*, *gyohon-*, *gyón-* (192. sz.) | oszt. *ńugom-*,
ńugmi-; *ńult-* | vog. *ńult-*.

E kétféle egyezés, egyrészt a szókezdő palatalis *ń* (*ny*) fejlesztése (melynek esetei közt elég mélyhangú szó is van, hol következő magashangú vocalisnak, p. o. *e*, *i*-nek esetleges jésítő hatása sem főroghot fönn), s másrészt a dentalis *n*-nek megtartása (magashangú szóban is: *néz*, *nő*, *nér*), bizonyosan nem támadott az említett négy ugor főnyelvnek különfejlődésében mint csupa vakesetszerű találkozás, hanem nyilván e nyelveknek megelőző közös életére vagyis egy-voltára utal, melynek korában bizonyos szók elején a palatalis *ń* már megállapodott s aztán mint kész fejlődmény az e nyelv-egységből szétváló külön nyelvekbe is ment át. A szókezdő palatalis *ń*-nek használata tehát egyszersmind hangtani kriterium az ugor nyelvek első szétágazására nézve; megkülönböztethetünk ugyanis az egy ugor alapnyelvből elsőben szétvált két ágat: I. a későbbi lapp, vogul-osztják, zürjén-votják és magyar nyelvek ágát (melyben a pal. *ń* fejlődése ment végbe); II. a finn (szuomi), cseremis és mordvin nyelvek ágát (mely csak dentalis *n* mellett maradt). Az ugor nép- és nyelvterületek fekvése szerint (számon kívül hagyva a többtől messze földre elszakadt magyart) amazt talán északi-ugor, emezt pedig déli-ugor ágnak nevezhetjük *).

*) Hogy azután az I. (északi) ágon belül megint legelőször a lapp nyelv vált el a többi három nyelv (vogul-osztják, zürjén-votják, magyar) complexusától, szintén egy hangtani jelenségből következtethető: abból t. i., hogy a lapp bizonyos szókban

De az I. (északi-ugor) ágbeli nyelvek a szókezdő *ny* és *n*-re nézve némely eltérést is mutatnak, még pedig magashangú szóban, miszerint azt úgy kell fölfognunk, mint a magyarban a fentemlített *nyőstény*-t *nőstény* és csakis *nő* mellett, vagy *nyőni*-t *nőni* és csakis *nevelni* mellett. E szerint külön egyes északi-ugor nyelvben fejlődött *ń* (*ny*)-t láthatunk ezekben: lpF. *ńigñalas* (*niejda*, lpS. *nejta* mellett, l. a *nő*, *né* cikket) | vog. *ńilä*, oszt. *ńeļa*, lpF. *ńállja* négy (de lpS. *nelje*, s vog. *nälimen* „negyven“ még *n*-vel, l. a *négy* cikket) | magy. *nyél* (l. a *cz.*) a lp. *nadda*, vog. *näll*, oszt. *nal*, *ńil* ellenében | lp. *ńeik* (alapszó *ńär*) a m. *nek*, *neké* és zürj. *votj. ńir* ellenében (l. a *nek cz.*). — Ezen kívül a lp. *nokka*-nak m. *nyugod*-, vog. *ńuntlaht*- ellenében a *d:n*-cserének elkésett beállása lehet az oka (l. a *nyugod*- *cz.*) | *votj. ńuit*- (Wied.) a zürj. *ńužal*-, *ńužöd*- ellenében kétségbe vonható (l. a *nyúl*-ni *cz.*) | oszt. *nink*, *ńink* a vog. *ńiñ*, m. *nyű*, lp. *ńavalak* mellett jóformán csak az *i* vocalis miatt lépett régibb *ń*nk helyébe, v. ö. osztlrt. *ńida* = osztS. *ńigelaļ* (*nyolcz*), v. ö. m. *nyuszt*, vog. oszt. *ńoļs*, *ńogos* mellett zürj. *niz*. — Végre: lp. *noite*, *noide*, lpF. *noajde* a vog. *ńajt* „zauberer“ ellenében lehet kölcsönvétel a finnől (*noita*).

A csak egyik ugor ágban lábra kapott palatalis *ń*-nek közös ugor megelőzője, kétség nélkül nagyrészt a dentalis *n* volt, melyet még a másik ugor ágban találunk. Hiszen *ń* (*ny*) ellenében dentalis explosiva (*t*, ered. *d*) is merül föl, mely így megelőző *n*-re utal (*d:n*-cserével): v. ö. *nyaláb*, *nyom*-, *nyugod*-, *nyál*. De egy része a szókezdő *ń*-nek megelőző gutturalisból eredőnek vagyis legközelebből gutturalis nasalis *ń* helyett valónak látszik. Ilyen gutt. *ń* még közönséges szókezdő a szamojéd nyelvcsoporthoz, s hogy eredet-

ny. X. 486.

szóközépi eredeti *d*-t megtartott, míg a többi három nyelv azt *l*-vé változtatta: v. ö. a *velő*, *tele*, *nyél* (*nyele-t*), *aludni* (*álom*) cikkeket, a magy. *-l* denominatív igeképzőt stb. — Miképen haladt azután a jelzett hármas nyelv-egységnek további elágazása, jelesen hogy melyikkel képzett a magyar utoljára egységet, a vogul-osztjákkal-e vagy a zürjén-votjakkal, azt egyelőre még nyílt kérdésnek kell hagynom.

tileg az ugorságban is divatozott az, abból következtethető, hogy szókezdő gutturalis explosiva (*k*, ered. *g*)-vel váltakozó *n*, illetőleg az északi-ugor ágban *ń* merül föl, p. o. finn *kapea* „arctus, angustus“ és *nupea* „arctus (knapp)“ | finn *kova* „hart, stark, fest“ és vogB. *ńobiš* „fest, stark“ | f. *kuono* „schnauze“ és szintén mélyhangú lp. *ńuone* „nase“ (f. *nenä* „nase“-ról l. a *nek* cz. alatt) | f. *karkaa-*, *karkaja-* (e h. *kar-gada-*, *kargajda-*) „currere, fugere“ (cser. *kurguz-* id., mordE. *k,ra-* ebben: *kravto-* jagen) és magy. *nyargal-* „rennen, galoppiren“. Ezekben ugyanis nyilván a *d*: *n*, *b*: *m*-félékhez hasonló explosiva *ń* nasalis-csere mutatkozik, melynél fogva mint a guttur. explosívát (*k*, illetőleg *g*) fölváltó nasalis elsőben *ń*-nek kellett keletkeznie. Az így felveendő *g*:*ń*-csere még elé is fordul a manžu és tunguz nyelvek közt, hol egyszersmind az *ń* helyébe azután *n* lép, p. o. manžu *gala* „kéz“: tung. *ńāla*, *nala* | mžu. *gele-* „félni“: tung. *ńālā-*, *nālā-* | mžu. *gene-* „menni“: tung. *ńänā-*, *nänā-* | mžu. *golmin* „hosszú“: tung. *ńonim*, *nonim*. — Ugyancsak ilyen régibb *g* (*k*): *ń*- cserére visszavezethetőnek látszik finn szókezdő *j*-nek és északi-ugor *ń* (*ny*)-nek megfelelése (lásd a *nyuvad* cikket); ez a *j* t. i. *g* (*k*)-ból valónak vehető (v. ö. finn *jul-mukse* = lp. *kuolmes*, lásd a *hám* cikket, 85. 86. ll.).

Ethnogr. V. 178.

szkr. nádá-
(Ny. 29: 158).

414. **nád** (acc. *náda-t* arundo, rohr, schilfrohr: *nád-szál* rohrstengel; *nádas* mit rohr bewachsen, röhricht):

mord. *manda* stock | mordE. *mando* id.

„*ńudej*, *ńudi* „schilfrohr“

Első tekintetre a m. *nád*-hoz közelebb állónak látszik a mord. *nudi* „rohrpfeife“ (*nudiks* rohr; mordE. *nudej* schilf, rohr, rohrflöte), Reg. szerint *ńudi* (mordE. *ńude*); lásd Szóegy. 392. De a mord. *nudi* nyilván magashangú szó, melynek *u*-ja *ü* helyett való, a mire még a *ńudi* alak is mutat (v. ö. *śat* nom. plur. ettől: *sä* „az“; szintilyen az *u* a mordE. *udeme*-ben = f. *ytime*; v. ö. a *köröm* cz. alatt mord. *kurmes*, fent 44. l.) Azután meg nyelvtörténeti értékre nézve más a mord. *-d*, más a magy. *-d*; az utóbbi rendszeren eredetibb *nd* helyett való, mely a mordvinban nem vált *d*-vé,

hanem meg szokott maradni *nd*-nek, vagy inkább a *d*-nek elejtésével *n*-vé vált (mordE. *kadno* = mordM. *kadĩndĩ*-, frequ. alak ettől: *kado*-, *kadĩ*- „hagyni“; mordE. *mokšna* = mordM. *mokšinda* „ököl“ = cser. *moškundo*). Végre a *m. náda* tőnek hosszú *á*-ja is kíván magyarázatot. Ezt pedig megtaláljuk egy eredetibb **nanda* alakban, melyre a *d* is utal; ebből *náda* az eltűnt nasalist pótló vocalisnyújtással (v. ö. *ad*- mellett még *ád*- is = f. *anda*-; v. ö. *hág* = vog. *kang*-). Az e szerint kívánt **nanda*-val nem a mord. *nudi*, de igen is a mord. *manda*, *mando* egyeztethető, tekintetbe véve hogy a szókezdő *n* a magyarban is többször régiebb *m* helyébe lépett (v. ö. *nevet*- és *mevet*-). A „stock“ és „schilf, rohr“ is meglehetősen egyet tesznek (bizonyos növény- vagy fa- „szálat“), v. ö. franczia *canne* „schilf, rohr; rohrstock, stab“, orosz *trost'* „rohr, schilfrohr“ és „stock.“

Hogy ez esetben az *m*-es alak (*manda*) az eredetibb, valószínűvé teszi a cser. *vondo* (cserM. *panda*) „szál, bot“, mely *m:v* (*m:b*)-cserével a mord. *manda* másának tűnik föl (*panda* e h. *banda*, v. ö. a szókezdő *p*, *b*-hez való előjegyzetet). — A finn *mäntä* (g. *männän*) „butterstöbel, quirl (habaró fa)“ szót is még ide vonnám, ha a lett *mente*, *mentra* „maischholz, ruder“, litván *menturis* „quirl“ annak eredeti finn voltát nem tenné kétségsé.

415. **nagy** (acc. *nagyo-t* magnus, grandis: *nagy fa*, *n. erdő*, *n. öröm*; *nagy urak* proceres, magnates; *had-nagy* heerführer [most: lieutenant], *vár-nagy* burgvogt, *falu-n.* [fol-nagy] dorfrichter, gemeindemeister; *nagyon* magnopere, valde):

votj. *mod* herr, oberer; *modes* vornehm.

Igen közönségesen szolgál „magnus“-féle szó mindenféle „praepositus“ jelelésére: v. ö. *magister*, *magistratus* (*magnus* comparativusától: *magius*- h. *magis*-), orosz *bojar*, *bojarin* dominus (régibb alak: *boljar*, v. ö. *болше* mehr, *больши* major); maga a *m. nagy* ezekben: *had-nagy*, *vár-nagy*, *falu-nagy*. E szerint a votj. *mod*-nak is a „magnus“ alapjelentést tulajdoníthatjuk, ha különben e szóval a *m. nagy* alakilag egyeztethető, vagy még más ugor nyelvben ezt jelentő mása mutatható ki.

A votj. *mod*-val pedig mindenké elötte egyező a lapp *modde* „multus, plures“, tehát a „magnus“-val lényegesen egyet-jelentő szó (v. ö. német *mehr* = gót *mais* mehr, *maiza*

größer: „mehr, comparativ des begriffes groß, mit welchem sich dann der begriff viel mischt“ Weigand, D. Wbuch). Meg kell jegyezni, hogy a lp. *modde* (lpF. lpE. *moadde*) valóban névszótő, melytől p.o. nom. plur. *moddeh* (*moddeh almačeh* multi homines), s így nehezen van igazuk Lönnotnak (Enare-lapp. Dialekt) s utána Thomsennek (Einfl., 156. l.), kik azt a finn *mone* „mancher, viel“-nek *monta* (e h. *monda*) casus partitivus alakjától származtatják; a finn *mone* meg Thomsen szerint a germánságból eredne (gót. *manag-s* viel, *managei* menge). De lp. *modde* a votj. *mod* mellett egyszersmind régiebb *m.nd.* alakra utal, s tekintve hogy a finn nyelv a *g*, *d*, *b* előtt álló nasaliszhoz általán véve erősebben ragaszkodik, talán maga a finn *mone* sem idegen eredetű, a mi amúgy is a szónak fogalmánál fogva kissé föltetsző, hanem régiebb *monde*-ből vált (*monne*-n át); v.ö. f. *kiinni*, *kiini* „fest, nicht los“ ebből: *kiindi* = lpF. *gidda*. A f. *mone*-nak ily fölfogása mellett a lív *mūnda*, *mōnda* (nom. plur. *mūndad*) „mancher, einige“ sem tűnnék föl irregularitásnak (= f. *monta* partitivus). — Legfontosabb momentum azonban e kérdésben még az, hogy az említett eredeti *m.nd.* töalak még fön van egy olyan ugor nyelvben, melyre bajosan lehet germánságból való kölcsönvételt rá fogni. A vogulban ugyanis *mont* teszen „kor, aetas“-t (vogK. *višne montel* „Kis kortól fogva“ Máté 19, 20), azaz relativ „nagyság“-ot (v.ö. a *kora*, *kor* cikket, fent 37. 38. ll.). — S végre szolgálhat még szintén a *m.nd.* tönek bizonyítékául a cser. *mündür* „messzeség“ (*mündürnő* „messze, távol, procul“), azaz „magnum spatium“; tekintve hogy a cseremiszb en néha magashangra való átcsapás tapasztalható (lásd a *sűrű* cz. alatt cser. *šüdö* e h. *šudo*, *šürgö* e h. *šurgo*, *šugro*; v.ö. cser. *tüükt-* és *tunukt-* tanítani, *numal* és cserM. *nimäl*, *nömäl* „alul való“), fölvehető hogy *mündür* e h. *mundur* egy *mundo* alaptőnek -r képzős származéka (v.ö. cser. *enger*, *angir* „hamus“ a finn *onge* mellett; v.ö. cser. *mogur*, *mongir* „test“ a *maga* [*magam*, *magad* stb.] cikkben).

A magyarban a kifejtett ugor *m.nd.* tönek szabályos mása a szókezdő *m*: *n*-cserét is elfogadva, szorosan ez lenne: *nad.* vagy pótlónyújtással *nád.* (v.ö. *ad-*, *ád-* = f. *anda-*), s meg kell engedni, hogy a *nado* alak *nagyo-* (*nado*)-vá is válhatott, ha azt látjuk hogy p.o. *mégye-* e h. *mëngye-*, *mënde-* (*mënde-*) már rég óta divatos. A *nád.* alaknak meg talán a *nádor* (*ispán*)-ban maradt fön a nyoma, ha e szónak csakugyan a *nagy* szolgál alapul, a mi elég valószínű is (lásd a MNySzótárában a *nádor* cikket).

416. **nap** (acc. *napo-t* sol, dies: *nap-kelet* oriens, *nap-nyugat* occident; *nap here* aestus solis: egész *nap* tota dies; *hol-nap* cras, *hó-nap* mensis; *nappal* interdiu: éjjel *nappal*):

Ethnographia 12 49.
Yk. XXI.
 444.

Kiindulva a minden esetre első „sol“ (= lux, splendor) jelentésből a m. *napo-t* bátran az osztB. *novi* „lux, lucidus, albus (свѣтъ, свѣтлый, бѣлый)“, osztIrt. *nova* „albus“ szóval lehetne egybefogni, ha ennek osztS. alakja nem volna *nevi* és *nogi*, a mely pedig azt mutatja, hogy a *v* itt *g*-ből való (v. ö. oszt. *xorij-* a *hajt-* cikkben, 73. l., oszt. *jiv-* és *jig-*, *juv-* és *jug-* a *jő* cikkben, 153. 154. ll.).

A *nap*-nak bizonyos időszak-féle jelentését („dies“, *hó-nap*“) tekintve. egybevetethetőnek látszik az osztB. *nubit* „aetas“ (вѣкъ; adj. *nuptin* lang dauernd, dauerhaft: вѣковый, прочный) = vog. *nat* id. Amde ez a jelentés nyilván csak a „sol“-féle után következik, s nem hihető, hogy a magyarnak eredetileg kétféle, merőben külön eredetű *nap*-ja volt, egyike „sol“, másika „dies (s egyéb idő-szak)“ jelentéssel. Hiszen másutt is egyazon szó teszen „sol“-t és „dies“-t: f. *päivä*, cser. *keče*, mord. *ši*, *či*. Ezen kívül a m. *hét* = oszt. *tabet*, *labit* után ítélve (lásd a 133. l.), az oszt. *nubit* (vog. *nat*)-nak aligha *nap* lett volna mása a magyarban.

Számba jöhet még mint csakugyan „sol“-t jelentő szó az osztB. (Obd.) *naj* szó = vogB. *naj* „ignis“; de ez sehogy sem fér össze, hangalakra nézve, a m. *napo* tövel, melynek *p*-jét nem magyarázhatjuk meg képzőnek.

Ezen ki nem elégitő hasonlítások ellenében most valószínűnek tartom, hogy a m. *nap* (*napo*) mint képzőtelen nomen verbale az ugor *t₃b-* „splendere, calere“ igéhez tartozik (lásd a *tavas* cz. alatt, 189. l.), melynek amúgy is erősbült *p*-vel és lágy kezdőhangzóval való *gyop-* alakja is van a magyarban (*gyopon-*, *gyapon-* „exardescere“). Annál fogva, hogy itt legközelebből *d*-ből lett *gy* (*d*) merül föl, magának az ugor *t₃b-* igének is eredetibb kezdőhangzóul *d* tulajdonítható (lásd a *T*-hez való előjegyzetet, fent 174. l.) vagyis eredetibb *d₃b-* alakja vehető föl, a melylyel *d:n*-cserével támadt *n₃b-* alak is megfér (lásd a *töm-* cz. alatt, 231. l.). Ezt a *n₃b-* (= *t₃b-*, illetőleg *d₃b-*) „splendere, ardere, calere“ alapszóalakot föl is tünteti még ez az észt szó: *nabeda*, nom. *nabe* (parallelwort zu *kabe*): *kabe ja nabe* „nett, sauber“, azaz a. m. „splendidus, lucidus“; v. ö. a *t₃b-* (*d₃b-*) alaktól: észt. *hobeda* = f. *hopea* e h. *hobeda* „argentum“ (fent 189. l.). Véleményem szerint ez a *n₃b-* (= *d₃b-*) „splendere“ ige vált a magyarban *n₃p*-vá (v. ö. *gyopon-*), s a *nap* (*napo*)

„sol, dies“ vele egyező névszótó illöképen ezt teszi „lux, splendor“.

Nk. 24-453.

417. **nap, napa** (acc. *napa-t* socrus; *napam* socrus mea, *napa* v. *napája* socrus ejus; meny ő *napa* ellen és *nap* ő menyé ellen Münch. cod.):

finn. *anoppi*, *anoppe* (n. -*ppi*) socrus.

lp. *vuodnar*, *vuodna* socrus (*vuodnavam*, *vuodnam* *napa*) | lpF. *vuone* id.

vogB. *anip* schwiegermutter, *napa*. *ānēp*

A lp. *vuodnav* azaz *vuonav*, teljes tő *vuonava*, jóformán e h. *vuonaba*, megfelel kezdő szótagjával (*vu-*) is a finn *anoppe*-nak; egyéb esetek, hol szókezdő finn *a* vagy *o* ellenében a lappban *vu-* mutatkozik: *vuole* = f. *ala* (m. *al*: alatt, alá stb.), *vuoppa* socer: f. *appe*, *vuorbe* sors: f. *arpa*, *vuoje*- vehi: f. *aja*-, *vuodna* fortuna prospera: f. *onne*, *vuogg* hamus: f. *onke* (*onge*), *vuokse*- vomere: f. *okse-nta*-, *vuosete*- monstrare: f. *osoitta*-, *vuovd* arbor cava: f. *onte* (*onde*, nom. *onsi* cavum, v.ö. m. *odu*). E szerint a lp. *vuonaba* csak a. m. *a'naba* v. *o'naba* = f. *anoppe*, vog. *anip*. — Hogy a m. *napa*-ban ilyen szónak kezdő vocalisa elenyészett, nyilván olyan korra mutat, melyben a magyar még nem oly kivétel nélkül, mint mostan, csakis a szónak első tagjára ejtette a hangsúlyt; meg kell jegyezni, hogy némely ugor nyelv (p. o. a cseremis, mordvin, zürjén) sem szorítja épen csak az első szótagra a főhangsúlyt.

418. **nász** nuptiae (pōmpa nuptialis PPáp.: *nász-nagy* trauungszeuge, beistand, *nász-anya* hochzeitmutter, ehestif-
terin; *nász-atya* hochzeitvater, nuptiarum conciliator; *nász-nép* convivae nuptiales); **nászoló** (n. *leány* = *nász-leány* brautjungfer, kranzeljungfer):

finn. *nai-* conjugium inire, uxorem ducere: *naipa* maturus conjugio (sc. vir), *naima-ikä* aetas conjugio matura, *naima-runo* carmen nuptiale; *naitta-* verheiraten (einen sohn, eine tochter); *naise* (nom. *nainen*) femina nubilis, f. nupta, uxor: *nais-puoli* sexus femininus, *nais-koira* canis femina; — *naara* femina brutorum; adultera, meretrix; *naarakse* (nom. *naaras*) id.: *naaras-koira* canis femina || ész.

naeze (n. naene) weib (gattin, frauenzimmer: *naita-* (pr. i. *naidan*) heiraten lassen, verheiraten.

lp. *nisun uxor*, femina: *nisuneb valdet uxorem ducere*
| lpF. *nisson id.*; — *naitte-* verheiraten | lpE. *najje-* heiraten.

vog. naj, vogk. naj frae Nr. XIX. 146.

V. ö. a *nő*, né cikket. — Az itt elősorolt szók mind egy „femina, uxor“-t jelentő mélyhangú alapszónak származékai, melynek magashangú párja éppen a *nő*, né és rokonaiban van meg. Magának ez alapszónak finn alakja, úgy látszik *naa* (*nā*) volt (v. ö. *naa-ra*), melytől a meglevő *naise* tő a diminutiv *-ise* (eredetibb *-kse*) képzővel készült, úgy mint *maa-ból* *ise*-féle adj. *maise*, vagy *pää-től* *päise*. A f. *nai-* ige meg szintén ettől a *naa-tól* való denominativum, a milyen a magyarban *nő-től* a *nősz-* ige; a *-i*-féle finn denominativképzésről lásd Nyelvt. Közl. X. 12. (p. o. *poika* fiútól: *poiki-* fiadzani, *muna ovum*: *muni-* ova parere, *pesä* nidus: *pesi-* nidificare). — Arra nézve, hogy a f. *naara-t* helyesen így lehet taglalni: *naa-ra*, v. ö. a *koira* „canis“, kül. „c. mas“ szót, melytől a *naarakse* „femina“-nak megfelelő *koirakse* (n. *koiras*) „mas, masculus“ van (*koiras-susi*, *k-teiri*; *koiras ja naaras* mas et femina animalium); a *koira-ból* pedig kiválik alaprészül *koi*, melynek az oszt. *χuj*, *χοj*; *χο* (osztS. *kuj*, *ku*), *vog. kuj* „mann, männchen“ felel meg. — Magának a *naa* alapszónak azonban eredetibb ugor alakjául, a magashangú *nő*-nek *nsgs*, *nsgs*-féle alapalakjához képest, jóformán ez vehető föl: *nsgs*, *nsgs*, s ebből a magyarban **naja*, *nojo*-féle alak válhatott, melynek a meglevő *nász*-ban származékát kell látnunk. Csak azt bajos eldönteni, milyen módon alakult e származék. Lehet hogy a *nász* egyenesen a **naja*, *nojo* nészótótól való névszótó *-sz* (=s, ugor *-ks*) képzővel, a milyen a finnben *naa-tól* *naise*, vagyis *nász*, ebből: **naja-sz*, miszerint a szó „uxor-ra (azaz éppen most leendő uxor-ra) vonatkozót“ (attributumúl, p. o. *nász-vendég-ség*), vagy abstract főnévi értelemben véve az „uxorságot“, (azaz szorosban „csak most iniálendő uxorságot“) jelentené. De lehet az is, hogy a **naja* (=f. *naa*) alapszótól *nász* először mint denominativ igető alakult (a milyen *nő-től* *nősz-*, s a finnben *nai-*), s ezen elveszett igetővel (*nász* „nőszni“) egyező képzőtelen vagy képzővesztett (**nászó*, *nászu*) nomen actionis „nőszés, nőülés“. Ez utóbbi fölfogást nem csak a hasonló módon képzett *nősz-* igeinek megvalta, hanem némileg az is ajánlja, hogy a székelyeknél nyilván a *nő-től* való *nősz* igehez tartozó *nyüszü* van meg *nász* értelemben: *nyüszü-leány* = *nász-leány*.

419. **nedv** (acc. *nedve-t* humor, liquor, succus MA.), **nedves** humidus, madidus, udus (n. *ruha*, n. *föld*; *nedveség* humor, humiditas: *nedvesedni* humescere, *nedvesíteni* humectare):

finn. *neite* (nom. -*ti*), *neitehe* (n. *neide'*) udor, humor, feuchtigkeit; *neitiä* subhumidus, udus; *neidyttä-* humectare, befeuchten.

votj. *ned* kot.

Minthogy a m. *nedv* és votj. *ned*-beli *d* helyette volt eredetibb *nd*-re utal, a f. *neite*, azaz *neide* tőt is *nende* helyett valónak tartjuk, oly módon a mint van f. *reng*e mellett *reigä* (*reikä*) „apertura, foramen“, lásd fent a 328. lapon. Megtartotta még e nasalist: osztS. *lint'* „speichel“ (szókezedetbeli n:l-cserére nézve, v. ö. *nyél* alatt f. *lusi*, *név* alatt: mord. *lem*, cser. *lüm*). — A m. *nedve* a *ned* = f. *neide* (*nende*)-n kívül még *-ve* képzőt mutat föl; ezt egynek tartom a f. *-me* (néha *-ne*) névszóhoz járuló végképzővel (v. ö. *szt-ve* = f. *sydä-me*, zürj. *šölö-m*; *tet-ve* = oszt. *teude-m*, *tert-mi*; lásd e képzőről a *tő* cikket a 228. lapon. Szintilyen *-ve* képzővel bővelkedik a zürj. votj. *kid*, oszt. *kend* ellenében a m. *ked-ve* tö.

A Szóegy. 395. fölhozottak közül mint a m. *nedv*, f. *neite* (*nende*)-vel alakilag nem egyeztethetők, most félre maradtak: f. *nestä*-madefacere (v. ö. észtd. *nese*, *nezeda* feucht), észt. *niske* feucht, *nizakas* etwas feucht; továbbá a mélyhangú f. *nuoska* subhumidus = mord. *načka*, *načko*, cser. *nočko*, *načka* „nedves“. Ezek azért sem tartozhatnak egybe a m. *nedv*-vel, mert a lappban *ń*-vel kezdődnek: lp. *ńeces* madidus; *ńuoska*, *ńuoskes* crudus, madidus (lpF. *ńuoskas*).

420. **négy** [*nêgy*] (acc. *négye-t* quatuor; *négyes* quadruplex), **negyed** quartus (n. *nap*, n. *íz*, n. *rész*; *negyedik* id.):

finn. *neljä* quatuor, *neljante* (*neljänsi*, *neljäs*) quartus || észt. *neli* (g. *nelja*, D. *nel'ä*) vier, *neljas* [g. *neljanda*, *neljandama*] vierte; *neljase*, *neljatse* (n. *-jane*) vier enthaltend.

lp. *nelje* quatuor, *neljad* quartus | lpF. *ńállja* és *ńálljad*. mord. *nilä* vier | mordE. *nile*.

cser. cserM. *nil* quatuor, *nilit* id. (subst.).

votj. *nił* négy, *niłäti* negyedik || zürj. *ńol* négy, *ńoled* (P. *ńolet*) quartus.

vogK. *nile* (*ńile*) négy | vogB. *ńilä* négy, *ńilit* negyed; *nälimen* negyven.

osztB. *nel* (*ńel*) vier, *nelmit* quartus | osztS. *ńela*, *ńela* és *ńelmet* | osztIrt. *ńeda*, *ńeta*, *ńet* és *ńetmet*.

E számnévnek legteljesebb alakját a finn *neljä* tartotta fenn, s csakis ebből érthetjük a m. *négve*, illetőleg *négve* töt mint régibb *nelgye*, *nelje*-ből vált alakot, melyben a vastagabb *gy* szintűgy merült föl mint ezekben: *vegyen* v. *végyen*, *legyen* v. *légyen* e h. *verjen*, *levjen*; különben szeret a magyarban *l* után *gy* támadni (*g*, *j*-ből); v. ö. a *hegy* czikket 96. l., és *kígyó*, *kilgyó* = f. *kaljame*.

A magyarban *négv* csakis dentalis *n*-vel fordul elé (nem *nyégv*); de a többi északi-ugor nyelvekben a palatalis *ń* is merül föl e szónak kezdőhangzojául, a mi nyilván csak későbbi különfejlődés, mely hiszen még nem is ment teljesen végbe minden alakon és mindegyik dialectusban, s egyszersmind a magashangú vocalis (*ä*, *e* vagy épen *i*) hatásának tulajdonítható: lpE. *ńállja* (de lpS. még: *nelje*), oszt. *ńela*, vogB. *ńilä* (de *näli* még ebben: *nälimen* negyven); zürj. *ńol* (de votj. *nił* és zürj. *nelämin* negyven).

421. **nehéz, nehez** (acc. *neheze-t* gravis, ponderosus; *Simonys*: *difficilis*, molestus: *nehéz székér*, *n. munka*, *n. kedv*; *nehezen* *A m. nyelv* *II. 214.* schwerlich):

észtD. *läülä* trüchtig (*kū om l. der mond ist voll*) || finn. *läyle* (n. *läyli*) schwer, beschwerlich, drückend, unbehaglich; *läylä* schwermut, unlust; *läylentä*-beschweren, quälen (*uni läylentää* der schlaf drückt nieder, beschwert).

lp. *leulok* gravis, *leulete*-onerare, onus augere.

cser. *lele* gravis | cserM. *lälä* gravis, difficilis.

Ha a magyarban nem *nehéz*, hanem *nyehéz* volna, talán inkább a finn *jykeä* (e h. *jügedä*) „crassus, firmus, gravis, ponderosus“ szó lett volna hasonlítható (v. ö. *nyuvad* és f. *juutu*). De minthogy az *n*-es *nehéz*-nek megfelelő *s* szintén *n*-en kezdődő szó a többi ugor nyelvekben nem található, azt kell hinnünk, hogy a m. *nehéz*-nek kezdő *n*-je hangcsere útján támadt, vagy *m*-ből vagy *l*-ből (v. ö. az

utóbbira nézve a magyarban: *lám* és *nám*, *légely* és *négely*). Ilyen hangcsere (*l:n*) fölvételével lehet a *neheze*-tőnek alaprésztét (*nehe-*) a finn-észt *läülä*-nek *läü* alaprésztével egyeztetni, tekintve hogy *läülä* e h. való *läglä* (v.ö. finn *kaula* e h. *kagla*, *täyde* e h. *tägde* (vog. *tagle*, lásd a *tele* cikket). Szóközépi eredeti *g* a magyarban *h*, *j*, *v* alakban szokott meglenni (v.ö. *gyohon-*, *gyovon-*, *gyón-* = oszt. *űgom-*, fent 172. l.), s így a m. *nehe-* a *läülä*, *läglä*-beli *lög*-nek szabályos másának tűnik föl. De még az is elég valószínű, hogy az egész m. *neheze* és f. *läülä* (*läglä*) tők is egyezők, egy régibb *lög-dä* alak alapján, épen úgy mint m. *tűze* (e h. *tujzo*) és f. *tule*, cser. *tul* = ugor *t,g,d* (oszt. *tuget*, *tüt*, vog. *taut*).

422. **neki** [* **neké**] (hin, darauf los: *neki menni vminek* auf etwas los gehen: *neki megy a falnak*, *neki esik* adortur, *neki bocsátja az agarakat* canes relaxat, *neki szalad* insilit); **nek** („ad“, postpositio dativi: *kő-nek* lapidi, *fal-nek* [most: *falnak*] parietis, *atyá-nek* [-nak] patri; *nekem* mihi, *neked* tibi, *neki* v. *nekie* ei, ihm, *nekik* v. *nekiök* iis, ihnen):

lp. *űeik*, *űeika*, *űeiga* recta ad: *pōti mō űeik* recta ad me venit; *űeika* mannet invadere, aliquem improvisum occupare (*neki menni*) | lpF. *űeig*, *űeiga* gegen, zu, auf... ein: *dat dard i mannam Sami űeig* diese krankheit kam nicht zu den Lappen; *nordesti muora űeig* er stieß wieder den baum; *vazsim joja űeiga* ich ging auf den fluß zu; *vanas boði min űeig* das schiff kam auf uns ein, auf uns los.

Látható, hogy a 3. személyragos *neki*-nek teljesb alakja *nekie* tkp. *neki-je* e h. való (szintígy *nekik*, *nekiök* e h. *neki-jök*), hogy tehát magának a *nek* névutónak vagy latív-féle helyadverbiumnak teljesb alakja *neki*. Ennek vég *i-je* kétség nélkül csak azon *-é* (mélyhangon *-ä*) viszonyragnak (vagy szorosabban viszonyragos végzetnek) változata, melyet a magyarban egyéb latív-féle helyadverbiumok vagy névutók is föltüntetnek (p. o. *mellé*, *belé*, *elé*, *möggé*, *alá*), vagyis *neki* e h. *neké* (s így *nekie*, *nekije* e h. *nekéje*, úgy mint *melléje*, *beléje*, stb.) Mint névutónak ennek a *neki*, *neké*-nek kopott alakja *-nek* (*kő-nek*, *fal-nek*), olyan mint *-hoz* e h. *hozzá* (*hozzám*, *hozzája*), vagy a még erősebben rövidült *-be* e h. *belé* (*belém*, *beléje*, v.ö. a HBeszédben még: *világbele*, *uru-*

zagbele = *világ-be*, *ország-be* [*világba*, *országba*]). A teljesb alakú *neki*, *neké*-ben, ezen analogiák szerint, alapszóul szintolyan névszótó van, milyen *belé*-ben *bel* v. *bél* (n. plur. *bele*), *mögé*-ben *mög*, *alá*-ban *al*, s mint ilyen biztosan kivehető *nek*, vagy az eredeti végvocalissal kiegészítve *neke*, illetőleg, ha a még most is hallható nyújtott vocalisú *nékem*, *néki*, régiebben *nêkem*, *nêki* alakokat is számba vesszünk, *nêke* v. *nêke*.

Mind alakra, mind jelentésre nézve a m. *neki* (*neké*)-vel elég szorosan egyező a fent egybevetett lp. *neik*, *neika* (lpF. *neig*, *neiga*), melynek teljesebb *neika*, *neiga* alakja a végebeli *a*-ban még némileg a lativ-féle casusragot is föltünteteti (v. ö. lp. *sisa* -be, -belé: *sisne* -ben, *siste* -ből, belülről). E szerint a lp. *neik*, illetőleg *neik*; egyszersmind alaptő is = m. *nek* v. *nêk* (*neke* v. *nêke*). Igaz hogy mint a m. *nek*-hez szigorúan illő alak a lappban tkp. *neik* kellene; de magashangú szóban támadhatott a kezdő *ń* későbbben is külön a lappban (v. ö. *nêgy* alatt lpF. *ńállja*).

Hogy mit jelentett eredetileg a m. *nêk*, lp. *neik* alapszó, azt egyelőre csak hozzávetőleg sejtethjük. Nagyrésztben ugyanis a testrészek elnevezései („fej, láb, kéz, fül, orr, mell, hát, has,” stb.) használatnak ilyen postpositionalis vagy helyadverbiumi alaptökök, s így a *nêk*, *neik*-re nézve is azt vélem, hogy talán eredetileg „orr” jelentésű szó, legközelebb „előrész” értelemben véve rejlik benne. Tekintve ugyanis, hogy a *nêk*, *neik*-beli -*k* már képző is lehet, úgy mint a m. *szék* „medulla”-ban (lásd e cikket, fent 285. 286. ll.), v. ö. lpF. *siske* internus (285. l.), alapszavának a több ugor nyelvben előforduló *n̄r̄s* „orr” szót sejtethjük (mord. *när*, *ner*, cser. *ner*, zürj. votj. *n̄r̄* „orr”: votj. *n̄r̄s* „első,” Jk. 24: 463 magában a lappban *när* „orcza, gena”). E szerint a m. *nêk*, lp. *neik* e h. való volna: *nerk*, *närk*, s az *r*-nek elnyomásából magyarázódnék a *nêk*-nek hosszú vocalisa s a *neik*-beli *ei*; v. ö. lpS. *koik* „-hoz,” mely nyilván a lativ-féle társa a locativ-féle *kuoren* „-nál” -nak, s tehát **kork* helyett való (s egyszersmind vég *k*-jával is szakasztott mása a *neik*, *neika*-nak). — Megjegyzem hogy a finn *nenä* „nasus,” mely jóformán *nerä* h. szintén = ug. *n̄r̄s* (mord. *när*, cser. *ner*, lp. *när*; a mélyhangú lp. *nuone* „nasus” ellenben = f. *kuono* „rostrum, schnauze”) egyszersmind „vorderteil, vorderende” értelemben is vétetik; az adv. *nenin* „adverso naso” (*istuvat nenin* „sedent alius alii adversus,” mintegy, sít *venia verbo*! „nekesen ülnek”); *nenä*-től e denominativ ige *nenä-* „naso attingere, audacter appropinquare”, *nenäy-* „obviam ire, appropinquare”.

423. nép (acc. *népe-t* populus, volk, leute; ház *népe* domestici, familia; városi, falusi *nép* stadt-, land-leute; *népek*: micsoda *népek* ezek? bucsús *népek*; fehér-*nép*, nő-*nép*, férfi-*nép*; népes volkreich):

Lásd a nő, né czikk végén.

Nk. 24: 462

424. név [nêv] (acc. *neve-t* nomen: kereszt-*név* nomen baptismale, csúf-*név* n. illusorium, hír-*név* celebritas, claritas nominis; *neves* nominatus, famosus; *nevű*: azon-*nevű* ejusdem nominis; *nevez-* nominare, nuncupare):

finn. *nime* (n. *nimi*) nomen (risti-*n* kereszt-név), *nimise* (n. *niminen*) *nevű*; *nimittä-* nominare || ész. *nimi* (g. *nime*) name, benennung, ruf; *nimeta-* nennen.

zürj. *nim* név; *nima* *nevű*, *nimöd-* nennen || vojt. *nim* név, *nimo* *nevű*, *nimat-* nennen.

osztIrt. *nem* name | osztB. *nem* id., *nemít-* nennen.

vogB. *näm*, *näm* név: *nämp*, *nämiñ* *nevű*, *neves*: *nämt-* nennen | vogK. *nam* név, *namen* *neves*, *namt-* nevezni.

lp. *namma* nomen | lpF. *nabma* name: *namate-* nennen | lpE. *nomma* nomen.

mord. *lem* name: *lemde-* nevezni | mordE. *leme*, *lem*, *läm* név: *lemteme* névtelen; *lemde-* nennen, benennen, taufen.

cser. *lüm* nomen; *lümän* *neves*, *lümde-* nominare | cserM. *lüm*, *lim* név; *limde-* nevezni.

Meg kell jegyezni, hogy a vogK. *nam*, lp. *namma*, *namma* (*na'ma*) is eredetileg magashangú szók (*näm*, *näbmä* h.; v. ö. kő alatt vogK. *kav*, kengyel alatt lp. *kabmak*), s így a m. *neve* tönek a többi ugor nyelvekben is csakis magashangú *näm*; tö (f. *nime*, vog. *näm* stb.; mord, cser. *n:l* cserével *lem*, *lüm*, *lim*) áll ellenében, melynek *m*-je a magyar *neve*-beli *v*-nek felel meg: v. ö. *leve* (lé, *leve-s*) = f. *lieme* (lême), *hive-* (hinni) = mord. *keme-*, *jovo* (jó bonus) = ug. *j_sm_s* (vog. *jomas*, oszt. *jem*, f. *ima*); v. ö. még a tetű, *tolvaj*, *szív*, *nyelv*, *fű* czikkeket.

A *név*-nek ugor alakja *näm* (f. *nime* stb.) történetesen nagyon hasonló az indogermán „név” szóhoz: lat. *nōmen*, skr. *nāman*, ném. *namen*, *name* (ered. alak: *gnāman* a *gnā-* „ismerni” igétől); különösen közel áll hozzá hangra nézve

a szláv *ime* (teljes *tő imen* e h. **nimen*)). Mindazonáltal itt csak esetleges találkozásról lehet szó, nem pedig kölcsönvételtől vagy valamely őś-őś ugor-indogermán nyelvrokonság nyomáról (v. ő. Thomsen, Einfl. 2. l., ki még néhány ilyennek látszó szót fölemlít, de az azokra építendő őśrokonságról nagyon is kételkedve nyilatkozik). Föltéve pedig hogy az ugor *n_zm_z* kölcsönszó, az természetesen csak a szlávásgból kerülhetett, hol a legközelebb álló *imen* (**nimen*) alak van, még pedig, a szónak ugorság szerte elterjedtét tekintve, a kölcsönvétel csak jó régi korban, még az ugor alapnyelv korában történhetett. E mellett azonban igen föltűnő, hogy azután egyik ugor nyelv sem tartotta fenn az indogermán szónak teljesb, *n*-végű alakját, még a finn nyelv sem, mely pedig különben régi kölcsönvételeiben az idegen (szláv, litván, germán) szónak régi alakját is őrizte meg: p. o. f. *paimen* hirt (*tő paimene*) = lit. *pėmũ* (g. *pē-men-s*, ered. *tő paimen-*); f. *i'es* jugum (g. *ikehen*, t. *tő : igese*) = szláv *igo* (ered. *tő : iges-*).

Egy közös „név” szót bátran az ugorságnak is tulajdoníthatunk, látván hogy ilyen van a török csoportban (*at*, jak. *āt*, csuv. *jat*), a mongolban (*nere*), a manžu-tunguzban (*gebun*, *gārbi*), a szamojédben (*nim*, *nim*, *nem* = ugor *n_zm_z*). A *n_zm_z* (*nime*, *neme*) szót tehát még az ugorságon túl, az ugor-szamojéd korig vihetjük föl, sőt talán etymonját is találjuk meg, ha nem is az ugorságban, de legalább a többi altajiságban. Nekem úgy látszik, hogy a *nime*, *neme*-féle „név”-szó eredetileg nomen verbale egy *ni-*, *ne-* (*n_z-* vagy talán *n_zs-* v. *n_zj*) „mondani” igétől, mely szókezdő *d* : *n*-cserével a török *di-* (jak. *diä*)-nek felel meg; v. ő. manžu *se-sagen*, *nennen*.“

425. *nevet* (*nevetni* ridere, lachen: *meg-n*. belachen, auslachen; *nevetés* risus; *nevetség* ridiculum); *mevet* (*mevetni* id. MA., Telegdi, Bécsi cod., *nevetség* MA.):

vogK. *magint-* lachen (*magintreset tavane* смѣялись надъ нимъ Maté 9, 24; *magintam* насмѣхаясь Márk 15, 31), | vogL. *mäint-* lächeln | vogB. *müint-* lachen, *nevetni*.

A régi m. *mevet-* mellett a vog. *magint-*, *mäint-* azt mutatja, hogy itt is az *m*-es alak az eredetibb. — Megjegyezve, hogy vogK. *magint-* helyett magash. *mägit-* vehető föl (=vogL. *mäint-*), s hogy vogB. *müint-* legközelebbiről *mauint-*-ből való, azt látjuk hogy a m. *mevet-*, *nevet-* igéből

mev- (*nev-*) felel meg a vog. *mäg-nek* (v. ö. *tév* = f. *tege-*); a vog. *mägint-* képzése azonban különbözik a m. *meret-étől*; amabban az *-nt* vogul alakja az ugor *-nd* frequ. képzőnek, emebben *-t* az a mi *vezet-ben*, momentán-féle (intensiv értékű). Egészen a vog. *mägint-nek* megfelelő magyar alak *mered-* (*nered-*) volna.

426. *néz* [*nêz*] (*nézni* spectare, adspicere, conspicere,

FuF. III. intueri: *hátra n.* respicere, *körül n.* circumspicere, *meg-n.* inspicere, perlustrare, besehen, beschauen; *néző* spectator):

110.

finn. *näke-* (pr. i. *nä'en*) látni (sehen, videre, animadvertere): *nä'eskele-* id. (v. frequ.); *näky-* videri, apparere; *näyttä-* ostendere, monstrare; *näkö, näky* visio, adspetus, species externa || észl. *näge-* sehen (gewahr werden, merken, besehen): *ära n.* durchschauen, erfahren, ausersehen; *korvalt n.* seitwärts sehen, unbemerkt etwas absehen; *pealt n.* zusehen, ansehen; — *nägi-* erscheinen, sichtbar sein, *näita-* zeigen, andeuten; — *nägu, nägo* gesicht, ansehen, aussehen.

mord. *näje-* sehen, videre: *näivi-, näivi-* erscheinen | mordE. *neje-* sehen: *onov n.* träumen; *nejevo-* erscheinen, sich zeigen (*nejevi* sichtbar).

osztB. *ni-* sehen, videre; *nila* sichtbar (*nilana ulta* sichtbar sein).

vogK. *negl-, nejl-* erscheinen, sich zeigen (Máté 2, 7. *χun negles sov* wann der stern sich zeigte, erschien); *nigl-* id. (*pasen tul nigles tan numtäpalant* fényes felhő tetszék meg fölöttük M. 17, 5.); *niglep-* id. (v. mom.: *niglepeset takenaket* явились плевеы Máté 13, 26); *nelt-* hervorholen, herausbringen | vogB. *nejl-* erscheinen; *nejläp-, nejlap-* plötzlich hervorkommen, sich zeigen (*nongo nejlaps* fölmerült [a vízből]); — *nejlt-*: *nejltaxt-* sich vorübergehend zeigen.

Minthogy „spectare“ csakis valamennyire tartamosnak képzelhető cselekvés, igen érthető dolog, ha egy azt jelentő ige valamely nyelvből csak frequentatív (illetőleg continuatív, duratív) alakban maradt meg, úgy mint a magyarban *néz* = ugor *nägsk-* (f. *nä'eske-*); mert *néz* nem más mint a

f.-észt. *näge-*, mord. *neje-* (ug. *n₂g-*) „videre, látni“ igének megfelelő m. **nej-* v. *nev-*, frequentativ m. -z (= ug. -*sk*) képzővel (szintilyen származékige divatlan alapige mellett, p. o. *úsz-*, *kúsz-*, *csúsz-*). — A vog. *nelt-* nyilván ebből való: *neg-l-t*, azaz a *neg-l-* reflexiv igetőnek causativuma, úgy mint f. *nä'yttä-* ebből: *nä'yttä-* (*näky+ttä*); jelentése „hervorholen“ tkp. „erscheinen machen, etwas sich sehen lassen“.

427. **nő, né** uxor, femina (acc. *nő-t*; *nöm* v. *nejem* uxor *Mk. 24: 462* mea, *neje* uxor ejus; *nös* uxoratus: n. ember, *nötelen* caelebs, agamus); **nöstény** femellá, weibchen (*nöstény* és *hím*; n. bárány);

nősz (nőszni, pr. 3. *nőszik* uxorem ducere, sich begatten: *nőszés* concubitus; *nősző* legény.).

mord. mordE. *ni* frau, weib.

vogB. *nē. ne*, neu weib, weibchen (*nē-tin* brautpreis [tátárul: *kalım*], *ne-lunt* [nöstény-lúd], *neu sālī* weibliches rentier); *neeñ*, *neñ* [nös]: n. kum verheirateter mensch; *nētal* ohne frau, *холостой* (nötelen) | vogK. *ne* weib (жена, женщина): *netä* neje; dual. *negia* (*negiane* a két nőnek Máté 28, 5); *negi* nőül (zum weibe, als weib: *negi vistä* nőül vette Márk 6, 17.).

osztS. *ne, ni* weib, frau | osztIrt. *neñ* id. | osztB. *ne* (*nē*) id.: *ikeñ* (*χοjiñ*) *ne* verheiratete frau; *ne-voj* (nő-állat) *nöstény*; — *neñ*: n. plur *neñet*.

finn. *neite* (n.-*ti*), *neito* virgo, nympha, sponsa; *neitse* (n.-*tsi*) v. *neihti*, *neitti* id.; *neitsye* (n.-*tsyt*), *neitsy* id. || észt. *neid* (g. *nei'u*) jungfrau, *neidise* (n.-*dis*) braut; *neitsi* (n.-*tsit*) jungfrau, jungfer.

lp. *neita*, *neit* filia, virgo; — *mineles* *nöstény* (m. lodde avis femina) | lpF. *niejda* mädchen, tochter; — *ñigñalas*, *ñigñalis* *nöstény*.

zürj. *nıl* mädchen, tochter (*nıl-pi* kinder) || votj. *nıl* id. *nıl-pi* kinder).

Az oszt. *neñ* s a vogK. *neg₂*-ből (melynek lativ casusa *negi*) meg a lp. *ñigñalas*, *mineles* (azaz *ñiñalas*, *mine-les* e h. *niñe-les*)-ből kivehető a *nő* (*né*, *ni* stb.) magashangú szónak eredetibb ugor alakjául *n₂ng₂* (*nenge*), melyből csak-

hamar a nasalistalan *nsgs* (*nege*) fejlődött (vogK. *negi*); ebből vált azután egyrészt *neve* (*nev* = m. *nő*, vog. *neu*), másrészt *neje* (*nej* = m. *né*, vog. oszt mord. *nē*, *ni*; v. ö. finn *nei-te* azaz: *nei-de*, lp. *nei-ta*). Hasonló módon alakult a magyarban *fő*, *fej*, *fē* (acc. *feje-t*) = ugor *psgs*. (f. *pää*, mord. *pe*), vagy *vő* (3. szem. raggal *veje*) = oszt. *veñ*, cser. *venge*. Megfelelő mélyhangú *nsgs* alak is merül föl: lásd a *nász* cikket. — A „leány“-t jelentő finn-észt *neite*, *neito*, *neitse* (*neide*, *neido*, *neitsi*) alakok természetesen mind deminutiv képzésűek; ilyen nyilván a m. *nőstény* is (jóformán e h. *nő-cs-kény*, v. ö. *lustos* és *lucskos*, v. ö. a nő-állat deminutiv jelelésére nézve: *femella*, *weibchen*). De a zürj. votj. *nıl* is, mint a f. *neide*-nek szabályos mása (*d:l*, v. ö. finn *körde* = zürj. *köl*, f. *sydäme* = zürj. *šölöm*).

Véleményem szerint a m. **nép** (acc. *népe-t* „populus, plebs“) szó is tartozik a *nő*, *né*-hez, mint régi összetétel, mely a „homines utriusque sexus“-t fejezi ki: első része *né* (= *nő*), másodika *pe* (= *fi*, a férfi nemen való). Hasonló összetétel: zürj. votj. *nıl-pi* „kinder“ (utriusque sexus, tkp. „leány-fiú“), vog. *aj-pi* id., osztB. *evi-pox* (plur. *evi-poxet* дѣти); v. ö. zürj. *nır-vom* „gesicht“ (tkp. „orr-száj“), *jaj-lı* „körper, leib“ (tkp. „hús-csont“).

428. **nyáj** (acc. *nyája-t* grex, herde: juh-nyáj, kecske-nyáj schafherde, ziegenherde);

mind - nyájan cuncti, alle insgesamtt (**mind-nyájunk**, **-nyájakok**, **-nyájok** wir, ihr, sie alle zusammen: *ha mind-nyájunk jó volna*...);

-nyi [**-nyé**] (*annyi* e h. *az-nyi* so viel; *annyian* *va-gyunk* es sind unser so viele; *annyira*, *annyéra* so sehr; *egy marok-nyi* eine handvoll, *órányi* eine stunde lang, *ölnyi* klafter lang od. weit; *anyányi leány* erwachsenes [mutter-großes] mädchen):

osztIrt. *ńogo*, *ńoga*, S. *ńogoj* fleisch (*ńogojda* fleischlos, mager) | osztB. *ńoga*, *ńogij* fleisch; leib, körper (мясо, тѣло: *ń-libi* das innere des körpers); *ńogajĩñ*, *ńogęñ* fleischig, dick, voll (мяснѣй, полный).

vogB. *úgul* fleisch | vogK. *úoul*, *úovl* fleisch, leib, kör-per (Máté 6, 22. *úoulen* dein leib, тѢЛО ТВОЕ; 26, 41. *úoul paštal* das fleisch ist schwach, плоть немощна; 26, 26. *tit am úovlem* dies ist mein leib); *úovil* id. (Márk 14, 51. *úari úovilä* tarmelt auf seinem nackten leibe, по нагому тѢЛУ).

zürj. *jaj* fleisch (*jaj-li* leib, körper, tkr. „fleisch-knochen“); P. fleisch, leib.

Hogy az akármilyen (tér-, idő-, test-beli) quantitást jelentő *-nyi* [*-nyé*] képző nem egyéb mint a még teljesb alakú *nyáj* (a *mind-nyájan* stbiben), megtetszik már a *mind-nyájan* és *mind-an-nyian* collectiv adverbiumoknak lényeges azonosságán: itt egyszersmind a *nyi*-nek teljes tőjének *nyi'a* mutatkozik = *nyája*. A *mind-nyájunk* nyilván ezt teszi szó-szerint: „unsere ganze masse v. menge“; az ebbeli *nyáj*-nak „masse, menge“ értéke keresetlenül összeillik a még önálló szónak használt *nyáj* szónak „grex“ jelentésével; v. ö. mord. *lama*, *lamo* „viel“ (mordE. *lamonesk* ihrer viele, eine menge) = finn. *lauma* „grex, caterva“.

Az oszt. *úogo*, *úoga*-nak teljesb alakja *úogoj*, *úogij* = vog. *úoul*, *úovil*-ból régibb *úogol*, alak következik (*úogoj* legközelebből e h. *úogol*), s ezzel a *úogol*-val a magy. *nyája* tő épen úgy egyezik mint *mája* (*máj*) „leber“ az oszt *mugol* (*mugol*)-val (lásd a *máj* cikket), azaz megelőző *nyála*, *ny-j-la* v. *ny-v-la* alakokon át. A kérdés tehát csak az, hogy miképen fér össze az oszt. *úogo*, vog. *úoul*-nak „fleisch, leib“ jelentése a m. *nyáj*-nak „menge (herde), masse“ jelentésével? Ez összeférés érthető a *úogol* szónak ilyen alapjelentéséből: „fülle, dicke“, melyből egyrészt lett „menge (herde)“, másrészt „stoffmasse“, különösen „leib“, s azután „fleisch“: v. ö. szláv *ploti* (плоть) „σάρξ, σῶμα“ (s ehhez tartozó or. плотный „dicht, fest, stark, fleischig“), melynek jóformán egy az alapszáva a *plünü* (плѣнь) „plenus“-val, meg *plūkū* (плѣрь) „turba, populus“-val. Az általánosabb „voll, massig“-féle jelentést meg is tartotta még megfelelő szóban egyik déli-ugor nyelv: eser. *nugudo*, eserM. *nogodo*, *nuguda* „crassus, spissus“ (p. o. liquor).

A zürj. *jaj* e h. *úaj*-ban úgy látszik a vog. oszt. *úog*-*l*-nak csak alaprésze *úog*, van meg. Mert e szónak még egy másik permi alakja is maradt meg a votj. *joz-vi* „fleisch, leib“-ben, mely nyilván a zürj. *jaj-li*-nak felel meg; az ebbeli *joz* (*úoz* h.) az északi-ugor *úog-l*-nak, illetőleg a eser. *nugudo* után fölvehető még régibb alakú *ú-g-d*-nak épen úgy felel meg, mint zürj. votj. *mus* „máj“ az ugor *m-g-d*.

(oszt. *mugol*,-)nak; v. ö. *tegez* alatt *zürj. doz* (fent 200. l.). Érdekes, hogy e permi *joz-on* m. *nyáj*-féle jelentés is merül föl: *zürj. jöz* (e h. *joz*, v. ö. *köd* fent 66. l.) „volk, leute, gesellschaft“ = *voj. joz* (magára) „verwandter, gefährte“ (v. ö. finn *kansa* „volk, gesellschaft“ = észt. *kāza* „genosse, gefährte“); sőt ezzel a *joz*-val egynek látszik a különös permi pluralis- vagy collectivum-képző: *zürj. -jas*, *zürjP. -jes* (vocalis következőn *-jez*), *voj. -jos*, p. o. *mort-jas*, *murt-jos* „emberek“, a mi tehát e fölfogásunk szerint tkp. ezt teszi: „ember-nyáj“.

429. **nyájas** (acc. *nyájas-t*, *nyájasa-t* blandus, comis, affabilis: *nyájas beszéd*; adv. *nyájasan*: *ny. fogadni vkit, beszélteni vkivel*); *nyájaskod-* (pr. 3. *-kodik* blandiri, se comem praestare; conversari: *a földön láttatott és emberekkel nyájaskodott* Bécsi cod.):

lp. *ňalge*, *ňalges*, *ňalgok* sapidus, dulcis (*ňalgok piäbmo cibus sapidus, ñalges nakkar somnus dulcis*); — *ňaijes* hilaris (*ň. mana infans subridens*) | lpF. *ňalga*, *ňalgis* süß (*ňalga ñuofčamin* mit süßer zunge).

finn. *naukea*, *naukia* dulcis (p. o. *cibus*), amoenus (p. o. *locus*); — *nalja* jocus, ludus || észt. *nalja* (n. *nali*) scherz, spass: *naljase*, *naljatse* (n. *naljane*) spasshaft.

Arra nézve hogy a m. *nyájas* és lp. *ňalges*-nek jelentései összeférők, v. ö. lat. *suavis* „süß, lieblich, angenehm (*suaviter loqui*; *suavitas* ezt is teszi: „gefälligkeit im betragen, manierlichkeit“, azaz „nyájasság“), gör. ἡδύς = szkr. *svāduṣ* „dulcis“ (ἡδύς személyről: „heiter, freundlich, mild, lebenswürdig“: ἡ. σνείναι). E szerint a f. *nalja* is tkp. „dulce, jucundum quid“. — Alakra nézve a lp. *ňalges*, észt. *naljase*-val egyező m. *nyájas* e h. *nyalgyas*, *nyaljas*, v. ö. *jegye* = f. *jälge*, *négre* = f. *neljä*; magában a lappban is keletkezett *ňalges*-ből *ňaijes*, v. ö. lp. *jäje* vestigium (lpF. *jälgas*) = f. *jälge*.

Simonfi:
A m. nyelv
I. 61.

nk. 24. 461.

430. **nyak** (acc. *nyaka-t* cervix, collum: *nyak-csiga* vertebra cervicis, *nyak-szirt* occiput; *nyak-vágó* carnifex; *nyakas* halsstarrig):

vogK. *ńov-* moveri: *ma ńorne terrae motus*, землетрясение (Maté 24, 7.): *ńovmt-* (v. mom.) bewegt werden, wanken (поколебаться: M. 24, 29. Márk 13, 25); *ńoult-* movere (*votel ńoumtam* vom winde bewegt, колеблемый Maté 11, 7.) | vogB. *ńaus-* moveri (шевелиться), wackeln; *ńąuit-*, *ńąut-* schaukeln, wiegen (качать), schwenken; *ńoumt-* (sich in bewegung setzen, indúlni), beginnen (начинать); *ńāul-* (laufen, nachlaufen) jagen, гонять.

osztB. *ńogom-* laufen, бѣгать; *ńogol-*, *ńugol-* (*ńugli-*) jagen, гонять (*jolta ń.* verfolgen, преслѣдовать); *ńoxolt-* bewegen, erschüttern (восколебать); *ńogalt-* bewegen, wiegen (двигать: *ńogaltip* качалка, wiege) | osztIrt. *ńogod-*, S. *ńox-* von der stelle bewegen; *ńogatt-* schaukeln.

zürj. *ńukledli-* biegen, zusammenbiegen (сгибать) | zürjP. *ńokir* (biegsamkeit, schwankheit, гибкость, шаткость): *ńokira* biegsam, schwankend (p. o. *pu fa*); *ńokral-* biegen, beugen, neigen; schütteln, schaukeln (нагибать, наклонять, шатать: *töl pújes ńokralö* der wind bewegt die bäume hin und her, шатает); *ńokraś-* (v. refl.) sich biegen, wackeln, schwanken (шататься).

MNySzótára: „Hogy a *nyak* szóval a magyar a hajlás fogalmát kapcsolta össze, onnan is kitetszik, mert a népies *nyaklik* a. m. hajlik, csuklik, félre szegül; *nyakingat* a. m. biczeg, gyökinget, és *nyakint* a. m. biczczent“. — Curtius, Gr. Etym.⁴, 196. (τρέχω): „Vielleicht gehört τράχ-ηλο-ς hals, nacken wegen seiner beweglichkeit hierher“. — Egyezöleg e nézetekkel, melyek szerint a „*nyak* cervix, collum“ etymonja lehet „mozgó, hajló valami“, magyarázhatjuk a vogB. *joñ-lu* „genick“, tkp. „*joñ* (*jong*) csont“ szót is „forgó-csont“-nak; v. ö. vog. *jañ-* (*jang-*) „sich drehen, forogni“; szintígy az osztIrt. *jāgāj* „hinterteil des kopfes“ (tkp. „nacken, cervix“) szót: v. ö. osztIrt. *jāg-* „tanzen“, *jāñ-* „gehen“ (osztB. *jañ-* „járni“ = vog. *jañ-*).

A m. *nyak*-nak szintílyen („hajló, mozgó“) etymonja számára megtaláljuk az alakilag is illő alapszót a vog. *ńov-*, *ńau-* „moveri“ ígében, melynek régibb alakja *ń_g-*, az oszt. *ńogom-* (mom. -m), *ńogol-* (frequ. -l) stb. szerint. A magyarban az oszt.-vog. *ńog*-nak szabályos másául *ny_g-* v. *ny_v-* vehető föl; ennek pedig a meglevő *nyako* tő olyan származéka, a milyen *szako* (*szak.* fent 269. 270. ll.) az ugor s, b-

igének, azaz: *nyako* e h. *nyav-ko*, *nyakko*; a *-ko* itt az a nom. verbale-képző, a melylyel *sziŋko* (*sziŋd-ko*), *tit-ko*, *szako* (*szav-ko*) alakultak. Tekintve hogy e *-ko* tkp. vegyes ige + névszóképző (lásd fent a 220. lapon), egyszersmind m. *nyak-* (*nyako-*) igető is következik (a milyen p. o. *szok-* 305. l.), a melynek is további származéka a székely **nyakint-** „biczcenteni“, s talán a *nyak-gat-* „cruciare, quälen, nicht ruhen lassen“ (*szakgat-* = *szakitgat*, *szakojtgat-* szerint régebb *nyakojtgat* h.; jelentése az általánosb „hajtogatni, agitare“-féléből érthető).

Némileg a m. *nyak*-hoz hasonló az azont jelentő finn *niska* is, de a hangalakja a m. *nyak*-éval sehogysem egyeztethető. Mert netalán megvolt *nyaska*-ból a magyarban nem *nyako*, hanem *nyaszo* vált volna. Lehet azonban, hogy a f. *niska* más képzéssel ugyanazon ugor alapszótól való, vagyis hogy benne a *ni-* megfelel az északi-ugor *ń, v-, ń, g-* „moveri“ igének, s hogy *niska* úgy alakult mint az ug. *k, g-* „fluere, currere“ igéhez tartozó f. *koske* „flumen rapidum“ (lásd a 75. lapon); erre nézve még számba jönnek a következő finn szók: *niselty-* „luxari, sich verrenken“ (v. ö. vog. *ńaus-* moveri); *nivelä, nivele* (n. *nivel*) „junctura artuum“ (kül. „carpus in manu“, v. „poples“) és *nivelty-* „luxari“; *niukahta-* „luxari“, mom. alak, mely megelőző *niuk-* igetőre mutat (e h. *niv, k, -*, *n, g, -k, -* = m. *nyako-* e h. *nyav-ko-*; v. ö. a f. *juokse-* beli *juo-* = ug. *j, g-*-hoz tartozó e mom. alakot: *juokahta-* „subito contingere, evenire“).

ny. 41. 489. 431. **nyál** (acc. *nyála-t* saliva, speichel: *foly a nyála* érte ihm wässert der mund darnach; adj. *nyálás* salivusos, pituitosus MA.; *nyálaz-* mit speichel befeuchten, begeistern);

nyálka pituita, lentor (schleim: adj. *nyálkás* schleimig):

osztB. ńońil schleim (слизь), rotz (возгри): *sem-ń.* augenbutter (гной глазный); adj. *ńońilń* гнойный.

osztD. ńolga rotz, *ńolgu* rotzig | *mordE. ńolgo* és *ńolgov* id.; — *ńolaža* glatt: *ńolažle-* gleiten, glitschen.

osztD. ńolg (g. *nole*) rotz der pferde | *liv. ńolg* schleim, *ńolgi* (n. plur. *ńolgist*) schleimig || *finn. nila* lubricum quid, pituita (schleim: *koivun* n. birkensaft); *nilja, nilju* id.; — *nuljakka* pituita, mucor, lubricum quid; *nulju, nuljo* schlüpf-

rig, glatt (*nuljo-pää* kahikopf, *nuljakkaha* (n. *nuljakas*) id.; — *näljä*, *nälvä* pituita, mucor (schleim).

lp. *ñaule* limus (qui lapides reddit lubricos); *ñaulos* li- *ñaule-*
mosus, lubricus | lpF. *ñivle* schleimig. *ñivle*

zürjP. *ñult* das grün auf stehendem wasser (зелень на стоячей водѣ); — *nilig* schleim; schlüpfzig, glatt (слизь, слиз-ки); *nilzi-* schlüpfzig, glatt werden; *nildä-* glatt sein, gleiten glitschen; — *dul'* speichel; — *l'ole* schleim, слизь (in einer muschel); weichwurm (слизнякъ) || votj. *dildä* speichel.

A m. *nyála* tönek megfelelő legteljesebb északi-ugor alak az oszt. *ñoñil*-ban mutatkozik: e h. *ñongl_s*; ebből csakhamar *ñ_sgl_s* vált, melynek *g*-je a szokott fejlődésen (v v. j) át a magy. *nyála*-nak hosszú vocalisába olvadt be; szintígy a zürj. *ñul-t*-beli *ñul* ebből: *ñ_svl*, s a *nilig*-beli *níl* ebből: *ñ_sjl*; végre *ñ_sgl_s*-ból lp. *ñaule*. — A déli-ugor alapalak az északi *ñ_sgl_s* fokán áll: *n_sgl_s*; ebből átvetéssel (v. ö. *toll* alatt mord. *tolga*, f. *sulga*): mord. *nolga*, *nolgo*, észt. *nolge* (*nolge*), f. *nulja*, *nuljo* (legközelebből megelőző *nujla*-ból; v. ö. *níla* e h. *n_sjla*, hol a *j* csak a *i* vocalisba olvadt be; v. ö. mord. *nola-ža*). — A zürj. *l'ole* még az északi-ugor *ñ_sgl_s*-ra vihető vissza, az *n:l*-cserének megfelelő *ñ:l*-cserével. De a zürj. *dul'*, votj. *dildä* még a közös ugor korban történt *d:n*-cserére mutat. E mellett a votj. *dildä* közvető denominativ igétől valónak látszik, v. ö. zürj. *nildä*-.

Kérdés, vajjon nem ide tartozik-e még, *g:n*-csere alapján (lásd: *N Ny.*, 387. 388. ll.), ez is: finn. *kuola* „sputum pituitosum, pituita (ex ore effluens v. spumans), észt. *kõla*, nom. *kõl* geifer“, meg a régibb *j_slja*-ból magyarázható f. *ilja*, ebben: *iljakka* „pituitosus et lubricus“ (v. ö. fent *nul-jakka*)? Ezt elfogadva, a dentalis kezdőhangzót (és *d:n*-cserét) föltüntető zürj. *dul'*-t is véve számba, azt kellene tartanunk, hogy a „*nyál*“ szónak már az ugor korban egymás mellett kétféle (dentalis és gutturalis) kezdőhangzós alakja volt (körülbelül úgy mint magy. oszt. vog. *torok*, *tur* a f. mord. zürj. lp. *kurkku*, *kurga*, *gorš*, *karas* ellenében, 244. l.). *Я. х. 493.*

432. *nyal* (*nyalni* lingere, lambere: meg-ny. belecken; *Я. 24. 459*
tányér-nyaló tellerlecker, parasitus; *nyalánk* catillo, gulosus [leckermaul] MA.; *nyalogat*- id. frequ.; *nyalakod-ik* catillare, helluari MA., parasitum agere):

lp. *ńolo-* lingere | lpF. *ńoallo-* (pr. i. *ńoalom*) id.

vogB. *ńaluj-* nyalni (nur einmal: разъ только); *ńalent-* nyalni (dauernd: лизать, долго лизывать) | vogL. *ńalnt-* lecken.

osztB. *ńolij* lecken, belecken (лизать, облизывать) | osztIrt. *ńadaj-* lecken | osztS. *ńal-* id.

zürj. *ńul-* lecken, *ńulist-* id. mom., P. *ńulti?* ablecken (слизывать) || votj. *ńul-* lecken.

finn. *nuole-* lingere, lambere, catillare; *nuoleskele-* id. frequ., *nuolaise-* id. mom. || ész. *nöli-* lecken, belecken, naschen: *nöl'* (g. *nöli*) lecker, naschhaft, leckermaul.

mord. *nola-* lecken | mordE. *nola-* id., *nolse-* id. (frequ.).

cser. *nul-* (pr. i. *nulem*) lingere, lambere: *nuled-* id. frequ., *nulal-* (pr. i. *nulalam*) id. mom. | cserM. *nul-* id.

FLF. VII. 23

433. **nyaláb** (acc. *nyalábo-t* fascis, bündel: *ny. fa* fascis lignorum; *nyalábba köti a szénát* foenum in manipulum colligit PPáp.; *nyalábolni* in fascem colligare):

finn. *nito-* (pr. i. *nidon* és *ni'on* h. *nijon* v. *nivon*) ligare, colligare, vincere: *nitoja* binder (*kirjan-n.* buchbinder) | ész. *nidu-* (pr. i. *ne'im*) binden, umbinden, bewickeln.

Lásd a *szalag* czikkben: f. *sito-*, ész. *sidu-*, mord. *sodi-* „ligare“, mely régibb *t_sd_s-* helyett való, s melynek így a f. *nito-*, azaz *nido-* ige *d* (*t*): *n*-cserével való változata. Szintígy a m. *nyaláb*-beli *nyal_s-*, még szóközépi *d:l*-változással.

Nr. XII. 486.

Nr. 24. 457.

osztB.
navigl.
springen,
hüpfen.

Nr. 26. 176.

Nr. 28.

Geleler 67.
Nr. 28. 434.

434. **nyargal** (*nyargalni* rennen, galoppiren, MA. „equitare, dicurrere“: *sebesen ny.*); **jargal** (*jargalni* MA. „cursare, equitare“):

finn. *karkaa-*, *karkaja-*, *karaa-* (inf. *karata*) citatim currere, vehementer prosilire (*pois k.* excurrere, fugere): *karkaukse*, *karaukse* (nom. -aus), *karku* cursus vehemens, fuga; *karatta-* ad currendum cogere || ész. *karga-* springen. hüpfen, schnell laufen: *karg* (g. *kargu*) das springen, laufen, flucht.

cser. *kurguž-* (pr. 1. *kurgužam*) currere | cserM. *kurguž-*, *korgoš-* id.

mord. *kurik*, *kurok* bald, schnell: *kuriksta* id. | mordE. *kravto-* treiben, vertreiben, verfolgen; — *kurodo-* einholen, erwischen, vorbei kommen; *kurok* schnell, bald.

A f. *karkaa-*, *karkaja-* e h. *kargada-*, *kargajda-* (v. ö. *salaa-*, *salaja-* fent 223. 224. ll.); e mellett rövidebb *karga-* tő a *karku*, észt. *kargu* nom. actionis-ban; az *r* után való *g* egészen el is tűnt a *karaa-* alakban. Szintígy a mordvin szókban: *kra-* (*kura-*), a *kravto-* (= f. *karatta-*) causativum-ban = f. *karaa-* (v. ö. mord. *sala-* = f. *salaa-*); *kuri-*, *kuro-* = f. *karga-* (a momentánféle *kurodo-*-ban, v. ö. *sato-* „zu-reichen“ mellett *satodo-* „zu teil werden, zufallen“, meg a *kurok*, *kurik* adj. adv.-ban). A cser. *kurgu-ž-*, *korgo-š-* frequ. -ž-, -š-vel; *kurgu-*, *korgo-* = f. *karga-*. E szerint közös déli-ug. alak: *k₃rg₃-*, mely megint, minthogy vele északi-ugor *ń₃r-* (m. *ńar-gal-*) találkozik össze, eredetibb *g₃rg₃-* alak helyeti való (v. ö. a szókezdő *ń* eredetéről, fent a 388. lpon). Legközelebbiről ilyen lágy gutt. explosíván (*g*) kezdődő alakból vált jóformán a m. *jargal*-beli *jar-* is (v. ö. *nyuvad-* ellenében f. *juuttu-*).

Ide való lehet még a kellő szókezdő *ń*-vel: vogL. vogK. *ńur-* „wollen, akarni“, mert ez a jelentés eredetibb „niti, properare, currere“-féléből válhatott (v. ö. finn *koge-* „properare, contendere“ és „adniti, conari“, fent 74. l.); a *ńur-* ige-nek ily eredetibb „mozgás“-féle jelentésének még van is nyoma: vogK. (Maté 3, 7.) *ńurep oči* „a jövő, elközelgő ha-rag“ (наступающий гнѣвъ).

435. **nyárla-** (*nyárlani*, pr. 3. *nyárlík* kahmig werden, schleimig w., verderben, p. o. wein: *nyárlott bor* MA.); **nyá-rasod-ni** id. (MNySzótára):

osztB. *ńavir* schaum (пѣна) | osztIrt. *ńáver*, S. *ńever* id. vogB. *ńear*, *ńēr*, L. *ńēr* schaum (hab, tajték).

A *nyárasod*-beli *nyáras* adj. a *nyárla-* igetöt denominativumnak tünteti föl, *nyár* névszótótól (v. ö. *fényle-* [*fénylik*]: *fényesed-*: *fény*). Ennek a *nyár*-nak megfelel, csakhogy magash. vocalissal, a vog. *ńear*, *ńēr*, oszt. *ńavir* (e h. *ńáver*), *ńever*, vagy is egy északi-ugor *ń₃v₃r₃* szó.

Yk. 24:457.

436. **nyárs** (acc. *nyársa-t* veru, spieß, kül. „bratspieß“: *nyárson sült lúd*; *nyárson pirított szalonna*; *nyársra húzni*):

vogB. *ñarši*: *ń. iju* junger ausschlag im walde, buschholz, reisig.

osztB. *ńorsi*: *ń. paj* gesträuch (кустарникъ) | osztS. *ńarse*, Irt. *ńarša* eine weidenart.

Az oszt. *paj* a. m. „haufen, menge“; e szerint *ńorsi-paj* „gesträuch“-ben maga a *ńorsi* nyilván „cserjeféle apró fa, vékony faszál, sarj, vessző“, a milyenek sokasága épen „bokrot, gesträuch“-et teszen. Ezzel egyezik a vog. *ñarši iju* is (tkp. „ń. fa“), meg az oszt. *ńarse* „weide“. A megfelelő m. *nyárs*-nak különösebb „spieß, bratspieß“ jelentésére nézve v. ő. gör. δόρυ „speer, spieß“, tkp. csak „fa“ (= дрѣво, szláv *drevo*).

Yk. 24:463

437. **nyél, nyel** (acc. *nye-le-t* manubrium: *kés nyele* messorstiel, *fejsze ny.* axtstiel; adj. *nyeles*, adj. car. *nyeletlen* manubrio destitutus):

vogB. *näll*: *sajrăp-näll* fejsze-nyel; *nállt-* (nält-) be-stielen, nyelezni (*sajrăp nálltem*).

osztB. *nal* stiel (чепель) | osztS. *nül* messorstiel.

lp. *nadda*, *nad* manubrium: *nipe-n.* messorstiel | lpF. *naðða* id.

mord. *ned*, *ned'* schaft, stiel | mordE. *ned'* id. (*päl-ned'* messorstiel).

finn. *lyte* (n. *lysi*, g. *lyden*) sensenstiel, handhabe am sensenstiel || ész. *lúzi* (g. *lö'e*) griff, handhabe am sensenstiel (für die rechte hand).

Míg a hasonló *nye-le-* (*nyelni*, = cser. *nel-*, mord. *nile-* stb.) ige-töben az *l* eredeti, itt a *nye-le* „manubrium“ névszótöben az *l* régibb *d*-ből való; mert szintén *l*-es alakja van a szónak csak oly ugor nyelvben, mely különben is szókö-zépi *d*:*l*- változást tüntet föl: oszt. *nal* (e h. *näl*), *nül*, vog. *näll*. A fölvehető ugor *n:d*: (*nädä*, *nede*) alakból a lp. lpF. *nadda*, *naðða* úgy mint *addam*, *aððam* = f. *ytime* (*üdime*, mord. *udeme*, lásd *velő* alatt), vagy lp. lpF. *ode-*, *oaððe-* = mord. *udí-*, *udo-* (lásd az *alud-* cikkben). A finn *lyte* e h

lyde (lüde) ezenkívül szókezdő *n:l*-cserét tüntet föl (v. ö. *név* alatt mord. *lem*, cser. *lüm*). — Meg kell jegyezni, hogy a *nyél* szónak északi-ugor alakja (a lp. oszt. vog. szerint) *n-en* kezdődött; hogy tehát a magyar e magashangú szóban a kezdő *ny-t* külön magára fejlesztette.

438. *nyel* (*nyelni* glutire: *bé-ny*, *el-ny*- deglutire, ver- *Жк. 24: 459* schlingen; *nyeldegel*- id. frequ.; *nyeldekél*- id. frequ. *nyel-deklő* faux, epiglottis MA.):

lp. *ñäle*- deglutire, devorare (p. o. *piäbmob cibum*): *ñälo*, *ñalatak* fauces, gula | lpF. *ñiella*- (pr. i. *ñielam*) schlucken, verschlingen: *ñiello* schluck, schlund.

vogB. *ñalej*- schlucken (*ju ñalejislem* [benyeltem] | vogL. *ñälel*- id. (*ju ñ.*) | vogK. *ñalt*- verschlucken (поглощать Máté 23, 24.).

osztB. *nel*- (olv. *ñel*-) verschlingen (пожирать) | osztIrt. *ñett*- verschlucken.

zürj. *nil*-: *nilan* (P.) gurgel, speiseröhre (глотка), *nilat*- verschlingen, verschlucken (пожирать, поглощать); *nilışt*- id. mom. (*nilıştöm* schluck) || votj. *ñil*- schlucken, verschlucken: *ñilon* gurgel.

finn. *niele*- glutire, devorare; *nielu* fauces, gula || ész. *nēla*- schlingen, schlucken, in sich ziehen: *nēlu* (n. *nēl*) das schlingen, schlucken; schlund; *nēluse* (n. *nēlus*) schlucken, schluck; D. *nēlähtä*- einmal schlucken.

cser. *nel*- (pr. i. *nelam*) glutire, devorare: *neled*- (pr. i. *neledem*) id. frequ. | cserM. *nel*- id.

mord. *nile*- schlucken: *nilende*- id. frequ. | mordE. *ñilve*- schlucken, schlingen, verschlingen: *ñilve* schluck.

Szembetűnő ugor alak: *ngl*- (ész. *ñgl*-). — Az osztB. *nel*- helyett a kútfontkbeli orosz írás (нел-) szerint bátran *ñel*- olvasható, a mit az osztIrt. *ñett*- is ajánl. — Tudva, hogy az osztIrt. a szóközépi eredeti *l* rezgőhangot jobbadán *d*-vel fölváltja (v. ö. finn *kolme*, osztB. *χulim* három = osztIrt. *χüdem*; m. *kel*-, osztB. *kil* = osztIrt. *kid*-), a Castrén közölte osztIrt. *ñett*-ben nem látjuk magát a *ñel*- alapigét, melynek *ñed*- volna a kellő alakja, hanem annak mom. -t képzős származékát = vogK. *ñalt*- (vagyis *ñett*- e h. *ñed*-t-, v. ö.

osztIrt. *kāmetta* „kivülről“ = osztS. *kāmelta*, *kēmelta*, osztB. *kamīlta*).

Uk. 24. 457.

439. nyelv (acc. *nyelve-t* lingua = zunge; sprache; *nyelv hegye* zungenspitze, *nyelvet ölteni*; magyar *nyelv*, német *ny.*; adj. *nyelves* loquax):

vogB. *ńelm* zunge | vogL. *ńilm* id. | vogK. *nilm*, *nilem* id. (*nilmтал* stumm).

osztB. *ńalim* zunge (*tut ń.* flamme, tkp. tűz-nyelv) | osztS. *ńālem* | osztIrt. *ńādem*, *ńādam* id.

lp. *ńalme* os (mund) | lpF. *ńalbme* id.

cser. *jilme* lingua | cserM. *jilmä* id.

A m. *nyelve* tönek megfelelő északi-ugor alak *ńzlm*; tehát a m. szónak *v*-je *m*-ből vált, v. ö. *tetve*, *szíve*, *neve* (*név*), *leve* (*lé*, *leves*) stb. — Mint déli-ugor nyelvben a cser.-ben *jilme* helyett ezt várnök *ńzłme* (v. ö. a *nyel-* igét = cser. *nel-*). Tekintve hogy a cseremiszb. már van nyoma a külön fejlődött szókezdő *ń*-nek (*ńükt-*, *ńökt-* „nyúzni“), a *jilme*-re nézve azt vélem, hogy megvolt *nılme*, *ńılme* helyett való.

440. nyer (*nyerni* lucrari, gewinnen: *el-ny.* gewinnen, consequi, obtinere; *nyereség* lucrum; *nyeretes*, *nyertes* victor, lucrans):

osztIrt. *ńerem-* wegnehmen | osztB. *ńerem-* wegnehmen, rauben (отнимать, отрабить); *ńirimt-* id. (отнять); *ńerisli-* händel suchen, mit einem anbinden (придираться).

vogB. *ńir-* herausziehen, -reissen (выдергивать); *ńirmt-* reissen, ausziehen (мом., дернуть: *ńirmtästä äm katemmel* kirántotta kezemből); *ńires-* auseinanderziehen (раздернуть) | vogL. *ńirmt-* nehmen | vogK. *ńir-* ausreissen (Máté 13, 26. выдергать): *ńiremt-* nehmen, wegnehmen (ib. 15, 26.); *ńirişl-* entreissen, rauben (раешитить 12, 29.).

mord. *nelge-*, wegnehmen, rauben | mordE. *nelge-*, *nälge-* wegnehmen, entreissen, rauben.

cser. *nal-* (pr. i. *nalam*) sumere, emere | cserM. *nal-*, *näl-* id.

MNySzótára így értelmezi a *nyerni* igét: „bizonyos verseny, küzdelem, erőfeszítés, akadály-elhárítás által elérni, kapni, szerezni“. Az egybevetett oszt. vog. mord. szók is föltüntetik az „elvenni, nehmen, wegnehmen“ fogalom mellett az „erőszakosság“ momentumát is, úgy hogy elsőnek kell tartanunk a vog. *ñir*-en fölmerülő általánosabb „ziehen, reissen“ jelentést. — A kétféle cser. alak *nal*- és *näl*- közül eredetibb az utóbbi = mord. *nelge*-; v. ö. ilyen nem eredeti *a*-val: cser. *val* „följe, színe vminek“ p. o. *vüt*-val víz-szín (= f. *yle*, mord. *vel*-ks: *lovso*- v. tejföl), *valne* „-on, rajt“ (másképen *vülnö*, cserM. *vülnä*, *vilna*); *šar* lószőr (cserM. *šär*, m. *szőr*, mord. *šäjär*). — A m. *nyer*-, oszt. vog. *ñer*-, *ñir*- egyszersmind fölmutatják ez igének északi-ugor alakját *r*-vel, a mord. cser. alakbeli *l* ellenében; a mord. *nelge*-ből lehet azonban az északi-ugor *n̄r*-t megelőző teljesebb *n̄rg*-alakot következtetni. A cser. *nal*-, *näl*-ben is ez a vég *g* épen úgy kopott el mint a *jal*, *jol* „láb“ szóban = f. *jalga*.

441. **nyers** (acc. *nyerse-t* crudus: *ny. fa* frisches, noch *Жк. 24: 461* saftiges holz; *ny. hús* rohes, ungekochtes fleisch); **nyersēs** „irtás hely“ (Szentgyörgyvölgy, Zalában: Nyelvör II, 280.).

vog. *ñar* roh (*ñar voj* ungekochtes fett, неваренное сало; frisch: *ñar ašñ* rotbackig, *ñar pom* frisches, grünes gras); kahl (bloß, nackt, голый): *ñärm*- kahl, bloß werden (*punä ñärmi* die haare gehen aus), *ñärmelt*- kahl schaben, *голо скоблить*) | vogL. *ñaar* id.: *ñaar ašñ* schön, *ñ. pom* grünes gras | vogB. *ñar* nackt (нагій, Máté 25, 36.); *ñari* (*ñ. ñovil* nackter leib Márk 14, 51.).

osztB. *ñar* roh (*ñar sog* nyers bőr, кожа сырая); kahl, nackt, bloß (голый): *ñ. taga* kopasz hely); *ñart*: *ñarta verta* entblößen (обнажить) | osztIrt. *ñara* bloß, nackt; — *ñura* kahl, leer.

zürj. *ñar*: *ñar-bord* fledermaus (szószerint: „*ñar*-szárny“, alkalmasan érthető „meztelen [azaz tollatlan] szárnyú“-nak).

A m. *nyerse* tőnek alaprésze *nyer*-teljesen = vog. oszt. *ñar*, minthogy ezt *ñar* helyett valónak kell vennünk (v. ö. *nyelv* alatt oszt. *ñalim*, *kéz* alatt vog. *kat*; *két* alatt oszt. *kāt* stb.); az ehhez járult -s képző diminutívfélnéknak látszik (*nyerse* „*ñar*-szerű“); hasonló képzővel van *ñar*, *ñara* mellett az osztB. *ñart* is (v. ö. osztB. *v̄ir* „vér“ mellett *v̄irti*).

„vörös“, osztlrt. *ver* és *verde*). — Hogy a vog. oszt. *ñar* szón a „roh“ (illetőleg „frisch, feucht, saftig“) és „bloß, nackt, kahl“ jelentések társúlhattak, nyilván arra viheto vissza, hogy állati v. növényi testek „nyers“ részei csak külső takarójuk (bőr, hám) eltávolításával szoktak föltünni. Az így a „nyers“ mellett eléálló „csupasz“ jelentés fölmerül magán a *nyers* szón is, ebben *nyersés* „irtás hely“ (v. ö. *tisztás* „blöße, lichtung im walde“).

A vog. oszt. *ñar* (e h. *ñar*), m. *nyer*-s-nek mélyhangú mása: osztlrt. *ñura*; ugyanezt tünteti föl a déli-ugor ágb. *finn. tuore* (n. *tuori*), *tuorehe* (n.-re) succosus, subhumidus (p. o. lignum. herba. foenum), non maturus, recens (*tuore vesi* aqua recens hausta); — *nuore* (n. *nuori*) recens (n. *olut*, n. *leipä* frisches bier, frisches brod); zart, jung (n. *mies* juvenis, adolescens) || észt. *tõres* (g. *tõre*) roh, unreif, frisch, grün, saftig (t. *liha* rohes fleisch, t. *põ* noch grünes holz, t. *veri* ganz frisches blut); — *nõre* (n. *nõr*) frisch, jung (n. *olut* frisches bier, n. *här* frische wunde, n. *lumi* frisch gefallener schnee). — Megvan a f. észt. *nõre*, mely mellett a *tõre* csakis *d(t):n*-cseréből eredő változat, a lappban is: lp. *nuor*, *nuora*, lpF. *nuorra* „jung“ (lp. *nuor olma* vir juvenis); de föltetsző, hogy itt nem a kellő palatalis *ñ* (*ñuora*) állott be, (a mit ugyan még meg lehetne magyarázni, úgy mint a lp. *nokka*- igére nézve, lásd a *nyugod* cikket), s hogy a finn *nuore*-nak csak egyik, még pedig nem első („jung“) jelentésével jár a lp. *nuora*. Ez pedig azt sejteti, hogy a lp. *nuora* „jung“ csak kölcsönvétél a finnból, s hogy ennek ellenében a f. *nuore*-nak eredeti lapp megfelelője a kellő *ñ*-s alakkal: lp. *ñuores* „tener, mollis“ (*ñ. grase* herba viridis siye tenera, *ñ. mana* infans recens natus; v. ö. fentebb vog. *ñar* pom).

FuF. II. 235. 442. **nyes** (*nyesni* amputare, frondare: *bokrokat nyezni*; *le-ny. a fattyúhajtásokat*; n. act. *nyesés*, n. ag. *nyeső*):
Mj 4: 295.

lp. *ñaske*- *glubere*, *deglubere* (*pocoit ñ. rangiferos deglubere*).

csér. *nüž-* (pr. i. *nüžam*) *scabere*, vakarni; *nüžed-* (pr. i. -dem) id. frequ.; — *ñükt-, ñökt-* *deglubere*, nyúzni.
csérM. *nöz-, niž-* *terere*, *abstergere*; *nižikt-*: *nižikten-goltás* detondere (crines).

finn. *niittä-* *falce secare* (foenum: *mähen*); *niitty, niittu* pratum (kaszáló); *niitto* das *mähen* (*niitto-aika, elon n.*) ||

észt. *nita*-scheren, abschneiden, mähen (*lambaid n.* schafe scheren).

mord. *nufe*-ernten: *nušende*-id. frequ. | mordE. *nufe*-ernten, korn schneiden: *numo* ernte.

Egészen a *nyes*-(*nyese*-) igetőknek megfelelők: lp. *ñaske*- (e h. *ñaske*-) és cser. *nüž*-, *nöž*-, *niž*-. Ez utóbbinak frequ. alakjával, *nüžed*-vel pedig egyező a frequ. képzős mord. *nušende*- (e h. *nüšende*-, v. ö. mord. *u* értékéről fent a *nád* cz. alatt 388. l.), a miből azt látjuk hogy maga a cser. *nüž*-, lp. *ñaske*- már képzős alak (-ž, -sk = ug. -sk frequ.), s az alapige rejlik a *nü*-, *ña*- (*ñä*)-ben (vagy fölvehető régebb hosszú vocalissal *nü*-, *ñä*-ben) = mord. *nu*-, illetőleg *nufe*- e h. *nüje*-. Természetesen szintígy m. *nyes*- régebb *nyēs*- h. = *nyē*-s- (v. ö. *visel*:- *vi-se-l* = f. *viē-ske-le*-). — A f. *niüttä*-, észt. *nita*- momentán (intensív) -t képzős igető (*niüttä*-, *nita*-), melyben *ni*- = mord. *nüje*- (cser. *nü*- stb.); teljesen a *niüttä*- azaz *nitä*-vel egyező a cser. *niikt*- „deglubere“, s ez még láttatja is a mord. *nüje*-nek amúgyis sejthető régebb alakját: *nüge*-, vagyis *nšg*- (déli-ugor) és *nšg*- (északi).

Az íme a m. *nyes*-(*nye*-s-) igének is alapjául kimutatott ugor *nšg*- és *nšg*- ige, úgy látszik, elsőben nem annyira „secare, schneiden“-t jelentett, hanem csak valamely testfelület letisztázását, azaz „streichen, streifen“ (kézzel vagy eszközzel, akár vágóval is); így érthető a „terere, scabere“ meg „deglubere“ (haut „abstreifen“), meg „scheren“ és „mähen“ (észt. *nita*-) jelentések összetalálkozása: v. ö. indog. *strig*- „streichen, streifen“ (lat. *stringere*) = szláv. *strig*- „scheren, tondere“, indog. *strug*- „streichen, reiben“ = szl. *strüg*- (or. *срорати*) „radere, tondere“. Az ugor (északi) *nšg*-nek ez alapjelentését tekintve vele egyazonnak kell tartanunk még a m. **nyű**-, **nyő**- (tője: *nyűv*-, *nyöv*-) igét, első jelentésnek véve a „conterere, abreiben, koptatni“-félét (p. o. *elnyűni ruhát, csizmát*), a mely mellett az „evellere“-féle (ebben: *kendert nyűni*) csak úgy merült föl, mint a latin *stringere*-n az „abstreifen, abpflücken“ jelentés (*folia ab arboribus str.*, *baccas str.*). Így azután még az ugor *nšg*- és *nšg*- „streichen, streifen“ igéhez kell számítanunk több olyan szót, mely szorosabban csak a m. *nyű*-, *nyő*-hez látszik tartozni (lásd alább a *nyű*- cikket).

Egyébiránt az ugor *nšg*-, *nšg*- „streichen, streifen“ ige, melynek egy származékán a „deglubere“ jelentés is fölmerül, a m. *nyúz*-beli alapigének (vog. *ñuj*-) magashangú változatául tűnik föl.

nr 39:
439

443. nyest (acc. *nyeste-t* mustela martes): *nyest-bőr*):

finn. *näätä* mustela (m. martes).

lpF. *nätte* marder | lpS. *nete* id.

Egyezők itt csak az alapszórészek: *nye-* (**nyē-*) és f. *nää-*; a m. *nyest*-ben az *-st* jóformán *-sk* h. való, diminutiv képző (v. ö. *nő* alatt *nöstény*); szintilyen érték tulajdonítható a f. *näätä* e h. *näää*-beli *-dä*-nek (v. ö. *nő* alatt f. *nei-de*).

NK. 24: 457

444. nyíl (acc. *nyila-t* sagitta: *nyilat löni* sagittare, *nyilat vetni* sortem jacere, sortiri; *nyilas* sagittarius):

lp. *nuol*, *nuola* sagitta (*nuoli* *vuocet* sagittare) | lpF. *nuola* nyíl, *nuolaste*-nyilázni, sagittare.

zürj. *nök* pfeil: *nök-doz* köcher | votj. *nel* pfeil.

vogB. *näl* nyíl: *n.* *näl* nyíl nyele, pfeilschaft; *n.* *täut* köcher | vogL. *näl*.

osztB. *nök* nyíl: *poskan-n.*, *lölbi-n.* puskagolyó, *šuk n.* srét | osztS. *näl* nyíl | osztIrt. *nök* pfeil: *n.-jinda* bogensehne.

finn. *nuole* (n. *nuoli*) nyíl || észt. *nõle*, D. *nöli* (n. *nöl'*) pfeil: *pittse-n.*, *perkun-n.* donnerkeil.

mord. mordE. *nal* nyíl.

Csak a cseremiszbzen nincs meg a „nyíl” szó: helyette van *pikš*. Szintígy van közös ugor neve az „arcus jaculatorius”-nak is (lásd az *íj* czikket). Érdekes a *nyíl* szónak átvitele az újabb divatú lövőfegyver projectiljére az osztB.-ban: *poskan-nök* tkp. „puska-nyíl”, *lölbi-n.* „ólom-nyíl”, *šuk n.* „apró-nyíl”: a vogulban: *pisäl-näl* „flintenkugel”.

NK. 24: 457

445. nyíl (*nyíl*ni, pr. 3. *nyílik* sich öffnen, aufgehen: *nyílik* az ajtó, *ny.* a szem, a virág; *ki-ny.*, *meg-ny.*; *nyílás* öffnung, apertura, hiatus; *nyilván* aperte, patenter, manifeste: *nyilván való*); **nyit**, **nyit** (*nyítni* | öffnen, aperire: *ajtót ny.*; *ki-ny.*, *meg-ny.*; *nyitás* das öffnen); **nyit** (*nyitja* das öffnende, schlüssel oder zugang zu etwas: *nyitjára táltam*, *megtáltam* a *nyitját*; *nem tudom* a *nyitját*):

vogP. *ńit-* (gebären): *ńoxs pi ńits* „der zobel gebar einen kleinen“ | vogB. (*ńol-*): *ńolip-* fesleni, sich abtrennen (p.o. baumrinde); *ńolăt-* id. (*pună kot ńolătes* das haar ist ausgegangen; *kul sauă kot ńolătem* die fischhaut hat sich abgelöst); | vogL. *ńulm* wunde: *ńulmiń* (sebes, verwundet).

osztB. *ńolimt-* sich mausen (линять); — *ńulum, ńulim* wunde, рана (*ńulmiń* verwundet); *ńolt-* zermalmen, zerreiben (измолоть, растирать) | osztIrt. *ńulem-* wunde.

Világos, hogy a m. *nyıl-*, *nyít-* (*nyıla-*, *nyíla-*) ige-
alapszava a *nyí-*-ben rejlik, s hogy egyszersmind e tőnek mélyhangúsága (*nyíló*, *nyító*) a *nyí-*-nek régibb *ny_sj-* alakjára utal. A *gyúl-*, *gyújt-*-nek (ettől: *jöv-*), *gyúl-*, *gyújt-*-nak (ettől: *gy_sp-*, *gy_sv-* = ug. *t_sb-* „ardere“) analógiája szerint, az itt kifejlő *ny_sj-* alapigének intranszitiv jelentést tulajdonítunk: „sich öffnen, aufgehen“. — Egészen a m. *nyít-* és *nyíl-*-nak megfelelő trans. (causativ) és intrans. igepár a vogulban: *ńit-* és *ńol-*, a melynek eléállása úgy érthető, hogy a m. *ny_sj-*-nak közös északi-ugor alakjául ezt vesszszük föl: *ń_sg-*; ebből a vog. *ńit-* és *ńol-* megelőző *ń_sjt-* és *ń_svl-* alakokon át fejlődtek. A vogP. *ńit-*-nek szorosabb „gebären“ jelentésére nézve, megjegyzem, hogy a vog. *pons-*, *puns-* (*puns-*) „öffnen“ hez tartozó vogP. *panšt-* szintén „gebären“ értelemben használtatik (*panštăuăsem* natus sum, родился; *panštăxts* (= *pi ńits*, tkp. „nyilatkozott“ = „megfiadzott“). Szintígy jelent a vog. *ńol-* „losgehen, auseinander gehen, sich ablösen“ (a mom. képzős *ńolip-* és *ńolăt-* alakokban) lényegesen „nyílni (aufgehen)“-félét (v. ö. ellentétül: „schließen“ és „binden, befestigen“); a *ńol-*-hoz számítandó nom. actionis *ńulm* (*ńul-m_s*) „wunde“ még igen jól „öffnung“-nak fordítható. — Az oszt. *ńolimt-* olyféle képzésű mint a vog. *ńolăt* (v. ö. *pună ńolătes*); *ńolt-* mint *ńol-*-nak causativuma (*ńol-t-*) tkp. „auseinandergehen machen“.

Egyéb nyoma az északi-ugor *ń_sg-* „sich öffnen, nyílni“ igének, melynek déli-ugor *n_sg-* alakja vehető föl: finn. *naama*, *nauma* „facies, gesicht“, kül. „nasmus“, de egyenesen „os, mund“ is (*panen nuuskaa naamaani* ich schnupfte, tkp. stecke schnupftabak in mein *naama*; *joi ja soi kaikki naamaansa* szószerint „er trank und aß alles in sein *naama*); látni való hogy *naama*, *nauma* tkp. „öffnung“ (nasen- v. mund-„öffnung“; a „facies“ jelentésre nézve v. ö. zürj. *nir-vom* „gesicht“, tkp. „nase-mund“), s így *-ma* képzős nom. verbale-nak vehető egy *naa-*, *nau-* = *n_sg-* igtől.

A lapp *ńalme*, *ńalbme* „mund“ (= *nyelv* stb.) életünteti a „zunge“ és „mund“ jelentések váltakozását (lásd a *nyelv* cikket); nem csoda tehát, ha viszont a lapp „zunge“ szónak hű alakú mását más ugor nyelvben bizonyos „öffnung (mund)“ jelentéssel találjuk. A lp. *ńuokćem*, lpF. *ńuofćam*, *ńuokćam* (nom. *ńuovća*) „zunge“ (de nem egyszersmind „sprache“) szóval ugyanis szorosan egyezők: osztB. *ńoxsim*, *ńaxsim* (*zul ńoxsimet* жабы „kiemen der fische“) | vogB. *ńaxšem* (*ń. kall* wasserkanal des fisches) || cser. *nošmo* branchia. E szónak alig különböző alakjai ész.-ugor *ń.ks.m.*-ra utalnak, melynek mint nom. verbale-nak alapjául *ń.ks-* ige válik ki; ez meg *ń.g-s-* (*ń.g-sk-*) h., frequ.-s (-sk) képzővel. Így tehát az oszt. vog. *ńoxsim*, *ńaxšem* etymon szerint ezt teszi: „egyre nyíló“, mintegy „nyíló“.

Űk. 24. 460.

446. **nyir**, **nyír** betula, birke (*nyir-fa* id.; *nyires*, *nyíres* betuletum, birkenwald):

vog. *ńir*, *ńir* rute, vessző | vogL. *ńir* id. | vogK. *nir* (olv. *ńir*) zweig, reis (Máté 21, 8. вѣтъ); schilfrohr (трость ib. 11, 7.) || osztUrt. *ńerem* rute.

votj. *ńer* zweig, gerte | zürjP. *ńör* gerte, rute (вица): *ńöral-* mit ruten binden.

V.ö. *ńárs-fa*, finn *ńiini-puu*, tkp. „bast-baum“-féle faelnevezést. Így nyilván a sok apró vékony ágú „betula“-nak is alkalmas elnevezése: „vessző-fa“. — A „vessző“-t jelentő vog. oszt. votj. *ńir*, *ńer*, m. *nyír* (északi-ugor) szóhoz még elég közel áll a déli-ugor ágban: finn. *ńärehe* (nom. *ńäre'*) „pinus junior“, plur. *ńäreet* „fruticetum abiegunum“.

Űk. 24. 460

447. **nyir** (*nyírni* tondere, scheren: pr. 1. *nyírok* v. *nyírek*; nom. ag. *nyíró* v. *nyíró*; nom. act. *nyírás* v. *nyírés*; *nyíratlan*, *nyíretlen* ungeschoren; *ńajat nyírni* haar abscheren, *ńuhot ny.* ein schaf scheren); **nyirbál**-, **nyirkál**-(*nyirbálni*, *-kálni* id., dim.-frequ.):

osztB. *ńogor-* hobeln, behobeln (строгать): *ńoxrim* behobelt; *ńoxrep* messer (ножикъ) | osztUrt. *ńōxr-*, S. *ńogr-* schnitzen.

mord. *ńara-* rasiren, scheren: *ńaraj* scherer, *ńasirer* mordE. *ńara-*.

Kétségtelen, hogy a m. *nyír*- ige előbb csakis mélyhangú (*nyíro*-) volt, s csak az alapszótagbeli *i* vocalissal állhatott elé a magashangú változat (*nyíre*-). Hiszen csak mélyh. vocalissal maradt: *nyirkál*-, *nyirbál*- (nincs még: *nyirkél*-, *nyirbél*-). A mélyh. m. *nyír*- (*nyíro*-) pedig legközelebből *ny₂jr*- (*ny₂jro*) h., = oszt. *ńogor*- (*ńogri*-). — Alapjelentése ennek az igének (ész.-ug. *ń₂gr*-) nem egyenesen „metszeni, vágni“ (azaz: éles eszközzel elválasztani), hanem „valamely test-felületet simává, tisztává tenni“ (főleg metsző eszközzel). Megfér így a „scheren, hobeln“ jelentéssel a „reiben, abwischen“ is (v. ö. *nyes*- alatt cserM. *nöz*-, *niž*-), s ilyennel ide való: zürj. *nir*-, *nirt*- „reiben, wischen (реперь)“, *niral*- id. frequ.; s nem kell a mord. *nara*-tól mint külön eredetűt elválasztani ezt: mord. *narda*- „wischen, abwischen, trocken“ (*nardama*, E. *nardamo* wischtuch, handtuch), *narńe*- (e h. *nardńe*-), E. *nardńe*- id. frequ.

448. **nyirk, nyirok** (acc. *nyirko*-t humor, succus; *yk. 24: 460*
adj. *nyirkos* humidus: *ny. idő* feuchtes wetter, *ny. fa* noch saftiges, feuchtes holz):

finn. *noro* locus paludosus inter montes, vallis; rivulus (ex valle effluens: *juoksee noronansa* instar rivuli fluit); *norehe* (nom. *nore*') gutta fluens, stillans; *norahta*- subito fluere, stillare || ész. *nore*-, *nori*- triefen, abträufeln, sanft fließen, sickern; *norg* (g. *noru*) wasserabfluß, kleiner bach.

mordE. *nur*ge- triefen; *nurta*-, (frequ.) *nurtse*- zapfen, seihen.

cser. *nör*- (pr. i. *nörem*) madescere, ázni; *nört*- madefacere, áztatni | cserM. *nör*- és *nört*-.

zürj. *ńur* sumpf (богато) || votj. *ńur* id.

osztB. *ńurum* sumpf, *ńurmiń* sumpfig | csztIrt. *ńorom* sumpf.

vogL. *ńurm* wiese | vogB. *ńār* nasses land („*vitiń ma*“). *ń₂urmi*

lp. *ńorite*- defluere (ablaufen, rinnen: *čāce ńorit* aqua defluit); *ńoro*-, *ńorote*- sensim stillando infundere (*ńoro čāceb karai* aquam in vas infunde); *ńorkote*- fundere, effundere | lpF. *ńoarra*- rinnen.

Megtetszik, hogy a nom. verbale alakú f. *noro* és *norehe* egy *nor*,- „sensim fluere, stillare, madere“ alapigére

utalnak; meg is van ez az észtt *nore-*, cser. *nör*-ben, s teljesb *norge-* alakja következik észtt. *norgu* (n. *norg*) = f. *noro*-ból, = mord. *nūrge-*. Megfelelő északi-ugor alak: *ńrg-* (*ńrg-*: v. ö. lp. *ńorko-te-* fundere), s a *g* elkopásával *ńr-* (*ńr-*). Ez utóbbitól a vog. oszt. *ńurm*, „sumpf“ nom. verbale (tkp. „mador = locus madidus“, v. ö. gör. λειμών, λίμνη, λυτή és λβ-: Curtius, Gr. Et.⁴ 368); zürj. votj. *ńur*, és vog. *ńār* kopott végű nom. verbale-tő, v. ö. finn *noro*. Ugyancsak *ńr-*től a m. *nyir-ko* tő, a *titko*-hoz hasonló képzéssel (fent 220. l.).

449. **nyolcz** (acc. *nyolcza-t* octo); **nyolczad** octavus, (ny. rész; *nyolczadik* id.):

nyk. 25. 279. vogB. *ńala-lu* octo: *ńalaluit* octavus; *ńol-sat* octoginta | vogL. *ńol-lou* octo (Ahlqv.).

osztS. *ńigelaχ* octo, *ńigelaχmet* octavus | osztIrt. *ńida* és *ńidamet* | osztB. *ńiil*, *ńijil* (olv. *ńiil*, *ńijil*) és *ńiilmít* (olv. *ńiilmít*).

Tudvalevőleg az egész ugarságban az „octo, novem“ számnevek 2—10, 1—10-féle számnevekből vannak szerkesztve (lásd fent. *tíz* alatt, a 221. lapon); tisztán kivehető is itt a vog. *ńala-lu* (*ńol-lou*)-ban a *lu*, *lou* (= magára használt vog. *lau*, *lov*) „tíz“ utórész, miszerint *ńala*, *ńol* magára „kettőt“ teszen, s szintígy a megfelelő m. *ńyol-*, ebben: *ńyol-cz*. Csak az a kérdés, milyen régibb teljesebb alakja volt a *nyolcz*-beli „tíz“ utórésznek, mely most csupa *cz*-vé zsugorodott össze, s jelesen vajjon csakugyan *nyol-tíz*-ből lett-e a *nyolcz*, a mint az eddigi vélemény tartja (Hunfalvy P. is még így magyarázta a *nyolcz*-at: Kondai vogul nyelv, 21. l.).

A többi ugor nyelvekbeli „octem, novem“ számneveken azt is tapasztaljuk, hogy e két számnév rendesen ugyanazon „tíz“-szóval van szerkesztve, de ez a „tíz“-szó többnyire (t. i. a vogult kivéve) más mint a magára használt „tíz“, p. o. a finnben: 8 *kakdeksa*, 9 *ydeksä*, de 10 *kymmene*; a cserben: 8 *kandakše*, 9 *indekše*, de 10 *lu*; a zürj.-votjákban: 8 *kőkja-mis*, *támis*, 9 *ök-mis*, *uk-mis*, de 10 *das*. Már most a m. *nyolcz* mellett van a *kilencz* „novem“, s ebből nyilván nem csak a *cz*-t, hanem az *ncz*-t kell a „tíz“ szó részére elválasztani, mert *-ncz* teszi a „tíz“ a *harmini-ncz* „triginta“ (3×10)-ban is (*harmoni-ncz*). A m. *tíz*-ből pedig, meg is engedve a hosszú *i*-nek nem épen valószínű kiszorulását (*tz*),

sehogy sem magyarázható az *ncz*-beli *n*. Mind ezt tekintve az *ncz*-nek magyarázatára inkább egy a *tíz*-től különböző „tíz”-szó látszik alkalmasnak, melyet csakugyan föl is használt a zürjén-votják az „octo, novem” számnevek utórészéül, t. i. *-mīs* (8: *kōkja-mīs*, *tā-mīs*, 9: *ōk-mīs*, *uk-mīs*), s mely a m. *húsz*-ban is (= mord. *koms*) fölismerhető utórészéül (fent 123. l.). Ilyen *mīs*-ből igenis érthető, hogy vált, az alak összeszorulásával, a magyarban *-msz*, *-nsz*-en át *ncz* (azaz *ntsz*, ejtéskönnnyítő közbevetett *t*-vel, v. ö. *koncz* = régi szláv *kasū*, magyarosan írva *konszū* = mai szláv, p. o. orosz *kus*). — Ha tehát a m. *harmincz* és *kilencz*-ben *ncz* fejezi ki a „tízet”, föl kell tennünk, hogy egyszersmind a *nyolcz*-ban is, melynek ugyanazon „tíz”-szóval kellett alakulnia, a melylyel a *kilencz* is, régiben nem csak *cz*, hanem az egész *ncz* volt meg mint a „tíz” kifejezője, vagyis hogy a *nyolcz*-at ilyen régibb teljesebb alakok előzték meg: *nyolo-ncz*, *nyolo-nsz*, *nyolo-mcz*, *nyolo-m_ssz*.

A *nyolcz*-nak legteljesebb oszt. alakjában *ńigelaχ*-ban sem ismerszik már meg tisztán a „tíz” szó. Alkalmasint egészen a vog. *ńala-lu*, *ńol-lov*-nak megfelelő szó volt az osztjában, de a vog. *ńala-lu*-nak két *l*-je már összefolyt az oszt. *ńigelaχ*-nak egy *l*-jében (**ńigel-laχ*); s az osztb. *ńiil* végéről egészen el is kopott a „tíz” szó (= vog. *lu*, *-lov*), míg az osztlrt. *nida* e h. *ńila*- csak alig láttatja nyomát a vég *a*-ban. De másrészt magának a *nyol*- (vog. *ńala*, *ńol*) előrésznék teljesebb északi-ugor alakját őrizte meg jobban az osztS. *ńigelaχ*, t. i. *ń_sg_sl_s*, melyre nézve azt vélhetjük, hogy a m. *nyolcz*-beli *nyol* is előbb *nyōl* volt, megelőző **nyorl*, *nyor_sl*-ből.

450. **nyom** (*nyomni* premere, drücken, pressen: *le-ny.* *ŋr. XII. 491.* deprimere, *özve-ny.* comprimere, *ki-ny.* a *citrom levét*; *calcare*, *tretēn*, *austreten* p. o. *trauben*; *nyomó-kád* tretfaß); **nyomod-** (*nyomodni* id. frequ.: *el-ny.* conculcare MA.; *nyomdok*, *nyomdék* vestigium: *nyomadék* „ember-nyom” NKúnság: *Nyelvőr* II, 326.); **nyomkod-** (id. frequ.); **nyommaszt** (*nyommasztani* comprimere, opprimere: *el-*, *le-*, *meg-ny.* MA.);

nyom (acc. *nyomo-t* vestigium, *fußtritt*, -spur: *láb-nyom*; egy *nyomot* sem megyek tovább):

vogl. *ńalmt*- quetschen.

Lásd a *töm-* (231. l.) és *tom* (226. l.) czikkeket. — A *nyom-* (*nyomo-*) „premere“ ige ugyanis csak szókezdő *d(t):n-* cserén alapuló változata a mélyhangú *m. tom-* „premere“-nek, mely megint ugor *t_slm-* (vagy talán inkább *d_slm-*) „premere“ igének felel meg (lp. *tuolme-*, *duolbma-* „conculcare“, zürj. votj. *dom-*, *dum-* „ligare“; v.ö. még a *csomó*, *csomoszol-* cikket, 373. l.) Érdekes erre nézve a *nyom-* igének származékai közül *nyommaszt-*, mely kettős *mm-*jében az eredetibb *lm-*-nek ugyancsak még nyomát tartotta fenn. — A *töm-* cikkk alatt (231. l.) már az is van kifejtve, hogy az ugor *t_slm-* „premere“ megint momentán (perfectiv, intensiv) *-m* képzős alak (*t_sl-m-*) egyszerű *t_sl-* alapigétől (= *m. tol-* „schieben, drängen“); e szerint a *m. nyom-* (*nyomm-*) e h. *nyol-m-*-ban is az *-m-*-et ugyane mom. képzőnek kell vennünk. A vogulban pedig az egyszerű mom. *-m* képző helyett többnyire a vele kombinált *-mt* szerepel (p. o. *jő* alatt vog. *fejmt-*, *jémt-*; *nyer-* al. *ńirmt-* stb.): így kerül tehát a *m. nyom-* (azaz *nyol-m-*) ellenébe a vogL. *ńal-mt-*. — Végre a *nyom* (*nyolmo*) „vestigium“ névszót legalkalmasabban az egyszerű *nyol-* alapigéhez köthetjük, mint *-m* képzős nomen verbale-t (lásd a 232. lapot).

Nr. XII. 490. 451. **nyugod** (*nyugodni*, pr. 3. *nyugoszik*, *nyugszik* quiescere: *meg-ny.* adquiescere, *le-ny.* zur ruhe gehen, sich z. r. legen; *nyugoró* quiescens); **nyugodalom**, **nyugalom** (acc. *nyugalma-t* quies, requies); **nyugot** (*nyugotni*: *el-ny.*, *meg-ny.* ruhen lassen, zur ruhe bringen MA., Pázm.); **nyugoszt**, **nyugosztal-** (*nyugosztani*, *-sztalni* ruhen lassen, quietem conciliare, ad quietem componere); **nyugtat** (*nyugtatni*: *meg-ny.* beruhigen); **nyugat**, **nyugot** (acc. *nyugato-t*: *nincs nyugta* er hat keine ruhe; *nap-nyugat* occasus solis, occidens, *nap-nyugati*, *-nyugoti* occidentalis):

ész. *nukku-* (pr. 1. *nukun*) schlummern; — *tukku-* id.

finn. *nukku-* (pr. 1. *nukun*) obdormiscere; dormire (*herään nukkumasta* e somno evigilo); *nukutta-* somno gravare, sopire (*minua nukutta* es schläfert mich); — *taukoa-* (inf. *tauvota*), *tauku-* (pr. 1. *tauvun*) subsistere ex motu, cessare a labore, desinere (p. o. pluvia).

lp. *nokke-* obdormiscere; finire, consumi (*peive nokka* dies finitur, *piäbmo nokka* cibus consumitur); *nokkete-* obdor-

miscere | lpF. *nokka-* (pr. i. *nokkam*) einschlafen, zur ruhe gehen; *nokka* (pr. i. *nojam*) vergehen, zu ende gehen, verschwinden.

mord. *nuva-* schlummern; *nurse-* id. (frequ.) | mordE. *nurse-* schlummern (Reg.), *nuža-*, *nužse-* (**nusse* = *nurse-*) schlummern, schläfrig, träge sein (Wied.); *nužsevo-* (**nussevo* = *nursevo-*) schläfrig werden (Wied.); *nužaks* schläfrig, faul, träge.

zürj. *dugdĩ-* aufhören (перестать); *dugdiltög* ohne aufhören (безпрестанно); *dugöd-* aufhören machen, abbrechen, hemmen, endigen (остановить, прекратить) || votj. *dugdĩ-* einhalten, aufhören, stehen bleiben (*dugtitek* ohne aufhören); *dugdıl-*, *dugdal-* id. (frequ.); *dugdıt-* aufhören machen, hindern, einhalt tun.

vogL. *ñuntlayt-* ruhen.

Először is az észti *nukku-* és *tukku-* meg a finn *nukku-* és *taukoa-*ban mutatkozó *n:t(d)*-csere az explosiv kezdőhangzónak eredetibb lágy voltára (*d*) utal, s meg is tartotta még a *d-t* a zürj. votj. *dugdĩ-*. Ennek ellenében a m. *nyug-*ban van *n* helyett *ny* úgy mint *nyom-* „premere“-ben = zürj. *dom-*, votj. *dum-*; szintígy a vogulban is palatalis *ñ*-vel: *ñuntlayt-*. A lappban azonban mégis csak dentalis *n*-vel van *nokke-*, *nokka-*, pedig itt is, a magyarban és vogulban egyezőleg meglevő *ñ* (*ny*) szerint, szintén *ñ*-vel való alaknak kellene lenni. Az ebbeli kivételnek az lehet az oka, hogy a lappban régibben az explosiv (*t, d*) hangzón kezdő szóalak divott (= zürj. *dug-*, f. *taukoa-*) s csak az északi-ugor ágnak (azaz a lapp, oszt.-vogul, zürjén-votják és magyar nyelveknek) első szétválása után, vagyis a külön vált lapp nyelv korában támadt *d:n*-cserével az *n*-es *nokke-* alak. E mellett fölhozhatjuk, hogy a m. *nyom-* (= zürj. *dom-*) ellenében is a lappban csak az explosiv kezdőhangzós *tuolme-*, *duol'ma-*alak van (lásd 231. l.), s másodszor hogy az explosiv és nasalis kezdőhangzó váltakozásának lapp példájában (*taste* és *naste* „csillag“ = f. *tähti*) szintén tiszta dentalis *n* (s nem palatalis *ñ*) fordul elé.

A m. *nyug-* régibb *ng* vel való *n,ng-* alakra mutat; szintígy a zürj. votj. *dug-* régibb *d,ng-*ra; az *ng* (*ñ*)-nek van még nyoma a zürj. *dugdĩ-*-nak ezen zürjP. változat alakjában: *dündi-* és *tündi-* „unbeweglich werden, schweigen und sich nicht rühren (сдѣлаться недвижимымъ, молчать и не двигаться)“.

v. ö. zürj. *zîn*, votj. *zîñ* = m. *szag* (265. l.) és zürj. *vundi-*, votj. *vandi-* a *vág* czikkben. — A finn *tauku-* (*taugu-*) és *taukoa-* (*taugoda-*, v. ö. *katoa-* fent 69. l.) már csak az *au* diphthongusban tartotta fenn a volt nasalisnak némi nyomát vagy pótlását (*taugu-* e h. *tangu-*); v. ö. az elejtett nasalisnak hasonló pótlásáról a *sajnál* czikket (328. l.). Hogy a nasalisnak e pótlása részben *u* által is történt, úgy hogy p. o. *ng* helyébe *ug* lépett (egészen úgy mint a szláv nyelvekben p. o. régibb *krong* h. *kroug*, *krug*, *donga* h. *douga*, *duga*), bizonyítják a következő esetek: f. *joutse* (n. *joutsi*) „arcus“ e h. *joukse* (= lp. *juoks*) = mord. *jönks*, cser. *jongež* (az osztjákban is már hosszú vocalissal vagy diphthongussal *jōgot*, *jōgol*, S. *jaugol*) | f. *jäykkä* rigidus, stabilis = *jänkiä* id. | f. *kaukalo* alveus, trog (ex trunco excavato) = *konkelo* arbor intus cava | f. *raukea-* corruere, collabi (languidum) — és: *lankea-* cadere, labi, procidere | f. *keukome*, *keukoime* (n. *-oin*) calumniator (igéje: *keuko-* e h. *keugo-*) — v. ö. mordE. *kengele-* lügen, verläumden | f. *avaa-* aperire e h. *augaa-* (v. ö. *auko-* e h. *augo-* weit öffnen, *aukaise-* subito aperire, *aukea* apertus) — v. ö. mord. *anksima* wuhne (lék a jégben; a finnben *avaa*-tól *avanto* apertura in glacie“; *anksima*-beli ige pedig *ankse-* e h. *ang-se-*) | f. *laukea* spatiosus (campus) és *lakea* „planus, amplus (ager, regio)“ (= észt. *lageda*, nom. *lage* „flach, eben, fläche“), a mennyiben ez utóbbi helyett régibb *langeda* alak vehető föl (v. ö. finn-észt *taga* „posticus“ e h. *tanga*, fent a 197. lapon). — Hogy egyébiránt *n_sg-* (*d_sng-*) mellett már jókorán megvolt a teljesen nasalistalan *n_sg-* (*d_sg-*) alak is (a milyen az imént említett *taga*), abból vélhető, hogy nem csak a finn *nukku-* (észt. *nukku-* és *tukku-*), hanem a lp. *nokke-*, *nokka-* és a mord. *nuva-* is ilyenre utalnak. A f. észt. *nukku-* ugyanis *nug-ku-*-ból érthető meg (úgy mint *hukku-* ebből: *hub-ku-*, *s_b-ku-*, lásd 269. 270. l.), mom. *-k* képzővel, melyhez még inchoativ-reflexiv-féle *-u* járult; csakis a *n_sg-*-nak felel meg a mord. *nuv-*, *g_s^v* hangváltozással (v. ö. mord. *javi-*, *javo-* = f. *jaga-* „dividere“). A lappban, a lpF.-beli különböző prae-sens-alakok szerint kétféle *nokka-* ige van: az egyik (pr. 1. *nojam*) épen csak = *n_sg-* (v. ö. lpF. *dakka-*, pr. 1. *da_sam* = f. *tege-*); a másik (pr. 1. *nokkam*) külön *-k* képzővel alakult (v. ö. lpF. *cuovkka-* ebben: *cuovkkane-* „entzweigehen“, fent a 269. l.).

Még meg lehet jegyezni, hogy a *n_sg-* (v. *d_sg-*), m. *nyug-* „quiescere, cessare“ alapigétől frequ. *-d* (= ug. *-nd*)-vel készült m. *nyugod-* (*nyugodo-*) igetővel teljesen egyező a zürj. votj. *dugdi-*; az azzal fölváltva használt m. *nyugosz-*

tőnek meg a mord. *nyvse-* felel meg. A vog. *nyunt*-ra nézve nem tudni, vajjon *-nt* (ug. *-nd*) képzővel készült-e *nyg-* alapalakból (*nyg,nt-*, *nyv,nt-* = m. *nyugod-*), vagy pedig az alapigének még *ng*-vel való alakjától lett-e csak *-t* képzővel (*nyunt-* h. *nynt-t-*)?

452. **nyúl** (acc. *nyúla-t*, *nyula t* lepus, hase: *nyúl-bőr* *Yk. 24: 460* pellis leporina, *ny. szívű* timidus, hasenherz; *nyulász-ni* lepores venari):

mord. *numil* hase | mordE. *numolo* id.

lp. *nommel* lepus | lpF. *noammel* hase.

Minthogy szóközépi eredeti *m* a magyarban többször *v*-vé vált (lásd a *név cz.*, 398. l.) a mord. *numolo*, lp. *nommel* (azaz *nomel*), vagyis északi-ugor *nym,ls*, a m. *nyúla* tőnek régibb *nyv,la* alakjára utal, melynek összevonásával a *nyúla*-beli hosszú *ú* keletkezett.

453. **nyúl** (*nyúl*ni extendi, protendi, sich dehnen: *nyúlik a bőr, a húr, ha húzzák*; pr. 3. *nyúl* sich strecken = langen, greifen nach etwas: *hozzá-ny.* apprehendere, *bele ny.* hinein greifen; *nyúló* sich dehnend, sich streckend, *nyúlós* dehnbar, zähe, sich ziehend); **nyújt** (*nyújt*ni extendere, protendere, producere: *el-ny.*, *meg-ny.* ausdehnen, ausziehen p. o. *tésztát* den teig, *ki-ny.* ausstrecken p. o. *kezét* die hand; *oda ny.* hinreichen; *nyújtóz-ik* sich strecken, sich recken):

lpF. *nyufčas* zähe, *nyovčel* id; *nyufča-* zähe werden.

vog. *nyūs-*, *nyoss-* sich dehnen, sich ziehen (тянуться), *nyúl*ni (*täu tü nyūsi* онъ туда тянется; *kätetl tü nyossi* oda nyúl [a kezével]): *nyūnselaxt-* sich ausstrecken, *nyújt*ozni.

zürj. *nyūžöd-* (P. *nyūžöt-*) ausstrecken, ausdehnen (протянуть, простирать); P. *nyūžal-* sich dehnen, sich ausstrecken, sich ausbreiten (тянуться, про-т., разстилаться) || votj. *nyūt-* (?) *nyūt-* ausdehnen, ausspannen.

A lpF. *nyufčas* és *nyovčel* „zähe“ („nyúlós“) *nyufč* (*nyufče-*) ige-tőre mutatnak, melynek a meglevő *nyufča-* inchoativuma; v. ö. lpF. *bastel*, *bastelis* „scharf“: *baste-* schneiden scharf sein (fogni — eszközökről; lpS. *pastel*, *pasteles*: *paste-*

acutum esse); v.ö. *viesas* „müde, erschöpft“: *viessa-* ermüden, defatigari (=f. *väsý-*). A lapF. *ñuofč-* ige, melynek lpS. *ñuokč-* felelne meg, csak ezt teheti: „sich dehnen, nyúlni“; egyezik pedig vele a causativ képzős zürj. *ñužöd-*, *ñužöt-* beli *nuž-*. De a vog. *ñüns-*, valamint a m. *nyúl-* még egyszerűbb alapigére utalnak, mely a fölhozott igéknek közös alaprészében (*ñuo-*, *ñū-*, *ñu-*ban) rejlik. Ilyenből a lp. *ñuofč-* (*ñuokč-*) alakúlhatott frequentativ (continuativ) *-sk* (*-ks*) képzővel (v.ö. lpF. *čafča*, *čakča* = f. *syksy* ősz), szintígy a zürj. *ñuž-*; a vog. *ñüns-* e h. *ñünt-s-* kettős (*-nd-sk*) ilyen képzőt mutat föl; a magy. *nyúl-*, *nyújt-* végre úgy állott elé e *ñū-* (*ñss-*)ból, mint *gyúl-* és *gyújt-* az ug. *t_b-* (*d_b-*) igéből (168. l.). — Meglehet hogy ez alapige *ñū-* (*ñss-*) nem egyéb mint a *nyak* czikk alatt kifejtett északi-ugor *ñ_g-* (vog. *ñov-*, *ñou-*) „moveri“ ige.

Föltetsző hogy a votj. *ñuit-* dentalis *n-*vel van, holott a zürj. és zürjP. *ñužal-*, *ñužöd-*, a mint a többi északi-ugor nyelvek egyezése is követeli, palatalis *ñ-*en kezdődik. A votj. *ñuit-* szót Wiedemannnak grammatikájához csatolt glossariumában találjuk, s könnyen megeshetett rajta az a kis hiba, hogy *ñuit-* helyett *ñuit-*ot vett föl jegyezeteibe; a Wiedemann-féle grammatikán kívül még rendelkezésünkre álló 1775-ki első (oroszúl írt) votják grammatikának igejegyzékében történetesen nincs meg e szó.

454. **nyuszt** (acc. *nyuszto-t* mustela zibelina, zobel; adj. *nyusztos*: *ny. süveg*):

osztlirt. *ñogos* zobel | osztB. *ñogos* marder (куница), zobel.

vogB.L. *ñoxs* zobel.

votj. *niz* zobel | zürjP. *niza* id.

észt. *nugise* (n. *nugis*), *nugizeja* baummarder (mustela martes).

Az oszt. vog. *ñogos*, *ñoxs* mellett a m. *nyuszt* (*nyuszto*) még olyan végképzőt mutat föl, mint magában a magyarban *arasz* mellett *araszt* (v.ö. vog. *taras*). Ez a *-t* jóformán *-k* (*-ka*, *-ke*) helyett való diminutiv képző, s nagyon is lehet hogy a Baranyában dívatos *nyuszka*, noha „nyulat“ jelent, így egyazon szó a *nyuszt* (*nyuszto*)-val.

455. **nyuvad** (*nyuvadni* suffocari: *megnyuvad a tűz — reá hányt sok forgácstól; meg nyuvadt* = torkán akadt csonttól Székl.: Tájsz.), **nyuvaszt-** (*nyuvasztani* suffocare); **nyivod** (= *nyuvadni* Székl.: Tájsz.):

ny. x. 1. 192.

finn. *juuttu-* (pr. 1. *juutun* suffocari (ex bucca), deficere viribus (j. *lihapalaan* an einem stück fleisch ersticken, j. *uneen* in tiefen schlaf fallen Lönner.); *juupu-* (pr. 1. *juurun*) id.

A f. *juu-ttu-* és *juu-pu-* alakok képzésére nézve v. ö. finn *suu-ttu-* (fent 188. l.) és *juo-pu, saa-pu-, taipu-* (252. l.). Alapalak ezekben *juu-* = m. *nyuv-* (*nyuva-*); vajjon ezt régibb *ń_g-* vagy *ń_b-* előzte-e meg, nincs módunkban eldönteni. — Figyelmet érdemel a f. *uupu-* (pr. 1. *uurun*) „fati-gari, delassari, lassitudine corruere“ ige, mely kevés híján ugyanazt jelenti a mit *juuttu-* és *juupu-* (v. ö. *uurun uneen* lassus sopior). S csakugyan, e két igének (*juupu-* és *uupu-*) netaláni eredeti azonosságára nézve, azt lehet vélni, hogy *uupu-*-nak elejéről az északi-ugor *ń-*-nek megfelelő kezdő consonans, ha nem is épen *j*, a melyen *juupu-* kezdődik, ele-nyészett (v. ö. finn *apaja* „tractus sagenae“ ellenében: lapp *ńuope-* „sagenam ex aqua extrahere“).

456. **nyúz** (*nyúzni* schinden, abhäuten: *meg-nyúzni nyúzza fosztja* expilat; *dög-nyúzó* schinder):

lp. *ńuove-* pellem detrahere, mactare | lpF. *ńuovva-* (pr. 1. *ńuovam*) id.

vogB. *ńuj-* schinden (*ńujilem* кожу сниму изъ него = meg-nyúsom); *ńujgel-, ńujgal-* schinden (обдирать, ободрать sc. кожу); *ńujimt-, ńuimt-* id. (mom.)

osztIrt. *ńaxs-, ńāgas-* abschälen | osztB. *ńaxs-: ńaxsim* (*an-naχsim* nicht abgeputzt, необчищенный).

Alapige (északi-ugor alak szerint): *ń_g-* (= vog. *ńuj-*, lp. *ńuove-*); ez egyszersmind mélyhangú párja a *nyes-* czikk alatt kifejtett *ń_g-* (déli-ug. *n_{sg}-*) „streifen, reiben“ (meg: „reissen, raufen“) igének = m. *nyűv-, nyöv-,* mord. *nuje-*. A m. *nyúz-* tö ebből a *ń_g-*ből frequ. -z (= ugor -sk) kép-zővel, úgy mint *néz-* az ug. *n_{sg}-* (f. *nāge-*, mord. *neje-*) igé-ből; e képzésre nézve is vele egyező az oszt. *ńaxs-*, hacsak

ez, a mi az osztják vocalisatio értékéhez képest szintén lehet, nem regibb *ñāxs-* h. való, s így = m. *nyes* (cser. *nüž-*, *nöz-*). — A vogulból még ide vonható: vogL. *ñä-* (inf. *ñäñi*) „rupfen“; v. ö. a m. *nyű*, *nyő*-nek kétféle jelentését.

MNySzótára a **nyiszál**, **nyiszol**- „mit stumpfem messer schneiden“ igét hangutánzó *nyisz-* gyökből származtatja. Ennek ellenében ajánlom most a *nyisz-* igetőnek fogalmas alapigétől való származtatását, mely szerint az csak a *nyüz-* nak változatja, megelőző *ny_sjsz-* = ug. *ñ_sg_ssk-*ból. Épen így alakult a *csiszol*-beli *csisz-* (*cs_sjsz-* h.) az ug. *s_sg-* „reiben, schleifen“-től (l. a 372. lapon).

Yk. 24:460

Yr. 29:198

457. **nyű** (acc. *nyüve-t* vermis, tarmes MA., fleisch-made: *nyüvek esnek a húsba*; adj. *nyüves* voller würmer, maden: *nyüves sajt*):

vog. *ñiñ* wurm, чепбъ: dim. *ñiñkre*.

osztIrt. *nink* made | osztB. *nink* motte (молб).

lp. *ñavalak* made, motte | lpF. *ñivñ* (g. *ñivñag*) motte.

V. ö. a rokon jelentésű *szű* szót, több ugor nyelvben (314. l.) — A m. *nyüve* tőnek mása a lp. *ñavalak*-beli *ñava* = lpF. *ñivñag* (*ñiv'nag*)-beli *ñiv*; hihető, hogy a két lp. dialectusban azon képzésű szó van, vagyis hogy lp. *ñavalak* e h. *ñavanak* = *ñiv'nag*, s ezekben egyazon (alkalmasint diminutiv) *-nak*, *-nag* képző van. A vog. oszt. *ñiñ*, *nink* meg a m. *nyüve* tőnek eredetibb (északi-ugor) ilyen alakjára utal: *ñ_sng_s*, s csakhamar nasalis nélkül *ñ_sg_s* (v. ö. *nő*, *né*: ugor *nenge*, *nege*), mely azután a szokott fejlődéssel a magyarban *nyüve*-vé vált. Az oszt. *nink* (nem *ñink*) alakról, fent 387. l.

Setälä,

Ään. 202.

Yk. 24:460

458. **nyű**, **nyő** (*nyűni*, *nyőni*, pr. 1. *nyüvök*, *nyövök* conterere, abwetzen, abtragen: *ruhát, csizmát nyűni* v. *elnyűni*; *raufen: kendert ny.* hanf ausraufen, *nyűni kezdé a haját* Nádor-cod.; *ki-ny.* gatz unkraut jäten; — (intr., pr. 3. *nyüvik*) sich abwetzen, kopni: *már kezd nyűni a kabátom*); **nyől** (*nyőlni* = *nyűni: kendert nyőlök, elnyőlni a csizmát*; **nyüved** (*nyüvedni* sich abreiben, sich abwetzen: *elnyüved a ruha*):

mord. *nevile-* sich abnutzen, kopni; *nevilde-* abnutzen,

koptatni; — *nefte*- rupfen (ein huhn), reissen (an den haaren) | mordE. *nevelde*- ausreissen, ausrupfen.

cser. *niald*- (pr. i. *nialdem*) permulcere, megsimítani; | cserM. *nialt*- permulcere, perlinere.

észt. *nülge*-, *nülgi*- schinden, abreiben, abscheuern; D. *nülgü*- gleiten (*maha n.* hinabgleiten); — *nüst*-, *nüst*- sich reiben, scheuern (wie schweine); — *nühki*- reiben, scheuern, abreiben || finn. *nylke*- (pr. i. *nyljen*) schinden, abschälen; — *nyrly*- stumpf werden, sich abnutzen (*veitsi, harja nyrly* messer, bürste nutzt sich ab); *nyflää*- stumpf machen, abnutzen (Lönnrot); — *nyhtä*-, *nykki*- carpere, evellere (*liinoja, marjoja* flachs, beeren).

lp. *nälde*- depilare, pilos abradere; *näldase*- pilis privari.

V. ö. a *nyes*- cikket. — Az ott a cser. *üüz*- és *üükt*-, finn *niittä*-ből kifejtett alapige *nsg*-, észt. *nsg*- „stringere“ (streifen, streichen, scheren, schinden), egyező a mord. *nuje*- e h. *nüje*-vel, s szintígy a m. *nyüvö*-, *nyövö*- tövel. E mellett első jelentésnek vesszük a „conterere, abwetzen“ (= stringere, streichen)-félét, ehhez társúltnak pedig a „raufen, vellere“ jelentést (*kendert nyüni*): v. ö. a két jelentésnek hasonló megférést a mord. és mordE. *nevilde*-, *nevelde*- igén; v. ö. mord. *nefte*- „rupfen“ = cser. *üükt*- „schinden“. — A cser. *niald*- (M. *nialt*-) így taglalódik: *ni-ald*-, e h. *nsg*-ald-momentán (illetőleg diminutív) képzéséről lásd Nyelvt. Közl. IV, 51. — Egészen úgy mint a f. *kulge*- e h. *kugle*- az ugor *ksg*- igétől (fent 82. l.), származik itt *nsg*-tól a f. észt. *nülge*- e h. *nüggle*-; a még át nem vetett *nüggle*-alak azonban kilátszik még a reflexív végképzős f. *nyrly*- (*nülü*)-ből, t. i. *nüle*- v. *nülä*- = m. *nyöl*- (v. ö. a neutralis értékű -da, -dä-vel bővült f. *nyylää*-, azaz *nülä-dä*- „abstumpfen“ igét). — Az észt. *nühki*- (= f. *nykki*-) e h. *nühkä*- igét, meg a finn *nühtä*-t momentán képzős alakoknak tartom, melyekben a h. még a *nsg*- alapigebeli *g*-ből való (ezek helyett: *nügkä*-, *nügstä*-); az utóbbi tehát csak másképen alakult változata a f.-észt. *niittä*-, *nita*-nak (= cser. *üükt*-, mord. *nefte*-). — Végre a mord. *neville*-alak szerint = f. *nülge*- e h. *nüggle*-, *nsggle*-; causativuma *nevilde*- = lp. *nälde*-. — A Szóegy. 429. fölhozott lpF. *navre*- „kopni, die haare verlieren“ (= lpS. *nave*-) nem ide való, mert csak a lp. *nav*-, *nava* „flocus“-tól származó denominativum (olyan mint *sich haaren*), azaz „pilis pivari“, v. ö. lp. *coli*- exenterare: *cole* intestinum, *cuome*-desquamare: *čuoma* squama, lásd Nyelvt. Közl. X, 20; meg

kell jegyezni, hogy a lpS.-ban *nave-* transitivum is „depilare, abhaaren“).

459. **nyüg, nyüg** (acc. *nyügö-t, nyügö-t* pedica, compedes, fußfessel aus stricken: „szörből vagy kenderből csinált kötélféle eszköz, stb.“ MNySz.; *nyügös* compeditus, *nyügöz-* compedire):

Lásd a *nyüst* czikk végén.

460. **nyüst** (acc. *nyüstö-t: nyüst-fonal* licium MA.; dicker, grober wergfaden, schusterdraht Dtül: MNySz.; *nyüstös: három-ny. dreidrähtig* [t. i. faden]):

finn. *niite* (nom. *niisi*, g. *niiden*) licium textorum; *niitise, niisise* (n. *-inen*) liciis contextus: *kaksi-n. bilix, kolmi-n. trilix* || észt. *nīž* (gen. *nī'e*) weberschaft (*āz-nī'ed* einfach verschlungene schäfte zu schlichter leinwand); *nī'ese, nī'etse* (n. *nī'ene*) schäftig.

Alakra nézve a m. *nyüstö* tö épen úgy áll a f. *niite* e h. *nīde*-hez, mint *nyest* a f. *näätä* (*nädä*)-hez; s e szerint alapszó *nyü* (régibb *nyü* h.) = f. *nī*.

Nem érthetek egyet Ahlqvisttal (Kulturord. 75.), ki a f. *niite*-t (nom. *niisi*) egynek tartja az észtben s némely finn dialectusban (vót, vepsä) eléforduló *nīt, nīti* „faden, zwirn“ szóval (vót *nītti*; észt. *nīt*, g. *nīdi*), mely minden bizonynyal a szlávból került (or. нить, *nīt* „faden“). Mert hiszen az észtben megvan mind a kettő egymás mellett, megkülönböztetett alakkal (amannak töje *nīde*, gen. *nī'e* = finn *nīden*; emezé *nīti*, gen. *nīdi* = finn *nītin*), s bár lényegben egybevaló, de mégis különvált jelentésekkel. Tekintve hogy a *nīti* tö mind kemény *t*-jével mind vég *i*-jével az orosz *nīt* (e h. *nīti, nīti*)-nek lehetőleg hű mása, csakis ezt tartom kölcsön szónak, a *nīde*-t ellenben jó ugor-eredetű finn szónak. Mert ehhez a *nīde*-hez, illetőleg alapszava *nī* (= magy. *nyü*)-hez hozzá tartozónak látszik még ez is: finn. *niine* (n. *niini*) „bast, lindenbast“ (észt. *nīne*, n. *nīn*) | cser. *nī, nī* „bast“ (zum flechten der bastschuhe, ласты) | zürj. *nin, nim*: *nin-* v. *nim-köm* bastschuh, ласты. Látni való, hogy a f. észt. *nīne* mellett (a zürj. *nim* szerint) *nīme* is volt, miszerint a végszótagjában bátran a f. *happame, jäsene*-beli *-me, -ne* névszóképzőt ismerhetjük föl (lásd a *tő* cz. alatt 228. l.). S igen

jól érthető, hogy a „bast, hárs“, mely még mai nap is minden kender és len mellett igen fontos „kötő anyag“, esetleg a „faden, fonal“-val közös eredetű nevet nyert. Sőt úgy látszik, hogy a f. észt. *nīne*, *nīme* és *nīde* (cser. *nī*, zürj. *nin*, *nim*, m. *nyüst*) szókbeli *nī* alapszó egyazon a vog. *nē*-, *nej*-*neg*- „binden, kötni“ igével (vogB. *nē*-, vogK. *neg*-, *nej*-); v. ö. ném. *bast* (*basta* e h. *bad-ta*) a *bindan*, *band* igétől (Fick, Wbuch 811.). S így végre még idevalónak mutatkozik: magy. **nyűg**, **nyüg** (acc. *nyűgö-t*, *nyügö-t* pedica, compedes, fußfessel von stricken, *nyügös* compeditus), s megigazúl MNySzótárának abbeli nézete, hogy *nyűg* „hangra és értelemre nézve legrokonabb *nyüst* szóhoz, a mennyiben ez gorombább v. erősebb fonalat is jelent“. Alakra nézve ugyanis a m. *nyűgö* tö a vog. *neg*- (*nej*-, *nē*-), illetőleg e szerint fölvehető ug. *nsg*- „kötni“ igétől való egyenes származéknak vehető, e h. *ny_{sv}ge* (melyben *ny_{sv}* = ug. *nsg*-); a -*g* képzőre nézve v. ö. magy. *idege* = f. *jäntehe* és finn *kastehe*-féle nom. verbalét (lásd a *hideg* cz. alatt, 139. l.) — Az itt alapúl vett „kötni“ igének vogul *nē*- (nem *nē*-) alakja szerint, a m. *nyüst*, *nyüg*-beli kezdő *ny* (*n̄*)-t külön magyar fejlődésnek kell tartanunk, úgy mint *nyél* (*nyele*-t)-ben a lp. *nadda*, vog. *näl*, oszt. *nal* ellenében.

P. B.

Nr. XL. 436.

A legtöbb ugor nyelvben labialis explosiva, mint szókezdő hangzó, csak egyféle fordul elé, még pedig rendesen a kemény *p*, a finnmaŕki-lappban meg csak *b*. Hogy az ugor alapnyelvben nem csak *p*, hanem *b* is volt kezdőhangzó, már eleve is föltehető, tekintve hogy a lágy dentalis és gutturalis explosivák (*d*, *g*) is eredeti ugor szókezdőknek kimutathatók. De bizonyítja is a *b*-nek ily ugorkori szerepét, hogy még két ugor főnyelv él vele a kemény *p*-n kívül mint szókezdő hangzóval, t. i. a magyar *s* a zürjén-votják, s esetleg még ugyanazon szóban (pl. m. *bonyol*:- votj. *biñ*;- m. *beder*-, *bender*:- zürj. *bíd*-, l. *peder*- alatt; m. *bog*, *boglya*: zürj. *bugil*'). Ezenkívül a szókezdő *p*-nek lágy spirans *v*-vel, vagy pedig *m*-vel váltakozása eredetibb *b*-re utal (v. ö. finn *paha*: *vasa a' bal* cz. alatt; votj. *pol*, zürj. *pöl*: f. *väli*, a *bél* cz. alatt; *p_{ng}*- és *m_{ng}*- „tumere“, l. *bog* alatt; f. *pökki*- és *möhki*-, l. *bök*- alatt). — De habár van is még a magyar és zürjén-votják nyelvekben szókezdő *b*, ez aligha mind az a mennyi, sem mindig ugyanaz a mi eredetileg volt; mert e két ugor nyelvben is, a többi ugorságbeli hangfejlődéssel egyezőleg, tapasztalható a lágy labialis szókezdő keményedése (pl. magy. *part*: v. ö. *mart*, zürj. votj. *bord*; m. *peder*- és *beder*;- m. *pofa* és *bufa*, v. ö. *bog* stb. | zürj. votj. *pik*- „tumere“ a *posfad* cz. alatt; *pör*-, *pogr*:- m. *borúl* procidere; *pír*:- m. *burok*; *pol*, *pöl*: m. *bél*); másrészt a zürjén-votjákban a szókezdő *p*:*b* viszonya annyiban meg van zavarva, hogy esetleg eredeti *p* helyett is, mely a magyarban *f*-vé vált, fordul elé *b*, p. o. *bur* ó: m. *fura*, *furcsa*

(csak a zürjP.-ben *burmi*- „gyógyulni“ helyett és mellett még *purmi*- is); *bör*: m. *far*; *bergal*:- m. *forog*-.

Szókezdő *p* a magyarban aránylag sokkal kevesebb van (természetesen számon kívül hagyva a sok kölcsönvett *p*-kezdetű szláv szót) mint más ugor nyelvben (p. o. a finnben, vogulban), mind a mellett hogy több esetben eredeti *b* is vált *p*-vé (*part*, *poſa*, *peder* stb.), s kivételes hangcsere vagy átvetés által támadt szókezdő *p* van (*pedig*: *kedig*, *pöszméte*: *köszméte*, *puczok*: *kuczkó*; *pök*:- *köp*-). Ennek az oka, hogy a magyar nyelv a szókezdő eredeti *p*-t legtöbbször, s egyaránt mélyhangú és magashangú szóknban, a megfelelő kemény spiranssá *f*-vé fejlesztette, míg p. o. az eredetileg *k* kezdetű szóknak főleg csak a mélyhangújában ment végbe a hasonló *k*:*h* (χ) hangváltozás.

A szókezdő m. *b*-ben megmaradt eredeti ugor *b*-t kell látnunk, a hol egyéb ugor nyelvekben vele csak *p* vagy váltakozó *p* és *v*, vagy *p* és *m* (illetőleg a zürjén-votjákban *p* helyett esetleg *b* is) áll szemközt; lásd a *buj*-, *burok*, *bal*, *bog*, *bonyol*-, *bír*-, *bök*- cikkeket. Mikor azonban m. *b* ellenében a többi ugorságban csak a lágy labialis spirans *v*-t találjuk, lehetséges, sőt valószínű, hogy a m. *b* csak úgy keletkezett *v*-ből mint ezekben: *bakter* (wachter), *Bálint* (Vá-lent, Valentinus); lásd a *bán*, *bandsal*, *beteg* cikkeket.

Igen fontos a szókezdő m. *b*-re nézve az explosiva $\dot{\text{v}}$ -nasalis-csere, melynél fogva az gyakran ugor nyelvekbeli szókezdő *m*-nek felel meg. Hasonló jelenség a dentalis hangsorban szókezdetbeli *d* (*t*):*n*-csere (lásd 231. l.), s okkal állítható, hogy az ugor nyelvekben valamikor szintilyen *g*: $\dot{\text{n}}$ -csere is fordult elő (lásd a 388. lapon). A *b*:*m*, illetőleg *m*:*b*-csere mutatkozik amúgy is a magyar nyelven belül, hol tájdivatosan *mozog*- h. *bozog*-, *mozdít*- h. *bozdét*- (Nyelvőr II, 278.), *mosolyog* h. *bazsalyog*- (Nyelvőr II, 135.), *mankó* h. *bankó* (Tájsz.), *motyó* mellett *batyu* fordul elő; több példát nyújt erre a hangváltakozásra a törökség, hol pl. osz-manli *ben* én, *biñ* ezer, *buz* fagy, jég = kel.-tör. *men*, *miñ*, *muz*; oszm. *bojun* nyak, *bojnuz* szarv, *burun* orr, *bin* föl-ülni, fölszállni = jakut *mojun*, *muos*, *murun*, *mīn*-. Végre az ugor nyelvekben is vannak biztos nyomai, pl. a csere-

miszben *b* h. *v*-vel *v* : *m*-csere: *veñer* és cserM. *miñer* vászon, *veñem* és cserM. *müñem* verem; v. ö. oszt. *pañ-* és *muñ-* a *bonyol-* cikkben; finn *pökki-* és *möhki-* a *bök-* cikkben; *b_ung-* és *m_ung-* „tumere“ ige származékait néhány ugor nyelvben a *bog* cikkben. Úgy látszik, hogy egyes szók jóformán már az ugor alapnyelv korában kétféle ily (*m*-es és *b*-s) változatban voltak meg, s egyelőre még nem tudni, melyik alaknak kell az elsőbbséget tulajdonítanunk. De azt is látjuk, hogy a magyar nyelv valamennyire kedveli a szókezdő *b*-t, s így azon esetekben, hol az egy magyar *b* kezdetű szóalaknak több ugor nyelvben csakis *m*-es alak kerül ellenébe, emezt kell eredetibbnek tartanunk, a szókezdő *b*-t pedig csak külön magyarkori fejlődésnek (lásd a *bíz-*, *bűn-*, *bolyog*, *bogyó*, *bölcs* cikkeket).

para Ethnogr. 1893. 202. 268. Nk. 25: 386.

461. *part* (acc. *parto-t* ripa, litus: *árok partja*, *tengerp.*; *segg-part* natis):

votj. *bord* wand: *bordin* an, bei, neben; *bordi* an, zu; *bordis* von; — *burd* flügel: *burdo* geflügelt || zürj. *berdin* an, bei; *berdö* zu, *berdis* von; — *bord* flügel, *borda* geflügelt.

cser. *pürdüž*, *pürdöž* paries.

A *m. parto* tövel nyilván egyazon szó *m. marto* (lásd a *mart* cikket); a mely töalaknak még egy-két ugor nyelvben is megvan a mása (cser. *mirt*). Ez a *marto* pedig, a szókezdetbeli explosiva \sim nasális-csere természete szerint, *parto* helyett eredetibb *barto*-ra utal, mint változat-alakra, a milyen még meg is van a votj. *bord*-ban. — Alapjelentését „oldal (seite)“, különösen föltünteti a „*segg-part*“, más-képen „*-pofa*“; hogy a votj. *bord* „fal“ is tkp. csak „oldal“-t jelentett, mutatják a belőle készült postpositiók *bordin* „mellett“, *bordis* „mellől, től“, *bordi* „mellé, hoz“ (= zürj. *berdin*, *berdis*, *berdö*, legközelebb e h. *bördin*, v. ö. zürjén *ö-ről* fent a 66. lpon). Fentebb (szűgy alatt, 319.) azt láttuk, hogy „oldal (seite)“-féle szó szorosabban jelenthet „pectus“-t és „gena“-t is; kétség nélkül a „flügel“ is lehet ily szorosabb jelentés, úgy hogy a votj. *burd*, zürj. *bord* sem egyéb mint a votj. *bordin* stb. bibeli *bord* „oldal“: v. ö. szanszkr. *pakša*

„seite“ és „flügel“ (*paksin* „geflügelt, vogel“) és lat. *ala* flügel (e h. *axla*) = ném. *ahsala* „achsel“.

Nagyon is hasonló m. *part*-hoz a finn *partaha* (e h. *pardasa*, nom. *parras*) szó, mely pedig „ora amnis“-t teszen, de főképen „margo navigii“-t (schiffs-bord; l. Szóegy. 433.). De az utóbbi jelentéssel a f. *pardasa* szó el nem választható a germán nyelvekbeli *bord*-tól, melynek hajdani *s*-es nominativus alakját tünteti föl (Thomsen, Einfl. 85. 86. ll.); még hívebb mása ennek a finn *portaha* (nom. *porras*) „ponticulus, steg“, mert a germán *bord* (gót. *baurd*) tkp. ezt teszi „brett (tafel, tisch)“, v. ö. észt *parras* (gen. *parda*) „erhöhter rand, schiffsbord“: *vōdi-pardad* „bett-ränder (azaz seitenbretter)“, meg lív *pārdas* „bord, schiffsbord“: *pārdōd* „seitenbretter am boote“. Már pedig, ha a finn *partaha* „schiffsbord“ idegen eredetű kölcsön-szó, igen bajos azt hinni, hogy e mellett meg egy eredeti finn *partaha* „part (oldal, rand)“ szó volt meg, tekintve hogy ilyen jelentésű szónak a finn nyelv különben sincs szükében (p. o. *syrjä, sinu, oh, vier, ääri*) s az általánosabb „rand, part“ jelentés nagyon jól a szorosabb „schiffs-rand (bord)“-féléből is fejlődhetett.

462. **peder, pödör** (*pēdēni* v. *pēdreni* drehen, p. o. *bajuszt den schnurrbart: bajusz-pedrő; csepüt p.*); **pederít** (*pēdērtēni* id., mom.: *egyed pederit bajuszán*); — **penderít** (= *pederitēni*); **pender** (*pēndēr* kraus, gedreht Székl.: Kriza); *pēndērjeges* id. (gewunden, verschlungen Székl.):

finn. *vääntä-* (pr. i. *väännän*) torquere, contorquere (p. o. funem, vimen), circumagere (molam); *vääntele-* id. frequ.: *väänneliä, väänneliähä* (nom. *-liäs*) ranke (hopfen-, bohnen-ranke) || észt. *vānda-, vāna-* wenden, biegen, drehen, ausringen (wäsche); *vāne* (*vānde*) drehung; ranke, rankender stengel; *vāndle-* v. frequ. (=f. *vääntele-*).

zürj. *bīdmal-* umwinden, zusammenwickeln, -drehen (свивать).

cser. *vūdel-* (pr. i. *-lam*) involvere (begöngyölni, föltekerni) | cserM. *vidīl-*.

Látni való, hogy a m. *penderít* = *pederít* — még fenn-tartotta a *peder*-nek eredetibb nasalisos *pender*-alakját, mely amúgyis a magyar szóközépi *d*-nek nyelvtörténeti értéke szerint, biztosan következtethető *peder*-helyett. Még annak

is van nyoma a magyarban, hogy a *peder-* (*pender*)-nek kezdő *p*-je, úgy mint *part*-ban (v. ö. *mart*), régibb *b*-ből való: **bédér** „stark gedreht, fest gezwirnt“ (igen seres v. serített — fonál), **benderít** (*benderitteni* drehen, zwirnen, seríteni — fonalat) Székl.: Kríza; **bedered-** *bederedni* sich zusammendrehen — faden beim spinnen Székl.: Tájsz.)

Fölvehető hogy a f. *vääntä-* (észt. *vānda-*, *vāna-*) vagyis f.-észt *vāndä-* régibb *bāndä-*-ből való, — s ezzel azután egyező, csak rövidült első vocalissal (v. ö. *tele*: **tēle* = f. *táyde*), a m. *peder-*, *pender-*, illetőleg *beder-* *bender-* tőnek alaprésze *ped-*, *pend-*, illet. *bed-*, *bend-*, végvocalissal *bede-*, *bende-*, mint igető „torquere“ jelentéssel. Egyező igetőül kiválik a zürj. *bídmal*-ból is *bíd-* (v. ö. zürj. *tödmal*: tödfent 238 l., votj. *kozmal*: *kos-*, 46. l.). A kifejtett *bende-* alaptő mellett a meglevő m. *beder-* (*peder-*) igének -*r* képzője azonosnak látszik a *tár*-beli -*r* igeképzővel (182. l.); a *bédér* (*pender*) névszó pedig ehhez az -*r* képzős igéhez tartozó nom. verbalénak, a milyen p. o. *gyökere* ugor *jsgsr-* szintén -*r* képzős származékige mellett (lásd a 163. lpon).

Nr. 29: log. ^{206.} 463. **piczin**, **picziny** kleinwenig, winzig (*piczinség* parvitas: Fal.); **piczi** id. (*piczibb* „kisebb“ Dtúl: MNySz.):

finn. *pisku* parvus, infantulus; *pisko* parvulum quid, gutta: *piskui*se, *piskaise* (nom. -*uinen*, -*ainen*) parvulus, pusillus, exiguus || észt. *pizut* (gen. *pisku*) wenig, ein wenig, klein: *piskuse*, *piskutse* wenig, gering; *pisk* (g. *pizu*, *pizo*) D. funke; *pizikeze* (n. -*kene*) klein: comp. *pizem*.

votj. *pici* klein || zürj. *posnit* klein: *posnet-* zerstückeln, zermalmen.

A m. *piczin* tő nyilván olyan képzésű mint *kicsin* (*kicsiny*, *kicsiny*), melyben a diminutiv végképzés alapja *kis*, azaz *kisse* (*kisebb*, *kissebb*); v. ö. *kemény* és mord. *kemä* (fent 16. l.). E szerint a *piczin* (*picziny*) is **picze* alaptőre vihető vissza. Úgy látszik hogy *piczi*, meg *kicsi* (*kicsi-t*, *kicsiben*) nem is önálló tők, hanem az -*n* képzős alakok kopott másai (*kicsit* e h. *kicsint*; *piczibb* e h. *piczinb*). — Nem különben a fölhozott finn szók is mind diminutiv végűek: alapszóul vehető föl *piskaise*-ből *piska* = m. **picze*. Ehhez a *piska*-hoz a f. *pisku* úgy áll mint a *lapsu-kaise-*, *nuoru-kaise*-beli *lapsu*, *nuoru* a meglevő *lapse*, *nuore* alaptökhöz; v. ö. a keleti-finnben (Kalevalában) divatos -*ue-*, *ye* (nom. -*ut*, -*yt*) végű di-

minutiv alakot, p. o. *marja*-tól *marjue* (n. *marjut*), *päivä*-től *päivye* (n. *päivyt*); fölismerhető e dim. képzés némely nyugati-finn szóban is: *lyhye* (n. *lyhyt*) „rövid“, *ohue* (n. *ohut*) „vékony“, rövidült mellékalakokkal: *lyhy*, *ohu* (g. *lyhyu*, *ohun*). Ilyen *ohu*-féle alak tehát *piska* mellett a f. *pisku* is, melynek ezenkívül az ész. *pisku* (e h. *piskue*), nom. *pizut* felel meg. Egyébiránt az ész. *pizem* comp.-ból is *piska*-féle alak alak következethető. — Végre a zürj. *posnit* teljes hasonmása a *könnyű* cz. alatt (43. l.) fölhozott zürj. *koknid* (zürjP. *koknit*)-nak; mi szerint abból legelőbb *posn*; tö válik ki, melytől megint a vég *-n-t* mint dim. képzőt választhatjuk el.

Tekintve hogy a f. *pisko* jelent „gutta“-t is, úgy látszik, hogy ez egyszersmind alapja a *pisoa-* (*pisoda-*) „stillare, rorare“ igetőnek, mint *-da* képzős denominativumnak; mert *pisoa-* lehet *piskoa-* (*piskoda-*) helyett, v. ö. finn *osaa-* „attingere, intelligere“ = ész. *oska-* id; szintígy *pisoa*-nak változata *pisaa-* származtatható a *piska* névszótótól. Ezenkívül a csakis „gutta“ (*aquae, lacrima*) jelentésű f. *pisara* v. *pisare* (nom. *pisar*) szó is ugyancsak a *piska*-nak *-r* képzős származékának tekinthető (v. ö. *gyakor* alatt 166. lp. f. ész. *saga-ra*, *sau-ra*; *teker* alatt, 201. l., f. *sykky* és *sykkyrä*); azaz *pisara* teljesb hangú *piskara* helyett volna, mely még elé is fordul, további *-ise* dim. képzéssel: *piskaraise* (n. *-ainen*) „parvulus, pusillus“ (= *piskaise-*). — Meglehet hogy a finn *piska*-nak, melynek a mondottak szerint *pisaa-*, *pisara* a származékai, épen „gutta, csepp“ volt az első jelentése (v. ö. a m. *csepp* szónak általánosbodott „wenig, bischen“-féle értelmét). Ily első jelentés alapján ugyanis még ide illik a f. **piska*, m. **picze*-hez, vagy mint denominativ ige legközelebb f. *pisaa*-hoz, a mordvinból: *pise-*, *pize-*, mordE. *pize-*, „esni, pluere“ (*pisem, pizeme*) „eső, pluvia“.

464. **pillog, pillag** (*pillogni* blinzeln; schimmern, flimmern; **pillant** (*pillantani* blicken, einen blick werfen: *föl-p.*; *meg-p.* erblicken; *szem-pillantás* augenblick):

finn. *pilkkaa-* (Eurén) blinken, glänzen (*pisaret pilkkaavat pensaiilla* tropfen glänzen am gesträuche); *pilkutta*-blinzeln (*p. silmiänsä oculis nictare et palpebrare*); *pilkistä-clam* prospicere || ész. *pilka*-blinzeln: *pilk* (g. *pilgu*) blick mit dem auge (*silma-p. szempillantás*).

Szembetünő, hogy a frequ. képzős *pillog-*, *pillag*-nak meg a momentán-féle *pillant*-nak közös alaptője *pillo-*, *pilla-*

egészen olyan alakú mint a *csillog*-beli *csillo*-. Ez utóbbi pedig = cser. *člg_s*-, f. *salga*-, *sala*- (lásd a 369. lapon), vagyis = ug. *s_sgl_s*-, végső *s_sg*- alapszótól. E szerint a m. *pillo*-nak is hasonló alakulást tulajdonítva, régibb *piglo*- (*pihlo*-, *pirlo*-) vagy ug. *p_sgl_s* (*p_sjl_s*-) alakra vihetjük vissza. A finnben ennek szorosan megfelelő mása szokott átvetéssel *p_slg_s*- (teszem *pilge*- v. *pilga*-) lenne (v. ö. *valge* = m. *villo*-, f. *kulge* = m. *halla d*-). A meglevő f. *pilkkaa*-, ész. *pilka*-, azaz f.-ész. *pilkada*- azonban nem felel meg mindenestül a fölvehető *p_slg_s*-nak, de igen is alakúlhatott ilyen alaptötől hozzájáruló új képzéssel. Mert *p_slg_s* válhatott *p_sl_s*-vá (a *g*-nek *l* után el enyészttével, v. ö. *sala*- e h. *salga*-, 369 l.), vagy már az eredetibb *p_sgl_s*- vált, jóformán *p_sjl_s*-n át, *pil_s*-vá. Mindenesetre csak *pil*- az a mi *pilkada*-ban a fölvelt *p_slg_s*-nak meg a m. *pillo*-nak felel meg; a hozzájárult *-k* (finnben *-kk*)-ban meg fölismerhetjük a momentán (intensív) *-k* igeképzőt: lásd a *titok* 227. sz., *szakad*- 273. sz., *nyak* 430. sz., *nyű*- 458. sz. cikkek alatt; a végső *-da* még a finn *jouda*-beli végképző (lásd a 158. lpon); csak *pilk_s*- tőtől való az ész. *pilk* (g. *pilgu*), azaz *pilku* nomen verbale.

465. **pirkot** (*pirkot-nyi* winzig, kleinwenig Székl.: Nyelvőr IV, 236.); **pirinyó**, **pirinko**; **pirányi**, **parányi** id.: lásd a *por* cikk végén.

466. **piszok** (acc. *piszko-t* sordes; *piszkos* sordidus: *p. ruha*, *test*, *kezek*); **piszonyu** (piszok színű: *piszonyod-ni* „színt v. fényt veszteni“ Hszék: Nyelvőr III, 325.):

zürj. *pež* unreinigkeit, schmutz: *peža* unrein, garstig (поганый, скверный).

vogL. *poas* schmutzfleck.

Nem ritkán zürj. *e* csak *ö* helyett való, melyet megint *o* előzött meg (v. ö. zürj. *pet*- „kijönni“ = votj. *pot*-, *mezmi*-szabadulni = votj. *mozmi*-, *keral*- vágni = votj. *koral*-); így lehet *pež* is régibb *pož* helyett való s szorosabban egyező a mélyhangú m. *pisz*- (*pisz-ko*) és vog. *poas*-val. Egyébiránt van a m. *pisz*-nak változata *pasz* a Dtüli **paszat** „szemét, mocsok, piszok“-ban (Tájsz., *paszatol*- „bemocskol“. ib., Nyelvőr, II, 561.), melylyel váltakozik *maszat*, s így egyszersmind *p_ss_s* h. eredetibb *b_ss_s* alakra mutat.

467. **pocz** (acc. *pocz*-t großer bauch, wanst: *alig viszi a poczczát*; adj. *pocz*os: *p. szuka*); **poczak**, **poczok** id. (adj. *poczak*os, *poczok*os):

finn. *paksu* crassus (*p. vaimo* femina gravida) || észt. *paks* (g. *paksu*) dick, grob; dicht, häufig.

mord. *pukša* (Ahlqv.): *pilgä-p.* dickbein, schenkel, lende; *pikš* (Reg.): *pilgä-p.* id. | mordE. *pukšo* dickbein, hinterbacke (plur. *pukšot* schooß); *pilge-pukšo* lende; — *pokš* groß (*a-pokš* klein: „nem-nagy“).

Finn *paksu*, mord. *pukša*, *pukšo*, *pokš* = m. *pocz*o. — Igen hihető, hogy a f. *paksu* legközelebbiről nomen verbale egy megvolt *paks*- igetötől, mely megint a *poſſad* alatt kifejtett *p_{ng}-*, *p_{sg}* „tumere“ alapigétől származik; ez a *paks*- igetö tehát csak változata lenne a f. *paise*- igének (lásd a 442. lapon); v.ö. cser. *pušk-* (ebben: *puškudo* „puha“, a 447. lapon).

Ide valónak látszik még: finn. *poske* (n. *poski*) „gena, wange“ | észt. *posk* (g. *poze*) „wange, hervorragende stelle“, a melyvel talán egyazon szó a zürj. *puš* „kinn“ is; szintén „wange“ jelentéssel származik *p_{sg}-* „tumere“-től: vog. *pajtä*, *pojte*, oszt. *pōxtam* (443. l.); f. *poske* (e h. *pōške*) a *p_{sg}-* igétől úgy mint *koske* „flumen rapidum“ ug. *k_{sg}-* „fluere“-től (75. l.).

Könnyen érthető, hogy „venter, bauch“ jelentésű szó az „inneres, belsőség“ kifejezésére is szolgálhat (v.ö. osztB. *undir* „bauch, inneres“). Így ugyancsak a „bauch“ jelentésen át, szintén még a *p_{sg}-* alapigéhez tartozónak látszik: votj. *puč* „das innere“ teljes töje *pučk*„, ezekben: *pučkín* „-ben“, *pučkä* „-be, -belé“, *pučkis* „-ből“ || zürj. *pičk-*: *pičkín*, *pičkö*, *pičkis* „-ben, -be, -ből“; *pičk-pija* „trächtig“, szószerint „p.-fias“, egyenesen „hasa-fias“-nak fordítható; *pičkös* „das innere“ *pičk-* igétől való nom. verbale-nak mutatkozik s így tkp. „tumor — venter“-nek értelmezhető; v.ö. zürj. *pičkös* „geschwulst“ a mom. *-k* képzős *pičk-* igétől, 442. l.).

468. **pofa**, **pof** (acc. *pofo-t* backe, volle b., bucca: *két pofára eszik*; *pofáz-ni* mit vollem munde essen; *pofon ütni* eine mauschelle geben; *pofás*, *pofók* bausbackig):

finn. *pove* (n. *povi*) sinus, busen (*panen poveeni* ich stecke es in den busen) || észt. *pou* (g. *pou'e*) busen, schooß.

mord. *pov* busen | mordE. *pongo* id. (Reg.)

cser. *pomuž* sinus, kebel: *ušma-p.* szájöböl (cavum oris anticum — inter dentes et genas).

votj. *poj* busen || zürjP. *pi* id. (назыха); zürj. *pičeg* id.

lp. *puoña* sinus, busen (*puoñai caket* in den busen stecken); — *puogño-*, *pogño-* dick werden (vastagbodni, kövéredni).

osztIrt. *pōgos* busen.

Először lássuk, miképen egyezők a „sinus, busen“-t jelentő finn, mord. stb. szók. Kiindulhatunk a mordvinból, hol *pov* mellett (mordM.), mely = f. *pove*, a másik dialectus-beli (mordE.) *pongo* áll, mely megint = lp. *puoña*. E kétféle szóknak eleve is valószínű azonos voltát hihetővé teszi az a tapasztalásunk, hogy ugor *p_sng_s* „dens, fog“ a mordvinban *poj* és *pev*-vé vált, vagy a finnben régibb **angaa-* „nyitni“ *avaa*-vá (lásd a 424. lapon). A *p_sng_s*-féle (*pongo*, *puoña*) szóból, mint egyszersmind ugor alapalakból, a finnben először fejlődött *pouge* s ebből *g: v* változással (v. ö. finn *tygö* és *tyve* 229. l.) *pouve*; ilyen tőalakra utal még az észti *pou'e* genitivus. De még úgy is érthető a *pove*-nak *p_sng_s*-ból keletkezése, hogy egy korábban támadt nasalistalan mellékalak *p_sg_s* (melyet itt az oszt. *pōgos* föltüntet; v. ö. finn *taga* e h. *tanga* 197. l.) az említett *g: v* változással ment át *pove*-vá (v. ö. a mordvinra nézve: mord. *javi-* = f. *jaga-* dividere; mord. *šava* üres = *s_sg_s*, 135. l.). Megelőző *p_sg_s*-ból a votj. *poj* e h. *p_sj_s* is magyarázódik meg (v. ö. zürj. *kaj-* = vog. *kang-*, m. *hág-* 67. l.); ennek a *poj*-nak rövidültje zürj. *pi* (v. ö. zürj. votj. *pi-pu* „espe“ = f. *paju-* [puu] „weide“); a zürj. *pi-čeg*-nek utórésze *čeg* jóformán = m. *szeg* „angulus“ (fent 283. 284. ll.). Végre a cser *pomuž*-beli *pom_s* (v. ö. *hám* alatt cser. *kom* és *komoš*, *kumuž* 86. l.) egyszerűen *ñ: m* nasalis-csere után, *poñ_s* h. valónak vehető (v. ö. zürj. *pom* „ende, gränze“ = votj. *puñ* id.; csuv. *om* = tör. *oñ* „elő-rész“). — Az oszt. *pōgos* e h. *pongos* = cser. *pomuž* (e h. *poñuž*).

Hogy „sinus, busen“ és „*pofa*“ egymással megférő jelentések, mutatja a cser. *ušma-pomuž*, szószerint „száj-kebel“, azaz „*pofa*“ (belülről); egyesítő alapfogalom nyilván „duzadt, tumidus“; hiszen látni való, hogy a lp. *puoña*-val egybetartozó a *puogño-* (*puo'ño-*) „dick werden“ azaz „tumere, intumescere“ ige. Kérdés tehát csak az, hogy mily alaki viszonya van a m. *pofa*-nak a f. *pove*, lp. *puoña*, illetőleg ug. *p_sng_s*-hoz. Mindenek előtt megjegyezzük, hogy a ma-

gyarban szóközépi *f* aránylag igen ritka a szóközépi labialis explosiva (*p*) ellenében; s úgy látszik, hogy többször nem ebből fejlődött (úgy mint *kofa*-ban, l. fent 42. sz.), hanem már megvolt lágy labialis spiransból állott elé, még pedig ha közvetlenül más consonansokkal érintkezett (v.ö. *csalfa*, *dölf* v. *dölyf*, Dtül néhutt: *hatfan* e h. *hatvan*). Hasonló módon támadt az *f* p. o. a lp. *jafo* „liszt“-ben, mely = f. *jauho*, észt. *jahu* (azaz *jahvu*, *jahvo*), legközelebbről *jahvo* helyett való; v.ö. lp. *tafo* regio = f. *tahko* (g. *tahvo-n*: *joka tahvolta* ab omni parte); (megfordítva az *f*-et nem ejtő finn nyelv az idegen szókbeli *f*-et *hv*-vel fejezi ki: *rohvessori* = professor). A m. *pofa*-ra nézve is azt tartom, hogy az *f*-je összekerült *hv* (*χv*)-ből eredt, s így tkp. assimilált *ff* helyett való.

Ugor *p,ng*, illetőleg már nasalis nélkül *p,ng*-féle alapszónak a magyarban legelőbb is *p,hs*-vá kellett válnia, mely megint *p,vs* vagy *p,j*-ba mehetett át; v.ö. szintén *ng*-vel való alapalakból: m. *joho*, fent 152. l. Az így fölvehető m. *poho* töhöz véleményem szerint még a m. *-va*, *-ve* (= ug. *-m*, *-m̃*) szóképző járult, ugyanaz mely p. o. *keserve-s*, *kígyó*, *tetve*, *szíve*-ben szerepel, s az így keletkezett *pohova* aztán épen úgy vonódott össze *pohva*, *pofa* (*poffa*)-vá, mint eredetibb *szíleve* (lásd a 300. lapon) *szíve*-vé. A hozzájárult *-va* nélkül, melynek *v*-je a *pofa*-beli *f*-ben rejlik, meg is van *poho* ezekben: **pohos**, **pohók** „dickbäuchig“ (MNYSzótára).

469. **poffad**, **puffad** (*poffadni* extumere, extuberare MA.: *föl-p*. aufschwellen, sich blähen, aufdunsen):

pöffed (*pöffedni* id.: *pöffedék* tubercula MA., *pöffedék-gomba*); **pöfeteg** fungus orbicularis, crepitus lupi [lycoperdon bovista] PPáp. (*pöfetegös* fistulosus MA.).

A *pofa* cz. alatt kimutatott ugor *p,ng*- (f. *pove*, lp. *puoña*, m. *poho*) „tumidus, tumor“ (különösen: „sinus, busen“ és „pofa“) névszótó eredetileg egyszersmind igető is volt: *p,ng*- „tumere“ jelentéssel, épen úgy mint ugor *j,g*- „fluere“ és *j,g*- (finn *joge*, m. *jó*) „fluvius“ (fent 150. l.), vagy ug. *k,g*- (*k,g*) „lucere“ és „lux“ (102 l.). Ennek nyoma már a nyilván *puoña*-hoz tartozó, és csak reflexiv *-u* (*-o*) képzőt föltüntető lp. *puogño*- (*puoño*) „dick werden (intumescere)“. Látni való, hogy épen így a *poffad*-beli *poffa*- alapszó is a m. *pofa* névszóval tartozik egybe, még pedig úgy vélem, hogy a *pofa* (e h. *poffa*, *pohva*)-beli *poh*- alapszónak,

mint igetőnek származéka (a mire különösen az általánosabb fogalmú jelentése is utal). Természetesen a *poſſad*-beli *ff*-t is legközelebből *hv*-ból valónak kell tartanunk (*poſſad*- e h. *pohvad*-), csakhogy itt már a *poh*-hoz mint alapigetőhöz járult *v*-nek más értéket kell tulajdonítanunk. Vehetjük pedig vagy reflexiv igeképzőnek (v. ö. lp. *puoño*-), mely a magyarban rendesen még következő frequ. *d*-vel az *-ód*, *-őd* igetővégeben rejlik (v. ö. *nyomvad*- e h. *nyomód*-: Katalin legenda, ed. Toldy, 141. lapon: *hogy ök így megnyomvadának*), vagy pedig eredeti *m*-ből keletkezett momentán (intensiv) értékű képzőnek (v. ö. *tolvaj*-ban *tolva*- fent 231. sz. alatt; *dívo*- 253. l.).

Az ugor *p_{ng}*- és *p_g*- „tumere“ igét megtaláljuk még a következőkben:

Finn. *pohkehe* (n. *pohje*) „sura, wade“ (v. ö. alább vog. *lajl-pogol* „wade“); — alakra nézve *pohkehe* nom. verbale egy *pohk_s*- igétől (a milyen f. *kupehe*, 107. l., ug. *k_sb*- igétől); *pohk_s*- pedig = ug. *pog*- + mom. *-k* képző (v. ö. zürj. *pik*-).

f. *paisu*- „tumere, tumescere (schwellen, anschwellen)“ *paisuma* tumor, geschwulst; *paisehe* (nom. *paise*) id. | észt. *paizu*- schwellen, aufschwellen, *paize* (= f. *paisee*, *paisehe*); — f. *paisu* = *paise* + refl. *-u*; *paise*- ebből: *pa'eske*- (v. ö. *kose*- és *koske*-, 75. l.) = ug. *p_g* + frequ. *-sk*.

észt. *pugu* (gen. *pugu*, *po'u*) „kropf der vögel“ (v. ö. osztB. *puka* id.); — *pugu* nom. verbale, *puge* = ug. *p_g*-igétől (v. ö. észt. *kubu* magen der vögel, *kub*- „tumere“, 107. l.).

észt. *poiž* (gen. *poi'e*) „blase, harnblase“; — tője *poide* e h. *poide* (= finn **poite*, nom. *poisi*); *-de* képzős nom. verbale *poi* = ug. *p_g*-tól (v. ö. finn *kaute*, n. *kasi* az ug. *k_sg*- igétől, 74. l., meg ugyanettől f. *koipe*, észt. *koiba*, 75. l.)

Zürj. *pik*- „tumere“ ebben: *pikös* geschwulst (*-ös*, *-es*: nom. verbale tövög, v. ö. *zaptös* vorrat: *zapti*- versehen, versorgen; P. *közes* samen: *köz*- säen; *pukös* lage, sitz: *puk*- sich setzen); zürj. votj. *pikti*- „schwellen, aufschwellen (пыхнуть)“: votj. *piktem* geschwulst, beule; — maga a *pik*- tö is már mom. *-k*-val készült (v. ö. *čapki*-, *šupki*- 362. l., *tupki*- 377. l.), s ehhez *pikt*-ban újra ily értékű *-t* képző járult (v. ö. *sult*- stehen bleiben: *sul*- stehen).

Vog. vogL. *puoñt* „geschwür“; — *puoñ* = ug. *p_{ng}*-; *puoñt* jóformán egy ebből mom. *-t*-vel tovább képzett igétől való nom. verbale, lappangó névszóképzővel (v. ö. *pajt*, *paitä* „wange“).

vog. *pogol*: *lajl-p*. „wade“ (szószerint „láb-p.“), vogP. *läl-pagul*; — v. ö. észt. *poiž* (tő: *poide*, *poide*); a *pogol*-beli

-l a finn. -d nom. verbale-képzővel egyezőnek vehető (v. ö. finn *täyde* plenus = vog. *tagle*, *tajl*, 204. l.)

vog. *pajt*, vogL. *pajtä*, vogK. *pojte* „wange“; — mom. -t képzős *pajt-* (= *p_sg + t-*) igétől nomen verbale, v. ö. *kajt-* (= *k_sg + t-*) „futni“ től *kajtä* (fent 72. l.).

Oszt. osztIrt. *pōñot*, S. *pūñot* „geschwür, beule“; = vogL. *puoñt* | osztS. *pūnk* id., osztB. *poñ* fungus, schwamm: v. ö. *poſa* alatt mordE. *pongo*, lp. *puoña* „busen“ | osztB. *poñpsa* „geschwür“ (чирей, нарывъ): nom. verbale *poñ-* = ug. *p_sng-* igétől.

osztIrt. *pōxtam*, S. *pūgodem* „wange“; — *pōxt-*, S. *pūgod-* (= ug. *pog + t-*) igétől (v. ö. oszt. *jōxt-*, *jōgod-* = ug. *j_sg + t-*, m. *jut-*); úgy mint vog. *pajtä*, *pojte*.

osztB. *puvili-*, *puula-* „schwellen, aufschwellen“ (пухнуть); *puvilim*, *puulim* aufgeschwollen, gedunsen (пухлый); — *puvil-*, *puul-* = *pog + l-* (v. ö. osztB. *juu-*, *juv-*, Irt. *juv-*, S. *jug-* = ug. *j_sg-*, 154. l.).

A *p_sng-*, *p_sg-* alapszónak eredetibb ugor alakját egyéb-iránt *b-*vel kell fölvennünk: *b_sng-*, *b_sg-*; lásd erről alább a *bog* cz. alatt.

470. **pohos, pohók** dickbäuchig (MNySzótára): lásd a *poſa* cikk végén.

471. **por** pulvis staub (fűrész-por sägespäne, kő-por *Жк. xxiii. 443.* gestoßener sand, reibsand; *porrá törni* pulvern, zermalmen; adj. **poros** staubig: *p. út*):

finn. *poro* scobs, serrago (*sahan p.* sägespäne); staub, asche (*tuhvan p.* spodium, *raukeepi poroksi* in pulverem redigitur; *poroksi poltti* Kal. 2, 71); *puru*, *puro* morsum quid (*sahan p.* serrago); *pure-* mordere; *purke-*, *purka-* (pr. 1. *purjen*, *puran*) dissolvere || észt. *puru* zermalmtes, zerkautes (stäubchen, faules holz: *puruks tegema* zermalmen, zertrümmern, *pū-puru*, *säe-p.* sägespäne, *vili-p.* feilspäne): *puruse*, *vurutse* (n. *purunen*) zermalmt, zerkaut, voll brocken, kleiner stückchen; *pure-* beissen, nagen, kauen; *purge-* id. (*mure purgeb mind alati* die sorge nagt immer an mir), meg: zer-reissen, auftrennen (*üles p.*).

eser. *pur-* (pr. 1. *puram*) rodere, mordere; *purl-* id.

5459:117 frequ. | cserM. *purl-*, *pirl-* morsicare, degustare; — *pir-* praecidere, amputare (metélni): *pirt* paullulum, ein bischen.

mord. *poře-* beíßen, kauen: *porendi-* id. frequ. | mordE. *poře-* nagen, beissen, zernagen; — *porkse-* zerbrechen, zerschmettern, spalten.

zürj. *pur-* beíßen: — *pirikti-* zerkrümeln, kleinschneiden; — *purt* messer || votj. *piri* krume, brocken; — *purt* messer.

vog. *pur-* beíßen, кycать; — *por-*: *pores* szemét (plur. *porset* hack- od. hobelschatten); *porntul* schatten, forgács (von der axt); *parne*, *parrne* das zimmern, behauen (zimmernd, behauend) | vogK. *poreš* staub (прахъ, Máté 10, 14); *port*: Máté 26, 61. *porti ratuxv* zerstören, разрушить (szószertint „*port-vá* verni“; Márk 12, 4. *porti voxsanil pankä* разби́ли голову, sie zerschlugen ihm den kopf („*port-vá* vágták“).

oszt. *por-* beíßen, nagen | osztB. *por-* id.

lp. *porre*, *porro-* mordere, edere, comedere; terere, atterere | lpF. *borra-* (pr. i. *boram*) id.

A f-észt *pure*-nak „beíßen, kauen“ jelentése nyilván az általánosabb „frangere“-ből származik, minthogy a *pure*-nak mellékalakja *purge* = f. *purke-*, *purka-* (e h. *purge-*, *purga-*) még ezt teszi: „dissolvere, demoliri (domum)“; szintígy a mord. *poře-* mellett *porkse-* „zerbrechen, zerschmettern“; v. ö. germ. *bīt-* (*bītan* „beíßen“) = indog. *bhid*-spalten (szkr. *bhid-*, *bhind-*, lat. *find-o*). Másrészt meg a „frangere, findere“ jelentés szorosbúlhat ezzé: „secare, dolare, sculpere“, hozzá értvén bizonyos eszközök alkalmazását (v. ö. m. *tör-*, f. *särke-* „frangere“ és oszt. *seur-*, *sevir-* „hauen, schneiden, mähen“); s így eredetileg egyazon szónak mutatkozik a vog. *pur-* „beíßen“ és *por-* „behauen, zimmern“, meg a cser. *pur-*, *pír* „mordere“ és *pir-* „metélni“, s a zürj.-votjákban is a *purt* „beíßen“-hez tartozik *purt* „messer“. — Látjuk, hogy a f. *pure-* igének még ez az eredetibb „frangere“-féle jelentése van a *puru* (*puro*, *poro*) nomen verbaleban, melyet „törmelék“-nek fordíthatunk. A vele egyező m. *por* (*poro*) tehát szintén *por-* igére utal, melynek különben változata *far-*, *for-*, vog. *por*-féle jelentéssel, ezekben: *farag-* és *forgács-*. — A zürj. votj. *purt* kopott végű nom. verbale-nak vehető mom. (intensiv) -t-vel alakult *pur-t-* igitőtől, jóformán *purt*, j h. (tehát „faragó“);

szintilyen a vogK. *port* a lativus-féle *porti*-ban, de nomen acti értelemben („töret, törmelék“).

MNySzótára valószínűnek mondja, hogy a m. **parányi** „winzig, igen piczi“-nek is „a gyöke egy az apró testecskéket jelentő *por* szóval“, sőt egyenesen a *porányi* alakot is említi mint tájdivatos ejtést. S csakugyan a *pará-nyi*-ből kiváló *para* (talán e h. *paraj*) a kifejtett *por-* (*p_sr-*) „frangere“-től való nom. verbalenak vehető, melynek jobban megmaradt a névszói képzése, mintsem *por* (*poro*)-nak. Úgy sem hihetjük, hogy az oszmánli-török (de perzsa eredetű) *para* „darab“ és bizonyos „kis pénz“ szótól volna a magy. *parányi*, melynek ezenkívül **pirányi** alakja is fordul elé (Székl.: Nyelvőr IV, 236.). A *parányi* v. *pirányi* alakból kiváló *para* v. *pira*-nak régibb *paraj* v. *piraj* alakját (v. ö. votj. *pīri*) a szintén „parányit“ tevő *pirinkó* (Nyelvőr IV, 378.) v. *piringó* (Hszék: ib. III, 374.), *pirinyó* (Tájsz.) szók után sejthetjük, melyekben ily *piraj*-ra utaló *piri* szolgál alapúl (v. ö. az *-nkó* és *-nyó* végképzésre nézve *tönkő* fent 232. l., és *savanyó* 333. l.). — Érdekes végre a székely **pirkot-nyi** „parányi“ (Nyelvőr IV, 236.), a mennyiben mélyhangú *pirk-* igeőre utal, mely a *p_sr-* alapíge mellett mom. -k képzőt mutat föl.

472. **pota** knoten, auswuchs an bäumen (SzD. „csögbog, forrás a fán; tapló, tölgyfabogyó“; adj. *potás*: *p-fa*):

vog. *pajt* wange | vogL. *pajtä*, vogK. *pojte* id.

osztIrt *pōxtam*, S. *pūgodem* wange.

A *poffad* czikk alatt (443. l.) magyaráztam a vog. *pajtä*, *pojte*, *pajt* és az oszt. *pōxtam* „wange“ (tkp. „tumidum, tumor“) szókat közvetlenül *pajt-*, *pōxt-* (ug. *p_sg-t-*) mom. -t képzős igeötötől való nomen verbalénak. Ugyanez igeötöt a (különben a magyarban is eleget szereplő) mom. -t képzővel fölismerhetjük itt a *pota* „tuber“-beli *pot*-ban, melynek alakfejlődését össze lehet vetni a m. *jút*-éval (ebből: *j_sg-t*), vagy a *titok*-beli *tit*-éval (ebből: *t_sg-t* = vog. *tujt*-). — Lásd alább a *botkos* cikket.

473. **puđva, podva** mulm, morsches verfaultes holz (Vasm.: Tájsz.); *puđvás, podvás* mulmig, morsch, schwammig (*p. fa, p. retek*):

észt. *pudeda* (n. *pude*), *pudeva* (n. *pudev*) locker, mürbe, spröde, zerbrechlich (*pudedad kartohvli*d: mehligé kartofeln) *pudene-* zerfallen, sich zerbröckeln || liv. *pud*_z- bröckeln, locker werden (*puddiji* mürbe, bröckelig) || finn. *putu* (g. *pu-dun*) rudus (rudera), quisquiliae, purgamenta.

V. ö. észt. *kobeda* és *kobera* (hólyag alatt, 107. l.). Szint-így utalnak itt *pudeda*, *pudeva* a különben *pudene*-ből is kifejlő *pude-* igére, melytől a finn *putu* (e h. *pudu*, tkp. „zerbröckeltes, zerfallenes“) más képzős nom. verbale. Tekintve hogy az észt *pudene-* ezt is teszi „abfallan, ausrieseln“ (*ruk-kid pudenerad* der roggan rieselt aus), s vele egyet érő *pudu-* is van, nyilván ide tartozik még a finnből: *putoa*-, *putua-* (e h. *pudoda*-, *pududa*-, v. ö. finn *katoa*- 69. l.) „cadere“ különösen sok apró testek eséséről („hullani“), v. ö. *putise-* „minutim decidere (ut-grana), sensim effundi“, a mi szorosan érintkezik a „zerfallen, sich zerbröckeln“ fogalommal. Ezenkívül az észt. *pude*-nak, illetőleg *pudise*-nak (= f. *putise-*) causativuma: *pudista-* „zerbröckeln, zerkleinern“, meg: „schütteln, rütteln“ (azaz: „zum zerfallen bringen“) = finn *pudista-* „quassare, concutere, excutere“. — A m. *pu**va*, *po**va*-ban kivételesen megfelel még *pu**d*-, *po**d*- s nem *pu**v*-, *po**v*-. a f.-észt. *pude*-nak, vagy ug. *p*_z*d*-nak (v. ö. még *vides* = *vizes*, és *hagy*-, *had*- = mord. *kadi*-, ug. *k*_z*d*-); *pu**d*-(*pudo*-)ból származék-ige *pu**d**v*- (*pudov*-, jóformán reflexiv képzés = f.-észt. *pu**du*-); a meglevő *pu**va* (e h. *pu**dvaj*) nom. verbale (v. ö. *tolvaj*).

474. **puha** mollis (p. ágy weiches bett: p. toll, p. szőr p. kenyér); *puhad*-ni mollescere.

Van a m. *puha*-nak nagyrészt vele fölváltható synonymuma: *lág*y (v. ö. *puha* v. *lág*y *vánkos*, p. v. l. *kenyér*, p. v. l. *fa*; de csak *lág*y *idő*, *lág*y *tél*). Úgy látszik, hogy *puha* a testnek még valamivel nagyobb fokú „megnyomhatóságát, engedékenységet“ jelenti, mintsem a *lág*y; ilyen „nagyobb lágyság“ tapasztalása pedig egyszeriben az illető testnek „ritka-bélűségét“ sejteti meg velünk, melyet a nyelv közönségesen „inflatus-ságnak vagy tumor“-nak nevez el; v. ö. MNSzótára értelmezését, hogy *puha* „oly test, melynek tömege nem sűrű, nem kemény, hanem ritkás likacsos, széllel bélelt, mint ha csak föl volna fúva, puffadva, mi a nyomásnak könnyen enged, s hamar lapul“. Ehhez képest azt is vélem, hogy m. *puha* csak fogalom-társulásnál fogva fejezi

a „lágyat“, s első jelentése „pohadt, tumidus“, s hogy e szó alakilag nem egyéb mint a *pofa*, *poſſad* cikkek alatt kifejtett ugor *p_sng-*, *p_sg-* (m. *poh-*) (illetőleg *b_sng-*, *b_sg-*) igének származéka s mint ilyen (nom. verbale) jóformán régibb *puha-j_s* helyett való (v. ö. *búza* = tör. *bojdaj*).

Ugyanez alapból, t. i. ugor *p_sng-*, *p_sg-* igéből, meg lehet fejteni a „mollis“-t jelentő cser. *puškudo*-t is (cserM. *poškoda*, *puškoda*). Ez ugyanis *-d_s*, *-d_s* képzős nom. verbale **pušk_s-* igétől, mely = ug. *p_sg* + *sk-*, = f. *paise-* (ebben: *paisu-* tumere, lásd a *poſſad*- cz. alatt). — Hasonlóképen a finn. *pehmeä* „mollis“-t, e h. *pehmedä* (ebből: *pegmedä*) az ug. *p_sg-* (illet. *b_sg-*) „tumere“ igének magashangú *p_sg-* (*b_sg-*) változatára lehet visszavinni (v. ö. *poſſad*- mellett m. *pöſſed*- és mord. *pekä* a *bégy* cikkekben); képzésre nézve hasonló f. *tyrmeä* (*tyrmedä*) „rigidus“, *tyre-* alapigétől (lásd *dermed*-alatt, 249. l.).

475. **pukkad** (*pukkadni* platzen, bersten: *meg-p. mér-gében*; *pukkaszt*- bersten machen); **pukkan** (*pukkanni* platzen krachen: *az ágyú nagyot pukkant*).

Lásd alább a *fakad*- cikket. Szintígy még kezdő *p* és *f* ezekben: *por-* (*por* pulvis) és *for-* (*forgács*, *farag-*). Hogy *pukkad*-, *pukkan*- megmaradt explosiv kezdőhangzóval, annak is kell tulajdonítanunk, hogy ez igék (különösen *pukkan*-) még hangutánzó-félék, míg a *fakad*- ige jelentéséből a hangutánzás momentuma már elesett.

476. **baglyas**, **baglyos** (Pázm.), **baglas**, **boglyas** (Sánd., Tájsz.) struppig, verwirrt (*b. haj*, *b. fej*; *baglyoson ne hagyja fejét* Pázm.):

Lásd a *bonyolód*- cikk végén.

477. **bagoly** (acc. *baglyo-t* bubo, noctua: *füles b. ohreule*):

vog. *maṅglä*, *maṅxlä* gemeine eule, coba | vogL. *maṅle* horneule.

Szókezdeti *m : b*-cserével teljesen egyező tők: vog. *manglä* = m. *baglyo* (szabályosan *g* = ug. *ng*). De bizonytalan, mily alapértelem rejlik ez alakilag közös elnevezésben.

Yk. xxiii. 447. 478. *bal* laevus, sinister (*bal* kéz manus sinistra, *bal* felé, *balra* nach links); *balog* sinister, laevus MA. (scaevus PPáp., linkhand):

votj. *paljan* link (Máté 27, 38. *ogzä bur ki palaz, ogzä noš paljan palaz* einen zur rechten [hand] und einen zur linken; 6, 3. *paljan kied* deine linke hand).

finn. *vasempa* (nom. *vasen*) sinister, laevus: *vasemmalla* zur linken; — *paha* malus: comp. *pahempa* (nom. *-mpi*) pejor, deterior || észt. *vazak* (gen. *-ku*), *vazakeze* (nom. *-kene*), *vazam* (g. *vazama*) link; — *paha* schlecht, böse: comp. *pahem*, g. *pahema* link: *pahem käzi* die linke hand.

Minthogy a votják nyelv is, úgy mint a magyar, a „sinister“ ellentétét „bonus“ szóval fejezi ki (*bur ki* „bona manus“ = dextra; m. *jobb, jog-kéz*), méltán fölvehető, hogy a m. *bal*-nak, valamint a vele alaprészt szerint egyező votj. *paljan*-nak eredetibb jelentése „malus, rossz“; v.ö. ugyanily észjárás szerint az észtben *pahem käzi* „bal kéz“ és *parem k.* „jobb kéz“ tkp. „manus melior“ (v.ö. észt *säma* „dexter“ magyarázatát, fent 292. l.), s csakis a *bal*-nak ily alapjelentéséből érthető: *balos* „süket“ (Veszp., Nyelvör III, 89.). A votj. *paljan*-nak csak végképzése (*-jan*) nem világos; azt sejtem, hogy eredetileg comparativus-képzés az, mely ily fogalmú szóra igen ráillő (v.ö. *jobb*, észt. *pahem*, f. *vasempa* comparativus-féle alakokat); figyelemre méltó, hogy a magyar is mutat föl comparativust első *-j* képzővel: *boldogja-bb, gazdagja-bb* Dtül).

A comparativus-féle finn *vasempa* (*vasemba*) = észt. *vasama* (mely szintén comp. alakú, v.ö. *parema* jobb, *sürema* nagyobb = f. *parempa, suurempa*); positivus-tő f. *vasa* = észt. *vaza* (mely a dim. képzős *vazakeze, vazaku*-ból is válik ki). Ennek a *vasa* (*vaza*)-nak is a „malus“ jelentést tulajdonítjuk, annyival inkább, mert a meglevő f.-észt *paha* „malus“ szóval egyazonnak tartjuk. Tudva van, hogy a finnben szóközépi *h* két vocalis közt nagyobb részt megelőző *s* (*z*)-ből való (p. o. a *-h_n, -h_n* illativusragban, a gyakori *-aha, -ähä*, nom. *-as, -äs* tövében; ezekben: *miehe*, nom. *mies*, part. *mies-tä*; *piha* udvar = cser. *peče, viha* ira = lp. *vašše*; észtD.

Setälä,
Ään. 274.

tahatse still, ruhig = észtR. *tazase*, f. *tasaise*); az e szerint *paha* helyett fölvehető régibb **pasa*, *paza* pedig elég közel áll a *vasempa*, *vazama*-beli *vasa*, *vaza*-hoz, hogy abban csak az utóbbinak változatát ismerjük föl (v. ö. *paula* és *vaula* funiculus; *parte*, n. *parsi* tigillum és *varte*, n. *varsi* caulis, scapus, manubrium). Ilyen két változatalak keletkezése úgy érthető, hogy egy megvolt *basa* (*baza*) alak kétfelé fejlődött az ó-finnben, melyben épen a szókezdő lágy explosivák elenyésztek; egyrészt a kezdőhangzónak erősültével (keményedésével: *pasa* (*paza*), másrészt spiranszá gyengülésével: *vasa* (*vaza*); v. ö. finn *väli* és m. *bél*.

Szóközépi f.-észt *s* (*z*) több esetben eredetibb *t* (*d*)-ből változott el, még pedig nem csak következő *i* előtt, vagyis a finnben is keletkezett többször szóközépi *s* (*z*) olyan módon mint a magy. *z* eredetibb *d*-ből (*kéz*, *víz*, *ház*, *vezet*-), noha különben ilyen dentalis explosiva a finnben jobbadán megmaradt. Példák: f. *maksa* „máj“, mely a *m_gd_s* ugor alak (vog. *majte*, osztB. *mugol*) mellett, ó-finn *mag_sa* (*ma_gza*)-ra utal | f. *pesä* fészek = vog. *pit'i*, osztS. *pet* | f. *keske* kőz = ug. *k_stk_s* (fent 49. l.) | f. *kehrä* orsó (*kehrää*- e h. *kehräda*- fonni), *ohra* árpa = észt. *kedra*, n. *kedr* (*kedra*-fonni) és *odra*, n. *odr* közvető *kezdä*, *ozra* alakokra utalnak, melyeket fenn is tartott a keleti-finn *vepsä* dialectus: *ozra* árpa, *kezerdan* fonok = finn *kehrään* e h. *kehrädän*. Ugyanily eredetet tulajdonítva a f. *vasa* (*vāza*) és *pasa* (*paza*, *paha*) „rossz, bal“ szóbeli *s* (*z*)-nek, ugor alapalakúl, melyből a m. *bal* (*bal_s*) tő is fejlődhetett, ezt állíthatjuk: *b_sd_s*. Ebből a magyarban, hol szóközépi *d*:*l*-változás elég gyakori jelenség (*velő*, *álom*, *nyél*, *tele*, *lél*-), vált *b_sl_s* (*balo*), s a szintén *d*:*l*-ező votjákban *p_sl_s* (*pal*). A *d*-vel való alapalaknak azonban van még nyoma a finnben: *pote*-, *poti*- e h. *pode*-, *pod*i- „aegrotare“ = észt. *pode*- id. (tkp. -i végű denominativum *pod_s* alapnévszótól, mintegy „rosszlani, bajlani“, azaz „rosszul lenni“; v. ö. észt. *pod*i, gen. *po'e*, azaz *pode* (e h. *pode*) tőt névszóul „krank, kränklich“, s innen -ise adj. képzéssel: *podise* id.). — Még megjegyezhetjük, hogy az így egymás ellenébe kerülő m. *balo* és f.-észt *vasa* (*vāza*)-ban szakasztott olyan hangviszony mutatkozik, mint a csuvas *čol* és tör. *taš* kő, csuv. *šil* és tör. *tiš*, csuv. *pilik* és tör. *biš* öt stbi között (lásd Nyelvt. Közl. III, 243. 244.).

Tekintve hogy a *d*:*l*-változás az osztjában is divatos (f. *ydime* = osztB. *velim*, m. *velő*), még ide valónak látszik: osztB. *poliš*, *polis* ebben: *p. jaziñ* „verläumdung, üble nachrede“ (наговоръ, tkp. „rossz beszéd“), *polsiñ* „erlogen, verläumderisch (облужный)“.

Még megjegyzem, hogy m. *balgatag* („thöricht, einfältig, MA. delirus, absurdus“), *balyókás* („stultus“, MA.) nem *bal*, *balog*-hoz tartoznak, hanem a *bolyog*-igéhez (lásd alább).

ballag *ŋv. XXII. 246.*

ŋv. XII. 446. 479. **bán** (*bánni* schmerzlich empfinden, sich leid sein lassen, bereuen: *bánom* *hogy* .. es tut mir leid, gereut mich, daß ..; *meg-bánni* bereuen; *nem bánom* es verschlägt mir nichts; *bánat* tristitia, dolor MA., *bánkod-ni* moerere); **bánt** (*bántani* offendere, laedere, turbare: *ne bántsd*):

finn. *vaino*, *vainu* sensus canum sagax (spürgeruch); odium, insectatio, persecutio (*vaino-mies* osor, persecutor); *vainokse* (n. *vainos*) spasmus in cute, hautkrampf || észl. *vaenu* (n. *vaen*) feindschaft, krieg: *vaenulize* (n. *-line*) feindlich, feindselig; — *vaĩmu* (n. *vaim*) gefühl, empfindung, geist, seele (*mu jalgades ep ole vaimu sēs* ich habe kein gefühl, keine empfindung in meinen füßen).

A nomen verbale alakú f. *vaino*, *vainu* (észt *vaenu*)-ból *vain-*, (*vaina-*) igető válik ki, melynek első jelentése nyilván ez: „sentire, érezni“ (v. ö. *érezni szagot, büzt*); mert a f. *vainokse* is, mely szintén *vaina-* igének származéka, alkalmasan nyomatékos „sensus“, azaz „dolor“-nak érthető. Ez a *vaina-* ige tehát = m. *bán-* (*báno-*), mely szintén nyomatékos „sensus“-t jelent. Amde az észt *vaimu* is csak olyan alakú mint a f. *vaino*, *vainu*, a melylyel lényegesen egyet is jelent; így a belőle kivehető *vaima-* ige is jóformán csak változata a *vaina*-nak (*m* : *n*-cserével, lásd *tő* alatt a 228. lapon). — Különös, hogy az észt *vaimu*-nak alakmása a finnben *vaimo* „uxor“-t s aztán általában „mulier“-t teszen; Ahlqvisttel (Kulturord. 181.) azt vélhetjük, hogy a *vaimo*, mely az észtben „seele, geist“-et is teszen, elsőben az „uxor“ irányában használt kedveskedő megszólítás volt (v. ö. „lelkem“, szláv nyelvekben *duša* „anima“). A lappban, hova e szó alkalmasint csak kölcsönvét útján a finnből került, *vaimo*, *vaibmo* egyenesen „cor, herz“-et teszen, s egészen kiszorította a közös ugor *s₃d₃m₃* („szív“) szót, annyira, hogy p. o. egy származéka *vaimos* „medulla arboris“-t jelent.

480. **bámúl** (*bámúl*ni stupere, staunen: *el-b.* obstupescere; *ámúl-bámúl*), **bámít** (*bámít*ani stupefacere: *el-b.*, *meg-b.*

MA., Pázm.); **bámész** einfältig gaffend Tájsz. (*báméskod-*, *báméskod-ni* bámúlni, verwundert gaffen):

votj. *pajm-* (pr. i. *pajmo*) sich wundern: *pajmon* wunder.

A votj. *pajm-* szerint a magy. *bámúl-*, *bámít-*beli *bám-*igetű „mirari, stupere“ jelentéssel; de úgy látszik, hogy ebben a *pajm-*, *bám-ban* a vég *m* már képző, t. i. momentán (intensiv) igeképző (v. ö. *töm-*, *nyom-*, *tám-ad-*, *szám-l-*), melynek a magyarban néha *-v* alakja is van (*tol-va-j*, *dí-vo-*). Ezzel szépen összeillik a m. *bám-nak* *báv-* (*bá-vo-*) változata: *el-bávúl* obstupescit (MA.; Forró, Curtius: I. Mátyás, Szót., Székl.: Tájsz.; *bávoszkod-*, *bávaszkod-* „báméskodni“ Székl.: Tájsz.). Az alapszónak (votj. *paj-*) jóformán *b_g-* volt az ugor alakja, s talán lehet még ide vonni: *osztírt*. *pākn-* „erschrecken (ijedni)“, *pāgapt-* „in schrecken setzen (ijeszteni) | *osztB.* *pakín-*, *pakni-* ijedni.

481. **bandsa** strabo, luscus SzD., Pal.: Tájsz.; *bandsal* id. (Eszterg.: Nyelvör III, 34.), *bandsali* id. (Bodroghöz: Tájsz.); — **bandsít** (*bandsítani* schielen, sandítani; Eszterg.: Nylr. III, 34., Bihar: Nylr. IV, 43.):

mord. *van²*- sehen (ansehen, hinsehen), schauen, blicken; hüten | mordE. *vano-* id.

eser. *onž-* (pr. i. *onžem*) intueri, spectare (nézni); fölügyelni vmire; *onžal-* hinsehen, blicken (tekinteni, pillantani) | eserM. *anž-*, *anž-* és *anžal-* id.

osztB. *vant-*, *vandí-* sehen, ansehen, schauen: *vantíli-*, *vandíli-* v. frequ. (*lakka v.* sich umsehen, *vantíli* *χα* aufseher); *vanlt-* (zeigen): *vanltim* gezeigt (казанный) | osztIrt *vāñem* gesicht.

észt. *vāta-* sehen (nézni), zusehen, blicken (*kodu-vātaja* hausaufseherin).

Bizonyos „ferde nézést (schielen)“ jelentő szók, s így a **bandsa** (*bandsal*, *bandsít-*) fogalmi társai a magyarban: *kancsal* „strabo“ (*kancsi* id. Székl.: Tájsz., Kríza; *kancsít-* „schielen“ Kríza); és: *sanda*, *sandal* „luscus, strabo“ (MA., *sándít-* „schielen“ SzD.). Ezek közül *kancsal*, *kancsi* nyilván egybetartozó *kandi* („neugierig schauend“ Tájsz.), *kandít-*

(ebben: *kandikál-* e h. *kandítkál-*) „gucken, neugierig schauen“, *kandal-* „spectare, intueri“ (Sándor I.) szókkal, még pedig *kand-* és *kancs-* igetők válnak ki belőlük (nom. agentis: *kancsi*, *kandi*), melyeknek közös alapjuk (a *-cs* és *-d* frequ. képzőket elválasztva): *kan-* ige (v. ö. *kan-dal-* és p. o. *szab-dal-*). A *kan-d-* tőnek származékai pedig arra mutatnak, hogy maga a *kan-* alapige csak egyszerűen „nézést“ jelenthetett, minden „ferdeség“ nélkül, mely tehát a *kancs-* (*kancsi*, *kancsal*) jelentésében is csak esetleges mellékmomentum. — Ugyanez mondható a *sanda*, *sandal*, *sandít-*ből kivethető *san-* alapigéről, melynek mását a vog. *sunz-* (*sun-z-*), vogL. *šunš* (*šin-s-*) „nézni“ tartotta fenn.

Amde, ezen analogiák szerint, a *bandsa*, *bandsal*-ban szintén csak a „nézés“ alapfogalmát kell keresnünk (mert nem is használható „obliquus, schief“ értelemben más tárgyakra vonatkozólag); s egyszersmind a *ban-* alapszót ígének kell vennünk. Mint ilyen szépen egyező a mord. *van-*, *vano*-val. Ebből alakult a *ban-ds-* tő e h. *ban-cs-*, *bano-s-* frequ. *-cs*, *-s* (= ug. *-sk*) képzővel = cser. *on-ž-* (e h. *v_n-ž-*); *bandsít-* mom. *-ít* végű tő (v. ö. *tosz-*: *taszit-*); *bandsa* nom. verbale (v. ö. *kósza*, fent 39. l.); *bandsal*-nak teljes alakja *bandsali* (ebből: *bandsal_sj*), *bandsal-* maga kettős frequ. igető (v. ö. *kan-dal-*). — Az osztj. *vant-*, *vand-*ből biztosan kiválik a *van-* alapige a *van-lt-* causativum szerint (v. ö. *loñlt-* bevinni: *loñ-* intrare, *tiñlt-* szülni: *tiñ-* nasci). Egyébiránt egyező vele az ész. *vāta-* e h. *van-ta-*, mom. (intensiv) *-t* képzővel.

Gombos,
Törjöv.

482. **basz** (*baszni* futuere, *meg-b.*; coire cum foemina : pr. 3. *baszik*):

mord. *paski-* den beischlaf vollziehen | mordE. *pasko-* id. finn. *puske-* stoßen (cornibus petere); stechen: *puskiaise* (n. *-ainen*) *vespa* („szűrő“): *pusko*, *pusku* ictus (cornuum) || ész. *puska-* stoßen (mit hörnern): *puskle-* id. frequ.; — *poksa-* stoßen; *poksle-* schlagen, stoßen; sich stoßen (wie böcke).

lp. *poskete-*, *poskote-* pungere, stechen (*sverdin čāda* p. gladio confodere).

zürj. *bički-* stechen, durchstechen, einstecken || votj. *bičkalt-* durchbohren, durchstechen, stechen.

vog. *put-*, *pūt-* stechen, stoßen (*solvel* p. salz stoßen): *pūtep* 4-zackiger spieß; *putm-* id. mom. (*kul* p. fische stechen) | vogL. *put-* *baszni* (*nuk* p. fől-b.).

Az egyezõleg lágy kezdõhangzós m. *basz-* és zürj. *bicki-* bõl a mord. finn *paski-*, *puske-* mellett régibb *b_ssk_s-* „stoßen, stechen“ ige következik; v. ö. *tosz-*, melynek zürj. mása *točki-*, régibb *t_ssk_s-* bõl. De ennek még eredetibb ugor alakja *t_stk_s-* (fent 227. l.), s itt a *b_ssk_s-*nak is eredetibb *b_stk_s-*nak alakja következik a vog. *put-* bõl (v. ö. finn *keske* = ug. *k_stk_s* = vog. *kvotel*, *kvätel*, fent 49. l.).

483. *bégy*, *bögy* (acc. *bégyè-t*, *bögyö-t* ingluvies, ventriculus avium; abj. *bégyés*. *bögyös*: *b. galamb*, *b. korsó*); *bégyékés*, *bögyökös* protuberans, gebaucht:

mord. *pekä* bauch; *pekenä* dim. (*pilge-p.* „wade“) tkp. „láb-hasacska“ | mordE. *päke* id.

finn. *päkiä*, *päikiä* caro crassior (sub pede): *päkkä* id. || észt. *päkk* ballen (an hand, fuß), hinterbacke; D.: daumen. osztB. *puka* kropf, *зобъ* (*toχlĩñ-voj p.*).

V. ö. észt. *pugu* „kropf der vögel“ (*poſſad* alatt, 442. l.), mint az ugor *b_sg-*, *b_sng-* (*p_sg-*, *p_sng-*) „tumere“ ige származékát. Ennek az igének, s így a vele azonalakú *b_sng_s*, *b_sg_s* (*p_sng_s*, *p_sg_s*) „tumor, tuber“ névszónak is (lásd *poſa* alatt) föltűnik azonban magashangú változata is (*b_sng-*, *b_sg-* és *b_sng_s*, *b_sg_s*), melyhez tartoznak: m. *pöſſed* (l. *poſſad*), *bötkö* (l. *bötkös*), finn *pehmeä* (l. *puha* alatt). Ezekhez számíthatjuk a m. *bögyö* töt is, mint ug. *b_sng_s-*nek a mását, s legközelebbről *bögö* helyett valót (v. ö. *bogo* = *b_sng_s*). Szóközépi *gy* a magyarban ugyan rendesen megelőző *l* mellett mutatkozik (lásd *szügy* alatt a 319. lapon), de előfordúl, bár ritkábban, gyengülésképen *g* helyett: p. o. *egyenes*: *igenes*, *Egyed*: *Eged* (Aegidius). Így tehát *bögyö* (*bögö*) nem egyéb mint *bogo*-nak magash. párja, aközös „tumor, tuber, tumidum-quid“ alapjelentéssel. — A mord. *pekä* lehet szintén régibb *pengä* helyett való: v. ö. mordE. *ikele* = mordM. *ingelä* „előtt“; mord. *meki*, *mekev* „vissza“: a *meke tö* = cser. *möngö*, m. *mögö* (lásd a *mög* czikket). — Hogy f. *päkiä* azaz *pägedä* is régibb *pängedä* h. való, már a hosszú *ä*-vel való *päikiä* (*pägedä*) alak teszi valószínűvé; f. *päkkä* jóformán e h. *pähkä* (= *b_sg_skä*), v. ö. mélyhangon f. *pahka* (a *boka* czikkben).

484. *bél* [bél] (acc. *bele-t*, *bél-t*, plur. *bele-k* viscera, intestina, medulla, nucleus [= „inneres“]: *bélét kiveti* evisce-

yk 32: 278

Gombos
Jör. jöv.

rat, exenterat; *belek* gedärm; *nagy bélű* vorax; *fa-bél* medulla arboris, *dió-bél* nucleus nucis);

belé in (hinein: *belém* in mich, *beléd* in dich, *beléje* in ihn; **bé**, **be** [régibben még *bel*] hinein, herein; *bé*- v. *be-menni* [rég. *bel-menni*] eingehen, hineingehen); **-be**, **-ba** in (postp. lat.: *a kert-be* in den garten, *a házba* ins haus [rég. *világ-bele* = mai *világba*]; — **belől** aus (*belőlem* aus mir; **-ből**, **-ból** [rég. *-belől*, *-balól*]: *kertből*, *házból*); — **benn** in (loc.: *bennem* in mir, *benned* in dir stb.; **-ben**, **-ban**: *kertben*, *házban* [rég. *házben*]); — **belső** internus (*b. rész* pars interna; *belseje* das innere von etwas):

finn. *väli* locus intermedius, interstitium, quod inter alia est (*väli-aika* zwischenzeit; *väli-mies* mediator, közbenjáró, tkp. *v.-ember*): *välillä*, *välissä* inter (*välilläme* inter vos).

votj. *poli* in, **-be** (*pirizi paršjos poli* gingen in die schweine); *polin* unter (inter), bei; *polis* von, aus, közül (*kin ti polištiđi* wer von euch, изъ васъ, közületek v. belöletek Luk. 14, 28.); *polti* durch (mitten durch: *busijos p.* [er ging] durch saatefelder) || **zürj.** *pölsin* zwischen, mitten in (между, среди).

Van ugyan némi különbség az „inneres“ (m. *bél*, *bele*) és „dazwischen liegendes“ jelentések közt, de ez nem nagyobb mint a „köz“ és „közép“ jelentések köze, pedig ezeket a finn nyelv az egy *keske*-vel teszi ki. Szoros egybevalóságukat mutatják különben a votj. *pol*-nek ragos alakjai: *poli* „-be“ és *polin* „között“; v. ö. lat. *in* (*intra*, *intus*, *intestina*) és *inter*. A m. *bél*- (*belek*)-nek szorosabb „viscera, intestina“ jelentésére nézve v. ö. még: gör. *ἐντέρον*, szanszkr. *antram* eingeweide (szkr. *antar* innen, hinein, *antaras* innerlich). — A zürj. *pölsin* inessivus alak; tője *pöls* (*pölis*) a votj. *pol*-hez úgy áll mint a zürj. *ortsin* „künt“-beli *orts* (*ordis*) *ord* „oldal“-hoz (*ord-li* oldalsont).

beléget,
bellő N.

485. **beteg** (acc. *betegē-t* aeger, aegrotus: *betegem* *sekszik* er liegt krank; *betegs* kränklich, siech; *betegség* krankheit); *betegéd* (*meg-b.* krank werden), *betegl* (*betegleni* aegrotare):

N. XII. 446.

N. XII. 32:280

zürj. *viš-* krank sein (*višem* krankheit, P. *višan* schmerz, krankheit); *vis* krankheit (*viša* krank); *vit-* leiden, erdulden (Máté 27, 19: *una me viti ši vösna* много пострадала за него, sokat szenvedtem ő miatta, l. Szavvajitov, Gram. 134. l.; a Wied-féle Máté-kiadásban *viti* helyett *terpiti*) || votj. *viš-* krank sein, leiden (*višon*, *višem* krankheit, leiden, *visiš* krank).

finn. *vika* (g. *vi'an*) vitium physicum (labes, vulnus, defectus); vitium morale; *viakkaha* (n. *viakas*), *viallise* (n. *-inen*) vitiosus (max. physice), laesus, infirmus, morbidus; *viko-* (pr. i. *vi'on*) vitium sentire, dolore affici ex vitio || ész. *viga* (g. *viga*, *ve'a*) fehler, gebrechen, schade; schuld (*sū-v.* maulkrankheit, mundfäule); *vigase*, *vigalse-* (n. *vigane*) schadhaft, gebrechlich, kränklich.

Kétség nélkül van köze a *beteg*-hez a m. **bitos**, **bito-nyás**-nak is, melyet Kríza „fájós lábú, nyavalygós“-nak magyaráz (Tájszótárban csak *bitonyás* „sebekkel, fekélyekkel teljes“). Az ezekbeli *bit-* (*bito-*) és *bet-* (*bete-*)-t igetőnek tartom, tekintve hogy *bitos* lehet e h. *bitós* (v. ö. *tilos*); *bito-nyás* meg további mom. képzős *biton-* igetőtől való, a m. *bitonyós*.

Egybe tartva a zürj. votj. *viš-* „aegrotare“ és zürj. *vit-* „pati, szenvedni“ igéket, szembetűnő hogy már az alapjuk *vi-* is ige; minthogy *viš-* frequ. -s (= ug- *šk*), a *vit-* meg mom. (intensiv) -t képzést mutat föl, a *vi-* alapige is nyilván ezt teszi „pati, dolore affici“ vagyis „aegrotare“. E szerint a zürj. *vis* „krankheit“ csak kopott végű nom. verbale (*viš-*től, v. ö. a tőle származó *viša-* adjectivumot, melyet participiumnak is lehet tekinteni: *viša-n*, votj. *višo-n*). — A zürj. votj. *vi-*vel egyező a f. ész. *viga*, s mint névszó még azon korból valónak látszik, melyben az igető egyéb képzés nélkül is még nomen verbale gyanánt szerepelt (v. ö. finn *joge*, m. *jó* „fluvius“ és ug. *j-g-* „fluere“); a meglevő *vigo-* (f. *viko-*) azonban csak denominativum a *viga* névszótól (e h. *vigo-i*, v. ö. *sano-* és *sana*).

Nem tekintve a kezdőhangzók különbségét (mely ugyanaz mint a m. *ban-dsal* és mord. *vani-ra* nézve), a f. *viga*-nak, illetőleg a *rig-* = zürj.-votj. *vi-* igének mása a magyarban *b₃j-* vagy *b₃j-*-nek vehető föl, melyből az eléggé szokott mom. (intensiv) -t képzővel alakult *bit-* (*bito-*) v. *bet-* (*bete-*) e h. *b₃jt-* v. *b₃jt-* (*b₃ht-*) = zürj. *vit-*. A fölvett *b₃j-*nek frequ. -*šk* képzős származéka *bis-* is maradt fönn (=

zürj. votj. *viš-*) ebben: **bisereg-** („sajog“ a fájni kezdő fog. Bton: Tájsz.).

Billeq Nr. XXII. 245.

Nrk. XXIII. 446.

486. **bir, bir** (*bírni* stark sein v. kraft haben zu etwas, vermögen, aushalten, tragen können, bezwingen, beherrschen, besitzen: *munkát b.* arbeit aushalten, der a. gewachsen sein, *terhet b.* onus supportare; *már bír járni* er hat schon kraft, vermag schon zu gehen; *red-b. vmire* zu etwas vermögen; *bír magával* sui compos est; *nem bírok vele* ich bin ihm nicht gewachsen, kann nicht mit ihm fertig werden; *országot, népet b.* ein land, volk beherrschen, regieren; *világ-bíró* weltbeherrschend, potentissimus; *házat, jószágot b.* ein haus, ein gut besitzen; *sok pénzzel b.* viel geld besitzen; — *bíró* possessor, dominus, iudex, praefectus: *isten mennynek földnek bírója* Heltai, Bibl., *vásár-bíró, falusi b., ítélő b.*; — *birodalom* potestas, imperium, possessio: *atyai b.* paterna potestas Tripart.; — *birtok* possessio, potestas MA.; *mást az ő birtokába avagy hatalmába nem vehet* Tripart., *birtokos* pollens viribus et opibus MA.; **birkóz-, birkoz-** (*birkozni*, pr. 3. -kozik *luctari*):

zürj. *vermĩ-* können, vermögen, kraft haben, überwinden (*vermöm* vermögen, kraft); *vermal-* id. frequ.; *vermaš-* ringen, kämpfen || votj. *vormĩ-* überwinden (*vormem* kraft).

vog. *věrm-* birni, vermögen (*totuñ vermilem* [ich vermag es zu tragen]); [heben können]: *ti kap noñ át vermaue* nem bíratik föl e hajó); *verit-* ertragen, aushalten, tűrni (терпѣть: *át veritēm* не терплю) || vogK. *perm-* ertragen, dulden (терпѣть, снести Máté 17, 17. 19, 12.); *permel-* id. (19, 11.).

A zürj. *verm-*, votj. *vorm-* = vog. *věrm-* és *perm-* (*pěrm-*) momentán (intensiv) -m képzővel való igető; szintily értékű képzővel vog. *verit*. E szerint alapíge zürj. votj. *ver-*, *vor-*, vog. *věr-*, *per* (*pěr-*) = m. *bír-* (*bíró-*); a vogul alakokban váltakozó *p:v* kezdőhangzó eredeti *b*-re utal (v. ö. m. *bal* = f. *paha* és *vasa*). Az alapigének ugor alakját, a m. *bíró*-val egyezőleg, szintén mélyhangúnak vehetjük föl; mert úgy látszik, hogy a vog. *věr*-beli *ě* szintolyan diphthongusból való, melyből a magyarban mélyhangú hosszú *í* szokott válni (j); a zürj. *ver-* meg *vör-*, *vor-* helyett való; tehát

m. *bír-*, zürj. votj. *vor-*, vog. *vēr-* = ug. *b₃r-*, *b₃jr-* (? *b₃gr-*) „valere (kraft haben, vermögen)“.

A zürjénben találjuk még a *bercöm* „zweikampf,оединокъ“ (v. ö. „birkozás“) szót, mely nyilván nomen actionis *berc-* igetötől. De nem bizonyos hogy az ebbeli *ber-* = *ver-* (m. *bír-*); mert *berc-* lehet *bert-s-*, *bert-s-* h. való, mint reflexivuma a *bert-* „drehen, wenden“ igének.

487. **bíz** (*bízni* vertrauen: *reá b. vkire vmit* einem etwas anvertrauen, concredere, committere; pr. 3. *bízik* trauen, vertrauen haben, vertrauen setzen: *erejében b., istenben b.* auf gott vertrauen; *bízáán, bízáást* confidenter; *bizodalom* fiducia, confidentia); *bíztat-* fiduciam addere, animare; *biztos* tutus, securus;

bizon, bizony verus, certus *bizonyok úrnak itileti* Régi cod.: Mátyás F.; compar. *bizonb, bizomb; bizonság* veritas, testimonium); **bizonyos** certus, sicher, gewiss: *b. do-log; b. vagyk benne*):

mord. *maksi-* geben | mordE. *makso-* id.

finn. *maksa-* solvere (debitum), pendere (pecuniam pro empto) || észt. *maksa-* zahlen, bezahlen.

lp. *makse-* bezahlen | lpF. *makse-, mafse-* id.

A hosszú *i*-vel való mélyhangú m. *bíz-* (*bízo-*) tö régibb *b₃jzo-*ra utal, mely tökéletesen megfelel a md. *maksi-*, f. *maksa-*nak úgy mint a m. *győz-* (e h. *gyojz-*) a f. *jaksa-*nak. — Látni való hogy a m. *bíz-* ige, a mennyiben transitiv és intransitiv jelentése van s az utóbbi *-ik*-es ragozással jár (*bízik*), mása a *tör* „frangit“ és *törik* „frangitur“-nak, azaz, hogy az intransitiv jelentés lappangó reflexiv képzésen alapszik, s a transitiv az alapjelentés: *bíz-* „anvertrauen, concredere, committere“ (*vmit vkire*). E jelentésnek lényeges főrésze a „geben“ fogalom („übergeben“), melyhez még a motiváltság momentuma csatlakozott, hogy t. i. az illetőt, kire bízunk, célunkra valónak tartjuk; épen így szorosbúlt a „geben“ fogalom a f. *maksa-*-ban a „tartozás“ hozzáértésével. Az intrans. *bíz(ik)* igének „vertrauen haben, trauen“ jelenrése egyszerűen foly a reflexiv „sich geben“, illetőleg „sich anvertrauen“-féléből (v. ö. sich hingeben, ergeben: „gott-ergeben“ körülbelül a m. „istenben bízó“). — A *bizon* (*bizony*) névszó nyilván az intransitiv (reflexiv) *bíz-* igétől való nomen

verbale; *bizony dolog* tkp. „etwas, worauf man sich verlässt, worauf man etwas gibt (oder geben kann, geben soll)“; az -n képzőre nézve v. ö. *haszon* (*haszno*), fent 92. l.

488. **bog** (acc. *bogo-t* nodus, tuber [astknoten, knorren]: *ág-bog*; *ága-boga a fának* MA.; adj. *bogos* nodosus, *ágas-bogas fa*); **buga** id. („gubacs“ Som., Baranya: Tájsz.; „augapfel“ Székl.: Tájsz.):

zürj. *bugil'* hervorstehendes, buckel, beule (выпуклость): *sin-b.* augenstern, pupille, зрачок, tkp. „szem-b.“).

észt. *pung* (g. *puñña*, *puññi*) hervorragendes, rundliches (knolle, knospe, beule: *oksad on puññas* die zweige treiben knospen: *pung-silm* hervorstehendes auge); *koht on puññis* der bauch ist dick, vóll) || fin. *puka* tuber, buckel (*satulan p.* sattelknopf; *heinä-pukat* acervi foeni minores).

csér. *pongo* fungus, gomba.

mord. *panga* schwamm, pilz | mordE. *pango* id.; haube.

Ide tartozik még a *poſſad* és *poſa* czikkekből: osztB. *poñ*, S. *pünk* „fungus“ (443. l.) és mordE. *pongo* „busen“, mely nyilván csak változata az itt fölhozott *pango*, *panga*-nak. Ezzel pedig azt is fogadjuk el, hogy a m. *bog* (*bogo*) sem egyéb mint mellékalakja a *poſa* (e h. *pohva*)-beli *poh* (*poho*)nak s annak egyéb ugor másainak (f. *pove*, mord. *por*, votj. *poj*, csér. *pomu-ž* e h. *poñu-ž*, lp. *puoña*, oszt. *pōgo-s*), melyek mind egy régibb *p,ng*, alapalakból indultak ki, s melyeknek „busen, sinus“ jelentésük legfeljebb annyit különbözik a *bog*-étől, mint lat. „*tumor*“ az egyazon töről szakadt „*tuber*“-tól. Még nem szólva a különböző fokú kezdőhangzókrol (*b*, *p*) a m. *bogo* közvetlenül a nasalissal való *p,ng*, alapalaktól ered (v. ö. *szag*, *dug-*, *jég*, *egér* stb.), míg *poho*-ban a korábban támadt *p,g*, mellékalak (441. l.) tükröződik; *bogo* tehát épen úgy áll *poho*-hoz mint észt *pung* (tő: *punga*) a f. *pove*-hoz, mely *poge*-ből való; ugyanily viszony van zürjP. *bugil'* és votj. *poj*, zürj. *pi* között. A finn *puka* (azaz *puga*) is utal még megelőző *punga*-ra az által, hogy gyengült alakja nem *pu'a* (p. o. genitivusban nem *pu'an*), hanem megmarad *puka*, azaz *puga*-nak (g. *pukan*, azaz *pugan* e h. *pungan*).

A m. *bogo* és *poho*-ban mutatkozó *b:p* váltakozást (v. ö. zürj. *bugi-l'* és votj. *poj*, zürj. *pi* „sinus“), melyhez hasonlót a *peder* alatt is láttunk (*benderít*:- *penderít*-, *pede*-

rit-), kétség nélkül itt is úgy kell magyaráznunk, hogy a lágy explosíván kezdő alak volt az eredeti, melyen a legtöbb ugor nyelvben (részben a zürjén-votjákban és magyarban is) a közönséges kezdőhang-keményedés ment végbe, vagyis a *poſa* és *poſſad* cikkekben kifejtett *p_{ng}* „tumor, tumidum“ és mint ige *p_{ng}-* „tumere“ alapszónak eredeti ugor alakjául ezt kell fölvennünk: *b_{ng}* (*b_{ng}-*), s nasalis-vesztett mellék-alakúl: *b_g* (*b_g-*). Mert ugyanily jelentésű ugor *m_{ng}*, *m_g*-ra is akadunk, mely *b_{ng}* és *p_{ng}* mellett szókezdő *b:m*-cserét tüntet föl s egyszersmind a *b*-s alaknak vindicál elsőbbséget (v. ö. finn *mukula* e h. *mugula* „tuber“, észt. *muhku* e h. *muh-ku*, *mug-ku* „beule, geschwür“; cser. *mogur*, *mongir* „corpus“; lásd alább a *mag* cikket). — Külömben megjegyezhetjük, hogy magának a *m. poſa*-nak is még *buſa* változata fordul elé (Székl: Tájsz.):

A magyarból még beválik a *bog* (*bogo*) társául: *bog-lya*, *baglya* „acervus, cumulus foeni“ MA., melyet MNy. Szótára is *bog*-hoz számít; *boglya* (*bog_glya*) képzőstül = zürjP. *bugil*, v. ö. *szugoly*, *szugolya*, *szuglya* és *szug*, fent 315. l.; a valamivel „nagyobb *bog*“-féle jelentésre nézve, v. ö. finn *heinä-pukat* „acervi foeni minores“.

489. **bogyó** bacca, beere (Kreszn.: *kecske-b. excremen-* tum capri):

finn. *marja* bacca | észt. *mari* (g. *marja*) id.

lp. lpF. *muorje*, *muörje* bacca.

cser. *mör* frugum (földi eper) | cserM. *mör*.

mord. *mař* apfel, beere (*kälks mař* preisselbeere, öpynka; *selmä-m.* augapfel) | mordE. *umař* apfel, frucht (*mastoru.* erdbeere): *umariks* apfelbaum.

votj. *muli* beere, frucht.

Magában a magyarban is volt meg a *bogyó*-nak *m*-es változata: *mogy* „bacca“, melyet Sándor I. fölhoz mint régi szót. Ez a *mogy* (*mogyo*) épen annyi mint f. *marja*, lp. *muorje*, mord. *mař*, cser. *mör*, vagyis megfelel egy ugor *m_{rj}* tönek, annál fogva hogy szóközépi *gy* a magyarban kivált megelőző *l* (*r*) mellett fejlődött (lásd *szügy* alatt a 319. lapon); hasonló eset épen m. *szügy*, *szügy*, *szegy* = f. *syrjä*. A m. *mogyo* (*bogyo*) tönek közvetlen megelőzője azonban jóformán *molgyo* (*bolgyo*) volt, *r:l*-cserével *morgyo* helyett; mert az *l* könnyebben nyomódik el, mintsem *r*, s a votjákban is van *muli*. — Hosszú vég ó-jával a *bogyó*

HK. XXIII.
177.

HK. 29. 54.

HK. 24: 445
38: 266, 273

HK. 38: 275, 268

hasonló kígyó (*kilgyó*)-hoz, azaz e h. *bogyovo*, -v (-m) végképzővel; megfelelő ugor alak *m₃rj₃m₃* lenne. — A mordE. *umár* jóformán összetétel: *u-mar*, melynek *u*-előrésze elsőben az „alma“ jelölésére szolgált (talán rejlik benne a finn *omena*-nak alaprésze, úgy hogy *u-mar* ebből való: *um₃-mar*, *ummar*).

490. **bojt** (acc. *bojto-t* zotte, quaste; adj. *bojtos* hirtus MA.; *b. posztó* pannus villosus PPáp., *b. medve*):

Lásd a *bonyolód.* czikk alatt.

491. **boka** talus, knöchel (*boka-csont* id. MA., *bokáig érő*):

finn. *pahka* tuber in arboribus, tumor in corpore (beule) || észl. *pahk* (g. *paha*) knorren, schwiele, maserknoten im baume (*nahk on pahas* die haut ist schwielig; *pahk-lū* überbein).

mordE. *pov*, *povka* knopf | mordM. *punä* id.

V.ö. a *bog* cikket. — A f.-észl. *pahka*, ebből: *pag₃ka*, alaprészével *pag₃* egyező az ug. *b₃ng₃* (= m. *bog*) „tumor, tuber“ nasalis-vesztett mellékalakjával *b₃g₃*, mely különben a finnben *pove*-vá vált (lásd *pofa* alatt: f. *pove*, mordM. *pov* „busen“); a *-ka* meg diminutiv képzés; v.ö. a *b₃ng₃*, *b₃g₃*- (*p₃g₃*-) „tumere“ igétől f. *pohkehe* (442. l.). Az egész f. *pahka* = mordE. *povka*, ettől *pov* „knopf“, mely az eredeti „tuber“ értelemben véve nem is egyéb mint a mordM. *pov* „sinus“ (lásd *pofa* alatt); mordM. *punä* e h. *pov-nä* más, a mordvinban igen divatos diminutiv képzővel. Így a m. *boka* is = *bog+ka*, csakhogy az alaprész alkalmasint (a nasalis-vesztett *b₃g₃*-ből) *poh*-féle alakot nyert, miszerint *boka* ebből: *boh-ka* v. *bov-ka*.

492. **bolyg**, **bolyog** (*bolygani*, *bolyogni* oberrare, vagari: *bolygó* erraticus, vagus MA.); **bolyong** (*bolyongani* id. MA.; — **bolygat** (*bolygatni* vexare, turbare MA., stören, nicht ruhen lassen); — **bolygatag** absurdus, erraticus MA., balgatag, észtelen Székl.: Tájsz.; **balgatag** delirus, ab-

surdus MA.; — **bolyókás** fatuus, delirus, stultus MA., hó-bortos, féleszü Bton: Tájsz.; **balyókás** id. MA.;

bojász- sich herumtreiben (imitt amott jární Székl.: Tájsz.);

bódúl (*bódúlni* tumultuari, insanire: *bódúlt* stupidus, insanus MA., *el-b.* aberrare Biró M.: Kreszn., *bódulok* esztelenkedem Székl.: Tájsz.); — **bódorog** (*bódorogni* errare, vagari Székl.: Tájsz., *bódorgó* vagus PPáp.):

észt. molku- sich bewegen (*mēl molgub peale* man hat lust wozu, tkp. „der sinn rührt sich darauf“), *molguta-* bewegen, hin und her drehen (*mēlt m.* einschüchtern, schwan-kend machen).

cserM. mulukt- quaterere, schütteln (*modium metiendo*).

vog. moľeml- eilen, sich beeilen (торопиться); *moľemt-* antreiben, zur eile treiben; *moľemtaxt-* sich beeilen | **vogK. molemtaxt-** eilen, sietni.

Közös alap a fölhozott észt. vog. cser. szókban *m_sl-* (*m_sl_s-*) ige: „moveri, mozogni“, különösen „ide-oda mozogni, agitari“, a miből a „festinare“ jelentés is érthető. A cser. *mulukt-* „rázni“ causativ képzésű tö (mozgatni), miszerint *mul-* nyilván intr. ige (mozogni); a vog. *moľeml-* momentán (intensiv) képzésű ige *moľe-m-l*: v. ö. *til-* röpülni: *tileml-* (p. o. *elä-t.* elröpülni, vogK. *ħajt-* futni: *ħajteml-* elfutni), *moľe-m-t*-nek vég *-t*-je causativ képző; így a *moľ-* (*moľe-*) alapige szintén intransitivumnak mutatkozik (moveri, agitari). Tekintve hogy az alapige mind a cseremiszbén mind a vogulban *l*-vel van (*mul_s-*, *moľe-*), még eredetibb ugor alakúl vehető föl: *m_slg_s-*, v. ö. cser. *šul-*, vog. *sal-* (= m. *szil-*, *szal-*) = ug. *s_slg_s-* (fent 298. l.); vog. *sáll-* és *salg* = f. észt. *sülge-*. — Az észt. *molku-* e h. *molku-* az alapigének *m_sl-* (*m_sl_s-*) alakjára vihető vissza; képzése momentán *-k* (*mol-k_s-*) és reflexiv végképző *-v* (*mol-ku-*). — Talán ide vonható még a finnből is *mulj_s-* ebben: *muljahta-* „subito everti, corruere“, *muljehe* (nom. *mulje*) „eversio, umsturz“, noha ez a *mulj_s-* már valamivel többet teszen mint csupa „ide-oda mozgást, ingást“, t. i. egyszersmind és főleg annak eredményét (fölfordulást, ledőlést). E mellett f. *mullista-*, *mulista-* „evertere, subvertere, perturbare“ (fölforgatni) transsitiv ige olyan causativumnak látszik, a milyen *rippu-*

„függni“ mellett *ripusta*- „függeszteni“, azaz *mulj,sta* h. valónak.

A magyarban az ug. *m₂lg₂-*, illetőleg *m₂lg₂-*-nak megfelel *bol-*, *bol-* (*bolo-*, *bolyo-*), mely utóbbi jóformán még régibb *boljo*-ra vihető (v. ö. *bolyókás* mellett székely *bollyókás* Tájsz.) = ug. *m₂lg₂-* (f. *mulj₂-*). A „moveri, agitari“ alap-jelentés meglátszik még *bolyog* nak causativumán *bolygat*- (*agitare*, *turbare*): különben a magyarban az ebből folyó „errare (vagari)“ és átvitelesen „mente errare (insanire, delirare, fatuuri)“ jelentések állapottak meg. — Alakra nézve: m. *bojász-* e h. *bolyász-*; *bódúl-*, *bódorog-* e h. *boldúl-*, *boldorog-* (v. ö. *kódorog* 34. l.).

Meglehet hogy egy szintén fölvehető m. *bolh-* (*bolho-* = ug. *m₂lg₂-*) alaknak is van még nyoma ebben: *bohó* („fatuus, stolidus, v. lepidus, facetus, nativus Sánd. I., Pázm.: Kreszn.“), e h. *bolhó* (úgy hogy *bohókás* csak más alakja lenne a *bolyókás*-nak). Ajánlja e fölvételt, hogy szintén az ug. *m₂lg₂-* igéből s annak „moveri, agitari“ első jelentéséből magyarázható a hasonló alakú *mohó* („avidus, cupidus“: *mohón* a vide MA.) e h. *molhó*.

493. **bonyolód-**, *bonyolod-* (*bonyolódni* sich einwickeln, sich verwickeln: *bé-bonyolódott* takaródzott SzD.; sich verwirren, durch einander kommen Bton: Tájsz.);

bogyol (*bogyolni* einwickeln: *bé-bogyolta a fejét* SzD.; *bogyolál-ni* id., frequ. SzD.);

bengyel (*bengyelni* einwickeln: tegere, operire Sándor I.; *kis gyermeket kendőbe b.* MNySz.):

votj. *biñ-* umwinden, einhüllen; verbinden (wunden); *biñalt-* wickeln, einhüllen.

osztB. *pañi* knäuel (клубокъ), strähne (мотокъ): *pañi-*,
pañi- Nf. aufwinden, мотать (*pañija* auf ein knäuel, въ клубокъ); —
 XIX. 147. *muñil* knoten, bündel (узель) | osztIrt. *pañ-* verwickeln; —
muñol knoten.

vogB. *muñkelt* - vog. *muñilt-* (*mungilt-*) aufwickeln (*setáp muñiltēm* нитки
bonyolít матаю); — *māñit-* einwickeln (*äkvän m.* zusammenwickeln)
 Nf. XIX. 147. | vogL. *mōxul* knoten; — *mañtā* knäuel | vogP. *moñ-* (wi-
 ckeln): *setep moñau* zwirn wickeln.

eser. *mundura* (*mundurá*) glomus (gomolyag): *mundurt-*
 fölgomolyítani, glomerare | eserM. *mandara* és *mandert-*.

A nyilván azonos m. *bonyol-* és *bogyol-* tök egy teljesebb *bongyol-* alakból valók; MNySzótára ezt föl is hozza, de nem jegyezte meg, hol divik vagy kinél fordul elő; bizonyítja azonban a magashangú *bengyel-* is. Szintígy van a közönséges *megyek* mellett a székely *menyek* és a teljes *mengyek*. A teljesebb *bongyol-* pedig régibb akár **bondol-* akár *bongol-*ra utal; a nasalis-vesztés elkésése okozta nyilván, hogy gyengült alakul nem csak a szokott nasalisvesztéssel *bogyol-* (e h. *bodol-*, v. *bogol-*), hanem épen a nasalis megtartásával *bonyol-* is támadt. Most az a kérdés, melyik régibb alak mellett szólnak a többi ugor nyelvek.

Először is az oszt. *muñil*, *muñol* = vogL. *mōyl* „knoten, bündel (knäuel)“ névszóból, mely a vog. *muñilt-* („glomerare“) denominativumban is megvan, *muñ-* e h. *mung-* „wickeln, winden“ ige válik ki; ez pedig nyilván = vogP. *moñ-* (vogL. *mañ-*, ebben: *mañtä*-knäuel), a mi úgy érthető, hogy legközelebből a gutt. *ñ* (*muñ-*) fölcserélődött palatalis *ñ*-vel, vagy pedig *moñ-* (*moñs-*) úgy lett régibb *mong-* (*mongo-*)ból mint p. o. az olasz *piagnere* (azaz *pianjere*, *pianere*) a lat. *plangere*-ből; v. ö. lpF. *suoñar* = ug. *s_{ng}r_s*, m. *su-gara*, fent 354. l. Ugyanily viszonyban áll az osztB. *pañ*-hoz az osztIrt. *pañ-* „winden, wickeln“; ez a *pañ-*, *pañ-* a *mung-*val azonos (m: b-cserével támadt) *b_{ng}-*, vagyis inkább, az osztják vocalismus sajátosságát tekintve, magashangú *b_{ng}-*igére utal (v. ö. m. *bengyel-*). Ezzel végre egyező a votj. *biñ-*, v. ö. az *ñ:ñ* (*ng*)-re nézve votj. zürj. *piñ* „dens“ = ug. *p_{ng}*.

Kivételesen előfordul az ugor nyelvekben is szóközépi *g:d* (*k:t*)-csere vagyis inkább megelőző nasalissal *ng:nd*-csere (lásd fent a *sudár* cz. alatt, a 353. lapon). Úgy látszik, hogy a cser. *mündura*, *mandara* „knäuel“ is ily hangcsere útján támadt, vagyis hogy alapszava *mund-*, *mand-* e h. *mung-*, *mang-* = oszt. vog. *muñ-* (*mung-*). Sőt azt tartjuk, hogy ez esetben a mondott hangcsere még az ugor alapnyelv korában hozta létre a *m_{ng}-* igének *m_{nd}-*féle mellékalakját (illetőleg magashangon *m_{ng}-*: *m_{nd}-*, vagy kezdő *b*-vel: *b_{nd}-*, *b_{nd}-*); mert ilyen alakja van a *m_{ng}-*éval lényegesen egyazon jelentésű m. *peder-* (e h. *beder-*, *bender-*) igen és rokonságán: zürj. *bid-*, cser. *vüd-*, f. *vändä-*. — A zürjénben megvan még a *m_{ng}-* (v. *m_{ng}-*)-nek szabályosabban megfelelő *big-* ezekben: *bigläl-* „rollen, wickeln (zusammenrollen, aufwickeln)“ és *bigröt-* „drehen, rollen (teig: сучить сочни)“; v. ö. cser. *mundurt-*.

Ezek után voltaképen mégsem mondhatjuk bizonyossággal, hogy melyik régibb alakból való a m. *bongyol*: egye-

nesen *bongol*-ból-e vagy csak *bondol*-ból? Az utóbbi mellett szólhatna némileg, hogy *beder-* (*bender-*) is az *nd*-vel való alakhoz sorakozik; de meg kell engedni, hogy mindegyiknek is lehet mása a magyarban (úgy mint *big-* és *bíd-* a zürjénben). Úgy is lehet, hogy teszem *bogyol-* (e h. *bogol-*) az eredeti *bongol*-ból eredt, *bonyol-* meg *bondol*-ból s a *m_{ng}-*, *b_{ng}-* alapigének *m_{nd}-*, *b_{nd}-* mellékalakjához tartozik.

Az ug. *m_{ng}-*, *b_{ng}-* „wickeln, winden“ igéhez, még pedig csakis az eredeti gutturalisos alakhoz tartozó: *bojt* (acc. *bojto-t*) „zotte, quaste“ (MNYSz. „csomóba, fürtbe tekeredett haj, szőr, gyapju stb.“); v. ö. vogL. *mañtā-* „knäuel“, mely nom. verbale *mañt-t* mom. -*t* képzős igetötől (v. ö. vog. *pañtā* „wange“: *p_g-t* igétől); a m. *bojto* is (lappangó képzős) nom. verbale a *bojt-* (= vog. *mañt-*) igétől, melyben az alapige *b_{ng}-* egészen *boj*-vá gyengült (v. ö. *feje* = ug. *p_{ngs}*).

Ugyane *bojt-* ige (= vog. *mañt-*, vagyis ug. *m_{ng}+t-*) még *bat-*, *baty-* alakkal megvan ebben: **batu**, **batyu** „bündel, pack“ (p. o. kleider, gras etc.); meg *m* kezdőhangzós alakkal ebben: **motyó** szintén „gepäck, bündel“.

Kevésbé gyengült *bag-*, *bog-* (v. ö. zürj. *big-*) = ug. *b_{ng}-* (*m_{ng}-*) alakot találunk ebben: **baglyas**, **baglas**, **boglyas** (Sándor I., Tájsz.) „struppig, verwirrt“ (azaz: verwickelt, verschlungen) — hajra vonatkozólag): v. ö. zürj. *ragil'* ebben: *lož-vagil'* = *lož-jur* „zauskopf, struppkopf, hecaca“, azaz „baglyas“; *lož-jur* szószerint „l-fej“, s így *lož* nyilván „ungekämmt, zerzaust“; *lož-vagil'*-ban tehát *ragil'* csak a *lož*-nak synonymuma.

494. **borzas** hirsutus, hispidus MA. (*b. fej*, *b. haj*);

borzad (*borzadni* sich aufsträuben, zu berge stehen: *föl-borzad a haja* die haare stehen ihm zu berge; *meg-b. schaudern, inhorrescere*); **borzaszt** (*borzasztani* aufsträuben: *föl-b. a kutya szőrét*; *borzasztó* haarsträubend, schauderhaft);

bérzed (*bérzedni* sich aufsträuben; *berzed a haragos macska szőre*; zornig werden): **bérzenkéd** (*berzenkedik* fremit, frendet MA., sich sträuben, sich widersetzen):

finn. *pörhö*, *pörhä* v. *pörrö*, *pörrä* status turgidus v. erectus (p. o. capilli, plumae): *pörrö-pää* caput capillis turgi-

dis (borzas fej), *hiukset ovat pörrällensä fölberzedt* a haj; *pörröise* (n. -öinen) *straubig*, borzas; *pörröttä-* *turgidum* *reddere*, *erigere* v. *crispere* (*capillum*, *plumas*).

A f. *pörrö*-nek épebb alakja *pörhä*, e h. való: *pörzö*, *pörsö* (v. ö. *tarha* umzäunter platz a litván *daržas-ból*); ez pedig = m. *bërze*- névszótö; f. *pörröise* (e h. *pörhöise*, *pörzöise*)-nek megfelel mélyhangon a m. *borzas*. — Ugyancsak „borzas“, illetőleg „föl-berzedt“, azaz „in die höhe stehend“ jelentéssel van a finnben ez is: *pystö*, *pysty* (on *pystössä* *erectus* stat, *nousen pystyn* *erigo* me) = észt *püst*, g. *püsti* „aufrecht stehend“ (*karvad touzevad püsti* die haare sträuben sich), s igen hihető, hogy ez a *pystö* csak *pyrstö* helyett való, s s-jével még a *pörzö*, *pörsö* alak mellett tanuszkodik. S vajjon nem egyazon-e ezzel a *pystö* (**pyrstö*)-vel a *pyrstö* v. *pörstö*, s mélyhangon *purstö* „cauda piscis“?

495. **borúl, burúl** (*borúlni* *procidere*, *procumbere*: térdemre *borulok* Monoszl., *le-borúl* *prosternitur* Pesti; *uki-* nek lábához b.; *föl-borúl* a szán); **borít, burít** (*borítani* stürzen, umstürzen: *kocsit az árokba* b.; *föl-b. kosarat*; *borító* sc. *kosár*):

yk 32: 288
Gon. Bon
Tor. jöv.

zürj. *pör-* *fallen*, *umfallen*: *pöröd-*, P. *pöröt-* *umwerfen*, *umstürzen* || votj. *pogral-* *fallen*: *pogirt-* *umwerfen*.

vog. *pürmät-*, *pourmät-* (*fallen*): *jolä pürmätäsem* *ich fiel nieder*; *kvol älänl jolä pürmäts* *leesett a háztetőről*.

Látni való, hogy a zürj. *pör-* e h. *por-* (v. ö. 66. l. *köd* e h. *kod*) = votj. *pogr-* (frequ. *pogral-*), *pogir-* (caus. *pogirt-*). Ez pedig régibb *p,ngir-* alakra utal, minthogy szóközépi *g*-nek értéke a zürj.-votjákban, úgy mint a magyarban, = ug. *ng*. Hogy azonban a zürjénben *por-*, a vogulban *pür-*, *pour-*, tehát a votj. *pogir-*-nál jobban gyengült alak van (= m. *bor-*, *bur-*), csak azzal magyarázhatjuk, hogy a *pongir-*-nak, illetőleg ug. *b,ng,r-* teljes alapalaknak már jó régen támadt volt *b,gs,r-* nasalis-vesztett mellékalakja, mely azután *b,v,r-*-on át könnyen válhatott *bour-*, *bür-* (vog. *pour-*, *pür-*)-vá s végre egészen rövid *b,r-*-vá (m. *bor-*, *bur-*, zürj. *por-*). A fölvett *b,ng,r-*-hoz még közel áll alakteljességre nézve (egyszeresmind *b*: *m*-cserét föltüntetve): lp. *moggore* „prolabi, *concidere*“ (*moggori vuolos oivi* in caput prolapsus est).

A lp. *porge-*, *porgete-* (Szóegy. 457.), melyet Lindahl „(in aquam) se projicere“-vel magyaráz, tkp. nem „esést“, hanem szándékos „bemerülést, bemenést“ teszen (*porgai ruojet* „in aquas se projecit nataturus“, tkp. „se immisit natare“), s így inkább a *burok*-beli *bur-* „intrare“-hoz tartozik; v. ö. lpF. *borše-* „untertauchen (ins wasser)“.

496. **botkos** nodosus, bullosus MA. (csomós Székl.: Tájsz.: *botkos lábú* scaurus, nagy bokájú);

Gombocz, **bötke, bötök** (acc. *bötkö-t*) bruscum, bulbus MA.,
Tör. jöv. nodus, csomó; **bötkő** nodus, geniculum, tuber MA. („bog“ Székl.: Tájsz.); — **bötyök, bütyök** (acc. *bötykö-t* id.):

V. ö. (fent 445. l.) *pota*, mely ugyanazt teszi, a mit *botk* (*botko*, v. *bötkő: bötök*). A *pota*-nak alapiául egy *pot-* (= vog. *pajt-*, oszt. *pōxt-*) „tumere“ igét ismertünk föl, mely megint *p.ug-*, *p.g-* alapigétől származik. Ennek a *pot*-nak nyilván itt változata *bot-*, még az eredetibb lágy kezdőhangzóval (lásd a *bog* cz. alatt); tőle *botko* „tuber, nodus“, úgy mint *tit-* (= vog. *tujt-*) igétől *titko* (219. l.). A magashangú *bötkő: böt-* talán a *bot-* (e h. *boh-t* = ug. *b.g-t*) tőnek *b.jt*-mellékalakjára vihető vissza (v. ö. *tűz* ebből: *tujz*, *győz*: *gyojz-*); különben mutatkozik már amúgy is a *b.ug-*, *b.g-* „tumere“ igének magashangú párja a m. *pöffed-*, *pöfeteg*-ben (lásd *poffad*) és a f. *pehmeä*-ben (l. *puha* alatt); v. ö. mord. *pekä* (*begy* alatt).

ηk32:22 497. **boszszerű, boszú** indignatio, contumelia, ultio MA (*vkinek boszszerűt tenni* Margit leg.; *boszszerű-tevő* injuriam faciens MA., *világ boszujára* Vörösm.: *boszszerű állani* *vk*in sich rächen; *boszszerűség* ärger, verdruss; *boszszerűs* indignabundus, ärgerlich, unwillig); **boszszerző, boszszerző** (-*kodni* stomachari, indignari); **boszszerző, boszszerző** (*boszszerzőtani* exacerbare, lacerare, irritare: *meg-b. vkit*):

lp. *puoše, puošak* (böse, grimmig, bissig; allzu scharf v. hart): *puošak piädna* canis mordax, *harbmat puošē lē sodn munji* mihi valde irascitur (ist mir sehr böse); *tē lē āska almačēn puošē* o hominem durum et inexpiabilem (ein recht böser mensch); *puošak nipe* culter acie justo duriore et

acuta; *puošo-* ira aut alio affectu incitari ad aliquid || lpF. *buoššo* bitterkeit (erbitterung: *ale don lāk buošost* du bist immer in *buoššo*).

Nem úgy veszem már a fentebbi összeállítást, mint *vs. Myr. XI.* Szóegy. 458-ban, hogy t. i. a m. *boszú* és lp. *puoše*, *buoššo* 18. beli sziszegők egymásnak megfelelők legyenek. Azt tartom most, hogy a lp. *puoše* ugyancsak a kellő lapp alakja a finn *paha* „rossz“-nak, mely egészen azonos *paha* alakkal csak mint kölcsönszó szerepel a lappban. A lp. *puoše* ugyanis még a *paha*-nak régiebb, *h* helyett sziszegős (*pasa*, *paza*) alakját tünteti föl, épen úgy mint p. o. *vašše* „odium“ = f. *viha* (lásd *pasa*, *paza*-ról a *bal* cz. alatt, 449. l.); az *uo*-féle mélyhangú vocalisatio is megfelelő; v. ö. finn **para* jó (*parempa* jobb): lp. *puore*, f. *pala*- égni: lp. *puole*-, *vasta* adversus: lp. *vuoste*, f. *maksa* máj: lp. *muokse* (*muekse*); f. *kala*: lp. *kuele* (e h. *kuöle*, *kuole*); f. *kahte* két: lp. *kuekte* (e h. *kuökte*, *kuokte*), lpF. *guoft*; végre lp. *puoše* és *puošak* úgy mint *puore* és *puorak* „bonus“ (f. **para* = lp. *puore*).

Ámde a f. *paha*-ról tudjuk már, hogy régiebb alakja *pasa*, *paza* eredetibb *p_sd_s*, illetőleg *b_sd_s*-ből változott el, s hogy ennek mása a magyarban *bal* (*balo*): lásd e cikket (449. l.). Azt vélem pedig, hogy ily alakú és fogalmú szó, a milyen az ug. *b_sd_s* (f. *paha*) „malus“ és test v. lélek állapotról értve „aeger“, az ugor őskorban még intransitív igéül is szolgálhatott (úgy mint *j_sg_s* fluvius: *j_sg_s* fluere), ily jelentéssel: „malum esse, aegrum esse, aegrotare“, a min lehetett azután „irasci, indignari“-félét is érteni (v. ö. „aegre ferre“). Hiszen a lp. *puošo-* „böse werden“ csak reflexiv végképzővel készült ige, úgy hogy benne a *puoše* alaptő már igének van véve; épen így elfogadja a f. *paha* a *-ne* képzőt, mely eredetileg momentán igeképző: *pahane*-, *pahene*- „pejorem fieri, depravari“ és „offendi, irasci“ („böse werden, sich ärgern, aegre ferre“; meg a lp. *puoce*- (*puotse*-) „morbo affligi, aegrotare“ jóformán = *b_sd_s* + frequ. *-sk* képző (v. ö. *bal* alatt f. *pode*-, mely új képző nélkül a lappban *puote*- volna; a lpF.-ban *buotte*- és gyengült alakban: *buode*-).

Ha e szerint az ugor *b_sd_s* (= f. *paha*, m. *bal*) névszót egyszersmind hajdani igéül fogadjuk el („aegrum esse = aegre ferre, irasci“), könnyen megfejthetjük ebből a magy. *boszszú*-t, mely legközelebbiről egy *boszs-* (*boszszo*-) ige-tőtől való nomen verbale-nak tűnik föl, tekintve hogy *boszszon*- (ebben: *boszszon-t*- és *boszszon-kod*-) is *boszszo*- ige-tőre utal. Az ug. *b_sd*-nak már is kimutatott magyar mása *b_sl*-ből alakult m. *-sz* (= ug. *-sk*) frequ. képzővel *b_sl-sz* (*bolszo*-),

melynek *lsz*-je a *boszszo*-beli kettős *szsz*-vé assimilálódott. S így a m. *boszszo*- igető voltaképen = lp. *puot-se*.

Simonfi: A m. nyelv II. 28. 498. **bő, bőv, bév** (acc. *bőve-t, béve-t* copiosus, amplius, prolixus: *bő aratás* reiche ernte, *bő beszédű* multiloquus MA., *bő ruha* weites, zu großes kleid; *bőviben lenni* vminek etwas in fülle haben; adv. *bőven, béven* abunde, copiose, ubertim; *bőség, bőrség, bérség* abundantia, copia, ubertas); bej id. (Som.: *Nyelvőr II*, 375.):

finn. *pyyleä* solito major (volumen), ingens, grandis, conspicuus; — *väliä, väljä* spatiosus, amplius (p. o. vestis, rete), late patens (locus); — *melkiä, melkeä* aliquantus, aliquatenus magnus, spectabilis (ziemlich groß, ansehnlich: m. *mies* vir spectabilis, haud spernendus) || észt. *väli* (g. *välja*) late patens (*väli-mä* freies, offenes land; *väli-vezi* ausgebreitete wasserfläche, überschwemmung: *välja* hinaus, tkp. „ins weite“).

lp. *mälked, mälkat* (*mälgat*), *miälkat* (*miälget*) satis multum (*mälkat rašo* satis copiosa pluvia, *mälkatest pōtab* ex loco satis longinquo advenio, *mälkateb katoi* satis diu abfuit) | lpF. *mälgad* ziemlich groß (p. o. *älo* habe, vermögen).

Lásd a m. *bő*-nek egyéb, alakilag a f. *melkiä*-hez csatlakozó rokonságát a *mély* czikk alatt. Azt tartom ugyanis, hogy *bő*-nek teljes töje *bőve, béve* régiebb *bőle, béle* helyett való (úgy mint *ki, kive: kilé, külé*, fent 32. l.), ez meg *b:m*-cserével változata a m. *méle* (*mélye*)-nek, melynek „profundus“ jelentése az általánosabb „magnus (altus), multus“-ból állott elé (v. ö. mordE. *serev* „hoch“ és „tief“; v. ö. lat. *altus*, tkp. „gewachsen“, egyszersmind „profundus“ értelemben használva). A m. *méle* és *béle*-nek megfelelő ugor alak *m₃gl₃*, *b₃gl₃* (lásd a *mély* cikket); amaz a finn *melkeä* e h. *melgedä*-ben átvetve *melge* e h. *megle*; a *b₃gl₃* alakból meg vált a finnben, átvetés nélkül, *p₃le*- (ebben: *pyrleä*, azaz *pyrledä*), meg *v₃le*-n át rövidülve *väle* (ebben: *väliä, väljä*: e h. *välejä*). Meg kell jegyezni, hogy a f. *melgedä, pyrledä* és *välejä* nom. verbale képzésűek, s így bennük a *m₃gl₃*, *b₃gl₃* alapszó igetőül szerepel.

499. **bölcs** (acc. *bölcsé-t* sapiens: *b. ember*; *bölcseség* η. 29:
353.
sapiencia):

finn. *mielē* (n. *mieli*) mens (sinn, gedächtniss, verstand; lust, laune, wunsch: *pidän mielessäni* memoria teneo; *onko mieltä päässä* num capiti inest ratio sana, prudentia vivendi; *sano mielesi* dic sententiam tuam; *teki mielellänsä* fecit laeto animo, sponte, lubenter; *mieltä myöden* pro lubitu, quantum placuit; *mielellise* (n. *-inen*) mentis compos, sapiens, prudens, lubens, voluntarius; *mieleise, mielehise* (n. *-inen*) id.; *mielise* (n. *-inen*): *keviä-m.* levis mente, *heikko-m.* amens (schwach-sinnig); *mielettömä* demens, imprudens || ész. *mēle* (n. *mēl'*) sinn (besinnung, absicht, überlegung, verstand); *mēlelize* (n. *-ine*) verständig, bedächtig; *mēlese, mēletse, mēlse* (n. *mēlene, mēlne*) -sinnig: *kerge-m.* leichtsinnig. yk 32:
298

mordE. *mel'* sinn (*mel's saž* es kam in den sinn, *mel'se ašči* es ist im gedächtniss; *moń melem uli* ich will, ich gedenke; *mel'-vani* gütig, tkp. „*mel-nézö*“) | mordM. *mäl*: *mäl-vani* bedauernd; *mälam* erinnerung, *mälafti-* sich erinnern, gedenken.

zürj. *mıl*: *mıl-kıd* verstand, klugheit, gesinnung; *mıl-kıda* verständig, klug, einsichtig; *mıla* lieb, angenehm || votj. *mıl* sinn, gesinnung, lust: *mıl-kıd* id., *mılo-kıdo* gesinnt, getrost, anhänglich; — (*kıd-ról* l. a *kedv* czikket, fent g. l.).

lp. *miälä*, *miäl* mens, ingenium (plur. *miälah*: *miäläit lappet* intellectu privari); voluntas (*mu miälen mete* kedvem szerint); *miälak*, *miälek* sua sponte inclinans, propensus; sapiens, qui sana est mente || lpF. *miella* sinn, lust zu etwas.

Igen tetszetes bár az eddigi vélemény a m. *bölcs* szóról, hogy t. i. az a török *bıl*- „tudni“ igétől való, nomen actoris = oszm.-tör. *biliži*. Benne foglaltatik e véleményben természetesen az is, hogy a *bölcs*, alapszava és képzése szerint török eredetű levén, a magyarba mint kölcsönszó került be (l. Nyelvt. Közl. X, 78.).

De szorosobban vizsgálva, mégis egy-két bökkenőre akadunk. Tudjuk, hogy oszmanli-török szó (s közte nem eredeti török szó is) csak újabb korban került kölcsönképen a magyarba, s ez sem egyenesen, hanem déli-szláv közvetés mellett (p. o. *delia*, *haramia*, *dohány*, *csizma* és *csizmadia*). Ezekhez semmi esetre sem tartozik *bölcs*, melyet a déliszláv-

ság nem ismer, s mely fogalmánál fogva sem illik az újabb török-magyar kölcsönszók közé. Ha meg azt tesszük föl, hogy a magyarok a *bölcs* szót régibb korban, még Oroszországban törökség szomszédságában laktukkor vették át, különösnek kell találnunk azt, hogy nem tartották meg jobban a *biliži*-nek régibb és máig is még a tatár dialectusokban meglevő alakját *bilgüži*. Ebből, ha el is olvad a *g* (a mi p.o. *bélyeg* = tör. *bilgi*, *bilgü*-ben nem történt), aligha lett volna mindjárt a magyarban *bölcse*, hanem jóformán *bölöcse* (*bölöcs*)-féle alakja, a mint a hasonló képzésű tör. *satkuži* (oszm. *satıži*) „verkäufer“ mai nap is a magyarban csak *szatócs*. Végre meg kell jegyezni, hogy *biliži*, *bilgüži* magában a törökségben sem oly közönséges használatú szó („sapiens, prudens“ értelemben), hogy a magyaroknak oly könnyen kínálkozott volna átvételre, mint p.o. a magyar *kicsi*, *sárga*, *ökör*, *iker*, *sereg*, *bicsak* stb. szóknak török eredetije.

A m. *bölcs*, melyet a mondottak szerint már nem tarthatok a törökségből átkerült szónak, kellőleg megfejtethető az ugor nyelvek eredeti szókincséből is. Alaprésze *böl*-ben ugyanis fölismerhetjük a finnben és még három ugor nyelvben meglevő *mēle* „mens“ (különösen „intellectus, ész“) szónak m: b-cserével keletkezett magyar változatát, s ebből -cs = -s képzővel alakult birtokos-névszól *bölcse* e h. *bölse*, *bölese* = finn *mielise* (*mēlise*), észt. *mēlese*, *mēlse*, s a szó ezen etymon szerint ezt teszi: „*böl*-vel való“, azaz „mensvel, észszel való“ vagyis „eszes“. V.ö. a hasonló képzésű *gyorsa*-t (fent 161. l.).

500. **böjt** (acc. *böjtö-t* jejunium, fasten: *böjtöt tartani*; *negyvennap* *böjt*; adj. *böjtös*: b. szent János); **böjtöl** (*böjtölni* jejunare, fasten):

cser. *pütö* böjt (Nyelvt. Közl. VI, 203.).

vogK. *pič*, *piš* böjt (постъ, Máté 17, 21.): *pičel*- böjtölni (постить ib. 4, 2. 9, 14.).

501. **bök** (*bökni* stoßen, stechen: *bök a tövis*, *tű*, *villa*; *bök a bika*, *kos*; *által-b.* transfigere, *ki-b.* expungere; *ujjával meg-b.* *vkít*); **bökkenő** (*bökkenni* titubare, vacillare MA., tkr. „anstoßen an etwas“: *reá-b.* PPáp., *bele-b.* SzD., *bökkenő* anstoß, stein des anstoßes; ez a *bökkenője* MA.):

finn. *pökki-*, *pökkää-* cornibus ferire, tundere (mit den Hörnern stoßen): *pökkäise-* id. (de ictu subito); *aspere alloqui* (einen anfahren).

Tekintve hogy *bök-* és *bökken-* szakasztott mása a *csök-* és *csökken-*nek (376. l.), a *bök-* (*bökö-*) töt már származék-nak tarthatjuk, azaz régibb *bökkö-*, *bövkö-*-ből valónak, momentán (intensiv) *-k* képzővel. A f. *pökkä* (*pökkä-* ebben: *pökkää-*, azaz *pökkädä-*ben és *pökkäise-*ben; gyengült végvocalissal: *pökki-*) e szerint olyan képzésűnek mutatkozik mint f. *puikki-* = m. *buko-* (*bukka-n-*), l. a *buj-* cz. alatt (473. l.); legközelebből megelőző alakja *pöhki-* (v. ö. finn *nykki-* = ész. *nühki-*, fent 429. l.); alapige *päg-*, illetőleg *bäg-* „tundere, caedere, icere”; az eredeti *b* kezdőhangzó mellett szól a *b*: *m*-cserét föltüntető finn *möhki-* „valide, tundere, ferire”.

A fölvett *bäg-* (*päg-*) alapige mutatkozik még ezekben: finn. *piekse-*, *pieksä-* „caedere (virgis), verberare, ferire (*pieksen ohraa* hordeum trituro) | ész. *peksa-* schlagen (*süda peksab* das herz klopft), *peksi-* an einander schlagen, anstoßen, sich drücken; — *piekse-* = *päkse-* a *päg-* (*bäg-*) alapigétől úgy mint *juokse-*, *jökse-* az ug. *jäg-*-től (150. l.).

mord. *pikse-* „schlagen, prügeln“ (ebből *pig-se-*) = mordE. *pirse-* „dreschen“ (*piv-se-*) | mordE. *pivte-* „klopfen, schlagen, buttern“ (*piv-te-*, mom. *-t* képzővel).

Magát a *bäg-* (*päg-*) alapigét ismerhetjük föl ebben: finn. *pyki-* (pr. i. *pyjin*, *pyin*) „incidere, incisuras facere, kerben“ (*pyin puita* arbores scissuris designo): *pykälehe*, *pykälä* „incisura, kerbe“ | ész. *püga-* (pr. i. *pö'an*) „scheren (schafe)“: *pügala* (n. *pügal*) „kerbe, einschnitt“; — f.-ész. *pyki-*, *pykä-püga-*, azaz *pügi-*, *pügä-* = *bäg-*; az „incidere“ jelentésre nézve v. ö. lat. *caedere* és *in-cidere*, meg m. ró. (*rov-*) = cser. *ru-em* „caederé, vágni“ | v. ö. mordE. *pejel*, *peel* „messer, schwert“ (mord. *pejel*): *peele-* „bohren, meißeln, stechen, schlachten“ (*peelima*, *peelme* „sense“ = mord. *pejelem*); — *pejel* kopott végű nom. agentis (c h. *pejeli*, *pejelej*); *pejel-* (*pejele-*) igető = f.-ész. *pügäl-* (ebben: *pykälehe*).

502. *bú* moeror, tristitia (*búva*, *búja* ejus dolor: *búvaban*); *bús* tristis, moestus (*búsúl-* tristari, moerere):

nk 32: 375

A finn *paha* „rossz“ lelki állapotra vonatkozva a. m. „bús“, s főnévileg használva „bú, rossz kedv, szomorúság“: *olla pahalla mielellä* „mismutig, übel gelaunt, bekümmert sein (búsulni)“ v. csak *olla pahoillansa* id., tkp. „rosszában

lenni“; *mieli-paha* „mismut, ärger, kummer“, tkp. „kedv-rossz“. Véleményem a m. *bú*-ra nézve is az, hogy azon „rossz“ jelentésű ugor szótól eredt, melynek maga a f. *paha* is egyik változata, másika meg a m. *bal* (lásd e cikket; v. ö. *bosszú* e h. *bolszú*).

A még *buvo*, *búvo*-vá kiegészíthető m. *bú* szó ugyanis alakra nézve hasonló a *szive*, *szíve* tőhöz, mely pedig hajdani *szilve*, *szileve* (= ug. *s₃d₃m₃*)-ből vált (lásd fent a 300. lapon), s már az egytagú *szű* alakká is vonódott össze. Ennek a *szilve*-nek megfelelne a *bú* részéről régibb *b₃lvo*, mely bizonyosan könnyen válhatott *búvo*-vá, ha teszem *bolvo* vagy éppen *bulvo*-nak hangzott. Az ebbeli *bol* v. *bul*-ban bátran fölismerhetjük a csak valamivel nyiltabb vocalissal való m. *bal*-t, melynek eredeti jelentése „rossz“, s mely különben = f. *paha*, ug. alak szerint *b₃d₃* (v. ö. észt. *podī*, tő *pode* e h. *pode* „aeger, aegrotans“, fent a 449. lapon). Az egész *bú*-nak azaz *b₃lvo*, *b₃lovo*-nak megfelelne ug. *b₃d₃m₃*; az *-m* (magy. *-v*) végképzőről lásd *tő* cz. alatt (228. l.) és *tetű* alatt (215. l.).

503. **bucz** coxa (PPáp.; czomb Székl.: Tájsz.); **buczko** nodus, tuber, auswuchs an bäumen (Bton.: Tájsz.; **buczka** sandhügel (*homok-b.*).

Lásd a *pocz* cikket. Ennek a *pocz*-nak a *bucz* csak változata, annál fogva hogy az alapul való *p₃ng-*, *p₃g-* „tumere“ ige eredetibb kezdőhangzóval *b₃ng-*, *b₃g-* (lásd a *bog* cz. alatt). Szintígy van *pota* és *botk*, *pofa* és *bufa*. A *pocz* cikkben egybevetett szók közül összetetalálkozik a m. *bucz*-nak jelentésével: mord. *pukša*, *pukšo* (*pilgä-p* „czomb“, szó szerint „láb-*p*“). — A dim. képzős *buczka* „hügel“ jelentésére nézve v. ö. *bog* alatt: *boglya*, f. *puka* „acervus (foeni)“.

504. **buj**, **buv** [búj, búv], **bú** (bújni, bújni, búni, pr. 3. *bujik*, *buvik*: schlüpfen, sich verkriechen, sich verstecken; *lyukba buvik az egér*; *pad alá, föld alá b.*; *el-b.* se abscondere, *be-b.* hincinschlüpfen, irrepere; *ki-b.* a tojásból aus dem ei schlüpfen; *buvó-hely* schlupfwinkel, versteck); *bujkál*-id. frequ. (se identidem abscondere, Pázm.): **bujt** (*bujtani* absenken — reben), **bujtat** (*bujtatni* verstecken: *el-b.*):

észt. *puge-* (pr. i. *po'en*) kriechen, schlüpfen (*varju p.* sich verkriechen, sich verstecken); *po'eta-* durchziehen, auf-

reihen (ennast *p.* sich schmiegen, sich durchschlagen); *po'eta-* (intr.) sich durchdrängen, durchschlüpfen || finn. *puke-* (pr. 1. *pu'en*, *pujen*) induere (vestes): *puku* indumentum; *pu'etta-*, *pujetta-* per foramen transmittere, inserere, immittere (p. o. filum in foramen acus); *puikki-* clam exsilire, furtim excurrere, wegschleichen: *puikahta-* id. (mom.).

lp. *puokče-* in aquam se mergere (*loddeh puokčeh ja itteh* aves se in mari mergunt et emergunt) || lpF. *buofča-* id. (Stockf.); *buokčale-* id. (Friis).

Már a kétféle m. *buj-* és *buv-* tö is eredetibb *b_g-* alakra utal, melynek még hű mása az észt. *puge-* = f. *puke-* (e h. *puge-*). Ennek gyengült alakja szintén *puje-*, *pu'e-* (*po'e-*): p. o. a *pujetta-*, *pu'etta-*, *po'eta-* causativumban, a melyet alkalmasan „bujtatni (bele-, által-bujtatni)“ val lehet fordítani, hogy a „per foramen transmittere, inserere“ értelem jöjjön ki. Az egyszerű *puge-* a finnben a szorosabb „inducere“ értelmet vette föl, a mi könnyen érthető „(ruhába) buvás“-nak. — A lp. *puokče-* és lpF. *buokča-*, *buofča-* = *b_g + sk-* (frequ. képző); v. ö. lp. *nuokče-* = *n_g + sk* (fent a 418. lapon); a lpF. *buokča-* tőnek vég *a*-jában azonban még inchoativ *-j* rejlik (v. ö. lpF. *gocce-* *vigilare*: *gocca-* *experisci* = lp. *kocce-*: *koccaje-*).

A m. *buj-*, *buv-* = f. *puge-* alapalakját lágy *b*-vel veszem föl (*b_g-*) annál fogva is, hogy a finnben s még néhány ugor nyelvben az igének *v*-vel kezdő változata mutatkozik, melynek „mergi (immergi, demergi)“ jelentése szorosabban a lp. *puokče*-val találkozik össze (v. ö. víz alá bújni; buvár „mergus“):

finn. *vajoa-*, *vājoo-* mergi, immergi (*jalka vajooپی lu-meen* pes in nivem intrat; *vajoitta-*, *vajotta-* demergere, sinken lassen | észt. *vaju-* sinken, sich senken, versinken (*pitsat on ära vajunud* das siegel ist unkenntlich geworden: mintegy „elbujt“; *tagasi v.* sich zurückziehen, mintegy „vissza-, hátra-bujni“); *vajuta-* senken, niederdrücken (*linu v.* flachs in die weiche legen, v. ö. „szőlőt bujtani“); — észt. *vaju-* = f. *vajoo-*, *vajoa-*, e h. *vajoda-*, *vajuda-*; képzésére nézve v. ö. *katoo-*, *katoa-* fent a 69. lapon || mord. *vaja-* sinken, untersinken, tauchen | mordE. *vaja-* id., *vajavto-* (caus.) eintauchen, versenken, (flachs) rösten || zürj. *vöj-* sinken, versinken, untergehen: *vöjt-* versenken | votj. *vĩ-* sinken, versinken, ertrinken: *vĩt-* eintauchen, ertränken.

Momentán *-k* képzővel alakult a m. *buv-* igétől: *buk-* e h. *bukk-*, *buv-k-*, szintűgy mint a finnben *puge-*től *puikki-*,

№. 211. 437

puikka- e h. *pui-ki-, pui-ka-* (ebben: *puikahta-*); v.ö. *szok-* 305. l., *csök-* 376. l. Ezen alapszava és képzése szerint a m. *buk-* (*bukni*, pr. 3. *bukik*) tkp. „hirtelen buvás“-t jelent; világos ez értelme a *bukik a buvár*, *b. a laptáutést kerülő játészó*, *b. az alacsony ajtón bemenő* mondatokban, vagy a *buktat-* (*vízbe b.*) causativumban; hogy ezenkívül a *buk-* ige még „esést“ is jelent (*hasra b.*, *lóról sárba b.*, *meg-bukni*), onnan magyarázható, hogy a „hirtelen buvás (sich ducken)“ a szemlélőnek gyakran csakugyan „esés“-nek tűnhetik föl, s így az igazi esést is lehetett *bukás*-nak, azaz „hirtelen buvás“-nak nevezni, meg nem különböztetve már a cselekvésnek szándékos vagy önkénytelen voltát.

505. **bujt** (*bujtani* anstiften, aufhetzen, aufwiegeln Tájsz.: *föl-b.*); **bujtat-** id.; *bujtogat-* id. frequ. (*b. a népet*); — **bojt** *bojtogat-* (= *bujt-, bujtogat-*):

MNySzótára szerint ez a *bujt-, bojt-* azon *boly-*tól való, melytől *bolygat-* származik. S csakugyan ily alapszóra utal az igének causativ alakja (*bujt-, bojt-* és *bujtat-*) s a *bolygat-*-éval lényegesen azonos jelentése „agitare, incitare“, mely a *boly-* „moveri, agitari“-nak causativuma. E szerint *bujt-, bojt-* e h. *blyt-*; némileg föltetsző csak az, hogy nem fordul elé *bót-* alak is (= *bol-t-*) úgy mint *bó-dúl-, bódorog-*. Ámde megjegyezhetjük, hogy a *boly-, bol-* „moveri, agitari“ ige szintígy rendesen *buj-* alakban fordul elé következő *d* előtt ebben: *bujdos-* „errare, vagari (bolyogni)“ (*bujdosó csillag* planeta Pázm., most *bolygó*).

506. **bunkó** tuber, nodus; schlägel, keule (Borsod: Nyr. IV, 43.); adj. **bunkós** (*bunkós bot* knotenstock, knüppel).

Képzésére nézve a *bunkó*-hoz hasonló *tönkö*, mely pedig *tövö* (*tő*)-nek ismételt diminutiv képzős származéka (fent 232. l.). E szerint a *bunkó*-nak is alapszavául vehető föl: *b.v.*, s ebben bátran a *pofa* czikk alatt kifejtett ug. *p.ng.*, *p.g.*, illetőleg *b.ng.*, *b.g.* (lásd *bog* cz. alatt) „tumor, tuber“ névszónak egyik magyar mását láthatjuk.

507. **burok** (acc. *burko-t* hülle; eihaut, nachgebur; dichtes laub: *burokban* született; adj. *burkos*); **burkol** (*bur-*

JK 32:288

kolni umhüllen, einwickeln: *be-b-*); — **burhonyó** bedeckt, umwölkt, trüb (wetter: *b. essős idő* Melius: Mátyás, Szót.);

burúl, borúl (*burúlni* sich bedecken, sich überziehen, trübe werden: *be-borúl az ég* coelum obnubilatur; *égnek hertelen burulása* Domk. cod. 91.); **burít, borít** (*burítani* contigere, obtegere: *be-b., el-b.; meg-b.* obducere MA.; *boríték* velamen, operimentum MA.):

cser. *pur-* (pr. 1. *purem*) intrare; *purt-* inferre, introducere, recipere (hospitio) | cserM. *por-, pur-* és *port-, purt-* id.

zürj. *pír-* hineingehen, aufgenommen werden (*píras* eingang, einzug); *pírt-* einführen, aufnehmen || *votj. pír-* hineingehen, *pírt-* hineingehen lassen, aufnehmen.

Rokon fogalmak: „intrare“ és „contegi, sich verhüllen“, annál fogva hogy „bemenés“ szükségképen valamely befogadó tárgynak képzeletét kelti, mely egyszersmind „befödő, eltakaró“ a künt állóra nézve. Föltünteteti e fogalomtársulást p. o. a jakut *kīr-* „hineingehen, intrare“, mely a napról mondva ezt teszi „untergehen“ (azaz „sich verhüllen, sich verdecken, nicht mehr sichtbar sein“: *kūn kiritā* „sonnen-untergang“); épen így az oroszban *zachodit, zaiti* „eingehen, hereinkommen, betérni vkihez“ és „untergehen“ (nap, csillagok); ide tartozik az a magyar észjárás is, hogy „takarás, fődés“ által a takart, fődött tárgy „belsőség“-be jut, a melyre ilyen igék mellett a *be (bele)* határozó figyelemztet: „*be-takar, be-föd*“ és *be-mázol* = mázolásal főd, lép (mintegy „belez“) vmit (l. Nyelvőr III, 157.). Épen ily viszonyban mint „intrare“ és „contegi“, vagy transitive „introducere, recipere“ és „contegere“, állanak egymáshoz az ezekkel ellentétes: „exire“ és „apparere, v. nudari“, v. ö. zürj. *pet-* „herausgehen, hervorgehen“, caus. *petköd-* „hinaustragen“ és „sehen lassen, zeigen, enthüllen“; v. ö. a *foszt-* „nudare, spoliare“ ígét *ki* határozóval: *ki-foszt* (ellenben: *be-föd, be-takar*).

A mondottak szerint a m. *burko (burok)* „hülle“ névszót „bemenő, betérő valami“-nek értelmezhetjük, azaz „valami, a mibe lehet bemenni, betérni“, egy megvolt *bur-* igétől = cser. zürj.-*votj. pur-, pír-*; *bur-*nak causativuma *burít-, borít-* ez egyeztetés szerint tkp. „be-vinni, introducere“, azaz „belezní vmivel“. — Meg kell jegyezni, hogy a cser. *pur-* bizonyossá teszi a zürj. *pír-*nak valóban mélyhangú

voltát, miszerint ez igével jobban illik össze a *m. bur-*, *bor-*, mintsem *fér-* (Szóegy. 508. sz.). Ugor alakúl fölvehető *b_{gr}-*, illetőleg *b_{gr}-* (? *b_{gr}-*), mert *m*-en kezdő változata mutatkozik a vog. *mūr-* (mom. *mūrm-*) „untertauchen“ igében (lásd alább a *márt-* cikket.) — Jóformán még ide vonható lp. *porge-*, *porgete-* „in aquam se projicere“, lpF. *borče-* „untertauchen“: lásd a *borúl* cikk végén (470. l.).

508. **büdös** foetidus, putidus, olens (*b. hús* stinkendes fleisch; *b. féreg* wanze; *büdös-fa* stinkbaum, faulbaum); **bűz** foetor, putor (*dög-bűz*, *bak-b.*); odor (*se íze*, *se bűze*):

finn *mätä* (g. *mädän*) putridus, putris: *mätä-haava* ulcus putridum; *mätäise* (n. *mätäinen*) id. || ész. *mäda* eiter, fäulniss; faul, überreif, morsch (*m. muna* faules ei); *mädase*, *mädatse* (n. *mädane*) faulig, eiterig.

Úgy mint *vides*-ben az általános *vizes* mellett (l. *víz* alatt), megmaradt itt is a *büdös*-beli *büdü*-ben az eredeti *d*, mely *bűz* (*büzö*)-ben szokott fejlődés szerint *z*-vé vált; mind *büdü* mind *büzö* = f.-ész. *mädä*; *büdös* (*büdössö*) = ész. *mädase*, *mädatse* (f. *mätäise*) e h. *mädäise*, *mädäkse*. A „foetor“ és „putredo“ jelentések szoros összefüggésére nézve v. ö. lat. *putor* (*putidus*, *putēre*) és *puter* (*putris*), *pus* (lásd Curtius, Gr. Et.⁴, 287.).

Yk. 24: 445. 509. **bűn** peccatum, delictum (*bűnt vall* peccat, delinquit, peccatum committit MA.; *bűnös* peccator, sons, reus);
 Jr 26: 289 **bűnhöd-** (*bűnhödni*, (pr. 1. -dik peccare, delinquere; poe-
 364
 Jr. 29: 206. nam luere); **bűntet-** (*bűntetni* punire, plectere: *bűntetés* punitio, poena):

vogB. maj- vog. *mī-* geben, adni (*mīm* adok, *mīlem* adom; *mīne* adó); *mäil-* [*mäjil-*] id. frequ. | vogK. *mī-* geben (*mine* adó, adás; *mim* gegeben): *miglal-* id. frequ.; *maj-*: imper. 2. sing. *majen* adj, gib; *majep-* geben, begaben (Máté 7, 9. *majepitá kavel* begabt ihn mit einem steine = gibt ihm e. st.).

osztB. *miji-* geben (*mijim* gegeben, *mijipsa* das geben, adás); *mijil-* id. frequ.; *ma-*: inf. *mata* geben | osztIrt. *mej-* geben.

mord. *mije-* (pr. 3. *mii*, *mij*) verkaufen, eladni: *mišende-* feilbieten, árulni (verkaufen wollen) | mordE. *mije-* verkaufen (*mime* verkauf): *miksne-* verkaufen, feil haben.

finn. *myr-*, *myrö-* vendere (*myyskele-*, *myyskentele-* v. frequ.): *myymi* (plur. *myymit*) gaben der braut an ihre schwiegermutter || ész. *mü-* verkaufen; *müne-* id.

Méltán kérdezhetni: mi köze a m. *bűn*-nek vog. *mī-*, f. *mü-* stb. „adást, eladást“, tehát teljesen ártatlan cselekvést jelentő szókhoz?

Annak kipuhatolására, hogy mi volt a *bűn*-nek eredeti jelentése, igen fontos a *bűntet-* „punire“ ige, mely világosan causativ képzése szerint tkp. ezt teszi „eszközölni, hogy vki tegyen vmit, a mi *bűn*-ben, mint igetőben van kifejezve“, vagyis „eszközölni hogy vki *bűn*-jön“. Látszik, hogy itt a *bűn*- mint ige szükségképen ezt teszi: „poenam dare, büben“. Már ebből is sejthetjük, hogy *bűn* mint névszó elsőben nem „peccatum, delictum“-ot vagyis bizonyos rossz vagy ártalmas, jogsértő cselekedetet jelentett, hanem annak következtetését, a „poena“-t. A tőle származó *bűnhöd-* denom. ige is „poenam luere“-t teszen; a *bűnt vallani* szólás meg szintén „poena“-t jelentő *bűn*-re utal (v. ö. *kárt vallani*, *szégyent v.*, *bűját v.*; v. ö. a *vall* igének „habere“ értelmét a régi magyar emlékekben, p. o. *világot vallotok* lucem habetis; e szerint a *vall* ige csak oly tárgyra illik, melyet az ember birtokol vagy valami által megkap, de nem illik jó vagy rossz cselekvésekre, p. o. ivást v., esküt vallani; efféle cselekedetet jelent p. o. a *vétek* szó, *vét-* igétől, s így a *bűn*-nek synonymuma, de nem mondható: *vétket vallani* e h. *vétket tenni*).

Ha e szerint *bűn* tkp. „poena“-t jelentett, s aztán „delictum, peccatum“-ot csak átvive, mint „poena-ra való dolgot“, már csak az a kérdés, minemű „poena“-t tett a *bűn* eredetileg? Én azt vélem, hogy rajta bizonyos érték-megadásban, pénzfizetésben álló poena-t (ποινή, *mulcta*) kell érteni, vagyis a különben is magyar szóval mondható „*bírságot*“. Tudjuk, hogy az efféle poena-nak nem volt a mainál kisebb divata régibb korban, hol még akár emberölésnek is szó szerint „megadták az árát“ (vérdíj, vérbírság); figyelmet érdemel, hogy a megérdemelt díjakat osztó „ítélet-nap“ kifejezésére a HBeszéd szerzőjének legelőbb is a *bírság-nop* jutott eszébe. Megjegyzendő, hogy a finnben is van egy szó a „mulcta“-ra: *sakko* „poena sceleris, reconciliandi gratia danda, mulcta juris“ (saan v. *vedän sakkoa* poenas do, mulc-

tam committo, v. ö. *bűnt vallani*); Ahlqvist (Kulturord 205.) és Thomsen (Einf. 169.) régi germán kölcsönnek tartják. S végre, a mi itt a fődolog, ha a *bűn*-nek e mindenesetre igen alkalmas szorosb jelentését fogadjuk el, szépen meg is fejtethetjük a szót az ugor nyelvek eredeti szókincséből.

Ugyanis a m. *bűn* mint tkp. „poena, mulcta“ és a ki-fejtett *bűn*- „poenam v. mulctam dare, solvere“ ige nem tesz egyebet mint „megadni, fizetni“, s egyszeriben meglát-szik, hogy mi köze lehet a vog. *mī*- stb. „adni“ igéhez. — A vog. *mī*-nek teljesebb alakja *māj*- (*mäj*-) = vogK. *maj*-(e h. *māj*-), oszt. *miji*-, *mej*-, mord. *mije*-, f.-észt. *mü*-, *mö*-(*myö*-); a közös *māj*- alapalak még eredetibb ugor *māj*-ból való, melynek nyoma van a vogK. *miġlal*-ban (v. ö. néz alatt mord. *näje*-, *neje*-, vog. *nej*-, *neg*-, *nig*-, f.-észt. *näge*-). Ilyen ugor *māj*- ige a magyarban csak *māj*- vagy *māj*-vé válhatott, illetőleg szókezdeti *m*: *b*-cserével *bāj*- v. *bāj*-vé. E fenn nem maradt igéből alakult a mom. (intensiv) -*n* képző-vel (v. ö. *gyón*- 172. l.) a *bűn*- „megadni“ ige (e h. *bāj*n- v. *bāj*n-); régi codexekben előfordul a szó *i*-vel is (*bīn*), mely alak jóformán *bāj*n-ból való. A *bűn* névszót ugyane *bűn*-igétől való lappangó képzős nomen verbale-nek tekintem; meglehet hogy *bűnös* is valamikor *bűnös* volt, azaz bizonyos értelemben „*adós*, *schuldig*“, v. ö. *tilos* e h. *tilós*.

„Dare, geben“ alapjelentéssel találunk az ugor nyelvekben három igét, mely most mind ki van mutatva a magyarban is: 1) *and*- = finn *anda*-, lp. *adde*-, *vadde*-, magy. *ad*- „dare“; mord. *andi*-, *ando*- „füttern“; votj. *ud*- „reichen, darreichen“, zürjP. *ud*- „geben, darreichen“ (elavuló félben); — 2) *maks*-. mord. *maksi*-, *makso*- „dare“; finn *maksa*-, lp. *makse*- „fizetni“; magy. *bíz*- „anvertrauen“; — 3) *māj*-, *māj*-. vog. oszt. *mī*-, *mij*- „dare“; mord. *mije*-, finn *mü*- „vendere“; magy. *bűn*- „poenam dare“. — A cseremiszbén egyszerű „dare“ jelentéssel jár *pu*- = f. *pane*- „vhová tenni“; a zürjén-votjákban *sot*-, *set*- = finn *saatta*- „perferre, afferre“ (fent 277. l.).

vö. *bűz* *szótár*. 510. *büszke* superbus PPáp. (*büszkeség* superbia, *stolz*):

Ny. XVI. 555.

finn. *miehe* (nom. *mies*) vir; maritus (*miehuute*, n. *miehuus* indoles virilis, virilitas; fortitudo, strenuitas) || észt. *mēs* (g. *mehe*, *mihe*) mann, kerl (*ta on mēs oma naha sēs* „er ist ein stolzer, stattlicher kerl“, szószerint „ist mann in seiner haut“): *mehise*, *mehitse* männlich, brav, kräftig.

zürj. *mež* widder (баранъ, овенъ).

A finn *miehe* e h. *miese*, vagyis *mēse*, meg zürj. *mež* = m. *büsz-*, melyhez még dim. *-ke* képző járult (v. ö. *fész-ke* és f. *pesä*). Könnyen érthető, hogy elsőben „mas, vir“ jelentésű szó a bizonyos „virilis“ öntudatosság s azzal járó külső föllépés-mód kifejezésére szolgálhatott; a svéd-lappban a kölcsönbe átkerült finn *mies* (*miehe*, *miehise*) t. i. *miha*, *mihas* jelent „fortis, virilis“-t, s innen *mihastalle-* „superbire“.

F.

Nr. XL. 436.

Lásd a *P. B.*-hez való előjegyzetet (432. l.). Szókezdő *f*, mint eredetibb kemény labialis explosiva (*p*) változása, különösen a magyar hangalakra nézve jellemző, minthogy ez a spirans a többi ugor nyelvekeben vagy ki sem fejlődött (finn, cser., zürj.-votj., oszt.-vog.) vagy egészen más eredetű s így a magyar szókezdő *f*-vel nem is találkozik (*f* a lappban *h* és *v* helyett: lpF. *fuomaše*- v. *huomehe*- = finn *huomaitse*-, lpF. *falmas* v. *valmas* = f. *valmis*; — a mordM.-ban: *fa*- fűjni = mordE. *puva*-, azaz *fa*- ebből: *p'va*-; mordM. *fkä* e h. *ifkä*, *ift-kä* = f. *yhte*). Egyező szókban a m. szókezdő *f*-nek a többi ugarságban csak labialis explosiva felel meg: *p* (lpF.-ban *b*), a zürjén-votjákban is rendszeren *p* s csak kivételesen ilyenből gyengült *b* (pl. *far* alatt *bör* | *forog* al. *bergal* | *furcsa* al. *bur*, meg *pur* a zürjP. *purmi*-ban). Nehány esetben még a magyar nyelv is örizte meg a szókezdő spirans *f* mellett a regibb *p* hangfokot (úgy mint a gutturalis-sorban *h* = *χ* mellett többször a *k*-t), v. ö. *fakad*- és *pukkad*- 475. sz.; *farag*, *forgács* és *por* 471. sz., *fene* és *pene*.

Nr. XLIII. 437.

Nr. 29. 105.

511. *fa* (acc. *fä-t* arbor, lignum: *fäja* ejus arbor; *fäs* lignosus, durus; *fäész*-, *fäiz*- lignari):

finn. *puu* arbor, lignum: *puise* (n. *puinen*) ligneus, lignosus || észt. *pü* baum, holz: *puize* hölznern, holzig.

cser. *pu* arbor, lignum | cserM. *pu* id. (*pušängä*, *pušanga* arbor, élőfa).

zürj. *pu* baum (P. *puok* bäumchen) || votj. *pu* baum, holz.

A szerint hogy a finnben a *puu*-hoz hasonló alakú szó *suu* = m. *száj* (*szája-m*, *szája-s*), a m. *fa* töre nézve is azt sejthejtjük, hogy régibb teljesebb alakja *fáj* (*fája*) volt, úgy hogy p. o. *fás* összevonódott ebből *fájas*; v. ö. a *szája* törenek hasonló összevonását a birtokosragos *szám*, *szád*, *szánk* alakokban. Így a *fa*, *pū* szónak ugor alakjául is ezt vehetnők föl: *p.g.*.

A mordvinban „fát“ jelentő szó „*šufta*, *čurto*“, s ez, úgy látszik, azonegy a cser. *šudo*-val, mely pedig „fű (herba)“-t teszen. Tekintve hogy a vogulban és osztjákban, hol „fa“ különben *jux*, *jox*, *iu*, *jiu* (lásd alább az *ij* cikket), a *pū*-val alaprészen egyező s kétségtelenül mélyhangú szó van, mely azonban „füvet“ jelent, t. i. vog. *pum*, vogL. *pom*, osztIrt. *pūm*, S. *pōm*, osztB. *pum* (*pūm*), jóformán ezt is kell még a m. *fa* rokonságához csatolnunk, mint -*m* végképzővel (l. *tő* alatt 228. l.) alakúlt származékot (= *pū-m*). Eddigelé ezt a m. *fű* (*fűve*)-vel egyeztetjük (Szóegy. 538), de mélyhangúságánál fogva jobban illik *fa*, *pū*-hoz.

512. **facsar** (*facsarni* obtorquere, premere: *czitromot f.*; *ki-f. megmosott ruhát wäsche auswinden*, ausringen; *facsarod-ni* contorqueri, comprimi, exprimi: *facsarodik a víz a ruhából*):

finn. *puserla-* (pr. i. -*erran*) comprimere, exprimere (manibus) || ész. *puzerda-*, *puzarda-* quetschen, mit der hand drücken, ringen (*välja p.* ausquetschen, ausringen).

eser. *pizir-* premere, prelo comprimere (sajtolni) | eserM. *pizirt-* id.

zürJP. *pizirt-* ausdrücken, auspressen, ausringen (wasser, saft); *pižral-* id. frequ. (выжимать).

osztB. *pazirt-* ausdrücken, auspressen; *padirt-* id. | osztIrt. *peřr-*, *pek'r-* auswinden (wasser aus einem kleide); — *pusr-* kneifen.

vogL. *piškärmät-* zwicken; *pišermät-*: äkvän *p.* zusammendrücken | vogB. *päžärt-* ausdrücken (pl. ein nasses tuch); *päžärmät-* id. (mom.).

lp. *počeste-* comprimere, exprimere (pl. aquam e vestibus); *poččase-* premi, comprimi (*čāce poččasi ulkos* aqua exprimebatur).

A m. *facsar-* (*facsaro-*) tövel egyező, két- illetőleg háromtagú ige-*t*ők: cser. *pizir-*, oszt. *pusr-* (*pus_r-*), *petír-* (*petér-*); mint ilyenek kiválnak a momentán *-t*, *-mät* végképzők elhagyásával: vog. *päzär-*, *pišer-*, *piškär-*, oszt. *pazir-*, *padir-*, zürj. *pizir-* (*pizir-t*, v.ö. frequ. *pižr-al-*), f.-észt. *puser-*, *puzer-*, *puzar-*. Látni való, hogy a m. *facsar-*-nak teljesen megfelelő ige-*t*ő közös ugor birtok. A meglevő változatok közül legteljesebb alak: vogL. *piškär-*, s ha ezt még az osztB. *padir-*-val fogjuk egybe, régiebb *p_ssk_r-*, *p_stk_r-*, illetőleg magashangú változatképen (mely a vog. oszt. zürj. cser. szókban tükröződik) *p_ssk_sr-*, *p_stk_sr-* alak vehető föl (v.ö. szóközépi sziszegőknek eredeti *tk*-ből keletkezésére nézve a *k_seserü* és *k_söz* czikkeket fent (24. és 29. ll.). — De magát az ug. *p_ssk_r-* alakot is lehet még tovább taglalni, tekintve hogy alaprésze (*p_ssk-*) egyező a lp. *počeste*-nek *poče-* alaptőjével (melytől *počeste-* mom. alakok *toje-* frangere, *porre-* edere-től) vagy a reflexiv *počcase*-ből kiváló *počče*-vel (v.ö. lp. *rapč-*, *rappeste*-nyitni: *rappase-* nyilni). Az ug. *p_ssk_r-*beli vég *r-t* e szerint ige-*k*épzőnek kell tekintenünk, s mint ilyen egyazonnak vehetjük a m. *gyökere* (f. *juure*, oszt. *jogar-t*)-beli *-r* képzővel, mely ug. *j_sg-*, *j_sg-* „dividere“ alapigéhez járult (lásd a 163. lapon). Még azt is vehetjük tekintetbe, az ug. *p_ssk_r-* képzett voltára nézve (*p_ssk_s-r-*), hogy az egész f. *pusera-* (észt. *puzerda-*) egyazon alakú a mord. *kiskerde*-vel, melynek alapigéje *kiske-* = f. *kitke-* „carpere“ (lásd a *kísért-* cikket, fent 30. l.); v.ö. még, mint az *-r*-es ige-*k*épzés példáit: m. *tár-* 182. l., *peder-* 439. l., cser. *mundur-* a *bonyolód-* cz. alatt, 463. l.

Minthogy az imént említett *-r* képző nem eszközöl lényeges változást az alapige jelentésén, a m. *facsar-* = ug. *p_ssk_r-* (*p_stk_r-*), illetőleg *p_ssk_sr-* (*p_stk_sr-*)-beli *p_ssk-* v. *p_ssk-* (*p_stk-*, *p_stk-*) alapigének is a „*premere*, *exprimere*“ jelentést tulajdonítjuk. Ezzel nyilván egyetmondó a „*mulgere*, *melken*“ (= lac *exprimere*) jelentés, a melylyel is még az ug. *p_ssk-* (*p_stk-*) és *p_ssk-* (*p_stk-*) alakra visszavihető ezen ige-*k* fordúl-*n*ak elé:

osztB. *pus-*, *pos*, Irt. *pus-* „*melken*“ (v.ö. fentebb *pusr-kneifen*); osztB. *ňol pusta* „*сморкать*, *schnäuzen*“ nyilván szó szerint „*nasum exprimere*“ || vogP. *pas-* (*säur p.* eine kuh *melken*), vogL. *pasel-* „*melken*“.

lp. *počče-*, lpF. *bačče-* „*mulgere*, *melken*“ (v.ö. lp. *počeste-* és *počcase-*).

513. **fagy** (*fagyni* frieren, gefrieren; *fagyott a víz*; *meg.f.* gefrieren, erfrieren, erstarren); **fagylal** (*fagylalni* gelare, *glaciare* MA.);

fagy (ecc. *fagyó-t* gelu, alor: *őszi fagy* herbstfrost; *kitenni húst a fagyra*; *megvette a fagy a vetést*; gefrorenes: *fagygyá vált a víz, sár*; *fagyos* *glaciatu*);

fáz- (*fázni*, pr. 3. *fázik* frigere, algere: *fázom* es friert mich; *meg.f.*):

mord. *pali-* frieren (*fagyni*: *palf* gefroren); brennen (*égni*) | mordE. *pala-* frieren; brennen (*palamo* frost, brand).

finn. *palele-* algere, frigere, frigore laedi (*käteni palelee*, *varpaani palelevat*; p. *käsistänsä ja jaloistansa* an händen und füßen frieren; frigore laedere (*pakkainen paleli käteni frigus manum adussit*); *palelta-* frigore adurere, laedere (p. *jalkansa* die füße erfrieren; *minua paleltaa* es friert mich); *palellu-* frigore aduri, laedi (p. *kuoliaksi* erfrieren); — *pala-* ardere, uri (*égni*: *sormi paloi* digitus igne laedebatur); *poltta-* urere || ész. *pole-* (D. *pala-*) brennen, ardere; *poleta-* urere.

lp. *pollto-* frigore uri (*juolkeh läh muste polltom* frigore mihi usti sunt pedes); — *puole-* ardere; *puolde-*, *polde-* urere | lpF. *boltto-* vom froste leiden; — *bolaš* frost, *bolašte-* frieren; — *buolle-* brennen, ardere, *boalde-* urere.

vogL. *pol-* [frieren, *fagyni*]: *pol'em* *fagyott* (p. *ruoj*); *fázni*: *pol'ne* *álpi* *fázó* test; *pol'au-* frieren, frost empfinden (*fázni*, *забыть*: *täu pol'au* er friert); gefrieren, zufrieren (pl. *víz*); *pol't-* frieren machen (*заморозить*); *pöltaxt-*: *äcärmän p.* in der kälte frieren; — *pol'* gefrorene schneefläche | vogK. *pol-* erkalten (*охлаждать*, Máté 24, 12).

oszt. *pot-* frieren, erfrieren, erkalten (*замерзнуть, остывать*: *pot'im* gefroren, erfroren); *podlta-* gefrieren lassen, dem froste aussetzen (*морозить*), abkühlen (*застудить*) | osztlrt. *põtāj-* (S. *pūtōj-*) frieren, kalt werden; *põtm-* id. mom.; *põtt-* gefrieren machen, erkälten.

Látjuk, hogy a mordvin nyelvnek csak egy szava van a „fagyás“-ra és az „égés“-re s hogy a finnben a „fagyást, fázást“ jelentő *palele-* (frigore laedi) szintén nem egyéb,

mint a *pala-* „égni“ igének *-l* képzős frequentativuma. Az „égést“ jelentő szónak ilyen majdnem fonáknak látszó használata nyilván azon tapasztalásból indul ki, hogy az erős hideg is az állati (emberi) testben ugyanazon kellemetlen érzést kelti, a melyet az erős meleg idéz elő, s hogy az erős hideg által megromlott leveles növény csak olyan elperzselődöttnek mutatkozik, mintha tüzláng érte volna. Fogalomtársulásnál fogva azután a „(hideg-) égés“-en az organicus életnek ilyen „égés“ által okozott megszűnését (vagyis a testnek „megmerevedését“) is értették (azaz „meg-égésen“ a „megfagyást“), s végre átvitelesen akár nem organicus testeknek is hideg által való csupa megmerevedését is („víznek, földnek fagyását, megfagyását“). V. ö. germán *friusan* (= *frieren*) „fázni, fagyni“ (gót *friusa* frost) az indog. *prus-* „brennen“ igétől, melynek származéka a lat. *prūna*; gör. ἀποκαίσθαι (ὑπὸ ψύχους): πολλῶν ἀποκαίοντο καὶ ἕντες καὶ ὄντα; lat. *Scythae frigoris uruntur* Just., *in montibus uri se patiuntur* Cic.; *per nives usta herba* Ovid.

Megférnek tehát egymással az „égés“ és „fagyás“-féle, első tekintetre eléggé különböző jelentések, s már csak az a kérdés, miképen egyeztethetők alakilag a fent elsorolt egyes ugor nyelvekbeli igék, melyek részint egyszersmind égést és fagyást, részint csak az utóbbit jelentik (m. *fagy-* vog. *pol-*, oszt. *pot-*). Föltűnik itt jelesen magy. *gy* a vog. mord., finn, lapp szókbeli *l* ellenében. Ehhez, bár nem ily terjedelemben, hasonlót találunk a m. *hagy-* igénél, melynek megfelelő mása a vogulban *kuł-* (lásd a 69. lapon), míg a mordvinban és a finnben az eredetibb *d*-vel való alak maradt meg (*kadi-*, finn *kad-*, az észt. *kadu-*, finn *katoa*-ban). S csakugyan itt is a magy. *fagy-* (*fagyo-*) és *pol-* igék régibb közös *p_sd-* (*p_sd_s*) alakból megfejtethetők, mely meg is maradt még a osztB. *pot-* (e h. *pod*)-ban, habár ezt az osztlrt. *pöt-* szerint hosszú vocalissal is kellene olvasnunk; mert az osztlrt.-nak majdnem minden szavában találjuk az első szótagot hosszú vocalissal, a mely kétség nélkül nagy részt csak az accentus hatásából ered s nem vehető eredeti vagy összevonás által támadt hosszúságnak, ha más adatok nem bizonyítják annak. A mi azt illeti, hogy a finnben, mordvinban és lappban is van *l*-es alak (*p_sl-*: *pala-*, *pali-*, *puole-*) s nem *p_sd-* (úgy mint a m. *hagy*, vog. *kuł-* ellenében *kadi-*, *kad_s-*, *kuod_s-*), meg kell jegyezni, hogy e nyelvekben is, habár csak kivételképen, előfordul *d*: *l*-változás; p. o. az ugor *t_sg_sd_s* (oszt. *tūget*, *tūt*) „tűz“-nek megfelel f. *tule*, lp. *tolla*, mord. *tol*, s itt meg a vogulban maradt meg a *d*-s alak (*taut*), lásd a 242. lapon; v. ö. finn-észt. *läülä* „nehéz“ régibb *läglä*, *lägdä*-ből (396. l.). — A m. *fagy* (*fagyo*) névszó

lappangó képzős nom. verbale a *fagy*-igéből; v. ö. vog. *pol'* és f. *pala*-tól *palo* „égés“ és „léégett vmi“ (pl. erdő); v. ö. *gond* (*gondo*), fent 59. l. Csak a *fagy* névszótól való a lát-szólag causativ *fagylal*-ige is, denominativ első -l képzővel.

Tekintve, hogy a f. *palele*-, vog. *pol'*-igék épen úgy mint a ném. *frieren*, egyaránt „algere“-t és „frigore laedi, aduri“-t jelentenek, hinnünk kell, hogy a m. *fáz*-ige, mely csak „algere“-t teszen, egybetartozik a *fagy*-val. Erre nézve azt vélhetnők bár, hogy *fáz*-csak másképen fejlődött változata a *fagy*-nak, s szintén = ug. *p₂d₂*, úgy mint a m. *ház* = ug. *k₂d₂* (cser. *kudo*, oszt. *kōt*, *χāt*, *χot*, vog. *kvol*). De meg kell jegyezni, hogy *ház* mellett van még rövid *a*, *o*-val *haza*, *házól*, *honn* (lásd 94. l.), s hogy a magyarban különben sincs sok nyoma a pusztá hangsúly-nyújtásnak, melylyel így a *fáz*-nak hosszú *á*-ját kellene magyaráznunk. Ezért inkább azt tartjuk, hogy *fagy*-mellett *fáz*-frequ. -z (= -sk) képzővel alakult, legközelebből ebből: *fajoz*- (= *fagyoz*-); v. ö. m. *hány* e h. *hajon*- (= *hagyon*-), fent 78. l., és *néz* = *näge-sk*-.

Fagyal: *FuF. II. 236*

514. **faggyú** (acc. *faggyú-t*, *faggya-t* sebum, talg, un-schlitt; *faggyú-gyertya*; adj. *faggyas*: f. *kő*):

FuF. XX.

osztS. *pol't* talg.

Gg.

MNySzótára így taglalja a *faggyú* (*fagygyú*) szót: *fagy-jú*, azaz alapjául a *fagy* névszót ismeri föl; a *jú* vég-részt meg képzőnek veszi, mely „tulajdonságot“ jelent, miszerint *faggyú* annyit tenne mint „fagyó tulajdonságú, mely könnyen fagy“. E fölfogást felében helyesnek tartom, a mi t. i. a *fagy*-ot illeti; ugyanis könnyen érthető, hogy a „talg“-ot, mint keményebb-féle kövérséget némely állat testében, a többi puhább zsír és hár ellenében „fagy“-hoz, azaz „fagyott valami“-hez hasonlították s arról el is nevezték. Ráállok arra is, hogy a *faggyú*-nak végrésze *jú* legyen, csak hogy már ebben nem a -*jú* (= -*ú*, p. o. *gyenge bordájú*-beli, s voltaképen nem is „tulajdonságot“ hanem „valamivel bíró“-t jelentő) képzőt, hanem a *szom-jú*-beli *jú*-t ismerem föl, mely nem egyéb mint a testnek mindenféle belső részét (cor, jecur, viscera) jelentő régi *joh* szó (lásd a 305. lapon). A „talg“ mint *fagy-jú*, azaz „fagyott-joh“ tehát szó szerint ezt tenné: „gefrorenes (azaz: keményebb-féle) inneres (inner bestandteil des körpers)“. Nem ellenkezik a *faggyú*-nak e fölfogásával az sem, hogy van *faggyat*, *faggyas* is;

hiszen éppen így van *szomjú*-tól *szomjat*, *szomjas* (ebből: *szom-johat*, *szom-johas*).

Nem az egész *faggyú*-val, hanem a *fagy* előrészszel egybevethető az osztS. *poll*; az ebbeli *pol*-ban ugyanis megtaláljuk az ugor *p_sd*- (= m. *fagy*-) igének a vogul *pol*-szerint az osztjában is várható *l*-es alakját (v. ö. még: osztB. *pulu* „urtica“, osztS. *pōlen*, mely a mord. *palaks*, finn *pollti-aise* „urtica“ szerint szintén a *pod* = m. *fagy*-, mord. f. *pala*- „égni“ igéhez tartozik). Ettől a *pol*- igétől *pol-t* nomen verbalenak vehető, azon *-t* (= ug. *-d*) képzővel (v. ö. finn *kohta*, *kohte* és *kaute*, fent 74. l.), mely az osztS. *-taga* infinitivus-végnek szolgál alapul. Így tehát *poll* csakugyan fordítható „fagyó“ vagy akár „fagyott“-nak s megegyezik alapszavánál fogva a *fagy-gyú*-beli *fagy* (*fagyó*) névszóval.

Félre hagytam most a lp. *puoite*, lpF. *buoide* „pinguitudo, lardum“ szót (Szóegy. 475.), melytől van *puoitak* „obesus, kövér“ (pl. *olbma* ember), — annál fogva, hogy nem tesz éppen „fagy-jú“-t („talg“-ot), s az sem bizonyos hogy *puolte* helyett való. Úgy látszik, hogy az ug. *b_sg*- (*p_sg*-) „tumere“ igéhez tartozik; v. ö. észt *poide* (nom. *poiž*) „vesica“ fent a 442. lapon, és lp. *puoi*, *puojek* szintén „vesica“, azaz „tumidum“.

515. **faj, foj** (acc. *fajt*, pl. *fajo-k* geschlecht, sippschafft, gattung, art, sorte, race, zucht: *kutya-faj*, *eb-faja* hunde-geschlecht; *mend ű fojánék* seinem ganzen geschlechte HB.; *ezen faj emberek* menschen von dieser art; *faj-halak* zuchtfische, *faj-ressző* ablegreis); **fajta** id. (*jó-fajta* von guter art, sorte, *kutya-fajta*, *eb-fajtája*); **fajz-** (*fajzani* fetificare, hecken: *el-f.* degenerare; *fajzat* proles, genimen: *kígyó-f.*); **fajúl-** (*el-fajúl*ni degenerare, entarten); **fajtáz-** (*el-fajtáz*ni degenerare Bton: Tájsz.).

vogK. *puž*: *žajer puž* böses geschlecht (poж) Máté 17, 17.

„*Faj*“-nak értelme: „valamely egyén (pl. ember, állat) mellett álló s hozzá tartozó hasonló egyének csoportja, (ellentétben egy másik egyénnel és csoportjával)“; szorosabb „proles, progenies, stirps“-féle értelme azon alapszik, hogy „hasonló egyéneknek“ főleg a fajos egyének szülöttei tapasztalhatók; végre elvont értelme: „több egyénben tapasztalható egyező tulajdonság“, mely közös fajos egyénre mutat. Ez utóbbi értelemben a *faj* szó szorosan érintkezik a *-féle*-

vel, a mi a. m. *fél-beli* (jó *fajta*: jó-*féle*, ezen *faj* emberek: *efféle* emberek), s ez meg is adja a nyitját a *faj*-nak valódi alapjelentésének. Valakihez „csatlakozó” hasonlók csoportja, ellentétben egy mássikkal“ ugyanis alkalmasan érthető a valakinek „*féle* (oldala, pártja)“ kifejezésen, a mint a finn *puole* „fél“ szónak ily használata mutatja: *miäs-puoli* sexus masculinus, *vaimo-puoli* sexus femininus (tkp. ember-fél, asszony-fél), *juoman-puoli* „getränke“ (minden, a mit inni lehet), tkp. „ital-fél“.

A tkp. „fél, oldal (rész, párt)“-ot jelentő m. *faj* (*fajo*, *fojo*) szót egynek tartjuk magának a *fél*-nek mélyhangú változatának (f. *puole*, oszt. *puül*, m. *fal* = ug. *p_{ng}l_s*, *p_gl_s*) alaprészével (*p_{ng}*, *p_g*), mely a vogulban, *poχ* alakban még magára is fordul elé (lásd a *fal* cz. alatt), sőt a vogK.-ban (*puχ*) egyenesen a m. *faj*-féle jelentéssel is található.

A m. *fajta* tőt *-ka* helyett *-ta*-val alakult diminutivumnak (*fajka* h.) veszem, v.ö. *szunyáta* és *szunyák*, *cselőke* és *cselőte*, lásd *sötét* alatt (351. l.).

516. *fáj* (*fájni* dolere, schmerzen, wehe tun: *fejem fáj*; *fájás*: fog-f. zahnweh, fej-f. kopfweh); *fájdalom* (acc. *fájdalma-t* dolor, schmerz; *fájlal* (*fájlalni* an etwas schmerz empfinden: *fájlalja a derekát*; sich etwas leid tun lassen, bedauern: *fájlalom a halálát*):

finn. *pakko* vis urgens, drang, zwang, not (*ei ole pakkoa siihen* nulla eo urget necessitas); dolor (*rinnan pakko* dolor in mamma ex stagnante lacte; *pään pakko* fejfájás); *pakotta*-violenter cogere, angustia premere; dolore afficere (*päätäni pakottaa* caput dolore tentatur, tkp. „fájtja fejemet“ = fejem fáj); *pakitta*-, *pakaitse*- id.; — *pakkaise* (nom. -ainen) frigus vehemens || észt. *pakita*-schmerzen, unangenehme empfindung machen, drücken, beengen (*süda pakitab* das herz ist beklommen, unruhig); *pakitse*-schmerzen (von druck, andrang der säfte), drang fühlen (*jalad pakitsevad* die füße schmerzen — von engen schuhen, frostbeulen); *pakise*, *pakitse* (n. -ine) eng, drückend; — *pakase*, *pakatse* (n. *pakane*) durchdringend, eindringend, scharf (*p. külm* strenge kälte); kälte (= f. *pakkaise*).

lp. *pakčite*-dolere (*oive pakčit* caput dolet); *pakčes*

FUF II.
228

dolens, dolorem efficiens (*juolke lē p. pes dolet*); *pakčekum* megfájdult | *lpF. bafča-, barčaste-, barčage-* dolere; *barčas* dolor.

vogK. pak- leiden, szenvedni (*šav pakuyx* много пострадать *Máté 16, 21.*) | *vogB. pañlent-*: *mangi pañlenteu* (= *sauvelen*) [azaz: „magunk kínlódunk“: *sauvel-* „sich plagen, leiden“].
osztIrt. pök-, pög- leiden.

zürj. pojgi- mitleid haben, bedauern (*соболезновать*).

Legközelebb áll a m. *fáj*-hoz a *zürj. pojgi*-beli *poj-*, s azután a *vog. pañlent*-beli *pañ-* (e h. *pang-*); ilyen alakból is vagyis régibb *p_sng-*ből válhatott a m. *fáj*-, úgy mint ug. *p_sng_s-*ből a m. *fej* (*teje*), csakhogy az eltűnő nasalis még pótlást nyert a hosszú *á*-ban (v.ö. *hág-* = ug. *k_sng-*; *ág* = f. *onge*; *ád-* és *ad-* = f. *anda-*); v.ö. a m. *sajnál-*, *sajol-*, *sajog*-beli *saj-t* = ug. *s_sng-*, fent 328. l. Az egész *vog. pañlent*-nek, kettős frequ. képzőjével, egy m. *fájlád-* felelne meg (v.ö. *fájdal-m*), az idézett *pañlenteu*-nak „fájládunk, fájdalunk“; a *zürj. pojgi-* szintén frequ. képzésű (*-g* = m. *-g*, ug. *-ng*) = „*fájog-*, *fájga-*“ (v.ö. *sajog-*, *sajga-*). — A *vogK. pak*-ban a már nasalis-vesztett *p_sg-* alak tükröződik; v.ö. *vogK. čak* csecs = f. *säkä* (e h. *sägä*), fent 374. l.; *vogK. jekvem* tánczoló = *vogB. jēgvēm* (a melyben pedig *jēg*-nyilván magashangú mása a *jang-* „forogni, játszani“ igének), *osztIrt. jäg-*, *S. jik-*, *osztB. jak-la* (ez infinitivus-alak, töje alkalmasint *jag-* = *Irt. jäg-*); egészben egyező vele az *oszt. pök-, pög-*, a mennyiben a *vog. pañ-* (s nem *pañ-* v. *poñ-*), *pak-* a vogul vocalisatio sajátága szerint régibb *pañ-*, *päk-* helyett valónak vehető, vagyis a *p_sng-*, *p_sg-*-nak magashangú mását (*p_sng-*, *p_sg-*) tünteti föl. — Szintén a nasalis-vesztett *pög-*, illetőleg *p_sg-* „dolere“ igére vihető vissza a *lp. pakče*, *lpF. bafče-* e h. *bakče-* ige ebben: *pakčes*, *barčas* (*bafčas*) „dolor“ (v.ö. *lp. čuoukes*, *lpF. čuorgas* lumen: *čuouke-* lucere, fent 190. l.); a *pakče*-tő ugyanis = *p_sg-* + frequ. *-sk* (v.ö. *lp. puokče-* 473. l.). — A nom. verbale alakú f. *pakko* megvolt *pakk_s-* igére utal, mely azonban nem lehet egyszerűen = *p_sng-*, *p_sg-* vagyis = *vog. pañ-*, *pak*, meg = m. *fáj-*). Ennek a finnben csak *pank-*, *pak-* felelne meg, illetőleg az észben *pang-*, *pag-*, pedig itt is csak *k*-val való *pak-* van. Ezért a kifejthető *pakk_s-* igében már képző elemet kell fölvennünk, s megfejthetjük a *-k* momentán (intensiv) képzővel, úgy hogy = *p_sng-k-*, *p_sg-k-* (v.ö. finn *sukku* = m. *szako*, vagyis *sukk-* e h. *s_svk-* = m. *szak-* a *szakad-* igében, fent 270. l.).

A fölhozott finn és észl szókban a m. *fáj*-féle („dolor, dolere”) jelentés mellett eredetibbnek látszik az „urgere, cogere, premere” értelem; v.ö. szintígy „frangere” a „dolor” kifejezésére a mord. *serede*- „schmerz haben” és f. *pään särky* „fejfájás”-ban (fent 233. l.). Ezt számba véve, a m. *fáj*- ige rokonságához foghatunk még „premere” jelentésű szót, habár nem használtatik is épen „dolor”-ról. Ilyen a vogB. *poñit*- „nyomni, давить” = vogK. *poñit*- „szorítani” (beengen, drängen, теснить Márk. 3, 9. 5, 31.). Láttuk, hogy a vogulban *mañ*-, *moñ*- (*mañit*- einwickeln, *mañtä* knäuel) változik *muñ*-val (*muñilt*- aufwickeln, oszt. *muñil* knoten, bündel), vagyis hogy szóközépi *ñ* (*ng*)-ből palatalis *ñ* lett (fent a 463. lapon); szintígy a momentán képzésű *poñit*-ból kifejlő *poñ*- „premere” ige utal eredetibb *poñ*- (*pong*-) alakra, mely tehát a tkp. magashangú *pañ*-, *pak*- mellett, a m. *fáj*-nak egészen megfelelő mása. — Talán a finn *paina*- „premere” is keletkezett ilyen módon eredetibb *panga*-ból (*paña*-n át); vagy pedig csak alaprésze *pai*- felel meg az ugor *p_{ng}*-, *p_g*- „premere” igének, s ahhoz még járt *-n* (= *-m*) mom. képző. Az utóbbi fölfogás helyesebbnek látszik: v.ö. *vaima*- és *vaina*- „sentire” = m. *bán*-, fent 450. l.

517. fakad (*fakadni* erumpere, platzen, auf-, aus- v. losbrechen: *könyűk fakadnak szeméből*; *fakadnak a bimbók* die knospen schlagen aus; *sírva, neretre f.* in weinen, in lachen ausbrechen; *meg-f. mérgében*; *fakadás* eruptio, ebullatio, proruptio MA., *fakadék* pustula, vomica); **fakaszt** (*fakasztani* platzen machen: *föl*-, *ki*-, *meg-f.*):

finn *puhkea*-, *puhkee*- *disrumpi*, se *aperire*, erumpere (*fakadni*: *ajos puhkeapi* apostema se *aperit*, fölfakad; *lehti p.* fakad a falevél; *puhkean puhumuan* erumpo in verba, szóra fakadok, kifakadok); *puhkaise*- *perforare*, *aperire clausum*; *puhki* (adv., postp.) *aufgebrochen*, *durchlöchert*, *hindurchgehend*, *durch*; — *pako* (g. *pa'on*) *rima*, *fissura*: *on pa'olla* est *rimosus*; *pakoa*- *rimas agere*, *findi*, *hiscere*; *pakahta*-, *pakahtu*- (*fakadni*: *siemen pakahtuu* semen *progerminat*, *sydän p.* cor *rumpitur*, *suu pakahtuu* sanomaan os *erumpit ad dicendum*).

észl. *puhke*-, *puhkene*- *bersten*, *aufbrechen*, *sich öffnen*, *hervorbrechen* (*ta puhkes naerma* nevetve *fakadt*); — *pagu*

Setälä,
Ään.
280.

(g. *pa'u*) riss, spalt: *uks on pa'ul* die tür ist angelegt (ein wenig offen); *pakata-* aufplatzen, bersten, knospen, ausschlagen.

osztB. *pogin-*, *požni-* bersten, zerspringen: *požnim taga* riss, spalte (трещина), *poškan požnipsa* schuss aus einem gewehre; *požnema-* bersten (mom. *пожыты*); *pogont-*: *pogontipsa* (= *požnipsa*).

№ 49. XIX. 1st.

Még spirans kezdetűvé nem fejlődött a magy. *fakad-*nak mása: *pukkad-*, mely egyszersmind még hangutánzó-féle, míg *fakad-* már csak „kinyilást, ki- v. előtörést” jelent. E szerint *fakad-*, a mennyiben a *pukkad-*nak változata, (v. ö. *pukkan-*), régibb *fakkad-* helyett való, vagyis olyan alakú mind *szakad* (e h. *szakkad*, s továbbá *szarkad-*). Összevet-hetjük a *pukkan-*t alakra nézve a *bukkan-*val is, mely pedig *buk-* (e h. *bukk-*, *burk-*)-hoz s végre mint alapigéhez, *buv-*, *buj-* (= f.-észt. *puge-*) vagyis ugor *b_sg-*-hoz tartozik. Így egyszeriben a *fakad-*beli *fak-*, illetőleg *fakk-*-ban mom. *-k* képzős származékát ismerhetjük föl egy ugor *p_sg-* „platzen, bersten” alapigének, melynek magy. alakja *f_sv-* (*f_sh-*, *f_sj-*)-nak vehető föl, úgy hogy *fakk-* e h. *far-k-*. Ezt a *p_sg-* (= *f_sv-*) ígét pedig meg is találjuk a f. *pako* (e h. *pago*), észt. *pagu* „riss, spalt” szóban, minthogy ez nom. verbale alakú s *pag-* (*paga* v. *page-*) ígére utal; hasonlóképen az osztB. *pogin-*, *požni-*-ban *pogi-*. — A f. *puhkee-*, *puhkea-* (= észt. *puhke-*), e h. *puhkeda-*, a *p_sg-* alapigéből már szint-ilyen mom. *-k* képzővel alakult neutralis értékű *-da* végképző-vel, vagyis *puhkeda-* = *p_sg-k_s-da-*; a mom. (*-hta*) és mom. refl. (*-htu*) végű *pakahta-* (= észt. *pakata-*) és *pakahtu-*-nak is *pakka-* a közvetetlen alapja, = *p_sg-k_s-* (m. *fakka-*, *faka-*); az észt. *puhkene-* teljesen = m. *pukkan-*.

Setülä,
Hänn.
285.

Ide valónak látszik még: zürj. *pot-* „sich spalten, bersten” és votj. *put-* ebben: *putek* spalt, ritze; — *pot-* lehet mom. *-t* képzővel (v. ö. zürj. *sult-* megállani: *sul-*, *sulal-* állani) = ug. *p_sg_st-*; v. ö. votj. *šot-*, zürj. *set-* adni = ug. *s_sg+* + caus. *-t* (fent 275. l.).

~ f. *palo*
Slä; vö.
Karj. Ol.
49.

518. *fal* (acc. *fala-t* paries, wand: négy *fal* közt; kö-
fal murus lapidus; *falaz-ni* mauern):

finn. *puole* (n. *-li*) pars dimidia, dimidium; pars parti oppo-
sita (entsprechender teil, seite: *siltä puoella* ex ea parte, *tällä*
puoella citra, *puolestani* mea ex parte); — *puoliso* conjux,

ehehálfté (feleség) || észt. *pōle* (n. *pōl'*) halb, hálfté, ein teil von zweien; *seite* (*molemilt pōlt* von beiden seiten, *hea pōl'* rechte seite).

osztB. *puñil* seite (*χot-p.* wand, *сѣна*; *veš-p.* wange, gesichts-seite; *p. jii*, *p. azi* stiefvater, *p. anki* stiefmutter): *puñilna* zur seite, neben, bei; *puñila*, *puñla* zur seite, weg (*félre*, *el*) | osztS. *poñal*, Irt. *puñat* seite ((*poñalna*, *puñatna* neben; *poñala*, *puñada* zur seite).

vogB. *pāl*, *pal* hálfté, seite (*jommas pal* rechte seite, *vuarti pal* linke seite: *j. palnel* von rechts; *tā palt* auf dieser seite; *pali felé: kit pali*, *korom pali urtitā kétéfelé*, három felé osztja; *poal* id.: *poalt* bei (*äm poaltem* bei mir) | vogK. *pal* hálfté, seite (*pal-kat* v. *kat-pal* die eine hand, *félkéz*, *χotel-pal* mittag, *jomas pal* rechte seite; *palt* bei: *nan paltan* bei euch).

voj. *pal* seite, gegend; einer von zweien (*pedlo pal* außenseite; *palen* bei seite, nebenbei; *mūd-mūd palti* an beiden seiten; *pal-sin* einäugig, *félszemű*) | zürj. *pöl* seite (*mödla pölö* auf die andere seite); einer von zweien (*P. pöl-sina* einäugig).

mord. *pola* ehehálfté (mann oder frau) | mordE. *pola*, *polaj* id.

V. ö. a *fél* (*fele-t*) czikket. — Alakilag a m. *fal* (*fala*)-hoz legközelebb all a vog. *pāl*, f. *puole*, *pōle* „fél“; az eltérő jelentések összefüggését meg az oszt. *χot-puñil* „wand (*fal*)“, tkp. „ház-oldal“ mutatja. S csakugyan a m. *fal*, épen úgy mint az oszt. *puñil* nem is egyéb, mint a *fél*, *pēle* stb. „halb, hálfté“ és „seite“ szónak mélyhangú párja, felemása; megjegyezhetjük, hogy az oszt. *puñil* is még „halb“-nak vehető ebben: *puñil-azi* „stiefvater“, a mi nyilván inkább „halb-vater“-t teszen, mintsem „seiten-vater“-t (v. ö. a finnben *isä-puoli vitricus*, *äiti-p.* noverca).

Ugor alapalakúl, melynek a vog. *pāl*, f. *pōle*, m. *fal* és oszt. *puñil* megfelelnek, fölvehető: *p₃ng₃l₃*, melytől az oszt. *puñil*, még alig különbözik, s mely más részt *p₃g₃l₃* n át *p₃sl₃*-vá gyengült; v. ö. hogy ug. *ñ₃ng₃l₃*-ból lett oszt. *ñoñil*, lp. *ñaule*, m. *nyál* (fent 407. l.). A m. *fal* (*fala*) tehát legközelebb régibb *fāl* (*fāla*) h. való, a mire a magashangú *fél* is utal (*fele* h. még *fēle* eben: *mi-fēle*, *-fēli*). — Meg kell jegyezni, hogy a vog. *pāl*, *pal* utóvégre a magashangú *p₃sl₃*

hez, azaz m. *fél*-hez is tartozhatnék (úgy mint vog. *kāt* = m. *kéz* 28. l.), *kual*-, *kval*- = m. *kél*- 14.); de tekintve, hogy a magashangú *p_sl_s*-nek ezenkívül vog. *pel*-ben maradt nyoma (l. a *fél* cz. végén), az egyezőleg vogB. és vogK.-ban előforduló *pal*-t bátran eredetileg is mélyhangúnak tarthatjuk. — Szintígy a zürj. *pöl* (e h. *pol*) mélyhangú = votj. *pal*; de ez sem állítható teljes bizonyossággal.

Úgy látszik, hogy az ugor *p_sg_sl_s* „fél, oldal“ is már származék-tő, mert alaprésze *p_sng_s*-val egyezőnek mutatkozik: vogB. *poag* „seite“, vogK. *poχ* id. (*poχne* -hoz; *poχemne* ad me, *tav poχane* ad eum).

Жк. XXIII. 440. 519. *fal* (*falni* verschlingen, verschlucken, fressen: *na-gyokat f.*; *be.f.* devorare, deglutire; *föl.f.* auffressen; *faló* fresser; *falat* (acc. *falato-t* buccella, offa, bolus: *egy f. kenyér*; *falatoz-ni* einen imbiss nehmen):

vog. *pöl*- *falni*; *pöluj*- fölfalni (*täu sak polujistä, äm ruñzel* [ö mind fölfalta, én üres = nem kaptam semmit]; *pül*, *pol* bissen, *falat* | vogL. *puolm* és *pul* bissen.

osztIrt. *pulem*- verschlucken; *pul* stück, bischen | osztB. *pul* bissen, stück (рычок), *pulje* id. (dim.)

cser. *puldoš* offa, frustum (*falat*).

finn. *pala* bolus cibi, frustulum | észt. *pala* brocken, bissen.

lp. *puola* frustum (panis aut alius obsonii).

A m. *fal*- (*falo*-), vog. *pöl*-, oszt. *pul*- (mom. *pulem*-) igével egyező névszó oszt. vog. *pül*, *pol*, f. *pala* csak az igétől valónak látszik, mint képző-vesztett nomen verbale „falat“ értelemben (v. ö. a¹ frustum, frustulum“ jelentésre nézve: *bissen* és *bisichen*). Úgy mint az -m képzős (nomen acti) vogL. *puol-m*, a cser. *puldoš* is *pul*- „falni“ igére utal (v. ö. cser. *šuldoš* szelet: *šul*- szelni; *numaldeš* teher: *numal*-emelni, vinni). — A vog. *pöluj*-hoz hasonló alakú *ñaluj*- „nyalni“ (4o8. l.)

520. *falu* (acc. *falut*, *falva-t*; plur. *falva-k* pagus, dorf; *fol-nagy* = *falunagy*, bíró; -*fa* Dtúli helynevekben: *András-fa*, *Márton-fa*, *Péter-fa* stb.):

vog. *paul* dorf (*p.-kän* gasse, улица, tkp. „dorfplatz“) | vogL.

pajl id. | vogK. *paul*, *pojł* id. (*ušet i pojlet* városok és falvak Máté 9, 35.).

osztB. *pugol* dorf (*pugliñ xo* falubeli ember), (Reg. *po-gol*) | osztIrt. *pūgot*, S. *pūgol* id.

A m. *falu*-nak teljes töalakja *falva* a *tetre* (*tetű*), *nyelve* (*nyelv*), *szíve* (* *szilve*)-félékhez sorakozik, s e szerint régebb *falva*, *fal*, *m*, helyébe lépett (v. ö. *kígyó*, *velő*). De ugyancsak a teljes *falva*-nak utódja *fol* a *fol-nagy* kapcsolatban, meg *fa* helységnevek végén; az alakcsontulás ezekben szintolyan mint *bel* (*bel-ment*) és *-ba*, *-be*-ben = *belé*. — A *falva*, illetőleg *fal*, *m*, -beli *-m*, végképző (mely értéke szerint nélkülözhető is: lásd *tő* alatt 228. l.) nem járult még a vog. oszt. *paul*, *pugol*-hoz, mely rövid végvocalissal kiegészítve *p_gl_s*, azaz a m. *falva*-beli *fal_s*-nak felel meg; arra nézve, hogy *fal_s* a *p_gl_s*-beli *g*-t végképen elenyésztette, v. ö. *tele*, *tel*-ni = vogK. *tagle*, *taul*- (fent 203. l.).

Meg kell ugyan engedni, hogy a kisebb-nagyobb „csoport” házat és lakó népességet jelentő *falu*-nak alkalmas etymonja ez: „sokaság (menge, haufen)“, miszerint még a f. *pajlo* (e h. *pajlo* = ug. *p_gl_s*) „multum, magnus numerus“ is csatlakozhatnék hozzá (s vele együtt cserM. *pülä* „sok“, Szóegy. 480.). Hiszen a gör. πόλις-, szkr. *puri* „város“ is nyert ilyen magyarázatot („fülle“, indog. *par-*, gör. πᾶλ-, πᾶς-, v. ö. πολύς-, πολλοί, lásd Curtius, Gr. Etym. 82. l.), sőt a ném. *dorf*, gót *thaurp* is (= lat. *turba*, Curt. 226. l.). De másrészt szinte még bizonyosabb, hogy egyszerűen „helyet“ jelentő szót nem egy nyelv „néplakta hely“-féle praegnans értelemben használ (pl. a szláv *město* „hely“ a tótban, lengyelben „város“-t teszen, *mesto*, *miasto* alakban; v. ö. ném. *stadt*, tkp. *statt*, meg *ort*, *ortschaft*, s a magyarban is *helység* meg *Új-hely*), s csakugyan a *falu*-nak illetőleg a vog. oszt. *paul*, *pugol*-nak ezen utóbbi (t. i. „hely“-féle) etymonja inkább látszik elfogadhatónak, ha még számba vesszük, hogy *paul*, *pugol* ellentétben áll a „bekerített“ *uos*, *uš*, *voš* „várossal“ (szlávul *gorod*), a mi annak egyszerű (nem védett) „telepedés“-féle értelmére utal, mely alkalmasan a „hely“-szóval fejezhető ki. De így is csatolhatunk az északi-ugor *p_gl_s*-hoz valamit a finnből, t. i. a *paikka* „stelle, platz, ort“ szót, a mennyiben ez **pajlikka*, *paljikka* h. valónak vehető, s a *p_gl_s*-nak megfelelő **pajla*, *palja*-ból dim. *-kka*-val alakultnak látszik (úgy mint *kannikka*: *kanta*).

Fr. XXI. 289. 521. **fan** pubes (*fanos* pube praeditus; haarig, faserig: *fanos eb*, *f. répa*; *fanosod-ni* megszörösödni):

vog. *pun* „szőr“, haar (pili), wolle, kleine federn, flaum.

osztírt. *pün* wolle (*rau pün* flaumfeder): *pünañ* wollig, haarig | osztB. *pun* és *puniñ* id.

mord. *pona* haar, wolle (*fkä-ponasa* egy-szörben = egy-szörű, egyazon színű; *selmä-ponat* augenwimper): *ponau* haarig, wollig | mordE. *pona* és *ponav* id.

cser. *pun* pluma, pili | cserM. *pon*, *pun* id.

Fölismerhető a *pun* „szőr“ szó még a cser. *punušk-*, *ponošk-* „penészesedni“-ben, tekintve hogy a mordvin nyelv *penem-* v. *pinem-pona* (*penen-p.*)-nak, azaz „kutya-szőr“-nek nevezi a „penész“-t; e szerint cser. *punušk-* tkp. „szörösödni“, v. ö. az *-šk* denom. képzésre nézve cser. *šede* haragtól *šedešk-* haragudni. (NyK. X, 24). — De még a finnben is fedezhetjük föl az ugor *p_un* „szőr“ szót, habár e jelentését („szőr“) már egészen elvesztette, t. i. ebben: *puna* „rubedo, rubor“ és „ruber“ (*puna-poski* facies rubida, *puna rinta* rotbrust, rotbrüstchen stb.); *punaise* (n. -*ainen*) „ruber, rubidus“. A jelentésnek („ruber“) ezen teljes eltérése úgy magyarázható, hogy *puna* a finnben először is az eredeti „szőr“ értelmet fölváltotta ezzel: „szín, (color, farbe)“, úgy mint a most „szőr“-re használt finn *karva* szó egyszersmind „color“-t teszen (*mitä karvaa* cujus coloris, *mustaa karvaa* nigri coloris; *karvaise* „pilosus“ meg „colorem referens, színű“), v. ö. mord *fkä-ponasa*; azután meg a „szín, color“ jelentés megállapodtával a *puna* szó lassanként csak a „piros színt“ jelentette, mint valamely *xx²* *ээчыгъ* való kiváltképen tetszetes színt; v. ö. hogy az oroszban *краса* „szín, szép szín“ (*краска* color, *красить* színezni, festeni)-hez tartozó *красный* nem csak „színezt“ vagyis „szépet“ teszen (к. день szép nap, szép idő, красная девица szép leány), hanem egyszersmind és főleg „ruber“-t is jelent (красное вино vörös bor, к. дерево vörös-fa, rotholz; *красить* vörösödni, pirulni); szintígy megfelel a zürj. *görd*, votj. *gord* „ruber“ a finn *korza* (e h. *koreda*) „ornatus, decorus, elegans“-nak. De még meg is van a finn *puna*-nak eredetibb „color“ vagy akár még „szőr“ jelentésének egy kis nyoma ebben az észti szólásban: *nemad on ühte puna* v. *nende punad lähevad ühte* „sie haben gleiche gemütsart“, a mennyiben ez szószerint így hangzik: „ők egyazon *puna*-ba vannak“ v. „az ő *puna*-jik egybemennek (egyeznek)“ — a mi igen jól fejthető meg, ha a *puna*-t „szín“

v. „ször“-nek fordítjuk, miszerint ez a szólás tkp. ezt tette „ők egyazon színűek v. szörűek“, azaz „egyféle emberek“.

522. **far** der hintere, hinterbacken, hinterteil (*ökör fara*, *hajó v. kocsi fara*; *farba rúgni*; adj. *faros*);

fark (acc. *farka-t* cauda; hinterteil: *kinek szekere farkán ülsz*, *annak nótáját dúdold*; adj. *farkas* caudatus; mint subst. „lupus“);

furkó dickes stockende, endknoten (Tájsz.: *minden Nr. XXIII. 3. botnak végén a furkója*); adj. **furkós** (*furkós bot* knoten-stock, knüppel);

farcsok, **farcsik** (uropygium MA, hüfte: *farcsok-csont* csipő-csont Székl.: Tájsz.); Bécsi cod.-ben *farcsok*, Münch. cod.-ben *farcsok* és **foresok** („femur, lumbi“ értelemben); **farcsika** coxa, coxendix MA. (csipőcsont Tájsz.):

vogK. *pari* zurück, gegen (*pari joxtem* vissza-jövéen, *возвратясь* Máté 25, 27., *laves tarane pari* mondott neki vissza, felelt neki, *сказавъ ему въ отвѣтъ* ib. 3, 15.) | vogB. *pär* (*pärr*) zurück: *p. minēm* visszamegyek, *p. tātēm* visszahozok.

osztIrt. *pir* das hintere, vergangene: *pira* zurück, *pirna* hinten, nach, nachher, *piretta*, *pirivet* von hinten; *pir-öt* das vorige jahr.

zürj. *bör* das hintere (*jur-bör* genick, tkp. kopf-hinteres): *börin* hinten, nach (*b. munn* nachgehen, folgen), *böris* von hinten, nach; *bör* (e h. *börö*) zurück; *bara* (P. *böra*) wiederum, aufs neue (megint); — *böz* cauda || votj. *bör* das hintere (*bör-ulan pu* steuerruder, *bör vilaz* am ende, zuletzt): *böris* von hinten, hinten nach; *börä* nach; — *biz* cauda.

finn. *perä* pars postica (pl. *puppis navigii*, *podex animalium*), *extremum v. infimum rei* (*perä-lauta* gubernaculum, *perä-puoli* *podex*, *perä-tuuli* *ventus secundus*, *asian perä* *fundamentum rei*); *perään*, *perästä* nach (*tule perääni* *veni post me*, *vuoden perästä* *post annum*); *peräkkähä* (n. *peräkäs*) *faros*, *nagyfarú*: — *persehe* (n. *-se'*) *natis*, *podex*; — *pursto*, *pyrstö* cauda *piscis* (*pyrstö-tähti* *cometa*) ||

észt. *pära*, D. *perä* hinterteil, das hinterste, letzte (*käle-p.* zungenwurzel, *laeva-p.* hintersteven des schiffes, *pära-söl'* mastdarm, végbél): *pärast* nach; *päraka* (n.-kas) sehr dick (= f. *peräkäs*); — *perse* podex; hinterster v. unterster teil, ende, boden (*adra, laeva p.* hinterteil des pfluges, schiffes, *katla p.* boden des kessels).

mord. *pila, pula* schwanz; stiel, schaft | mordE. *pulo* schwanz; zopf, haarflechte.

eser. *poč, pōč* cauda (*puš-poč* gubernaculum): *počes* post, a tergo, postremo; — *pošt*: *pošte* post, a tergo (*pošte*kse qui post est, subsequens) | eserM. *pač* cauda: *pačes* postremo; *pašt*: *pašte* post, a tergo.

Mindenek előtt a fent kitett magyar szók egybefoglalását kell igazolnom. A m. *fark* eredetére nézve MNySzótára csak azt jegyzi meg, hogy „némelyek szerint a. m. *forgó*, magashangon *fürge*“; de már a „szekér *farka*“, a „kocsi (v. szán) *fara*“ mellett, világosan mutatja, hogy a *fark* „cauda“ nem egyéb mint szorosb értelmű *far* „utórész“ (v. ö. finn *takala* „locus posticus“ és *kalan takala* „cauda piscis“; v. ö. oszt. *teg*, vog. *lej* „cauda“ és m. *tegnap*, l. fent 198. l.; v. ö. finn *hätä* „cauda“ és *hämässäni* „post me, pone me“); még pedig *fark* (teljes tö: *farka*) a *far*-nak -k képzős dim. alakja (v. ö. *torko* és vog. oszt. *tur*, fent 244. l.; v. ö. *telke* 243. l.). Még megjegyezhetjük, hogy a **fartol**-ige = *farol*-; a *fartol*-beli *fart* pedig alig lehet más mint a *fark* nak változata (*k:t* cserével, v. ö. a *sötét* e h. *sölék* 351. l., *nyuszt* és *nyuszká* 426. l., *szunyáta* és *szunyák*), s így itt a *fart* (illetőleg *fark*) csak azt teszi, a mi *far*. — „Caudatus (*farkas*)“ a „lupus“-nak neve a lapp nyelvben is (*seipek* *lupus*: *seipe* cauda) s a finnben is az ily jelentésű *hännäkäs* a „lupus“ epithetonja. Nem kell tehát a m. *farkas* „lupus“-t a szkr. *vrka-s* (*varka-s*)-hoz kötni; de a mord. *virgas*-val sem lehet semmi köze (Szóegy. 486.). — *Furkó* szintén dim. képzős származék *fur* = *for*, *far*-tól (v. ö. *forcsok*, *farcsok*); v. ö. *tarkó* (és *taraj*, fent 183. l.), *tönkö* (és *tönk*, l6. lásd 232. l.), *bunkó* (474. l.); a *fark*-hoz tehát éppen úgy áll *furkó*, mint *tönk*-hez *tönkö*. Mint az egy rendesen „vastag testrészt“ jelentő *far*-nak diminutivuma a *furkó* igen jól teheti azt a mit teszen („vastag vég“, v. ö. hogy finn *peräkäs* „faros“ = észt *pärakas* „igen vastag“); amúgy sincs alapja azon ráértelmezésnek, hogy *furkó* „tkp. olyan bunkó a boton, mely át van *fürve*“. A *farcsik* szót eddig úgy fog-

Nr. 24.
241.

ták föl, hogy az *far-* és *csík*-ből álló compositum (Kresznetrics, MNySzót., Ballagi); a *csík* utószót a különben hosszú *í*-vel ejtett (de nagyon távol eső tárgyat, t. i. bizonyos halacskát, bizonyos téstát, s végre vonalt jelentő) *csík*-hoz csatolták, ennek még azt a jelentést adván, mely az egész *farcsík*-ot illeti: „a madarak farának csúcsa“ (Ballagi, s szintígy MNySz., csakhogy még hozzá teszi: „szokottabban: *farcsík*“); sőt, a mi még különösebb, a különvaló (bár más jelentésű) *csík*-nak ejtését fogván rá a *farcsík*-nak utórészére is, e szót a közvetetlen kútfők ellenére, melyek pedig *i*-t és *í*-t megkülönböztetnek, *faresík*-nak írták (holott Sz. D. *fartsík*, Kreszn. *far-csik*, Sándor I. *fartsík*). Pedig könnyen megtehetjük, hogy a *farcsík* csak változata a régebb emlékekben előforduló s mai nap is hallható (a székeleyknél) *farcsok*, *forcsok*-nak, s meg lehet jegyezni, hogy itt (*č*, *š* mellett) az utószótagbeli *o*-t épen úgy váltotta föl a rövid *i* mint ezekben: *kacsint* (*kacsont*: *kacsongat* mellett), *hamis* (rég *hamos*, *hamus*), *lapis* (Gömör, Orm.: *lapos*). A *farcsok*-nak teljes töje *farcsoko* e h. *farocsoko*, két dim. képzővel alakult (*farocso-ko*), ugyanazon két képzővel, melyet a legközönségesebb magyar dim. képző *-cska* is foglal magában; s e szerint *farcsoko* (*farcsok*, *farcsík*) nem egyéb mint *farocska*, azaz ennek történetesen más önhangzó elejtésével támadt változata; megmaradt végönhangzójával a képezhető *farocska*-nak egészben megfelelő alak *farcsika*.

A m. *far* (*fara*, *foro*, *furo*)-nak megfelelő mélyhangú ugor alakul föl kell vennünk ezt: *p_rr_s*; folytató képzés nélkül meg is van ez, csak *r*: *l*- cserével, a mord. *pila*, *pula*, E. *pulo*-ban; — a finn *pursto*-nak *-sto* képzője alkalmasint *-s-ko*, *-ks-ko* helyett való (v. ö. *puole*-tól *puolisko* hálfta, fél-darab; *koi* tinea-tól, *koisi*, *koisa* mellett: *koisko*), s így a magy. *-cs-ka* másának mutatkozik (vagyis f. *pursto* e h. *pur-ks-ko* = m. *far-cso-ka*, *far-csi-ka* = *farocska*). Ezzel el is ejtjük a fent (465. l.) kimondott sejtelmet, hogy f. *purste* (*pyrstö*) talán a m. *borzad*-, *berzed*- finn rokonaihoz fogható. Ennek a finn *pursto*-nak felemása, az alapszóbeli *r* elnyomásával a cser. *pošt* (e h. *por-št*., v. ö. cser. *košt*- fájni = cserM. *karšt*-, s így az ettől elválaszthatatlan cser. *poč* is e h. *porč*, vagyis = m. *farcso*-[*ko*], f. *purs*-, *purks*- [to]. — Magashangú változat, *p_rr_s* = *far* mellett, *p_rr_s*: finn *perä* (ész. *pära* e h. *pärä*), vog. *pär* (mint lativ-féle adv. „vissza“ kopott végű alak = vogK. *pari* e h. *päri*, melynek vég *i*-jében benne rejlik a lativrag), oszt. *pir*. A zürj.-votj. *bör-röl* nem mondható egész bizonyossággal, vajjon *p_rr_s*-hez tartozik-e vagy *p_rr_s*-hoz; az utóbbit ajánlja némileg zürj. *bara* a zürjP. *böra* mellett, meg az, hogy a zürj.-votjákban *ö* gyakran *o*

helyébe lépett (l. fent a 66. lapon). Egyébiránt *bör* mellett zürj. *bőž*, votj. *biž* „cauda“ e h. *börž*, *birž* = cser. *poč* e h. *porč*, (v. ö. *hárs* alatt 89. l.: zürj. *kirs* és *kis*, zürjP. *kirc* és *kis* „kéreg“; *töröl*- alatt: votj. *čuč*-, zürj. *čiški*-, 235. l.).

523. fasz penis, membrum virile.

lp. *puoča* penis, membrum genitale virile.

Szóközépi *sz* a magyarban rendesen eredetibb *sk* helyett való (v. ö. *kosz* = f. észt. *kosku*, *koske*; m. *köszön*:- f. *käske*;- m. *tosz*:- zürj. *točki*-), s így a *fasz* (*faszo*) tőnek ugor alakjául vehető föl: *p.sk*-, vagy még ennél is régibb *p.tk*-, (v. ö. *tosz*- alatt; f. *solke*- e h. *totke*-; *köz* alatt, 49. l.: f. *keske* = ug. *kžtk*;- *kese*rű alatt: f. *katkera*). A lp. *puoča*, mely e h. *p.ča* (v. ö. *puore* bonus = f. *para*; lp. *juolge* = f. *jalga*, cser. *jol*), a *p.sk* alakra vihető vissza, illetőleg ebből átvett *p.sk*-,ra (v. ö. lp. *čakča*, *čafča* = f. *syksy*, m. *ősz*). — Ugyancsak a kifejtett eredeti *p.tk* alakot még megtaláljuk a finnben, a „penis“ elnevezésére teljesen alkalmas jelentéssel: *putke* (v. *putki*) „caulis cavus“ (v. ö. ném. *rute* „vessző“ ily elnevezésűl); az észtben ez a szó *putke* (n. *putk*) v. *putka* (n. *putk*) „csövet“ tészén, s nyilván vele egyezők (még pédig a *p.sk* alakhoz csatlakozva): mordE. *počka* „röhre, spule“ (*poršén počka* bärenklau, *Heracleum sibiricum* — észtül is: *karu putke*); cser. *puč*, *poč* „síp, kürt“ (*tar-p. pulverhorn, pualtem-p. „fuvó-p.“*, *trombita*).

Ide valónak látszik még vogB. *voži* „membrum virile“ (Szóegy. 487.); de ellenkezik ez egybevetéssel, hogy a vogulban szókezdő *v* különben nem váltakozik *p*-vel, s nem felel meg magy. *f*-nek. — A votj. *puz* „ei, hode“ szót nem lehet a m. *fasz*-hoz fogni, mert a zürjében megfelel annak *poz* „nidus“ = f. *pesä* (l. *fészek* alatt).

524. fáz (fázni, pr. 3. fázik frigere, algere: fázom es friert mich): lásd a fagy cikket (513. sz.).

fazék: f. *pata* (Lék Jemín, Simonov: A m. nyelv II. 157.)

525. fed, főd (fédni, fődni tegere, velare: be-f. zu- decken, el-f. verdecken: fődő deckel: fazék-fődő; fődél, fődél, acc. fedél-t v. fedele-t deckel, decke, dach):

vogB. *pänt*- (*pämt*-) decken, bedecken *päntil* dach; *päntkät*- sich verschließen, zugehen (*aui täki päntkäti* die

vog. *voši*
Nk. XXI. 325.
Nr. XIII. 445.

FUT.
6: 120

tür geht von selbst zu) | vogL. *pänt*- decken (*jep p.* zudecken, zuschließen): *päntl* dach | vogK. *pant*- verschließen, zumachen (Máté 23, 13. 6, 6. *av tóv pantem* затворивъ двери), *pänt*- (Márk 4, 19. *päntim patti* заглушаемъ, tkr. „fedve ejt“).

zürj. *pödl*-, *pödlal*. verschließen, zumachen; P. *pödan*- *gor p.* ofentüre (печная заслонка).

finn. *peittä*- tegere, velare, abscondere (*peittehe*, n. *peite*' tegmen, velamen; *peitto* latebra: *on peitossa* ist verborgen) | észl *peita*- (pr. 1. *peidan*) verstecken, verbergen, verwahren (*peit*, g. *peidu* versteck).

lpF. *bäitte*- verdecken, verbergen (*bäitos*, *beitus* deckung, versteck); *bäittaše*-, *bäittale*- id. (frequ.).

Teljesen egyező szótök: vog. *pänt*- és m. *föd*-, *fed*-, Zürj. *pöd*- (a *pödan* n. ag. „födö“ meg a *pödl*-, *pödlal* frequ. alakokban); azaz a vogulban, mely általában csak kemény dentalis explosívával él, *pänt*- e h. való: *pänd*-, s ennek szabályos mása, nasalis-vesztéssel, a m. *föd*-, Zürj. *pöd*- (v. ö. *had* = vog. *kant*, *χont*-, m. *kedv*: vog. *känti*in). De már a f. *peittä*- nem egészen ugyanaz a mi *föd*- (*föd*-); mert annak eredetibb alakjának *pejtä*-t kell tartanunk (észl. *peita*-), mely pedig megfelelő m. *föt*- (*föte*-)re utal. S csakugyan fölismerhető még ilyen, a *peittä*-nek megfelelőleg *t*-vel való *föt*- „tegere“ ige a *feteke*, „niger“ szóban (v. ö. „niger, obscurus“ jelentésű szót szintén „tegere“ igétől: m. *sötét*, Zürj. *šöd*, lp. *čappet*, fent 350. l.). Ha már most egybetartjuk az e szerint különböző végű vog. *pänt*- (*pänd*-), m. *föd*- és f. *peittä*- (*pejtä*-), m. *fet*- igetöket, melyek pedig mégis csak egybetartozók, világosan azt látjuk, hogy ezek csak különböző képzővel alakult származéktök, melyeknek alapigéjük a *pejtä*-beli *pej*-ben rejlik. Ez utóbbinak ugor alakjául fölvehető: *pšg*- (v. ö. 260. l. finn *heittä*:- ug. *tšg*-tól; 353. l. finn *seittä*:- ug. *sšg*-tól), s jelentése nem lehetett más mint ugyancsak „tegere“, minthogy a vog. *pänt*- (*pänd*-), m. *föd*-nek *-nd* (m.-d) képzője tudvalevőleg frequentativ értékű. A f. *peittä*- (*pejtä*-), m. *fet*- tö meg a *pšg*- igéhez járult momentán (intensív) *-t* képzőt tüntet föl. Még meg kell jegyezni, hogy a vog. *pänt*-nek mellékalakja *päntt*- is még első *n*-jében az alapigéhez tartozó, bár a képzőhöz assimilált consonanst tartott meg (*pšg-nt*-). Természetesen a m. *föd*-nek is kellett régebb *fšv-d*- v. *fšj-d*-féle alakon átmennie (v. ö. a szintezen képzésű, s szintoly röviddé vált *szid*- igetöt, 285. l.).

A kifejtett ug. *pöd*- „tegere“ igeinek egyéb nyomai (a m. *feteke* és oszt. *piñ*-n kívül):

finn. *piile-* (*pī-le-*) „se occultare“ (innen: *piilo* „latebra, versteck“, v. ö. „rejtteni: rejték“).

f. *pimeä* (e h. *pimedä*) „obscurus, tenebrosus“ = zürj. *pemid*, votj. *pejmit*, *peñmit* id.; — *pimedä* mint nom. verbale közvetítő *pime-* = *p:g-m-* igétől, olyan alakú mint f. *tyrmeä* (*tyr-me-dä*, lásd *dermed* alatt, 249. l.) vagy *pelmeä* (447. l.). De a votj. *peñmit* megelőző *pelmit*-re utal, s így az sem lehetetlen, hogy a f. *pimedä* közvetlenül *pilmedä* h. való, s *pil-* alaptőjével a *pilve* „nubes“ szóhoz csatlakozik (lásd a *felhő* cikket).

526. **fegy** (*fegyni*; *meg-fegyni* corripere, increpare, arguere, pl. si peccaverit in te frater tuus, *feggyed meg őtet* increpa eum; *ki fegy meg engemet a bűnről* quis arguet me de peccato Münch. cod.; *megfegyem őket* corripiam eos Bécsi cod.); **fegyed-**, **fedd-** (mikor ilyen beszédekkel egymással *fegyedeznének* Ers. 209; *az tolvajok es fegyedeznek vala hű reá* Jord. 448; *megfeddi e világot bűnről* arguet mundum de peccato, *megfeddi vala* increpabat Münch. cod.; *fegyédelém, fegyélém* increpatio, disciplina Bécsi c.):

lp. *pälke-*. *pälkače-* rixari, objurgare.

cser. cserM. *pelešte-* loqui, verba facere.

Lásd a *felesel-*, *felel-* cikket. — Tekintve, hogy a *fegy-* (*fegye-*) ige, régi használata szerint, szintén csak bizonyos praegnans értelemben vett „szólást“ jelent (v. ö. *szid-ni* és *szó*, ug. *s:g-*, fent 295. l.), egyszeriben sejthetjük, hogy ahhoz a *fele-sel-*, *fele-l-beli fele-* ige (= cser. *pele-*) ugyanoly viszonyban áll, mint *jegy-hez jel*, vagy *fül-hez a figyel-beli figy*; azaz, hogy *fegye-* régibb *felgye-* h. való, az eredeti *p:lg-* (lp. *pälke-*) alakból, mely másrészt *fele-vé* is fejlődött.

527. **fehér**, **fejér** albus:

lp. *päjés päjok* albus (*päjés kistah* weisse handschuhe).

V. ö. a *fény* cikket. Az ott kimutatott ug. *p:g-* (f. *päj*) „splendere“ ige megvan a *fehér*, *fejér*-ben mint *feh-*, *fej-*. E szerint a *fehér* utórészében nom. verbale-képzést látunk, azaz azon, bár csak ritka biztos példában mutatkozó, deverbális <ár, ér n. agentis-képzőt, mely állandó hosszú á, é vocalissal van, pl. ezekben: *buvár* „mergus, urinator, vízben buvó“

MA.; *vezér* dux, ductor MA.: a *veze-t*-beli *veze-* alapigétől = f. *vedä*; *csiszar* machaeropoëus, armorum faber, politor MA., PPáp.: a *csiszol*-beli *csiszo-* alaptótól, v. ö. *csisza-kő*; *kajtar* tilalmasban járó Tájsz., mindent föl kutató (macska, kutya) Nyelvőr IV, 427.: v. ö. *kajtat-*, *kutat-* és *kutlog*, fent 73. sz.; *tündér* praestigiator, qui se in varias species transformat MA.: *tünd-* = *tüned-* frequ. igetötől; *csapodár* SzD., *csapondár* Sámbar: *csapod-* = régibb *csapond-* tötől, v. ö. *csapodi*, *csapdi*. Kétség nélkül ennek az *-ár*, *-ér*-nek alaprésztét teszi a *-j_s*, *-j_s* főleg nom. agentis-képző (v. ö. *tolraj*), úgy mint a *sötét*, *szunyák*, *félénk*, *serény*-beli *á*, *é*-vel való képzőalakoknak, úgy hogy pl. *vezér* (*vezére*) ebből lett: *vezej-re*, *vezeje-re*; figyelmet érdemel erre nézve *csiszar* (*csiszoja-r*) mellett *csisza* (*csisza-kő*) e h. *csiszaj*. Az *-r* utóképzőre nézve egyelőre csak a *kesere* (= f. *kalkera*, fent 24. l.), *csukro* (*csukoro* 378. l.), *domboro-* (*domboró* e h. *domboro-vo*) névszótökre utalunk. E szerint *fehér* (*fehére*) e h. való: *fehej-re*, *feheje-re*, tkp. „splendens, splendidus“.

Mk. XXIII. 442.

528. **fej**, **fő**, **fē** (acc, *feje-t*, *fő-t* caput; summum, apex [extremum, origo]; principalis, praestans: *búza-fej* spica, *arista tritici*, *nyereg-fej* sattelknopf, *kút-fő* v. *fej* fons, quelle, *Szala-fej* fons fluvii Szala; *fő-hely* locus capitalis, *fő-ember* magnates, *fő-dolog* hauptsache, *fő-város* hauptstadt, *fő-képen* praecipue, praesertim; — adj. *fejes* capitatus: f. *káposzta*, f. *szeg*, f. *bot*; — *fejez-ni*: be-f. recapitulare MA. [= zum schlusse zusammenfassen = beschließen, endigen]);

fel, **föl** (summum: *tej-föl* summum lactis, flos lactis; *fölébe*, *fölibe* in summum ejus: *fölibe teszi* superponit; *fölöz-ni* summa carpere; *meg-f. a tejet*; *fölös* superfluous, numerosus; *föl-szél* aquilo, boreas [opp. *al-szél* auster MA.], *föl-* v. *fel-föld*, *-vidék* [opp. *al-föld*]; **fölső**, **felső** superior, supernus [opp. *alsó*]: f. *ruha* oberkleid, f. *város* obere stadt; — **fölött**, **felett** super, supra (*fölöttem* über mir, *a ház fölött* über dem hause); **fölül**, **felül** [*fölyül*, *föllyül*] von oben, oberhalb (*házamon f.*; *fölül-ről* von oben her); **föl**, **fel** sursum, hinauf, auf- (*föl s alá* auf und ab, sursum deorsum; *föl-menni* hinaufgehen, *föl-emelni* aufheben):

finn. *pää* caput (hominis, animalium); extremitas, finis

cacumen (*sormen pää* apex digiti, *ohran pää* spica hordei, *päästä päähän* ex initio in finem); praecipuum (*pää-asia* hauptsache, *pää-kaupunki* hauptstadt); — *päällä* supra (*katon p.* auf dem dache), *päälle* -ra, -re (*katon p.* auf das dach), *päältä* -ról, -röl (*katon p.* vom dache herab); *päällise* (n. *inen*) supernus, quod supra est (pl. flos lactis; *päällisvaate* vestis exterior, oberkleid; *päälliseksi* obendrein) || *észt. pea* (*pā, pē*) kopf, haupt, gipfel, oberes ende, spitze, vorderende; ähre; — *peal* (*pea peal* auf dem kopfe), *peale* (*laua p.* auf den tisch), *pealt* (*p. vātama* zusehen, von oben ansehen).

mord. pe ende (*vajgel-pe* „stimm-ende“, werst): *peftemä* endlos | *mordE. pe* ende (*valgej-pe* werst).

lp. paije supernus (*p.-sāmeh* fölső, hegyi lappok): *paijeb* superior; *paijas* auf, aufwärts, hinauf; *paijet*, *paijelt* von oben; *paijel*, *paijelas-* (*paijelasat* super te); *paijane-* surgere, ascendere | *lpF. bagje* supernus (*b.-olmaj* „fölső ember“, berg-lappe), *bajeb* superior; *bajas* auf, hinauf (*b. mannat* föl menni); *bagjel* über (*muo oajve b.* über meinem haupte); *bagjeli*, *bagjelass-* (*im valde bagjelassam* ich nehme es nicht über mich, auf mich); *bagjane-* ascendere.

vogl. poñq *vogL. pāñ* caput (*jāni pāñ* „nagy fej“, herr, beamter; *pānk* id. (*kānt pānke-kum* hadnak főembere, vezére) | *vogK. pank* id. | *vogB. poñ*, *ponk* id. (*poñ-sau* kopfhaut).

osztIrt. pāñ finger, zehe (*kēt-p.* finger, *kur-p.* zehe; *āna-p.* daumen).

votj. puñ ende, gränze | *zürj. pom*, *P. pon* id. (*pomöz* bis zu ende; *pomlöm*, *pontöm* endlos; *pomal-*, *ponal-* endigen, vollenden).

Úgy mint a f. *jää* jég-nek *j:ngs*, a f. *pää*-nek ugor alakja *p:ngs*; a magyarban bizonyosan valamikor *fege*-nek hangzott e szó (v. ö. *jege* = ug. *j:ngs*, f. *jää*), s ennek *g-jét* még bele esett az eredeti *g*-nek szokott gyengülésébe (azaz *fege* lett: *fehe*, illetőleg *feve*, *feje* = *fő*, *fej*), vagy pedig a *p:ngs* alapalak mellett támadt elég korán nasalis-vesztett mellékalak *p:g:s*, melyből a m. *fej*, *fő* változott el (v. ö. *nő* = ug. *n:ngs*, 401. l.). Az eredeti *p:ngs*-hez legközelebb állanak a vog. oszt. alakok: *pānk*, *pāñ*, *pank* (e h. *pānk*, v. ö. *vogK. kav kő*, *kat kéz*), s szintígy oszt. *pāñ* (e h. *pāñ*), s

vogB. *poñ* (e h. *pañ*, *pāñ*). Nyilván csak egyféle, még pedig magashangú alakja volt e szónak az ugor alapnyelvben, a mint az egyezőleg magashangú m. *fej*, mord. *pe*, finn *pää* mutatják. Mélyhangú alakot épen csak szon ugor nyelvekben találálunk, a melyek különben is az eredeti magashangúságot nagy részben elhagyták: votj. zürj. *puñ*, *pon*, *pom* (az *ñ*: *n*: *m* nasalis-cserére nézve v. ö. *szag* alatt votj. *zññ*, zürj. *zñ*, s *kanál* alatt zürj. *gum* = vog. *kön*-, m. *kan*-); lp. *paije*, lpF. *bagje* (azaz: *ba'je*).

Minthogy az ug. *pꞑngꞑ* (*fej*) szónak jelentése a finnben (*pää*) „caput” és „extremitas, finis” (a mint hiszen a magyarban is van *láb-fej*, *kéz-fej*, *kút-fő* stb.), s a mordvinban (*pe*) meg a zürj.-votjákban (*puñ*, *pon*) csak is „extremitas, finis”, azt tartjuk, hogy elsőben ez utóbbit („vég”) jelentette a szó, s csak azután szorosabban az „ég felé való véget (oberende)” = „caput”. Innen az „oberteil, oberraum, oberfläche” jelentése: lp. *paije*, *ba'je*, f. *päällä* (e h. *päälnä*, a *pää*-nek adessivus-ragos alakja), és a m. *föl* (*fölö*) tő, melynek épen úgy mint a megfelelő lp. *paijel*, *ba'jel*-nek (ezekben *paijel-t*, *paijelas*, *bagjeli*, *bagjelass*-) vagy a *päällä* (azaz *pääl-nä*)-ból kiváló finn *pääl*-nek az egész *fej*, *fő* (*paije*, *pää*) szó teszi alapját, s mely e szerint régibb **fevel* (*fehel*) alakra utal. Megjegyezhetjük, hogy a mordvin is „caput” jelentésű szóval él a „*rajt*, -*ra*, -*ról*” kifejezésére (*prea*, *pꞑa*: NyK. XIII, 36), s az oszt. *oxtena* „*rajt*” nyilván *ōx* „caput”-hoz tartozik.

Szóegy. 491. még a *fej* (ug. *pꞑngꞑ*)-hez számítottam: cser. *vuj* „caput” és „finis, extremum”. De kétséget támaszt a *vuj*-nak mélyhangúsága, holott a cseremisz nyelv eredeti magashangúságot általában meg szokott őrizni; meg másrészt a szókezdő *p* helyett *v*-t a cseremisz csak encliticus vagy összetétel utórészcél álló szók elején ismer (pl. *kudo-veće* ház-udvar, e h. *-peće*; *sara-voć* kulcs, e h. *poć*), legfőlebb hogy cser. *rese* „más, második”-ban (e h. *velse*, *vel* = *pel* oldal-tól) van szorosan véve szókezdetbeli *p*: *v*-cseré. S ezenkívül a cser. *vuj* igen jól a lap *ojve*, *oajve*, oszt. *ūχ*, *ōχ* „caput”-val tartozhatik egybe. — Színtígy kirekesztettem most a votj. *bañ*, zürj. *ban* „gesicht, wange”-t, össze nem férő jelentése miatt („arcz, orcza”, tkp. „oldal”, l. *szügy* alatt 319. l.); inkább összevethető vele: oszt. *puñil* „oldal”. A csak votj. *bañtem* (*bañ*-talan) szónak, „unsinnig, narr” jelentése úgy is érthető, mint a magy. „képtelen”.

V. ö. még a *fék* czikkben az eredeti ug. *pꞑngꞑ* alakkal egyező lapp. *pagge*, *bagge* „capistrum”. //

ŋ. XXI. 529. 529. **fej** (*fejni* mulgere: *tehenet f.*; *fejő* *dézsá* multtrum; *fejős tehen* melkende kuh):

mordE. *peďa-*, (W.) *päďa-* melken; seihen, durchseihen: *päďamo*, *peďamo* melkfass, milchkübel, durchschlag | mordM. *peďa-* seihen (Reg.): *peďama* ЦѢЛИКА (durchschlag).

A magy. *fej-* (*feje-*) tö egyező mord. **pede*-vel, mely *peďa*-nak alaptője (Nyelvt. Közl. XIII, 62.), épen úgy a mint m. *hagyo-*, *hajo-* (ebben: *hajít-*, *hajojt-*, azaz *hagyojt-*) = mord. *kadi-*, *kado-* (fent 68. l.), vagyis *fej-* „mulgere“ régibb *feğy-* (*fed-*) helyett való. — Egyéb (Szóegy. 492. fölhozott) „mulgere“ szók, de a melyek a mord. *pede-* tövel eltérő alakuknál fogva össze nem férnek: mord. *poťa-* „saugen, melken“ (ez alighanem denominativum mordM. *poťa*, *poťä*, E. *pote*, *puto* „csecs, emlő“-től); lp. lpF. *počče-*, *bačče-*, oszt. *pos-*, *pus-*, vogP. *pas-*, L. *pasel-* „mulgere, melken“ (ezek *facsar*-hoz tartoznak, l. fent 482. l.). De meglehet, hogy az észt. *pīma* „milch“ (= finn *piimä* lac coagulatum) alaprésében *pī-* rejlik olyan „mulgere“ ige, melynek a magas-
hangú m. *fej*-hez köze van.

530. **fék** (acc. *féke-t* frenum: *kötőfék* capistrum, half-ter; *fékezni* infrenare, capistrare):

finn. *päitse* (nom. -*tsi*), plur. *päitset* capistrum equorum, loramenta cephalica); *päitsime* (plur. -*met*) id. | észt. *päitsed* (plur.) halfter, halfterstrick.

lp. *pagge*, lpF. *bagge* capistrum.

MNySzótára a *féke-t* „fejre való“-nak („ló fejére való szerszám“) magyarázza, s alaprésének ugyancsak a *fej* (*fő*) szót veszi. S ezt tökéletesen helyesnek bizonyítja a finn *päitse*, mely nyilván épen úgy tartozik *pää*-hez mint *päise* „fejes“. A dolog abban áll, hogy a *fej*, *pää* (ug. *p:ngs*) szónak kétféle diminutiv-alakja a „vmihez tartozó“ értelemben használtatott: m. *féke* e h. *fejeke* v. *feheke* (-*k* dim. képzővel), finn *päitse* e h. *päjätse*, *päjäkse* (*päjä* = *pää*, -*ks* dim. képzővel), v. ö. mord. *pileks*, *pilks* „ohrring (fülbe-való)“ a *fül* czikk alatt. — A lp. *pagge*, *bagge* meg nem egyéb mint magának a *fej*, *pää* (ug. *p:ngs*) szónak változata, mely a „fölső“-t jelentő *paije*, *ba'je* ellenében (lásd a *fej* czikkben), az eredeti *p:ngs* alakbeli *ng*-t csak a szokott módon (a nassalis elnyomásával, illetőleg assimilatiójával) fejlesztette: v. ö.

szeg, szög alatt (283. l.) lp. *sagge*; 264. l. *szag* alatt lp. *soggo*-; 336. l. *segít* alatt lp. *sagge*- trahere; 261. l. *dug* alatt lp. *cogge*-, meg lp. *vuogga* = f. *onge* hamus, lp. *hägga* = f. *henge*, *rigges* = f. *rengas* (germ. *hring*- ring).

531. **fekete** niger, ater; **feteke** id. (Székl., Gömör: Tájsz.):

osztIrt. *pegde*, *pegda* schwarz, *pētlem* dunkel, *pētli*det es wird dunkel | osztB. *pitī*, *putī*, *pudī* schwarz; *patla*- dunkel werden: *patlem* (*patlam*) dunkel (темный), dunkelheit, dämmerung.

Könnyen megtetszik, hogy az osztj. *pegde* nem felel meg az egész m. *fekete*-nek, úgy hogy amannak *gd*-je ugyanaz volna, a mi emennek *k-t*-je. Hiszen a *fekete*-beli *k* és *t* hangzók még mai nap sem érintkeznek egymással, a mi arra mutat, hogy a szónak régibb alakjában nem csak rövid vocalis választotta el egymástól. Az oszt. *pegde*-ben ellenben semmi sem választja el a *g-t* a *d-től*, s látni való hogy az osztB.-ben *pitī*, *putī*- felel meg a *pegde*-nek, a gutturalis elenyésztével (illetőleg assimilatiójával), úgy mint ebben: *kat*, *kāt* „két“ = *k_{st}* (lp. *kuekte*, f. *kahte*); sőt magában az osztIrt.-ban a *pētlem*-beli *pēt*- (=B. *pat-lem*) nem egyéb mint a *pitī*-beli *pit*-, vagyis = *pegd*- (**pegt*-). — Tekintve, hogy az ugor *k_{st}* számnév a magyarban *két* (*kēt*) v. *kettő* lett, világos hogy **pekt*-ből való oszt. *pit*- (*pat*-, *pēt*-)nek is csak *fēt*-, *fett*-féle alak lehet a magyar mása, s ilyen megvan a *fekete*-vel váltakozó *feteke*-ben, mely e szerint amannál eredetibb alaknak is mutatkozik. Vagyis: kiindulva a *feteke* alakból, az ebbeli *fete* = oszt. *pitī*, *pegde*, a *-ke* meg külön új képző.

Ha már most a *fekete* tőnek (a mely nem lett még *felke*), régibb alakjául föl vesszük ezt: *felēke*, ebben egy-szersmind a *sötét*-hez hasonló szót ismerhetünk föl (*felē-ke*: *söté-t* e h. *söté-k*, *söte-j-k*), s a mint a *söté-t* legközelebből *söt*- (*süt*-) „tegere“ igétől való, úgy a *felē-ke* is utal egy hasonló jelentésű *fet*- igére. Ennek mása még ki is mutatható a finn *peittä*- (*pejtä*-) „tegere, velare“ igében, mely megint csak származéka egy ily jelentésű *p_{sg}*- (f. *pej*-) alapigének, melyről ugyancsak az osztIrt. *peg-de* is tanus-kodik; lásd fentebb a *fed*- cz. alatt.

532. feküsz-, feksz- (pr. 3. *feküszik, fekszik, fekszen*; inf. *fekünni* cubare, jacere: *le-f.* sich niederlegen: *feküvő, fekvő* liegend; *feküvés, fekvés* das liegen, die lage); **fektet-** (*fektetni* niederlegen, einen sich niederlegen lassen: *le f., ágyba f. a beteget*):

cser. *pükt-* (pr. 1. *püktem*): *munušto p.* incubare ovis (tojáson ülni).

votj. *puk-* sitzen, sich setzen (*pukon* stuhl); *pukš-* id. (*pukšon* sitzen, sitz: *šundi-p.* sonnenuntergang); *pukt-* setzen, stellen || zürj. *puk-* (*pukas, pukös* lage, положение, P. *pukös* stuhl, sitz): *pukal-* sitzen (*pukalanin* sitzplatz); *puksi-* sich setzen, sitzen; — *pukti-* legen, setzen, stellen, bauen.

Szorosan rokon fogalmak „sedere“ és „cubare, jacere“, a mint a zürj. *puk-* „sitzen“ causativuma *pukti-* is mutatja „setzen“ és „legen (fektetni)“ jelentéseivel. — A *feküsz-* és *fektet-*-ből kiváló m. *fek-* ige (v. ö. *alusz-* és *altat-*-ból: *al-, alo-* = mord. *udo-*) megfelel a cser. *pük-*-nek, a *pükt-* töben, mely úgy látszik össze van vonva *püked-*-ből (v. ö. *szop* alatt, 307. l., cser. *šupšt-* és *šupšed-*) azaz frequ. -d (= ug. -nd) képzővel alakult. — Még megjegyzem, hogy a zürj. votj. *puk-* akár credetibb *pšk-* helyett is állhat (v. ö. *kor-, kur-* = m. *kér-*, votj. *kus* = f. *keske*, m. *köz*).

Yk. XXIII. 440.

533. fél [fèl] (acc. *fele-t* dimidius, dimidium: *fél öl fa, fél óra, f. hold*; *fél szem* ein auge: *fél-szemű* einäugig; *fél kéz, f. láb*; — *seite* [die eine gegenüber der anderen]: *innenső v. tulsó fél*; *egyik félén sár, másik félén homok*; *félünkön van* er ist auf unserer seite; *út-fél* seite des wegs: *út-félén* zur seite des wegs, neben dem wege; — *felek*: *alkudozó felek* partes paciscentes; *feleim* proxim[i] [amici, socii] mei);

félig bis zur hälfte, halb: *f. nyers*; *félre* zur seite, abseits, weg: *f. az útból, f. menni, f. nézni, f. való hely*; — *felé* ad partem, versus: *jobb felé, bal f.*; *annyi felé* in tot parres; *felém, feléd* versus me, te; — *felől* a parte, von .. her: *jobb felől* a dextra, *nyugot f., Pest f., minden f.* von allen seiten;

feles teilnehmer (zur hälfte), paar; *feles, feletlen* paar, unpaar; — *felez-ni* halbiren, zu gleichen hälften teilen; — *feleség* uxor:

lp. *pele* dimidius, dimidium (*p. peive* félnap, *čalme-p.* félszem, *juolke-p.* félláb; *ačče-p.* vitricus, *edne-p.* noverca); *latus* (oldal), *pars*: *olkes pelen* ad dextram, *tan pelen* cis, *mubben pelen* trans, *pelestan* pro mea parte | lpF. *bälle* halb, hälfte, seite (*muo bālest* von meiner seite, *nubbe bāld* jenseits).

mord *pälä, pele* halb, hälfte; seite (*pälä-ve, päl-ve* mitternacht, *pälä-si* mittag; *päli* zu, nach hin, felé); *pälks* hälfte | mordE. *pele, pel'* halb, hälfte; teil, seite (*pel'-ve, pel'-či* mitternacht, mittag; *alo-pele* unterteil; *tona pelev* nach jenseits, *er'va pelde* von allen seiten).

eser. *pēle, pele* dimidium, -ius (*iktat pele* anderthalb, *pel-jut* media nox); *pele, pel* *latus, pars* (*pelen* ad, *juxta, pelec'* a parte, e regione); *vel* id. (*tide-vel, tudo-vel* *pars* citerior, ulterior, *velen* ad, *juxta*) | eserM. *pēle, pēle, pel* dimidium; *pel, vel* *latus, pars* (*pelec, velec* a parte, e regione).

osztB. *pelak, pelek* hälfte, teil, seite (*oñit pelak* félszarvú, einhörnig; *χulim pelekna* in drei teilen; *pelka* zur seite); *pelá* zu, nach hin (*noχla p.* fölfelé) | osztIrt. *pēlek* hälfte, seite (*tom pēlga, tom peja* jenseits, auf die andere seite; *tom pēlgena, tom-pena* auf der anderen seite) | osztS. *pēlek* (*pīlek*): *tom pīlega, tom pīja és tom pēl'gena, tom pina*.

Szóegy. 498. még a magashangú m. *fél* alatt hozta föl a mélyhangú finn *puole* (*pōle*)-t is, melyet most a szintén mélyhangú *fal*-hoz vetettem, a melynek „paries“ jelentése az eredetibb „oldal“-féléből magyarázható. Mindazonáltal van a f. *pōle*-nak köze a m. *fél*-hez, illetőleg ennek megfelelő régiebb *pālš, pālš*-hez (= lp. *pele*, md. *pälä*, cser. *pēle, pele*, oszt. *pēla-k, pele-k*), de csak mint mélyhangú változatnak, a milyen a magyarban is *fél* (*fele*) mellett *fal* (*fala*). Tekintve hogy némely ugor nyelvekben mély-, némelyekben magashangú „fél“ szó van, s a magyaron kívül mind a kétféle szó egymás mellett az osztjákban (*puñil, puñil, és pēle*), sőt a mordvinban is található (*pälä és pola* „feleség“, v. ö. finn *puoliso*) — azt kell tartanunk, hogy már az ugor alapnyelvben is volt meg a „fél“ szónak ily kétféle alakja. E

mellett észrevehetjük, hogy a hol mind a két alak megmaradt, az egyik, még pedig történetesen a mélyhangú, jobbadán az „oldal (seite)“ jelentésre szorítkozott (oszt. *puñil*, m. *fal*; zürj.-votj. *pal*, *pöl* — mely „halb“-ot csak *pal-sin*-félékben teszen, mert van erre más szó is, t. i. zürj. *šin*, votj. *šini*; a mord. *pola* „feleség“ is az „oldal“ jelentéshez csatlakozik).

A m. *fél* (*fele*) és ugor nyelvekbeli másainak (lp. *pele*, md. *pälä*, stb.) alapalakjául a mélyhangú változat szerint (l. a *fal* cikket) fölvethető: *p₃ng₃l₃*, mely korán vált *p₃g₃l₃*-vé s a *g*-nek szokott gyengülésével *p₃l₃*-vé (v. ö. cser. *pēle*, m. *fél*), v. ö. ugor *n₃ng₃* = oszt. *ne*, *ni*, m. *nő*, *né* (fent 401. l.). S úgy mint a mélyh. *p₃ng₃l₃* (l. *fal* alatt), ez a *p₃ng₃l₃*, *p₃g₃l₃* is származékszónak látszik, a mennyiben alaprésze *p₃ng₃*, *p₃g₃*-vel egynek tartható: osztírt. *peg*, osztS. B. *pa* „anderer, fremder“ (pl. *pa muu* fremdes land, *pa xo* más ember); v. ö. cser. *örtöž jñi* „idegen ember“, tkp. „oldal-ember“, meg azt hogy cser. *vese* „más, másik, második“ alkalmasint *velse* h. való, azaz tkp. „oldali“.

„Socius“, azaz „oldal-beli“ értelemben véve (v. ö. finn *puole* mellett *puoliso* „feleség“ és m. *feleim*) az oszt. *pēle-k*-vel egyazonnak mutatkozik: osztB. *pil*: *pil-xo* „socius“ (tkp. „pil-ember“); locativus-raggal *pilna* „cum“ (lu *pilna* mit ihm, ő vele; i-*pilna* zusammen); *piliñ*, ebben: *piliña volta xo* сожитель (mit-wohner), hausgenosse, gatte. — Ha számba vesszük, hogy a finn *kanssa* („una cum“, tkp. „in societate“) az észtbén *kā*-vá rövidülve, már csak ezt is teszi: „etiam (auch)“, alkalmasan az oszt. *pil*-vel egynek vehető még a vog. *pel* „etiam, quoque (auch)“, pl. vogK. *am pel* jeigem „ich auch komme“ (Máté 2, 8), *nan šiman pel tor meni* „euer herz auch dahin geht“ (6, 21); vogB. *täu pel joxti*, *ät minem* „[wenn] er auch kommt (auch er kommt), gehe ich nicht“; *eriñ joxti*, *eriñ pel ät joxti* „vielleicht kommt er, vielleicht auch nicht“. A vogulban tehát csak ebben a *pel* szóban maradt meg az ugor „fél“ szónak magashangú alakja.

534. fél [fél] (*fél*ni timere, metuere; f. *vkitől*, *vmitől*; *félelēm*, acc. *félelme-t* timor, metus; *félénk* timidus); *félt* (*félteni vmit* für etwas besorgt sein: *pénzét f. a tolvajoktól*, *feleségét f.*; *féltő* kincs):

vog. *pil*- fürchten, sich fürchten; (L.) *pilt*:- *pel p.* erschrecken (K. *piltip* furcht, schrecken, страх Márk 4, 41) | vogK. *pil*- fürchten; *pilm*- erschrecken, megijedni.

(ajtó) fél ~ f. *piel* (m. *puF. III.*, *Wichmann*,
 Nr. 35: 140).

Yk. X^{III}. 20

osztS. *pel-*, Irt. *ped-*, *pöd-* fürchten | osztB. *pal-* fürchten; *palt-*: *paltap* furcht, schrecken, страхъ; *paltama-* in furcht geraten, erschrecken (устрашаться).

zürj. *pol-* sich fürchten, erschrecken (*polög* furcht); *polzi-* id. (*polzem* furcht); *polzed-*, P. *polzet-* in furcht setzen schrecken, ijesztteni; P. *polöt-* id. || *votj. puli-* жк. xxiii. 341.

lp. *palle-* timere (*ib tuste palle* nem félek tőled), *pallaje-* metu percelli, consternari | lpF. *balla-* (pr. i. *balam*, praet. i. *ballim*) fürchten; *balla-* (pr. i. *ballam*, praet. *ballajim*) bang werden, in furcht geraten, fliehen; *balate-* félteni (pl. *balateiga muo čalmid* féltették a szememet [mert t. i. hideg volt]).

mord. *pele-* fürchten (*peli* félénk, gyáva) | mordE. *pele-* id. (*peli* furchtsam, vorsichtig); *peľa* gefahr (félős dolog).

finn. *pelkää-* (inf. *peljätä*) timere, metuere: *pelko* timor, metus; *peljättä-* terrere, timorem injicere || ész. *pelga-*, *pelgi-* fürchten, zagen, blöde sein; *pelg* (g. *pelju*, D. *pelu*) flucht, scheu, Zuflucht, versteck (*pelgu ajama* in die flucht treiben, *pelu-paik* Zufluchtsort, *pelus olema* versteckt sein; *peleta-* scheuchen).

Csak az egy m. *fél-* (*fil-*) van hosszú vocalissal, a többi ugor nyelvekbeli *pəl-* ellenében (osztB. *pal-* e h. *päl-*; zürj. *pol-*ra nézve v. ö. zürj. *kor* = *kér-*, f. *kerjää-*); szintígy m. *él-ni* = f. *elä-* (cser. *ile-*, lp. *ele-* és *jele-*). Pedig a m. *fél-*, *fil-*beli *é*, *i*-nek állandóságát tekintve, meg azt hogy a vog. *pil-* is *i*-vel van, mégis azt kell tartanunk, hogy a szónak eredetibb alakja *pəl-ls-* volt, vagyis pl. a f. *pelkää*-beli *pel-* e h. *pəl-*. Erre nézve figyelmet érdemel, hogy az ész. *pelg* (tő: *pelgu* = f. *pelko*) még „versteck“-et is téssen, a mi a *pelga-* (= f. *pelkää-* e h. *pelgäda-*) igének f. *piile-* „sich verstecken, sich verbergen“ igével való egybetartozására utal (f. *piilo-paikka* és ész. *pelu-paik* versteck). E szerint a *pəl-ls-* h. fölvett *pəl-ls-* (= m. *féle-*, *file-*) „timere“ igének alapjául volna a f. *piile*-beli *pi-*, azaz a m. *föd-*, f. *peittä-*, oszt. *pegde*, *piti* (m. *feteke*), f. *piive* (m. *felhő*) szók alapjául kimutatott ugor *pəg-* „tegere“ ige (lásd a *fed-ni*, *fekete*, *felhő* czikkeket) s csakugyan könnyen érthető, miképen támadhatott ily alapon a „timere“ jelentés: t. i. „fél-ni vkitől“ = „elrejtőzni vkitől“, v. ö. hogy f. *håpeä-* „sich schämen“ tkp. „sich bedecken“ (fent 351. l.). Sőt meglehet hogy a finn *pelkää-*, azaz *pelgäda-* tő

át van vetve ebből: *peglä-dä*-, s így még az alapigének ugor *p_{sg}*- alakját is tünteti föl (a *-da*-, *-dä* végképzőre nézve, v. ö. *jouda*-, fent 158. l.).

535. **feled-** (*feledni* oblivisci, vergessen: *el-f.* id.; *feledékeny* obliviosus): **felejt-** (*felejtteni*: *el-f.*) id.:

finn. *pelasta*- *solvere* (vinctum), liberare.

Képzésénél fogva a m. *feled-* igető, épen úgy mint *felejt-*, igére utal mint alapszóra: amazon a frequ. *-d* (*-nd*) képzés inchoativ értelműnek látszik, emez meg mom. (perfectiv) *-jt*, *-jt*-vel alakult (v. ö. *taszít*-. *hagyít*-.: *tosz*-, *hagy*- megtett), a mi is az egész szónak jelentésével jól összeillő. Az így kiváló *fel-* (*fele-*) alapigének megfelel a szintén mom. alakú f. *pelasta*-ból *pela*-, vagy akár **pele*-, *pelä*-, minthogy a tőnek mély végvocalisa a megelőző *e*-nek is tulajdonítható (v. ö. *meno*-, *teko*-, s nem *menö*-, *tekö*-, ettől: *mene*-, *teke*-). Könnyen kipuhatólható a *felejt*-, *el-felejt*-, „vergessen“ alapérteménye, ha egybetartjuk vele ellentétését „*megtartani* (észben, im sinne behalten)“; azaz etymonja ez: „*el-ereszteni* (fahren lassen, loslassen = meg nem tartani)“ — s ezzel már megvan a finn *pelasta*-beli „*solvere*, lösen (losmachen)“ jelentésnek szoros rokonsága; v. ö. finn *päästä*- „loslassen“ és „los-machen, befreien“.

A f. *pela*- (*pele*-), m. *fele*- „*solvere*“ igének változtatát *p_{sr}*- találjuk még ezekben: zürj. *pörtči*- (*pört-si*-) „*exuere*“, *pörtčäl*- (*pört-šäl*-) „losbinden, отвязать“, votj. *perc*- (*pert-š*-) „lösen, aufbinden“, vogL. K. *pert*- „verkaufen“ (azaz: „etwas los-werden“).

536. **felesel** (*feleselni* widerreden, widersprechen; hadern, streiten);

felel (*felelni* respondere, antworten: *felelet* responsum):

eser. *pelešt*- loqui, verba facere | eserM. id.

vogK. *palimt*- sagen, melden, verkündigen (Máté 27, 64. сказать; 28, 8. 10. возвестить; Márk 7, 36. разглашать).

mordE. *pelksta*- streiten, widersprechen, disputiren, uneinig sein (*pelkstiča* gegner, widersacher) | mordM. *pälksta*- streiten.

lp. *pälke*-, *pälkače*- rixari, objurgare; *pälkales* rixosus.

A cser. *pelešt*-igén megismerszik a frequ. képzés (-št, Nyelvt. K. IV, 53.; -št e h. -šed, v. ö. *šupšt*- és *šupšed*, 307. l.); s alapigéje *pele*- „mondani, szólni“ = vogK. *pale*- e h. *päle*- (a mom. -mt képzős *palimt*-ben). Teljesebb alakja *pšlgš*- a lp. *pälke*-ben mutatkozik; a mord. *pelk-sta*- azonban momentán (intensiv) képzésű (v. ö. mord. *koziksta*- köhinteni: *kozi*- köhögni).

Eddigélé a m. *felel*- és *felesel*- igéket a *fěl* (*fele*-t) névszótól származtották. Amde számba kell venni, hogy ez igék főképen „szólás“-ra vonatkoznak, s hogy a *felel* igének azon használata, mely leginkább a *fěl*-re emlékeztet, t. i. „megfelel“ egyik dolog a másiknak“ (mintegy: „*felét*, *felemását* teszi“) csak ujabbkori utánzata a német „entsprechen“-nek. Ezért helyesebbnek tartjuk, a *fele-sel*- és *fele-l*-beli *fele*-töt igének venni s a cser. *pele*- „szólni“ igével azonosítani, megjegyezvén, hogy a szorosabb „widersprechen, antworten, respondere“ jelentéseknek azon momentumát, mely a „wider-, ant-, re-“ határozókra jut, a magyar igéken a frequentativ (-sel, -l) képzés fejezi ki.

537. **felhő, fölő** nubes, wolke (MA., *felhős, fölő* nubilus, nubilosus); **felleg, fölleg** id. (MA., *fölleges* nubilosus MA.):

finn. *pilve* (n. -vi) nubes: *pilweise, pilrise* (n. -inen) nubilus; *pilvekse* (n. -ves) umbra, locus soli invius || észt. *pilve* wolke: *pilvetse, pilvese* (n. -vene) wolkig, bewölkt.

mordE. *pel, päle* wolke: *pelev, pälev* wolkig.

cser. *pil* nubes: *pilän* nubilus | cserM. *pil, pül* nubes (*pil-kom* coelum, tkp. *felhő-héj, -fedő*).

lp. *palv, palva* nubes: *palvas, palves* nubilus; *palvate, palvete, palve*- nubibus contegi, nubilum fieri | lpF. *balva* wolke: *balvade*- sich bewölken.

votj. *pīlem* wolke | zürj. (Izsmi: Cast.) *pī (pil)* nubes: *pīja, pila* nubilosus.

osztB. *palñ* nubes (plur. *palñet*) | osztS. *pēleñ*, Irt. *pēteñ* id.

Arra nézve hogy mily viszonyban vannak egymáshoz a nyilván egybetartozó *felhő* és *felleg* szók, azt vélem, hogy a *felhő*-beli *felh*- egyazon a *felleg*-beli *fell*-vel; még pedig úgy látszik, hogy *felhő* csak átvetéssel támadt *fehlő*-ből, s a

fell- is hanghasonulással egyenesen a még át nem vetett *fehl-*ből. — V. ö. *terhe* e h. *tehre* (fent 200 l.).

Meglátszik továbbá, hogy a *felleg*-beli *fell-* (= *felh-*, *fehl-*)-nek megfel a finn *pilve*-beli *pil-*, s ha tekintetbe vesszük, mily eredetije szokott lenni a szóközépi magy. *h-*-nak, ezt a *pil-*-t régibb (ugor) *p_sgl*-alakra vihetjük vissza. Ilyenből a mostani *pil*-re az átmenetet képezhette *p_sjl-*, s végre *pil-*; s e szerint *pil*-ben csak olyan rövidülés áll előttünk mint *tule* (tűz)-ben ugor *t_sg_sd_s*-ből (242. l.). Ezt a közvető *pil*-alakot még meg is találjuk a finn *pīle-* (*piile-*) „se occultare“, illetőleg (*piilo* „rejteke“ szerint) „rejtteni“ igében, ha a „*felhő*“-nek ezen teljesen alkalmas etymonját fogadjuk el: „rejtő (fedő, takaró)“; v. ö. lat. *nūbes* és *nūbere* (Schmidt, indog. vocalismus I, 179). — E szerint a m. *fell-*, *felh*-et is igének kell vennünk, melytől *felhő* közönséges nom. verbale; *felleg* meg olyan származék, mint *csillo*-tól *csillag* (fent 368. l.). Magát a f. *piile-* igét megint a f. *peittä-* (*pejtä-*) „tegere“ alapigétől valónak tartjuk (l. a *fed* cz. alatt), a melylyel is a m. *felh-*, illetőleg *fehl*-beli *feh-* egyezik (vagyis m. *fehl-*, *fell-* = ug. *p_sg-l*).

Figyelmet érdemel, hogy a cser. *pil*, votj. *pīlem*, zürj. *pil* is, úgy mint a f. *pilve*, *i*-vel vannak, mely vocalis-szinezet még némileg elolvadt *j*-re mutat. Ezek közt a votj. *pīlem* még tisztán nom. verbale képzésű, míg a zürj. cser. *pil* képzővesztett alaknak látszik (v. ö. cser. *jol* láb = f. *jálga*). Az oszt. *pēleñ*, *palīñ*-nak *-ñ* képzője jóformán *-m* helyett való, úgy mint *puzīñ* (füst)-ben = vog. *posim*.

Nk. xxiii. 442.

538. *fen* (*fenni* acuire, wetzen, schleifen: *kést f.*, *kar-dot f.*; *fen-kő* wetzstein):

votj. *pen-*: *penon* schleifstein.

A votj. *-on* (= zürj. *-an*) nom. verbale (agentis)-képzőre nézve, v. ö. *uſton* kulcs (nyitó): *uſt-* nyitni; *körtön* kötelék: *kört-* kötni, kötözni.

Melich: Mjv. XVI.

Nk. xxiii.

344. 446.

Nr 40: 351

539. *fene* ferus, trux, truculentus (MA.: *f. vad* bestia, bellua; *f. bogár* tabanus; — gangraena, cancer, krebsgeschwür: *holt f.*, *farkas f.*; — *egyen meg a fene*; *fias f.*, *fészkes f.*); *feneség* ferocitas (Bécsi cod.), *fenélked-ni* saevire (ibid.):

cser. *p^one-ya* 'kis kutya' <
**piñä-ixa* 'kutya-fi'.

(539—540)

513

mord. *pinä* hund | mordE. *pine* id.

cser. cserM. *pī*, *pi* canis.

finn. *peni*, *penikka* catulus (canis v. vulpis, lupi, ursi) || 767. sz.

ész. *peni* hund (*penikeze*, n. -*kene* dim.) | liv. *piñ* (pl. *pi-nid*) id.

lp. *piädnak* canis (*piädnaklakač olbma* perfricatae frontis vir et malignus) | lpF. *bäna* (*pädnag*) canis.

A *fene* szónak már kissé határozatlan a jelentése a mai magyar nyelvtudatban. Tekintve, 1) hogy mint melléknév „vad, kegyetlen állatról” vagy ehhez hasonlótt emberről használtatik; 2) hogy mint főnév olyanféle betegséget jelent, mely más nyelvekben is ragadozó, harapós állatról neveztetik (v. ö. ném. „wolf”, középlatin *lupus*, fr. *loup* a rák-betegségről); 3) hogy káromkodásban használva, a mikor szintén főnévnek vétetik, ezen szó a „fészkes” és „fias” attributumokat kapja: igen valószínű, hogy a *fene* szó eredetileg valamelyik ragadozó vad állatot, alkalmasint „farkast” (*canis lupus*) jelentett, s mostani jelentései ebből kiindulva mind csak hasonlati alkalmazások. Ez ellen az sem szól, hogy a *fene* melléknévi is lehet, v. ö. *kutya*-dolog, *gaz*-ember.

Szóegy. 503.-ban még a zürj. *pon*, votj. *punu* „canis” is volt fölhozva. Számba kell ugyanis venni, hogy a zürj. *pon*-nak teljes töje *ponm*, (instr. *ponmön*, iness. *ponmin*; 2. szem. birtokosraggal *ponmid*), a mi régebb *polm*, alakra mutat (*sin*, *sinm*, = f. *silmä*); a votj. *punu*- meg nyilván el nem választható a testvérnyelvbeli *pon*-tól. Meglehet hogy a zürj. *pon* (azaz *ponm*, *polm*,)-nak köze van a cser. *polmeze* „rabidus, ferox” szóhoz (*polmeze pi* „harapós kutya”). — Még megjegyzem, hogy a cser. *pi*, *pī* a teljes *pine*-ből rövidült; v. ö. cser. *mi*- (pr. i. *miem*) = f. *mene*-, m. *men*-ni.

Fene helyett hébe-hóba még *pene* is fordul elé (Örségben, Könnye N. értesítése szerint).

pene = *pumi kutya*.
Héves m. MS. 1840.

540. **fény** splendor, fulgor, nitor (*nap-fény* tageslicht, *verő f.* sonnenlicht; *fényes* splendidus); **fényl**- (*fényleni* pr. 3. *fénylik* splendere, fulgere, radiare); **féml**- id. (pr. 3. *fémlik* Tájsz., Nyelvör II, 519):

finn. *päivä* sol, dies; — *paista*- splendere, lucere (*päivä paistaa* a nap süt), assare (*p. lihaa* húst sütni) || ész. *päev päiv* (g. *päiva*) tag, sonne; — *paista*- scheinen, leuchten,

glänzen (*päer paistab*); erscheinen, sichtbar werden; bescheiden lassen, braten: *paiste* glanz, schein (*kü-paistel* beim mondschein); *paistel* offenbar, am tage).

lp. *peive* sol, dies; *paite-* lucere (*peive paita* nap süt); igne torrere; — *päjes, päjok* albus (*päjes kistah* weisse handschuhe) | lpF. *bäire* sonne, tag; *baitte-* scheinen (sonne).

zürj. *bi* feuer; *bija* (adj. p.): *bija-iz* feuerstein; (P.) *biva* feuerstätte (огнище, огненное место) || votj. *pišt-* glänzen, leuchten.

vogK. *piktor-*: Máté 14, 26. *tit piktove* это призракъ (dies ist eine erscheinung, tkp. „hoc apparet“); *pijektaxt-* (? *piktaxt-*): Márk 6, 49. *nimsesit, isto pijektahti* подумали, что это призракъ (sie dachten, dass es eine erscheinung sei, tkp. „dass [es] erscheint“).

A nom. verbale alakú f. *päivä* (*päj-vä*)-ből bízatosan kiválik *päj-* „splendere, lucere“ ige, s ennek mélyhangú mása *paj-* megvan a momentán (intensiv) -st képzővel alakult f. *paista*-ban. Szintilyen a votj. *pišt-*, mely akár mély-, akár magashangú (*paj-* v. *päj-*) alapigéhez csatolható. Tekintve, hogy a „splendere“ jelentéssel gyakran társúl a „calere“-féle (lásd a *tavasz* cz. alatt 189. 190. ll.; v. ö. finn *kuu* és *kuuma* 101. l.), mely szorosabb fölfogással egyszersmind „coqui, főni“ értelembbe megy át, vagy néha transitiv jellemet is ölt („coquere, assare“, tkp. „meleggel hatni, calore afficere“, a mire épen a f. *paista-* „splendere“ és „assare“ szolgál például), — a kifejtett f. *päj-* igét azonegynek kell tartanunk a mord. *pije-* „főni“ igével (l. a *fő*-ni czikkben), meg a lp. *pive-* „calere“ igével, melynek causativuma *pikte-* „calefacere“ (l. a *fül, fűt* czikkben). Ez utóbbiból egyszersmind az látszik meg, hogy *päj-* (*päj-*)-nek eredetibb alakja *pæg-* volt (vagyis mord. *pije-* e h. *pige-*, úgy mint *tije-* „tenni“ = f. *tege-*). — Csakis ily eredetibb alakból érthetjük meg a vog. *piktor-* igét is, mely „apparere“ jelentésével úgy lehet passivuma (reflexivuma: -or) a *pikt-* igetőnek, ha ez „mutatást“ jelent; *pikt-* megint causativ -t-jével értelmezhető „látszatni, tüntetni“-nek, s így végre *pig-* „látszani, föltűnni“-féle alapigére utal (*pikt-*: *pig-t*). A Márk-evangeliumbeli *pijektaxt*-ban a -xt képzőre jut a passivum kifejezése (v. ö. vogK. *tatext-*, *tarext-* pass., ezektől: *tat-*, *taret-*), s e szerint *pijekt-* ugyanaz a mi a Mátébeli *piktor*-ban *pikt-*. En ez utóbbit, mint magyarázható alakot, tartom az igazi olvasásnak, s ha a vogul Márk textusának Sjögrén-féle másolatában mégis *pijekt-* (azaz orosz

betűvel: *пьерт*-) áll, ez könnyen lehet írás- vagy másolási hiba, ha csak az *ме* írással a fordító nem akart *ü*-t kifejezni, vagyis *pükt*-féle alakot írni.

Látjuk hogy a m. *fény* (*fénye*) tövel még váltakozik *fém* (*féme*) ebben: *fémlik* = *fénylik*. A kifejtett ugor *p_{sg}*- „splendere“ igének magyar alakjául kell fölvennünk: *f_{sj}*-, *f_{sh}*- v. *f_{sv}*-, s ilyen alakból, pl. **fej*-ből magyarázható a *fé-m* (*fé-ny*) tö e h. *fej-m* mint *-m* képzős nom. verbale (a milyen *álmo*: *álom*, vagy *m* helyett *n*-vel: *haszno*: *haszon*, 92. l.). Az alap-igének *feh*-, *fej*- alakja még megvan *fehér*, *fejér*-ben.

541. **fenit, fenyít** (*fenyíteni* comminari, corripere, castigare: *meg-fenítli* comminatur, increpat MA.; *fenyejté őket* comminatus est illis Münch. cod.; *fenyítő* vessző Fal.) **feneget, fenyeget** (*fenyégetni* comminari: *meg-f.*; *fenyegetés* minae, drohung):

vogK. *piment*- gebieten, anweisen (c. acc. *pimentesan tinne* er befahl ihnen, wies sie an Máté 10, 5.); verbieten (c. acc.: *úogreš pimentesan tinne* er verbot ihnen streng, строго запретил имъ [magyar Biblia: keményen megfenyegeté őket] M. 9, 30; *pimette* gebot, заповѣдь.

osztB. *pamiji*- raten, anraten (совѣтовать).

Ha a m. *fenít*- igén a *taszít*-, *hagyít*-beli mom. < *ít* képzést ismerjük föl, alaptője *fen*- (*fene*) = vog. *pim*-, a frequ. *-nt* képzős *piment*-ben (v. ö. *neret*-, *meret*- és vogK. *magint*-, *fent* 399. l.), = oszt. *pam*- (e h. *p_{sm}*).

Íde vonhatnók még a zürj. *piñal*- „schelten, schmähen“ (*piñas*- sich zanken) és finn *penää*- „admonere, hortari“ igéket is, ha az a lehetőség nem forogna fenn, hogy ezek csak „canis“ jelentésű névszónak származékai (lásd a *fene* cikkk alatt); jelesen a f. *penää*- (azaz *penädä*-) utal ily fölfogásra, rendesen denominatív *-da*-, *-dä* képzőjével (*penä-dä*- és *peni*, *pena*, mord. *pinä* „canis“); v. ö. az orosz *собачить* (tkp. „kutyázni“) igét „auszanken, schimpfen“ értelemben (*собачиться* „sich herumzanken, einander schimpfen“).

Fenyő FUF. II. 222

542. **fér** (*férni* locum v. accessum habere: *nem fér a fejembe* es geht mir nicht in den kopf; *a zsákba egy mérő búza fér*; *be-f.*, *el-f.*, *rá-f.*; *hozzá-f.* *vmihez* zu etwas hinzu kommen können, etwas bekommen können; *meg-f.*, *öszve-f.*

vkivel sich mit einem vertragen, mit einem auskommen;
ki-f. locum exeundi habere: ki-f. szájon, ajtón).

V. ö. *fes* alatt finn *pääse-*, mely nem csak „szétválást, elszabadulást“, hanem alkalmas határozók mellett bizonyos erővel való „el-, be-, hozza-jutást“, s más részről, „ki-jutást“ is jelent, tehát egészen olyan jelentés-külömbözeteket egyesít magában, mint a m. *fér-* ige, pl. *päästä toivotustensa perille* das ziel seiner wünsche erreichen (v. ö. *hozzá-férni*); *p. työstä* von der arbeit loskommen; *p. lävitse* hindurchgehen, raum haben zum hindurchgehen (v. ö. *kiférni nyiláson*). S csakugyan össze is vetjük a m. *fér-* igét a f. *pääse-* vel, de csak az alapszóra nézve (minthogy *s:r* vagy *z:r*-változás nincs meg a magyarban, s az egész *pääse-*nek mása különben a m. *fes-* e h. *fés-*); azaz: a *fé-r*-beli *fé-* alaprészt az ugor *pšg-* „*ire*“ alapigének felel meg (519. l.), s külön *-r* képzőjét megtaláljuk ezekben is: *tá-r-* (182. l.), *tipo-r-* (179). — Cser. *pur-*, zürj. *votj. pīr-* „intrare“ (Szóegy. 508), most *burok*-val van egybe állítva (fent 475. l.).

ηκ. 33: 232

543. *féreg* (acc. *férge-t* vermis, wurm: *búza-f. corculio*, *sajt-f., torma-f.*; ungeziefer: *büdös f. wanze*; *megeszik a férgek*; Székl. „maus“): *férges* verminosus (*férges gyümölcs*):

vogl. *pērik* ungeziefer.

osztB. *purīn: p. voj* spinne (пauкъ).

ηκ. 30: 485

544. *férj* (acc. *férje-t* maritus: *férj és feleség; férjhez menni* nubere; *férjes* sc. *nő* nupta, verheiratete [frau]; *fér-fiú, férfi* [*férj-fiú, -fi*] vir (mann, erwachsener mann: *férfiú és asszony-állat* Káldi; *férfi-kor* mannes-alter; *férfi-as* virilis):

cser. *pörgö* mann, männlich: *pörgö jīñ jalci* knecht, diener (tkp. „mann-mensch arbeiter“, opp. *üdüramas jīñ kul* „magd“, tkp. „weib-mench diener“; Kr. Katichizis, Kazán 1873, 62. l.), *pörga* (*pörga jīñ jalci* Sväšč. Istorija, 46. l.), *pör* (*pör jīñ* mann, *férj* Reg.) | cserM. *püerge, püerga* mann (Kr. Kat., 87. l.: *püerga robotnik* knecht) (opp. *idüramas robotnik* „magd“).

Mint egész szó a m. *férj* (*férje*) hű mása a cser. *pörgö*, *püerge*-nek, mely „férfi“-t jelent. De könnyen kitaláljuk, hogy ez a cser. *pörgö* (*pörgö*), illetőleg cserM. *püerge*, *püerga* (Bibliában accentussal: *püérge*) tkp. két szóból áll, ha tudjuk, hogy magára is fordul elé cser. *erge*, cserM. *ergä*, *erga* (accentussal *érge*) „fiú (filius, puer)“ jelentéssel. Tekintve hogy a *püerge* („mann“) ellenfele *üdüramaš* („frau, weib“) élén az *üdü* „leány (filia, puella)“ szót mutatja föl, az is világos, hogy a *püerge* előrésze *pü* nem más mint a magy. „fiú, fi“ (vog. *pi* stb.) szó. E szerint cser. *pü-erge* (s vele együtt m. *férje* régebb *fij-erje* h.) két synonym szóból alakult (v. ö. *i-fiú*, *ifjú*), s ha számba vesszük hogy a magy. *fiú*, *fi* szónak hol a „sexus“-ra, hol az „aetas“-ra vonatkozó jelentése lép jobban előtérbe (*fiú*-gyermek, *fiú* vagy leány, — kecske-*fi*, madár-*fiak*, kis *fiú*), még nem is kell itt a két synonymumnak összefoglalásában mérő tautológiát látnunk, hanem fölvehetjük hogy a *pü-erge* eredetileg ezt tette: „junger mann“.

A cser. *erge* (*ergä*, *erga*) „fiú“, mely fejtegetésünk szerint a m. *férje*-nek is utórészét teszi, eléfordul még a finnben: *yrkä*, *ylkä* (azaz *ürgä*, *ülgä*) „legény, völegény“ („sponsus“); *yrkö* a Kalevalában egyenesen „mann“ (*yrön ikä* „mannes-alter, menschen-alter, generation“ Kal. I, 140.); a lappban: *alge* filius, meg: *irke*, lpF. *irge* „procus, völegény“.

545. *fescl*, *fescl-* (*fesleni*, pr. 3. *fescl*, *feslik* solvi, dissolvi: *fescl a bimbó* die knospe geht auf, öffnet sich; a *ruha feslik* das kleid trennt sich auf [an den nähten]; sich abschälen: *feslik a hárs*, a *kígyó bőre*; *feslett* dissolutus: f. *ruha*, *czizma*); *fesöl* id. (*ki-fesölök* extricor, expedio me MA.); — *fejt* (*fejteni* resolvere, explicare, enodare: *varrást f. v. szét-f.* eine naht auftrennen, *borsót f.* erbsen aushülsen; *fát héjából ki-f.*; meg-f. auflösen, explicare, erklären (p.o. *mesét*, *álmot*); *fejteget-* id. frequ.; — *fejl-* (*fejleni*, pr. 3. *fejlik* *Simonys*: sich ablösen, sich trennen: *fejlik a hárs* Kreszn.): *A m. n. v. II. 190.*

vog. *pēsēml-*, *pesēml-* sich auflösen (*moxlil kot pesēmlem* der knoten hat sich aufgelöst); *pēsēt-*, *pesēt-* lösen, aufmachen, oldani | vogL. *pešit-* lösen (*kven pešitēln* mache es auf) | vogK. *pešet-* losmachen, losbinden (Máté 21, 2. Márk 1, 7.)

lp. *piäse-* solvi, liberari (čuolma *piäsei* der knoten ging auf), excidere (*kätast* e manu); *piäsete-*, *peste-* amittere, perdere e manibus (clereszteni, elejteni) | lpF. *bässa* (*bässa*) los kommen, frei werden; *bäste-* (*bäste-*) befreien; *bisti* verlieren.

finn. *pääse-* solvi, sich lösen, sich ablösen (*solmu on päässyt* der knoten ist aufgegangen; *p. liitoksesta* aus den fugen gehen); *dimitti*, evadere (*pääsee käsistäni* e manibus elabitur); *päästä-* solvere, dimittere, liberare (*p. menemään* gehen lassen, *p. heronen* ausspannen, *kifogni lovat*) | ész. *peaze-* sich lösen, aufgehen, frei werden, los kommen; *peasta-* los machen, befreien.

Nincs kétség, hogy a m. *fejt-* tö a *fesl-*hez tartozó causativum (úgy mint *boml-hoz bomt-* h. *bont-*, *rejl-hoz rejt-*, *foszl-hoz foszt-*). Csak az még kérdés, vajon csakugyan *fes-t* (*fese-t-*) helyett való-e a *fej-t-* vagy pedig a *fes-ben* is *rejlő fej-* alaptótól? Ez utóbbi mellett az látszik szólani, hogy hiszen a m. *fes-*nek megfelelő f. *pääse-* (*päse*) hosszú *ä*-vel van, mi szerint régebb *fēs-t* kell fölvennünk, melynek alaprésze *fē-* csak úgy tartható egynek *fej-* (*feje*)-vel, a mint van m. *fő*, *fej*, *fē* „caput“ = f. *pää*. Mindazonáltal hihetőbb, hogy itt a *fejt-* csakugyan *fes-t*-ből való, vagy azon hangfejlődéssel, melyet ez esetre Simonyi Zs. alkalmaz (Nyelvt. K. XIII, 149.), miszerint t. i. a mostani *fejt-et* *fejt-* alak előzte meg (szintígy *es-t*-ből *ejt-* en át *ejt-*), vagy pedig úgy hogy még az épebb *fese-t-* vált *feje-t*-vé s azután *fejt*-vé. El kell ugyanis ismerni, hogy az *š* és más ily sziszegő spirans rákövetkező *t* nélkül, vagyis tisztán vocalisok között is válhatik gutturalis spiranssá (*χ*, *j*), a mint ezt pl. a somogyi *ájó* = *ásó* mutatja (Nyelvőr III, 90., *áj-ni* = *ás-ni* Orm.: Tájsz.); v. ö. mordE. *meje*, *meze* mi = mordM. *mezä*; oszm. török *-mejiz* e h. *meziz* (pl. *bilmejiz* nem tudunk); szláv *uzo* fül (több. *uši*). S ha azt kérdezzük, miért nem lett egy másik *fesl-* *feset-*, t. i. *fesl-* „pingere“ is *fejt*-vé, okúl kell fölhoznunk alkalmasint azt is, hogy a *fesl*-hez tartozó *fejt-* e h. *fes-t*, *fese-t*-ben az *š*-et hosszú vocalis előzte meg (*fēs-*, tkp. *fēs* = f. *päse*-), míg a *fesl-*, *feset-* „pingere“-beli *fese* = f. *pese*-, az *š*, *s*-et megelőző rövid vacalissal volt; legalább szintén hosszú vocalis után történt az *š*: *j* változás *ájó* (= *ásó*)-ban, s ilyen eseteknek vehetők még: *váj-* és *väs-* (*vászlal-*), *ájít-* (*áhit-*) és *ásít-* (*ráásítani* vmire).

A finn *pääse-* jelent nem csak „szétválást (sich lösen),

vö. vöq. *päi-*:
khul *päji*
kalev *fej* *fej*
vöq. *fej*.
Nk. 25: 257.

elszabadulást“, hanem „valahová eljutást, bejutást“ is (pl. *päästä korkeaan ikään* nagy kort érni, *p. kotiin* haza jutni), a miből meglátszik, hogy e jelentések csak szorosabbá-fogásai az általánosabb „menés, mozgás“-féle alapjelentésnek (*p. rikkaaksi* reich werden, v. ö. *tulla, käydä rikkaaksi*). Ez általánosabb jelentésénél fogva a f. *pääse*-hez tartozik még: mord. *pečke*- „überfahren, hinübergehen, sich begeben“ (*pečfte*-, E. *peckerte*- átkeltetni, átvinni); meg mom. -d képzővel: *pačkede*-, E. *pačkode*- „hingelangen, anlangen, herbeikommen“ (*pačfti*- „gelangen lassen, hinbringen“).

Már megemlítettük, hogy a finn *pääse*-, hosszú *ā*-jével, származékknak mutatkozik (*pää-se*), s ily tekintetből összevethetjük a *nouse*- és *kose*- (*koske*- e h. *köske*-) tökkel (fent 180. l.), vagyis *pääse*-nek régibb alakjául fölvehető *pääske*- (= mord. *pečke*-, *pačke*-), mely *pää*- (*p̄s*-) alapigéből -sk frequ. képzővel alakult. Ezt az alapigét csakugyan föl is ismerhetjük még egyéb származékokban:

osztB. *paît*-, *pavît*- wohin bringen (f. „saatta-“, pl. *ja-zî* *p.* berichten, tkp. „wort, rede bringen“, *puûla p.* wegbringen, entlassen, tkp. „félre *p.*“; — *paît*-, *pavît*- causativum *pa*- (*paj*-), *pav*- igétől (úgy mint f. *saatta*- „bringen“ *saa*-tól), mely az osztják nyelv hangalakja szerint *päj*-, *päv*- helyett valónak vehető, sőt még régibb ugor *p̄sg*- alakra utal (v. ö. *jó* alatt oszt. *jiv*-, *jig*-).

osztB. *pît*- fallen, geraten (pl. in schulden, in sünde“; *sema p.* „nasci“, tkp. „zu augen kommen (zur welt kommen); „anfangen“ (*sijmîllata pits* er began zu predigen, v. ö. finn *saa*- „incipere“ értelemben) || vog. *pât*- id. (*kâtemne pâts* kezembe esett, került) | vogK. *pat*- id. (*šâmne pati* „nascitur“); — oszt. *pît*-, vog. *pât*-, a *p̄j*-, *p̄sg*- alapigéből mom. (intensiv) -t-vel, úgy mint vog. *joxt*-, oszt. *jogot*-, *joxt*- = m. *jut*-; a szorosabb „cadere“ jelentésre nézve v. ö. *hull*- és *hallad*- fent 81. l.

magy. *fér*- (*fér*-), lásd e cikk alatt. — Egyébiránt ezen magashangú *p̄sg*- „moveri, ire“ alapigének mélyhangú mására nézve, v. ö. a *fut*- cikket.

546. *fest*, *föst* (*festeni* tingere, colorare: ruhát f.; *festő* tinctor, infector, fullo MA., *festő-ház* baphia, azaz: färberei, MA.; *festött* tinctus, fucatus; *festék*, *fösték* tinctura, color); *feset*- id. (Münch. cod. *fesető* fullo):

finn. *pese*- lavare (vestes, manum): *pesettine* (nom. -tin) sapo (seife) | ész. *peze*- waschen.

MC. XXIII. 441

mord. mordE. *peze-* waschen (den kopf).

lp. *passa-* lavare; *passate-* id. | lpF. *bassa-* id.

vogB. *pos-* lavare | vogL. *poas-* id. (*kven p.* auswaschen);

posaxt- id. | vogP. *pasaxt-* id.

zürjP. *peslal-* waschen, auswaschen (wäsche: *стирать, мыть белье въ корытъ*).

A finn *pesetttime* tkp. „mosó szer“, úgy mint a szláv *midlo*, *milo* „szappan“ is (*mī-* „mosni“ igétől). Ebből tehát *pese-* mellett *pesettä-* ige következik, szintén „mosni“ jelentéssel, t. i. nem causativ, hanem momentán értékű *-t* (*-tta*, *-ttä*) képzővel; ennek a *pesettä-*-nek pedig teljes mása a m. *feset-*, *fest-* igető. — Még meg kell jegyezni, hogy a m. *fest* ige régenten nem vonatkozott „képfestés“-re (*pictura*); régi jelentése csak a „tinctura“, mely a „mosással“, kivált a ruha-mosással, a legszorosabban érintkezik.

Simon: A m. nyelv II. 205.

Nk. XXIII. 44f.

547. *fészek* (acc. *fészke-t* nidus, nest: *madár-f.*, *darázs-f.*; *fészket rakni*; adj. *fészkes* nidum habens: f. *fene*):

finn. *pesä* nidus avium (latibulum ferarum, cubile suis): *pesäise* (n. *-äinen*) id. (dim.); *pesi-*, *pesittä-* nidificare || ész. *peza* nest (*sipelga-p.* ameisenhaufen, *karu-p.* bärenlager; — fig. „innerstes, mitte“: *käe p.* handfläche, mitte der hand, *kivi p.* loch im mühlstein, *kübara p.* hutboden); *pezatse*, *pezase* (n. *pezane*) voll nester; *pezi-*, *pezita-* nisten.

mord. *piza*, mordE. *piza*, *pize* nest (E. *kotkodoroń p.* ameisenhaufen).

eser. *püžakš*, eserM. *pižas*, *pižäž* nidus.

lp. *pesse* nidus avium | lpF. *bässe* id.

vogK. *piš* nidus (plur. *pišet*) | vogB. *piti*, L. *pitt* fészek. osztlrt. *pīt*, S. *pet* vogelnest.

zürj. *poz* (instr. *pozjen*) nest; (P.) *pozja* fészkes (*pozja-in* гнездовое место) || votj. *puz* ei, hode: *puz-kar* nest.

Számba véve, hogy a finnben szóközépi vocalisközi s néha régibb *sk* helyett való (finn *osaa* = ész. *oska-* eltalálni, érteni; f. *kuusi* = ész. *kūšk* e h. *kūski*; f. *pisara* és *piskara*, fent 437. l.; f. *ase-* e h. *aske-*, fent 206. l.), itt is a finn *pesä*-nek az oszt. *pīt*, vog. *piti*-hez való viszonyát ugyanolyannak tekinthetjük, mint a mely f. *keske* és oszt. *kut*

(„köz“) között van (fent 49. l.); azaz: fölvehetjük, hogy közös eredeti alak *petkä*, *pītkä* volt, s ennek első fejlődése *peskä*, a melyhez nyilván a zürj. *pozj*, is (e h. *pšzj*, v. ö. *kor*:- m. *kér*:-) csatlakozik. A m. *fészke*-ből azonban csak az alaprészt *fész* felel meg a fölvett f. *peskä*-nek, s a *-ke* új (dim. értékű) képző, a melyent a cser. *püžakš* is tüntet föl.

548. **feszít** [**feszöjt**, **feszejt**] (*feszíteni* tendere, expandere: *ki-f.* distendere, pl. *ki-f. a mellét*; *meg-f.* extendere, intendere: pl. *kötelet*, *húrt*; *meg-f.*, *föl-f.* crucifigere; *föl-f.* aufzwängen); *feszeget*- id. frequ.; **feszül** (*feszülni* tendi, expandi: *feszül a kötél*, *húr*, *szűk ruha*); **feszés** gespannt SzD. (*f. ruha* knappes kleid):

finn. *pītkä* longus, prolixus (*makaa pītkänä* extensus jacet, *lasken pītkälleni* extensus procumbo; *pītkin* v. *pisin tietä* entlang des wegs): *pītkittä*- prolongare, extendere || észt. *pītka* (n. *pītk*) lang (*seiza pītk* steh grade; *pītkali olema* lang hingestreckt liegen).

Másik „longus“ szó a finnben *kauka*, mely azonban főleg „longinquus“ értelemben divatozik (lásd *hosszú* alatt, 117. l.). Ennek ellenében a f. *pītkä*, mint a *lasken pītkälleni*, *makaa pītkänä* szólások mutatják, tkp. „gestreckt (nicht eingebogen, nicht gekrümmt = ausgespannt“. Ily alapérteménynél fogva összetetalálkozik *pītkä* a m. *fész* (*fesze*)-vel, azaz a *feszül*, *feszít*-nek alapúl szolgáló névszóval (v. ö. *feszés*); még pedig f. *pītkä* alakilag is = *fesze*, úgy mint *katke-ra* = m. *kese-rü* (23. l.) vagy f. *katkea* = m. *hasa-d* (90. l.); egyazon alkotórészekből valók f. *pītkittä*- és m. *feszít*-. — A *feszít*-nek különösebb „crucifigere“ jelentésére nézve összevethető a szláv *raz-penti* (or. *распять*) „σταυρῶν, crucifigere“, tkp. „distendere“.

A finn *täyde*, m. *tele* „plenus“-nak elveszett a mása a mordvinban; e helyett „plenus“ jelentéssel szolgál mordM. *päšksä* (pl. n. *päšket*), E. *peškse*, melynek alapszava *päškä*, *peške* ebben: *päškede*-, *peškede*-, „telni, megtelni“ és „megtölteni“. Ezt a *päšk-sä*, *pešk-se-t* megfejtethetjük a m. *feszés*-vel, a „plenus“ jelentést az eredetibb „tensus“-félebből származtatván, a minék alkalmas volta szemebetűnő. E magyarázat magában foglalja, hogy f. *pītkä* = mord. *päškä*, s erre nézve összevethető: f. *kotka* sas = mord. *kuckan*, *kučkan* id., f. *kitke*- és mord. *kiskerde*- csípni (fent 30. l.).

Egy másik társa a „tensus, gespannt“ fogalomnak, mely jelesen a m. *fesz-es*-en is elétűnik (*fesz-es ruha*) ez: „knapp, eng“. Ily értelemmel még ide tartozik a lapp *paske* (v. *pas-kes*, *paskok*), lpF. *basske* (*baskis*) „angustus, arctus“, különösen ruhafélékről (*paskes karvoh* vestimenta arcta, *baskis bif-tasak* id., b. *gabmagak* szűk csizmák). Megjegyezzük hogy *paske* h. régibb magashangú *p̄ske* vehető föl; lp. *sk* = ered. *tk*-ra nézve v. ö. lp. *posko* „angelica officinalis“ (herba) = finn *putke* (*karhun putki angelica silvestris*), meg lp. *pos-kete* és vog. *put*- *pungere* (452. l.).

549. **figyelem** (acc. *figyelme-t* attentio, vigilantia Fal.: *figyelmes*, *figyelmeles* attentus, **figyelmez-** attendere, *auscultare* MA.).

Hogy az -m képzős nom. verbale alakú *figyelme* tőnek alapját tevő *figyel-* ige (e h. *filgyel-*) egy *figye* (e h. *filgye*) = *füle*, *file* „auris“ névszónak származéka, vagyis csak változata a *fülel-* (*filel-*) „auscultare“ igének — lásd alább a *fül* czikk alatt.

Nk. XXIII. 443. 550. **fig** (acc. *fig-ot* crepitus ventris MA.); **fig-** (*figani*, pr. 3. *figik* pedere MA.):

vogt. panna- vogB. vogL. *ponn-* *figani*.

mi; vogt. osztB. *puni-* *figani* (пуска́ть вѣтры); — *pon*: p. *ebil* gestank (вонь); p. *ebil eslta* v. p. *eplet esljita* пуска́ть вѣтры (*winde lassen*, — tkp. „*pon* szagot v. szagokat eresztetni“). *Kart.*

551. **fitit** (*fititani* vorzeigen, vorweisen, sehen lassen: *fitítsd* mutasd Tájsz., *ki-fitított kártyával játszani* Fal.); **fityint-** id. (*fityintsd* mutasd Szabolcs: Nyelvör III, 181); **fitat** (*fitatni* kevélyen mutatni, pl. ujján a gyűrűt. Tájsz.); **fitogat** (*fitogatni* ostentare MA.).

A causativ képzésű *fitít*-, *fitat*-, tők *fit-* (*fito-*) alaptő-jének nyilván „meglátszani, föltűnni“-féle jelentést kell tulajdonítanunk. Ennek a mélyhangú *fit*-nak régibb alakjául fölvehető: *f̄jt-* (v. ö. *tit*-ko = vog. *tujt-*), s ebben már fölismerhetjük mom. -t képzős származékát egy *f̄j-* alapigének,

mely egynek mutatkozik a finn *paista-* „lucere, splendere” -beli *paj*-val, s magában a magyarban a *fény*-beli *fē*-vel (e h. *fej*-, a f. *paj*-nak magashangú mása). E szerint a *fit*-tő épen úgy alakult mint a hasonló jelentésű *tet*- (*tetik*, *tetszik*), fent 212. l.

552. *fiú*, *fi* (acc. *fiú-t*, *fi-a-t*, *fija-t* filius, pullus, puer, masculus: *fiam*, *fiad* filius meus, tuus; *kis fiú* kleiner knabe, *derék fiú*; *fiú magzat* soboles mascula; *veréb-fi* junger spatz, *kecske-fi*, *madár-fi*; adj. *fias* habens sobolem: *fias tyúk*, f. *farkas*; dim. *fiacsk*a söhnenchen); *fiatal* jung (f. ág surculus MA., f. katonából *vén koldus*; *fiatalság* juvenus):

osztB. *poχ* sohn (pog^uje dim.) | osztIrt. *poχ*, *paχ* knabe, sohn.

vog. *pī*, *pi* sohn, junges (jäni *pi* nagyobbik fiú, āj-*pi* kinder [leány-fiú], ābā-*pi* junger bär, säur-*pi* kalb); *piin* fias | *vk. xxiii. 437.*
vogK. *püv* sohn, junges (a-*püv* kind, sager-*püv* kalb). *vk. xxvi. 323.*

zürj. *pi* sohn, junges (porš-*pi* ferkel, pon-*pi* junger hund): *pija* fias; *pijan* söhne, kinder; P. *pijal*- junge werfen || votj. *pi* sohn (parš-*pi* ferkel); *pinal* knabe.

finn. *poika* (g. *pojan*) filius, puer, adolescens; pullus, catulus (*poika-lapsi* fi-gyermek, *kanan p.* pullus); *poju*, *poija* filiolus, puerulus || ész. *poeg* (g. *poja*, tö: *poega*) sohn, junges (*kana-p.* küchlein) | liv. *puoga* sohn, knabe, junges (*puoga-läpš* sohn = f. *poika-lapsi*) | vót. *poika* sohn, *pojo* knabe.

A m. *fija* (*fia*) és *fijú* (*fiú*) tök különbözésére nézve összevethető *hij* (*hija*) és *hijú* (*hiú*), lásd 135. l.; e szerint *fijú* e h. *fijovo*-ban az egyszerű *fija* tö még -vo képzővel bővült, mely egynek vehető a dim. értékű ug. -m_s, m_s-vel (lásd *tő* alatt, 228. l.). Csakis a *fija* tö felel meg az oszt. *poχ* e h. *pog*_s-nak (v. ö. *hija* ellenében ug. s_sg_s = f. *sija*, mord. *šara*, *čavo*). A vog., zürj.-votj. *pī*, *pi*-ben is még teljesebb *pij*_s (e h. *pig*_s) tö ismerhető föl (vogK. *püve-t* legközelebbbről *püve* h.), v. ö. zürj. *pija* fias, *pijal*-fiadzani, vog. *piin* (azaz *piin*, e h. *pij*_sin); ezekben egyszersmind a magashangúság, kivált a *j* hatása mellett, csak későbbben támadtnak látszik (v. ö. zürj. *pi* espe = f. *paju* weide; zürj. *si* = m. *haj* crinis). Tekintve, hogy ug. s_sg_s (m. *hija*, mord. *čavo*, *šara*) a finnben *sija* lett (135. l.), itt a finn *poika*, azaz *poiga*-nak is

csak alaprészt *poi* tartjuk a m. *fija* (oszt. *pog*.) másának, vagyis *poiga*-t e h. valónak: *poj*-ga, a mi egészben jóformán az osztjak *pogije* dim. alaknak felel meg (v. ö. *kengyel* alatt. 17. l., f. *kenkä* e h. *kemgä*, *kemgä* = lp. *ka'mak*). Így érthető egy másik finn dim. alak. az <u, o képzős *poju*, *pojo*, melyet nehéz volna *poigu*-ból származtatni (ezen <u-ra nézve v. ö. *nuore*, *lapse*-től *nuoru-kaise*, *lapsu-kaise*).

Ez úttal félre hagytam a Szóegy. 515. fölhozott észt. *pois* (g. *poizi*) „junge, bursche“ szót, mert ez aligha nem kölcsönvétel = lett *puis* id. A lp. *puoike* „held, wackerer kerl“ (de nem „sohn, junge“, a mire *alge* van, vagy a skandináv germánságból került *pardne*) meg csak a finnből átvettnek látszik s nincs is meg a lpF. dialectusban; szintígy lp. *miha* „fortis, virilis“ kölcsönszó = f. *miehe* (e h. *miese*). A finn *poika* szónak „bursche“ értelemben még az újabb skandináv nyelvekbe is sikerült behatolni: svéd *pojke*, dán *pog* (Thomsen, Einfl. 45. l.).

lang. *poj*

553. **fizet, füzet** (*fizetni* zahlen, bezahlen: *adót* f. steuer zahlen; *vmiért* f.; *meg-f.* retribuere, persolvere).

Kiindúlva abból, hogy „fizetni“ csak némi szorosbítással = adni (v. ö. mord. *makso*- adni = f. *maksa*- fizetni), s hozzávéve hogy az „adás“ causativ alakú igével is fejezhető ki, a milyen a vogulban *puvelt*- „übergeben“, tkp. „fassen lassen, nehmen lassen“ (l. *fog*- alatt, 528. l.), az épen ily alakú m. *fizet*-, *füzet*- igére is alkalmazhatjuk ez etymont; azaz: alapötjének *fiz*-, *füz*- a „nehmen, fassen“ értelmet tulajdonítjuk, s ezt egyszersmind ily jelentésével egynek tartjuk a *fűz*- „anheften, verbinden“ igével, a mennyiben ennek ezen jelentése szintén csak a „fassen, fogni“ alapérteménynek változata (lásd a *fűz*- és *fog*- cikkek alatt). E szerint *fizet*-, *füzet*- nem egyéb mint *fűzet*- (*fizet*-), csakhogy jelentése nem a *fűz*- igének mostani („heften, flechten“) jelentéséből indúl ki (nem „heften lassen“); sőt az egyszer megállapodott „zahlen“ jelentés biztosabb megkülömböztetésére némi alakváltozás is állott be (rövid *ü*, *i*, illetőleg inkább *i* mintsem *ü*).

554. **fog** (acc. *foga*-t dens, *zahn*: *harapó fog* schneidezahn, *záp-f.* backenzahn; *fogat* *vicsorítani* zähne fletschen; — zacken, zinke, leiter-sprosse: *borona-fog*, *fűrész-f.*, *ge-reblye-f.*, *lajtorja-f.*, *tízfogú lajtorja*; — *fogas* dentatus;

asser dentatus (parieti affixus, quo appenduntur utensilia MA., kleiderrechen):

osztIrt. *penk* Zahn: *peñeñ* dentatus (*p. juχ* rechnen, harke), *peñaš* hecht | osztS. *pank* Zahn | osztB. *penk* id. (*penküñ* dentatus).

vogL. *pänk*, *pän* Zahn | vogK. *pank* id. | vogB. *ponk* id. zürj. *piñ* dens; *piña* dentatus; egge | votj. *piñ* dens.

lp. *pane* (*pāne*), *padne* dens (*raideres-padne* lépcsőfok. treppen-stufe): *pānak* dentatus | lpF. *badne* dens (*raidde-las-b.* treppenstufe).

finn. *pii* dens occae, pectinis (rechen, kammzahn, stift: *haravan-pii* silex; *pii-kiri* lapis angularis, *selkä-pii* spina dorsalis (cui adhaerent costae); — *piitty-* (Renv. *piity-*) indurescere; *pinty-*, *pintu-* id. || ész. *pī* zacke, Zahn, zinke (*äke pīd* zinken an der egge, *kammi pīd* Zähne am kamm).

mord. *pej*, mordE. *per*, *pej* dens.

cser. *pü*, *püj* dens | cserM. *pü*, *pü* id.

Valóban egyszerűnek tetszik, a m. *fog* „dens“ szót azonosnak mondani a *fog*-igével (a mint MNySzótára teszi), természetesen ez igetöt nomen agentis („fogó“) értékében véve. Mert igaz, hogy a „dentes“ „szájba fogják az eledelet“, noha ez mégsem fő jellemző működésük, hanem inkább a „harapás, rágás“, s érzi is ezt MNySzót., a mennyiben egyszeresmindent a *rág*-igével azonosítja a m. *fogat* („melyek által az eledelet szájaikba fogják, és összerágják vagy rágják“), a mi azomban alaki nehézségbe ütközik s egyszeresmindent a *fog*- és *rág*-igék azonosságát föltételezné. Sokkal jobban illik ily etymon („fogó“) az „ujj“-ra, a mint csakugyan meg is fejthető ilyennel a lat. *digitus*, gör. δάκτυλος s talán a ném. *finger* is (Curtius. Gr. Etym.⁴, 133. l.). Ha ezenkívül még tekintetbe vesszük, hogy a „dens“-nek bizonyosan már az ugor alapnyelvben volt neve, ha volt más akár kevésbé kiváló testrészeknek, mi szerint nem kellett a magyar nyelvnek azt külön szóalkalmazással elnevezni, — bátran elejthetjük a m. *fog* nak úgysem egészen illő „fogó“-féle etymonját, ha ugyan a „dens“-nek a m. *fog*-val alakilag egyező ugor elnevezését találjuk. Ilyen pedig ug. *pəngs*, az oszt. vog. *penk*, *pänk*, *pank* szerint, a melyhez a f. *pī*, cser. *pü*, mord. *pej*, *per* gyengült alakok úgy csatlakoznak mint egy másik *pəngs*-hez („caput“) a f. *pää*, mord. *pe*, — s a m. *fog* (*foga*) szabályos

változással ennek a *p₃ngs*-nek mélyhangú mását (*p₃ngs*) tünteti föl.

A *fog* „dens“ szóval nyilván egybetartozó a m. **fok** (acc. *foko-t*) szó is, legalább némely jelentéseiben, melyek „kiálló, hegyes“ alapértelemre vihetők vissza: *létra*- v. *lépcső-fok* (v. *-fog*, v. ö. a lappban: *raideres-padne*), *hegy-fok* (Tájsz. *fok*: „tengerbe vagy tóba benyúló hegy, promontorium“ Bton., v. ö. a finnben *pii-kivi*). Ellenben másféle *fok*-nak látszik a *tű-fok* (mely a „tű-hegy“-nek épen ellentétét jelenti), *fejsze*- v. *kés-fok* (ellentéte: *él*). — Ez utóbbi *fok* alighanem *fork* (= *fark*) helyett való, a mennyiben ez tkp. „utó- v. hátrész“ jelent, s esetleg „vastagabb vég“-ről is érthető (lásd a *far* cz. alatt: *firkó*). — Egyébiránt a *fog* „dens“-vel egybetartozó *fok* bajosan csak alakí változata a *fog*-nak. A *foko* tö, mely néhány analogia szerint (*szoko*-, *szakad*-, *buko*-) jóformán hajdani *fokko*-ból gyengült, legbiztosabban úgy magyarázható, hogy *fog*-hoz még dim. *-ko* képző járult (dim. comparisonis), s az így keletkezett *fogoko* tö *fogko* (*fokko*)-n át a meglevő *foko*-vá vált (v. ö. *vak*, *vako* helyett a székelektnél még *vakko*, pl. *vakkot* e h. *vakot*).

NK. XXIII. 438. 555. **fog** (*fogni* haften, fassen, eindringen: jól *fog* a *kés* das messer schneidet gut; *nem fog* a *fejsze*; *semmi sem fog rajta* es will nichts bei ihm verfangen, anschlagen, fruchten; *hozzá fogni vmihez* etwas anfassen, beginnen, anfassen; — fassen, packen, ergreifen, fangen: *kezénél f. vkit* bei der hand fassen, *fegyvert f.* waffen ergreifen, *egeret f.* mäuse fangen; *szaván f. vkit* beim worte nehmen; *munkára f.* zur arbeit anhalten; — *meg-f.* comprehendere, ergreifen, begreifen, fangen; *el-f.* auffangen; *be-f.* anspannen, *ki-f.* ausspannen; *öszve-f.* zusammenfassen, -nehmen, -spannen; — *fogó* capiens; *decipula*, *forceps*: *egér-fogó* maus-falle, *harapó fogó* zange, *kneipzange*; *fogva van* captivus detinetur; **fogad** (*fogadni* hinnehmen, aufnehmen, auf sich nehmen; versprechen, geloben: *cselédet f.*, *lakást f.*, *örökbe f.*, *fiává f.*; *méhben f.* concipere; *szót f. vki*nek obsequi; *szentül f.*, *meg-f. vmit*); — **fogan** (*foganni*, pr. 3. *foganik* concipi: *meg-foganik* a *fa* der baum fasst wurzel; *foganat* conceptio, efficacia: *nincs foganatja*); **fogansz**-, **fogamsz**- id. (*meg-foganszik*, *-fogamszik*); — **foglal** (*foglalni* occupare,

nectere, jungere: *el-f.* einnehmen, in besitz nehmen; *be-f.* einfassen, *öszve-f.* zusammenfassen, verbinden):

vog. *pū-* fassen, greifen, fangen (*fogni*, *понмать*): *puumt-id.* (*хватать*, *megfogni*, *ergreifen*); — *pogot-*, *poogt-* (*pookt-*) anfassen, anhaften (anlegen, anhalten an etwas, *приставать*: *sa' pogotom iu* von reif besetzter, bereifter baum; *pa poog-täst* sie hielten am ufer; *poñ sauenl poogtesi* sie fassten sich bei den haaren) || vogK. *puv-* fassen, greifen, fangen (*puvestä tavame* er fasste ihn, hielt ihn *Máté 14, 31*, *хорохš puvuxv* einen räuber fangen 26, 55); — *puvkt-* sich fassen an . ., sich halten an . ., anfassen, ergreifen (*puvktesi tav lajlanä* ухватились за ноги его *megfogák az ő lábait*); *puvixt-*: *Márk 6, 53. vatane puvixtesit* пристали къ береры, sie legten am ufer an, sie landeten; *puvelt-* übergeben, *ткр.* „nehmen lassen“ (*puveltestä tanane tak oxče molä* поручилъ, übergab ihnen sein geld).

finn. *puutta-* connectere, consuere, affigere (zusammenfassen, fest machen: *puuta langalla filo colliga*); — *puuttu-* connecti, affigi, adhaerescere (haften bleiben, anhaften: *pursi puuttuu cymba adhaeret*, *tauti puuttuu morbus inficit*); *tangere*, *attingere* (*en puutu siihen id non attingo*).

ész. *pō-* (inf. *pūa*) aufhängen, henken (*pū külge p. fára akasztani*, *risti peale p. kreuzigen*); hängen (*risti peal pōs* er hing am kreuze; *ēn-pōmine* vorhag); *pōda-* (pass.): *pōdav* hängend; *pūma* (n. *pūm*) stein am meeresboden, an welchem die netze hängen bleiben; — (D.) *puttu-* hinanreichen, in berührung kommen; *pututa-* berühren, sich vergreifen an etwas; *pūde* (g. *pūte*) gurt, gürtel || *liv. pūg-* (pr. 1. *pūgob*) aufhängen, henken; *pūt-* (pr. 1. *pūtob*) anstossen, anrühren.

mord. *poñ-* hängen bleiben an etwas, hineingeraten (*Reg.*), sinken (*Ahlq.*); *poñst-* woran anhaften (*зацѣпять*), aufhängen *Reg.* | mordE. *pongo-*, *pongavo-* hängen bleiben, hineingeraten; *poñude-* (*Reg.*), *porde-* (*Wied.*) aufhängen, anhängen; *pongarto-* id. (*Wied.*); *poutne-*, *poule-* id. (*frequ*)

V. ö. a *fül*, *fojt* és *függ* cikkekét. — Hogy az intransitiv „haften, haften bleiben“ (*fog a kés, nem fog rajta*)

povi-, *povo-*, lp. *puve-* [l. *fojt*], finn-észt *pō-*, *pū-* [ebben is: *puutta-*, *puuttu-*] eredeti ugor *p_sg-* (*p_sg_s*) alakjára utal a lív *pūg_s-*, mely nyilván = észt. *pō-*, *pū-* (tekintve, hogy lív *pūt-* is megfelel az észt. *puttu-*, f. *puuttu-*-nak), úgy hogy a *pūg*-nak hosszú *ū*-ja csak különös lív hangfejlődésnek tulajdonítható (v. ö. lív *mūlda* föld = f. *multa*, lív *nūrka* = f. *nurkka*, lív *lūgšimi* imádság és *lugūb* olvas), vagyis a lív *pūg_s-* = régibb *pug_s-* = finn-észt. *pō*, *pū-* e h. *por_s-*, *puv_s-*. Eredeti szóközépi *g*-nek *v*-vé gyengülése elég közönséges a magyarban és a mordvinban; ritkább a lappban, a hol azonban a *puve*-hez hasonló példa *nuove-* (= ug. *n_sg-*, fent 427. l.; v. ö. lpE. *lurruv*, *lurruh*, *loha* = lpF. *lojam*, *lojak*, *lokka*); a vog. *pū-*, *puv*-ra nézve, v. ö. fent 154. l. vog. *ju-* jöni = oszt. *jug-*, *juv-*.

A *por-*, *pog-* „fogni“ igének van magashangú párja is (*p_sv-*, *p_sg-*), melyhez a magyarban a *függ-* és *fizet-* igék tartoznak (lásd e cikkeket). Ehhez tartozónak látszik a vogK. *pümt-* „anfängen“ (*pümtes räkuv* elkezdett esni v. „foga esni“ Máté 7, 25) és „fogni“ mint verbum aux. fut. (*ajuv pümtilem* fogom inni 20, 22); de számba véve a vogul dialectusok szorosabb egyezését, ebben a *pümt*-ben mégis csak a vogB. *puumt*-nak mását kell látnunk, a magashangú vogK. alakot megelőző *pujmt*-ből magyarázva, mely az eredeti *pug_smt*-ből fejlődött (v. ö. vogK. *pojł* = vogB. *paul* falu). — Szintén „kezdeni“ jelentéssel (s egyszersmind mint „fog“-féle segédige) egyezik a kettős momentán -*mt* képzővel alakult vog. *puumt-*, *pümt*-vel a zürj. *pond-* (e h. *pomd-*, *pomt-*), s ezt jóformán szintén a mélyhangú *p_sg-*, *p_sv-* alapigéhez kell csatolnunk, noha erről a zürjén vocalismusnak megza-rodott volta nem enged teljes bizonyosságát.

556. **fogy** (*fogyni* decrescere, diminui, consumi: *fogy* FuF. II.
233
a pénz; *hold fogyta* luna decrescens; *fogytán van* geht zu ende, auf die neige; *fogytig* bis zu ende, bis es gar wird; *el-fogy*ni ausgehen, erschöpft werden; *el-* v. *ki-fogy*hatatlan inexhaustus, indeficiens; — *fogyat-* consumere, absumere MA.: *fogyaték* residuum, iaece: *f-bor* vinum deficiens, vergens ad finem; — *fogyatkoz-*ik deficit, consumitur (*fogyatkozás* defectus; deliquium: *hold-f.* defectus lunae):

észt. *pūdu-* mangeln, fehlen (*pūduv* dürftig, mangelhaft): *pūd* (tő: *pūdu-*, g. *pū'u*) mangel; *pūdus* id. || finn. *puuttu-*

deesse, deficere (*puuttuva* deficiens): *puuto*, *puutokse* (n. -os) defectus, inopia.

cser. *puč-* decrescere (pl. aqua), deficere, minui.

A m. *fogyr-* (*fogyo*)-nak megfelelő tö: ész. *pūdu-*, illetőleg a refl. *u* végképző nélkül *pūd_s-*. E szerint *fogyo* is valamikor *fōgyo-* volt; a *gy* = *d*-re nézve v. ö. *hagyo* = ész. *kadu-*, mord. *kado-* (fent 68. l.). Különös hogy a finnben kettős *tt*-vel van *puuttu-* s nem a várható *puutu-*; ez esetben tehát az eredeti lágy explosívának (*g*, *d*, *b*) erősbülése egy fokkal tovább *nt*, mint rendesen, vagyis úgy történt mint a lappban, a hol pl. *kāde* kéz-nek megfelelő *gietta* (loc. *giedast*), *tege*-tenni-nek *dakka-* (pr. 1. *dařam*). — A cser. *puč-*, a finn (illetőleg ész.) *pūd_s-*val szemközt, *pud-š-* helyett való, v. ö. cser. *kuč-* „fogni, tartani“ e h. *kut-š-* (zürj. votj. *kut-* id.).

557. **fok** (acc. *foko-t* promontorium Bton: Tájsz.; *fok-hegy* id. Sándor I.; *létra-fok* leitersprosse, *lépcső-fok* treppenstufe):

Lásd a *fog* „dens“ czikk alatt.

558. **folý** (*folyni* fluere, decurrere: *folýó víz* flumen, amnis, *folýó pénz* pecunia usitata, p. currens PPáp.; *folýók* cursores, veredarii Bécsi cod.); **folýos** (*folýosni* discurrere; *folýosók* = *folýók*; *arany folýosó folýt* utána Népmese); **folýam**-ik confugere (*folýamod*-ni id.).

V. ö. a *fut-* czikket. Az ott kifejtett ug. *p_sg-* „currere (fluere)“ (vagy általánosabban „moveri“) igéből származtatható a m. *folýo-* tö is, megelőző *fojlo-* = *p_sg-l-* alak fölvételével; v. ö. *suly-ko* (*sulyok*) e h. *sujlo-ko*, a *s_sg-* „caedere“ igétől, fent 356. l. Szintilyen származású *k_sg-l_s* tö (osztB. *zugl-*) lett a magyarban *kullo-*, *hullo-*, *halla-* és *hala-* lásd *halad* alatt 82. l., a finnben meg metathesissel *kulge-*. S csakugyan a *p_sg-* igétől is, melynek finn mása *page-*, *poge-* (l. *fut-* alatt), van ilyen *-l* képzős származék, mely átvettet *p_slg-* alakra utal: finn *puljaa-* (*pulja-da*) „sich eifrig bewegen, schwärmen“ (*väki puljasi edes-takaisin kuin kusiaiset pesässään* a nép mozgott [„folýt“] előre-hátra, mint fészükükben a hangyák) Lönnrot Szótára || ész. *pulja-* „wogen, in be-

wegung sein“ (*mere-veed aiva puljavad* a tenger víze mindig mozgásban van):

Simonyi Zs. (Nyelvőr V, 4.) a votják *pulis* „evező (ruder)“ szóból is következtet *pul-* igét, mely a m. *foly*-val volna egyeztethető. Ezt mégsem tartom biztosnak, mert az „evezni, rudern“ jelentés csak a *pulsal-* származékban van meg, ez pedig nagyon is jól lehet *pulis*-tól való denominativum (lásd NyKözl. X, 36); maga a *pulis* „ruder“ meg inkább a *pul* „brett“ szótól való diminutivumnak látszik. A megfelelő zürjén szók: *pölis*, *pelis* „ruder“ és *pöl* „brett“.

Az osztjákból, hol a *χugl-* (= f. *kulge-*) mellett már *g-* vesztett *χol-* „fluere“ is van (8o. l.), ide vonható, mint a *p.g-* vagy talán inkább a magashangú *p.g-* „currere“ igének származéka (lásd a *fsel* cz. végén), még pedig a m. *folyos*-éval találkozó frequ. képzéssel: *osztB. palis-* (herumschweifen: *palisita* ne herumschweifendes, buhlerisches weib, волокитная женщина, *palisipsa* buhlerei, волокитство, tkp. das herumschweifen, nachlaufen).

559. **fon** (*fonni* spinnen, flechten; *kendert*, *lent* f.; *haj* f.; *ostort* f.; *kosarat*, *sörényt* f.; *fonó* leány; *özve*-f. *connectere*, *complicare* MA.); **fonál** (acc. *fonala-t*, *fonál-t* filum, faden); **fony** (pr. i. *fonyok* = *fonok*):

finn. puno- contorquere filum (v. funiculum), *nere* (linum; *punonta* filum contortum || *ész*t. *punu-* flechten (*peza* p. nest bauen); *puni-*, *puneta-* einflechten, nadeln, stopfen.

mord. pona- flechten, winden (*ponafks* haarflechte) | *mordE. pona-* flechten, drehen (eine schnur): *ponavks* flechtwerk, geflochtenes.

eser. pun- (pr. i. *punem*) plectere, flechten.

votj. pun- flechten (*punet* geflecht, geflochtener zaun; *jirsi-p.* zopf, hajfonadék) || *zürjP. pan-* flechten (pl. bast-schuhe).

osztB. puñt-, *punít-* zusammendrehen, zwirnen (скасть, цокать) | *osztIrt. puntt-* zwirnen.

lp. podne- spinnen (*laikeb* p. garn spinnen, *kainob* p. filum contorquere); *podñe-* torquere (*kainob* p.) | *lpF. bodne-* spinnen, *bodña-* drehen (pl. weiden).

Nem bizonyos, hogy ide tartozik a vog. *ponel*, vogL. *pamlä* „hanf“ is, mintegy „*fonál*ra való“-nak elnevezve. Ahl-

qvist (Kulturw. 43.) egy sorba állítja a vog. *ponal*, *panla* szót (ily alakban közli ő) az oszt. *pōlin* (*puln*) „nessel“-vel. Reguly szerint is *manš-panlā* a „brennessel“ neve, s csakugyan meglehet hogy a vog. *ponel* csak átvetéssel lett *polen*-féle alakból. A „nessel“-nek ily neve pedig (oszt. *pōlin*, *puln*) nyilván az ug. *p_od_o-*, f. *pala*- „égni“ igéhez tartozik (v. ö. mord. *palaks* „nessel“, finn *polttajaise*, *polttiaise* „urtica urens“).

560. **fonnyad** (*fonnyadni* marcescere, flaccescere: *el-f*, *meg-f*; *megfonnyadt* marcidus, vietus, arefactus MA.):

lp. *puoldne*-, *puolne*- marcescere (de herbis).

A m. *fonnyad*-beli alaptő *fonnyo*- (e h. *folnyo*-, *folno*-, v. ö. *bennem* e h. *belnem*) = lp. *puoldne*- (azaz *puol'ne*- vagy *puolne*-, s ez maga megint *puole*- „égni“ (= f. *pala*- stb., l. *fagy* alatt) igéhez tartozónak látszik, mint inchoativ-féle mom. -n képzős származék, miszerint *fonnyad*-, *puolne*- tkp. „elégni“; v. ö. *hervad*- „marcescere“ és észl. *korbe*- „égni“, f. *korventa*- „urere, ustulare“ (97. l.).

Nk. XXIII. 446. 561. **forgács** (acc. *forgácsot* span, holzspan, splitter, holzschatten: f. *fa* spanholz); **fargács** id. (MA.):

farag (*faragni* schnitzen, behauen, zimmern: *kép-faragó* sculptor, bildhauer; *kő-faragó* steinmetz).

Lásd fent a *por* cikket (443—44. l.). A *forgács* és *farag*-beli *for*-, *far*- ige, melynek nyilván „secare“-féle a jelentése, mása azon ugor *p_or*-, *p_org*- igének, melynek általánosabb „frangere, dissolvere“ jelentése (m. *por*, f. *poro*, *puru*) részint „mordere“, részint meg „secare (dolare, sculper)“-félévé szorosbúlt. Az utóbbinál fogva szorosabban összetetlalkozik a m. *farag*- (*forag*) igével: vog. *por*- (frequ. *pornt*-, innen: *porntul* „schatten, forgács“), zürj.-votj. *pur*- (*purt* „messer“). — A *forgács*- nom. verbale-alakjára nézve v. ö. *szilács* (*szilánk*, *szilány*, *szilony* mellett) a *szil*- (*szilo*-) „secare, scindere“ igétől (297. l.).

Nk. XXIII. 444. 562. **forog** (*forogni*, *forgani* versari, volvi — sich drehen, kreisen: *forog a kerék*; *forgó* versatilis: f. *szél* wirbelwind; v. caus. *forgat*- versare, rotare, volutare: *kereket*,

orsót f.); **fordúl** (*fordúl*ni verti, se vertere: *meg-f.* con-verti, sich herumdrehen [einmal]; *föl-f.* everti, sursum verti; *vissza-f.* reverti, sich zurückwenden, sich umkehren); **fordít** (*fordít*ani vertere: *meg-f.* convertere, umdrehen, umkehren);

förgeteg, *fërgeteg* tempestas, procella MA.; — **förtöng-** (*förtöng*eni se volutare [in coeno] MA.); *fötröng-*, *fètréng-* id.; — **förtő** coenum, lutum, palus, lacus; **förtelelem**, *fër-telèm* (acc. *förtelme-t* inquinamentum: *förtelmes* inquinatus, conspurcatus, pollutus); — **fürge** agilis, alacer (*f. leány, f. ész* SzD.):

finn. *pyöry* vertigo (*pää*n-p.); *pyörö* sese volvens, vertigine laborans (*p. tauti* drehkrankheit, schwindel); *pyöreä* sese volvens, rotabilis, rotundus, teres; *pyörä* rotundum quid volvendum, rota, trochlea, orbis (*on pyörällä* est in statu volvente, vertigine laborat); *pyöri-* rotatim] volvi, circumagi, huc illuc cursitare (*hyörii pyörii* sürög-forog); *pyörillä-* circumagere, volvere, tornare; *pyörtä-* id. (*pyörtäjä* tornator); *pyörty-* vertigine laborare; — *pyry* procella nivosa, schneegestöber || *észt. pör* (g. *pöra, pöru*) drehung, was sich dreht, rolle, drehriegel, runder schleifstein; *pör* (g. *pöri*) drehung, wendung (*pöri-päev* sonnenwendetag); *pöra-*, *pör-* drehen, wenden, kehren (*silmi p.* die augen verdrehen), sich wenden (*ilm pörab* das wetter ändert sich); *pörä-* drehen, wenden, umkehren; *pörda-* sich wälzen (pferde); *pördi-* sich kehren, sich wenden, sich drehen.

mord. *puvera-* drehen, winden (крутить Reg.), *puä-* winden, umwickeln (Ahlq.); *puverda-* id. mom. (pl. lovát megfordítani, заворотить Reg.: *puverdama* *šufta* csavarófa szövöszéken); *porf* schneegestöber | **mordE.** *puvura-* drehen, winden Reg., *pura-* wirbeln, strudeln (Wied.: *puramo* strudel); *puvurda-* Reg., *purda-* drehen, umdrehen, wenden, ringen (wäsche): *ved-purdarks* wasserwirbel Wied.; *puvurgado-* sich wenden: *puurgatst* NyKözl. V, 111.)

eser. *pör-* [sich drehen]: *pöršö mardež* wirbelwind, forgószél; *pörd-* [pr. 1. *pördem* tornare]: *pördöšö* tornator, drechsler; *pörd-* [pr. 1. *pördam*] volvi, se convertere; *pörtöl-* [pr. 1. -lam] reverti | **eserM.** *pöríkt-* convertere, reconvertere,

zürj. *bergal-* sich drehen, sich umdrehen; *bergöd-* (P. *bergöt-*) drehen, umdrehen, kehren, wenden; P. *bert-* sich wenden, sich umdrehen, umkehren; *bertišt-* (v. mom.) drehen, herausdrehen; — (izsmai dial.: Castrén) *purga* *procella* *nivosa* || votj. *bergat-* drehen.

vog. *pēr-* drehen, wenden (вертеть), *pēril-* sich drehen, sich verwickeln; *pērit-* drehen, wenden, wickeln; *pērmt-* sich wohin wenden (fordúlni: *äm tule pērmtem oda fordulok*); drehen, umdrehen (*sip-luä šäme permtästä* er hat ihm den hals umgedreht); — *poar-*, *pouar-*, *pör-* rollen, dahinrollen (intr.), görgeni (Hunfalvy, Vogul föld 149. l.); — *pür* rund, kugelrund (p. *potali* rundes knäuel, kugel — zwirn, schnee) | vogK. *pageral-* sich wälzen, вальтаться Márk 9, 20; *pagert-* wälzen, вальт Мáté 27, 60. 28, 2.

osztB. *puxrem* schneegestöber, schneesturm (вьюга, буря).

Mint frequ. -g képzős töből a m. *forog*-ból válik ki alapigéül *for-* (*foro-*), melynek részint magashangú másai a többi ugor nyelvekben: mord. *puver-* (*puvir-*), *puvur-*, *pur-* (*puveä* e h. *puverja-* continuativ alak a mom. *puverda-* ellenében; v. ö. *angira-* és *angirda-* vakarni) | cser. *pör-* | finn *pyör-* = észt. *pör-* (*pyörä-* a *pyörä-*, *pyörö-*, *pyöreä* e h. *pyöredä* nom. verbalékben; *pyöri-* continuativ alak; *pyörtä-* = észt. *pörda-*, jóformán csak neutralis értékű -*da*, -*dä* képzővel, a milyennel *jouda-* van 158. l., tekintve hogy már a *pyör-* alapigének is transitív jelentés kell tulajdonítanunk; végre a *pyörä-* ige mellett *pyörä* „forgó“ képzőtelen nom. verbalénak mutatkozik | zürj. *ber-* a mom. -*t* képzős *bert-*ben (v. ö. votj. *ser-* és *sert-* törni); a *bergal*-beli *berg-* e h. *berög-* szintén frequ. -g = ug. -ng képzővel, úgy mint a magy. *forog-*; ugyanily tö szolgál alapul a zürj. *purga*-nak, mely a zürj. *a*-nak értéke szerint fölért m. *forgó*-val | vog. *pēr-*, *poar-*, *pouar-*, *pör-* és *pür* a kopott végű *pür* nomen verbaleban (v. ö. finn *pyörä*); vogK. *pager-* (caus. *pagert-*) | oszt. *puxr-*: n. act. *puxrem* „fórgeteg“. A mind ezeknek megfelelő ugor alapalakul, a mord. *puvur-* és vog. *pager-*, oszt. *puxr-* szerint, mutatkozik: *p_sg_r-* és *p_sg_r-*, miszerint a m. *for-* és *för-* megelőző *för-*, *för-*, s továbbá *fovor-*, *fövr-*ből lettek. Összevethető ezzel a hasonló jelentésű, de gutturalis előhangú *k_sg_r-*, melynek változatai mord. *kever-*, finn *kier-* (*kēr-*), *käyr-*, *käär-*, s egészen elrövidült alakkal mord. *kir-*, f. *ker-*, és magy. *ker-*, *kör-* (lásd a *kerek*, *kör* cikket,

pyör- henger-
gördül; *pör-*
gördül.

fent 19—21. l.); megjegyezhetjük, hogy a m. *kör* „orbis“ még helylyel-közzel *kör*-nek hangzik.

Az ug. *p̄ḡsr-*, *p̄ḡsr-* (= *for-*, *för-*, *pör-* stb.) igének hol intransitív „sich drehen (forogni)“, hol transitív „drehen, wenden“ jelentését úgy érthetjük, hogy „körmozgást tenni (körözni)“ -féle alapjelentés, mely tkp. intransitív (= forogni), csak objectum kitétele által vált transitív-félévé („körözni vmit“ = körmozgással illetni = drehen, wenden). A trans. értelmet természetesen az intransitivumból kiinduló causativ alak is fejezheti ki (*forгат-*, *fordít-*, f. *pyörittä-*, vog. *pērit-*, zürj. *bergöd-*). A mordvinban mindkétféle jelentése van *puvur-*, *pur-nak* (*puveŕa-*, mom. *puverda-* „drehen“, de az inch. -gado képzős *puvurgado*-ban *puvur-* nyilván „sich drehen“ értelmű); szintígy a vog. *pēr-* (mom. -*mt*-vel *pērmt-* „sich drehen“ és „drehen, umdrehen“); a finnben *pyöre-* intr. *pyörö*, *pyöreä*, *pyöri*-ben, meg trans. *pyörtä-* „tornare“ (= cser. *pörde-*); de az utóbbinak megfelelő ész. *pörda*-megint intr. („sich wälzen“). — Még megjegyezzük, hogy a m. *förtö* mint mom. -*t* képzős *fört-* igétől való nom. verbale (v. ö. *förtöng-*) tkp. „etwas, worin man sich wälzt“ („volutabrum“), s alkalmasint a *föröd*, *füröd*- (*förd*, *fürd*-), „sich baden“ frequ. -*d* képzős igének is alapértelménye (etymonja) nem „mosakodni, se lavare“, hanem „forgolódni, förtöngeni, sich wälzen“, vagyis *fördő* eredetileg (nem tekintve a különböző igeképzést) a m. *förtő* (Kassai, Szókönyv II, 188. *fördik* „se volutat in balneo“, ut vulgo dicitur de suc: „sus se volutat in volutabro“).

A *forog*-beli *for-* alapigének *far-*, *fir-* változata ismerhető föl a caus. alakú *fartat*, *firtat*-igében, melynek „interrogando extorquere“ jelentése alkalmasan így értelmeződik: „ide-oda forgatni (t. i. fakgató kérdésekkel)“, l. MNySzótárában a *firtat*-cikket. Ugyanezt teszi a frequ. *firtongat*-, melyből *firtong*-képzésre nézve megfelel a magash. *förtöng*-tőnek.

563. forr (*forrani* fervere, bullire: *forr a víz* fervet aqua; *föl-f.* effervere; *öszve-f.* conferruminari Fal.; *forró* kochend: *f. víz*; *forrás* fervor, scaturigo, fons: *víz-forrás*); *forrad*- (*öszve-f.* coalescere); **forral** (*forralni* fervefacere MA.: *föl-f. vizet*):

finn. *porise-* bullire, leviter strepere (sprudeln); *puraa-*, *puraja-* cum sonitu bullire, stridere (sprudeln); *purise-* id.;

purehe, porehe- (n. -re') bulla aquae || ész. *purise-* sprudeln, hervorsprudeln, mit Geräusch fließen.

A m. *forr-* (*forra-*) még félig hangutánzó ige, melynek csak a „fervere“ jelentése a hangutánzáson túl haladott (v. ö. *fortyog*). Az egybevetett finn-ész. szók ellenben még tiszta hangutánzók. — A kettős *rr*-vel való *forra-* fő régebb *forho-* ből magyarázható (= *foroho-*, ugor *p.r.g.*-, melylyel egyező a f. *porise*-beli *pori-* e h. *por*-, és a *puraja-* azaz *purajda*-beli *puraj-*); v. ö. *varr-*, *varra-*.

564. *fos* dünner kot (von menschen, tieren: adj. *fosos*); *fos* (*fosni*, pr. 3. *fosik* laxiren, durchfall haben: *fosás* durchfall; *fostos* = *fosos*):

oszB. *poš-* kot, unrat (merda: *poš-χot* abtritt; *lenkir-p.* mäuse-dreck); *poš-* sich entleeren (n. act. *pozipsa*) | osztIrt. *pať* dreck: *paď-* cacare. *Knj. 56*

vogB. *poži* merda; *poš-* cacare | vogL. *poχte* és *poχt-* id. finn. *paska* excrementum ventris, stercus, merda; *paski-*, *paskanta-* cacare; *paskatta-* alvi purgationem promovere; *paskatti* diarrhoea || ész. *pask* (g. *paza*) dünner kot, unflat; *pazanda-* durchfall haben || liv. *paska* és *paskānd-*.

lp. *paik*, *paika* stercus (*paika-kote* latrina); — *paik-* (*paikhe-*) cacare | lpF. *baik* és *baikke-*, *boikka-* id.

cser. *pušked-* durchfall haben (NyK. VI, 213).

mord. *piskeze-* durchfall haben (Reg.), *piskin* durchfall (Ahlq.) | mordE. *pisikize-* és *pisik orma* (p. krankheit).

Hogy az egyező alakú *fos* (*foso*) névszó és *fos-* (*foso-*) igező közül az utóbbit kell származéknak tartanunk, lásd fent *húgy* alatt 120. l., v. ö. *szar* és *szar-* 278. l.; a finnben még különbözik *paska*-tól a *paski-* denominatív ige (= *fos-*), úgy mint *poika*-tól *poiki-* „fiadzani“, *muna*-tól *muni-* „ova parere“. A f. *paskanta-* (*paskanda-*) meg **paskaa-* denom. tőtől származhatik, -nd frequ. képzéssel; egyező vele cser. *pušked-*. Teljesebb alak *sk*-val a m. *š* ellenében: f. *paska* (v. ö. *vaske* = m. *vas*); az oszt. *pať* azonban még eredetibb *p_stk_s*-re mutat, v. ö. finn *keske* = ug. *k_stk_s* (oszt. *kut*), meg a magy. *késérű* (vog. *kvážer-*, cser. *kočo*) és f. *katkera*; s csakugyan ily alakból magyarázható a vogL. *poχt-* a vogB. *poš-* ellenében, t. i. úgy hogy emez a már fejlődött *posk*-nak a mása,

paav. 3.
laute 29.

mzr. 4.
296

Kamst.
176

míg amaz még a régibb *t* hanggal való *p.tk*-ból került (*poxt*-e h. *pókt*-, átvetéssel = *p.tk*-).

565. **foszl** (*foszlani*, pr. 3. *foszlik* sich zasern, sich ausfasern, sich schleifen: *foszlik az ócska ruha*; sich stückweise ablösen, sich häuten, sich mausen: *foszlik a kígyó bőre*, *foszlanak a madarak*; *foszlott* dissolutus; *foszlány*, *foszlék* lacinia); **foszt** (*fosztani* schleifen, ausschälen: *tol-lat f.*, *kukoriczát f.*; *spoliare*, *nudare*: *meg-f.* despoliare, *exuere*, *privare*; *ki-f.* *vkít* mindenéből; *föl-f.* *denudare*, *retegere* MA.):

vog. *pōns-*, *puns-* öffnen, aufmachen (*ai p.* ajtót nyitni) | vogL. *punš-* (*pāl p.* aufmachen) | vogK. *punš-*, *puš-* id. (*pali p.* megnyitni, kinyitni; *punšilem am tusem* ich öffne meinen mund).

osztB. *punš-*, *puš-* öffnen, aufmachen, aufdecken (*punžim* aufgedeckt, enthüllt, offen: *открытый*) | osztIrt. *punž-* öffnen.

votj. *paš* loch, Öffnung, offen (*paš karišk-* sich öffnen, *tkp.* *apertum fieri*) || zürj. *pašköd-* öffnen (*vomsö siliš pašköd* öffne ihm den mund Máté 17, 27), P. *pašköt-* auseinanderwickeln, *развертѣть*.

lp. *puozos*, *puozot* nudus (*puozos oive caput retectum*).

mord. *panži-* öffnen (*panžiima* schlüssel) | mordE. *panžo-* öffnen, *panžovo-* sich öffnen, aufgehen.

eser. *počk-* (pr. 1. *počkam*) *aperire*; *počuld-* *aperiri*, *pa-* *tefieri* | eserM. *pač-*, *paž-* és *pačelt-* id

FuFg: 115

A m. *foszlik* igének igazi értelme ez: „burkától, hüvelyéből elválik“ — s ez által „fedetlenné, kopaszszá, csupaszszá lesz“; *foszlanak* a madarak, *foszlik* az érett borsó. Ha mégis magáról a burokról (pl. ruháról) is mondjuk, hogy *foszlik* (=szakad), szorosan véve ezzel együtt jár az ez által „csupaszszá váló“ test képzelete is: *foszlik* a kígyó bőre. Így a *foszlik* különbözik a *feslik* igétől, mely csak magát a „szétmenést, eloldódást“ jelenti. A *foszl-* igének ezen „nudari“-féle alapértelmével megint szoros rokonságban áll ez: „megnyitni, kinyitni (*aperiri*)“ vagyis rokonok e jelentések „csupasz, nudus“ és „nyilt, nyitott, apertus“, v. ö. finn *avo*

„apertus“, ily összetételekben: *avo-suin* „nyitott szájjal“, de: *avo-jaloin* „mezítláb“, *avo-päin* „födetlen fövel“.

Látni való, hogy a m. *foszl-* és *foszt-* olyan intr. és transitív igepár, mint *fesl-* és *fejt-*, *gyúl-* és *gyüjt-*, *nyíl-* és *nyit* stb., melyekben a *-t* képzős alak causativum, s így intransitív alapigére utal, a mint ki is van mutatva ilyenül: *fesl-*, *fejt*-hez *fes-* = f. *pääse-*, *gyúl-*, *gyüjt*-hez *jöv-* (165. l.) *nyíl-*, *nyit*-hoz északi-ugor *n_g-* (417. l.). E szerint a m. *fosz* alapigének is intransitív „nyilni“ jelentést kell tulajdonítanunk, s ez a megfelelő vog. oszt. mord. *puns-*, *punš-*, *panž-* igének trans. „aperire“ jelentése ellenében jóformán úgy támadt mint a m. *hajt-on* ezekben: *hajtanak* a fák, v. szóra, tanácsra *hajtani*. Egyébiránt a zürj. *paš*-t is kell intransitívumnak tekintenünk, a mennyiben *pašköd*, *pašköt* „aperire“-nek causativ alakja van; v. ö. zürj. *pet-* „hervorgehen, herausgehen“: *petköd*-, P. *petköt*- „hinaustragen, zeigen“.

A vog. oszt. mord. alakok szerint a m. *fosz-* régiebb *fonsz-* helyett való (v. ö. oszt. vog. *punš* mellett *puš-*); szint-így cser. *počk-*, *pač-*, zürj. *paš*- teljesebb *ponšk-*, *panš-*, *panš*-helyett. De az eredetibb ugor alakhoz a cser. *počk-* szerint még egy *k* is tartozik: *p_nnsk_s-*, s ez már maga is származott igének látszik: *p_nsk_s-* (v. ö. cser. *počk*-hoz: *kočk-* „edere“ e h. *kor-šk-* fent 87. l. a *harap* cz.-ben). Az *sk* végű alakot kivehetjük talán a zürj. *pašköd*-ből is (*pašk-*), noha az is lehet hogy itt új *-k* képzővel van dolgunk (v. ö. az imént fölhozott *petköd*-igét).

Жк. XXIII. 438. 566. fő (főni, pr. i. fővök coqui — kochen, sieden :
Жк. 26: fő a leves; megfőtt a hús; el-f. nimis percoqui, verko-
409 chen); fől (főlni id.: meg-fől percoquitur; jó főlő lencse);
főz (főzni coquere, kochen: húst, levest f.; sört f.; főző coctor: f. asszony, f. fazék kochtopf):

mord. *pije-*, *pi-* kochen (főni: *pif* reif, gar): *pisi*, *psi* siedend, heiß; *pide-* kochen (főzni, coquere), backen | mordE. *pije-*; *pisi*; *pide* = M.

zürij. *pös* heiß, glühend (горячий: *pöšal-* heiß werden, *pöšed-* erhitzen); P. *piž-* kochen, sieden (főni, кипеть; *pi-zem* főtt; *pizet-* aufkochen, heiß machen, кипатить; — *pöz-* dämpfen, schmoren (парить): *pöžal-* backen, braten (печь, жарить); — *pu-* kochen, főzni (*puni-pöžalni* főzni-sütni; *sur puni* sört főzni) = zürjP. *pul-*, *puv-*, *pu-* (*pulöm*, *puvöm* főzött, főzés).

votj. *poš-* kochen (intr.): *poš* heiß, warm; hitze, wärme;
pošt- kochen (trans.); — *piž-* backen, braten.

cser. *püž*: *püž* rüit sudor (tkp- „p.-víz“).

vog. *pajt*, *pēt-* főzni: *pajtaht-* zu sieden anfangen
 (закипеть).

V. ö. a *fény* és *fül* cikkket. — Föltetsző, hogy az intr. *fő-* mellett causativ képző nélkül *főz-* „coquere“; szint- így nincs caus. képzője a zürj. *pöz-* és *pu-* (*pul-*), votj. *piž-* igéknek, melyek mégis transitiv jelentésűek. Ezt úgy kell értenünk, hogy már az alapige (= ug. *pšg-* „splendere, calere“) vehető transitivumnak is („calore afficere“), a mint megjegyeztük *fény* alatt (f. *paista-* „splendere“ és „assare“). A m. *főz-* tö tehát -z képzős frequ. származék, a transitiv értelmű (de így már nem használt) *fő-*-tól, v. ö. *hízlal-*, *aszal-* az intr. *híz-*, *asz-* mellett. A zürjénben van alakilag egyező intransitivum: *piž-* (v. ö. mord. *pise-* a *pisi* nom. agentisben). — A zürj.-votj. szók egy részében jóformán az ug. *pšg-*-nek mélyhangú mása (v. ö. finn *pai-sta-*) van alapúl, t. i. zürj. *pöz-* (e h. *pož-*) = votj. *piž-*-ben és zürj. *pu-* (illetőleg *pul-*) igében; ellenben zürj. *pös*, votj. *poš* forró, votj. *poš-* „főni“ a zürjP. *piž-* miatt biztosabban a magashangú *pšg-*-hez szá- míthatók.

567. **fősvény** avarus, parcus, tenax (MA., *fősvénység* avaritia, *fősvényked*-ni geizen):

cser. *peškede*: *peškedelan-* parcum, tenacem esse (fős- vénýkedni).

Egybeállítván a m. *fősvény*-t a hasonló alakú *kősvény* (55. l.), *ősvény*, *jörevény* szókkal, a *fős-* alaprészében igét ismerhetünk föl, a mint ilyennek mutatkozik a cser. *peškede*-beli *peške-* is (megjegyezzük, hogy *peškedelan-* a tatár eredetű *-lan* denom. képzővel alakult, Nyelvt. Közl. III, 422, s így *peškede* jelent „fősvény“-t). Tekintve hogy a cser. nyelv a „fősvény“-t a *pengede* „erősen tartó (firmus, fest)“ szóval is mondja, ennek a *peške-* (m. *jös-*) igének jóformán ez a jelentése: „tartani (nem eresztetni)“ (v. ö. *tenax*), s e szerint azt még az ugor *pšg-*, *pšv-* „adhaerere“ igének magashangú másától származtathatjuk, v. ö. cser. *piž-*, mord. *pese-*, finn *pys-* (*pysy-*) a *függ* cikk alatt. — Nem bizonyos, vajjon ide tartozik-e a lpS. *peuček* „avarus“ is (Szóegy. 533.); közel áll hozzá *peute-* (*pirte-*) „fangen, captare“ = f. *pyrtä-* „cap-

tare, petere, cupere, quaerere“, melynek pedig *pyr-* (*pū-*) az alapigéje (*pyr-ntō-* n. act. „captatio, petitio“), s a „fösvény, geizig“ jelentés természetesen a „cupidus“-feléből is indulhat ki (v. ö. *avarus* és *avidus*).

Uk. xxiii. 437.

568. *fuj, fú* (*fujni, fūni flare, spirare: fú a szél; föl-f.* aufblasen, pl. *posáját*; *el-f.* ausblasen; *fuvó* bläser; blasebalg, follis: *fuvatag* flabra, *procella* MA.: *szél fuvatagja* Káldi); *fuvall, fúall* (*fuvallani* v. mom.: *fualla* ő reájok Münch. cod.):

osztIrt. *pū-*, S. *pōg-* blasen, aufblähen; *pūm-* id. (mom.) | osztB. *polt-* blasen, wehen, aufblasen (*libija* p. einblasen).

vogB., vogL.
puf.

vogL. *puo-* blasen; *pul-* id. (*kven* p. wegblasen) | vogB. *pül-* blasen, wehen (*vuat pūli szél fúj*): *pūles-* id. (mom.: *pūlesi vuat*).

zürj. *pölal-* wehen, blasen; *pölt-* id., *pöl'ist-* id. (mom.) || votj. *pelal* (*pel'jal-*) blasen, hauchen; *pelt-* wehen, blasen, anhauchen.

mordE. *puva-* wehen, blasen, hauchen, anhauchen: *puvamo* dudelsack | mordM. *fa-* blasen: *fama* blasebalg.

eser. *pu-* (pr. i. *puem*) flare; *pual-* (i. *pualam*) id. (v. mom.); se inflare, fölfuvódni; *puald-* (pr. i. *-dem*) ventilare, flatu replere (tele fúni) | eserM. *pual-* flare; *pualt-* (mom.) flare, conflare, canere (tuba).

Setälä,
Ään.
280.

finn. *puhka* anhelatio vehemens; *puhkaa-* (inf. *puhata*) anhelare, vehementer laborare; labore cessare, quiescere; *puhku-* (pr. i. *puhun, puhun*) anhelare, spirare; — *puhu-* flare, spirare (*tuuli puhuu szél fúj*), loqui: *puhehe* (n. *puhe'*) flatus, loquela; *puhalta-* (pr. i. *-llan*) flare, spirare (intens.) || észt. *puhk* (g. *puhu*) hörbares atmen, hauch, windstoß; *puhka-* wehen, blasen, atmen; verschnaufen, ausruhen; *puhu-* wehen, blasen; sprechen, singen.

A teljes m. *fuvo-* tö (*fuj* mellett, v. ö. *buvo-*, *buj* 473. l.) eredetibb *p.g.-* alakra utal, mely még meg is van g-vel az osztS. *pōg-*-ban (v. ö. osztS. *jug-* = osztIrt. B. *juv-*, *juu-* 154 l.); szintén g: v-változással a mordE. *puva-*-ban (nem tekintve az ennek vég a-jában rejlő képzést, Nyelvt. Közl. XIII, 62.), melyből összevonódott a mdM. *fa-* (*p'va-* h.). —

A f. *puhka* is láttatja még az eredeti *p_g*- alakot, a mennyiben *pug-ka*, *pug_s-ga*-ra utal (úgy mint *tehköön* = *teg-köön*, *tege göön*); a *-ka* (*ga*)-ra nézve v. ö. *kau-ka*, 118. l. A *puhku*-töbéli *k* (illetőleg *g*)-t azonban ígéképzőnek kell vennünk, melynek (most már igen elmosódott) eredeti értéke jóformán frequentativ (continuativ) volt: v. ö. mord. *-g_s-d_s* inchoativum és finn *pelkää*-, azaz *pelgä-dä*- a mord. *pele*-, m. *fële*- ellenében. E szerint *puhku*-t, mely gyengülve *puhu*-, (nem tekintve a netalán hozzájárult refl. végképzőt *-u*), így magyarázzuk: *pug_s-g_s-*, *puh-g_s-* (= *puhk_s-*), s ugyanebből lett a képzőbéli *g* elgyengülésével *puhu*- e h. *puhv_s-*, *pug_sv_s-*. V. ö. a *puhku*-tőnek ezen fölfogására nézve: f. *hohka*- és *hohku*-splendere (190. l.). — Végre frequ. *-l* képzővel *p_g*-ből: vog. *pül*-, zürj. votj. *pöl*-, *pel*-(e h. *pol*-, *poj*-), s továbbbi mom. *-t*-vel: votj. *pelt*-, osztB. *polt*-.

Setälä,
Aän-
285.

569. *fül* (*fül*ni suffocari: *meg-f*, *vízbe f*.; — *fülad*-, *ful*-*lad*-ni id.: *meg-f*.; — *füldokol*-ni ersticken wollen); *fojt*, *fujt* (*fojtani* suffocare, strangulare: *meg-f*. *vízbe f*.; *le-f*-, *puskába a töltést* die ladung in den gewehrlauf hinabdrücken: *fojtás* vorschlag zur ladung, pflaster im gewehre; *kötelet fojtani* vmire einen strick fest anlegen, über etwas fest ziehen: *maga nyakára fojtotta a kötelet*; v. frequ. *fojtogat*-würgen, zu erdrosseln suchen); *fojl* (*fojlani*: *megfojlik* = *meg* *fül*; *rá-fojlott a kötél a nyakára* = *ráfojtódott* Székl.: *m. nyelv II. 190* Bálint Gábor közlése):

Simonyi: A
m. nyelv II. 190

lp. *puve*- (*puvre*-) strangulare (*puvetum* strangulatus), *puvo*- strangulari | lpF. *burete*- és *burvo*- id.

mord. *pova*- drosseln (*fojtani* kézzel Reg.; greifen, reissen Ahlq.): *povaj* erwürger, henker | mordE. *pova*-, *puva*-würgen, erwürgen, ersticken.

eser. *pikt*- (pr. i. *piktem*) suffocare; *piktezald*- haesitare lingua | eserM. *pükt*- suffocare.

V. ö. a *fog*- (555. sz.) cikket. — Hogy a *fül*- igeének nem első jelentése a „suffocari“, mutatja már némileg a *fojt*-caus. párigének ilyen használata, mint: *le-fojtani töltést*, *rá-fojtani vmire kötelet*, s még határozatában magának a *fül*-nak székely páralakja *fojl*-, mely ige „vmire nyomott, erősen vmire rá-fogott“-ról (pl. kötélről) mint alanyról mondható

vagyis a „nyomni“-féle *fojt*-nak reflexivumával ér föl (rá-*fojlott* = rá-*fojtódott*). A *foj-l*-nak meg a caus. alakú *foj-t*-nak (azaz olyan igepárnak a milyen *hajl-* flecti és *hajt-* flectere) közös alapigéjét (*foj-*) nyilván intransitív jelentésűnek kell fölvennünk: „erősen rajt-lenni“, azaz „haften (an etwas)“, a mi tkp. csak a „vmire reá nyomódó (vagy akár reá-nyomott) holmihoz“ (pl. *fojtó* kötél, v. kéz) illik mint állítmány. De csakhamar átvitetett a *fojlás* (*fülés*)-féle állítmány azon „szenvető valamire“ is, mely szükségképen a „fojló holmi“-val érintkezik (pl. „nyak“, vagy helyette egész „ember“), s így eléállott a *fojl-* (*fül-*) igének „suffocari, ersticken (megfúlni)“ jelentése. Szintígy pl. „záródik“ vagy pedig „nyíl“ tkp. csak az „ajtó“, de mégis egyszersmind az ajtó mögött levő „térrel“ (szobáról) is értjük a záródást vagy nyílást. Kifejtett fölfogásunk szerint a m. *fül-* (*fojl-*) ige elsőben csakis olyan „suffocari, ersticken“-t jelentett, melyet külső nyomás okoz, vagy pedig nem épen azt a mit a meg-*nyruvad* ige (fent 427. l.); v. ö. orosz *задавить* „erwürgen, megfojtani“, tkp. „erdrücken“.

A *foj-l*- és *foj-t*-beli *foj-* természetesen a *fül-* tőnek is alapja, s tekintve hogy ez legközelebbi *fovo-l*- megelőzőre utal, a váltakozó m. *foj-* és *fov-* alaptők eredeti ugor *p_{sg}*-alakokkal fejthetők meg. A *foj-l*-, *fú-l*-nak kifejtett alapjelentéséhez képest pedig ez az ugor *p_{sg}*- nem lehet más mint a m. *fog*-beli alapige (ug. *p_{sg}*-), melynek több ugor nyelvben *p_{sv}*- alakja is fejlődött s melynek első (intr.) „haften“ jelentése mellett a (trans.) „fassen“-féle is korán megállapodott (vog. *puv-*). Az utóbbi, praegnanter véve, fölért a „strangulare, drosseln“ (trans.) jelentéssel, melyet a lp. *puve-*, mord. *pova-* mutatnak föl (v. ö. *fog-* alatt mord *povi-* mint intr. „stecken bleiben“). A cser. *pikt-*, *pükt-* „suffocare“ azonban caus. alakú, úgy mint a m. *fojt-*, s egyszersmind vocalisánál fogva a magashangú *p_{sg}*-hez tartozik, melynek a csere-miszben még egyéb származéka is van (lásd a *függ*, *íz*et czikkeket).

570. **fülánk, fulák** aculeus, spiculum (MA., *méh fülánkja*); **fullánk** id. (Érs. cod. 678.; Tolna: Lehr); **fuldal** (*fuldalni* stechen: a tövisnek *fuldalása* Érs. 752., *testének fuldalása miatt* Érd. 108., *isteni fuldallásnak miatta mond stimulat* Fer. leg. 31.); — **furdal** (*furdalni* fodicare, exstimulare MA.), **furdalék** aculeus (méh *fulánkja* Göcs.: Tájsz.):

feri, sanari || ész. *para*: *parema* (n. *parem*) besser, *parane-* besser werden, heilen.

zürj. *bur* gut: P. *burmi-* gut werden, *purmi-* запостать (zuwachsen, vernarben — von wunden, tkp. „heilen, gut werden“) || votj. *bur* gut; *burmi-* genesen.

„Különöst, meglepőt“ jelent ugyan a m. *furcsa*, de jobbadán olyant, mely egyszersmind „tetszetes“, inkább neveltető mintsem boszantó. Ily jelentés nagyon is érthető az eredetibb „jó“-féléből, melyhez egy kis ironia árnyalata vegyült. Hiszen némely esetben még a ném, „schön, artig“-val fordítható (f. *történet*). Molnár A. csak „versutus“-nak magyarázza a *furcsa*-t, megközelítvén a *fura ember*-nek „schalk“ jelentését; nála *furcsa* a ravaszágnak jelzője (f. *ravasság* „strophá“ — azaz „kunstgriff, schalkstreich“). — Ha e szerint a m. *furcsa*, *fura*- szót az ugor *p_ur_u* (f. *para*, mord. *para*, *paro*, cser. *puro* stb.) „bonus“-val vetjük össze, még számba kell venni azt, hogy a magyarban közönséges „bonus“ értelemmel más szó (*jó*) jutott hatalomra, a mi a *fur* (*furo*)-nak megkönnyítette a valamennyire különös jelentésnek fölvételét; meg azt, hogy a meglevő *furcsa*-nak diminutiv alakja van s még a *fura*-nak is e h. *fura-j_s* (v. ö. Simonyi „Egy dim. -j képző“. Nyelvőr V, 482).

572. **furkó** dickes stockende, endknoten (adj. *furkós*: f. *bot* knotenstock, knüppel): lásd a *far* cikket (522. sz.).

Жк. xxiii. 446. 573. **fut** (*futni* currere, fugere: *el-f.* weglaufen, *futás* [^] *cursus*, *fuga*, *futó* currens, *cursor*; *futos-*, *futkos-ni* v. frequ.):

cser. *pokt* agere, *pellere*, *persequi* | cserM. id.

finn. *pako* fuga (*menee pakoon*, *on pa'ossa*); *pakene-* fugere, *aufugere*; — *pohti*, *puhti* vehemens *cursus* (*pitää pohtinsa motum tenet*, *haud cessat*) || ész. *page-*, *pagene-* fliehen, *entlaufen*, *sich verstecken*: *pagu* flucht; *pogene-* fliehen.

lp. *puokte-* proferre, *adferre* (whin bringen: *auti p.* vorwärts bringen, *sisá p.* hereinbringen) | lpF. *bukte-*, *bufte-* bringen, *whin* bringen, *vermögen*.

zürj. *pışji-*, *pışsi-* laufen, fliehen (*pışjeg* flucht, schneller lauf) || votj. *biž-* laufen, fliehen.

mordE. *pota*-gehen, treten (*udalov p.*, *mekev p.* zurück-treten, sich zurückziehen) | mordM. *pota*- zurückweichen. (Ahlq.)

Már a szerint, hogy a *fut*-hoz hasonló alakú *jut*- ige régibb *joxt*- h. való (=ug. *j_sg* + *t*-), eleve is sejthetjük, hogy *fut*- is ilyen *p_sg*- alapigétől származik, mom -*t* képzéssel. Ezt a *p_sg*- igét, mely „haladó mozgást“ (különösen erősebb-félét) jelent, meg is találjuk az ész. *page*- „fliehen“-ben (n. act. *pagu* = f. *pako*; v. mom. *pagene* = f. *pakene*-); változata *pog*-, *pug*:- ész. *pogene*- e h. *pogene*-, finn *pohti*, *puhti* (e h. *pohdi*, *puhdi*, azaz: -*d* képzős nom. verbale, v. ö. *k_sg*- igétől: finn *kohta*, *kohte* 74 l., *s_sg*-tól: *sukta* 275. l.); — causativuma a cser. *pokt*- (e h. *pog-t*, v. ö. mint „agere, pellere“ caus. igét: m. *hajt*-, vog. *kujt*- 72. l., finn *soitta*- 276. l.), meg a lp. *puokte* = lpF. *bufte*- (v. ö. a jelentésre nézve f. *saatta*- „perferre, inducere“ meg „posse, valere“; — végre frequ. -*sk* képzős származéka a zürj. *pišji*- e h. *piški*- (= *p_sg-sk*-); v ö. zürj. *oški*- dicsérni: *oškiš*- és *ošjiš*- dicsekedni. — A mord. *pota*- oly viszonyban áll az itt kifejtett *p_sg*- igéhez, mint mord. *jota*-, *juta*- „átkelni, múlni“ az ug. *j_sg*-hoz (lásd *jut*- alatt, 157. l.).

574. *fű* (acc. *füve-t* herba, gramen: zöld *fű*, *harmatos fű*; adj. *füves* herbosus, graminosus: f. *hely*, f. *kert*); *fív* id. (*fív-kaszálni* Drávamellék: Nyelvör V, 38o): Hk. XXIII.
443

finn. *pälve* (n. -*vi*) caespes nive denudatus, grumus nive carens: *pälvi*- nive denudare (*päivä pälvii* sol nivem liquefacit); — *pälkky* caespes, grumus in pratis vere per nivem apparens (*pälkkyt näkyvät*).

lp. *päul*, *päula* schneefreie stelle (wo der schnee weg-geschmolzen) | lpF. *bievl* id.

cser. *peled*- (pr. i. *peledam*) florere: *peledes* flos, blume | cserM. *peled*- id.

Elvetvén a m. *füve* (*five*) tönek a határozottan mélyhangú vog. oszt. *pum*, *pūm*-val való egyeztetését (l. *fa* alatt, 481 l.), e helyett alkalmasabb alakmását találjuk a f. *pälve*-ben, ha a *füve-t* régibb **füle*-ből valónak tekintjük (v. ö. *kive* e h. *kilé*, fent 32. l.). Ez a f. *pälve* egy m. *füle* ellenében egészen olyan mint f. *talve*: m. *tél* (*tele*), 203. l.; s csakis *päl*- alaptő mutatkozik a dim. alakú *päl-kky*-ben. A cser.

peled-ből kiválik megfelelő tőül *pele*, minthogy *peled*- denominativ (-*d* képzős) igének tekinthető (v. ö. *lünd*- nevezni; *lüm* név, *sörtüed*- aranyozni: *sörtüe* arany). — Könnyen érthető a jelentések egybetartozása is: „rasen“ és „gras“ (f. *pälve*, m. *fü*), meg másrészt „blume“ (cser. *pele*); megjegyezzük, hogy az osztják a *libit* „levél“ szón „virágot“ is ért; a lpF.-ban *härva-rasse* „blume“, tkp. „schönes gras“, meg a gör. *ἄνθος* „blüte, blume“ = szkr. *andhas* „kraut“ (Curtius, Gr. Et.⁴ 250.).

575. **függ, figg** (*függeni, függni* pendere, hängen; *szegen f.* am nagel hängen; *függő* pendens, pendulus: *fülön függő* inauris); *függeszt* (*függeszteni* pendere, affigere: *föl-f.* suspendere; *hozzá f., reá f.* appendere, affigere):

cser. *piž-* (pr. i. *pižam*) adhaerescere, adhaerere; *pižikt-* affigere, ragasztani; *pid-* (pr. i. *pidam*) ligare, revincire | cserM. *piž-* és *pid-* id.

mord. *peze-* stecken bleiben (Reg.), *pese-* haften, sinken (Ahlq.; azaz: „einsinken, stecken bleiben“); — *peđa-* (*pedä-*) haften, picken bleiben, ragadni; *pedle-* (frequ.): *pedli* blutegel); *pedinde-* id. (frequ.) | mordE. *pezne-* stecken, stecken bleiben; — *peđa-*, *päđa-* ankleben (intr.), an einander hangen, angrenzen, anstoßen, sich anschließen: *pädi* klebrig.

finn. *pysy-* in loco manere, stabilem esse, permanere (*p. paikalla*, *p. mielessä*; *p. kiinni sanassa* sich an sein wort halten, bei seinem worte verharren); *pysähtä-*, *pysähty-* subsistere, subito cessare; — *pysty-* haften, eindringen, rajta fogni (*ei kirves pysty kiveen* a fejsze nem fog a kőbe, non secat lapidem, *sana pysty mieleen* verbum menti affixum manet); — *pitä-* (pr. i. *pidän*) tenere (*p. kiinni* fest halten, haften); *pidättä-* cohibere, retinere (*pidätä heronen retine equum*) || észt. *püzi-* still halten, ausdauern, sich halten (*jala peal* auf den füßen); — *pida-* halten (festhalten).

lp. *pisse-* perdurare; — *paste-* haften, eindringen, eindruck machen (*i tat nipe pasta* nem fog a kés, *aime pasti mu käti* a tű hatott kezembe, szúródott k.); *pasteles*, *pastel* acutus | lpF. *bisso-* bleiben, bestehen; *bissane-* verbleiben, megmaradni, stehen bleiben: — *baste-* = lp. *paste-*; *bastelis*, *bastel* scharf.

A *fog-* cikkben kifejtett ug. *p_sg-* (*p_sv-*) „hatten, haften bleiben“ (intr.) és „fassen, halten“ (trans.) igének magashangú másától (*p_sg-* : *p_sv-*, *p_st-*) származnak külön-külön képzőkkel a m. *függ-* és a vele egybeállított cser., mord., finn igék. Jelesen a m. *függ-* e h. *füv_sgg-* egészen olyan képzésű mint a mélyhangú *fog-* (e h. *fovog-*), csak hogy a frequ. *-g* képzőnek eredeti *-ng* alakja még épebben maradt meg a *függ-* nek kettős *gg*-jében (v. ö. *segge* e h. *senge*, cser. *šengal*, fent 335. l.). Jelentése „pendere“ az intransitív „haften“ (s így „le nem esni“, v. ö. *fog-* alatt, észt. *põ-*), s ehhez még mint mellékmomentum a „lélógás“ fogalma csatlakozik, mint-hogy a magyar nyelvszokás *függést* főleg hosszú testeknek tulajdonít, melyek csak egyik végükön vannak „megragadva“. — A cser. *piž-* „adhaerere“ és *pid-* „ligare“ (azaz „haften machen“) egymáshoz úgy állanak, mint cser. *šinž-* ülni, leülni“ és *sind-* „ültetni“; e szerint *pi*-ben van az alapige, (= ug. *p_sg-*) intr. „haften, haerere“ jelentéssel. A trans. „fassen, halten“ jelentés a cser. *pikt-*, *pükt-* „fojtani“ igében causativ *-t* képzővel állott elé (*pikt-* ebből: *pig-t-*); lásd a *fül-*, *fojt-* cikket. — A mordvinban a cser. *piž-* (*piže-*)nek megfelelő igető *pese-*, *peze-* (= ug. *p_sg*+*sk* frequ.); de a szintén intransitív *pede-* (ezekben: *pedle-*, *pedinde-*; mellette *peda-* nyújtott *a-* végű tö, l. Nyelvt. Közl. XIII, 62.) természetesen nem lehet causativ értékű *-d* (*t*)-vel; lehet pedig a *pede-* beli *-d* vagy momentán (intensiv)-féle (v. ö. fent 409. l. mordE. *kuro-* és *kurodo-*, *sato-* és *satodo-*), vagy azonagy a finn *jouda-*beli neutralis értékű *-da*, *-dä* képzővel (158. l.). Az utóbbi fölfogás mellett a mord. *pede*-vel teljesen egyezőnek mutatkozik a finn *pitä-*, azaz *pidä-* (észt. *pida-*), csak hogy ennek jelentése a trans. „fassen, halten“ (lásd *fog-* alatt). — Egészen a cser. *piž-*, mord. *pese-* „adhaerere“-nek megfelelő alak a finnbén *pys_s-*, még refl. végképzővel *pysy-* „permanere“ = lp. *pisse-*, lpF. *bisse-*; ugyancsak *pys*-ből caus. *pystä-*nek közbevetésével alakult *pysty-* „haften, eindringen“, tkp. „sich haften machen, sich einstecken“, s ezzel nyilván egybetartozik a lp. *paste-*, *baste-* (v. ö. a vocalisra nézve lp. *šadde-* nasci = f. *syndy-*), melynek származéka *pasteles* „éles“ tkp. ezt teszi „beható“. Az eredeti „adhaerescere, haften“ jelentésnek a lp. *pasteles*-ben mutatkozó módosulása azonban azt is deríti föl, hogy ide tartozik még a finn. *pistä-* „ingerere, pungere (stecken, hinein stecken, stechen)“, sőt hogy ez épen csak változata azon fölvett *pystä*-nek, mely a *pysty*-tőnek szolgál alapúl. Mint a finn *pistä*-nek mását pedig még ide csatolhatjuk: vogB. *pisst-* „stechen“, oszt. *pest-* (*peste* „scharf“, v. ö. lp. *pasteles*) = osztB. *past-* (ebben: *pasti*

„scharf“). Végre a cser. *pise* „acutus“ is ide vonható, mint *pis* = *piž*-tőnek származéka („fogó, fogós“).

A finn *pyrtä*- (pr. i. *pyrdän*), azaz *pyrdä*-igét nem tartom ide valónak, noha ezt is teszi „fangen“; mert főjelentése „petere, quaerere, consectari, studere“, miszerint az esetleges „fangen“ jelentését tkp. nem „fassen“, hanem „fassen wollen“ értelemben kell venni. A *pyrdä*-nek ilyen jelentései inkább „haladó mozgás“-ra vonatkozó alapigére utalnak (*pyr*-, v. ö. *pyrntö* n. act.), mely csakugyan alakilag a *pääse*-nek alapigéjével egyeztethető (l. a *feseli* cz. alatt).

576. *fül* (acc. *füle-t* auris; ansa; — adj. *füles* auritus, ansatus: *füles bagoly*, *füles korsó*; *fülel*-ni auscultare) v. *fil* (*file-t*, *files*, *filel*- MA.):

vog. *päl'*, L. *pël'* auris: *päl'n* füles | vogK. *pal'* fül, *paltal* siket (fületlen); *päl'* (*päli* két fül Márk 4, 23.)

osztB. *pal* auris: *päl'n* füles | osztS. *pel'*, Irt. *pet* auris.

zürj. *pel'* auris (*pel'din* „fül-tő“, wange, schläfe; *peltöm* taub) | votj. *pel'* auris (*pel'din*, *peltem*).

lp. *pelje* auris (*peljak* qui aures habet acutas, *peljetebme* surdus): *peljes* ansa | lpF. *bällje* auris, *bäljes* ansa.

mord. *pilä*, mordE. *pile* auris (E. *pilev* auritus, *pileks* ohrring).

cser. *pilikš*, cserM. *peleš*, *pilš* auris (*pilikšteme* surdus).

Csak az egy finn nyelvnek van „auris“-ra más szava: *korva*, mely szintén „ansa“-t is jelent. — A cser.-ben csak a *-ks* képzős dim. alak maradt meg (*pilikš*, *peleš*), mely a mordvinban (*pileks*) „fülhez tartozót (fülbevalót)“ jelent; v. ö. finn *aita* saepes-től: *aidakse* pertica saepis (azaz: *aita*-ra való), *terä* acies-től: *teräkse* aczél (aciei aptum).

A lp. *pelje* (mely pedig különbözik *pele* „dimidium, fél“-től) egészen olyan alakú mint *nelje* „négy“ = f. *neljä*, a mi e szónak teljesebb alakja a mord. *nilä*, cser. *nile*, stb. ellenében (l. a *négy* czikket. 395. l.). E szerint a m. *füle* tőnek ugor alapalakjául nem a mord. *pilä* szerint *pšljš*-t, hanem a teljesebb lp. *pelje* szerint *pšljš*-t kell fölvennünk; ezt még a zürj. *pel'*, vog. *pal'* is tünteti föl valamennyire (ellenében a zürj. *pöl*, votj. *pal*, vogK. *pal* „fél, oldal“). A m. *füle* tőben tehát az eredeti *pšljš*-beli gutturalis (j) épen úgy tűnt el, mint a *jel* (*jele*) szóban az eredeti alaknak (f.

jälge) szintily helyén való *g*-je (fent 144. l.). De a mint *jel* (*jele*) mellett az eredeti *jälge* alakból más fejlődéssel (az *l* elnyomásával) a magyarban a *jegy* (*iegye*) alak is támadt, s a mint *neljä*-féle alapalakból a magyarban csakis *négye*, *negye* vált: épen úgy az ugor *pšljš* (lp. *pelje*)-nek is alakúlhatott kétféle magyar mása: *fšle* (*füle*) és *fšgye* (e h. *fšlgye*), s ez utóbbi csakugyan meg is van, véleményünk szerint, mint *figye* a **figyel-** „attendere, auscultare“ igében (mely *figyelmés*, *figyelmetés* attentus, és *figyelmez-* „attendere, auscultare“-ból kiválik, s újabban megint divatba hozatott). Ez a *figyel-* ige ugyanis elsőben „auscultare“-t tesszen, még pedig mint a *figye* (= *füle*, *file*) „auris“ névszónak származéka vagyis a kizárólagosan „auscultare (aures attendere)“ értelemben használt *fülel-* (*filel-*) igének csupa változata.

147. XVIII.
510.

Simonyi:
It m. nyelv
II. 170.

577. **fűl** (*fűlni* caleferi, warm werden, sich heizen lassen: *fűl a kemence*; *jól fűl a szoba*; *jó fűlő kályha*); **fűt** (*fűteni* calefacere, heizen: *kályát f.*, *szobát f.*; *fával f.*; *fűtő* heizer); **fűjt** (*fűjteni* id. MA., Münch. cod.):

lp. *pikte-* calefacere, calorem afferre, warm halten (*piktaseh pikteh almačeb* vestimenta homini calorem conciliant); *pive-* calere (vim frigoris sustinere); *pivales*, *piveles* calidus (*p. talke* warmes wetter); — *pives*, *piäves* sudor: *piäveste-* sudare | lpF. *bifle-* warm halten; *bivva-* (pr. i. *bivam*) warm sein (nicht frieren): *bivvales*, *bivval* warm; — *bivastak* schweiß.

osztB. *pejil* (das baden in dampf): *pejil* *χot* badstube (бани); *pejil*, *peil-* (sich baden): *peilipsa* fürdés (купание), *pejilta-χot* badstube | osztIrt. *pēget* (S. *peugel*) das baden: *pēget-χōt* badstube; *pēgd-* sich baden.

zürj. *pīlsi-* sich baden (in dampf, париться): *pīlsan* bad, dampfbad.

V.ö. a *fény* és *fő*-ni czikkeket. — Ugyanis a *fül*- és *fűjt*- (*fűt*)-tökbén is, melyek legközelebből ezek helyett valók: *fšvsl-* és *fšvšjt-* (v.ö. *gyűl*-, *gyűjt-* 165. l.), alapige az ug. *pšg-* „splendere“, csakhogy „calere“ értelemben, meg *fšv-* magyar alakban; v.ö. *fő* alatt mord. *pije-*, meg m. *tör-* = md. *tije-*, f. *tege-*. A lappban a *pive-* igének causativuma *pikte-* (s az ennek szabályosan megfelelő lpF. *bifle-*) mutatja még, hogy amaz *pšge*-ből lett, noha szóközépi eredeti *g* a

lappban külömben nem igen szokott labialissá válni (pl. a f. *tege*-nek megfelel: lp. *takke*-, lpF. *dakka*, pr. 1. *dayam*); de mégis lehet figyelembe venni, hogy lp. *jake* „annus“-val váltakozik *jape*, holott a lpF. *jakke*, lpE. *ihe*, finn *ikä* (*igä*) szerint a gutturalissal való alak az eredetibb. — Az oszt. *pejil*, *peil* e h. *pegil* (=Irt. *pēget* e h. *pegel*; v.ö. *mejil*, *meil* „mell“ =Irt. *meget*) -l képzős nomen verbale-nak látszik („calor, sudor“, v.ö. *lañil* fedél: *lañ*-); a *pejil*- (Irt. *pēgd*- e h. *pēgl*-) igető pedig ahhoz tartozó denominativum.

578. **fűrész, fűrész** serra, säge (*f.-por* serrago; *fűrész-el-ni* sägen):

osztB. *pairt*, *paırt* balken | osztIrt. *pāgart*, S. *pōgert*, *pēvert* id.

vog. *part* (brett): *sun p.* das vordere brett des schlittens; *partiñ* adj. p.: *partiñ kvol* | vogL. *poart* brett (P. *kväl-kenn poartet* fußboden, bodenbretter).

finn. *parte* (n. *parsi*) tigillum (*lattian parret* dielenbalken) | ész. *pařs* (g. *parre*, tő: *parde*) latte, stange (*silla-parred* brückenbalken).

Mint valamely eszköz nevét a m. *fűrész*-t legalkalmasabban nomen verbale (n. agentis)-nek fogjuk magyarázni. Ha ily fölfogás végett a *fűr*- alaprészben igét látunk, a *fűrész*-nek nom. verbale alakjára nézve egyszerűen a *mer*- és *merész* példáját hozhatjuk föl (nem is keresvén, vajjon az <ész-ben n. agentis-féle -j_s, -j_s képző rejlik dim. -sz végképzővel, vagy pedig az < ész új frequ. igeképző, s a tképi nom. verbale-képzés lappangó). Fölvesszük még azt is, hogy az elavúlt *fűr*- igének „secare“-féle jelentése volt.

E fölvételek igazolására szolgál, hogy az oszt. *pāgart*, *pēvert*, *pairt*-ból egész biztosan *pagar*- (*pever*-, *paır*-) ige válik ki, melynek eredetibb alakja, az oszt. vocalismus sajátosságait tekintve, a magashangú *p_sg_sr*-; mert *pāgart*, *paırt* szakasztott olyan névszó mint oszt. *tāgert*, *lavırt* „nehéz“, egy ugor *t_sgr*- „húzni“ igétől (lásd *teher* alatt, 291. l.). Mint nom. verbale pedig az oszt. *pāgart*, *pēvert* stb. jelent „gerendát“ meg a megfelelő vog. *part* „deszkát“ csak mint az arra való mívelet („metszés, faragás“) eredményét, vagyis az alapige (*p_sg_sr*-) jelentése nyilván „secare“-féle; v. ö. lat. *ignum* és gör. τεκ- (τέκτων „ács“), Curtius, Et.⁴ 219. A magyarban ily ugor *p_sg_sr*- igének szabályos mása *f_sv_sr*- v. *f_sj_sr*-, s ennek összevont alakja a meglevő *fűr*-.

Megjegyezzük, hogy ez a *fūr*-, kifejtett jelentése szerint, egyszersmind társa a *farag*- és *for*gács-beli *for*- igének (l. fent. 532. l.); hiszen a megfelelő f. *pure*-nak az észben még *purge*- alakja is van (*por* alatt, 444. l.), mely hasonló esetek szerint régebb *pugre*-ből átvettnek mutatkozik. Ha netalán különösnek látszik, hogy így az osztjákban a teljes, sőt még erősbült *pāgar*-t mellett az egészen rövid *por*- alak merül föl (= f. *pure*-, 444. l.), számba kell vennünk, hogy az alakfejlődés ily egyenetlensége más esetekben is tapasztalható: oszt. *tel*- és *tevil*- (*telin* plenus, *tevit* replere, 203. l.), *zol*- fluere és *zugl*-, *zugol*- currere (*halad* alatt, 82. l.); oszt. *sem* szív = f. *sydāme*, zürj. *sölöm*, ellenben oszt. *vēdem*, *vēlem* velő = f. *ydime* (de zürj. *vem*). stb.

579. **füst** (acc. *füstö*-t fumus, Rauch; *füstös* fumosus, Rauchig; f. *konyha*; — *füstöl*- rauchen, räuchern: *füstölög*- rauchen, qualmen):

mgr. 4:
296

vogB. *posim* Rauch (*tujtiñ* p. reif, pruina, tkp. „havas füst”); *posiml*- füstölögni | vogL. *pašm* Rauch, Dampf (*lu pašmel nili* das pferd Dampf).

osztB. *puziñ* Rauch; Staub: *pusñiñ* füstös (p. *χot*); *pusñij*- füstölni, *pusñila*- füstölögni (дымиться); — *pošim*: *semloñziñ* p. reif (tkp. szem-havas p.), *požiχ*: *loñs* p. id. (hó-p.)

A mint a szkr. *dhūma* (szláv дымъ, lat. *fūmus*) „füst” (meg gör. θυμός „animus”, v. ö. ἄνεμος) az indog. *dhū*- (szl. *du*-) „spirare, flare” igétől valók, épen úgy lehet a m. *füst*-öt is ily etymonnal megfejtteni, mint -t képzős nomen verbalét, egy *fūs*- „fújni” igétől, azaz: *füst* e h. *füset* (v. ö. *fest* = régi *feset*-) — melynek mélyhangú mását *p,s*- csakugyan föl is tünteti a szintén nom. verbale képzésű vog. *posi*-m, *paš*-m, valamint az oszt. *poši*-m, és *pus*-ñ, (e h. *pus*-m_s).

Fölmerül itt a kérdés, vajon ez a vog. oszt. *p,s*-, és m. *fūs*- nem tartozik-e össze az ugor *p,g*- (*p,v*-), m. *fuvo*-igével, mint ennek -s (-sk) frequ. képzős származéka? Igaz, épen a m. *fūs*-nek magashangúsága nyerne így magyarázatot, t. i. *fūs*- volna, úgy mint *tujz*-ból *tűz* (242. l.), régebb *fuj*s-alakból. Fölhozható továbbá a *p,s*- „fúni” ily fölfogása mellett: eser. *pokšum* „pruina” = vog. *posim* (t. i. *tujtiñ posim*). A zürjben is van *puž* „reif (dér)” meg *puž*-m a zürjP. *pužmal*- „deresedni (индивѣть)” igében.

Egyéb a vog. oszt. *p_ss-*, m. *fűs-* (= ug. *p_sg_s-sk*, *p_sv_s-sk*-) „spirare, flare“ igéhez csatolható alakok:

zürj. *puškan* fuvó (blasebalg), rendes -*an* képzős nom. agentis, melyből *pušk-* ige következik.

finn. *puusku*, *puuska* procella, impetus venti (*puuska-tuuli* ventus abruptus, windstoß; *vihan puuskat* impetus irae).

lp. *pusse*- spirare, flare (*pussotak* follis) | lpF. *bosso*- id.

vogP. *pišš*- ebben: *kven piššau* = *kven puau*, azaz: „kifuvatik“ | vogK. *pišx-* (blasen) ebben: *pišxem-* zu blasen anfangen, подуть (Márk 7, 25: *pišxemeset votet* подули вѣтры).

vog. *pūti*
„főre“

580. **fűz** (*fűzni* stecken an etwas, anheften, verbinden, flechten: *gyöngyöt f.* perlen aufreihen, *czérnát tűbe f.* faden in die nadel stecken, einfädeln, *tűt czérnára f.* die nadel an den faden stecken = einfädeln; *össze-f.* conserere, connectere; *kosarat f.* korb flechten; *fűző* vessző).

Tekintve hogy *fűzés* különösen „több tárgynak vmire akasztására“ vonatkozik, vagyis röviden mondva „aggatást (akasztgatást)“ jelent, már eleve is sejthetjük, hogy a *fűz*-frequ. z-vel alakult származéktő, s hogy alaprésze *fű-* „akasztani, heften (haften machen)“-féle ige. Mint ilyen a m. *fűz*-tő egybevetethető a *függ* alatt fölhozott cser. *piž-*, mord *pesepeze*-vel, meg a finn *pys_s*-vel (*pysy*-ben) és *piš_s*-vel (*pistä*-ben), melyek mind a *fog-* (*fovog-*)-beli *p_sg-*, *p_sv-* alapigének magashangú változatából (*p_sg-*) valók; vagyis *fűz*- e h. *f_sv_s-z*-v. *f_sj_s-z*-, csakhogy a jelentése a transitív „fassen, halten“-ból indult ki s megfelel a *fog-* jelentésének ezekben: „*reä fogni vmit*, összefogni“ (v. ö. észt *põ-* „akasztani“).

V.

Ellentétben az *f*-vel, mely kiváltképen a magyar hangalakot jellemző kezdőhangzó és pedig *p*-ből fejlődött, a szókezdő lágy labialis spirans *v* valamennyi ugor nyelvek sajátja, mely kétségtelenül már az ugor alapnyelvben is megvolt. Ezért a magyar szókezdő *v* ellenében egyező szókban a többi ugorság is rendesen *v*-t mutat föl, kivéve a hol itt-ott egyes nyelvek *e* spiranst, mely könnyen labialis félvocalissá (*w*) válik, a következő vocalissal *u*, *o* vagy *ü*, *ö*-vé vonták össze (lásd *váll* alatt *f. olka; vár-*: vog. *ūr-*; *varr-*: cser. *vurg.* és *org-*, *urg-*; *velő*: *f. üdime; vet-*: cser. *üd-*, mord. *vid-*; *vol-*, *val-*; *f. ole-*, mord. *ule-* stb.). Hogy a magyarban is ilymódon egyes szókezdő *v* elenyészett, mutatja *öt* = mord. *vetä*, oszt. *vēt*, *f. viite*. — Egy esetben váltakozik *b* a magy. kezdő *v*-vel, hol mégis emez látszik eredetibbnek (lásd a *vigyz* cikket), s egyszer megfelel a mordvinban *b*-ből vált *p* (l. *vese cz.*). — Néhány kevés esetben azonban, a hol kezdő *l* váltakozik a *v*-vel, az *l*-t illeti az elsőbbség (*lép-*: *vép-ni*, *lék*: *vék*, *lápa*: *vápa*).

581. **vad** (acc. *vada-t* silvestris, ferus; fera, wild, Gomb:
wildpret: *vad* disznó wildschwein, *v. macska* felis silvestris, a-hgok
v. alma malum silvestre; *vad ember* satyrus, homo ferus, 18.
h. incultus; *fene vad* wildes tier, reissendes tier; *rőtvad*
rotwild; — *vadas*: *vadas-kert* tiergarten); *vadász*-venari,
vadász venator; **vadon** (*vadon* erdő silva ferarum MA.,
v. puszta Fal., *vadonság* locus desertus, *plaga inculta* v.
silvestris Sánd.):

lp. *vuorde* silva | lpF. *vuordde* id.

osztIrt. *unt*, S. *vont* wald, berg, festes land | osztB. *unt* wald (*unt-voj* wildes tier, wild, зверь; *unt-vili* wildes rentier, дикий олень); *untin*, *undin* waldig (*u taga* erdős hely, vadon hely: дикое, лесное место).

A „vad (ferus, wild)“ fogalmat (pl. „vad alma, vad macska“) több nyelv az „erdő“ szóra ruházta rá, mint a melyen az emberi lakással és közvetetlen környékével ellentétes tájt is érthetünk: finn *metsän-elävä* (wald-tier) „fera“, *metsä-hanhi* vad-lúd; észt. *mets-mēs* wilder mann, *mets-mēzi* wilder honig, *metsaline* (erdőbeli) fera, wildes tier; mord. *vir* (erdő): *virä-mäci* vad-lúd, *virin-tuva* vad-disznó; cser. *šürgö*, *širga* (erdő): *širga-kesä* vad-kecske; s itt: osztB. *unt-voj*, *unt-vili*. Szintígy a franczia *sauvage*, ol. *salvaggio* és *salvatico* = lat. *silvaticus*. A m. *vad*-nak is ilyen eredeti jelentésére mutat még némileg a *vadon* (*vadonság* „plaga inculta v. silvestris“); e mellett a *vadászni*, *vadász* (venari, venator) olyan szóknak tűnnek föl, mint a szintezt jelentő finn *metsästä*-, *metsästäjä* (tkp. „erdészni, erdésző“). — Ugor alakúl, mely a m. *vado*, *vada* tőnek felel meg, fölvehető: *vand*; ennek *nd*-jét tükrözi még az oszt. *vont*, *unt-on* kivül, a lp. *vuorde*, *vuordde* is (v. ö. *tud* = finn *tunde* = *tobde*, lpF. *dordda*). Különös egyezésnek mutatkozik még: *vadon* = osztB. *undin*, *untin*.

582. **vádol** (*vádolni*, *vádulni*: el-v. übernehmen, auf sich nehmen, elvállalni Dtúl):

lásd a *vall* („bekommen, gewinnen“) czikk végén.

vk. 24. 444.

583. **vág** (*vágni* caedere, secare — hauen, hacken, schneiden, schlagen: *fát vágni* holz hacken, *nádat v.* rohr schneiden, *korbácssal v.* mit der peitsche schlagen, hauen; *le-v.* abhauen, abschneiden, niederwerfen, *földhöz v.* zu boden werfen, schmeissen; *vágás*: *kard-v.* schwerthieb; *vágó*: *fa-v.* holzhacker, *v. híd*, *v. pad* schlachtbank): **vagdal** (*vagdalni* v. frequ. *vágni*):

vogl. (als.)
vāñkh-
vāñ, üt.

vogl. P. *vuon*-, *voñ*- (*vong*-) schlagen (mit dem hammer), klopfen *vuonop*, *vuonkop* hammer [schlägel]; *kerl vuonim* mit eisen beschlagen, megpatkolt; — L. *voaxt*- werfen, P. *vāxt*- schlagen | vogK. *vonx*-, *vox*:- *pernane v.* ans kreuz schlagen; *voxt*- schlagen: Márk 4, 37. *χumpit voxtesit kerep ali* die wellen schlugen in das schiff, били въ лодку.

osztB. *voñ-* behauen (тесать, вы-т : *voñim sogol* [behauenes brett] тесница, dünnes brett, schindel).

finn. *vako* (g. *va'on*) sulcus aratri, furche || észt. *vagu*, *vago* furche.

zürj. *vundi-* schneiden, abschneiden, abernten (*toš v. bart* scheren) | votj. *vandi-* schneiden, abschneiden, abhauen. schlachten.

cser. *vokt-* (pr. 1. *voktam*) amputare, delibrare (arborem).

A m. *vág-*, *vag-* (*vágo-*)nak megfelelő ugor alak *v_ung-* (*v_ung_u-*), melytől a vog. oszt. *voñ-* még alig is eltér; hiszen az *n*-nek *ng* értékét még mutatja *vonχ*, *voχ*-, *vuonkop*; a *vág*-beli hosszú *á* tehát pótló vocalisnyújtás (v. ö. *ág*: f. *onge*; *ad* és *ád*: f. *anda*-). — Nasalis-vesztett *v_ug-* mellék-alak mutatkozik a finn *vako*, azaz *vago*-ban (úgy mint f. *henge*, *hinge* mellett *hige* sudor, fent 265. l.); ez ugyanis <o képzős nom. verbale, s tkp. „vágást“ teszen (v. ö. „kerék-vágás“). — A zürj.-votj. *vund-*, *vand-* = *v_ung* + frequ. -*d* (ug. -*nd*); némely esetben a zürj.-votj. nyelv az eredeti *ng*-ből épen a nasalist tartotta meg (pl. *zĩn*, *zĩn* = m. *szag*, ug. *s_ung*, lásd 265. l.).

Nilván a *v_ung-* „caedere, secare“ igéhez tartozik még a vog. *vuõna* (*vuonga*) „grube (gödör, яма)“ szó is, mely mint gyengült végű nom. verbale (<a e h. <*a_j*“, v. ö. *kajta*, *kajtä* futó: *kajt*-igétől, 72. l.) tkp. „vágást (azaz: kivágást)“ jelentett. A vogK.-ban *vonχä* nek hangzik a *vuonga*-nak megfelelő (*vonχ*-igéhez tartozó) alak: Máté 21, 33. *vit vonχä* „víz-gödör“; Hunfalvy ugyan birtokos-ragosnak veszi a *vonχä*-t („gödre“), de ily ragozás e helyen korántsem szükséges (lásd: Hunfalvy, Kondai vog., 91. §).

„Gödör“ pedig, melyet a mondottak szerint a vogul nyelv „vágás“-nak nevez el, a magyarnak is, a *vág*-hoz föltetszőn hasonló igével, *váj*ással készül, s már ebből is sejtjük, hogy a *váj*-igének köze lehet a *vág*-val. Igaz, a *váj*-nak megvannak a maga külön jelentései („fodere, cavare“), de ezek a *vág*-igének körén korántsem kívül esők. Így pl. „szemet kivájni“ németül: „die augen aushacken“, s a „válu- v. teknő-vájás“ bizonyos „kivágó“ eszközzel történik (MA. *ki-vájni* „excavare, efodere, exsculpere“. Külömbőség a kétféle jelentések közt főleg az, hogy a *vájás* apró ismételt részletekben végbemenő munka, míg a *vágás* akár egyszeri, pillanatnyi is lehet. Ha e külömbőség alaki kifejezést is nyert, a *váj*-ige a *vág*-nak frequentativuma lenne.

Ily kiindulásból a *váj-* (*vájo-*) igető alakját vizsgálva, mindjárt a hasonló alakú *máj-* (*mája*) névszótőnek eredetibb *māla* = oszt. *mugol*, szerint, régibb *vālo-* alakot vehetünk föl, mely megint eredetibb *v_sj_slo-*, *v_sg_slo-*-ra vihető vissza; ennek pedig *v_sg_s-* alaprésztében a *v_sng_s-* (*vág-*) ige mellék-alakja ismerhető föl (melyet a f. *vago* is föltüntet), a hozzájárult *l*-ben meg frequ. képző, úgy hogy az ily módon fejlődött *váj-* (e h. *v_sg_s-l-*, *v_sng_s-l-*) igen csakugyan alakilag is ki volna fejezve a jelentésében érezhető frequentatív momentum. E mellett csak azt kell számba venni, hogy a már korábban alakult frequ. származékban a *v_sng-* alapige jobban gyengült, mint amúgy további képző nélkül (v. ö. az eredeti *ng-*nek *j*-vé gyengülésére, s hosszú vocalisban elolvadására nézve: m. *feje*, *fő*, *fē* = ug. *p_sng_s*; m. *nyál* = oszt. *ñoñil*; m. *nő* és *nász*, 393. l.).

Egyébíránt egy régi ugor *v_sng_sl-*, *v_sg_sl-*-nak, mint a *v_sng-* „caedere, secare“ ige frequentatívumának megvoltáról tanuskódnak még:

finn. *vuole-* (azaz: *vōle-*) „asciare, dolare (ope cultri, securis, runcinae: *vuoltu kivi lapis sectus*)“ = észt. *vōli-* „schnitzen, beschneiden, glatt schaben“ || vog. *vollt-*, *volt-* „hobeln, behauen“: *voltep* „hobel (gyalu)“, *vuoltep* „véső“ | osztB. *voltip* „hobel, schabmesser“ (*volšam* hobelspan, струга) || zürj. *volal-* „hobeln“.

V. ö. még, a *vág-* ige rokonságára nézve, a *vés-* cikket.

Mikkola 93.

584. **vágy** (*vágy*ni appetere, aspirare: *reá vágy* adnitiur, aspirat, anhelat MA., *nagyra vágy* alta petit; *vágyód*-ni verlangen haben, trachten nach etwas):

finn. *vaati-* (pr. 1. *vaadin*) exposcere, postulare, flagitare (pl. cibum, pecuniam); petere, rogare; urgere, cogere (*vaadin sinua kirkkoon urgeo ut in templum eas*).

vogL. *vuoil-* wünschen.

A bár ki nem mondott „kívánás“-nak egyik alkalmas kifejezője „vocare, clamare“-féle ige; a milyen is itt a f. *vaati-*, azaz *vaadi-* (v. ö. *kíván-* és *hívo-*, fent 32. l.). Ezen *vaadi-*, valamint a vog. *vuoil*-nak alaprésztében *vā-*, *vuoi*-fölismerhető a vog. *vou-*, *vov-* (oszt. *vog-*) „vocare“ ige, mely a *valla-* „fateri“ töben is megvan (*v_sgl-* h., lásd e cikket); a vogL. *vou-* (*vuou-*) még „verlangen, bitten, fordern“ értelemmel is jár, úgy mint a f. *vādi-*. — Alakra nézve f. *vādi-* (e h. *vā-da-*, vö. *jou-da-* 158. l.) és vog. *vuoil*-ellenében a magy. *vágy-* (*vágyo-*) úgy mint *hagy-* = mord. *kado-*, lp. *kuode-*, f. *kad_s-*, vog. *kuł-* (= ug. *k_sd-*), fent 69. l.

1 *vōw*, *vōg*

585. **vaj** (acc. *vaja-t* butyrum; adj. p. *vajas: v. tészta, v. kenyér*):

finn. *voi* butyrum: *voise* (n. *voinen*) *vajas, voita-* (pr. i. *voidan*) unguere, unguento v. butyro illinere || észt. *voi* butter: *voida-* salben, schmieren, bestreichen.

mord. *vaj* butter, fett, öl: *vajafli-* schmieren | mordE. *oj* öl (*skal-oj* butter: *skal* kuh; *lianazañ-oj* leinöl): *oijarto-* ölen.

eser. *ü* butyrum (*škal-ü*), oleum | eserM. *ü, ü* id.

lp. *vuoj, vuojä* butter, fett, öl: *vuoid-* unguere | lpF. *vuogja* (g. *vuojä*) és *vuoidde-* id.

zürj. *vij* butter, öl (adj. *vija* *vajas*); P. *vi* (adj. *via, vija, vies*): *vijal-* mit butter, mit öl schmieren || votj. *voj* butter, öl; *vojäl-* salben.

osztIrt. *voj* fett, talg | osztB. *voj* fett (*mis-voj* butter): adj. *vojiñ, vojañ*.

vog. *vaj, voj* fett (*polëm vaj* ausgekochtes rentierfett) | vogL. *vuaj* id. | vogK. *vaj* fett, salbe (Máté 26, 9.), öl *jejv-vaj* 25, 1.: *jejv* baum); *voj* (Márk 6., 13. macio).

586. **váj** (*vájni* cavare, fodere: a csepp víz lyukat *váj* a kőben gutta cavat lapidem: *válut v.* einen trog aushöhlen; *ki-v. vkinek a szemét* einem die augen aushacken; *vájó* excavator, scalptor, scalprum MA.; *vájogat-ni* fodicare, scalpere): lásd a *vág* czikk végén.

vájók n. kőz. fe-
let 37.

587. **ványol** (*ványolni* walken, laneam vestem calcare, densare PPáp.: *meg-v. zeke-posztót* Székl.: Tájsz.; *ványoló* fullo, *ványoló malom* walkmühle: *meg-v. vkit* einen durchwalken, durchbläuen; *el-v. ruhát* abwetzen, abtragen ein kleid):

finn. *vanu-* subigi, densari (ut pannus, massa panis): *vanutta-* subigere pannum, deprecere (massam panis), volutando densare (*vanuttaja* fullo) || észt. *vanu-* walken; (intr.) sich zusammenziehen, eingehen (zeug), sich verfilzen (haare), dick werden, gerinnen (milch); *vanuta-* walken.

A f. *vanu-* tö vég *u-*jával reflexiv képzésű; s így *van_s-* (*vana-*) alapigére utal, transitiv „subigere“ jelentéssel. Tekintve, hogy az ennek megfelelő m. *vány-* (*ványo-*) hosszú á-jával olyan alakú, mint *hány-* (fent 70. l.), még ezt is származéknak tartjuk, **vajo-n-* h., intensív *-n* képzővel; a **vajo-* alaprészen, a jelentéshez illőleg, az ugor *v_sng-* (gyengült alakban *v_sg-*) = m. *vág-* igének mását ismerhetjük föl. E szerint a f. *van_s-* is *v_sgn_s-* h. való (v. ö. *vág* alatt f. *vago*).

588. **vál** (*válni*, pr. 3. *válik*: *vmivé válni* zu etwas werden, pl. *vízzé v.* mutari in aquam; *vmiből válni* aus etwas werden, hervorgehen: *jó borból jó eczet válik*; *becsületére válik* es gereicht ihm zur ehre; *el-válik*, *meg-v.* es stellt sich heraus, apparebit; *vkitől v. mitől el-v.*, *meg-v.* separari, sejungi: *elválás* separatio, divortium); **választ** (*választani* eligere; *el-v.* separare, sejungere, segregare; *föl-v.* promovere MA.; *választó* wähler, *választó víz* scheide-wasser); **vált** (*váltani*: *meg-v.*, *ki-v.* redimere, loskaufen: *megváltó* erlöser; *pénzt v.* geld wechseln; *föl-v.* egymást einander ablösen, mit einander wechseln, abwechseln):

lp. *vuolge-* ire, abire; *vuolgate-* anferre, abducere | lpF. *vuolgge-* fortgehen, abfahren; *vuolgate-* abführen, senden.

finn. *olkene*, *olkea-* (inf. *oljeta*) casu venire, se conferre (*olkenin tielle* inveni viam; *olkeepi kylään* faluba kerül; *lintu olkeni pesästä* avis ex nido forte excidit, aberravit; *olkesimme polulta* a tramite discessimus; o. *pois* verschwinden, wegkommen); — *valkama* anfurt, landungsplatz, überfahrtsort || észk. *valgma* stelle am ufer wo die böte ans land gezogen werden | liv. *vālgamo*, *vālgam* (pl. *vālgamd*) anfurt, landungsplatz.

mord. *valgi-* hinabfahren, hinabsteigen, untergehen, sinken (*ši-valguma* sonnenuntergang, westen); *valgind-* hinabfahren (eine anhöhe) | mordE. *valgo-* herabsteigen, -kommen, hinabgehen, untergehen (*čič-valgomo* sonnenuntergang); *valgono-* id.; *valto-* herabsteigen lassen, herabnehmen (M. *valhti-* fortnehmen, vermindern).

cser. *vol-* (pr. 1. *volem*) descendere, se demittere; *vold-* demittere | cserM. *val-* és *valt-*.

osztB. *vogol-* herabsteigen, слѣзати (*voglipsa* n. act.).

vogK. *vojl-* herabsteigen, leszállani (*aɣnel vojles* stieg vom berge herab); *vojlant-* id. (frequ.) | vogB. L. *ujl-*: *jäl* u. sich herablassen, herabgleiten, bergab fahren; *ulil-* (*ujlil-* h.): *nuk* u. heraufkommen, auftauchen (fölmerülni vízből); — B. *vajl-* gehen (*jole vajles* er ging, stieg herab, leszállt); *vajlt-* führen, fahren etwas (pl. auf dem flusse).

zürj. *vo-* gehen, kommen, hinkommen: *volil-* id. frequ. ||

votj. *vu-* kommen (*vuem* reif, maturus): *vut-* führen; — *vašk-* herabkommen, sich niederlassen.

A *vál-* igének „separari“ jelentése tkp. csak az ablativus-féle határozás által jő létre (*válni* vmitől.) De minthogy *vmivé* is lehet *válni*, ez igének alapértelme nem más, mint az általánosabb „menni (ire, abire)“; v. ö. a finn *lähte-*, *mene-* (ire, abire) igéknek ily használatát: *mieli menee pahaksi* „ment evadit v. fit mala, azaz: laeditur“; észtben: *läheb vanemaks* „er wird älter“; szintígy a finn *tule-* „venire“: *tulen terveeksi* „ich werde gesund“; v. ö. oszt. *ji-* „gehen, kommen“ és „werden“, vog. *jēmt-* „werden“ (fent 153. l.); francia *devenir* (de-venire). — Más szorosbitása az „ire“ alapfogalomnak mutatkozik a *vál-*nak mordvin, vog. -oszt. alakmásain, a „lefelé“ irány hozzáfoglalásával (de itt is számba kell venni a határozót, pl. a vogulban: *jäl ujl-*, *jole vajl-*); ehhez hasonló a m. *száll-* igének ezen szorosb jelentése „sich niederlassen, sich lagern“ (fent 274. l.).

Ugor alapalak, mely a m. *vál-*nak megfelelő, az oszt. *vogol-*, vog. *vojl-* szerint: *v.g.l.*, melyből átvetéssel a mord. *valgo-* (*vaglo* h.), f. *valga-* (*valkama*-ban) és *olge-* (*olkene-*), lp. *vuolge-* (vö. *s.g.l.* = *szál-* [*száll-*], 274. l.); megelőző *v.j.l.*, vagyis vog. *vojl-*féle alak magyarázza meg a m. *vál-*nak hosszú á-ját. De ezen ugor *v.g.l.*, *v.g.l.* igét is megint származéknak kell tekintenünk, szintazon jelentésű *v.g-* (*v.g.s-*) alapigétől, épen úgy mint a f. *kulge-* (= oszt. *ɣugl-*) az ug. *k.g-tól* (82. l.). Csakis az egyszerű *v.g-* ige másának tekintendő a zürj. *vo-*, votj. *vu-* (v. ö. votj. *ju-* = f. *juo-*, *jō-* = ug. *j.g.s-* „inni“); továbbá: finn *vuo-* ezekben: *vuote* (nom. *vuosi*), azaz *vuode* „annus“, mint *-de* (*-te*), képzős nom. verbale, tkp. „cursus, verlauf“, a min általában „időt“ s azután különösebben „évet“ lehet érteni (l. Simonyi, a MNyelvör. V. köt. 1–3. lapjain) | f. *vuolta-* (pr. i. *vuollan*) „rapide fluere“ (azaz: *vuol-ta-* intensív *-lta* képzővel (v. ö. *painalta-* *nostal-ta-*, *vedältä-*) | f. *vuota-*, azaz *vuoda-* „fluere, effluere“ (v. ö. *j.g-tól* finn *jou-da-*, fent 158.) | *vuokse* (nom.

va'il,
vajl-
voajl-
vail-
voglj.
202, 274;
Nq. III.
131

-ksi) „flumen“ (v. ö. *k_{sg}*-tól *koske*, fent 75. l.) | végre a f. *ruo* egyszersmind névszó is „fluxus aquae rapidus, flumen“ (v. ö. *j_{sg}*-, *j_g*- mellett f. *joke*, azaz *joge* „fluvius“) || = észt *vō*-: *vōde* (n. *vōž*, gen. *vōe*) „jahr“; *vōla*- „fließen, sich ergeben, streben“; *vōda*- „laufen, triefen, rieseln“; *vōma* (n. *vōm*) [„strömung“], átv. ért. „neigung“ (pl. *vottis ühe kurja vōma sisse* er nahm eine schlimme neigung, launę an), v. ö. *jog*-tól észt *jōma* „strömung, strom“, fent 150. l.

589. **váll** (acc. *váll*a-t humerus: *váll*as humerosus, breitschulterig):

finn. *olka* (g. *olan*) humerus (*olka-pää* pars humeri prominens, *olka-luu* scapula || észt. *ola* Schulter).

lp. *olke* humerus, brachium (*olkai piejet* in humerum ponere): *olkajes* lacertosis | lpF. *oalge* Schulter.

osztS. *vān* Schulter.

vogB. *vañn*, | P. *ujn*, K. *vojn* Schulter, achsel.

vañn
vogB. vañn

Úgy látjuk hogy köze van a m. *váll*-hoz egyrészt a f. *olka* (azaz *olga*, e h. *volga*)-nak, de másrészt az ettől meglehetősen eltérő vog. *vañn*-nak is (melynek gyengült alakjai *vojn*, *ujn*, oszt. *vān*). De hogyan magyarázzuk meg ez eltérő alakok összefüggését?

A m. *váll* (*váll*a) névszótő szakasztott olyan alakú mint *áll* (*áll*a-t) „mentum“, a melynek pedig, a cser *oñlaš*, votj. *añlen* (*anglen*), osztB. *añin* szerint valamikor *ñ* illetőleg *ng* volt az *l*-je előtt (**ang_{sg}l_{sg}*). Hasonló alakú a *nyál* szó is melynek megfelel az oszt. *ñoñil* (e h. *ñong_{sg}l_{sg}*); de másrészt gyengült *ñog_{sg}l_{sg}* alakot tükrözve a mord. *nolga*, észt. *nolge* is (fent 407. l.). Ezek szerint már a f. *olga*, azaz *v_{sg}lga* (v. ö. *nyál* alatt észt. *nolge*) eredetibb *v_{sg}gl_{sg}*, *v_{sg}gl_{sg}*-ra utal, s (*ñoñil* szerint) egy megvolt oszt.-vog. *v_{sg}ng_{sg}l_{sg}* (*v_{sg}ñ_{sg}l_{sg}*, *v_{sg}ñ_{sg}l_{sg}*) alakra. Könnyen érthető, hogy ilyen alak *v_{sg}ñ_{sg}l_{sg}*-n át a meglevő *v_{sg}ñ_{sg}*-vá válhatott; ez történt ugyanis *ñl*-nek olyan assimilatiójával, a milyen rendszeren pl. a kazáni tatárban fordul elő (*añna* = oszm. tör. *añla*- „érteni“); ilyen az oszt. „áll“ szóban is, t. i. *añin* (*añni*)-ban is ment végbe, mert a vogul e szót *l*-vel mutatja föl (*ulš* „kinn“).

Eredetibb *v_{sg}ñ_{sg}l_{sg}* (illetőleg *v_{sg}ng_{sg}l_{sg}*, *v_{sg}gl_{sg}*) alakból fejlődve a m. *váll* szó beérhette volna egyszerű *l*-vel (v. ö. *nyál*, *nyála*-), s csakugyan azt tartom, hogy a *váll*a töben a kettős *ll* nem is új hangelem hozzájárulása által keletkezett, hanem a liquida *l*-nek olyan megnyújtásával, a

milyen egyébként is vehető észre hosszú önhangzók után (pl. *szóllani* = *szó-la-ni*); v. ö. *szállani* (fent 274. l.). Szintígy az *áll* (*állá*) „mentum“-beli kettős *ll* is.

590. **vall** (*vallani* fateri, profiteri, confiteri: *meg-v.*, *bé-v.*; *hit-vallás* professio fidei; adserere, aussagen als zeuge: *reá vallani vkire*):

mord. *val* wort | mordE. *val* wort, gerede, gerücht.

finn. *vala* eid (juszurandum: *te'en valaa* esküt teszek, esküszöm).

lp. *vale*, lpF. *valle* eid (*valeb takket*, F. *vale dakkat* esküt tenni).

meg vadol-
iak 'meg-
vallják'
(*kzík* - k. 8
= *ytár* 15:
356).

meg vadolta
Evgy - k. 402.

Hogy lényegesen azonos jelentések a szélesebb „wort“ (mord. *val*) és szorosabb „eid“ (finn *vala*), mutatja pl. az indog. *svar-* ige is, mely „esküdni“ ebben: *schwören*, *schwur*, *meg* „mondani, szólni“ ezekben *ἔειπ*, *sermo*, svéd *svara* (felelni). — A magy. *valla-* tőt e szerint *valola*-ból összevont denominativ igeinek tekintjük; jelentése „fateri, profiteri, adserere“ közel jár az „esküdni“-féléhez, a mennyiben főleg bizonyos ünnepélyes, tartalmilag fontos „mondást“ értünk rajta (hit-vallás, tanu-vallomás).

Figyelmet érdemel, hogy a finnben *vala* „eid“ mellett a „schwören“ ige *vanno*-nak hangzik, melynek észti alakja *vandu-*; az észtben nincs is *meg vala*, hanem *vandu-tól vande* (nom. *vanne*; e h. *vandehe*, *vanduhe*). Lehet hogy e különböző alakú két szó közös *va-* előrészében összezsugorodott alapige rejlik; még pedig hogy *vala* ilyenről úgy alakult, mint f. észti *läylä* (ebből: *låg-lä*, l. 421 sz.); a *vandu-* ige *meg frequ. -nd* képzővel. A *va-* alaprésznek még teljesb alakú másául lenne fölismerhető *vog. vou-, vov-, vōw-, vōf-* oszt. „hívni.“ Ily fölvétel mellett azonban meg kell engednünk, hogy a m. *valla-* igező akár egyenesen ezen „hangos mondást“ (hívást) jelentő alapigétől is származhatott, *frequ. -l* képzővel (*valla-* e h. *v. gla-*, v. ö. *hull-*, *hall-* = ug. *k. gl-*, fent 81. 82. l.).

A *vall-* „fateri“-től egészen különvalónak tartom azon szintén *vall-* (*valla-ni*) igét, mely jelenleg még csak némely szólásokban „bekommen, gewinnen, davontragen“ értelemmel divatos (pl. *kárt vallani*, *szégyent v.*, *becsületet v. valamivel*), de a régi magyar irodalomban még elég gyakran található egyenesen „habere, possidere“ értelemmel is. Ennek eredetéről egy ugor *v. g-* „nehmen“ igezől, lásd a köv. cikket.

MNySzótára azt mondja, hogy *valla*-ni helyett (meg nem különböztetve a kétféle jelentést) „a régiéknél eléjőn *vadla*-ni is.” Ugyanezt már Mátyás F. is érintette (M. Nyelvtudomány, II. füz., 50. l. „ha *hadlava* írói botlás, *vadlá* e helyett *vallá* is az”). Csakugyan eléfordul a régi nyelvemlékekben „confiteri” értelemmel, nem ugyan *vadla*-, hanem *vadol*-, azaz ilyennek írt ige, mely a *d* és *l* közt való vocalist nem szokta elejteni: Erdy cod. 638. „byneyt meg *vadolaa* (nem *vadlaa*); Erdy c. 155. *vallyaak* az wr istent, kyk .. megh *vadollyaak* es gyonnyaak az ew byneketh; Jord. 454. meg *vadolwan* hű byneket; Virg. 13. *vadolom* en bynemet, 2. en bynemet meg akarom *vadolni*; Cs. 28. gyonas mondatyk byneknek meg*vadolasanak*. Ez a *vadol*-, mely szintén „confiteri”-t jelent, nyilván nem épen az a *mi vall*; az állandó *-dol* (s nem *-dl*) azt mutatja, hogy itt *vádol*-t kell olvasnunk, úgy mint azon *vádol*-t, mely „accusare”-t teszen, (Erdy 508. *bel vadolaak* sie verklagten ihn; Bécsi cod. 126. meg*vadolac* a sidokat „accusaverunt”; megjegyzendő Jord. 412 *be vadlaak* hű uroknak ez dolgot = „bejelentették,” Münch. c. „megmondák”).

Ha félre is hagyjuk ezt a *vádol*- igét, mely különösen „accusare”-t jelent (MA-nél még *vados* „accusatus, accusandus” és „accusator”!), minthogy ez alapszavára nézve idegen eredetnek legalább gyanuja alá esik (ószláv *vada* calumnia, *vadi-ti* „accusare, κατηγορεῖν; ámbár föltetsző, hogy egy kölcsönvett szláv *vada*-tól nem *vádál*-, hanem *vádol*- lett), — mégis legalább a *vall*- „confiteri”-vel váltakozó **vádol**-igét magyarázhatjuk meg ugyancsak a *vall*-nak alapszával, az ug. *v.g*- „hangosan mondani (vocare)” igével; *vá-dol* = *v.g* + frequ. *d-l*. Megjegyezzük, hogy így *vádo*-nak ellenében az ész *vandu*- állána; v.ö. egy másik, ug. *v.g*- „sumere”-hez tartozó magy. *vádol*- igét (el-*vádol* — elvállal).

591. **vall** (*vallani* bekommen, gewinnen, davontragen; *kárt v. damnum pati*, schaden haben von etwas; *szégyent v. schande davontragen*, sch. aufheben; *becsületet v. ehre aufheben*, ehre gewinnen mit etwas; *meg- v. erlangen*, gewinnen [gehofftes, erstrebtes] Nyelvőr IV, 520.; *azt hittem, hogy a szüretet nem vallhatjuk meg* ib. IV, 320.; *habere, possidere: világot vallotok lucem habetis, valókat valló habens possessiones, nem valnak non habent, ördögöt val daemonium habet* Münch. cod., *vallok fiakat én méhemben*. Bécsi cod., stb.); **val**-, **vol**-: *valál, volál* possessio (*valának sok valáli*;

hagyott sok kazdagságokat és szolgálkat és *valálokat* = possessiones; Münch. és Bécsi cod.; „dorf“, azaz tkp. „erbgut, erbdorf“ értelemben átment e szó a tótba: l. Nyelvőr III, 291.; *Volál* nevű helységek Erdélyben):

vog. *voil-* nehmen (zeitweilig: *voilem* „на часъ беру; veszegetek [sic!]“ Reg.).

Közönséges „nehmen, sumere (venni)“ ige a vogulban *vī-* (vogL. *vāj-* is, inf. *vājux*), magashangú tő, melynek az oszt. *vej-* (osztB. *vī-*, *vīj-*), magy. *vén-* felel meg. Ennek ellenében a Reguly jegyezte *voil-*-ban látjuk nyomát egy megfelelő mélyhangú alaknak is, melyet *v_gj-*-nak írhatunk (tekintve hogy *vī-* e h. *v_gj-*), s mely továbbá eredetibb *v_g-*-ből való (lásd a *vén-*, *vész-* cikket). Ehhez a mélyhangú *v_gj-* (*v_g-*) „venni“ igéhez csatolhatók még a vogulból s egyéb ugor nyelvekből:

vog. *vāt-* pflücken (szedni, pl. bogyót) | vogL. *vāt-*, P. *vuāt-* (megint újabb magashanggal, v. ö. vogL. P. *kväl* = B. *kvöl* ház; — *vāt-* intensív -t-vel = *v_gj-t-*; v. ö. osztIrt. *voind-* beeren pflücken (*voindep* beerenkorb), frequ. *nd-*vel.

finn. *otta-* sumere, arripere, auferre (*otto* sumptio, receptio: *otto-mies* tributí exactor, receptor, *papin otto* tributum sacerdotale); — *osta-* emere, kaufen || észl. *vota-* nehmen, ergreifen, annehmen; — *osta-* kaufen | vót. *vota-* nehmen | liv. *vota-*, *vuta-*, *uta-* nehmen, *vosta-*, *vuosta-*, *osta-* kaufen. — Látjuk, hogy a magy. „venni“ igenek kétféle jelentése a finnben két különböző végű, de közös alapú, mélyhangú igeire jut; az alaprész *o-*, még teljesb alakkal *vo-*, *vu-* (észl. *vota-* e h. *vota-*, liv *vuosta-* szerint) = vog. *v_gj-* (ug. *v_g-*); ettől f. *otta-*, e h. *ota-* mom. (intensív) -t képzővel (v. ö. *viettä-* peragere: *vie-* vinni), az *osta-* tő meg szintily értékű -st képzővel (v. ö. *haasta-* fent 304. l.; v. ö. *anasta-* in potestatem redigere: lp. *ane-* possidere, habere). Arra nézve, hogy *v_g-*féle alapigéből a f. *osta-*, *otta-*-ban már csak rövid *o* maradt meg, v. ö. *ole* = m. *vol-*, *val-*, meg f. *koske-*beli *ko* = ug. *k_g-* (fent 75. l.).

finn. *oma* eigentum, besitzt; eigen, proprius. — Ezt is az *otta-*, *osta-*beli *o* = *v_g-* alapigéhez csatolván (mint -ma képzős nom. verbalét), azt tartjuk, hogy az „eigen, besitzt“ jelentés az „erworben, szerzett (genommen, bekommen)“-félén át keletkezett, s erre nézve megjegyezhetjük, hogy a f. *saa-* „bekommen“ igeének hasonló származéka *saama* („acceptum“) szintén néha már „possessum“-féle jelentéssel fordul elé (pl. *saamani* quod accepi: *saamani jálkeen* juxta captum, juxta vires meas; v. ö. Kal. 49, 416. *siirrä saama*

saatavihin führe gewinn v. habe zur erlangung = lass uns ... erlangen; 24, 365. *ison saamasta salista* „aus dem vom vater erworbenen saale“ nem tesz egyebet, mint „aus dem saale des vaters“; v. ö. észti *sāma* gewinn: *läksin surt sāma sāma* ich ging um einen grossen gewinn zu haben; v. ö. hogy a mordE.-ban *sajiin polat* „elvett feleséged“ akár így is fordítható: saját feleséged, l. NyK. V, 87. XIII, 108.)

lp. *oste-* emere, kaufen: — *ōme*, *obme* (azāz *o'me*) ding, sache (= f. *oma*) | lpF. *oaste-* és *oabme*. — Jóformán ide tartozik a lp. *ožžo-*, lpF. *oažžo-* „nehmen, bekommen“ ige is (v. ö. finn *vie-* „vinni“ ellenében: lp. *väžža-*, lpF. *viēžža-*; lp. lpF. *i-* tagadó ige mellett bővebb *ižže-*, *ičče-* tő a praeteritumban: *ižži*).

zürj. *vot-* baccas carpere (Castr.): *votös* frucht, beere; *vot* steuer, abgabe (v. ö. finn *otto*); — *bošt-* nehmen, (= f. *osta-*) || *votj. vit* zoll, abgabe; *vitān* zollhaus (*vitālon* h., mint nom. verbale *vital-*, s továbbá *vit-* igetőre utal; szó szerint „receptorium, szedegető“); — *bašt-* nehmen, kaufen.

A m. *vall-* (*valla-*) igén a „bekommen (nehmen)“ jelentés mellett a „haben, besitzen“-féle is fejlődött ki (v. ö. még szláv *imēti* habere: *imati* sumere, capere). Hogy mily viszonyban áll pedig alakilag a m. *valla-* tő a fent kimutatott ugor *v_og-* „sumere“ mélyhangú alapigéhez, könnyen sejt-hetjük, ha (*év-*, *iv-*, *viv-*: *ellēget-*, *illogat-*, *villēget* módjára) a *vēv*-től képezhető *vēllēget-* kétszeresen frequentativ alakot tartjuk ellenébe; kitűnik, hogy ily *vēlle*-nek mélyhangú mása *valla-*, mely tehát eredeti *v_ogl-* helyett magyar *v_ohla-* v. *v_ovla-*-n át nyerte mostani alakját. Hogy *valál*, *volál*-ban már csak egy *l* van, úgy történt mint *halad*-ban *hallad*-helyett (fent 80. l.); v. ö. *szalad*- fent 274. l.

Ugyancsak „nehmen“-féle alapértelemet fejez ki a *vall-* igéhez elég hasonló kezdetű *vállal-* ige (*el-*, *föl-vállalni* auf sich v. über sich nehmen, suscipere); v. ö. finnül: *ottaa tehäksensä* zu tun nehmen = unternehmen v. auf sich nehmen zu tun. Úgy látszik s úgy is tartják, hogy ez a *vállal-* ige a *váll* „humerus“ szótól való (denom. ige), s tkp. „vmit vállára venni“ (a mint „karol, ölel, markol a m. karjára, ölébe, markába vesz“ MNySzót.). S e magyarázatba bátran bele is nyugodhatnánk, mert ez etymon keresetlenül megfejtí a szó jelentését. Amde az országnak némely részeiben *vállal*-helyett *vádol* dívik (*el-vádolni* Dtül), s egyaránt bajos azt mondani, hogy ennek a *vádol*-nak a *vállal*-hoz semmi köze sincs, mint azt állítani, hogy *vádol* egyszerűen csak hangváltoztatás (*l: d*) után támadt *vállal*

(illetőleg *válat*)-ból vagy pedig a *váll* „humerus“-nak *vád* mellékalakját venni föl. Nézetem szerint e nehézségeket kikerüljük, ha a *váll* humerus-t egészen félre hagyva, mind a kettőt mint közös alaptól az ug. *v_{sg}*- „nehmen“ igétől származtatjuk, csak azt véve föl, hogy tkp. *válat*- a helyes alak (a mint írja is a szót Sándor I.). Hiszen az ugor *v_{sg}*-ige a magyarban *v_{sj}*-n át válhatott *vá*-*vá* is (v. ö. *szál* 270. l., *száll* és *szalad*, **szallad* 274. l.), s ettől *válat*- csak úgy mint *fog*-tól *foglal*-, (vagy azt is mondhatjuk, hogy a *válat*-beli *vál*- csak más alakja a *vall*- igének); meg ugyanattól kettős -d-l frequ. képzővel *vá-dol*- (vagyis az ebbeli *vád*- = osztlrt. *vóind*-).

592. **var** (acc. *vara-t* schorf, grind: *pokol-var* carbunculus, brandbeule; *ót-var* kopfgrind; *varát* elvájja crustam ulceris detrahit PPáp.; adj. *varas*: v. *seb*, v. *fej*; *varasbéka* kröte); *varacskos*, *varacsos* verrucosus (Sánd. v. *béka*, Tájsz. v. *krumpli*); *varangyos* id. (Sánd.):

votj *ur* geschwür, eiter || zürj. *or* eiter in wunden: *ora*, *nyv. IV.*
orós eiterig. 76.

mordE. *uro* geschwür (Wied.).

593. **vár** (*várni* exspectare, warten, erwarten: *sokáig* v. *lange* warten, *vendégeket* v. *gäste* erwarten; *meg-v.*, *el-v.* erwarten; *váratlan* unerwartet); *várákoz*-, *várákod*- warten, harren auf, in erwartung sein (v. *vkire*, *vmire*):

vog. *ūr*- warten, erwarten (дожидать); hüten, őrizni (*ūraum* ich werde erwartet); *urelt*- nach etwas sehen (посматривать), acht geben; *ūrkat*- warten, várákozni; *ūrilaxt*- sich hüten, őrizkedni | vogK. *ur*- warten, erwarten, hüten: *urep* hűter, wächter; *urxat*-, *urkat*- warten, sich hüten, őrizkedni.

osztB. *uralta*- worauf merken, acht geben (внимать): *uraltípsa* (n. act).

mord. *varža*-, *varža*- besehen; versuchen, kosten | mordE. *varča*-, *vača* besehen, betrachten, nachsehen (frequ. *vačne*-).

„Nézést“ jelentő ige több különösebb fogalmat is fejezhet ki, jelesen: „várni“ (v. ö. *exspectare* és *spectare*; tör. *kara*- „nézni és várni“); „őrizni, óvni“ (mord. *vanĩ*- „nézni, őrizni;“ szintúgy f. *katso*- nézni, pl. *k. kanjaa* nyáját őrizni,

k. lasta ein kind warten); „próbálni, megkísérteni, kóstolni,“ (észt *katsu-* = f. *katso-*: „besehen, anschauen“ és „versuchen, prüfen, befühlen, kosten“). Ez igazolja a fölhozott mord. és oszt. igéknek a m. *vár-* igével való egybetartozását. — Egyébiránt az oszt. *uralta-* = vog. *urelt-*; mord. *varča-*, *varža-*, *varža-* = *var+sk* frequ. (v. ö. *koñe-* húyni: fr. *koñse-*, *koñče-*; a *varža-*-nak vég *a-* jára nézve lásd Nyelvt. Közl. XIII. 62.).

Elmaradt most a Szóegy. 553. fölhozott lp. *vuorde-* „várni,“ mint a germánságból került kölcsönszó (l. Thomsen, Einfl. 182.).

ŰK. 24. 444. 594. **varjú** (acc. *varju-t*, *varja-t* cornix, Krähe; adj. p. *varjas*):
81. 8. 24 finn. *varekse*, *varikse* (n. -es, -is) Krähe || észt. *vares* (g. *varese*, *varekse*) id. | liv. *varikš* id.
 mord. *varsi*, *varhsi*, mordE. *varsej*, *varaka* Krähe.
 lp. *vuoračes*, *vuorča*, lpF. *vuoraš*, *vuorčes* cornix.
 osztLit. *varñaj*, S. *urñi* Krähe,
 zürj. *variš* habicht, *ястребъ* (izsmai dial.: „noctua“ Castr.)
 vogL. *vuarp* corvus caryocatactes (кедровка, nuss hacker, nuss häher).

595. **varr** (*varrani* suere, sarcire: öszve-v. consuere; *varrás* sutura, *varró*: v. *leány* netrix, v. *tű* acus sutoria); *varga* sutor, calcearius:

zürj. *vur-* nähén (*vuriš* schneider [varró]); *vural-*, *vurli-* v. frequ. || votj. *vur-* nähén.

cser. *orug-* (pr. i. -gem) suere: *orugoš* sutura; *vorugem* vestis | cserM. *org-*, *urg* suere, *vurgem* vestis.

ŰK. III. 471. Kérdés, vajjon a *varga*-beli *varg-* (*varg-*) ige (= cser. *orug-*, *org-*, *vurg-* egészen ugyanaz-e a mi a *varr-* (*varra-*) tö? Ezt fölvéve ugyanis, magy. *rg* vált volna *rr*-vé, a mire pedig alig van példa (*forga-*, *szorga-*, *sürge*-félék nem lesznek *forra-* stbivé). Hiszen a magyar -g-nek általában értéke = ug. ng. De válhatott a *varra-* tö régibb akár *varha-*, akár *varva*-ból; kevésbbé hihető, hogy *varla*-ból (mely inkább *valla-* lett volna). Tekintve, hogy a zürj.

vur-val egyező alapige csak *var-*, a hozzájárult *-h*-ban (*varha-*) egyik frequ. képzőt ismerhetünk föl, melynek ugor alakja *-g* (= magy. *-h*), s mely különben *j*-vé szokott gyengülni (v. ö. a *forra-* igetöt, fent 536. l.); a *varga*-beli *varg-* e h. *varog*-ot ellenben magy. *-g* (= ug. *-ng*) szintén frequ. képzővel alakultnak tartjuk (mint ezekben: *vonog-*, *farag-*, *forog-* stb.).

A vog.-osztjákban a „varrás“ igéje *jont-*, *juont-*. De van a *var-*, zürj. *vur*-val egyező ige, mely azonban általánosabban akármilyen „csinálást“ jelent: vog. *voar-* (K. *var-*), oszt. *ver-*, *ver-* „machen.“ Meglehet, hogy a zürjén, cseremisiz és magyar nyelvek *var*-féle igével az igen fontos „varrás“-mesterséget *κατ' ἐξοχήν* „csinálás“-nak nevezték. E mellett fölhozható, hogy a magyarban még egy magashangú *ver*-ige is van, nyilván „machen, verfertigen (gyártani)“ jelentéssel, ebben: *kötelet verni*, *kötél-verő* (másképen: *kötél-gyártó*); hiszen a közönséges értelemben vett „verés“-nek (schlagen) semmi különös köze a kötélkészítéshez.

Valamennyire a m. *varr-*, zürj. *vur*-hoz hasonló a „varrást“ jelentő ige a lapp nyelvben: *koro*-suere, consuere (pl. *kabmakit calceos*; innen: *korostak* filum), lpF. *goarro-* (pr. i. *goarom*); meg a finn *kuorta-* (azaz: *kuorda-*) ebben: *kuortehe* (nom. *kuorre*) „sutura calcei infima.“ Azt vélhetnők bár, hogy itt a szókezdő *k* e h. *g* eredeti *v*-ből úgy keletkezett mint a franczia *gâter*-ban (*guastare*-n át) a lat. *vastare* ellenében. Csakhogy egyéb biztos példát hiába keresünk a finn és lapp nyelvekben. Ezen kívül, a szélesebb „csinálni“ és szorosabb „varrni“ jelentések lehető összeférését fogadva el, a lp. *koro-*, f. *kuorda*-nak a zürj.-votjában is akad *k*-val való mása: votj. *kar-*, zürj. *ker-* „machen.“

596. **vas** (acc. *vasa-t* ferrum: *vas-láncz* catena ferrea, *vas-rúd* eisenstange, szántó *vas* vomer; *vasas* ferratus, mit eisen beschlagen: *v. láda*, *v. szekér*; *vasal-* ferro munire: *kereket v.*; [mit dem biegeleisen] glätten: *ruhát v.*; *vasaló* biegeleisen):

finn. *vaske* (n. *vaski*) cuprum, aes: *vaskise* (n. *-inen*) aereus, cuprinus || észt. *vašk* (g. *vaze*, tő: *vaske*) kupfer, messing | lív. *vašk* metall, kupfer.

597. **vastag** (acc. *vastago-t* solidus, robustus, firmus, validus MA.: *v. eledel* cibus solidus, *v. ember* homo crassus,

ηκ. 24: 444.

25: 383

Slgrs. Hik.

XV₂ 5.

mn. 4:

296

m. yv.
4: 297
v. *vászón* dicke, starke leinwand); **vaskos** robustus, validus, solidus SzD., Sánd.: v. *legény*), **vaczkos** id. (Bton, Székl.: Tájsz.):

vog. *osiñ* dick | vogL. *ažiñ* id.

Hogy a m. *vastag*-nak elválasztható alaprésze *vas* (*vas_s*), mutatja a *vas-kos*-on kívül még a székel *vasmat*- („erős, köpczös“ Kriza). A képzők értéke jóformán a hasonló kicsinyítés (diminutivum comparationis, = -féle, -szerű), a mire különösen a *vaskos* utal; a *vas* alapszó pedig névszóinak vehető, e jelentéssel „dick, stark“ vagy „etwas dickes, starkes“ = vog. *os*- (melyhez *osiñ*-ban még a nom. possessoris-képző -*ñ* járult). — A kifejtett *vas*, vog. *os* alapszóval talán egynek vehető még: f. *valsa* „venter“ (észt. *vats*, g. *valsa* wanst, bauch“).

598. **véd** (*védni*, *védeni* propugnare, defendere: *meg-v.* beschützen, verteidigen; *védő* protector, defensor).

A finn *väge* „vis, robur, potentia“ (oszt. *væg*, mord. *vij* stb.), s mint ige (*väge-*) „valere, posse“ a lapp nyelvben (*vekke*) „auxilium“-ot jelent, s ettől *vekkete* „adjuvare“, s így a „protegere, defendere“-vel lényegesen egyező értelmet fejez ki (lásd a *vív* cikk alatt). E szerint a m. *véd*- (*vé-d*-) alapjául is ezen ugor *væg-* „valere“ igét ismerhetjük föl (*vé-*), melyhez még -*d* (= ug. -*nd*) frequ. képző járult, úgy mint az észt *vä'enda*-ban (melynek azonban más jelentése fejlődött „zwingen, gewalt gebrauchen“).

599. **vég** (acc. *vége-t* finis, extremum, exitus, confinium: *vég-őr* excubiae extremae, vorwacht, *vég-vár* grenzfestung; *véghez vinni* zu ende führen, vollenden; *végtől végig* von einem ende zum anderen; *botnak vastag* v. *vékony vége* das dicke od. dünne ende eines stockes; *egy végben* v. *egy végtiben* in einen fort, auf einmal; *végre, végtére tandem*, postremo, ad extremum):

mord. *ingel* vorderteil, -raum (pars antica): *ingelä* vor, vorn, *ingeli* nach vorn, vor (elé), *ingeldä* von vorn, vor weg (elöl); *ingelce-s* der vordere, frühere | mordE. (*ikel*): *ikele*, *ikelev*, *ikelde*; *ikelce* der erste, älteste; *ikel'ks*: i. pilge vorderfuß.

finn. *viimehe* postremum, ultimum (*viime'-sana* verbum ultimum; *viimeeksi* ultimo, zum letzten: *viimein* ultimo, postremum, tandem): *viimeise* (n. -einen) postremus, ultimus || észt. *vīmaks* endlich, zuletzt: *vīmatse*, *vīmase* (n. -ane) der letzte, schlechteste; *vīmse* (n. *vīmne*) id.

Hogyan fér össze a m. „vég“ az épen ellenkezőt t. i. elő-t jelentő mord. *ingel*-vel? Csak úgy, hogy ezek eleinte korántsem voltak ellenkező jelentésűek, hanem csak azzá lettek. Hiszen a m. *elő*-nek ellentétese nem *vég*, hanem *utó*, *hát* és *mög*. Hosszában terjedő testnek *két vége* van (innen *végtől végig*); valamelyik hozzánk közelebb esik, azt szorosán véve *elő-vég*-nek, a távolabb esőt meg *utó-vég*-nek kellene neveznünk (v. ö. *utó-végre*); e kitételek úgy rövidültek, hogy most valaminek „*eleje*“ ellenében áll egyszerűen a „*vége*“, vagyis *végen* már most *κατ' ἐξοχὴν* *utó-vég*-et értünk. A *vég* szó e szerint tkp. „extremum“-ot jelent, azaz bizonyos középponttól legtávolabb esőt (v. ö. *vég-őr*, *vég-vár*); egészen olyan mint a f. *pää* („fej“ és „vég“), pl. *päästä päähän* „végtől végig v. előtől végig.“ Másrészt az „extremum“ kifejezésére szolgálhat „elő“-t jelentő szó is, a mennyiben a „távollevőt“ képzeletünkkel rendesen az „élő“-térbe helyezzük (v. ö. finn *etäällä* a *távol* cz. alatt 191. l.). Az észt *otsa* „vég“ (még pedig „*utóvég*“ is) eredetileg „*gesicht*, *stirne*“-t jelent s ugyane szó másutt „elő“-t teszen (mord. *vasu* előre, cser. *onʒol*, zürj. *voʒ*, l. a *viszont* cikket). — Összeférnek tehát, jelentésre nézve, a m. *vég* és f. *viimehe* meg a mord. *ingel*, ha közös alapszavuknak olyan jelentése volt, mely „extremum“- meg „elő“-félévé válhatott. Ilyen alkalmas alapjelentésnek pedig sejthetjük ezt: „*orr*“, v. ö. finn *nenä* „*orr*“ mint „*extremitas* (kivált anterior),“ lp. *ñuone* *orr*: *ñuonoha* „*primus ordine*,“ votj. *nir* *orr*: *nir's* „*első*“, török (csag.) *burun* „*orr* és „*elő*“; finn *sauvan* *nenä* bot vége, *rakin* *n*. pad vége, lapp. *nīpen* *ñuone* kés hegye (vége).

A *vég* (vége) tőnek régibb *v₃nge* alakját (v. ö. *jēg* = ug. *j₃ngs*₃) megtaláljuk a mord. *ingel* (*ingele*) elő részében *inge*, a mely helyett *ünge* (e h. *v₃nge*) vehető föl, tekintve hogy a mordvinban *ü* már nincs meg s helyébe *u* vagy pedig *i* lépett (v. ö. *udeme* velő = f. *üdime*, ug. *v₃d₃m₃*; mordM. *ifkä* e h. *ift-kä* = mordE. *vejke*, v. ö. finn *yhte*); az *ingel* (*ingele*) tőnek képzésére nézve, v. ö. *meke* „*mög*“-tól *mekel* (pl. *mekeldä* utólról, NyK. XIII, 39.) vagy *vaso*-tól *vasol* (pl. *vasoldo* messziről). A mordE. alakban *inge* h. van *ike*, úgy mint *meke* e h. *m₃ng₃* (cser. *möngö* = m. *mög*). — A finn *viimehe*-ben a *v₃ng₃*-nek megfelel *vi* (*vī*), úgy mint

hiire = m. *egere* (= ug. *t₃ng₃r₃*); a *-mehe* képző alkalmasint *-mese* h. való s a cseremis *-mise*, *-miše*, *-mše* sorszámnev-képzővel vethető össze (l. NyKözl. III. 437. és *távol* cz. alatt 192. l.); az észti *vīmaks*, *vīmatse*-ban rövidebb *vīma* = f. *vīmā* tő mutatkozik (v. ö. *etāmā* „locus remotus,” fent 192. l.)

Kiindulva abból, hogy a f. *turpa* „schnautze, rüssel” (azaz némely állatnak „orra”) a mordvinban (*turva*) csak „ajak” (száj), elfogadhatjuk, hogy a *vég*-nek megfelelő *v₃ng₃* még megvan a fent sejtett „orr” alapjelentéssel, illetőleg hogy ennek még nyoma van a zürj. *vom* (P. *öm*), votj. *im* „száj” szóban (t. i. *vom* e h. *v₃m*, s továbbá *v₃n*; v. ö. *n*: *m*-re nézve votj. *puñ* = zürj. *pom* 502. l.)

vejsze *Etlingr. IV. 162.*

600. **vékony** (acc. *vékony-t*, *vékonya-t*, *véknya-t* tenuis, gracilis, subtilis: v. *fqnal* dünner faden, v. *vessző*, v. *fal*, *deszka*, v. *gyolcs*; v. *tartás* victus tenuis; *testnek vékonya* ilia MA.):

zürj. *veknid* schmal, eng (P. *veknit* id., *veknet*- enger, schmalere machen, *veknál*- enger werden).

osztIrt. *vāgat*, S. *vōgol* dünn | osztB. *ugl* id. (тонкий).

vog. *voutä* dünn.

A vog. *voutä* úgy felel meg az oszt. *vōgol* (*ugl*), *vāgat*-nak, mint vog *majte* (máj) = oszt. *mugol*, *mugot*, vagy a vog. *jaut*, *jajt* = oszt. *jugol*, *jōgot*. Következik így *v₃g₃* alapszó, mely a zürj. *veknid* (e h. *vōknid*, *voknid*)-ban a *g*-nek erősbültével *v₃k₃*; v. ö. (fent 43. l.) zürj. *koknid*: vog. *kigne*, oszt. *kēne* könnyű. A m. *vékony*-nak, a kettős dim. képző elválasztásával, alaprésze *vé* lehet régibb *v₃j₃* (*vaja*) h. = ug. *v₃g₃*; de felvehető régibb* *vāja* is, mint az egész oszt. *vōgol*, vog. *voutä*-nek mása (lásd a *máj* cikket).

Ide vonható még a finn. *ohea* (azaz *oheda*) „tenuis (sed latus), extenuatus” (más alakja: *ohue*, n. *ohut*, dim. *végű*; *oha* ezekben: *ohempa* id. comp., *ohenta*- tenuem reddere), föltéve hogy ennek *h*-ja *g*-ből keletkezett; mert az is lehet, hogy *s*-ből vált *h*-val a f. *oheda* (e h. *osedá*) = vogK. *ošt* (Máté 13, 5).

601. **vél** (*vél*ni putare, meinen, wofür halten: azt *véli* hogy . . ; *jónak*, *rossznak v.*; *nem tudom mire vél*ni a dolgot; *véletlen* improvisus, inopinatus; *véleked*-ni opinari):

zürj. *velal-* begreifen, verstehen; *velöd-* lehren, unterweisen || votj. *valal-* begreifen, verstehen; *valat-* andeuten, zu verstehen geben; *valekt-* lehren, belehren, anzeigen.

vog. *vaj-*, *vau-* (pr. i. *vaēm*, *vouēm*) sehen, kennen, wissen (*vāilem* ich kenne es, weiss es, знаю; *vājekat-* sich bekannt machen, megismerkedni || vogK. *vaj-* sehen (Máté 13, 14. *at vajlan* nem látjátok).

osztIrt. *uj-* sehen, wissen | osztB. *ū-* wissen, kennen *вѣдѣть* (*ūta* *χο* bekannter, *вѣдомый*); *ujdantij-* sich einander sehen, *вѣдѣтѣся* (*съ кѣмъ*), — *uś-* wissen, kennen, sehen (*usipsa* n. act., *uśta* *χο* *вѣдомый*).

Mint számos *l*-végű, bárcsak kéttagú ige, a m. *vél-* (*véle-*) is (= zurj. *vel-*, votj. *val-*) már származéknak mutatkozik, jelentéséhez illő frequ. *-l* képzővel; alaprésze *vé-* = vog. *vaj-* „látni“, vagyis *vé-l-* e h. *vejl-*. Maga a vog. *vaj-* is eredetileg magashangnak vehető, valamint az oszt. *uj-* is (e h. *üj-*, *v₂j-*).

602. **velő** medulla (csont-*velő* medulla ossis, agy-*velő* cerebrum; az ő *veleje*; *velős* markig):

osztB. *velim* mark | osztIrt. *vēdem*, S. *vēlem*.

vogB. *valem*, L. *vualm* mark.

zürj. *vem* Gehirn, mark (adj. *vema*) || votj. *vijim* (li-v. kochenmark, *jir-v.* Gehirn).

cser. *vem* medulla (*vuj-vem* cerebrum) | cserM. *vim*.

finn *ytime* (n. *ydin*), *ylyme*, *yty* medulla ossium || észt. *üdi* mark.

mordE. *udeme*, *udime* mark (*p_{ra}-u.* Gehirn) | mordM. *uj* id.

lp. *addem*, *addam* medulla | lpF. *addam* (n. *ada*) id. *ada* „mark,
markkochen“

A m. *velő*-nek vég *ő*-jére nézve, v. ö. *tető* (*tetve*, *tetere* fent 215. l.); azaz megelőző *veleve* alak = oszt. *velim*, vog. *valem*, s a finn *ytime* (azaz *üdime*) szerint = ug. *v₂d₂m₂*. Az *-m* végképző nélkül (l. *tő* alatt, 228. l.) f. *yty*, észt. *üdi*, mordM. *uj* (e h. *üdi*).

603. **vén** (acc. *véne-t* senex, aetate proventus: *vén* asszonyanus, vetula; *v. ló*, *v. fa*; fiatal katonából válik a *vén* koldus; *vénség* senectus, senium; *vénül-*, *vénhéd-*, *vénhész*, *vénhüsz-senescere*):

Setälä,
Äänä.
274.

finn. *vanha* senex, vetus, antiquus, obsoletus (comp. *vanhempa*: *vanhemmat* seniores, parentes) || észt. *vana* alt *vana* mēs alter mann, *vanal ajal* in alter zeit, ehemals; *vanemad* eltern).

Világos ugyan a m. *vén* (*véne*) és f. *vanha*-nak egybe-tartozása, de bajos a közös alapalak meghatározása. Bizonyos az is, hogy a *vénhéd*-beli *h*-nak nincs köze a finn szó *h*-jához (v. ö. *sebhéd-*, helyhez-); az észt *vana* meg elvesztette az *n* után való *h*-t (v. ö. *hane* = f. *hanhe* lúd). Azon fölvétre, hogy f. *vanha* régibb *vahna* h. való, egyik biztos példa sem hozható föl; sőt azt látjuk, hogy szóközüpi *hn* a finnben kedvelt hangcsoport, mely így meg is marad (pl. *ahne'* avidus, *hihna* lorum, *kahna* mühlkasten, *kehno* debilis, *kihnaa*-scabere, *kohni-* tarde agere, *köhnä* floccus, *lahna* cyprinus, *lohna-reki* néminemü szán, *pahna* alom, *pehna* szénatörek, *pöhnä* varsa, *rahno-* hasogatni, *rehne'* scabies, *rähni* picus viridis, *röhnä* porrigo, *suhnua*-aestuare, *tahnia* subhumidus, *tuhni-* fodere, *tuhnu* nidus sciuri, *tähne'* macula, *vehnä* triticum, *vihne'* arista, *teke-*, *näke*-től part. praet. *tehnyt*, *nähnyt*). Másrészt arra van biztos példa, hogy *nh* régibb *nz*, *ns*-ből keletkezett: f. *hanhe* lúd = litván *žansis*. Hogy pedig épen a f. *vanha*-nak is ilyen *ns*-es alakja volt, hihetövé teszi a zürj. *važ*, votj. *vuž* „alt“, melyben bátran a nasalis eshetett ki (*važ* e h. *vanž*). E szerint *vanha*-nak régibb *vansa*, *van,sa* alakját vévén föl, azt tartjuk, hogy a m. *véne* csak a *van,* alapszónak felel meg; a képzőre nézve v. ö. *kuoliaha* (nom. *kuolias*)-féléket. E mellett sejtethö, hogy maga ez a *van* csak *vän*, *vain*-ból rövidült; mert jóformán egybe tartozik *vanha*-val, mely nem csak „senex“-et, hanem „antiquus, priscus“-t is jelent: f. *vainaja* „defunctus, beatus post mortem“ (néhai, boldogult: pl. *mēs vainajani* mein seliger mann).

Setälä,
Äänähistoria

60

604. **vér** (acc. *vér-t* sanguis, blut: *vért ontani* blut vergießen, *vére foly* sanguine manat; *vérem* consanguineus meus, proles mea; *test-vér* v. *egy-testvér* frater germanus, soror germana): **vérés** blutig; *vérez-*, *vérze-* blutig machen (*meg-v.*), bluten (pr. 3. *vérzik*);

vörös, *vérés* (acc. *vöröst*, *vöröse-t* ruber, rubicundus: *v. alma* roter apfel, *v. hajúrothaarig*); **vörhenyő**, **vörhényeges** rot, rötlich (*vérhenő a menny* rubicundum est coelum Münch. cod., *vörhényeges ló* equus spadiceus MA.):

finn. *vere* (n. *veri*) sanguis: *verise* (n. *-inen*) blutig; *verevä* recens, vegetus, rubidus; *verekse* (n. *veres*) frisch, (*verekset kasvot* vultus rubidus, venustus); *verittä-*, *veristä-* cruentare, vulnerare || észt. *vere* (n. *veri*) blut; *verise*, *veritse* (n. *-ine*) blutig; D. *vereva* (n. *verev*) rot, *veretä-* rot werden, sich röten, rot scheinen.

mord- *ver* blut (*ver-mästä* краснотба, *vörös-begy*), *veri* blutig, *verik* roh | mordE. *veř* blut, *verev* blutig.

eser. *vür* sanguis: *vürän* cruentus; *vürgeñe* cuprum, *aes* (réz) | eserM. *vir*; *virgeñe*, *virgeña*.

ηk.3:428

lp. *varra*, *varr* sanguis; *varras*, *varres*, recens, frisch, gesund (*varras kuele*, *v. piärgo* fris hal, hús, *varres lēb* ich bin gesund); *varrte-*, *varde-* bluten | lpF. *varra* blut: *varas*, *varres* frisch; *varde-* bluten.

zürj. *vir* blut: *virös* blutig || votj. *vir* és *vires*.

osztIrt. *ver* blut, *verde* rot | osztB. *vřr*, *vur* blut; *vřrñ*, *vřreñ* blutig, purpurfarben (барвовый); *vřrtñ* rot (*v. ubtñ* rothaarig).

vogP. *vür*, L. *ūr* blut.

V. ö. szanszkrit *rudhram* „sanguis“ = *έρυδρον*, *rubrum*. Az ugor nyelvekben nyilván a „sanguis, *vér*“-től van a „ruber, *vérés*“ szín elnevezése. Úgy mint *véres* a *vérés*, *vörös*-től, külömbözik a finnben is egymástól, a jelentésre és alakra nézve: *verise* és *verekse*, noha e kétféle alakok ugyanazon elemekből valók s eredetileg azonosak (*v. ö.* az *é* rövidülésére nézve: örségi *förfi*, mörges = *férfi*, *mérges*).

605. **ver** (*verni* schlagen: *meg-v. vkit* einen schlagen, prügeln; *agyon v.* todtschlagen; *verés* verberatio; *verő* schlägel, malleus):

zürj. *vart-* schlagen, dreschen, stampfen (*vartan* schlägel, dreschflegel).

lp. *verde-* caedere (arborem: *muorab verdi*).

A zürj. *vart*-beli *t-t* momentán (intensiv) értékű képzőnek vevén (v. ö. zürj. *nir-* és *nirt-* reiben, wischen, *sul-* stehen: *sult-* megállni; votj. *ser-* és *sert-* brechen), következik *var-* = m. *ver-*; ezenfelül a zürj. *var-* lehetett magashangú is (*v̄r-*). — Van a vogK.-ban *vortep-*, Hunfalvy fordítása szerint „ütözik“, de az illető helyen (Máté 7, 27. *vortpeset ton kvalne*) az orosz eredeti szerint (налегли на домъ тотъ) a „neki feküdni, rányomni“ jelentés teljesen alkalmas; v. ö. vogB. *vort-* (*sisä tu vortistä* „hátát oda dűlesztette“).

Minthogy így a m. *ver-*nek szintén *v*-vel való mása van, némely azon jelentésű, de *p* vagy éppen *k*-val kezdődő igéket (Szóegy. 596.) most különvalóknak tartunk: cser. *per-*, *pär-* ferire; *ker-* percutere, pulsare | mord. *kere-* hauen, abhauen, mordE. *keřa-* hauen, prügeln, strafen, — hiszen a zürj.-votjákban is van: zürj. *keral-* hauen, abhauen (mom. *kerišt-*), votj. *koral-*.

606. **verő** (*ő vereje* sudor ejus Münch. cod; *verő-fény* sol, solis radii MA.: *verőfényes* apricus, *verőfényen* ülés apricatio MA.; *verő-malacz* sütni való malacz, frischling); *verőz-* (an der sonne trocknen Sánd.; pr. 3. *verőzik* sich sonnen, apricari Kreszn.), *verittéz-* sudare (*verittézik* veritékezik Szék.: Kriza); **verejték**, *veríték*, *veriték* sudor. MA.

Lásd a *virrad* cikket, hol *v̄r-* és *v̄r-* „splendere, lucere“, illetőleg „calere“ jelentésű ige van kimutatva, melynek mása itt a *verő*-beli *ver-*; *verejték* mom. (intensiv) képzős *verejt-*, *verít-* töltől való (a milyen *tosz-*, *hagy-tól*: *taszít-*, *hagyít-*).

607. **vés** (*vésni* caelare, sculpere: *be-v.* insculpere, eingraviren, *ki-v.* exsculpere, caelare, excavare MA.; *véső* caelum):

finn. *veitse* (nom. *veitsi*) culter, *veistä-*, *vestä-* cultro scindere, dolare; *vesime*, *vesumé* (n. -in) securis curva (excavandis patinis ligneis) || ész. *vesta-*, *vešti-* behauen, aushauen aus holz, schnitzen; *veits* messer, *vesüm* (g. -me) hohlbeil, krummes beil zum aushöhlen.

oszB. *vaš-* aushauen, schneiden (in holz, stein — *вырѣзывать*), *vanzilij-* id.: *vanzilijpsa* n. act. (*вырѣзывание*).

m. i. j. k. s.
'vuohi'
'schab-
messer'
(f. a. s. Kiel.
Kis. 41).

zürj. *öžan* meissel, дождь; *vušt-* schaben, abschaben, kratzen || votj. *ožon* meissel; *vušt-* hobeln.

lp. *vaije-* incidere et dissecare (pl. pannum): *vaijeste-*, *vaijaste* id. (mom., pl. *vaijaste vuostast* frustum casei abscinde) | lpF. *vagja-* zuschneiden (kleider).

Számba véve, hogy a lp. *vaije-* és *vagja-*, azaz *va'ja-* (a szerint, hogy lp. *paije* = ug. *p₃ng₃* fent 503. l.) eredeti *v₃ng-*re útal, s hogy az oszt. *vaš* nyilván = *vanz-* (a frequ. *vanzilij-*ban), könnyen kitaláljuk, hogy a m. *vés-* is csak képzett ige (*vé-s-*), még pedig alaprésze (*vé* = *v₃ng-*) a m. *vág-*nak megfelelő ug. *v₃ng-* „caedere, secare“-nak magashangú mása; ehhez még *s* = ug. *-sk* frequ. képző járult. Szintilyen a f. *veitse* is e h. *veikse*, mint képzötelen nom. agentis, ugyancsak = *veitse-* (*veikse-*) igető (v. ö. *koske*, fent 75. l.): hiszen a *vesime* eszköznév is *ves₃-* igét tüntet föl; a *veistä-* ige azonban csak a kész *veitse* „culter“-től ered, mint denominativum, szabályosan *veits-tä-* helyett.

608. **vese** ren, niere (*vese-fájás* nephritis):

mordE. *piči* niere.

A szókezdő mord. *p* – m. *v* viszonyát ez esetben úgy foghatjuk föl, hogy ez utóbbi az eredeti hangzó, melyből a mordvinban először *b* s azután (a szókezdeti explosiváknak a mordvinra is érvényes keményedésével) *p* vált. Egy másik biztos ily példa: mord. *piže* zöld = zürj. *vež* id. (f. *viho* viror, *vihanto* viridis, virens, *viheriä* v. *vihelä* viridis). Talán a mord. *pälnä* „öcs“ is tartozik egybe a f. *velje* (*veli*) „frater“-vel.

sz. vejke FUF. II. 222

609. **vesz**, **vész** (*veszni* perire, perdi: *el-v.* verloren gehen, umkommen; *meg-v.* zu grunde gehen, verderben; *veszett* verloren, umgekommen, verdorben; *esze-veszett* mente captus); *veszedelēm* pernicies, exitium, strages, clades, periculum; **veszt** (*veszteni* perdere, verlieren, umbringen, verderben: *el-v.*, *meg-v.*), **veszejt**, **veszít** (*veszíteni* id.: *el-v.*):

zürj. *voš-* umkommen, verderben, zu grunde gehen, sich verlieren (*vošög* untergang, verlust): *vošti-* verderben, verlieren (perdere) | zürjP. *voš-*, *vošti-*, vagy: *öš-*, *öšti-* || votj. *išt-* verlieren.

osztB. *vuš-* ein ende haben, sterben (кончатся), *uš-* sterben, umkommen, verloren gehen (гибнуть): *užim* gestorben; *ušta-* verlieren (n. acti *uštīm*, n. act. *uštīpsa*).

vog. *uos-* sterben, *uost-* verlieren, elveszteni (потерять); — *uoš-* ermüden, устать (*uošsem* я устал).

finn. *väsy-* lassari, fatigari (*väsmykse*, n. *-mys* lassitudo): *väsytä-* lassare, fatigare; *väsätä-*, *väsähty-* parum subito lassari, subito cessare; — *vahinko* damnum, detrimentum || észt. *väzi-* müde werden, von Kräften kommen; *väzita-* müde machen, abmatten, entkräften (*ennast* v. sich betrinken); — *vahing* (g. -ngu) widriger zufall.

lp. *veše*, *vešes* imbecillis, infirmus (de defectu virium corporis); *vešo-*, *vešane-* debilitari.

Egyenesen a m. *vesz-*, *veszt-* értelmével egyezők a zürj. *voš-*, *vošt-*, oszt. *uš-*, *ušt-*. Már nem teljes „megszünést, eltűnést,“ hanem kisebb fokú „romlást, fogyatkozást“ (különösen testi erőben = defectus, t. i. virium) jelent a vog. *uoš-* „ermüden,“ a mely az oszt. *uš-*, *vuš-*val egyező alakjánál fogva a finn *väsy-*nek idetartozását igazolja. Egyébiránt itt a „perire, perdi“ és „debilitari, fatigari“ jelentések épen úgy állnak egymáshoz, mint a f. észt *sure-* igének észt „sterben, absterben“ (*surnud* todt, ohnmächtig) és finn „moerere, tristem esse“ jelentései. A magyarban is mutatkozik a finn *väsy-*féle értelem a *vesz-*nek reflexivumán: *vesződ-* „sich abmühen.“

A zürj. *voš-* lehet bár régibb magash. *vš-* helyett, s erre nézve talán jelent is valamit a zürjP. *oš-* (v. ö. *öt* egy = ug. *šktz*; v. ö. *vés-* alatt zürj. *öžon*); de már az oszt. *vuš-*, *uš-* jóformán mélyh. *vš-* alak fölvételét is ajánlja (noha ezt sem teljes bizonyossággal, v. ö. *vél-* alatt oszt. *uš-*). Ez utóbbi megvan a f. *vahinko* „verlust“ szóban (e h. *vasingo*, a ritkébb -ngo vegyes ige + névszó-képzővel = észt -ngu, pl. *pala-*tól *palang*, tő *palangu* „incendium;“ v. ö. zürj. *vošög*). Megjegyezzük, hogy a f. *vahinko* a lapp nyelvbe is került át, mint kölcsönszó: lpF. *vahag* „verlust“, lpS. *vahak* „infortunium, periculum majus,“ s hogy az utóbbi mellett még *vašek* is fordul elé, mely valódi lapp szónak tekinthető.

610. **vessző** (*veszsző* virga, ferula: *fűz-v.* weidenrute, *szőlő-v.* weinrebe):

finn. *vesa* surculus, germen ex radice (schössling), frutex; *veso* (v. *verso*) id.: *vesoa-*, *veso-* (v. *verso-*) surculos agere, *vesakko* virgultum || észl. *voza* spross, schössling (*vozandik* gestrüpp, hecke).

osztB. *varas*, *varis* rute (позра, прыть); *varasije* id. (dim.)

A f. *veso-* nak teljesebb *verso* alakja (mely szerint *vesa* is *versa* h. való) alkalmas magyarázatot nyújt a m. *veszsző-* nek kettős *ssz* (ss)-jére: *vésző* e h. *versző*. Egy *vers* alaptőre utal pedig az oszt. *vara-s* is, melynek *s*-jében dim. képzőt látunk (ug. *-ks*, v. ö. finn *kivekse* lapillus); hogy a finnben a dim. *-ks* képző gyengült *-s* alakban is fordul elő (s így *versa* e h. *ver-ksa*) mutatja f. *lapse* „gyermek“ = mord. *lefks* „kölyök, madárfi“ (v. ö. finn *varsa* „equulus, pullus equinus“ és zürj. *völ*, votj. *val* „equus“). A f. *ver-sa* (e h. *ver-sä*), oszt. *vara-s*, *vari-s*-nak megfelel **ver-sze*; a további <ő-re nézve v. ö. *fur-k-ó*, *tönkö*.

611. vet (*vetni* jacere, werfen; ponere, injicere; serere, säen: *el-v.* wegwerfen, *oda-v.* hinwerfen, *le-v.* deicere *ki-v.* ejicere; *tört v.* eine schlinge legen; *nyilat, sorsot v.* loos werfen, loosen, *lakatot v. ajtóra* ein schloss anlegen; *ágyat v.* aufbetten, *almot v.* unterstreuen, *kölyköt v.* junge [hunde] werfen, *fattyat v.* spuriam prolem edere; *buzát v.* waizen säen, *szántó-vető ember* ackerbauer, *magvető* säemann; — *vetés* das werfen, die saat; *vetemény* seges satum, legumen):

mord. *vide-* säen (*vidi* vető, *magvető*, *vidmä* aussaat | mordE. *vide-* säen, ausstreuen (*vidi*, *vidica* säemann); *videks* samenkorn).

cser. *üd-* (pr. i. *üdem*) serere | cserM. *üd-* id.

wüd-, wüd-

finn. *vätkää-* vi projicere, prosternere; *vetkaa-* (id. *toisen vetkasit vetehen* Kantel. 241, a.).

Ha a mord. *vide-*, cser. *üd-* eredeti *d*-vel volna, nem felelne meg a magyarban *vete-*, hanem *vele-* vagy pedig *veze-*. De kimutatható, hogy a mordvinban meg a cser.-ben is eredeti *t*, mely a magyarban is mindig *t*-nek marad, esetleg *d*-re lágyult; t. i. a caus. *t* képző: mord. *pide-* főzni (*pije-*, *pi-* főni), *simde-* itatni (*sime-* inni); cser. *jamd-*

elveszteni (*jam-* elveszni), *voštul-* nevetetni (*voštul-* nevetni). E szerint mord. cser. *vide-*, *üd-* h. fölvehető *vite-*, *üt-* = m. *vet-*. — A f. *vätkää-* (azaz *vätkädä-*) meg úgy áll mord. *vide-*hez, mint f. *pelkää-* (*pelgää-*): mord. *pele-* (m. *fél-*, *féle-*).

612. **vét** (*vétmi*, *véteni* vorbeigehen, nicht treffen, verfehlen; einen fehler begehen, sich versündigen, peccare: *el-v. a cél*t, *az utat* das ziel, den weg verfehlen; *vkinek*, *vki ellen véteni* zich gegen jemand vergehen: *ebnek sem vét*); **vétek** (acc. *vétke-t* erratum, lapsus, peccatum, delictum: *én vét*kem; *vétkét* megbánni, *megvallani*; *vétkül* tulajdonítani in culpam imputare; *vétkes* sons, reus; *vétkez-* peccare, delinquere):

finn. *välttä-* vitare, evitare, declinare a via: *vältty-* elabi, praeterlabi (*veltyti* *käsistäni*; *aika välttyy*).

lp. *velte-* irritum et falsum fieri (äh so *pakoh velte* verba ejus nunquam fide carent) | lpF. *vältte-* fehl schlagen (nicht zutreffen).

Hogy a m. *vét-* (*véte-*) ige régibb *vélt-* h. való (s így = f. *välttä-*, azaz: *vältä-*), mutatja még a *vélte* „raro“ adverbiumnak *véltre* alakja, a mely *vélt-* igére utal; ez pedig = *vét-*, melynek gerundiuma (*vétve*, *el-vétve*) csakugyan „raro“ értelemben is fordul elő (csak *elvétre jön hozzánk* MNySz.).

613. **vév-**, **vöv-** (praes. *vész-* [*vész-*], *vösz-*, inf. *vènni*, *vönni* sumere, emere, *vévő* emptor: *el-v.* wegnehmen, *ki-v.* herausnehmen; *észre-v.* wahrnehmen, *olcsón v.* billig kaufen; *vét*, *vétel* sumptio):

osztIrt. *vej-* nehmen | osztB. *vĩ-*, *vĩj-* id. (n. act. *vĩjipsa*, n. praet. *vĩjim*).

vog. *vĩ-* (pr. i. *vĩm*) nehmen | vogK. *vĩ-* és *vaj-* id. (*vĩxv* venni, *vip* vevő, *vis* vett — *vajen* végy, *vajan* vegyetek).

A m. *vév-*-nek megfelelő magashangú szót, melynek ugor alakja *vsg-*-nek vehető föl, egyéb ugor nyelvekben ugyanannak mélyhangú páralakja (ug. *vsg-*) szorította ki: lásd a *vall-* (591. sz.) cikket. Egyébiránt a *vév-* „nehmen“

vogK. *vaj-*
vogl. *vāj-*

igével eredetileg egyazonnak látszik a tőle csak a némi vocalisszínezettel különböző *viv-* „wegtragen,” azaz „nehmen + tragen,” csak hogy most már a különös *viv-* alak majdnem kizárólagosan az utóbbi (a „nehmen“-hez társult „tragen”) fogalom kifejezőjévé vált; v. ö. szláv *ber-* (*bra-*) „nehmen” = indog. *bhar-* (*fero*, φέρω); v. ö. hogy a német „nehmen“-nek esetleg a m. *vinni* ige is a mása, pl. mit sich nehmen: magával *vinni*; nimm es weg: *vidd* el; v. ö. a mordvinban *šavi-* „venni” igével: *šaviz pakša kučkas*: vitték a mező közepére (NyK. XIII, 105.) A vogulban a *vi-* igének rendesen ugyan csak „nehmen, venni” a jelentése, de a vogK. Máté-fordításban fölmerül már a „vinni” értelem is: Máté 4, 6. *katel viganel nagen* kézzel visznek [повесить] téged (Hunfalvy vogK. szótárában, NyK. XI. más két helyen is fordít „vinni” igével, hol azonban az orosz eredeti „venni”-vel él: 24, 40. *vive* elvitetik H., берца, és 25, 3. *visanel, viset* vivék, vivének H., взяли). — A finnben csak „vinni (ferre, auferre)” értelemmel van magashangú *vie-* ige, míg a „venni” jelentés csak a mélyhangú *v_g*-származékaira szorítkozik (*otta-*, *osta-*, *oma*, lásd a *vall-* 591. sz. cikket).

614. **vezet** (*vezetni* ducere, führen: *vak vezet világtalant*; *Yk. 24:444* *be-v.* *introducere*, *ki-v.* *educere*, *vezető* ductor, führer: *FuF. VII.* *had-vezető*); **vezér** ductor, director, dux MA. (*vezér-gyepölő*: 22 *habena* MA), *vezérel-* (*vezérelni*, *vezérteni* dirigere MA.: *vezérlő* director, gubernator, ductor):

finn. *vetä-* (pr. i. *vedän*) trahere, ducere (pl. spiritum) || észt. *veda-* (pr. i. *ve'an*) führen, ziehen. schleppen; *veata-* führen, leiten; *veelda-* verschleppen (*aega v.* die zeit v.)

eser. *vid-* (pr. i. *videm*) ducere (führen); *vided-* frequ. | eserM. *vid-* id.

mord. *väte-* führen, *vätne-* umherführen; *vädmä* zügel, leitzügel (поводь) | mordE. *vete-* (Reg.), *veda-* (W.) führen, steuern; *vedme* faden (W).

vogL. *vät-*: *nuk v.* anziehen (ein kleid [föhlúzni]).

votj. *valt-* führen, anleiten (*valtš* führer).

A f. *vetä-* tkp. *vedä-* (észt. *veda-*) = m. *veze-*, melyhez *vezet*-ben még mom. (intensiv) értékű *-t* járult (v. ö. a *szeret-*, *tilt-*, *fest-* cikkek); egyenesen *veze*-től van *vezér*

(képzésére nézve *fehér* alatt 501. l.). Egészen a *vézet*-származék-tövel egyező: észt *ve'ata-* e h. *vedata-*, *vedätä-*; meg a votj. *val-t-*, melyben a zürj.-votj. nyelv hangfejlődése szerint, az eredeti *d*-ből *l* vált. — Hihetőleg az eredeti *vede-* alakot tartotta még fönnt a magyarban is. (úgy mint *vizes* mellett *vides*) a *vedel-* „mohón inni,“ azaz tkp. „húzogatni“ ige (lásd a *víz* cikk végén).

Vezna: zürj. *vösniid* *Jünn, fein, haqer* (Uff. 217).

615. **vig** (acc. *viga-t* laetus, hilaris: *víg kedvvel* alacri animo, *víg napok*; *vígan élni* v. *lenni* lustig leben, lustig sein; *vígság*, *vígaság* laetitia, hilaritas MA.); *vígad*, *vígad* (*vígadni* laetari); **vígasz**, *vígasz* (*vígaszni* pr. 3. *vígaszik* sanari: *megvígaszik én* gyermekem Münch. cod., it. Telegdi, Pesti, Káldi), **vígaszt**, *vígaszt* (*vígasztani* sanare, salvum facere: *meg-v.*); *vígasztal*, *vígasztal* (*vígasztalni* consolari, laetificare: *vígasztalás* consolatio):

Lásd a *vív-* (622. sz.) cikket. Azt tartom ugyanis, hogy a *vív-* (*vívo-* e h. *vímo-*) tönek alapszava *ví-* (= f. *voi-*) „valere“ megvan a *ví-ga*-ban is. Hiszen a „testi erő, egészség“ és „jó kedv“-nek észjárásbeli kapcsolata nem szorúl bizonyításra; hozzá járúl, hogy a m. *víg*-nak „testi egészségre“ vonatkozása még fönnt is maradt a régi *vígasz*-, *vígaszt*- „sanari, sanare“ igékben. — Képzésére nézve a *víga* tőt úgy foghatjuk föl, hogy az egy *víg*- (*vígo*-) igéhez tartozó, kopott végű nomen agentis („valens“); ez a *víg*-ige pedig frequ. (durativ) -g (= ug. -ng) képzővel a *ví-* (*v_s*-) (= f. *voi-*) „valere, posse“ alapigétől. Szintilyen g-vel való képzést találunk a votj. *bígal*-, *bígat*- „vermögen, können“-ben (l. *vív-* alatt).

Csak a *ví-t* fejtven ki mint a *víg*, *vígasz*-, *vígaszt*-alapszavát, könnyen megértjük, miképen tartozik ezzel egybe még a *vidúl*, és *vidám* is, melyek ugyancsak „víg“-ságra vonatkoznak: **vidám**, *vidám* „alacer, laetus, hilaris, strenuus“ MA., **vidúl**- „hilaescere“ (*föl-v.*, *meg-v.*) és **vidít** (*vidítani* exhilarare Fal.). Molnár A. még a **vid** tőt is hozza föl „laetus“ értelemben, s már maga is *víg*-ra utal. Föltéve hogy ez nem csak abstractio *vidám*, *vidúl*-ból (a miről majd a Nyelvtörténeti szótár ad fölvilágosítást), a nélkül hogy g: d-cserét kellene fölvennünk, ebben a *híd* (*hída*)-hoz hasonló származású névszótót ismerünk föl (*ví-d*- igétől, -d = ug. -nd frequ. képzővel, mely a g-vel nem azonos, de egy-értékű); a *vidúl*-, *vidít*- (illetőleg *vidúl*-, *vidít*-) így

olyanoknak tűnnek föl, milyenek *fordúl-, fordít-* (*for-tól*, v. ö. -g-vel *forg-* és *vig-*); végre a *vidám*-nak <ám képzőjét jóformán egynek kell venni a nom. verbale-féle <ány-val.

616. **vigyáz, vigyáz** (*vigyázni* vigilare, speculari, *FuFT 228* excubare MA.: *vmire* v. advigilare, attendere, *vkit meg-v.* observare aliquem; *vigyázó* vigil, excubitor MA., *vigyázó torony* specula; *vigyázat* observatio, custodia, attentio).

Ellentétben a *figyelni* igével, mely tkp. „fülelést, oda hallgatást“ jelent (549. l.), a *vigyáz-* igében jelentett „aufmerken, achtgeben“ eredetileg a „szem“ működésére vonatkozik, vagyis alapjában egy a „schauen, spähen“ értelemmel. Ezt határozottan mutatja a „speculari (aus-schauen, herumschauen)“ fordítására való használata (*vigyázó torony* specula), s illik hozzá a „vigilare“ jelentés, mely a „dormire“-vel ellentétes (*vigyázva* — nem *aluva*), a mennyiben épen a „nézés“ (dfe augen offen haben) leginkább a nem-alvásról tanuskodik. — Alakjával a *vigyáz-* igető, a jelentéséhez igen illő frequentativ (durativ) képzést tüntet föl: <áz, a mi nem egyéb mint <ász, ész (ilyenekben *kotorász, heverész*), tekintve, hogy ennek utórésze -sz = ug. -sk, mely különben -z-vé is vált (*kötöz-, maradoz-* stb.); az így kiváló *vigy-* (*vigyo-*) tőt meg régibb teljesebb **vilgyo-* vagy pedig **vingyo-*vá restituálhatjuk (lásd *gy-ről szűgy* alatt 319. l.; v. ö. *megyek* e h. *mengyek*). Az utóbbinak (*vingyo-*) fölvételét ajánlja az, hogy a kívánt „nézni“ alapjelentéssel van egy mélyhangú ugor *v,n-* ige, melynek különben is nyoma maradt a magyarban: lásd a *bandsa* cikket (451. l.). Ez alapigétől a fölvett *vingyo-* (most *vigyo-*) épen úgy származik mint *men-től mengye-* (most közönségesen *megye-*) e h. *mende-*; s így a *vingyo-* egészen mása az oszt. *vandi-* „sehen, schauen“ igének.

A *bandsa* alatt fölhozott mord., cser., oszt., észt szókhoz még hozzá lehet csatolni: zürj. *viž-* schauen, acht haben, beobachten, bewachen, hüten,“ meg: *vidli-* „probiren, versuchen, besuchen“ (v. ö. észt *katsu-* „besehen“ és „versuchen,“ meg: *látogatni*) (t. i. *viž-* e h. *vin-ž* = cser. *onž-*; *vid-* e h. *vind-* = oszt. *vand-*, m. *vigy-*).

617. **világ** (acc. *világo-t* lux, lumen; mundus, welt: *hold-világ* lumen lunae, *nap-v.* tageslicht; *egész v.* orbis universus, *e világon* auf dieser welt; — *világos* lucidus,

perspicuus, *világtalan* obscurus, caecus, *világlik* lucet, *lucescit*);

villog, **villag** (*villogni* micare, coruscare MA.); **villám-** (pr. 3. *villámik* fulgurat: *villámás* coruscatio, fulguratio, fulgur MA.); **villám** (acc. *villámo-t* fulgur; *villáml-*, pr. 3. *villámlik* fulgurat: *villámlás*, *villámló*):

finn. *valkea* lucidus, albus; ignis, flamma lucens (*valkealla päivällä* bei hellem tage); *valkene-* *lucescere*, *albescere*; *valkaise-*, *valaise-* dealbare, *lucidum reddere*, *illuminare*, *illustrare*; *valo*, *valu* lux, lumen (solis, lunae: *kuun valo* holdvilág); *valava-* albidus, sublucidus, *valahta-* subito elucere, *effulgere*; — *vilkku-* micare, *abrupte splendere*; *vilaa-* micare, *valahta-* subito *effulgere*, *coruscare*; *välkky-* (= *vilkku-*).

észt. *valge* weiß, hell, blond; licht, helligkeit (*kū-v.* mondlicht, *koidu-v.* morgenröte); *valev* (g. *-va*) weiß, hell, glänzend; *valu* licht, helligkeit; — *vilku-* schimmern, schnell erscheinen und wieder verschwinden (*vilkusin nägema* ich sah auf einen augenblick); *välku-* blitzen, strahlen, schimmern; schnell erscheinen und verschwinden: *välk* (g. *välgu*) blitz, strahl, leuchten; *välgenda-* flimmern, blitzen.

eser. *volgodo* lucidus, fulgens, splendidus; *volgald-* (pr. 1. *-ldam*) fulminare, splendere; *volgož-* *lucescere* (*volgožeš* *lucescit*), *volgunžo* fulgur | eserM. *valganžä*, *valganca* fulgur.

mord. *valda* licht, hell, rein; licht, helle, schein (*ko-valda* mondlicht, -schein, *ši-v.* tageslicht) | mordE. *valdo* hell, klar, licht, durchsichtig, heiter; licht, helle; *valske* der morgen.

lp. *velket*, *velkes*, *velkok* albus, *velkote-* *albescere* *pallescere*, *vilte-* *celeriter aspicere* | lpF. *vielgad*, *vilgis* weiß; *vilgade-* weiß werden.

vog. *volg-* glänzen, funkeln (pl. *saut* die sterne); *ulē* feuer (*tarom* u. nordlicht).

osztB. *volij-*, *voli-* glänzen, schimmern (блистать.)

zürj. *volal-* glänzen, widerscheinen.

V. ö. a *csillag*, *csillogni* cikket (369. l.). Először is a *csillog*- és *villog*- (illetőleg *csillo*- és *villo*-) igék azon-alakúsága azt indicálja, hogy *világ* is a *csillag*-nak hasonmása, azaz hogy amaz *villág* h. való, az utóbbi meg valaha hosszú á-val volt (*csillág*). — Továbbá a *villo*- tö = f. *valke*- e h. *valge*- (*valkea* e h. *valgeda*-ban) vagy a *g* elkopásával *val*,- (*valo*-, *valu*-ban), cser. *volgo*- (*volgo*-ž-, *volgodo*) zürj. *vol*- (*volal*-), oszt. *vol*- (*volij*-), vog. *ul*-, *vol*- (*ulē*; *volg*-, melyben a *g* nyilván új képző: v. ö. finn *selge*-, m. *csillo*- ellenében vog. *šal*-, *sal*- 368. l.). A *villo*-t megelőző alakúl vehető föl: *villo*- v. *vihlo*-, s ez ugor *v_sgl*,-ra utal, a melyből *volgo*-, *valge*- a szokott hangátvetéssel (v. ö. *toll* cikket); a finnben is mutat még az eredetibb alakra: *vaalea* (*vāleda*) „albicans, albidus“ (különösen „pallidus“). — A f. *vilkku*-, *välkky*- = ész. *vilku*-, *välku*- (nem *vilgu*-, *välgu*-) olyan képzésű mint az ész. *helki*- (368. l.). — A *világ* (**villág*), *villám*-beli *villá*- tövel az oszt. *volij*- (*vol_sj*,-) állítható egybe.

618. **virág** (acc. *virágo*-t flos, blume: *mezei virág* feldblume, *kék búza*-v. cyanus: — *virágos* floridus, florulentus: v. *kert* blumengarten, *virágoz*-, pr. 3. *virágzik* blühen); **virít** (*virítani* vernare, grünen, blühen: *ha a búzát korán veted, hamar virít* Közm.):

A *virít* és *virág*-nak alapszava mélyh. *vir*- (*viro*-) egyazonnak látszik a *virrad*- alatt kimutatott *v_sr*- „lucere, splendere“ igével, melynek magash. mása *ver*- a *verő-fény* és *verejték*-ben; szintígy alkalmaztak „grünen, blühen“ értelem kifejezésére „splendor“-t jelentő igét az indogerman nyelvek, t. i. *ghar*-, *ghra*-, melytől: szkr. *hari*-s grűn, gelb; γλός grűne farbe, γλόν grűn, gras, ófeln. *grōju*, *gruoju* vireo, ó-szláv *zeliye* olera, *zelenū* viridis (l. Curtius, Etym. ⁴ 202. és 198.)

619. **virrad** (*virradni* lucescere, tagen, hell werden: *virrad*, meg-v. es tagt; *virradat* diluculum, tagesanbruch), **virjad**-, **virnyad**-. (Szék: Tájsz. Kriza) id.; **virraszt** (*virrasztani* [tkp. „es tagen lassen“ =] noctem vigilando transigere): mord. *varhmede*- tagen, hell werden (*varhemedi* es tagt, virrad).

Látni való hogy a *virrad*-beli *rr* assimilatio útján támadt; a *virnyad*- (melyből *virjad*-) azt sejteti, hogy

**virmad-* s utóbb *virvad-* voltak a megelőző alakok. Tekintve hogy a mord. *várhmede-* e h. *vármede-*, egyező töknek mutatkoznak m. **virma-* és mord. *várme-* (csak hogy az utóbbi az *r* és *e* szerint tkp. magashangú: *vareme-*, *väreme-*). Ezekben az *-m* képzőt momentán értékűnek vevén (v. ö. *tolvaj* e h. *tolmaj*, *tolvo-*: *tolmo-* igétől, 223. l.), kiválik mélyh. *v_r-* és magash. *v_r-* ige, nyilván ezen jelentéssel: „*lucere, splendere.*“ Ehhez tartozik is még:

osztB. *urt* „mond“ (v. ö. *holval*, *hol-nap* és *hold*, 105. l.): taglalva *ur-t* (v. ö. *teher* alatt oszt. *tagert*, *lavir-t* 200. l., *derű* alatt osztB. *ler-t*).

finn. *varaha* (nom. *varas*) „früzeitig“ (különösen „früh morgens,“ [azaz tkp. „*holval*, *virradatkor*“]: *aamulla varahin* v. *varhain* „morgens früh, in der frühe“; *varas on vielä nousta* es ist noch zu früh aufzustehen); *varahise*, *varhaise*, *varaise* (nom. *-hinen*) valde tempestivus, praematurus | észt. *vara*, *varahatse*, *varahitse* (nom. *-hané*, *-hine*) früh, früzeitig. — Továbbá a „*lucere, splendere*“-félével gyakran társuló „*calere*“ értelemben (v. ö. *fény* alatt 514. l.):

or.

finn. *vari* fervidus (*päivä on vari* dies est aestuosus): *varista*-calefacere, *varistu-* calefier.

magy. *ver-* ezekben *verő* sudor, *verő-fény* sonnenschein, *verő-malacz* „sütni való malacz“; *verejték* sudor.

Alkalmasint a finn *aurinko* (g. *-ngon*) is („*sonne*“, nem egyszersmind „tag,“ úgy mint *päivä*) **varinko* helyett való; képzője *-nko*, illetőleg *-ngo* = észt. *-ngu*, ebben: *palangu* (n. *palang*) „incendium“ *pala-* ardere-től.

620. **viszont**, **viszontag** rursus, contra, invicem, vicissim (MA., *viszontagsággal* mutuo, invicem MA., *viszontagos szeretet* amor reciprocus Biró M.); **vissza** (*viszsza*) retro, re-, zurück (*viszsa-adni* reddere, restituere, v. jönni redire), **viszha** id. (Bécsi, Münch. codd., *viszhá* Erd.); *viszshás* perversus, pravus, difficilis MA., (*viszsháskodni* ellenkezni SzD.); *viszshát* (v. *vonni* dissidere, rixari, controversari MA.); *viszshájára* auf die verkehrte seite, verkehrt (v. *vette az inget magára*, v. *fordúlt a dolog* SzD.):

finn. *vasta* oppositus, adversus, contrarius (*vasta-tuuli* ventus adversus, v. *ranta* ripa opposita): *vastaan* contra, obviam (*seison* v. resisto); *vastaise* (n. *-ainen*) contrarius, adversus, renitens; meg: bevorstehend, fernerhin kommend

viszha
Répe vid.
Jy. XX 369

Setälä,
Ånn.
388.

(*vastaiset ajat* zukünftige zeiten); *vastaa-* resistere, repensare (pl. *vastaan työn rahalla*), respondere, reloqui (*metsä vastaapi* der wald hallt wider) || ész. *vasta:* *v.-tül'* widriger wind, *v.-tuba* gegenüberliegende stube; adv. *vasta* entgegen (*v. seizma* sich widersetzen); *vastast* von gegenüber her; *vastase*, *vastatse* (n. *vastane*) entgegenstehend, widrig, gegner; *vastamize* (n. *-ine*) gegenseitig (*v. armastus* g. liebe); *vasta-* entgegenkommen, sich entgegenstellen, sich widersetzen, antworten.

mord. *vasen*, *vasin* [adversus] (*vasin-pejelht* scheere, tkp. „cultri adversi, gegen-messer“; *pejel* messer); *vasift-* begegnen; — *vas:* *vasu* [vorwärts] (*mek-vasu* hin und zurück, tkp. „rückwärts-vorwärts“); *vasenda*, *vaśśä*, *vastsä* zuerst | mordE. *vasoń* (*vasoń-peelt* scheere); *vasode-* begegnen, *vasta-* begegnen, antreffen (*karšo v.* entgegengehen); — *vaso:* *vasov* (= M. *vasu*) weithin, in die ferne; *vasolo* fern (procul), *vasoldo* von ferne; *vasiń*, *vasińce* der erste, früheste; *vasńa* zuerst, anfangs, vorher.

eser. *vaš* exadverso, contra (*vaš liaš* obviam fieri, occurrere; *vaš-vaš-tene* alter cum altero, invicem, *vaš-vaš-tek* alter ad alterum, tkp. „oppositus ad oppositum“); *vaštareš* obviam, contra | eserM. *váš* és *vaštareš*.

lp. *vuoste:* *v.-piägg* ventus contrarius; adv., postp. *vuoste*, *vuost* (*vuoste čožžo-* resistere, adversari; *jubmelen vuost* erga deum); *vuostes* primus; *vuosteken*, *vuostak* primum, prima vice | lpF. *vuostai* contra (*du v.* contra te), *vuostas-* (*vuostasam* contra me); *vuostas* contrarius (*bieg lā v.* ventus est c.); — *vuostas*, *vuostemuš* primus; *vuost*, *vuostačín* primum, zuerst.

zürj. *veštín* gegenüber, entgegen, vor (*vičku v.* der kirche gegenüber, *tijan v.* euch gegenüber v. vor euch); — *vočč'a* gegenüber, entgegen (*v.-v.* einander gegenüber, antlitz gegen antlitz) *vočč'aš-* sich entgegenstellen, sich widersetzen; — *vož* [vorderes]: *vož čuń* vorderfinger, zeigefinger, *vožvıl* voraus, vorwärts; *vožin* vor (elött), *vože* vor (elé), *vožiš* vor weg (elöl) | P. *veštín* — *oč'a* — *ož* || votj. *vaz-* antworten, widersprechen; — *važ-nirís* v. *až-nirís* der erste, *važ-* v.

až-vil vorher, von anfang an; *važges* vorher, früher; — *azin* vor (előtt), *ažä* vor (elé), *aziš* von, vor weg (elől).

Hogy a „contra, adversus“ irányhatározó, megelőző ellenkező irányú mozgás hozzá tudásával, elvállalhatja a „retro“ jelentést is, mutatja a szanszkrit *prati* „gegen, entgegen“ (= *πρὸς, πρὸς*) használata; *prati-dā* reddere, visszaadni, *prati-vač* entgegenreden, antworten, *prati-patha* rückweg; v. ö. a ném. *wider (wieder)* jelentéseit. A finnben is mutatkozik ez a *vasta* „adversus, oppositus“ származékán: *vastaa- (vastada- h.)* „respondere“. Azt mondhatjuk, hogy a szűkebb „*vissza*“ az ismételt „versus, adversus, contra“-nak második ízére szorítkozik; mind a két ízt foglalja magában a *viszont, viszontag*, v. ö. *viszontagos* szeretet és ész. *vastamine* armastus. De az „adversus, oppositus“ helyzet-fogalom meg másrésről szorosan érintkezik és váltakozik az „anticus (elő)“-félével; : lat. *ante, anterior* és gör. *ἄντι, ἄντιος, ἐν-άντιος*; a magy. *elő (elé, előre, eleibe)*-hez nyilván köze van az *ellen*-nek. Az ugor nyelvekben mutatja e fogalomrokonságot: lp. *vuostes* „primus“ („első, elő“), mely = f. *vastaise*. Ez igazolja a mord. *vasu, vasenda*-nak, meg a zürj. *vož, votj. važ* v. *až*-nak egybevetését. Vége az „előtt, előre“-hez csatlakozik a „procul (messze, távol)“ jelentés, mint pl. a finn *etähällä* procul, *etähältä* ex loco remoto, von weit her, *etähise* weit entfernt stbiben *ete* „elő“ mellett (v. ö. *procul, fer-n*): ennél fogva idetartozó mordE. *vasov* messzire (= M. *vasu*), *vasolo* procul, *vasoldo* messziről.

Az egyszerű mord. *vasa, vaso* tő a *vasu, vasov* lativus-alakban, valamint az *n*-képzős *vasin*, azt mutatja hogy a f. *vasta* már származéktő, *vas,ta* h.; képzője *-ta* jóformán egy „hely, tér“ jelentő szónak maradványa, a milyen az oszt. *taga* „hely“ (v. ö. *alukse*-től *alus-ta* „quod subjacet, substratum“; *taka*, **ta'ukse*-től *ta'us-ta* „pars postica“; v. ö. *kive* kő, *kivise* köves: *kivis-tö* „köves-hely“). A zürj. *veštīn*-ből is kiválik alapszóul *veš*: v. ö. zürj. *kos-tīn* „között“, *tatīn, oīn* „itt, ott“ (fent 49. l.)

Ezen *v_s* (mordE. *vaso*) alapszónak, mely „vorliegendes, entgegenstehendes“-t jelent, azonban még teljesebb *v_{ns}* alakját tüntetik föl a cseremisiz „elő“ jelentésű szók:

cser. *onžol, onžul* anticus, pars antica (o. *pū* dens prior): *onžolno* in fronte, ante, coram (előtt), *onžok* e h. *onžolk* prorsum, ad, in conspectum (előre, elé); — *oš*: *ošno* antehac, prius | cserM. *anzal*: *anzalna, anzaka*. — Hogy szókezdő *v*, a cser.-ben esetleg *o*-vá, sőt cserM. *a*-vá válik, mutatja

onž-, M. anž- „nézni“ a mord. *vanĩ*-ellenében; v. ö. a *varr-* cikkekben: cser. *orug-*, *vorug-*.

Ilyen *v_{ns}* alakra utal még némileg *ʒ* (*dz*)-jével a zürj. *vož* is, azaz *vodž*, mely *d*-jét mint ejtésekönnyítő hangzót megelőző *vondz* e h. *vonz* alakból nyerhette.

Az eredetibb *v_{ns}* alak nyomán megtaláljuk végre a „pars antica, adversa“ helyviszonyi jelentés etymonját testrészteljesítő szóban:

osztB. *venš*, *venž*, *veš* „gesicht, antlitz, stirne“ (пожа, лице, чело); innen: *vešpa* v. *vesip* [„képű, arcú“]: *rogop vešpa* χο „heuchler, лицемеръ, ткр. „hazugság-képű ember“ || vogK. *veš* „gesicht, antlitz“ (Máté 18, 10. лице).

finn. *otsa* frons capitis (*takan otsa* pars anterior camini prominens) — e h. *v_{tsa}*, s továbbá, *v_{ntsa}*, *v_{nsa}*, a mint még mutatja a liv. *vontsa* v. *õnts* „stirn“ || észl. *ots* (g. *otsa*) „gesicht“ (*kellegi otsa vātama* einem ins gesicht sehen) megkülönböztet: „ende (erstes und letztes = anfang u. schluss), spitze“ (*otsast otsani* von einem ende zum anderen; *taga-ots* hinterende, -teil, *ezi-ots* vorderende, anfang, spitze).

A magyarban a fent kimutatott *v_{ns}* (cser. *onžo-*, mord. *vaso*) alapszónak megfelel a *visz_s* (*viszo*) tö, s ettől származott *-n* (= *m*) képzővel (l. *tő* alatt 228. l.) *viszon_s* = mord. *vasin*; ettől *viszont*, mint latív-íele határozó, melynek *-t* ragja véleményem szerint *-tá*-ból kopott el (v. ö. *gyakorta*, *gyakortá*); a teljesebb **viszontá*-hoz még nyomatékosító *-g* rag járulván, lett **viszontág* h. *viszontag*. Abban, hogy *viszontag* még névszóképzőket fogadott el (*viszontagság*, *viszontagos*) az adverbialis alaknak ujabbkori névszóiúsítása mutatkozik (mint ilyenekben: *ellen-ség*, *mostan-ság*, *mostan-i*, *néha-i*). — A *viszsza* szintén latív határozó, régibben *viszszá* volt (Erdősínél *viszhā*; v. ö. *hová*, *hova*), s így föltünteti a szokott magyar latív-ragot (<*á*, *é*, pl. *alá*, *mellé*). Csak az a kérdés, vajjon *tője* *viszsz_s*, a *viszont*-beli *viszo*-nak teljesebb alakjának vehető-e (melyben a kettős *ss* az eredeti *v_{ns}*-beli *ns*-nek felelne meg), vagy pedig új képzőelem hozzájárultával támadt-e a *viszsz_s* tö? A némely régi nyelvemlékben találtató *viszha* még nem dönti el e kérdést, mert az *szh* jóformán csak különös írásmód *szsz* helyett (tekintve, hogy *szh* különben nem tőszókban, hanem szerkesztett szóalakokban fordul elé, pl. *veszhet*, *olasz-hoz*). Mindazonáltal lehet a *viszsz_s*-t ilyen módon, új képzőelem fölvételével, magyarázni, s magam is inkább ennek részére állok. Lehet ugyanis, az *össze*: *összse* analogiája szerint, fölvenni régibb *viszv_s* alakot (*viszsza* ebből: *viszva*, illetőleg *viszvá*, a mint MNySzótára is akarja), s ez a *viszv_s* tö e h. *visz_sv_s* lehet = eredetibb

akár *visz_m* (v. ö. *viszon-t* és a *távol*-beli *v* magyarázatát, 191. l.), akár = *visz_l* (v. ö. mordE. *vasolo*, *vasol-do*, és m. *hová* e h. *hold*). Akármelyik ilyen magyarázat állhat pedig még akkor is, ha a *viszha* írást csakugyan ejtés-mutatónak kellene tekintenünk; mert *visz_{vá}*-ból válhatott hangcsere utján *visz_{há}* is (v. ö. *kőmihes*, *bihal* — *mives*, *bival*).

A moldvai magyarságban előfordúl *viszsza* helyett *viszra* (Nyelvőr IV, 142. „Szabófalva körül változatlanul használt szövejtés“). Kérdés, vajon itt a *-ra* külön lativ névutó (illetőleg segéd-határozó, mint *előre*, *messzire*, *hátra*-ban), vagy eredetibb *-la* helyett való (úgy hogy *viszra* csak a *viszsza*-nak változata, mely fentebbi egyik fölvétel mellett szólna, hogy *viszsza* e h. **visz_{vá}*, *visz_{lá}*)?

N. XXIII.
266.

FuF. VII. 24

621. **viv-** (praes. *visz-*, inf. *vinni* wohin bringen, weg-tragen, führen, fahren: *oda vinni*, *ide hozni*; *sokra vitte* er hats weit gebracht; *tánczba vinni leányt*; *az út a városba visz*; *jégre v.*; *szekéren v. búzát a vásárra*; *el-v.* auferre, avehere, *be-v.* inferre, hieintragen; *véghez v.* zu ende führen, vollführen, vollbringen); *vivő* nom. ag., *vitel* n. act., *vitet-v.* caus.; **visel** (*viselni* gerere, gestare, portare: *ruhát v.* ein kleid tragen, *gondot v.* Sorge tragen; *viselhetetlen* ingestabilis, intolerabilis):

finn. *vie-* ferre, auferre, ducere (*v. ulos* hinausführen, tragen, kivinni; opp. *tuo-* „herbringen, hozni“); *vieskele* id. (frequ.); *viettä-* hinbringen, zubringen, peragere (tempus); *viipy-* (pr. i. *viivyn*) morari, cunctari [tkp. sich hinziehen: *työ viipyy* opus diu differtur, v. extrahitur] || észt. *vi-* bringen (*ära v.* wegbringen; *mis mind senna vis* was mich dahin brachte, dazu vermochte; *kinñi v.* gefangen nehmen): *vita-* (pr. i. *vidan*) verzögern, aufhalten, hindern (*aega v.* die zeit verlieren, sich aufhalten); *vibi-* verweilen, säumen, sich aufhalten.

zürj. *vaj-* herbeitragen, bringen; meg: gebären (P.); *vajed-* zuführen, bringen (P. *vaet-*) || votj. *vaj-*, *vail-* bringen (*pi v.* einen sohn gebären); *vajo süres* landstrasse [tkp. *vivő-út*].

lp. *vāžže-* petere, apportare studere (holen: *jubmel lē su vāžžam* mortuus est [tkp. isten őt elvitte]) | lpF. *viežža-* id.

Vö. a *vêv*- cikket. Az ott egybevetett oszt. *vej*-, *vog*. *vî*- ide is tartozik, a mennyiben a *vêv*- meg a *viv*- igében egyazon alapigének (ug. *v_sg*-) csupa változatait ismerjük föl, a melyeken egymással megférő jelentések külön-külön megállapodtak. A finnben a „sumere, emere (venni)“ jelentés ugyanez igének mélyhangú alakjához ragadt (o-: *otta*-, *osta*-, lásd *vall* alatt, 563. l.), míg a magash. *vie*- (azaz *vê*-) v. *vî*- csak „ferre, auferre.“ De az észti *vî*- is még „nehmen“ jelentésű ebben: *kinni vî*- „fest-nehmen.“ — Megjegyezzük, hogy a frequ. *visel*- tö (vi-sel-) = f. *viskele*-; — a lp. *väžže*- úgy mint a mélyh. *v_sg*-hoz tartozó *ožžo*- (fent 564. l.)

622. **viv, vi** (*vîvni, vîni* *dimicare, pugnare, certare*: *meg-v.* az *ellenség*gel; *várost v.* *urbem* *oppugnare*; ez életben sok *bajjal* kell *vîvnunk*: *vîvó* *dimicans, baj-vívás* *zweikampf*); **viaskod**- *conflictari, concertare*; **viadalom** (acc. *viadalma-t* *pugna, praelium*), *viadal* id. (MA.):

finn. *voi*- *valere, posse*: *voima* *vires, robur, potestas*; *voitta*- *praevalere, superare, vincere*; *potiri, lucrari*: *voittale*- *superare tentare, certare, pugnare* || észti. *voi*- *können*: *voim* (g. *-ma, -mu*) *kraft, vermögen, stärke, Übergewicht*; *voita*- (pr. i. *voidan*) *siegen, besiegen, überwältigen, gewinnen*; *voitle*- *kämpfen, ringen*.

Úgy mint fent (253. l.) a *dívo*- e h. *d_sjvo*- igét eredetibb *d_sj-mo*- alakból magyaráztuk, melynek alaprésze (*d_sj*-) finn *tai*-, *toi*- nak felel meg (= ug. *t_sg*-), itt is a teljes *vívo*- tött *v_sj-vo*-, *v_sj-mo*- helyett valónak vesszük föl, úgy hogy *v_sj*- = f. *voi*-, az *-m* pedig *intensiv* képző. Egyenesen *v_sj*- (*v_sjo*-, *v_sja*-tól való *via-s-kod*- és *via-dal-ma* (v. ö. *dívo*- mellett *diadalom*). A „certare“ jelentésre nézve v. ö. finn *voittale*-; az alapértelem ugyanis „valere“, azaz: erővel bírni, erőt kifejteni, alkalmazni, erősködni — ez kihatólag van véve az *intensiv* f. *voitta*-ban (v. ö. *vîvni* vmit, pl. *várost*).

A f. *voi*- nak teljesebb magashangú párja: *väke* (e h. *väge*), mint képzőtelen névszó „vis, robur, potentia“ jelentéssel (v. ö. *j_sg*- *fluere* és *joge* *fluvius*) (*väkise* *validus, potens*; *väkevä* *robustus, validus* — ezt akár *väge*- igtől való nom. ag-nek vehetjük, v. ö. *tukeva* 253. l.): innen *väittä*- e h. *väettä*- „vi *postulare, v. contendere*“ (*väitän* *todeksi* *vehementer contestor verum esse*; *väitän* *vastaan*

vi contradico; v. ö. *voi-tól: voitta-*) | ész. *vägi* (gen. *vä'e*)
 kraft, gewalt, macht; *vä'e* „sich bemühen, nötigen, zwingen“;
väenda-, *väelda*- zwingen, gewalt gebrauchen; *väeta*- kräf-
 tigen, meg: nötigen, zwingen (D. *vä'etä-*); *väita*- sich
 anstrengen, drängen (*ennast v. id.*). — Ez a magash. *v₂g₂*-
 (illetőleg névszó *v₂g₂* „robur, vis, potentia“) még a többi
 ugarságban is fordul elé:

osztlr. *veg* kraft: *vegeñ* stark, kräftig | osztB. *vei* kraft,
 мочь: *veñ* kräftig, mächtig; *veim*- „vermögen“ (pr. i.
veimlem mory; — v. ö. magy. *vivo-* e h. *v₂jmo-*): *vevm-* id.:
vevmipsa gewalttätigkeit, насилie | osztS. *vok* kraft: *vokñ*
 kräftig.

väi crö
vk. xxi. 325.

vogK. *va*, *vag* kraft, macht (*vam* eröm, *vaganel* erejük):
vagen kräftig, mächtig | vogB. L. *voa* kraft.

lpF. *väkka*, *väkke* kraft, macht; hülfe (*vä₂ast* mit
 hülfe); *väkkad*, *väkkades* kräftig, stark; *väkkete*- helfen,
 unterstützen (segíteni vkit) | lpS. *vike* vis (kraft, macht);
vekke auxilium; *vekkete*- adjuvare; — *vekses*, *veksak*, *veksok*
 robustus, validus. — Ezek közt a lpF. *väkkad* még *väkka*-
 igére utal (mint -d képzős nom. verbale); az erősbült *kk*
 úgy mint *takke*-ben = f. ész. *tege-*. Egyébiránt van egy
 gyengült *veje*- alak is, mely a f. *voi*-val áll egy fokon:
 lp. *veje*- „valere“ (*ib veje palet fodere non valeo*; *vejem*
 potestas) = lpF. *vägje*- (azaz *vä'je*-).

mord. *vi*, *vij* kraft: *vi* stark, kräftig (= f. ész. *vägevä*)
 | mordE. *vi*, *vij*, *vie* és *viev*.

cser. *vi*, *viä* kraft (= mord. *vij*, = f. *väge*); — e
 mellett cser. *vima*, cserM. *vimä* „auxilium“ alkalmasint ered.
 mélyhangú = f. *voima*.

zürj. *vij* (willkür, belieben): *as₂vijen* nach eigner will-
 kür, по своему произволу; — *vin* stärke, kraft, *vina* stark,
 kräftig (az ered. magashangúság, bár fölvehető, de nem
 bizonyos: *vi-n* lehet egyenesen = f. *voi-ma*, v. ö. zürj.
din, *din*, fent tő alatt 228. l.) || votj. *bigal*-, *bigat*- können,
 vermögen (*v* helyett kezdő *b*-vel, mint zürj. *bošt*-, votj.
bašt- nehenen = f. *osta*-, lásd a *vall*- 591. sz. czikk alatt;
 alapszó *bi*- = f. *voi*-, vagy pedig = *v₂j*-, *v₂g*- = zürj. *vij*;
 -gal és -gat azaz -g<al és g<at kettős képzők, melyek
 elseje = ug. -ng, m. -g, v. ö. *víg*, *vigad*; <al és at úgy
 mint ebben: *gažal*- és *gažat*- „lieben“).

vk. 24. 445.

623. **viz** (acc. *vize-t* aqua: *vizes* aquosus, madidus;
vides id.: Örség); **ügy** (Fekete-ügy „Cserna-voda“ =
 Schwarz-wasser):

finn. *vete* (n. *vesi*, g. *veden*) aqua: *vetise*, *vesise* (n. -inen) aquosus; *vetelä* aquosus, liquidus (flüssig, wässerig, dünn — pl. suppe) || észt. *vezi* (gen. *ve'e*, tő: *vede*) wasser: *vezise*, *vezitse* (n. -ine) wässerig, nass; *vedel*, *vetel* (gen. -la) dünn, flüssig, wässerig.

mord. *ved*, *ved'* wasser: *vedi* wässerig, wasserhaltig | mordE. *vetša*, *vetšana* (Reg. *vetša*, *vetšana*) dünn, dünnflüssig.

eser. *vüt* aqua: *vüdüä* aquosus | eserM. *vit*, *vid*, és *vidän*.

vogB. *vit* wasser: *vitin* nass | vogL. *uit'*, K. *vit viz*, *viten vizes*. *vogL. (also) üt'*.

zürj *va* wasser; saft (von beeren): *va'a vizes*; P. *vaöl* nass, feucht || votj. *vu* wasser: *vues* wässerig, *vutem* wasserlos.

Ugor alapalak *v_sd_s*, magashangú; a magy. *víz*, *vize-t* úgy mint *kéz*, *keze-t* (= ug. *k_sd_s*). — A kopott végű zürj. *va* legközelebből megalózo *val'* h. való (pl. *va'a vizes* e h. **vala*), a szerint hogy a hasonló *ma* „méz“ (votj. *mu*, = f. *vede*) eléfordúl még *mal'* alakkal éppen *mala-zí* „méh“ (tkp. mézes-zí; így is: *ma-zí* „méz-zí“).

Az őrségi *vides* e h. *vizes*-ben még fönnmarad kivételes az eredeti *d*; *vid*, s nem *víz*, alakból lett nyilván az *ügy* (Fekete-ügy) is. Vajjon a *víz*-nek ezen eredetibb *vid* alakját föltüntet-e még a dunántúli **vedel-** ige is, mely a. m. „mohón inni, sokat inni (állat módjára)?“ MNySzótára denominativumnak veszi, de nem *ved* = *víz*-től, hanem *ved* = *med* = *ned* (*nedv*)-től származtatja. Nekem úgy látszik, hogy a *vedel-* ige jelentésében főmomentum nem annyira az ivás tárgya (*víz*, vagy akár *nedv*), hanem az ivás módja, s ezért azt vélem, hogy a *vedel*-beli *vede-* nem egyéb mint a *vezet*-beli *veze-* = f. *vedä-*, melynek első jelentése „húzni;“ mint ilyen ige frequentativuma („húzogatni“) a *vedel-* eléggé alkalmas a „mohó ivás (saufen)“ kifejezésére (v. ö. *jót v. nagyot húzni a kancsóból*).

624. **vizsgál** (*vizsgálni* untersuchen, prüfen, examinare: *meg-v. a dolgot*; *vizsgálat* recensio, scrutatio, inquisitio); **vizsgaság** *versutia*, *petulantia* MA.:

mord. *veše-*, *vešende-* v. *vešindī-* suchen | mordE. *väše-* bitten, wünschen, verlangen: *väšne-* suchen, spüren, untersuchen, verfolgen.

finn. *etsi-* quaerere, inquirere, investigare (*etsi päättäni* keress a fejemben, t. i. tetűt); petere, adniti || ész. *otsi-* suchen, forschen, trachten nach | liv. *votši-*, *votšu-* suchen (*lōb v.* prüfen, untersuchen).

lp. *oce-* quaerere (suchen): *ocete-*, *ocote-* exquirere, scrutari | lpF. *occa-* és *ocate-* id.

Tudjuk, hogy a finnben szókezdő eredeti *v_s* gyakran o-vá lett (pl. *ole-* = m. *vol-*, *val-*), de nem találunk egyszersmind ilyen módon *v_s*-ből összevont szókezdő ő-t (a milyen pl. a magyar ő ezekben: *öt* = mord. *vetä*, f. *viite*). Szókezdő ő általában kevés van a finnben, a mi nyilván onnan van, hogy az eredeti *v_s* nagyobbbrészt megmaradt, vagy ha ugyancsak támadt belőle ő is, ez megint elváltozott e-vé, a mint itt a mord. *veše-*, s különösen az ész. *otsi-* (liv *votši-*) ellenében a f. *etsi-* példán látható. — Egyébiránt f. *etsi-* (azaz *eci-*) e h. *eksi-*, *eski-* (illetőleg *öksi-*) (v. ö. *itse-* maga = cser. *eške*, f. *litsa* és *liska* decipula) = mord. *veše-* (v. ö. mord. *käše-*, *kekše-* rejteni = f. *kätke-*, melytől egy **käske-* alak vezet át a mord. *kekše-*hez). Ennek a mord. *veše-*, **vekše-*nek megfelel a m. *vizs-*, alkalmasint *vis-* helyett, a lágy zs csak a következő *g* miatt támadván.

625. **vol-, val-** (esse: *vala* erat, *volt* gewesen; *volta* sein sein: *istennek jó volta* das gut-sein, die gute gottes; *való* seiend, befindlich, wirklich: *való dolog* res vera; *valóban* revera; *vmire való* zu etwas dienlich, tauglich; — praes. **vagy-** [HBeszéd: *rogy-*], pr. 3. *vagyon*, *van* est):

finn. *ole-* esse (pr. 1. *olen*, 3. *on*): *oleskele-* morari, versari, sich aufhalten; *olo* (n. act.): *olo-paikka* Aufenthaltsort || ész. *ole-* sein, bleiben; *olu*, *olo* sein, lage, zustand, wesen || liv. *vol-*, *vuol-* sein.

mord. *ule-* (pr. 1. *ulan*) sein, werden: *ulende-* sein (frequ.) | mordE. *ule-*, *ulne-* (frequ.) sein, verweilen, geschehen: *uliks*, *ulme* begebenheit.

cser. *ul-* (pr. 1. *ulam*) esse (praet. 1. *elēm* eram) | cserM. *ul-*, *ol-*, *il-* esse (praet. *olē*, *ilē* erat).

zürj. *vil-* esse (praet. *völi* erat) (*olöm-vilöm* жиль-быль), P. *völ-* esse, быть || votj. *val-*: *val* erat, *vañ* ist, ist vorhanden.

vog. *ol-* sein (bleiben, verweilen, leben : *ājiñ piñ kvolem oli* leányos-fias házam van; *kōrom kätel olen* verbleibe drei tage; *kosāi olset men vuātī olset* voltak, elváltak, éltek sokáig vagy rövid ideig; *ām jim porāt mañ ols* eljöttemkor még kicsiny volt); *ālom, alem* das sein, verweilen, leben (a. *maṛtsem* mein leben, tkp. mein lebens-maß) | vogK. *ol-* sein, bleiben, leben, wohnen (*olen tat* sei dort, bleibe dort; *ḡanšem oli* scriptum est): *olne ma* lakó hely, woonplatz, *olem aš* das gewesene, das geschehene; *olent-* bleiben, verweilen (*tit olentan i ḡošgan* Máté 26, 38.)

osztB. *ul-, vul-* sein, sich befinden, verweilen | osztS. *val-*, Irt. *ūd-* sein, leben.

lp. *orro-* esse, manere (*orro šavot* sei still) | lpF. *orro-* (pr. i. *orom*) sein, sich aufhalten.

Régibb magyar alak *vol-*, ott is hol most *val-* (pl. HB. *volov, vola* = *való, vala*) = ug. *v_sl-*. — A *vagy-* (*vogy-*) praesentstő nyilván új képzővel keletkezett alak, e h. *volgy-*, épen úgy mint *men-* mellett *megy* e h. *mengy-* (mely még elé is fordul: *mengyek*). Ezen képző jóformán előbb *d* volt (v. ö. *vadnak* = *vagynak, vannak*), vagyis *volgy* h. **vold-*, azaz magyar mása a continuativ értékű (frequ.) *-nd* képzőnek; e szerint *vagyo-* (**valgyo-, *valdo-*) = mord. *ulende-*. — A lp. *orro-* szokott erősbüléssel e h. *oro-*; *l:* *r-* csere úgymint f. *elä-* = mord. *erä-*. Egyébiránt a lapp nyelv az egészen elvont, copula-féle „esse“-re a *lē-, lā-* igét használja, mely a többi ugarságban is a *v_sl-* mellett szerepel (lásd a *lèv-, lész-* czikket).

626. **von** (*vonni* trahere: *ki-v.* extrahere, *öszve-v.* con- Ethnogr. IV.
273.
trahere; *húzza-vonja* distrahit, *huc illuc* trahit MA.; *vállat v.* die achsel ziehen v. zucken; *szén-vonó* ofenkrücke; *széna-vonó* harpago MA.); **vonog, vonag** (*vonogni* id. frequ.: *vonogó* harpago MA.: *széna-v.*): *vonogódik, vonaglik* pandiculatur; **vontat** (*vontatni* ziehen lassen, schleppen: *vontató hajó, v. kötél, v. lovak; vontatva* tractim, lente):

osztB. *vuñp* fischhaken (баропъ); — *vanlta-* führen (pl. ein pferd am zaume): *vanltada kol* zugseil (бечевочка) | osztIrt. *venep* angel.

vog. *vant*- führen: *vantal*- id. (frequ.); — *vanep* angel | vogL. *voant*: *pär v.* zurückführen *vāntal*- (*vāantal*-): *kven v.* wegführen; *vantep* angel | vogK. *vonp* angel; — *vanteml*- führen.

zürj. *venzi*- streiten, sich streiten (n. act. *venzem*); *venli*-, *venöd*- streiten, bestreiten, streitig machen (оспоривать).

finn. *veny*- extendi (pl. corium, ferrum cudendo); otiosum jacere (sich strecken, sich recken, nyújtózkodni): *venyttä*- extendere, distendere; *venähtä*-, *venahta*- plötzlich ausstrecken, recken, *venähty*- id. refl. (sich ausstrecken); — *vennää*-, *vennoo*- lente protrahere, tarde promovere; *veno* homo tarde se gerens || ész. *veni*- sich ausdehnen, sich recken, sich ziehen: *venita*- ausdehnen, ausspannen (*healt v.* gedehnt sprechen, *jalgu v.* träge gehen).

mord. *veneme*-, *venime*- sich ausdehnen | mordE. *vene*- sich ausstrecken, *veñt'a*- ausstrecken, ausdehnen, reichen.

lp. *vanate*- extendere (*juolkitas v.* pedes suos extendere, mori): *vanatalle*- frequ. (*ečebs v.* pandiculari, corpus suum extendere); *vatne*- extendi | lpF. *vadnate*- és *vadna*-.

Megtetszik, hogy az oszt. vog. *vinip*, *vonp* egészen = m. *vonó* (v. ö. *vonogó* „harpago“); az ebbeli mélyh. *v_n*- „trahere“ mellett mutatkozik magash. *v_n*- alak az oszt. *venep*, finn *veny*-, mord. *venime*-ben, s ehhez számíthatók az illető nyelvek vocalismusa szerint, még: oszt. vog. *vanlt*-, *vant*-, lp. *vanate*-; a zürj. *ven*- (*venzi*-, *venli*-) lehet bár *vön*-s továbbá *von*- h. = *v_n*-. Az előbbieken fölmerülő „führen“ jelentésre nézve v. ö. finn *vedä*- „trahere“ és „ducere“ (l. *vezet* alatt); a „streiten“-félére nézve (zürj. *venzi*-) v. ö. magy. „huza-vona“. — Az oszt. *vanlt*-, vog. *vant*- intensív értékű (mom.) képzéssel alakultak; szintígy oszt. *pon*- „legen“ mellett: *ponlt*- „auslegen, ausladen, auflegen“; *seli*- és *selilt*- „heulen, laut weinen“; vog. *aut*- sebesen folyini: *au*-folyini.

Tekintetbe véve, a mit fent (290. l.) a f. *siirtä*- igén bemutattunk, hogy az eredeti „trahere, ziehen“ jelentés átmehet „loco moveri, transponi, migrare“-félévé, még a *von*- „trahere“ ige rokonságához tartozónak véljük:

cser. *vonž*-, cserM. *vanž*- transire, trajicere (átkelni); azaz: *vonž* = *v_n+sk*- frequ. képző.

vog. *uns-* übersetzen (über einen fluss, berg); caus. *unsept-* übersetzen (átvinni, átkeltetni) | vogL. *unš-* im boote fahren | vogK. *unš-* переѣхать, переправиться Máté 8, 28. 9, 1.

zürj. *vuž-*, *vuž-* übersetzen, übergehen (transire, переѣхать) | votj. *viž-* fahren (v. *tupala* Máté 8, 18.).

627. *vő* gener (az én *vőm* v. *vejem*; az ő *vője* v. *veje*; *Jk. 24. 445.*
vő-legény sponsus):

osztIrt. *veñ* schwiegersohn, S. *voñ* | osztB. *veñ* (plur. *veñit*) id.: *veñ* χο bräutigam, женихъ.

Wied.
Öv-Lw
 22

cser. *venge* (*vengé*) gener; maritus sororis (Wied. *viñe*) | cserM. *vinge* schwiegersohn (Wied.)

Igen alkalmasnak látszik bár a m. *vő*-t *vevő*-nek értelmezni; hiszen olyan embert jelent, ki az „eladó“ leányt „elveszi.“ De másrészt világos, hogy a „gener“-nek ez elnevezése nem csak a magyarban keletkezett (épen úgy mint a *meny* „nurus“ sem). A *vő* (*veje*) egészen oly alakú szó, mint *fő* (*feje*), *nő* (*neje*), vagyis eredetibb *vsgs*, *vsgs*-re utal, melyet az oszt. *veñ*, cser. *venge*, *vinge* (*viñe*) még föl is tüntetnek.

Az oszt. *veñ*-vel alakilag nem egyező a vog. *vuaps* (vogL. *vuäps*, K. *vaps*) „gener“ (tekintve, hogy pl. az oszt. *veñ*-nek vog. *nē*, *negs* felel meg, fent 401. l.); — a finn *vävy* is csak úgy vonható ide, hogy megelőző *vägü*-ből valónak tartjuk (megjegyezve, hogy az *ü* vocalisnak tulajdonítható, hogy épen *v*-vé vált a *g*; v. ö. a finnben *täky* e h. *tägü* és *tävy* „pulmo,“ 241. l., meg *tyve* és *tykö* e h. *tügö*, 229. l.); — a lp. *viva*, *viv* (*vivam* *vejem*), lpF. *virva* = f. *vävy*, talán csak kölcsönvétel a finnből.

M.

Szókezdő *m*. *m* ellenében a többi ugor nyelvek is rendesen *m*-et mutatnak föl; némely kivételt okoz az *m*: *n*-csere, melynek magában a magyarban is vannak példái (*meret*: *neret*, *meder*: *neder*): v. ö. más alatt lapp *mubbe* és *nubbe*, *mered* al. zürj. *nür*-, *mocsok* al. lp. *nueske*, *mar*- al. zürj. *nurjaš*-. — A mint fentebb láttuk (433. l.), leginkább a labialis sorban mutatkozik az explosiva-nasalis-csere (*b*: *m*, s esetleg *b* helyett *p*-vel — *p*: *m*). Ily csere alapján a magyarban *b* (*p*)- kezdetű szókkal azonosak vagy egybetartozók a következő *m*-esek: *maga* (*mag*, *magas*), *mart*, *mély*, *mocsok* (*maszat*), *mohó*, *múl*-.

628. **ma** hodie (*ma* *nekem*, *holnap* *neked*; *mai*, *mái* *hodiernus*; *máig* bis heute; *mától* fogva von heute an; *ma-nap* heutzutage, v. ö. *teg-nap*, *mi-nap*); nunc (Münc. c. *kik ma éheztek* qui nunc esuritis); **mó** = *ma* (Göcsej: *Nyelveör* II., 473.):

Lásd a más czikk alatt.

629. **maga** (*magam*, *magad*, *maga* ich, du, er selbst; *magunk*, *magatok*, *magok* v. *maguk* wir, ihr, sie selbst; *csekély magam* meine wenigkeit; *magának* sibi, *magát* se; *magamra veszem* ich nehme es auf mich, *magára veszi* er nimmt es auf sich):

votj. *mugor leib* || zürjP. *mīgör* körper, wuchs, tierleib, rumpf (*išit mīgōra* hochgewachsen, tkp. „nagy testű, nagy termetű“).

cser. *mogur corpus* | cser. *M. mongir corpus*; regio (him-
melsgegend).

Arra nézve, hogy „corpus“ jelentésű szó az „ipse“ vagyis a személyiség kifejezésére alkalmas, v. ö. zürj. *as* (*assim* magam): *asnid* „testetek“ (ellentétben a lélekkel), mely egyszersmind = f. *itse*, mord. *es*, cser. *eške* „maga“; továbbá jak. *bäjä* „test“ és „maga“ (személyragokkal), pl. *bäjam asabin* ich selbst öffne); v. ö. a régibb német nyelvben *lip* (pl. *ir beider lip* = sie beide). — E szerint a *maga-m*, *maga-tok*, *magunk-beli maga* v. *mago* névszónak (illetőleg főnévnek) bátran ezt a „corpus“ jelentést tulajdonítjuk, minthogy ilyennel találunk egyező alakú szót néhány ugor nyelvben. A votj. *mugor*, cser. *mogur*, *mongir*-ből kiválik a *m_g*, illetőleg *m_{ng}* tö, a milyenre a magyar *maga* is utal *g*-jével; v. ö. az -r képző elválasztható voltára nézve zürj. *vugir* (*vug_r*), cser. *enger*, *angir* és finn. *onge* „horog“. (Lásd még a *fehér cz.* végén 501. l.)

Egyébiránt a „corpus“ jelentésű *m_{ng}* névszónak további „tumor, tumidum“ etymonjára már fentebb a *bog cz.* alatt (459. l.) mutattunk rá, valamint egyéb rokonságára, mely a *b_{ng}*, *b_g* változat-alakhoz csatlakozik. E szerint még, kezdő *m*-vel, ide valók: finn. *mukula* e h. *mugula* „tuber“, észt. *muhka* e h. *mug-ku* „beule“ || mord. *mokir*, *mukir*, E. *mukoro* „alfel, segg“ (azaz a „testnek bizonyos vastagabbféle része“, a mint a zürj. *migör* szorosabb „rumpf“ értelemben is vétetik; megjegyzendő, hogy *mukoro* egészen = cser. *mongir*, az eredeti *ng* helyébe lépett *k*-ra nézve, v. ö. mord. *meke* = cser. *möngö*, magy. *mög*).

Révai (Antiqu. §. 182.) a *magam*, *magad* stb. ibeli *mag* (*maga*) töt egynek vette a „semen“ jelentésű most is külön használatú *mag* (*mago*) névszóval, amannak különös jelentését tkp. egy sémi hasonlítóssal magyarászván (heb. *mocha*, ar. *much* „medulla, cor“). A két szónak eredetileg azon egy voltát mi is találjuk elfogadhatónak, csak hogy a *mag* „semen“ jelentését nem elsőnek, hanem a „corpus“-félebből származottnak vesszük. Azt véljük ugyanis, hogy a „corpus“ (illetőleg „tumidum“) érték valamikor különösen az állati „has“-ra s annak esetleg szembetűnő tartalmára, töltékére, az állati „foetus“-ra vonatkozott (v. ö. *magzat* foetus, *magzó* foetans, *mag-disznó* vagy *magló* scrofa). Ily szoros értelemben az ug. *m_{ng}*-val, illetőleg gyengébb alakú *m_g*-val is egyezőnek mutatkozik: oszt. lrt. *mōχ* „junges tier, ei“ (*amb-mōχ* catulus, *sāgar-mōχ* junge kuh; innen: *mōgoñ* „trächtig“) | vogL. *mau* „ovum“, vogB. *mongi*

(*moñi*) id. A „foetus“ vagy éppen „ovum“ jelentés azután könnyen átvihető volt a vastagabbféle gömbölyű „gyümölcs-mag“-ra, s végre mindenféle „semen“-re.

Végre ide vonhatók még, mint az ug. *m₃ng₃*, *m₃g₃* alakjához és eredeti „tumidum, plenum“ jelentéséhez csatlakozók: magy. **mohód-** „aufschwellen“ (*megmohódott*) a kezem = földagadt Sopron: Nyelvőr VI. 373.); v. ö. az alakra nézve: *joho*, *jonho* fent 152. l. || vog. *mohm-* „sich vermehren“ (*mir mohmes* v. *jänimes* „a nép megszaprodott“) (*moh-m-* ugyanis, úgy mint nyilván *jäni-m-*, valamivé válást kifejező *-m* képzős denom. ige).

Fr. 29: 105.

630. **mag** (acc. *mago-t*, *magva-t*, plur. *magvak* semen, granum, nucleus: *szilva-mag*, *len-mag*; *magva* való barack; *magvas* granosus, kernig; *mag-disznó* scrofa; *magzat* foetus, proles).

osztIrt. *mōχ*, S. *mōk* junges tier, ei.

vogB. *mongi*, vogL. *mau* ovum.

Egybetartozó a *maga* (*magam* stb.) szóval: lásd az előbbi cikket. — A *mago* tő *maga* = ug. *m₃ng₃*; a *magva* tő (mely egy *magv* v. *magu*-féle nominativusra utal) abból még neutralis-értékű *-v* = *-m* végképzővel alakultnak vehető, vagyis = ug. *m₃ng₃m₃* (v. ö. *falv*: *falva*, fent 493. l.)

*Simonyi: M.
kötészek
I. 195.*

631. **maga** doch, hinwieder, gleichwol, indessen (*de maga* = „de meg, de mégis, de megint“ Régi; = „pedig“); denn, doch (*maga miért* warum denn? *maga hadd el* lass es doch sein Szék.).

Lásd a *mög* cikk végén. — A *mög*-nek itt fölmerülő mélyh. (*mag₃*) változatára nézve érdekes, hogy a finnben is találkozik „mög“ (*mö*) mellett: *muka* (e h. *muga*): illat. *mukaan* „secundum, juxta“ (*tuulen m. secundum ventum*, dem winde nach; *mallin m.* nach dem muster, dem muster folgend; *tulla m.* mitkommen, tkp. nachkommen hinter einem); iness. *muassa* „im gefolge, bei“ (*olla m.* dabei sein, mitkommen; *kulkee muiden m.* er reist mit anderen zusammen; *veitsi on muassani* das messer ist bei mir, ich habe es mitgenommen, v. ö. az oroszban: *za mnoj űet grexa* nincs bűnöm, tkp. mögöttem nincs bűn); — *mukava* secundus, non adversus (*m. tuuli ventus secundus*), aptus, commodus.

632. **magas** (acc. *magasa-t*, *magas-t* altus, hoch: Nr. 24: 207 *magas hegy* hoher berg; *magasan* adv.); **magasztal** (*magasztalni* magnificare, exaltare: *föl-m.*), **magaszt-** (*föl-magasztani* Rég.).

Szembetünő a *maga-s* tőnek nomen possessoris-féle képzése (*maga-val* való), s *maga* alapszóra a *magaszt-* származék ige is utal. Illik pedig a *magas* „altus“-nak alapszavául a *magam*, *magad* stb. ibeli *maga* tő, a fejtegetésünk szerint (l. a cikket) neki tulajdonítandó „test, termet“ jelentésében, mely ezen kívül még a „tumidum“ etymonra vihető vissza. E szerint a *magas* tkp. „testes, termetes“, v. ö. az újabb magyar nyelvből „tetemes“. — A finn *mäke* (n. *mäki*) „berg, hügel“ e h. *mäge* ugyancsak magashangú változata az ugor *m,ng*., *m,g*., = m. *maga*-nak (lásd a *mell* cikket); alakilag közelebb áll hozzá a „nagyot, sokat“ jelentő vog. *moh* ebben: *mohm-* „augeri“.

633. **máj** (acc. *mája-t* hepar, leber: *lúd-máj* gansleber; Nk. 24: 446 adj. *májas*, *májos*, Vág m. *május*: m. *hurka* leberwurst):

vog. *majt*, vogL. *majte* leber. | Középlezoni: *möt* (tő: *mait* is).

osztIrt. *mūgot*, S. *mūgol* leber | osztB. *mugol* id.

lp. *muokse*, *muekse* leber.

zürj. *mus* (instr. *muskön*) leber || votj. *mus* id.

finn. *maksa* leber || ész. *maks* (g. *maksa*) id.

mord. *maksa*, mordE. *makso* leber.

cser. *mokš*, cserM. *moxš* leber.

A szónak vog. és oszt. alakjaiból következik *m,g,d*-féle alapalak, melynek vég *d*-je egyrészt *l*-vé vált (oszt. *mugol*), másrészt pedig *s* (*z*)-vé, a finn *maksa* (**mag,za*)-ban és alaktársaiban. A m. *mája*, *májo* tő az *l*-es alakhoz számítandó, megelőző: *maj,la*, *mál'a* fölvételével.

634. **majd**, **majdan** *mox*, *statim* (*majd elvállik* *mox patebit*; *majd megadom* ich werde es schon geben — ein anderesmal); — **majt**, **majtég** id. (Szék.: Kríza.):

Lásd a más cikkk végén.

635. **makacs** (acc. *makacso-t* temerarius, pervers, pertinax PPáp.: *makacs ember, m. ló; makacskodik* perversiter adversatur); **makáncsi** (szófogadatlan, kötözködő Békés: Nyelvőr IV, 377.), **makutyi** (nyakas, akaratos Fehérm.: ib. V, 36.):

zürjP. *mug-* eigensinnig, halsstarrig sein, *mugsi-* id. (упрямиться): *mug-* eigensinnig, trotzig, halsstarrig, widerspänstig (упрямый) | zürj. *mug* nachdenkend, tiefsinnig.

Az egybevetett zürj. *mug-on* kívül a m. **makáncsi** is sejteni (v. ö. *kiváncsi*), hogy *makacs* alapjául *mak-* ige veendő föl. Még pedig *makacs* jóformán *makács* h. való (v. ö. *for-gács*); *makuti* meg intensív *makut-* (*mak,t-*) tötöl való (úgy mint *lóti, futi*). — Nyilván nem elsőrendű egyszerű ige-fogalom az „eigensinnig sein“, de még nem határozhatjuk meg, hogy mit jelentett eredetileg a zürj. *mug-* = m. *mak-*

636. **mál** = *mell* (róka-mál, hölgy-mál; mál-bőr; sármáló): lásd a *mell* cikk végén.

75. 76. 24. 446. 637. **mar, marj** (acc. *mar-t, marja-t* rist, kamm, kammstück — am tierleib, pl. *ló marja*), **morj** (id. Szék.):

osztB. *marik*: m. *luu* schulterblatt, schulterbein (лопатка плечная) | osztIrt. *mērek* flügel (mērgen beflügelt).

vogB. *märäk, märäx* flügel: *märk-lu* das obere bein der flügel, *märäx-ñaul* achselfleisch der flügel | vogP. *kāt-märäx* oberarm | vogK. *marek* flügel.

A testrészelnevezésekről l. fent *csipő* alatt 371. l. — Hogy jelesen a „szárny“ és „váll, válltáj, mar“ jelentések egyazon szón változhatnak: v. ö. lat. *ála* (*axla*) „flügel“ és „achsel“ (*axilla*), ném. *ahsala* (achsel); szanszkr. *pakša* „seite“ (v. ö. lat. *pectus*) és „flügel“ (*pakšin* szárnyas, madár). Alakra nézve a teljesebb *marj, morj* (*marja*) tö, nem tekintve a mély- és magashanguság külömbiségét, egészen = oszt. vog. *märäk, märäx*, megelőző *mar_j* után.

638. **mar** (*marni* mordere, beißen: *le-m.* demordere, *meg-m.* commordere: *megmarta a kígyó, az eb*); *mardos-ni*

id. (frequ.); **marczong** (*marczongani* dilaniare, dissecare, laedere, sauciare MA.):

FuF. II.
166

finn. *murta-* (pr. i. *murran*) frangere, rumpere (*murran palaisiksi* in fragmina confringo, pl. panem); — *mur* fragmentum, frustulum (*leivän m. frustum panis*); *murea* fractu facilis, friabilis, solutus; *murene-* in frustula solvi, frangi || észt. *murda-* (pr. i. *murran*, inf. *murdma*) brechen, frangere: *murdja* reissend, reissendes tier (*lamba-m. wolf*, tkp. „schafzerreisser“); — *mure* (g. *mureda*) brüchig, bröckelig, mürbe.

osztr. *mürt-* brechen; *mürem-* id. (mom.) | osztr. *morij-* (frangere): n. act. *morijipsa* bruch (разломъ); *morema-* *žoś m.* abbrechen (defringere, отломить); *murem-*: n. act. *muremipsa* bruch, переломъ; — *morit-* brechen, herausbrechen (*moritüm* fractus, ломанный, из-л.), *murit-* id.

zürj. *nurjas-* anbeißen, ein wenig essen (*nurjasem* imbiss, закуск).

Ezen czikkkel egybetartozó a *morzsa* czikk (l. alább); *mor-* alakkal eléfordul még Rég. a *mar-* ige: *morás*, *mordos*. — A „mordere“ és „frangere, scindere“ jelentések szoros rokonságára nézve, v. ö. finn *pure-* és *purke-*, mord. *pore-* és *porkse-* (fent 444. l.). — A m. *mar-* (*mor-*) alapigének megfelelő finn *mur-* (*mure-*) megvan *mur* „fragmentum“; szintén ismeretes képzésű nom. verbale: *murea* e h. *mureda*; a közönségesen használt *murta-*, azaz *murda-* tő *jou-da-féle-da* képzővel alakult. — Az osztjákban ugyancsak *m_{or}-* (= *mur-*, *mor-*) alapigétől: *mürt*, *morit*, *murit* -intensiv *t*-vel, *mürem*, *morema* -mom. -*m*-vel, *morij-* meg frequ. (continuativ) -*j*-vel származnak. — Végre a finn *mure-* igének részint intransitiv jelentésére nézve (*murea*, *murene*-ben), v. ö. *hasad-* alatt *k_stk_s-* „rumpi“ és „rumpere“.

639. **marjúl**, **marúl** (*marjúlui* luxari Tájsz.: *ki-m.* sich verrenken, sich ausrenken; *ki-marulás* verrenkung SzD.); **marjít** (*marjítani* verrenken, ausrenken: *ki-m.*):

zürjP. *murkil'* verrenkung (вывихъ): *murkil't* verrenken, ausrenken (вывихать), *mirkil'al* sich verrenken, sich ausrenken (вывихаться).

A szorosabb „luxatio, verrenkung“ fogalomra alkalmazott igék: „drehen“ (pl. svéd *vrída, förrída* „verdrehen“); „biegen“ (lásd a *menül-* cikket); „movere“ (v. ö. finn *niukahta-*, fent 406. l.). Itt a *marjúl-, marjít-* igék alapzavának a „drehen (sich drehen)“ jelentést tulajdoníthatjuk, tekintve hogy: *mord. mirda-, murda-, mordE. murda- és murmurda-* „sich umwenden, umdrehen, umkehren“ | *vogL. mair-* „kneten“ (*íáá m. brot kneten* — azaz: „hin-und-herwenden, drehen“, v. ö. *vog. mair jiu* „krummer baum“, *marmĩn* „verkehrt, krumm, nicht wahr“). A *mord. murda-* biztosan *mur-da-*nak íjethető (mom. *-da-val*, v. ö. *jorda-* dobni: *jořa-* dobálni; *askilda-* egyet lépni: *askilē-* lépni); alapige tehát *mur-*, azon jelentéssel „sich wenden (sich kehren, drehen)“. Ennek teljesb alakja *murur-* egészen olyan mint a *forog-*beli *for-*nak megfelelő *mord. purur-* (összevonva *pur-*) = ug. *p_{sg}r-* (fent 534. l.), vagyis szintén ug. *m_{sg}r-* féle alakra vihető vissza. Ilyenből pedig, úgy látjuk, vált a *vog. mair-*; magyar másául meg vehető föl: *m_vr-* vagy *m_jr-* (úgy mint *nyír-, nyojr-* = oszt. *ńogor-*). Az utóbbi (*m_jr-*, *m_jr-*) megvan, könnyű átvetéssel, *marjúl-*ban (e h. *majrúl-*); a *j-*vesztett *marúl-*beli *mar-* egy fokon áll a *forog-*beli *for-*val.

640. **marad** (*maradni* manere, bleiben: *meg-m.* permanere, perseverare; *otthon m.* zu hause bleiben, *valahol sokáig m.* sich irgendwo lange aufhalten; *el-m., hátra-m.*; *reá marad* ad eum devolvitur); **maraszt-** (*marasztani* retinere; frequ. *marasztalni* zu bleiben nötigen, zurückhalten wollen).

Kimutatható, hogy a „nyugvás, helyben létel, lakás, maradás“-féle értelemre vonatkozó némely igék mégis egyszersmind bizonyos mozgást jelentenek vagy eredetileg jelentettek. Kitűnik ez egyszerűen a latívféle határozókból. Ilyen a magyarban *állani valahol* és *á. valahova*, pl. *odább á.*; *lenni* = „esse“ és „fieri“ (valamivé *lenni*, v. ö. a f. *tule-*, oszt. *ji-* „venire“ és „fieri“); a finnben éppen a „maradást“ jelentő *jä-* ige mindig latív határozóval jár (*jään tielle* az uton maradok, tkp. útra; *jään kotiini* otthonn maradok, tkp. haza m.), s jóformán ez a *jä-* nem más mint az ugor *j_{sg}-* (= m. *jöv-*) igének változata, melyet még a *jő* (176. sz.) cikkhez kell csatolnunk (megjegyzendő, hogy az észten *jä-* ezt is teszi „entstehen, werden“: *jäi haigeks* er wurde krank). V. ö. a finn *asu-* „habitare“ igéről, a *teleped-* cikk

alatt, 205. l. — Még könnyebb a „nyugvás“-féle értelemre való átmenet, ha valamely „mozgás“-féle ige különösen „nem-távozó, nem-haladó“, azaz mindig „azon pontra visszatérő“ mozgást, más szóval „forgást“ jelent. Erre jeles példa a lat. *versari* (tkp. „sich drehen“) = „sich irgendwo befinden, sich aufhalten, leben, sein“.

Ilyen „versari“-féle etymont a m. *marad*-igének is tulajdonítván, alapigéjében *mar-* a *marjúl*, *marúl* cikkekben kifejtett ugor *m_gr-* (= mord. *murur-*, *mur-*, *mîr-*) „sich drehen, sich wenden“ igét találjuk meg, melynek a magyarban valamivel teljesebb *môr-* alakja megmaradt *mórikál*-ban (lásd e cikket). Fölfogásunk szerint *marad* eredetileg nem éppen „nem-mozog“, hanem csak = „nem-mozog előre“ = „nem-halad“.

641. **mart** (acc. *marto-t* littus, ripa MA.: *víz martja* *Űk. 24. 446*
Szék.: Tájsz.; uferartige bodenerhöhung: *egyenes hely — de itt egy kis mart van; marti fecske uferschwalbe*):

cserM. *mîrt*: (loc.) *mîrtna* ad, juxta (*vuj mîrtna* ad *Fu Fq: 115*
caput — fejénél, zu seinen häupten, *jal m.* ad pedes — lábánál, zu seinen füßen, — pl. sitzen).

mord. *marhta* mit, mit zusammen, bei | mordE. *marto* id. (*es jalganzo m.* mit seinen gefährten, *tînk martonk ulan* ich werde bei euch sein).

Egybetartozó a *part* cikkel (434. l.). A mord. *marhta* (e h. *martha*), *marto*, jelentésénél fogva nem lehet ablativus (-ta) ragos alak *mar* „haufe“-tól, a mint Ahlqvist vélte; ellenben szépen beillik ragvesztett locativusnak ugyancsak *marhta*, *marto* töltől (v. ö. *ala*, *alo* „alatt“; *ingelä*, *ikele* „előtt“ szintilyen loc. alakok). Ezen tö a cser. *mîrt*-val egyező, mely nyilván „oldalt, melléket“ jelent = m. *mart*. Arra nézve hogy „mit (cum)“ kifejezhető „neben, bei (ad, juxta“ által, v. ö. cser. *derne*, *dene* „ad, apud“ és „cum“.

642. **márt** (*mártani* tunken, tauchen, eintunken: *vízbe m.*, *kanalat m. a lébe*; *gyertyát m.* lichter ziehen; *mártás*, *mártalék* tunke, brühe, sauce):

vogL. *mûr-* untertauchen (submergi), P. *mûrs-* id. | vogB. *mûrm-* id. (*jölä mûrmes*, er tauchte unter, hinab); *mûrmal-* id. frequ.

zürjP. *mört-*, frequ. *mörtal-* hineinstecken (воткнуть, втыкать — pl. *majeg muö* einen pfahl in die erde).

A m. *márt-*, úgy mint a zürj. *mört-* (e h. *mort-*) is a vog. *mūr-* „submergi“ mellett causativ képzésű igének mutatkozik (*már-t-*). Vocalisa, mely jóformán hangsúlynyújtást tüntet föl (v. ö. *háрма, álmo* : *harmad, alszik, altat-*), úgy áll a vog. *ū* ellenében mint ezekben is : m. *vár-* = vog. *ūr-*. — Külön való igének tartjuk a *mer-* „haurire“ igét, noha egyik származékának (*merül-*) jelentése összetalálkozik a *már*-ével.

643. **más** (acc. *más-t*, plur. n. *mások* alius, alter : *másnak vermet ásni* einem anderen eine grube graben, *más kárán tanult* alieno periculo cautus; *más-nap* am anderen, darauffolgenden tage; *nincs mássa* non habet parem, *levél mássa copia epistolae*; *egy-mást szeretik* sie lieben einander; *egyet-mást* eins und das andere, verschiedenes); **másik** alter (*egyik kéz a másikat mossa* eine hand wäscht die andere); **másod**, *második* alter, secundus (*másod nap* postridie; *másod magammal* ich selbänder) :

finn. *muu* alius (*muu maa* alia terra, peregrina t.; *muuna* sc. *aikana* aliquando : *muuna yksi, muuna kaksi* bald eins, bald zwei; *muualla* alibi; *muukalaise*, n. -ainen alienus, peregrinus); *muutama* alius quidam, nonnullus, quidam || észl. *mū* anderer, sonstig : *muidu, muido, muida* sonst, anders, ein anderesmal | liv. *mū* (plur. *mūd, mūd*) anderer, mancher; künftig (*mūs paikas* anderswo; *mū mū tagān* einer hinter dem andern; *mū mūd* einander).

UL. 312. lp. *mubbe* alter, secundus (*m. pālen* altera vice); *mubbad* id. (*mubbade* secundo); — *muttem* nonnullus, quidam (*m. olbma* vir quidam) : *muttemin* interdum | lpF. *nubbe* és *nubbad*; — *muttom*.

vog. *mōt* (plur. *mōtet*) alius : *motnti* ein anderes mal | vogK. *mot* alius : *motit* secundus, *motentag* zum andern male, въ другой разъ; *moten* alter (*aku...moten* unus...alter; *moten motenme* einer den anderen).

zürj. *möd* anderer, zweiter (izsmái dial. : *muöd* Castr.), (*möda mödli* einer dem anderen, другъ другу; *möd-pöl* das

andere mal, въ другой разъ); *mödar* id. (apyriñ); *muköd* ein anderer, irgendeiner | zürjP. *möd* id. (*möda mödvö* einer dem anderen; *möd-pír* ein anderes mal, máskor, in zukunft; *ölörö-mödörö* auf die eine und die andere seite); *mödik*, *mödi* anderer (más, másik) || votj. *míd*: *m. m. palas* von beiden seiten; — *muzon*, *mizon* anderer; *muket* id.

cser. *molo*, *mulo* alius (*molo-kodom* alias, alio tempore) | cserM. *mola*.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy a valamely tárgynak „ellentétes helyzetére“ vonatkozó „más (alius, alter)“ jelentésű szók a „mutató“ úgyn. névmásokhoz tartoznak. Mutatja ezt részint a világos származás is: finn. *toise* „más, másik“ *tō* (*tuo*) „az, amaz“-tól, m. *egyréb* (*egybe-t*) nem egyéb mint az *ez* régibb alakjától (*ede*) való comparativus (v. ö. comp. képzővel lp. *múbbe*). Közöséges mutató értékkel (melyben nincs annyira kiemelve az ellentét), meg is van még egy mélyhangú, *m-en* kezdődő *tō* ezekben: *ma* „hodie“, *mostan* „nunc“.

A *m. más* a finn *mū*-val, valamint másrészt a vog. *mōt*-val szemben, nyilván képzett *tō*; alapszavának megfelel maga a f. *mū* (v. ö. finn *sū* és *pū* a m. *száj*, *szá-m* és *fa*, *fá-m* ellenében). Ez a *mū* tehát olyan egytagú, de nyújtott hangzójú névmástőnek mutatkozik, a milyen a távolra mutató *tō* (*tuo*). Meglehet, hogy ennek a *mū*-nak eredetileg kéttagú alakja volt: **m_sg_s*; v. ö. finn *mokoma* e h. *mogoma* „ein solcher“ (ironice, = so schlecht), azaz *mogo-ma*, *-ma* végképzővel úgy mint *tā* mellett *tämä*). Képzésre nézve a m. *más* (*má-so*) szakasztott mása a f. *toise*-nak a *tō* mutató névmástól.

A mutató s egyéb névmási rövid alaptők helyett az ugor nyelvek már nagy részben csak képzett alakokat használnak, melyekben azonban a képzők eredeti értéke már alig érezhető (általában „nyomatékosítónak“ vehető föl); pl. a magyarban *az*, *ez* (*a-zo*, *e-zé*), *a-zo-n*, *e-zé-n*; cser. *tu-do*, *ti-de* *az*, *ez*; finn *tä-mä* *ez*, (vepsä) *ku-da-ma* mely; oszt. *to-ma*, *te-ma* *az*, *ez*, *me-t*, *me-da* *mi*, mely; mord. *to-na*, *te-ne* *az*, *ez*, *ko-na* mely. Ilyen képzés a *más* alaptőjétől: finn *muutama* („nonnullus, quidam“, bizonytalanul mutató „ez meg ez, der oder der“ = irgend einer), e h. *mū-da-ma* (v. ö. vepsä *kudama*, a kérdő és relativ *ku*-tól). Az ebbeli *mūda*-nak megfelel a vog. *mōt* (*mō-t*), v. ö. ugyancsak a vogulban *mä-t*, *ma-t* „mi“ = oszt. *me-da*, *mā-da*. Még hozzá csatlakozó *n*-vel: *moten* (*mo-te-n*, egé-

szen olyan mint a finn *mū-da-ma*). De a *motit* „secundus“-nak vég *t*-je már más képző, t. i. *-nt* helyett való (= er. *-nd*), mely a sorszámnevek képzésére szolgál, a mint ezt világosan mutatja *motnti* (*motent-i*), *motentag*. Ez utóbbival egyező a zürj. *votj. möd*, *mīd*-nak a *d*-je, a mely alakok csak *muöd* után következtek; v. ö. magy. *máso-d* (úgy mint *harma-d*, *negye-d* = f. *kolmande*, *neljände*). — A *votj. muket* = zürj. *muköd* nem képzés, hanem összerakás = *mu-kod* „más-ki, más-mely (más valaki, valamely)“. — Némi kétséget hagy fönn a cser. *molo*, *mulo* képzése (*mu-lo*) a mennyiben az *l* lehet azonos az *onžo-l* (*anticus*, *pars antica*)-beli végképzővel (v. ö. mord. *vaso* és *vasolo* remotus: *vasoldo* messziről; magy. *ho-l* tő a *hol-t*-ban [*soholt*, *sohutt*] meg *hová* e h. *holá*-ban); — vagy pedig lehet más szokott névmás képzőnek változata (pl. *modo* vagy *mono* helyett). Mégis inkább az első fölfogást ajánljuk, kivált tekintve, hogy a finnben is előfordul ezzel a cser. *molo*, *mulo*-val egyezőnek látszó **mola*: comp. *molemba*, mely csak pluralisban használatos: *molemmat* „ambo“, azaz tkp. „der-der (= „die“ plur.) von zweien (comp.)“ = „der eine und der andere“. Hogy a f. **mola* h. régiebb *mōla*, *mūla* vagy akár *m, gla** vehető föl, meg kell engedni a hasonló alakgyengülés láttára, mely a *tule* „tűz“ szóban bizonyúl be (fent 242. l.).

Idáig jutván azon kérdésre bukkanunk, vajjon a régi m. **monnó** „ambo“ nem szintén a *más* alapszavával magyarázható-e? Bátorít erre a *votj. mīd-mīd* „más-más“ is, mely „ambo, uterque“-t teszen. Minthogy pedig *monnó*-ban sem pluralis (vagy akár dualis) alakot, sem comparativust nem láthatunk, a „kettőre“ vonatkozás csak az „egyet“ mutató szó ismétlése által lehet benne kifejezve. É szerint azt véljük, hogy *monnó* egy hajdani *mol-mol*-ból úgy változott el, hogy először dissimilációval *molnol* támadt, a miből azután, látni való, igen könnyen válhatott *monnō*. Erre nézve érdekes, hogy az északi-ugor ágban is akadt a *molo* mint mutató szó: osztB. *mol-gadl* „tegnap“ („*mol*-nap“), a miben a *mol* nyilván távolra mutató, mint akkor is mikor „*alius*“-t jelent.

Közönséges mutató értékkel („ez“) föntartotta a *más* stb. alapszavát a m. **ma** „hodie“ (régén, pl. Müncheni, Bécsi cod.-ben „nunc“-öt is teszen). Mint időhatározó adverbiumnak a *ma*-nak eredetileg locativus rag kellett, a mely most elveszett épen úgy mint a *ho* kérdő névmástőhöz tartozó *ha* „quando“-ban. Göcsejben még *mó* dívik = *ma*, s ez jóformán a *ma*-nak régiebb *mol* alakjára utal, mely olyan

locativusféle adverbiumnak volna tekinthető, a milyen *ho-tól hol* (e h. *hol-n*): azaz a viszonyrag elvesztével fönmaradtak a tők *hol, mol*, mely utóbbi épen az előbb fejtegetett *mol* volna.

Továbbá idevaló **most, mostan** „nunc“. Azt véljük, hogy egy hajdani **molost* alakot kell fölvenni, mely a mutató *mol-tól* úgy származott, mint *helyést (mi-helyést)*, *mégést a hely, még* szóktól.

Végre a **majd, majdan** „mox, statim (bald, sogleich)“ határozóban is méltán sejthetjük a *más* stb. bibeli mutató szót, melynek értéke itt igen közel jár a *más-éhoz* (pl. *majd megadom* ezt teszi: nem mindjárt most, hanem „*máskor*“) Alakulása megítélésére fontosnak látszik a székely *majt, majté*g. Ezt ugyan biztosan még meg nem határozhatjuk, de annyit mégis tartunk róla: a) hogy a *majdan* nem *ma-idő*n-ből lett, a mint eddig magyarázták (valamint a *hajdan* „olim“ sem *ha-idő*n-ből), hanem mint más határozók, tisztán viszonyragozással alakult (illetőleg tán közvetítő tőképzéssel: -*d* v. -*t*); b) hogy viszonyragozása latív-féle (v. ö. a hasonló értelmű *soká: nem-soká* határozót).

644. **mász** (*mászni* repere, serpere: *be-m.* irrepere, *fára m.* auf einen baum klettern; *csúszó-mászó állatok* reptilia; *mászkal-ni* reptare):

finn. *mata-*, *mati-* (pr. i. *madan*, *madin*) repere, serpere *matava* repens): *mato* (g. *madon*) animal repens, serpens, vermis || ész. *madu* (g. *ma'u*) wurm, schlange; *máde* (g. *mademe*) fußsteig über einen bach.

lp. *mode-* serpere; *muoješe-* id.

V. ö. még a *mozog* cikket. — Könnyen meglátszik, hogy a m. *mász-* tő -*sz* képzős frequentativum, épen úgy mint szokott társa *csúsz-* (*csúszni- mászni, csúszó-mászó*). A *má-*ban rejlő alapigéje legközelebb *m.j.*-nak vehető föl, s ez úgy vihető vissza a finn *mada*-nak megfelelő ugor *m.d.*-ra, hogy ennek *d*-je a magyarban előbb *l*, *l'*-vé vált. Hasonló, noha talán más úton (*d'*) haladt gyengüléssel megfelel a lp. *muoješe*-beli *muoje-*; megjegyezzük, hogy az egész lp. *muoješe-* = m. *mászo-*.

645. **maszat** sordes (Kreszn., Bal.: Tájsz. „rondaság, szemét“; *maszatos* sordibus infectus Kreszn., pizskos, ronda

Nyelvör VI, 179. 323., *maszatol*-ni sordibus inficere, conspurcare), **moszat** id. (*moszatos*, *mosztos* „bemázolt, mocskolt arczó“ Szék.: Tájsz.):

Lásd a *mocsok* czikk alatt.

Szmonyi: M. 646. **még** noch (*még egy* noch eins, *m. több* noch mehr; *még most* noch jetzt, *még él* er lebt noch; *még az is* auch das noch; — *még-is* dennoch), **méglen** id. (Münch. cod.):

Lásd a *mög* czikk alatt.

mélv. Nr. XXI. 479. Petälä, Äänn. 273.

647. **mély** (acc. *mélye-t* profundus, altus: *mély víz* aqua profunda, *mély álm* tiefer schlaf, *m. út* tiefweg, hohlweg; *mélység* profunditas, abyssus):

vog. *mil* tief (*milit* tiefe) | vogK. *mil* tief, tiefe.

osztB. *mal* tief (*mal taga* tiefe, tiefe stelle): *malin* id.; *malat* tiefe (глубина) | osztIrt. *met*, S. *met'* (? *mel*) tief.

votj. *mur* tief.

finn. *melkeä* aliquatenus magnus, spectabilis (ziemlich groß, ansehnlich).

lp. *mälked*, *mälkat* (*mälgat*), *miälkat* (*miälget*) satis multum | lpF. *mälgad* ziemlich groß.

V. ö. a *bő, bév* cikket (468. l.) — Az ott kifejtett *m_{sg}l_s* „altus, magnus“ (s különösből „profundus“), melynek itt gyengült alakú mása a *m. mélye* (*méle*), vog. *mil*, oszt. *mal* (e h. *mäl*), *met* (e h. *mel*), votj. *mur* (e h. *mul*, *mäl*), s mely átvetéssel megvan a f. *melkeä* (*melge-dä*), lp. *mälga-d*-ban, még továbbá is fölfejtethető *m_{sg}l_s*-nek, a mennyiben az „altus, magnus (tumidus)“ fogalom *m_{sg}*-alaptón nyugszik ezekben: finn. *mäke* (*mäge*) „berg, hügel“, lp. *mäkta* „tuber, grumus“ (v. ö. finn *mättähä* e h. *mägdäsä* id.), s egyszersmind ily alaptő kimutatható a *mell* (*megle*) „pectus“ szóban (lásd e cikket). Ez a *m_{sg}* egyaránt ige- és névszóinak tűnik föl (úgy mint *j_{sg}* „fluvius“ és „fluere“), s van neki mélyhangú mása: *m_{ng}*, még teljesebb alakkal *m_{ng}*, (lásd a *magas*, *maga-m* cikkeket).

648. **meleg** (acc. *melege-t* calidus: *meleg víz* aqua calida; calor: *nagy m. van; melege van* calet); *meleged-, melegül-ni* calescere, calefieri; *melegít-* calefacere, fovere, focillare, **melenget-ni** id. (SzD.):

osztIrt. *mēlek*, S. *mēllek*, *mēllenk* warm, wärme, thauwetter.

vogB. *maltip* warm.

Teljesen megfelelő mása a m. *meleg* (*melege*) névszónak az oszt. *mēlek*, illetőleg *mēlenk* e h. *mēlenge*; hogy ez esetben is a m. -g eredeti ng h. való, mutatja még ez utóbbinak megmaradása *melenget*-ben. — A vog. *maltip* e h. *mältip* egy alapúl szolgáló *mal-* (*mäl-*) igetőre utal, melytől további *mal-t-* igető (caus. vagy intensivum), s ettől végre *maltip* mint -p képzős nom. verbale.

649. **mell, melly** (acc. *melle-t*, *mellye-t* pectus: széles *Yk. 24:446*
mell breite Brust; *mell-vas* thorax ferreus; *mellyes, melles* *Yr. 29:200*
pectorosus); — **mellék** latus, lateralis, ora adjacens, vicinia
(*Duna melléki* an der Donau gelegen, aus der D.-gegend):
mellett penes, juxta (*mellettem ül* er sitzt bei mir, neben
mir), **mellé** zu, neben, an die seite (*ki m. állsz* zu wem,
neben wen, auf wessen seite stellst du dich), **mellől** von
weg, von der seite weg (*felkelni az asztal m.* vom tische
aufstehen, *mellőlem* von meiner seite weg):

osztB. *meil* Brust (*pal mejlab* hochbrüstig) | osztIrt.
meget Brust: *megde* vorüber, vorbei | osztS. *maugel* Brust.

vogB. *majl* Brust (*majl-lu* Brustbein; *majlep* brüstig) |
vogL. *majl* id.

lp. *miälga* pectus, *miälgas* carina (trahae) | lpF. *mielg*
Brust, vorderbrust (großer tiere): *mielga-ňarčča* fleisch unter
dem buge; *mielgas* schlitzenkiel.

cser. *mel*/stickerei an der hemdbrust.

! mell, brast;

mord. *mästä* Brust, mutterbrust | mordE. *mešče* Brust,
busen (*meščer* mit starker Brust).

Magától szembetűnő, hogy a m. *mell* (*melle*) tö =
vog. *majl*, oszt. *meil*, *meget* e h. *megeľ* levén, eredetibb

ma'il

Yk. XXI.
323.

megle, illetőleg magyar alakú *mehle*, *mevle*-féle alakból vált. A vog. *majl* is *mägl* h. való, úgy mint *tajl* = vogK. *tagle* (m. *tele*, fent 203. l.). A *megle*, *majl*-beli *l*-et azonban, épen úgy mint a *tajl*, *tele*-belit er. *d*-ből valónak vevén, a *megle*, illetőleg *megde* (*m₃gd₃*)-vel egyazonnak ismerhetjük föl a mord. *mäštä*-t, megelőző *mäxtä*, *mäktä* (illetőleg *mägdä*)-ből. A mordvinnak meg a cseremisznak azon hangalaki sajátosságuk van, hogy a *xt* (*kt*, *gd*) hangokat néha *št*-vé változtatták (lásd fent 213. l. mord. *täštä* = f. *tähte*). Hogy e mellett az *l*-es alak a lappban is mutatkozik (átvetéssel *mielga* e h. *mäglä*), úgy van mint a finn *tule*, lp. *tolla* esetében (fent 243. l.).

A kifejtett mord. *mäxtä* (*mäktä* = *m₃gd₃*) tövel egyező alakú a lp. *mähta* „tuber, grumus“, s még a *mielga* mellett is fordúl elé lpF. *mielle* „kleiner hügel“. Ez arra utal, hogy a *mell* (*megle*) „pectus“ szónak további etymonja „hügel“ (vagyis „erhöhung, anschwellung“), a mi teljesen illik is elnevezésül az állati, kivált emberi testnek ezen rendesen „kidagadó, domborodott“ előrérszére. A „hügel“ illetőleg „tumidum“ fogalom azonban már a *m₃g*-alaprészen rejlik, a miről egyszeriben a finn *mäke*, azaz *mäge* „berg, hügel“ szó győz meg; v. ö. hogy ugyanez alapszó a szorosan érintkező „altus, magnus, multus“ jelentéssel a m. *mély* „profundus“-nak is szolgál alapúl (lásd e cikket), s hogy mélyhangú változatát találjuk azon ug. *m₃g₃*, *m₃ng₃*-ban, a melytől valók m. *magas*, *maga-m* (l. fent e cikkeket). Egyébiránt az egész *m₃gd₃* „pectus (tumidum)“ tö az ige-szónak veendő *m₃g*- („tumere“)-hez mind *-d* képzős nomen verbale csatlakozik.

A *mell* rokonságához tehát, a kifejtett etymon alapján, még ezeket csatolhatjuk (azokon kívül, melyek a *mély*, *magas*, *maga-m* cikkekben vannak fölhozva):

zürj. *mīl* geschwür, *mīlk* hügel (ujabb *-k* dim. képzővel); — morös „brust“ (*l*: *r* cserével, v. ö. *mély* alatt votj. *mur*) || lappF. *mielle* hügel.

lp. *mähta* „tuber, grumus“ || finn. *mättähä* (e helyett *mäxtäsä*), nom. *mätäs* tuber caespitis in pratis = észl. *mätäs*, gen. *mätta* „rasen, rasenhügelchen“ || cser. *müdö*: m. *vuj* (m. fej) „colliculus, grumus“.

finn. *mäke* (n. *mäki*), e h. *mäge* „berg, hügel“; — *mähkä* „tumor, apostema majus“ (alakra nézve, v. ö. fent 213. l. *tähkä* „spica“).

Van a m. *mell*-nek mélyhangú *mäl* változata is, mely egy régibb *m₃gl₃* tött tükröz, csak hogy ennek gutturalisa, elgyengültével, a hosszú *ä* vocalisba olvadt be: *mäl* „pars

corporis infra pectus“ Kreszn. (róka-mál pellis vulpina sub-ventralis, *hölgy-mál*; *mál-bőr*; továbbá: *sár-máló* „icterus“, másképen „aranybegy, = goldamsel, goldkehle“; *sár-mány* id., azaz *sár-mály*; további dim. végképzéssel: *málingó*: arany *m.* „sárga rigó“ Dtúl, Nyelvőr V, 128., vagy épen *máringó*, *mári*: arany-máringó, olo-mári „sárga aranybegy“ Orség: Ny. VII, 330.

650. **méltó** dignus (*tiszteletre m.* honore dignus, venerabilis; *hozzád méltó* dir angemessen, zu dir passend, sich für dich schickend; adv. *méltán* digne, merito MA.; — *méltóság* dignitas, *méltól*-, *méltóztat*-ni dignari; *méltatlan* indignus, iniquus):

Lásd a *mér*- czikk alatt. — Hogy a *méltó* tőnek ó-ja további ragozás vagy képzés mellett á-vá lesz (*méltán*; Münch. c. *mélták*, Pázm. *méltább*), korántsem bizonyítja, hogy régiben *mélta* nominativus-alak is volt meg, a melyet szótáraink (Kreszn., MNySzót., Ballagi) fölvettek; ez csak azt mutatja, hogy a *méltó*-nak ó-ja olyan természetű és eredetű mint a *bíró*-é (*bírák*, *bíráskodni*), melynek még sem található *búra* nom. alakja. — Úgy látjuk, hogy a latin nyelv fordításával próbálkozó régi magyar literátorok épen csak a *méltó* szót találták elé, mint a „dignus“ alkalmas mását, csak ettől képezték azután a *méltól*-, *méltóz*- (*méltóztat*-) denominativumokat a „dignari“ kifejezésére; ebben helyesebben is jártak el mint az újabbak (SzD.), kik deverbálisfele *méltat*-tőt alkottak s „dignari, dignum censere,, értelemre fogták rá.

651. **mén**, **mön** (*ménni*, *mönni* ire, gehen: *el-m.* abire, *haza-m.* nach hause gehen, *férjhez menni* [ad maritum ire] nubere; opp. *jönni* kommen: *honnan jöttek*, *hová mentek*; praes. 1. **megyek**, Szilágyságban még: **mengyek**, Nyelvőr VI, 474.; *menő* gehend, *menet* és *menetel* gang: *be-m.* introitus); **men-** (*menni*, pr. 3. *menik*: *meg-menik* evadere, davon kommen, sich retten v. gerettet werden: Kat. leg. „az pogánok így *veszének* és keresztyének *megmenének*“): **menedék** effugium (*nincs menedéke non habet effugium* Pázm., *menedék-hely* asylum MA.): *menedékes* sanft ansteigend, nicht steil (*m. hegy collis*, *m. grádics*); **meneked**-ni

evadere, liberari (*ki-m.*, *meg-m.*); **ment-** (*menteni* liberare, excusare, defendere: *ki-m.* eliberare, eripere, *meg-m.* erretten; *magát menteni* vagy *mentegetni* se excusare; *mentő beszéd* apologia, defensio):

vogB.L. *min-* gehen (*ju m.*, *pär m.* zurückgehen, *kven m.* weggehen); *minänt-* id. frequ. | vogK. *men-* gehen (*ele menen amnanel* menj el tölem).

osztIrt. *men-* gehen | osztB. *man-* gehen, weggehen, fortgehen (*manim* vergangen, abgefahren).

votj. *min-* gehen: *minil-* id. frequ. | zürj. *mun-* gehen (*verös saje m. férjhez menni*); — *min-* sich frei machen, sich retten.

lp. *manne-* gehen, fortgehen, reisen (*auten m.* vorwärts g., fortschreiten; *manneje* iter faciens, viator, *mannem* iter) | lpF. *manna-* id.

finn. *mene-* ire, abire, vadere (*mihinkä menet* quorsum is, quo tendis: *menee paljo ruokaa* multum cibi consumitur); *menettä-* gehen lassen, vergehen l., verlieren) || ész. *mine-* gehen (*ära m.* weggehen): *mineta-* gehen machen, g. lassen.

mord. *mäne-* (pr. i. *mäñan*) entlaufen, sich befreien, loskommen; *mänende-* id. frequ. | mordE. *mene-* (*meñs pakšav* elmenekült a mezőre).

cser. *mi-* (pr. i. *miem*) ire aliquo (*na-miem* e h. *nalen-miem* ich bringe wohin, tkp. genommen habend gehe ich) | eserM. *mi-* (pr. i. *miem*) id.

Mélyhangú alak csak azon ugor nyelvekben mutatkozik, melyek külömben is az eredeti magashangúságot nagyrészt elváltoztatták: osztB. *man-* (de Irt. még *men-*), lp. *manne-*, zürj. votj. *min-*, *mun-*. E szerint ugor alak csakis *m₂n-*. — A m. *megy-*, *mengy-* praes.-tővel v. ö. *vol-tól: vagy-* (593. l.). — Hogy a cser. *mi-* (*mi'e-*) elkoptatta az *n-t*, v. ö. cser. *pī* canis = mord. *pinä* (513. l.), cser. *pu-* (pr. i. *puem*) „adni“ = finn *pane-* „ponere, collocare; mittere“.

652. **menül, menyül** (*menülni: ki-m. luxari, eluxari: ki-menült a lába; vállban kimenült kar*); **menít, megnyít** (*meníteni: ki-m. eluxare: ki-menyítette a lábát*):

mord. *mäne-* (pr. i. *mānan*) biegen, umbiegen (Reg.), *mānde-* id. (Ahlq.); *mäntse-* id. frequ.; *mānive-* sich biegen | mordE. *mene-, mende-* biegen; *menere-* sich biegen (*menervi* biegsam).

osztIrt. *mënd-, mēned-, māned-* biegen | osztB. *ment-* biegen, verbiegen, umbiegen; *menla-* sich beugen (*menlīm* gebeugt, umgebogen; *menlatod* biegsam, гибкий); — *menim-* ausreissen (вырвать, исторгать): *kim menmīm* kiszakított, исторгнутый; *menimt-* id.

vogB. *mānit-, L. mānet-, māt-* reissen (szakítani: *kven m.* abreissen, *jāl m.* niederreissen, umr.); *mānimt-* id. | vogK. *manet-* reissen, zerreißen (szakítani, порвать): abreissen, abpflücken (срывать, Márk 2, 23.); *manemt-* zerreißen, ausreissen, вырвать (Máté 5, 29. Márk 14, 63.); *manemtaxt-* entzweigehen, zerreißen (szakadni: M. 9, 17. порваться).

Az oszt. és vog. szókban összetetallokozó „biegen“ és „brechen“ jelentésekre nézve, v. ö. finn *taitta-* „flectere“ és „flectendo frangere“; az utóbbi nyilván csak társult jelentés. — Tekintve hogy a *men-* alapige transitív értelműnek mutatkozik, a *menít-* származékot nem causativum, hanem intensivum (mom. alakú)-nak kell vennünk, vagyis *menül-* és *menít-* olyan ige pár mint *von-tól vonúl-* és *vonít-*.

653. **meny** (acc. *menye-t* nurus; *meny-asszony* sponsa, *Жк. 24:446* braut), **menyecske** neonupta, juvenis mulier; *menyekész-* *menyekêzet, menyekêző, menyegző* nuptiae:

finn. *miniä* nurus, uxor filii | osztD. *minij* (g. *minijä*) schwiegertochter | liv. *miña* id.

lp. *manje* nurus; uxor fratris | lpF. *mannje* soror mariti; — *mañne* nurus.

osztIrt. *meñ, meñeñ* schwiegertochter | osztB. *meñ* id. (сноха, невестка); *meñ-ne* id.

vog. *mǎn* braut (meny-asszony), schwiegertochter, frau des jüngerer bruders | vogK. *mǎn* nurus.

zürj. *moń* schwiegertochter (невестка): *ič-moń* id. (ičet klein, jung) | votj. *men*: *ici-men* braut (ici wenig, klein).

Igen hihető, hogy a *meny*-vel egybetartozik a **menyét** „mustela“ is, tekintve hogy egyéb nyelvekben is egy „meny“-féle szó ez állatnak elnevezésére szolgál: ószláv невестка „nova nupta“ és „mustela“, újgör. νυφίτσα, olasz *dommola*, spany. *comadréja* (l. Miklosich, Lex. palaeosl.); megjegyzendő a *menyét-asszony* is (mustela femella Kreszn., vagy *mönyred-asszony* közönséges menyét Nyelvőr II, 280). Ez egybetartozás föl vételével a *menyét* -t képzős diminutivumnak tekinthető (-k h. -t, v. ö. *nyuszt* 426. l., *sötét* 351. l.), a *menyé*-ben meg a finn *minijä*-nek megfelelő teljesebb végű tö volna főnntartva.

654. **menny** (acc. *mennye-t* coelum: *meny-dörög* tonat, *menydörgés* tonitru MA., *menny-ország* regnum coelorum, himmelreich; *mennyei* coelestis):

mord. *menel*, *menil* himmel | mordE. *mänel'* himmel (*kurgo-m*. gaumen: *kurgo* mund; or. небо „himmel“ és „gaumen“).

A *mennye* tö kettős *nyj*-jével alkalmasan magyarázható *menle*-ből, mely teljesen = mord. *menel* (illetőleg *menele*). Hogy az *i*-képzős adj.-ban (*mennyei*) szintén a teljesebb *mennye* tö maradt (s nem *mennyi* lett), arra bizonyosan egy másik *mennyi*-nek (quantum) megvonta is hatott („praesertim quando et hoc ē vocalem suam, *mennyé*, ut olim diu in usu fuit, jam in *i* mutavit: *mennyi*“ Révai, Ant. §. 155.). Révai meg is jegyezte a szabályos *mennyi* alak eléfordulását, pl. a Bécsi cod.-ben. Ilyen maga a HBeszédbeli *munhi* (*münhi*), illetőleg *münnyi* — minthogy az *ny* különben is a HB.-ben csak *n*-vel van írva, pl. *nugulma*, s a *h* csak consonans-kettőzőnek vehető, v. ö. *zumtühel*).

Révai, Antiqu. §. 155. még egy lapp *muenje* „coelum“ szót is vetett össze a m. *menny*-vel („Lapponum vocabulum *muenje*, aequē coelum significans“). Ebben egy kis tévedés van. Lindahl szótára, a melyből Révai ez adatot merítette, a *muenje* szót így adja: „*muenje* vide *jälakes* [coeli serenitas]; it. adject. *muenjes* talke coelum, serenum, klar väder-

lek“. Itt nyilván a *coelum* és *serenum* közt hibásan álló vessző volt az oka, hogy Révai a *muenje* szónak a „*coelum*“ jelentést tulajdonította. Egyébiránt a lapp *vocalisatio* sajátosságait tekintve, a *muenje*-ben eredetileg mélyhangú szót kell látnunk (*m₃n₃j₃*); s föl is jegyezte Lindahl még a *muonje* alakot (*muonjes peive* dies serenus; ezenkívül megvan a mordvinban (a hol pedig *menel* = menny), t. i. *mani*, mordE. *manev* „hell, heiter; sonnenlicht“.

655. **mer** (*merni* haurire; *vizet merni* wasser schöpfen; *gabonát ki-m. a veremből*); **merejt-, merit** (*meríteni* haurire: *vizet m.* wasser schöpfen; *le-m.* demergere, pl. *rödröt a kútba*; *el-m.* submergere, demergere); **merül** (*merülni* submergi, immergi: *el-m.*, *le-m.*, *alá-m.*; *a korsó meg-merül* impletur hauriendo):

osztIrt. *emerd-*, S. *emregd-* schöpfen | osztB. *amirtij-* *Amért-* schöpfen, черпать; *amirma-* id. mom. (зачерпнуть).

vog. *āmért-* schöpfen; *amerlau-, amerrau-* [sich voll schöpfen, unter wasser kommen] *merülni* (pl. *ām unlen mam vitl ti amerraues* [ülő helyem megmerült vízzel — t. i. a csónakban]) | vogK. *amertalov-* übergossen werden, überschwemmt werden (*kerep amertalves xumpetne* лодка заливалась волнами).

mord. *amela-, amila-* schöpfen; *amelde-* id. mom. | mordE. *amula-* és *amulde-*.

finn. *ammene* (n. *ammen*) haustum, schöpfeimer; *ammenta-* (pr. i. *ammennan*) haurire; — *ammelta-* (pr. i. *-llan*), *ammunta-, ammulta-* id.

A vog. oszt. *amert-*, *emerd-*, illetőleg *amer-*, *emer-* alapige ellenében a m. *mer-* a kezdő *vocalis* hijával van; lásd egy hasonló esetet s annak magyarázatát a *nap*, *napa* czikkben (fent 392. l.). Az eredeti *emer-* (*emere-*) alak tehát olyan két- (ill. három) tagú s *r-* végű ígető, milyenek a magyarban *akar-* (*akaro-*), *takar-*, *gyötör-*, *csavar-*, *kever-* stb., vagy a vogulban *täner-* nyomni, *nosert-* folyótni, *kaper-t* bajlódni. Egyébiránt az oszt. *amirt-*, vog. *amert-*-et eredetileg magashangúnak kell vennünk (az osztIrt. *emerd-* szerint): e h. *āmért-*. — A déli-ugor ágban a mord. *amela-amelde-* még szintén nyomát adja egy hajdani magashangú

ämele- alaknak = ész. *emere-*; a finn *ammenda-*, *ammelda-*, sőt *ammulda-* e tekintetben úgy áll mint f. *talve* a m. *tél*, cser. mordE. *tele* ellenében. Egyébként a finn *ammen-* tőt, mely világosan a mord. *amel'*-val egybetartozó, legközelebb *ammel-* h. valónak kell vennünk (v. ö. *haivale*, *haivare* és *haivane* „coma rarior”; *pinta* és *pilta* „superficies”); az *ammene* (nom. -en) „haustum” névszót képzővesztett nomen verbale-nak tekintjük.

656. **mer** (*merni* audere: *a ki mer* [v. *mér*], az nyer; *nem meri megtenni* er wagt es nicht zu tun); *merész* audax MA. (*mérész* SzD.):

mord. *märge-* sagen, befehlen | mordE. *mere-* (pr. i. *mer'an*) sagen (befeehlen, erlauben, versprechen): *mer'me* befehl, zusage, erlaubniss.

vog. *mäert-* dringend verlangen, fordern (*anomnel maerti* er verlangt von mir; synon. *vou-* „rufen, bitten, verlangen”) || oszt. *mairt-* nach etwas streben (домогаться чего: *molti m.* „etwas m.”; *jurna m.* выморгать, erzwingen, tkp. „mit gewalt m.”).

Hogy itt az „audere“-t jelentő *mer-* igét a mord. *märge-*, *mere-* „dicere“-vel fogtuk össze, azt úgy kell érteni, hogy a „valami tevéssé váló maga-elhatározás v. elszánás”, melyet a *mer-* „audere” kifejez (a mihez természetesen még hozzá-társúl a „saját erőnek öntudata” = „bátorság” fogalma), alkalmas jelelést talál a „gondolat, akarat, határozat” megvoltára, mutató praegnans „dicere” igében. Meg kell jegyezni, hogy *mer-* egyenesen nem a „bátorságra”, azaz bizonyos lelki „állapotra” vonatkozik, hanem mindig bizonyos külső tevéssé, egyes föladatra irányuló akaratot jelent. Ilyen nyilatkozat pedig, a milyen „dico, me hoc facturum”, nem csak azt érteti meg másokkal, hogy „én el vagyok szánva ezt tenni”, hanem könnyen hozzá érthető ez is: „hiszen érzem magamban a hozzá való erőt”. Magyarázatunk szerint tehát ilyen mondat „*nem meri megtenni*” eredetileg ezt tette: „*nem mondja* [nem ígéri] másoknak (vagy akár: *nem mondja* magában), hogy megteszi” = „nincs elhatározva, hogy megteszi v. megtegye”. A vog. oszt. *maert-* ben megvan a „hangadás“-féle „fordern” jelentés mellett egyenesen a „kívánás, akarat” jelentés is, mely az „elhatározással” szorosan egybetartozik.

A m. *mer-* csak annyiban sajátos, hogy benne az „elhatározással“ járó lelki állapot (bátorság) képzelete lép jobban előtérbe.

A vog. oszt. *māert-*, *mairt-*-tól a *t-t* mint intensív értékű képzőt választva el, a fönmaradó *māer-*, *mair-* = mord. *märke-*, *mere-*, m. *mer-* (*mér-*). Összevetve az osztB. *pairt-*-nak osztS. *pēvert*, *pōgert* teljesebb mellékalakjait (l. *fűrész* alatt, 556. l.), ennek a *mair-*, *māer-*-nak megfelelő ugor alakúl vehető föl: *mšgr-*, a melyből átvetéssel a mord. *märke-* e h. *māgre-*; a m. *mer-* helyett még eléforduló *mér-*- azaz *mér-* (*mérész*) megelőző **meher-* v. *mejer-*-ből fejthető meg; v. ö. *sér-* = f. *särke-*, ug. *sšgr-*, *tšgr-* (fent 234. l.)

657. **mér** (*mérni* metiri, *mensurare*, *ponderare* — *mes-*sen, *wägen*: *röffel mérni*, *zsákkal m.*; *bort m.*, *bort ki-m.* *wein schänken*; *mérő* *messer*, *vermesser*; **mérték** *mensura*, *maß*, *wage*: *m.-serpenyő* *lanx*, *MA.*, *m.-nyelve* *momentum staterae* Káldi); *mérsékel-ni* *mensurare* *MA.*, *temperare* *Fal.* (*mírsekél-ni* *längere zeit messen* NKúnság: *Nyelvőr* III, 281.):

Ethn. 8:26

vogL. *mārt-*, *mārtel-* (*mārtel-*) *messen*: *mārt* *maß*; *mārts* (*mārtēs*) [*gemessenes*, *maß*: *māt mārts* *welches maß*, *wie viel*; *mārtsel* *dem maß nach*, *gleich viel*, *pl. geben*; *mārtsetl listä* *er schoß wohlgemessen* = *traf es*]; *mārtsiñ* (*das maß von etwas habend*) *entsprechend* | vogK. *mort-* *messen*; *mortes* *maß* (*мѣра*).

osztB. *mort* [*maß*]: *mortna* [*mit maß*], *passend*, *zur rechten zeit* (*въ нопы*); *mortñ* *das maß habend*, *gemessen* (*an-m.* *ungleich*); *mortal-* *messen*, *ausmessen*, *anmessen* (*n. act. mortalipsa*) | osztIrt. *mardad-* *messen*.

zürj. *murtal-* *messen*, *ausmessen*; *murtös* *maß* (*мѣра*) | votj. *mertal-* *messen*, *wägen*; *mertet* *maß*.

Nagyon is egyezőnek látszik a m. *mér-ni* igével a szláv *měri-ti* „messen“ — s nem csuda hogy Miklosich föl is sorolta a m. nyelv „szláv elemei“ közt. Amde a *mér-*-nek állított szláv-sága, bármennyire szemetszűrő, mégis bajosan elhíhető. Szláv szót ugyan eleget vett a magyar kölcsön, de nem úgy mint pl. a cseremisiz török (csuvas) szokat — a melyek közt vagy kilenczven ige is találkozik. A magyar

külömben csak névszókat vett a szlávsaágtól (vagy ötszáat), de ígét legfelebb egyet, meg ezt is csak honosító képzővel (<ál): *csinál-* = *čini-ti* „ordinare, facere“. Pedig a mér- mint egyszerű képzőtelen ígétő jött volna át. S egyszerűbbé vált volna a magyarban mint magában a szlávban, hol *mēri-* tkp. denominativum a *mēra-* „mensura“ névszótól, melyet az indogermán etymologia a szkr. *mā-* alapigéhez köt (Curtius, Gr. Et. ⁴, 328. l.). Meg azután ott van az ugarságban, még pedig épen az északi-ugor ágban, szintén *r-es* „mérni“ ige, t. i. *mor-t-*, *mur-t-*, *mer-t-* (v. ö. *mért-* a *mérték*-ben). Tehát a vog.-osztják és zürj.-votják is ezt a szlávsaágtól kapták? Hagyján, ha ezt az ígét a déli-ugor ágban találónók, hol némely igen föltűnő szláv v. letto-szláv kölcsönvételek akadnak (finn *tyttöre* leány = mordE. *tejtter*, *tejtter*, mordM. *stir* = cser. *ūdūr*, *idir* | f. *utare* tőgy = mord. *odar* = cser. *vadar* | finn *silta* híd-ról l. fent 98. l.), s ezek sem egyenesen átültetett ígék. Közös ugor szláv kölcsönszó csak egy van: *sada* „centum“ (f. *sata*, magyar száz stb.) = szláv *sotū*.

Mind ennél fogva a m. mér- és szláv *mēri-ti* ígék föltűnő egyezését csak történetes találkozásnak tartjuk, a milyen pl. magy. *mar-*, *mor-* és lat. *mordere*, *szikkad-* és *sicare*. — Másfépen van dolga a m. *mércze* „modius“ szónak, mely = szláv *mērica*, azaz *mēra*-nak szláv képzős származéka. Szintígy megint a magy. *mérték* került át a horvát-szlovén nyelvbe (*mertuk*, *mertik*: Miklosich, Slav. elemente 41. l.).

A vog.-oszt. *mort-*, zürj. *murt-*, votj. *mert-* ige mom. vagy intensív *-t* képzős származék *mor-*, *mur-*, *mer-* alap-ígétől, mely jóformán mélyhangú volt (votj. *mer-* e h. *mör-*, *mor-*), de a m. mér- szerint eredetileg hosszú vocalissal bírt: *m_{oo}r-*. Okunk van hinni, hogy a m. mér- (*mére-*), csak miután vocalisa a maga módja szerint *é-vé* vált, áttért a magas hangba (v. ö. *nyíro-* és *nyíre-*). Mert ugyancsak mélyhangú **méro-* ígéhez foghatunk hozzá egy külömben bajosan rokonítható mélyhangú szót: *méltó* „dignus“. Ez igen könnyen magyarázható „mérni“ alapige származékának, mert jelentése (vmire *méltó*, vkihez *méltó*) tkp. „angemessen, entsprechend, wozu passend“ (v. ö. vog. *mar_{tsi}n*, oszt. *mort_{in}*), mintegy „hozá mérhető“. Alakra nézve *méltó* nom. verbale *mélt-* (*mélto-*), s továbbá *mél-* (*mélo-*) ígétől, s ez utóbbit vesszük a mér- (*mére-* — *méro-*) változatának; egészen tehát olyan mint *féltó-* (*félt-* és *fél-től*).

Vajjon ide való-e a finn *määrä*, mely „megszabott mennyiséget, határt, mértéket“ jelent? Az ige *määrä-*

(**mārädä-*) „determinare, constituere“ csak denominativum *mārä*-től, a megfelelő lapp szók *mere*, *märre* és *merete*-, *mārede*- a finnből kerültek. Nem lehetetlen, hogy itt ugyan-csak a szláv *mēra* „maß“-nak a mása a finn *mārä* névszó; de egészen bizonyosnak még ezt sem tarthatjuk. Számba jöhet ugyanis még a vogB. *mārä*, *marä*, *marä* „ziel“ (m. *paytuñ* ziel schießen), vogK. *mare* „tempus“ (xoče *mare* longum tempus, *tä marat* ez időben, most; v. ö. a török-ségben *çak* „bizonyos quantitas“ és „tempus“) | osztB. *mar*: *tılış-mar* zeit eines monats, *i-mar* egyszer (egy-idő).

658. **mered** (*meredni* subrigi, erigi, extendi MA.: *föl-m.*, *ki-m.*; *kimered a szeme*; *meredt nyak* tetanus MA.); **meredek** *praeceps*, *praeruptus* (m. *hely* MA., m. *hegyoldal*); **mereszt-** (*mereszteni* subrigere, erigere: *föl-m.*; *szemeit m. große augen machen*); — **mereved-** (*merevedni* erstarren, *obrigescere*: *meg-m.*; *merevedett* tetanicus, *nyaknak mere-redése* tetanus MA.), **mereven** *rigens*, *rigidus* (m. *kézzel Fal.*); **merő**: m. *nyakú* tetanicus, m. *lábú* *solidipes*, *merő mind totus* MA. (v. ö. *merévén* ex toto, per totum Kreszn., *mind*, *mindnyája* Dtúl: Tájsz., pl. *merévén elveszett* = *mind elveszett*; *merévin* „mind“ és *meres-merévin* Répcze-m.: Nyelvör II, 56o.), *merő hazugság* die reine lüge, ganz und gar lüge, m. *holt* mausetot, m. *kő* saxum (Db. cod. 445.):

vog. *mär-*: *märm* (*märem*) eng, gedrängt (тѣсно); *märl-*: *anom märlitä* er beschränkt (bedrängt, тѣснитъ) mich; *märlal-* andrücken, bedrücken (прижимать) | vogL. *märmt-* verdrängen | vogK. *marem* eng.

zürj. *nür-* andrücken, aufdrücken (P.); *neröd*, *nöröd* fesseln.

Először tekintetre igen különváló az itt összefoglalt m. szócsoporthoz némely jelentése. Különösen *merő* (m. *mind*, m. *hazugság*) — *meredek hegy* — *kimered a szeme* egészen más-másféle *merést* látszanak jelenteni. Mégis ott van, mint az egybetartozást mutató, a *merő* v. *merevedett* v. *meredt nyak* „tetanus“. Itt is úgy van mint más „bokros“ jelentésű szóknál, hogy egy alapértelemnek többféle momentumai a külön szókban előnyomúlnak s külön fejlődnek. A *mered*-ige jelent „bizonyos belső erőből folyó nyomulást, tolu-

lást" — különösen fölfelé („subrigi, erigi"); — innen különösen az esetleges irány kiemelkedésével „fölfelé, még pedig egyenesen, erősen fölfelé állás" („praeceps"); — meg a nyomulás erős voltaához könnyen fűződik az illető testnek „hajlítatlan, mozdíthatatlan" voltának képzelete („starr, steif") — s ez értelem kissé általánosodva = „fest, zusammenhaltend, gänzlich" (merő mind, m. hazugság — v. ö. „steif und fest").

Kiindulhattunk a „nyomulás" alapjelentéséből, s ezt nyilván már az egyszerű *mer-* alapigének kell tulajdonítanunk. Ugyanezt teszi pedig, csak áthatólag, a vog. *mär-* „drängen" (mom. *märmt-*). Azt kell tehát fölvennünk, hogy a magy. *mer-*ben a „*premere*" jelentés benhatólag van használva („druck üben, dringen") vagy e töben még reflectív *v-* képző lappang (úgy mint *tör-* „frangitur"-ban); mindenesetre *mered-* a vog. *mär-* ellenében egészen olyan mint *dagad-* és *dug-* (fent 261. l.). — A zürj. *nür-*, *ner-* (*m: n*-cserével) meg szorosabban „*ligare*"-t teszen a *neröd-* nom. verbaléban: v. ö. zürj. *dom-* e h. *dolm-* „*ligare*" = lp. *tuolmo-*, m. *töm-* és *tom-*, fent 231. l.

Még a finnben is találunk *ngr-* („*premere* v. *premi*, *deprimi*") igét, a mit szintén *m: n*-cseré alapján ide vonhatunk: *nyrehe* „niedergeschlagenheit" (olla *nyreissään* niedergeschlagen sein. Lönnr.), *nyreä* „niedergeschlagen" Lönnr.; intensív *-k* képzős tö meg szolgál alapúl ebben: *nyrkky* = „nyrehe" (olla *nyrkylään*) s ebben: *nyrkki* „pugnus, faust (manus compressa)", v. ö. a lat. *pugnus*-nak hasonló magyarázatát, Curtius, Gr. Et.⁴, 287. „Da faust die fest geschlossene hand ist, so liegt es nahe πικνός für verwandt zu halten".

messe Ethnogr. 1893. 254.

659. **meszsze** procul, longe (*m. való* longinquus; *m. menni* weit gehen; *m. földre* ad ultimas terras MA.; comp. *meszszebb*: *m. esik* ulterius distat; *meszszeség* longinquitas, weite ferne); **meszszi** id., *meszszi*re id.; **meszszól**, *meszsziről*, *meszszünnen* a longinquo:

lp. *meće* remotus (*m. sítah* pagi remotiores; *m. kerde* vestis exterior, pallium; *meće*b remotior, exterior): *mećen* procul, pone, a tergo, *mečelen* pone (*mu m.* pone me), *mečos* weit weg (*m. vuolgi* procul abiit); *mečane-* longius recedere, *mečete-* remove.

Maga a *messze*, megmaradt vég *e*-vel, nem névszóto (noha van *m. földre*), hanem határozó, még pedig egyszerűsmind loc. és latív-féle (azaz *messzen* és *messzé* = *messzi* h. való), vagy talán csak latív-féle, a mennyiben ilyennek a *m. való*-ban is lehet fölfogni (v. ö. *oda való*, *ide való*). — Igen hihető, hogy a kettős *szsz*-vel való *messzse*, úgy mint *összse* (*össze*) régibben *meszve* (illetőleg *meszvé*) volt, s ez megint *meszelé*-ből vált (v. ö. *viszsa* és *viszlá*, fent 588. l.); vagyis, hogy a *meszsz* (*meszszs*) tö eredetibb *meszl* (*meszelé*)-ből való = lp. *mecele* ebben: *mece*len). Igaz, hogy e mellett mint abl.-féle határozó nem *meszszől*, hanem *meszöl* (**mesze*vel, *meszelel*) kellene; de meg kell engedni, hogy a *meszszől* a gyakrabban használt *meszszé* (*meszsi*) után csak újabban is nyerhette kettős sziszegőjét.

Tekintve hogy a „távol való hely” épen úgy „elő” mint „utó, hát, mög” jelentésű szóval jelölhető (lásd *távol* alatt 191. l.), s hogy a lp. *mece* csakugyan „mög”-öt is jelent (*mece*len, *mece*len, *mece*ne-), ide vonható még (a m. *mesze*. lp. *mece* tö-hez): zürj. *miš* (t. tö *mišk*, zürjP. *mišk*) „rücken, buckel”, *mišku* id.; v. ö. *miš* ebben: *mištön*, *mišt* „nach” (*kuim lun mišt nach drei tagen* Máté 27, 63.; *kilmīštön*, *kilmīšt* [e h. *kilm-mištön*] gehört habend, tkp. „nach dem hören”).

660. **mēt** (*metni* secare, scindere Rég.; pl. Münch. cod. *Yk. 24: 447* *elmetöttö* abscidit); **metsz** (*metszeni* id.: *el-m.* abscindere, resecare, amputare), **metél** (*metélni* id., frequ.: *ágakat m.*, *húst m.*, *metélt tézta*).

Megjegyezzük, hogy a mai *metsz*- helyett régibben divatos egyszerű *met*- ige még mai nap fönn van a *metsz*-tő mellett használt imperativusban, pl. *messen* e h. *metjen* (úgy mint *vet-től vessen*); Baranyában még él *metet* (szőlő-metetkor) = metszés. A *metsz*-tő eredetileg frequ. képzés (v. ö. *játsz*- és *ját*-: *játék*).

Ugor rokonságára a *muszol*-, *muszkol*- ige fejtegetése vitt rá (lásd e cikket). E szerint *met*- (*mete*-) = ug. *m₃tk₃*-, mely megint ug. *m₃tk*- „frangere, tundere (caedere, secare)” ígének magashangú mása. Ennek tovább fejlődött alakja *m₃sk*- ellenében egy szintén *s*-es *m₃sk*- is vehető föl, s akár ehhez is számítható a *musz*- mellett fölhozott zürj. *mas-t*-. Egyéb nyomai a magash. *m₃tk*-, *m₃sk*- alakoknak:

finn. *mätkää*- hinschlagen, hinschmeißen Lönrr. (v. ö. *vágni*, pl. *földhöz v.*); — *mättä*- id. (m. *maahan* földhöz

vágni) | lp. *mace-*: *maceste-* confringere (pl. baculum); *maco-* id.; *máčatak* foramen glaciei (studio facta) | zürj. *nač'ki-* schlachten, tödten (m: n- cserével).

mez Nr. XXI. 337.

661. **mezejtelen**, *meztelen* nudus (*meztelen* id.; *meztéláb*, nudipes, barfuß, *meztéláb* id.):

vog. *mäs-* anziehen, induere (ölteni); *mäst-* ankleiden (anziehen lassen); *mäskät-* sich ankleiden, одѣваться | vogL. *mäs-* anziehen (*mäs'nä kär* kleid); *mäst-* anziehen, ankleiden | vogK. *maš-* induere (*mašne* kleidung); *mašt-* kleiden, bekleiden (одѣвать); *maškat-*, *maškatil-* sich kleiden.

A teljes alakú *mezej-telen*-ből kiválik *mezej* „ruha (indumentum)“. Ez pedig a vog. *mäs-* ige szerint nomen verbale *mez-* „induere“ igétől, tehát tkp. „öltő, indumentum“.

„Ruha, indumentum“-nak fölfogja némely nyelv a „szín, color“-t is, mint pl. a cseremis, melyben *čia* „color, pigmentum“ nyilván a *či-* (pr. i. *čiem*) „induere“ igétől való. (cserM. *čijalt-* „induere aliquem“ és „colorare, ornare“). A szín tehát a test ruhájának van véve; v. ö. hogy a finnben *karva* „szőr“, azaz bizonyos természetes „ruha“, color-t is jelent.

Ez észjárás alapján ide, a „ruhát“ jelentő m. *mezej*-hez, vonható még: zürj. *mič'* „farbe, schönheit“, adj. p. *mič'a* „schön, hübsch, angenehm (külső színről)*, *miš*: *mištöm* „unschön“ (*miš-telen*); *mič'ed-*, P. *mič'et-* „färben, verzeren, schmücken“. A *mič'*, *miš* névszót kopott végű nom. verbalnak tartjuk; jóformán *misi*, *mis'j* h. való, azaz = m. *mezej*. E mellett a *mis-*, *mič-*, vog. *mäs-*, m. *mez-* „induere“ ige régibb *mosk-*-ből válhatott (v. ö. *keske* = m. *köz-*) s ilyen alakhoz csakugyan még közelebb áll a rokon értelmű lapp *mosk-* „tegere“ ezekben:

lpF. *mossko* „dunkel, dunkelheit“ (*ija-m.* dunkel der nacht; v. ö. a *sötét* magyarázatát, 351. l.); *moskote-* „zudecken, zumachen, umnebeln“, *mossko-* „sich umnebeln“ | lpS. *moskos clausus*, *occlusus*, *moskote-* „occludere, praecludere“. Mert hiszen „claudere“ ugyan olyan rokona a „tegere“ jelentésnek, mint „aperire“ a „nudare“-nak; v. ö. a *foszl-* cikket, 537. l.

Nr. 24. 447

662. **mi** [me] (acc. *mi-t*, pron. interrog., relat. „quid, quod“, *mikor* quando, *mire* ad quid, quare, *miért* quare,

quamobrem; *miképpen* quemadmodum, quomodo; *vala-mi*, *né-mi* aliquid; — **millyen** qualis; **melly** (acc. *mellye-t*) quis v. qui, quae, quod; *mellyik* welcher einzelne von mehreren, von beiden; — **mekkora** quantus, **mennyi** quantus, quantum (v. ö. *akkora*, *annyi* tantus, tantum); — **mez**: *mez-iránt* in welcher richtung, pl. *mez-iránt fog útni* Arany, N. Czig. III., *mez-iránt van a falu* wozu liegt das dorf; *mezön*, *mezèn*: worauf, an welcher stelle, auf welcher strecke: *mezen kell e tón keresztül menni* Nyelvör I, 198. *mezön akar*, *arra möhet* Orm.: Ny. II, 48.:

finn. *mi* (nom. *mi-kä*, g. *min-kä*, part. *mitä*) was, wer, was für ein (*mitä sanot* quid dicis, *minä päivänä* quo die, *mikä mies* quis, qualis vir; *mikä...mikä*: alius...alius, aliud...aliud, pl. *mikä itkee mikä nauraa* alius plorat alius ridet): *mihin* wohin, *missä* wo, *miksi* wozu, *miten* wie, etc. || *észt. mis* (*mi-s*) was, welcher: *mil ajal* zu welcher zeit; *mida* (= f. *mitä*); *miks* (= f. *miksi*).

mord. *mezä*, *mez* was (g. *mezen*, abl. *mezdä*): *mezara* wie viel, *mennyi* | mordE. *meze*, *meje* *mi* (g. *mezeń*, abl. *mezde*, *mejde*: *mežaro* *mennyi*; *meks* wozu, warum.

eser. *mo* quid; *mogañe* qualis; *munara*, *meñare*, *moñar* quantum, quot | eserM. *ma* quid (*mada* id. Castr.); *magaña* qualis; *mañer*, *mazar* quantum, quot.

zürj. *mij*, Ud. *muj* quid: *mijla* warum, wozu || votj. *ma*, *mar* was, welches (*malı* warum, *maş* id.): *makem* *markem* wie viel.

vog. *mänä* was, welcher (*mänä url* quomodo, *mänä vojpi* qualis, *miféle*; *m. kurip*, *m. veşpi* welcher gestalt, *mi alakú*; *mänä-kem* *mennyi*; *mänä saun pätsen* *mi bajba estél*); *mänär*, *mänr* was; *mät*, *mätä* etwas, irgendein (*valami*, *valamely*: *mätä sis*, *mät sis* *valami* *ideig*, *egy ideig*; *ak-mät kum* irgendein mann, *egy-valamely* *ember*; *ne-mät* *semmi*); *mätär*, *mätr* id. (*ne-mätär* *semmi*) | vogK. *ne* was, welcher (*ne aßen oli* *mi dolgod* *van Máté* 8, 29.; *ne-vojpi* qualis, *kakiñ*); *nar* was (*nar mos* *miért*, *ale-nar* *valami*, *ati-nar* *semmi*); *mat* irgend welcher (*mat-sir* *amelel* *valami* *módon* *Máté* 26, 4.; *aku-mat* *ne egy-valamely* *nö* *Márk* 5, 25.);

mater etwas, etwelcher (*aku mater* irgend wer, irgend einer, *нѣкто* Máté 19, 16.; *mater van* siehst du etwas, *видишь ли* что Márk 8, 23.)

osztIrt. *met*, *metta* was, welcher (*mettat*, *medat* irgend etwas, *medagem* wie viel), *medoj* was (*medoj peda* weshalb, *medivet* id.); *met-sir*, S. *mugusir* wie beschaffen; S. *muguli* was | osztB. *met* wie, *какъ* (*met veî tajtot* ut potentiam habens Máté 7, 29.); — *mada* (n. plur. *madet*) welcher (a ki, a mely: relat.); *muj* was (*muj-kem* quantum, *muj-sir* qualis); — Obd. *mala*, *mola* was, *что* (*molaja* wonach, warum, почему).

lp. *mi* (g. *man*, acc. *mab*) quid: *maggar* qualis | lpF. *mi* (g. *man*, n. plur. *mak*) was: *maggar* qualis.

Eredetileg magashanguaknak veendők a *mi*, *me* kérdő névmásnak a hangzóval való alakjai: lp. *ma-n* (nom. *mi*), osztB. *ma* (*mada* = Irt. *met*), vogK. *ma* (*mat*, *mater* = vogB. *mät*, *mälär*), votj. *ma* (*mar*). Csak a cser. *mo*, *ma-t* nem lehet egyszerűen magashangú *me* helyett valónak tartani, minthogy a cser. nyelv az eredeti mély- és magashangúságot meglehetősen jól megőrizte (pl. a *ki*, *ke* névmás is: *kö*, *kü*, fent 28. l.). Szintígy különös az osztjákban *met*, *mada* ellenében az osztS. *mugu* (*mugusir*, *muguli*), B. *muj* (*mujsir*, *mujkem*). Ezek jóformán egy mélyhangú *m*, tőnek nyomai, mely a magashangú (*mi*, *me*) mellett úgy áll, mint a *ki*, *ke* kérdő névmástó mellett *ko*, *ku* (= m. *ho*, fent 100. l.). — A vogK. *ne*, *nar* úgy tűnik föl, mintha a kérdő névmásnak jellemző kezdőhangzója *m* átváltozott volna *n*-vé, s így a *ne* már most a török *ne* másának látszik. De csak azt kell tekinteni, hogy vogK. *ne-vojpi* = vogB. *mänä-vojpi*, s világossá lesz, hogy a *ne*, *nar* csak a vogB. *mänä*, *mänär*-nek elül kopott másai, melyekben az alaphangzó *m* egészen elesett (úgy mint mordE. *žardo* és *mezardo* „mikor“ = mordM. *mezarda*).

Némely ugor nyelv már nem is él az egyszerű *mi*, *me* tövel, hanem csak továbbképzett tövel: mord. *me-zä*, vog. *mä-nä*, *mä-t* (e h. *mä-dä*) = oszt. *met*, *meda*, *mada*. A magyarban ilyen, különös jelentéskülönbség nélkül a *mi* mellett való képzett tö: *mez* (*me-ze*), nyilván olyan mint az *o*, *e* (*to*, *te*) mutató alaptók mellett a közönséges használatú *az*, *ez*; megjegyezzük, hogy a *mekkora*, *mennyi* összetett szókban is *mez-t* kell előszónak tartanunk (*mez-kora*, *mez-nyi*). S alkalmasint a *millyen*, *mellye*-nek kettős *ll*-jéhez

is hozzájárult a *mez*-(*miz*)-nek *z*-je, illetőleg annak megelőzője *d*, melyet a vog. oszt. *mädä*-ben találunk. Egyébiránt *mädä*-vel egyezőnek tartjuk még a zürj. *mij*-t meg a votj. *mar*-t is: t. i. a zürj.-votj. hangalak sajátosságához képest lett *mädä*-ből *mälä*, s ebből van zürj. *mij* e h. *mäl*, meg *l*: *r*-cserével votj. *mar* (v. ö. *mély* alatt votj. *mur*).

663. *mi*, *mi*, *mü* (és *mük* „nos“: acc. *minket*; n. poss. *miénk* „noster“); — *én* „ego“: acc. *éngem*, *éngemet*, Szék. *ingöm*; n. poss. *enyém* „meus“):

finn. *minä* (nom.) és *minu* (a többi casusokbeli tö) *„ego“*; rövidítve *mä* és *mu* (pl. *mulle* e h. *minulle* mihi); — *me*, *myö* (nom.) és *meitä* (gen. acc. *meidän*, *meidät*-beli tö), *mei* (a többi casusokbeli tö) „nos“ || észt. *mina* és *minu* (rövidítve: *ma*, *mu*) „ego“; — *meie* (nom.) és *mei* „nos“.

eser. *meñ*, *miñ*, *möñ* ego; — *me* nos | eserM. *miñ* — *mä*.

mord. *mon* (nom.) és *moñ* (abl. *moñden*) ego; — *min* (nom.) és *miñ* (carit. *miñftimink*) nos | mordE. *mon* és *moñ* (abl. *moñden*) ego; — *min* és *miñ* (abl. *miñdenek*) nos.

lp. *mon* (nom.) és *muñ* (dat. *munji*), *mu* (loc. *musne*) „ego“; — *mije* (acc. *mijeb*, dat. *miji*, *mijit*) „nos“ | lpF. *mon* és *muñ* (dat. *munji*), *mu* (loc. *must*) ego; — *mi*, *mije* dat. *miggidi*) nos.

zürj. *me* (acc. *menö*) ego; — *mi*, P. *mie* (acc. *mijanös*) nos || votj. *mon* (acc. *monä*) és *mın* (pl. elativus: *moneštım*, *mıneštım*) ego; — *mi* (acc. *miłemiz*, *miłemez*) nos.

oszt. *ma* (acc. *mant*, dat. *menem*) ego; — *meñ* (acc. *meñat*, dat. *meñeva*) nos | osztB. *ma* ego; — *muñ* nos.

vogB. *äm* (acc. *anom*, dat. *anomn*, abl. *anomnel*) ego; — *am* *„K. XXI.“* *man* (acc. *mānau*, dat. *mānaun*, abl. *mānaunl*) nos | vogK. *333.* *am* (acc. *anem*, dat. *amnane*, abl. *amnanel*) ego; — *man* (acc. *manov*, dat. *manane*, abl. *mananel*) nos.

Lásd a *te*, *tí* cikket (207. sz.), melyben az 1. 2. szem. névmástökök, meg a többes-számi tökök alakulását fejtegettük. Itt még csak azt kell kiemelnünk, hogy az egyes-sz. *én* (*éngem*, *enyém*) a magyarban elvesztette kezdő *m*-jét (**mén* *„K. 25:19“* v. *mén*: *méngem*, *ményém*): fent 194. l. Más a vog. *äm*, *am*,

mely nyilván egy nyomatékosító előszóval *ä-, a-* kapcsolódott össze; a szintén *m* után *n*-vel képzett *tő* (*m-n*) kivehető még a vogK.-ban; pl. ablat. *amnanel* (*a-mna-nel*) = vogB. *anomnel*, az *m-n* átvetésével (*a-nom-nel*). — A többeszámú teljesebb alakú *mie, tie*, illetőleg *mije, tije* tők (ezekben: *miénk v. mijénk; tiétek, tijétek*) jóformán a votj. *mile, tile*-nek másai (acc. *mile-mez, tile-dez*), s így = finn. *meidä, teidä* (gen. *meidän*, acc. *meidät*).

664. **mind, mend** omnis, omne, omnes, omnia (*nem mind szent, a ki... nicht jeder ist ein heiliger, der...; nem mind arany es ist nicht alles gold; mind ott voltunk wir waren alle dort; mind az alles das*); ganz (*mind régig ganz bis zu ende, m. addig eo usque, ganz bis dahin*); **minden, menden** omnis, omne (*m. ember jeder mensch, m. módon auf jede weise; tudok mindent ich weiß alles, mindenre kész zu allem bereit, mindenkor jederzeit, immer, minden-féle allerlei*), **mindenik** jeder einzeln (*mindenikünk quilibet nostrum*).

MNySzótára a *mind, mend*-et fölvelt régibb *mined, mened* alakból magyarázza, melyben *min, men* „sem több sem kevesebb, mint *mennyi*, mely a régieknél rendszerént egy *n*-vel áll (pl. Münch. c. *mene*, Pesti G. *meni*, másutt *mine, mini*)“ — azaz *mind* tkp. *mennyid*, vagyis „*valamennyi*“. Amde nem szabad elfelednünk, hogy a régi nyelvemlékek írásmódja sok tekintetben tökéletlen, s hogy tehát nagyon bajos ily írásbeli különbségre szófejtést építeni. Ha még mai napig kivétel nélkül kettős *nn*-vel ejtik a *mennyi*-t, annyival bizonyosabban ejtették azt így régibben, bár nem jelölték is pontosan ez ilyen ejtést. A *mennyi*-nek utórésze *-nyi* (*nyie*) a teljes *nyája*-ból rövidült (fent 402. l.), s leg-rövidebbé vált a *hány* (*hánya*)-ban, a melytől pedig *-d* képzővel mégsem lett *hányd*, hanem *hányad*. Nem hihetjük tehát, hogy a kettős *nn*-vel való *mennyi*+*d* már oly régi időben (*mend* a HB.-ben) *mend* v. *mind*-vé válhatott volna. De még a *mind*-nek „*omnis, omne*“ értelme sem hozható ki alkalmasan a fölvelt *mennyid*ből; ez ugyanis alakja szerint volna „*der wievielste*“, mert a „*vala-mennyi*“-ben nagyon lényeges a *vala* előrész is.

A *mind* nem is olyan collective összefoglaló mint a *vala-mennyi*, hanem még nagyon határozottan a valamely sokaságban foglalt „*egyeseke*“ is hozza képzeletünkbe.

Legalább nagyrészen „jeder“ értelme van, mely azután könnyen a „cuncti, universus, totus“-félélévé válhatott. A „jeder“ kifejezésére a magyar nyelv különben az ismételt határozatlan névmással él: *ki-ki* „quisque, quilibet (MA.)“, pl. *ki-ki* a maga részét kapta meg; *kinék-kinék tíz forintot* adtak stb. Az ismételt határozatlan névmás rövidítésképpen egy akármilyen hosszú sor egyeseket jelöl, pl. ha négyen vannak a *ki-ki* csak rövidítése ennek: *ki-ki-ki-ki*. Már pedig a mint a határozatlannak használt *ki*, ismételve, fejezhette ki a „jeder“-t, úgy kifejezhette bizony a *mi* (*me*) névmás is, ismételve: *mi-mi* (*me-me*), s ezt tartjuk a *mind*, *mend* alaprészének (*mind* = ered. *mimid*), mely a -d képző által a sorszámnevek alakját nyerte. Fölfogásunk szerint tehát a *mind* = *mi-mi-d* tkp. ezt teszi „der jederste“ (sit venia verbo), azaz „der an jeder beliebigen stelle der ganzen reihe (v. menge) befindliche“ — a *mi* természetesen fölér az „alle“ fogalommal is. A *minden*-nek további *n* képzőre nézve összevethető, hogy az észben az -nd képzős sorszámnevek rendesen még -ma végképzővel toldatnak meg, pl. *neljas*, gen. *neljandama* (a finnben *neljäs*, gen. *neljän-*nen, ill. *neljänten*, töje: *neljante* e h. *neljände*). — Hogy a *mind*, *minden* magyarázatát helyesen a „jeder“ értelembre alapítottuk, mutatja az is, hogy e szó az egyedítő -ik képzőt is vehette föl, (*mindenik*), mely rendszerint épen a sorszámnevekhez járúl (*második*, *harmadik* stb.).

665. **mocsok** (acc. *mocsko-t* macula, sordes, squalor, *Mr. 29: 207*
labes: *fül-m.* sordes aurium, *pipa-m.* sutter in der pfeife;
adj. *mocskos* schmutzig, unflätig; *mocskol-ni* sordidare,
foedare):

finn. *musta niger*; — *museva* dunkel, schwärzlich
(Lönnr.) | ész. *must* (g. *musta*) schwarz | liv. *musta* schwarz;
schmutz, schmutzig.

lp. *nueske* sordidus.

V. ö. a *piszok* czikket (438. l.). — A „niger“ és „sordes, sordidus“ jelentések váltakozásáról, l. *szenny* alatt (292. l.). Egyező alapszók itt *mocs-* (*mocs-ko*, v. ö. *tiško* 219. l.) és f. *mus-*, a mennyiben *musta* régiebb *mus*, *da*-ból összevontnak látszik, s így *museva* mellett úgy áll mint *kobeva* mellett *kobeda*, *kubeda* (107. l.). Hogy a *mocs-*, *mus-*, illetőleg *m-s* alapszót igének vegyük, ajánlja még a nyilván *mocsko*-val egybetartozó m. **maszat** „rondaság, szemét“ Bton: Tájsz.,

vagy **moszat** (*moszatos, mosztos* „bemázolt, mocskolt arczú“ Szék.: Tájsz.); szintígy van *piszko* (*piszok*) mellett *paszat*. S ennek a *m_s*-igének, melynek származékai „niger (obscurus), sordes“-t tesznek, bátran a „tegere (velare)“ jelentést tulajdoníthatjuk (v. ö. *sötét* 350. l., *fekete, feteke* 505. l.), s így ide vonhatjuk még az épen ezt jelentő lapp *mosk*-igét (lásd *mezejtelen* alatt), egyszersmind a *m_s*-nak teljesb alakjául vevén föl: *m_ssk*-; v. ö. a fölhozott lp. *nueske* e h. *nuoske* = *n_ssk*. — Toldatúl a *piszok* czikkhez fölhozható még, mint a *pisz*-, *pasz*- (*paszat*) alapszónak magashangú mása: cser. *pečke*-, *picke*-, ezekben: *pečkemes* „obscurus“ (*pečkem*- *tenebrescere*), M. *picčkemes*; meg cserM. *pečkeda*, *picčkeda* id. (-d képzős nom. verbale).

mogyoró 271

666. **mohó** *avidus, cupidus* (*mohón* *avide* MA.: *m. enni*):

Lásd a *bolyog* czikk végén (462. l.).

667. **mohód** (*mohódni* *aufschwellen*: *meg-mohódott* a kezem = földagadt Sopron: Nyelvőr VI, 373.).

Lásd a *maga, magam* czikk végén (598. l.).

Eskönyv.
1873. 255.
Jk. 24:447

668. **mond** (*mondani* *dicere*: *igazat m. die wahrheit* sagen; *el-m.* *hersagen, erzählen*; *azt mondják* man sagt; *mondás dictio, dictum*: *bölcs m. weiser spruch, köz-mondás* *sprichwort, ellen-m. contradictio*):

cser. *man*- (pr. i. *manam*) *dicere, loqui, nominare* | cserM. id.

lp. *muone*- *nominare* (*sodn muoni mu naute ita me nominavit*); *anordnen, bestimmen* (*jubmel lē naute muonem deus ita constituit*).

Látni való, hogy a cser. *man*-, lp. *muone*- (*m_n*-) mellett a m. *mond*-szakasztott olyan mint m. *kér*- mellett *kérd*-, azaz hogy össze van vonva régibb *monód*-ból (v. ö. *ken*- és *kend*-, *gon-d*- [*gond* és *gondol*]-).

Nem ide valók némely, bár hasonló alakú, igék a finn és lapp nyelvekben: f. *maini*-, *mainitse*- *memorare, celebrare* (észt. *maeni*- *erwähnen, maenitse*- *erwähnen, erinnern, ermahnen*): f. *mainehe* (n. *maine*?) *rumor, fama*; *mainio* id. (= lapp. *maino* *laus*); lásd erről, mint a germánságból

került kölcsönszóról: Thomsen, Einfl. 153. l. — Továbbá: f. *manaa-* hortari, *monere*, *monendo expellere*, *verbis abigere* (lp. *manete-* hortari, észt. *mana-*, *mona-* heruntermachen, *ära m.* verwünschen) = svéd *mana*.

Egyéb nyoma a *m_n-* „dicere“ igének, még pedig az északi-ugor ágban: osztIrt. *mōnt*, *mānt* „märchen“ = osztB. *mońś* id. (сказка); a *mon-ś* alak megelőző *mont-*ból (v. ö. *lońś* nix = Irt. *tont*); szintén még *n*-vel való az azon alakú ige is: *mond-*, S. *münd-*, B. *mońś-* „erzählen, märchen erzählen“ | vog. *majt-* erzählen; *majt* erzählung (szembetűnő ennek az oszt. *mont-*val való egyezése, mihez képest *majt* legközelebből *mańt-* h. való) || votj. *mad-* erzählen (*madem* gerücht, erzählung) | zürj. *mojd:* *m.-kıl* märchen (*kıl* wort). Megjegyezzük, hogy közönségesen „dicere, mondani“: vog. *lau-*, oszt. *jasta-*, votj. *šu-* és *veral-*.

669. **mony** (acc. *monya-t* ovum: *tik-mony* ovum gallinae, *lúd-m.* ovum anserinum, *für-m.* ovum coturnicis, *fü-m.* ovum fulicae; — scrotum, verpa: *monyas ló* equus admissarius; *monyók* nimium testiculatus):

finn. *muna* ovum (*silmän-m.* globus oculi; *kullin-m.* testiculus); *muna* se, *munoise* (n. *inen*) id. dim. (globus renis; testiculus) | észt. *muna* ei (*silma-m.* augapfel; *muńni-m.* hode) | liv. *muna* ei (*munād* eier; hoden).

cser. *muno*, cserM. *muna* ovum.

mordE. *mona* hode (*m.-ked* hodensack); *monakś* mit einem bruch behaftet.

lp. *monne* ovum | lpF. *manne* id.

vogL. *mańä* hode.

Más szó a vogL. *mań*, vogB. *mongi*, noha egyenesen „ovum“-ot jelent; lásd a *mag* cikket (598. l.).

670. **monnó** ambo (*monnó fél* beide parteien Érdy cod., *monnón a verembe esnek* v. *monnaik a verembe esik* Münch. c., *monnón meghalának* Bécsi c.):

Lásd a más cikk alatt (606. l.).

671. **mórágy** (egy 1267-ki oklevélben előfordúl egy „*silva regalis Mooragy nuncupata*“ : Szilády Ár. közlése):

lp. *muor*, *muora* arbor, lignum (*muorait* čuoppet ligna caedere) | lpF. *muorra* (g. *muora*) id.

vog. *mūr* kurzes rundes stück holz; — norr umgehauener baum, balken, baumstamm | vogL. norr balken vogK. *nor* id.

zürj. *mīr* (instr. *mīrjen*) klotz, baumstock | zürjP. *mīr* (adj. *mīrja*) id.

A *Mórágy* régi erdőnév nyilván azon -d, -gy képzős „helynevek“-hez tartozik, melyeknek alapszavuk valamely jelző tárgyat (pl. bizonyos fajta fát) teszen: *Füzed és Füzegy*, *Egregy* (meg *Egres*), *Szilvágy*, *Nyárad* és *Nyárad*. E szerint az következik, hogy a magyarban hajdan egy *mór* v. akár *móra* szó volt, mely egy bizonyos fajta „fát“ jelentett (a mord. *maras* jelent „szilfá“-t). Ezzel alakilag egyező a lp. *muora*, mely általában „fát“ teszen (a *fā*, finn *pū*-nak megfelelő szó kiveszett a lapp nyelvből); v. ő. az így váltakozó szűkebb és általánosabb szójelentésekre nézve: m. *lúd*, vog. *lunt* „anser“ — finn *lindu*, lp. *lodde* „avis“.

672. **mórikál** (*mórikálni* hin und her wenden — den leib, den hintern: *mórikálja magát* „farát riszálja“ SzD., Bihar: Nyelvőr VI, 424.).

Úgy mint *sántikál* e h. *sántít-kál*, a frequ. végű *mórikál*-igéből is válik ki először *mórit*-, *mórit*-tő, melynek nyilván átható „drehen, wenden“ jelentése van. Ez pedig caus. alakjával egy *mór*- „forog“ alapigére utal, melynek alkalmas megfelelője a *marjúl* cikkben kimutatott ug. *m₃g₃r*- (= mord. *murur*-, *mur*-). V. ő. még a *marad* cikket. E szerint *mórikál*-, képzése szerint fordítva, tkp. „forogat-kál“.

673. **morzsa** mica (*kenyér-m.* brodkrume; *morzsás* in micas redactus, comminutus); **morzsol**- (*morzsolni* distere, conterere, fricare: *el-m.* zerbröckeln, verkrümeln); **morzsalék** mica, fragmentum (*kenyér-m.*):

finn. *murska* penitus fractum et contusum quid (*lyödä murskaksi* penitus frangere et contundere, *on murskana* contusus est): *murskaa-* in minuta frangere, contundere.

vogK. *morče* weniges (Máté 25, 21. *morčel* mit wenigem) | vogB. *mošše* wenig (*moššenu* weniger).

Lásd a *mar-* czikket. A *m_r*- (*mar-*, *mor-*, *mur-*) „frangere“ (s különösebben „mordere“) igének *-sk* képzős frequentativuma (mely itt az „apróra törést“ jelenti): *m_r-sk-*, kellő magyar alakban *mors-*, s ebből *mor-zs-*; még további frequ. *-l-vel*: *morzsol-*. Maga a *m. morzsa*, azaz *morzsa*, lappangó *-j* képzős nom. verbale, s szintilyen a vog. *morče* is (a megmaradt vég *-e* értéke szerint).

674. **mos** (*mosni* lavare: *le-m.* abluere, delavare, ruhát *yk. 24. 447* *m. kleider waschen*; *mosó* lotor, lotrix: *mosóné*, *mosó asz-* *Fl. F. VII. 25* *szony*; *mosdani*, pr. 3. *mosdik* se lavare: *mosdó tál* malluvium, pelvis; — *moslék* spülicht):

zürj. *míški-* waschen, *mískal-* id. frequ. (P.), *míšköt-* waschen lassen, *mosatni* || votj. *míšk-* waschen; *míštašk-* sich waschen.

mord. mordE. *muške-* waschen, spülen (kleider).

eser. *mošk-*, *mušk-* (pr. 1. *moškam*) lavare; *moškot-* *mosatni* | eserM. *mošk-*, *mušk-* lavare.

észtD. *mosk-* waschen (*ära m.* weg-, abwaschen, wegspülen): *mosk* (gen. *mozu*) wäsche.

675. **mosolyog** (*mosolyogni* lächeln: *mosolygó* lächelnd); **mosolyod** (*mosolyodni* ins lächeln kommen: *el-m.*; *reád mosolyodik* er lächelt dich an):

mordE. *muzgulde-* lächeln; — *nizilde-* id.

Mint kettős (*-l-g*) frequentativ alak, mely a jelentéshez hozzá is illik, a *m. mosolyog-* (*moso-lo-g-*) *mos-* (*moso-*) alapigére utal, melynek teljesb *mosso-*, *m_rsk-* alakját (v. ö. *moso-* „lavare“) a mord. *muzgu-lde-n* kívül némileg már abból is következtethetjük, hogy *mosolog-* egész máiglan sem vonódott össze *moslog-*féle alakká. — Talán ide vonható még a zürj. *musa* „lieb, geliebt“, mely alakja szerint lehet nom. verbale (*mus-a*), s eredetileg ezt tette volna „ridens“, t. i. „arridens“.

676. **most, mostan** v. **mast, mastan** nunc (*mostani, mastani* jetzig; *mostanig* bis jetzt, *mostanság* nunc
Lásd a *más* cikk végén (607. l.).

677. **motoz** (*motozni* durchsuchen, durchstöbern, visitiren: *ki-m., meg-m.*); **motol**-ni id.; **motorász, motorkál** id. frequ.:

Lásd a *mutat* cikk alatt.

678. **motyó** gepäck, bündel (= *batyu*):

Lásd a *bonyolód-* cikk alatt (464. l.).

Nk. 24:447.

679. **mozog** *mozogni, mozgani* moveri, *palpitare* (sich rühren): *nem mozog a levél szél nélkül*; *mozgó* mobilis: *m. ér* arteria, *pulsus*; *mozgat*-ni *movere, agitare*: *mozgató* motor, *movens*); **mozdúl** (*mozdúlni* in *bewegung* kommen: *meg-m. commoveri*; *meg ne mozdulj* rühr dich nicht), **mozdít** (*mozdítani* in *bewegung* bringen: *meg-m. com-movere*):

finn. matka iter, via, *profectio* (*matka-mies viator, olla matkassa* in itinere esse; *mylly on matkassa* mola est in motu); *matkaa-* iter facere || észt. *matka-* wandern.

cser. mod- (pr. i. *modam*) ludere: *modoš ludus* | *cserM. mad-* id.

V. ö. a *mász* cikket — a melyből még ide tartozik: *finn mata-* (illetőleg *mada-*) „repere, serpere“, mint magának a f. *matka* „iter (járás, mozgás)“ alapszava. Azaz: *matka* hajdani *mad-ga*-ból (a *-ja, -jä* nom. verb. képzőnek eredetibb alakjával, v. ö. *kau-ga* fent 118. l.), a valamivel általánosabb értelemben vett *mada-* igétől, tkp. „járás, mozgás“-t teszen. A szabályosan egyező *cser. mod-* „ludere“ ige meg eredetileg bizonyos „mozgás (táncz, ugrálás)“-féle játékot jelenthetett. A m. *mozo-* ige (*mozo-g-* frequ.) a közönséges *d*: *z-* változással = f. *mada-*, *cser. mod-*. Fejtegetésünk szerint *moz-* nem az egész *mász*-val egyező, hanem csak ennek alaprészével *má-* (lásd fentebb).

680. **mög, meg** hinterraum, hinterteil, -seite (*ház* *Yk. 24:447*)
möge v. *mège* hinterseite des hauses; *ajtó möge* raum
 hinter der türe; *tehén möge* = *t. fara* Vasm.; *hegy-mögi*
 hinter dem berge gelegen; **mögött, mөгөтт** hinter: *ház m.*
 hinter dem hause; **mögé, mөгé** hinter: *ajtó m.* hinter die
 türe, *hátam m.* hinter meinen rücken, h. mich; **mögöl,**
mөгöl hinter weg: *kijött a fal m.* er kam hinter der mauer
 hervor, *hát m. jönni* von hinten kommen; — **mögé, mөгé**
 retro: *sokak menének mөгé* multi abierunt retro Münch.
 cod.; **mög, mөг, meg** 1. zurück (*meg-hívni* revocare MA.,
meg-vetni rejicere, respuere, contemnere); 2. zur bezeich-
 nung der perfectivität: *meg-inni* gänzlich trinken, aus-
 trinken, *meg-tenni* wirklich tun, vollbringen, *meg-maradni*
 verbleiben, verharren, beharren auf etwas; *meg-halt* er ist
 gestorben, verstorben; stb. [HBeszéd *mige, azaz mөгé:*
mөгé-szokosztja = *meg-szakasztja*]; — **meg** und dann, und:
én meg te ich und du; aber, hingegen: *ő ír, én meg olvasok*
 er schreibt, ich aber (ich hingegen) lese; — **megént, mөгint**
 rursus, iterum; **mөгést** id.:

lp. *mange* posticus, posterus (m. *kiäče* hinterende;
mangeb posterior, *mangemus* postremus, ultimus): *mangai*
 post (*pöte mū m.* veni post me, komme mir nach, folge
 mir); *manget sero, mangane-* serius solito incidere, *mangek*
serus, sero incidens. | lpF. *mañne, mañña* posticus (*mañeb,*
mañemus): *mañnai* nach (*muo m. boði* utánam jött); *mañas*
 zurück (m. *manai* er ging zurück); *mañned* (adv.) spät,
mañnane- spät fertig werden, sich mit etwas verspäten.

eser. *möngö* sedes pristina (*möngöštö* domi meae, in
 patria a me relictā; *möngöse* relictus, posterior): *möngö,*
mönge retrorsum, re- (m. *tolaš* redire, zurückkommen);
möngöškö domum, *münges* zurück; — *-meg, -meke* post
 (*tolmeg, tolmeke* postquam venit, tkp. „post adventum“, e
 h. *tolom-meg, -meke*, NyK. IV, 92.), *-meña* (pl. *kolomeña-ža*
 postquam mortuus est, tkp. „post mortem ejus“, Sväšč. Ist.) |
 eserM. *minges* zurück (m. *pörtiłaš* reverti); — *-munga,*
-munga -müngä, -muka, -mükä post (= *-meg*).

mord. *meki* zurück, wiederum: *mekelä*, *melä* nachher, hinterdrein (c. abl. „nach“: *śada melä* nach diesem, darauf, az-után); *melgä* nach, hinter her; *mekeli* endlich | mordE. *mekev* wieder, zurück (m. *kučoms* zurückschicken); *mejle*, *mejile* (c. abl. *se škado mejle* nach dieser zeit); *melga*, *mäjelga* (pl. *molt mel'ganok* geh hinter uns her, folge uns).

finn. *myöhä* serus (m. *kylvö* spätsaat): *myöhään* sero; *myöhästy-* spät werden, sich verspäten; — *myöstä-*, *myöstyttä-* widerrufen, zurücknehmen, rückgängig machen (Kal. 33, 241.); *myöstelei-* sich zurückwenden (Kal. 49, 162.); *myös* (e h. *myöksi*) auch, ebenfalls.

f. *myös*
v. *myös* (Ge-
net., Suomen
la. *tikkeli-*
musdot 150.)

A m. *mög*, *męg* (*mögö*, *męgë*) névszónak („hinterraum, hinterseite“) megfelelő ugor alak: *m̃ng̃s* (= cser. *möngö*, lp. *mange*, *mañne*). A mordvinban *menge* h. *meke* (v. ö. mordM. *ingel* elő = E. *ikele*; v. ö. *begy* alatt mord. *pekä*, 453. l.), de egyszersmind további származékokban, *mege*-ből elgyengülve, *meje* (*mejle* = M. *mekelä*), sőt a gutturalis teljes eltűntével a *melä*, *melgä* v. *melga* származékokban (*mel*, *mel* szintén *mejle*-, *mekele* h.). — Tekintve hogy a finnben *pä*, *jä* = ug. *p̃ng̃s*, *j̃ng̃s*, vagy *hire* = oszt. vog. *tengere*, nem lehet föltűnő, hogy a *m̃ng̃s* is *mö* (= *myö*) alakot nyert: *myöksi* (kopva *myös*) ennek a *mö*-nek translativusa (v. ö. *taas* megint, *meg* = *ta'aksi*, *taka*-tól); *myöhä* meg e h. *myösä* (v. ö. cser. *möngöse*; lp. *mangeha*). — Még megjegyezzük, hogy az Enare-lapp dialectusban a *mange*, *mañe*-nál gyengébb *maje* alak is előfordul: *majeb* posterior, *majemus* postremus, *majeld*, *majest* post, pone, úgy látszik, hogy itt megelőző alak *mañe* volt (v. ö. *manja* zurück, *manjalest* nach, später. Lönnrot).

Lativ értékénél fogva a határozó *mög*, *męg* a magyarban csak ragvesztett alak, e h. *mögé*, *mégé*, melyet régibb emlékek még fönn is tartottak (Münch. c. *mégé*, HB. *migé*); hiszen szintilyen, vagy még erősebb alakkopás esett meg ezeken: *be*, *ki* (pl. *menni*, lásd fent 32. l.). A különös perfectiv érték fejlődéséről, lásd Nyelvt. Közl. II, 180. s köv., Nyelvör II, 436. Természetesen ugyanaz a conjunctióul szolgáló *meg* is, azaz lativ-féle *mégé* h. való; kapcsoló értékére nézve a f. *myös* vethető össze, míg a gyenge ellentétre vonatkozó értéke („aber, hingegen“) a finn *taas* „iterum“ hasonló használatában („hingegen“) találja párját. Megjegyezzük, hogy a lativ (különösen prolativ) ragú *megént*, *megint* egészen rövid *mét* alakot nyert az *is-mét*-ben, mely a székelységben még *ös-mint*, *és-mént* is; v. ö. a

Katalin leg. 5. *de mint* = *de megint* (de mégis). Úgy látszik ez összevonást megelőzte ily gyengülés: *mejént, mejint*, vagyis a *mege* tö *meje*-vé változott (mint *feje* = ug. *pəngə*). Ezzel magyarázzuk pedig a **mi**-nap-beli *mi*-t is = *meg*-nap, *mej*-nap, hol a *meg* a legközelebb múlt (hátra tett) időre vonatkozik (v. ö. ném. *letzthin*), l. teg-nap alatt 197. l.

Könnyen sejthető, hogy a nyomatékos kiemeléssel való hozzáadást vagy valami következőnek ellentétét mutató **még** (illetőleg *még* — *is*, és *még-is*) szintén hozzá tartozik a *meg*-hez. Hiszen *még* régente *megint* helyett is állt: *is-még, es-még*. Csak az a kérdés, milyen voltaképen *még*-nek az alakja: vajjon egyszerűen = *meg* (azaz ered. *megé*), úgy hogy a hosszú *é*-t talán a hangsúly hatásának tulajdonítanók; vagy pedig új elem hozzájárulásával készült? Tekintve, hogy a *még* korántsem mindig hangsúlyos (*még többet, még nagyobb, még az is*), az állandóan hosszú *é* külön magyarázatot látszik kívánni. Véleményünk szerint *még* össze van vonva **mejég*, s ez = *megég*, azaz *megé* + nyomatékosító *g*, a mi nagyon illik is a *még*-nek rendes értékéhez. Megjegyezzük, hogy a Münch. cod.-ben *méglen* (= *még*) ugyanazon *-lan, -len* végraggal lép föl, mely rendesen a szintén nyomatékosító *g*-vel alakult terminatív *-ég, -íg* ragot követi.

Az ellentét-mutató *meg*-nek (e h. *mege, megé*) van mélyhangú mása is: **maga** (e h. *magá*), mely régibben nagyon használatos volt, s még most is a székely nyelvben találkozunk. Rendesen az ellentétező *de*-vel kapcsolva: *de-maga*, értéke = *de még-is, de megint* (lásd példákat: Magyar Nyelvészet V, 229. 230.; MNySzót. *maga* 3.); most *meg*-vel mondhatjuk: *de meg* (Mikes K. leveleiből idézi a MNySzót. ezt: „igen szép mulatság azt nezni, *de meg*, ha az ember azt gondolja, hogy..., megesik az ember szíve rajtok”; a régi *de maga* itt teljesen bele illenék); végre *de* nélkül is: „*doch*” értelemben, utómondatban („ördögösnek nevez, *maga* nem az vagyok” Telegdi), „reám fogták, *maga* ártatlan voltam” SzD.). A mai székely beszédben úgy használják, hogy *ugyan*-val pótolható, s a ném. *denn* v. *doch*-val fordítható („*maga* mit csinálsz = was machst du denn? *maga* mért warum denn? *maga* hadd el lass doch sein”!).

681. **múl** (*múl*ni, pr. 3. *múlik* praeterire: *múlik* az idő die zeit vergeht; *múl*andó transitorius, vergänglich; *el*-m. vergehen, verfließen, verschwinden: *ettől elmúlik* a betegség; *el*-múlt dolog vergangene, abgetane sache; *látván őtet*

el-múla viso illo praeterivit Münch. cod.); **múlat** (*múlatni* praetermittere: *parancsolatodat el nem múlattam*; transigere sc. tempus = commorari: *ne múlass sokáig*; sich unterhalten, sich kurzweilen: *jól m.*); **múlaszt** (*múlasztani* vergehen lassen, vorübergehen lassen = versäumen: *el-m.*):

mord. *mole-* (pr. i. *mol'an*) gehen (irgend wohin); *molefte-* v. caus. (*pečftan moleftan* ich verweile, — *pečfte-traducere*) | mordE. *mole-* gehen: *molevte-* führen, gängeln.

vogK. *mul-* vergehen, verlaufen (*kit xotel mulem jejpalt* nach verlauf von zwei tagen — *két nap múlva* Máté 26, 2.); *ńures muluxv tanınme* er wollte an ihnen vorübergehen, миновать ихъ Márk 6, 48.); — *mult-* verweilen, hinbringen (*multestä tat aku jejme* er brachte dort eine nacht zu); vorübergehen (*anem multätä* me praetereat, er gehe an mir vorüber, да минуешь меня); umgehen, umherumgehen (*multine sarišme i tošem mame* ihr geht um das meer und festland herum — обходите море и сушу); *mult-* erretten, befreien (*multitä tak mirame* Máté 1, 21.). | vogB. *muult-* herumgehen, ringsumgehen (вкругъ ити: *ma muultim bogatur* [föld-körüljárt hös]); — *mūlagi* in die runde (*m. jangi* er dreht sich herum, ringsum).

osztB. *mugolt-* umkreisen, umringen, umgeben, umherumgehen (окружать, обступать, обходить): *mugoltogija* in die runde, ringsherum (вкругъ, кругомъ, pl. *kertta* drehen); *mugoltogēn* rund, круглый, *mugoltogijšik* rundlich, кругловатый.

Hogy a vogB. *muult-*, oszt. *mugolt-* „circumire“-ből a -t-nek (mint jóformán intensiv képzőnek) elválasztásával *muul-*, *mugol-* ige következik, mutatja az egybetartozó vogB. *mūlagi* meg a vogK. *mult-* és *mul-*, noha ennek jelentése különösebben „praeterire“ (de vogK. *mult-*, mely nyilván = vogB. *muult-*, mind a két jelentést egyesíti). — A legteljesebb oszt. *mugol-* alak megmagyarázza a m. *mūl-*nak hosszú vocalisát: *m_ul*, v. *m_uh_ul* = *mūl-*. A mord. *molē-*nak meg a *gl* szokott átvetésével régibb *molge-* alakját kell fölvennünk (v. ő. mord. *märke-* és *mere-* dicere; *valda*, *valdo* = f. *valgeda*; mord. *kuri-*, *kuro-* = f. *karga-* fent 409 l.).

Egyébiránt a *mūl-* ige és rokonai, általánosabb alapjelentésüknél fogva („ire, moveri“) még egybefoghatók a

bolyo-g- csoportjával, a mely ige úgyis még *molyog-* alakban is megvan (*molygó* = bolygó Tolna m.) s a többi ugarságban is *m-*es társakkal találkozik össze (lásd a *bolyog* cikket, 461—62. l.). Hiszen a m. *bol-* csak úgy lehet *ból-*, *bovol-*ból való, mint a *forog-*beli *for-* = ered. *för-*, *fovor-* (534. l.), sőt meg is maradt ez a hosszú hangzós alak, szorosbított jelentéssel („nutare“) a **bólog-**, *bólint*, *bólogat-*igékben.

682. **muszol** (*muszolni* stampfen, zerstampfen, pl. trauben: m. *szőlőt a kádban* SzD.); **muszkol** (*muszkolni* id. Dtúl: Tájsz.), **muszkotol** (*muszkotolni* id. zerbröckeln, pl. brod Szék.: Kríza); — **mosztolék**, *mosztalék* zerbröckeltes, zerfressenes, krume (*egér m. von mäusen zerfressenes korn*, brod Szék.: Kríza):

finn. *muserta-* (pr. i. -rran) in frustula frangere, contundere; — *musera*, *musa* kies, schutt (grus: Lönnr.); — *muskula* stück, bischen (Lönnr.); *musu* splitter (*mennä musuksi* entzwei gehen, in stücke gehen).

zürj. *masti-*, *mašti-* zerstoßen, klinehauen.

lp. *mutke-* comminuere, perfringere, contundere (pl. glaciem, vitrum): *mutkane-* rumpi, confringi; *mutkos*, *mutketakes* fragilis | lpF. *motti-* comminuere, *mottane-* sich bröckeln, sich zerkrümeln.

A különböző (frequ., illetőleg intensiv + frequ.) végképzős m. igékből (*muszo-l-*, *musz-kol-*, *musz-tol-*) biztosan kiválik mint alapige: *musz-*, *mosz-*, v. ö. *tusz-kol* és *tosz-* (227. l.), mely nyilván „frangere, contundere“-t jelent. Ennek a *musz-*-nak eleve gyanítható régibb *m_ssk-* alakját még fenntartotta a f. *musku-la*, v. ö. a gyengült alakú *musu* (u képzős nom. verb. *musk_s-*, *mus_s-* igétől); a továbbképzett *muserta-*-val azonos alakú *puserta-* (*facsar* alatt 482. l.). — De még a *m_ssk-*ot is megelőző alakul mutatkozik *m_stk-* a lp. *mutke-*-ben (v. ö. *tosz-* alatt finn *sotke-*). — A zürj. *mašt-*, intens. -*t*-vel, v. ö. zürj. *var-t-* verni (573. l.).

Tekintve hogy eredeti szóközépi *tk-*ből a magyarban néha *t* maradt meg (*köt-* = f. *kytke-*, lp. *katke-*; *üt-* = f. *iske-* e h. *itke-*), az imént kifejtett ugor *m_stk-* (lp. *mutke-*) „frangere, tundere“ igének magashangú mását (*m_stk-*) megtaláljuk a m. **met-** „secare, scindere“ igében, melynek

némileg külömböző jelentését amazéval a „caedere, hauen“ fogalom köti össze (v. ö. szeg- frangere és proscindere; tör- alatt: f. särke- frangere = lp. sarge- dissecare = oszt. seur-, sagr-, sevır- hauen, schneiden, mähen).

683. **mutat** (*mutatni* monstrare, ostendere: *utat m.* vkinek einem den weg zeigen; *meg-m.* demonstrare; *mutató* ujj zeigefinger; *kép-mutató* hypocrita, heuchler); **mutaszt** (*mutasztani* = mutatni Dtúl, Csángó); **mutal** (*mutalni*: *képmutaló* hypocrita, *kép-mutalat* hypocrisis Münch. cod.):

cser. *mu-* (pr. i. *muam*) invenire (*mumo* gefundenes, fund) | cserM. *mo-* id.

mord. *muje-* finden (v. frequ. *mušindī-*, *mušende-*) | mordE. *muje-* id. (v. fr. *muksne-*): *mujerks* fund, gefundenes.

finn. *muista-* meminisse, reminisci; memoria tenere, scire: *muisto* memoria || ész. *moista-* verstehen, einsehen, merken (meg: urteilen, zuerkennen, zusprechen: *oigust m.* recht sprechen).

Kétség nélkül a „*mutatni*, zeigen“ jelentésnek alkalmas etymonja ez: „finden lassen v. machen“ (pl. *utat m.* = den weg finden lassen). Ilyent épen a *mutat-* igére nézve már ennek közönségesen causativ alakja sejteti. Már pedig a kellő mélyhangú alapige, mely „finden“-t jelent, megvan a cser. *mu-*, mord. *muje-*, *mu-ban*, melyek eredetibb *m_g-* alakra utalnak (v. ö. *száll* alatt mord. *saje-* = cser. *šu-*, f. *saa-*, fent 275. l.). — A f. *muista-*, ebből: *mugesta-*, *mu'esta-*, intensív értékű mom. *-sta* képzővel (v. ö. finn *paista-* 514. l., *haasta-* 304. l.); jelentése „*meminisse*“ = „invenire, sc. mente“.

Alakra nézve a m. *mutat-* párja a *kutat-* (*kajtat*, *katat-*) igének (ug. *k_g-*tól, 51. l.), azaz *muttat-*, *muxtat-* helyett való. Egyszerű *-t* caus. képzővel alakult tő (*mut-*) szolgál alapúl a *mutal-* frequ.-nak; a *mutaszt-* causativumból kiváló *mut-* alaptőt pedig mom. (intensív) *-t*-vel valónak vesszük („invenire“ jelentéssel) — s egyszersmind egyazonnak a **motoz-**, **motol-** „scrutari, contari, palpare (durchsuchen, durchstöbern, visitiren)“ igékbeli *mot-*-val (t. i. *motoz-*, *motol-* mint frequentativum de conatu tkp. „finden wollen“ = „suchen“).

Nem vettük itt föl az osztIrt. *madamd-*-ot, noha egyeseken „zeigen“ jelentésű. Nincs meg az osztB. és vog. párja,

s így nem ítélni meg biztosan valódi alakját (pl. vajjon nem *malamd-* h. *való-e?*). — A zürj. *mitši-* „zeigen, herausstrecken“ tkp. „hinhalten, ausstrecken“, v. ö. votj. *mić-* „ausstrecken“.

684. **mű, miv** (acc. *műve-t, műve-t, mive-t, mi-vet* opus, *ЖК.24:448* opificium: *mű-hely* officina, fabrica MA.; **műves**, *műves, mives* operarius, elaborator: *kő-m.* mauerer, *arany-m.* goldarbeiter, *föld-m.* ackerbauer; *műves nap* werktag; **művel**, **mível**-ni, *művel-, mível-ni* operari, laborare, colere: *földet m.* ackerbauen; *mit mivelsz* was machst du? *mivelő nap* dies operosus, profestus MA.):

vog. *malāj-* befühlen, angreifen (pl. *ponkä* seinen kopf); *malnt-* id. frequ. (tapogatni).

osztB. *malij-* befühlen, herumtasten (шупать, шарить); *malem-* anfühlen (einmal od. wenig, пощупать).

zürj. *malal-* anrühren, anfühlen; *malışt-* id. (mom.); *malt-* salben, schmieren, bestreichen (*maltas* salbe, *maltög* seife) || votj. *majtal* seife.

Kiindulva a m. *szív, szű* (*szíve-t, szíve-t, szüve-t*) szó hasonló alakjából (fejt 300. l.), először is a teljesb *műve, mive* tőt eredetibb *milve, mileve, mileme* alakra vihetjük vissza. Ez utóbbit már megfejtethetjük mint *-m* képzős nom. verbalét (v. ö. *álmo: alo-, al-*) egy hajdani *mil-* (*mile-*) igétől. Ennek a *mil-* (*msl-*)nek az egyező vog. oszt. zürj. *mal-* (e h. *mäl-*) szerint (v. ö. m. *nyel-* és a szintén *-j* képzős vog. *ñalej-*) az „attingere, attricare“ jelentést tulajdonítván, a *mű*-nek ezen alkalmas etymonját találjuk meg: „a mit vki tapogat = kezében forgat, manipulál = a mivel foglalkozik“ (v. ö. „aliquid tractare“).

R.

Az *r* mint szókezdő hangzó az ugor nyelvekben annyira divatos, hogy pl. a magyarbau eredeti *r*-es szó közel annyi van, mint *v*, vagy *ny* kezdetű szó, s szám szerint jóval fölülmúlja a *j*-n kezdődő szót; meg a finn nyelv szótárában a kezdő *r*-nek annyi hely jut mint az *m*-nek, s több mint az *n*-nek és a *j*-nek. S hogy az *r* már az ugor alapnyelvben kifejtett és megállapodott kezdőhangzó volt, mutatja a több ugor nyelvekből egybevetethető *r*-es szók aránylag nagy száma. Megjegyzendő, hogy a szókezdő *r*-nek ilyen divata egyszersmind jellemző hangalaki sajátysága az ugor nyelveknek a többi altaji nyelvcsoporthoz képest, melyek csak szóközepén és végén élnek *r*-vel (eredeti szavaikban); hiszen a mandsu-tunguzban az idegen *rus* „orosz” szó változott *loca*, *lūca*-vá, s a jurak-szamojedben is *lūca*, *lusa* az „orosz”.

Mégis van egy ugor nyelv, illetőleg egy ugor főnyelvnek (a zürjén-votjáknak) egyik dialectusa, a votják, a melynek nincsen kezdő *r*-je (kivéve néhány orosz kölcsönszóban, s ebben: *rihta* „zinn”). Az *r*-es zürjén szók ellenében ugyanis a votják nyelv *ž*, *z*-vel kezdődő szokat mutat föl (*rit*: *žit* este, *ruč*, *ruč*: *zuču*, *zici* róka; lásd a *rak*-cikkekben votj. *žokti*- | *részeg* alatt: *žual*- | *rögtön* al.: *žogen* | *rút* al.: *žomit*). Látni való, hogy itt az *r* csak a zürjén és votják nyelvek különválása után a votjában sajátosságoképpen elváltozott *ž*-vé, jóformán jésített *ř*-en át, mely azután assibilálódtott (úgy mint *ř* a cseh és lengyel nyelvekben: *ř*, *rz*, azaz *řž*). Megjegyzendő, hogy az idegen *rus* „orosz” szó is a votjában *žuč*. Némileg hasonló a m. *rózan* és *józan*-ban, s még inkább a *liba*, *riba* és *zsiba*-ban mutatkozó hangviszony.

Rendesen ugyan szintén *r* felel meg az ugor nyelvekben is a magyar szókezdő *r*-nek; de eléfordúl, hangcsere alapján, *l* is (pl. *rajt* alatt finn *lake*, mord. *langa* | *rejt*-al.: oszt. *lañ*-, f. *lymy*). Ezt a hangcserét (mely nem ritka pl. az indogermán nyelvekben: gör. lat. *λπ*-, *lic*- [*λείπω*, *linquo*] = szkrit *rič* [*rik'*-]; *λυκ*-, *luc*- [*λευκός*, *λύχος*, *luceo*, *lux*] = szkr. (*ruč*- [*ruk'*-]) föltüntetetik több ugor nyelvekben azonos szóváltozatok: magyar *ronda*: *londa* | *lajstrom* ebből: *registrum* || finn *reuhka* és *leuhka* téli sapka | *lonkka* és *ronkka coxa* | *reistä*- és *leistä*- erősen égni || zürj. *liškid* és *riškid* liberalis || v. ö. finn *raskas* nehéz és lp. *lossad*, *losses* id. | zürj. *rud* szürke és osztB. *lotig* id. Fölvehető, hogy egyes ugor szók már az ugor alapnyelv korában kétféle, kezdő *r*-es és *l*-es alakkal voltak meg, pl. *rəng*- és *ləng*- „tegere“ (l. *rejt*- alatt oszt. *lañ*-, f. *lym*-).

685. **radó** (*ruha-radó* der seine kleider nicht schont, *Simompi*: kleider-zerreisser. Félegyh.: Nyelvőr V, 130., id. MNySzót.): *A m. nyelv*

finn. *runto*- (pr. i. *runnon*) vi frangere, contundere; *runta*- id. (Lönnr.); *runtele*- id. frequ. *π. 214.*

A nom. agentis-féle *radó*-ból következik *rad*- (*rado*-) igető; ennek épen úgy megfelel a f. *runta*- e h. *runda*- mint a m. *ad*-, *tud*- (*ado*-, *tudo*-)nak a f. *anta*-, *tunte*- e h. *anda*-, *tunde*-.

686. **rág** (*rágni* rodere, mandere, masticare: *száraz kenyeret r.* trockenes brod kauen; *az egér rágja a szalonnát* die maus nagt am specke; *le-r.* derodere, *meg-r.* corrodere, perrodere); *rágód*-, *rágolód*-ni an etwas kauen, herumkauen, *rágicsál*-ni langsam und kleinweise kauen:

vogl. *ragn*- (inf. *ragnux*) kauen.

finn. *rouhaa*-, *rouhi*- contundere, comminuere, dissecare (pl. *baccas*, *tabacum*, *stramen*): *rouhehe* (n. *rouhe*'), plur. *rouheet* comminutum, dissectum quid (pl. *stramentum concisum*); *rouhea* leicht kleinzuschlagen, zerbrechlich, mürbe (Lönnr.); *roukea* id. (*r. leipä*- mürbes brod) Lönnr. || ész.

rohu- drücken, quetschen, zerknicken, zerstoßen: *rohve*, plur. *rohved* zerknittertes, zerbröckeltes, altes zerknittertes stroh (*jā-r.* eistrümmern).

A szerint hogy a m. *hág-* = vog. *kang-*, *zang-* (eredetibb *ng-*vel, mely talán már *ñ-*-nek hangzik), meg hogy *vág-* = vog. *voñ-* (*vong-*), itt a m. *rág-* ellenében is a vogulban *rang-*féle alaknak kellene lenni. Azt véljük, hogy a meglevő vogL. *ragñ-* csakugyan ilyenből vált; azaz, hogy *rang-* legközelebből *ragñ-* h. való, ez meg *rañ-* h., az *ñ-*-nek eleibe ejtett *g* által való erősbülésével (a milyen közönséges divatú a lapp nyelvben: pl. *jägñe* jég = er. *jängä*). Ilyen módon keletkezett vog. *gn-*re ráismerhetünk ezekben is: *targñelt-* és *targelt-* „zörgetni, rázni“, *rasgnelt-* és *räselt-* „reszketni“. — Hogy a finn *rouha-*, *rouhi-* (v. ö. *rouhea* e h. *rouhe-da*) is er. *r.ug-*-ra vihető, mutatja először a *rouhea*-nak mellékalakja *roukea* e h. *rougea*, *rouge-da*; az eredeti nasalisnak még a finn *ou* diphthongus tartotta fönn némi nyomát, úgy mint egyéb hasonló esetekben (fönt 424. l.). Meg kell jegyezni, hogy az észt. *rohu-*, *rohve* = finn *rouha-*, *rouhee* (n. *rouhe*), az *u* (*v*)-nek utólagos átvetésével; v. ö. észt. *johv* (n. *jöhve*) pferdehaar = f. *jouhe* (n. *jouhi*) | szintígy: észt. *jahva-* örölni = f. *jauha-* (*jahu* liszt = *jauho*).

687. **ragad** (*ragadni* haerescere, an etwas haften, kleben bleiben, stecken bleiben: *ragad a szurok, a sár*; *szájába ragadt a szó*; *öszve-r.* cohaerere; *ragadó nyavalya* morbus contagiosus; — trans.: fassen, raffén, reissen: *meg-r.* apprehendere, corripere, *föl-r.* sursum capere, surripere, *ki-r.* eripere: *ki-r. vkinek kezéből* einem aus der hand reissen; — *ragadoz-ni* rapere, raptare, praedari: *ragadozó* rapax, praedator, direptor); **ragaszt-** (*ragasztani* affigere, conglutinare: *öszve-r.*); **ragal-** (*ragalni* noch mit den fußspitzen grund fassen beim durchwaten eines tiefen wassers: *meg-r. a vizet* das wasser so durchwaten. Szeged: Tájsz.):

finn. *ruohtu-* (pr. i. *ruohdun*) adhaerescere, inficere ut contagio (*rutto ruohtuu* pestis inficit — *ragad, elragad*); — *ryhty-* (pr. i. *ryhdyn*) attingere, attrectare (*älä ryhdy* noli tangere, *r. asiaan* eine sache anfassen, sich daran machen), *attactu* adhaerescere (*rutto ryhtyy* pestis inficit).

osztB. *ragilt-* anrühren, berühren *касаться* (*samna ragiltim* geliebt — *tkp.* mit dem herzen berührt); *ragil-* (*vana r.* herantreten); *rag-*: pr. 3. *ragil* es passt, geziemt, taugt (*годно, прилично*); *raxti*, *raxta* verwandt, angehörig, verwandtschaft; *ragim* id. | osztS. *rāgam* bekannt.

vogB. *raune*: *raune* kanne *kum* verwandter (*kanne* = *ragadó*, hängenbleibend: *kan-* hängen bleiben, ankleben, berühren); *raunit*: *rauniti jemtem kum* [*raunit* gewordener mann = *vuapsi jemtem kum*; *vuaps* schwäger]; — *raulaxt-* sich nähern, közeledni: *raulau-* hinzugelassen werden
vogK. *rovelant-* hinzulassen, *допускать* (Máté 3, 15.).

A m. *ragad-* igének kétféle (intr. és trans.) jelentéséről fent 528. l. „*Haerescere*“ mellett és után jelent így „*prehendere*“-t a finn *tarttu-* is (fent 185. l.). Az utóbbival („*prehendere*“-vel) azon egy, csak valamivel gyengébben végrehajtott cselekvésre vonatkozik az „*attingere*, anrühren“ jelentés (f. *ryhty-*, oszt. *ragilt-*). Végre, kevésbé szoros értelemben, mondja a nyelv „*haerescens*, anhaftend“-nek a valamiképen „*hozzátartozót*, alkalmazkodót (zugehörig, angehörig, dazu passend — v. ö. sich fügen, sich anschmiegen)“ vagy általában csak „*közel valót, közeledőt, szomszédost* (nahestehend, benachbart)“, a mi különösen a családi viszonynál fogva közel valókra érthető („*rokon* = *affinis*, verwandt, anverwandt“); v. ö. gör. *ἔχουσαι* „sich an etwas halten, fest halten“ és „*unmittelbar folgen* (οἱ ἐχόμενοι die nachbarn)“; v. ö. vog. *kanne*, mint a *raune* synonymuma, *affinis*-ről.

Maga a m. *ragad-*nak alaptője *rag-* (*raga-*) is nyilván „*haerere*, *haerescere*“ jelentésű volt; causativuma *ragaszt-*, úgy mint *halad-* mellett *halaszt-* (alaptője *hala-*, *halla-* = f. *kulge-*, fent 80–82. l.); frequ. származéka *ragal-*. Ennek a *rag-*-nak eredeti alakjául fölveendő *r_{ng}-*, noha a rokon nyelvekben már csak nasalis-vesztett *r_g-*-nak a másait találjuk. Ezt úgy magyarázzuk, hogy a teljes *r_{ng}-* (*r_{ng}_s-*) mellett már korán támadt a gyengült hangú *r_g-* (*r_g_s-*) alak, úgy mint *nenge* és *nege* (nó 401. l.), *p_{ng}_s* és *p_g_s* (*poh* 440. l.), *ń_g_s* és *ń_g* (*nyál* 407.). Így válhatott *r_{ng}-*-ből az oszt. *rag-* és vog. *rau-*, *rov-* (v. ö. *g*: *v*-re nézve: vog. *lovint-* és f. *luge-* olvasni); a finn *ruohtu-*, azaz *rõhtu-* (refl. végű *-tu* képzővel, úgymint *tarttu-* 185. l.; v. ö. *johtu-* „casu duci, devenire“ *j_g-* igétől) = *r_{ng}-tu*, *r_g-tu*, a megvolt nasalisnak még némi nyomát mutatja a hosszú *uo* = *ō*-ban; magash. mása *ryh-ty*-ben (*r_g-tü*). Meg-

jegyezzük, hogy a vog. *rau-* = oszt. *rag-* is lehet eredetileg magashangú. — Az oszt. *ragilt-* képzésére nézve, v. ö. *pon-* „legen“ és *ponilt-* „auslegen, ausladen, auflegen“, *seli-* és *selilt-* „heulen, laut weinen“; a *ragil-* tö meg frequ.-nak látszik, mindenesetre = vog. *raul-* (a refl. végű *raulaxt-*ban), *rovel-* (vogK. *rovelant-*); az oszt. *rayti*, *rayta-*, *ragim* meg a vog. *raune* rendes nom. verbale-képzések, *rag-* és *rau-*tól.

Meglehet, hogy a m. *rag*-nak megfelelő teljes *r_sng-* alakot még fönntartotta, *l:* *r*-cserével, a finn nyelv ebben: *lanko* (g. *langon*), azaz *lango* „affinis, levir (schwager)“, (innen *langokse*: *langokset* affines inter se, = észtd. *langutse*’).

Szóegy. 657. a vog. *raunu* (helyesen *raune*) „affinis“-t a m. **rokon**, *rakon* szóval állítottuk egybe. Ez egybetartozást még most is tartjuk fönnt, legalább az alapszó közöségére nézve, noha így a *rokon*-nak egybe kell férnie *ragad*-val, a minek lehetősége MNySzót.-nak is fölötltött, de egyszersmind nagyon is „egyszerű megfejtésnek“ tetszett, úgy hogy „talán sokaknak éppen ez okból nem tetszenék“. De az egyszerű megfejtésnek mégis van egy kis nehézsége, a mi az alakot illeti. A *rokon* szó még *rókon*, sőt *rokkon* alakokkal is fordul elé, s a magy. *g* mégsem váltakozik egykönnyen *k*-val, vagy éppen *kk*-val; eredeti *ng*-nek rendes mása a magyarban pedig *g* (v. ö. *fog* és *fok*-ra nézve 526. l.). Bajos az is, hogy már a *k*-ban képzőrészt lássunk. De segít itt azon észrevételünk, hogy a magyar nyelv hangalaki fejlődésében a hangzó-erősbulésnek is akadnak nyomai; jelesen hogy háromtagú szóban, a milyen itt *rokon* (illetőleg *rokono*), a középső consonans, ha eredetileg lágy explosiva volt (*g*, *d*, *b*), néha keménynyé, sőt kettős keménynyé erősbultnak mutatkozik (erre biztos példa *hupolyag*, *hupolyag* az ő *p* v. *pp*-jével *hőlyag* e h. *hovolyag* mellett, fent 107. l.; v. ö. *gyakor* 166. l., *cseter*- 366. l.). E szerint, ha a *rokon*-beli *n*-et *-m* helyett való nom. verbale-képzőnek vesszük (v. ö. *haszon*, *haszno-t*, fent 92. l.), a háromtagú *rokono* tö magyarázható a *r_sng-* igének gyengébb *r_sg-* alakjával = er. *r_sgomo* (v. ö. oszt. *ragim*).

688. **rajt** (*rajtam* auf mir, *rajtad* auf dir, *rajta* auf ihm; *rajtunk* stb.; — Szék. *rétam*, *rétad* stb.); **reá**, **rá** (*reám*, *rám* auf mich, *reája* v. *reá’* auf ihn, darauf; *reánk*, *ránk* stb. — Szék. *riám*, *riád* stb., Münch. c. *reiam* = *rejám* stb.); **-ra**, **-re** auf (postp. lat.: *fára* mászni auf einen

baum klettern, *földre esni* auf die erde fallen, *vállra vetni* auf die shoulder legen); **ról, ról** von herab (*rólam, rólad* von mir, von dir herab: *vedd le rólam; rólam beszéll* de me loquitur; *fáról, hegyről* vom baume, vom berge herab; — Szék. -ról és riól, pl. *rióllik* von ihnen; — Őrség: *léra* von ihm = *róla*):

finn. *lake* (n. *laki*, g. *la'en*) decke, stubendecke, deckenwölbung (*huoneen-l.* stubendecke, *suun-l.* gaumen, *pään-l.* scheitel, kopfplatte, *taivaan l.* himmelsgewölbe); — *laka* (g. *lakan*), *lakka* (g. *lakan*) vordach, schirmdach; dachboden || ész. *lagi* (gen. *la'e*) decke (*sū-l.* gaumendecke, *laeva-l.* schiffsverdeck, *mä'e l.* bergfläche, *pea-l.* kopfplatte, oberkopf); — *lakk* (g. *laka*) decke, schirm, dachboden.

mord. *langa* oberfläche, oberes (*lofca-l.* schmant, rahm [tej-föl]: *lanksa* rajt, *lanks ra*, *lanksta ról*); *langaks* deckel, decke [mordE. *lango* oberfläche, äusseres (postp. *lankso*, *lanks*, *lanksto*); *langaks* (*iodov-l.* kissenüberzug).

lp. *ragño* paries (casarum Lapponum).

Látható, hogy az egymáshoz tartozó három postpositionának (*rajt, reá, ról*) közös alapszava legteljesebben még a loc.-féle *rajt*-ban van meg: *rajt* e h. *rajott*; s e szerint *reá, riá* ebből: *rajá*, meg *ról* ebből: *rajól*, a mi szinte meg is van még a szék. *riól*-ban; más nyoma még az őrségi *lér* e h. *rél*, a melynek *é*-je elolvadt *i* vagy *j*-re utal (*rajl*). A *raj* (*rajo*) alapszó pedig bizonyosan jelentett „fölszint, fölrészt“, vagy erre érthető tárgyat, pl. „fejet“ (v. ö. finn *päällä* rajt) vagy akár „fedelelet“ (v. ö. mord. *langa* és *langaks*). Ilyen jelentéssel való pedig a különben alakilag a m. *rajo*-val egyeztethető: f. *lage*, mely a mord. *langa*, *lango* szerint eredetibb *lange* h. való (v. ö. *henge* mellett *hige* 265. l., *vág-* alatt f. *vago*, *vagu* 555. l.). Ezt tükrözi is még a *laka* (*lakka*) mellékalak, melyben a megmaradó kemény *k* úgy pótolja az *ng*-t mint a mordvinban (*meke* = *menge* l. a mög cikket; mordE. *ikele* = M. *ingel*). A lp. *rago*, erősbült *ñ*-vel *ra'ño* h., eredetibb *rango*-ra utal (v. ö. *jég* alatt lp. *jägñe*); az eltérő jelentésre nézve meg kell jegyezni, hogy a sátorszerű „lapp ház“-nak a „fala“ lényegesen a mi házaink „tectum“-ának felel meg. — A magyarban egy eredeti *l. ng.*, illetőleg *r. ng.*-nak szabályosan ugyan *r. g.* felelne meg, de van elég példa *reá*, hogy az ilyen *g* még tovább is gyengült *j*-vé (lásd: *fej, faj, sajo-g, sajnal*,

ofy. langx-
fod

fent 502. 486. 328. 1.); így tehát támadt *raj* (*rajo*) e h. *rag* (*rago*). Egyébiránt e kívánt *r_g*-ot még meglevőnek ismerhetjük föl egy félig elavúlt **rag** szóban, melynek — minden hirtelen etymologizáló értelmezéstől tartozkodva — egyszerűen a „dach“ jelentést kell tulajdonítanunk: *rag-alja* „a padlásnak a koszorú-fák mellett levő alacsonyabb része“ Tájsz.; *rag alá* (tenni vmit) = a rag-aljába; Szabó D., nyilván etymologizálólág, így magyarázza a szót „a paraszt hajlékokon szarufa helyett szolgáló fa, ragasztó lécz.“

NY. IX. 555
Simonyi:
m. névrag.
14.

Fu. F. VII. 27 689. **rak** (*rakni* ponere, struere: *fát r. a tűzre* Holz aufs Feuer legen; *falat r.* eine mauer aufführen, *fészket r.* ein nest bauen; *le-r.* deponere, *meg-r.* beladen, bepacken; *rakott szekér* currus oneratus; *rakás* acervus, congeries, strues: *r. fa* strues lignorum); **rakod**-ni aufladen, abladen (*föl r., le-r.*):

finn. *rakenta-* (pr. i. *rakennan*) labore parare, struere, apparare, praeparare, reparare (*r. huonetta* ein haus bauen, *r. kivimuuria* eine mauer aufführen, *r. peltoa* agrum colere, sementi apparare; *r. kenkiä* calceos reparare): *rakennukse* (n. -us) bau, gebäude, einrichtung, bereitung, herrichtung || ész. *rakenda-* anspannen, vorspannen, anjochen (*nöta r.* das netz an das zugseil befestigen; *rakendaja inimene* ein sehr tätiger mensch); *meg*: einfassen, flicken; *rakesta-* anspannen, vorspannen, anjochen; — *rake* (g. *rakke*) einfassung: *kaevu-rakked* einfassung, bekleidung des brunnens.

zürj. *rekti-* reinmachen, aufräumen, ausräumen, ordnen (*tila r.* neubruich reinigen, *разчищать новину*): *rektan* zum reinmachen etc. dienend; *meg*: weife, haspel (мотовило); *rektal-* v. frequ., *meg*: aufwinden, haspeln, abwinden, abspulen (мотать, смотать) || *votj. žokti-* abwickeln, abhaspeln: *žoktiškon pu* haspel, weife.

A f. *rakenta-*, azaz *rakenda-* ige -nd képzős frequentativum, **rakka-* (*raka-*) alapigétől; ezt fön is tartotta az ész. *rake*, mely egy finn *rakkehe* (n. *rake*) nom. verbaléra utal (úgy mint *kastehe*: *kasta-* igétől). Alakra nézve az egész finn *rakenda-*-nak megfelel a m. *rakodo-* frequ. igető.— A zürj. *rekti-* idetartozását a *tila r.* szolás mutatja, mely a f. *peltoa rakentaa*-val egyetmondó; a különösebb „haspeln“

jelentés itt csak a „zurecht-machen“-féléből szorosbúlnak látszik. Egyébiránt a zürj. *rekti-*, a votj. *žokti-* szerint **rökti-*, *rokti-* helyett való, s szintén mélyhangúnak mutatkozik. — A szókezdő zürj. *r*: votj. *ž* viszonyára nézve v. ö. zürj. *rit*, votj. *žit* este | z. *römid*, v. *žomit* szürkület.

690. **rándúl** (*rándúlui* abripi, dimoveri MA.: *ki-r.* excurrere SzD., *rándulás* eluxatio SzD.), **rándít** (*rándítani* attrahere, commovere MA., schnell ziehen, zücken: *ki-r.*, *meg-r.* a *lábát* eluxare; *meg-r.* *sárból a kocsit*); **ránt** (*rántani* reissen, hastig und heftig ziehen: *le-r.* deripere, deorsum rapere MA., *meg-r.* anziehen, corripere); **rángat**-ni zücken machen, zerren, zupfen, reissen; *ránkodni* (*meg-r.* zusammenzucken, sich schütteln, megrázkodni Szék.: Tájsz.):

osztB. *rakın-* plötzlich erwachen, zu sich kommen (очнуться): *raknim* erwacht, проснувшийся, *raknıpsa* das erwachen.

vogB. *räil-* stoßen (vom Schlitten); *räilt-* stoßen, rázni *vkit* (vom Schlitten: *sun anom ti räilitiä* a szán engem ráz; *räiltaum* ich werde gestoßen, *räiltahti* rázódik) | vogL. *rextl-* rütteln.

A *rándúl*-, *rándít*-beli *rán*-, melynek nyilván intranzitiv-féle értelme van (v. ö. *mozdúl*, *fordúl*-) jelent „hirtelen erős mozgást“ vagyis „erőszakos megmozdulást“, különösen azt mely vonás által áll be (ném. „ruck“ és „zuck“ felel meg). Ugyane jelentést, csak szorosabban alkalmazva, találjuk az oszt. *rakın-* (*rakni-*) igén: „plötzlich erwachen“ ugyanis érthető ezen: „plötzlich auffahren, zusammenzucken“, vagy akár „sich schütteln“ (v. ö. *rázkod*-). Meg kell jegyezni, hogy az oszt. *rakın-* (*rakni-*) bizonyos *-n* képzős momentán-féle igékhez tartozik: *pakın-* (*pakni-*) „erschrecken, megijedni“ (Irt. *pākn-*, s mellette caus. *pāgapt-* ijeszteni) | *pogın-*, *poɣni-* bersten | *šakın-*, *šakni-* ersticken, megfúlni (Irt. *čākn-*, caus. *čāgapt-* megfojtani) | Irt. *tāɣn-* bersten (caus. *tāgapt-*). Ez az *-n* képző nyilván = ug. *-m*, mom. igeképző, mely jelesen a magyarában is többször *-n* alakban fordul elő; e szerint a *rakın*-, illetőleg a fölvehető *ragın-* (v. ö. *pogın-*, s a caus. *pāgapt-*, *čāgapt-* alakokat) *ragi-n*-nak taglalható, s ezzel szépen összeillik a m. *rán*- (vagy akár *rám*-), mely hosszú *á*-jával megelőző

**rajon*-féle alakra utal (v. ö. *hány-* 70. l., *bám-* és oszt. *pakín-* 451. l.); maga a *ragi-* (m. *rá-*) alapige („erős mozgás”) = vog. *räi-* ebben: *räil-*, *räilt-* „stoßen, schütteln, rázni” (v. ö. vogL. *rex-*: *rex-t-l-*).

A kifejtett *ragi-* = m. *rá-* (vog. *räi-*) alapszóval alkalmasan magyarázhatjuk a m. *ráz-* (*rázo-*) „schütteln” igét is *rá-z-*-nak (*rá* + frequ. *-z* = ug. *-sk*), v. ö. *néz* = *né-z-* (*näge-sk-*; v. ö. a vogulban *nejl-*, *negl-* tő, úgy mint itt *räil-*, fent 400. l.); hiszen *ráz*-nak értelme éppen „ismételt erős, de rövid mozgás”, s MNySz. éppen a *rán*-nak egyik származékával értelmezi a *ráz-t*: „ideoda rángatva, folytonosan mozgat”.

691. **ráz** (*rázni* quassare, concutere, vibrare, agitare: *fát r.*, *meg-r.* einen baum schütteln; *le-r.* decutere, abschütteln):

Lásd az előbbi cikk végét. — Tekintetbe jő még a cser.-ből: *rüz-* (pr. i. *rüzem*), cserM. *rz-* (pr. i. *rzem*) quaterne, (*vujam r.* fejet rázni); *meg*: *rüčkal-* quassare, rázogatni (*rüčkal-* tatár eredetű *-kal* frequ. képzővel, l. Nyelvt. Közl. III, 424.). Igaz, hogy a *rüz*-beli *ü* már teljesen rövid, úgy hogy a cserM.-ban még ki is szorúl (*rzem*); de ilyen rövidülés több is mutatható ki a cser.-ben: pl. *nüž-* 415. l., *püž* 539., *lud-* olvasni e h. *l_uv_u-d-* (v. ö. mord. *lumi-*, f. *luge-*).

692. **ránt** (*rántani* frigere MA.: *rántott hús* caro frixa, *rántott hal* gebackener fisch; *rántó serpenyő* frixorium, bratpfanne PPáp.; *belé rántani* az ételbe einbrenn machen: *rántás* die einbrenn); **rát**, **rátt** (*rátani*, *ráttani* id.: *rátott*, *rátó* Tájsz., *ráttom* frigo, *ráttó serpenyő* frixorium MA.):

Lásd a részeg cikk végén (661. l.)

rávász : *Simonyi, A m. nyelv II. 161. Nk. XXIII, 343, Thomsen*
Einf. 45.

Nk. XXIV.
128.

693. **redv** (acc. *redve-t* das morsche, faule am holze; *fa-redv* Tájsz.; **redves** morsch, faul: r. *fa* morscher baum, faules holz); **rév**, **rev** id. (putredo, humor putridus MA., *fa-rév* Tájsz.; **reves** = redves):

osztIrt. *radax* locker, zerbrechlich.

cserM. *erdä* medulla arboris.

Látni való, hogy *redv* (*redve*) még teljesebb alakú tő mint *rév* v. *rev* (*reve*); tehát csak amaszt kell magyaráznunk, illetőleg egybevetnünk. A *nedv*, *kedv* (*nedve*, *kedve*) analógiája szerint taglalható: *red-ve* (**rede-ve*); az ebbeli *-ve* képzőre nézve lásd 394. l. — Megjegyezvén, hogy a „*redv*“ különösen „a fának rohadni indult belét“ jelenti, vagyis bizonyos „puhább-féle fabél“-nek a neve, igen érthetőnek találjuk, hogy ugyane szó valamely rokonnnyelvben akár amúgy is „fabélt“ jelentsen; körülbelül úgy, mint a „kenyér puhája = k. bele“. Hogy itten a cser. *erdä* „medulla arboris“ jelentés csakugyan ilyen természetű, azaz a „*redv*“ (= puhábbféle test) jelentésből szorosbúlt, annál fogva is valószínű, hogy még más cser. szava van a „medulla arboris“-nak, t. i. *šidä*, mely a „szív“ szóval egyező (300. l.). Egyébiránt az *erdä* alak, hangátvetéssel **redä* helyett való; úgy mint a hasonló hangú cser. *erde*, cserM. *ärde* „femur, czomb“ = finn. *reide* (*reite*, nom. *reisi*) id.

694. regvel, reggel [*ræg-*, *rög-vel*] mane MA. (morgens; der morgen: *reggeli* matutinus, sublucanus MA.); **reg-mise** (frühmesse, Lányi cod.):

osztB. *riñim*, *rinkim* nebel, dunkelheit (мгла, мракъ): *r. pora* dämmerung (*r. -zeit*).

Hogy mi köze lehet, legalább etymologice, a „reggel“-hez a „sötétségnek“, azt egyszeriben megmondja a mord. *šobdava* „korán reggel“, mely tkp. „sötétben át, sötétben“ (*šobda*, mordE. *čopoda* „sötét“). Azaz a „reggel“ elnevezésévé válhatott olyan szó, mely eleinte csak „reggeli szürkületet“ jelentett. Ilyennek mutatkozik a fölhozott oszt. *riñim*, *rinkim*, illetőleg az e két alakból kiváló *ringim* szerint a m. *ræg*, *rög*; v. ö. oszt. *señ-*, *senk-* = m. *szeg-* (283. l.) Az oszt. *ringim* akár magashangúnak is vehető, e h. *ringem*; vég *m*-je jóformán a fent 228. l. (tő alatt) említett végképző.

A kifejtett *ringem*, mely a m. *reg* (*rege*)-nek eredetije, megtaláljuk még, nasaliszpótló hosszú vocalissal, a régi-beli *rég* (*rége*) töben (v. ö. hosszú *á*-val *vág-*, *hág*; v. ö. *vég* 569. l.); hiszen a *reggel*-beli *reg* is akad még hosszú *ē*-vel: *reeggel* Jord. c. Képzése szerint (<*i*, adj. possessivum) *régi* (több. *régiek*) tkp. „*rég*-hez tartozó, *rég*-beli“. E szerint *rég* magára a „tempus priscum, t. antiquum“-ot jelenti. Szembetűnő, hogy erre alkalmas tkp. „sötétséget, homályt“ tevő szó; hiszen azon időt kellett vele jelölni,

melynek dolgait már egyenesen nem látjuk, mely a világos jelenvalóságtól (fent 145. l.) távol van, s így mint minden távolvalóság többé-kevésbé homályosnak tűnik föl előttünk. Egyébiránt a „*reg* (*regvel*) és *régi*“ jelentések összeféréséről tanúskodnak kétségtelen nyelvi adatok: török (csag.) *irte* „früh, zeitlich; der morgen, morgens“ és *irteki* „alt, vergangen“ (Vámbéry, Et. Wbuch. 44. sz.); finn *aamu* „tempus matutinum“ és *ammo* „tempus pristinum“ (*ammoin olim, pridem*).

695. *rég* (*régen olim, dudum, vorzeiten, längst, in alter zeit: régen volt; régen nem láttam; — régente, régentem id.; rég id., rég nem láttam*): *régi* (plur. *régiek* *priscus, vetus, antiquus: r. emberek, r. szokás, r. pénz; aetate proventus: régibb ű mint eên Szilágy.: Nyelvör VII, 382.*)

Lásd az előbbi (*regvel*) cikket. A *régen* időhatározó, szó szerint „in der alten zeit (*rég*)“; a most használt *rég* természetesen csak *régen* h. való (úgy mint *-kor* e h. *-koron*). Ezen adv.-féle *rég*-hez még a *régtől-fogva* is számítható (v. ö. *mától-fogva*). A Kreszn. idézte *rég-szokás* (Pázm., egyszer) hibának látszik (*régi* h.).

696. *rejt, röjt* (*rejteni abscondere, celare: el-r.; rejtött kincs thesaurus absconditus; rejtök, rejték, rejték latibulum: r. hely latebra, locus occultus*); *rejtöz-, rejtöz-, rejtöz-* (pr. 3. *-zik se abscondere, occultari, latitare*):

vog. *räut-* [verbergen] (*jole räutilem elrejttem; läp r. vergraben*).

finn. *riittä-* (pr. 1. *riitän*) mit einer dünnen kruste [mit eis] überziehen (*pakkanen riittää järven jäähän* „der frost überzieht den see mit eis“, tkp. „*riittää in eis*“ [deckt ein in eis]; hinreichen, hinlangen, genug sein für etwas [den bedarf decken]) || ész. *riē* (g. *ride*) kleid, kleidungsstück, zeug (*ride panema* ankleiden [*ride-be tenni*], *ridist ära votma* auskleiden [*ride-kböl kivenni*]; — *redu* (g. *redu, reu*) schlupfwinkel (*redu-paik* Zufluchtsort, versteck; *redus* versteckt, verborgen, *reduse minema* entlaufen [in *redu* gehen]).

Teljesen egymásnak megfelelő igetők: m. *rejt-* (*rejte-*) — vog. *räut-* — finn *riittä-* (*ritä*), melyek *rsg-t* illetőleg *rsg-t*-féle közös alapalakra vihetők vissza; (szintígy vog. *jaut* [és *jajt*] arcus = ered. *jsgt*, *jsgt*, sőt továbbá *jngst*, v. ö. oszt. *jōgot*, mord. *jonks*, cser. *jongež* | a finn *riittä-*, azaz *ritä*-nek alakmása *niittä-* fent 415. l.). Szembetűnő a *rejt-*, *räut-*, *ritä*-nek képzett volta is, miszerint a *-t* elválík képzőnek (*rej-t-*, *ri-tä-* úgy mint *nī-tä-*). Tekintve hogy a *rejt*-nek nincs *l*-es társa (*rejle-* csak újabban került föl, jóformán *fejle-* analogiájára; még Márton szótára csak a *rejt*-igét ismeri, reflexiv értelemmel az egész régiségben csak *rejtőz-*, *rejtez-ik* divatozik) — a *rejt*-beli *-t* képzőt nem causativ, hanem intensiv értékűnek tartjuk, s e szerint már az alaptő *rsg-* (*rej-*, *räu-*, *rii-*) is transitív jelentésű: „abscondere, tegere“ (ilyen a f. *nī-tä*-beli *nī-* alaptő is 415. l.). — A finn *riittä-* nyilván egyenesen „tegere“-t jelent, noha Lönnrot nem ezzel a szóval fordítja; a fölhozott mondatban akár a szokott „tegere“ igével, t. i. *peittä*-vel lehetne fölcserélni: *peittää jäähän*. Azt látjuk, hogy a *riittä-* ige szűkebb alkalmazásra szorúlt. De megmagyarázható „tegere“ jelentéssel a *riittä-* „sufficere“ is s nem kell ezt merőben külön igének tartani (v. ö. a hasonló észjárást ebben: *beérni* valamivel). S végre így megtalálja társát az észben is, a hol *ride* (nom. *rie*) „indumentum, tegumen“ alak szerint nom. verbale *ridä-* igétől, mely legalább a *ri-* alaptőjére nézve a finn *ritä*-vel azonos. A *redu* meg szintén nom. verbale *reda-* (*redä-*) igétől, mely jóformán *redä*-ből gyengült el, mint a *ride*-beli *ridä*-nek változata.

Nyelvör V, 378. **regelye** „rejtett hely (erdőben, vízmosásos árokban)“ Moldva (s u. o. *szegelye* „szoros hely, akármi szegletes hely szorosságban“). Minthogy az ebbeli *reg*-et igének kell tartanunk (a szerint hogy *szegelye* mellé *szegület*, *cszegely* sorakoznak, *szeg-* frangere-től, fent 284. l.), ez a *reg*-egyszersmind egyazonnak tűnik föl a *rejt*-beli *rej*-vel, illetőleg ug. *rsg*-vel, s ez utóbbinak teljesebb *rsg*-alakjára utal. Ennek fölvételével a finn *ri-* alak sem ellenkezik: v. ö. finn *pī* = ug. *pšngš* 525. l., sem a vog. *räu-*: v. ö. *rau-* = *rsg-* (*ragad-* alatt); a m. *rej*-meg végre azon fokon állana mint *fej* (*feje*) = ug. *pšngš* caput. De érdekes a *rsg-* „tegere“-nek ezen régibb *rsg*-alakja annál fogva is, hogy földeríti a *reg* és *rég* tőknek ide tartozását, melyek ugyanis az oszt. *rsgsm* szerint tkp. „sötét“-et tesznek, azaz oly alapértelemmel vannak, melynek kifejezésére közönségesen „tegere“-féle ige szolgál (sötét = „tectus“, lásd a

sőtét cikket 351. l.). Megjegyezzük, hogy e szerint a *reg*, *rég* névszó épen úgy áll *reg-* (*r_{ng}-*) „tegere“ ige mellett, mint *szeg*, *szög* „angulus“ *szeg-ni* mellett (284. l.)

Egyéb nyomai a kifejtett ug. *r_{ng-}*, *r_{g-}* „tegere“ igének, kivált *r* helyett kezdő *l*-vel (*l_{ng-}*, *l_{g-}*): lpF. *ragja*- (pr. i. *rajam*) „zurecht legen, ordnen, aufräumen, austatten“ Friis szerint ezt is teszi „begraben“ (azaz „bergen, verbergen“, v. ö. az előbbi jelentésekre nézve: m. *takar-* „tegere“ mellett *takarít-* „aufräumen, zusammenräumen [ein zimmer]“ = lpS. *raje-*, pl. *kaudnit r. vasa in ordinem collocare et rite disponere* || osztB. *lank-*, *lañ-* „decken, bedecken, verdecken, verbergen“ (*lañil* deckel, dach) = osztIrt. *lañ-*, S. *link-*, *lünk-* „bedecken“ — azaz *lañ-* e h. *lang-*, s továbbá *läng-* „tegere“ || finn *lymy* „latebra, versteck“ (*lymyssä* clam, occulte) — utal *lüm-* (*lüme-*) „tegere, abscondere“ igére, mely megelőző *lün-*-ből válhatott (*n:* m cserével, úgy mint *zürj-* = votj. *puñ* „ende, gränze“ vagy cser. *pomuž* „sinus“ ered. *p_{ng-}*-tól [lp. *puoña*] fent 440. l.; a finnben is van nyoma ilyen hangserének: *jämeä* és *jänkeä*, azaz *jämedä* és *jängedä* „rigidus, stabilis, firmus“; *komo cavus* [arbor] és *konkelo* azaz *kongelo* arbor cava).

Fent 624. l. megjegyezhattük (a lp. *moskote-ra* nézve), hogy „claudere“ olyan rokona a „tegere“ jelentésnek, mint „aperire“ a „nudare“-nak (l. a *foszl-* cikket, 537. l.). E szerint méltó kérdezni, vajjon nem lehet-e *rejt-* „tegere“ igével egybetartozó még az alakilag nem távol eső **reked-** „occludi“ (caus. *rekeszt-* „claudere, occludere“). Hozzá tartozik még **rekken-** „obstrui, suffocari“ (caus. *rekken-* „occludere, suppressere, occultare“ MA.). Ez utóbbinak alaktársa *bukkan-*, a mely pedig *buv-kan-* (e h. *b_{g-}kan-*)-ból való (v. ö. *buk-* e h. *bukk-*, *buv-k-* 473. l.) vagy *rikkan-* ebből *riv-kan-*. Így tehát a *rekken-* is régibb *rev-ken-* vagy *reh-ken-* (= *r_{g-}ken-*) alakból magyarázható, s szintígy *reked-* ebből *rekked-*, *rev-ked-* v. *reh-ked-* (v. ö. *pukkad-* mellett *fakad-* e h. *fakkad-* 490. l., *szakad* e h. *szakkad-*), a *rev-* v. *reh-* alapszót véve = *r_{g-}*, *r_{ng-}* „tegere“. Illik is az egyszerű „tegere“ ellenében erősebbféle „claudere, obstruere“ jelentéshez a momentán (*-k*, *-kan*) képzés, annak szokott intensív értéke szerint. A *reked-* jelentésének intransitív voltára nézve, v. ö. *szakad-* 269. l.

697. **reked** (*rekedni* occludi: *be-r.* sich verstopfen; in verschluß geraten, aus etwas nicht mehr heraus können: *a halak rekednek vársában; benn r.; ki-r.* excludi; *rekedés*,

t. i. *torok-r.* raucitas : *be-rekedt a torka*); **rekeszt** (*rekeszteni* claudere, occludere MA.: *be-r.* includere *meg-r.* concludere, praecludere, *el-r.* secludere); — **rekken** (*rekkenni* obstrui, suffocari : *el-r.* supprimi MA.; *rekkenő meleg v. hőség* stickende, drückende hitze, schwüle); **rekkent** (*rekkeneni* occludere, suppressere, occultare : *el-r.* suppressere, delere MA., Pázm.):

Lásd az előbbi (*rejt-*) czikk végén. — Figyelemre méltó hogy a *rekkent-en* „claudere“ mellett megint az eredeti „abscondere, occultare“ jelentés is fölmerül, a melyhez a „delere, extinguere“-féle is csatlakozik (pl. *eretnekséget elrekkeneni*); lásd Szilády Á. kimutatásait, R. M. Költők I, 245. l. Különös, de szintén az „occludi“-hoz társult jelentéssel : *el-rekken* „elszenderül“ (Szék.: Kríza).

698. **remék, remek** (frustum, fragmen : *alma remék* fragmen mali Döb. 479., *remék kenyeret kér vala* Érd. 339., *remek hús* frustum carnis Pesti; MA. *remek* offa, buccella, portio; *remék v. mester-remék* specimen opificii, meistersstück).

A *remék*-beli *rem-* alapszó magashangú mása a *rombol-, roncsol-, romasz-*ból kifejlő *rom-* „frangere, caedere, scindere“ igének; *remék* e szerint tkp. „törék v. töredék (fragmen)“: lásd a *rogy* czikk végén (666. l.).

699. **reműl, remől** (*reműlni* moveri, incitari ad aliquid, contremiscere Régi : *kegyességre reműlvén* Virg. cod. 53., *könyöröletességre remőle* Peer c. 106., *meg-reműle szive rajtok* Virg. 16.; *föld ottan meg-remőle* contremuit Wink. 119.); **remőjt, remejt** (*remejteni* movere, commovere, excitare Régi : *haragra remőjteni* Jord. 210.; *hálaadásra remejtvén* Érd. 62.); **remeg, reng** (*remegni, rengeni* tremere, zittern : *remeg a ház, r. a falevél; r. félelemtől; föld-rengés* terrae motus, erdbeben; v. caus. *renget-* agitare, movere : *gyermeket r. ein kind wiegen*); **rendül** (*rendűlni* commoveri, contremiscere : *meg-rendült a város* commota est urbs M. 52., *meg-rendült a föld* Pázm.), **rendit-** (*rendíteni* commovere, erschüttern, erzittern machen):

lpF. *riebma*- (pr. i. *riemam*) sich einlassen, beginnen, anfangen | lpE. *riebmu*- id.

Mátyás F. (Nyelvt. Közl. IV, 203.): „*rém*- gyök e korban (a codex-irodalom korában) egyezik *rem*-vel, s alapjelentése „mozgás”. Valamint *remeg*, *reng*, *rendül* = *commovetur*, úgy *rémít*, *rémül*, *rémülés*, *rémület* hasonló értelményűek. Atmennek „timor, tremor, tremít”, s ebből tovább „pavor, excessus, horror, stupor” jelentésbe”. Meg is kell engednünk, hogy a „moveri” jelentés könnyen érintkezhetik a „tremere, pavere, terrori” jelentéssel (= „animo moveri”). Mindazonáltal úgy látjuk, hogy a régibb magyar nyelv, valamint az újabb is, megkülönböztette a rövid vocalisú *rem*-et a nyújtott hangú *rém*-től, amahhoz az egyszerű „moveri” értelmet kötvén, emezen meg az „erős lelki commotiót, horror, stupor-t” értvén. Ezzel nem tagadjuk, hogy esetleg a *rem*-et is átvitelesen az utóbbi értelemben használhatta (megrendőlt a város M. 52.). Ha ugyanis még régibb korban sem volt a *rém*- és *rem*- megkülönböztetése, méltán várhatnók hogy pl. *rendül*- egyszer másszor *rëndül*- alakban találkozzék (oly alak mint mély hangon *rándul*-). Pedig *remül*-, illetőleg causativ társa *remőjt*- „commovere” eléfordul a Jord. cod.-ben, mely különben a hosszú *é*-t többnyire *ee*-vel írja, a Bécsi és Müncheneri codexekben meg csak a „stupor, horror, terror”-féle *remőlet* van *é*-vel írva: *rēmőlet*, azaz *rémület* (M. 116. *rēmőlet*, B. 15. *fēlelm* és *rēmőlet*; de néha az *é*-nek ponto. zása el is van hanyagolva: M. 117., B. 42. *remőlet*). Molnár A. szótára is a „terror”-féle szókat jobbadán *é*-vel írja (pl. *megrémítóm*, *megrémőlóc*, ellenben: *megrenditem*, *megrendőlóc*).

A mondottak szerint a mai *remeg*-, *reng*-, *rengel*-, *rendül*-, *rendít*- igecsoporthoz csatoljuk azon régi *remül*-v. *remől*- és *remőjt*-, *rémajt*- igéket is, melyek egyszerűen „indulást v. indítást” jelentenek, különösen célhatározás mellett („valamire”). Az ezekbeli *rem*- „moveri (ad aliquid)” találja mását a lpF. *riebma*-, azaz *rie'ma*-ban, melynek „kezdeni” jelentése könnyen érthető ezzel „neki indulni” (v. ö. *könyörületességre remőle* lényegesen = „könyörülni kezdé”); v. ö. finn *käge*- és *kezd*-ről fent 13. l. Megjegyezzük, hogy a lappF. *ie* csak másodlagos fejlődés rövid önhangzóból: lpF. *rieftes* = S. *rektes* (germán kölcsönző „recht”), *riegges* ring = f. *rengas*, lpS. *rigges* (germ. kölcsön), lpF. *gietta* kéz = S. *käta*, f. *käde*. — A *rém*- „terrori” igét ellenben a *rett*- (*retteg*-, *retten*-)nek kifejthető alapszava *rex*- (*rej*-)vel magyarázzuk (l. a következő) cikket.

700. **rémül** (*rémülni* terreri, pavescere, consternari: *meg-r.*, *el-r.* expavescere, cohorrere MA.; *rémülés*, *rémület* terror, consternatio, horror, stupor); **rémít** (*rémíteni* terrere, perterrere, consternare: *meg-r.*; *rémítő* erschreckend, erschrecklich).

A rövid vocalisú *rem-* ellenében (*remeg-*, *remül-*, l. az előbbi cikket) a mainap is állandóan hosszú *é*-vel ejtett *rém-* tö származéknak mutatkozik, még pedig a jelentéshez illően intensív értékű (mom.) *-m* képzővel alakultnak vesszük (*ré-m-*), s a *ré-* alaptőt egynek tartjuk a *retten*-beli *rett*-nek (= *rex-t*, *r_{sg}-t*) alaptőjével *rex-*, illetőleg *r_{sg}-*; vagyis *ré-m-* = *r_{sg}-m-*. Igen hihető, hogy a *rém-* tö egyszerűsmond magashangú mása a *rán-dúl-* stibeli *rán-* (*rám-*) nak; hiszen a testnek azon „hirtelen erőszakos megmozdulásán“, melyet *rán-dulásnak* nevezünk, igen alkalmasan lehet „megijedést“ is érteni (v. ö. „zusammenzucken“ vor schrecken). Így azután megtaláltnók a *rém*-beli *r_{sg}-* alapszónak ugyancsak magashangú mását a *rán-* alatt (fent 647. l.) fölhozott vog. *räi-*, és *rex*-ben (vogL. *rextl-*); sőt az oszt. *ra_{kin}-* (*ragin-*) is eredetileg magash. szónak tekinthető.

701. **renyhe** (piger, deses SzD., Tájsz.):

finn. *röhmä* inhabilis et tardus; *rähmäkkä*, *rähmykse* (n. *-mys*) homo tardus, inhabilis; *rähnykse* (*-nys*) id. Lönnr.; — *rähmää*, *rähmi-* tarde incedere, moleste repere.

Renyhe e h. *rehnye* (v. ö. régi *ehnejt-* = *enyhít-*) olyan alakúnak mutatkozik mint *túnya*, *tohonya* (a mely mellett szintén *nyh*-val: *tonyhó*). Egyébiránt **rehnye*, *rehenye* nom. verbale-nak vehető **rehn-*, *rehen-* igétől, mely „lassú, csendes mozgást“ jelenthetett; v. ö. finn *röhme-* (ebben: *röhmä* = *röhme-dä*) meg *rähmää* (*rähmä-dä*) és *rähmi*. A szerint hogy *gyohon-* (*gyón-*) = oszt. *hugom-*, fölvehető ez igének (*rehne-*, f. *röhme-*) ugor alakjául *r_{sg}-m-*. Ez talán megvan még a zürj. *ram* „still, ruhig, sanft“-ban (Irt. *ram* ruhe) (v. ö. finn *hilja* „csendes“ és „lassú“) = osztB. *rom* id. (кроткий); még ezen osztB. igében: *ron-*, коснѣть, медлѣть („langsam sein, zaudern“: n. act. *ronipsa*; *roniñ* „langsam“).

702. **reped** (*repedni* rumpi, dissolvi: *reped a bőr* die Haut springt auf; *r. a föld* die Erde bekommt risse; *repedt*

FuF. VII.
26

fazék gesprungener, rissiger topf; *meg-r.* zerspringen, bersten; *repedés* riss, sprung, spalt); *repedéz-ni* id. (frequ.); **repsz** (*repszteni* findere, rumpere, lacerare: *ketté-r., szét-r.*):

finn. *repeä* (inf. *revetä*) divelli, disrumpi, rimas agere (olla *repeämässä nauruhunsa* vor lachen zerspringen wollen); *repi-* (pr. i. *revin*) vi discerpere, divellere, lacerare; *repäise-, reväise-* id. mom. || ész. *räbi-* zerren, reißen, zupfen; *räbise-* einen riss bekommen, einreißen, platzen; — D. *räp-* reißen, zerreißen (zeug); *räple-* zerreißen (meg: kämpfen, ringen).

lp. *rappe-* aperire (pl. *januam, os*); *rappese-, rappase-* aperiri (*ädnam rappasi* terra dehiscebat); *rappas, rappes* apertus; *räppo* id. (*r. ukse* janua aperta) | lpF. *ravas* offen, *ravaste-* öffnen; *rappase-* sich öffnen.

vog. *räpš-* blinzen (vom auge: *äm sämäm räpši*); *räpšelt-* blinzeln (hunyorgatni: *sämä räpšeltitü* er blinzelt [szemét hunyorgatja]).

A f. *repeä-* e h. *rebedä-*, meg *repi-* e h. *rebi-* (ész. *räbi-*) *rebe*-féle alapigére utalnak: „divellere, disrumpere“, s tárgyatlanúl használva „divelli, disrumpi“ („reißen“, repedni, szakadni = riss machen = riss bekommen). A lapp *rappe-* is, e h. *räppe-*, mutat régibb *räbe-re*, minthogy a lpF.-ban a *pp*-vel *v* váltakozik. Ennek „aperire“ jelentése (azaz „aufmachen“, míg a f. *rebe-* „aufreißen“ valamivel erősebbféle cselekvésre vonatkozik) megvan a frequ. képzős vog. *räpš-* ben is (= *räb-š-*), tkp. „wiederholt öffnen“ (illetőleg: sich öffnen). A m. *reped-*, *repsz-* is e szerint, úgy mint a lp. *rappe-*, eredeti *b*-ből erősbült *p*-vel van (úgy mint *gyopon-* 168. l., lásd *ragad-* végén 644. l.). Ezen fölött *rebe-* nek meg is maradt még mása ebben: **ribál-** „tépni, hirczolni, rángatni (öltözetet is róla leszaggatva), tépászni“ (Szék.: Tájsz.); v. ö. *szop-*, *szíp-* meg *czepe-*, *czipál-* mellett *czibál-* 381. 307. ll.

7r 28: 15.

703. **rés** (acc. *rés-t* ruptura, rima, hiatus: *résen* kiszökni; *rést* törni eine bresche machen; *rés a kerítésen* zaunlücke; adj. *réses* rimosus):

finn. *reikä* (g. *reijän*) foramen, apertura: *reikäse* (n. -änen) id. dim.; — *renke* (status apertus): *ovi on rengellänsä*

janua est semiaperta, *panen rengellensä* parum aperio | ész. *reig* (g. *reia*) wunde, frische wunde.

zürj. *rož*, *ruž*, (izsm. Castr.) *rujž* loch (nir-*rož* nasen-loch).

A f. *reikä*-, *renke*-nek, illetőleg *reigä*, *renge*-nek magyar másául fölvehető **reje* (v. ö. *feje* = ered. *psugš*); ilyen alakhoz még dim. -s (= *ks*) járulván (v. ö. finn *reikäse* e h. *reigäse*), támadt **rejes*-féle dim. alak, melyből a meglevő rés összevonatott. Ezzel még egyező, nem tekintve az elváltozott vocalist, a zürj. *rujž*, *rož*. Jóformán a cser. *rož* (M. *raž*) „foramen“ is, noha a gutturalisnak itt már semmi nyoma sincs; számba vehető ugyanis, hogy pl. cser. *kološo* „halott“ = *kolokšo*. — Nincs fölvéve a lp. *rai*ke, lpF. *raigge* „foramen, apertura“ szó, mely csak a *renge*-ből vált finn *reikä* (*reigä*)-t tükrözi, mint kölcsönvétel a finn nyelvből. Inkább lehet ide való, mint igazi lapp szó: lpS. *rake*- „hiscere, rimas agere“ (*rakem* fissura, rima) = lpF. *rakka*- „bersten, reißen, risse gekommen“; *rajade*-, és *rakkase*- id.; t. i. *rakka*- és *rajade*- eredetibb *rage*-, illetőleg *räge*-re utal, mely a f. *renge*-nek nasalis vesztett mása volna.

704. **rest, röst** (acc. *réste-t* piger, tardus, segnis: *rest ember*, *r. munkás*):

vogK. *rač*- zögern, verweilen (*ženiχ račes* женихъ за-медилъ Máté 25, 5.); *raš-tal* unverweilt, ohne zögern, sofort (немедленно Márk 1, 12.).

Könnyen érthető fogalomtársulásnál fogva rokon jelenségek „erős“ és „gyors“, valamint másrészt „gyenge“ és „lassu“ (lásd *gyors* alatt, 162. l.). Ennél fogva még ide vonható: lp. *rašše* „fragilis, debilis“ (*raššo*-debilitari), lpF. *rašše* „schwach, gebrechlich, unsicher“ (pl. jég, szem; *rašše lā barggat* er ist schwach zu arbeiten) || finn. *räsy* „debilis, fragilis, infirmus“. — Maga a m. *rest* (*réste*) tő képzővesztett nom. verbalének vehető *rest*-, s továbbá rés- igétől (v. ö. vog. *rač*- e h. *räch*-); mert *res*-hez mint igéhez tartozónak látszik: **resped**- „unatkozni“ (Alföld: Nyelvőr IV, 379.), MNySz. szerint „pangani, állásban romlani“. Elfogadható MNySz.-nak azon nézete is, hogy *resped*-hangátvétellel vált a székelyeknél ezzé: **repsed**- „henye módon ülni“ (Krizsa).

705. **részeg** (acc. *részegé-t* ebrius, temulentus : *részeg-ember*, r. fővel; — *részeged-ni*, *részegül-ni* inebriari):

Lannisto
45
vogB. *rěj* (*réi*), *rě* Wärme: *rěiñ* heiß; — *rejtíl-* sich erwärmen, *corpѣться*; *reil-* warm werden, sich wärmen, *melegedni*; *reilt-* wärmen, erwärmen, *corpѣвать* | vogL. *rēn* warm; — *re-* (inf. *reux*) brennen (von der sonne); *reitíl-* sich erhitzen | vogK. *rig* hitze, schwüle, *зной* (Máté 10, 12.).

osztB. *rúu* hitze, Wärme, schwüle, dunst: *ruuñ* heiß, schwül. *zürj. ru*, Dampf, nebel || *votj. džu*, glühende Kohle

zürj. ru dunst, Dampf (P. *šonit ru* warmer dunst) || (Woh) *votj. žual-* brennen, *žuat-* anzünden. *Phrygi* 53)

Hogy „részeg, ebrius“-t jelentő szónak lehet „calidus“-féle etymonja, világosan mutatják a török nyelvek: jakut *itir-* (pr. i. *itiräbin*) „betrunken werden“ (Böhtlingk megjegyzi: von *itī-* „heiß, hitze“, also eigentlich „heiß werden“; v. ö. az *-r* denom. igeképzésre nézve Böhtl., Jak. gr. §. 492, pl. *sigir-* feucht werden: *sik* feuchtigkeit, *küsür-* stark werden: *küs* kraft, *ütüör-* gesund werden: *ütüö* gut) | tatKaz. *iser-* sich berauschen, *iserek* betrunken, berauscht (esse heiß, e h. *isse*, mint többnyire a köztörök kezdő *i* a tatK.-ban *e*: *eš* dolog, *eč-* inni, *eč* belső, *ez* nyom = *iš*, *ič-*, *ič*, *iz*) | törCsag. *üsür-* sich betrinken, *üsriük* betrunken (*issig* heiß; megjegyezzük, hogy az oszm. törökben *issi* és *issı* van, magas- és mélyhangú: *issile-* „chauffer“, *issin-mak* „être chaud“; egyébiránt a jak. *itir-*, tat. *iser-*, csag. *üsür-* „inebriari“ igének megvan a mása az oszm.-ban is: *eser-* „éprouver une vive émotion d’amour, se passionner, s’exalter“ Bianchi, a mi más szóval „incalescere, ardere, s’échauffer“). Vámbéry, Et. Wb. 25. sz. ugyan *ič-* „inni, trinkén“ mellé fogja az *itir-*, *iser-*, *üsür-* igét, azaz *iserek*, *üsriük*-ben „trunken, betrunken“-féle szót lát; de ez ellen szól, hogy több török nyelv a kétféle szónak alaki megkülönböztetését mutatja, még pedig úgy hogy az „ebrius“ szava a különben „calidus“-t jelentő szókkal jellemző consonansra nézve megegyezik: jak. *itir-* (de *iš-* trinkén), tatKaz. *iser-* (de *eč-* trinkén), csag. *üsür-* (de *ič-* trinkén); végre megvan még az *itir*, *iser*-nek megfelelő oszm. *eser-*, „incalescere“ jelentéssel.

A m. *részeg* pedig, fölvéve az „ebrius“-nak „calidus“-féle etymonját, igen is egybetartozhatik a vog. *rěj*, *rě* „calor“-val, t. i. alaprésze *ré-*. A vogul *rě-* egyszersmind ige „calere“ (vogL. *reux* inf.), melytől *reil-* inchoatívféle

frequ. alak, *reilt-* meg causativum. Teljesebb alakját a vogK. *rig* tartotta meg (v. ö. *lēj* cauda = oszt. *teg*, *lex*, *lī*, fent 198. l.), vagyis *rē-*, *rig* eredetibb *r_{sg}-* (*r_{sg}*)-ből való. Ez a magyarban akár *r_{sj}-*, akár *r_{sv}-* alakkal vehető föl; további refl. -sz képzővel lett *r_{sj}-sz-*, *r_{sv}-sz-* helyett *rész-* (v. ö. *tész-* = *tévész-*), melynek alkalmasan az inch. „calescere“ jelentést tulajdoníthatjuk; ettől a *rész-től* végre *részeg* jóformán úgy mint *hideg* (e h. *hivédeg*, v. ö. *hives*) *hid-* igétől (= f. *hyrdä-*, fent 139. l.).

Hogy a m. *részeg-ből* a *ré-* (= *r_{sv}-*, *r_{sj}-*, teszem *r_{ev}-*, *r_{ej}-*) „calere, calor“ alapszót fejtettük ki, igazolja ugyan ez alapszónak egyéb magyar nyelvbeli szereplése, melyet először Hunfalvy P. mutatott ki (Nyelvt. Közl. V, 247. s köv.), fölhasználva a Mátyás F. (NyK. IV, 204) közölte régi magyar irodalombeli adatokat. A régi m. *r_{éül}-* (*revül-*, *rivöl-*) igében ugyanis, mely a szentek életében előforduló „ecstasis, mentis excessus“ kifejezésére szolgált (*r_{éülés}*, *lelki r.*), fölismert Hunfalvy egy maradványt a hajdani magyar pogányhit műszavaiból. Ugy mint a lappoknál és a voguloknál szerepeltek bizonyosan a régi pogány magyaroknál bűvösök, bűvös-bájosok (hiszen külön szó is jelöli e tisztséget, f. *noita*, lapp. *noite*, *noaide*, vog. *ñait*), kik bizonyos ecstasis-féle (álomszerű) állapotba juttatván magukat, azután jövendöltek vagy látásokat jelentettek. Ezen jós állapot neve a voguloknál az „isteni meleg v. hév“, épen a *r_{ej}* v. *r_é* szóval „*t_{arom} r_{ej}*“ (ilyen szólásokban: *t_{arom} r_{ej} t_{auän} joxts* „isten *r_é-je* jött reá“; *t_{aromnel} r_{eil} joxtaues* v. *pinves* „istentől *r_é-vel* illetődött meg“). Igen érthető, hogy a régi magyaroknál megvolt vogul „isteni hév“-féle *r_{éülés}* azután a legendákbeli szentek „ecstasis“-ára s ennek látásaira (apparentia, phantasma), mint készen talált mintegy műszó, reá alkalmaztatott. Annyi bizonyos, hogy a *r_{éülés}* nem az „ecstasis, mentis excessus“-nak csak akkor készült fordítása. — A *r_{éül}-* igének változatai a régi irodalomban: *rivöl-* (el *ryuewltettek* rapti Ehrf. 136, szent Ferencznek *ryuenlese*); *r_{évöl}-* (el *reewöltettek* Erdy cod. 276.; a passivumi -*tat*, -*tet*, pleonastice, úgy mint pl. ebben: *háboroltatik*, azaz *háboróltatik* conturbatur: *háborolat* conturbatio); *r_{éül}-* (*reewlees* zerent Erd. 119., *lelki reewlees* Jord. 741.; a passivumi -*tet* előtt kiesett az *l*: *el reewteteem leeleekben correptus spiritu*). — E mellett azonban előfordul egy -*t* képzős társa is, *ü* v. *i* vocalissal, melyet nyilván hosszúnak kell venni, tehát *r_{üt}-*, *r_{it}-* (elmének *r_{ületeben}* Bécs. 258., *el ritetik vala* Debr. 164., *elrítettésenek* napian ib. 139), annyiival inkább, mert *r_{üjt}-*

mn. IX.
190.
1883. S. AMAN.
Halsin/

és *rőjt*- is található (Virg. 86. *rwitetik vala*, ib. 109. *lelkebe el rőytetek*), azaz olyan alakú ige-tő a milyen *gyűjt*-, *győjt*-(v. ő. alakra nézve: *hűt*-). Föl is kell vennünk, hogy ez a *rűt* (*rűjt*-), *rít*- transitív jelentésű volt („ecstasisba hozni” = ered. „fölhevíteni”). Ezen *rűjt*- vagy *rőjt*- végre alakilag egészen egybefolyt a *rejt*- „abscondere” igével s mint ilyen megvan még mai nap, reflexív végű származékában: **rejtőz**-v. *rejtéz*- (*rejtőzik*) a „tetsz-halottság”-ról (pl. „nem halt meg, csak *el-rejtezett*”; *el-rejtezkedni* „tetsz-halálba esni”, *rejtőzött* „tetszhalott” Tolna: Nyelvőr VI, 230., *el-rejtézni* „elájulni” Szék.: Kríza; Tájsz.-ban mint székely szó *el-rejtőzni* még ugyancsak ecstasist jelentőnek van fölhozva: „elméjében elragadtatni”). Az *el-rejtezés*, mai jelentése szerint, némileg közel áll a *részeg* szóhoz, a melyhez, fejtegetésünk szerint, közös alapszó tűzi; hiszen a „részeg” ember elég gyakran „fél-halott” (vagy *rejtőzött*) színében mutatkozik; talán innen is van a magyar nyelvben a „holt részeg”. — Végre megvan még az eredeti „calor” jelentésével *rőjt*- ebben: *rőjtök* „schwül, schwüle” („rekkenő idő” — Csallóköz: Nyelvőr I, 332.).

Egyébiránt a kifejtett *ræg*- (*ræg*;) „calor, calere” alapszónak a többi ugarságban is vannak még nyomai: lpF. *rakka*- „in der brunst sein, laufen” (*rakkam brunst*), lpS. *rakke*- *venere aestuare* (*rakkem coitus* brutorum, *rakad tempus quo venere aestuant* rangiferi); a *kk*-ra nézve v. ő. p. *takke*-, lpF. *dakka*- = f. *tege*-, m. *tève*- || finn. *rökä* subatio, *aestus scrofae venereus* (*sika on rökällänsä*); — *räkki* hitze, qualm (Lönnr.): *räkittä*- brennen, glühen, hitze geben; lodern, flammen (*päivä räkittää kuumasti* die sonne brennt heiß); — *reistä* „stark brennen” (prasselnd, mit großer flamme Lönnr.): *-sta -stä* intensiv képző; *leistä*- id. Lönnr. || ész. *räidi*- (*räi-di*-) intrans. „bähen, halb gar kochen, quellen” (*räidind haiz* geruch von erhitztem, *heinad räidima panema* „das heu halbtrocken zusammenstellen, damit es in den schobern sich erhitzt” — azaz *räidima* tkp. „füledni”); *räi’eta*- trans. „bähen, halb gar kochen” || mord. *räze*- „braten (sültni); sehr krank sein” (Reg.); *rästa*- „braten (süttni)” Reg. Ahlq.: *rästaf* braten, gebratenes | mordE. *reze*-, és *reste*- Reg., *rästa*- sütni Wied.: *rästamo* gebratenes; — hogy *räze* helyett fölvehető *räze*-, *räjeze*-, v. ő. mord. *säskä* szűnyog = f. *säske*, meg mordM. *id*, *ed* gyermek = E. *äed*, *äjed*; — végre „részeg” jelentéssel is: mordM. E. *iride*- „trunken werden, sich besaufen” (E. *iridež* trunken, berauscht, *iridme* rausch; M. *iritsta* trunken); az *iride*- tő e h. **rije-de*- (v. ő. ész. *räi-di*-), afféle hang-

átvetéssel, a milyen ezekben is: mordM. *iladī-* maradni = E. *liado-*, M. *ilanas* len = E. *lianas*, M. *ilä* más, idegen = E. *lia*.

De mutatkoznak mélyhangú vagy mélyhangba ereszkedett alakok is: cser. *rušt-* (pr. i. *ruštam*) „inebriari“ (*ruššo* e h. *ruštšo* részeg, *ruštmaš* részegedés, részegség); a szerint hogy a cser. -št kettős frequ. képző, *rušt-* = *ru-št-*, **rušed-* (v. ö. *šupšt-* és *šupšed-* „czipelni“ 307. l.) || finn. *roitto* „ignis major, starkes flammenfeuer“ utal **roitta-* „ardere“ igére, azaz *roi-tta*-ra, melynek alakmása *soitta-* „currere“ s.g.-tól, fent 276. l.; — gyanítható, hogy f. *rohkea*, azaz *rohkedä* „andax, mente alacer, animosus“ elsöben „hitzig, feurig“-féle átvitt jelentéssel volt; *rohke-da* volna -da képzős nom. agentis *rohke-* e h. *rog-ke* igétől (v. ö. *puhke-* e h. *pšgk-* 490. l.); ugyanettől *rohke-ne-* „audere, sich erkühnen“ mom. -n = -m-vel (a lpF.-ban is van *roakkad* „mutig“, meg *roakka-*, *roakade-* „sich erkühnen“, de ez alkalmasint csak kölcsönvétel a finnből: *rohkedä*, és *rohkea* mint ige = *rohkene-*) || az e czikk elején fölhozott osztB. *rüu* is lehet már régibben is mélyhangú; legalább ilyen az alaktársa *χüu* „hosszú“ (fent 117. l.). — Mind ezekből, ha a f. *rohkea*-t még félre is hagyjuk, az ugor r.g.- „calere“ (s szokott társulással „ardere, splendere“) igének mélyhangú r.g.- párja következik, melyhez még a magyarból csatlakozik

ránt- (*rántani* frigere MA.: *rántott hús* caro frixa; MA., *rántott hal* gebackener fisch; *rántó sepernyő* frixorium PPáp., bratpfanne; *belé rántani az ételbe* einbrenn machen: *rántás* die einbrenn); az alakra nézve egyszerűen *szánt*-ra utalhatunk (s.g.-tól); a várható *ráml* ik intransitiv társige hiányzik, épen úgy mint *dönt-* mellett sincs *döm-l-*. A *ránt-* mellett használt **rát-** (*rátott* Szék.: Tájsz., Kriza; *rátó* rántó, sc. fazék, lábas Dtúl: Tájsz.), mely szintén már régi (MA. *ráttom* frigo, *ráttott* frictus, *ráttó* serpenyő frixorium), mégsem látszik külön képzésű alaknak, hanem a *ránt*-nak n-vesztett változatának veendő (a milyen, már épen a régi nyelvben *önt-* mellett *ött-*); hiszen nem hiába írja is MA. még kettős *tt*-vel, s szintígy SzD. (*ráttani*).

706. **réül, révöl, rivöl** (*réül*ni in ekstase kommen, in verzückung fallen, Régi codd.); **rüt, rit, rüjt, röjt, rejt** (*rüteni* in ekstase versetzen: *rütet*, resp. *elmének rütete* ekstase: Bécsi cod. 258.); **rejtöz, rejtéz** (*rejtöz*ni in scheintod fallen: *rejtözött* scheintodt Tolna: Nyelvör VI, 230.; *el-rejtéz*ni, *el-rejtöz*ni ohnmächtig werden, in verzückung

Setälä,
Ahn.
285.

JHvuy,
MO.
Ehän.
249

fallen Szék.: Kríza, Tájsz.), **röjtök** schwül, schwüle (Csallóköz: Nyelvőr I, 332.):

Mind ezen szók az ug. *rsg-* (= vog. *rěj-*, *rig*) „calere (calor, calidus)” származékai; lásd a *részeg* cikk alatt (659. l.)

707. reszket (*reszketni* tremere, trepidare, zittern: *reszkető* tremens, tremulus MA.; *r. kéz* zitternde hand; *reszketeges* id. MA., Pázm.); **rezeg, rezg** (*rezegni, rezgeni* tremere: *rezgő húr* chorda tremula); **rezzen-** (v. mom. *meg-r.* contremere MA.):

vogB. *räsg-* (pr. 3. *räsgi*, Reg. írása *rässgi*) zittern, reszketni (pl. *pongä räsgi* sein kopf zittert, schüttelt sich); *räsgelt-* v. *räsgnelt-* id. (intens.); *räsält-* rázni, schütteln.

A vog. *räs-g-* lehetőleg hű mása a m. *rezeg-*, *rezge-* nek, tekintve hogy *-g* képzője eredetibb *ng-*ből való (mely még a *räs-gne-lt-*-beli *gn-*ben mutatkozik, lásd *rág* alatt 642. l.). Alapíge *räs-* a caus. *räsä-lt-*-ben, = m. *rez-* (és *resz-* a *resz-ke-*-ben, a mi azonban *rez-ke-*-ből is válhatott). E mellett a közös alapalak mégis *räs-*-nek vagy akár *räsk-*-nek vehető föl, tekintve hogy még ilyen is a vogulban *räs-vé* s a magyarban *rez-vé* gyengülhetett (v. ö. köz = f. *keske*). — Még megjegyezzük, hogy a *resz-ke-* helyett némelyek helyesebb alaknak tartották ezt *resz-ked*. Lehetne bár ez is, sőt megvan MNySz. szerint Dunántúl. De azért még sem hibáztathatjuk a régóta divatozó *reszket-*-et, mely nyilván valamivel erősebb-féle „zittern“-t jelent mint a *rezeg*, s így *-t* végképzőjével intensív-értékű mom. alaknak mutatkozik (v. ö. *szeret-*, *vezet-*).

A gyanítható *räsk-* alapalakra utal még a Régi emlékekben előforduló *rezz-* (v. ö. köz mellett *közz*: *közzé*, *közzül*): Münch. c. **rezzed-** moveri (53. *penitenciara rezzedvén elmene* poenitentia motus, abiit); Kulcs 190. *rezeszt-concitare*, *exacerbare*.

708. retten (*rettenni* erschrecken, in furcht geraten: *meg-r.* expavescere MA.; *rettenetes* terribilis, horrendus; *rettent-* terrere: *el-r.* deterrere, absterrere); **retteg-** (*retlegni* trepidare, pavere: *rettegés* tremor, formido MA.):

vog. *roχt-* (*roht-*) sich schrecken lassen, erschrecken, scheu werden (пужаться; *roχtes* er erschrack und lief davon); *roχtept-* schrecken, scheuchen | vogK. *roχt-* (Máté 28, 4. *tanel pilmam roχtset urpet* sich vor ihm fürchtend erbeben [вострепетали] die wächter).

A mom. -*n* képzős *retten-ből* meg a frequ. -*g*-vel való *retteg-ből* kiváló *rett-* (*rette-*) tö („pavere“) régibb alakjául vehető föl *rexte-*, a vog *roχt-* szerint, mely annak mélyhangú mása (v. ö. a *kettő*-beli *kett-* e h. *keχt-*, *kekt-*, míg a *két* alak szintén *keχt*ből vált *kejt*-re utal). De megvan a magyarban a vog. *roχt*-nak teljes mása is, azaz mélyh. **rojt-*, *rít-*, hangátvetés által lett változatban *irt-*, *irt-*: **irtóz-** (*irtózni* „horrescere“). — V. ö. még a *rémül* cikket (655. l.).

709. **ripacs** (acc. *ripacso-t* blatter, blatternarbe Dtúl: Tájsz.); *ripacsos* blatternarbig, rauh, uneben : *r. képu*; *r. dinnye*, *r. föld*; **ripó** blatternarbig Barkó: Tájsz.; **rapos** id. (Gömör: Tájsz.):

finn. *rupe* (n. -*pi*) porrigo, scabies; variolae (*pää on ruvessa* caput est porrigine v. scabie infectum): *rupise* (nom. -*inen*) porrigine obductus, variolis infectus; *rupuli* variolae || észt. *rubi* (plur. *rubid*) pocke, ausschlag.

lp. *ruobbe*, *ruebbe* cicatrix, scabies, petigo: *ruobbek*, *ruobbajes* scabiosus; *ruobbe-* fricare (*oiveb r. caput fricare*) | lpF. *ruobbe* és *ruobbai*.

A dim. képzős *ripacs* (*ripa-cso*) meg az adj. poss.-féle *ripó*, *rapos*-nak közös alaptője *ripo*, *rapo* = f. *rupe*, azaz *rube* (észt. *rubi*); e szerint a magyar szók *p*-je olyforma erősbülést mutat, mint *szop-* 308. l., *tapod-* 108. l. — A lp. *ruobbe*, azaz *r₁bb₂*, *kettős bb*-jével még eredetibb *r₁mb₂* alakra utal; egyébiránt v. ö. *čabbe* a finn *hyvä* e h. *sybä*, s a m. szép ellenében. — Szóegy. 653. fölhozott mord. *lifks*, *livks* (plur. *livkst*) „blattern“ aligha ide való; nagyon is nom. verbale-szinű ez a szó, t. i. egybetartozónak látszik a *lise-* „herauskommen, hervorkommen“ és *lihte-*, E. *livte-* „herausbringen, ausbrüten“ igékkal, miszerint tkp. „auschlag“-féle etymonja lenne (*lif-ks* a finn *ukse*-nak megfelelő nom. verb. képzővel; Reguly a *lihte*-nek ezen jelentését is jegyezte: „an pocken krank sein“ (azaz tkp.

„ausschlagen, kikeltetni — a maga testén“). — Megjegyezzük még, hogy *rūt* oszt.Ért. egyenesen „blatternarbe“ (*rūdeñ* blatternarbig); de nehezen van e szónak köze a f. *rube*, lp. *ruobbe*-val.

710. ró, rov- (n. ag. *rovó*, praes. i. *rovok*, inf. *róni* nc̄idere, kerben, einkerben; durch kerben anmerken — zu zahlende schuld, steuer: *föl-r. botra* auf einen stock aufkerben; *be-r.* einkerben; *adót r. vkire* einem steuer zumessen; *róni, meg-r. vkit* einen besteuern; — *rovás, ravás* einschnitt, kerbe, kerbholz: *rovás-pénz* pecunia vectigalis, numisma census MA.; *rovó, ravó* praefectus tributorum, exactor); *ródál-ni* („metszeni“ Szék.: Nyelvőr V, 424.):

cser. *ru-* (pr. i. *rutem*) hauen, caedere: *ruešt-* id. (frequ.), *rual-* id. (mom.) | cserM. *ro-* (pr. i. *roem*); *roal-* id. (mom.): *roal-koltaš* abhauen, abschneiden; *rojekt-* abhauen lassen.

finn. *rako* (g. *ra'on, rayon*) fissura, rima (*ovi on raollansa* janua est semiaperta); — *rahtu* parvulum quid; *rahna* segmen ligni fissum; *raata-* (pr. i. *raadan*) labore colere (pl. terram), vi lacerare, discerpere (ut fera bovem); *raasta-* scabere, unguibus terere, lacerare || ész. *ragu* (g. *ra'u*) [és *pragu*] riss, spalt (*uks on praul* die tür ist etwas geöffnet):

vog. *rāt-* schlagen | vogL. *rat-* id.; *raat (rāt-)*: *pel raats-* zerschlagen | vogK. *rat-* schlagen.

Egyéb „secare“-féle igék mellett (*vág-*, *metsz-*, *szel-*, *szeg-*) nem csoda hogy a m. *ró-* (*rovo-*) ige most a valamivel szorosabb „incidere (einschneiden, kerben)“ jelentésre szorítkozik; megjegyzendő, hogy a szék. *ró-dál-* még egyszerűen „metszeni.“ De a „secare“ értelem is megint lényegesen azonegy a „caedere (hauen, schlagen)“-vel, a mint már a m. *vág-* ige („secare, caedere“) mutatja. Jelentésre nézve tehát a fölhozott cser., finn és vogul szók a m. *rovo*-val teljesen összeférők.

A m. *rovo-* tőnek eredetibb alakját (*buvo-* szerint 473. l.) *v* helyett *g*-vel vevén föl, ez utóbbit (*rov-* h. *rg-*) még megtaláljuk a f. *rako-* azaz *rago*-ban (= ész. *ragu*), mely mint < *o*, *u* képzős nom. verbale *rag-* (*rag-*) igré

utai („fissura, rima“ = „caesura“), v. ö. *vág-* alatt f. *vako*, *vagu*; szintilyen nom. verbale a f. *rahna* e h. *rah-ma rag_{mo}* (v. ö. *tehnýt* e h. *tegenýt*). A cser. *ru-*, *ro-* (illetőleg *roje-*: *rojekt-*) megfelel a fölvett *r_g*-nak, úgy mint cser. *šu-*, *šo-* *pervenire* = f. *sā-*, ug. *s_g*- (275. l.). További *-t* képzővel, mely jóformán intensív értékű (mom. *-t*) alakult a vog. *rāt-* (v. ö. *vág-* alatt vogL. *voaxt-*, *voxt-* 554. l.); arra nézve, hogy itt a vogul a fölveendő *r_g*-t-ből a gutturalist egészen eltüntette, v. ö. vog. *vāt-* szedni 563. l. Jobban őrizte meg a *r_g*-t-beli gutturalist a f. *rahtu* (mint nom. verbale *raht-* igétől), de már a f. *raata-* (azaz *rāda-*) és *raasta-*ban ugyanolyan gutturalis-vesztő fejlődés mutatkozik, mint a vog. *rāt-*-ban (v. ö. *raasta-* mellett f. *haasta-* e h. *ha'esta-*, *hage-sta-*, meg *raata-* vagyis *raada-* mellett f. *huuda-*, fent 303., 304. ll.). — A különösképen *pr-*en kezdődő észt *pragu*-ra nézve, (mely mellett azonban még *ragu* is van), meg kell jegyezni, hogy az észt. nyelv sok idegen eredetű szókról bizonyos két consonansú szókezdetekhez hozzá szokván (különösen *kr*, *pr*, *tr*, *kl*, *kn*, *pl*-hez), illet néha újabkori elibe-toldással állított elé, egyszerű *r* vagy *l*-en kezdődő idegen szókön, sőt eredeti észt. (= finn) szókön is: pl. *klīm* és *līm* (leim), *krām* és *rām* (rahmen), *krūt* v. *trūt* fensterscheibe (svéd *ruta*) || *prank* schwer (= *ränk* schwer, groß, stark; v. ö. finn. *rankka*), *krāme* és *rāme* rauh, heiser (= *rāmeä*), *klimpa-* és *limpa-* hinken (= f. *limppaa-*): Wiedemann, Ehstn. Gramm. §. 14. Hogy a *pragu* is ilyen nem eredeti *pr-*es szó, mutatja a meglevő finn *rako*, meg hogy a szónak máshonnan való eredete ki sem mutatható.

Göcsejben *ritta* = *irta*-ni (Nyelvör II., 473.), s ezzel előttünk van azon egy szónak két alakja, melyek egyike a másiktól hangátvetés által támadt. Az *irt* (*irta*-ni)-nak még ez a változata van *ort-* (*orto* : *ortovány*). Kérdés csak az, hogy melyiknek kell az elsőbbséget tulajdonítani: a közönségesebb, vocalison kezdődőnek-e vagy a consonans-kezdetűnek (*r-*)? Korántsem döntő, hogy amaz (*irt-*, *ort-*) közönségesebb használatú; hiszen szintén hangátvetéssel keletkezett a vocalis-kezdetű *olvas-* tő (e h. *lovas-*, v. ö. finn *luge-*, mord. *luvi-*, *lovo-*). Tehát elsőbbnek vehető akár az utóbbi alak is (*ritt-*), ha t. i. ily fölvét mellett a szó kielégítőleg magyarázható. S a magyarázatot csakugyan megadhatja a *ró-*, *rovo-* = ug. *r_g*- ige eredeti „caedere, hauen“ jelentésével. Tekintve ugyanis, hogy a göcseji nyelvben is (úgy mint a székelységben) találkozunk az *-ít* végű ige-tők kettős *tt*-vel való ejtése (l. Vass J., Diáli

nyelvjárás: M. Nyelvészet V, 96.), a göcs. *ritta-* megelőző *ríta-*ra utal, s ezt bátran régibb **rojta-*, *roxta-* helyett valónak vehetjük föl; ez a *roxt-* pedig, melynek jelentése „caedere“ (kül. „silvam caedere“) = *rov-* (*r_g-*) + intensív *-t* képző, vagyis a fölvett *roxt-* megfelel a vog. *rät-*-nak meg a finn. *raht₂-*-nak (*rahtu-*ban). Másrészt a *roxt-*-ból válhatott *rott-* (*rotto-*) is s ennek mását megőrizte az *irto-* tövel azonos *orto-*. Megjegyezzük, hogy *irto-* mellett még *írto-* is van, hosszú *i*-vel (Márton szótára) s ez még jobban tükrözi a fölvett *rító-* (*rojto-*) alakot. — Érdekes, hogy egy másik m. *irt-*, t. i. az *irtöz-* igebeli *irt-* tö is hangátvetéssel **rit-*, *rojt-*-ból keletkezett, a szerint hogy ez utóbbival egybevethető a vog. *roxt-* „megijedni“ (lásd a *retten-* cikket).

V. ö. még *rom-* (e h. **rohom-* v. *rovom-*) „frangere, caedere, secare“, ezekben: *rombol-*, *roncsol-*, *rongál-*, *ramasz* — a *rogy* cikk végén (667. l.).

711. rogy (*rogyni*, pr. 3. *rogy*, *rogyik* stürzen, niederfallen, niedersinken, zusammenfallen: *rogy a gyenge fal*; *teher alatt le-r.*, *öszve-r.*); **rogygyan** (*rogygyanni* id. mom.: *le-r.* Fal.):

finn. *raukea-* (inf. *rauвета*) languidum corruere, lassum collabi (*asia raukeaapi* causa corruit, incassum it, *muuri r.* murus dissolvitur, *raumis r.* corpus fit lassum, viribus conficitur); — *raukia*, *raukea* languidus, curruens lassitudine (*r. jalka* pes lassitudine collabens) || észt. *rauge-*, *raugene-* unterliegen, ermüden, veralten, schwach werden, hinschwinden, erlöschen.

osztB. *roxn-* [umstürzen, zusammenstürzen]: n. act. *roxnipsa* обрушение; *roxnimt-* einstürzen, zusammenstürzen (обвалиться, обрушиться: *jil r.*); *rogañlij-* id. (*jil r.* einbrechen, einstürzen, проваливаться).

vogK. *räget-* fallen, umfallen, stürzen (упасть; Máté 7, 25. *at rägetes* не упалъ) | vogB. *rägät-* fallen, падать (*jolä r.* niederfallen, zu boden fallen).

Már fent 424. l. jegyeztük meg, hogy a f. *raukea-*, melynek *l*-es mása *lankea-* „cadere, labi, procidere“, eredetibb *rankea-*-ból való; illetőleg *raugea-* ebből *rangea-*, *rangeda-*; alaptője *range-* (v. ö. észt. *rauge-ne-*) = magy.

rogy- (*rogya-*): v. ö. *bogyo-l-* = ug. *m₃ng-* 463. l. — Az oszt. *rogn-*, *rogan-* a gyengült *r₃g-* alakot tükrözi, következő mom. (intensiv) *-n* (*m*)-vel. Ilyen a vog. *räget-* is *-t* képzőjével.

Szintén gyengült hangú *r₃g-* alapige tükröződik ebben: **rohan-** „stürzen, ruere“ (*le-r.* corruere, *ki-r.* erumpere, proruere, *reá-r.* ingruere, irruere, impetere, aggredi MA.: *le-rohanó félben van* collabescit MA.). Ez az ige, melynek *-an* képzőjében fősúly a mom. *-n*-re esik, szorosan „esést“ még pedig intensiv-félét jelent, s ily jelentéshez fogja a nyelv gyakran a „cél felé irányult erős haladást“ is (v. ö. *neki esni*, *an-fallen*). Megjegyezhetjük, hogy a *rohan*-beli *roh-* (*roho*)-nak *les* mása (úgy mint finn *raugea-* mellett *langea-*) megvan a *lohad*-ban (l. e. cikket), szintén „fallen“ (kül. „detumescere“) jelentéssel; *rohan-* és *lohad-* olyan igepár mint *dagan-* és *dagad-*. — Továbbá ide való: **rokkan-** „desidere“ (*megrokkan az épület aedificium* descendit, desidit, depressum est PPáp.; *félre-r.* félre dűlni Szék.: M. Nyelvészet V, 324.; *el-r.* elszenderedni Szék. ib. v. ö. Thewr. cod. 133. *nehéz álom meg ne rokkantson*); t. i. a *rokkan-* tö alaktársa *bukkan-*nak, *-kan* képzővel = *r₃gkan*, vagyis fölvehető előző alak szerint *roh-kan-* v. *rov-kan-*.

Tudva van, hogy **roml-** és **romt-** (*ront-*) igéknek, mint egyéb ilyen intransitív és transitív páros igéknek (*boml-*: *bont-*, *himl-*: *hint-*, *oml-*: *ont-*, *száml-*: *szánt-*) az alaptőjük az *-ml*, *-mt* előtt való részben van; tehát *roml-*, *romt-*nak alaptője *ro-*. Csak az a kérdés, miből vált ez a most (további képzés mellett) rövid vocalisú *ro-*? Tekintve a *roml-*nak „ruere, einstürzen, verfallen“ jelentését, igen hihető, hogy benne a *rohan*-beli *roho-* (= *r₃g-*) rejlik, vagyis hogy *rom-* megelőző *rohom*-ból vált. Ez a *rom-* (**röm-*, *rohom-*) tkp. intensiv *-m* képzős igető, s intransitív jelentésű — „corruere, collabi“; a „corrumpi“ jelentés a „verfallen“-féléből indult ki. Ettől azonban különvalónak látszik egy másik, transitív jelentésű („frangere, caedere, scindere“) *rom-* tö, ezekben: **rombol-** „diffringere, dissecare, dirumpere“ MA. (*föl-r.* föl-darabolni); *rom-bol-*, v. ö. *tombol-* és *tom-* 226. l., *zurbol-* és *zúr-* | **roncsol-** dirunciare MA., zerschlagen, stark verletzen, beschädigen (*roncsolt* törődött SzD.): *roncsol-* = *rom-sol-*, frequ. *-s-l* képzővel | *ram-*: **ramasz** „levágott faderék része“ Csángó: Ny. II, 523. (*ramaz* „ölhosszú fadarab“ Szék.: Ny. V, 424.; v. ö. *Gr. XXIII. 487. ramaty*), szalmahulladék, szemét“ Győr: Ny. VI, 325. Ezen utóbbi *rom-*nak szintén **rohom-* v. *rorom*-féle előző alakot

• Vö. *ratymat* (*ratymatya* Ny. II. 276).

tulajdonítván, alaptőjéül a *rov* = ug. *r.g*- igét ismerhetjük föl, mely hiszen elsőben „caedere, hauen, schlagen (vágni)“-t jelentett (l. a *ró*- cikket). Ez alapjelentést még eléggé világosan tünteti föl ez is: **rongál**- (*rom-gál*-) „fustigare, castigare, affligere“ MA. || V. ö. finn. *ruhm*-: *ruhmo* haublock, hacktrog“, *ruhmena* v. *ruhmene* (n. -men) „hackerling, spreu“ (v. *ruumena*, *ruumene*).

A *rom*-, *ram*- „frangere v. secare“-nak megfelelő
 vö. vöq. *rä*- magashangú *rem*- van ebben: **remék**, *remek* „stück“
~~mex csabja~~ (*alma remék* fragmen mali Döb. 479., *remék kenyeret kér*
~~rminek; rē-~~ *vala* Erd. 339.; *remek hús frustum carnis* Pesti).
~~méken kási~~
~~csabja kēs.~~

712. rohan (*rohanni* stürzen, ruere: *le-r.* corruere, *ki-r.* erumpere, proruerere; *rá-r.* ingruere, irruere, impetere, aggredi MA.: *reá r.* az ellenségre; *le-rohanó félben van* collabescit MA.; — **rokkan** (*rokkanni* desiderere: *meg-rokkan* az épület aedificium descendit, desidit, depressum est PPáp.; *rokkant ház* baufälliges haus; *megrokkant az asztag* der schober hat sich gesetzt Szék.; *el-r.* in schlaf verfallen):

Lásd a *rogy* cikk alatt 667. l.

713. rokon proximus (*a r. falukba* in proximos vicos Münch. cod.); prope, proximo, juxta (*rokon vagyon* prope est, *állott rokon azok mellett* stetit juxta illos Münch. cod.); agnatus, cognatus (*rokon vkivel* v. *vkéhez*, mit einem verwandt; *rokonom* meus agnatus); *rokonság* agnatio, affinitas; agnatus, cognatus (*r. között* inter cognatos): — (**rókon** Hszék: Nyelvőr VII, 332., **rokkon** Hegyhát: ib. I, 467.; **ra**kon Régi, pl. Wespz. 79.):

Lásd a *ragad*- cikk végén (644. l.).

714. rombol (*rombolni* diffringere, dissecare, disrumpere MA., Dtül: Tájsz.; *föl-r.* földarabolni); **roncsol** (*roncsolni* dirunciare MA., zerschlagen, stark verletzen, beschädigen: *roncsolt* törődött SzD.); **ramasz** abgehauenes baumstück (Csángó: Nyelvőr II, 523. = *ramaz* klatfer langes baumstück Szék.: ib. V, 424.; v. ö. *ramaty* stroh-

abfalle, mist Győr: ib. VI, 325.); — **rongál** (*rongálni* fustigare, castigare, affligere MA.; *meg-r. vkit* increpare Jord. 591. 533., Érd. 654., Debr. 550.).

A fölhozott szók mind *rom-* „frangere, caedere, scindere“ igétől származnak, mely megint *-m* képzővel a m. *ró*-val egyező *r.g-*-ből alakult (*rom-* = *r.g-m-*); lásd a *rogy* cikk alatt. — A **rongál** (*rom-gál*) igének „increpare“ jelentésére nézve v. ö. *dorgál-* (*dor-* „hauen, schlagen“, fent 257. l.).

715. roml, romol (*romlani, romolui*, pr. 3. *romlik, romol* ruere, destrui, corrumpi: *romlik a ház* das haus wird baufällig; *romlik a bor* der wein verdirbt; *romló* ruinosus, caducus, fragilis MA., *romlott* verfallen, verdorben; *bé-romol* corruit, irruit, *ki-r.* erumpit, excidit MA.; — *romladék* rudera MA.): **romt, ront** (*rontani* destruere, rumpere, frangere, corrumpere: *le-r.* demoliri; *el-r., meg-r.*; *rontás* destructio, corruptio):

A *roml-* és *romt-* társigékbeli *rom-* *tő* intransitív „ruere, destrui“ jelentéssel fölvéve, intensív *-m* képzővel, e h. **rōm-*, *rohom-*, az ugor *r.g-*, *r.ng-* „cadere, labi“-nak származéka, mely különben a magyarban *rogy* és *roh*-vá vált (*rohan-*): lásd a *rogy* cikk alatt (667. l.).

716. rop (*ropni: tánczot r. tanzen, tánczot jární: ropja* módos tánczát Gyöngyösi; *a ki mint szokta, úgy ropja; reá rop a muzsikára* numerose saltat PPáp.; Mikesnél praes. 3. *ropik*):

vog. *rajp-* springen: *pär-r.* zurückspringen.

Maga a *rop-* ige, mely rendesen a „tánczot“ tárgy-kitételét is kívánja, magában csak „springen“ vagy „treten“-t jelenthet. A megfelelő vog. *rajp-* mom. (intensív) *-p* képzővel alakultnak látszik, s e szerint a m. *rop-* olyan volna mint *lép-* (*lé-p-*, l. alább). Meglehet hogy a *raj-p*-beli alapszóban az ug. *r.g-* „cadere“ ige rejlik, miszerint *rop-* meglőző **rohop-*-ból vált volna (v. ö. indog. *pad-* „fallen“ és „gehen, treten“).

717. roskad (*roskadni* cadere, ruere, collabi: *le-r.* SzD.; *roskadoz-* id. frequ.):

lpF. *ruossa-* niederstürzen, hinfallen (pl. niedergestochenes Vieh); v. fr. *ruosade* stürzen und wieder aufstehen | lp. *ruose-* morte subita mori.

mord. *reskafti-* umstürzen (trans.).

A m. *roskad*-nak alaptője *ros-*, annál fogva is hogy eredeti *sk* a magyarban nem maradt meg, s a most meglevő *sk* csak újabb összekerülésből való (v. ö. *keskeny* 24. l., *tuszkol-* 226. l.). Szintígy válik el *-kad* mint képzőrészekben: *szakad-* (*szakkad-*, *szav-kad-*), *fakad-*, *pukkad-*, *pirkad-* (rubescere). Egyébiránt a m. *ros-* = lp. *ruose-*, lp. *ruossa-* még féligmeddig hangutánzóknak látszik: v. ö. finn *ruska-*, *rusku-* „krachen“ (mom. *ruskahta-*, *rusahta-*), v. ö. vog. *rosslt-* „schlagen“ (*ross-lt-* caus. alak). — V. ö. *rozog-*.

718. rost (acc. *rosto-t* faser, franse: *rostos* fimbriatus, fibratus MA., *ki rostosodott* filatim dissolutus PPáp.); **rojt** (acc. *rojto-t* franse, quaste: *rojtok a gatyaszáron, az abrosz szélén; arany-rojt* goldene quaste; — *rojtos* fimbriatus MA.):

vogB. *rusi*, *ruzi* fransen (*rojt: tar rusit* v. *ruzit* fransen des tuches); *rusiñ* gefranst | vogL. *russ*, P. (plur.) *rüst*.

osztB. *rozi* (*rózi*) quaste (кнеть: *оу́шам rozet* quasten an einem halstuche).

Tekintve hogy a vog. oszt. *rusi*, *rozi* is nom. verbale-nak vehető (*rus.j*, v. ö. osztB. *sezi* fonadék, szó- alatt 311. l.), a magyar *rost* (*rosto*) tőt úgy magyarázzuk mint a *füst* (*füstö*) szót (*füs-* „flare“ igétől 551. l.), t. i. *ros-* ige fölvételével, melynek jelentése jóformán ez volt: „dissuere, dissolvere“. Hogy a *rost*-nak a *rojt* (e h. *rojt*) csak alakváltozata, v. ö. *fejt-* és *fes-* 518. l, *ejt-* és *es-*. — Azután még ide való, ilyen m. *ros-* „dissolvere“ igéhez:

züj. *ruzim*, *ruzum* (Izsm. *rusum* Castr.) „lappen, lumpen, vestis lacera“ — v. ö. *rez-* (a mi akár *röz-*, *roz-* helyett való lehet): *rezed-* dissuere Castr., *rezet-* id. (P. *нопорт*), meg *raz-*, *raž-* „losbinden“ (Máté 21, 2. *raze* bindet los) v. „zerbrechen, zerschlagen, aufreissen“ (P., *разломать*): *razed-* „losmachten, losbinden, zerstreuen, verschwenden“ || tekintve hogy a finnb. *katkera* áll ellenében a m. *kesserű*, *kesserűnek* 23. 24. l. (v. ö. *hasad-* és f. *katkea-* 90. l.): finn. *ratti-*,

ratko- „dirimere, dissuere“ (*ratkea-*, *ratkene-* dissui; *ratku* és *rasu* „fetzen, zerrissenes kleidungsstück, unnützes ding“ | lp. *ratte-* dissuere, dissecare; *ratke-* separare = lpF. *ratte-* és *ratkki-*, *ratkke-* id.

719. ROSZSZ (acc. *rossza-t* schlecht, unbrauchbar, nichtsnutz; übel, bös: *rossz kalap* schlechter, abgebrauchter hut, *r. szemek* schlechte augen; *r. pénz* falsches geld; *r. akarat* malevolentia, *rosszat tenni* böses tun; *rosszszúl* male, perperam: *rosszszúl van* male valet, aegrotat; comp. *rosszabb* deterior, pejor; *rosszszas* pannosus, pannuceus MA.):

finn. *raiska* rejectaneum, quisquiliae, noxium (*raudan r. scoria ferri*, *r. pelto* ager pejoris indolis, *lapsi-r.* infans misellus; *pitää raiskana* geringachten; *r.-väki* schlechtes volk, pöbel): *raiskaa-* rejectaneum reddere, depravare, corrumpere; — *rauska* usu et vetustate fractum, tritum, inutile, rejectaneum (*lyön rauskakasi* penitus frango); — *roska* res minuta rejectanea, scruta, quisquiliae, *rosku* id. || ész. *raisk* (g. *raiza*) unbrauchbares, aas; *raisk* (g. *raizu*) verderben, verschwendung, unbrauchbare überbleibsel (*raisku minema* zu grunde gehen, *on raizus* ist verdorben); *raiska-* verderben, zu grunde richten.

Helyesen teszi MNySz. a *rossz* szónak jelentései közt első helyre ezt: „a mi eredeti épségét elvesztette“ azaz „corruptus (elromlott), inutilis (hasznavehetetlen)“. Ezt teszi az egybevetett f. *raiska* is. — A *rossza* tö kettős szsz-je még kellőleg egy hajdani *rosko* alakot tükröz, melyből először *roszja* válhatott (v. ő. *hoszszú*, *hoszjú*): ilyen, *sk*-val való, épen a f. *raiska*, *rauska*. E kétféle alak megelőző *r_g-ska*-ra utal (*raiska* legközelebb e h. *ra'eska*, *rageska*), melynek pedig alaktársa *murska* (fent 631. l., *lyödä murskakasi*). Hogy ez a *raisk*-tkp. frequ. igető, vallja az ész. *raisku*, f. *rosku* mint *u* képzős nom. verbale. A *r_g-* alapigében a m. *rov*-val egybevetett *r_g-* „caedere“ igét ismerjük föl, melynek származéka a m. *rom-* „frangere, caedere“ (*rombol-*, *roncsol-*).

720. RÖG (acc. *rögö-t* gleba, glebula, glarea MA.: a földnek rögei; adj. p. *rögös* schollig, klumpig; holperig,

uneben: *r. szántóföld, r. út*; — *rögöcsös rögös, darabos*
Csköz: Nyelvör I, 332.):

finn. *runko* (g. *rungon*) massa major rotunda, gleba major; corpus majoris molis (*ruumiin r. truncus corporis*) || ész. *rünk* (g. *rünga*): *jā r. eis-scholle, kivi-r. felsen, klippe, liva-r. sandhügel, mäe-r. bergspitze*.

mord. *ronga* Körper | mordE. *rungo* Körper, rumpf; leiche, aas.

A m. *rög* (*rögö*) szabályos alakú, csakhogy magas-hangú, mása a f. *runko*, azaz *rungo* = mord. *rungo, ronganak*. Nem lényeges a jelentésbeli eltérés sem, hogy t. i. amaz kisebbféle, ez nagyobb terjedelmű tárgyra vonatkozik (v. ö. *mag* semen — és *maga-s, maga-m* 597. l.). — Számba véve a fent *sudár* alatt (353. l.) érintett *nk: nt (ng: nd)* csere könnyűségét, itt a f. *runko* mellett, mint annak változata, még fölhozható: *runto* (g. *runnon*) „moles ingens et gravis, truncus corporis major“ (*suuri runmolta* nagy termetű; *runteva* corpulentus, robustus).

721. *rögvest, rögvést* sofort, auf der stelle (Dtúl: Mközlés, Nyelvör V, 522.); *rögtön* id. (Dtúl: „ex tempore“ Irod.); *röttön* id. (Kom.: Nyelvör IV, 236.):

zürj. *regid* schnell, geschwind, reissend (adj. és adv.) || votj. *žog, žogen* sogleich.

finn. *rikevä* hastig, eilig, schnell; *rikene* id. (*rikenellä, rikeneltä, rikenehen* id. adv.); — *rientä-* (pr. i. *riennän*) festinare, properare (= Vepsä *rigenda-* id.).

Tekintve hogy a m. *rögvést* úgy alakult mint *bízást, folyrást, nézvést, lépvést*, a *rögtön* meg a *menten, futton, folyton*-féle gerundiumokhoz számítható, a *rög-* alapszóban ígét ismerünk föl, melynek a zürj. *regid*, f. *rikevä* szerint „gyors menés, hamarság“-féle jelentést tulajdonítunk (v. ö. *mentén* „statim, protinus“ MA.). — A m. *rög*-vel egyezőleg a zürj. *regid*-beli *reg-* is eredetibb *ring*-re utal, s e szerint a finn *rikevä*-beli *rike-* azaz *rige-* is (frequ. *ri'endä* = vepsä *rigenda-*) teljesebb *ring-* helyett áll (v. ö. *hige* és *henge* 265. l.).

722. röpül, repül (*röpülni* volare, fliegen: *röpül a madár* der vogel fliegt; *ki-r.* evolare, *el-r.* wegfliegen), **röpít** (*röpíteni* fliegen lassen: *ki-r. madarat a kalitkából;* schleudern: *követ r.*); **röpös-, röpdös-ni** volitare; **röppen-** (*röppenni* plötzlich fliegen, auffliegen, wegfliegen: *el-r., ki-r.*; caus. *röppent-*); **röptében** im fluge (*r. lelőni a madarat*):

finn. *ryöppy-* instar pulveris volare, vento jactari (pl. *nix: lumi ryöppyy*); *ryöppy* pulvis volans, procella nivosa; — *ryöpeä, ryöpiä* velox, celer, rapidus (pl. *fluvius*), vehemens (pl. *equus*) || észt. *rebe* (g. *rebeda*) schnell, hurtig, eilig.

lp. *rapok* alacer, qui negotia cito peragit.

A *röpül-, röpít-* és *röpös-ből* kiváló *röp-* alaptő, erősbült *p-vel* *röb-* h. való = észt. *rebe* (*rebe-da*), f. *ryöpe-* (azaz *röbe-*); szintén erősbült *p-vel* (*pp*) és refl. képzéssel (úgy mint *röpül-* is) van a f. *ryöppyy-* e h. *röpy-*. Úgy látszik, hogy a *röb-* (*röb-, röp-*) igének „volare“ jelentésében főmomentum a „gyors mozgás“, v. ö. gör. *πετ-* (*πέτουμε*) és lat. *petere* (*im-petus*); egy másik „volare“ ige, *l**sb-*** (züřj. *lebal-* fliegen) inkább „schweben“-t teszen (lásd a *lebeg* cikket).

723. rövid brevis, curtus (adv. *röviden* breviter; *rövideden* id. [*ryrvindeden* Debr. 529.]; comp. *rövidebb* brevior, Szék. *rövebb* id. Kríza, *Nyelvör* I, 136., *rövitte-ni* = rövidíteni ib. I, 136.):

osztB. *rav*: *ravije* senkta kleinstoßen, zerstoßen (*нероюче*); *ravit-* zerstoßen | osztIrt. *rau* fein (*rau pün* flaumfeder).

vog. *rau, rau* kleines stückchen (*raui säkuali* in minuta frangitur); *raut-, raut-* [klein stoßen, comminuere] (*sar r.* tabak stoßen).

Úgy mint az osztB. *kevi* (= Irt., meg vog. *keu*), a *rav* tő is, melynek Irt. és vog. mása *rau*, eredeti rövid végvocalissal valónak látszik. Ennél fogva teljesen megfelel a m. *rövö* v. *röve* tő (a szék. *rövebb, rövitte* ben; v. ö. *köve*), minthogy az oszt. vog. *rau* helyett szintén régiebb magash. *räu*, illetőleg *räv* vehető föl. A most közönséges divatú *rövid* (*rövide*), a szó jelentéséhez nagyon is illő, dim. *-d* (= ered. *-nd*) képzővel alakult (v. ö. *kicsid*).

724. **rűg** (*rűgni* calcitrare, calce impetere : *lábbal r., meg-r.; rűg a ló* das pferd schlägt aus; *farba r.*); *rugdal-, rugdos-, rugoldoz-ni* id. frequ.

Tekintve hogy a *rűg*- ige bizonyos „ütést“ t. i. „lábbal való ütést“ jelent (v. ö. lónak *rűgása* = ném. aus-schlagen) s hogy hosszú *ű*-ja *rovog*-féle régibb alakra utal, bátran hozzá foghatjuk a *rűg*-ot mint -g képzős frequ. származékot, a *ró*- (*rovo*-) igéhez, melynek hiszen „hauen, schlagen“ az eredeti jelentése (lásd a *ró*- cikket). Szintilyen, sőt már rövid vocalissal való, összevont frequ. tö *fog*- e h. *fög-, forog*- 528. l.

725. **rút** (acc. *rúta-t* deformis, turpis: *rút kép* hässliches gesicht; *r. ember; rút dolog* res foeda); **rútít** (*rútítani* hässlich v. garstig machen, entstellen, beschmutzen: *maga fészket rútítja*); *rútalkod-ni* contaminari, conspurcari MA, *rútalmas* foedus, turpis, spurcus MA., *rútalmaz-ni* foedare, spurcare, denigrare MA.):

fi n. *ruma* ad aspectu deformis, taeter, turpis (hässlich, abscheulich); *rumaise* (n. -ainen) id. || lív. *rumāl* widerlich, hässlich, schmutzig (néhutt: dumm, einfältig) | ész. *rumal* (g. -la) dumm, einfältig, betäubt (*peast r.* blödsinnig).

lp. *robme, robmot, robmok* deformis, foedus | lpF. *robme* unrat, schmutz.

zürj. *römiđ* dämmerung; *römdi-* sich verdunkeln; *röm* farbe || votj. *žomīt* dämmern.

Úgy értjük a m. *rút* (*rúta*) tőnek f. *ruma*-val való egybevetését, hogy annak alaprésze *rű*- e h. *ruvo* = f. *ruma* (m: *v*-változással, v. ö. *jovo, java* 146. l.). A *ruma*-nak eredeti jelentése a zürj. *römiđ* (votj. *žomīt*) szerint nyilván „dunkel, trüb“, a miből azt ész. *rumala* nak „dumm“ jelentése is válhatott (v. ö. Weigand, Deutsches Wb. buch, *dumm* szórói: „mit ahd. *timpar* ‚dunkel‘, isländ. *dumba* ‚fintersniss‘ aus einer wurzel“; v. ö. ellentétül, „ein heller kopf“; hiszen a lív. *rumāl* még egyesíti mind a két jelentést. — A mint a zürj. *römiđ* mutatja (melynek a finnben *rumeda* felelne meg) a *röm*-, *rum*- alapszó egyszersmind igének vehető, miszerint *rút* e h. *ruvot* olyan alakú nom. verbale volna mint *fűst, rest*; jelentése tkp.

„dunkelnd, dunkel“. V. ö. a *mocsok, maszat, pizok* és *paszat* rokon értelemű szók magyarázatát 647. l. — Alapszó szerint ide valónak látszik, noha képzése még nem fejtegethető biztosan: eser. *rumbuk* „status turbidus, zavarosság“, *rümbük* „lumen obscurum, szürkület“ (*rümbalg-tenebrescere*).

726. rüh (acc. *rühe-t* scabies; **rühes** scabiosus, krätzig, räudig: *r. juh* räudiges schaf; *rühed-ni* scabie corripui Sánd.):

finn. *rehnehe* (n. -ne') scabies, crusta vulneris; — *röhnä* porrigo in cute.

A finnben még ez is van: *rohtu-* „scabie infici, scabiosum fieri“ (*rohtuma* exanthema, pustula, scabies), s ez nyilván nem más mint a *ragad*-hoz fölhozott f. *ruohtu-* „adhaerescere, contagio inficere“ igének változata. E szerint azt véljük, hogy *rüh* és a f. *rehne'*, *röhnä*-beli *reh-*, *röh-*, illetőleg *reg-*, *rög-*, ugyancsak a *ragad*-beli alapigének magashangú másához (v. ö. finn *ryhty-*) tartoznak. Megjegyezzük, hogy a *rag*-hoz még közelebb álló alakkkal van az észten: *raig* (g. *raja*, tö *raiga*) „schorf, wundschorf, krätze“ (*raiga* ugyanis lehet ered. *ranga*-ból való).

L.

Valamennyi altaji nyelvcsoporthoz között leginkább kedvelik a szókezdő *l*-et az ugor nyelvek, úgy hogy ez nekik félig-meddig jellemző hangalaki sajátosságuk, úgy mint a szókezdő *r*, csakhogy kevésbé kizárólagosan. Sokkal kisebb számot tesz az *l*-en kezdődő szó a szamojedségben meg a mandsu-tunguzban, s a mongol és török nyelvekben alig van más ilyen szó, mint néhány hangutánzó (a csuvasban az *l* néha csak kopás után került a szó elejére, pl. *lar*-ülni = jak. *olor*-, tör. *oltur*-, *otur*-).

Hogy az ugor nyelvek szókezdő *l*-je sok esetben eredeti, azaz még az ugor alapnyelv hangfejlődéséből való, mutatják a több nyelvben egyezőleg *l*-es közös szók, — kivált oly esetek, melyekben a vogulban is *l*-es szókezdetet találunk. Mert a vogul több esetben egyéb ugor főnyelvekbeli *l* ellenében még *t*-t mutat föl, a mely nyilván régibb *d* helyett való, úgy hogy itt lat. *dacrima*, δάκρυ: *lacrima*, v. δαίρη, szkrit *dēvar*: lat. *levir*-féle *d*: *l* változás forog fönn (lásd a *le*, *légy*, *lak*- „enni“ cikliket); néha más ugor nyelvek is tartották fönn az eredetibb *d* (*t*) hangot (pl. *le* alatt finn *tela*; v. ö. finn *tymä* gluten = cser. *lümö*, finn *tomu* pulvis = cser. *lomuž* cinis). — Még külön magára folytatta a *d*: *l* változást az osztják nyelv, illetőleg ennek északi (osztB.) dialectusa (lásd a *T*-hez való előjegyzetet, 174. l.), míg az Irtismelléki dialectus igen kevés szókezdő *l*-et őrzött meg (pl. *lañ*- tegere, *libet*- levél, *lañad*- hasítani), hanem az eredeti *l*-et is rendesen explosiv dentalissá (*t*) mintegy megmerevítette (nem különben mint szó közepén és végén is *d*, *t*-vé: pl. *χūdem* e h. *χūlem* három, *pūgot* = osztB. *pugol*, vog. *paul* falu).

Néhány kevés esetben került esetleges hangcsere utján (a milyen akár egyes nyelven belül is fordul elé), a szó-kezdő *m. l* ellenébe *n* (lásd a *lucok*, *lurkó* czikkeket) vagy *r* (pl. *lassú* alatt *f. raskas*; v. ö. az *R*-hez való előjegyzet 641. l.). — Végre az *l*-nek *v*-vé gyengülését (a magyarban) tüntetik föl: *lápa* és *vápa*, *lék* és *vék*, *lép*- és *vép*- (e hang-változás igen közönséges a zürjP. nyelvnek északi járásában pl. *vebal*- = zürj. *lebal*-, votj. *lobal*- röpiülni | *vokt*- = *lokt*-, votj. *likt*- jönni | *vun* = *lun* nap | *vij*- = *lij*- löni | *vud*: *lud*, votj. *lud* mező).

727. **láb** (acc. *lába-t* pes, fuß: *láb*as pedes habens, tripus; *lv. 29: 201*
*láb*os id. Debr.): *vk 50: 456*

Lásd a *le* cikket. — A *le*-nek, illetőleg a teljesb alakú **lelé*, *lellé*-nek alapszava *lell* (*lelle*), melynek a vog. *lajl* (*läjl*) „láb“ felel meg, egészen olyan alakú mint *mell* (*melle*) = vog. *majl*. A *mell*-nek pedig van mélyhangú változata is: *mäl* (fent 610. l.), s épen ilyen mása a *lell*-nek lenne *läl*. Ennek fölvételével a *m. láb* (*lába*) szó alkalmasan magyarázható, olyformán, hogy **läl*-hoz meg a *-b* comparativus-képző járult s így *láb* e h. *läl-b* tkp. „inferius“-t tenne. Hasonló comparativus-alakja, melyből *b* előtt *l* tűnt el, van a *több* e h. *tölb* tőnek; a comparativus-képzésnek itt az ellentétre utaló értéke volna (mint pl. a kettő közül egyikére mutató szóknál: finn *kumpa* „uter“, lapp. *mubbe* „másik“, tkp. „másabb“).

728. **lább** (*lábbani* fluitare, fluctuare MA.: *fölylül l.* supernatare Pázm.; *vizen lábbó hajó* Telegd; *habon lábbó* fluctivagus MA.); **lábbog**-ni id. „úszkálni“: a *víz színén l.* SzD.)

Lásd a *lobog* czikk végén (704. l.)

729. **lág**y (acc. *lág*ya-t mollis: *lág*y kenyér panis recens, *l. föld* weicher boden; *l. idő* mildes wetter, *l. meleg* tepidus, *l. szívű* teneri cordis; *fej lág*ryja fons pulsatilis: *benőtt a feje l.*; *lág*yúl-ni mollescere, *lág*yíta-ni mollire; — *lág*ryék weichen, leistengend; *fej lág*ryéka):

Bizonyosan nem ok nélkül váltakozik a *lág*y-val, a mennyire ez „tepidus, mild“-et teszen, a *langy* (*langros*), a mely amahhoz alakilag is igen közel áll. Ha még hozzá vesszük, hogy a *langy*-nak alapszavá *lan*- „ereszkedni, engedni“-féle ige, s hogy a „weich, mollis“ praedicatum oly testeket illet, melyek érintésre „engednek (nem merednek)“, s hogy éppen a ném. „weich“-nek van „engedni“-féle etymonja (lásd Weigand, D. Wbuch, *weich* és *weichen*): bátran kimondhatjuk, hogy *lág*y eredetileg nem más mint a *langy*-nak változata, melyben az á hosszúsága még a kiszorúlt nasalist pótolja (v. ö. *mégren* e h. *mengren*). Még rövid vocalissal való *lagy*- is fordul elé: *lagymatag* „lág meleg, lenge“ Szék.: Nyelvör IV, 236. (SzD. a *langy* magyarázataúl); továbbá denom. *h-d* képzéssel (vö. *porhad*-): *latyhad*- e h. *lagyhad*- (*latyhatt* „schlaft“: „szorosabban kösd a zsákot, ne ollan *latyhattan*“ Som.: Ny. III, 182.) Ugyanez magas-hangon *letyhed*-, *lettyed*- (e h. *legyhed*-: *legyhett* „eleresztett lág testű“ Tájsz., *lettyett* „bágyadt“ Félegyh.: Ny. V, 35.).

lak (fn.) Nyv. IV. 276. *Maailmanhiet* II. 488.

730. **lak** (*lakni*, praes. 3. *lakik* habitare, degere, — wohnen: *falun l.*, *városban l.*, *nagy házban*, *kis kunyhóban l.*; *lakás* habitatio, mansio; *lakó*, *lakos* incola):

finn. *lakkaa*- subsistere, cessare, desinere (*l. laulamasta* aufhören zu singen; *kipu lakkaa* morbus quiescit).

mord. *lotka*- stehen bleiben, aufhören: *lotkafti*- stehen lassen, aufhalten | mordE. *lotka*- és *lotkarto*- id.

Nem szorúl bizonyításra, hogy „stare“-féle ige alkalmas a „habitare“ értelem („lakni“) kifejezésére. Ilyen pedig van alapúl a f. *lakkaa*- (*lakada*-) és mord. *lotka*-ban, a melyekben a különösebb „subsistere, stehen bleiben (= cessare)“ jelentést a szembetűnő -k képzésnek kell tulajdonítanunk (ezt mom. értékű -k-nak vevén: *lot-ka*-, s e szerint a f. *lakkada*- e h. *lat-ka-da*); v. ö. finn *seiso*- „stare“ és *seisahta*- (mom.) „subsistere, cessare“; hasonló ehhez: lapp. *orro*- „esse, manere, habitare“ (*orrote*- habitare, commorari, *orrot* habitatio, mansionis locus) és *orroje*- (inch.) „cessare, desinere“. — De milyennek vegyük föl a m. *lako*-tő alakulását a teljesebb mord. *lot-ka*- ellenében? Ez utóbbinak alapigéje („stare“) nyilván csak *lot*-, de a mely (a következő *k* hatását is számba véve) akár *lod*- (*l,d,-*) is lehetett. Ilyen alakú alapigét (*l,d-*) még meg is találunk a finn *latva* e h. *ladva* „cacumen, summitas (arboris)“ szóban (= észt. *ladva*, nom. *ladv*); a jelentésre nézve v. ö. vogK. *tuncene*

tkp. „álló“: *tunčen ax* „magas hegy“. Efféle alapige pedig a magyarban jóformán *l₁l*-vá vált, *d*: *l*-változással, mely az északi-ugorságban még a zürj.-votjának és vogul-osztjának sajátja; s meg is erősíti e fölvetelt az osztB. *lol*- „stare“. E szerint a m. *lako*- tőnek, a mennyiben = ugor *l₁d₂-ko*- (s az ebbeli *l₁d₂-* = oszt. *lol*-), megelőző alakjául kell fölvennünk: *l₁l*-ko-; ebből, teszem *lako*-n át, könnyen válhatott a mostani *lako*-.

731. **lak** (*lakni*, pr. 3. *lakik* essen, schmausen: jól *l*. sich satt essen, jól-*lakott* saturatus; *fel-l*. verschmausen; *el-l*. id.: *el-lakta* minden *vagyonát* MNSz.); **lako**z (*lako*zni, pr. 3. -*zik* epulari, convivari MA.); *lakodalom* (acc. *lakodalma-t* convivium MA.):

osztB. *lugol*- kauen, zerkauen (жевать, нажевать): n. act. *luglipsa*, *luxlipsa* | osztS. *logol*-, Irt. *töxt*- id. *10 p. a. v. s. -laku*
28.

vog. *taut*- kauen; *taum*- beißen (кусать) | vogL. *teut*- kauen.

Nem kell nagyon bizonyítani, hogy a *lak*- „habitare“ és *lak*- „epulari“ közt lényeges különbség van; mert inkább az ellenkezőt kellene bizonyítani, hogy t. i. e jelentések egybeférők, s meggyőzőbben, mint a hogy MNySzótára akarja bizonyítani („a ki házassodik az más szóval *lakik*, *lako*zik, azaz külön lakot képez, s ennek ünnepét vendégséggel üli meg“). Hiszen az e czikkbeli igény egyenesen „evésre“ vonatkozik, s jól *lakni* lehet bizony ház nélkül is. Nincs is e jelentések összefogására biztos analogia; mert a *con-vivium* más, a mennyiben itt az értelem kifejezésére van része a *con*-nak is (tkp. „társaság“). Még az sem segít hogy *lakodalom* a Bécsi s Münch. codexekben „habitatatio, habitaculum, mansio“ t teszen, s most „epulum, convivium“-féle *lakodalom* van. Ilyen -*dalom* végű nomen verbale akármelyik *lak*- igétől volt képezhető; az utóbbi (= mai) *lakodalom*, képzése szerint, tkp. „többek által véghez vitt, mintegy kiterjedt *lakás*, azaz evés“. — Ugyanazon képzéssel (mom., intensív -*k*) az „enni“-féle *lako*- igét más alapszóból kell magyaráznunk mint a „habitare“ jelentésű *lako*-t; ilyent találunk is az oszt. *lugol*- „rágni“ meg a vog. *taut*- és *taum*-ban. Az utóbbiból, mint -*m* képzős intensív igéből kiválik *tau*- = oszt. *lug*- (*l₁g₂*); a vogul *tau*- e mellett az eredeti *d₂g*- ugor alakra utal. A magyarban a vogulhoz hasonló gyengült *l₁v*- alak veendő föl, s így

magyarázható *lako-* e h. *lakko-*, *lav-ko-* (úgy mint *buko-: buv-ko-* 473. l.). A „kauen, beißen“ (vog. *taum-*) és „essen“ jelentésekre nézve, v. ö. finn *pure-* „beißen, kauen“ = lapp *porre-* „mordere; edere, comedere“ (444. l.).

Nk. 24:467

732. *láng* (acc. *lángo-t*: *tüz-l.* flamma ignis; *lánggal* égni flammend brennen; *lángoz-, lángol-, lángal-ni* flammare, flagrare **MA.**, *langaz-* Jord. 888.); *lang* id. (Szék.: Tájsz., Nyelvőr VI, 473., *langoló* Tolna: Ny. VI, 323).

finn. *loimu-* starke flamme: *loimua-* flammare (*tuli loimusi*) Lönnr.; — *leimu* flamme Lönnr.; *leimua-*, *leimaa-* flammen, lodern, flackern, blitzen (*leimahta-* aufflammen, blitzen).

V. ö. a *lát-* czikket (685 l.) Látni való hogy a *lát-* tőnek kifejtett alapigéje *lá-* (= .ug. *l_{sg}-*) „splendere, lucere“ jelentésével egészen alkalmas a *lángo-*-nak alapszávaúl is; e mellett a származást úgy fogjuk föl, hogy először is *l_{sg}-* (*lá-*)ból intensív értékű *-n* (*m*) képzővel alakult *lán-* (*lám-*) tő (v. ö. mint alaktársat *rán-*: *rándúl-*; *ránt-*) s ebből további frequ. (continuativ) *-g-*vel *lán-go-*, a melytől a meglevő *lángo* tő lappangó képzős nom-verbale (úgy mint a *titko*, *gondo*, *hida* tők); e szerint *láng* tkp. „erős fényt“ teszen. Az intensív *lán-*, *lám-* tövel egyező a f. *loim-* (nom. verb. *loimu*), v. ö. *loista*-beli *loi-* = m. *lá-* (*lát-* alatt); a szokottabb *leimu*-ban az *ei* jóformán csak régibh *oi* h. való (úgy mint észti teize = f. *toise*).

A Dráva mellékén „láng“ értelemmel fordul elé *lamp* (pl. *lampat vet* föllángol Nyelvőr V, 472; *lamppal ég* = lánggal ég ib. l, 424.) A szerint, hogy *láng*-nak elrövidült az *á-*-ja a székely *lang*-ban, a *lamp* helyett is régibb *lámpo* alak vehető föl. Ezt épen úgy magyarázhatjuk a *lá-* = *l_{sg}-* alapigéből mint a *lángo-t*, csakhogy *-n* (*m*) + *g* helyett itt kettős momentán (intensív) *-m-p* képzőt ismerünk föl (v. ö. mint szintilyen kettős mom. képzőt *-n-t* = vog. oszt. *-m-t*, a *köszönt-*, *osont-*, *teként-*féle igetőkön; meg *-m* és *-p* együtt: *csillámpoz-*ik Kreszn).

733. *langyos* tepidus (*l. víz* SzD.); *langyod-*, *langyúl-ni* tepidum fieri (SzD.): *langy* (*l. víz* = langyos víz, Fehérm.):

vog. *lañž-* sich etwas abkühlen, постыть (*lañži* постынетъ): *lañžin* lau, *lañžit-* (abkühlen, lau werden lassen, langyítani).

osztB. *lunza*: l. *jita* erkalten, sich abkühlen (остыть);
lunzit- kalt werden lassen, abkühlen (остудить).

finn. *lensiä* tepidus, subcalidus.

A „*langy*“, mely bizonyos mérsékelt meleget jelent, ellentétben áll épen úgy a határozottan érezhető „meleg“-hez mint a „hideg“-hez. Az összevethető vog. oszt. *lañž-*, *lunz-* „hűlni“ szerint úgy látszik, hogy *langy* eredetileg a „meleg“-nek ellentéte volt, azaz „valamennyire hideget, v. nem-meleget“ jelentett. Ezt pedig ez a szó alkalmasan jelenthette (de akár a „hideg“-vel való ellentétet is), ha eredetileg általában „engedést, ereszkedést, alább-szállást“ tett (v. ö. *lelohad* a tűz; *enged* a fagy). Ily alapjelentés fölvételét ajánlja egyéb rokonság, melyet így a magy. *langy* és a vog. oszt. *lañž-*, *lunz-* szókhöz köthetünk.

A vog. *lañž-* ugyanis, mint *-š* (= ug. *-sk*, frequ.) képzős tö (a milyen *tunš-*, *tunž-* „állani“, 178 l.), *l_n-*féle alapigére utal, a melyből a magy. *lan-gyo*, jóformán e h. *lan_ojo*, *lan_ogo*, azaz mint *-j* (= ug. *-g*) képzős nom. verbale alakult. A finn *lensiä* e h. *lensedä* szintén *len-se-* igére utal, melynek képzésére nézve összevethető *nou-se-* 180 l., *pää-se*: 518 l. — Az említett általánosabb „ereszkedni, engedni“ alapjelentéssel találjuk meg a *l_n-*, illetőleg *l_n-* igét a következőkben:

zürj. *lañ-ti-* still, ruhig werden, sich besänftigen, schwach werden (azaz *lañ-ti-*, intensiv *-t-vel*) || vogB. *liñ* schwach (lose, schlaff, nicht fest gebunden): *liñm-* schlaff werden | osztB. *liñ*; *liña verta* schlaff machen, ослабить || finn. *lansea* „depressus, humilis“ (pl. pratum, regio); v. ö. *lensiä*; — *lante*-nom. *lansi*, g. *lannen*, niederrung (l. *vesi* niedriges, stillstehendes wasser Lönner.); *lan-te* e h. *lan-de* nom. verbale, *-d* képzővel; — *lantu-* (pr. i. *lannun*) langsam sinken, kraftlos werden, kleinmütig werden; e h. *l_n-du-*, úgy mint *jou-tu-*, azaz: *jou-du-* | alkalmasint a f. *län*te (nom. *länsi*, g. *lännen*) „westen, occident“ sem tesz egyebet mint „ereszkedést, alább-szállást“, a napra vonatkozólag (vö. *lante*); vö. *länttä-*: *päivä länttää* sol ad orridentem vergit || magy. *lankad-* „ermatten, matt werden“ (MA. „languescere, lassescere, torpescere“); a *lan-kad-* tö képzésére nézve, v. ö. *szakad-*, e h. *szakkad-*, *szavkad*; *pirkad-* „rubescere“ Kreszn.

734. **lankad** (*lankadni* matt, kraftlos werden, ermatten; welken: *el-l.*, *meg-l.* MA., *lankadt* languidus, torpidus, flaccidus MA.), **lankaszt** (*lankasztani* defatigare PPáp.; *el-l.*).

A m. *langy* (*langyos*) és vog.-oszt. rokonaiból kifejtett *l_n*-alapigének „ereszkedni, alábbszállni, engedni“-féle első jelentést tulajdonítunk. Ezzel szépen összeillik a *lankad*-jelentése (v. ö. *langyos* alatt f. *lan-tu*); s másrészt *lan-kad*-alak társa a *pir-kad*-, *ser-ked*-, *szakad*- e h. *szakkad*-, *szavkad*-, *ros-kad*-igéknek. Nem ide való a finn *lankea*-, azaz *langeda*- „cadere“, bár első tekintetre az alakja igen hasonló (Szóegy. 67³); az ebbeli *lank*-, illetőleg *lang*-nak magyar mása *lag*- volna. De bátran ide csatolhatjuk még a szék. **lankás**-t „sanft (nicht steil) auf- oder absteigend“ (pl. *lankás út*), mely jelentésével úgy sem illik jól össze a „vizek melletti ligetet, bozótos, nádas helyet“ jelentő *lanka*-val (v. *lonka*, *lunka* „víz melletti etető mezőség“ Bukovina: Ny. VI, 472.; *lanka* Miklosich szerint = ószláv *laka* „palus, έλος“). A **lankás** alkalmasan érthető „ereszkedős, v. alábbszállós“-nak (*lan-ko*-igétől, <ā nom. verb. képzővel, + dim.-s); s így megvan a *lankad*-igével való egybetartozása, csak hogy nem SzD. hamaros értelmezése szerint („*lankás*: lankasztó, nem hamar-menedékes, pl. út“).

734. 24-467-

735. **lap** (acc. *lapo*-t fläche, platte: *kard-lap* degen-fläche, *kés lapja*, *balta lapja* SzD.); **lapi** baumblatt, krautblatt Szék.: Tájsz., Kríza (*fának lapija*); **lapos** eben, flach platt (*l. kő*, *l. vidék*, *l. orr*): *lapác*z planities MA.; *lapály* id. SzD. (*l. helyek loca plana* Prágai), *lapány* id. SzD., Bton: Nyelvör II, 93.; *lapályos* eben, flach, *lapányos* id. Csköz: Nyör I. 280, *lapanyagos* id., ib.; — **lapít** (*lapítani* extendere, complanare MA.: *el-l.*, *meg-l.*; *tésztát sodrófával l.*), **lapúl** (*lapúlni* platt werden, sich platt hinlegen, sich ducken: *le-lapúl a tyúk*):

finn. *lappea*, *lappia* latus et planus (*l. käsi* palma, *lappiat harti*ot humeri latiores); *lappa* lamella latior; — *lappio* v. *lappia* flache seite, *lappehe* (n. *lape'*), *lappi* id. (*miekan l. kard-lap*) || észt. *lapp* (g. *lapi*) flach; *lapik* (g. *-iku*) flach, platt, mit ebenen seiten (*l. nina* platte nase); *lappa*-flach machen, flach legen; — *laba* (g. *laba*, *lava*) fläche, flache seite, behauene balkenseite (*laba-jalg* v. *jala-laba* fußblatt; *l. käzi* handfläche; *suka l.* fűlling des strumpfes).

eserM. *lapa* palma manus: *jál-l.* planta pedis.

Szabályos m. alak, a finn *lampe* e h. *lambe* ellenében, a *b*-vel való *láb* (v. ö. *eb*, *hab*, compar. -*bb*, -*b*; *dob*-); a *láp* alakban erősült *p*, úgy mint az észti *lomp*-ban (s a magyarban többször eredeti *b* helyett). — A *lambe*, *láb* alapjelentése nyilván „höhlung, vertiefung“ különösen a föld színén való, s a mely esetleg vízzel tele (egészen úgy mint a lat. *lacuna* „vertiefung, grube“ különösen „lache, pfütze“-t jelent), Ez alapjelentéssel (v. ö. kanál *vápja*) tartozik meg ide a finn *lompe* (g. *lommen*) v. *lompehe* (n. *lomme*) „bucht, höhlung, eingedrückte vertiefung (pl. an einem blechgefäße: *tulla lompeen* Lönär.); innen *lommistu*-vertiefungen bekomen, *lommista*- és *lommea*- *excavare*, *lacunosum reddere* (vas *metallicum* pulsu). Sőt a finn *loma*, *lomo*-t is kell még ide csatolnunk, bár csak egyszerű *m*-vel való (de a mely *mm*, *mb*-ből úgy gyöngülhetett mint az észti comparativusban: *parema* e h. *paremba*); *loma* = „cavum, lacuna, fovea“ (kül. „nyomás által okozott homoruság“: *lomo astiassa*, v. ö. *lompe*), s a jelentés tovább fejlődött, úgy mint a lat. *lacuna* szón, egészen az „intervallum, vacuum“-ig (*loma-aika* zwischen-zeit, meg: freie zeit; innen: *on loma puhua* est locus vacuus = *occasio, opportunitas loquendi*).

737. *lassú* tardus, segnis, lentus (l. *munkás*, l. *táncz*, l. *víz partot mos*; adv. *lassan*, *lassún*, comp. *lassabb*, *lassúbb*):

lp. *lossed* gravis: onus, pondus; *losses*, *lossok* gravis; *losso*-, *lossane*- *onerari*, *ponderosum fieri* | lpF. *lossad*, *lossis* schwer; *losso*-, *lossane*- schwer werden.

vörk. *Loaséx*.

Megjegyezvén, hogy a m. *lassú* (*lassan*, *lassabb* mellett) alaktársa a *hosszú*-nak (*hosszan*, *hosszabb*), a *lass*- (*lasso*-) alapszóban igét ismerünk föl, a mire a lapp *lossed*, *lossad* is utal. Minthogy „tardus, segnis“ a „gravis“ jelentésből indul ki, ennek az alapigének talán „premere“ vagy pedig „trahere“ volt a jelentése (v. ö. *teher*, oszt. *tagert* „schwer“ trahere-féle igétől, fent 200. l.). Egyébiránt a lp. *lossed*, *losses*-nek, legalább alapszóbeli mása a finn *raskaha* (nom. *raskas*) „gravis, onerosus“ (v. ö. *rasitta*- *gravare*, *onerare*), s e szerint a m. lp. *lass*-, *loss*- alapszónak teljesebb alakjául *l_{sk}*- vehető föl; v. ö. cser. *loškudo* a *lusta* cikkkben. Az észti van *raske* (gen. *rase*), D. *rase* „schwer“, a mi egy tinn *raskehe*-nek vagy akár *raskea*-nak felelne meg.

738. lát (látⁿi videre: jól l.; csak a vak nem látja; látogat-ni visitare, invisere); látsz- (látszani videri, sichtbar sein, scheinen: meg-látszik videtur, cernitur; látszó, meg-látszó apparens, conspicuus):

finn. *loista*- splendere, lucere (ut sol: *aurinko loistaa*); vigere: *loisto* glanz, schein || ész. *loita*- (pr. i. *loidan*), frequ. *loitle*- flackern, aufflammen (*koit loidab* die morgenröte bricht an, *taevas loitleb* es ist nordlicht): *loit* (g. *loide*) flamme (*tule-loided* flammen, flammenzungen); — *loitle*-, *loit* (*tüle-loided*) id.

Már fent 212. l. érintettük, hogy mi köze van egymáshoz a „videre“ és „splendere, lucere“ jelentéseknek: kifejezik ugyanazon jelenségnek az egyik a subjectiv, a másik az objectiv fölfogását (v. ö. ellentétül, „obscurus, sötét“-féle szót „caecus, vak“ értelemmel, pl. ész. *pime* „finster, dunkel“ és „blind“; l. finn *sokea*-ról 220. l.). — A m. lát- (*láto*-) ige, melynek e szerint eredetibb „splendere, lucere“ jelentést tulajdoníthatunk, a finn-észt *loista*- és *loita*- szerint és velük együtt, származéknak mutatkozik, intensív -t képzővel (*lá-t*-), egészen = ész. *loita*-, a mely mellett a f. *loista*- (*loi-sta*-) úgy áll mint *ota*- (*otta*-) mellett f. *osta*- (563. l.). A finn *loista*-nak alaktársa *paista*-, melynek alapszava *pai*- e h. *p.g.*- (magash. *p.g.*- 514. l.), az ész. *loita*-nak *soita*-, f. *soitta*- 276. l., *s.g.*- igétől; e szerint a m. lát- is régibb *l_gt*- s további *l_gs*- helyett való.

„Splendere“-féle jelentéssel s alak szerint szorosan a m. lát-hoz csetlakozó ige a vog.-ban: *lāt*-, *lāt*-, *laut*-, *loat*- [„weiß werden, bleichen, scheinen“], ezekben: *lāt*g- „weiß scheinen, schimmern“ *lāt*ip- weiß werden, bleichen, verblassen“ (pl. a mókus szőre); *lāt*kat- v. *laut*kat- id. | vogL. *kven loatux* erbleichen | v. ö. osztB. *lótax* „blässe, bleich sein (блѣдность), *lotxin* blass, bleich. Továbbá van a vogulban „lavare, mosni“ jelentéssel *laut*-, *lovt*-, a mit causativ *t*-vel alakultnak vehetünk, a „mosni“ jelentést „tisztítani, fényesíteni“-félével értelmezvén: *laut*- „waschen, мыть“, *laut*kat „sich waschen (mosakodni)“ = vogK. *lovt*-id. | = osztB. *logit*-id. (*logitim* gewaschen).

Ide tartozik, *lá*- (= *l_g*-) alapszavánál fogva a m. **láng** is (fent 680. l.). Egyéb nyomai ez alapszónak, illetőleg magashangú másának, s egyszersmind a „splendere“ mellett fölmerülni szokott „calere“ jelentéssel (melynél fogva annak az ugor *r_g*-vel való egybetartozása is vehető föl, v. ö.

részeg, ránt- rátt- frigère, s különösen finn *reistä- és leistä-* 660. l.): észt. *lohma* (nom. *lohn*) „flamme, lohe, glut“, meg „dunst, qualm, heißer dampf“ (jóformán *lohma, lohma* h. = *l_g-ma, -ma* képzős nom. actionis) | finn *liekki* (azaz *lē-ki*) „flamma“ mom. -*k*-val (= észt. *lēk*, g. *lēgi* id.); v. ö. *liekko, liehko* id., *liehkeä* glühend, flammend Lönnr.; v. ö. észt. *loke*(g.*lokke*) „lohe, glut, flamme“ és *lokenda-* „flammen, leuchten, glänzen“ | finn. *lieska* flamma ex fornace exaestuans (v. ö. *mure-* és *mur-ska* 631. l.) | f. *liete* (nom. *liesi*, g. *lieden*) „focus, acervus prunarum flammantium“ = észt. *lēd* (g. *lē'e*) „aschsenherd, brandstätte“ (f. *liete* e h. *lēde, -de* képzős nom. act.) | észt. *lēt* (g. *lēdu*) „brand, feuer“ (*Jāni lēdud* Johannisfeuer) — a teljes *lētu* tö *lēta-, lētä-* igére utal (= *loita-*); v. ö. finn *liettä-* „am glutfeuer braten, backen“, azaz *lē-tä-, caus. -t*-vel || lappS. *loukete-* accendi (*tollo louketi ignis exarsit*); *loukele-* accendere (*takit l. tectis injicere flammās*) || zürj. *lom-* (v. ö. finn *loim-*): *lomzi-* brennen (pl. lampe, ofen), entbrennen, sich entzünden (Wied.); *lomti-, lonti-* heizen, топить; — *lon* kohle (Ud.: Wied.); — *lun* tag, süden (v. *lun-sör* mittag, süden, *lun-vil* süden) = votj. *lum, līm* (*līm-sīr, lum-sūr* mittag, süden) és *nun* (*nunal* tag); megjegyzendő *lon* ebben: *tolon* gestern || osztIrt. *lārum, B. larim* „kohle“; v. vogB. *lum* „glut.“

739. *lázad* (*lázadni* sich in bewegung setzen: *föl-l.* sich aufmachen, sich auf den weg machen Katal. leg. 130.; concitari, insurgere, sich empören Fal., Sánd. I.; *föl-lázasztani* concitare MA.; *lázít-, föl-l.* id.); *lázong, lázing* (*lázongani* sich herumtreiben SzD., *lázingol-* id. Kapnikb.: Ny. II., 235.):

Lásd a *lézeg* cikket (701. l.).

740. *le* nieder, hinab, herab (*le-menni* hinabgehen, *le-jönni* herabkommen, *le-szállni* descendere, *le-retni* dejicere; *le-felé* niederwärts; *lejobb, lejjebb* v. Mátyusföldön *lelebb, löllebb* weiter hinab v. herab: *lejobb szállni*); *lenn, lent* unten (*l. van* ist unten):

osztB. *lel* (determ. *lelot*) niedrig, низкий: *lel-χo* klein gewachsener mensch (малорослый, ткр. niedriger m.) | osztIrt. *tēt* niedrig.

vog. *tälkvä*, L. *telkue* niedrig; — *lājł*, *lajł* fuß (L. *läil*, P. *lél* [lél]) | vogK. *lajł* fuß. *lälł* *ŋk. XXI. 323.*

cser. *līvāl* imum, fundus (*viūt līvālze fundus aquae*): *līvālne* sub (alatt), *līvālan*, *līvāk* sub (alá) | cserM. *livāl*, *lövāl* id.

Könnyen sejthető, hogy a *le* lativ-féle határozó, úgy a mint most van, nem az eredeti teljes alakját őrizte meg; hiszen a hasonlóan rövid *be*, *ki* társai régiebb *belé*, *kivé* és *kilé* helyett valók. Hogy ily módon csakugyan a *le* is régiebb **lelé*, *lellé* helyett valók, mutatják is még a fokozó ragos alakok: *lejjebb*, *lelebb* (e h. *lejébb*, *lelébb*), illetőleg *lejjebb*, *lellebb*, miszerint teljes alakú töszava, a melyhez a lativ *—é* rag járult, *lel*, *lell* (*lelle*), s ezzel egyező a vog. *lajł* e h. *lājł* „láb“, olyan szó mely a „pars inferior“ kifejezésére látnivalólag igen alkalmas (v. ö. *gyalog* alatt a finn *jalka*, lp. *juolge* „láb“ ellenében vog. *jol*, s ettől *jole* „hinab“). Megjegyezzük, hogy a kifejtett *lell* (*lelle*) tö egészen olyan alakú, mint a *mell* (*melle*), melynek pedig vogul mása *majł*; a *le*-nek locativ társa *lenn* e h. *leln* (úgy mint *benn* e h. *beln*), s újabb *t*-raggal *lent* (úgy mint *bent*). Hogy a vog. *lajł* (*lājł*)-nek az osztjákban *lel* felel meg (a mi bátran még *lél*-nek vehető, v. ö. Irt. *tēt*), abban csak olyan hangfogyás mutatkozik, mint az osztB. *telñ* „plenus“ (Irt. *tēt*)-ben a vog. *tajł*, *tagle* ellenében (203. l.); sőt itt is a vog. *lājł*-en még túlmenő *lāgl* alakot kell fölvennünk, tekintve hogy a vog. *lajł*-nak alaktársa *majł* (= m. *mell*) is eredetibb *māgl* h. való (610. l.). A gutturalis teljes elenyész-tével alakult még magában a vogulban is *lel* (P.), s az egészen rövid *täl*, *tel* (dim. képzővel *täl-kvä*, *tel-kue*). — A cser. *līvāl* e h. *lüläl*, v. ö. *šiväl*-, illetőleg **šiv-* (cserM. *šev-*) „spuere“ a finn *sülge*-ellenében, melynek másául a cseremiszből *šül*-féle alak várható (v. ö. *jol* pes = *jalga*); a bár ritkább *l: v*-változásnak itt annyival inkább volt helye, mert a **lüläl*-beli három *l*-t a nyelv alkalmatlannak találhatta. A *līvāl*-nek végképzőjére nézve v. ö. cser. *šengal*, fent 335. l.

A vog. *lajł* mellett az explosiván kezdődő *täl-kvä*-t is vevén föl (mely nyilván = osztB. *lel*), azt tartjuk, hogy az eredeti ugor alakban szókezdő *d* volt, s hogy már a vogulban is egy-két esetben merül föl azon szókezdetbeli *d*: *l*-változás, mely nagyobb mértékben az osztB.-ban kapott föl (s elszórva más nyelvekben is mutatkozik: lat. *lacrima*, *levir* a gör. *δάκρυ*, *δαίρ* ellenében); lásd a *T*-hez való előjegyzetet (174. l.). Utalhatunk ugyanis még a vog. *lēj* (osztB.

lii) „cauda“-ra, mely az ug. *lsgs*, *tsgs*-hez tartozik (198. l.); továbbá ezekre: *lol*- „foitozni“, v. ö. magy. *tol-d*- | vog. *lën*, *lin* „mókus“ meg a törökségből valónak látszik, a hol *tin*-nek hangzik. Ugy mint a vogul mutat azonban a csere-misz is (a hol *liüväl* van) némely *d*: *l*-változást: cser. *liümü* gluten = finn *tymä* id. | cser. *lomuž* cinis — f. *tomu* pulvis | cser. *lombo* prunus padus — f. *tuome* id. — Ha e szerint a vogul *läjl*, illetőleg *lägl*; eredetibb *dsgls*-ből való, jóformán még ide vonható, kezdő *t*-vel: finn. *tela* „unterlegbalken, rollholz“, navigiis promovendis subjici solitus, -- azaz mintegy: „láb-fa“).

V. ö. még a *láb* czikket (677. l.).

Nyk. 24: 468. 741. *lé* (acc. *leve-t* jus, juscum, succus, liquor: fekete *lé* jus nigrum, halász-*lé* jus piscatorum; szilva-*lé* zwetschkenbrühe; minden *leben* kanál); *lev* (= *lé* Gömör: Nyelvör III, 185.); *leves* jurulentus, succosus; suppe (*l. szilva*; *bab-l.* bohnensuppe, *kenyér-l.* brodsuppe):

finn. *lieme* (n. -*mi*) juscum, cibus fluidus; *liemise* (n. -*inen*) juculosus | észt. *lēm* (g. *lēme*) suppe, Brühe, decoct; *lēmene* (g. *lēmese*, *lēmetse*) suppe enthaltend.

mord. *lām* suppe (*kal-l.* fischsuppe) | mordE. *lām*, *lāme* fett, talg, schmalz (*kal-l.* tran, *tuvo-l.* speck); *kañtsor-l.* hanf-öl).

cser. cserM. *lem* juscum.

vog. *lām*, *lam* [suppe]: *kelp-lam* suppe mit blut gemengt, *lām-vit* fischsuppe (tkp. „*l. víz*“) | vogL. *loam* suppe.

lp. *lema*, *läma* suppe | lpF. *liebma* (*liema*) id.

Lé e h. *lëv*-nek teljes töje *leve* (e h. *lëve*) = f. *lēme* (v. ö. *nëv*, *neve* = f. *nime* stb.). — A zürjénben van *lēm*, közönségesen „gluten (leim)“ jelentéssel, mely csakugyan a „juscum, succus“-féléől nem nagyon távol esik (votj. *lem* „leim“); Wiedemann zürj. szótára föl is hozza egyik dialectusból a „suppe“ jelentést. De számba jön itt a vog. *ēlīm*, *ilīm* is, mely szintén egyenesen „leim“-et jelent. Meglehet, hogy a zürjénben két külön szó volt, mely az egy *lēm* alakban összetalálkozott.

leány *Nyk. XI. 1. 446.*
Nyk. XVI. 156.

742. *lebeg* (*lebegni* schweben, sanft schwingen [intr.], sich schwach hin und her bewegen [auf dem wasser, in der luft], wallen: *lebegnek a gólyák*; fönn l. *a víz színén* superfluctuare aquis; *lebeg a fátyol*); *leveg*-ni id. (*levegő ég* atmosphaera [*levegő* = *levegő* Tolna: Ny. VI, 523.]; *leveg-tet*-ni agitare, motare MA.):

zürj. *leb-* (P.) auftauchen, sich erheben, auffliegen (всплыть, взлететь), *lebli-* id. frequ.; *leböd-* fliegen machen; *lebzi-*, *lebal-* fliegen (*lebač* vogel) | votj. *lobal-* fliegen.

vog. *läp-* sich erheben, aufsteigen (подниматься): *vil kump läpi* es erheben sich wogen, *nongo läpi* [föl-emelkedik, föl-száll]).

lp. *lapče-* evolare (de avibus); *lapte-* elevare, attollere | lpF. *lofte-*, *loftane-* sich erheben, fölszállani (pl. vögel).

mord. *lepide-* fliegen; — *libirdi-* flattern | mordE. *libirde-* flattern (Reg.)

finn. *lippu-* vento moveri, flattern: *lippu* fahne, wimpel; *liputta-* motare (ut ventus folia), ventilare (ut avis alas) || észl. *lippu-* flattern: *lipp* (g. *lipu*) flagge, wimpel, fahne; *liputa-* flattern lassen, wedeln; *liperda-* flattern (wie flaggen); *lipitse-* wedeln.

A zürj. *leb-*, votj. *lob-* határozottan eredetibb *l₃mb-* (*l₃mb-*) alakra utal, a milyent a m. *leb-* is kíván, mely helyett még *lebb-* is fordul elé (Szék. *lebbedez a szél* Kríza). Másrészt a vog. *läp-*, mord. *lepide-* és *libird-* igék nasalis-talan *l₃b-* (*l₃b-*) alapalakot tüntetnek föl (v. ö. mord. *kepide-* „emelni“ és finn *kepeä*, *keveä*, e h. *kebedä*, fent 27. l.); ilyen *l₃b-* et meg tükröz a magy. *lev-* (*leveg-*). Vajjon a f. *lippu-* e h. *lipu-*beli *lip-* egyenesen hangzó-erősbüléssel magyarázható-e (ered. *b* helyett *pp* úgy mint a lappban) vagy a kemény explosiva *p* megvolt *mb* helyébe lépett (úgy mint jelesen a mordvinban *k* régibb *ng* helyett, v. ö. *rajt* alatt f. *lakka* 645. l.), egyelőre még kérdésnek kell hagy-nunk. Egyébiránt hangzó-erősbülést mutat a magyarban is a *leb-* családjához tartozó *lependék* „schmetterling“ (v. ö. zürj. *lebač* „vogel“); l. hasonlót a *reped-* igében 656. l.

Ugyancsak „schweben“ — s ehhez csatlakozó „schwin-gen, flattern“ jelentéssel tűnik föl a *leb-* stb. igének mélyhangú mása *l₃mb-* és *l₃b-*. A teljesebb *l₃mb-* alaknak hű

Mr. 29. 198

mása a m. *lob-*: **lobog**: „fluitare, vibrare, tremere“ MA. (*lobogó* fluitans, volitans; vexillum, velum); az utóbbinak meg magy. *lov-* ebben: **lóg**-, **lógg**- e h. *lovog*-, illetőleg *lorong*- (az *ng*-nek még nyoma a *gg*-ben maradván). Molnár A. a **lógg**-ot, mely most közönségesen „pendere, herabhängen“-t teszen még „agitari“-val is fordítja; azaz **lógg**- tkp. ezt teszi „hängend schwingen, schlenkern“. A „hängen“ jelentésre nézve érdekes a *lmb*-nak mordvin mása: *lamba*- a *lambafti*- „függeszteni (aufhängen auf eine stange)“ caus. alakban (miszerint maga *lamba*- = „függeni“); v. ö. finn *loppa*, *luppa* „pendulus“ (*l-korra* „konya-fülű, schlappohr“).

743. legény juvenis (bursche, unverhairateter junger mann, junggesell: *vő-l.* sponsus, *agg-l.* hagestolz; *szabó l.* mészáros l. schneidergesell, fleischerbursche):

vog. lengä: *lengä kum* junger verhairateter mann, bräutigam („fiatal házasság, vőlegény“ Reg.)

A **vog. lengä**-nek, megmaradt a vocalisával *lengäjs* helyett valónak mutatkozik; ezzel szépen összeillik a m. *legé-ny* hosszú *é*-vel; ennek végén van *-ny* diminutív képző (v. ö. *kemény*, *sovány*).

744. légy (acc. *legye-t* musca, fliege; adj. *legyes*):

finn. *lentä*- (pr. i. *lennän*): *lentine* (n. *lennin*) volandi instrumentum, ala; *lenninkäise* (n. *-äinen*) musca carnivora ||
észtl. *lenda*- fliegen.

mord. *lije*- fliegen; *liende*-, *liinde*- id. frequ.

A bizonyos „legyet“ jelentő f. *lennin-käise*-ben *lennin* e h. *lentine* tkp. „volans quid“; maga a *lentä*- (e h. *lendä*-) meg a mord. *liende*- és *lije*- szerint frequ. képzésűnek mutatkozik, fölvehető teljesebb *lëndä*- alakból (v. ö. lív. *linda*- = f. *lendä*-). Ilyen tőnek magyar másául *lède*-t kell fölvennünk, s ettől való képzővesztett nom. verbalénak tekintjük a meglevő *legye* (*legye*)-t, mely e szerint tkp. „volans“-ot teszen. — Szöegy. 681. finn. *lintu*: lásd a *lúd* cikket.

Eredetibb a kezdőhangra utal még a mordvin *lije*-nek megfelelő **vog. oszt. tig-**: **vogK. tiglel**- fliegen (*tiglelap* új vogel | **vogB. til-** id. (*tilpä új vogel*); *tileml*- fliegen, fort-fliegen (*elä t.*) || **osztIrt. tēgd-**, S. **lēgel-** fliegen.

Leg

74. 29: 200

74. xxiii. 262.

74. 29: 197

745. legyint (*legyinteni* leniter percutere Pesti G., gyengén feléje csapni Bton: Tájsz.: *meg-l.*):

Lásd a *lő-, löv-* czikk végén (707. l.).

746. leh (*lehni* spirare, respirare, anhelare MA.: *lehés* respiratio, halitus, *lehő* anhelus MA.); **leheg-** (*lehegni* respirare, atmen); **lehell** (*lehelleni* spirare, anhelare: *ki-l.* exhalare, *reá-l.* adflare; *lehellet* spiramen, anhelitus MA.); **lehedez**-ni (vágyódni, áhítózni vmi után Békés: Ny. IV, 377.).

Lásd a *lélek* cikket. — A *lél*-ben rejlő ugor *l_{sg}-* alapige = magy. *leh-* (v. ö. a *fehér*-beli *feh-* = ug. *p_{sg}-*, 500. l.).

747. lejt, löjt (*lejteni* kommen, herabkommen, descendere: *kihez angyal lejte mennyből* Kat. leg. 2082.; *alá löjtél mennyekből zíznek méhében* Peer 267.; — tripudiare v. *lejtőt járni* MA.; *lejtő* descensus, abhang eines berges: *hegynek lejtője*).

Tekintve hogy a „mozgás“-féle igék jelentése gyakran még egy különös irány hozzáértésével szorosbúlt (pl. *kel-*: szorosabban „fölfelé“, *száll-*: „lefelé“), a *lejt-* (*lejte-*) tőnek alapigéjét *lej-*, *løj-* (melyhez még intensív *-t* járúlt) egynek tartjuk az ugor *l_{sg}-* „ire“-vel, a mely külömben a magyarban *löv-* („fieri“, 699. l.); v. ö. a szorosabb jelentésre nézve: *menedékes*, *meneteles*.

A m. *lejte-* tőnek tökéletes mélyhangú mása: finn. *loitta-* (*loittava* langsam absteigend Lönnr., azaz: lejtős; *loitto* nonnihil declivis); maga a *loi-* alapige, mely tehát = ug. *l_{sg}-* (lásd a *lót-* és *lözeg* cikkeket) megvan ebben: *loiva* „sanft absteigend; weitläufig, weitgestreckt“. Tekintve a *loi-* (*l_{sg}-*) alapjelentését, ugyanettől valónak látszik egy másik *loitto* „longinquus, weit entfernt“ (*l. matka* ein weiter weg, *loittona* procul); v. ö. a finn *kauka* „longinquum, remotum“ származását, fent 117. l.

748. lék (acc. *léke-t* wuhne, loch im eise, einschnitt in eine melone: *léket vág a jégen*; *lékel-*, *lékez-ni* ein loch hauen od. einschneiden: *meg-l. a jeget, a dinnyét*); **vék** id. (Sándor I., Szék.: Tájsz.):

N. 24: 303

Kék. 7: 250

finn. *leikkaa-* (inf. *leikata*) *secare*, *scindere* (*cultro*), *amputare*, *metere*; *leikko-* id. (intens.) || ész. *leika-* *schneiden* (*leik*, gen. *leigu* *schnitt*, *ernte*, *abgeschnittenen stück*); *hauen*, *heftig schlagen*; *leiku-* *schneiden*, *schnitzen*.

cser. *Säk*
die Wäke,
öffnung
im eise.

A f. *leikkaa-* azaz *leika-da-* ellenében (melynek vég-része a *jou-da-féle -da-nak* vehető; v. ö. *leikko-* = ész. *leiku-*) a m. *léke* tö képzővesztett nom. verbalnak tűnik föl („*schnitt*, *einschnitt*“, v. ö. ész. *leik* e h. *leiku*). — Tekintve hogy a „*secare*, *scindere*“ jelentés szoros társa a „*caedere* (*hauen*)“-félének, a melyre a finnben egyebek közt a *lõ-* (*lyö-*) ige van, s hogy ugyanezen *lõ-*, illetőleg ug. *lsg-* momentán *-k* képzővel *lukkä-* (*lukkä-*)vé alakult (= m. *lökö-*): azt véljük, hogy a finn *leika-*beli *lei-* is csak az ug. *lsg-* „*caedere*“ (= *lõ-*) változata. A magy. *léke-* is közvetlenül ez alapigétől származtatva (*lê-ke*). képzésével a *tit-ko*, *szt-ko* (*sztid-ko*), *vétke*-félékhez sorakozik. Szintígy az ész. *leiku* „*schnitt*“, *lei-ku-*nak taglalva, olyan mint *käi-* (= f. *käy-*) igétől *käiku* (n. *käik*, gen. *käigu*) „*gang*“ (v. ö. *tit-ko* 220. l.).

749. *lel*, *löl* (*lelni* *reperire*, *invenire*; *afficere*, *offendere*: *meg-l-*, *föl-l-*; *ki mit keres*, *megleli* *wer sucht*, *der findet*; *hideg leli* *er hat das fieber*; *mi lelt tégedet* *was hat dich betroffen*, *was fehlt dir*; — *lelemény* *inventum*; *hideg-lelés* *fieber*):

finn. *löytä-* (pr. i. *löydän*) *invenire*, *reperire*: *löytä* *inventum*, *res inventa* (*löytä-lapsi* *findelkind*) | ész. *leida-* (pr. i. *lei'an*) *finden*.

A *lel-* ige régiben még *lël-* (pl. Érdy cod.); ezzel a f. *löytä-* e h. *löydä-* (ész. *leida-*) úgy egyezik, mint *tel-* (*tele*)-vel a f. *täyde* 204. l Ez analogiából következik egy-szersmind a *löydä-* eredetibb alakja: *lögdä-*. Ez ilyen igető *meg jou-da-féle* képzésűnek látszik, *lsg-* alapigétől, a melyet is, az „*invenire*“ jelentés alkalmas megfejtésével, akár a *les-*nek ily alakú „*videre*“ alapszavával, — akár a *löv-* (= ug. *lsg-*) „*fieri*“ s előbb „*ire*, *venire*“ igével tarthatunk azonos-nak (699. l.). Az utóbbit, vagyis az „*invenire*“ jelentésnek azon magyarázatát, a melyet a m. *talál-*nak a finn *tule-* „*venire*“ szolgáltat (175. l.), különösen az ajánlja, hogy a m. *lel-* ige még „*offendere*“-t is teszen (pl. *hideg leli*, a mit szó szerint így fordíthatunk: „*das fieber überkommt ihn*“ = befällt ihn“, *hideg-lelés* „*fieber-anfall*“).

750. **lélék** (acc. *lelke-t, lelke-t* anima, spiritus : *lelket* *ny. XIX.*
vesz respirat MA., *test és lélek leib und seele*; *kiadja a* *151.*
lelkét animam edit, exspirat; — *lelkes animatus* : l. állat
 lebendes wesen, tier; *lelki* : l. erő vis animae, l. isméret
 conscientia, gewissen; *nagy-lelkű magnanimus*) : *lélekez-*
lélekze- v. lélegze-ni (pr. 3. *lélekzik, lélegzik spirare, atmen* :
lélekzet, lélegzet anhelitus); **léletéz-** (pr. 3. *léletezik re-*
spirat Kresz.):

vog. *lili seele* (äm *lilim, äm natom* mein leben; *tuop*
lilitä ju joxti er kommt kaum lebend nach hause, tkp.
 „seine seele“ kommt); *liliep, liljep* atem, atemzug; *lillt-*
atmen; *lilin belebt, lebend* | vogK. *lil* (Márk *lel*) geist, seele
 (*jälpen lil* szent lélek), *lilen* belebt.

osztB. *lil* geist, seele : *lilin* lebendig; *lalt-* atmen, blasen
 (дыхать) : n. act. *laltipsa* | osztIrt. *tít* geist, atem : *tiden*
 lebendig.

zürj. *lol* seele, geist, leben : *lolja* lebendig; *lolal-*
atmen, seufzen; *lolišt-* verschnaufen, *lolzi-* wieder lebendig
 werden || votj. *lul* leben, seele, geist, wind : *lulo* lebendig;
luljal- wehen, hauchen; *luljat-* beleben, auferwecken; *lulzit-*
beleben; *lultišk-* seufzen.

finn. *löyly* vapor calidus (in balneo) | észt. *leil* (g. *leili,*
leile) dunst, dampf (bes. in der badstube); atem, leben (*juba*
leil läimud der atem hat schon aufgehört).

lpF. *lievl* dunst, dampf.

A **lélék** (*lelke*) és **léletez**-beli közös alapszó **lél-** (**lél-**)
 igének mutatkozik, melynek nyilván „spirare, respirare“ volt
 a jelentése. S így a **lélék**, illetőleg *lelke* e h. *lelke* tö, mint
 é **lél**-től való nom. verbale, alaktársa a *titko, szitko, vétke-*
féléknek. A vog. *lili* is *lil-* igére utal, melynek származéka
lilt- (*lillt-*) = oszt. *lalt-* e h. *lält-* mom. -t-vel (v. ö. *nyel-*
alatt vogK. *ňalt-*, 411. l.); a csupa *lil* mint „anima“ csak
 kopott végű nom. verbale-tő. Szintilyen a zürj. *lol* (v. ö.
 adj. poss. *lolja*, s nem *lola*), s a votj. *lul*; itt a *lol-* igét
 életüntetik *lolal-* és *lolišt-*. Végre a f. *löyly* is világosan
löyls- (*löyle- v. löylä-*) igének származéka. Az ebbeli *löyl-*
 még épebb hangú mint a m. *lél*, vog. *lil-*, s egyenesen
lsgl- alapalakra utal, melyben megint a vég *l* már képzőnek
 vehető (v. ö. a hasonló hangú f. *läülä* „nehéz“ tőt 395. l.).

Hiszen az így kifejlő *lsg*- alapszónak szépen megfelel a m. **leh-** „spirare“ (MA. *lehő* anhelus, *lehés* respiratio, halitus); s innen *lehel-* „respirare, anhelare“. De meg kell jegyezni, hogy a *lél*- (= *lsgl*-) más képzés mint a *lehel-*, mely volta-képen *lehell-* (MA. *lehellök*, *lehellet*) s a *h*-ra következő vocalist soha el nem ejti (v. ö. *lő-*, *löv*-től *lövell-*, *fű*-től *fuvall-*).

Ugyanennek a *lsg*- „spirare, halare“ alapigének egyéb származékai:

mord. *läke*- stark atmen: frequ. *läkse*- keuchen, schnaufen (Reg.) | mordE. *läka*- atmen, hauchen, wehen: *läkse*- keuchen, schnaufen (*läksä* geruch); — tekintve hogy *lsg*-féle alapalak a mordvinban *lsj*-vé szokott válni, a meglevő *läke*-igét intensív *k*-val alakultnak vesszük (e h. *lsg+k*-). Ugyanílyen *-k* képzős tö megvan a finnben: *löyhky*- „stinken“ (*löyhkä* foetor, vapor putidus, *löyhkää*- v. *löykkää*- foetorem spargere, evaporare; — meg: *läyhkä* anhelitus, sufflamen, foetor; *läyhkää*- anhelare, sufflare, foetere).

osztB. *lit*- „wünschen, wollen“ = *lsg-t*- (intensív *t*-vel); — könnyen érthető hogy a „lehés“ jelenthet lelki affectust is, melyet kísérni szokott (v. ö. *anhelare* „nach etwas trachten“ értelemmel; *ῥυμός*, mely etymon szerint is „lélek“, a mennyiben eredet szerint = *fūmus*, szkr. *dhūmas*, kifejezi az „akarást, kívánást“ is, épen úgy mint az *animus*; v. ö. *leh* alatt *lehedezni*).

finn. *lyyli* „impetus, motus animi vehementior“ — lényegesen = *lörly*, csakhogy ez a concret „halitus“-féle jelentésen maradt meg. Megjegyezzük, hogy a rendes „lélek“-szó a finnben *henge* (ész. *hinge*), s ennek oszt. mása *šank*, *čenk* „hitze, dunst“, ugyanazt jelenti a mit a f. *lörly*; azonban magának a *henge*-nek finn változata *hige* „sudor“ is szinte ugyanazt teszi (265. l.).

751. lép (acc. *lépe-t* lien, splen: *lépe-fájó* lienosus, spleneticus MA., *lép-kórság* malum hypochondriacum):

zürj. *lop* milz || votj. *lub* id.

Wiedemann szótára *lop* mellett még egy *lopöd* alakot hoz föl („milz“), mely jóformán dim. *-d* (= *nd*) képzésű (v. ö. a magy. *-d* dim. képzést, pl. *apró-d*, *kicsi-d*).

752. lep (*lepni* obtegere, operire, obruere MA.: *be-l*, *el l*, *meg-l*.: *por be-lepte a könyveket*; *madarak el-lepték*

cser. *lep*,
lepo

a *tavat*; **lepel**, acc. *leple-t* tegmen MA.: *lepele* ejus tegmen Káldi, *leple* id. Pázm.); **lepez-ni** id. frequ. (MA.), **lepéd-**, *lepöd-ni* id. frequ. (*be l.* tegere, integere : *lepedő*, *lepődő* linteam, instragulum MA.):

vog. *lēp-*, *lep-* bedecken, zudecken : *lēpil* dach; *lēps-* id. frequ. (покрывать); *lēpselajt-*, *lepkat-* sich zudecken | vogL. *liep-*, P. *leppent-* zudecken | vogK. *leps-* bedecken Márk 14, 65. закрывать); *lep* dach (*kval-lep* hausdach).

votj. *lip-* bedecken : *lipet* dach, deckel.

eser. *lebed-*, *leved-* (pr. i. *levedam*) tegere, contegere; *levedes* tectum, opertorium lecti | eserM. *lebed-* tegere; *lebäs*, *lebäž* tectum.

Tekintve hogy a vogul nyelv inkább szóközépi *p*-vel él, mintsem lágy *b*-vel, s ennél fogva az eredeti *b*-t is nem egyszer keménynyé változtatta (pl. *-p* nom. ag.-képző = ug. *-b*, finn *-va*, *-vä*; pl. *kump*, *χump* hab: plur. *χumpet*), — bátran a cser. *lebed-*, *leved-* alapján vehetjük föl a *lep-* ige alapalakjául *l;b-* (v. ö. *b*-ből erősült *p* vel: *reped-* 656. l., *csípő* 371. l.). — Ilyen alapalak fölvételével ide vonható még a lapp *loute-*, lpF. *loarde-* „operire, contegere“ (Szóegy. 687.), a mennyiben *loute-* megelőző *lovte-* (lpF. *loarde-*), *lob-te-* (*lob-de-*) alakból magyarázható (finn *jou-da-féle -d* képzővel, 158. l.). Az ebbeli *lob-* tehát a *lep-*-nek mélyhangú változata; magát a magash. *lep-*-et a lapp nyelv fentartotta ebben : lpS. *lappa-pele* „tugurium ad dimidium tantum par-tem tectum“, a mi tkp. „halb-dach“ (v. ö. vogK. *lep* dach).

753. **lép** (*lépni*, pr. 3. *lépik*, *lép* schreiten, treten : *be-l* *Kez. 7.*
ingredi, *ki-l.* egredi; *lépés* passus, schritt, tritt; *lépcsel-*, *lépdel-*, *lépdegél-* id. frequ.; *lépcső* stufe, stiege, treppe); *152.*
vép- (*vépni*, pr. 3. *vépik* = *lép-* : Münch. cod. *vépék ő*
hozá accessit ad eum).

Mindenek előtt ki kel emelnünk, hogy a „*lépés*“- értelmében korántsem főmomentum a „tovább mozdulás“, vagy a „láb-kinyújtás“, a mint MNySzótárának bizonyos etymont czélozó értelmezése akarja, hanem hogy a *lép-* ige elsőben és főképen a járáshoz kívánt láb-mozgatásnak azon egy-mástól elszakadt vagyis közökben ismétlődő perczenetjeire vonatkozik, melyekben a láb épen a talajt, a földet érinti.

Hiszen „egy helyben“ is lehet *lépni*, s lehet valakinek „lábára lépni“, vagy a „vízbe lépni“. a min csak a lábnak az illető alsóbb testtel való érintkezését értjük; s *lépcső*-nek nevezzük azt, a mire fölmenet v. átmenet közben rátesszük a lábunkat (székelyesen a „sáros ösvényeken rakott kövek“ is *lépcsők* Tájsz.) Magára nézve a *lépés* egyszeri, pillanatnyi, s csak szakadozva ismétlődő ütés-féle cselekvés, nem pedig continuous mozgás, haladás-féle.

Tekintve hogy „lépést“ vagyis „tapodást“ különösen a „láb“ alkalmazásával értett általánosabb értelmű igék is jelenthetnek, nevezetesen „nyomni“-félék (v. ö. *nyomdok* vestigium, tör. *bas-* „nyomni“ és „lépni“: *baskič* lépcső; finn. *astu-* lépni 206. l.; lapp. *tälmo-*, *tuolmo-* 230 l., m. *tom-* és *tombol-* 226. l.) vagy pedig „ütni“-félék (v. ö. orosz *stupá* „schritt, tritt, langsamer gang“ és „handramme“, meg *stúpa* „mörser zum stoßen, erdstampfe“; meg igéül: *stupa-t*, *stupi-t* „schreiten, treten“), s másrészt, hogy a *lép*-nek hosszú vocalisa eleve is ez igének származott voltát teszi valószínűvé (*lé-p*): azt véljük, hogy a *lép*-nek alaprésze *lé-* nem más mint a m. *lő-*, *löv-* = ug. *lög-*, melynek első jelentése „ütni, schlagen“, s hogy ehhez a különben is a magyarban előforduló momentán (intensiv) *-p* képző járult (v. ö. *hagyap-*, *állap-*; gyakoribb a vogulban, pl. *sajre-p-* egyszerre levágni, *mäse-p-* hirtelen fölöltetni, *tunče-p-* megállani, *maje-p-* oda adni). Kifejtett fölfogásunk szerint a *lép*- ige össze van vonva *lőrep-*, *lőrep*-féle alakból, s eredetileg csak ezt tette: „egyszer ütni“ (t. i. lábbal a földet); megfelelő vogul alak volna *li-*, *láj-tól*: **lájep-* (v. ö. vogK. *majep-*: *mī-*, *māj-tól*).

Yfk. 24: 468.

754. *lependék* (acc. *lependéke-t* papilio, schmetterling

Szék.: Tájsz., *leppendék* MA.); *lepengcsék* id. (Csallóköz: 197.

Nyelvör I, 280.); *lepe* id. (Palócz: Tájsz.):

vö. csnv. *libe*.

osztB. *libindī* schmetterling (бабочка).

vog. *labati* schmetterling | vogL. *lapox* id.

cscr. *lépé*,

eser. *love* papilio | cseM. *lepä* id.

lepe stb. Yfk.

ész. *liblik* (g.-ku), *liblikas* (g.-ka) schmetterling.

XXIX. 420.

lp. *lablok* papilio.

„E szónak gyöke inkább a lebegést jelentő *leb*...“ MNySz. Ezt bátran elfogadhatjuk, tekintve hogy a *leb*-hez sorakozik a zürj. *leb-*, *lebal-* „fliegen“ (*lebač* „vogel“) s a „papilio“ is végre valami madár-féle (egyik német neve „butter-vogel“). De az alakra nézve meg kell jegyeznünk,

hogy *lependék* mégsem egyenesen *lebendék* helyett való, azaz nem tartozik a m. *leb*-nek eredeti *l₃mb*-alakjához, hanem annak gyengült másához *l₃b*-, mely kölömben a magyarban *lev*-vé vált (fent 689. l.), de itt hangzóerősüléssel *p*-vel, sőt *pp*-vel jelenik meg. Ezen fölfogáshoz illik különösen még a MA. és Fal.-nál eléforduló *löröldék* „papilio“, s a fölhozott rokonyeivekbeli szók is *l₃b*- (nem *l₃mb*-) alapszóra utalnak.

755. *les* (*lesni valamit* auf etwas lauern; insidiose exspectare, insidiari: *addig lesi, várja, hogy...*; *meg-lesi*; *leskelőd*-ni auflauern, nachspähen, aufpassen; *lesez*- custodire, observare Ehrf. 41.; — *les* (acc. *les-t* insidiae: *lest vetni* insidias tendere MA., *les-hely* locus insidiarum, *lesbe állani* sich auf die lauer, in hinterhalt stellen):

osztB. *leili*- beaufsichtigen, überwachen (надзирать: *leilíta xo* aufseher, *leilípsa* aufsicht); — *lavil*- warten auf etwas, erwarten, hüten, in acht nehmen, schützen (*lavilípsa*, *lavlípsa* hut, bewachung, erwartung; *lavilman* vorsichtig).

vog. *laškat*- lauern („*laškatuñ* od. *uruñ* warten“), sich verstecken (*tut laškates* „er versteckte sich“).

A *les*-igének „lauern, nachspähen“ jelentése = „spectare, nézni“, s határozottan frequentativ (continuativ) jellemű, s már ez is némileg sejteti, hogy a *les*-e h. *lēs*-frequ. -s (= -sk) képzős származék-ige (úgy mint maga a *néz*-is = f. *nāge*+sk-, 400. l.). Alapigéjét (*lē*-) az oszt. *leil*-, *lavil*-tartotta fenn, mely szintén frequ. (-l) képzéssel alakult; a szerint ugyanis hogy osztB. *vei* = f. *vāge* erő, s *lavirt* = osztlrt. *tagert*, m. *teher* 200. l., a *lei*-, *lavil*-nak eredetibb alakjául vehető föl *l₃g*-, s ennek „videre“-féle jelentést kell tulajdonítanunk (úgy hogy az ebből alakult *lē*-s tkp. ezt teszi „in einem fort sehen“ = spähen, vagy de conatu-féle fölfogással „sehen wollen“ = lauern). Ezzel egyszersmind kiderül a *lēs*-nek egybetartozása a *lát*-igével, a mely a *l₃g*-nek megfelelő *l₃g*-alapigétől való, mely objectiv fölfogás szerint „splendere“-t jelent (fent *lát* alatt 685. l., hol már több magashangú vagyis *l₃g*-hez csatlakozó származék-szó is van fölhozva: f. *liekki* (*lē*-ki) flamme, észt. *lēt* (*lētu*) brand, feuer; ez utóbbiakhoz hozzátehetjük még mint *l₃g*-nek frequ. -sk képzős származékát vagyis a m. *les*-alak-mását: finn *lieks*-, refl. *u*-val *lieksu*- „flammen, schimmern“ (pl. sterne) Lönnr.

756. *lèv-*, *lev-* (inf. *lènni*, *lönni*, pr. 3. *lészén*, *lesz*, *lös*z fieri, esse: *ebből semmi sem lesz* daraus wird nichts; *kutyából nem lesz szalonma*; *világra lenni* auf die welt kommen; *légyen* v. *légyen* es sei, es werde, geschehe; *ott leszek* ich werde dort sein, *meg-lesz* es wird geschehen, wird fertig sein; *l'het fieri potest*; — *lévő*, *lévő* seiend; *meg-l.* vorhanden, *jelen-l.* praesens; *lött*, *lött* geworden, geschehen: *meg-lött* peractus, confectus, adultus; *lét* das sein: *jelen-léte* seine gegenwart; *bölcs létére nagyot bottlott*; *létel* id.):

lp. *lē-* esse (*lēb* sum, *lē* est, *moi lēn* duo sumus, *lijev* eram) | lpF. *lā-* id. (*lām* sum, *legjim* eram).

zürj. *lo-* werden, geschehen || votj. *lu-* werden, geschehen, sein; möglich sein (*luono* möglich).

finn. *lie-* esse (concessivus: *lienen* ich werde wol sein, dürfte sein: *lienee paras* es wird am besten sein) || ész. *lē-* sein, werden (*teize mālmas lēme seda selgeste nägemas* in der anderen welt werden wir das deutlich sehen [tkp. wir werden sein im sehen.., finn. *lienemme näkemässä*], ei *lēks tulemas* er würde nicht kommen).

cser. *li-* (pr. 1. *liam*) fieri; *lied-* id. frequ. | cserM. *li-* id.

Noha a *lèv-* (*lènni*) ige egyenesen „esse“-t is jelent s mint ilyen a *val-*, *vol-* alakjainak pótlására szolgál (*lészén* erit, *lenni* esse), sőt a lapp nyelvben egyedül a megfelelő *lē*, *lā-* jelent „esse“-t (s nem egyszersmind „fieri“-t), mégis ezen nyugvás-féle „esse“ jelentés ellenében eredetibbnek kell tartanunk a „fieri, werden“ mozgás-féle jelentést. Tekintetbe jön ugyanis, hogy a magyarban „*lenni*“ nem csak minden alakjában jelenthet „fieri“-t (s lativféle határozóval jár: *vmivé lenni*) s némely alakjában csakis ez értelemmel használható (*lön*, *lött*), hanem hogy akkor is, mikor „esse“-t jelent, a „fieri“ értelem még némileg belevegyül. Így a *lészén* praesens-alak csak a jövőbeli „esse“-ről érthető („erit“), azaz voltaképen azt mondja a *lészén* hogy „indulóban van valamely nyugvó állapot felé“, a melyet képzeletünk a jövőbe helyez; a *légyen* imperativus alak meg kifejez ohajtott, tehát szintén a jövőbe, bár a legeslegközelebb eső jövőbe képzelendő állapotot. Már fent (*marad* alatt, 602. l.) említettük, hogy a „nyugvás“-féle értelem néha eredetibb „mozgás“-félebből változottnak mutatkozik; hogy

jelesen „fieri, werden“-féle ige utóbb elvállalja az „esse“ értelmet, mutatja a lat. *fu-* (*fui, futurus*) = φυ- „entstehen, wachsen, werden“ (φῦμα gewächs, φυτός gewachsen), szkrit *bhū-* „werden, sein, gedeihen“ (*bhūta* geworden). Curtius, Etym. ⁴ 305. φυ- és másairól megjegyzi, hogy: „der begriff sein haftet an dieser wurzel offenbar immer nur auf grund des ursprünglicheren inchoativen wachsen, werden“.

De a „fieri, werden“ értelmet megint az ugor nyelvekben közönségesen „haladó mozgás“-t tevő ige fejezi ki: oszt. *jiv-*, *ji-* (= m. *jöv-*) „kommen“ és „werden“; vog. *jejmt-*, *jēmt-* „werden“ (*jej-*, *jī-* „jönni“ igének mom. alakja, fent 153. l.); m. *vál-* (valamivé *válni*, 559. l.); finn. *tule-* „venire“ és „fieri“ (szintígy fordúl elé még: *mene-* és *lähte-* „menni, elmenni“, észt. *sā-* „whin gelangen, kommen“ és „werden“). S azt véljük, hogy a *lèv-* (f. *lie-* stb.) is eredetileg csak „menést“ jelentett. Eredetibb alakjául ugyanis, a szerint hogy a hasonló *tév-* (*tève-*) = f. *tege-* stb. (216. l.), fölveendő *l̥sg-* (*l̥sg̃-*), s ez még világosan fölismerhető alapigéül a következő „menés“-féle származék-igékben:

finn. *lähte-* (pr. i. *lähden*) „viam ingredi, abire“ (az észtben a *mine-* igének pótlója, s egyszersmind „werden“ jelentéssel); — f. *lähte-*, illetőleg *lähde-* e h. *låg+de-*, jóformán *jou-da*-féle -d képzővel || mord. *lise-* „ausgehen, fortgehen, hervorkommen“ (n. act. *lišme-*, pl. *či-lišme* napkelet; *lišima* quelle, brunnen, v. ö. finn *lähtehe* quelle); — mord. *lise-* e h. *lije-se-*, v. ö. *pise-* a *pisi* „forró“ n. ag-ben és *pije-*, *pi-* főni | mord. *lihte-*, E. *lirte-* „ausgehen lassen, herausbringen“ — *lij-*, *lig-* igének causativuma || cser. *lekt-* (pr. i. *lektam*) „egredi, exire, abire“ (*keče lektes* „sol oritur“, v. ö. mord. *či-lišme*); — *lekt-* = *l̥sg+t-*, mom. -t képzővel (v. ö. cser. *vokt-* 555. l.) || zürj. *lokt-* „kommen, gehen“ (*loktöm* gang, ankunft, *loktan* künftigt) = votj. *likt-* „kommen“; — *lokt-*, *likt-* = cser. *lekt-*; megjegyzendő, hogy a zürj. *lo-*, votj. *lu-* „lenni“ is mélyhangba ereszkedett.

finn. *liikku-* moveri, promoveri (*liikkehe*, nom. *liike* „motus, zustand der bewegung“) = észt. *liku-* sich bewegen, sich rühren, cursiren, umlaufen; — *li-ku-* = *l̥sg-ku-*, mom. (intens.) -k és refl. -u-val (v. ö. finn. *vilkku-*, észt. *vilku-* 582. l.).

Még meg kell említenünk, hogy a lapp nyelv is a *lē-*, *lā-* (esse) ige eredetibb jelentésének még némi nyomát mutatja, ilyen mondatban: lpF. *gost don daid legjik* „hol kaptad ezeket“ (v. ö. finn *saa-* „pervenire“ és „bekommen“, v. ö. a *lel-* cikket, 692. l.).

757. **levél** (acc. *levele-t* folium: *fa-levél* baumblatt; epistola, literae: *levelet írni*; adj. p. *leveles*: l. ág):

osztIrt. *līpet*, *lībet* blatt | osztB. *lībit* blatt; blume (dim. *līptīje*, adj. p. *līptīñ*).

vog. *luopta* blatt (*iu-l.* baumblatt, falevél) | vogK. *lupte* blatt, baumblatt.

mord. *lopa* blatt, laub (*lopar* leveles) | mordE. *lopa* blatt (*lopat noldams* ausschlagen, sich belauben).

Megjegyzendő, hogy a m. *levél*, *levele* többől soha sem szorúl ki a *v* és *l* közt való vocalis. Ezért nem is tekinthető mindenestül az oszt. *līpet*, *lībit*-vel egyezőnek (úgy hogy ennek vég *t*-je *l*-vé vált volna); mert *līpet*, *lībit*, az osztB. *līptīje*, *līptīñ* szerint tkp. *līpte*, a mivel mélyhangon egyezik is a vog. *luopta*. A szerint hogy az oszt. *tābet*, *labit* (*lapti*) = m. *hēt* (314. l.), meg a vogK. *čapt* — m. *söt* (*sötét* 351. l.), az oszt. *līpte*-nek is a magyarban *līpt*-féle mását kellene várnunk. A meglevő *levél*, *levele* tehát csak alaprészével (*lev*-) egyezik a *līpet*-, *lībit*-vel; ez alaprész pedig a *lap* alatt (683. l.) jelzett ige *l_p*-, illetőleg ennek magashangú, és gyengült labialissal való mása *l_p*-, *l_b*-. S ehhez csatlakozik még: finn *lebe*- ezekben: *leveä* (*levedä*) „latus, amplius“ (v. ö. a jelentésre nézve: πλατύς „flach, breit, weit“), *lepehe* (n. *leve*) „campus latus, spatiosus“ (v. ö. magy. *lapály*), *levy* „lamina amplior (platte)“.

758. **lézeg**, **lézzeg** (*lézegni* öberrare, flutare MA., Pázm.: *lézzegő* vagans, scurra); **lézzeng** (*lézzengeni* id.); (Szék.: Kriza).

Világos a frequ. -g (*ng*) és -r-g (e h. -l-g) képzős fentírt igéknek alaptője *léze*-, *lézze*-, s ebben is megint -z (-zz = ug. -sk) képzős frequ. alakra ismerünk rá (v. ö. *néze* — finn *nä'eske*-, e h. *näge-ske*-. E szerint az alapige *lé*-, mely jelentésre nézve nyilván az „ire“-félék köréhez tartozik, s így azonegy az ugor *l_g* — m. *lēr* „fieri“-vel (eredetileg „ire“, 699. l.).

A *lézeg*-nek, illetőleg *lézeng*- (*lézzeng*)-nek mélyhangú mása *lázong*- v. *lázing*- (SzD., v. ö. *lázingol* „gyér csoportban lézengeni, járkálni“ Kapnikb.: Nyelvőr II, 235.); ennek alaptője *láz*o- „moveri, sich in bewegung setzen“ jelentéssel, még ebben is: **lázad**- (Katalin leg. 130. *mind*

fellázadának; ehhez Szilády A. jegyzete, RKölt. I, 313. „*fellázad* = felkészül, felkerekedik, s bizonyosan ez volt eredeti értelme s praegnansabb mai jelentése későbbi divatú”; hozzá tehetjük, hogy e mai jelentést [„seditio”] a szokott *fel* határozó is segítette elé. Az idézett helyen ez is illenék: „*utra* kelének”. — Érdekes hogy a m. *lázó*-(*lázzo*)-nak szintén mélyhangú másait néhány ugor nyelvben is találjuk, s így a *lsg*-nek *lsg*- párja is fölvehetőnek látszik:

mord. *laške*-, fr. *laškende*-, *laškíndi*- „*laufen*”; — hogy az ebbeli *la*- vehető *lā*-, *laje*- = *lsg*- helyett valónak, v. ő. *saje*-, *sa*- (= f. *saa*-) jönni-től frequ. *sašindí*- || finn. *luiskigleiten*, sich leicht fortbewegen; *luiskaa* (*luiska-da*-) gleiten, ausgleiten = ész. *luiska*- laufen, davonlaufen | *luista*-schlittschuh laufen; eilen, dahingleiten (*luistime*, nom. -in schlittschuh) (*lui-sta*- úgy mint *loi-sta*-, *pai-sta*- stb.).

lp. *luite*- (*luihte*-) dimittere (*luite mu luovos* lass mich frei; *vuolos l.* herablassen, leereszteni) | lpF. *luoitte*- lassen, gehen lassen, fahren lassen, entlassen (*varaid l.* vért ereszteni | lpE. *luošte*- id.; — az utóbbi alak szerint lp. *luite*-, *luoitte*- e h. *luiste*-, *luoiste*- (vagyis olyan mint lp. *muite*- = lpE. *mušte*- = finn *muista*-); így *luite*-, *luoitte*-nak megfelelő finn alak *luista*- volna (v. ő. az imént fölhozott f. *luista*- „gleiten” ígét), a melyben csak a *t*-t causativ értékkel kell vennünk, hogy az „ereszteni” értelem ki legyen fejezve.

759. *liba* (acc. *libá-t* pullus anserinus):

finn. *lapse* (n. -si) infans, puerulus | ész. *laps* (g. *lapse*) kind.

mord. *lefks* junges (von tieren, vögeln : *saras-l.* hühnjunges, küchlein); dim. *lejkskä* | mordE. *levks*, *lävks* id., dim. *levkske*.

Az *l*-es *liba*-nak vannak még ezen változatai *riba* és *zsiba*. Az utóbbi megelőző *l* v. *ř*-re utal, s oly hangváltozást tüntet föl, mint a votják szókezdő *ž* a zürj. *r* ellenében (640. l.). — A mord. *lefks*, *levks* dim. képzésének tűnik föl: -*ks*, s ennek megfelel itt a f. *lap se*, gyengült -*s*-vel; alapszó e szerint **lebe*, *labe* „pullus, catulus, infans”. Egyébiránt a m. *liba*, ill. *libā* tő is dim. végűnek vehető (*libjś*-ből).

760. *liget* (acc. *ligetē-t* kleiner wald, hain; saltus, nemus MA.; adj. p. *ligetés* nemorosus MA.: *ligetés szőlő*

vollrankiger und dichtbelaubter weinstock MNySz.; *l. vetés* saattfeld mit dichterem stellen Pestm.: Ny. VII, 90.; *meglígetesül a szőlő* Kreszn.):

osztB. *lank-, lañ-* decken, bedecken, verbergen (*lañil* deckel, dach) | osztS. *link-, lünk-, Irt. lañ-* id.

Lásd *rejt* alatt (652 l.) a *rꜥng-*, *rꜥg-* „tegere“ igét, melynek az oszt. *lañ-*, *lank-*, *link-* e h. *lång-*, *ling-* (*lꜥng-*) *l-*-es változata; ehhez számítható még: finn. *lüm-* e h. *lün-* (*ñ*: *m*-cserével) ebben: *lymy* „latebra, versteck“. Azt véljük ugyanis, hogy a *liget*-nek „wald, hain“ jelentése az „umbra“-féle etymonon alapszik, a mely pedig mint „obscurus, opacus“-féle fogalom alkalmasan „tegere“-vel fejezhető ki (v. ö. oszt. *indog. ski-, sku-* „tegere“-től). Az „umbra“-féle etymonnak alkalmas volta amúgy is érthető; világosan mutatja a svéd *skog* „wald“ *skugga* „schatten“ mellett (indog. *sku-* tegere). A „*ligetes* (szőlő)“-ből még eléggé ki is érzik ez alapjelentés. — A *liget* tö rendes alakú nom. verbale *lig-* igétől (*lég-*, *leg-* = *reg-* = ug. *rꜥng-*, fent 651. 652. ll.), épen úgy mint *sziget* a *szeg-* ige mellett, 284. l.).

761. *liszt* (acc. *liszte-t* farina: *búza-liszt* waizenmehl; adj. p. *lisztes*):

finn. *lese-* beuteln, sieben (mehl), feinmalen (*jauhattaa lestyksi* feinmalen); — *listime* (n. *-in*), plur. *listimet* furfur farinae, kleienmehl.

cser. *ložaš* farina (*pila-l.* scrobs, serrago — sägemehl) cserM. *lašaš* id.

mord. *lokstem*, mordE. *loksteme* sieb, mehl sieb, kornsieb.

Képzésre nézve a m. *liszt* (*liszte*) tö nom. verbalének vehető, vagyis olyan mint *füst*, *rest* (657. l.); *liszt-* mint igető = f. *listꜥ-*, ebben: *listime* = mord. *lokste-* (*lokste-me*); további alapige *lisz-* = f. *lese-*, v. ö. cser. *lož-*, *laš-* (*ložaš* nom. act., *laš* = finn. *ukse*). A mord. *loks-te* még a m. *lisz-*, f. *lese* nek eredetibb *lꜥkse-* alakjára utal. — *Liszt* e szerint tkp. „gesiebt“.

762. *ló* (acc. *lova-t* equus; *lovas* eques; — *lovagol-ni* equitare):

vog. *lū* pferd.

osztB. *lov* pferd (χar-l. hengst, ne-l. stute); dim. *lovje*
| osztIrt. *tau*, S. *lauχ*, *loχ* id. (kār-tau hengst).

Egyéb rendes „ló“-nevek az ugor nyelvekben: zürj. *völ*, votj. *val* — (er *val* equa) | lpF. *hävos*, lpS. *häpos* (v. ö. finn.); meg lpS. *tomp*, *šomp* | finn. *hepo* (g. *hevon*), *hevoise* (n. -oinen) = ész. *hobu*, *hobuse* (n. *hobune*) [alkalmasint idegen eredetű]; — (f. *tamma* equa, *oris* hengst) | mord. *lišmä*, *lišme*; — (äldä, *elde* equa; — *ajgır*, *ajgor* hengst [török-ből]) | cser. *ömne*, *imni*; — (*vülö*, *vilä* equa; *ožo*, *oža* hengst; — *olaša*, *alaša* equus castratus [tatKaz. *alaša*]). — Donner, Wbuch I, 160. a magy. *ló*-val még a f. *laikko*-t veti össze, melynek az egyenes „pferd“ jelentést tulajdonítja; de Lönnrot szótára e szónak csak „bläs“ azaz „hóka“ s azután „hóka ló“ értelmét ismeri (v. ö. *laukki* id.). A lív *loju* „stute“ szó, melyet D. szintén fölhoz, Sjögrén szótárában elavúltak és némileg kétesnek van jelölve (lásd: Wiedemann „Vorwort“-ját, V. lapon).

763. **lobog** (*lobogni* flattern, wehen — pl. eine fahne, ein segel im winde: *lobog a zászló*; *lobog a tűz* v. *lång* das feuer, die flamme flackert; *lobogó* volitans, fluitans, velum, vexillum; *lobogtat*- vibrare, motare, ventilare MA.); **lobb**, **lob** (*lobbot* v. *lobot vetni* aufflackern); — **lóba** schaukel (Dtúl: Tájsz.): **lóbíta** etwas herabhängendes (Szék.: Kríza), **lóbbita** schaukel (Bton: Tájsz.); **lóbál**-ni agitare, oscillare SzD., Tájsz.; **lóbicskol**-ni se agitare Kreszn., *lobicskol*- plätschern (im wasser beim baden Bton: Tájsz.); **loboz**-ni schwingend bewegen, in wellenbewegunz setzen (*a szél lobozza a víz fölszínét* Tolna: Ny. VI, 524):

mord. *lambafti*- aufhängen, függeszteni (an einer stange).

Lásd a *lebeg* cikket. — *Lob*-, mint a *leb*- igének mélyhangú mása = ugor *lmb*- (v. ö. mord. *lamba*- [függni] ebben: *lambafti*-függeszteni) inkább a „schweben“-hez társuló „schwingen, flattern“-féle mozgást jelent, még pedig, a mint MNySz. véli, valamivel nagyobbfélét, erősebbet mint a *leb*-. Ez utóbbi megszorítás csak mellékmomentum, mely pl. nincs meg a szék. *lóbíta* vagy szintén egybetartozó *lógg*-(**lovog*) ige jelentésében. Szorosb alkalmazás szerint a „tűz-láng ide-oda mozgásáról“ értjük: innen a mom. *lobban*- egyenesen „inflammari, in flammam erumpere“, s *lobb* „flamma“ (meg-

jegyezzük hogy *lob-*, *lobo-* ige mellett a *lobbo*, *lobo* névszótó úgy áll mint *top-* mellett *toppo* 180 l.) — A *lob*-nál még teljesebb hangú alak *lób-* (a *l_{mb}*-beli nasalis pótlására hosszú ó-val). Szintilyennek látszik, csak magasabb vocalis-szinezettel meg az eredetibb „schweben“, jelentéssel (jelesen „vízen lebegni“ = „schwimmen“, v. ö. ó-németben *suuepēn* [schweben] = schwimmen) *láb-*, illetőleg *lább-* „fluitare“ (MA., *lábbó* fluitans, fluctuans: *vízen lábbó hajó* Telegdi, *habon lábbó* fluctivagus MA.; *lábbog-* „úszikálni“: *víz színén* l. SzD.); v. ö. hasonló hangfejlődéssel m. *háb-* és *hób-* az ug. *s_{mb}*-ellenében 128 l. A mi a *lábbo-* tőnek kettős *bb*-jét illeti, azt vagy nyomatékosító hangerősülésnek tulajdoníthatjuk (megjegyzendő hogy MA. a *lából*-ni igét is *lábból*-nak írja), vagy azt gyaníthatjuk, hogy *lábbo-* e h. *láb-vo-* reflexiv *-v* képzővel alakult.

764. *lógg*, *lóg* (*lógni* herabhängen, schlenkern, hängend sich hin und her bewegen: *le-l.* herabhängen; *ki-l.* heraushängen; *lóggó* pendens, pendulus Fal.); *lóggat*-ni agitare, mōtare (MA. *lóggatja lábát* er schlenkert mit den füßen), v. *lógat*-ni.

Lásd a *lebeg-* cikket (690. l.) A *lobog*-beli *lob*-nak megfelelő ug. *l_{mb}*- (mely a *l_{mb}*- = m. *leb*-nek mélyhangú mása) nasalisvesztett mellékalakja *lob-* a magyarban szabályosan *lov*-vá vált, s ebből *lógg-*, *lóg-* e h. *lovog-*, ill. *lovong* (v. ö. még *gg* = ered. *ng* ebben: *segg* 198. l.).

765. *lohad* (*lohadni* detumescere, conflaccescere: *le-l.*, *meg-l.* MA.; *lohad a daganat*, l. az *erszény*, l. a *víznek árja*); *lohaszt* (*lohasztani* facere ut detumescat):

finn. *laukea*, *laukene-* (inf. *lauveta*) nachlassen, nachgeben, erschlaffen, verfallen, einfallen, mager werden (*kasvot laukeerat* facies macrescit, *kukka laukee* flos marcescit, *lanka* l. filum delabitur ex margine texti; *lauvennut* ansa tendicula remissa); — *lankea-* (inf. *langeta*) cadere, labi, procidere- || észt. *laug* (g. *lau'u*, *lā'u*) nicht steil, nicht straff oder hart; gelind, sanft (*laug katus* wenig geneigtes dach); — *lange-* sich zum falle neigen, sinken, fallen, einstürzen.

V. ö. *rogy* alatt (667. l.) finn *raukea*-, mely egy kissé módosult jelentéssel az *l*-es *laukea*-val egyezik. Szintígy a *lohad*-beli *loh*- (*loho*-) alaptő is párja a m. *roh*- (*roho*-) igének. Eredetibb alak itt is: *l_g*-, *l_{ng}*- (v. ö. finn *lankea*-e h. *lange-da*-). — Az észten ugyan nincs meg maga a *lauge*- ige (= f. *lauke-a*-), de származéka *laug*-, teljes tő *laugu*-, egyszersmind az átviteles „sanft, gelind“ jelentéssel. Ez utóbbi a finnben is mutatkozik a *lauge*-nak egyéb származékain: *lauhtu*- „remitti, leniri (ut frigus), mollescere, flaccescere“; *lauhtea* v. *lauhkea* „mitis (haud asper — pl. frigus), mollis“; — *laukea* „weich, biegsam“ (nachgebend) Lönnr.

lok mnyv. IV. 277

766. **lok**: *hom-lok* (acc. *homloko-t* frons, stirn; *hom-ra* *Yh. 24: 468* nézve l. 136. sz.):

osztB. *luu* knochen, bein (*još-l.* ellenbogen, *χul-luut* fischgräten); *loχ*: *χon-loχ* rippe (*χon* bauch) | osztS. *louχ*, Irt. *teu* bein, knochen.

vog. *lu* bein, knochen (*poñ-lu* schädelbein, *sis-lu* rückgrat, *qñtil-lu* rippe) | vogL. vogP. *lušm*, *lužm* id. (*šiš-lužm* rückgrat, *kuhr-poag-lušm* rippe) | vogK. *lušem* id. (Máté 23, 27.).

zürj. *lī* knochen || votj. *lī* id. (*līo* knochig).

finn. *luu* os (knochen, bein: *kulma-luu* schlafbein) | ész. *lū* id.

csér. *lu* os (knochen) | csérM. *lu*, *lū* id.

mordE. *lovaža* knochen (*pilge-l.* schienbein, *p'ra-l.* hirnschale).

Hom-lok mint összetett szó, melynek előrésze *hom* = f. *kulma* stb. (109. l.), tkp. ezt teszi: „stirnknochen, -bein“, illetőleg „kiálló-csont“, különös alkalmazással a fej előrésszére. Szinte ugyanilyen a finn *kulma-lū*. — Alakra nézve a m. *lok* jóformán úgy áll a f. *lū*-hoz, mint *fog* mellett *fok* a f. *pī*-hez (526. l.). Magának a *lū*-nak eredetibb *l_g* vagy éppen *l_{ng}* alakjára utal az oszt. *loχ*, *louχ*, s aligha meg nem tartotta ezt még a finn nyelv ebben: *leuka*- (gen. *leu'an*, *leuvan*) „mentum, kinn“ = ész. *louga* (nom. *loug*, g. *lou'a*) „kinn, kinnlade“ (v. ö. az *eu* diphthongusra nézve, fent 424. l.). — A vogL. K. *lušm*, *lušem* compositumnak látszik; utórésze *-šem* talán = vog. *sām* „darab“.

767. **lom** (acc. *lomo-t* pruina in arborum ramis congelata PPáp.; adj. p. *lomos*: *l. fák* bereifte bäume):

finn. *lume* (n. *-mi*) nix: *lumise* (n. *-inen*) nivosus | észt. *lumi* (g. *lume*) schnee.

eser. eserM. *lum* nix.

mord. *lov*, *lou* schnee (*lovu* sehneeig) | mordE. *lov* (és *lorov*) id. *Paars. Phrejs.*: *m. lov*, *S. lov*, *loy*

lp. *lobme* nix.

zürj. *lim* schnee || votj. *limi* id.

Hogy a m. *lomo* töben, mely a f. *lume*-nak felel meg, az m megmaradt s nem változott *v*-vé (mint pl. *jó*, *jovo* = *j_om_s*-ban), lehet részint a *lom*-nak ritkább előfordulása miatt, s másrészt tán azért, hogy a nyelv e szónak a *loro* (*ló*) „equus“-val való azonhangúságát kerülte. — Kérdés, vajjon ide tartozik-e még mint „nix“-szó: osztB. *loús*, *loúz* (reif, schnee) = Irt. *font*; S. *font* „schnee“, s mi köze van ez utóbbihoz a vog. *tuit* „nix“-nek, mely mellett *tűj*- v. *tujj*- „ningere, schneien“ ige áll?

768. **lót** (*lót*ni: *lót*ni-futni cursitare; *lót*-fut, *lót*ott-futott; *lótás*-futás cursitatio); — **lódúl** (*lódúl*ni sich in rasche bewegung setzen: *lódulj* apage! *el-lódúl* abít, aufert se, trollt sich fort Fal.); — **lohog** (*lohogni* schnell laufen, sich außer atem laufen Dtúl.; Tájsz.); **lohajt** (*lohajt*ni festinare Hajdu m.: Nyelvör VII, 235.).

Közös alapszó mind a fölhozott igékben: *ló*- (e h. *loro*-) = *loho*-, mely nyilván „currere“ jelentésű = ugor *l_sg*-, a melyet mint egy magash. *l_sg*- (= m. *löv*- fieri) igének párját mutattunk ki a *lézeg* cikkben (701. l.). Itt a *lót*-mom. (intensiv) -*t*-vel alakult (épen úgy mint *fut*- 545. l.); *lohajt*- meg *-ajt*, *-ít* szintilyen értékű képzővel (v. *ő. taszít*-). — V. ö. finn *loitta*- a *lejt* cikk végén (691. l.)

Yfr. 24. 468.

769. **lő**, **lőv**- (*lő*ni jaculari, schießen: *nyilat l.* sagittare, *madarat l.* einen vogel schießen; n. ag. *lövő* schießend, schütze, *lövés* schuß: *puska-l.* flintenschuß); **löröldöz**- id. frequ., **lörelle**-ni (pr. 3. *lörellik* instar teli fertur: *föl-l.* sursum fertur celerrime Pázm.):

vog. *lī-* werfen, schießen (*j̇utel ūal* mit dem bogen einen pfeil; *axtes lilem* ich werfe einen stein) | vogP. *lāj-* id. vogB. *laj-*
vogL. *lāj-*
zürj. *līj-* schießen: *lījs-*, *līs* id. frequ. (P. *lījsan* schießgewehr); *lījšt-* id. mom.

eser. *lū-* (pr. 1. *lūem*) *telum conicere, jaculari* (schießen) | eserM. *lū-*, *lūj-* id.

finn. *lyö-* *ferire, icere, caedere* || észt. *lő-* schlagen, stoßen, stechen (*pitkue löi maja polema* det blitz setzte das haus in brand.)

mordE. *lede-* schießen, einschlagen (gewitter); mähen (*ledema, ledma* schießgewehr; *tikše-l.* sense; *ledme* heuschlag, wiese) | mord. *läde-* mähen, abmähen; *lätse-* schießen, einschlagen (*ałam lätši* das gewitter schlägt ein).

lp. *lake-* *percutere*; — *lakko-*, *lakkotalle-* *palpari manu* (sanft schlagen, streicheln: *lakkotalli mu niärab*) | lpF. *lakko-*, *lakkoste-*, *lakkode-* mit der hand klopfen, sanft schlagen (pl. auf die schulter); — *lagji-* mähen, abmähen.

osztB. *lail-* schmieden (*lailman* *кованиемъ*); *lajim* *axt* | osztIrt. *täjem* *axt*.

Már a vog. *lī-* és *lāj-* után is, mely a magy. *löv-* (*löve-*) tö ellenében áll, ugor alakúl vehető föl: *l̥sg-* (*l̥sg̃-*); v. ö. vog. *mī-* és *māj-* „dare“, eredeti *m̥sg-*ből (*bűn* alatt 478 l.) Ez a *m̥sg-* a finnben *myö-* (*mü-*, *mö-*)-vé vált, s épen ilyen alakú itt is a finn *lyö-*, *lő-*. A lappban egyrészt a szokott hangzó-erősbüléssel támadt *k*, *kk*-val: *lake-* (e h. *läke-*), *lakko-*; másrészt meg gyengült alak *lagji-*, azaz: *la'ji-* (szintígy a lappban van két alakja a *v̥sg-* „valere“ igének: lpF. *vākka-* és *vegje-*, lpS. *veje-*, fent 590. l.); az utóbbihoz csatlakozik még: lpS. *leiske-* (*lei-ske-*) „percutere“, mint *-sk* képzős frequentativum (= zürj. *lījs-*, *līs-*). — A mord. *lede-läde-* csak mint *-d* képzős származék tartozik a *l̥sg-* igéhez; hogy a mordvinban *l̥sg̃de-*féle alakból válhatott *lede-*, *läde-*, mutatja pl. mord. *viēde*, *vidä* = f. *oigeda* *rectus* | *sejede*, *sidä* = f. *sageda* *densus*.

A bizonyos szerszám használatára vonatkozó „lőni, schießen“ jelentésnél nyilván eredetibb a „schlagen (ferire, caedere)“, mely a mordvinban még a szorosabb „schießen“ mellett is maradt fenn (mert „mähen“ = „schlagen“, v. ö. heu-schlag. E mellett mégis nevezetes, hogy a „schießen, jaculari“ értelmet több ugor nyelv épen a *l̥sg-* igére ruházta rá (egyéb ily jelentésű igék: f. *ambu-*, votj. *ib-*, *ib̥l̥isk-*) | lpS.

vuote-, v. ö. finn. *vasama* sagitta capitata). Egyébiránt az eredetibb „schlagen“ jelentést a magyarban is tartotta még fenn a *lsg-*-nek ezen származéka: **legyint-** „leniter percutere“ — a mi látni valólag mom., illetőleg dim. ige, olyan mint *nyomint-*, *vágint-*, *érint-*, s így *legy-* (*legye-*) „schlagen“ igére utal, mely alkalmasan *leje-* h. valónak (= ug. *lsg-*) magyarázható. Mondani sem kell, hogy a *legyint*-nek nincs köze a *légy* „musca“-hoz, a mint még Kresznericsnek etymologizáló értelmezése akarta „leniter percutit, tamquam muscas abactus“ (MNYSzót. a „legyező“-t hozza be a definitióba: „gyengén illet, mintha csak a szellő érintené, melyet legyezővel hoznak mozgásba“).

770. **lök** (*lökni* stoßen, kräftig werfen, schleudern: *ki-l.* hinausstoßen, hinauswerfen; *félre l.* zur seite stoßen; *szarrával meg-l.* mit den hörnern einen stoß geben; *lökés* stoß, schub); *lököd-*, *lökköd-ni* (id. frequ.):

finn. *lykkää-* vi trudere, propellere (*lykkää venhe vesille* navigium in altum propelle, *l. mieleen* menti injicere, *l. toistaaksi* in aliud tempus differre) | észl. *lükka-* stoßen, schieben (*ära-l.* wegstoßen, verstoßen).

Van a *lök*-nek még *lük-* alakja is, szintén „stoßen, schlagen“, különösen „kleinstoßen, zerstoßen“ jelentéssel *kását lükni* (másképen „törni“, s innen *lükü* e h. *lükő* az arra való kivéssett fa, mozsár: Tájsz., Nyelvőr II, 44.). Ehhez csatlakozik továbbá: *lükög-* „pochen, klopfen“ (der adern), *lültet-* „stoßend bewegen“ (*lültetni* az olajtörőt, *l. a lábait* MNYSz., meg tárgy nélkül = *lükög: lültet a vér*); *lükken-* „plötzlich erscheinen“ (v. ö. *aufstoszen: rám lükkent* egy medve Tájsz., *ki-lükken* „kijön, elétűnik“ Székely: Nyelvőr V, 377.). — Látni való, hogy a m. *lök-*, *lük-* igének, alakjánál és jelentésénél fogva, van valami köze a *lő-*, *löv-*hez, mely eredetileg „schlagen“-t jelentett. Ezt úgy magyarázhatjuk, hogy *lök-* (*lökő*)-ben is a *k* régiebb kettős *kk* helyett áll, mely *vk*-nak assimilatiójából támadt, azaz hogy *lökő* e h. *lökkő* (v. ö. *lökkő-d*), *lövkö-*, mely utóbbi *löv-kő*-nek taglalva, a *löv-* igének mom. (intensiv) -*k* képzős alakjának vehető: v. ö. *buk-* = *bukk-*, *buv-k-* 473. l., *csök-* 376. l., *szak-* 270. l., *szok-* 305. l. Ugyanez áll a f. *lykkää*-ról is a *lyö-*, *lő-* igével szemben (v. ö. *buj* alatt f. *puikki-* és *puikka-* ebben: *puikahta-*; meg *nyak* alatt f. *niuk-*: *niukahta-*, juomellett *juokahta-*, fent 406. l.).

771. lucso (acc. *lucsko-t* nasser schmutz, kotwasser; adj. p. *lucskos* nass und schmutzig; *l. szoknya*; — überreif und saftig: *l. körte, szilva* [= Debr. *locsos körte*]; *lucskol-ni* durchnässen lassen, beschmutzen: *el-l. ruháját*); **lacsak** id. (Hont: Ny. VI, 232.); **lust** (acc. *lusto-t* = *lucso*: *csupa lust ragyok* bin ganz durchnässt Kreszn., Nyelvör I, 280.; *lustos* udus, sordidus MA.):

finn. *losko* schneeschlamm, schlackenwetter (*locs-pocs*); durchnässter zustand; *loska* id.; *lossa* schnee und regen; *losma* schneewasser, schneeschmutz; — *luosma* id. (*l-ilma* nasses wetter); *luoso* pfütze; *luosko*, *luoskio*, *luoska* schmutzige person (Lönnr.); — *nuoskea*, *nuoska* feucht, regnerisch (*n. lumi* nasser schnee, thauschnee).

cser. *nočko* humidus, madidus | cserM. *načka* humor.

mord. *načka* feucht, nass; *nački-* nass, feucht werden: *načfti-*, *načufti-* feucht, nass machen, eintauchen | mordE. *načko* feucht, nass (*n. pogoda moli* es schlackt); *načko*-feucht sein: *načto-* befeuchten, benetzen.

lp. *nuoska*, *nuoskes* madidus; crudus, non coctus.

A *lucsko* tõnek alakmása *titko*, *mocsko* (627. l.); a *lusto-é* meg *füstö*, *kasto*; alapszóul válik ki *lus-* (*luc-*) = finn *losk-* (*losko*, *luosko*-ban), *los-* (*losma*, *luosma*-ban) meg *nuoske-* (ebben *nuoskea*), = mord. *nački-*, *načko-* „madere“ (hiszen a m. *lucso*, *lust* jelentésében is főmomentum a nedvesség, másodrendű a „sordes“). — Szókezdő *l: n*-csere a finnségben: f. *lypsä*-fejni = észtD. *niis-* | f. *lyte* (*lüde-*) = mord. *ned* nyél. Hogy melyik hangzót kell itt eredetibbnek tartanunk, nem könnyen eldönthető; tekintve, hogy a finnben *l* (*luosko*) mellett van még *n* is (*nuoskea*) s a mord. és cser.-ben csak *n*-es alak, jóformán az *n-t* illeti az elsőbbség. A magyarban szintén *n* helyett *l*-vel: *lurkó* (l. e. cikket).

772. lúd (acc. *luda-t* anser; adj. p. *lúdas*, *ludas*: *l. rét*, *l. ember*):

vog. *lunt* gans (lúd).

osztB *lunt* gans | osztIrt. *tunt*, S. *lönt*.

cser. *ludo* anas | cserM. *luda* id.

finn. *lintu* (g. *linnun*) vogel | észt. *lind* (g. *linnu*) id.

lp. lpF. *lodde vogel*.

A szorosabb „anser, anas“ s az általánosabb „avis“ jelentések váltakozására nézve v. ö. köztörök *kuš* „avis“ = jakut *kus* „anas“. — Szóegy. 681. a f. *lintu* (e h. *lindu*) még a *légy* cikk alatt f. *lentä-* (*lendä-*) igéhez volt állítva, s meg kell engedni, hogy az *u*-végű *lindu* tő lehetne bár egy *linda-* vagy akár *lindä-* „volare“ igétől való nom. agens („volans“). Ámde a *lindu*-nak (illetőleg *lindu*-nak) a vog.-oszt. *lunt* (*lund*) meg a m. *lúd-* (*lúda*)-val való szabályos egyezése mellett fennmarad az a lehetőség, hogy a szorosabb „anser, anas“ volt az első jelentés, a mely más etymonon is alapúlhat. Ilyen kínálkozik pl. a cseremiszi *lúdo* (cserM. *lūda*) „canus (szürke)“ szóban.

773. *lugas* (*lugas vessző* rumpi MA., *lugasra eresztett szőlő* vitis pergulana PPáp., *lugas vitis arbustiva* MA., *lugas-út* ambulacrum frondibus tectum Sánd., *lugas-szín* casa frondea, die laube Sánd. I.; most egyszerűen *lugas* „laube, laubengang“):

finn. *lanka* (g. *langan*) filum (*villa-l.* filum laneum; *yhtä lankaa* in einem zuge, ununterbrochen; *taira-an-langat* streifen am himmel); adj. *lankaise* (n. -*ainen*) || ész. *long* (g. *loñña*) zwirn, garn, faden (*longa möda* nach der schnur).

vogK. *lonx*, *lonk* via (дорога, путь) | vogB *lang* id. *vuar-uj langä* weg des wald-tieres Teremt. m. 28.).

mord. *lengä*, *lenga* bast | mordE. *länge*, *leñge* id.

Luga-s, mely képzése szerint tkp. „*luga*-val való“ vagy „*luga*-féle, *luga*-hoz hasonló“, jelez bizonyos növényeket (pl. szőlőt), melyek „hosszú vékony hajtásokat“, mintegy „szálakat“, eresztenek. Maga a *luga* nyilván ilyen „vékony szálát“ jelentett, s így szépen összeillik a finn *langa* (= ész. *longa* e h. *longa*) „faden“ szóval, a melynek alakilag is szabályosan megfelel (v. ö. m. *dugo* = f. *tunge*). — A vog. *lonx*, *lang*-nak „via“ jelentésére nézve v. ö. cser. *korno* „via“ és „stria“ (lásd a *csik* cikket, 367. l.). Ehhez pedig csatlakozik még, már gyengült alakkal: osztB. *lek* (*lĕk*) „spur, weg“, S. *lĕk*, *lĕk* „spur“.

ny. xix. 81.

774. *lurkó* schelm (Tisza vid.: MNySz.), kleiner bube, junge (Tolna: Nyelvör VI, 524.):

finn. *nuore* (n. -ri) juvenis, adolescens; recens (*nuoru-kaise* jüngling) | észt. *nōre* (n. *nōr*) jung, frisch (*nōriku*, n. -ik, junges frauenzimmer, junge frau).

lp. *nuor*, *nuora* jung | lpF. *nuorra* id.

Mint -kó képzős diminutivumnak (v. ö. *furkó* 496. l.) a m. *lurkó*-nak alapszava *lur* e h. *nur*, = f. *nuore*, *nōre*. A „schelm“ jelentés könnyen fölmerül „fiú, ficzkó“-féle szón (v. ö. *bube* és *bübis*ch, *bubenstück*); az oláhból került m. *kópé*-nak is „gyermek, fiú“ az első jelentése.

775. *lusta* (acc. *lustá-t* deses, iners: l. ember; l. élet vita otiosa):

eser. *loškudo* debilis, infirmus | eserM. *luškada* id.

sk-
zul

Egybetartozó a *lassú* czikkel. Azaz *lusta* is származéka a *lassú*-beli *l,sk-* igének, melynek itt a cser. *loškudo*-ból kiváló *lošk-* felel meg; még pedig *lusta* további intensív *lus-t-* tőtől való nom. verb., <a képzővel (v. ö. *rest*). — Van még *lusnya* is (Tisza vidékén „*lusta*, *túnya* és *ronda*“ MNySz.), azaz *lus-nya*, alaktársa a *túnya*, *tohnya*-nak (224. l.).

Setälä,

Ään.

277.

Nk. 24. 468

mn. 4:

296

776. *lyuk*, *lik* (acc. *lyuka-t*, *lika-t* foramen, fovea MA.: *egér-lyuk* mausloch, *róka-lyuk* fovea vulpium; adj. p. *lyukas*, *likas*; — *lyukad-*, *likad-ni* ein loch od. löcher bekommen: *ki-l*; *lyukaszt-* perforare MA.):

finn. *loukku*: *vuoren l.* fissura v. specus in monte; *loukko*, *loukka* bresche, öffnung, aushöhlung, winkel, versteck Lönnr. (*oli iso l. saatu muuriin*); — *lohko-* (g. *lohvon*) frustum, fragmentum; *lohko-* (pr. i. *lohvon*) in fragmenta findere, secare; *lohkene-* in fragmenta dissolvi (*kallio lohkeepi rupes rumpitur*) || észt. *lohk* (g. *lohu*), *lohke* spalt, abgesprungenes stück; *lohke-* bersten, platzen, brechen; *lohku-* (pr. i. *lohun*, *lohkun*) spalten, zerhauen, brechen.

Setälä,

Ään.

277.

Ethn. 8: 19

cser. *luk*
gomblyuk

Hogy a finn *loukku*, *loukko*, mely a m. *lyuk*-val lényegesen azon jelentésű, „caedere, frangere, findere“-féle igétől való, még a *loukku*-nak egy másik jelentése mutatja, t. i. „hanf-breche“ (kendertilő, azaz „törő“). Azután ezen nom. verbaléval még egybetartozó: *loukkaa-* (e h. *louka-da-*)

„durius impingere, laedere, allidere, offendere“. Úgy mint a f. *loukko* pedig a m. *lyuk* (*lyuka*) is magyarázható, már csak azért is, hogy magashangú másának a *l_g*- (m. *l_gv*-, *l_gj*-) „caedere“-től származó *lék* (*léke*) látszik (692. l.). Vagyis föl kell vennünk mélyh. *l_g*- „caedere, stb.“ ígét is, mely a finnben további *-k* képző előtt válhatott *lou*-vá (v. ö. *lohko* e h. *log-ko*). S csakugyan ilyen mélyh. *l_g*-ra vihetők vissza még egyéb ugor nyelvekből:

lp. *luoke*- „dolere“ (tekintve hogy „dolere“ értelemben fordul elé „findere, frangere“ ige, pl. a finnben *särke*:- *särkee päättäni* fejem fáj, tkp. „fejemet törő“, m. *sér*:- *sér a kezem*, fent 234. l.; magában a lapp nyelvben *luoddo*- „findere“, pl. *ligna* és „dolere“, pl. *oive luoddo caput dolet*); — *luoke*- e h. *l_gke*- magának a *l_g*-nak mása (v. ö. lp. *juoke*- *dividere* = f. *jaga*-, mord. *javo*-) | a lpF. *loavkko* „riss, sprung“ csak finnből való kölcsönnek látszik || osztB. *loñit*- „spalten“ (pl. *holz*); *loñ*:- *loñim juu* *holz-spleisse* (лучина) | osztIrt. *lañad*- *spalten*:- *lañaeap*, S. *lenkep* „spalte, loch“; — itt a *l_g*-nak még teljesebb *l_{ng}*- alakja merül föl || cser. *lokt*- (pr. i. *loktem*) *corrumpere*; *fascinare*; (v. ö. *vág*- alatt cser. *vokt*-, 555. l.) — *logal*- *incidere in aliquem* (treffen), *tangere*, *offendere* (v. ö. finn *loukkaa*-).

A mi a m. *lyuk*-nak alakját illeti, megjegyezzük, hogy a kezdő *ly*-je nem esetlegesen támadt hangaffectiónak tekinthető, hanem egy előbb külön volt *j*-nek a kezdő *l*-vel való összetetalálkozásából eredt. Ez a *j* benne rejlik a *lik*-alak *i*-jében; szintilyen változatok *tyuk* és *tik*, s ezekre nézve a megfelelő török *tauuk*, *tavuk* után bizonyos, hogy *t* és *k* közt meg a tör. szóbeli *v*-nek megfelelő spirans volt eredetileg, mely utolsó stadiumában nem lehetett mint más *j* (*t_jk*). Így a *lyuka*, *lika*-nak előzőjét is *l_jka*-nak vesszük föl.

Setälä,
Sänn.
285.

A. E. I. O. Ö. U. Ü.

A vocalisos szókezdő a magyarban jórészt nem eredeti, hanem megelőző consonans eltűnésével keletkezett. Leginkább tapasztalható ez a kezdő *i*-re meg *o*, *u*, *ö*, *ü*-re nézve, melyek sajátos színezetükben is még az eltűnt kezdő *j*-nek még *v*-nek némi nyomát tartották fön. Az *i* (*i*)-hez e tekintetben közel állanak *é* és *á*, a melyek megint el is rövidülhetnek *e*, *a* (*ě*, *ǣ*)-vá; de esetleg az *ü* is, a mennyiben még a mai nyelvben is többször *i*-vel változik. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem mindig sikerül valamely vocalisos szókezdőnek eredetileg *v*-vel v. *j*-vel vagy a nélkül voltát biztosan eldönteni; mert egyéb ugor nyelvekben is fordul elé e két consonansnak eltűnése a szó kezdetén, néha még úgy is hogy a mostani kezdő vocalis színezetében sem látszik meg a nyoma (pl. vog. *āt*, *at* = m. *öt* = *vst*; pl. finn *viite*, mord. *vetä* stb.). Másrészt meg számba jön, hogy a *j*, *v*-vel való szókezdő egyes esetekben csak a vocalisból is fejlődhetett (utólagos életbetoldással, a mire pl. az indogermánság körében jelesen a szláv nyelvek mutatnak példát: l. Schleicher, *Compendium der vgl. gr. der indog. sprachen* §. 89); legalább egy ugor nyelvet ismerünk, a lappot, a mely a többi ugorságban találtató mélyhangú kezdő vocalis ellenében többnyire *vu*-val (nem csak *uo*-val) kezdi a szót (pl. *vuole* = f. *ala*, m. *al*, zürj. *ul* stb.).

De egyéb consonansok tűnéséből is eredt a magyarban a vocalisos szókezdő. Leggyakrabban még eredetileg kezdő

dentalis explosiva és spiransnak híját tapasztaljuk, a mire a többi ugarságban csak nagyon ritkán akad példa (lásd *az, ez* alatt; *öl* alatt mord. *äl', elle*), úgy hogy e hangfogyás egyszersmind kiváló magyar sajáttság. Az illető esetekben (pl. *ev-* edere, *epe*, *arasz*, *az*, *ősz* autumnus, *egér*, *új* digitus stb.), ha csak eredeti *s* nem forog fönn, többnyire csak a vogul-osztják főnyelv őrizte meg a kezdő dentalis explosivát (*t*, esetleg eredeti *d* helyett *s* így helyette az osztB.-ben *l* is merül föl: lásd fent a T. Sz. S. betűkhez való előjegyzeteket), míg a többi azt dentalis spiranssá (*s*, *š* — *z*, *ž*) vagy épen már *h*-vá gyengítette (finn *h*). Tekintve hogy a magyar nyelv egyes vidéken ma is a kezdő *z*-t elejti (Dtúl: *'acs*kó, *áp*, *ás*zló stb.) *s* hogy különben eredeti *t* és *s*-féléből vált kezdő *h* is van a magyarban (lásd a *H*-hoz való előjegyzetet 64. l.), — általán véve azt kell tartanunk, hogy magyar szók elejéről az eredetileg megvolt kezdő dentalis nem egyszerre, hanem csak több gyengülési fokozaton át tűnt el végre egészen. Mind a mellett az egyszerre való eltűnés is elfogadható oly esetekben, a hol maga a magyar nyelv is az eredeti dentalis szókezdetnek még megőrizte nyomát (pl. a mutató névmástők *o*, *e* mellett még *to*, *te*: lásd *az, ez* alatt).

Sokkal gyérebben tapasztalható kezdő gutturalis explosiva tűnése (*k* v. esetleg ~~eredeti~~ *g*), a mely alkalmasint *j* és *v*-vé való gyengülés útján ment végbe: pl. *ér-*, *erő*, *üres* v. *vires*); hiszen *k* (*g*)-nek *j*-vé gyengülése más ugor nyelvben is fordul elé (v. ö. *hám* alatt 45. l. finn *julmukse*, f. *kääpä* és *jääpä* boletus ignarius; — szintígy a csuvas *jon* vér, *jor* hó, *jol-* maradni = köztörök *kan*, *kar*, *kal-*).

Szókezdő nasalisok (*m*, *n*, *ń*) tűnését szintén aránylag kevés példán tapasztaljuk: pl. *ín* (ínség, *inas*), *én* (ego, 625. l.); *apró*, *említ-*; *em-*; — az *ń*, mely gutturalis explosivával is váltakozik (l. *erő*) akár régibb kezdő *ń* helyett valónak tekinthető (lásd az *em-* cikket).

A vocalis-kezdetű magyar szókat tárgyaló cikkek imitt a közönséges betűrend szerint következnek, tekintet

nélkül a vocalisos szókezdetnek eredeti vagy nem eredeti voltára. E külfölbefésés szerint még alább, egy „Útó-jegyzet“-ben, fogom az egyes példákat összeállítani.

Még meg kell jegyezni, hogy az egyelőre meg nem határozható mélyhangú és magashangú vocalis jegyeiül szókezdetben (s és s helyett) a görög α és ε betűkkel élek (pl. αd_s, εd_s e helyett: s_d, s_d).

A. Á.

777. **acsarog** (acsarogni grimmig sein [rusnyán mér-gelödni] Szék.: Tájsz.); **acsarkod-** vor zorn knirschen Som.: Tájsz.; ergrimmen, grimmig sein Márton; zornig anschreien [rákiáltani, ordítani] Debr.: Ny. VII, 90.

vogK. oč- ergrimmen, sich erzürnen (Máté 2, 16. *šak* N. 28: 170 očes весьма разгнѣвался; 22, 7); oči zorn (гнѣвъ); očt-, oštel-zürnen, sich erzürnen Márk 10, 14. 3, 5) | vogP. ošt-, uošt-zürnen, böse sein.

votj. vož zorn, neid (vož vajini zorn tragen, zürnen); vožal- neidisch, eifersüchtig sein; voždal- zürnen, unzu-frieden sein; vožjašk- beneiden, hassen || zürj. vež (neid, eifersucht): vež kutni beneiden, neidisch sein; vežal-, vežgi-neidisch sein; — vežom toll, besessen (P.)

finn. viha ira, odium; vihaise (n. -ainen) iratus; vihaa- zürnen, hassen || észt. viha zorn, hass, feindschaft; vihane- zornig werden, ergrimmen.

lp. vašše odium, inimicitia; vaššote- odio habere, odisse | lpF. vašše- és vaššote- id.

mordE. azar wütend, böse: azargado- wüten, rasen, besessen sein.

V. ö. az *agyar* czikket. — Az *acsarog*-ból kiváló *acsar-* „irasci“ igének alapszava *acs-* = vog. oč-, oš-, votj. vož (zürj. vež e h. vōž, vož), f. vih- (e h. vis-, a mint az a finnból kölcsönvett lp. vašše = viha mutatja). Alapalakúl nem csak v_ss-, hanem a m. acs- (e h. ocs-, v_scs-) és a vog. oč- erősbült sziszegőjét (č) tekintve, fölvehető: v_sns-; vö. finn *jynseä* „unwillig, trotzig“.

csor. očertem coikagat; pün očert porla^{47*} mit der zühnen knirschen; — cf. t. iräit-ni zühnen fletschen.

Gombos
Tör. jöv.

Setälä,
Häme.
274.

Wiel. Urk.
Laut. 9.

778. **ácsorog**, **ácsorog** (*ácsorogni* herumgaffen, gaffend herumstehen, müßig sein: *ne ácsorogj, láss dolgodhoz*; *ácsorgó nép*); **ácsolog** (id. Szék.: Tájsz.); **ácsori**, *ácsori* gaffer, maulaffe (*á-vicsori*); **ácsong** (*ácsongani*: ácsorogni Ny. II, 474.):

Lásd az *ás-* czikk végén.

779. **ád**, **ad** (*adni* dare, geben: *el-a.* vendere, verkaufen, *ki-a.* edere; *adó* dans, dator; vectigal, tributum; *adomány* donum, donatio); **od-** (*odutta vola* HBesz., *odus* Mátyás szót. 5.):

vög. *Antes* finn. *anta-* (pr. i. *annan*) dare, donare; sinere, per-
szétségl mittere (*anna niin olla sinas ita esse*): *antehe* (n. *anne'*)
Ants. oitis datum, donum, (*anna antteeksi dono da, condona*) || ész.
külfe, er. *anda-* (pr. i. *annan*, inf. *andma*) geben, hingeben, gestatten,
sah, vergel. lassen.

hung. lp. *vadde-* dare: *vaddes*, *vaddas* donum, *vaddaltak* donatio; — *vuobde-* vendere (*vuobdeje* venditor) | lpF. *adde-* geben, *addaldak*, *addamuš* gabe; — *vuordde-* verkaufen, *vuordeste* id. (mom.).

votj. *ud-* reichen, darreichen, vorsetzen || zürjP. *ud-* geben, darreichen (подать, поднести — pl. zu trinken): *udli-*, *udal-* id. (frequ.).

mord. *andi-* speisen, füttern (*andisin simdesin* er speiste sie, tränkte sie Ahlq. gr. 105. l.).

Ugor alak *and-* = f. *anda-*, mord. *ando-*, m. *ado-*, zürj. votj. *ud-*. A lp. *vadde-*, *vuobde-*-ből még nem következik teljesebb *vand-*-alak, minthogy a lapp nyelv külömben is mélyhangú kezdő vocalis elé gyakran *v-*-t told, pl. *vuole* = f. *ala*, mord. *alo* | *vuoje-* vehi = f. *aja-* | *vuorda* cavitas arboris = f. *onde*, md. *undo*, m. *odu*. De különös, hogy a lapp nyelvben az *and-* igének kétféle alakja van: *vadde-* (*adde-*) és *vuobde-* (*vuordde-*), némi jelentésbeli külömbözettel („dare, adni — vendere, eladni”). Az utóbbi egészen olyan mint *tobde-* (lpF. *dovdda*) a f. *tunde-* ellenében (m. *tud-*, 238 l.), s úgy látszik hogy csakis ez az igazi lapp alak, s hogy a *vadde-*, mely még *adde-* is, a

ö. *Riklund*,
app. Chrest. 53.

UL. 313.

A vog.-osztjában rendes „dare“ ige *mij-* (*m₃g-* = f. *mü-* vendere, l. *bűn* alatt 477 l.). De az *and-*-nak is maradt meg a nyoma ebben: vogB. *antes* „segítség, szolgálat“ | osztB. *ontas* „ersatz (замена), hilfe“; *ontasti-*, *ondasti-* „helfen; versehen, versorgen (снабжать), darleihen (ссужать)“. (Ahlq. *oñtas* és *oñtasta-*). A vog. *antes* képzésére nézve v. ö. *mér-* alatt vog. *mārt-* és *mārtēs*.

780. *ág* (acc. *ága-t* ramus: *fa-ág*; zöld *ág*, száraz *ág*; *Ethogr.* arm eines flusses: *Duna ága*; zweigartiges: *villa ágai* die zacken einer gabel; — *ágas ramosus*; *ágú*, pl. *három ágú* dreizackig; *ágaz-*: *ki-á.* ramos emittere, *el-á.* in ramos diffundi): *Slus. Jk.*

finn. *onke* (n. *-ki*, g. *ongen*) hamus piscatorius | észt. *xviii. 31.*
ong (g. *oñne*) angel, angelhaken.

lp. *vuogg*, *ogg* angel: *vuoggo-* hamo piscari | lpF.
vuog id. (*oaggo-* angeln).

zürj. *vugir* angel (*vugral-* angeln); — *vug* griff, hand-habe.

cserM. *angir*, änger hamus | cserS. *enger* id., — *ongo* ansa (henkel eines gefäßes).

A m. *ága* tö lehet ugor *ang-*, de akár *v₃ng-*-féle alaknak a mása (v. ö. *á-*-val *al-*, *ol-* mellett *ál-* „dormire, cubare“: *álom* sommus, = ug. *ad-*, illetőleg *v₃d-*); az utóbbi alak felvételére utal a zürj. *vug-* s a f. *onge*-beli mélyebb színezetű *o* vocalis. Egyébiránt az *ága*-beli *á*-nak fejlődésére hatott az eredeti nasalis eltűnése is (fent 198. l.). — A zürj. *vugi-r* végképzőjére nézve v. ö. *fehér* 501. l., *maga* alatt votj. zürj. *mugo-r*, *migö-r*, cser. *mongi-r* 597. l., *odu* alatt *odo-r*. *vog. vāxriti*
hagjani.
vāhkarin
hagor ||
oñj. B.
hagor ka-
ken.

agár Jk. xxiii. 344.

781. *agg* (acc. *aggo-t* vetus, senex: *agg eb* canis vetulus, *agg nő* vetula, anus; *agg szó*, de igaz vetus, sed verax verbum MA.: *aggság* senectus, vetustas; — *aggastyán* aetate, morbo fractus PPáp., vén ember Bton: Tájsz.); *agg-* (*aggni*, *aggani* senescere veterascere: *el-agg*, *meg-agg* consenescit: *el-aggott*, *meg-aggott* senio confectus Fal.):

finn. *ankara* validus, fortis, potens, efficax; perbonus, tüchtig (a. *tuuli* starker wind, a. *mies* starker, tüchtiger

mann); — *aika*: *aika-mies* vir adultus; *aika tavalla* auf tüchtige weise, ganz gehörig; *tulla aikaan* venire ad finem propositum, zurecht kommen mit et., zustande kommen (*asia tuli aikaan* res perducta est); — *aika* (g. *ajan*) tempus (*aika kuluu* die zeit vergeht; *ei aikaa-kaan, niin aljettiin* gar nicht lange [währte es], so begann man; — *aikaise* (n. -*ainen*) zeitig, frühzeitig; fertig, zustande gebracht (*tulla aikaiseksi* = *t. aikaan*) || ész. *aeg* (g. *aja*) zeit, zeitdauer.

eser. ungor: *u. pü* dens molaris [„großer, starker zahn“].

osztS. *ōgor* hoch | osztB. *ogor* id. (*ogora verta*) hoch machen, erhöhen).

vog. *tyk*,

nyk nagy-

bn'wi | osztB.

aki, aqi

onkel, o-

heim. - (?)

Thomsen (Einfl. 128.) a f. *aika*, *aega* (vagyis *aiga*) szót kölcsönvettnék tartja = gót *aivs* (tője *aiva*) „zeit, zeitraum; lange zeit, ewigkeit“. De nem látni, miért változtatta volna a finn nyelv az idegen *aiva*-t *aiga*-ra, s még az is föltűnő, hogy nem maradt meg a nominativusi *s* (*aiv-s*, *aiva-s*), úgy mint többnyire a gót eredetű kölcsönzőkban. Azután a finn *aiga* nem csak „tempus“ jelent, hanem „magnus, adultus“-t (s innen „validus, tüchtig“): *aika-mies* egyszerűen „nagy ember“. A térbeli dimenzióra vonatkozó e jelentés pedig eredetibb a „tempus“-félénél (l. fentebb a *kor* cikket, 37 l., v. ö. hogy a dán *old* = ném. *alt* ezt is teszi: „zeit, zeitalter“). Már pedig ezen eredetibb jelentésű *aiga* még *anga* alakkal lép föl az *ankara* (*angara*) szóban (hiszen *ankara tuuli* v. *mies* helyett bátran mondható: *aika tuuli* v. *mies* is; az -*r* végképzőről 1. ág alatt); *anga*-ból ugyanis vált *aiga* (az eltűnő nasalis pótlásával) úgy mint *rengä*-ből *reigä*: 657. meg 328 l. (v. ö. *u*- végű diphthongussal, 424 l.). Az *anga*-nak pedig szépen megfelel, szintén még az *ng*-nek kellő pótlásával, a m. *aggo* tő (senex = „öreg“). — Alakilag a m. *aggo*-val össze nem illő a finn *ukko*, noha szintén „senex“. Tekintve hogy *ukko* különösen a „férj, maritus“ megszólításául használt szó, összerántott (-*kko* képzős) diminutivumot sejtünk benne: **urokko* (tkp. „männchen, väterchen, батюшка“); v. ö. *veikko* „frater“ e h. *velikko*.

Kérdés, vajjon az *agg-* (*aggik*) „senescere“-vel egyazonnak vehető-e az *agg-* „curare, curis affici, sollicitum esse“ (*aggódni* id., *aggodalom* cura, sollicitudo). Igaz, utalni lehet a kétféle jelentések társulására, melyet a szláv nyelvekben találunk: *starŭ* „agg, senex“, *starati-se* (ószláv) „senescere“ és a tótban (*starat-sa*) „gondoskodni, töpren-

kedni, vele gondolni“ (de még „öregedni“ is) meg az oroszban (сражаться) „sich bemühen, Sorge tragen, sich bestreben“; *starost'* másutt „senium, senectus“ a tótban „gond“; összekötő észjárás nyilván az, hogy a „cura“ kiváltképen a „senium“-ot jellemzi (v. ö. sich um etwas keine grauen haare wachsen lassen = nem aggódni). De másrészt van a finnben is egy ige, mely szintúgy közel áll az *agg* „senex“-vel egyező *aika*-hoz s melynek jelentése sem esik messze a „curare“-tól: *aiko*- (pr. i. *ai'on*, *aivon*) „animo proponere, mente moliri, intendere, meditari“.

782. *agy* (acc. *agya-t* caput, cranium: *agy-velő* cere-brum; *agyba főbe verni*; *agyon ütni* totschlagen, tkp. am schädel schlagen; — *agyas* capitosus, cerebrosus MA.: *agaskodni* argutari MA., Pázm., se obstinare Fal.): Jk. 24:453
Kannisto 73

osztB. *oñt* (plur. *oñtet*) horn, cornu (*oñtñ* gehörnt) |
osztIrt. *oñet*, S. *āñet* horn (*oñdeñ* gehörnt).

vogB. *ánt*, L. *ánt* horn. *Kannisto 73*

Hogy „cornu“ jelentésű szónak csakugyan lehet köze „caput, cranium“-féléhez, mutatja a gör. κέρας = szkr. *giras* „caput“; hiszen a „cornu“ a „cranium“ folytatásául, appendixéül tűnik szembe (vagyis úgy áll hozzá mint *fark* a *far*-hoz, l. fent 496. l.). — A mi az alakot illeti, az egyező oszt. *oñt*, és vog. *ánt* régiebb **ang, d,*-ra utalnak (v. ö. vog. *mañ* = oszt. *muñ*- fent 463). De kérdés, vajjon a m. *agya* fő az egész *ang, d,*, illetőleg ebből gyengült *añd,*-nak felel-e meg, vagy pedig csak az *ang,* alaprésznek (úgy mint *bogyo-l* = ug. *m, ng*-, oszt. *muñ*- 463 l.)? Talán szabad az *ang, d,*-nak *d*-jében diminutiv képzést látnunk (a mely a „caput“ mellett álló „cornu“ jelentéshez nagyon is illenék, v. ö. *far* és *fark*), s akkor még az *ang,*-nak is megtalálnók a mását, még pedig „caput“ jelentéssel az oszt. *ox*, *og* (Irt. *ūx* S. *ōx* és *oux*) szóban, s egyenesen ez volna = m. *agy*.

783. *agy* (*ágya-t* lectus, stratum: *ágyat vetni* lectum sternere; adj. p. *ágyas*: *á. ház* thalamus, cubile):

vogL. *alax* nest, lager: *ñoxs-alax* zobelnest.

zürj. *vol'*, *voles* bett, streu (*vol'-pas* bett, bettdecke, tkp. „bett-pelz“) || votj. *vales* bett.

finn. *vuotehe* (nom. *vuode*) lectus, cubile || észt. *vōdi* bett.

Elég analogia van, mely az *ágy* (*ágya*) szónak régiebb *algy* v. *álgy* (*álgya*) alakjának fölvételét ajánlja (*ágyú* e h. *álgyú*; v. ö. *něgy*, *jegy*, *kegy*). Ezt föl is veszi Kresznerics („ölim *álgy*“), de nem mondja, hogy valahol a régi irodalomban meg is találta; Mátyás (Szót. 98.) sem tud ilyent kimutatni. Az *álgy* alak fölvételét meg igazolja a szónak ezzel kínálkozó alkalmas megfejtése, melyre nézve egyetértünk MNySz.-val: „*ágy* a. m. „alvó hely“, az *alszik* ige gyökétől, mely hosszan ejtve *ál-*, az *álom* származékban“. A mi a származás módját illeti, a *gy*-ben fölismerjük a -j, eredetileg -g nom. verbale-képzőt, v. ö. *lan-gy*, *lággy* (fent 681, 678 l.). Tekintve hogy a m. *tolva-j* = vog. *tolma-χ* (223. l.), az *ál-gy*-nak szorosán megfelel az itt fölhozott vog. *ala-χ*; de a finn *vuotehe* e h. *vödehe* is, minthogy a déli ugarságban s a lapp nyelvben az *al-*, *ol-* „dormire“ ige még eredetibb *d*-vel van (mord. *udo-*) s a -j (*g*) képző a finnben részint *h*-vá vált (mely a vepsä dialectusban még *g*-nek hangzik: *sidege* = *sidehe* „band“). — A szóvégnek másféle gyengülésével lett a fölveendő *ad_g*, illetőleg *v_dg_s* (*al_g*, *v_dg_s*) alapalakból a m. *ól* (*óla*): lásd e cikket. — V. ö. még „lectus, cubile“ jelentéssel, az *ad-* (*v_dd-*) „dormire, cubare“ igének (l. *álom* alatt) egyéb származékait: lp. *odatak* „pulvinaria et omne id quo sternitur lectus“ | finn. *uutime* (*ūdime*) „schlafzelt, hängematte“ | osztB. *olta-* v. *olda-taga* „bett, lager (alvó-hely)“ | vog. *alti*: *lunt alti* die brut der gans (tkp. „nest, lager“; v. ö. finn. *pesä-kunta* pulli in uno nido parti).

FuF II. 232 784. **agyar** (acc. *agjár-t*, *agýara-t* hauzahn, dens aprinus: *vad-kan agýara*; — adj. *agýaras*, *agýaros*: a. *vad-kan*; *agýarol-ni* dentibus lacerare Fal, *agýarkod-ni* fremere, infremere: *reá agýarkodik* MA.):

vog. *anžer* **agýar** (*osjaχ* a. медвѣжій зубъ [bärenzahn]).
votj. *vazer* hauer, hauzahn || zürj. *vožir* id.

A m. *agýar* és vog. *anžer* hangalaki egybetartozására nézve összevehető m. *húgy* (*hugya*) = vog. *kuš* és *kuňš* (vogL. *kuňš*- harnen), f. *kuse* stb. Eltérvé a *kuňš*- alak fent 121 l. adott magyarázatától, most azt tartom, hogy a *kuňš*-beli nasalis az eredeti alakhoz tartozik, s hogy pl. a finn *kuse* is ilyen nasalist csak elvesztett (v. ö. finn *kysy*-quaerere, interrogare = vog. *kins*-, *kinš*- suchen); a zürj. *vožir* is utal még némileg megvolt *vonzir* alakra (v. ö. *vož* 587 l.). Talán meg is van meg a nyoma egy finn, illetőleg

déli-ugor *as, r, s* „dens“ szónak a cser. *azér* „forceps, zange“-ban (v. ö. „harapó-fogó: „beiß“-zange). — A mit MNySz. mond, hogy „*agyar* tájejtéssel: *acsar*“, csak azon alapszik, hogy a Tájszótár fölhozta *acsarkod*- ige így van fordítva „haragjában a fogait rágni“, úgy hogy közel jár az *agyarkod*- igéhez. De mindjárt utána áll a Tájsz.-ban az *acsarkod*-val egybetartozó s mely egyenesen *acsar*- „irasci“-féle igére utal. Nyelvőr VII, 90. meg ilyen értelmezéssel közli az *acsarkod*- igét (Debreczenből): „rákiált, ordít“, a mely szintén a „harag“-féle jelentéssel összeillik. Végre az *acsar*-beli *acs*-val egyező vogul szó is van, „harag“ jelen-téssel (l. e. cikket).

785. áhit, ahít [ajít, rég. ajojt, ajejt] (*áhítani* inhiare, desiderare, concupiscere, appetere: *ajejtjék vala ő véreket* inhiabant sanguini Bécsi c., *más ember javait ehező és ahító* Prágai; *ajítat, ajejtat* desiderium, devotio; *áhítatos, ajojtatus, ajítatos, ajtatos* devotus; — *áhítóz-, ajítóz-ni* desiderare, anhelare: *ajítózik az szarvas vizeknek forrására* Érs. c.); — **áhé, áhi** stupidus, maulaffe, tölpel (Szék.: Tájsz., Kríza):

Lásd az *ás*- cikket (820 sz.).

786. aj (acc. *aja-t, aj-t* crena, sulcus: *nyíl aja* crena sagittae; *vallis, praecipitium*: *parvula vallis, quae vulgo ay* dicitur; *quoddam praecipitium quod Peter-aya* dicitur Régi okl.: Mátyás F. 18; — *ajaz-, ajoz*: *száját föl-ajazni* os inserto ligno distendere Helt., *ajáz-* id. SzD.; *ájaz-, ájoz* id. Szék.: Tájsz.; — *ájás* tiefeingeschnitten wie ein schwalbenschwanz Szék.: Kríza;

ajak (acc. *ajaka-t, ajka-t* labium, lippe; *ajakas* adj. p.; *nagy ajakú* labeo):

Lásd az *ajtó* cikket. — Kétség nélkül egybe tartozik az *ajtó*-beli *aj*- illetőleg ug. *ang*- „aperire“ igével a szintén bizonyos „apertura“-ra és pedig egyenesen „száj“-ra vagy száj-félére vonatkozó m. *aj* és *áj*, a fentírt m. szók alap-része. Jelesen a „labium“ jelentés (*ajak*) legszorosabb társa a „száj, mund“-nak, v. ö. orosz *guba* „ajak“ = tót *huba*

„száj“, s a *nyíl aja* „crena sagittae“ is egyszerűen „os v. labium sagittae“-nek érthető. S a denominatív alakú *ajaz-*, ugyancsak „szájjal való bánást“ jelent. Sőt az *aj*-nak a régi nyelvben fölmerülő „vallis, praecipitium“ is csak a szorosabb „száj“ értelem alkalmazásának látszik: v. ö. *szád* „szűk völgy, hegyhasadék“-ról, pl. *Szád-elő*, *Bük-szád* helységnevekben (v. ö. völgy-*torok* és völgy-*száda*, Révész S.: Ny. VII, 367.). — Alaki tekintetben figyelmet érdemel, hogy az *aj* (*aja*) tö mellett van még hosszú *á*-val *áj* (*ája*, *ájó*: *ájaz-*, *ájas*), úgy hogy a szó alaktársa a *máj* (*mája*)-nak. Ennél fogva azt véljük, hogy *aj* (tkp. *áj*) nem egyszerűen az ug. *ang-* (m. *aj-tő*-beli *aj*)-nak felel meg, (Szinnyei: Ny. VIII, 99. 100. l.), hanem hogy még képző is rejlik benne (*ája* e h. *ála* = *ang_sd_s*, úgy mint *mája* = ug. *m_sg_sd_s*, 599. l., v. ö. *nyája* = északi-ug. *ń_sg_sl_s*, *ń_sg_sd_s*, 403 l.). E mellett némileg a dim. végű *ajaka* tönek azon sajátága is szól, hogy csak újabban ejti el középső vocálisát (*ajka*). Így végre az *aj*, *áj* (*ája*) tö alakmását az oszt. *uñil* „száj“ s a finn. *ukse* „janua“-ban találunk meg (l. az *ajtó* cz. végén).

A Szóegy. 711. a m. *aj*-val egybevetett finn *oja*-nak nem bízott az „apertura“-féle etymónja; e szó jelent „rivus, torrens, canalis, fossa longa in agris“ (észt. *oja* „kleiner bach; pfütze, lache“) — s jóformán eredetileg csak „folyó“-t tett (**vuoja*, *vōja* h.).

787. **ajang** (*ajangani* sich verschämt sträuben, sich schämen, sich geniren Szék.: Tájsz.; *ajangom megmondani* Kríza):

finn. *ujo* verecundus, pudens: *ujoa-* (inf. *ujota*) sich schämen, blöde sein; *ujosta-*, *ujostele-*, *ujoskele-* id. | liv. *uigō-*, *uigi-* sich schämen, blöde sein (*uigiji* blöde, schamhaft).

lpF. *ugjo* verschämt (= f. *ujo*).

Előre bocsátva, hogy a f. *ujo* nom. verbale alakú s *uj-* igére utal, a mely a m. *ajang*-beli *aja-* alaprésznek felel meg, egyszersmind a liv *uig*-ban az *uj*-nak teljesebb alakját találjuk. S így e magyar-finn egyezés egészen olyan mint m. *saj-* (*sajog-*, *sajla-*) = f. *haige-* (fent 327. 328 l.). De a f. *haige*-nak még eredetibb *hange-* = ug. *s_sng_s* alakját vettük föl, s ilyent itt is sejthetünk mint az *uig_s*-megelőzőjét: **ung_s*- (*ang_s*-). Ha már most számba vesszük, hogy finn szónak elejéről többször *j* is kopott el (f. *une*

somnus, *unetta* sopire: vogL. *jun-* vogB. *junis-* schlummern | f. *unkka* és *junkka* ackerwalze | f. *uutta-* és *juotta-* ferruminare | f. *uupu-* és *juupu-* fatigari), meg hogy a magyarban is ilyen kopás épen kezdő *a*-nál mutatható ki, melynek legközelebbi megelőzője *á* volt (v. ö. az *áld-*, *alít-*, *áz-* czikkeket): — az imént talált *ang*, helyett még elül teljesebb *j_sng*, — látszik fölvehetőnek. E föl vétel ugyanis támaszt talál a zürj. *jan*-ban, tekintve hogy a zürj. szóközépi *n* néha *ñ* helyett (= ered. *ng*) valónak mutatkozik (pl. zürj. *ziñ* és *zin* = *szag*, *s_sng*, 264 l. | zürj. *pom*, *pon* = votj. *puñ* vég, 502 l.): zürj. *jandī-* sich schämen (*jandan*, *jandas* scheu, scham), *janöd-* beschämen. — Jóformán ide tartozik még: mordE. *jangse-* „bereuen“ (frequ. -s).

788. **ajánl**, **ajáll** (*ajánlani* dedicare, commendare, offerre: istennek *a*; *szolgálatomat ajánlom*; *sem áldomás sem ajánlat* neque sacrificium neque oblatio Bécsi c.; *ajánló levél* literae commendatitiae MA.); **ajándék**, **ajándok** donum, munus (*ajándékot adni*; *ajándékoz-ni* donare) (**ivándék**, **vándék** = ajándék Hétf.: Ny. V, 330. 378.).

„*Ajándék* (donum)“ szorosán véve oly „adomány“, melylyel valaki a maga jóindulatját, barátságát akarja bebizonyítani s melyet rendesen az efféle érzelem „kijelentésével“ is szoktak kísélni. Hogy jelesen a m. *ajándék* szó eredeti jelentése tkp. az adást kísérő „mondás“-ra vonatkozott, mutatja a szónak kétségtelen egybetartozása az *ajánl-* igével. E két szónak közös töjének *aján-* tehát „bizonyos (jó) intentióval való mondás“-féle jelentést kell tulajdonítanunk. Mint ilyet ezt az *aján-*t, melynek változata *iván-*, úgy hogy eredetibb **j_slán-* alakját sejtethjük, alkalmasan az *áld* igének „mondást“ jelentő alaptőjéhez (*ál-*, illetőleg vog. *jol-*) csatolhatjuk: *aján-* e h. *áján-*, *álán-*, *álán-*, s másrészt *iván-* e h. *j_sván-*, *j_slán-*; az <*án* képzésre nézve v. ö. *bocsán-*, s rövidült vocalissal *fogán-*.

789. **ajtó** janua, ostium (*ajtaja* ejus janua); **ajt** id. *Yh. 24. 453* (Münch. c. *koporsó ajtáról*, Nád. c. *pokol ajtát megtöré*): *Virtutaj* *XX. (1916)* *165.*
finn. *aukea* apertus, non munitus (vacuus, planus); *aukaise-* subito aperire; *auko-* (pr. i. *auvon*) weit aufmachen; *aukko* locus apertus, foramen; — *avanto-*, *avento* apertura in glacie; *avaa-* (inf. *avata*), *ava-* aperire, evolvere (pl.

januam, os, librum); — *ove* (n. *ovi*) janua, ostium | észt. *ava-* (inf. *avada*), *avanda-* öffnen, *avalda-* offenbaren, dartun; *ava* offen, offenbar (*avale ajama* öffnen, aufmachen); — *auk* (g. *augu*) loch, grube, höhle, mund, mündung; — *ou* (g. *ou'e*) hof: *ou'ekeze* id. dim.

mordE. *anksima* wuhne, loch im eise | mordM. *antsima* id. (Ahlq.).

cser. *omasá* janua, ostium | cserM. *amasa* id. */owśa ajt.*

vogB. *āngv-* (pr. 3. *āngvi*) ablegen, ausziehen, *развязать* (losbinden, auflösen); *āngrit-* id. mom.; *āñsel-* [ausziehen, pl. kleider], *āñselaxt-* sich auskleiden, sich auflösen (aufgehen, pl. ein strick); — *ojt-*, *ojtel-* ausspannen (*lu kot ojtelaus* das pferd wurde ausgespannt); — *auī* türe, *ajtó* (*kart-auī* tor, kapu) | vogK. *anxves-* entkleiden (*ele anxysam* *раздѣвъ* Máté 27, 28.), ausziehen, abnehmen (ein kleid id. 27, 31); — *ojt-* befreien, erlösen (*избавить*); *ojtil-* lösen, entbinden (*разрѣшить*); *ojtaxt-* gelöst werden, sich lösen; — *av* türe, tor.

osztB. *uñ* (Ahlq. *unx*) mündung (*устѣ*); *uñil* (A. *uññil*, *ungil*) mund: *uñlīje* id. dim.; — *ov* (pl. *ovet*), *ovī* (A. *ou*, *ov*, *ovī*) türe, mündung; — *eñ-* (A. *eng-*), *eñil-* losbinden, auflösen (n. act. *eñipsa*, n. praet. *eñim*); *eñis-* (A. *engis-* sich auskleiden | osztIrt. *oñ* mündung, öffnung; *añas-* die schuhe ausziehen; — *au* türe.

zürj. *vom* mund, mündung, (P. *om*, *öm* id.); P. *ömlös* gebiss am zaume (*уило*); — *vošt-* öffnen (P. *ošt-* id.: *ošta* öffnung, loch) || votj. *im* mund; — *ušt-* öffnen (*ušton* schlüssel, öffnung).

lp. *vuogñes* capistrum (quo os canum occluditur, ne mordeant rangiferos).

Már fent 424 l. jegyeztük meg, hogy a f. *auge-* „aperire“-t (*aukea* azaz *augeda*-ban, *auko-* e h. *augo*-ban) *ang-*-féle alak előzte meg; további gyengüléssel lett az *auge*-ból *au'a-*, *ava-* (pl. *avanto*, *avento-*, észt. *avalda-*, és *avaa-* e h. *ava-da-*). Hogy eredeti *ng* helyén a finnben csak *v* maradhat, láttuk a *pove* példáján, mely = mord. *pov* és *pongo*, lp. *puoña* (44o l.). Jelesen itt az *ove* (n. *ovi*) „janua“ tökéletesen olyan szó mint f. *pove* „sinus“, tekintve hogy amazt az észt nyelv még *ou'e*-nek őrizte, úgy mint a

pove-t is *pou'e*-nek ejti. Az eredeti *ang_s*-t egyébiránt a déli-ugor ágban a mord. *anksima*-n kívül (*ankse*- e h. *ang-se* igétől) még a cser. *omasá*-beli *om_s*- is tünteti föl; v. ö. hogy a cser.-ben a f. *pove* = ug. *p_sng_s*-nak szintén *ñ*: *m*- cserével *pomu-ž* felel meg. — Az északi-ugor ágban is találjuk még az *ang_s*- alak nyomait: vog. *angv*- = oszt. *eñ*- (*eng*-), *añ*-as-, meg oszt. *unil*, *un* (*ungil*, *un_l*) és *oñ*; az utóbbival *ñ*: *m*-cserével egyező a zürj. *vom*, votj. *im*, míg a zürjP. ömlös „gebiss am zaume“ (tkp. „szájra való, *a_rizlik*, csuv. *šugarlik*“) egy megvolt zürj. *vom_sl* „száj“ szóra utal = osztB. *unil* (v. ö. szintilyen <ös végű tő: *čörös* „strumpf“, tkp. „*čör*, szár-ra való“). De mutatkoznak jócskán gyengült alakok is, kivált további képzés mellett; *au*-, *ov*- (vog. *au* = oszt. *or_i* = f. *ove*, észt. *ou'e*); *oj*- (vog. *ojt*- e h. *og-t*- intensív -t-vel, v. ö. vog. *pajtā*, *pojte* „wange“ fent 443 l.); *vo*-, *o*-, *u*- (zürij. votj. *vošt*-, *ošt*-, *ušt*- „öffnen“, a melynek -št képzője szintén mom., illetőleg intensív = -št, mely a zürjénben rendszeren használt momentán képző, v. ö. zürj. votj. *bošt*-, *bašt*- „nehmen“ 564 l.). — Megjegyzendő, hogy a vog. *angv*- (*an_sve*-s) az *ng* mellett parasiticus *v*-t mutat, mely nincs meg a megfelelő oszt. *eñ*- (*eng_i*-) és *eñi*-s-, *aña*-s-ban (v. ö. lat. *ungo* és *ungvo*, *ungventum*). Egyébiránt az *ā*, *a*-val való vog. *angv*-, *an_sv*-, oszt. *eñ*-, *añ*- egyszersmind alapszavunk magashangú változatára (*eng_s*-) utal (lásd mint ennek származékát a m. *ítél*- igét). — Az „aperire“ mellett a vog. oszt. *angv*-, *eñ*-, *ojt*-ban fölmerülő „solvere“, illetőleg „nudare“ jelentésre nézve v. ö. a m. *foszl*-, *foszt*-beli *fosz*-t = vog. oszt. *puns*-, *punš*- „aperire“ 537 l. — Végre a lp. *vuogñes* e h. *vuoñes* tkp. „maulkorb, szájra való“ **vuoñe* = ug. *ang_s* „száj“ szóval magyarázható (v. ö. zürjP. ömlös „gebiss am zaum“). Jóformán ilyen szó a mord. *oves*, *ors* „zügel, zaum (yзa)“ Reg.; hiszen az ettől való *orsta*- „aufzäumen“ ellenében a mordE. (Reg.) *onkste*- áll.

Noha a Kreszn. fölhozta m. *ajt*- „aperire, patefacere“ nincs a régi irodalomból kimutatva (l. Mátyás szótárát), mégis csak ilyen igére utal az „apertura“-t jelentő *ajtó*. Ezen m. *ajt*- (*ajta*-) egészen = vog. *ojt*-.

Egyébiránt az ug. *ang*- „aperire“ szóhadához meg egy több nyelvben eléforduló „ajtó, janua“ szót kell hozzá csatolnunk: finn *ukse* (n. *uks_i*) janua, ostium (észt. *ukse*, n. *uks*) | lp. *uks*, *uksa* id. (*uksač* dim., *uksek* janua tentorii) = lpF. *ufsa* (*uvsuk* zelttüre) | votj. *os* tür (a zürj.-ben *ös*, *es*, mint utórész ezekben: *ibös* „tor, pforte“, tkp. „feld-tür“ *ib-ös*, meg: *öžös*, *özes* „tür, tor“; alkalmasint *vož*- v. *ož-ös*

helyett, tkp. „elő-ajtó“ azaz ház elejére nyíló ajtó; Wied. szótára még külön szóul is hozza föl: „ös statt öžös“). Szinnyei J. (Ny. VIII, 99.) az *ukse* magyarázatára egy **ove-kse*-féle frequ. igetöt vesz föl, a melyhez úgy tartoznék mint *ove* az *ov-* igéhez. Megengedve e magyarázat lehetőségét (v. ö. finn *koske* fent 75. l.), mégis egy másik lehetőséget is mutatunk föl, mely talán még könnyebben elfogadható. Az *ukse* tö (mely nem csak a finnre szorítkozik) úgy állhat az oszt. *uñil*-hoz, mint a finn *maksa* (a melynek pedig zürj.-votj. *mus* felel meg) az oszt. *mugol*-hoz áll (599 l.); akkor ugyanis az *ukse* e h. *ug-se* előrészében az *ang-* igének csak kevésbé gyengült (nasalis-vesztett), de még gutturalissal való mására ismernénk rá.

Az *ug. ang-* „aperire“ hadához még a következő magyar szókat számítjuk: *aj* crena és *ajak*; *ás-* és *ásít-* (l. a külön czikkeket).

790. **akad** (*akadni* hängen bleiben, stecken bleiben:

meg-a. a sárban; ágon akadt blieb an einem zweige hängen; *red a. incidere, offendere; dolga akadt* es traf sich im zufällig arbeit, er bekam z. a.; — *akadály, akadék* obstaculum, impedimentum MA.; — *akadoz-ni* haesitare); **akaszt-** (*akasztani* hängen, aufh., henken: *szegre a. an den nagel hängen; meg-a. aufhalten, hemmen; akasztó-fa* patibulum):

finn. *takistu-* haften, festsitzen, stecken bleiben (Kal. 40, 108, *miss' on.... venonen takistumassa* megakadva); *takista-* haften machen, aufhalten, hemmen; *takise-* (= *takistu-*) Lönnr. || észt. *takista-* befestigen, aufhalten; (intr.) stecken bleiben, stocken, ankleben, hängen bleiben (*sona takistab* das wort bleibt stecken, *veri t.* das blut stockt); *takitse-* kleben bleiben, anstoßen, stolpern.

vog. *tägep-* hängen bleiben (*jañ tu tägeps a jég megakadt; täget-* hinhängen, aufhängen; — *täüt-, täit-* id. (*täütäl-* id. frequ.); *täumät-* stecken bleiben; *täil-* stottern (*täilikum* ein stotternder mensch) | vogL. *täit-, tät-* aufhängen (*nuk t.* fölakasztani); *täumät-* knöpfen, zuknöpfen (*jel t.*) | vogK. *taget-*: *pernane t.* ans kreuz schlagen.

osztB. *tagarla-, tagirl-* hängen bleiben, anstoßen an etwas (задѣвать; Reg. *tagarl-* = vog. *tägep-*): *tagirlita xo*

my. 4:
164.
jegy

завка, ein stotternder; *tagirt-* aufhängen (Ahlq. anhängen, zuknöpfen).

zurj. *takal-* einsinken, stecken bleiben (Wied.); *taköd-* hineinstecken, -schlagen, einsinken lassen (Wied.).

A vog.-oszt. *täg-*, *tag-* (*tägep-*, *tagirli-*), a mely mellett gyengült *täu-*, *täi-* is merül föl, egy *tsg-*féle alapszóra utal, intr. „akadni“-féle jelentéssel. Ennek ellenében áll mélyhangú *tak-* ('*ak-*) a finn *takise-* (*takitse-*), *takistu-* ban meg a m. '*akad-*ban. Tekintve hogy *akad-* egészen olyan alakú mint *szakad-*, a melynek *k-*ja megelőzőleg assimilált kettős *kk* helyébe lépett (269. l.), a m. '*ak-*ot nem tartjuk a fölvett *tsg-*nek egyenesen megfelelő másának, hanem *-k* képzővel alakult származékának: '*ak-* e h. '*akk-*, '*av-k-* v. '*ah-k-*; hasonlóképen a f. *takise-*beli *tak-*illetőleg *takk-*-t (v. ö. még a *fakad-*beli *fak-*ot 490. l., és *buk-* e h. *bukk-*, *buv-k-* 473. l.). — Egyébiránt az *akad-*beli '*ak-* (**tak-*)-nak ilyen származtatása mellett fölhozhatjuk még, hogy az ugor *tsg-*nek ugyancsak magashangú változata is mutatkozik a magyarban, megmaradt kezdő-consonnanssal és a *g*-t tükröző *j*-vel: **tőjked** (*belé-tőjkedni* „belé-akadni, belékötni vkibe“ Szék.: Kríza), mely azonban már **tőked-**, *tőked-*nek is hangzik (MNySz.); causat. *tőkeszt-* (Kríza).

791. **akar** (*akarni* velle: *sokat akar*; *el akar menni*; *akarát* voluntas; *akarva* mit absicht, zu fleiß: *kész a*):

vogl. *angurmät-* [blicken, einen blick tun]: *kven angurmäts* er blickte hinaus (выглянулъ) | vog. *āngvāt-* blicken wohin, глянуть; *āngvetahtilem*: *tile tūle ā*. ich schaue hierhin und dorthin.

osztB. *ankirma-* (Ahlq. így és *añnarma-*) hinblicken, einen blick werfen (взглянуть); *ankirtij-*, *ankitij-* id. frequ.

Tudva levő dolog, hogy gyakran valakinek „nézéséből“ ki lehet olvasni „akarátját“, s így „spectare“-féle ige jelenthet végre „velle“-t is: v. ö. magát a *spectare* igét („fugam spectat“ = er beabsichtigt zu fliehen, will fliehen); v. ö. „abschén auf etwas“ és „absicht, beabsichtigen“. — Alakra nézve a m. *akar-* tö a vog.-oszt. *angur-*, *ankir-*, *añnar-*nak felel meg (a vog. *āngvāt-* e h. *āngvārt-*, v. ö. oszt. *ankirtij-* és *ankitij-*), s ezek eredetibb *angr-* „spectare“ igére utalnak; hogy ilyenből a m.-ban nem *agar-*, hanem

vog. *tanj-*
(*tanjam*)
wohlen
(Ahlq.)
osztB. *fan-*
gālen wol-
len, wien-
schen
(Ahlq.)

akar- lett, szintén egy esete a szóközépi explosiva erős-bülésének, a milyen pl. *gyakor* (166.). Egyébiránt szintígy összevethető már a hasonló alakú m. **vakar-** „fricare, radere“ ige a mord. *angíra-* „vakarni“-val (mom. *angirda-* „egyet vakarni“), minthogy több esetben tapasztaljuk, hogy a mordvin kezdő *a-* is eredeti *v_o-* helyett való (lásd az *ösvény* cikket).

Nk. 24. 453. 792. **al** unten befindlich, der untere, inferus; unter-teil, -seite, -raum (*al-föld* das unterland [opp. *fel-föld*], *al-szél* auster [opp. *fel-szél*], *al-város* untere stadt; *fej-al* [Münch. c. *fő-al*] kopfkissen; *hegy-alja* plaga submontana, *nép alja* faex populi, infima plebs; — **alatt** unter, unten: *pad a. fekszik* liegt unter der bank, *a. leszek, te pedig fönn* ich werde unten sein, du oben; **alá** unter, hinab: *pad a. dugni* unter die bank stecken, *alá-szállni* descen-dere, *alább-szállni* weiter hinabsteigen; **alól**, *alúl* unter... weg, von unten: *pad a. kivenni* unter der bank hervor-holen; *alólam* unter mir weg, pl. etwas ziehen; *alulról* von unten her; — **alsó** inferior: *a. ruha* unterkleid, *a. város* untere stadt [opp. *fölső*]; — **alacsony**, *alacson* humilis, submissus (*a. ház* niedriges haus):

finn. *ala* unterraum, unten befindlich (*ala-puoli* pars inferior, *huoneen ala* area domus); *ale* (n. *ali*) id.: *ali-puoli*; *alas* deorsum; *alla* alatt (*pöydän a. sub mensa*), *alle* alá, *alta* alól (*pöydän alle, p. alta*); comp. *alempa* (n. *-mpi*) inferior (*alempi maa*; *alemmaksi* weiter nach unten); — *alaise* (n. *-ainen*) unter etwas befindlich: *maan-a.* unter-irdisch, *pään-a.* kopfkissen; — *alahalla* unten, *alahalta* von unten: *alahaise, alhaise* (n. *-ainen*) inferior, humilis, sub-missus || észl. *ala* unterraum: *all* unter (alatt); *alla* unter, hinunter; *alt* von unten weg (*lau'a alt* asztal alól).

mord. *ala, al* unterteil, unterraum (*ala-pe* unteres ende, *pilg-al* planta pedis): *ala* unter (alatt), *alu* unter (alá), *alda* von unter, von unten (alól) | mordE. *alo* (pl. *alo-turva* unterlippe): *alo, alov, aldo* (alatt, alá, alól); *alks* darunter befindliches (*pilg-alks* fußschemel).

cser. *ül* pars inferior: *ülnö* unten; *ülän*, *ülük* hinab, *ülüč* von unten; *ülöl-vuj* unteres ende | cserM *ül* id. (*ülnä*, *ülkä*, *ülec*).

zürj. *ul* unterteil, das untere (*ul-döra* [al-vászón] bettuch, leintuch): *ulín* alatt, *ulö* alá, *ulís* alól; *ult*: *kon-ult* achsel-höhle [hón-alja] | votj. *ul* id.: *ulín*, *ulä*, *ulís*.

osztB. *vol* grund, fundament (ОСНОВАНИЕ); unterstehendes gebiet (*kanas-vol* fürstentum), inhabender platz (*vola* in locum, pl. *vola omsim* [helybe ült] nachfolger, erbe).

lp. *vuolle* inferior (*v. keče* unteres ende); *vuolen*, *vuole*, *vuolesne* sub (ädnamen *v.* sub terra); *vuolde*, *vuolest* von unten, unter... hervor (alól); *vuolai* sub (alá); *vuollekač* humilis | lpF. *vuolla* (*v. bälle* pars inferior): *vuollai* unter (alá); *vuold* unter, von unten.

A lp. *vuole* úgy felel meg a f. *ala*-nak, mint *vuoje*- (hajtani) a f. *aja*-nak; még korántsem következik belőle az *ala* (*al*ₛ) tőnek teljesebb *v*ₛ*l*ₛ alakja. — Különös a cser. *ül*-nek magashangúsága; de a cser. nyelv a vocalisnak ilyen emelkedésének (a milyen a gör. *υ*, francia *u* = *ü*) más példáit is mutatja: *üp* haj, *crinis* = lp. *vuopt*, oszt. *ubit* | *jü*-inni = f. *juo*-, stb. | *jüksö* hatyú = f. *joutsene* és *joekseme* | *čükt*- és *čükt*-gyújtani | *čüčküdö* és *čüčkudo* sürü | *šüdö* száz = mord. *sada*, f. *sata* stb. | *tüüükt*- és *tunükt*-tanítani = mord. *tonafti*-, m. *tanojt*- | *türrö* ajak = mord. *tirva*, *turva*, f. *turpa* (v.ö. *sűrű* alatt cser. *šürgö* 359. l.).

793. áll (acc. *älla-t* mentum, kinn: áll-csont, -kapcza Jh. 24: 453 maxilla):

cser. *oñlaš* mentum: o. *lu* állcsont, maxilla | cserM. *oñla-lü*, *oñla-liväl* kinnlade (Wied.).

mord. *ul* kinn: *ul-al* unterteil des kinn (Ahlq.), *ula* kinn (Reg.): *ula-pelks* állkapcza | morde. *ulo* kinn.

votj. *anglen* (*añlen*) kinn.

osztB. *añin* kinn | osztIrt. *añen* id.

vogB. *ulís* kinn: *ulís-lu* kinnbacken | vogL. *uoliš* id.

lp. *olol*, *ololm* maxilla | lpF. *oalol* kinnlade, kinnbacken, kiefer (*oalol-dafte* id.).

Már a *váll* cz. alatt (560. l.) érintettük, hogy a *nyál* (*nyála*)-hoz hasonló m. *ál*la (**ála*) tőnek ugor alakjául fölveendő: *angl.*, a melyre különösen a cser. *oñlaš* meg a votj. *añlen* utalnak; azaz, hogy az eredeti alakban *ng* előzte meg az *l*-et, s e gutturalisnak nyoma rejlik még a m. *ál*la hosszú *á* vocalisában, mely mellett a kettős *ll* alkalmasint csak ellensúlyozó consonans-nyújtásból eredt (l. a *váll* cikk végén). — Az egyes rokonszók közül némelyik dim. végképzést tüntet föl: vog. *ulī-š*, votj. *añle-n*; mások összetételek részint „al” végszóval (v.ö. orosz „*podborodok*” meg cserM. „*oñla-liväl*”), úgy mint a mordM. *ul-al* (a melynek a Reguly jegyezte *ula* talán csak csonkája: *ul-a*); részint „csontot” jelentő végszóval (v. ö. cser. *oñlaš-lu* és *oñla-lu*), s ilyen lehet bár a lapp *olol*, *oalol*, a melynek másod *l*-jében, illetőleg az *ololm* alaknak *lm* vég-részében az ugarság szerte található *lū* (*l_g*, *l_{ng}* „csont”) szónak maradványát találhatjuk (fent 705. l., megjegyezvén, hogy a lapp nyelv ezenkívül rendes „csont”-szóul a *takte*, *dašte*-t használja = m. *tete-m*, 214. l.). — Az oszt. *añin* e h. *añil*; illetőleg **añl*,-ból lett, közelítő assimilatióval, *añni* (fent 560. l.). — A cser. *oñlaš*-nak a végét sem vehetjük egyszerűen dim. képzésnek (-*š*), a jelentős a miatt, melyben több rejlik mint csak az *angl.* tőnek végvocalisa. Tekintve hogy a legközelebb álló mordvinban is *ul-al* fordul elé, a cser. *oñlaš* (*oñlāš*) is alkalmasint *oñl*,-*lš* h. való, vagyis vég-része -*aš* megfelel a mord. *alks*-nak (*al*-tól dim. alak, pl. *pilg²-alks* fußschemel), s e mellett a Wied.-féle *oñla* = mord. *ul-al*).

Жк. 24. 465.

paas. 5. lábán á.

78.

Жк. II. 264

794. áll (állani stare: egyenesen á. gerade stehen, lábán á. auf den füßen stehen, térden á. knieen; meg-á. bestehen, stehen bleiben; félre á. zur seite treten, lábára á. sich auf die füße stellen; szolgálatba á. in dienst treten; — álló víz aqua stagnans: állandó stabilis, statarius MA.; — állap (állapni: meg-állapik subsistit; állapot, állapot status, conditio, habitus; — állapod-ni id.); — állít (állítani zum stehen bringen, stellen: meg-á., el-á.; föl-á. aufstellen):

vogK. jomlit- treten, schreiten (vatge j. hinzutreten, nahe treten Máté 25, 20., tav poxane jomlites ging zu ihm hin, подошля къ нему 26, 69. Márk 5, 27.); jomes- schreiten, gehen, hingehen (einmal: jomeses tan paltanel mene hozzá-

juk, ging zu ihnen hin Máté 14, 25); *jom-* gehen, einerschreiten (*tak jejtápalt jomp xaret* die hinter ihm gehenden, идущие за нимъ Máté 8, 10) | **vogB.** *joam-* gehen (zu fuße); *joamis-*, *jamis-* treten, schreiten (ступить, шагнуть: *ám lajlem táu lajl joamisästä* er trat mir auf den fuß, tkp. meinen fuß trat sein fuß); *joamlit-* treten, schreiten (nicht weit: шагнуть).

Azt tartjuk, hogy a m. *áll-*nak a vog. *joml-*, *joaml-* (ebben: *jomlit-*, *joamlit-*) felel meg, noha ennek alapigéje *jom-*, *joam-* „gehen“-t, illetőleg „treten, schreiten (lépni)“-t jelent. De hiszen az *áll-* ige sem tisztán „stare“, hanem lativ határozót is fogad el: *félre állni* zur seite treten, *szolgálatba á.* in dienst treten; s láttuk már, mi köze lehet egymáshoz a „treten“ és „stehen“-féle jelentéseknek (f. *ase-*, *asu-* és *astu-* fent 206 l.). Alaki tekintetben pedig ajánlja ez összevetést először, hogy a kezdő *j* hatásából az *áll-*nak állandó *á*-ja jól megmagyarázódik; másodszer az, hogy az *áll-* (e h. *áml-* v. *ánl-*) igét azon alakúnak mutatjuk föl az *ül* (*üll-* e h. *ünl-* = vog. *unl-*) igével; végre hogy *áll* (*áml-*) a *jom-* igének egyéb a magyarban fennmaradt másaihoz csatlakozik (*ám-*: *ámbolyog*; *im-*, *in-*: *ing-*, *indúl*). Ezekért most elejtettük az *áll-*nak cser. *šolg-*, zürj. *sul-*, oszt. *lol-*-val való egybevetését (Szóegy. 83o).

Ide vonható még: **votj.** *vamišt-* „schreiten“, mint *mom.* képzős ige, *vam-tól*; ez utóbbi jóformán *uam-* h. való, s kezdő *j* vesztésével felel meg a vog. *jom-*-nak (v. ö. *votj.* *umoj* bonus: vog. *jomas* id., fent 146. l.).

№. XII. 440

795. áld (*áldani* benedicere, laudare: *á.* az úr nevét; *isten áldja meg*; sacrificare, immolare: ez oltáron áldatik Thewr., *Christusnak teste és vére áldatik* Ozorai; *Áldó-kút* helynév, l. Mátyás 107.; *áldott benedictus*; — *áldomás benedictio*; sacrificium, mercipotus: *áldomást inni*); **áldoz** (*áldozni* sacrificare, immolare: *áldozat* sacrificium):

vogK. *jolent-* bitten, zureden (просить, уговорить); *joles-* bitten, flehen, anflehen (умолять); — *jolt-* schaffen, erschaffen; vergleichen [für etwas erklären]: Máté 7, 24. *joltilem numten sajten xumi* ich vergleiche ihn einem klugen manne | **vogL.** *juolntaxt-* beten, молиться; — *jalt-* (*jallt-*) beschuldigen | **vogB.** *jolt-* (*jollt-*) sprechen, befehlen (велеть).

zürj. *jol-* schelten, ausschelten (Wied.); — *jor-* fluchen, verfluchen, beschwören (*jora tenö* ich beschwöre dich Mát. 26, 63); *jorsi-* schwören, eid leisten.

cser. ult-, ult-, cserM. *ult-* precari, beten: *ultimaš* precatio, preces. ult- mordE. *alta-*, *alvta-* versprechen. — ultoma ua.

Hogy eredetileg csak „mondást“ jelentő ige többféle szorosabb értelem kifejezésére szolgálhat, arra volt példánk a m. *köszön-* (f. *käske-*) 46. l., *szid-* (mord. *šudi-*, cser. *šud-*) 295. l., *vall-* (mord. *val*, f. *vala*) 561. l., *mond-* (lp. *muone*) cikkekben. A „mondás“ (különösen a hangos, nyomatékos mondás) célja szerint akarat-kijelentés = „parancs“; valamely hatalmasnak tartott actor (pl. isten) parancsához pedig könnyen hozzáképzeltethető az akarat teljesülése is, úgy hogy „mondani“ végre = „létre hozni, teremteni“ (vog. *jolt-*); szintígy a vog. *lau-*, *lav-* „mondani, ígérni, parancsolni“ és „teremteni“ (*tarom laumut* = *t. taretemut* isten teremtménye; a cser. *puir-* „creare“ nyilván = tör. *bujur-* „jubere“). Ezen nyomatékos értelemhez jól hozzá is illik a vog. *jol-t*-ban az intensív értékű *-t* képző, míg a sok szóval járó „kérés, könyörgés“ frequ. alakú igékben van kifejezve (*jole-s-*, *jole-nt-*).

A m. áldás-ban is még mai nap tulnyomó és határozottan érezhető a bizonyos intentióval való „mondás“-féle értelem; a „sacrificare, immolare“ jelentés, mely most különösen a frequ. származékigén (*áldoz-*) ragadt meg, egyenesen az „immolatio, sacrificium, oblatio“-val járó „fölaajánló imádság“-ból indult ki. V. ö. még vog. *lau-* megáldani vmivel“ értelemmel, pl. *majl-jarl nānen laulēm* „mell-erővel áldlak meg téged“ (Teremtés mondája 9.).

Egész alakjával a m. *ál-d-* tö a vog. *jolent-* (*jol,nd-*)-nak felel meg vagyis a *-d* képzője = *-nd*, eredetileg frequ. értékű; más a vog. *jol-t*-nak *t*-je, melyet intensív értékűnek veszünk, valamint a cser. *ult-*, mord. *alta-*beli *t-t* is. Arra nézve, hogy a vog. *jol-* (ug. *j,l-*) ellenében a cser.-mord. *ult-*, *alta-*ról is elkopott a kezdő *j*, fölhozhatjuk a következő hasonló eseteket: mord. *azi-* mondani: oszt. *jaziñ* beszéd, szó, *jasta-* szólni, mondani | mordE. *avle-* csóválni, inteni = mordM. *jafie-* id. | mordE. *orta-* dobni: M. *jořa-*, *jorda-* id. | cser. *old-*, *olt-* fűteni: cser. *jul-* égni.

Az intensív *-t* képzős vog. *jolt*-nak ép magyar mása **ált-* volna s ez jóformán meg is van még, mint *át-* az *átko* (nom. *átok*) „maledictio“ nom. verbaléban; v. ö. a jelentésre nézve (mely az „erős mondás“-hoz rossz inten-

tiót csatol hozzá): vogL. *jalt-* „beschuldigen“, zürj. *jol-* „schelten“, *jor-* „fluchen, verfluchen“ (v. ö. *szid-* és mord. *sudi-*).

796. **áldoz** *áldozni: le-áldozik a nap* die sonne geht unter, geht zur rüste Dug.: Kreszn., *áldozik* v. *le-á. a nap* Tájsz.);

alkonyod- (*alkonyodni: alkonyodik* advesperascit MA., *el-a. id. Fal.*; *lealkonyodott a nap* Dug.; — **alkonyat** abenddämmerung Tájsz.); — **alkomod-** id. (*bé-akomodott* Orség: Ny. IV, 39.).

E két igében, mely a nap „lenyugvását, lefekvését” jelenti, tekintetbe véve a frequentativ (itt inchoativ értékűnek veendő) végképzést, a közös *ál-*, *al-* alaprész nyilván nem más mint az *al-* (*ál-*), *ol-* „dormire, cubare” ige (l. *álom* cz.); az *alkonyod-* v. *alkomod-* ban az első képzés intenzív *-k* és váltakozó *-m*, *-ny-* vel (v. ö. *ser-ken-* 340 l.). A m. nyelv az *alkony-* (*alkonyat*), *alkonyod-* „lefeledni” igét *κατ' ἑσπέρην* a „nap(sol)“-ról használván, most már ezen subjectum megnevezése nélkül is érti rajta a „nap-lenyugvás” idejét („vesper”). Szintilyen eredetű „vesper” szónak látszik a cserM. *váda*, a mennyiben cser. *vad-* ban az *al-*, *ol-* „dormire, cubare” igének déli-ugor alakjára (*ad-*, illetőleg *vd-*) ismerhetünk rá.

797. **alél, alil** (*alélni* animo linqui Pázm.: *el-a.* ohnmächtig werden; *alélkodás* defectio animi MA.; *alil* a *gyomrom* es wird mir übel Sopr.: Ny. II, 517.; *immár el-alílván az te beszédedre... megéledék* et jam deficiens ad tua verba revixi; *bűnök miatt elalélt lelkiismeret* Zvonar.; — *alétoz-* languere, viribus deficere Zvonar.);

ájúl (*ájúl* animo linqui: *el-á. id. MA.*, Pázm.; *ájulás*, *el-á. animi deliquium, stupor*).

A m. *al-*, *ol-* stb. „dormire, cubare” ige (l. *álom* cz.) szorosan véve a testnek „mozdulatlan, holtzerű állapotját” jelenti (= „torpor”), mely esetleg az „eleven mozgásra, erőt mutató működésre” rákövetkezik; ezért mondható az égés, folyás v. folyékonyság megszűntéről is (*el-* v. *megalszik tűz, vér, tej*). Látni való, hogy az ilyen állapotba

jutás (= „animo linqui“) alkalmas kifejezője az *al-* ige inchoativuma, s ennek vehetjük is az *alél-*, *alél-* (e h. *alál-* = ered. *alajól-* tőt, tekintve hogy frequ. continuativ) képzése (<*ál*, *él*) az inchoatiót indicálhatja (v. ö. *él-* és frequ. *éled-*); v.ö. lp. *odaje-* „obdormiscere“ = m. **alajo-*. Az *aligé*hez MNySz. is csatolja az *alél-* tőt: „gyöke *al-ik* s a m. alvóhoz hasonló állapotba esik“. Használatában néha az „animi deliquium“ kísérő körülményei lépnek jobban előtérbe: *alél a gyomor*; s ehhez csatlakozik az őrségi *alégos* (*a gyomrom* „alélt, bágyadt vagyok“ Ny. II, 472.), a mi régibb **alélgós*-nak érthető.

Szintén „animi deliquium“-ot teszen az *ájúl-* ige, s alkalmatlan volna ezt az *alél-*től külön választani. De csatolhatjuk is az *al-*, *ol-* „dormire“ igének nyújtott vocalisú *ál-* alakjához (*álmo*, *ágy*), úgy hogy *l: j*-változással (v.ö. *váj-* 556 l.) **álúl-* h. való (refl. képzéssel, mely szintén lehet inchoativ jellemű; v.ö. *járúl-*, *mozdúl-*). Megjegyzendő, hogy az *ájúl-* ige a bizonyos lelki „torpor“-ról is fordul elé vagyis „stupor“-t jelent: *ájúl*ni kezd stupescit Comen. 370., *kin minnyájan ugyan elájulának* (obstupuerunt; l. Mátyás, Szót. 161.). Ez meg arra utal, hogy még szintén az *al-*, *ol-* (*ál-*) „dormire“ igéhez való: *ámúl-*, régibben *álmúl-* „stupere, stupefieri“, s gyengébb affectusról „mirari, admirari“; hiszen az *al-*, *ol-* ige eredeti jelentésével is („obrigescere“) mutatja ki Mátyás, Szót. 134.: *helyedből ki ne mozdully, hanem menten ez órában meg ámully* (Kolosi Török Ist.); meg *ájúl-*, *alél*-féle értelemmel: *keserűsege ziuet altal iara, es el amula* [*ámula*] Nád. cod. 631. Tekintve, hogy a vogulban is van: *álm-* „staunen“, a m. *ám-*, *álm-* tőt mom. (intensiv) -*m*-vel alakultnak vesszük (*ál-m-*).

798. *alít* [*alajt*, *alejt*, *alojt-*] (*alítani* existimare, arbitrari, putare MA., Régi.: *alít*nak és *vél*nek Nád. c., *ne alóhad* ne existimes Bécs.; *alitt* „*vél*, sejt“ Szék.: Kríza, Hétf.: Ny. II, 327.).

Az *alít-* (*alajt-* stb.) „putare, arbitrari“ igét mom. <*ít* (<*ajt*) képzős származéknak vevén (v.ö. *hagyít-*, *taszít-*), alaptőjében *al-* az *áld*-beli *ál-* = vog. *jol-* igének mását ismerhetjük föl, melynek az *ajánl-* is származéka. Könnyen érthető, hogy „mondani“-féle ige, a milyen ezen *ál-* (vog. *jol-*), a „gondolás, véls“ kifejezésére is szolgálhat; hiszen a mit „gondolunk“, azt mindig „mondjuk“ is, ha bár nem

hallhatólag is, azaz „magunkban“, v. ö. *φημί* használatát: „sagen“ — meg „meinen, denken (= bei sich, in der seele sagen)“, pl. Ilias 2, 37. (Pape, Gr. Wbuch: „an vielen stellen bleibt es unentschieden, ob eine wirkliche rede oder eine innerliche meinung damit ausgedrückt ist, oder es fällt vielmehr beides zusammen“ — *τί φής* „was meinst du?“). — Az *áld*-beli *ál*- (vog. *jol*-) hoz csatolván az *alít*-igét, egyszersmind föl vesszük, hogy az *al*- régiben hosszú *á*-val volt, s csakugyan ki is mutatja Mátyás (Szót. 42) még az *alít*-, *álét*- alakot is (XVII. században), melyben korántsem kell hibát látnunk. Sőt hihető, hogy *á*-val ejtendő a szó azon codexekben is, melyek külömben is a hosszú *á* jelelését elhanyagolják.

Egyébiránt a m. *alít*-igén fölmerülő „meinen, denken, für etwas halten“ jelentés még az ugor *j.l*- (vog. *jol*-) „mondani“ igének megint egyik nyomára igazít: lpS. *jurte*-cogitare (*juritak* cogitatio, gedanke), lpF. *jurda*- id. (*jurdaše*- id. frequ., *jurda*, gen. *jurdag* gedanke), lpE. *jurde*-, *jurdače*- id. (v.ö. szintén *l* helyett *r*-vel: zürj. *jor*- fluchen; a *jur-de*-beli *d* meg finn *jouda*-féle *d*-nek vehető) | mordM. *jora*- „wollen“ (frequ. *jorse*-; vö. *mer*- alatt 616. l. „sagen“ és „wollen, wagen“) (*l*: *r*-re nézve: mord. *erä*-, *erä*- = f. *elä*-, m. *él*- stb.).

799. alkú, alku (acc. *alku-t* commodum, utile Mátyás F.: *nem alku* es geht nicht an, taugt nicht, ist schädlich, pl. *nem alku az igazságot tisztán mondani* Fal., *istennek szavát nem a megvetni* Gyöngy.; — contractus emtionis, conventio, concordia, negotium: jó *alku*, *alkura* lépni); **alkalom** (acc. *alkalma-t* pactum, conventio PPáp.: *alkalomba ereszkedni* alkura lépni SzD.; occasio, gelegenheit); **alkalmas, alkolmas** (aptus, conveniens, opportunus: *alkolmas nap* Münch. c., *a. istennek országára* Érs.; *a., hogr...* decet Kaz. c.); — **alkud-, alkusz-** (*alkudni*, pr. 3. *alkuszik*, *alkudik* pacisci, convenire: *meg-a.* übereinkommen, im handel eins werden; **alkuvás**, *meg-a.* conventio, pactio MA.; **alkhat-**: *meg nem alkhatnak egymás között non possunt convenire* SzD., *alkhatatlan* Fal.); — **alkot** (*alkotni* struere, aptare MA., facere, parare, creare Régi.: *magas akasztófát a. Bécsi c., össze-a. coaptare, hozzá-a. applicare*

MA.; *magát vmihez a.* se accommodare; *alkotmány* structura, aedificium MA., *alkotó* opifex, structor, creator):

vogB. *alt-* fest machen, befestigen (pl. *kit qul äkvän a.* zwei enden zusammenbinden); *altkat-* [sich an einander fügen, ganz werden]: *äkvän altkates* es ist ganz geworden (or. „celo stalo“) | **vogL.** *alt-*: *äkvän a.* zusammenbinden, knüpfen | **vogK.** *olt-* ansetzen (приставлять — pl. lappen an ein kleid, Márk 2, 21.).

osztB. *olt-* anschmieden (наковать): *jega o.* zusammenlöten (соединять), *oltim* angesetzt, angestückt (приставный), *oltel* bund, bündel; *oltili-* ansetzen, приставлять [Ahlq. *ölt-* anlöten].

Tekintve a m. *alkot-* „struere“ transitív igének causatív alakját, minthogy „struere, aedificare“ = eszközölni, hogy több anyagrészek egybe ragadjanak, erős egységbe v. egészbe álljanak — az *alk-* (*alko-*) alapigének ezen intransitív értelmet kell tulajdonítanunk: „egyberagadni, egészbe állani“ = „fest werden, sich fest zusammenschließen“ vagyis sajátos szóval „fugen“ (melynek causativuma „fügen“ = *alkot-*). Ezzel könnyen magyarázható az *alk-*tól való névszók: *alkú, alkalom* „pactum, conventio“ = „was sich fügt, was fest wird (zwischen parteien)“; *nem alkú* tkp. „es fügt sich nicht, ist nicht füglich“ (v. ö. „fug und recht“). A refl., illetőleg refl.+frequ. képzős *alkuv-, alkusz-* tö tkp. „sich fügen, mit einander [im handel] eins werden, fest werden“ (*alkuszik* „er will fügen“, *alkusznak egymással* „sie fügen, wollen eins werden mit einander“, s „*megalkusznak*“, ha ez csakugyan sikerül).

De maga az *alk-* (*alko-*) ige még továbbá fejthető *al-k-*ra, a szerint hogy a vog. oszt. *alt-, olt-* „befestigen, verbinden, ansetzen“ causatív alakú, tehát *ol-* = „fest werden v. fest zusammen sein“. Tekintve hogy a *-k* a magyarban többször szereplő miom. (intensív) képző s hogy az *alk-* „fugen“ ige némileg inchoatív jellemű, az *al-* alapige tkp. a „fest sein (= starr, unbeweglich sein)“ értelem kifejezőjének mutatkozik, s mint ilyet bátran egyazonnak tartjuk az *al-, ol-* „cubare, dormire“ (ered. „non-moveri“) igével, melynek causativuma *olt-* (különösen a *be-olt-* „inserere“-féle használatában) szintén „külön részek egészítésére“ vonatkozik (*álom cz.*, 739 l.). De meg az *al-k-* származéktól is találkozunk az alapigének „dormire“ jelentése mellett, az *alkonyod-* igében (733 l.).

800. **álom** (acc. *álmo-t* somnus, sopor: *mély á.*, *jó á.*; *ŋk. 24:465*)
 somnium, traum: *álmot látni*; *álom-fejtő* traumdeuter; adj.
 p. *álmos*, *álmas* schläfrig; **álmod**-ni somniare); **aluv**-,
alusz- (inf. *alumni* [pr. i. *aluszom*, *alszom*, n. ag. *aluvó*,
alvó, n. act. *aluvás*, *alvás*, meg néhány Rég. *aló* és *alás*,
olás; n. praet. *alutt*] dormire, schlafen; *el-a.* einschlafen,
 erlöschen: *el-alszik a tűz*; *meg-a.* coagulari, gerinnen:
meg-alszik a tej, a vér; *alutt vér cruor*, sanguis concretus);
alut- sopire (*el-alutja* MA., Pázm.); **altat**- id. (einschläfern
 Márton); — **ól** (*ólni*: *el-ólik a gyertya* die kerze verlischt
 Nyelvőr IX, 137); **ólt**-, **olt**- (*oltani* extinguere, coagulare:
tűzet o., *el-o.*; *meg-o. a tejet*; *tej-oltó* coagulum, das lab):

vog. *ulom*, *ulm* schlaf, traum (*ulmem joxts álom* jött,
álmos vagyok): *ulmej*- träumen; — *aj*- schlafen, schlum-
 mern: *ajlt*- [*ajilt*-] *altatni*, einschläfern; *ajlmät*- [*ajilmät*-]
 einschlafen, уснуть | **vogK.** *ulem* schlaf; — *ojlmat*- einschlafen.

osztB. *olīm* [Ahlq. *ōlīm*, *ūlīm*] schlaf (*olmīn* schläfrig):
ulmij- [A. *olmī*-, *ulmī*-] träumen; — *ol*- sich legen [sich
 schlafen legen], liegen, ausschlafen (лечь, ложиться, выпаться)
(olta- v. *olda-taga* bett, lager): *olīl*- liegen (лежать) [A. *ol*-,
olīl- liegen, schlafen]; — *vojilt*- schlafen, ruhen, *vojimt*-
 [A. *vojjem*-, *vojjemt*-] einschlafen | **osztIrt.** *ōdam* schlaf:
ōtmañ schläfrig; *ōtmes*- träumen; — *ād*- (S. *āl*-, *ōl*-) schlafen.

zürj. *on*, *un* schlaf (*unmīn* im schlafe; *īžid unma*
 verschlafen [nagy álmu]); *unmolsi*- entschlummern, ein-
 schlafen; — *už*- schlafen.

lp. *ode*- dormire (*odem* somnus: *odemesne* in somno);
odaje- obdormiscere | **lpF.** *oaððe*- és *oaððaje*- id.

mord. *udī*- liegen, schlafen (*udīm-vasta* schlafstelle) |
mordE. *udo*- schlafen (*udomo* schlaf); *udorto*- einschläfern.

eser. *omo* (*ómo*) somnus: *omešt*- in somno loqui |
eserM. *om* id.

Az *alumni* (*aluszom*), *altat*-beli *al*- meg az *olt*-beli
 mélyebbféle vocalissal való *ol*- ellenében az *álma* többeli
ál- hosszú *á*-val van — egészen úgy mint *harmad* ellené-
 ben *hároma* (*három*). Úgy látszik, hogy az *álmo* (*alom*)
 „streu“ szótól való megkülömböztetés is hatott itt közre a

vogk. ūlēm
ŋk. XXI.
 327.

hosszú *á*-val való *álma* (*álom*) alak megállapodására. Az egyszerű alapige *al-*, *ol-* (*alo-*, *olo-*), mely a caus. képzős *altat-* és *olt-* származékokból kiválik, az *aluv-* (*aloro-*) töben a („dormire = non-moveri“) jelentés intransitív voltának kiemelésére szolgáló reflexív képzést nyert (v. ö. Simonyi: Nyelvőr VII, 486. 489.; így a finnben *makaa-* „liegen“ és *makau-*, *makaantu-* „sich verliegen, cubando corrumpi“). További continuatív, illetőleg praesens-képzővel *alusz-* (megelőző *alúsz-*ből), melynek még ezen elrövidült *u*-ja is kiszorult az *alszom* stbi alakokban. Szintilyen *-d* képzős *alud-* tö, melyet az irodalmi nyelv az *alunni*, *aluttam* alakoknak *aludni*, *aludtam*-féle írásával tüntet föl, aligha volt meg valaha a népnyelvben, mely csak *nn*-vel meg *tt*-vel ejti ez alakokat; hiszen *alunni*, *aluttam* csak úgy érthető *alunni*, *aluttam*-ból mint *inni*, *ittam* ezekből: *inni*, *ivtam* (*ivottam*).

A m. *al-*, *ol-* (*alo-*, *olo-*) „dormire, stb.“ igének megfelelő ugor alak *ad-* még a mord. *ud-*, *udo-* meg a lapp *ode*-ban maradt meg; vagyis a m. *ol-* valamint a vog. oszt. *ul-*, *ol-* az e nyelvekben szokott *d*: *l*-változással állottak elé (csak az oszt. lrt.-ban van megint újabb *d*-vel: *ōd*, *ād*-); a zürj.-votjákban is szintén megvolt *ul-*, *ol-*, mert *un* „álom“-nak teljes töje *unm*, tudvalevőleg *ulm*, helyett áll (v. ö. zürj. *sin*, illetőleg *sinm* = f. *silmä*, fent 290. l.); az *üz-* „dormire“ igének e szerint megelőző *ulz*-alakját kell fölvennünk (frequ. *-z* = *-sk* képzővel, v. ö. zürj. *pol-* és *polz-* „timere“); még vocalisában is elváltozott a votj. *iz-* (melynek *ulz-*, *ujz-*, *üz*-féle megelőzői vehetők föl). — De az *ol-* alak még továbbá is *oj*-vá gyengült a vog. *aj-* és oszt. *voj*-ban: v. ö. *hagy* alatt oszt. *χaj-*, *χij*-fent 69. l. (meg: oszt. *tuj*, *luj* digitus = vog. *tulē*; oszt. *χōjem* hamu = vog. *χulēm*, *kulm*; v. ö. ugyane gyengülést a magyarban, pl. *úja* = f. *ūde*, *mája* e h. *mála* 599 l.). — Végre meg az *ol-*, illetőleg *ad-* igének kezdőhangzójára nézve figyelmet érdemel, hogy ezt a legtöbb ugor nyelv mélyebbféle *o*, *u*-nak ejti; ehhez még azt véve, hogy a vog. *aj*-nak az oszt. *voj*-felel meg, csakugyan azt gyaníthatjuk, hogy nem is vocalison (*ad-*), hanem *v*-n kezdő volt az eredeti ugor alak: *v_od-* (mely az *l*-ező nyelvekben *v_ol*-vá vált). E fölvetelt ajánlja, hogy ilyen alakhoz csatolható s egyszersmind „dormire — cubare, jacere“ alapjelentéssel való szók találkoznak még, jelesen:

finn *vuotehe* (nom. *vuode*) „lectus, cubile“ = észt *vōdi* „bett“ | *vuotehe*, azaz *vōdehe* finn *-he* (= ered. *-g*) képzős nom. verbale, *vōda-* igétől, melynek a „cubare,

dormire“ jelentést kell tulajdonítanunk (= mord. *udo-*); v. ö. a lappban *ode-* mellett: *odatak* „pulvinaria et omne id quo sternitur lectus“; meg a vogulban: *alaḡ* „nest, lager“ (pl. *hoḡs-alaḡ* zobelnest).

zürj. *vol'*, *volēs* „bett, streu“ (*vol'-pas* „bett, bettdecke“, tkp. „bett-pelz“) = votj. *vales* „bett“ | zürj. *vol'* kopott végű nom. verbale, tkp. „lager“; megjegyzendő hogy csak *volēs*-tól származik a zürj. *vol'sal-* „ausbreiten“ ige, mely mint denominativum tkp. „betten, = bettartig legen“, s ez határozza meg a votj. *valil-*, *vališk-* „breiten, ausbreiten“ ige magyarázatát is (a zürj. *vol'*-nak megfelelő névszótól).

Egyébiránt a fölvett teljesebb *v_od-* és *v_ol-* alakra még némileg a kezdő vocalis hosszúsága is utal, pl. a finn *uutime* (nom. *uudin*) e h. *ūdime* szóban, melynek jelentése „bettgardine, schlafzelt, hängematte“, valamint nomen instrumenti (<ime)-féle alakja **ūd-* (*ūda-* v. *ūde-*) „dormire, cubare“ igére mutatnak. A magyarban ilyen alakú ige

ól-: először is *el-ólik* („elalszik“)-ban meg az *olt-* hosszú vocalisos mellékalakjában *ólt-* (caus. *t*-vel: „okozni hogy vmi el- v. meg-aludjék, pl. tűz, tej“ vagy pedig az *ol-* „dormire, cubare“ igének „non-moveri“-féle alapjelentéséből indulva ki „okozni hogy vmi mozdulatlanságban legyen = fest legen v. fest setzen“, a mi a „bele“ határozóval most szorosabban véve = „inserere, implantare, pfropfen“, termőágak vad fába való eresztéséről; mondhatnók bár, hogy a fába „oltott“ ág is „bele alszik“ a fába); — azután meg az **ólálkod-** „insidiari“ igében ismerhetünk rá, ha csak ennek ismételt frequentativ képzését (*ól-ál-kod-*) vesszük kellőleg számba meg a mai jelentés mellék-momentumaira nézve azon észjárásbeli találkozásokat tekintjük, melyeket nyújtanak pl. a lat. „*insidiae*“ mint az *in-sidēre* ige társa; gör. *λόχος* „hinterhalt (in dem man liegt)“, innen *ἐλ-λοχάω* v. *ἐλλοχίζω* „auf der lauer liegen“; kfelelém. *lāge* „das liegen auf der lauer, hinterhalt; v. ö. *excubare* „wachen, wache halten“ (*excubiae*), tkp. csak „draussen liegen“. Mind ezek tekintetbe vételével az „útak mellett **ólálkodó** zsiványok“ csakugyan teljesen megfelelnek a német „*wege-lagerer*“-eknek. — Lásd még az *ól* (pl. disznó-ól) cikket.

Simonyi:
A m. nyelv.
II. 190.

801. **által** trans, ultra, per: *tenger á. menni* ire trans fretum; *edént vinne a temploim á.* transferret vas per templum Münch. c., *telles ét által* per totam noctem Döbr. c.; *Jordán vizén által jüvék* Ers.; *általam, általad*

per me, per te stb.; *által-hágó* transcendens; — transversus: *által-fa* lignum transversum Érs., *által-út* via recta, brevior Érs., Fal.):

osztB. *ulti* (*ülti*): *u. navirmata* überspringen (über etwas hin springen: перескочить), *u. xirim* durchgegraben (quer d.: перекопанный), *u. unžta* überschreiten, übersetzen (transire: переступить); *ulti-pairt* querbalken (перекладина) | osztIrt. *utta*, S. *ulti* über, grade gegenüber.

vogB. *ulti*
L. *ülti*

vog. *ulte*, *ult*: *katel ult joxtali* er kommt jeden zweiten tag (каждый другой день, tkr. „trans diem“); *ti urr ultä* (*ulte*) *auves jani vit* der berg wurde überschwemmt [über den berg ergoß sich das große wasser]; *tal ult* nach dem winter, in einem jahre (через годъ); — *uilt* v. *ult*: *tül-uilt* darnach, azután; von dorthier, onnan; *tül-ult* von hier, innen | vogL. *alu*, *álu*: *tí et alu* diese nacht durch: *tāl ālu* den winter durch.

Szembe tünö, mily szorosan felel meg a m. *által*-nak az oszt *ulti*, vog. *ulte*; hiszen az oszt. *ulti-pairt* is még különösen hasonló az *által-fa*-hoz. Kivált a vog. *ulte* használata mutatja azonban, hogy jelentése elsöben nem „per, hindurch“, hanem „über hin“ (*vizen által*; *által-fa* „über etwas hingelegter balken“), s hogy mint mozgás-jelentő igék határozója teljességgel lativ-féle (wo-hin-re felelő). A vog. *tül-ult*, *tül-ult*-ban ablativusi adverbiumhoz járulván az *ult*, nyilván az irány folytatását jelenti: *tül-ult* tkr. „von da-weiter, onnan-tova.“ Ennek nyomán pedig az *által*, *ulti*, *ulte* (*uilt*)-nak egyéb rokonságára akadunk, mely e szók alakulását is földeríti. „Über-hin“ ugyanis a zürj.-votjában *vilti*, a mely pedig a *vil* „oberraum, oberteil, gipfel“ szónak *-ti* ragos prolativusa. E rag azonban névutó-szerű, vagyis *t*-vel kezdődő postpositionalis alapszó rejlik benne, míg a tulajdonképi lativus-rag a végvocalisban lappang (v. ö. zürj. *kos-* és *kost*, közép, köz: *kostin* között; *ta-tin*, *o-tin* itt, ott, *veš-tin* gegenüber; v. ö. *vas-ta* fent 586. l.). A zürj.-votj. *vil*-nak változata *jil* „oberes ende, oberes, äußerstes, ende, gipfel, spitze“: *jilti* „darüber hin, oben über... hin.“ S csakugyan, a vog. *ulte* lehet épen úgy *ul-t*-féle tőnek lativragos alakja, mint *jole* „alá, hinab“ a *jol* (*jol*.) tőnek. S hogy az *ul-te* (végkopással: *ult*) *ul* alapszótól való, mutatja a vogL. *alu*, mely az *ulte*-val egyértékű. E szerint a vog. *ulte* (*uilt*), oszt. *ulti*-beli *ul* (*ujl*)-nak egyéb másai, melyek kivált „oberende, ober-

raum"-féle jelentésükkel a zürj. *vīl*, *jīl*-hoz csatlakoznak: finn *yle* (n. *yli*) „quod supra est, locus superus“ (prolativusa: *ylitse*, *yli* „über hin“: *käypi tien y.* viam transgreditur) | mord. *vel*: *velks* oben gelegen, oberes (prol. *velkska* „über hin“; mdE. *vel*-től is: *velga*); mordE. *velt* sehr, zu sehr (fölötté, überaus) | cser. *val*, *vül*, *vil* „pars summa, super-ficies“ | lp. *alla* altus (comp. *aleb* altior = f. *ylempä*) — lásd az *öldök* cikket. De a vogul-osztjában is találjuk még egyéb nyomait ennek a szónak, ha számba vesszük hogy a jelentésének egyik momentuma („superus“) háttérbe is léphet, úgy hogy csak általában „ende, äußerstes (extremum)“ marad meg, a mint ezt a zürj. *jīl* használatában látjuk (v. ö. finn *pää* tkp. „fej, felső vég“ és általában „vég, extremum“):

vog. *aul* „ende (extremum)“ és „primus“ *eli-aul* vorderende, vorderes; *sar-aul* „primus“, *juj-aul* „postremus“ (tkp. vorder-ende, hinter-ende); *aul pim* mein erster sohn | vogL. *aul* ende, zipfel (Reg. így: *aulä*, a mi tkp. 3. szem-raggal van: „vége“) | vogK. *ovl*, 3. szem-raggal *ovle* „anfang“ (Máté 24, 8. 14) és „ende“ (Márk 3, 26); *ol*: *el-ol* „primus“ (= vogB. *eli-aul*: lásd Nyelvt. Közl. XVI, 1-ső füz.) || osztB. *ōlīn* „anfang, ende; der este, der äusserste“; *vul*: *vul-poχ* „der älteste sohn“, azaz „der erste sohn“ (v. ö. vog. *aul-pi*) | osztIrt. *odeñ* das äußerste, erste.

A vog. *aul*, *ovl* és *ujl* pedig régibb *ogl*, féle alakra utal, illetőleg a zürj. *vīl*-nak másait tekintve *v₂gl₂*-ra, a melynek egyszersmind magashangú mását *v₂gl₂* kell fölvennünk (mord. *vel*, f. *üle*, lp. *alla* szerint; sőt úgy látszik, a zürj. votj. *vīl* és *jīl* is eredetileg kétféle vocalissal ejtett alakok voltak). Ez ilyen eredetibb, még gutturalissal való, alaknak is találjuk még nyomát a többi ugorságban (tekintve hogy az *aul*-hoz hasonló vog. *taul*, oszt. *toḡl*, „toll“-nak a mordvinban *tolga*, a finnben *sūlga* felel meg):

mord. *olga* „stange“, mordE. *olgo* „strohalm“ (v. ö. hogy a vogulban *aulä* ezt is teszi „dachstangen“, tkp. *aul-iut* „vég-fák“; „halm“ meg ebből: „hervorstehendes ende, spitze“ || finn *olke* (n. *olki*) e h. *olge* „culmus straminis, stipula“ (több. *oljet* „stroh“ tkp. „halme“) = mordE. *olgo* | finn. *alka*- (pr. i. *alan*) „initium facere, incipere“; — *alka*- mellett van még *alkaa*- is, a mely *alga* névszótól való denominativum lehet; szintilyen *alotta*-, v. *aloitta*- „initia ponere“; az észti *alga*- (inf. *alata* a finn *alkaa*- alakot tükrözi; az alapnévszó (= vog. *aul*) tehát *alga* „initium“ volna, s ezt föl is hozza még Wiedemann észti szótára „ursprung, abstammung“-nak, noha hitelességeről nem akar kezeskedni; hogy a finn kezdő *a* lehet

eredeti *v*, helyett, l. az *ösvény* cikkben. Még meg kell jegyezni, hogy a vogulban is *aul*-tól van *ault*- „incipere“, az osztjákban *olîn*-tól: *olînilt*- „anfangen“ (Ahlq. *olînt*-, *olîngilt*-).

Vége a magashangú *vsgl* (= f. *üle*, mord. *vel*) alakhoz tartoznak még: *vog. âl* „superus, superior (*âl-turr* oberer see); fedél, deckel (das obere)“; ennek lativ alakja *âle* h. *âl*: *elâl* „vorwärts (mintegy elő-végre)“, v. ö. a csupa lativ irány jelelésére használt m. „*ra*, *re*“-t (*elô-re*, *balra*, *jobbra*) | *vogK. al*: *ali* auf hin, über hin (Márk 4, 37. *χumpît voxtesit kerep ali* die wellen schlugen ins schiff, tkp. „auf das schiff, über d. sch. hin“; *el-âl* weiter hin; — *âl*, *al* e h. *vsl*, úgy mint *ât*, *at* „öt“ e h. *vst* || zürj. *vel*: *vel-dor* oberfläche, obertheil, oberes (*vel-dorô* hinauf); — *velt* deckel, decke, dach; *veltôs* überzug.

Nem szorúl már bizonyításra, hogy a *vog. aul*, illetôleg ug. *vsgl*-nak a magyarban *âl* felelhet meg, nôha szintén *âl*-féle alakot is várhatnánk. Így tehát helyesen felel meg az *által*-beli *âl* az oszt. *ultî*, *vog. ulte* (*ujli*)-beli *ul* e h. *aul*-nak. Az *által* utórésze *tal*, tekintve a szónak lativ-féle jelentését („über hin“), bizonyosan kopott végû, úgy mint több más lativ végû szavunk (*-hoz* e h. *hozzá*, *nek*; *neké*, *ki*: *kilé*, stb.), s így kiegészítendô: *általá* (v. ö. még: *általân fogra* „omnino“). Lativ rag vagy névutó, mely *t*-vel kezdôdô alapszótól való, a milyen a zürj.-votj. prolativ *tî*, amúgyis mutatkozik a magyarban (pl. *szerte szét* e h. *szerté szélté* weit und breit, tkp. „der länge [reihe] und breite nach“; *ország szerte* durchs ganze land hin). E névutói alapszótól (*t*, vagy *tî*) az *âl-talá* utórésze *-talá* úgy származik mint *ho* névmástôtól *horá* e h. **holá*; e mellett nem tartjuk lehetetlennek, hogy még a *szerte*-félék teljesebb *szertel*, *szertelé* bôl lettek (v. ö. *-ba*, *-be* e h. *-belé*). Legitt egy ilyen az *ólta*, *óta* (*mi óta*).

A *vog. aul*-nak másik mása a magyarban *ól*, ebben: *ólta*, *olta*, *óta* „seit (einer gewissen zeit)“. Ennek az *által*-val való rokonságát könnyen egy két példából kivehetjük. *Ô három hét óta beteg* „er ist seit drei wochen krank“ = über drei wochen hin = durch drei wochen hin = während der drei (letzten, bis jetzt reichenden) wochen; *három hét óta nem láttam* „seit drei wochen habe ich ihn nicht gesehen“ = „drei wochen hindurch“ (ily mondatban a finn nyelv illativust használ: „három hétbe = három héten át“). Mászt színt nyert a kifejezés az *által*, hogy a jelenig számítandó időtartam csak a kezdô pontjával jelöltetik; t. i. eredet-határozónak tűnik föl (*óta* = „von... an“): *húsvét óta beteg vagyok* „ich bin seit ostern (von

ostern an) krank“ e h. durch die von ostern an verfloßene zeit hin“; *mi óta* seit wann (von welcher zeit an), *az óta* seit dem, seit der zeit. Innen azután a megtoldása -tól fogva-val: *az óltá-tól fogva*. Az *olta* pedig mindeztül = *által* (*általá*), mert a Müncheni codex még fönn tartotta a teljesebb *óltol* (= *által*) alakját: *mi-oltol* (M^{Ny}Szótára ezt *mi oltól*-nak olvassa, s ez *mi olt-tól* helyett volna, — „mint a *miolta* törzsből van *mioltától*“).

Most már a néhány *olta*, *óta* helyett eléforduló *öte* is érthető: pl. *az öte* e h. *az óta*; t. i. *öte* e h. *ölte* (*öltel*) a vog. *qul* (ug. *v₈gl₈*)-nak magashangú párjától (= f. *üle*, mord. *vel*) való, a melynek amúgyis egy származéka van a magyarban: *öldök* (szem-öldök).

802. *általl*, *átall* (*általlani* nicht wollen, sich gegen etwas sträuben, sich [innerlich] widersetzen, anstehen [zu tun], sich scheuen: *általlod megmondani* du scheuest dich es zu sagen Pesti G., *koldoltomat általlom* mendicare erubescio [es widerstrebt mir zu betteln]; *nem általlja cselekedni* er steht nicht an es zu tun Pázm., — *általkod*, *átalkod*-ni sich sträuben, sich scheuen, se obfirmare, hartnäckig sein: *meg általkodott* obstinatus, pertinax MA.):

osztB. *vort*- stützen (подпирать): *ulti v.* hindern, dagegen sein (поперечить); *vortša*-, *vortša*- sich stützen, sich stemmen, hartnäckig bestehen, sich sträuben, sich widersetzen (опираться, упорствовать): *vortšipsa* hartnäckigkeit, widerspänstigkeit (упорство); — *vortás*- (Ahlq.) sich drängen.

vog. *vort*- [anstemmen]: *sisä tu vortistä* „hátával oda dülleszkedett“ (tkp. „er stemmte seinen rücken dort an“); *vuart*- drängen, schieben, *пехать* (*kap nalve vuarteln* schiebe den kahn hinab); *vortkat*- sich stellen, stehen bleiben, nicht weiter wollen | vogL. *vuart*: *pärr v.* zurück drängen | vogK. *vortep*:- Máté 7, 27. *votet vortpeset ton kvalne* die winde drückten an das haus an, налегли на домъ; *vortpaxt*:- Máté 10, 33. *tavanel ele vortpaxtam* отрекись отъ того, ich sage mich von ihm los (tkp. „ich dränge mich von ihm weg“).

A m. *általl*-igének, melyet nem lehet könnyen az *által* „per, trans“-tól származtatni (M^{Ny}Szótára), alkalmas alapszót találunk egy „stützen, stemmen, andrücken“ igében,

a melynek frequentativumán (*általl-*) ezt érthetjük: „fortwährend stemmen, andrücken“ = sich sträuben, sich widersetzen. Ilyen alapige az oszt.-vog. *vort-* (*vuart-*), a melynek származékain a „sich sträuben, sich stemmen, sich widersetzen“-féle jelentés is fölmerül (oszt. *vortša-*, vog. *vortkat*). Ennek a *vort-*, *vuart-*-nak megfelel a m. *ált-* e h. *árt-*; az r: l-cserét itt jóformán az is elésegítette, hogy ezenkívül meg két külön értelmű *árt-* ige van (*árt-* „nocere“ és *árt-* „ingerere“).

803. ámbolyog (*ámbolyogni* langsam gehen, einher-spazieren, herumgehen Szék.: Ny. IV, 42. V, 180.); **imbolyog** (*imbolyogni* sich hin und her bewegen Debr.: Ny. VII, 329.):

Simonyci: I. andalog (*andalogni* sinnend herumgehen Debr.: Ny. VII, 91., Dugonics: Kreszn., Bton: T.; *el-andalodni* sich in gedanken verlieren); *ándorod* (*bele ándorodni vmibe* sich in etwas verlieren, ganz hinein versinken, pl. ins spiel).

Mindezen frequentativ, s részint egyszersmind inchoativ képzésű igékből kiváló *ám-*, *im-* vagy (*d* előtt) *án-* (*an-*) alapigében a vog. *jom-*, *joam-* „gehen, schreiten“ mását ismerjük föl, a melytől az *áll-* ige is származik (lásd ezt 731 l.). Jelesen az *im-* (*in-*) alak szerepel még az *inog-* (*inga-* e h. *imga-*), *indúl-* igékben. Az utóbbi „sich in bewegung setzen“, tkp. „zu gehen v. schreiten anfangen“.

804. ámúl, álmúl (*ámúlni* stupere, mirari: *el-á.* obstupescere MA., felebarátján *el-ámul* Telegdi; *meg-á.* obrigescere: *helyedből ki ne mozdúlj*, hanem menten ez órában *meg-ámúlj* 1635-ből: Mátyás F.); **ámél, álmél** id. (*el-áméla* Tinódi): *ámélnod-*, *álmélnod-ni* mirari, stupere (*álmélnodjatok* és *csodálkozatok* Káldi); **ámít, álmít** (*ámítani* stupefacere: *nagy és álmító csoda* Káldi; *a setétség el-álmított engem* tenebrae stupefecerunt me Káldi; *ámítják a verebeket* Dug.; *seducere, falso persuadere: a külső tekintet sokat álmít* Fal):

vog. *alim-* staunen (*almi* er staunt).

ámolyog

Simonyci: I. m. nyelv II. 201.

Látni való, hogy az *ámúl*-, *ámél*-beli *ám*-nak teljesebb alakja *álm*- (vagy talán csak *alm*-) = vog. *alm*- „staunen“; azt is látjuk, hogy alapjelentése tkp. „rigescere“ s innen „stupere“ („starr werden“ — vor schrecken, erstaunen). E szerint az *álm*-, vog. *alm*- bizonyosan nem más mint a m. *al*-, *ol*-, ug. *ad*- v. *ad*- „dormire = non-moveri“ igének momentán v. intensív *m*-vel való származéka (a milyen a magyarban pl. *nyom*-, *em*- (emel-ben)); hiszen ez alapigének a vogulban *ul*- és *aj*- (ebből: *al*-) felel meg; lásd az *álom* cikket (738 l.) és *álél*-, *ájúl*- (733. l.).

805. **anya** (acc. *ányá-t* mater : édes *anyám*); *anyja* [*annya*] m. ejus; **anyó**, *anyóka* mütterchen, altes m., **anyós** schwiegermutter :

votj. *anaj* Mutter; *anakaj* Stiefmutter. (*Anaj töröl sz'* Nyk. XVIII. 94.)
osztIrt. *aña*, *añe*, S. *anki* Mutter (*en-aña* ältere Muhme) |
osztB. *añki* Mutter (Ahlq. *añgi*, *añka* Mutter; *angige* Stief- *anakaj* *Szin-
ten*.
mutter v. Frau des älteren Bruders).

vog. *āngu* Mutter (L. *anghu*) | *vyg* B. *āñku* *anya* Nyk. XIX. 195.
mordE. *aña*, ebben: *niz-aña* (**nize-aña*) schwiegermutter.
lp. *edne* mater (*ednam* *anyám*) | lpF. *ädna* id.

V. ö. az *atya* cikket. — Bármily hasonló is a m. *atya*, *anya*-hoz a török *ata*, *ana*, itt mégsem lehet szó kölcsönvételtől, ha számba vesszük, mily bőven termettek az ugor nyelvekben mindenféle rokonsági viszonyok elnevezései s mily nagy részét találjuk ezeknek a magyar és egyéb ugor nyelvekben egyezőnek (v. ö. *ip*, *napa*, *öcs*, *vő*, *meny*, *ángy*). Hozzájárul, hogy a m. *atya*, *anya* bizonyos alakí párhuzamosságot tüntetnek föl: a szóközépi consonans jézésében; hosszabb *á* végű töben s ennek rövidülésében 3. személyrag hozzájárultával. Ezek megint sajátos eltérések a hasonló török szók alakjától. Ezt a sajátos tövéget, e szóknak főleg megszólításra való használatát tekintve, diminutív képzésnek tartjuk. A 3. személyragos alak, mely nem is szolgál megszólítóul az egyszerű alaptöktől valónak látszik: *an_s*, *at_s*, vagyis *annya*, *atya* e h. *an_sja*, *at_sja*.

Az *an_s*, mely úgy mint másutt is a „mater“ szó, egyszersmind szélesb értelemben minden öregebb nőnek tisztelő neve, úgy látszik, előrészt teszi a *nap*, *napa* (*n-apa*) „socrus“ szónak = f. *an-oppe*, vog. *an-ip*, minthogy utórészüik (*-oppe*, *-ip*) lényegesen egyező a f. *appe*, m. *ip*, vog. *ūp* „socer“-vel. — V. ö. még az *asszony* cikket.

806. **ángy** (acc. *ángyo-t* glos, fratria: *ángyom asszony*):

Ny. XIX. 148.

vog. *qñe* ángy (frau des älteren bruders, als anrede

qñi *ángy*,

von seiten des jüngeren: *qñim* „ángyom“); *qñi* jüngere

qñim *án-*

tante (jünger als die mutter) | vogL. *uñe* ángy (*uñim*).

qñim *án-*

zürj. *uñe* tante.

Nom. *qñi* *XXI. 32b.*

csér. *ónaka* *ánay*; *ányós*, vö. *óniška* *sógn*; *óno* *a*

qñi *XXI. 32b.*

807. **apa** (acc. *apá-t* pater: *édes apám*; *apja* ejus

pater; *apai* paternus); **apó**, *apóka* väterchen, **após**

schwiegervater:

Ny. XIX. 147.

vog. *qberäs* (*qbe-räs*) großvater vom vater (*jáni qberäs*)

großahn | vogL. *qba* bär.

A vog. *qba*-nek „bär“ jelentésére nézve v. ö. oszt. *jig* „vater“ és „bär“; látni való hogy *qba* tkp. „vater“, s a medvét csak mint tisztelő epitheton illeti. — Abból hogy e szót „pater“ jelentéssel csak egy-két ugor nyelv használja, azt sejtethetjük, hogy eredetileg egyazon vele a „socer“ szó, mely alakilag igen közel áll hozzá: m. *ip*, *ipa*, f. *appe* stb. (lásd az *ip* cikket); hiszen m. *após* is „socer“.

808. **apad** (*apadni* decrescere, detumere, minui: *el-apadának az Jordánnak vízei defecerunt aquae*; *a vízek.. megapadának coeperunt minui*); **apaszt** (*apasztani* minuere, facere ut decrescat: *meg-a.*, *le-a.*; *ki-a.* exsiccare MA.):

finn. *uppoa-*, *uppu-*, *uppo-* mergi, demergi (*uppomukse*, n. -*mus* demersio, versinkung): *upotta-* submergere, versenken || észt. *uppu-* ertrinken; *uputa-* ertränken, versenken, überschwemmen.

Nem úgy értjük ez összevetést, hogy m. *apa* = f. *uppo-* legyen, bármily elfogadhatónak tetszik is ez első tekintetre. Mindegyik már származékige, melynek alapja az *ül-* cikkben kimutatott *am-* v. *an-* „sedere“ ige (= vog. oszt. *un-*, *on-*). Ebből a f. *uppu-* e h. *umpu-* (azaz *umbu-*) refl. -*bu* képzővel (úgy mint *saapu-*, *juopu-* stb.), az *apa-* meg különben is a magyarban használatos képzéssel alakultnak veendő, t. i. intensív -*p*-vel (v. ö. *lép-*, *állap-*), e h. *ampa-*. Egyező jelentésük tkp. „subsidere.“

Lugosy J. (Hangrendi párhuzam) az *apad*-nak magashangú másának állította az *eped-* igét, s csakugyan lehet

ennek régibb jelentését (nem a mai „schmachten nach etwas“, hanem „contabescere, marcescere“ MA., „viribus deficere, animum demittere“) csakugyan átvitelesen „leülésnek, apadás“-nak venni (v. ö. „animum demittere, den mut sinken lassen“): Erdy-cod. 561. „annéra *elepedött* vala, hogy mint egy görbe ember soha *fel nem hajthatja vala magát*“. Ezt elfogadva, az *eped-* e h. *emped-* az *am-*, *an-* „sedere“-nek magash. másához, vagyis *ül-* (e h. *ün-l-*)-hez csatlakoznék. V. ö. *enged-*.

809. **apró** minutus, parvus (a. *darabok* kleine stücke, a. *pénz* kleingeld; *apróra vagdalni* minutim concidere; *örege apraja*; — *apród* parvulus; parvus serviens, armiger, puer; *apródonként* minutatim; — *apríta-ni* comminuere, concidere.

Gombos
Tör. jöv.

osztB. *nambir* kehricht, abfalle (сорь): *nambra senkta* kleinschlagen (*apróra vágni*), *nambra pugolta* kleinstoßen.

vog. *nāmpri* klein, minutus (мелкій): *nāmpriji jāxteln* schneide es klein (*apróra vágd*); *nāmprit-* kleinmachen *aprítani*; *ul'-iu n.* tüzi fát *aprítani*).

A m. *apró* tőnek vég ó-jában jóformán diminutiv képzés lappang, a milyent a vog. *nāmpri* is az oszt. *nambir* ellenében föltüntet. Egyébiránt az oszt. *nambir* másául a magyarban ezt kellene várnunk: *abor*; az erősbült **apor* alakbeli *p* tehát olyan mint a *gyakor*, *akar*-beli *k*. — Hihető, hogy szókezdő *t* (*d*): *n*-cserénél fogva az oszt. vog. *nambir*, *nāmpri*-val egybetartozó a finn *täpä*rä (észt. *täbara*) „knapp, zu kurz“, fölvéve hogy ez régibb *tämbärä* helyett való (fent *törpe* alatt 237 l.). Így azután a m. *'apró*-val is egyeredetű lenne *törpe* (e h. *töpre*) és *cseprő*, a mivel az *apró*-t ikeresen össze szoktuk kapcsolni: *apró-cseprő*.

Ö. szót. arx Mk. xxiv. 128.

810. **ár** (acc. *ár-t* pretium: megadni az árát; *áron venni* emere, *áron adni* vendere; — **áros** pretiosus; venalis: *árossá tenni* feil bieten, *venum exponere* MA., *áros-ember mercator*, *áros hely* markt; *bor-áros caupo*); — **árú**, *áru* id. (pretium: egy léleknek *áruja unius animae pretium* Érs.: *áruba bocsátani venum dare*, *venum exponere*; *árura bocsátani aestimare*, *taxare* MA., *áruba tartani*

feil haben Érs.; *nagy árujú* magni valoris Ehrenf. 7.; — merx: Bécsi c., Pázm., Fal.: *hitvány á., tiltott á.*; — **árús**, *árus* = *áros* mercator, venditor: *könyv-árus* bibliopola); — **árúl** (*árúlni* venum exponere, feil haben, vendere: *el-á. prodere*):

finn. *arvo* pretium aestimando constitutum, conjectura (*käydä pennin arvolta* egy filléren kelni, tkp. egy fillér áraban; *niin arvolta* nach ungefährrer schätzung); *arvaa-* (inf. *arrata*) conjectando aestimare, conicere, arbitrari: *arvaa sen hinta* schätze den preis ab; *arvaaja* arbiter in re censenda) || **észt.** *arra-* schätzen, raten, meinen, erachten; zählen, rechnen; *aru* berechnung, anschlag, zahl; ansicht, überlegung, verstand (*aru möda* nach ermessen, gut-befinden; *minu arust* meines erachtens; *aru peale panema* den preis bestimmen, tkp. *aru-ra* tenni).

lp. *arvo* pretium; *arrete-* conjectura assequi, suspicari, intelligere; *arvatalle-* supputare, aestimare | lpF. *arvo* (*arvost adnet* wert halten, schätzen); *arvede-* verstehen, *arvvale-* vermuten, erraten.

mord. *arse-* denken | mordE. *arse-* (*artse-*) denken. vermuten, meinen, überlegen.

zürj. *art-* überschlag machen; *artal-* meinen, mutmaßen, denken, erwägen, zählen, berechnen (*vižedni artalni* beobachten; *artji-* beaufsichtigen, beobachten, lauern, wache halten).

vog. *ārtel-* bestimmen, schätzen, erraten (*arteleln mänä tinni luli* errate was es kostet).

osztB. *artala-* versuchen, probiren (Ahlq.: kosten, schmecken, versuchen; schätzen).

Először meg kell jegyezni, hogy a m. *ár* (*áro*) tőnek teljesebb alakja *árú* (v. ö. *áruja*, *áruba*, *árura*), a mely most csak a „merx“ másodrendű jelentéssel dívik; innen az *árúl-* denom. ige is. Alapjelentése nyilván „schätzung“ = „pretium“, *áros* venalis („was einen preis hat“); „merx“ = „gechätztes, abgeschätztes, zu einem preise verkäufliches“. Az *árú* „aestimatio, pretium“-nak megfelel a f. *arvo*, mely nyilván *arra*-féle igtől való nom. actionis; ez az alapja a meglevő *arvaa-* e h. *arvada-*, illetőleg *arvaja-*

e h. *arvajda*- „aestimare, abschätzen“ igének. Az észt *aru* tő (Hupel még: *arvu*) = f. *arvo*, meg *arva*- = f. *arvaa*-. A lp. *arvo*, *arvede*- is csak a finn *arvo*, *arvaa*-t tükrözi, mint kölcsönvétel.

A mint a finn *arvo* nom. verb. *arva*- igétől való, úgy nyilván a m. *árú* is *ár*-tól. Kérdés, hogy mily viszonyban áll egymáshoz ez a két ige? Mielőtt erre felelnénk, előbb ez igéknek („aestimare“) eredetibb jelentését és egyéb lehető rokonságát kell fölkeresnünk. A „hozzávető becslés, abschätzung“ általában „szem-mértékkal“ történik, s így alkalmas alapfogalomnak a „spectare, nézni“ tűnik ki; számba vehető, hogy a zürj. *artal*- más „nézni“-féle igéhez csatolva (*vižedni-artalni*) csak ezt teszi „beobachten“. Ilyen alapjelentéssel a m. *ár*- ige bátran lehet változata az ugor *ang_sr*- „spectare“ igének, melynek teljesb és hang-erősbüléssel fejlődött mása a m. *akar*- (l. e. cikket, 727 l.); v. ö. *nyál* = oszt. *ñoñil* (*ñong_sl_s*). Ha egyenesen ennek az *ang_sr*-nak felelne meg a f. *arva*-, azt kellene vélni, hogy *agra*-, *aura*-féle alakok előzték meg, s hogy ez utóbbiból átvetéssel lett *arva*-. De ily átvetésre (*aur*- h. *arv*-) a finn nyelv nem igen látszik hajlandónak, s így inkább azt hisszük, hogy *arva*-ban csak az *ar*- felel meg a m. *ár*-nak, ug. *ang_sr*-nak, s hogy a hozzájárult *va* új képző (intensiv *-ma* helyett, v. ö. oszt. *ankirma*-); e mellett az *ar-va*-beli *ar*- megelőző *ag_sr*- helyett bizonyosan valamikor hosszú *ā*-val volt (a mint több esetben elé is fordul kezdő *a* mellett még *ā*: *atu*- és *aattu*- *adsuescere*, *atkela* és *aatkela* bekümmert); az így fölveendő *ār*- jóformán fölismerhető még ebben: *aari*:- *aarii tuulta*, *sadetta* „es bereitet sich wind od. regen vor“, tkp. „es sieht nach wind od. regen aus“ (v. ö. res *spectat* ad arma; res *seditionem spectat*); sőt az *aartehe* (n. *aarre*‘) e h. *aardehe* „schatz, thesaurus“ szó is így magyarázható: „spectaculum, etwas zum anschauen“, vagy akár „das gehütete, aufbewahrte“ (v. ö. német *hort* „bewahrter schatz“). E szerint *arva*- e h. *arva*- = *ang_srm_s*-; szintígy a mord. *arse*- = *ār-se*, s a zürj. *ar-t*- intensív *t*-vel, frequ. *artal*-. Föltűnő hogy a vog.-osztjában is van *ärtel*-, *artal*-, holott a teljes *angir*-t is találjuk még. Okunk van hinni, hogy a specialisabb „schätzen, berechnen“ jelentéssel való ez igék csak mint kölcsönvett szók a zürj. *artal*-t tükrözik.

Megjegyeztük már, hogy a lp. *arvo*, *arvete*-t is csak a finnból átkerülteknek tartjuk. Az *ang_sr*- „spectare“-nak igazi lapp megfelelőjét ebben ismerjük föl: *vuorgñe*- „clam observare“ átvetéssel e h. *vuogñre*- = *ang_sr*-; lpF. az *r*-nek megmerevedésével: *vuodgñe*-).

811. **ár** flut (*víz-ár, víz-árja* wasserflut, *ár-víz* inundatio, aquae exundantes Münch., Jord., Pázm.; — **árad-, árrad-**ni zur flut anschwellen, überfluten: *árad v. meg-á. a folyó víz; el-á., ki-á.* exundare MA., *áradás* exundatio; *a gonoszság nem hogy megszűnnék, de naponként inkább árrad* increscit Erd. t.: Mátyás F.):

finn. *järve*, n. -vi lacus (major quam *lampi*, l. 736. sz.) | ész. *järv* (g. *järve*) landsee, aufgestautes wasser.

lp. *jaure* lacus | lpF. *javrre* id. (meg: breiter langsamer strom).

" mord. *järhkkä, ärhkkä*, mordE. *erke, ärke* see.

Unj. Sar "meer
v. Paas.
S-lante 89.

Fut. II. 256

Az **ár** (tkp. *ár-víz*) meg a f. *järve* egyaránt „széles nagy vizet“ jelentenek; alakilag úgy állanak egymáshoz mint f. *talve* a m. *tél*-hez. De a m. **ár** nyilván csak jelzője a *víz*-nek, s magában csak „sok, nagy, erős“-félét jelenthet (innen **árad-, árrad** „increscere“); de már régen jelenti xat' ἐξέχρη a víznek „erős sokaságát“ (*tengernek árja* Jord., *hamosságnak árja* torrentes iniquitatis Döbr.), vagyis az anyag hozzáértésével fejlődött a szorosabb „flut“ jelentése; szintilyen az *erdő* „silva“ (lásd alább e cikket). Természetesen a f. *järve*-t is ilyen megszorosbúlt értelmű szónak kell tartanunk, s csakugyan meg is találjuk a kívánt alapértelmet a *järve* alaktársában: *järkeä, järeä* „dick, grob, stark“: lásd alább az *erő* cikket. Ezzel egyszeriben a mélyhangú m. **ár** (*ára*)-nak alakmására jutunk rá: vog. *högre, höñrä* „stark, stärke“ (l. *erő* alatt), s ezzel alaki fejlődését így vezethetjük le: *ń,ng,r-, ń,g,r-, ń,j,r* = 'ár (v. ö. *nyál* = oszt. *höñl* 407. l.).

Megmaradt, bár elváltozott kezdő consonanssal az északi-ugor *ń,ng,r-, ń,g,r-*nak teljesebb mása a magyarban *gyár-* lehetne (v. ö. *gyermek* = vog. *ñaurem*) s ezt mint „erőt“ illetőleg „erő-alkalmazást (labor)“ jelentő alapszót, a mely akár igének is vehető („laborare, operari“, v. ö. *ń,g,s* = f. *väge* „kraft“, mint névszó és ige 590. l.; lásd alább az *igyekez, ügy* cikkeket) — csakugyan föl is ismerjük még a **gyárt-** igében (*gyártani* „facere, operari, elaborare“: *kerék-gyártó* carpentarius, *szíj-gy.* coriarius stb.)

Kéz. VI.
380.

nr 39: 435

812. **ár, árr** (acc. *ár-t, Rég. ára-t* subula: *végy egy árat és fürd átal az ő fileit* Jord. c.; *verén egy árat megnyitá a sebbet* Helt.: Mátyás 135.):

finn. *ora* terebra minor (clavus ferreus candens, quo terebratur) || ész. *ora* brennbohrer, pfriem | lív. *vora*, *ora* brennbohrer.

mord. *uro*, mordE. *urnä* subula.

cser. *verež* (veréz), *vürüž* (NyK. VI, 192) subula.

Lásd alább az örvény cikk végén.

ara NyK. XIX. 146.

813. **arasz** (acc. *arasz-t* spithama: egy *arasznyi* eine *spanne* lang; *araszol-ni* spithama metiri); **araszt** (acc. *araszto-t*, id : *araszto-l-ni*): Fut. II. 256

vog. *tarras* spanne | vogL. *tarras*, *tars* id. | tarrés id.
osulb. uörés id.

814. **arat** (*aratni* metere, einten: *a ki mint vet*, úgy *arat*; le-a. *demetere*; *aratás* messis): Nk 32: 273
mNv. 3: 24

Lásd a *tarol-*, *sarló* és *tör* cikkeket (183. 332. 235 l.). — Az *'arat-* e h. *tarat-* mint a mélyhangú *tar-* (= *tör-*) igének a szorosabb „secare, metere” jelentéssel való származéka egészben véve a cser. *türed-*, *tured-* „metere”-hez áll legközelebb; de különbözik ettől intensív képzése által (v. ö. *vezet-*, *szeret-*). — Szántszándékkal félrehagytam a vogK. *urel-* „aratni” igét, mert nem lehet még róla állítani, hogy **turel-* helyett való, s másrészt nyomós körülmény, hogy *tarol-*, *tarló*-ban amúgy is kivált „aratás”-ra vonatkozó igénk van, a melyhez az *arat-* alkalmasan hozzá csatlakozhatik.

815. **arcz** (acc. *arczo-t* facies, vultus: *arczra* esni); **arcza** (acc. *arczá-t* id. MA.: *víg arczát mutatni*; *arczája* ejus facies; *arcza-pirulás*; *arczátlan* impudens MA.), **orcza** id. (MA., Pázm., kül. „backe, wange”: *jobb o.*, *bal o.*; *orczátlan*):

zürj. *ord* seite (*ort-li* rippe; *ordū* bei, *ordö* zu [mellé, *hoz*]); *ortsin* draussen, *ortsö* hinaus (fent 33 l.) || votj. *urd* rippe; *urdes* seite (*urdes-li* rippe). Nk 25: 329

cser. *örtöž* seite (ö.lu rippe) | cserM. *ördež*, *ördž* id.
mord. *irdes*, mordE. *irdis*, *irdes* rippe.

lp. *ertek costae*, *latus* (*ertek-takte* v. *erte-takte costa*, *rippe*) | lpF. *ärtteg* id.

Megjegyezvén hogy *arcz*, teljesebben *arcza*, *orcza* (*orcza*) tkp. elsőben nem „facies“-t, hanem „gena (backe, wange)“-t jelent, mindjárt annak egy „latus (seite)“-féle szóval való egybevetését azzal igazoljuk, hogy szintilyen szó a régi m. *tügy* (fent 319) s hogy osztB. *veš-puñl*, mordE. *čama-boka* „wange“, tkp. „gesichtsseite“.

A mi az *arczo*, vagy a teljesebb *arczā* tö alakját illeti, először még egy különös ragosát kell szemügyre venni: *arczúl* (*arczól*) s kivált régiebb nyelvben így is: *arczél*, *orczél* = „in faciem“ (pl. ütni, csapni: *arczúl-csapás* ohrfeige). Sehogy sem lehet ez értelmet az <ól (úl) ablativusi raggal (pl. *alól*, *hazól*) magyarázni, nem tekintve hogy ennek mélyhangú szóban <él-vé változása is példátlan volna. Szintoly kevésbé boldogulunk a módhatározó <úl-val (pl. *rosszúl*). Hiszen *arczúl*, *arczél* „in faciem“ világosan latív-féle határozó, s minthogy latív ragot már nem veszünk rajta észre, azt kell vélnünk, hogy az úgy mint más esetekben is (*bel-*, *be-menni*: *li*, *föl* stb.) elkopott, vagyis hogy *arczúl* régiebb *arczúlá* helyett való (*arczél*: *arczélá*). Így egyszersmind azt is vesszük észre, hogy *arczúl* (*arczól*), *arczél* magában véve csak tőalak, s könnyen megsejtjük hogy ilyen tőalaktól rövidült el a mostani *orcza*, *arcza*: t. i. *arczél* helyett fölvehető *arczál*-ból. Ha már most megint a zürj.-votj. *ordis* (*orts-*) *urdes*-vel egyező alaprészt *arcz*, (e h. *artsz*, (illetőleg *ardosz*), tekintjük, az egész *arczúl* (*arczól*) v. *arczél* (*arczál*) jóformán összetett szónak tűnik föl, melynek utórésze két alakban van meg: *úl*, *ól* és *ál*. De van is ilyen változó alakú szavunk, a mely jelentésénél fogva is szépen az *arcz* (*ordis*)-hoz illik, hogy vele „gena“-t jelentsen: t. i. az *által*-beli *ál*, melynek csak változata az *ólta*-beli *ól* = vog. *aúl* „ende, äusserstes“ (fent 742. l.). Ezt fölvéve ugyanis *arcz-úl* v. *arcz-ál* (*arcz-él*) eredetileg ezt jelentette volna: „lateris [genae]- extremum“ (gena eminens: v. ö. finn *poski-pää*) vagy akár „seiten [wangen] -fläche“.

A zürj.-votják *ord*, *urd* „seite“-hez csatolhatjuk még e mélyhangú szót a vog.-osztjából: vog. *urt-* pars (teil): *urt-* teilen, partiri | osztB. *ort-*, irt. *ōrd-*, S. *ūr-* „teilen“ (v. ö. m. *fél* „seite“ és „pars dimidia, hälfte“).

816. árnyék (acc. *árnyéko-t* umbra: *fák árnyékában*; — meg: *umbraculum*, zelt: *á. avagy sátor* Bécsi cod.; — *árnyékos* schattig: *á. hely*):

vog. *tarom* himmel [luft], wetter (*äter t. reiner himmel*, helles wetter; *lul' t. schlechtes wetter*); gott (tkp. *tarom āže v. numi-t. āže* „himmel-vater, ober-himmel-vater“); *joli tarom* [untere luft, erden-welt]; *mai-tarmi* erde-himmel (= welt) || vogK. *torem* himmel, wetter (*lul' t. schlechtes wetter*; *jol t. erde*, tkp. *untere welt, untere luft*); gott (*torem-piiv* gottes sohn; *t.-kval* gotteshaus).

osztB. *törim, türum* himmel, luft (*ādīm t. schlechtes wetter* Ahlq.); gott (*t.-χōt* gotteshaus, kirche; *t.-χār* himmel feld, himmel; *t.-tut* blitz; nordlicht) | osztIrt. *türum, türm*, S. *törem* gott.

Kiindulunk abból hogy „árnyék“ lényegesen = „felhő, nubes“ (v. ö. finn *pilve* felhő: *pilvekse, -ves* „umbra“, tkp. „kis felhő“ vagy „felhő-féle“); a „nubes“ meg a „himmel, luft“ jelentések szoros rokonságát meg a szláv *nebo* (*nebes-*) „himmel“ = gör. *νέφος*, lat. *nubes*, lit. *debesis* „wolke“ mutatja; v. ö. m. *ég* (*ege-t*) „luft, himmel“ = vog. *seng* „nbel“ (265 l.). Hogy a vog.-oszt. *tarom, törim* elsőben nem „istent“, hanem „eget“ jelent, nem szorúl különösb bizonyításra; hiszen meglátszik még a vogul mondákból és énekekből, hogy az „isten“ neve teljesebben *tarom-āže v. numi-tarom-āže* (v. *jäu*), azaz „*tarom*-atya v. *föl-tarom*-atya“, a miben *tarom* maga nyilván még csak „himmel“-t jelent. Hunfalvy P. („Vogul föld és nép“ 116. l.): „A *tarom* szó jelentései világosan mutatják, mint emelkedett föl a máncsi nép a szemmel láthatóról föl a szellemi fogalomra“.

Az „eget“, tehát „ködöt, felhőt“ is, jelentő vog. *tarom*, oszt. *törim* szóval, melynek toalakja *tarm, törm*, szépen összeillik a m. *árnyék*-ból kiváló *árnyo* tő e h. *ármo* (v. ö. *környék* és *környe* ebben: *környül*); a vocalis-színezetre nézve v. ö. *három* (*háрма*) = vog. *kārom*, oszt. *kūlem, kōlem, xūlim*. Az *árnyék*-nak „zelt (sátor)“ jelentése, mely bár csak a lat. „umbraculum“ után állhatott elé, akár a „himmel“-félére is vihető vissza: v. ö. német *himmel* = „baldachin“ meg „bett-himmel“: lásd az *ernyő* czikket.

Egyébiránt saját etymonja szerint is lehet a „felhő, köd“-öt jelentő „ég“ szó tkp. „fedő, takaró (tegumen)“ (v. ö. *felhő, pilve* fent 512) s jelesen hogy a vog. *tarom* is

ilyen, már az is sejteti, hogy a vele világosan egybetartozó *tärmel* (vogK. *tarmel*) „rajt, reá, -n át,“-féle névutókat szolgált, tehát magában „dach, decke, oberfläche“-t teszen (úgy mint a m. *rajt*-beli *raj*: 645 l.). A vog. *tarom* (*tarm*,) tönk pedig, mint -m képzős nomen verbalénak alapszavául *t,r-* „tegere“- ígét vevén föl, egyszersmind a szónak további rokonságára is akadunk:

vog. *turep*, *turäp* „trüb, nebelig“ (*tarom turep* der himmel ist trüb); *t. katel* trüber, regnerischer tag); *turmän* trüb, nebelig, finsterniss; — alkalmasint a vog. *tull* „wolke“ szó is **turl*, *turel*-ből való (megjegyzendő, hogy *tull* a *tarom* szónak synonymuma ezekben: *tull-sang* mennykő = vogL. *tarom-sanga äxts*; *tull uläl sali* es blizt) | osztB. *turman* finsterniss, dunkelheit; — v. ö. a m. „sötét“ etymonját, fent 350 l.

finn. *turva* „tutamen, refugium, securitas, defensio“ (tkp. „bedeckung, schutz“); meg továbbá „fiducia in quem collocata“: *turvaa-* tueri, custodire, defendere (schützen); fiduciam ponere || észt. *turb* (g. *turva*) Zuflucht, Unterstützung, stütze.

zürj. *döröm* hemd, *döra* leinwand; — mindkettő *dör*-igére utaló névszó, a melyeket „lepedő, takaró“-nak lehet értelmezni; v. ö. *rejt*- alatt észt. *rie* (*rīde*) „kleid, kleidungsstück, zeug“ | votj. *dörem* és *döra* id.

817. *árt* (*ártani* nocere: meg-árt neked; *ártalom* laesio, damnum; *ártó* nocens, *ártatlan* innocens):

vog. *ur-* abmagern (soványodni): *urom* mager (sovány: abgemagert); *art-* ermüden (v. *jäl a*).

osztB. *örim* mager (Ahlq.).

zürj. *or-* matt werden, ermatten; vergehen, hinschwinden, schaden leiden (Wied.); *oröd-* abmatten, ausmergeln, quälen, schmachten lassen, beschädigen.

A vog. *ur-*, oszt. *ör-* (*örim*), zürj. *or-* ellenében a m. *árt*-causatív igének mutatkozik (*ár-t-*), melynek „nocere“ jelentése ebből indul ki: „weniger machen, schwächer machen, abnehmen machen“ (megfogyatni); mint ilyen egészen = vog. *art-* „ermüden“. — A zürj. *or-* ezt is teszi: „frangi, entzweigehen, abbrechen (szakadni)“, s azt véljük hogy ezen jelentéssel sem külön ige: v. ö. „abbruch erleiden“, m. „*törödni* (eltörödött)“. — Egyébiránt a

magyarban is látszik még nyoma az *árt*-intransitív alapigéjének: *ár*- (pr. 3. *árik*) „verwesen, faulen“ („rothadni, senyvedni“: *árt víz, árt kenyér, étel* Moldva: Ny. VII, 237); s MNySz. fölhozza mint erdélyi tájszót, ezt: *árnyad*- „félhalóvá, féldöglővé válni“ (*árnyadoz a liba* Ballagi, T. Szót.).

818. *árt* (*be-ártani* ingerere, immiscere: *be-á. magát* pl. *vö. Nyföt. Szótár* mások dolgaiba).

A *be-ártás* másképen így van: *be-aratás* (*be-aratja magát*), lásd *av-* (*avik*, 761 l.). Minthogy *avat*-ban pedig az *al-*, *ol-* „dormire, non-moveri“ ige causativumát ismertük föl, azt véljük, hogy az *ár-t*- is ilyen causativum: *l: r-* cserével **ál-t*- helyett, az *álmo* tö kezdő vocaliséval. Meglehet hogy az *árt*-nak régi mellékalakja *át*- (l. Mátyás F.-nál) nem is *árt*-, hanem egyenesen *ált*- helyett való.

Ny. XVIII. 5.

819. *árva* (acc. *árvá-t* orphanus, pupillus, orbus, viduus = waise, verwaist: *á. leány; árvájúl* hagyni Peer c., *árvává* marada özvegyiségben Tinódi):

finn. *orpo*, *orvo* orbus parentibus (*orpo-lapsi* waisen-kind).

mord. *uris* waise (*uris-id* waisenkind) | mordE. *uros* id.

lp. *orbes* orbus (*orbes māna* infans orbus parentibus); *orbul* conjuge orbatus | lpF. *oarbes* waise, verwaist.

Szerencsére nem a magyarban találjuk a lat. *orbus*-hoz annyira hasonló *orpo* (e h. *orbo*), *orbes* szót, hanem a finnben és a lappban, tehát a latin nyelv avatkozásától jó távol eső nyelvekben; mert különben bizony kölcsönvételre kellene gondolnunk. Még nagyobb szerencsére akadunk a szónak alkalmas etymonjára is az ugarságnak még távolabb eső végén: vog. *jorul*-vergessen (*kot j. id.*, elfelejteni; *jorulauesem, ákmos át nanaum* „ich bin vergessen, man erinnert sich gar nicht mehr meiner“ Reg.) | vogK. *jorevl-* (Máté), *joril-* (Márk) id. || osztB. *jurema-*, *juremij-* (Ahlq. *jorema-*, *joremi-*) vergessen (забыть, забывать). — Az ebbeli *jor-*, *jur-* ige, mely az oszt. *jorem*-ban momentán (intensív) továbbképzést nyert, szépen megfelel a m. szóbeli *ár-* alaprésznek; az egész *árva*, illetőleg *árvá* tö megalkalmazása a *tolvaj*-nak s így *árma-jo* h. való, szintén intensív

-m képzős *árm_s*- igetötől. Hogy másrészt a finn és mord. *or-*, *ur* lehet *j_sr-* helyett való, mutatja a kezdő *j* kopásának néhány finn és mordvin példája, melyet az *ajang-* és *áld-* cikkekben hoztunk föl (fent 723. 732 l.). Egyébiránt *orbo* szintén nom. verbale, *orb_s*- v. *orv_s*- e h. *orm_s*- intensív képzős igetötől. Így tehát *árva gyermek*, f. *orpo-lapsi* tkp. „vergessenés (verlassenes) kind“.

820. **ás** (*ásni* fodere, graben: *vermet ásni* eine grube graben; *ásó* v. *ásó-kapa* grabscheit; *áskál-* fodicare); **áj**- (= *ásni* Orm.: Tájsz., Hetés: Ny. III, 473, *ájó* = *ásó* Som.: Ny. III, 90.; *ájom-vájom* a titkot fürkészem Hétf.: Ny. III, 523; v. ö. *ás-rés* Mátyás 149 l.);

ásít (*ásítani* oscitare, gähnen: *ásítás* oscitatio; *vmire á.* inhiare, appetere Pázm.; *ásító pillantás* Gyöngy.; — *ásítózn*-ni id. frequ.: *máséra á.* Dug.):

vogB. *uosint-* gähnen, ásítozni.

votj. *rušil-* gähnen | *zürj. ojtsal-* id. (Szavv.); *očsal-* (*otšsal-* Wied.), *očjöd-* (Wied.).

cser. *ušt-* (pr. i. *uštam*) oscitare.

mordE. *ankse-*: *anksima* wuhne, loch im eise | **mordM.** *antsīma* id.

Már az *ajtó* cikkben is hoztuk föl a mord. *ankse-* „aperire“ igét, a melynek alaprésze ug. *ang-*; itt meg a m. *ás-* töben az *ankse*-nak teljes mását ismerhetjük föl: *á-s* = **aj-s*-, ug. *ang_ssk-* (v. ö. *vé-s-* 575 l.). Az „aperire“ és „fodere“ jelentések szoros egybetartozására nézve, v. ö. a *tát* cikket (186 l.). De egy specialisabb alkalmazása az „apertura“-nak az „oscitatio“ is, s a m. *ásít-* töben az *ás-*nak nyilván nem „fodere“, hanem „aperire (os)“ értelme van.

Az *ás-* mellett tájnyelvielg fölmerülő *áj-* alakot könnyen magával az *ang-* alapigével egyezőnek vehetnők; de tekintve hogy a magyarság nagyobb része, a régi emlékekben is, csak az *ás-* tőt használja, meg hogy az *áj-* alak csak következő vocalissal látszik előfordulni (*ájó*, *ájom*), itt mégis csak *š*: *j* hangváltozást lehet fölvennünk (l. erről fent 518 l.).

Számba véve hogy az *ásít-* ige átvitelesen „inhiare, appetere“ (*vmire á.*), bizonyosan van köze vele az *áhít-* (változat: *ájít-*, r. *ajajt*, *ajejt-*) „desiderare, concupiscere“

vog. *ásít-*
reménykedik.

igének is, a mely végre a „devotio“ kifejezésére is szolgál (*áhítat, áhítatos* v. *ajítatos, ajtatos*). De ezt már nem tartom az *ásít-* tövel egyezőnek (a mint 518 l. véltem), hanem egyenesen az *ang-* magyar másától való származék-nak (<*ajt* képzővel), — tekintvén, hogy ez esetben a *j* vagy *h*-val való alak már régóta magyarság szerte használatos s hogy az *áh-* (*áj-*) már jobbadán rövid vocalissal fordul elé. Az *áh*-nak „aperire (illetőleg: hiare, száját tátani)“ értelmét világosan föltünteti meg a székely *dhé* „stupidus, tátó vagy lágy ember“ (Tájsz.), azaz „száj-táti“, v. *áhi* „tátott szájú, hülye, ügyetlen“ (Kriza).

Ugyancsak „áhitózni, vágyini“ értelemmel csatlakozik még az *ás-* (*ásít-*) töhöz *ácsingóz-*, *ácsinkóz-* (Ny. IV, 330. 476.); másrészt meg szintén a „száj-tátás“-hoz fűződő „ámulás“ értelemmel: *ásingol-* „ámuldozni“ (Ny. II, 474.).

Végre idevalónak látszik *ácsorog-*, *ácsolog-*, melynek igazi jelentése nem a „tétlen álldogálás“, hanem „száj-tátás“, a mint már az *ácsori-vicsori* szópár mutatja (v. ö. Mátyas szót., Berzsényiből idézve: *ácsorgó ajkam*). De az *ácsorog-* alak csak *n*-vesztett mása az *ácsorog*-nak, s így az *ács-* nem = *ás-*, hanem *ács-* *h*-való; mert az ebbeli *án-* nehezen fejlődhetett mint magyar alak az ugor *ang-*ból, mely különben *áj-*, *aj-* és *áh-*, *ah*-vá lett. Föl kell tehát vennünk, hogy az *ács*-beli *án-* már maga is származott tő, még pedig *-n* (= *-m*) intensív képzővel, vagyis az ug. *ang*-nak magyar alakját *aj*-nak vevén föl, e h. *aj-n-* (*aj-m-*) = ug. *ang-m-* (szintílyen alakú tő pl. *tám-*, melytől *tántorog* származik, 181 l.). — A Kriza közölte *ánkodi* „tátott szájú, hülye“ (v. ö. *áhi*) ugyanezen *án*-hoz tartozó frequ. *ánkod-* igetötől való.

821. *asz* (*aszni* arescere: *meg-a.*, *el-a.* exarescere, *con-* Puf. II. 256
tabescere: *a figefa meg-asza* Münch. c.; — *aszal*-ni are-
facere, *siccare*, *torrere*: *aszalt gyümölcs* gedörntes obst);
aszály *siccitas*, *aridum* MA. (*aszályos* *siccus*, *aridus*);
aszszú *aridus*, *siccus* (*nyers fa* — *a. fa* *lignum aridum*;
a. gyümölcs; *a. kórság* *schwindsucht*; — *aszjú*, *aszjó* id.
Régi., *ajszu* Csángó: Ny. II, 476.):

vog. tas- trocken (intr.): *tasem-* trocken, seicht;
tasau- trocken werden; *tasl-* trocken (trans.): *taslkat-*
sich trocken, sich trocken werden lassen | *vogL. tas-*: *jál t.*

austrocknen, vertrocknen || **vogL. toš-** austrocknen, verdorren: *tošem* trocken, verdorrt.

osztB. sos- trocknen, vertrocknen (засыхать): *sosim*, *sozim* (*togo s.*) vertrocknet; **soslta-** (Ahlq. *sosta-*) trocknen lassen (szárítani).

észt. taheda (n. *take*) trocken, abgetrocknet (*t. ilm* witterung ohne regen); **tahene-** trocknen, trocken werden (pl. fische), **tahenda-** trocknen, abtrocknen (*liha t.* fleisch räuchern).

mord. tusta, **mordE. tusto** dick, geronnen [„eingetrocknet“].

Az *aszszú*, *aszjú*-t bár a *hoszszú*, *hoszjú* alakmásának lehetne tekinteni (lásd 118 l.), ha a **vog.-oszt. tas-**, **sos-** régebbi **tsk-** helyett valónak mutatkoznék. De az **észt. taheda**, a melyben az *s* már *h*-vá vált, ugyanez *s*-nek régebbi egyszerű voltára utal, *s* különben sem találunk *sk*-végű alakra bizonyítékot. Ezért az *aszjú*-beli *aszj*-*t j*-vel képzett tőnek tartjuk, a milyen pl. m. *nyalo-* ellenében **vog. náluj-**, **oszt. nólj-**. Meglehet hogy maga az *asz-* ige is *aszj*-helyett való, mert csakugyan előfordúl még *aszsz-* is (Hszék: Nyelvőr II, 521) egyszerű *sz-es aszal-* mellett.

Br. XI. 497.
29: 53.
Akas. Ertes.
1900. 438. 822. **aszó**, **oszó** campus, planities, vallis (Régi, lásd Mátyás Szót. 73.; helynevekben: *Hosszú-aszó*, *Aszó-fő*; *Szik-'szó*, *Szár-'szó*; **aszód**: *Aszód* helynév):
finn. *laakso*, *lakso* vallis (tal, niederung) || **észt. laks**
(g. *laksu*) großer platz, fläche.

823. **ászok** (acc. *ászoko-t*, *ászko-t* unterlegter balken, ganter: *ászok-fa* id.):

osztIrt. ōms-, **S. ūms-**, **osztB. omis-** (n. act. *omsipsa*) sitzen, sich setzen.

Lásd az *ül-* cikket. — Az *ászok* arra való, hogy valami nyugodjék, üljön rajta, s így mintegy „szék“-nek avagy „üllő“-nek vehető és elnevezhető. E szerint alapszava *ász-* alkalmasan „sedere“ igének magyarázható s mint ilyen egyezik az **oszt. oms-**val, mely maga is csak az *om-*,

on- (vog. un-) „sedere“ frequ. alakja. A m. ászok tehát anszok v. ánszok h. való; képzésére nézve v. ö. titok (titko).

vö. *ottét ayçin* *YK. XXIV. 128.*

824. **asszony** (acc. *asszony-t* domina, mulier, femina nupta: királyné a. domina regina, *anyám* a. frau Mutter, *kis-a.* jung-frau, fräulein; *szép a.* pulchra mulier, *özvegy a.* vidua; — *asszonyi* muliebris: a. állat frauenzimmer); **ahszin, ohszin, ohszun, okszun** id. (Régi: Mátyás 78.):

zürj. öksi herr || votj. öksej, eksej herr, fürst (bazim ö. kaiser).

Eddig az *asszony* (e h. *ahszony, akszony*) alaprészében *ak-* a finn *akka* „uxor, mulier vetula“ szó mását láttuk (Szóegy. 731 és NyK. VI, 26), az utórészét kettős diminutív képzésnek magyarázván. De most már magát a finn *akka-t* sem tarthatom ugor alapszónak, a melyből a magyar *ahszony* szó képzése is kiindulhatott volna. Mint a f. *ukko* „senex, maritus“-nak megfelelő nőnemre vonatkozó megszólító szó, az *akka* bizonyosan szintén már dim. képzéssel származott szó (v. ö. *ukko*-ról *agg* és *úr* alatt); jóformán nem egyéb mint *an_ska*, azaz *an_s* „mater“ + dim. *-ka* képző (l. az *anya* cikkben: f. *an-oppe*; v. ö. *anyus* a f. *akka* értelmében).

Az *asszony* még ma is főképen tisztelő czímszó: „domina“. Bizonyosan benne foglaltatik az „öregebb nő“-t jelentő vagyis valamely „mater“ szó, mely egyszersmind némileg bizalmas tisztelő szó s milyennel pl. a finn nyelv a „domina, hera“-t is szólítja (*emä* mater: *emäntä* materfamilias, hera = észl. *emänd* „frau, dame“: *kuninga-e.* königin); v. ö. az orosz *матушка* „mütterchen“, mint bizalmas tisztelő szó. Már pedig az *aksz-ony* utórésze ugyancsak a m. *anyá* rövidebb *any_s* tőjével látszik egyezőnek (l. az *anya* cikket), s így csak azt kell még keresnünk, mi a jelzője *aszsz* (*aksz, ahsz*)? Ennek bizony alkalmas értelme olyan, a mely a „dominatio, főlebbvalóságra“ vonatkozik, úgy hogy az egész szó eredetileg „domina mater“-t jelentett. Tekintetbe vévén, hogy a tisztelő czímszók időjárával súlyukból veszteni szoktak, nem akadhatunk föl, ha az *aszsz* (*aksz*)-val egyezőnek akár egy „fejedelem“-féle szót találunk, a milyen itt a zürj.-votj. *öksi, öksej*. Ezen pedig meglátszik a megszólító diminutív *j-* képzés (v. ö. votj. *anaj, ataj* anya, atya; *vin* jüngerer bruder és *vin*

Sus. Azk
XVII. 4. 24

neffe); alaptője tehát *öks*, a mi helyett, a zürj.-votják vocalisatio szerint, régibb *oks*, vehető föl = m. *oksz*, (*aksz*, *aszsz*).

825. **átok** (acc. *átko-t* maledictio, exsecratio; *átkoz-ni* maledicere):

Lásd az *áld* czikk végén (732 l.).

Yk. 24. 469.

826. **atya** (acc. *atya-t* pater: *atyám* pater meus, *atyja* [attya] p. ejus):

osztIrt. *atá* vater | osztB. *azi*.

vogí *āze*, *āze* vater (apa) | vogL. *gaž* großvater (von vaters seite) | *vog. aš, aša, vogB. ās atya* *Myr. XIX. 145.*
votj. *ataj* vater, stiefvater. (*török sz. Yk. XVIII. 94.*)

Fu. I. 115.

finn. *ati* schwiegervater (*atini* socer meus); *atiro*:
käydä atiroissa die schwiegereltern besuchen || ész. *att'* (g. *ati*) vater: *rana att' toreleb* es donnert.

mord. *atá* alter mann, greis; männchen (von tieren):
ataftim-araftima vater- und mutterlos, verwaist (Reg.); —
atáj schwiegervater; *atariz*, *atavs* id.; — *atám* donner
(*atám toraj* es donnert; *atám-jonks* regenbogen) | mordE.
atá greis, ältester, hausherr; *atáka* männchen; *atant*
schwiegervater (Wied.).

eser. *ači* (*at'i*, *atá*) pater: *ačiem* p. meus, *ačaže* p. ejus;
ača-vel vitricus | eserM. *atá*, *ālā* pater.

V. ö. az *anya* cikket. — A votjábán *aj* is „pater“, de azért *ataj* mégsem összetett szó, mert van *anaj* „mater“ is. Ez az *aj* (a zürjénben is *bat'* mellett) egy másik „pater“-szó = vog. *jäg* (*jäu*, *jäj*), oszt. *jig*, *jiv*, *ji*) id. (f. *äijä* senex).

Prav. 5. lante

21.

Fu. II. 253

827. **av-, ov-** (*avni*, pr. 3. *avik*: *be-a*. imbui, penetrare: „mint az új fazékban az első szag, úgy *belénk avik* az a vélekedés“ Pázm.; az *bün... be-ovott* még az csontunknak is a *velejébe* Born.; *elméjekbe avott* vélekedés Pázm.);
avat- (*avatni* imbuiere, ingerere, initiare: *átok*, mely ugyan

csontotokba avattatott Pázm., *be-a. magát* se ingerere, se immiscere, pl. mások dolgaiba; *be-a. czéhbe* in eine zunft einführen v. aufnehmen; *be-a. posztót* tuch einlassen).

Ez az *av* (*avik*) ige, mely mindig „vmibe“ határozóval jár, jelentésénél fogva nyilván egészen más mint az *ó*-hoz tartozó *av-* (*avik*) „inveterascere“ (lásd alább az *ó* cikket). Tekintve hogy a szintén *be*-vel járó *olt-* „inserere“ ige (739. l.) teljesen hozzá illő causativum, ezen *av*-ban az *al-*, *ol-* „dormire“ = „non-moveri“ igének *l: v-* változással keletkezett mását ismerjük föl. Causativuma *arat-* (e h. *alat-*) úgy áll a rövidebb alakú *olt*-hoz mint *követ* (e h. *kölet-*) a *kelt-* v. *költ*-hez (fent 14 l.).

828. **az, oz** (acc. *az-t*, Rég. *ozu-t*; dat. *annak*, Rég. *aznak* is, ille: *ez itt... az ott* dies hier... das dort; *az a ki* der v. derjenige welcher...; mint articulus *az, a'*: *az ember, a' ló, az emberek, a' lovak*; — *azért* darum, deswegen; *az-után, aztán, oztán* darnach, darauf, *addig* bis dahin, *annyi* soviel, *azzal* v. *avval* damit, *akkora* so groß; *akkoron, akkort, akkor* damals, dann); **azon** idem, ille ipse (*azon-bak-nyúzás* MA., *azon-eggy* unus idemque; *azon-helyt, azonmalt, azonnal* protinus, confestim; *azon-képen* perinde, similiter, ebenso); **ott** ibi (*ott hagyta* er hat es dort gelassen; *ott a' hol* dort wo; *ott-honn* domi; **ottan** ibidem, protinus, statim: *leg-ottan* illico); **oda** eo, istuc (*oda menni* dorthin gehen, *oda-adni* hingeben; *odább, odébb* weiter hin); **onnan, onnét** illinc, istinc (o. *jött* er kam von dort); — **ollyan** talis, ejusmodi (*olly* id.; mint adv. *olly nagy* so groß, *olly hamar* tam cito); — **úgy** ita, sic (*úgy van* ita est; *úgy adom, a mint vettem*);

to-: tova illuc, eo (*ide s tora* huc illuc Pázm., té- *taj: a most* *tora* huc illuc; *innen tora* in posterum; *tovább* ulterius, (*Stekés, Nr.* diutius: *t. menni, t. tartani*; *továbbra* in posterum, weiter- *XV. 190.)* hin MA.); **túl** trans, ultra (*Dunán túl* trans Danubium; *túlsó* ulterior: *t. part*); **taval** anno superiore (opp. *ez idén* heuer; *tavali* prioris anni: *t. termés*); **tahát** tunc, eo tempore (Régi; most **tehát** „igitur“):

finn. *tuo* iste, *is* (*tuohon* istuc; *tuolla*, *tuossa* istic, dort; *tuolta*, *tuosta* istinc; *tuonne'* istuc, dorthin: *tuon-nempa*, n. -*mpi* remotior istuc versus); — *toise* (n. *toinen*) alter, alius, secundus || **ész.** *tō* der (wegwerfend, verächtlich: *tō 'p ole ühtegi* das ist nichts; *tō- sugune* ein solcher); D. *tōze* (n. *tōne*) jener: *tōzel päeval* an jenem tage; — *toize*, *teize*, n. *teine* = f. *toise*.

cser. *tu* ille, *is*: *tudo* ille, *is*; er (3. pron. pers.); *tušto* illic, *ibi*, *tuško* illuc, *eo*, *tužec* illinc, inde; *tunam* tunc, *tuge* ita, *eo modo*; — *tumbal* pars ulterior (*tumbalne* ultra); *umbal* (*umbalne*) id. | **cserM.** *tu*: *tunam* tunc (*tunamša* qui tunc erat, akkori); — *umbal* pars ulterior (u. *sirä* ripa ulterior; *umbalna* ultra).

mord. *to*: *tosa* dort, *toza* dorthin, *tosto* von dort; *torilda* von dort; *tona* der, jener; — *oma* alter, alius, ulterior; *omice* secundus | **mordE.** *to*: *toso*, *tozov*, *tosto*: *toroldo*; *tona*; — *ombo*, *omboce*.

lp. *tuo*: n. *tuot* (acc. *tuob*) iste; *tuosne* illic, *tuoste* illinc, *tuos* illuc; *tuoggo* dort, dort vorbei; *tokko* illuc; *tuoggar* talis (olyan); — *tuobbe*, *tuobben*, *tobben* illic, *tuob-belt* illinc: *tuobbane-* longius recedere | **lpF.** *duo*, *do*: n. *duot*, *dot*; *duoggo*; *dokko*; *duoggar*, *doggar*; — *dobbe*.

osztIrt. *to*: *toma*, *tom* jener (*tom-pēlgena* auf der anderen seite), *togot'* dahin, *totta* da; *ta*: *tament* ein solcher (olyan) | **osztB.** *to*: *tomi* jener (*tom-bija* auf die andere seite); *togo* dorthin, *toda* dort, da.

vog. *to*: *tot*, *tottä* dort; *tül*, *taul* von dort; *tū*, *tulē* dorthin; *tok*, *toko*² so (úgy); *tān* jener, der: *tānt* dann, damals (akkor); *tān-porāt* zu der zeit, damals | **vogK.** *to*: *ton* der, jener (*ton xar* derjenige, *ton-mat* eo loco, *ton-mos* deshalb; *tont* deshalb, also); *tov* dorthin; *torul*, *toul* von dort; *toxo* so (úgy).

votj. *tu*: *tu-palan* jenseits, *tu-palaš* von jenseit her; — *so* der, er: *soku*, *soki* dann, damals, darauf; *soče* talis (olyan); — *otīn* dort, *otīš* von dort, *otsi* dahin; *oē*, *ozi* so, *ozik* ebenso || **zürj.** *tī*: *tītōn* dort; — *sī*, *sīja* der, jener, er: *sīž*, *sīzi* so, *sī-minda* so viel; *se*: *seki* dann, damals; *sen* dort, da, *setīš* von dort, *setše*, *setče* dahin; *sečōm* solcher (olyan).

V. ö. az ez cikket. — Az ugor alapnyelvnek *t*-vel kezdődő két mutató névmástőt kell tulajdonítanunk: egy távolra mutatót, mélyhangút (*t_s* = *to*, *tu* stb.) meg egy közelre mutatót, magashangút (*t_s*). Kivált az utóbbinak fejlődött ki több ugor nyelvben *s*-es mellékalakja, úgy mint az egész déli ágban (finn *se*, *si*, mord. *sä*, *se*, cser. *se*) s külön az osztB.-ban (*si*); az átmeneti fokot a vog. oszt. *tī* jelzi. E harmadik (*sä*) alak fölkerülése által egyszersmind a mély- és magashangú kétféle alak szoros különbsége is zavartatott meg némileg, a mennyiben a *se* lassanként távolra mutatót is vállalt s így esetleg a *to* meglehetősen háttérbe szorult (pl. a finnben, mordvinban; a *tuo*, *to*-tól főleg adverbiumok használatosak; a finnben a *tuo* nagyon is szembeesőt mutat: *tuoss'on* „da [vor augen] ist er“). A mélyhangú névmástőn csak a zürj.-votj. fejtette ki az *s*-es változatot: votj. *so*, zürj. *sī* és *se* (e h. *sö* = votj. *so*).

Egy másik megjegyzendő jelenség a kezdő dentalisnak (*t*, *s*) részbeli elkopása: m. *to* és *a*-, *o*- (*az*, *ott*, *oda* stb.) meg *te* és *e*-, *i*- (*ez*, *itt*, *ide* stb.) | cser. *tu* és *u* (csak ebben: *umbal*) | mord. *to* és *o* (csak ebben: *oma*, *ombo*) | votj. *so* és *o* (ezekben: *otīn*, *otīs*, *otsi*; *ož*) meg *ta* és *e*, *i* (ebben: *eče*, *iče*).

A továbbképzett töalakok közül kiemeljük, mint a m. *az*, *oz* (*ozo*) és *ez* (*ezē*)-vel egyezőt, ered. *-d_s*, *-d_s* képzővel: cser. *tudo*, *tide*, *sede*; osztB. *sit*; zürj. *sija*, *taja* e h. *sila*, *tala* és *sida*, *tada*. *d*: *l*- változással (v. ö. *mij* = m. *mez*, oszt.-vog. *mädä*, 625. l.); lp. *tuot*, *tat* (*duot*, *dat*). — Figyelemre méltó a comparativus (*-mb*, *-bb*) képzés ezekben: *tumb-al*, *umb-al*, *temb-al*; mord. *ombo*, *oma*; lp. *tuobbe*, *tobbe* (*dobbe*), *tabbe* (*dabe*). — Már képzett tőnek látszik a finn *tuo* (*tō*) is; van *tuolla*, *tuolta* „ott, onnan“, de *si*-től *siellä*, *sieltä* e h. *sigällä*, *sigältä*, s e szerint *tuo* e h. *togo* (v. ö. mord. *toro-lđo*, *torī-lđa*; vog. *toru-l*, *tou-l*, *tigi-l*).

829. *áz* (*ázni*, pr. 3. *ázik* *madescere*, *humescere*: meg-á. *7aav. 5-lan*
ganz nass werden; *áztat*- *humectare*, *macerare*: *kendert á*; 89.
áztó = áztató Régi: Mátyás). *7v. xii. 497.*

vog. *jös*- nassen, nass machen (мочить: *räxu ät josi*
der regen nässt nicht); *josaum* ich werde nass, ázom,
мочусь, *jösvesem* megáztam, перемокь).

osztB. *lostá*- nass machen, einweichen, aufweichen
(мочить, от-м., омочить).

A vog. *jös-* transitív ige (мочить) s ez lehet bár a m. *áz-* ige is, a mennyiben tőle van causativ képző nélkül: *ázlal-* „rigare, humectare“ Beythe: Mátyás; e szerint *áz-* „madescere“ *ázv-* h. való (v. ö. vog. *jösre-*: *jösvesem* megáztam).

E. É.

Yk. XXIII. 344. 830. **eb** (acc. *ebe-t* canis: *eb-harapás* morsus canis, *eb-ugálás* latratus):

vog. *āmp*, *amp* hund | vogK. *amp* (plur. *ampet*) id.

osztIrt. *āmp* hund | osztB. *amb* (A. *āmp*) hund (dim. *ambije*, *āmpije*).

Vog. oszt. *amp*, *amb* = ug. *emb*, s ennek szabályos mása a m. *ebe* tő (v. ö. *hab*, 65 l., *dob* 256 l., *seb* 334 l.).

831. **éber** (plur. nom. *ébre-k* vigilans, wach: *légyetek ébrek* Pázm.; *ébren van* er ist wach, in wachem zustande; *ébres*: é. *kutya* canis pervigil Kreszn.; *ébred-* expergeferi: *föl-é.*, *meg-é.*, *ébreszt-* expergefacere):

Lásd az *émen* czikk végén.

Yk. 24. 453. 832. **édés**, *édös* dulcis, suavis (é. *íz*, é. *méz*; *édesség* dulcedo, suavitas):

vog. *atiñ* süß; — *ät* geruch (szag): *ätiñ* szagos, riechend | vogK. *at* [geschmack]: *attal* kraftlos, geschmacklos (pl. salz).

osztB. *ēbīl* (A. *ēbel*) geruch, geschmack: *ēplīñ* riechend, schmackhaft, süß | osztIrt. *ēbet*, S. *āpel* geruch.

eser. *üps* odor (*üpsan* olens): *üps-* (pr. i. *üpsēm*) olere; *üpsinž-* olfacere (szagolni vmit) | eserM. *üps* id.

zürj. *is* (instr. *iskön*) geruch, gestank; *isa*, *iska* riechend, stinkend; *isal-* riechen, beriechen, witterung haben.

Hogy a m. „édes-t“ „odor, olens“ jelentésű szóval is szabad egybevetni, mutatják imitt a vog.-oszt. *at, ät, ēbīl* jelentései; v. ö. német tájnyelven „schmecken“ e h. „riechen“. — Az éde-s-beli alaptő *éd (éde)* = vog. *ät (at)*, a mely megint az oszt. *ebīl* (**eble, eple*) szerint *äbt (äpt)* helyett való: v. o. vog. *nat* actas = *nubīl*, vog. *ät* crinis = *ubīt*, meg *sāt* hét = *tābet, labīt*, fent 134 l., vog. *sāt-* e h. *sābt-* 350 l. Egyébiránt a vog. *ät* (**äbt*)-vel szemben az osztB. *ēbīl* egészen olyan mint osztB. *mugol* = vog. *majt* (599 l.), s ehhez képest *eb₃d₃* (*ebd₃*)-féle alapalak vehető föl, mely a magyarban (*éde*) alkalmasint csak azért nem fejlődött úgy mint *m₃g₃d₃* („mája“)-ban, mert az **ebde*-beli *d*-re úgy hatott az előző *b* mint különben a nasalis (*n-d*) szokott hatni; összevethető, hogy lp. *tobde* = *tunde* (m. *tudo*-). De mutatkozik az *eb₃d₃*-nek *eb₃z₃*-féle alakja is oly ugor nyelvekben, a melyekben a *m₃g₃d₃* is *m₃g₃z₃*-félévé vált (*maksa, mokš, muš*): ilyen, a labialis megtartásával, cser. *üps* (v. ö. *mokš* „máj“), meg *zürj. is* (további *-k* végképzővel: *isk₃*), a melytől denom. ige *isal*-; sőt a magyarban is az édes-beli *éd (éde)* párjának kell tekintenünk (**ebde, erde, ūde*-ből *d* : *z*-változással) az *iz* (*ize* : **ūze*) „sapor“ tőt (v. ö. HB. *vize*), a melyhez hasonló fejlődést mutat *tegez* (*tegze*) = vog. *täut*, vagy *tűz* (**tujzo*) = vog. *taut*.

A finnből ide számítható *ytelä* „subdulcis, nauseolus“ — tekintve különösen ennek mellékalakját *äitelä*; a mennyiben ennek alapszava (*yte, äite* e h. *üde, äide*, v. ö. *vete-lä* „wässerig“) megelőző *ēüde*-n át az ugor *eb₃d₃*-re vihető vissza. De úgy látszik megvan a finnben az *ebd₃*-nek a *maksa* („máj“) és *seitse-mä* = vog. *sāt* (e h. *sābt*)-hez hasonló fejlődése is, vagyis **eitse*-féle alak, mely a cser. *üps* után is várható:

finn. *aisto* appetitus sensualis (instinkt, sinnlicher trieb); *aistime* (n. *-aistin*) sensus (instrumentum sentiendi), *aisti* vis sentiendi, receptivitas sensualis; vis percipiendi et judicandi). — Mind ezek **aista*- [„sapere, sentire“] igére vihetők, a mely **aitse* [„sapor, sensus“]-tól való denominativumnak magyarázható *aits-ta-* (*aitse-da-*) helyett (úgy mint *veistä-* e h. *veitse-dä-* 575 l.).

833. ég [ēg] (acc. *ege-t* coelum, aer: ég-változtatás *Paas. 5-P.*
mutatio coeli, aeris; jó egű föld boni aeris terra Pázm.; 130.
szabad ég alatt unter freiem himmel; borúlt ég bedeckter *FuF. 11. 255*
himmel):

Lásd a *szag* cikket (265 l.). Az *'ég* (*ege*) elsőben „aer“-t teszen, s innen „nebel, dampf, dunst, atem, geruch“-félét jelentő szókkal való egybetartozása könnyen érthető. Ezek közt a f. *henge* szintén „flatus aeris“-t is jelent; meg a zürj. *zīn*, *zīn* „geruch, gestank“ mellett van *zīnöd* „luft“.

74-48-7 834. *ég* (*égni* ardere, flagrare: *el-égni* igne consumi, verbrennen; *meg-é.* aduri; *égő* ardens: é. *gyertya*); *éget* (*égetni* cremare, urere: *el-é.*, *meg-é.*; *téglát* é. ziegel brennen):

ing-, *ingd-* cserM. *ing-* (pr. i. *ingem*) aduri, megégni; *ingd-* adurere | cserS. *engd-* ardere (*tul* v. *keče engda ignis* v. *sol ardet*).

Szabályos megfelelés: m. *ége* = cser. *inge*- (úgy mint *mögö* = cser. *möngö*). — Eredetibb alakul sejtethető: *j_sng-* vagy *j_sng-*, minthogy ilyenből alkalmasan magyarázható:

vog. *jonkop*, vogL. *jongp* (*joñp*), vogK. *jonxep* „luna, mensis“. — Ezt Hunfalvy P. „forgó, forduló“-nak magyarázza ugyan (a csakugyan használtató K. *jonx-*, B. L. *jang-* „forogni“ igétől); de szembetűnő, hogy a „luna“-nak ily etymonja egy kissé keresett (s bizony az elnevező népnek nagy reflexiójába került), míg „splendens“-féle etymon a legközvetlenebb néző tapasztalásból indulna ki, v. ö. *hó*, f. *kuu* fent 101. l., v. ö. lat. *lūna* e h. *luc-na*, σελήνη és σελας. Ezért a *jonkop* (*jongp*)-beli *jong-*ot külön igének vesszük, az „ardere, calere“-vel szorosan együttjáró „splendere, lucere“ jelentéssel, miszerint *jonkop* (*jongp*) tkp. „splendens, lucens“. Mert ezenfölül a fölvett *j_sng-*, illetőleg *j_sng-*-nek még néhány biztos tükrözőit találjuk a többi ugor nyelvekben:

zürj *jugdi* hell, klar; licht; *jugdi-* hell werden, tagen, leuchten; *jugišt-* erglänzen (блещуть); *jugör* licht, lichtstrahl || votj. *jugit* hell, licht, helligkeit; *jugdi-* leuchten; — ezekből kiválik *jug-* „lucere“ ige: mom. *jugišt-*, frequ. *jugdi-*.

lp. *jagñas* aridus, durus: *jagñe-* aridum fieri, indurescere; *jaggar* aridus | lpF. *jañas* dürr; — v. ö. az „aridus“ jelentésre nézve f. *kuira* (fent 103 l.).

Meglehet hogy a finn nyelv is fönn tartotta a *j_sng* (v. *j_sng-*) „ardere, lucere“ igének nyomát, ebben: *into*, s még hosszú *i*-vel *iinto* „fervor (animi), magnum studium“ (*isolla immolla; rakkauden into*) meg „ecstasis incantatorum,

raptus ecstaticus“ (on *innossansa*; v. ö. fent 659 a vog. *rěj-t*); — t. i. *into*, illetőleg *into* tkp. „fervor, ardor“ (égés)“ nom. actionis *inta-* e h. *inda-* igétől; ez meg vagy csupa *-da* képzővel = *j_{ng}-da-* (úgy hogy az *n*-ben meg nyoma van az *ng*, *n* nasalisnak, mely akár *m*-vé is válhatott: *j_m-da-*) vagy pedig *-nd* frequ. képzővel (úgy hogy az alapige egészen *i*-vé zsugorodott össze: *i-nda-*) = *j_{ng}-nda-*.

835. **egér** (acc. *egere-t* maus: *egér-fogó* mausfalle): *Setälä,*
osztB. *lenkír* (A. *lengír*) maus | osztIrt. *teñer* id. *Äänn.*
vog. *täñer* (*täng*er) maus. *268.*
lp. *sñära* mus. *Ŋk. 20: 149.*
mord. *šejer*, mordE. *čäver*, *čeir* maus.
zürj. *šir*, *šir* maus || votj. *šir* id.
finn. *hiire* (n. *hiire*) mus || ész. *híre* (n. *hír*) id.

Alapalak: *t_{ng}rs*, = vog. *täñer* (*täng*er), oszt. *teñer*, *lengír*; a m. *egere* is utal *ng*-vel való eredetibbre. A mord. *šejer*, *čäver*-nek *j*, *v*-je megelőző *g*-ből (v. ö. *fog* alatt mord. *pej*, *pev* = ug. *p_{ng}s*). Arra nézve, hogy a lp. *sñära*-ban az eredeti *ng* nem *gg*-vé hanem *n* (*n*)-vé vált, összevethető: lp. *pāne* dens (= ug. *p_{ng}s*) meg lpE. *manje* = *mange* 634 l.; szintígy lp. *suonar* = m. *sugara* 354 l.

836. **egész** (acc. *egésze-t* integer, totus: e. *kenyér* — *Ŋ. 24: 99*
fél k., megkezdett *k.*; e. *nap*; adv. *egészen* ganz, gänzlich; —
egészség incolumitas, sanitas: *egészséges* sanus, incolumis)
(Érdy-cod. *eggész*: 394, a. *eggheesseg*):

osztB. *šenk* groß, schwer (Ahlq.); viel, sehr; *šenkla-*
völlwüchsig werden, mannbar werden (возмужать; Ahlq
groß werden): *šenklīm* mannbar, erwachsen; — *šaka* sehr.

vog. *senhl-* (*senxl-*): völlig erwachsen, aufwachsen
(*senhli* по полу вырастет, pl: menschen, gras, wald:
senhlem kum erwachsener mann, вырослый полный человек) |
vogK. *šak* sehr (nagyon); — *sonxīml-* [erwachsen, zu stande
kommen, völlig fertig werden]: *ma sonxīmlam* erschaffung
der erde Márk 13, 19.; *sonxīmlapt-* erschaffen, fertig
schaffen (сотворить) ib.; Máté 24, 21. 25, 34. *sonxenlam* (*ma s.*,

atem s.); — *šoço* ganz, all Máté 6,22; *šočen* all, jeder (š. *çar*) ib. 1,17. 18,35.

zürj. *šoñ* ganz, heil, unverletzt, gesund.

Mi köze van egymáshoz az „integer, totus“ (*egész*) és „magnus“ (illetőleg „altus, adultus“: oszt. *šenk*, *šenklīm*, vog. *senhlem*) jelentéseknek? Hogy ezek csakugyan egybeférők, mutatja a f. *koko* „strues, congeries“ és „statura corporis“ (tehát „bizonyos és pedig meglehetősen mennyiség, magasság“: *ei ole kokoa* „humilis est staturae“, tkp. „nincsen *koko*“; v. ö. cser. *kugo*, *kogo* „magnus“) — meg „totus“ (mint jelző: *koko mailma* die ganze welt; *koko-nansa* omnino, egészen). E jelentések kapcsolatát ilyen észjárásban találjuk meg: a mit a maga nemében „nagy“-nak (meglehetősen nagynak) látunk, azt egyszersmind a kellő quantumával bírónak („egésznek“) kell itélnünk; hiszen a „nem-egész“-voltát főképen a szokottnál kisebb dimensióból vesszük észre. Tekintve hogy „magnus, altus“ megint „crescere“ igefogalomból indulhat ki („adultus“, l. fent 38 l.), szintilyen etymont tulajdoníthatunk a zürj. votj. *bīd* „totus, omnis“-nak, a melyhez zürj. *bīdmī*- „wachsen, aufwachsen“ (votj. *bud*-, *budišk*- wachsen: *budem* erwachsen) sorakozik.

Az oszt. *šenk* (e h. *šenge*) tőnek a m. *egész* (*eggész*)-ben *eg-* (*ege*, *egge*) felel meg; e mellett ugyanez alaptő egyszersmind igetőnek is vehető („wachsen, aufwachsen“) vagy talán eredetileg csakis igető, s a *šenk* „nagy“ kopott végű nomen verbale. Az oszt. *šenkla*-. meg a vog. *senxl*- így inchoativ-féle frequentativumnak magyarázódik, s másrészt a m. *egész* is legkönnyebben *eg-* (*ege*-) igetőtől származtatható (v. ö. *mer*:- *merész*). Szintígy a vogK. *sonxeml*- az *-ml* momentán (intensív) képzésével *sonx*-(*sng*- mellett mélyh. *sng*-) ígére utal, a melyhez megint, úgy mint az osztjákban *šenk* (és *šak*: adv. *šaka*), a *šoço* névszó sorakozik, egyszersmind már „totus, omnis“ jelentéssel. — A zürj. *šoñ* bátran lehet régibb *šōñ*, *šōnj* helyett (v. ö. *ñol* = f. *neljä*); ennek *n*-je meg *ñ*, *ng*-ből: v. ö. *szag* alatt zürj. *šin* = votj. *šin*, 265 l.

Még megjegyzendő, hogy az *egész*-nek alapjául kifejtett m. *eg-* (*ege*-) e h. *seg-* (= ug. *sng*-) „crescere“ ígének még valamivel teljesebb kezdetű *heg-* (*hege*-) alakját tartotta fenn a m. **heged**- ige („coalescere“: *hegedés* concretio MV.; *heged* v. *be-heged* a seb die wunde verwächst = vernarbt. Így összetalálkozunk MNySzótára sejtelmével, hogy a *heged*-beli *heg* „azonos *eg* gyökkel az *egész* szóban“.

837. **egygy, egy** (acc. *égygye-t, égye-t* unus: *egy* *FluF. II.*
dologból kettőt ne tégy; unus idemque: *egy nyomon jár-*
nak; quidam: *volt egyszer egy király* es war einmal ein
 könig; *egybe* in unum, zusammen: *e. gyűjteni*; *egygyült,*
együtt una, zusammen: *e. élnek*; — *egygyes* singularis,
 simplex **MA.**, *eggyez-ni* convenire, consentire: *meg-eggyezik*;
egyedül unice, solitarie, solum: *e. való*; **eggyik, egyik**
 unus ex duobus aut pluribus: *e. szavát a másikkal öli*;
eggyikünk unus nostrum **MA.**); **igygy, igy** id. (**HBesz.**
igg ember, ig fa):

finn. *yhte* (n. *yksi*, g. *yhden*) unus (*yhteen* in unum;
yksin solum, unice) || **ész.** *üks* (g. *ühe*) ein (*ühite* zusammen,
üksi allein, einzeln).

cser. *ikte, ik* unus (*ik-veres* una, in unum; *iktegec*
 singulativ; *iktaže* aliquis | **cserM.** *ikta, iktä és ik* (*iktaža*
 aliquis)).

mord. *fkä* (*ifkä*) ein; — *vest* einmal, *vehksa* neun |
mordE. *vejke, ve* ein (*vejkese, vejkse vejse*; zusammen; *vest,*
vejst einmal; — *vejkse* neun).

lp. *akte* (*akta*), *akt* unus (*akten, aktesne* una, zusam-
 men) | **lpF.** *ofta, oft* id. (*oftan, ortast* una) | **lpE.** *ohta, oht* id.

zürj. *ötik, öti* (*ötik, öti*) ein; — *öt: öt pír* einmal, *öt-*
vijö in gleiche höhe; *öt-izda* gleich groß; *ötñas* allein [er] ||
votj. *odig, og* ein (*og pol* einmal, *og-kad* gleich).

vog. *äkrä, äk, äu* ein (*äkrän* zusammen, pl. kommen;
äk ne, äu kul) | **vogK.** *aku* ein (*aku ton egy-az, ugyanaz*;
akvane zusammen, in unum).

osztIrt. *it, i* ein (*i pis* einmal); **S.** *ej, i* | **osztB.** *it, i*
 (**A.** *i*): *i pus* einmal, *i-nuplün* von einem alter.

V. ö. a két cikket (26 l.). A legtöbb ugor nyelvben
 hasonló végű alakja van az „egy“-nek meg a „két“-nek:
 finn *yhte, kahte*; **cser.** *ikte, kokto* (*ik, kok*); **lp.** *akte,*
kuekte (*oft, guoft*); **oszt.** *it, kät*. Mi tehát az oka, hogy a
 m. két mellett nem *et* v. *ét*-féle alak mutatkozik, s hogy a
 zürj.-votjákban a teljes *kikt* vagy rövidült *kik* mellett van
 a gutturalis elnyomásával *öt* és *od* (*odig*-ban)? Alkalmasint
 az, hogy az „egy“-nek alapalakja nem *kt*-vel hanem *gd*-vel

volt: *sgd_s*, a melyből jelesen a m. *eggye*-t lehet megérteni; ez a *gd* azonban csakhamar átcsapott *kt*-vé, minthogy némely ugor nyelv az összetalálkozó explosívát csakis keményen szereti ejteni (v. ö. mordvin *pilktä* e h. *pilge-dä*; meg a vepsä-finn nyelvben: *valged*-től gen. *valktan* e h. *valgedan*). — Még tekintetbe kell venni, hogy az „*egy*“-nek kezdő vocalisa többször *i*, *ü* (f. *ühte*, cser. *ikte*, mord. *ifkä*, oszt. *it*, magy. *igr*) s hogy ennek az *ü*, *i*-nek a mordE.-ban *ve*- felel meg. E szerint gyanítható, hogy az alapalak nem is vocalison, hanem *v*-n kezdődött (*vsgd_s*, *vskt_s*), mely a szomszéd vocalist azután *ü*-nek színezte (v. ö.-nek), míg ez végre más vocalis-színerezetekre ment át. A vog. *äk*-, *ak*- sem szólhat ily fölvét ellen, mert az „*öt*“-nek (*vete* stb.) is megfelel a vogulban *ät*, *at*.

Figyelmet érdemel a dim. végképző, a melyet némely ugor nyelv rendesen az „*egy*“-en használ: mordM. *fkä*, *ifkä* e h. *ift kä* (*ift* = f. *ühte*) és mordE. *vejke* e h. *veht-ke*, *vejt-ke*; zürj. *ötik*, *öti* és votj. *odig* (összerántva *og*). Ilyen végképzője van nyilván a vog. *äkvä*, *aku*-nak is, t. i. *-kvä*, *-ku* (v. ö. pi fiú: *pikve*, *krol* ház: *kvolkve*, *käš* öcs: *käsku*), miszerint e h. való: *äkt-kvä*, a mely alkalmasint így fejlődött tovább: *ätkvä* (v. ö. oszt. *it*), *äkkvä*. Hiszen a vogulban a csupa *ät*, *at* (= oszt. *it*) úgyis az „*öt*“ számnévvel esett volna össze.

838. **egyenes**, *igryenes* rectus, aequus, planus (e. *út* via recta, e. *föld* ebener boden; — *egyenesíte*-ni grade machen, ebnen); **egyenetlen** inaequalis, discors, MA., **egyenlő** aequalis (e. *osztály* aequalis divisio); — **igenes** (*igénés*), *egenyes* (= *egryenes*: Ny. VI, 273. IV, 329.):

lp. *jalg*, *jalgok*, *jalges*, *jalget* planus, aequus (*jalg* *ädnam* locus aequus; *jalget* planities): *jalgo*- *complanari* | lpF. *jalgad* (*jalggad*), *jalgis* eben, fläch.

A lp. *jalg* e h. *jälg* stibeli *lg*-nek úgy felel meg a *egryenes*-beli *gy* mint *jegy* = f. *jälge*-ben (144 l.); *igenes*-ben a *g* megmaradt a megvolt *l* után, mint különben *n* után (*ng* = m. *g*). Egyébiránt a lp. *jalg* csak kopottvégű tőnek tekinthető, még pedig a *jalget* (*jalgad*) és *jalgok* a *jalg*-(*jälg*-) alaptőnek ige voltára utalnak (v. ö. lp. *velket* v. *nielgad* és *velkok*, fent 582 l.). Azt kérdezve pedig hogy mit jelenthetett az ige, a melynek nomenje „aequus, planus“, számba vehetjük, hogy a *jalget* különösen a „földről“

mondatik, melynek „planus, aequus“-volta kiváltképen abból is tapasztalható, hogy könnyen lehet rajta „járni“; vagyis hogy az „egyenest föld“ kiválóképen „járó v. járható föld“. Így ugyanis még ide vonható, minthogy alakilag is a lp. *jalg*-val egyeztethető: *vog. jäl-* „járni (fahren, reisen)“ = *vogK. jal-* (járni, menni); frequ. alakját *Reguly ll*-vel írja: *jällent-*.

839. **éh** (acc. *éhe-t* famelicus, jejunos: *éh farkas* lupus *Szomaj*: famelicus; adv. *éhen szomjan* hungrig und durstig; fames, *A m. nyelv II. 215. 176.* inedia: *éhvel, éhhe! halni* hungers sterben; *éhség* hunger, hungersnot; — **éhes, ehés** hungrig; *éhez-ni* hungern: *meg-é.* hungrig werden; *ehül-ni* hungrig werden; *meg-e.*; — *éhom* jejunitas: *éhomra* auf nüchternen magen):

zürj. ċig hunger, hungrig (adv. *ċigjen éhen*): *ċigja* hungrig; *ċigji-*, fr. *ċigjal-* hungern.

finn. hiuka (g. *hiuan, hiuvan*) stimulatio stomachi (sensus stimulans in pericardio ex inedia v. languore: *hiuka puree sydäntäni*); *hiukaa*- v. *hiukoo-*: *sydäntäni hiukaa* cor v. stomachus meus afficitur sensu stimulante inediae; *hiuku-* (i. *hiuvun*), *hiukau-* sensim confici (inedia, languore: hinschmachten), defetisci, macescere.

cser. šuž- (pr. i. *šūžem*) fame premi; *šūžed-* fr. | *cserM. šuž-* id.

Tekintve hogy a finnben néha a *g-* elől eltűnt nasalisnak pótlása *u* által is történt (fent 423 l.), a *hiuka* e h. *hiuga* tőt régibb *hinga*, illetőleg ug. *s,ngs-*ból valónak tartjuk. Ennek, vagy akár magash. *s,ngs-*-nek megfelel a *zörj. ċig-* „fames“ (melynek teljes tőalakja azonban még *-j* képzőt tüntet föl: *ċig-j*), meg a m. *éhe* (tkp. *éhe*) e h. *’enhe* (úgy mint *joho* mellett még *jonho*). A fölvert *s,ngs* alakra utal még: *osztB. sinka* nüchtern“ (Ahlq.) — A *cser. šuž*-ban a *šu-* alapszó igéül van, frequ. *-ž* = *-sk* képzővel: *šu-ž-* = *s,ngs-sk-*; v. ö. az *ng-*-nek teljes eltűnésére nézve: *cser. pū* fog = *p,ngs* 525 l., *cser. ši-* ferire = *oszt. senk-* (m. *szege-*) 283 l.; *cser. ušt-* (ás alatt, 756 l.).

840. **éj** (acc. *éje-t, éj-t* nox: *éj-fél* media nox; *éj-szak* septentrio; *éjt-szaka* nacht, nachtzeit: *jó éjtszakát* kívánni;

éjt-által [ét-á.] per noctem Rég., *éjten-éjtszaka* id. Rég. — *éjjel* noctu, des nachts: *éjjel-nappal* dolgozni):

lp. *ija* nox (*kaska-ija* media nox); — *iko* noctu | lpF. *igja* (g. *ija*) nox; — *ikko* noctu.

finn. *jö* nox (*ryöllä* éjjel): *jötise* (n. -inen) nächtlich, die nacht hindurch während | észt. *ö* nacht (*öze*, *özel* bei nacht).

Ver. *iöt*
(Kamstet)

mord. *ve*, *vej* nacht (*vet* noctu) | mordE. *ve*, *veä* id. (*vet*).
zürj. *voj*, P. *oj* nacht, norden (*voj-šör* mitternacht) |
votj. *uj*, *üj* nacht (*uj-pal* norden).

vogB. *ēt*
este (fn.)
ej.

vog. *et* nacht (*et-jēr* norden): *et'im-* nacht werden |
vogL. *iēt* nacht | vogK. *et* abend (*et pala* gegen abend);
etm- abend werden; — *jej* nacht (Máté 2,14. 21,17.): *jejpēs*
finster, dunkel (4,16. 6,22. 22,13.) (Márk 15,33 *jejpim*?)
(vogB. *ipšem* v. *ipsem* finster, finsterniss der nacht).

oszt. *āt* nacht (*ātna* nachts A.) | osztIrt. *āt* id. (*ātna*).

Mr. XL. 440

Első kérdés, hogy a m. *éje*, lp. *ija*, vogK. *jej*-nek s másrészt a f. észt *ö*, *üö* (*jö*), mord. *vej*, zürj.-votj. *voj*, *uj*, *üj*-nek megfelelő alapalakot kezdő *j*-vel vagy *v*-vel kell-e fölvennünk? A szónak második consonansa, a mennyire megmaradt, mind csak *j*: *éje*, *ije*, *vej*, *üj*, *jej*, s ez jóformán eredetibb *g* helyett áll, úgy hogy még az osztS. *jögon* „nacht“ is ide vonható. Így *jsgs* vagy *vsgs*-féle alapalak következik, s mégis csak a *jsgs*-nek van több támasza a fönmaradt egyes nyelvekbeli alakokban. E mellett a finn *ö*, *üö*-t régibb **jörö* v. *jüvö*-ből magyarázhatjuk, s a mord. *vej* (*veje*)-t utólag fejlődött *v*-vel régibb *üje* v. *öje*-ből.

Figyelemre méltó, hogy a m. *éjt* (*éjt-szaka*: v. *ö. telet-szaka*, *éjten*)-hez hasonló *t*-képzős alak is fordul elé több ugor nyelvben: vog.-oszt. *ēt* (*iēt*), *āt* e h. **jst*; finn *jötä* ebben: *jötise*; s alkalmasint a mord. *vet* „noctu“ sem határozott alakú genitivus v. accusativus, hanem ragvesztett *tö* (szintígy *šit* nappal, *kizit* évben, *čokšnet* estve: NyK. XIII, 41.). E képző eredeti értéke szerint tér és időbeli „kiterjedést“ jelentőnek látszik.

Mr. 29. 102.

841. *ék* (acc. *éke-t* cuneus: *éket be-verni*; *ékkel hasítani*; *vas-ék* cuneus ferreus):

osztIrt. *jänk* nagel | osztB. *lunk* keil, pflock, nagel.

vogK. *liχ* splitter (pflock, nagel: Máté 7,4): *liχtent-* ans *W. XII. 496.*
kreuz schlagen (annageln M. 27,35) | vogB. *liχt-*; jel l.
annageln, befestigen.

A vog. *liχ* és osztB. *lunk* teljesebb *l_{nk}* alakra utalnak, melynek kezdő *l*-je az osztIrt. *jānk*-ban (*l*-n át) *j*-vé gyengült. Szintilyen gyengülés lehetett a magyar alak fejlődésében is, noha az *l* amúgy is kophatott el (mint többször a kezdő *t*).

842. *él* [êl] (acc. *él-t* acies: *kés éle* acies cultri; *éles* acutus: *é. kés*; *életlen* hebes):

vog. *elmi* schneide (acies, *él*: *elmitä éle*): *elmin* éles; *Kannisto*
elmäχt- schärfen, schleifen | vogL. *ilmä él*; *ilmint-* schärfen. 48

A vog. *elmi*, *ilmä* után a m. *éle* (*êle*) tőnek eredetibb *elve* alakja állítható (v. ö. *nyelve* = vog. *ñelm*); ebből legközelebb *elle* vált, s azután *éle*, pótló vocalis-nyújtással (úgy mint *ére* e h. *erre*).

A fölvehető *elm_s* „acies“ ugor alapszónak némileg gyengült másainak látszanak még: finn *äimä* „grobe nadel“ = cser. *ime* „acus, spina“.

843. *él* (*élui vivere*: sokáig *é.*; *él még az apja is*; *Wk. 24: 465*
meg-é. vmit etwas erleben; *el-é., le-é.* depasci: *elérték a barmok a mezőt* SzD.; *é. vmivel* etwas gebrauchen, zu genießen pflegen: *nem élek borral*; — *élet* vita; *élő* vivens, vivus); *éled* (*éledni reviviscere*: *föl-é., meg-é.*; — *éleszt-vivificare*, zum leben bringen, beleben: *föl-é., meg-é.*); — *eleven* vivus, vividus, vegetus (e. *szén pruna*: opp. *holt szén* todte kohle; *elevened-, elevenül-ni* lebendig werden: *meg-e.* Pázm., MA.);

finn. *elä-* vivere (*elämä* vita, *elävä* vivus; *eläime*, n. -*äin* animal; *elo* vita; victus, seges, messis): *elättä-* sustentare, alere, nutrire; *elähtä-* aetate provehi (élemedni) || észt. *ela-* leben, wohnen: *elata-* ernähren, das leben erhalten.

cser. *il-* (pr. i. *ilem*) vivere, habitare (*ilemaš* domicilium; *iliš* vita): *iliž-* reviviscere | cserM. *il-, el-* és *iliž-*, *ilž-* id.

mord. *erä-*, *erä-* leben, wohnen (*eräj*, *eraj* einwohner; *eräf*, *eräf* vita) | mordE. *erä-* id. (*erica* einwohner, *erämo* vita).
 zürj. *ol-* leben, wohnen (*olan-in* wohnort, wohnung; *ol's* lebend, bewohner) || votj. *ul'i-* leben, sein, sich aufhalten (*ulon* vita; *ul's* einwohner): *ulzi-* aufleben, lebendig werden, *ulzit-* beleben, lebendig machen.

vog. *jält-* gyógyulni (gesund werden): *jältept-* heilen; — *jelp* [lebend, gesund]: *jelp vit* unverdorbenes wasser | vogK. *jält-* gesund werden, *jältept-* heilen.

lp. *jele-*, *ele-* vivere: *jellaje-* reviviscere | lpF. *älle-* leben, sich aufhalten; *älla-*, *älaske-* zu leben kommen, aufleben.

Látjuk hogy az *él-* (*elä-* stb.) ige „vivere“ és itt-ott egyszersmind „habitare“ jelentéssel (úgy mint az orosz жить e kettőt jelent) az egész ugarságban található, kivéve az osztjákot, hol helyette a *vol-* „esse“ szolgál (593 l.) meg a vogult, a mely rendesen szintén *vol-* igével él s az *él-*-nek mását csak megszorított értelemmel használja. A lpS.-ben is *ele-* mellett divatosabb: *vieso-*. — Eredetibb alakjául, a vog. *jäl-* után fölvehető *jäl's-*, tekintve hogy a m. *él-*, cser. *il-*-nek kezdő vocalisai is beleolvadt *j-*-re utalnak; hogy a finnben is a kezdő *e*-nek ily eredete lehet, például szolgál *ehti-* (154 l.).

844. **elég** (acc. *elege-t* genug, genügend, hinreichend: *elegem van* ich habe genug; *elegem tenni* satisfacere, genüge leisten; adv. *elég nagy* satis magnus; — *eléged-ni* zufrieden sein, sich genügen lassen: *meg-e.*; *elégíte-ni* zufrieden stellen: *ki-e.*, *meg-e.*; *elégel-ni vmit* für genügend erachten, damit zufrieden sein, daran genug haben: *meg-elégli*):

Eddig a finn *kyllä* (s lp. *kalle*, *galle*)-vel állítottuk egybe a m. *elege-t*. De legalább is szintoly közel áll hozzá alakilag a m. *tele* „plenus“ (és másai 203. l.), s hogy inkább ez utóbbival kössük össze az *elege-t*, ajánlja azon tekintet, hogy a *tele* az egész ugarságban, s jelesen a magyarnak közelebbi rokonaiban meglevő szó, míg a *kyllä* csak specialis finn (s alkalmasint csak kölcsönvétel útján lapp) szó. E mellett szembetűnő, mily szorosan társulnak a „plenus“ és „sufficiens, satis“ jelentések: hiszen „*elég*“-nek mondjuk, a minek a mértéke „*tele*“ van; v. ö. orosz полно

(tkp. „plenum est“) = „elég!“ s ugyancsak a *tele* szó másával mondja a vogul: *tauli* „es genügt“. — A mi, a mondott egybetartozást elfogadva, az *elég* (*elege*) e h. **telég* (*telege*) tőnek képzését illeti, az *el* (**tel-*) alaprészben legalkalmasabban a *tel-* (vog. *taul-*) igét ismerhetjük föl, utalván hasonló végű deverbális származékokra: *szalag* 271. l., *hűdég* (*hideg*: *hidege*) 139. l., *meleg* 609. l., *részeg* 659. l., *felleleg* 512. l. — V. ö. még az *elme* (*el-me*) cikket.

vö. Káfrai
Sikómp
II. 67. szin-
tén *tel-*,
**telég*-*80*!

845. elegy promiscuus, mixtus MA., *elegyes* id., **elegyed-** (*elegyedni* misceri: *bele-e.* immisceri, *meg-e.* permisceri MA.), **elegyül-**ni id.; **elegyít** (*elegyíteni* miscere: *bele-e.*, *meg-e.*, *hozzá-e.*);

egyeles = *elegyes* Csúzi, Káldi; **egyeled-** (*egyeledni* misceri MA., Érdy-c., **egyelül-**ni id. (*egybe-egyelülés* D. 263), **egyelít** (*egyelíte-ni* miscere: *egyelejtette* Jord. 574.);

ölgýt, *ölgýt* (*ölgýéteni* miscere Telegdi, Monoszlai); **ölgýöd-, ölgýül-**ni misceri Tel., Mon.;

elvegy promiscue MA., **elvegyes** mixtus, **elvegyít-** (*elvegyíteni* miscere) MA.;

vegyes (*végýéskedik* sich vermengen, umgang haben Szék.: Kríza); **vegyít** (*vegyíteni* vermengen, elegyíteni Szék.: Tájsz.); **vigyitt** (*vigyíteni* umgang haben), **vigyül** (*vigyülni* misceri Szék.: Kríza);

venyeled (*venyelédni* sich vermengen Békés: Ny. III, 525);

egyeles = *elegyes* (SzD. *egyvelyes*); **egyvelít** (*egyvelíteni* = *elegyít* MNySz.).

Alig van más magyar szó, melynek annyi változata volna mint az *elegy*-nel. Ezek pedig főképen többféle hangátvetésből eredtek, a mely egyszersmind a szónak teljesebb és gyengült alakjain ment véghez. Bajos hamarjában kijelölni azt az alakot, a melyből ki lehet indulnunk, hogy e nagy változatosságban eligazodjunk, s még kérdés, van-e a sok között olyan alak?

Annyi látni való, hogy vannak *v*-vel való teljesebb alakok, a melyekben a *v* vagy szókezdő vagy az átvetés

következtében a második szótagot kezdi: *venyeled-* (e h. *regyeled-*), és *elvegy-*, *egyvel-*; ezekhez járul *ölgy* (*ölgyít* stb.), a melynek kezdő *ö*-je szintén régibb *velgy*-re utal; a *vegy-* (*vegyít-* stb.) alakra nézve egyelőre meg kell engednünk azt a lehetőséget, hogy az *elvegy*-ből csonkúlt el, a mire az ettől való igéknek (*elvegyít-*, *elvegyül-*) könnyen kínálkozó hibás elemzése is közrehozható (*elvegyít*, *el-vegyül*). — Mind ezekben és a többiben is van szóközépi *gy* vagy egyszer helyette *ny* (*venyeled*), olyan hangzó, mely kivált előző vagy előzőleg megvolt *l* után szokott a magyarban fejlődni (l. *szügy* alatt 319. l.); már pedig ezt az *l*-t még föl is mutatja, közvetlenül *gy* előtt, az *ölgy-* e h. *velgy-* alak s ezek szerint mindjárt az *egyvel*-alakot kiegészíthetjük ezzé: *velgyel-*, a melyhez még átvetéssel, elég közel áll az *egyvel-* meg *elvegy-*; megjegyezzük, hogy a *venyel-* is még könnyebben keletkezhett *velgyel*-ből (*vengyel*-en át) mintsem a csupa *vegyel*-ből. S ha *ölgyít-* régibb *velgyít-* h. való, a *vegyít*-et sem kell épen az *elvegyít* megnyeséséből magyarázni (ez utóbbinak hibás elemzését föltevén); válhatott az bátran **velgyít*-ből, s a *vegyes*, mely az *elegyes* (*egyeles*, *elvegyes*, *egyveles*-nek felel meg, lehet összerántva ebből: *vegyeles*, *velgyeles*.

Eddigi fejtegetésünk szerint vannak egy *l*-vel meg két *l*-vel való (illetőleg teljesbítendő) alakok (nem tekintve az *-ül* igeképzést): *ölgy-* (*ölgyít*), *velgy-* (*vegyít*) — meg *velgyel-* (*egyvel-*, *egyel-*, *elegy-*, *elvegy-*, *venyel-*). Ezt a különbséget már csak képzésbeli többletnek magyarázhatjuk, még pedig erre nézve véleményünk a következő.

A „miscere“ igefogalmat a fent elésorolt szók közt csak causativ képzésű származékige fejezi ki: *egyvelít-*, *elegyít-*, *egyvelít-*, *elvegyít-* (a két *l*-vel való töltől), meg *ölgyít* (az egy *l*-es töltől). E szerint az egyszerűbb alapszó (*ölgy-* e h. *velgy-*) intransitiv igének vehető „misceri“ (sich mengen, durch einander gehen). Ezen alaknál és jelentésnél fogva a *velgy-* tölt eredetibb *velj-*, *velg-* helyett, *r*: *l*-csere fölvételével egyazonnak tartjuk az ugor *v_sg_sr-*, *v_sg_sr-* „volvi, circumagi, agitari“ igével, a melyet alább az *örvény* cikkben kifejtünk; hajdani *regre-*, *vejre*-ből, illetőleg *vegle-*, *vejle*-ből lett *velge-*, *velje-*, s ebből *velgye-*; v. ö. a szorosabb „miscere“ jelentésre nézve (*örvény* alatt): cser. *var-* és *urba-*, zürj. *vörzed-* „rütteln, umrühren“. A *regre*-ből vált m. *vehre-* és *verhe-* alak még a *verhód-* igében maradt fön (l. *örvény* alatt). — A két *l*-vel való *velgyel* (*velgyele*) tölt meg a *velgye-* igétől való névszónak tartjuk, *-l* képzővel (= ug. *-d* nom. verbale képző); v. ö. *lepel*

695 l.; jelentése: „össze-vissza mozgó“ (mintegy „forgó“), vagyis „durch einander gehend“ (= gemischt, gemengt, gemenge). Innen megint mint denominativ származékok: **velgyelit-*, *velgyeled-*, *velgyelül-* (= *egyelít-*, *elegyít-* stb.).

846. **ell** (*elleni* parere: a ló csikót *ellik*, a tehén borjut *e.*, a juh bárányt *e.*; a tehén megellött die kuh hat gekalbt).

A „szülést“, különösen „állatok szülését“ az ugor nyelvekben igen közönségesen a „fiú, kölyök“-féle szóktól való denominativ ige fejezi ki. Ehhez képest a m. *elle*-t is denom. -l képzős igének magyarázzuk, melynek alapszava (cser. *ige* = ug. *εgs*) a m. *i-fiú*, *é-fiú*-nak előrészét teszi s amúgyis „fiat“ jelent (lásd az *ifjú* cikket). Megelőző alakul **ev-le-* vagy *eh-le-* vehető föl.

Nr. 32:
233:
Ehellen

847. **elme** (acc. *elmé-t* mens, memoria, ingenium MA.: *elmai* jó, éles, tompa *e.*; *vén elme*, fiatal erő; alatt jár *elméje*; adj. p. *elmés* ingeniosus, perspicax; — *elmélked-ni* meditari, considerare MA.).

vö. tör. ell
perspicace,
donc d'un
esprit vif
et pénétrant,
scharfsin-
nig (arab
siy) (Lankar
I. 91aj).

Az *elme* szó, tekintve hosszúvocalis-végű teljes tőjét (*elmé*), nem mutatkozik -m képzős nom. verbale-nak, a milyen *al-* „dormire“ igétől *álmo* (n. *álom*); ezért el is ejtettük most a f. *ály* „ész“, *ályä-*, *ály-* „észrevenni“ igével való egybeállítást (mely szerint *ályämä*, *álymä* n. actionis-nak mása volna: l. Szóegy. 743). — Tekintve, hogy a magyarban ilyen -e, -a (-é, ä) szóvég gyakran l (*ly*) vég-consonans elkopásával keletkezett (*körtve* e h. *körtvély*; *serege* [plur. *seregék*] és *seregély*), az *elmé* tőt is kiegészít-hetjük *elmél-vé* (miszerint pl. *ő elméje* e h. *elmélye*), s így alkalmasabb szófejtést nyerünk, a mennyiben az *el-mél* utórészében egy ugarság szerte elterjedt „mens“-szó ismer-szik föl: f. *miele* (*mēle*), zürj.-votj. *mīl* stb. (lásd *bölcs* alatt 469. l., s alább az *ismer* cikket), a mely pedig ezenkívül is megmaradt a magyarban, nem csak elváltozott kezdő-hangzóval (*böl* ebben: *bölcs*), hanem az eredeti *m*-vel is: *esz-méll-* (e h. *esz-méle-l-*, l. *ész* alatt), *is-mér-* (l. e cikket). Már most azt keresvén, hogy az *elme* (*el-mél*)-nek mint összetett szónak előrésze *el* se legyen a magyar szó-kincstől idegen szó, a melynek pedig vagy szintén „mens“-t kell jelenteni (mint a *mél* synonyma: v. ö. zürj. *mīl-kid*, *vežör* e h. *vež-mör*, *vež-möl*, m. *esz-mél-l-*) vagy a „mens“-

hez illő jelzőnek lenni: az utóbbira szorulván, az alkalmas jelzőnek kívánt értelmét abból sejthetjük, hogy a magyar nyelv a „hibás eszü“-t „fél-eszü“-nek mondja (meg a finn nyelv is így: *mieli-puoli* homo mente captus, insanus, tkp. „ész-fél“), t. i. ezt: „ép, egész, teljes“. Ilyen alkalmas jelentéssel kínálkozik pedig egy m. *el* szó az *elég* alaprészében, a mennyiben ez *télég* h. való (lásd 774 l.), alapszava *tel* ((*tele*), *töl* névszó = f. *täyde*; v. ö. több e h. *tölb*, fent 229 l. E szerint a m. *elme* szó, e h. *el-mél* s továbbá *tel-mél*, eredetileg, némi pleonasmussal (a melyet a nyelv természetesen már régóta nem érez), ezt tette: „plena mens“, azaz „sana mens“ (rendes normalis állapotban levő „mens“).

848. *elő* anticus, primus (*elő-álom* primus somnus MA., *elő-rész* vorderteil, *elő-ruha* schurz; *vminek eleje* pars antica, p. anterior, initium, principium: *elejétől fogva* ab initio; *eleink* majores nostri MA.; *először* primo, primum, das erste mal, erstens); *első* primus, principalis; — *előtt* ante, coram (a ház e. vor dem hause, *előttem* coram me); *elé* (ház e. vor das haus hin; *eléje* vor ihn hin; *elé* v. *elő* [Rég. *előre*] vor, hervor, fort: e. állani vortreten, hervortreten, e. hozni vorbringen, e. menni progredi; *eleve* im voraus: e. megmondani; — *előre* voraus, vorwärts); *elől*, *elül*, *elül* (vor weg: a ház e. vor dem hause weg; *térj ki előlem* weiche vor mir aus, geh mir aus dem wege; — a fronte: *elől hátúl* a fronte et a tergo; e.-járó antecessor, praepositus); — *el* (*el annyira* usque adeo; *el-sír* er weint in einem fort, pl. die ganze nacht hindurch; *el-folyni* dahinfließen, hinf., verf., *el-múlni* vorübergehen; *el-menni* fortgehen, weggehen; *el-hallik messzire* es ist weithin hörbar, *el-várni* erwarten, *el-készülni* fertig werden; *el-alunni* einschlafen; stb.):

finn. *ete* (n. *esi*) locus anticus, quod ante est (*esi-puoli* pars antica, *esi-pää* extremitas anterior, *esi-mies* praefectus, antistes): *edellä*, *edessä* előtt; *edelle*, *eteen* elé, előre; *edeltä*, *edestä* elől; *etävä* hervorragend, vornehm; — *etähä*, *etää*: *on etäänä* v. *etäällä* procul abest; *meni etäällä* procul abiit; *etähise*, *etäise* (n. -inen) procul situs, remotus; —

ente (n. *ensi*) primus, prior (tempore v. ordine: *ensi-pää* extremitas prior, anterior; *asia jäi ennelleen* die sache blieb im früheren zustand; *ennen* prius, antea: *ennen tätä* antehac): *entise* (n. *-inen*) pristinus, prior, antedecens || *észt. ezi* (g. *e'e*) raum od. zeit vor etwas (*ezi-ots* vorderende, stirn; *ēs, ēst, ette* (= f. *edessä, edestä, eteen*); — *endise, enditse* (n. *-ine*) vorig, vormalig; *enne* vorher, eher.

mord. ičkezä weit, in der ferne (*procul*), *ičkezi* weithin, *ičkezdä* von weit her.

lp. aut, auta elö (*auteb* anterior, prior, *autemus* primus): *autesne, auten* coram; *auti* elé (*auteses* eléje, coram se), *autest* elöl; *autane-* progredi | *lpF. audda* (*ouda*); *audeb* (*oudeb*), *audemuš* (*oudemuš*): *audast* (*oudast*); *auddane-*; *audas* vorwärts | *lpE. orde* (*ordeb, ordemus*): *ordest*; *ordas*.

zürj. il ferne: *il'in* in der ferne, *ilö* weit hin, *il's* von weitem, aus der ferne.

vog. eli elö (*eli-gul* vorderes ende: opp. *juj-gul* hinteres ende; *vos eli kum* der allervorderste mann; *elitä* eleje; *eläl'* vorwärts, elöre; *eli-poaln'* vor hin (elé); *äk elä* immerfort, weiter; *elöl* [elöl] | *vogK. el*: *el-ol* elsö (*vogB. eli-gul*); *ele* fort, weg (*ele menen amnanel* geh fort von mir; *rastalen ele* wirf weg); *elal'* weiterhin (*tigil elal'* von nun an, von da weiter); *el-palne* vor hin (elé); *el-palt* vor, elött: *elen-palt* vor dir | *vogL. il*: *il šupe* vorderteil; *iläl'* vorwärts, voraus; *ielt* im voraus, vorher (*ielt lattes* er sagte vorher; *ielt toašten* bereite vor).

osztB. jel: *jel-pēlak* vorderes, vorderteil, vorderseite (*передъ*); *jella, jellī* weithin, in die ferne (*даль*), *jelna* weit, in der ferne (*дали, далеко*); *jelbi, jelpi* (A. *jelpa, jelpi*) vorder, vorderes (*j. χadl* tag vorher): *jelbina* vor, *jelbija* voraus, vorhin, bei zeiten | *osztS. il*: *ilpina* vor, vorn; *ilpija* vor, vornhin | *osztIrt. it*: *itpena, itpeja*.

Egyezőleg a magyarral van az „elö“ szónak *l*-es alakja a vog.-osztjában és zürj.-votjában is. Az eredetibb *d*-t, úgy mint egyéb esetekben is, főntartotta az északi-ugor ágból a lapp nyelv, meg a déli-ugor ág, a mennyiben a szót el nem veszttette (finn *ete* e h. *ede*, *mord. ičkez-ä* e h. **itkez, id-ke-z*, v. ö. finn *etähä* e h. *edägä*).

De a finn *ede* mellett megvan még a teljesebb *ende* is, mely nyilván igen korán tűnt el az északi ágbán, úgy hogy ennek három nyelve közös *d*: *l*-változással csak az *ede*-t tükrözi. A megvolt nasalisnak van még utónyoma a lp. *aude* (*aute*), *oude*, *ovde* alakban, a mennyiben ennek *u*-ja legkönnyebben *b*, *v*-ből magyarázható (*ovde*), a mivé a lapp nyelv többször a *d* előtt volt nasalist változtatta (pl. *tobde*-, *dordda*- = f. *tunde*-; *vuobde*-, *vuorvde*- = f. *anda*-, *vuorda* cavum = f. *onde*).

Megjegyzendő, hogy a f. *ede*, illetőleg *ed_s*-nek (vagy *d*: *l*- változással *el_s*-nek) a magyarban nem az *elő* tö (e h. *el_sv_s*), hanem csak ennek alaprésze *el* (*el_s*) felel meg, mely pl. az *el-ső*-ből is kiválik (v. ö. *bel-ső*, *al-ső*) vagy a lativragos *elé* alakból (v. ö. *mellé*, *belé*, *alá*); lásd az *elő*-nek képzéséről a *távol* cikket 191. l. — Az *el* mint igehatározó meg nem egyéb mint az *elé*-nek elrövidült mellékalakja (v. ö. *belé* és *bel*, *bé*, *be*: *bel*-ment, *be*-ment; *meg* e h. *megé*, *-nek* e h. *neké*, *neki*; *-hoz* e h. *hozzá*); első jelentése „*eléfelé*, *előre*“, a melynél fogva mint igehatározó a cselekvésnek célja felé haladását, célhoz jutását, sőt célon túlmenését (*el-érik*, *el-fő*), vagy pedig tartamos folyamatját emeli ki. De a „*weg*, *fort*“-féle értéke is ugyanez alapjelentésből („*eléfelé*“) való, minthogy a „*távolvalóság*“, mely látásunk határán is túl van, rendesen az előttünk való térbe helyezzük, a mint is több nyelv a „*távol*“ fogalmat „*elő*“-féle szóval fejezi ki: v. ö. lat. *procul* (*pro* = szkr. *pra*-), gör. *πρόσω*, *πρόσω*, ném. *fern*, melyek mind az indogerman *pra* „*elő*“ szóhoz tartozók (v. ö. *prathama*, *πρώτος*, *primus*, *first*). Ez egyszersmind a zürj. *il*, és mord. *ičkezä*-nek ezen cikkünkbe való fölvételét igazolja.

Fent a *viszont* cikkben 586. l. megjegyeztük, hogy az „*anticus* (*elő*)“ helyzet-fogalommal szorosán érintkezik és váltakozik az „*adversus*, *oppositus*“-féle, a mint pl. a lat. *ante*, *anterior* és gör. *ἀντί*, *ἀντίος*, *ἐν-ἀντίος* mutatja (meg az ug. *v_ss_s*, *v_sns_s* szónak hol „*pars antica*“ hol „*p. adversa*“ jelentése 586 l.). E szerint pedig még az *elő* csoportjához tartozónak kell tartanunk az **ellen** „*contra*, *adversus*“ névutót és hátaozót, különösen azt tekintve, hogy *elő*-tól van *elébe* (*elébe*) „*obviam*, *entgegen*“. Mint lativ-féle névutó az **ellen** alakjára nézve egybeállitható az *után*-val, s egyszersmind fölvehető hogy teljesebben *ellēn*-nek hangzott; tőjéül azonban nem az egyszerű *el_s*, hanem *el_sv_s* (= *elő*) szolgált, minthogy így fejthető meg kettős *ll*-je (*lv* helyett): *ellēn* ebből: *elvēn*, *elervēn*.

849. **em** (*emni*, pr. 3. *emik* lactere: *csecs-emő* säugling, infans lactens [brust-sauger]; v. caus. *emtet*-ni saugen lassen, säugen Régi.); **emle**-ni (lactare Pesti: *emlők*, *emlék* ubera, mammae):

finn. *ime*- lactere, sugere (*imev* lapsi *csecsemő*); *imettä*-emtetni || észt. *ime*- saugen (*imev* laps säugling): *imeta*-säugen.

osztlrt. *em*- saugen.

zürjP. *nimal*- saugen (*nimalan* kukañ saugendes kalb); *nimöt*- säugen.

lp. *ñamme*- sugere, lactere (*ñammeje* *māna* infans lactens); *ñammate*- lactare (emtetni) | lpF. *ñamma*- és *ñamate*- id.

A m. *eme*-, f. *ime*- „sugere“ igének elül teljesebb *ñzm*- alakja, melyet két északi-ugor nyelv (zürj. *nimal*-, lp. *ñamme*-) tartott fönn, alkalmasiut valaha gutturalis *ñ*-vel kezdődött, mely az ugarságban többnyire elváltozott (*ñ*, *n*) vagy elesett (lásd fent 387. 388. ll.); v. ö. lp. *ñuope*- „sagenam trahere“ és finn *apa*:- *apaja* „tractus sagenae“.

Tekintve hogy a zürj. *nim*- úgyis *ñzm*- helyett való, lehet meg ide való *m*: *n*- cserével: zürj. *ñoñ* mutterbrust, zitze (m. *emlő*): *ñoñal*- an der brust saugen | votj. *noni*-saugen an der brust; *noniś* säugling; *noni* zitze, mutterbrust.

850. **embër**, **embör** (acc. *embër-t* mann: az én emberem *Ethnographia* = uram, férjem [mein mann, maritus] Szék.: Kríza; er- 11. 51. wachsender mann: ő még csak gyerek, nem ember; emberré *ñk. 24: 344.* növekedni; — mensch, homo: *emberek vagyunk* homines 475. sumus; — *emberül* viriliter MA., *emberked*-ni viriliter agere, virum se praestare MA.: *föl-e* virilem aetatem attingere).

Az *ember* szónak eddig megkísértett magyarázatai közül (l. a régieket MNySzót.-ban) kétségkívül legnyomósabb a Hunfalvy P. magyarázata (Nyelvt. Közl. X, 189): hogy t. i. *ember* = *em-ger* (*gyer*), még pedig előrésze = vog. *elm* (finn *ilma*) „luft“ (tekintve hogy a vogul hitregében az első született „ember“-nek neve *elm-pi* „lég-fiú“ s különben is a „mensch, homo“-nak vogul szava *elm-kals*, *ilm-kals*, *elem-χoles* ugyanezen *elm*, *ilm* előrésszel alakult, vagyis Hunfalvy szerint tkp. „ég-holt, levegő-holt, azaz:

égből, levegőből származott, vagy égben született halandó" (Vogul föld és nép, 288. l.); az utórésze *ger* (*gyer*), melyet Hunfalvy egyszersmind a *magyar* (*moger*) név utójának tart, a vog. *kär* „hím, ember“ szónak felelne meg (külömben a magyarban *gyer* alakban a *gyerek* „fiú“ diminutivumban). De e bár tetszetes szófejtésnek mégis van egy-két bökkenője. Keveset jelentő az, hogy *kär* csak a vogL.-ban hangzik így s másutt mélyhangú: *kar*, *kār*, *χar* (vogK. *kvan-pal* *χar* külső, idegen ember) s hogy másrészt a m. *gyerek* el nem választható *gyermek*-től, a melynek vogul mása *ñaurem* (fent 171 l.). De föltéve is hogy *em-ger* volt, ebből a magyarban sehogy sem válhatott *ember* hanem csak *enger* (v. ö. *imég* és *ing*). Még inkább válhatott (vog. *ver* „fiatal“ utórészszel) *em-ver* az ismert *em-ber*-vé (a mint Hunfalvy az előtt vélte), csak hogy ez meg az *ember* („mann, erwachsener“ : *nem gyerek*) jelentésével nem illik össze, s amúgyis inkább *emmer*-vé vált volna.

Ha valamely szó, úgy mint az *ember* is, „vir (mann)“ és „homo (mensch)“-et teszen, bizonyosan a „vir, mann“ az első jelentés, a melyet a szófejtésnek is alapúl kell vennie (v. ö. *άνήρ*, *άνδρ*- és *άνδρ*-*ωπος*). Az *ember* „mann“ pedig ellentéte nem csak az „asszonyinak“, hanem a „gyerek (puer)“-nek is, s így azt véljük, hogy ki van fejezve benne a „mas, masculus“ meg az is hogy ez ellentétesen „nagy (erwachsen)“ — vagyis, hogy az *ember* „nagy (nagyobb)“-féle előszóból és „mas, masculus“-féle utószóból áll. Ily két szót meg is találunk benne, ha *emb-er*-nek taglaljuk; t. i. *er*-ben fölismerhetjük a szintén összetett m. *férj*, *fér*-nek utószavát = cser. *erge*, f. *yrkä*, *ylkä*, lp. *irke*, *irge* és *alge* „fiú, legény, vőlegény; férfi (f. *yrön ikä* „mannes-alter, menschen-alter“, lásd fent 517 l.); az elő-része *emb* meg comparativus-alak *enb*, *eneb* helyett (*ene* = f. *enä*, mordE. *ine*, lp. *ädna*, vog. *jäni* „magnus, multus“), mely ellentétesen „nagy“-ot vagyis „nagyobb“-at teszen (v. ö. a „bal“ ellenében „jobb, jogb“, pl. kéz). E fölfogásunk szerint tehát *emb-er* tkp. a „kis-masculus“-val szemben álló „nagy (nagyobb)-masculus“-t teszen, a mely ellentétet a vogul nyelv teljesebben fejez ki: *jäni-kum* v. *jäni-kar* „mann“ (erwachsener) és *viš-kum* (*uš-kum*) v. *viš-kār* „knabe“ (kleiner mann). V. ö. hogy a finn *ihmise*, teljesebben *inhimise* „homo“ szónak szintilyen etymonja van (lásd az *ös* czikk végén). Bátran fölvehető, hogy *embér*, *embör* régebben *embér*-nek hangzott, s hogy innen maradt az *é* vagy *ö* vocalis (v. ö. *vér* és *vérés*, *vörös*, örségi *förfi*, *mörges* = *férfi*, *mérges*), a mely vocalis meg soha ki sem szorúl (*embére* — nem: *embre*).

Még megjegyezzük, hogy a f. *enä* stb. „magnus“ szónak még ezenkívül is mutatható ki egy nyoma a magyarban. A vogulban ugyanis van *jäni*-től denominativ *-m* képzővel: *jänim-* „wachsen“ (groß werden), caus. *jänmelt-* „groß ziehen“; szintígy az osztjakban: osztB. *ēnmī-*, *ēnim-* „wachsen, zunehmen“, *ēnmīlt-* „wachsen lassen, aufziehen“ (osztIrt. *ēne* „groß“ és *ēnm-* wachsen, *ēnmētt-* „aufziehen“) = finn *enäne-*, *enene-* (e h. *eneme-*) „augeri, accrescere“. Tekintve, hogy csak a vogul mutatja az *enä* szót kezdő *j*-vel: *jäni*, ez alkalmasint csak utólag bővült alak, eredeti *en₃* helyett; a *jänim-*, *ēnim-* stb. „crescere“ ige tehát ered. *en₃m₃* helyett való. Ezzel pedig egyezőnek látszik a m. *nő*-(*növö*-) „crescere“ ige, szokott *m: v-* változással, fölvéve hogy eredeti kezdő vocalisa is (*enövö*-) elkopott (úgy mint *napa-ban*; v. ö. *vándék* és *ivándék*, *ajándék*; *ijedni* és *jedni*).

851. **eme** (*eme-állat* femella, animal femineum; *eme-* *Jfk. 24: 455*
disznó scrofa MA., *eme-tyúk* gallina Erdösi): 32-386

finn. *emä* mater, genetrix: *emä-sika* (*eme-disznó*) scrofa || *Gombocz*
észt. *ema* mutter (*ema-hobune* mutterpferd, stute); *emase*, *Jrk. jöv.*
ematse (n. *emane*) weiblich, weibchen (von tieren).

oszt. *īma*, *īmi* weib, frau | osztB. *imi* (A. *ima*, *imi*) id. (*imeñ* beweibt).

zürj. *eñ* (*añ*, *iñ*) frau, weib; weibchen (von tieren: *eñ-kör* rentierkuh): *eña* beweibt.

A m. *eme* (*ēme*)-hez, illetőleg a f. *emä*-nak megfelelő *em₃* alaptőjéhez tartozik még: **emse** (acc. *emsé-t*) „scrofa“ (Sánd., Dtúl: Tájsz.) s általában „femella“ (*emse-madár* Tolna: Nyelvör VI, 274). Ennek *-se* (*-sē*) képzője a *vaksi*-beli *-si*-vel látszik azonosnak s bizonyosan eredetileg diminutiv értékű (v. ö. a *nöstény* szó dim. képzését). Hasonló, de nem egészen azonos képzésű szó a finnben: *emisä*, *imisä*, *emikse* (n. *emis*) „animal femininum lactans, scrofa“ (*imisä-koira* hündin) | észt. *emis* (g. *emise*, *emikse*), *imis* (g. *imise*) „sau, mutterschwein“.

852. **emel** (*emelni* levare, tollere: *föl-e*. aufheben, *Jfk. 24: 465*
vállra e. auf die schulter heben; *emelő rúd* hebestange; —
emelget-ni id. frequ., *emelít-*, *emelinte-ni* id. mom.-dim.;
emelked-ni sich heben, sich erheben):

P. älm-kor. vog. *ālm-*, *alm-* heben, emelni (*tāu āt almi* er hebt es nicht, не подниметь); *ālmelt-* caus.: *anom almelitā* er hilft mir es heben; — *ālint-* tragen, vinni (*ālintilem* viszem) | vogK. *alm-* heben, erheben, tragen (*širi almep* schwert-erhebend, поднявший меч; *almux tav pername* sein kreuz zu tragen, нести); *alment-* tragen, понести Máté 3,11.

oszt. *ālm-* heben, erheben (*almim* поднятый); *ālint-* tragen, нести; *alt-* tragen: *altel* tracht, bürde, *altipsa* n. act.; *al-* tragen (*alta-juχ* tragholz: tragbahre) | osztIrt. *ātm-*, S. *ilm-* heben; *ātt-*, S. *ill-* tragen.

IFp. *almaste-* schöpfen (wasser aus dem boote).

Nem úgy értjük a m. *emel-* a vog.-oszt. *ālm-*val való egybevetését, hogy egyik vagy másik metathesis által keletkezett volna; hanem úgy hogy az *emel-* alaprésze *em-* e h. *elm-* (v. ö. *szem* e h. *szelm*) = *ālm-* (e h. *ālm-* = *elm-*). Az *emel-* tönek *-l* képzője, a jelentett cselekvés minőségét tekintve, jóformán momentán-intensitív értékű (tkp. *emell-*, úgy mint *szökell-*, *lövell-*). Maga az *em-* tö (= *elm-*) még különben is kimutatható a magyarban: lásd az *imt-* [*int-*], *ingerel-* cikkeket. De az *elm-* is csak származék ige (mom. *-m-*vel), a mint *alm-* mellett a vog.-oszt. *alent-*, *alint-*, meg a mom. *-t-*vel való oszt. *alt-*, sőt a meglevő alapige oszt. *al-* mutatják. S ehhez az oszt.-vog. *al-*hoz, illetőleg ug. *el-*hez megint egyéb ugor nyelvekben többféle igék csatlakoznak, a melyek jelentésében inkább az „emelés“-sel járó rendesen erős és sebes test-mozdulatok lépnek előtérbe; lásd az *erez-* cikk alatt: zürj. *ölt-* schwingen, winken (v. ö. oszt. *alt-*) | votj. *alal-* winken | mordE. *iliše-*, *ilišče-* winken (mit der hand) | finn *ilvehe*, plur. *ilveet* gestus corporis.

853. *émelyeg* (*émelyegni* nauseare, übelkeit empfinden MA.: *émelygés* übelkeit); *émelyed-* (*émelyedni* übelkeit bekommen, übel werden: *föl-émelyedik a gyomra*):

vog. *aum* weh, krankheit; *aum-* weh tun, schmerzen; *aumelt-* id. (*pong aumelti* der kopf tut weh) | vogK. *agem* krankheit: *agmen* krank; *agmelt-* krank sein.

A vog. *aum*, melynek vogK. *agm* (nem *ogm*) felel meg, régibb magashangú *egm*; alakra utal, s ennek szabá-

lyos mása a m. *éme* e h. *ejme*; az *aum-*, *aumelt-* (*agmelt-* igéket képzővesztett és *-l* képzős (*aumelt-t-*) denominativumoknak tartjuk; az *aumelt-t*-beli *aumel-* (*agmel-*) = m. *émel-*, tkp. „dolere, aegrotare“.

854. **émen** bei klarem bewusstsein (Győr: Tájsz.); **émett**, **imett** in wachem zustande (személyragokkal: *émettem*, *ématted*, *émette*, pl. *émettem láttam* ich sah es in wachem zustande [nicht im traume] Csík: Ny. VII, 236., *ímettiünk* nobis vigilantibus Pázm.; *émetten* vigilando MA., Debr.: Ny. VII, 189.):

finn. *ilma* luft, himmel; das offenbare, sichtbare (lux: *tuo ilmallen* v. *ilmaan* in lucem profer); *ilme*, *ilmi* palam, manifeste: *tulee ilmi* manifestum fit, *annan ilmi* palam facio, in lico; *ilmoise*, *ilmeise* (n. -oinen, -einen) manifestus, conspicuus; *ilmoittá-* palamfacere, manifestare || ész. *ilm* (g. *ilma*) wetter, welt (*ilmale tōma* zur welt bringen; *ilmu tulema* offenbar werden, ans licht kommen; *ilmsi* sichtbarlich, öffentlich (*ilmsiks tegema* ans licht bringen); *ilmuta-* offenbaren, bekanntmachen, ans licht bringen.

lp. *alme* coelum; intemperies coeli; *elme*, *ilbme* regio, terra (gegend, tkp. *plaga coeli*); *vuolgi ilbmases* er ging in seine gegend, nach hause | lpF. *albme*, *ilbme* himmel (*ravas ilme vuold* unter freiem himmel).

zürj. *jen* (instr. *jenmön*) gott: *jen-velt* himmel || votj. *in* himmel: *inmar* gott; — *jen* besinnung (*jenze ištini* besinnung verlieren = staunen).

vogL. *ilm* [zeit, wetter]: *tajne ilm* zeit zum schneeschuhlaufen; — *ilm-kals* homo | vogK. *elem*: *elem-χoles* homo | vogB. *elm*: *elm-pi* [luftsohn, himmelsohn] (a vogul mondában).

osztB. *jilem* [himmel]: *jilem-tut* nordlicht Ahlq. (így is: *tōrim-tut*); *jelem* (osztják énekekben a *tarom* „himmel“ synonymuma: *num tarom aže*, *num jelem jig*, l. Hunfalvy: NyK. XII, 84).

A finn *ilma* „luft, himmel“, a mint leginkább származékai (*ilmoise*, *ilmeise*, *ilmoita-*) mutatják, tkp. „helle,

klarheit, licht“-et teszen, s így benne a „himmel“-nek egészen más etymonja van, mint a vog.-oszt. *tarom*, *törim*-ban (l. *árnyék* alatt, 754 l.). De ugyanez alapjelentésnél fogva kifejezheti az „álom“-mal ellentétes állapotot is, vagyis a „helles, klares bewusstsein“-t: v. ö. orosz *jav* (явь) „volle besinnung, wachsein“ (во снѣ или на яву im schlafe oder im wachen zustande) és *javnij* (явный) „klar, sichtbar, augenscheinlich“, *javit'* (явить) „offenbaren, bekannt-machen, anzeigen (f. *ilmoitta*-)“. Ily szorosabb értelemmel megfelel a f. *ilma*-nak (vog. *elm*, *elem*, *ilm*, oszt. *jilem*, *jelem* e h. *jilm*₃; zürj.-votj. *jeum*₃ e h. *jelm*₃) a m. *ém*, *ím* (éme) e h. *elme*, *jelme*: émen és émett locativ-ragos alak „на яву.“ Az *émetten* alak (MA.) alkalmasint úgy támadt, hogy az *émett* nomen praeteriti-nek látszott; figyelemre méltó, hogy a Szabó D. és Faludi példái, melyeket Kresznerics fölhöz, 1. szem. alanynyal való mondatok: *émetten láttam*; *émetten is álmban is* (azaz *émetten* e h. *émettem*). Az *ém*- (pr. 3. *émik*) „vigilare“ ige tehát csak pusztá fölvétel, noha amúgy nem volna képtelenség.

Ezzel az *ém*, *ím*-vel, mely „világosságot, látnivalóságot“ jelent, már most alkalmasan magyarázható a mutató-nyomatékosító *im*, *im* (pl. *ím*-ez v. *im*-ez „dieser da“, tkp. „látnivaló-ez“), mely csakhamar a mélyhangú mutató névmáshoz is alkalmazkodott (*am*-az „der dort“ e h. *im*-az); v. ö. francia *vo*: *voilà* és *voici*-ben, vagy a latin *ecce* az olasz *qu-esto*, *qu-ello*-ban (*ecce-iste*, *-ille*); — továbbá az *imént* „nuperrime, so eben“, a mennyiben ez a *régen*, *régente* ellenfele s benne az *ím* a még „világos jelenvalóságot“ jelenti (míg *rég* tkp. a „homályos múltat“, fent 650 l.).

Nézetünk szerint helyesen tapogatódzott MNySzótára, azt sejtven hogy a „wach, wacher, bewusster zustand“ legközönségesebb szava, az *éber* is az *émettem* stb. *ém*-hez tartozik: „egyébiránt azt is vélhetjük, hogy *éber* eredetileg *éंबर* vala, azon *ém* gyöktől, melynek származékai *émik* virraszt, *émett* virrasztó állapotban levő“. Ez egybetartozást pedig úgy fogjuk föl, hogy az *éme* tőhöz hozzájárult az -r névszói végképző (v. ö. *odu* és *odor*, *odro*-s = oszt. *undir*; lásd a *fehér* cikk végén 501 l.), s az így keletkezett **émere* tő azután *émre*-vé rövidült s csak ez ilyen alakjában fölvette *m* és *r* közé az ejtés-könnyítő *b*-t: *émbre* (úgy mint a gör. *μεσημβρία* e h. *μεσημερία*); végre ez az *émbre* könnyebbült ezzé: *ébre* (v. ö. *gémbered*- és *gibered*- *rigescere*). Meg kell itt jegyezni, hogy csak a ragtalan nominativus alakban találunk most

№. 25:20
Yk 32:389

ö. vogl.
ii-mánt,
i-mántán,
im-mánt.

ö. jekaly,
mánt; vogl.
ii-mönt:
mönt, előbe
Yk. XXII. 16)

megint *b* és *r* közt vocalist (*éber e h ébr'*), s különben csak az *ébre* tőt, melyben *b* és *r* érintkeznek (*ébrek* legyetek, *ébren* van; *ébred-*, *ébreszt-*).

A *b*-nek ilyen utólagos fölmerülését ugyancsak az imént említett **gémbered-** „rigescere, gelascere“ igében is fölvehetőnek tartjuk, a mennyiben ennek alapszava *gém* a finn *kylmä* „frigidus, gelidus“-val egyezőnek mutatkozik. E mellett azt vesszük föl, hogy *gémbered-*, előbb *gémred-*, *gémbred-* volt, s a nasalisát történetesen el nem ejtván, megint *b* és *r* közé vocalist nyert: *gémbered-*, míg végre ez újabb alak könnyebbült ezzé: *gibered-*, *göböröd-*.

855. **említ**, *emlejt* (*említeni* memorare, erwähnen: *meg-e.*; *emleget-ni* id. frequ.); **emlékez** (*emlékezni*, pr. 3. -zik *meminisse*, recordari: *meg-e. vmire*; *emlékezet* memoria):
osztB. *ām-* (pr. 1. *āmlem*) froh sein Ahlq.; *āmd-*: *āmdip*, *āmdipsa* freude (Ahlq. *āmat-*, *āmit-* sich freuen: *āmtip* freude): *āmdipt-* (*āmtipta-*) erfreuen | osztIrt. *āmd-* sich freuen: *āmdid-* id. frequ.

A *m. emlejt-*, a mely legközelebből **emle-* tőtől származik, végre **em-* alapigére utal, a melynek bátran a „mente tenere, mente agitare, meminisse“ jelentést tulajdoníthatjuk. E jelentésnél fogva összefér az oszt. *ām-* e h. *ām-* v. *ām-vel*, a melynek csak valamivel szorosabb az értelme: t. i. „jó, kellemetes gondolkodás“; v. ö. hogy a finn *mieli* „mens (sinn), memoria“ magára is jelenthet „jó kedvet, kész akaratot (örömet)“: *teki mielellänsä* fecit laeto animo, sponte, lubenter; *on mielissänsä* est bono animo. Szintígy találunk „meminisse“-féle igét az „amare“ kifejezésére, s ehhez meg a „gaudere“ könnyen hozzácsatlakozik: ném. *minne* „amor“, tkp. „andenken, gedächtniss“ (indog. *man-*) és tör. *sev-* „amare“ meg *sevin-* „gaudere“. Hogy az oszt. *ām-*-nak csakugyan általánosabb alapjelentése volt, sejteti még a nyilván hozzá tartozó: *āmis* „rätsel“ (Ahlq.), a mit alkalmasan „gondolkodni való“-nak lehet értelmezni.

Eddigélé a *m. említ-* igét a finn *miele* (*mēle*) „mens, memoria“ szóval (46g l.) fogtuk össze, természetesen meta-thesis fölvetelével: *emlejt-* e h. *melejt* (Szóegy. 754 sz.). Mostani összevetésünk elkerüli e némileg bajos metathesist, a melyet a magyar nyelv ejtésbeli hajlamaival nem igen lehet igazolni (pl. nem lett *merejt-* helyett sem *emrejt-*),

s e mellett a jelentésbeli egyezésnek teljesen eleget teszen. — A kifejtett m. *em-*, oszt. *ām-* (*ām-*) „meminisse stb.“ alapigének azonban még további rokonságát és eredetibb alakját találjuk meg, ha számba vesszük, hogy szóelejéről néha több ugor nyelvben is kezdő nasalis kopott el (v. ö. *em-* „sugere“) — t. i. az oszt.-vog. *nam-*, *nom-*, *nam-*-ban, a melynek akár eredetibb magash. *nam-* alakja is fölvehető:

osztIrt. *namas* verstand, gedächtniss (*namseñ* klug, verständig): *namas-*, S. *namaḡs-* denken, sich erinnern, *namatt-* erinnern, — *num-*, S. *nom-* sich erinnern | osztB. *nom-* (pr. 1. *nomlem*) sich erinnern: *nomipsa* gedächtniss; *nomilma-* sich an etwas erinnern, вспомнить; — *nomis* (Ahl. *nōmis*) sinn, verstand, gedächtniss: *nomsin* verständig, klug; *nomis-*, *nomislī-* denken, überlegen.

vog. *nam-* (pr. 1. *namēm*) „emlékezni, érteni“ (*nameln* denke daran, помни); *namelmät-* einen erinnern; *namis-*, *names-* denken, verstehen; — *namt*, L. *namet* gedächtniss (*namtin* verständig) v. *names* id. (*namt* v. *names voari* er denkt an etwas) | vogK. *num-*: *numelmat-* gedenken, sich erinnern (вспомнить Máté 5, 23), verstehen (21, 45); gedenken (beabsichtigen 1, 19); *numlext-* verstehen, einsehen (16, 12); — *nums-* denken, gedenken, sich erinnern; — *numt* gedanke, verstand, sinn (*numten* verständig, klug).

A vog. *namtin*, *numten*-nek pedig, más képzővel, mása: *votj. nodo*, *nodes* „weise, klug“; s *nodtem* „unklug“-ból kiválik *nod* = vog. *namt*; = zürj. *nöd*: *nöd-kil* „rätsel, sprichwort, verblümete rede“ (tkp. „verstandes-wort, weises-wort“).

000. *én* ego, lásd *mí* nos, fent 625 l.

856. *ének* (acc. *énekē-t* cantus, hymnus, cantio: *egy-házi é.*, *világi é.*; *ének-szóval* mit gesang; *énekés* cantor, cantans, musicus; *énekel-ni* cantare: *éneklő* cantator, cantor):

finn. *ääne* (n. *ääni*) vox (hominis et animalium), sonus: *ääntä-* vocem edere, sonare.

lp. *jäna* vox, sonus: *jänate-* vocem edere | lpF. *jedna* és *jednade-*.

857. *enged* (*engedni* cedere, obsequi, parēre, indulgere: nachlassen, nachgeben; *enged a hideg* die kälte lässt

nach, az *okosabb enged* der klügere gibt nach; *engedékeny* nachgiebig, *engedetlen* inobsequens, inobediens; *e. vmit*, *meg-e. vmit* concedere, sinere, permittere: *engedelem* concessus, indulgentia; — *engedelmes* obediens, indulgens, mitis; — **engesztel**-ni placare, conciliare, mitigare).

Egészen találóan értelmezi MNySzótára az *enged*-igét így: „más anyagi vagy szellemi erő előtt meghajol, és saját erejével, hatásával, merevenségével alább hagyni”. Alapértelme csakugyan „alábbhagyni, alábbszállni, leereszkedni”; hiszen a ki ellenkezőleg cselekedni, vagyis „resistere” akar, az „ki-ke-l, ki- v. föl-tá-ma-d” („stellt sich auf die füße”). Ennélfogva az elsőben intransitív *enged*-igének alkalmas alapszavának tartjuk az ug. *am-* v. *an-*, illetőleg magashangú *em-* v. *en-* „sedere, subsidere” igét (lásd alább az *ül* cikket; v. ö. *apad-*, *eped-*, *enyész-*); az ettől kettős frequentatív képzéssel alakult *en-ge-d-* tö, inchoativumnak véve, így tkp. ezt teszi: „incipit sedere v. subsidere” (azaz: „non-resistit”). Az *enged* igének transitív használata nézve összevethető pl. *ragad* (tkp. vmihez = haerescere; vmit = apprehendere): *engedni vmit* tkp. „*vminek* non-resistere” s ez által azt a *vmit* okozni; egyébiránt szintígy a lat. *concedere* intransitivum és transitivum.

Igen hihető, hogy a transitive használt *enged* igének ellentétese, **tagad** (*tagadni* verweigern, nicht zugeben wollen = läugnen, abläugnen: *meg-t.*, *el-t. vmit*) egyszersmind, mint az *enged* alaktársa, régibb *tangad*-helyett való, s tkp. „resistere”-t jelentett. Alapigéje így bátran a *tanúl* cikkekben (178 l.) kifejetett *t,n-* „stare” ige lehetne, mely az *en-* v. *em-* „sedere, subsidere”-nek jelentésbeli ellenfele.

858. **enyész** (*enyészni*, pr. 3. -szik occidere, evanescere MA.: *el-e.* disparere, evanescere; *bé-e.* insinuari, illabi, immitti MA.: *enyészet* occasus: *nap-e.* occasus solis); **enyészt** (*enyészteni* verschwinden machen, verbergen: *egy csoport lisztbe enyésztté el magát* Pesti G.); **enyeket** (*enye-* Nr. 29: 20 *getni* celare, occultare, palliare MA., Pázm.).

Figyelemre méltó, hogy az *enyész-* ige a „leszálló (leáldozó, lenyugvó)” napról is mondatik, s hogy „bé” határozóval (MA.) = „insinuari, immitti”. E szerint úgy látjuk, hogy tkp. nem „verschwinden”, hanem „sich herab-

lassen, versinken“ az igazi alapjelentése; a melynél fogva pedig szintén az *ül* (e h. *ün-l-* = vog. *un-l-*)beli *en-* v. *em-* „sedere, subsidere“ alapigéhez csatolható, mint frequ. *-ász*, *-ész* képzős származék. E fölfogás szerint *enyész-* egybe tartozik *enged-* (*en-ged-*)-vel és *apad* (**ampad*)-val, s csakugyan igen közel is áll az *el-enyészés* értelme az *el-apadás*-hoz. A mi „egyre leül“ (frequ. *enyész-*), az mind kevésbé láthatóvá válik, míg végre egészen láthatatlanná lesz, v. ö. *unter-gehen*. Innen causativuma (*enyész-t-*) = „rejtteni“. Megjegyezzük, hogy *enyeget-* e h. *enyejt-get-* egy másik (<*ojt*, *ejt* képzős) causativ alakot tartott fönn.

enyejt Etimol. IV. 177.

859. *ép* (acc. *épe-t* integer, incolumis; *ép erő* vires integrae, *ép alma pomum* non vitiosum; — *épen*, *éppen* integre, sincere; *éppen nem* ganz und gar nicht, é. jókor ganz v. gerade zur rechten zeit); *épít* (*építeni* aedificare: házat é.; *építő* mester), *épül* (*épülni* in integrum restitui, aedificari: *épület* aedificium):

vog. *älp*i leib, körper, L. *älp* id. (*älp-kar* v. *kar* „haut des menschen“, tkp. „körper-haut“).

osztB. *el* körper (тело): *ēlīp* das äussere, aussenseite (*ēlīpna* aussen, sichtbar — külszínen v. fölszínen, наруж; *ēlpa* nach aussen, kül- v. fölszínre; *ēlpīn* auswendig, äusserlich) | osztIrt. *ēt*, *ejt* körper, gegenstand.

finn. *ilpo* [ganz, durchaus]: *niinkuin ilpo ihminen* ganz wie ein mensch; *ilpo elävänä* in ganz lebendigem zustande, bei vollem leben (Lönnrot).

Ímezen egybevetés szerint a m. *épe*, illetőleg *éppe* tő e h. *élpe* = vog. *älp*i, oszt. *ēlp*₃ (= *ēlp*₃ vagy akár *ēlp*₃). — Az elüő jelentések összeférésére nézve, arra utalhatunk, hogy az osztjában *lovat* „gröfse, wuchs, statur“ (a mi közel áll a „körper“ értelemhez, pl. *un-lovat* nagy termetű = nagy testű) meg másrészt = „ganz“ (*novi torom lovat* die ganze welt, весь свѣтъ, tkp. das welt-ganze); *lovatna* [tkp. mit v. in *lovat*] „gänzlich, durchaus“ (pl. *lovatna nozitta* обмазывать, beschmieren, tkp. „ganz v. überall, auf der ganzen fläche“ schmieren); — vagy hogy a finnben *koko* „statura corporis“ és „totus“ (lásd az egész cikket). — Megjegyzendő, hogy az *el* (*ēt*) „körper“ a vog. *älp*i ellenében kopott alaknak mutatkozik: v. ö. osztB. *kali* „blut“ = vog. *kelp* id.

860. **epe** fél, galle (több epéje, mint vére; epés gallig):
 mord. *säpä* galle | mordE. *säpe*, *sepe* id.
 zürj. *söp*, *sep* galle || votj. *sop* id.
 finn. *sappe* (n. *sappi*) fél, bilis || észt. *sapp* (g. *sapi*)
 galle || liv. *zäp* (plur. *zäpūd*) galle; *zäppi* (pl. *zäppist*) gallig.
 osztB. *sip* galle (Ahlq.).

vogf. *tēp epe*.

A cseremiszből az „epe“-szó *šeks* (cserM. *šäxš*, *šaks*)-nak hangzik, s méltán föltehetjük, hogy ez mord. *säpä*-hez olyan viszonyban van, mint cser. *pilikš* „fül“ a mord. *pilä*-hez; más szóval: hogy *šeks* teljesebb **šep-kš*, *šepe-kš* helyett való. — Az osztB. *sip*, melynek a vog.-oszt. *vošrem*, *vošrem* ellenében áll, alkalmasint kölcsönképen a zürjénből került át.

861. **eped** (*epedni* marcescere, contabescere MA.; *meg-epedt* tabidus, tabefactus MA.; *viribus deficere* Érdy c.); **epeszt** (*epesztteni* angere, affligere Pázm., *meg-e. tabefacere* MA.):

Lásd az *apad* czikk alatt (746 l.). Kiindulva a régibb „*viribus deficere*, *animum demittere*“ jelentésből, az *eped*-igét csakugyan az *apad*-nak magashangú másának lehet tartanunk (főleg „lelki apadást“ értvén rajta), miszerint régibb **emped* h., a m. *ül*- (= vog. *unl*-) magashangú alapszavához (en- v. em- „sedere, subsidere“) tartozik. V. ö. hasonló észjárást ilyenekben: „*niedergeschlagen*“ meg „*herabgekommen*“ (egészségre nézve).

Eper Nr. XXIII. 1.

862. **ér** (acc. *ere-t* vena: élő ér arteria, pulsus MA.; *eret vágni* venam secare; *ér* v. *víz-ér* fluentum MA.,
 kleines fließendes wasser; — *eres* venosus):

osztB. *ler* (Ahlq. *lēr*) wurzel (plur. *leret*) | osztS. *lor*,
lort, Irt. *turt* id.

vogK. *tar* (*tār*) wurzel | vogB. *tār*, *tar* dünne wurzel,
 faserwurzel (*āt-tār* ein haar, *ma-tār* erdwurm); — *tares*
 ader (*kelp-t.* blutader) | vogL. *tgar* és *toars*.

Megjegyezzük, hogy a „wurzel“ jelentés (oszt. *ler*, vog. *tār*) is fordúl elé a magyarban az *ér*-nek ezen válto-

Nr. XXIII. 345.

Pass. 5-
Lant 22.

86

cser. *šer*

ér; a der.

FuF. II.

254.

nk 32: 396

zatán: **ir**, melyet egyikét plánta-név tartott fönn: *likas-ír* *füstiké*-nek nevezi Diószegi magyar fűvészkönyve a *Fumaria bulbosa*-t (újabb neve: *Corydalis cava*), mert „gyökere gumós, odvas“ (maga is így értelmezi: *likas-ír* azaz *lyukas gyökér*); továbbá *fogas-ír* = *Dentaria* (Diószegi 377.: „gyökere vagy *íre* pikkelyes, *fogas*, vagy gumós“); *csába-ír* (*csába-íre*) = *Poterium*.

Gombocz
Tör. jöv.

863. ér (érni *reichen*, *langen*, *pertingere*: földig ér *reicht bis zur erde*; hozzá é. *atingere*; gelangen, anlangen: *haza é. zu hause anlangen*; *el-é. erreichen*; *föl-é. észszel mente assequi*; *valere: sokat ér ist viel wert*; *reá é. vacare: nem érek reá mihi non vacat*; — [praes. 3. *érik*] *maturescere: érett maturus, éretlen immaturus*; — **érent-**, *érinte-ni* leicht berühren, anrühren: *meg-é.*; — *érdekel-ni* berühren, betreffen; — **érkez-** *ni* ankommen, eintreffen, hingelangen: *meg-érkezett, el-é.*; *reá é. vacare: nem érkezik reá er kommt nicht dazu, hat keine zeit dazu*);

Nr. X. 298.

finn. *kerkeä-, kerkiä-, kerkii-* (inf. *kerjetä, keretä*) *properare, tempestive pervenire* (*kerkisitkö kirkkoon an tempestive advenisti in templum*; *ei keihäs kerinnyt sinne hasta eo usque non penetravit*); *vacare* (ráérkezni: *en kerkii sanoa tempus non habeo ad dicendum*); *maturescere* (*ohra kerkii hordeum maturescit*); — *kerkeä celer, festinans, alacer* || észt. *kerge* behend, hurtig, leicht (*kerge jalaga leichtfüßig, schnell*).

Figyelemre méltó, hogy mennyire találkoznak egymással a m. *ére-* és a finn *kerkeä-* (*kergedä-*) specialis jelentései is: „elérni, elérkezni“ — „reá érni v. érkezni“ — „*maturescere*“. Hogy az „*atingere*“ (*érint-, érdekel-*) jelentés is az „*ire, venire*“-féléből indulhat ki: v. ö. finn *koske-* 75. l.; ném. „an etwas ankommen (mit der hand)“. — Alakra nézve a m. *ére-* tö = f. *kerge-*, mely egyenesen a *kerkeä* e h. *kergedä* „*festinans*“ nom. verbale-ből válik ki; ez a *kerge-* meg magashangú mása a f. *karga-* „*currere*“-nek (409 l.), s e szerint eredetibb alakjául fölvesszük: *gərgə-*, a melyhez megint alkalmasan hozzácsatlakozik: m. **gyer-, jer-** (*gyere* v. *jere* *veni, komm her*; *gyerünk* *veniamus, eamus, gyertek veniatis*).

864. **erdő** silva (*erdője* v. *erdeje* silva ejus: *makkos erdő* silva glandifera MA.; *sűrű e., vadon e.; — erdei silvestris, erdős silvosus*):

osztB. *arat* anzahl, menge (*mur-a.* volksmenge); *ar* viel, reichlich; *árti* (Ahlq. *arta, arti*) zu viel, überschuß (лишек), reichlich | osztIrt. *ar* viel.

vogK. *ari* viel: *ariñuv* mehr (Máté 18, 13), *ari-çar* überfluss, reichthum (избыток: Márk 12, 44) | vogB. *äri* überflüssig, лишній: *äri mät* weiter etwas; *lau kum ärieti* zehn mann und darüber (слишкомъ).

Hogy a „silva“-nak egyik alkalmas etymonja „menge, viel“, illetőleg „densus, spissus“, fent 359. l. fejtegettük, a cser. *siürgö* „silva“ magyarázatával. — Az *erdő*-beli *ar*-(*ere*-) alapszó = oszt. *ar*, vog. *ari*, *äri* (= *er*;) „viel, reichlich“; ily jelentésű szó bár igéül is szerepelhet („reichlich vorhanden sein, überfließen, bővelkedni“), s csakugyan nom. verbale alakúnak mutatkozik az *ar-ti*, *ar-ta*, s a vogul *äri*-től származik deverbális képzéssel: *ärit*- zu viel sein = übrig bleiben (v. ö. magy. *sok* mint *ige*, éppen: *sokadalom*). Igéül való *er*-(*ere*-)től pedig származik *erdő*, alkalmas frequ. -d továbbképzéssel, úgy mint *för*-, *föröd*-től *fördő*, s jelent magyarázatunk szerint eredetileg „bővelkedő“-t, illetőleg (v. ö. *fördő*) „helyet, hol vmi (jelesen: fa) nagy bőven megvan“.

865. **ered** (*eredni* progredi, procedere, oriri MA.: *eredj* v. *eredj el* geh fort; *meg-ered a vér* das blut beginnt zu fließen; *útnak e.* sich auf den weg begeben; *el-eredének és jutának B.-be* Bécs. c.; *beszédbe e. vkivel* sich in ein gespräch einlassen; *a víz hegyből ered*; — *eredet* origo, ortus: *víz eredete*; *eredő* proveniens, prorumpens); **ereszt** (*ereszteni*: gehen lassen, fahren l., loslassen: *ereszsz* lass mich gehen, gib mir freien weg, *ereszsz el* lass mich los; *haza e.* nach hause lassen, *követet e.* einen boten schicken; *haját e.* das haar wachsen lassen; *bé-e.* immittere, intro-mittere, *ki-e.* emittere; *meg-e.* retendere, relaxare; — *eresztvény* silva succrescens Régi):

vog. *taret*- lassen, gehen lassen, herab lassen (*äkvän t.* zusammen lassen, *kven t.* weglassen; *tarom ma taräts* gott

hat die erde erschaffen, tkp. herabgelassen); *tarmät-* plötzlich loslassen (вдруг опустить) | *vogL. tarit-* lassen | *vogK. taret-* lassen (gehen lassen, entlassen; отпустить Márk 15, 9., nachlassen, vergeben Máté 6, 14.: *taretane nepek* entlassungsbrief, scheidbrief); *tartel-* id. frequ. (*tarteles* отпуская, pflegte frei zu lassen Márk 15, 6.; *tartelaxv kreket* sünden zu vergeben, прощать Máté 9, 6).

osztB. termala- (Ahlq. *tërma-*, *tërmala-*) eilen, sich beeilen; *termat-* (*tërmat-*) zur eile treiben, beschleunigen; *termatna* (A. *tërmata*) eilig, in eile | *osztIrt. termad-* eilen, *termatt-* beschleunigen.

zürj. termal-, *termaš-* eilen, sich beeilen, *termöd-* antreiben, eile machen | *votj. dirti-* eilen, *dirtit-* beschleunigen.

Látni való, hogy a *vog. taret-*ben a „lassen“ értelmet épen úgy causativ képzés segíti kifejezni, mint a m. *ereszt-*vagy a finn *päästä-*ben. E szerint a *tare-* alapige maga „menést, eredést“ jelent. A *tarmät* tő szintén causativ alakú, de mom. -m képzős *tarm-*tól. Hogy a *tare-* régibb magashangú *täre-* (*tšrš-*) helyett való, mutatja még az oszt. *terma-* (*tërma-*) = *vog. tarmä-*. A m. *ered-* e szerint = *tered-* (v. ö. *szalad-*, *halad-*), s meg is találjuk még *t-*ből fejlődni szokott spirans kezdő hangzóval a m. *sere-* igét (*serény*, *serül-*, *serken-*ben, fent 339 l.), a melynek egyéb ugor rokonsága e szerint még az *ered-* (**tered-*)-hez is hozzátartozik.

№. 24: 295.

866. *érett*, *ért* pro, ob, propter (*érettem* v. *értem* pro me; *miért*, *azért* weswegen, deswegen; *fiá-ért* fizet er zahlt für seinen sohn v. statt seines sohnes; *pénzéért* dolgozni für geld, um geld arbeiten):

osztB. jir, *ir* seite, gränze, gegend.

vog. jër, *jër* richtung, gegend: *koli jër* ost, *kätel untne jër* west (nap leülő *jër*).

finn. *järke* (g. *järjen*) ordo, series (*makaavat järjestänsä* jacent ordinatim, unus post alterum continua serie) || *észt. järg* (g. *järje*, *järe*) reihe, fortlaufende reihe.

V. ö. mord. *kis* „ért, végett (wegen)“ a *ki* „út (weg)“-tól. Ez azt mutatja, hogy az *érett*-beli *ére* alapszó

bátran „weg — richtung, gegend“-et jelenthetett, s így a vog.-oszt.: *jer, jir* s a teljesebb alakú f. *järke* e h. *järke* másának tekinthető.

867. **érez** (érezni, ézeni sentire: é. szagot, meleget, fájdalmat; elől meg-é. praesagire; pr. 3. *érzik* ist fühlbar, wahrnehmbar; föl-é. zum bewusstsein kommen, erwachen).

Lásd alább az *ismer* cikk végén. Abbeli nézetünk, hogy a m. *érez-* e h. *mérez-, mélez-* mint denominativum az ug. *mēle* „mens“ szónak *r*-es változatához tartozik, ez igének igazi jelentésére is támaszkodhatik: *érzés* sohasem külső „hozzá-érés, érintés, tapogatás“ (pl. kézzel, újjal), hanem belső lelki működésre vonatkozik; jelentős különösen *föl-érezni* „bewusst werden“, a melynek mása: *föl-eszmélni* (*esz-mél-l-*).

868. **ernyő** tegumen, tegulum MA. (adj. p. *ernyős*: e. *kocsi* v. *szekér* ein gedeckter wagen):

vogB. *tärmel* auf (rajt: *iu t.* auf dem baume); vorüber, über hin (et *kvotl tärmel mines* es ist über mitternacht, tkp. die nacht ist über die mitte hin gegangen) | **vogK** *tarmel*: *tarmelt* auf (locativ: *ax t.* auf dem berge), *tarmelne*. auf (lativ: *kval-lep t.* auf das haus-dach); überhin, durchhin (*tarmil jomsanil Galilejme* sie durchschritten, durchwanderten Galilea, проходили чрезъ... Márk 9, 30).

Lásd az *árnyék* cikket (754 l.). A *tärmel*, *tarmel*, a melytől „rajt, reá“-féle névutók vannak (vogB. *tärmel*-ről elmaradt a végrag: loc. *tärmelt*, lat. *tärmele*) magában „fedő, tegumen“-t tesz („decke, oberfläche“) s így egybetartozó a *tárom* „felhő, ég“ szóval. Ennek alapigéje *tar-* „tegere“ itt magashangú *tär-* (K. *tar-*), s ettől van *tärmel* a vegyes ige+névszóképzővel (-*m-l*, v. ö. *vār-*, *voar*-tól: *varmel* dolog, ügy; *säg-*, *säu*-tól: *säumil* geflecht, *kuot*-tól: *kuotmil* hajlat). A m. *'ernyő* pedig *'erny-* e h. *'erm* (= vog. *tär-m-*) igétől való nomen: „tegumen“; sőt lehet hogy *ernyő*, melynek ő-je *-ele*-ből is (*l*: *v-* változással) fejlődhetett, mindenesül = vog. *tärmel*.

Simon: A
 m. nyelv II.
 215.

W. fr. XII. 492.

W. fr. XXI. 153.

W. fr. 24:462

18:103

Gombocz
 Józ. Jov.

869. **erő** vis, vires, robur (az ő ereje ejus vis, jó erő-
 ben van viget, ist bei kräften; erővel mit gewalt; erő-szak
 violentia, impetus: erőszakkal violenter, per vim; — erős
 validus, robustus, firmus: e. ember, e. bor, e. szél; erőtlen,
 erőtlen infirmus, impotens, debilis):

vogK. **nogre** stark; stärke (ammanel **nogre** stärker als
 ich Máté 3, 11; **nogre** at onci hat keine kraft 13, 21;
nogrim- stark (dick, grob) werden 13, 15 (орыбѣть) | vogB.
ñañräm-, **ñañräm-** [stark, heftig werden] (vuot ti **ñañräms**
 es wurde stürmisch); **ñañrä** zäh, geizig.

lp. **kjäura**, **kjäuras** robustus, validus (**kjäureb** erősebb);
kjäuro- robustum fieri | lpF. **gjevra**, **gjevra** stark.

finn. **järkeä**, **järeä** crassus (dick, grob, stark): **järki-**
rikas valde dives; **järin:** j. **suuri** valde magnus.

A vog. **nogre**, **ñañrä** és a lp. **kjäura**, **gjevra** (**gjevra**)
 úgy egyeznek egymással, hogy amabban a kezdő **n** ere-
 detibb **n** helyett a megfelelő gutt. explosivával (**g**) válta-
 kozván állott elé, a mely másrészt a lp. **kjäura**, **gjevra**-ban
 j-felé gyengült s a finn **järkeä** e h. **järgeä**-ben csakugyan
 j-vé lett. Alapalakokul így fölveszszük: **g:ng:r:**, **g:gr:** és
ñ:ng:r:, **ñ:gr:** (e h. **ñ:gr:**) — még pedig az efféle alapszót
 egyszersmind névszóinak (lp. **kjäura**) és igeszóinak tekint-
 jük („valere”; nom. verbale alakuk: vog. **ñañrä**, **nogre**,
 m. **erő**).

Ide vonhatók még, mint **g:gr:**- alapigéhez csatlakozók:
 eserM. **kerd-**, **kird-**, eserS. **kert-**, **ket-** „posse” | mord. **kirde-**
 „halten (unterhalten, verwalten), ertragen, dulden” (v. ö. a
tart- cikket 184 l.) | finn. **kärsi-** „pati, tolerare, sufferre” |
 lp. **kierde-**, lpF. **gierde-** „pati, tolerare”.

W. fr. XXIV. 261.

870. **ért** (érteni intelligere: még-é.; el-é. mente assequi;
 egyet ért idem sentit, concordat; vmihez hozzá-értő
 peritus rei; érthető verständlich; — értelem intellectus,
 sententia, mens: nincs értelme caret sensu, ist nicht zu
 verstehen; — értékez-ni scrutari MA., disquirere):

Gyakori jelenség, hogy az „intelligere” fogalmat
 átvitelesen használt igék fejezik ki: pl. finn **käsittä-** (tkp.
 „manu capere” — átv. „mente comprehendere, intelligere” —
 v. ö. **begreifen**, **comprendre**); zürj. **gögör-vo-** „begreifen,

verstehen, tkp. „circum-venire“ (v. ö. „dahinter kommen“); finn *osaa-* (ész. *oska-*) „scire, intelligere“ (pl. *kieltä* eine sprache; *oskasin seda moistatust* ich erriet dies rätsel), tkp. „treffen, zufällig geraten (casu evenire)“. Ezt tekintve az *ért-* ígét el nem választhatjuk az *ér-*, attingere stb.“-tól; még pedig ennek momentán v. intensív -t képzős származékát látjuk benne (a milyen *fél-, sér-* mellett: *félt-, sért-*), a melyet a m. nyelv immár csak a lat *assequi* („verstehen, fassen“, tkp. „erreichen“ vagy a f. *osaa-*hoz hasonló átvittel használ (v. ö. *föl-érni észszel*; megjegyezzük, hogy a „vmihez *értvni*“ is sejteti még az „atingere“ alapjelentést; meg hogy *ér- valere*“ mellett *érték* „valor, facultates“ közvetlenül *ért-* tőtől származik).

*M. 176.
ért: Nyr.
I. 31. M. Ny.
v. 397.*

871. *es* (*esni*, pr. 3. *esik* cadere, labi: *le-e*. herabfallen, pl. *fáról*, *meg-e*. contingere, *el-e*. hinfallen, zu falle kommen; — *eset-casus*, lapsus; — *eső* cadens; pluvia: *esik* az *eső* es regnet; *esső* id. SzD.; *es*, *ess*, acc. *esse-t* pluvia, imber Bécsi cod.); *ejt* (*ejteni* fallen lassen, fällen: *ki-e. kezéből e manu* dimittere; *meg-e*. ad lapsum inducere, *sebet e. vulnus* intligere):

Nr. 29: 204.

vog. *is-* (pr. 3. *isi, izi*) leszállani (herabsteigen, sich niederlassen — von vögeln: *jol izes v. unls* [tauluñ uj] leszállt a madár; *ispä uj, tilpä uj* [szálló, röpködő állat]; *isäp-* id. mom.

zürj. *us-* fallen, herabfallen, sich werfen, sich stürzen; *usköd-* fallen lassen, hinwerfen || *votj. usi-* fallen, umfallen; hinter etwas her sein (neki *esni*).

finn. *istu-* sedere, considerare (ülni, leülni: *istu maahan* ülj le, *istun pöytään* asztalhoz ülök) || ész. *istu-* sitzen, sich setzen (*istu maha* setz dich nieder).

mord. *oza-* sich setzen; *ozadi-* sitzen | mordE. *oza-* és *ozado-* id.

eser. *voz-* (pr. 1. *vozam*) cadere, decumbere | eserM. *vaz-* id.; *vazakt-, vazekt-* demittere, deponere, collocare.

Megjegyezvén, hogy a zürj.-*votj. us-* bátran magash. *es-*nek a mása lehet (v. ö. *ol-, ul-* = f. *elä-, m. él-*) s hogy a f. *is-tu-*nak vég *u-*ja sem követel, megelőző *i* mellett,

eredeti mélyhangúságot (v. ö. *itkä-*, *pitä-*től nom. act.: *itku*, *pito*), csak a mord. *oza-* és cser. *voz-*-ban találunk az *es*-nek megfelelő mélyhangú alakot. Egyébiránt a m. *ese*-teljesebben még *esse*-nek hangzik (*esső*), a mi eredetibb *esk-* alakra utal, a melynek még nyomát is találjuk a zürj. *uškō-d-* causativumban; szintígy f. *istū*-hoz hasonló *astu-* „lépni“, ennek alapszava *as-* pedig *ask-* helyett való (fent 206 l.). — A m. *es*-nek *ejt-* causativumára nézve lásd fent a *fesél*, *fejt* czikket, 518. l.

872. **esedez** (*esedezni* obtestari, obnixe rogare, supplicare MA., **esenked**-ni, **éseked**-ni id. (SzD., Tájsz.) **esennen** flehentlich, sehnlich (e. *nézni* mit betrübter miene [weinerlich] nach etwas hinsehen Dtúl: Tájsz.):

Fu.F. II. 226 finn. *itke-* flere, plorare; *itku* fletus; *itkettä-* fletum ciere || észtd. *ikke-* (inf. *ikma*) weinen: *ikk* (g. *iku*) das weinen, *iketa-* zum weinen bringen.

A f. *itke*-nek megfelel a m. *esedez*-beli *ese-* (tkp. *esse-*; Kaz. cod. még írja is így: *essedez*) úgy mint *kesserű* (*kesserű*) a finn *kathera*-nak (fent 24 l.). — A „supplicare“ és „plorare“ jelentések társulására nézve, v. ö. „implorare“. — Az *esennen* gerundiumalak (*esen-* töttől), e h. *esenvén*, *esenvén*.

873. **esküv-**, **esküsz-**, **esküd-** (*esküdni*, *eskünni* jurare: praes. *esküsz-*, 3. *esküszik*; n. ag. *esküvő* jurans, n. act. *esküvés* v. *esküvés* MA.: *meg-e*. einen eid ablegen [*vmire* auf etwas]); **esket-** (*esketni* schwören lassen SzD.: *meg-e*. *jegyeseket* brautleute trauen; *tanukat meg-e*.); — **es** (acc. *es-t* juramentum, jusjurandum: *hazug est ne szeressetek* Bécsi c., *az esért*, *az esről* Münch. c.; *esével* [? *esével*] jura-mento ib.):

vogK. *ešx-* loben, preisen (*ešxestä toremme* прославилъ őora Máté 9, 8): *ešxenkv-* gelobt werden (ib. 6, 2.) | vogL. *ies-* (*iés*) rühmen: *iššakat-* prahlen | vogB. *ēsg-* (*ēssg-*: *ēssgilem* ich lobe ihn, dicsérem); *ēsigauem* v. *ēsitauem* (*ēssi-*) man lobt mich; *ēšikat-* (*ēssikat-*) prahlen.

osztB. *ižik-* (A. *išik-*) loben, rühmen *iškaš-* sich rühmen, prahlen.

zürj. *oški-* loben, rühmen, preisen: *oškiš-*, *oşjiš-* sich rühmen, prahlen; P. *oşşal-* loben; *oşşas-*, *oşjas-* sich rühmen || votj. *uşjal-* loben, preisen; *uşjasški-* prahlen, sich rühmen.

Nincs fölhozva *eskü*, mert nem régi szó; még Márton szótárában „schwur“ *esküvés*; szintígy „juramentum“ MA.-nél. — Fentebbi összevetésünk szerint az *esküd-* stb. bibli alapige *es-* tkp. csak „mondást“ t. i. „hangos, nyomatékos mondást“ jelent, v. ö. az *áld-* cikket s az ott egybevetett szók közt zürj. *jor-* fluchen és *jorsi-* „schwören, eid leisten“. Az *es-* nek megfelel ug. *esk-* = vog. *eş-*, *ieş-*, *ëş-* [*eş-*], oszt. *işk-*, zürj. *oşk-*, *oşj-*, *oşş-*; de ezt a teljesebb *esk-* alakot még sem tükrözi a m. *esküsz-*, *esküd-*, *esket-* bel *esk-*, minthogy a magyar nyelv hangfejlődése az eredeti *sk-* nak általában nem tartotta fenn a gutturalisát s ezek nyilván olyan származékok mint *al-* tól: *alkusz-*, *alkud-*, *alkot-* (fent 736 l.). Az *esk* „juramentum“, melyet Kreszn. fölhoz mint régi szót, meg képzésre nézve párja a *titk* (*titko*)-nak.

874. *est* (acc. *estē-t* vesper, abend: *est-hajnal* crepusculum vespertinum MA.; adj. *esti* vespertinus Fal.; — *estve* *est m. nyelv* *vespere*; meg: vesper MA.: jó *estvét* kívánni | *este* id.: jó *II. 215.* *estét* | *estvel* id.: *estveli* vespertinus, *estveledik* vesperascit MA. | *esteled-ik* id. SzD. | *estvényén* SzD.):

finn. *ehtoo*, *ehto* vesper, tempus vespertinum (*päivä on ehtoolla* sol ad occasum vergit; *ehtoona* vesperi); *ehtoise* *Setälä,* *Ään. 198.* (n. -oinen) vespertinus || ész. *ohtu*, *ohta* abend (*ohtul* am abend).

lp. *ikto* (*iekto*, *ěkto*), *jukt* heri: *iktač*, *ektač* hesternus | lpF. *jifta* gestriger tag: *jifti*, *jikti* gestern: *intaš*, *jiftaš* gestrig | lpE. *jehti* gestern.

eser. *jut* nox (*judom* noctu; *jut-pel* media nox, septentrio); *jutoso* nocturnus | eserM. *jut*, *jud* nox (*judam* noctu).

Első tekintetre tetszetes vélemény ugyan, hogy a m. *Ny. XII. 20.* *est* nem egyéb mint *eset* (*esni* cadere igétől) azaz „nap-*Simonyi:* *eset*, occasus solis“ (MNYszótára). Amde a magyar nyelv-*Fanulm. 3.* szokás szerint nem „esik“ a nap, hanem „nyugszik, áldozik“ s innen nem nap-*eset*, hanem nap-nyugat divatos az

„occasus solis, occidens“-re; különös továbbá, hogy a magyar régiség egyszer sem mutatja föl a teljes eset alakot, a mit méltán várhatnánk, hanem csak az elválasztatlan *st*-vel való alakot. Eléfordúl ugyan *nap-estig* (pl. Károli bibliafordítása, Máté 20, 6: miért állotok itt *nap-estig* hivalkodván), de a Jord-codexben ez még így van *ez nap estig* (myt allotok eth ez nap estig hewolkodwan), s értelme „tota die, ὅλην τὴν ἡμέραν“ vagyis tkp. ezt teszi „den tag über bis zum abend“, úgy hogy itt a *nap* szó nem „sol“, hanem „dies“. Ezért a m. *este*-t az *es*- „cadere“ igével össze nem tartozó külön szónak kell tekintenünk, annival inkább, mert a többi ugarságban is vele egyeztethető mása akad, mely szintígy egyenesen vespert jelent, akármily etymon alapján.

A f. *ehtoo*, *ohtu*, *ohta*-ból meg a lp. *ikio* (illetőleg *ikta*-é), *jifta* (*jifta*-š)-ból mint a m. *este* tőnek mása kifejezhető: *jšktš*. Az ebbeli *kt*- (= finn *ht*, lp. *kt* és *ft*) a m. *este*-ben vált *št*-vé, úgy mint az *ester* = f. *ahtera* szóban; gyakrabban találkozik e hangváltozás a mordvinban és a cseremiszbén (mord. *täštä* = f. *tähte* 213. l., mord. *mäštä* 610 l.; cser. *lištaš* folium = f. *lehte*; cser. *tošt*- audere = f. *tohti*-; cser. *mošt*- könnyen, vermögen, mor. *mašti*- id. = f. *mahta*-). — Egyébiránt a m. *este* tőnek ilyen *jšktš*-féle alapalakja még azt is engedi sejtelnünk, hogy vele alapszó szerint egybetartozó: *ěj* = ug. *jšgš* (lásd az *ěj* cikket).

Setälä,
Ään. 277.
278. 281.
285.

Setälä,
Ään.
276.

äšterav.

875. **ester** unfruchtbar, nicht gebärend (meddő, magtalan Szék.: Tájsz.):

finn. *ahtera* gelt, güst (Lönnr.: *lehmä on ahterana*) || ész. *aher* (g. *ahtra*) güst, nicht milchend (*lehm jäi ahtrase* v. *ahtraks* die kuh hörte auf zu milchen); nicht einbringend, unfruchtbar (*linnu-pūd on ahtraks jänd* die bienenstöcke tragen keinen honig ein).

A f. *ahtera* és m. *ester* közt való vocalis-külömbiségre nézve, v. ö. *katkera* és *keser-ü*. — A szóközépi m. *št* = f. *ht*-re nézve lásd az *est* cikket.

876. **ész** [ész] (acc. *ész-t*, *esze-t*, *esz-t* mens, prudentia, sapientia MA.: *eszembe jut* es kommt mir in den sinn, ich erinnere mich; *eszén van* sapit, mentis compos est,

26:393

észre venni animadvertere, wahrnehmen; *esze ágában sincs* es fällt ihm gar nicht ein; *másutt jár az esze* er denkt an etwas anderes; *eszét veszítette* er hat den verstand verloren; — **eszés** prudens, perspicax, sapiens: *e. gyermek; esztelen demens, insipiens, imprudens, vesanus* MA.);

eszméll, eszmél (*eszmélleni* reputare, considerare MA.: *meg-e. magát* sich bedenken, sich besinnen Pázm.; *föl-e. evigilare; eszmélked-ni* denken, überlegen Fal.; *eszmélkedik* emlékezik Bihar: Ny. VI, 424):

vogK. es: *estal* unverständlich (непонятливый, ungelehrig, schwer begreifend Márk 7, 18) | **vogB. os** verstand, rat: *ostal* unverständlich, unverständlich (ostal ti luleu wir stehen da ratlos; *ostal varmel* unverständliche sache).

osztB. ož verstand, urteilsvermögen (разсудок): *ožla* unverständlich, unüberlegt.

Lásd alább az *ismer* cikket, a melyben az *ész* (*esze*) szónak eredetibb alakjául kifejtjük: *v̄s* (*v̄s̄s̄*), s ennek egyéb ugor nyelvekben való nyomait mutatjuk ki: zürj. *vežör* (e h. *vež-mör*) verstand, sinn, gedächtniss | votj. *viz* (e h. *viz-m̄*, *viz-m̄r*) id. | finn *ymmärdä*-intelligere (e h. *üs-mär-dä*-) és *yštävä* amicus (kedvelő: **üs-tä*-igétől) | mord. *vizde*-sich schämen (*viz-de* = f. *üstä*-). Megjegyezzük, hogy a vogB.-ban a magash. *es* alak is maradt fön: *esermä, eserme* „schamgefühl“ (e h. *ese-mer*); az *os*-oszt. *už* alkalmasint előző *ös, üs*-ből vált mélyhanguvá (v. ö. vogL. *ūr* = f. *vere*, m. *vér* stb.). — A m. *eszméll-tő* akár *esz-mér-l*, akár *esz-mél-l*-helyett való, a melyben *mér* v. *mél* az *ész* szónak synonymuma = f. *miele* (lásd a *bölcs* cikket, 469 l.). — A cseremiszb. is megvan: *us* (cserM. *os, uš, as*) „mens, memoria“, s tekintve e nyelvnek a törökséghez való viszonyát csakugyan meg kell engedni a kölcsönvétel lehetőségét is (csuv. *us, as*), a mely a többi ugor nyelvekbeli *ész*-szókra nézve föl sem vehető (lásd: *ismer* alatt). Amde meg kell jegyezni, hogy a cseremis nyelv, noha általán véve az *š*-et kedvelli, a török (illetőleg csuvas) eredetű kölcsönszavak *s*-jét rendszeren nem változtatta *š*-re: cser. *urs* aczél = csuv. *χorš* | *kas* este: csuv. *kaš* | *kus*-költözni: csuv. *kož* | *paskeč* lépcső: tat. *baskič* | *posna* külön: csuv. *pošne* | *paslok* frenum: csuv. *poš* fej (tat. *baš* és *bašlīk*) | *purus* bors: csuv. *puruš* | *sūsor* sértett (de *šūsēr* is): csuv. *suzīr, suvzīr*.

vogl. üs

*Sekélyi,
Ált. 240.*

Yr. 24:202

*Paav. 5-lau
14.*

FuF. II. 255

877. **ev** (acc. *eve-t* pus, sanies MA., Szék.: Tájsz.: **eves** purulentus, saniosus: *e. var.*, *e. fekély*, *e. kelevény*; — *evez-ni*: meg-evezés suppuratio MA.; *eved*:- *evedség* pus, sanies PPáp.):

lp. *sāja*, *seja* pus: *sāja-*, *seje-* suppurare; *sajak* purulentus | lpF *sājja*.

vogL. *sāj* eiter, eiterung; *sāj-*, *sāj-* (3. *sāji-*, *sājji-*), *sāj-*, *sāj-* faulen.

osztB. *līji*, *līj* eiter; *līji-* eitern, faulen (A. *lī-*: pr. 1. *līlem*; *lījim*, *līm* verfault, sauer) | osztIrt. *tej*, S. *līj* eiter. mord. *sī* eiter (*sīi* eiterig) | mordE. *sī* id. (*sījav* eiterig).

Lásd a szék cikket, fent a 286. lapon.

Ált. 240.

*praes. 5-P.
124.*

FuF. II. 253

Kesz. 8:339.

878. **év-**, **öv-** (enni, n. ag. *evő*, n. act. *évés* edere, essen; praes. *ész*:- *észém*, *észél*, *észik* stb.; — *étel*, *éték* cibus; — *étet*- essen lassen, füttern, speisen):

mord. *seve-* essen | mordE. *seve-* id.

finn. *syö-* edere, comedere: *syöttä-* cibare, saginare || oszt. *sō-* essen, fressen; *sōta-* füttern, speisen, mässten.

zürj. *soj-* essen, fressen, verzehren: *sojan* speise || votj. *si-*, *siji-* essen: *sion* speise, futter.

votj. *tē-* enni: *tēnā kar* enni való; *tēp* futter, speise; *titt-* speisen, füttern, nähren | vogL. *te-* és *tiht-* id. | vogK. *te-*, *taj-* enni (*tajan* „egyetek”; *tene* evő, étel); *tit-* füttern, speisen.

vogB. taj-

vogL. taj-

ins. praes.

tēm, tēn,

taj stb.

praet. tēm

(stb.)

osztB. *lē-* essen (n. act. *levīpsa*, praet. *levīm*): *lēvipas* (Ahl.) nahrung; — *levīnd-*, *lavīnt-* v. fr., *lavema-* v. mom.; — *lābit-* (A. *lāpīt-*) nähren, füttern (n. praet. *laptīm*) | osztIrt. *tēv-*, S. *līv-* essen; — *tāpt-*, S. *līpt-* ernähren.

Kérdés, mi az *év-* és ugor másainak alapalakja: *sšg-* (illetőleg *tšg-* v. *dšg-*)-e vagy *sšb-* (illetőleg *tšb-* v. *dšb-*)? Az utóbbira utal a mord. *seve-*, tekintve hogy szóközépi *g-*-t a mordvin nyelv rendesen mélyhangú szóban gyengítette *v*-vé (*javi-* = f. *jaga-*, *luvi-* = *luge-*), magashangúban pedig *j*-vé (*teje-* *tije-* = f. *tege-*; *mije-* = ug. *mšg-* 477 l.; *pije-* = ug. *pšg-* 539 l., *rij-* = f. *väge-* stb. De a vog. *tē-* és *taj-* határozottan eredetibb *g*-s alakra mutat (v. ö. *mī-*

és maj- 476 l.) s szintígy a vogL. *tiχ-t-* causativum; másrészt meg oszt. az *tāpt-*, *lipt*, *lapt-* (csak újabb vocalis-közbetejtéssel *lābit-*, úgy mint *ubit* haj e h *upt*) meg úgy magyarázható, hogy a képző nem *-t*, hanem *-pt* (v. ö. pl. *unžipt-* átvinni: *unž-* átkelni). Ha e mellett számba vesszük, hogy a *g*-nek *v*-vé válását a mordvin nyelv egyes magashangú szókban is mutatja föl (pl. *kevere-* rollen 20 l, *šejer* és *čäver* egér 767 l, *pej* és *pev* fog 525 l.), mégis csak a *g*-vel való *s:g-* stb. alakot kell fölvennünk, mint a melyből valamennyi meglevő változat alkalmasan fejlődhetett.

879. év (acc. *éve-t* annus: ez *éven* hoc anno SzD., *hány éves* wie viel jahre alt; aetas: öreg embernek *éve* szerint Érdy c., *gyermekségnek évében* vagy *idejében* Érs.):

finn. *ikä* (g. *i'än*, *ijän*) aetas (*pitkä i.* langes leben); *ikäise* (n. *-äinen*) adj. p.: *vähä-i.* minorennis || észt. *iga* lebenszeit, lebensalter (*nõr i.* jugend, *pitk iga* langes leben).

mordE. *ie*, *i* jahr (*od-i* neujahr; *ve ieñ* einjährig).

eser. *i* annus; *iaš* éves: *meñar iaš* hány éves | eserM. *i*, *i* annus (*tegeñ iaš* so viel jahre alt).

lp. *jake*, *jape* (*jäke*, *jāpe*) annus | lpF. *jakke* (g. *jape*) id. | lpE. *ihe*, *içe* annus, *ivaž* jährig.

A teljesebb f. *ikä* e h. *igä* (észt. *iga*) alak a lp. *jake* szerint *j:g* helyett való. Simonyi Zs. (M. Nyelvőr V, 2) fejtegeti, hogy ez a *j:g*, mely kisebb nagyobb „idő“-t jelent, mint képzötelen névszó az ugor *j:g-* „fluere, currere“ igéhez tartozik (m. *jöv-* 153 l.), épen úgy mint a mélyhangú f. *joge* „fluvius“ a *j:g-* „fluere“ igével egyező.

880. év-, iv- (*éveni*, pr. 3. *évik* überreif werden, mehlig w., pl. birnen; *éved-ni*, *ived-ni* id.: *meg-tvedt a körtvély* SzD.):

osztIrt. *tēbet* weich | osztB. *lepīt*, *lebīt* (Ahlq. *lēpīt*, *lēbīt*) id.

zürj. *nebīd* weich, zart; *nebzi-* weich werden, teig werden (von fruchten), *nebzed-* erweichen || votj. *nebīt* weich: *nebzi-* weich werden, *nebzi-* erweichen.

vogh. *el. jēl*
év. (Ethnogr.
1893. 171.)
vö. tat. *jil*
év 17k. 26
15.

Yk 32:398

mordE. *čevte* weich, milde; krume im brot (kenyér puhája).

finn. *hereä* mollis, lascivus.

Az oszt. *tēbet*, *lebīt*, zürj. *nebid*, mord. *čevte* és f. *hereä* e h. *hevedä*, *hebedä* „mollis“ képzése szerint (finn. *ēda*, *edä*-féle) nom. verbale-nak mutatkozik; az igéjét a zürj.-votj. *neb-zi-* tartotta fönn = m. *'ēve-*, *'ive-*; régibb alakja: *t₃b-*, illetőleg *d₃b-* (innen osztB. *leb-*) s *d:* n- cserével *n₃b-*.

Ethnogr. IV. 271. 881. **evez** (evezni remigare, navigare MA.: evező remex; remus v. evező lapát):

mordE. *eške-* rudern (*eški* ruderer); — *iliše-* winken (mit der hand), schwenken); *ilišče-* id. mom. (махнуть).

zürj. *ölt-* schwingen, winken, schwenken (*öltan* fächer, wedel); *öltči-* id. frequ. *öltč'an* fächer) || votj. *a'al-* (inf. *a'ani*) winken, zeichen geben.

Eltérünk az *evez* ige származtatásában Simonyitól, ki azt (M. Nyelvőr V, 3.) a *jöv-* = ug- „ire (fluere, currere)“ igéhez köti. Ily alapértelem ugyanis nagyon is általánosnak s kevésbé jellemzőnek látszik egy bizonyos testmozdulatokkal és eszköz-forgatással járó cselekvésre nézve. Hozzájárul azon alaki kifogás, hogy **g₃*, **g₃* végű ugor igék *-sk* képzős (= m. *-sz*, *-s*, *-z*) frequentativ származékai a magyarban jobban összevont alakokkal szoktak megjelenni (pl. *néz-* = *n₃g₃-sk-*, v. ö. *csűsz-*, *kűsz-*, *ész-*, *isz-* stb.). — Mostani nézetünk szerint (mely az oszt. *lovilt-*, *torott-*, f. *souta-* Szóegy. 845, meg vog. *tau-* egyenesen „remigare“ jelentésű igéket is félre hagyja) az *evez-* régibb **elez-* h. való, s frequentativuma egy **el-* (*ele-*) igének; ez pedig nem más mint az *emel-* e h. *elmel-* „heben“-ből kifejtett *el-* alapige = vog.-oszt. *al-* (lásd az *emel-* cikket). Hiszen „evezés“ igazán „ismételt víz-emelés“ s e közben az illető eszközt (lapátot) is folyvást „kiemelgetik“ a vízből. Az „emelés“ mellett, kivált ha egyenesen kézzel történik, rendesen bizonyos erős és sebes mozdulatot is („schwingen, schwenken“) képzelünk s innen ugyanazon *el-* ige a „schwenken, winken“ s általában mindenféle „erős sebes kéz- v. testmozdulás“-féle értelem eléállása. Megfér ez alapon is az *evez-* igével az **eviczkél-** („zappeln, herumplätschern“: „eviczkél a gyermek, midőn a vízben úszkál s kezeit lábait

hánya-*veti*“ MNySz.). De egy új rokona is akad még a magyarban: *int-* e h. *imt-* „winken“ (azaz elsőben „mit der hand winken“), a melyben *im-* e h. *ilm* épen úgy alakult mint *emel-*ben *em-*; végképzője momentán *-t* (v. ö. zürj. *ölt-*, mord. *iliše-*). — A mord. *iliše-* szintén frequ. alak = *el-sk-*, s így teljesen = m. *evéz* (**elez-*); teljesebben megmaradt a frequ. képző a mord. *eške* e h. *el-ske*-ben.

A finnből lehet még ide való: *ilvehe* (n. *ilve'*), nom. plur. *ilveet* „gestus corporis (jocosi v. impudentes)“, ha t. i. a csupa „gesticulatio“-t vesszszük alapjelentésnek s az *ilvehe*-beli *ilve-* igét *ilme-* helyett valónak tekintjük.

882. *ez* (acc. *ez-t*, dat. *ennek*, Rég. *eznek* hic, dieser: *ez előtt* vordem; *ez idén* hoc anno, heuer, *eddig* hactenus, *ennyi* so viel wie dies, *ezzel* v. *evvel* mit diesem, damit: *ekkora* so groß wie dies); *itt* hic, hier (*itt maradt*; *itt-honn* domi, hic d.; *itten* id.), *ide* huc (i. *jött*; *ide s tova* huc illuc); *innen*, *innét* hinc (*innen tova* dehinc, deinceps Pázm.; *innentső* citerior MA.); — *ilyen* talis, hujusmodi (*illy* id.; adv. *illy nagy* so groß); *így* sic, so, auf diese weise (*így van*; *ígyen* id.);

te-: *té-tova* huc illuc (*tétova bujdosik* divagatur MA.; *té s tova* Pázm.; *tétoráz-ni* tergiversari, titubare, vacillare MA.):

finn. *tä* (n. *tämä*, g. *tämän*, part. *tätä*) hic, dieser (*tähän* huc, hierher; *tässä* in hoc, hic, hier; *tänne'* huc); — *si*, *se* (n. *se*, g. *sen*, part. *sitä*) is, ille [der, derjenige] || *észt. te* (n. *tema*, *ta*, part. *teda*) der, dieser, er; — *se* (n. *sē*, part. *seda*) dieser, jener, der.

mord. *tä* dieser (*tä-či* hodie, *tása* hier, *tasta* von hier); — *sä* der, jener (abl. *śada* = f. *sitä*, *észt. seda*); *esa* dort, *esta* von dort | mordE. *te* dieser (*tese* hier, *teste* von hier; *čeče* hodie = M. *tä-či*); *tene* dieser; — *se* dieser, der, derjenige (*sese* dort, *seste* von dort = M. *esa*, *esta*).

cser. *ti* [hic]: *tište* hic (hier), *tiške* hieher, *tižeč* von hier; *tige* ita, hoc modo; *tide* talis, hic; — *te*: *tembal* pars citerior (*tembalne* cis, citra); — *se*: *sede* hic (*sedežeč* hinc,

sedežak huc) | *cserM.* *ti, te (tî): tidä, tedä* (B. *tîda*) ille, is; *tîštä, teštä (tîšta)* hic, hier; *tîškä, teškä (tîška)* huc; *tîšec, tešec (tîšec)* hinc; *tenge* ita; — *se: seda, sedä* is, ille (*sedešec* v. *-šec* hinc, *sedaška* v. *sedašaken* v. *sedeškä* eo, illuc; *sedašta, sedäštä* ibi; *senge* eo modo).

vog. *ti, tî* dieser (*tî sali* ez a szarvas; *ti-kallt* e közbén: *ti juppoalt* ez után); *tî* id. (*tî jommas, tāj lul'* ez jó, az rossz); *tit (tî't)* hier, *tî (t'î)* hierher, *tîl (t'îl)* von hier; *titi* dieser hier; — *tä, tē* der, jener (*tä salii* az a két szarvas): *tämlē* talis. | *vogK.* *tî: ti-čuv* so viel, ennyi, annyi; *timil* talis (ilyen, olyan); *tig* hierher, *tigil* von hier (*tigil toul* innen onnan); *tite, tit* dieser; — *tä* dieser (*tä kavet* diese steine; *tä-χotel* hodie).

osztIrt. *te: tema* dieser (*tem-χat* hodie, *tem-pēlgena* auf dieser seite): *tette, S. tetti, tet* hier; — *tî: tîment* ein solcher wie dieser | *osztB.* *ta: tami, tam* dieser (*tam-χadl* hodie; *tam-pelak* diese seite): *tada* hier, *talta* von hier; — *si, sit* der, der, derjenige (*si-kem* soviel, tantum; *sidî* ita).

zürj. *ta, taja* dieser (*ta-lun* hodie): *tati, talin, tan* hier; *tatše, tatče* hierher, *tatiš* von hier; *taž* so (így); *tačöm* solcher || *voj.* *ta* dieser: *talin* hier, *tatsi* hierher, *tatiš* von hier, von nun an; *tazi, taz* so (így); *tače* solcher; — *eče, iče* solcher.

lp. *ta* (n. *tat*, acc. *tab*) hic: *taggo* hac, per hunc locum; *taggar* talis; *tabben* hic (*tabben ja tobben* hic et illic); — *teke, tek* huc (*pōte tek* veni huc) | *lpF.* *da* (n. *dat*, all. *dasa*, loc. *dast*) hic: *daggo; daggar; dabe*.

Lásd az az, oz czikket (763 l.).

Etüst vs. *Sügrs. Hik. XVI. 5. (Wichmann). Nr. 29: 100.*

I. Í.

igyvira Nr 39:
437

883. **id**: *id-nep*, *id-nap* (Régi = mai *innep*) dies festus; **üd** *id*: *üdnep* (ünnepe); **idle**- v. **üdle**-, **ille**- v. **ülle**-ni feiern, festlich begehen (én *napomat üdli* Nád. c., *idlik a pinkestnek napját* Székely krón., *szent Istrán innepét illjük* Pázm.); *üdnepet üdölküünk* *Sylvester (Matyás ff. m. Nyelvbús.*

egy, **igy**: *egy-ház* templum (tkp. „sacra domus“), *II. 50.*) *ecclesia*; *egy-kő*, *igy-kő* (helynév, XIV. századbeli iratokban: *Egki*, *Igkü* = mai *Hegy-kő*, németül „Heiligenstein“: *Nyelvör I, 70. NyKözl. VII, 120*); *NK. XXI. 154.*

idvöz, **üdvöz** *sospes*, *salutatus*, *salvus* (*idvöz* v. *üdvöz* *lég* *salve*, *salvus* *sis*; — *idvözöl*, *üdvözöl*-ni *salutare*, *benedicere*; *idvözíte*-, *üdvözíte*-ni *salvare*, *salvum* *facere*: *üdvözítő* *salvator*);

lpF. čardes ganz, unverletzt, heil (was keine löcher, risse hat: *pl. schuhe*, *körper*); *čavdde*- heilen (*sanare*). *Nr. XI. 441.*

Az *id-nep*, *üd-nep* (*nap*)-beli *id* v. *üd*-magában nyilván ezt jelenti: „sacer, sanctus (heilig)“; a tőle való denominativum *idle*- v. *üdle*- tkp. „sanctificare, heiligen v. heilighalten“. A „heilig, sanctus“ fogalom kifejezésére több nyelv „salvus, integer“-féle szót használ: ném. *heilig* és *heil* (*pl. heile haut*; *das heil* „salus“); lat. *sanctus* tkp. „unverletzlich“ (*sancio* „unverletzlich machen, unverbrüchlich festsetzen, heiligen“ igétől, a mely *sacer*-vel együtt a gör. *σάος* hadához tartozik: *Curtius*, *Griech. Et.* 379 l.); gör. *ἥγιος* „heilig“ = szkr. *iśirás* „kräftig, frisch, blühend“: *Curt. 401 l.*; szláv *svętŭ* „heilig“ = gót. *svinths* „kräftig, stark, gesund“; az oszt. *jemiň* „heilig“ szóban a *jem*, *jim* „bonus“ alapszót jóformán szintén „sanus, gesund“ értelemmel kell venni (v. ö. *jimiň* „gesund“ *Ahlq.*). Hogy a m. *id*, *üd*-nek is ilyen „salvus, integer, sanus“-féle alapjelentése volt, mutatja még az *idvöz* v. *üdvöz*, a melyben két ilyen értelmű synonymumból való összetételt ismerhetünk föl (*id-vöz*): utószava **VÖZ** = zürj. *viž*, mely rendesen a *žon* „sanus, integer“ szóval (l. *egész* alatt, 768 l.) kapcsolva

fordúl elé: *žoń-viż* „gesundheit“, *žoń-viża* „gesund, sich wohlbefindend“ (a zürj. *viża* átkerült az osztB.-ba: *viża*, *ruża*, *uża*, Ahlq. *viša*, *uša*, mint üdvözlő szó: *viša ula* „sei gegrüßt“ = „üdvöz légy, salve“). — Az *égy-ház* és *igy-kő*-beli *égy*, *igy* szónak világos a „sacer, sanctus“ értelme, melynél fogva az *id-nap*, *idle*-beli *id*-től el nem választható: *égy-ház* e h. *id-ház* „sacra domus“. Szintílyen szópár a zürj. *vič-ko* „tempel, kirche“ (osztB. *uś-kū*); de ennek előszavát már nem tartjuk a m. *id* (*igy*) v. *üd*-vel azon egynek (Nyelvőr I, 73), minthogy a m. *id*-beli *d*-nek a zürjében is *d* volna a megfelelője; ezenkívül a zürj. *vič-től* nem lehet külön szó a votj. *voś*, *vös* „opfer, gebet, gottesdienst“ (v. ö. oszt. *uś-kū*). Meglehet, hogy ugyancsak az *id-vöz*-beli *vöz*-nek megfelelő *viż* (v. ö. oszt. *viša*, *uša*) vette föl a „sacer (res sacra, sacrificium)“ jelentést, s hogy *vičko* e h. *viż-ko*, *viż-ko*.

Szintén „salvus, integer“ alapjelentéssel a m. *id*, *üd* e h. *ide*-nek alakmásának a lpF. *čarde*-s mutatkozik, mely *vd*-jével régibb *sęnd* alakra utal, úgy mint a m. *ide* is *d*-jével.

Yk. 24:466

884. **ideg** (acc. *idege-t* nervus, amentum MA.: *ij idege* bogensehne; *csapó ideg* richtschnur des zimmermannes; adj. p. *ideges* amentatus MA.):

osztIrt. *jinda*, S. *jündex* zugseil (*jādam-jinda* netzschnur, *ńot-jinda* bogensehne: *ńot* pfeil) | osztB. *jendi* (A. *jendi*, *jinta*) bogensehne.

Yjānteu

vog. *jānn* bogensehne; — *janteu*: *jaut j.* bogenstrang, schnur aus hanf | vogL. *jantu*, *jantu id.* (*jāpāh j.* seidene bogenschnur).

finn. *jāntehe* (n. *-jānte* (n. *jānti*, *jānsi*) chorda, nervus, tendo (pl. in arcu jaculatorio): *joutsu on jānteessä* v. *jānnessä* arcus est intentus); *jāntevä* nervosus, robustus.

mmv 3:220

Yk 32:388

885. **idő**, **üdő** tempus, aetas, aevum, tempestas MA.

uj. *ödü*

sz. *ödü*

sz. *öt*

sz. *öt*

(hosszú i., rövid i.; *munka idején*; *jó i.* schönes wetter; hora: *kilenczed idő-koron* circa horam tertiam; annus: *ötven üdőd meg nincs* Döbr. c., *idén* v. *ez idén* hoc anno; — *idős*, *idés*, *üdős* annosus, aetatem habens: *i. ember*; *idősb* senior):

sz. *öt* sz. senior):

sz. *öt* sz. senior):

vog. *entäp*, *ēntep* gürtel: *ēnt*- umgürten (*ēntepam ēntem* [ich lege meinen gürtel an]); *ēntkatānt*- sich langsam gürten | vogL. *int*: *int* *kuale* langer gürtel [gürtel-strick]; *intaxt*- sich gürten.

osztIrt. *ēndep*, *ēntep* gürtel | osztB. *antip* (A. *āntip*) id.

A vog.-oszt. *ēntep*, *ēndep* (azaz *end_{sb}*) szépen egyezik alakilag a m. *idō* (**ideve*) tövel; hogy pedig egy „cingulum, gürtel“-t jelentő szó a bizonyos kisebb-nagyobb „ambitus, circuitus“-nak képzelt „idő“ elértetésére is alkalmas, arra példa a mord. *pingä* „reif, tonnenband“ és „zeit, stunde“ (*kona pingt* zu welcher zeit); mordE. *pinge* „zeit, lebensalter“ és *pinks* „ring, reif“; v. ö. lat. *annus* és *annulus*.

Simonyi Zs. (Nyelvőr V, 1.) az *idō* szót a „menést“ jelentő ug. *j_{sg}*- (m. *jöv*-) igéhez foglalja, azaz ennek -*d* képzős frequentativumától származtatja. Ez ily etymon ellen legkisebb kifogásunk sem lehet: hiszen szintilyeneknek találjuk az *év* *annus*, *ivad* *tempus* szókat. Azt is megengedjük, hogy *j_{sg}nd*-, m. *j_{sv}d*-féle alak egészen *id*-vé is rövidülhetett (noha *jöddö-gél*- a *jöv*- igének -*d*- frequentativumát *jöddö*-nek mutatja föl). Némi támaszát ezen (amúgy lehetséges) magyarázatnak Simonyi abban leli, hogy Mátyás F. szerint XVI. századi emlékekben az *idō*, *üdō* egyszerű kétszer még kezdő *j*-vel fordul elé (*indew*, *jwde*, *yede*-nek írva), a mit *jöddō*, *jöde*, *jede*-nek lehetne olvasni). De az *indew* lehet bár = *üdō*; egyébiránt ily nagyon is gyér nyomok aránylag késő keltű emlékekben inkább írás- vagy másolás-hibáknak válnak be, mintsem régibb teljesebb szóalak bizonyítékainak. A Peer-codexben, a melyből Mátyás az *indew*-t idézi, az *idō* rendszeren kezdő *yd*-vel van írva; de eléfordul benne ez is: *Idvöz*, s mindjárt utána *Idvöz*, *Idwez*, *Iduez*, s így mégsem vehető föl *jüdvöz*-féle régibb alak. — De ezenkívül általában biztosabbnak kell tartanunk a készen megieő egész szóknak egyszerű egybevetését (m. *idō* e h. *ideve* = vog.-oszt. *ēntep* e h. *end_{sb}*) a származtató construálásnál, — a melyhez szántsándékkal nem is folyamodunk, a míg (pl. magyar szóval szemben) a rokon nyelvekben egybevethető egész szókat találunk.

886. ifjú, iffiú, éfiú [*t_ifiú*, *é_ifiú*] (juvenis, adolescens: i. kor aetas juvenilis; ifjúság juvenus):

eser. *ige* pullus, catulus (*igem eštaš* catulos parere);
ikšebe (*ige-šuba*) infans (*šubo* id.) | eserM. *iga* és *ikšiba*.

mordE. *äjed'*, *äed'*, *eed'* kind: dim. *äjedne*, *ejene*; *ej-kaks'* kind (= *eed'-kaks'*, v. ö. *ejdist-kaksost* ihr kind, ihre kinder) | mordM. *id*, *ed* kind (dim. *idnä*, *ednä*).

votj. *eke* sohn, knabe.

oszt. *āj* klein | osztB. *aj* klein, jung (*aj-χo* knabe).

vog. *āpi* (*ā-pi*) enkel (*pi* sohn).

Nem kell bizonyítanunk, hogy a m. *ifjú*, *éfiú* összetett szó, melynek második része *fiú*; hiszen még el is választható *i-fiú*, személyragos alakban (*ia-fia* Arany, Töldi est. l.). Hasonló összetételek a cser. *ik-sébe*, mordE. *ej-kaks'*, vog. *ā-pi*. Párja e szónak a magyarban *férj-fiú* „nagy-korú ember“, míg az *i-fiú* „kis-korú ember“. — Az *ifjú*, *é-fiú* beli *i*, *é* = cser. *ige*, mord. *äje-*, oszt. *āj* — ugor *εg-s*-re utal; v. ö. az *ell-* cikket (777 l.).

887. **igaz** (acc. *igaza-t* rectus, justus, verus: *i.-mondó* veridicus, *i. beszéd*, *i. barát*; *igazán* juste, vere, recte, certo; *igazság* justitia, veritas; — *igazíta*-ni dirigere, rectificare: *meg-i.*, *útba i.*; *igazod*-ni dirigi, sich zurechtfinden: *el-i.*):

finn. *oikea*- rectus (haud curvus, pl. via), justus, debitus; dexter: *oikein* recte, juste, bene; *oikeute* (n. -eus) jus, justitia; — *oikene*- rectum fieri (erigi, porrigi; corrigi); *oijenta*- rectum facere, extendere, dirigere; *oikaise*- dirigere || észt. *oige* (g. *oigeda*) grade (pl. weg), recht, richtig, wahr; gerecht, rechtschaffen; *oige-*, *oigene*- grad werden, sich strecken; *oigenda-*, *oienda*- grad machen, strecken, ausstrecken, berichtigen, lenken.

mord. *vidä*, *vide* grade, gerecht; recht (dexter: *vide-siri* nach rechts) | mordE. *viède* id.

cser. *vik* rectus: *viktár*- porrigere, protendere, corrigere; *vín*- rectum fieri, se corrigere.

Kérdeznünk kell, hogy mily viszonyban van a m. *igaza* tö a f. *oikea*, azaz *oigeda*-hoz, a mely első tekintetre igen hasonló hozzá. A mi a szó elejét illeti, a többi déli-ugor nyelv (mord., cser.) nem *i*-végű diphthongust (*oi*), hanem *vi* szótagot mutat: mord. *viède*, *vidä* egy finn *vigeda* illetőleg *v_sgeda*-ra utal (v. ö. mord. *sejede*, *sidä* = f. *sageda*

346 l.). A magyar *iga-* meg régibb *inga-*ra mutat, miszerint alapalakul *v_ung_u-*t kell fölvennünk, mely részint *v_ug_u-*vá gyengült. E mellett a finn *oi* a kezdő *v* vocalisatiójával magyarázható: *vig-* (alkalmasint *v_uig_u-*h.): *uig-*, *oig-*. Tekintve, hogy az *oige-*, m. *iga-* alapszónak mint igének „strecken v. sich strecken“-féle jelentés jut (v. ö. *oikene-*, észt. *oige-* és *oigene-*, cser. *viktar-*), a felvett teljesebb alapalaknak (*v_ung_u-*) még némi nyomát láthatjuk a f. *vaaksa* „spanne (spithama)“ szóban (észt. *vaksa*, mord. *vaksa*): t. i. *vaksa* e h. *vanksa* s a hasonló f. *maksa* „máj“ fejlődése szerint = *v_ung_ud_u-*, még pedig úgy hogy *v_uaksa* tkp. „streckung (der hand)“; az észt nyelv még a *käe* (*käden*) jelzővel mondja: *käe-vaks* „spanne“, meg pleonastice *oige vaks* v. *sirutud vaks* „volle spanne“ (az utóbbi szószerint „ausgestreckte vaks“). Számba lehet itt venni, hogy a lapp nyelvben, hol a *v_uaksa*-nak labialismussal alakult *vuopse* felel meg, e szó még „breite, tiefe“-t, azaz „ausdehnung, streckung“-ot jelent: *vuopsajes* (*vuopse*-vel való) „tief, breit“ (v. *verbme ein tiefes netz*, v. *strud tuch von größerer breite*; v. *vazeje* „qui magnis gressibus incedit“, mintegy „gestreckter gänger“); (lpF. *vuofse spanne*, *vuofsaj* és *vugsi* „breit“).

888. *igen*, *igön* (valde: i. szép, i. jó; i. bánom): *¶r. 24:97.*

osztB. *šenk* groß, schwer (Ahlq.); viel, sehr; — *šaka* sehr.

vö. Karj.
160.

Lásd az egész cikket (767 l.). Az *igen*-beli *ige* tő épen úgy lehet mása az oszt. *šenk* e h. *šenge*-nek, illetőleg az ennek alapját tevő *s_ung-* „crescere“ igéhez tartozó, mint az egész-beli *ege-* (v. ö. *i* és *e* vocalisok váltakozását az *ez* és *itt*, *ide*, *ilyen*-ben). E szerint *igen* = „nagyon“, noha maga az *ig* „magnus, ingens, nimius“, melyet Kresznerics mint régi szót fölhoz, bizonyosan csak az *igen*-ből kifejtett alapszó; meg a MA. *ig-jó* „satis bene“-ben az *ig* csak rövidültje az *igen*-nek (úgy mint *rég* e h. *régen*).

889. *igyekez*, *ügyekez* (*igyekézni*, pr. 3. *igyekszik* conari, niti: *vmire i.*; *igyekezet* conatus, nisus; n. ag. *igyekező*, *igyekvő* strebend, strebsam); *igyeheszt* (*igye-
heszteni* antreiben, aufreizen Dtúl: Tájsz.), *igyehet* (id. *hogy királt igyehetné* Bécsi c.):

lp. *vigge-* eniti, allaborare | lpF. *vigga-* id.

A lp. *vigge*- régibb *vinge*-re utal, s ez bátran egyazonnak vehető a *vív* cikkben (590 l.) kimutatott ug. *ṽsg̃s*- „valere; contendere, niti, certare stb.“ igével, melylyel egyszersmind a *ṽsg̃s* (f. *vāge*) „vis, robur, potentia“ névszó egyező; úgy t. i., hogy a *ṽsg̃s*-nek még teljesebb eredeti alakjául *ṽng̃s*-t vesszük föl. Számba kell itt venni, hogy eredeti szóközépi *ng*-beli nasalisnak gyakran csak gyér nyoma maradt egyik-másik ugor nyelvben vagy csak dialectusban (v. ö. *nő* femina 401 l. általában csak *ñsg̃s* másai: *nē*, *nej*, *ni*, csak osztIrt. *neñ* és lp. *miñeles*, *ñigñalas* = *ñsg̃s*). Pedig annyival inkább vehetjük föl a *ṽsg̃s*-nek *ṽng̃s*, illetőleg a mélyh. *ṽsg̃s* (= f. *voi*-)nak *ṽng̃s*-féle régibb alakját, mert ennek némely egyenes bizonyítékait is találjuk: finn. *vänkeä* (e h. *vängedä*) „steif, stark“ (= észt. *vänge* „mächtig, durchdringend“, meg: „streng, scharf, widrig schmeckend“) | f. *vikkelä* „agilis, velox, celer“ (*vingelä* h., v. ö. mord. *meke* e h. *menge*) | f. *vankka* „firmus, constans, strenuus“ (v. ö. a *kk*-ra nézve: *synkeä* és *synkkä*).

Hogy a lp. *vigge*- (= *ṽng̃s*-, *ṽsg̃s*-) a m. *igye*- és *ügye*-nek felel meg, egyszersmind az utóbbi alaknak eredetibb voltát mutatja (*ü*-be beleolvadt a kezdő *v*).

A *ṽng̃s*- (*ṽsg̃s*-) ige jelentéseinek megfelelőleg jelenthet a *ṽsg̃s* névszó nem csak „erőt“, hanem „erő-kifejtést“ („virium contentio“-t) is, vagyis „labor“-t. S ez nyilván az „ügyrekezni“ ige mellett első jelentése a m. *ügy*, *ügy* v. *igy*-nek (acc. *ügye-t*, *igye-t* causa, negotium), a mint még az *ügy-baj*-on meglátszik (*ügygyel-bajjal* cum labore, difficultate, molestia).

eth. 8:26

mk. 24:454.

fr. 24:244

890. *ij* (acc. *íja-t* arcus, schießbogen: *íjjal* löni; *kéz-íj* id.; *íjas* sagittarius, bogenschütze MA.; *íj-gyártó* faber arcuarius); *ív* (acc. *íve-t* id.: *íves* arcitenens, arcum gerens MA.; *ív-gyártó* MA.):

osztIrt. *jōgot*, S. *jōgol*, *jaugol* bogen | osztB. *jūgol* (A. *jogol*, *jugol*) bogen (schießbogen).

vog. *jaut* bogen | vogL. *jajt*.

mord. *jonks* bogen (*atam-j.* regenbogen) | mordE. *jonks* id. (*pirgene-j.* regenb.).

cser. *jongež* arcus (sagittarii).

finn. *joutse*, *jouse* (n. *-tsi*, *-si*), *joutsime* (n. *-in*) arcus jaculatorius.

lp. *juoks* arcus (*juokseb kiäldet* tendere arcum; *ača-juoks* regenbogen).

Alakra nézve a m. *íj* (*íja*) tő meglehetősen hű párja a māj (*mája*)-nak: vog. *majt*: *jaut*, *jajt* | oszt. *mūgot*, *mugol*: *jōgot*, *jūgol* | mord. *maksa*: *jonks* | finn. *maksa*: *joutse*, *jouse* | lp *muokse*: *juoks*. Csekély különbség csak az, hogy az *íj*-nak némely másában a szóközépi gutturalis még előző nasalissal is maradt meg, e szerint alapalakúl fölveendő: *j_{ng}d_z* (v. ö. cser *jongež*, mord. *jonks*; a nasalisnak nyoma az *u* végű diphthongusban: osztS. *jaugol*, f. *joutse* e h. *joukse*). A m. *íja* tehát legközelebből *ila* h., s továbbá *j_{sl}la*, *j_{sj}la* h. való (= *j_{sg}la*, *j_{sg}d_z*). — Kétség nélkül az *ív* (*íve*) csak magashangú változata az *íj* (*íja*)-nak, mely mellett magash. *íj* (*íje*) is fordul elé (pl. *íjét* arcum suum Db. 8.) s e szerint *v*-jét előző *l*-ből kell magyaráznunk.

Az osztjákban *juχ*, *jug* „fa (baum, holz)“, s ez jóformán a *jūgol*, *jōgot*-nak alapszava; v. ö. hogy a gör. δόρυ, bizonyos fa-eszköznek (fegyvernek) a neve, eredetileg csak „fát“ teszen: δρυάρεος „hölzern“ (szláv *drévo* fa, szkr. *daru* holzscheit).

891. *ijed* (*ijedni* terreri, expavescere: *meg-i.* erschrecken; *ijedős* qui facile terretur); *ijeszt-* (*ijeszteni* terrere: *meg-i.* perterrere, *el-i.* verscheuchen); *ijeszke* *ijedős* Szék.: Tájsz. (*jeszke* id. Kríza: *j. ló* scheues pferd; *meg: jed-* = *ijed-*); *ijen* id. (*ijenő* terribilis Kulcs. c. 131., *ijene-test* terribiliter ib. 244).

mord. *ävede-* erschreckt werden, erschrecken (*ijedni*); *äifte-* scheuchen, erschrecken (*äiftēma* vogelscheuche).

vtj. *jōdi-* erschrecken (*ijedni*), besorgt werden; *jōditi-* erschrecken (*ijeszteni*); — *jōkti-* tanzen, hüpfen | zürj. *jōkti-* tanzen, hüpfen, springen.

vog. *jegv-* (pr. i. *jegvēm*) tanzen; *jēghu* (L. *jēhu*) tanz | vogK. *jekv-*, *jexv-* tanzen.

osztIrt. *jāg-*, S. *jik-* tanzen | osztB. *jak-* (*jakta-χo* tänzer) (Ahl. *jaχ-*, *janχ-*: *jaχta-χo*).

észt. *ehma-* erschrecken (*ijedni*), *ehmata-* erschrecken (*ijeszteni*); — *ime* wunder || finn. *imehe* (n. *ihme*) mirum, res mira.

„Ijedni“ és „ugrani, szökni“-féle igék egybeférésére nézve v. ö. hogy *schrecken* (erschrecken, ijedni) régiben ezt tette: „springen“ (innen még: *heuschrecke* = heuspringer, -hüpfer); v. ö. finn. *säikähtä-* és m. *szök-* (fent 312 l.). — Az *ijed*-beli *ije-* ige = oszt. *jāg-*, *jaχ-*, *janχ-* e h. *jsgs-*, *jngs-* (úgy mint *feje* = *pngs-*); a zürj.-votj. *jökt-* = *jöng-t-*, intensív *t*-vel, míg *a* votj. *jö-d-* a gyengült *jsg-* alakra utal; szintígy *a* mord. *äve-* e h. *jäve-* (v. ö. *järhkä* és *ärhkä* „tó“ a f. *järve* ellenében), s továbbá *jäge-* helyett. A f. *ihmehe*-beli *ihme-t* momentán *-m* képzővel valónak tartjuk (*ih-me* e h. *jsg-me-*); szintígyen az észti *ehma-*, csak hogy az *a*-ban még egy végképző lappang (finnül *ehmää-* = *ehmädä-* volna).

892. ill (*illani*: *illó* currens, cursus: *illára vette a dolgot* profugit; *illat* odor, fragrantia); *illan*, *illant* (*illanni*, *illantani* clam profugere: *el-illant*, *el-illantott*); *illog* (*illogni* herumstreichen, bújkálva bolyogni Szék.: Kríza); *illaszt* (*illasztani* laufen lassen: *ki-i.*; *minek utána i.* nachrennen lassen Szék.: Kríza):

Lásd a *jut* czikk végén, 159 l.

893. ill (*illeni*, pr. 3. *illik* decet, convenit: *hozzá illik* es passt dazu, schickt sich für ihn; *össze-i.* zusammenpassen, congruere, concordare: *illő*, *illendő* decens, aptus, conveniens; — *illet-ni* aptare, accomodare; tangere, attinere ad: *illetés*, *meg-i.* tactus, attactus, contactus MA.);

illeg (*illegni-ballagni* einherschlendern, gemächlich herumgehen):

Lásd a *jő* cikket, 155 l. — Az *illet-* ige, a mennyiben „aptare, accomodare“-t teszen, nyilván az intr. *ille*-nek causativuma „passen machen, fügen“); de a „tangere, attinere ad“ jelentésnek nem kell causativ képzés, minthogy ez ily jelentés amúgy is a „haladó mozgás, nekimenés“-féle igéken fölmerül: v. ö. finn *koge-* és *koske-* 74. 75 l., m. ér-mellet *érént-*, *érint-*; finn *tule-* venire (*tulee asiaan* ad rem pertinet, rem tangit). Ez utóbbi („tangere, attinere“) értelemmel való *illet-* igét tehát nem causativ, hanem momentán (intensív) *-t*-vel alakúlnak tartjuk (v. ö. *vezet-*, *szeret-*).

894. **imád**, HB. **vimád** (*imádni* adorare: istent i.; *bálvány-imádó* götzen-anbeter; — anrufen, bitten, beten: *vimádjuk* uromk isten kegyilmét HB., *vimádjuk* szent Peter urot HB., *vimadjonuk* ez szegín ember lelkiért HB.; *vimádjonok* érette HB.; — einen bittend' mit etwas angehen, einem etwas antragen, anbieten: *házával imád*, *hogy vegyem meg*; *ne imádj vele*, *mert nem kell* Dtúl: MNySz.; *imádom* véle offero MA.); **imádkoz**- orare, precari (*imádkozó könyv* liber precatorius):

SUS. Akk.
XVII. 4. 48

osztB. *vog-*, *vox-* rufen, fordern, bitten (n. act. *vogipsa*; fr. *vogili-*); *vogem*, *vojem*- rufen (einmal rufen); *vogimt-* zurufen, anrufen (ОКЛИКАТЬ) | osztIrt. *vāg-*, S. *vūg-* bitten, rufen, nennen.

"megima-
dott vmi-
vel" = meg-
kínált
Baróti:
Orth. és
gramm.
éízevét.
110.)

vog. vou- rufen, bitten, heißen: *ām tānā jott vōuslem* ich habe ihn mit gerufen; *vouaum* ich werde geheißen, genannt; L. *pārr vouilm* ich fordere es zurück | *vogK. vov-* rufen, bitten: *vovan i mikti nanane* bittet und es wird euch gegeben; n. ag. *vovep.* | *vogt. vōw-*, *vogl. vōf* hívni, nevezni.

A *vog-*, *vou-* alapszóra nézve v. ö. még a *vágy* (556 l.) és *vall* (561 l.) czikkeket. — Eddig az *imád* ígéről Hunfalvy P. magyarázata van elfogadva, mely szerint t. i. előrészában *im*-ben a finn *jumala*, cser. *jumo*-nak megfelelő „isten“ szó rejlenék, az utórésze *ád*- pedig az *áld*- ígének mása volna. E magyarázat főleg arra támaszkodik, hogy a cseremiszből *jumo* „isten“ és *ult-*, „precari“ mellett van *jumul-*, *jumolt*, „imádkozni, preces facere“ (Hunfalvy, *Vogul föld* 289 l.; v. ö. *Nyelvt. Közl.* III, 160.) Fent 149 l. ehhez még azt jegyeztem meg, hogy a *jumala*, *jumo* „isten“ szónak m. jó (*jovo*) „bonus“-val való egybetartozása mellett is megállhatna az *imád*-nak ezen magyarázata; azonban az is lehetséges, hogy az *im*-ben egy másik ugor isten-nevezet rejlik t. i. a finn *ilma* aer, coelum (*vog. elm*, zürj. *jeum* „deus“; lásd most *émen*, *émett* alatt 785 l.). De bármily tetszetes is e magyarázat, mégis, ha szorosabban vizsgáljuk, olyan nehézségek merülnek föl, a melyek miatt tovább föl nem tart-
hatjuk.

1) A magyarban vannak bár teljesen egységessé vált összetett szók, a melyeknek összetett voltát a nyelv régen elfelejtette; de ezek csak névszó+névszó-féle összetételt tüntetnek föl, s nem ígét megelőző határozóval (pl. objectummal, a milyen *im-ád* = *im-áld* „istent-áld“

volna): v. ö. *férj, nép, kengyel, ember, elme, innep, idvöz*; az újabb keltű *kép-visel-, ár-verez-* igékre természetesen nem lehet hivatkozni. A cser. *jumuld-, jumolt-* lehet bár *jumo-ult-*-ből összevonva vagy e két szónak egybeejtése; de így is lényegesen az által különbözik a m. *imád-*-tól, hogy ezenkívül nem fogad el más objectumot: nem mondható „*jumuldaš v. jumoltaš* valakit“, míg a magyarban *imádni* lehet „szent Pétert“ vagy „valakit valamivel“, s e szólásokban az *imád-* nyilván csak ezt teszi „anrufen, ansprechen“. De még az sem bizonyos hogy a cser. *jumuld-, jumolt-* csakugyan összetett szó; lehet az bár egy bővebb *jumolo-* (= finn *jumala*) tőtől való *-d* képzős denominativum, a milyen a finnség körében a lív *jumāld-* „schwören“ (= or. *božitiš-a* a bog „isten“ szótól).

2) Csupa *d* előtt, egyéb consonans-torlás nélkül, legalább *á* után, nem igen szereti a magyar nyelv az *l*-et elejteni; van ugyan *ódani, tódani, hód* e h. *oldani, toldani, hold*, de az *áldani* igét még nem találjuk *ádani*-nak; méltán várhatnók tehát, hogy az *imád-*, ha csakugyan = *im-áld-*, legalább a régi magyar emlékekben elvértve még a teljesebb *imáld-* alakban forduljon elé.

3) Nem mellőzhetjük az *imád-*-nak teljesebb *vimád-* alakját, melyet a HBeszéd tartott fönn. Az ebbeli *vim-* pedig nem lehet a cser. *jum-*-nak, sem a f. *ilm-*, zürj. *jenm-* e h. *jelm-*-nek a mása, minthogy eredeti szókezdő *j* a magyarban nem váltakozik *v*-vel. Természetesen utólagos előtétnek sem tarthatjuk a mélyhangú *vimád-*-nak kezdő *v*-jét, mert *i* előtt mint *parasiticus* hangzó nem *v*, hanem *j* fejlődött volna; ellenben van még más eser, hogy *i* előtt is kezdő *v* elkopott: lásd az *igaz* cikket.

A mondottaknál fogva az *imád-, vimád-* igét immár nem összetételnek, hanem képzés által keletkezett igetőnek magyarázzuk, melynek alapszava eredetileg *v* kezdetű ige. Kiindulva az „anrufen, ansprechen, bitten“ jelentésből, a melyhez a szorosabb „beten, anbeten (ad-orare)“ jelentések közvetlenül hozzá társulnak, az alkalmas alapszót a *vog-* oszt. *vog-, vou-* „rufen, bitten“ igében találjuk: *vim-* megelőző *v₂jm-* h., = *v₂g* + momentán (intensív) *-m* képző (v. ö. oszt. *vogim-t-*; *vim-* (*v₂jm₂*)-tól származott *imád-* frequ. végképzéssel (úgy mint *okád-*: lásd alább e cikket).

895. *in* (acc. *ina-t* nervus, tendo: *ina-szakadt* glieder-lahm, kraftlos; *inas*, *inas* flehsig, sehnig, nervig: *i*. hús musculus SzD.):

Setälä,

Ään. 240.

K. X. III. 270.

Paas. 5-lautte 19.

FuF. II. 253

ádós

Dr 28:

492

finn. *suone* (n. -ni) vena (*veri-s.* id., *liha-s.* nervus, sehne) || ész. *sōñ* (g. *sōne*) ader, sehne, muskel.

mord. *san* ader, sehne | mordE. *san* id.

cser. *šōn*, cserM. *šūn* nervus.

lp. *suona*, *suon*, lpF. *suodna* nervus, sehne.

zürj. *sōn* ader, nerv, sehne: *sōnös* voll adern, sehnig |

votj. *sōn*, *sōñ* ader, sehne: *sōnēs* adj. p.

vog. *tān* sehne; *tēn*.

osztIrt. *ton*, S. *lān* sehne | osztB. *lou* (A. *lōn*) ader, sehne, saite.

896. *in* servus (Feszt. cod. *tekénts te inidre respice* *Simonyi*:
in servos tuos Mátyás: NyK. IV, 208.); *ínség*, *énség* ser- *A m. nyelv*
vifus, egestas, miseria, angustia (Rég., I. Mátyás ib. 207.; *II. 194.*
ínség angustia, anxietas MA.); *inked* (elend leiden, darben
Pápa: Tájsz.);

inas cursor, pedisequs MA., famulus, tiro (Lehrjunge,
pl. *csizmadia-inas* schusterbube); knabe, bube (Nyelvőr II,
520., Szék. *jönnék az inasok az iskolából* MNySz.); *inas-*
kám mein söhnchen:

vog. *mañ* klein, jung.

osztIrt. *moña*, *maña*, S. *moñi* jüngerer bruder | osztB. *yk. 24: 446.*
moñe neffe (Ahlq.)

lp. *māna* infans (kind: *mānač* id. dim.: *mānačam* mein
liebes kind, inaskám) | lpF. *manna* (g. *mana*) id.

Hogy eredetileg „kis v. fiatal embert“ jelentő szó
alkalmas a „servus, famulus“ kifejezésére, mutatja pl. a
ném. *bursch*, fr. *garçon*, or. *malčik* (knabe, diener) ilyen
használat; hozzájárul, hogy az „úr“ rendesen „nagy“-nak
neveztetik (vog. *jāni pāñ* „nagy-fej“ = herr; m. had-nagy,
vár-nagy, falu-nagy) s e szerint is „kis-ember“ a „szolga,
vagy alárendelt ember“. Könnyen érthető, miképen fejlődik
ki végre a már egyszer „servus“-t jelentő szón az „aerum-
nosus, egenus, miser“ értelem. Ezzel igazoltuk a m. *in*,
én-nek a vog. *mañ*, oszt. *maña*, lp. *māna*-val való egybe-
vetését; hiszen *inas* (dim. alak = lp. *mānač*) még ugyan-
csak „kis, fiatal“ embert jelent, s másrészt lehet hogy az
in, *én* is eredetileg mélyhangú volt, régiebb *ajñ* helyett =

ug. *m₃jn₃*, a mi a lp. *māna*, vog. *mañ* alapalakjául fölvehető. — Simonyi Zs. (Nyelvőr III, 437.) az *inas*-t el nem választja ugyan az *én*, *in* „servus, miser“-től, de „labor, aerumna“-féle mélyh. *in* szóval magyarázza; ennek azonban a magyarban nincs más alapja mint az „*innal-kinnal* v. *énna-kénna*“ ikercsoport, a mely pedig még korántsem elégséges arra, hogy egy *in* „kin“ szónak különvaló léteztét elhigyjük. — A Szóegy. 759. egybevetett vog. *enke*, *inke*-t most elvettem, főleg azért, hogy ez a szó csak „nő“-ről használva („szolgáló, magd“) a zürjénből került kölcsönszónak látszik (zürj. *en*, *in* és *énka*, *ínka* „frau, weib, frauenzimmer“).

yk. 24: 454.

897. *iny* (acc. *íny-t* gingiva, palatum: *nincs inyére* non sapit; *ínye szerint* nach seinem geschmacke; *íny-rothadás* mundfäule):

zürj. *an*: *piñ-an* zahnfleisch (*piñ* zahn).

finn. *ikene* (n. *ijen*, *iken*) gingiva dentium; *ikenee* (n. -ne') id. || észt. *ige* (g. *igeme*) gaumen: plur. *igemed* zahnfleisch (*hamba-i*. id.).

898. *ing* (*ingani*, *inogni* moveri, agitari MA.; hin- und hergehen, schwanken, wackeln: *ing a nád*; *inganak a rossz fogak*; *ingó* mobilis: *ingó jószág* bewegliches gut, fahrende habe; — *ingadoz*- schwanken; *ingat*- movere, agitare MA.); *indúl* (*indúlni* sich in bewegung setzen, zu gehen anfangen: *útnak i.* sich auf den weg machen; *el-indúl* progredi incipit MA.); *indít* (*indítani* in bewegung setzen: *meg-i.*, *el-i.*, *föl-i.*):

vogK. *jom*-, B. *joam*- gehen, schreiten (lásd bővebben az *áll* cikkben, 730 l.). — V. ö. az *ámbolyog* cikket, 744 l.

899. *ingerel* (*ingerelni*, *ingerleni* infestare, lacessere, irritare, incitare MA.: *föl-i.* excitare, provocare MA.; *haragra i. vkit*; — *ingerked-ni* insultare MA., necken, foppen); *ingeri* ingerkedő, *ingerség* zorn (aufgebrachtheit) Szék.: Kriza; *ingesztel-ni* (ingerelni Borsod: Ny. IV, 43):

ingpn: Kbk. XIII. 221.

Lásd az *int*, *imt* czikk végén. — Az *ingerked-* lehet bár *ingerl-ked-* helyett való, de a székely *ingeri* még rövidebb frequ. képzést mutat (= *im-gel-i*). A causatív alakú *ingeszt-* (ebben: *ingesztel-*) úgy magyarázható, hogy az alapige *im-* intransitivumnak értendő („auffahren“) vagyis: *ingeszt-* = „auffahren machen“.

900. *int*, Rég. *imt* (*inteni* innuere MA., *winken*: *ujjá-^{yk32:393}* *val*, *kezevel*, *fejével* *inteni* *vkinek*; Münch. c. *imtének* ő *társoknak*, *hogy* *jönnének*; — *hortari*, *monere*: *meg-i. vkit* *admonere*, *commonefacere*; *jóra i.* zum guten *ermahnen*; Érdy-c. *int* *minket* *munkálkodásra*; *int* és *tanojt*, *hogy..*; *intés* *wink*, *ermahnung*: *szem-intés*, *atjai intés*). *Gombos*
Tör. jöv.
55.

Első jelentése az *int-* (*imt-*) igének nyilván a bizonyos „testmozdulat (különösen kézemelés, fejbiczentés) által való jel-adás“ (*winken*); ehhez csatlakozott a „hortari, monere“-féle, vagyis bizonyos „figyelmeztető, tanácsló, feddő szólásra“ vonatkozó jelentése annál fogva, hogy az efféle szólást rendszeren némi gestusokkal (különösen kézmozdulással) szokták kísélni. Alaptője *im-* vel e szerint alkalmasan egynek vehető az *emel-* belé *em-* = ug. *elm-* (vog. *alm-*), mely megint csak momentán *-m* képzős származéka az ug. *el-* (oszt. *al-*) alapigének, a mely „sebes testmozdulatot“ különösen emelés-félét jelent; több származéka egyenesen „inteni“ jelentéssel fordul elé: mordE. *ilise-*, *ilisce-* „winken (mit der hand)“ | votj. *alal-* „winken“, zürj. *ölt-* „schwingen, winken“: lásd fent 784 l. A m. *im-t-* még momentán *-t-* vel van, vagyis egészen egy képezhető vog. **alimt-* nek felel meg (ug. *elimt-*). V. ö. még mint az *el-* nek frequ. származékát: m. *evez-* e h. *elez-*, fent 804 l.

Jóformán ugyanez az *im-* (= ug. *elm-*) fölismerhető még frequentatív továbbképzés mellett, az *ingerel-* „infestare, laccessere, irritare, incitare“ igében; azaz: *ingerel-* e h. *im-gerel-* tkp. ezt teszi: „solytonosan vkit (nyugtából) emelgetni“; v. ö. „einen aufbringen = in aufregung (in zorn) bringen, auffahren machen“.

901. *ip* (acc. *ipa-t* socer: *ipam*, *ipad*, *ipa* v. *ipja* — v. *ipám*, *ipád*, *ipája* socer meus, tuus, ejus):

vog. *ūp* schwiegervater; schwager [anredewort für den mann der schwester].

oszt. *ūp*, S. *ōp* schwiegervater (*ūp-iga* schwiegervater, *ūp-ima* schwiegermutter) | osztB. *ub* (A. *up*) id.: *ub-imi* (*up-imi*) schwiegermutter.

lp. *vuoppa*, lpF. *vuop* socer.

finn. *appe* (n. *appi*) socer.

cserM. *oba* socer.

V. ö. az *apa* cikket, 746 l.

902. **iparkod-** (*iparkodni*, pr. 3. *-kodik* niti, adlabo-rare MA.: *nagyra i.* magna petere, *el-i.* wegzukommen trachten; *iparkodó* assiduus):

finn. *upera*, *uuppera* gnavus, assiduus, diligens; — *utterra* id.

aper ügyesség, vog. *aper* [eile]: *aper voari* v. *aperli* beeilt sich, kommt zur zeit (успевать); *apreñ*, *apriñ* eilig, behend; *āpremt-* beeilen, zur eile treiben; — *apter* schnell.

apérli ügy.
aprin ügy.
A f. *upera*, vog. *aper* szerint az *iparkod*-beli *ipar-t* névszónak vévén, egyszersmind azt véljük, hogy a *-kod* képző eredetileg *iparla-* (*iparol-*) denominativumhoz járúlt, vagyis hogy *iparl-kod*-ból lett a mostani *iparkod-*.

№. 26: 176 903. **iraml-** (*iramlan*i rennen, zu rennen anfangen; Márt.: **iomla**-ni schnell gehen, rennen Szék.: Tájsz.: *iromló*); **iramod** (*iramodni* id.: *neki i.* vkinek auf einen zulaufen, *el-i.* wegrennen); **iront** (*irontani* id. Szék., Pápa Tájsz.); *irongál*-ni gleiten (auf dem eise Ny. IV, 43: *irongáló* gyermekek MNySz.);

№. 24: 290. **irány**, **erány**, **arány** richtung, ziellinie: *irányoz*, *arányoz*-ni zjelen, aufs ziel richten, richtung nehmen auf etwas; (*arányoz-*) mit hinsicht auf etwas abschätzen, in verhältniss setzen (*czél*, *melyre kell arányoznunk* Pázm.; *által mene a vízen és aránza Gilead hegyére* Helt.; *meg-aránzza vala, mennyivel megírné azokat.. és annyit vesznek vala* Ozorai: Mátyás F.); **aránt**, **eránt**, **iránt** in der richtung, gegen, mit rücksicht auf (*hegy aránt menni*; *arántam*

v. *irántam jó szívvel volt; ez aránt v. iránt úgy mond; egy-aránt aequaliter*):

osztB. *ur* linie, strich; *vor* id. (*tuñ vor* grade linie).

zürj. *írśal-*, *írmaś-* eilen, sich beeilen.

finn. *ura* semita minor (*karjan ura* via pecudis).

mord. *ardī-* laufen | mordM. *ardo-* laufen, reisen, fahren
mel'ga a. nachlaufen, verfolgen).

Tekintve hogy az *iraml-* (*iroml*), *iront*-beli *iro-* ige mindig rövid *i*-vel mutatkozik s nyilván egyazon vele az *irány*, *arány*-beli *iro-*, *aro-*, eredetibb alakja nem igen lehetett *j_{ro}-*, hanem csak *aro-* (vagy legfeljebb olyan consonans kophatott el elejéről, a mely a vocalisban nem szokott nyomot hagyni). De találjuk is az *aro-* alaknak több ugor mását, miszerint csakugyan mélyh. vocalison kezdődő ug. *ar_o-* „currere (haladva mozogni)“ igét állíthatunk. — Az *irány*, *arány* (*irán-*, *arán*) meg az oszt. *ur*, f. *ura* jelentésére nézve: v. ö. finn *kohta* „directio viae versus aliquid, locus e regione obvius“; *kohte* id. (*kohden* „versus, gegen zu“) fent 74 l. | finn *suhta* „directio viae, ratio rei ad alteram, proportio“ fent 275., meg *suunta* u. o. — A kifejtett *ar-* „currere“ igéhez csatolható ez is: vog. *arm* „zeit“ (tkp. „cursus, verlauf“).

904. *irt* (*irtani* succidere, resecare, extirpare, run-care: *erdőt i.* wald ausroden, aushauen; *irtás-föld* rodung, rodland, *irtó-kapa* rodhacke; *irtovány* ager exstirpatus); **ort-**, **orot-** id. (*orotás*, *orotvány*, *ortovány* Szék.: Tájsz., Kríza); **ritt-** id. (*rittani* Göcsej: Nyelvőr II, 473):

Lásd a *ró-* cikkben 665 l.

905. *irtóz* (*irtózni* horrescere: *irtózik tőle* MA.; *irtó-zatos* horrendus, *irtóztató* horrificus):

vog. *roxt-* sich schrecken lassen, erschrecken, scheu werden.

Lásd a *retten* cikket, fent 663 l.

906. ismer, ismér (ismerni kennen, erkennen: meg-i, cognoscere, agnoscere; ismeret, isméret kenntniss, ismeretés bekannt, ismeretlen ignotus); ésmer, ösmer (v. ésmér-, ösmér-) id.:

finn. ymmärtä- (pr. i. -rrän) intelligere, mente capere (ymmärtävä intelligens, prudens).

votj. vizmo verständig, vernünftig; viz verstand, vernunft, sinn (as vizmeniz aus dem gedächtniss, auswendig); vizmaski- klug werden, zur besinnung kommen.

A votj. vizm_z tönek (n. viz úgy mint sin szem e h. sinm_z) a mi a másik permi nyelvben, a zürjénben, mása lehetne, csak ezt találjuk: vežor „sinn, verstand, urteilkraft, gedächtniss“ (vežora verständig, klug, einsichtig; vežort- „verstehen, begreifen,“); — s ha ennek a votj. vizm-hez köze van, a mi pedig nagyon hihető, ezt csak úgy képzelhetjük, hogy vizm_z elvesztette a végén a zürj. vežor végconsonansát vagyis vizm-r helyett való (pl. vizmo e h. vizm_zro), a zürj. vežor meg a votj. vizm- (illetőleg vizm-r) m-jét enyészttette el: vežm_zr, a melyből előbb vežv_zr s végre vežor válhatott. Ha már most számba vesszük, hogy a zürj. vežort- (*vežm_zrt-) denominatív ige „verstehen, begreifen“-t jelent, tehát nagyon jól felel meg a f. ymmärtä-nek (megelőző *yhmärdä-, ysmärdä- helyett), de a m. ismer-, ösmer- (ismér-, ösmér-)nek is, ezekben is egy v_zsm_zr-féle névszótól való származékiéket ismerhetünk föl: f. ymmärdä- a -da, dā szokott denominatív képzővel; m. ismértalán ismerl- helyett való vagy lappangásba jutott denom. -j (-g) képzéssel alakult. E mellett még azt gyanítjuk, hogy a v_zsm_zr-féle alapnévszóban (= zürj. vežor) két synonym („mens“-féle) szó egyesült úgy mint a zürj. mül-kid-ban (fent 9 l.), s hogy jelesen az utószó (m_zr) nem más mint az ugarság legnagyobb részében fönnmaradt f. mēle „mens“ szó (lásd bölcs alatt 469 l.). Előrésze (v_zs) másának meg jóformán a m. ész (esze)-t tarthatjuk (noha ehhez a törökségben is hasonló: keleti-tör. is, kazáni-t. is, csuv. as és us, oszm. us „verstand, sinn“; de a török-magyar kölcsönvétel nem terjed különben ilyen elvontabb-féle szókra); hiszen az ész (ész) szót még jobban föltüntető hasonló kapcsolat rejlik az eszmél- „reputare, considerare, besinnung haben“ igében (= esz-mér-l-, vagy akár mēl alakkal: esz-mēl-l-). A finnben kifejezhetjük a tölvett üs alakot (= v_zs) még az ystävä „amicus“ szóból: a mely alkalmasan *ys-tä- „szeretni, kedvelni“ denom. igével magyarázható „szerető“-nek. Ennek

viztem
invernünf-
ig, sum,
köricht, tok.

az *yštä-* (*üstä-*) igének még nyoma van a lpS.-ben: *uste-le-* concupiscere, *usto* desiderium, cupiditas; v. ö. hogy a f. *yštävä* (e h. *üstäbä*) a lpF.-ban *usteb-*nek hangzik.

A vogulban van *esermä* (vogK. *eserem*) „scham, schamgefühl“: *esermän* „schamhaft, verecundus (стыдливый)“; K. *eseremtal* „unverschämt, schamlos (Márk 7, 22.; az „esztelen“ jelentés, melyet neki Máté 5, 22. helyre nézve Hunfalvy tulajdonít, nem bizonyos, mert az idegen „*рака* (*raka*)“ szó van vele valahogy fordítva, s „esztelen“ különben *estal*); származott ige: vogB. *essemau-* „sich schämen“ (L. *esem-*) = vogK. *esermov-* (a mely azt mutatja, hogy *essemau-* e h. *esremau-*, v. ö. *esemt-* „beschämen“ = vogK. *eseremt-*; egyébiránt *essemau-*, *esermov-* is tkp. *essem-mau-*, *eserm-mov-*, v. ö. *känt* zorn: *käntmau-* sich erzürnen). „Pudor, verecundia“ pedig bizonyos lelki állapot, főleg „érzés“, de a melybe egy kis „gondolkodás“ is vegyül, a mennyiben egyszersmind valamit rossznak, illetlennek „ítélünk“ (v. ö. *sich ein gewissen aus etwas machen*); zürj. *jandış-* „sich schämen, sich ein gewissen machen“; vagyis a „scham“ egyszersmind valamennyire „bedenkllichkeit“ (v. ö. lat. *vereri*, *verecundia*). E szerint az *esermä*, *eserem*-ben bátran „mens“-féle szókat kereshetünk, s ezeket találjuk is benne, a mennyiben az egész *esermä* szó a fent tárgyalt *v:s-m:r* szópárral egyeztethető, megjegyezvén, hogy a *v:s*-nek megfelelő *es-* amúgy is fordúl elé a vogulban (vogK. *estal* esztelen): t. i. *esermä*, *eserem* átvétéssel állott elé *esemär*, *esemer*-féle alakból (adj. *esermän* e h. *esemrään*) = *ese*+*mer*. Itt már akárkinek is eszébe jut a m. **szémérem** „pudor, verecundia“ (tő: *szémérme*: *szémérme-t*, *szémérme-s*), s ezt a vog. *esermä* magyarázata szerint alkalmasan származtathatjuk mint *-m* képzős nomen verbalét (v. ö. *félel-me*) **eszémér-* igetötől (= *is-mér-*): *eszémérme*, elül kopással *szémérme*, vagy akár már rövidült *eszmér-től* (v. ö. *eszméll-*), átvétéssel: *szémérme*.

A vog. *eserem* és m. *szémérem* szókön magyarázott „verecundia“ jelentés nyomán még egy új nyomát találjuk a kifejtett *v:s* („ész“) szónak: mord. *vizde-* „sich schämen, sich scheuen, blöde sein“ (*vizdi* verschämt, schamhaft): t. i. *viz-de-* denom. ige = finn. **üs-tä-* „szeretni, kedvelni“, a melytől fent az *yštävä* „amicus“-t származtattuk.

Fejtegetésünkből az tűnik ki, hogy az ug. *mēle* (finn alak) „mens“ szónak *r*-es alakja (*mēre*) főleg az északi-ugor ágban honosult meg (vogul, magyar, zürjén), noha az *l*-es is megvan (zürj.-votj. *mil*, m. *böl-cs* és talán *esz-mél-l*). Véleményünk szerint még egy *r*-es alak a magyarban:

Yh. 24. 82

Esermä

érez- „sentire“, denom. ige, e h. **mérez-*, illetőleg *mélez-*; e mellé azonban a déli ágból is állíthatunk egy *r*-es alakot; mord. mordE. *maŕa-* „hören, vernehmen, erfahren, merken“, refl. *maŕavo-* „hörbar sein, sich fühlbar machen“ (v. ö. olasz *sentire* „hören“).

907. **isten** (acc. *istent* deus: *isten nyila* fulmen; *istenti* divinus; *istentelen* atheus, impius):

finn. *isä* pater; *iso* (*iso*i) magnus | észt. *iza* vater; D. *izu* donner (*izu hüab* es donnert, *izu-tuli* blitz).

lp. *ačče* (*ahče*) pater (*ača-juoks* regenbogen, *ača-tollo* blitz) | lpF. *ačče* id.

Lásd alább az *ős*, *is* cikket. — A fentebbi egybevetéssel hozzá csatlakozunk azon régibb véleményhez, hogy a m. *isten* szónak alaprésze *is-* a finn *isä* „pater“-nek megfelelő szó, — ellenében jelesen azon véleménynek, hogy *isten* kölcsönvett idegen szó = perzsa *izdan*, *jezdan* „deus“. Okaink a következők:

1) Az *isten nyila* „fulmen“ azt vallja, hogy *isten*-üket a pogány magyarok ugyanoly személynek képzelték, a milyennek a finnek *ukko*-jukat; *ukko* pedig a mennydörgős főistennek neve, mely tkp. „öreget, öregatyát“ teszen. — 2) A személyesnek képzelt „isten“-nek neve több ugor nyelvben „pater“-féle szó: vog. *tarom-aže* tkp. „himmel-vater“ meg *tarom-jäukve* tkp. „himmel-väterchen“ (Hunfalvy, Vogul föld 165 l.); finn *ukko*. Fölvehette tehát az *isä* „öreg (*iso*) és pater“ szó is az *isten*-nevezet tisztét, a mint csakugyan fölvette az észt *izu hüab* és *izu-tuli* tanúsága szerint (ezek szószerint: „izu kiált“ és „izu-tűz“, s így az *izu* nyilván „pater“-t, t. i. égi atyát, vagyis „isten“-t jelent); hozzá járul még a lapp *ača-juoks* és *ača-tollo* (= észt *izu-tuli*) tanúsága is. — 3) A finn *isä* szónak mása amúgy is megvan a magyarban „pater“-féle jelentéssel: a régi *is* v. *ise* = mai *ős*, s így élhettek is vele a régi pogány magyarok. — 4) Az *isten* szót, az *is* „pater“-t alapúl véve, meg lehet magyarázni diminutivumnak: akár *isken* helyett valónak (*feledé-ken*; v. ö. a *k*: *t* cserére nézve: *lucsko* és *lusto*), akár = *istēn*-nek (a milyen *nő-s-tény*). Megjegyezzük, hogy a főleg megszólításul szolgáló „pater: deus“ szóra a diminutiv alak igen jól illik rá: v. ö. vog. *tarom-jäukve*. — 5) A perzsa *izdan*, *jezdan*-nak soha sem volt igazi divatja a török nyelvekben is, a melyek azt az

ugorságba bele vihették volna; még az sem hihető, hogy abból a magashangú és *s* (= *ś*)-vel ejtett *isten* vált volna.

Még megjegyezzük hogy a votj. *osto* „herr“, különösen istenről használva (úgy mint az orosz *господь*) megvan *usto* alakban is „meister, künstler“, s nem más mint a törökség utján került perzsa *ustad, usta* „magister, opifex“.

908. iszam (*iszamni*, pr. 3. *iszamik* gleiten, ausgleiten, hinfallen, zu falle kommen: az szüzesség.. *hamar eliszamik* Kaz. cod. 148; *el-iszamjék az ő lábok* Jord. 275.); **iszamod** (*iszamodni* id.; *el-iszamodott a jégen* SzD.; *iszamodom: futamodom* Szék.: Tájsz.; *iszamodás* prolapsus MA.); **iszaml** (*iszamlani*: *ki-iszamlik* eluxatur MA.); **iszánkod**, **iszankod** (*iszánkodni* gleiten auf dem eise: *iszánkodnak a gyerekek a jégen* Ny. II, 378, VII, 235; Tájsz.);

iszkol *iszkolni*: laufen, davonlaufen Ny. VII, 235); **iszkód** (*el-iszkódni* sich fortrollen, sich aus dem staube machen, hinwegeilen Dtül: Tájsz.); v. ö. *iszkudik* zieht sich zurück, duckt sich Hetés: Ny. II, 373):

finn. *juokse- currere, fluere* || ész. *jökse- laufen, rennen, fließen*.

A m. *iszam-* stb., meg *iszkol-*, *iszkód-*beli alaptő *isz-*, mely sebesen haladó mozgást, különösen „csúszást“ jelent, épen úgy mint az *iv-* (*ivo-*) „bibere“ ige praesentstője *isz-*, eredetibb **ivosz-*, *jovosz-* alakra vihető vissza, a melyben az ugor *j_sg-* „fluere, currere“ igének *-sk* képzős frequentatívumának (*j_sg_s-sk-*) mását ismerjük föl = finn *juo-kse-*, *jō-kse-* e h. *jō-ske-* (lásd fent *jó* alatt: 150 l.). — Szintily rövid alakban tünteti föl e frequ. igetöt még: zürj. votj. *istī-* „schicken, senden“ = *is-tī-*, causativ *-t* képzővel (tkp. „menetni, futtatni“, v. ö. „mittere“-igékül: m. *ereszt-*, f. *lähettä-*, lp. *vuolgate-*, vog. oszt. *kiet-*, *kit-*, cser. *kolt-*, *kold-* 54 l.).

Jóformán ide tartozik még a m. **izgat** (*izgatni* incitare infestare, instigare, stimulare: *izgatja vala lelkét, hogy elmenne* Érd. 384.; *meg-izgatta a fát* = megmozgatta, agitavit Kreszn.); azaz: *izgat-* e h. *isztat-* egy elveszett *iszog-* igének rendes causativuma, s tkp. ezt teszi: „fortwährende bewegung (= unruhe) verursachen = agitare“.

Jelentésére nézve összevethető a zürj. *istî*-beli *is*-nak egy másik causativuma: zürj. *izjöd*- „erregen, erwecken, reizen, aufregen, beunruhigen“.

909. **iszonyú** teter, horrendus, horribilis, ferus, trux MA.; *iszonyatos* horribilis; **iszonkod**- schaudern, grausen empfinden Dtúl: Tájsz., *iszonyod*- horrere, horrescere MA., *iszonytató* horrificus):

Lásd alább az *okád* cikkben. — Az *iszon-* (*iszony-*) igető intensív *-n* (= ug. *-m*) képzővel alakult *isz-* (*iszo-*)-tól, mely a több ugor nyelvben található *aks-* „vomere“ igének felel meg. A „vomere“ jelentés oly cselekvésre vonatkozik, mely a legerősebb „fastidium, nausea“-t jelezi s így általában a „horror, vmitől irtózás“ kifejezőjévé is válhatott.

910. **ítél, itél** (*ítél*ni judicare, censere: *ítélet* judicium, urteil; *itélő bíró* judex):

vog. *ojt-*, *ojtel-* ausspannen.

Lásd az *ajtó* cikket (725 l.). — „Judicare, urteilen“ = valamely bonyolodott (peres) ügyet „resolvere“ (innen: *ítélet* = resolution, entscheidung); v. ö. gör. *κρίνω* „scheiden, trennen“ és „als richter urteilen, entscheiden“ (*κριτής* beurteiler, richter); lat. *cernere, de-cernere*. E szerint az *ítél*-tő alkalmasan származtatható az ugor *ang-* v. *eng-* „aperire; solvere“ igétől, a melynek momentán v. intensív *-t* képzős származéka úgyis *ajt*-vá alakult a magyarban; az *ítél*-beli *ít-* ugyanis, e h. *ejt-* = ug. *eng-t*.

911. **iv-** (*inni*, n. ag. *ivó*, n. act. *ivás* bibere; praes. *isz-*: *iszom, iszol, iszik* stb.; — *ital* potus, *itat*-ni trinken lassen, tränken):

lp. *jukke-* bibere (*jukkate-* itatni) | lpF. *jukka-* (pr. i. *juřam-*) id.; (*juřate-* itatni).

finn. *juo-* bibere (*juotta-* itatni) || észt. *jõ-* (és *jõta-*) id. eser. eserM. *jü-* (pr. i. *jüam-*) bibere (*jükt-* itatni).

zürj. *ju-* trinken (*juan* trank); *jutî-* zu trinken geben, tränken || votj. *ju-* trinken (*juon* getränk, trank).

A m. *iv-*, teljesebben *ivo-* ige régibb **jovo*-ból = ug. *j_g-*, a melyet a lp. *jukke-* (*ju_{ra}-*) alkalmas változással még fönn is tartott. Az *-sz* (frequ. *-sk*) képzős *isz-* praesensstő tehát *ivosz-*, *jovosz-* helyett való, a mint az *ivo-* ige szintígy csupa *i*-vé zsugorodott össze az *ital-*, *itat-* származékokban is (v. ö. az *ész-*, *vész-* stbi hasonló praesensstőket).

Kérdés, ide a *j_g-*-hoz tartozik-e még az osztB. *jańs-*, *jaś-*, osztlrt. *jěnd-*, *jand-*, S. *jind-* „bibere“, meg a vog. *āj-* (pr. i. *ājem*) „trinken“ (caus. *āit-* „tränken, itatni“; *āis-* „sich volltrinken“), vogK. *aj-* id. (*ajt-* itatni, *ajp* ivó)? Mindakettő magashangú bár, de ezt a (*j_g-*) kezdő *j* hatásának lehetne tulajdonítani (v. ö. oszt. *jem*, *jim* jó 147 l.); e mellett a vog. *āj-* (*aj-*) lehet bár *jāj-* helyett való (v. ö. *āv-* donnern = vogP. *jā-ent-*; *egva* asszony = P. *jégva*). Az osztB. *jańs-* meg nyilván képzett tő, s úgy látszik a vog. *āis-* (*ājs-*)nek felel meg; az osztlrt. *jand-* vagy *jańs-*hoz alkalmazva *jant-*, annak különös változata (v. ö. Irt. *χajd-* bleiben: osztB. *χajs-*, *χas-*; *nind-* ruhen = B. *nińs-*; *sent-* S. *sint-* bast = B. *seńs*, *sēs*; *pat dreck* = B. *poś*; *val* schmal = B. *vaś*; *mānt-*, *mōnt-* mārhen = B. *mońs*, *moś*), hogy ezekben esetleg az *s* is lehet eredetibb a *t*-nél, bizonyítja az idegen eredetű *rut* „russe“: or. Ручь, Рочь, рочицкиѣ). Arra nézve, hogy honnan került a *jańs*-beli nasalis, az egészen hasonló *vaś-*, *vańs-* (Ahlq.) = m. *vės-*, a mely ugyanis *v_{ng}-s*-ből való (fent 575 l.), azon fölvételre jogosít, hogy a *j_g-* „bibere“ igének még teljesebb *j_{ng}-*alakja volt, a melyből a *jańs*-beli nasalis magyarázható. Egészen ilyen eset volna oszt. *nind-* és *nińs-*, a melynek *n_{ng}-*féle alapigéjét a m. *nyug-* bizonyítja (423 l.)

912. *ivad*, *évad*, *évod* tempus (zeit, weile: *grapjunyírás ivadán* zur zeit der schafschur, *éjszakának ivadán* zur nachtzeit, bei năchlicher weile Komárom-m. Kürth: István bácsi naptára 1861; *légy ivadán* Nyelvőr VIII, 71.; *étszakának évadján* Szeged: Ny. V, 571; *nappe... még ének évadán* Dobronak: Ny. VIII, 128; *ének évada vagy*on Döbr. c. 611, *ének ő évadán* Döbr. 622; *ének évodán* v. *évodába* Toroczkó: Kríza Ny. IV, 78.):

Tudjuk hogy a „tempus (aetas, annus)“-féle szóknak egyik közönséges etymonja ez: „cursus, verlauf“; v. ö. finn *vuote* „annus“ (*vu-* „fluere“ igétől: 559 l.) | m. *év*, finn

ikä (*igä*) annus, aetas = ug. *j_sg-* „nire, fluere, currere“: 803 l. | finn *kaute* (n. *kausi*) „ambitus, intervallum temporis“ *kau-* = ug. *k_sg-* „fluere, currere“ igétől: fent 74 l.). E szerint a „tempus“-t jelentő m. *ivad, évad, évod*-nak alaprészében *év-, iv-* (*évo-, ira-*) alkalmasan a mélyhangú ug. *j_sg-* (*j_sg_s-*) „fluere, currere“ igének mását ismerhetjük föl (lásd ennek kimutatását a jó fluvius és *jut*-cikkekben: 150. 156 ll.; v. ö. *jő* alatt: oszt. *jug-, juv-, jū-* és vog. *juvenire* 154 l.). Az *évod-, ivad-* tö e h. *j_svod-* tkp. -*d* (= -*nd*) frequentativ (continuativ) képzős származékige = oszt. *juunt-, juvint-* 154 l., észt. *jogenda-, joenda-*, lp. *juedde-* 151 l., s ez meg különös képző nélkül vagy megvolt képző elkopásával egyszersmind nom. verbale: „cursus, verlauf“ (v. ö. *gon-d* és *hí-d* 59. 98 ll.).

De maga az *év-, iv-* (*évo-, ivo-*) = ug. *j_sg-* „fluere“ ige is megvan még, utóképzés nélkül, a halak szaporításáról használt *iv-* igében (*ívik a hal; a halak ívnek*; Pázm. *hal-ivás* das laichen); még pedig ily szorosabb értelem mellett sem mond az *iv-* (= *j_sg-*) ige mást mint „fluere, currere“, a mint a szintígy használt ném. „streichen“ mutatja, meg az észtb. *jökse-* „laufen, fließen“ ezen szólásban: *kala jökseb* „die fische gehen (zum laichen) den fluß hinauf“ (tkp. „piscis fluit, currit“); vagyis a „halak *ívása*“ magában csak azt mondja, hogy a „halak seregesen járnak“ (MNYSz.).

nyk. 24. 455.

913. *íz* (acc. *íz-t* sapor: *ízes* *sapidus, conditus, ízetlen* *insipidus; ízel-, ízlel-* *gustare*); *űz* *odor* (Szék.: Kríza, SzD.; *űzöl-* *riechen* an etwas: *meg-űzölni a virágot; jó űzü a rózsá* Kríza):

Lásd az *édes* cikket (765 l.). — Az *íz* (*íze*) csak változata az *édes*-beli *éd* (*éde*)-nek, melynek a jelentése valamivel szorosabb („jó íz“). Szintílyen spiransos másai az ugor *šb_sd_s* v. *šbd_s*-nek a cser. *űpš*, zürj. *is* (*is-k_s*) és egy fölvehető finn **aitse* „sapor, sensus“, mint az *aisto* „appetitus sensualis“ szónak alapja (765 l.). Hogy az *íz*-nek megint a székely *űz* is csak mellékalakja, noha kivált „odor“-t jelent, már a „*sem íze, sem bűze*“ szólás mutatja meg némileg, melyben az *íze* szó helyett *űze* is fordul elé (Kreszn.). Jóformán ezt az *űz* alakot kell látnunk a HB.-beli *vize*-ben is (oz *gyimilcsnek*... keserű *vola vize*), mert ennek csak „sapor“ lehet az alkalmas értelme.

k 24:
155

914. **iz** (acc. *ize-t*, *ize-t* membrum, artus, articulus: *vö. kojb.*
iz-hajlás junctura, gelenk MA., *iz a fűszárban* geniculum, *kar. fűs,*
pl. *nád ize*; *izenként* articulatum; *ízlől izre*; sok ízben viel- *fűs „ge-*
mals, *harmad ízben* zum dritten male): *lenk,*
jak. fű-

finn. *jäsene* (n. -sen), *jäsensä* membrum corporis, artus, *svöx id.*
articulus | észt. *jázeme* (n. *jäze*) glied am körper, glied
einer kette (*lū-jäzemed* gelenke).

eser. *ježen* articulus (*jol-j.* poples, térdhajlás) | eserM. *(Bösz.*
ežin id. *Fehlet 37.)*

mord. *äznä* glied, gelenk | mordE. *ezne* id.

voj. *joz* glied, gelenk.

osztB. *još* hand, arm (A. *još-jit* unterarm; *još-kavan*
ellenbogen).

A finn, mord. és eser. szók -n (-ñ), -m végképzőjéről:
lásd fent, tő alatt, a 228 lapon. E képzőt elhagyva, a m.
iz (*ize*) eredetibb alakjául mutatkozik: *j:s:s*; de jóformán
még teljesebb *j:ns:* vehető föl, tekintve hogy az *iz* (*j:s:s*)
szóhoz alakra és jelentésre nézve elég közel áll a vog.
jins- „schneiden, zuschneiden“ (vogL. *ins-*), miszerint az *iz*
(*jäse-ne* stb.) „articulus, membrum“ szónak alapjelentésül
ez mutatkoznék: „schnitt, abschnitt“; alakra nézve össze-
vethető pl. f. *kysy-*, mord. *kize-ft-* = vog. *kins-*, *kinš-*.
Ezt fölvéve a m. *iz*-hez, illetőleg *iz-* = vog. *jins-* „schnei-
den“ igéhez alkalmasan hozzáfogható volna még: m. *izék*
futterabfalle, heukehricht (Tájsz., *izink* id. Szék.: Ny. IV,
93., *izik* törmelék, a mit a marha a jászolban hagy Bihar:
Ny. IV, 94).

915. **izzó** fervens, fervidus, exaestuans (MA.: *izzó szén*
carbo vivus, i. *tűz ignis fervens*; i. *vas* glühendes eisen; —
izzód-ni aestuare, ferverescere, desudare MA.); **izzad** (*izzadni*
ferverescere, calere, sudare: *meg-i.* in schweiß kommen;
izzasztá-ni schweiß treiben):

vog. *is-*: *isim* heiß (*isim vit* bouillon); *isil-* warm,
heiß werden; *islt-* wärmen | vogL. *is-*: *izim*, *ism* heiß;
iselt- wärmen | vogK. *išem* heiß, hitze; *išiltaxt-* sich
wärmen.

osztB. *vizila-*, *vuzila-* sich entzünden, in brand kom-
men; *vizit-*, *vuzit-* (A. *visit-*) anzünden.

zürj. *özji-* brennen (ardere), entbrennen, sich entzünden; — P. *važal-* ardere, geheizt werden (ofen); *vazet-* heizen; *vajmi-* id. (*pač vajmō* der ofen ist geheizt) || *votj. esti-* heizen.

lp. *acek* ignitus, rubens (*acek route* izzó vas); — *vuošse-coquere* | lpF. *accagas* id. (*a. ruorde*): *accage-* fervere; — *vuošša-* kochen.

mord. *eže-* sich wärmen: fr. *ežende-*; *ežde-* wärmen, erwärmen; — *uštī-* heizen | mordE. *eže-*, *ežne-* sich wärmen; *ežde-* wärmen, erhitzen; — *ušto-* heizen.

A m. *izzó*, *izzad* nak kettős *zz-*je valamint a zürj. *özji-*nek *zj-*je, az alapigének *ask-* illetőleg, a mord. *eže-*, lp. *acek* szerint, magash. *esk-* alakjára utalnak. Amahhoz a m. *izzo-n* kívül a zürj. *özji-* e h. *ozji-* (meg *votj. es-tī-* e h. *östī-*, *ostī-*), az osztB. *vuz-*, *viz-* (jóformán csak *uz-*, *ushelyett*) meg a mord. *uštī-*, *ušto-*beli *uš-* és a lp. *vuošse-* tartoznak; jelentése: „calere, fervere“ és „ardere“; a lp. *vuošse-*nak „coquere“ jelentésére nézve v. ö. finn *paista-* „lucere, splendere“ és „assare, assando coquere“. — A magash. *esk-*nek is van származéka a magyarban: **űszög** (acc. *űszögöt*, v. *űszk:* *űszkö-t*), titio, torris; uredo (getreidebrand)“.

Különös a zürjP. *važ-* (*važal-*, *vazet-*) mellett *vajmi-*; összevethető zürj. *kōždōd-* és *kōjded-* (izsmai dial.) „frieren lassen“: *kōžid* „kalt“.

916. **izgat** (*izgatni* incitare, infestare, instigare, stimulare MA.: *izgatja vala lelkét, hogy elmenne...* Erd. 384; *meg-izgatta a fát* = megmozgatta, agitavit Kreszn.; *izgató* instigator, stimulator MA.):

Lásd az *iszam-* cikk végén, 825 l.

O. Ó.

917. **ó** (acc. *ó-t*, *ava-t* vetus, priscus, cascus MA.: *ó bor* alter wein; *ó-szerszám-áruló*, *ó-szeres* scrutarius PPáp.; *mind avat s mind újat tud előhozni* Zvonar., *újakat és avakat* Pesti; *ócska* alt, abgetragen: *ó. ruha*); **avas**, **ovas** vetustus, vetustate corruptus, cariosus, rancidus (MA., PPáp. *a. vaj*, *a. szalonna*); — **av-**, **ov-** (pr. 3. *avik* veterascere: *meg-avik a ruhám* SzD., *meg-avott* obsoletus Kreszn., *avott régiségek* Fal.); **avúl**, **ovúl** (*avúlni* veterascere: *meg-á.*, *ki-a.* obsolescere MA.):

lp. *obme*, *ome* vetus, vetustus (*obme karvoh* vestes inveteratae); *obmo-* inveterascere (pl. *cibus*); *omaste-*, *omastove-* id.; — *omanjes* relatio, historia (*omanjaste-* antiqua referre, enarrare) | lpF. *oabme*, *oames* alt (abgebraucht: *oabma birtes* ócska ruha).

finn. *ammo* [alte zeit]: *ammon*, *ammoin* jam dudum, olim, pridem; *ammon aikoina* jam pridem; *ammoise* (n. -oinen) uralt, längst vergangen | észt. *ammu*, *ammust* längst (*ammust aega* v. *ammust-gi* seit langer zeit, von alters her): *ammuse* (n. -une) alt, längst vergangen.

mordE. *umok* längst, vorlängst: *umoksto* seit lange.

Egy fölvehető ug. *am*_s-nak (lp. *obme*: *o'me*; mord. *umo-k*) megfelel a m. *ava*, *ova* a nem ritka m: *v-* változással (szintígy *jó*: *jovo*, *java* = ug. *j_sm_s* 147 l.); a f.-észt *ammo*-nak kettős *mm*-jét a lp. *bm*-vel föléro hangzóerős-bülésnek mutatkozik. — Hogy ennek az ug. *am*_s-nak tkp. „obscurus“ az alapjelentése, vagyis hogy rajta a „vetus, priscus“ jelentés úgy fejlődött mint a m. *régi*-n (650 l.), arra a lp. *obme* (*ome*) mellett utal a szintén lp. *omokes*, *omakes* „subnubilus“ (pl. o. *talke* tempestas subnubila) | lpF. *obmo*: (*o. dalkke*). E szerint pedig a finn *ammo*-hoz csatlakozik még a f. *aamu* „tempus matutinum“ is (lásd *regvel* alatt, 649 l.).

918. **odú, odu** (acc. *odu-t, odva-t* caverna MA., höh-
lung, loch: *fának, fognak odva*; **odvas** cavernosus, cavus:
o. fa); **odor** (acc. *odor-t, odro-t* seitenraum einer scheune:
csűr-odor, csűr-odra Szék.: Tájsz.; *víz odra* vertieftes loch
in einem flußbette ib.; **odros** fresswanst Szék.: Tájsz.):

finn. *onte* (n. *onsi*) cavus (pl. arbor); cavum, cavitas
(*puu on onnella* arbor est intus cava); *ontelo* cavus (*o. puu,*
o. hammas hohler baum, h. zahn) || észt. D. *ōz* (g. *ōne*)
höhlung, höhle; *ōzik* (-iko) hohl; *ōžitse* (n. -ine) mit
höhlungen versehen.

mord. *unda* höhlung (im baume); *undu* hohl (*odvas*)
mordE. *undo*; *undor*.

osztS. *ont* das innere | osztB. *undir, untir* (A. *undir,*
ondir) bauch, magen, inneres: *undirna* im inneren; — *unt*
bauch (Ahlq.).

vog. *anter* anyaméh (uterus).

lp. *vuord, vuorda* arbor cava; cavitas arboris: *vuordek*
cavus | lpF. *vuord* hohl (pl. *muor* baum).

A f. *onte* (e h. *onde*), md. *unda* (*undo*) = *and*, *tő*, a
melyre az oszt. *ont*, *unt* meg a lp. *vuorda* is visszavihetők
(v. ö. szintén *vd*, illetőleg *bá*-vel: lp. *tobde-*, *dordda* = f.
tunde-, m. *tudo*). Ezen *and*-hoz még -r végképző járulván
(v. ö. a *maga* cikkben, 596 l., votj. *mugor*, cser. *mogur*;
meg lásd a *fehér* cz. végén 501. l.), keletkezett *and*, *r*-féle
tő = oszt. *undir*, m. **odoro, odro* (n. *odor*). Nyilván
más vége van a m. *odú* = *odva* (**odoro*)-nak; ez alkal-
masint **odomo*-ból való, -m képzővel (v. ö. *kígyó, tetű*:
tetve; lásd a *tő* cikkben, 228 l.). — A „hohl, höhlung“
és „inneres“ (szorosabban: „magen, bauch“) jelentések
egybevalóságára nézve: v. ö. cser. *körgő* „inneres“ mellett
körgan „üres (vacuus)“. Megjegyezzük, hogy a székely
odros „nagy ehető, a kinek nagy üres gyomra van“ szépen
összetalálkozik az oszt. *undir* „bauch, magen“ jelentésével.

919. **ok** (acc. *oko-t* causa, ratio: *okúl vetni* als ursache
angeben; *okát adni* causam rationemque reddere MA.; *ok*
nélkül sine causa, absque ratione; *okkal móddal* cum
ratione, suo modo, moderate Fal.; — **okos** verständig,

klug: o. szó, o. ember; okosan szólni; oktalan irrationabilis, Nr. 26: 80
absurdus: o. állat);

ok (okni, pr. 3. okik: bele-o. vmibe sich in etwas hineinfinden, sich in etwas zurechtfinden, etwas erlernen; -- **oktat**-ni instituere, instruere, informare: o. gyermeket; **oktató** intézés paraenesis didactica Káldi); **okúl**-ni klug werden (bele-o. vmibe = bele-okni):

lp. *vuokate*-, *vuokite*- adsuescere, expertum fieri; *vuokas*-, *vuokes* conveniens, aptus, dignus; *vuokok* idoneus, aptus (pl. *kabmak* calceamentum; v. *olma* vir honestus v. moratus); *vuoke* forma, figura, modus (*tan vuokai* hoc modo; *i le tasne vuoke* informe hoc est, tkp. non est in hoc *vuoke*) | lpF. *vuokke* (*vuökke*, g. *vuore*) art, weise, gebrauch; *vuokkade*- sich gewöhnen.

A némileg szétágazó jelentések kiinduló pontját legjobban még az *okos* szóban találjuk meg: *okos* a gondolat, beszéd „mely a körülményekhez alkalmazkodik, s melynek részei is következetesen egymásból folynak s egymáshoz illenek“; hasonlóképen *okos ember* „ki a körülményekhez helyesen alkalmazkodik“; a mi szerint *okos* tkp. „conveniens, aptus, sese adaptans“, valamint *oktalan* „ineptus, absurdus“. Innen *ok* tkp. olyan dolog vagy körülmény, a mely valamely más dologgal egyeztethető, vagy ahhoz hozzá illő s vele nem ellenkező, s melyből ennél fogva az utóbbi elé is állhatott. Továbbá az *okni* igében is ugyanazon alapjelentés („alkalmazkodás, hozzászokás“) tűnik ki: ném. „sich in etwas schicken, sich zurecht finden.“

De a lp. *vuoke* (lpF. *vuokke*)-t mégsem tarthatjuk a m. *oko* tövel teljesen egyazonnak, minthogy amaz régibb *ag*-, vagy *v_sg*-, alakra utal. Az utóbbit fölvéve s hozzá még számba véve, hogy „haladó mozgást (folyást)“ jelentő szókön is a „convenire, aptum esse, passen“ jelentés kifejeződhetik (v. ö. fent 155 l. a m. *illeni* magyarázatát) a lp. *vuoke* (*vuokke*: *vuore*)-nak, illetőleg *v_sg*-,nak mását megtaláljuk a finn *vu*o „fluxus (aquae)“-ben (észt *vō* strömung), a melynek translativusa (*vuoksi*) szintén a m. *ok* jelentéseivel találkozó névutóul szolgál: *rahan vuoksi* respectu pecuniae, *ikänsä vuoksi* ratione aetatis suae, *sen vuoksi* ideo, ejus causa (ez *okon*, ennek *okáért*). Így többi rokonságát is megtaláljuk a *v_sg*- „fluere“ igének hadában (lásd az *oml*- cikket, 84o l.). A m.-ban a *v_sg*-,nak *v_sh*-, v. *v_sv*-,

illetőleg *'oh_s*, *'ov_s* lenne a mása, s így az *oko*-nak *k*-jában új képzőt kell látnunk; azaz *oko* e h. *okko*, *ov-ko* (v. ö. a hasonló *szoko*-, *buko*- igetöket e h. *szovko*-, *buvko*-), s képzője *-ko* ugyanaz a mely *titko*, *szitko*-ban van. Ezzel egyszersmind az *ok*- ige is (caus. *oktat*-) meg van magyarázva.

920. **okád** (*okádni* vomere: *ki-o*. evomere; *tűz-okádó hegy* feuerspeiender berg):

osztB. *ōgot*- (Ahl. *ōgat*-) auswerfen, ausspeien, erbrechen (изрыгать): *ogtīpsa*, *oxtīpsa* vomitus; *ogtīli*-, *oxtīli*- id. frequ. | osztIrt. *āxt*-, S. *ūgo!*- speien.

vog. *ājt*: *ām ājtn almauem* es reizt mich zum brechen (tkp. ich werde zum brechen gehoben); L. *ajtentaxt*- sich übergeben, sich erbrechen.

Az oszt.vog. *ōgot*- (*oxt*-), *ajt*- „vomere“-nek magyar másául nem *ok*-, hanem *ot*-féle alakot kellene várnunk, a szerint hogy pl. m. *jut*- = oszt. *joxt*-, *jogot*-, vog. *joxt*-. Véleményünk szerint meg is van ez az *ot*-féle alak mint *ut*-, *út*- a frequ. végű *útál*-, *utál*- „spernere, abominari, detestari, fastidire“ igében (*meg-u*. verabscheuen, *utálatos* detestabilis), a mely igen alkalmasan tkp. „respucere“-nek érthető (vagy „speien wollen auf etwas = ekel empfinden, verabscheuen“). Ez följogosít annak fölvételére, hogy *okád*-olyformán állott be **otád*- helyett mint *tekint*- e h. *tekint*; v. ö. *ötlik* és *öklik* (pl. *ki a víz*).

A többi ugorságban szintén egy külön „vomere“ igét találunk, ezen alakkal: *oks_s*-, *uks_s*:- finn. *oksenta*- vomere, evomere; *oksetta*- vomitum ciere, *oksemukse*- (n. -mus) vomitus, auswurf | ész. *oksenda*-, *okseta*-, *okse* vomitus || mord. *uksendi*-, mordE. *uksno*- vomere || cser. *uksinž*- vomere, cserM. *ukšecma* vomitus || lp. *vuokse*-, lpF. *vuofse*- id. || zürj. *vos*- vomere, *vosal*- id. frequ.; *vos* (instr. *voskōn*) vomitus | votj. *ōski*-, *ōsi*- vomiren (*ōskon* ausgebrochenes, vomirtes). Ennek az *oks*-, *uks*-nak, úgy látszik, van valami köze az oszt. *ōgot*-, *oxt*-hoz; közösnek találjuk benne az *ōgo*-t alapszavát *ag_s*-, a melytől *oks_s*- más képzővel alakult: -s, illetőleg -*ks*, momentán v. intensív értékkel. Megjegyzendő, hogy ennek a külön képzésű *oks_s*- igének is megvan a kellő mása az oszt.-vogulban: osztB. *uksim* „unrein, garstig, abscheulich (поранный, скверный, гнусный); *uksimt*- verabscheuen, sich ekeln (Ahl. *uksim*-, *uksimt*-, s vele egybeveti a f. *oksenta*-t) | vog. *ukšem* unrein, garstig

(поганый), *ukšemt-* verunreinigen (поганить); t. i. *uksim*, *ukšem* tkr. „angespieen, verunreinigt“, v. ö. *utál-*, *utálatos*.

Az *okád*-beli *ok-* igéhez nyilván hozzá tartozik **okránd-** „valamitől félelem és utálás közt meghökölni“ (Szék.: Tájsz.), noha jelentésében a „fastidium, nausea“ („vomitus“) már háttérbe szorúl a „horror“ elől; hiszen változata neki a szék. *ikránd-*, *ikrán-*, melyet Kríza így értelmez: „undorodik valamely eledeltől, irtózik“ (v. ö. *ikránkodom* v. *okránkodom* „hirtelen megfélemlék vmitől“ Tájsz.). Az *ok*-nak ezen utóbbi *ik-* alakja pedig rávezet az ugor *oks-* „vomere“ igének egy nyomára a magyarban: t. i. a várható *usz-* v. *osz-* helyett annak fölismerhetjük a mélyhangú *isz-*-t ebben: **iszon-**, **iszony-** (*iszonkod-* irtózni Dtúl: Tájsz., *iszonyod-* horrere, horrescere MA., *iszonytató* horrificus, *iszonyatos* horribilis MA., *iszonyú* teter, horribilis, ferus, trux MA.); v. ö. az *-n*-es képzésre nézve: *alkonyat* (733 l.). Az eredeti „fastidium“ értelmet sejteti még némileg *iszonyodtató* „ital“-ról mondvá (*iszonyodtató italokat nyelnek* Pázm.) meg az, hogy MA. az *iszonyú* értelmezésébe a „teter“-t is fölvette (= garstig, abscheulich).

921. **ól** (acc. *óla-t*, *ól-t* stall: *disznó-ól* schweinstall, *lúd-*, *tik-ól* gänsestall, hühnerstall; *ólas ember* stabularius Döbr. 371.).

Igaz hogy az *ól* szón most valami épület-félét értünk s lehetne bár „ház“ e szónak első jelentése (*disznó-ház* stb.). Csakhogy semmi adatunk nincsen, mely ilyen jelentésre utalna s végre „ház“ is csak elnevező szó, melynek több-féle lehet az etymonja. Alkalmas etymon, mely a jelentett tárgy rendeltetésére vonatkozik, az *ól* szóra nézve kétségkívül „lager, cubile“, s ez alapjelentést bátran tulajdoníthatjuk is neki, minthogy alakilag egybetartozónak látszik a „dormire—cubare“-t jelentő m. *al-*, *ol-*, illetőleg teljesebb alak szerint *ól-* igével (lásd az *álom* cikket 739 l.). Ez egybetartozás úgy értendő, hogy *ól*-nak töje *óla* lappangó-j (-g) képzős nom. verbale, vagyis = zürj. *vol* „lectus, cubile“, vog. *alax* „nest, lager“, f. *vōdehe* (738 l.); s így megjegyezhetjük, hogy *ól* (*óla*) minden alkotó részével = *ágy* (*ágya* e h. *álgya*), a melyhez úgy áll mint *jel* (*jele*) a *jegy* (*jegre*)-hez (144 l.); v. ö. Odyss. 14, 14. συμφούς δυοκαίδεκα ποιεῖ... εὐνὰς συνήν.

922. **ólálkod** (*ólálkodni* insidiari MA.: *utánna ó. nachstellen* Pázm.; *azon ólálkodnak vala, ha.. sie gaben darauf acht, ob.. Jord.*; *a sűrűben ólálkodó vadak* im dickicht lauernde wilde tiere; *az utak mellett ólálkodó zsványok* an den wegen auflauernde räuber MNySz.).

Gyakran a valamely alapjelentéshez hozzá csatlakozó mellékmomentumok, kivált ha elértésüket még képzés vagy egyéb határozás elésegíti és biztosítja, annyira előtérbe nyomódnak, hogy jóformán ők teszik a tulajdonképi jelentést. Így pl. a *válni* igén kivált „separatiót” értünk (*v. vmitől*), a *gyűlni*, *gyülekezni* igén meg „congregatiót”; pedig egyik is másik is eredetileg csak egyszerű „menést” tett. Erre példát az *ólálkod-* igében is találunk, mely most majdnem tisztán „lauern”, tehát bizonyos célra való intentiót (leginkább ellenséges szándékkal) fejez ki; pedig jó okunk van annak fölvetelére, hogy ez igének első jelentése csak a „leselkedő”-nek megszokottabb s így egyszersmind jelező test-tartására — t. i. a lesűnyva fekvésre vonatkozik s hogy alaprésze *ól-* nem más mint az *al-*, *ol-* „dormire, cubare” teljesb hangú párja (lásd *álom* alatt, 739 l., az „insidiari” értelemnek hasonló kifejezéseit más nyelvekben). — Sándor I. *ólálkod-* mellett fölhozza még az *orálkod-* alakot is, a melynek keletkeztét, ha ugyan hiteles, könnyen megérthetjük; MNySz. ezt egyszer találta Erdősinél (Luk. 14). De számba véve, hogy a régi codexek (pl. Erdy, Jord., Kulcsár; Virg. cod.) úgy mint a mai nyelv is csak az *ólál-* alakkal élnek, az *orál-*ban alkalmasint csak sajtóhibát kell látnunk.

923. **olcsó, ólcsó** vilis pretii (*o. húsnak híg a leve*; *olcsón venni* billig, wolfeil kaufen).

Tekintve, hogy a Szóegy. 850. a m. *olcsó*-val egybevett cser. *soldo*, a finn *halpa*-val együtt, jobban a m. *silány* rokonságának illik be (fent 344 l.) s hogy ez amúgyis csak az *ol-* alaprészt magyarázná meg: helyesebbnek látszik az *olcsó*-t a vocalis kezdetű *al*, (m. *alo*, **olo* „inferus” = f. *ala*, zürj. *ul*, oszt. *vol*) alapszóhoz hozzá fogni (a mint MNySz. is teszi). Hiszen jelentése lényegesen egyazon az *alacsony*-ével, a mennyiben ezt kiváltképen a „pretium”-ról értjük (*olcsón venni* = „alacsony áron” venni). De még alakilag is az *olcsó* csak az *alacson*-nak másképen fejlődött

változatának tekinthető: mind a kettő = ered. *al₂ks₂m₂* (azaz *al₂+kettős* dim. végképző; v. ö. mord. *alks* = f. *alaise* e h. *alakse*).

924. **old, öld** (*oldani* solve: *meg-o.*, *el-o.* dissolvere, resolvere; *csomót o.* einen knoten aufmachen, *övet le-o.* den gürtel ablegen; — *oldoz-ni* id. frequ.):

Simonyi:
A m. nyelv
II. 215.

lp. *nuole-*, *nuolle-* solve: (pl. *čuolmeb* nodum; *kar-voit n.* veste se exuere); *nuoletē-* veste se exuere | lpE. *nuollo-* entkleiden | lpF. *nuolla-* ausziehen (kleider); *nuolade-* sich entkleiden; — *nalla-* lösen, aufmachen (beinkleider).

mord. *nolda-* lassen, loslassen, entlassen | mordE. *nolda-* id.

Bármily hasonló is a mord. *nolda-* a m. *olda-* töhöz, mégsem vehetjük a kettőt teljesen azonosnak. Amannak *-d* (*-da*)-jában, mely a *nol-* = lp. *nuole-* „solve“ alapigéhez hozzájárult, momentán igeképzőt kell látnunk (ered. *-t*, mely a magyarban is *-t* volna): v. ö. mord. *jorda-*, *jorta-* „hajítani“ a frequ. *joŕa-* „hajigálni“ ellenében; a m. *old-nak* *d*-je meg ered. *-nd* helyett való, mely a mordvinban megmaradt volna *nd*-nek vagy éppen *n*-vé gyengült vola.

A m. *old-nak* alapigéje *ol-* jóformán fönn van még az *oll-* „vedleni, sich mausen“ igében (*ollik* vedlik: *ollott récze* Dráva-m.: Nyelvőr V, 522); t. i. *oll-* e h. *ol-v.*, reflexiv *-v* képzővel: „se solve“ = „se exuere“.

925. **oldal** (acc. *oldal-at*, *oldal-t* latus, seite: *jobb o.*, *bal-o.*; *szekér-o.* seite des wagens, wagenleiter; *o.-borda*, *-csont* rippe; *oldalt* zur seite, auf der seite: *o. memi*, *o. feküdni*; — adj. p. *oldalas*):

vog. *añtil* rippe (tkp. „seite“, így is: *añtil-lu* „oldalcsont“): *añtil-ñaul* v. *poag-ñaul* seitenfleisch, vékonya (weichen).

osztB. *oñti-lū* rippe (Ahlq.).

Látni való, hogy az oszt. *oñti-lū* e h. *oñtil-lū*, s hogy ez *oñti*-nak semmi köze az *oñti*, *uñti* „spieß“ szóval (a melynek a vogulban *autä*, L. *autä*, K. *ovte* felel meg). — A mi a különös hangalakai eltérést illeti (*ld* — *ñd*: *oldal* —

oñt. l e h. *oñd.* l), utalhatunk némely hasonló példára: cserM. *eltal-* amplecti = cserS. *eñdal-*; finn *pilta* superficies = *pinta* id. (azaz: *pilda*—*pinda*; az utóbbi közönséges használatú); *jälte*, n. *jälsi* splint = *jäntehe*, n. *jänne* id.; *melto* és *mento* ferrum ductile.

926. **ólta, olta, óta** seit (einer gewissen zeit: az *ólta* ab eo tempore, seit der zeit; az *óltától fogva* id.; *mi óta* a quo tempore: *mi óta nem láttuk egymást* seit wir uns nicht gesehen haben; *három hét óta beteg* er ist seit drei wochen krank); **oltol** (*óltol: mi oltol* Münch. cod); —

Nyelvenkék. **ölte, öte, üte** (az *üte, möte* = az *óta*, *mi óta* Ny. III, 34. *tar* T. 299. 182. 428; *szük-üdülte* = sok idő *olta* Csángó: Ny. III, 2.):

Lásd az *által* czikk végén, 743. l.

Setälä, 927. **olvad** (*olvadni* liquecere, liquefieri: *meg-o.*, *el-o.*; *Åänn.* 240. *olvad* a hó der schnee schmilzt); **olvaszt** (*olvasztani* liquefacere: *meg-o.*, *el-o.*, *föl-o.*; *olvasztó* kemencze schmelz-oven): *Paav. 5-lauk* 19. finn. *sulaa-* liquecere; *sula-* id. (*jää suli pois*); *sulaa-*, *FuF. II. 253* *sulatta-* liquefacere; *sula* liquidus, non congelatus; merus (lauter) || ész. *sula-* schmelzen, tauen (intr.); *sulata-* schmelzen, auftauen (trans.); *sula* flüssig, schmelzend; rein, lauter (s. *vezi* offenes wasser, s. *ilm* tauwetter).

mord. *sola-* schmelzen, auftauen (*olvadni*); abmagern (Ahl.); *solafti-* schmelzen, auftauen (*olvasztani*); *sola* ungefroren, fließend | mordE. *sola-* és *solavto-* id.

cserM. *šol-* (pr. i. *šolem* v. *šolam*) liquefieri, coqui; *šolt-coquere*, liquefacere | cserS. *šol-* (pr. i. *šolam*) coqui; *šold-coquere*.

lp. *šolkete-* liquefieri (*muottek šolketi* nix liquefacta est); *šolkele-* liquefacere | lpF. *šolgide-* schmelzen, tauen (intr.); *šolggi-* schmelzen (*olvasztani*).

zürj. *šil-* schmelzen, auftauen (intr.); schwach werden, hinwelken, schwinden; *šild-*, *šilöd-* schmelzen (*olvasztani*); *šil* tauwetter || votj. *šujal-* welk werden; *šujat-* welk machen.

vog. *tol-* schmelzen (olvadni); *tolänt-* id. frequ.; *tolt-* olvasztani | vogL. *täl-* olvadni, *tält-* olvasztani (*voj tältem* vaját olvasztok).

osztB. *lola-* schmelzen, tauen (таять): *lolipsa* n. act. — *lol* (Ahlq.) geschmolzen, ungefroren, flüssig.

Meg kell jegyezni, hogy a finnben az „olvadni“ ige *sulaa-* (e h. *sulada-*) a *sula* névszó mellett csak denominativumnak mutatkozik; innen van hogy még a transitív „olvasztani“ jelentés is fér meg rajta. De a cser. *šol-* (caus. *šol-t-*), zürj. *sil-* (caus. *sil-d-*), vog. *tol-* (caus. *tol-t-*) egyszersmind *s₁l₁-* (*t₁l₁-*) igére utalnak, a mely azonban a *s₁l₁* (*t₁l₁*) = f. *sula*, oszt. *lol* „liquidus“ névszótóvel azonosnak látszik. Hiszen ez utóbbi egészen igeszerű fogalmat jelent („liquidus“, igéül: „l. sum“ vagy „l. fio“). — A m. *olva-d*-beli *olva-* (*olvo-*) alaptót a *tolvaj*-beli *tolva*-hoz hasonló képzésűnek tekintjük: **ol-ma-*.

*A metathesisre
nézve vö. Páns.*

928. *olvas* (*olvasni* legere, numerare: *meg-o.* durchlesen, zu ende zählen; *könyvet o.*, *pénzt o.*; *olvasó* lector, numerator):

mord. *luvi-* zählen, lesen; fr. *luvindi-* | mordE. *loro-*, fr. *lorno* id.

finn. *luke-* (pr. i. *lu'en*) numerare, legere, recitare: *luku* lectio, numerus, numeratio; *lu'eskele-* fr. || ész. *luge-* lesen, hersagen, zählen. *Yh. 24. 468*

lp. *lokke-* numerare, legere: *lokko* ratio, computatio, numerus | lpF. *lokka-* (pr. i. *lojam*) id.: *lojade-*, *lojaše-* fr.

vog. *lau-* sagen, versprechen; *laus-*, L. *laus-* versprechen; — *lovint-*, L. *lovit-* zählen | vogK. *lav-* sagen, nennen, befehlen; *lorent-*, *lovnt-* zählen, lesen. *vogB. lau-*
vogK. lav-

osztB. *luñt-*, *luñit-* lesen, vortragen; zählen, rechnen (*luñtipsa*, n. act. *luñtil-* fr.) | osztIrt. *tuñd-*, S. *loñd-* lesen.

zürj. *lidji-* lesen; zählen, rechnen, achten; *lid* zahl, rechnung || votj. *lidji-*, *lidzi-* és *lid* (= zürj.).

cser. *lud-* (pr. i. *ludam*) legere, numerare | cserM. *lud-*, *lod-* id.

Alapige: *l₁g₁-* = f. ész. *luge-*, lp. *lokke-* (és *loja-*, vö. *Wik-* v. ö. *takke-* = f. *tege-*), mord. *luvi-*, *loro-* (úgy mint *javi-*, *luvi-*, *lv-* *lapp. Lauv. 7.*

jaro- = f. *jaga-* osztani), vog. *lau-*, *lov-*. Ennek első jelentése általában „mondás“ (vog. *lau-*), de a szorosabb „sorban elmondani (hersagen, aufsagen)“ értelem is már közös ugor megállapodásnak látszik (a számsorra vonatkozólag = „numerare“). Ilyen jelentéshez természetesen igen jól illik az igének frequ. alakja mord. *lovind-*, lp. *lojade*, *lojaše-*). s így több ugor nyelv „zählen, lesen“-re csakis a *lg-* igének frequ. képzésű származékait használja: *-nd*-vel vog. *lovint-*, *lorent-*, cser. *lud* (**lu'ed-* h.), zürj. *li-d-ji-* (még *-j*-vel, v. ö. vog-oszt. *malāj-*, *malij-*, fent 639 l.) és votj. *lidzi-* (vagy = *li-d-zi-* vagy egyenesen *lidji-*-ből, a *dj-* assibilatiójával.) A különös alakú oszt. *luñt-*, *luñt-*-ot is *-nd* (*-nt*) képzős alaknak kell tekinteni: régibb *lug_snt-*-ből lett a *g-n* közvetlen érintkezésével *luñt-*, s ez megint ejtéskönnyítő vocalissal *luñt-* (pl. *luñtlem* h. *luñtlem*; v. ö. az érintkezés alatt elváltozott hangzók utólagos elválasztására nézve: m. *szitko* e h. *szid-ko*, s ebből: *szitok*, s nem: *szidok*). Az oszt. *luñt-* e szerint teljesen = vog. *lorent-*. — Végre a m. *olvas-* is világosan föltünteti az *-s* = ug. *-sk* képzőt; alaprésze *olva-* e h. *lova-* = *lg-* (*g: v* változással), s így az egész *olvaso-* tő a lp. *lojaše*-nak vagy pedig a f. *lu'eskele*-beli *lu'eske-* e h. *lugeske*-nek felel meg.

929. **oml-ik**, **omol** (*omlani* ruere, labi, fundi: *egybe-o.* corruere, *ki-o.* erumpere MA.; *le-o.* delabi, corruere, concidere MA.: *omlanak a ledőlő ház falai*; *porrá omlik a zúzott kő*; *ki-omlik a vér*; — *omlott* collapsus, dirutus MA., *omló félben van* ruinae proximus SzD.); **ont** (*ontani* fundere: *vért o.* blut vergießen; *el-o.* effundere, perfundere, *ki-o.* effundere MA.; *ontoz-ni* junge werfen, ausschütten Tájsz.):

vog. *quml-* in fluss (in lauf) geraten (*qumli* начинать бѣжать); werden (*axtesi qumles* v. *jemtes* kövé vált); *qu-* laufen, fließen (*vit qui*); *qut-* schnell fließen: *qu* fluß, strömung.

osztB. *ovi-* (Ahl. *ou-*: pr. i. *oulem*) fließen, strömen (*libija ovipsa* втечение); *ovimt-* schwellen, einfließen, eindringen (затечь); *ovi* schnelle, быстрота (Ahl. *ov*, *ovi* strom, strömung): *ovĩ* schnell fließend (Ahl. *ouĩ*, *ovĩ* reissend, schnell, heftig).

finn. *vu*o fluxus aquae rapidus, flumen; *vuota*- fluere, effluere (ut sanguis ex vulnere, aqua ex fonte); perfluere (leck sein, fließen): *vuodatta*- fundere, effundere; *vuolta*- rapide fluere || **ész.** *vō* strömung; *vōda*- (*vōdma*, pr. 1. *vōan*) laufen, triefen, lecken (leck sein); *vōla*- fließen, sich ergießen.

Lásd még az *ok* és *vál*- cikkeken (833 és 559 l.) meg alább az *űz*- és *út* cikkeken az ug. *v.g*- „haladó mozgást, s különösen erős folyást (strömen) jelentő igének egyéb hozzátartozóit. A m. *o*-*ml*- töben, mely egészen a vog. *au*-*ml*-nak megfelel, a *v.g*- alapige rövid *o*-vá gyengült; légközelebbről megelőző alak bizonyosan *ōml*- volt; v. *ō*. *ro*-*ml*- = *r.g*,-*ml*- (sőt továbbá *r.ng*,-*ml*-), fent 667 l.

Az *oml*-, *ont*- igepárnak felemása a magash. *ōml*-, *önt*-, melynek jelentése talán csak annyiban tér el az előbbiétől, hogy „kevésbé erős folyás“-ra vonatkozik („*omlik* és *ōmlik*“ a vér v. víz; de *kövek*, *falak* csak „*omlanak*“). Kérdés, vajjon itt a magashangú ige (*ōml*-, *önt*) egyenesen a *v.g*-nak megfelelő magashangú alapigétől (*v.g*-) származik, vagy csak a mélyh. *v.g*- változásával állott elő? Tekintve hogy a többi ugorságban *v.g*- „fluere“ igének nincsenek biztos nyomai, azt tartjuk, hogy a m. *öm*- a *v.g*- alapigének *v.j*-vá változtával keletkezett, vagyis megelőző *v.jm*-, *ojm*-ból vált (v. *ō*. az *ō*, *ü*-t ezekben: *győz*-, *tűz*-, *űz*-, lásd alább az *űz*- cikket).

930. **ón** (acc. *óno*-*t*, *óna*-*t*, *ón*-*t* plumbum, stannum MA.; *ónas*, *ónos* plumbatus):

cser. *voine* plumbum | cserM. *vulna* stannum.

vog. *alu* Silber; geld (äriin *alu* kupfergeld) | vogK. *alen* Silber.

Hogy az *óno* tö **olno* h. való, megerősíti a régi *ónno*-*t* acc. alak. Vele egyeredetűnek tartja Edelspacher A. (Nyelvör VII, 193) a m. **ólom** szót (tő *ólmo*), elutasítván ennek a szláv *olovo* „plumbum“-val egyazon voltát. E nézethez hozzá csatlakozunk, azon kifogással csak, hogy az *ólmo*, illetőleg hajdani *v.lm*-, *v.l.m*,-féle tört tartjuk eredetibbnek. Így ugyanis e szót egyszersmind nom. verbale-nak magyarázhatjuk, melynek igéje *v.l*,- = **finn** *vala*-, mord. *vali*-, *valo*- „fundere, gießen“, mely egyszer-

smind a „fusio metallorum“-ról használtatik (tőle van: mord. *valf* „rubel“, tkp. „fusum“). Megjegyzendő, hogy az oszt. *lolpi*, *lolbi* „blei, zinn, verzinnung“ (Ahl. *lolpa*, *lolpi* blei) szónak is tűnik föl ilyen etymonja a *lola*- „schmelzen“ (l. *olvad*-) igében. Talán meg is van még egy kis nyoma az *ón* (*ólno*, *ólmo*) ered. „fusum“ jelentésének ebben: *ónas eső* „regen mit glatteis“, a mennyiben a „glatteis“ mintegy „überguss“ a földön.

931. orom (acc. *ormo-t* pinnaculum, fastigium: ház *orma* v. *oromja* tectum fastigiatum SzD. MA.; *kazal orma*, *hegy orma*; *ormos* pinnatus, fastigiatus: o. *koporsó*, o. *láda*; *ormoz*- tegere, fastigiare Sánd. I.); **ormó** id. (Tájsz.).

Fölvéve hogy az *orom* (*ormo*) tőnek első jelentése „tectum, dach“ (v. ö. *ormos* tkp. „dachförmig“ sc. erhöht), a melyhez a házfedélnek szokott alakjához képest a „fastigium“ jelentés csatlakozott, — fölismerjük benne az *árnyék*-beli *árnyo* e h. *ármo*-nak vagyis a vog. *tārom*, oszt. *tōrim*, (tő: *tāromo*, *tōromo*) „himmel, luft“, de etymon szerint „decke (tegumen)“ szónak alakmását. Így meg az *ormó* tő az *ernyő*-nek (795 l.) mélyhangú társának vehető.

932. orr, ór (acc. *orro-t*, *óro-t* nase, schnautze, schnabel, rüssel: *madár-orr*; a *disznó tūr* az *orrával*; *eb is bánja az orrát*; *szán orra és fara*; *hajó orra* schiff-schnabel; — *orros* naso, nasutus: o. *kanna*; *orrol*-ni aspernari, nasum suspendere, stomachari MA., Pázm.):

finn. *turpa* (g. *turvan*) schnautze, rüssel.

mord. *tirva* (Reg.), *tīrvā*, *turvā* (Ahl.) lippe | mordE. *turva* id.

cser. *türvö* labium | cserM. *tīrvā*, *tervā*, B. *tīrbā* (*tīrbā*) id.

osztB. *torip* (plur. *torbet*) lippe.

zürJP. *tīrp* lippe || votj. *tīrpī*: *im*-t. lippe (*im* „mund“).

A m. *orro* tő megelőző *orvo*-ból = ug. *t₃rb₃*.

933. orsó fusus, spindel:

Lásd alább az *örvény* cikkben. — A közvetlenül alapúl levő *ors-* (*oros-*) tö, mint *or-* = ug. *v.g.r-* „forogni“ igének frequ. *-sk* képzős származéka, megfelel a zürj. *vors-* „spielen“ és a magash. magyar *vers-* igének.

vs FKF. I. 99. JKS. Ak. XVII. 4. 50. Virm. X. 86.

934. **ostor** flagellum, peitsche (*ostoroz-ni* flagellare):

cser. *voštor* virga (rute) | cserM. *vašter*, *vaštar*.

vogL. *ašter* peitsche | *kőzplozvai ošter*.

Tekintve hogy egyrészt a cser. nyelv nem szokott szókezdő mély vocalist *v*-vel toldani (úgy mint a lapp nyelv: *vuole* = f. *ala* stb.), s hogy másrészt a vogul többször szókezdő eredeti *v*-t elejtett (pl. *ät*, *at* = f. *vite* öt): az *ostor*-nak *v* kezdetű alakját (cser. *voštor*) eredetibbnek kell tartanunk.

935. **oszol**, **oszl-** (*oszlani*, pr. 3. *oszol*, *oszlik* sich teilen, auseinander gehen: *meg-o.* sich zerteilen, *el-o.* dividi, dissipari; *három részre o.* in drei teile zerfallen; — caus. *oszlát-ni* dividere, dissipare: *el-o.*; **oszt-** (*osztani* dividere, partiri: *meg-o.*; *el-o.* verteilen):

vog. *oxsä* stück: *oxsät-* zerhauen (pl. einen baum an mehreren stellen, *перепылить*).

finn. *osa* pars, portio: *osi-*, *ositta-*, in partes dividere | észt. *oza* teil, bruchteil, anteil.

cser. os darab.

A szerint hogy *oszl-*, *oszt-* egészen olyan alakú ige-pár mint *foszl-*, *foszt-*, az *osz-* alaprészben is, úgy mint *fosz*-ban (— vog. *pons-* stb. „aperire“ 537 l.), transitív ige-t sejtethetünk, mely jóformán ezt jelentette: „dividere, disse-care“. S csakugyan ige-tőre vihető a vog. *oxsä* „stück (= abschnitt, abgehauenes)“: *oxs-* ige-tőtől, úgy mint *kajtä* futó (bote), *kälä* halott *kajt-* és *käl-* ige-től. Ugyanilyen, bár képzővesztett, nom. verbalénak kell a fr. *osa*-t is tekin-tenünk (v. ö. *koske-* 75 l., vagy *-nta*, *-ntä*-féle nom. actio-nist, *-nto*, *-ntö* mellett). Egyébiránt a vog. *oxs-*, f. *os-* megint csak képzett ige-tőnek látszik (a milyen alkalmasint *fosz* = *pons-*, *ponsk-* is 538 l.), még pedig beleillik alapigéül (= vog. *ox-*) az ug. *v.ng-* „caedere, secare“, gyengült alakban

v_g-, mely némely származékban egészen *vō*-vá zsugorodott össze (pl. finn *vuole*-, *vōle*-, fent 555. 556.); az *o_gs*-ban hozzájárult -s képző akár frequ. -sk, akár momentán (intensiv) -sk-nek lehet a mása (v. ö. a finnben csupa -s igeképzőt: *nou-se*- 180 l., *pää-se* 519 l.; a vogulban: *āñ-se-l* [ajtó al.]). Az *o_gs*-, *os*-nak e fölfogása (= *v_gng-s*-) még némi támasztékot nyer a mord. *unksta*-, mordE. *onksta*- „messen, wägen“ szóban, a mennyiben ez *onks* (*onkso*) „maß“-tól való denominativum, ez meg a finn *osa*-nak a mása lehet (a mely különben úgy sem volna meg a mordvinban). Hiszen a „mérés“ sokszor „szétvágással, osztással“ történik, s a valamely egészre (pl. hosszú szál fára) ismételten rá fektetett mérő „darab, stück“ (mord. *onks*) legalább képzeletünk szerint ugyanannyi „részre“ is (f. *osa*) osztja azt. A mord. *onks*-, azaz *ong-s*- pedig még igen közel áll a fölvett *v_gng-s*-hoz.

936. **óv** (*óvni* cavere, tueri MA.: *óvja* v. *óvja magát* cavet sibi; behüten, schützen: *hidegtől óvni*; *óva* caute, circumspecte: *igen óva* Pázm.);

ótalom, oltalom (acc. *oltalma-t* tutamen, tutela, protectio, refugium: *isten oltalma* der schutz gottes).

Az *óv*- „tueri (hüten, schützen)“ igének származékának vesszük az *ótalom* „tutela (schutz)“ nom. verbale alakú névszót, noha ennek *oltalom*-féle alakja is van, a melyet eredetibbnek kell tartanunk. Legegyszerűbb magyarázata az volna, hogy maga az *óv*- (*óvo*-) ige *ól*- helyett való, s ennek intensív -t képzős származéka az *oltalom*-beli *olt*- (*ólt*-). De az *óv*- ilyen alakjának (*ól*-) nem találjuk egyéb bizonyítékát a magyarban, s így azon fölvétéhez kell folyamodnunk, hogy mind a kettő (*óv*- és *ól*-, *ol*-) egy harmadik eredetibb alakból vált. S ezt megeléjük az ug. *v_n*- „nézni“ igében, mely a mordvinban (*vanñ*-, *vanio*-) ezt is teszi „hüten, schützen“ s a melynek különben is vannak származékai a magyar szókincsben: lásd a *bánsa* és *vigyáz* cikkeket (451. 581 ll.). Ebből a *v_n*-ból válhatott *ön*- (v. ö. cser. *on-ž*- nézni) s nasalis-cserével **öm*-, s végre (*m*: *v*-vel) *öv*-; másrészt **ön-t*- helyébe lépett egyenesen *ól-t*- (lásd az *l*-nek ilyen fölmerüléséről az *oldal* cikket). Az egész *olt*- így megfelel az ész. *vāta*- „nézni“ igének (*van-ta*- h., 452 l.).

Egyébiránt az ug. *vn-* „nézni“ igének még egy másik *l*-es változatát, de a mely más föltétel alatt keletkezett mint a m. *olt-*, fölismerhetőnek véljük a finn. *valvo-* „vigilare, diligenter perscrutari“ igében (= észt. *valva-* „wachen, acht haben“: *järele v.* „auflauern“); t. i. *valvo-* e h. **valmo-*, *van-mo-* (intensiv *-m* képzővel); v. ö. hogy *minua*, *sinua*-ból a karjalai ejtésben *milma*, *silma* vált.

Ö. Ó.

937. *ő, ű* er, sie (acc. *ő-t*, plur. *ők* sie: *ő* maga er *Setälä*,
selbst, sie s.; *övé* v. *öveje* ihm gehörig, ihr g.: ez a ház *Äänä. 240.*
az *övé*; *önnön*, *ön*: *önnön-maga*, *ön-maga*); — *ő, ű* (az *Parr, Finz.*
ő házuk ihr haus, domus eorum; *övék* ihnen gehörig: ez *S-lan. 12.*
a ház az *övék*): *JUF. II. 252*

osztIrt. *teu* (acc. *tevat*), S. *leux* *ő*; plur. *teg*, S. *lex* *ők* |
osztB. *lu* *ő*, *li* *ők*.

vog. *täu* (acc. *täue*) *ő*, *tän* *ők* | vogK. *tav* (acc. *tavame*) *vogß. tav*
és *tan*).

lp. *son*, *sodn*, *sodne* (g. *so*, *su*, loc. *susne*) *ő*; *sije* *ők* |
lpF. *son* (g. *su*) *ő*, *si* *ők*.

finn. *häne* (n. *hän*) *ő*; *he*, *hyö* *ők*.

mord. *son* (abl. *soúdenza*) *ő*; *sin* *ők* | mordE. *son* (abl.
soúdenze) *ő*, *siń* (abl. *sińdest*) *ők*.

Teljesen egyező mása a m. *ő* e h. *’öv*₃ 3. személy-névmásnak a vog.-oszt. *täu*, *teu* e h. *tšv*₃ (v. ö. vogK. *tavame*), illetőleg *dšv*₃, tekintve az osztB. *lu* kezdő *l*-jét. A többi ugarságban más képzéssel *tšn*₃, ill. *dšn*₃-ból kiindult alakok vannak (*sšn*₃, f. *häne*). — A zürj.-votjákban meg a cseremiszbén egyik mutató névmás pótolja a 3. személy-névmást (lásd az az cikkben 762 l.); szintígy az észtben (*tema* = f. *tämä* hic), hol a f. *häne*-nek csak gyér nyoma maradt az „ipse“-féle alakokban (pl. *enese* gen. = *hänensä*; part. *ennast* ebből *enda-s-t*: *enda* = f. *hüntä*). — A mord. és lp. *son* eredeti magashangúságára nézve ugyanaz áll, a mit az 1. 2. szem. (*mon*, *ton*) alakokról jegyeztünk meg: lásd a *te* cikket, 195 l.

938. **öblít** (*öblíteni* eluere, proluere MA.: *meg-ö, ki-ö.* ausspülen, ausschweifen pl. wäsche; *öblöget-* id. frequ.):

Lásd az *öml-* cikket, 85o l.

939. **öcs, öcse** frater minor natu (*öcsém* meus f., *öccse* ejus f.):

osztB. *apsi* jüngerer bruder (*ne-apsi* j. schwester).

vog. *āpši* öcs (*öcsém*), unoka (*ne-āpši*); — *vuaps*, L.

apsi öcs
Nyr. XIX. 147. *vuäps* jüngerer schwager (Reg. „der mann wird so genannt vom älteren bruder oder der älteren schwester der frau“).

Alapalakúl fölvehető: *εψε* vagy talán *νῆψε*, ha a vog. *vuaps*, *vuäps* nem compositum, melynek előrésze *vu* az oszt. *ven* „gener“-nek felel meg. A m. *öcse* tehát *εψε* h. való.

940. **ökkel** (*öklelni* cornu petere, hasta ferire, pungere MA.: *meg-öklelte a bika; által-ö.* transfigere, durchstoßen: *törrel által-öklelte; belé-ö.* hineinstoßen); **ökled-** (impingi: *belé ökledett a tövis a lábába* SzD.); **ökl-ik** (prorumpere: *úgy jön a víz ki, ugyan öklik* Kreszn.; *ki-öklik a bor a csutora száján* Bton: Ny. II, 93.);

ötl-ik (*ötleni: ki-ötlük* ebullat, ejaculatur MA.; *által-ö.* pervadere, transire, penetrare: *által-ötlött szivén a tör* SzD.; *bé-ö.* immitti, penetrare MA.: *gondolatok ötlenek elmémbe* SzD.).

Lásd alább az *üt-* cikket. — Világos, hogy *ökl-* és *ötl-* csak változat-alakok, *k: t-* cserével. E mellett az *ötl-* nyilván rokona az *üt-* „icere, ferire“ igének s ezt elfogadva az *ökl: ötl-beli k: t-* cserének különös okát abban találjuk, hogy az *üt- (öt-)* alapalakjából *etk-*, illetőleg *jstk-*ből, egyrészt *üt-, öt-, (üttö-)* vált, másrészt (az utó-consonans megmaradtával) *ük-, ök- (ükkö-)*; v. ö. észk *ikke* = f. *itke* — fent 798 l.

Nyr. III. 81.

UF. II. 253

etälä, Äänn.
40.

K. XXIII. 270.

Pans. 5-laut 18.

941. **öl** (acc. *öle-t* amplexus ulnarum, sinus, gremium: *ölbe venni* auf den schooß nehmen, *ölbe kapni* brachiis

amplecti ad luctandum; orgyia, klafter: *egy öl fa; a hossza három öl; öles* klafter messend: *három öles; ölel-ni* amplecti, umarmen: *meg-ö.; által-ö.* circumplecti MA.; *sokat ölel, keveset szorít*):

finn. *syle* (n. *syli*), *syli* orgyia; amplexus ulnarum, sinus (*sylen pitkä* eine klafter lang; *ottaa syliinsä ölbe venni*); — *syttä* (g. *syllän*) klafter, faden; *syleä-*, fr. *syleile-* umarmen || ész. *süli* (g. *süle*) schooß (*sülese* v. *sülle* rotma ölbe venni; *sülists* mit beiden armen, in die arme schließend); *süld* (g. *sülla*) faden, klafter.

cser. *sülö* orgyia | cserM. *šel* id. { cš. *ölkö* öf (fa); ein arm voll
(z. b. *kelx*); vi. *el'te'm* | *ölk'al-*
mord. *sel* klafter; — *äl'* schooß (Reg.) | mordE. *säl* *magö'el*;
klafter; — *elle* schooß (Reg.), *elest* id. (Wied.). vi. *el'tal-*
lp. *sall*, *salla* orgyia: *sallaste-* orgyia metiri | lpF. *salla* (*sz-lav*).
(g. *sala*) és *salaste-* id.

zürj. *sil* klafter, faden (*sil-tir* umfassung mit beiden armen, schooßvoll); *silja* klafter lang || votj. *sil*, *sul* klafter, faden. vogB. *äl* öle vkinke, *äl-til* tele öllel.

vog. *täll* klafter (*kāt-t.*): *tälin* öles; — *täl-* messen (mit den armen) | vogL. *täll* id. (*täll pumtux* umarmen).

osztB. *lal* klafter, faden (*laleñ* öles) | osztIrt. *tet*, S. *lül* id.

Alapalak: *tšlš* (*dšlš*). Hogy a mord. *äl'*, *elle* „schooß“-nak sincs meg a kezdő dentalisa (s), úgy van mint a *tä* (*sä*) mutató névmástól való némely alakban (lásd ez alatt a mordvin rovatot 805 l).

942. *öl* (*ölni* interficere, mactare: *meg-ö.*; *disznót ö.* *Жк. 24. 455.* ein schwein schlachten; *ember-ölő* homicida; — *öldököl-*, *öldös-ni* id. frequ.: *öldöklés* strages, caedes MA.; — *öldöz-ni* occidere; *persequi* MA.: *öldözni* persecutio, caedes MA.):

osztB. *vel-* tödten (*velta-xo* mörder), erlegen (wild), fangen: *velipsa* totschlag, jagdbeute, fang; *velant-* sich schlagen, kämpfen | osztIrt. *ved-*, S. *vel-* fangen.

vog. *äl-* tödten, todschlagen (*убить*): *älänt-* fr.; *älkät-* sich schlagen (*verekedni*); — *älšl-* fangen (wild) | vogL. *äl-*

schlachten, tödten (*jel ä.*); *älsl-* fangen | *vogK. al-* tödten (*alep* *çar* mörder); schlagen (Máté 24, 49); *alisl-* fangen (Mát. 4, 19).

zürj. *vi-* tödten, morden (*viis* mörder) || *votj. vi-*, *viji-* id.

finn. *viile-* cultro findere, dissecare (pl. ventrem piscis); *viileskele-* fr. | észt. *vili-* durchschneiden (mit dem pflug den rasen; *leiba lahti v.* brot in scheiben schneiden).

A zürj. *votj. vi-*, teljesebben *vij-* is bizonyosan *vil-* helyett való (v. ö. *velö* alatt *votj. vijim* = *vsl:m*, oszt. *velim-*, *vog. valem*). — A *vog. äl-*, *al-*: m. *öl-*, oszt. *vel* = *vog. át*, *at*: m. *öt*, oszt. *vet*. — A vogulban a *vsl-* igén, kivált frequ. alakján (*älsl-*, *alisl-*), hozzá társúl az „ölés“hez a „fogás“-féle jelentés (vadról, melyet rendesen ölünk is). Szintigy a m. *öl*-hez tartozónak látszik a frequ. alakú *öld-*, *öldöz-* „persequi“ ige, a mennyiben a frequ. képzést „de conatu“ érthetjük: „tödten wollen“; hiszen rendesen csakugyan „ölés“ az „öldözés“ célja. MA. az *öldöz-* alakot is adja „persequi“ fordítással.

Nyk. XIV.
242. 246.

Nyk. XVIII.
460.

mong. *ülbe-*, *elbe-*, *ülbe-*, *ülbe-* *kerget* Nr 33: 546.

943. *öldök* (acc. *öldökö-t*: szem-öldök supercilium):

vog. äl superus, superior (*äl-turr* oberer see); fedél, deckel (das obere); — *velt* gesicht, stirn (*velt sajrä* stirnhaare des pferdes; *velt-jät* stirn, tkp. „velt-mitte“ | *vogK. al*: *ali* auf hin, über hin (fent 742 l.).

zürj. *vel*: *vel-dor* oberfläche, oberteil, oberes (*vel-dorö* hinauf); — *velt* deckel, decke, dach; *veltös* überzug || *votj. veldet* (és *vildet*) decke, zimmerdecke.

lp. *alla*, *allak* altus, procerus (*aleb*, *allakub* altior, *alemus* altissimus); *alle* westlich [= im hochland] gelegen: *allen* im westen, hoch oben, *allet* von westen | lpF. *alla*, *allag* hoch (*alub*, *alemus*); *allagassi* hoch hinauf.

finn. *ylä* (n. *yli*) quod supra est, superus (*yli-järvi* lacus superior); *ylise* (n. *-inen*) superior, s. pars: *maidon y.* flos lactis, *paidan yliset* pars superior indusii | észt. *üle* (n. *üli*) oberes.

mord. *velks* das oben belegene: *velksis* hinauf, *velkska* über hin; *velf*, *velfka* über hin | mordE. *vel*: *velga* über

hin; *velks* oberes, decke: *lorso-v.* sahne (tej-föl); *velkses* hinauf; *velksne* oben; *vel't* sehr, zu sehr.

cser. *val*, *vül* pars summa, superficies (*vüt-val* superficies aquae): *valne*, *vülnö* super, in superficie | cserM. *vül*, *vil*: *vülnä*, *vilna* in superficie.

Szem-öldök, a fentebbi egybevetés szerint, nem egyéb mint „szem-föl”; az *öldök*-nek alaprésze *öl* = ug. *vsls*, illetőleg *vsgls*, melynek mélyhangú mása (*vsgl* = vog. *aul*, zürj. *vül* stb.) az *ál-tal* és *öl-ta*-nak előrészét teszi (74o. 741 ll.). — Figyelemre méltó, hogy a vogulban *velt*, a melyben *vel-* az eredeti alakhoz még közelebb áll mintsem *äl* (v. ö. *ät* e h. *vst* = m. *öt*), amúgyis az arcznak felső részére („stirn“) vonatkozik. — Képzésre nézve v. ö. *köl-dök*, fent 42 l.

944. *ölt* (*ölni* induere, ingerere: ruhát ö. v. föl-ö. *Н. XII. 441*)
ein kleid [mit ärmeln] anziehen; *tűbe* ö. *fonalat* einen faden einziehen v. einstecken, einfädeln; *tűvel* ö. mit der nadel stiche machen; *kemenczébe* ö. *kenyeret* brod in den ofen schieben, einschießen; *nyelvet* ö. v. *ki-ö.* die zunge herausstrecken; — *öltöz-ik* er kleidet sich: *öltözet* vestitus, amictus MA.).

Hunfavy P. (Nyelvt. Közl. X, 266) a vog. *ulem* „ruha“ szóra utal, mint a melylyel a m. *ölt*-nek leginkább köze volna. Igaz, hogy Reguly is így közli az *ulem* szót: „ruha, kleid“, hozzá téve: *mäsnä ulem* (azaz: „öltő *ulem*“); *mäs-induere*, fent 622 l.); de az osztjákban ez a szó *ulām*-nak hangzik s ezt teszi: „sache, geschirr, gerät, schmuck“, (вещь, збрѹя, нарядъ; Ahlqvist így: „sache, sachen, kleider“); pl. *verta ulām* „instrument“ (tkp. „csináló-*ulām*“). E szerint „ruha“ korántsem főjelentése az *ulem*, *ulām*-nak; sőt a vog. *mäsnä ulem* azt mutatja, hogy szorosan véve csak kellő jelzővel jelent „ruhát“. Látni való, hogy az *ulem*-nek, mely tkp. „holmit“ teszen, nem lehet köze az *ölt*- igéhez, mely nem csak „ruhának“ bizonyos módú „fölvételére“ vonatkozik, hanem általában „előre-mozdítást“ jelent (különösen valami „tok-félébe bele“ vagy „abból ki“); „bele“-határozóval az *ölt*- = „ingerere, immittere“, s különbözik az *olt*- (*be-o.* inserere) ige értelmétől az által, hogy nincs benne foglalva egyszersmind a „megerősítés“ momentuma, a melynek *olt*- főképen kifejezője (fent 739 l.). — Ezen

alapjelentését tekintve, az *ölt-* igével alkalmasan egybeállíthatók: zürj. *čolt-*, P. *čelt-* „werfen, wegwerfen, hinwerfen“ | osztB. *selt-* „werfen“ (*libija* s. hineinwerfen: v. ö. kemenczébe kenyeret *ölteni* = ném. „einschießen“). Ezzel egyszersmind az *'öl-t*-ben *-t*-képzős momentán igét ismerünk föl, melynek alapszava megvan még a *gyülöl-*, *gyülöl-* igében, illetőleg a finn *hylkää-* „rejjicere“-ben és a *sylke-* „spuere“-nek megfelelő igékben (lásd fent a *gyülöl* cikket, 170 l.).

945. *öml-ik* (*ömleni* sich ergießen, strömen: *vágott érből ömlik a vér*); *önt* (*önteni* gießen, schütten, fundere: *ki-ö. effundere, be-ö. infundere; meg-ö. perfundere: húsvét-hetfőn a leányokat; harangokat ö. glocken gießen; — öntöz-ni rigare, aqua conspergere: virágokat ö. blumen begießen*); *ött* (*ötteni: öttés, öttö, öttöz-ni* MA. = *önt-*):

Lásd az *oml-* cikket (841 l.). Nézetünk szerint ehhez az *öm*-hez, mely „bö folyás“-t jelent, tartozik még az *öblít-* „eluere, proluere“ is (melyet MNySz. az *öböl* sinus-hoz hozzá erőszakol: „öblös edényt vagy üveget az által mos stb.“). Azt véljük ugyanis, hogy *öblít-* nem más mint *ömlít-*, megelőző *ömlít* h., a melyben a *b* csak ejtés-könnyítő betoldás. Tudva van, hogy összetalálkozó *m-r* és *m-l* így könnyen *mbr-* és *mbl-vé* bővülnek (fr. *humble, ssembler*, gör. *ἀμύροτος, ἀμβλύς*; észt. *kammer* és *kamber* (g. *kambri*) *kammer, nummer* és *number* (g. *numbri*) *nummer, hämblane* és *hämmalane* v. *hämmelgas spinne, rämblane* és *rämlane* v. *rämmelgas weide, sammal*: gen. *sambla moos*) s ilyen bővülésnek a magyarban is merül föl egy-két nyoma: szék. *Embre* = Imre; a fent 786 l. fejtegetett *ébre* = **émre* tő meg azt mutatja, hogy a *b* maradván, az eredetileg megvolt *m* enyészhetik el. Az *öblít-* (**ömlít*) mint az *öml-* causativuma alkalmasan kifejezi az „eluere“ értelmet = „beströmen lassen, starck befließen lassen“.

Ön M. J. v. iv. 77.

946. *ör* servus (Régi: „qui dicuntur *evvrek* vel servi“ Sz. László 3-dik decretumában);

ör wächter, wache (specula, vigiliae MA., *ör-hely* specula Gyöngy., *ör-nagy comes speculatorum*; — *ör-álló*

Ök. 24: 466.

excubitor, speculator, *őr-álló hely* specula MA.; — *őrös* custodibus stipatus: *őrös rabság*; — *őríz-, őríz, őröz-* custodire: *őrző* custos MA.):

vog. *ver* jung | vogL. *ver, veri, veriñ* jung (*ver kum, veri ilmkals* jüngling, отрокъ).

osztB. *vel*: *vel-χo* (és *vela-χo* Ahl.) unverheirateter mann, junggeselle; *vel-nē* unverheiratetes frauenzimmer (Ahl.) *oszt. ort* *sklave, diener* Nyr. XIX. 145.

voj. *var* knecht, diener, slave: *var kišno* magd, sclavin.

őr-kál: Esthagr.
IV. 162.

A „servus“-t jelentő régi magyar *őr* szóról legelőször értekezett Hunfalvy P. (NyKözl. V, 267. 268.). Nézeteitől annyiban térünk el, hogy az *evrrek* szót nem egyes-számi vagy tőalaknak vesszük, hanem a „servi“-vel egyező többes-számi vagyis *őr* tőtől való alaknak; így ugyanis még a későbbben és ma is fönnevő, bár módosult értelmű („custos, custodia“) *őr* szóval egyazonnak tarthatjuk. Magashangú alakja (*ör*) meg jobban illik a vog. *ver*-hez, mintsem a f. *orja* „slave, knecht“ szóhoz, a melylyel Hunfalvy azonosítja; többet is nyom a közelebb álló vogul nyelvvel való szóegyeztetés, tekintve, hogy a jelentésekbeli eltérés könnyen megmagyarázható. A „servus“ és „juvenis“ jelentések társulását már fent, az *in, én* (és *inas*) cikkben (817 l.), volt alkalmunk fejtegetni; hozzá tehetjük, hogy megfordítva is a „servus“ szó veheti föl a „juvenis“ értelmet: a szláv *cayra* (szolga) az észben (*sulase*: n. *sulane*) még szintén „diener, knecht“, de a finnben (*sulha, sulhaise*: n. *sulhainen*) „sponsus, procus“ (tehát „legény, fiatal ember“). A m. *őr* szó, mely egybevetésünk szerint elsőben „legény“-t és régi adat szerint hajdan „servus“-t jelentett, a későbbi „custos, excubitor“ jelentését jóformán a hadi életben nyerte, a melyben a „custodia, excubatio“ mindig a „legények, vitézek“-nek egyik fő- s nem ritkán kizárólagos szolgálatukat teszi; a miért is többször az arra vonatkozó kifejezések a sajátos „custodia (wache, wacht)“ értelmet, mint valami amúgyis érthetőt, egészen mellőzik; példák: lat. *excubare* (*excubiae, excubitor*); ném. *posten* e h. *wacht- p.* (*posten stehen; vorposten*); orosz *časovoj* „wache, schildwache“ (tkp. „órás“, sc. ember; v. ö. *stojat' na časach* „auf der wache stehen“, tkp. „auf stunden stehen“); mongol *cagda-* „wachen, wache stehen, faire la patrouille“ (tkp. „órálni“: *cak* „zeit, doppelstunde“). Így tehát bátran fölvehetjük,

hogy pl. *vár őrsége* eredetileg nem mondott egyebet mint „mannschaft (besatzung) einer festung“; s hogy az *őr* eredetileg nem „custos (vigyázó)“, az is sejteti némileg, hogy csak a tőle való denominativum (*őríz-, őrző-*) fejezi ki a „custodire (bewachen, hüten)“ ige fogalmat E mellett még azt is lehet számba venni, hogy a magyar nyelv egyéb, kivált a mezői gazdaság körébéli „custos“-embereket a „custodire“ fogalom mellőzésével, csak mint az illető tárgy mellett levőket vagy vele foglalkozókat nevez el (holott más nyelv, pl. a német „hüter, hirt“ szót használ): pl. *juhász* (schäfer v. schaf-hirt), *csordás* (vieh-hirt), *kondás*, *kanász*, *gulyás*, *csikós*; innen is van, hogy az általános „hirt“ fogalomra a latinból a *pásztor* szó került be.

947. Örök (acc. *örökö-t* aeternus, perennis, perpetuus: *örök idő* tempus aeternum, aeternitas MA., *ö. szolga* perennis servus MA., *ö. birtok* fortwährendes v. erbliches besitzthum; *öröktől fogva* inde ab aeterno, *örökké* in aeternum, semper; *örökön* [örökkön] *örökké* in alle ewigkeite; — *örökség* haereditas, possessio; *örökös* haeres, haereditarius, *örököl-ni* haereditare); **örököd-** (*öröködni* augescere, crescere, corroborari MA.):

Az *örök* szó, mint „idő“-nek jelzője vagy amúgy is időtartamról értve, magában csak ezt teszi: „igen sok, nagy, hosszú“; a „nagy idő“-n a nyelv végre szorosabban a „határtalan vagy végtelen időt“ is érti (= aeternitas). Így tehát *örök birtok* tkp. „igen nagy [idő]-re való birtok“ (melyet nem csak meghatározott kevés időre bír valaki): *örökké* olyan időhatározó mind *soká*, s az *örökön örökké* (mely Mátyás Fl. megjegyzése szerint, NyKözl. III, 335. ebből lett: *örökkől örökké*) úgy hangzik mintha ezt mondanók: *sokól* (soktól) *soká*. Egyébiránt az *örök*-nek eredeti „sok, nagy“ jelentését egyenes adattal bizonyítja még a származéka *örököd-* „augescere, crescere“. Ezen alapjelentésnél fogva pedig az *örök* szót hozzáfoglaljuk azon ugor *er* „viel, reichlich“ szóhoz, melyhez a vog. *äri, ari*, oszt. *är, artı* „viel, zu viel, reichlich“ meg a m. *erdő* tartozik (lásd fent 793 l.); s itt még hozzáadjuk, hogy ugyan e szón az „idő“, vagy „bizonyos időtartam, időszak“-féle jelentés is fejlődött ki (v. ö. finn *aika*-ról 718 l.) a zürj.-votj.-ban: zürj. *ar* „jahr, zeit“ *šorja ar* späte zeit, nachtzeit; *kod aršan* von wann an, a quo tempore; *ar-lid* alter, tkp. idő-

v. év-szám); meg „wuchs“ (azaz tkp. „größe“), s végre: „herbst“; — v. ö. *artmi-*, *arkmi-*, „werden, wachsen“, *arkmös* überfluss | votj. *ar*, *ares* „jahr“. — Az *örök* szónak teljes töje nem csak *örökö*, hanem (*örökkön*, *örökké* szerint) *örökkö*, s az ebbeli kettős *kk* alkalmasint *nk* helyet való; értékét nem határozhatjuk meg biztosan, de az egész jelentéshez leginkább intensív v. augmentatív képzés illenék.

948. **öröl** (*örölni*, *örleni* molere: búzát ö.; *öröltt* mola tritus; *örló* molitor, molens: ö. szerszám MA.; *ör-lőd-ni* conteri Pázm.):

Lásd az *örvény* cikket, 856 l.

949. **örül** (*örülni* gaudere, laetari: *valaminek*, *vmin* ö. sich über etwas freuen; *igen megörült rajta* er war sehr froh darüber); **örvend** (*örvendeni* id.: *szivemből örvendek* ich freue mich herzlich; *örvendi a tanulást* libenter discit; *örvendetes* erfreulich; frequ. *örvendez-ni* laetari, exsultare MA.); **öröm** (acc. *öröme-t* gaudium, laetitia; *örömet*, *örömost* libenter):

lp. *arvok* alacer, vividus; *arvos*, *arves* jucundus, laetus; *arva-*, *arvo-* gedeihen, sich wolbefinden (pl. in einem lande) | lpF. *ervok*, *irvok* munter, lebhaft.

finn. *vireä* gnavus, alacer, vivax; *virkeä* id.; *virkene-*, *virene-* refici, restitui; *virkoa-* (inf. *virvota*) alacrem fieri, refici; *virvoitta-* alacrem reddere, reficere, recreare || észl. *virge* munter, schnell erwachend.

A lp. *arvok* lehet e h. *arvok*, *aurok* (v. ö. lpF. *särve* = lp. *sebre*, f. *seura*, *sebra*) s e szónak eredeti magashangúságát még a lpF. *ervok* mutatja (v. ö. *akte* = f. *yhite* stb.). Így a lp. *arvok*, *ervok* összefér a f. *vireä*, illetőleg *virkeä* (= *virgedä*)-vel, ha ez utóbbiban az átvett rg hangzókat visszahelyezzük: *vigre-dä* (v. ö. *röyrea* „revalescens, benevalens“). Az ebbeli *vigre-* ige (*virkene-* e h. *vigre-ne-*) úgy látszik „élénk, fürge mozgást“ jelent s így az ugor *v:gr-* „forogni“ másának tűnik föl (lásd *örvény* alatt; v. ö. *fürge*). — Megjegyezvén, hogy a m. *öröme* tö sohasem lesz *örme*, tekintettel az *örvend-* igére, azt kell

vélnünk, hogy öröm e h. való: *örvöm; az örv- igető továbbá örm-ből elváltozottnak vehető (v. ö. az örvény-beli örv-et meg votj. urmĩ- „wüten“ igét: 856 l.).

950. **Örül** (*örülmi* den verstand verlieren, verrückt, närrisch werden: *meg-ő.* SzD.; *örült* verrückt).

Lásd az örvény czikket, hol az ug. *v_sg_sr-*, *v_sg_sr-* „forog“ igéhez tartozó „furor, rabies, vesania“-féle szók egyes ugor nyelvekből vannak fölhozva: cser. *or-*, mord. *ormaso*, lp. *vuorok*, votj. *urmĩ-*.

951. **örvény** gurges, vortex, vorago MA. (wasserwirbel, strudel; adj. *örvényes*):

finn. *vyöry* vortex, turbo, gyrus; *declivitas viae*; *vyöry-* volvi, *circumagi*, rollen; — *viery-*, *vieri-* id. (*vesi vieryy* v. *vyöryy silmästä* lacrima delabitur); *viertä-* volvere, *volutare*, *torquere*; *vierittä-* volvere, *circumagere* (pl. *rotam*) || észl. *võrita-*, fr. *võritele-* schielen, die augen verdrehen; — *viru* wasserwirbel; *viru-* wirbeln, sich drehen; — *vëri-* rollen, sich wälzen, sich in bewegung setzen; sich verändern; *vëre-* sich neigen, sich wenden, untergehen (sonne); *vëreta-* rollen, wälzen, drehen; neigen, wenden, hin und herwenden.

zürj. *vör-* sich bewegen, sich rühren; *vörzi-* sich verrenken, *vöržed-* bewegen, rütteln, umrühren, verrenken || votj. *viri-* sich bewegen, geschäftig sein; *virzi-* sich verrenken, erschüttert werden; *viržet-* verrenken.

A szerint, hogy a f. *vyöry*, *vieri-*-nek hű alakmása a hasonló jelentésű *pyöry*, *pyöri-* (lásd a *forog* czikket, 533 l.), az abbeli *vyöre-*, *viere-* igének is eredetibb ug. *v_sg_sr-*féle alakot kell tulajdonítanunk. Erre utal még a nyilván idevaló *väärä* „curvus, inflexus“ is (*kävin väärrä* „per ambages ivi“), v. ö. *kerek* alatt (19 l.) f. *käyrä* „curvus“ és *kääri-* volvere. De a *v_sg_sr-* mellett még mélyh. *v_sg_sr-*-t is kell fölvennünk (a mint a m. *for-*, *för-* ellenében ug. *p_sg_sr-* és *p_sg_sr* alapalak másait találjuk) s ennek a *v_sg_sr-*-nak mását egyelőre meglehetősen biztosággal a finn *vuoro* (azaz *vör-o*)-ban ismerjük föl: *vuoro* „alternatio, wechsel nach

der reihe“ (*on minun vuoroni* die reihe ist an mir; *vuorokausi* ambitus diei et noctis alternantium, nycthemeron; *vuoroin* per vices, alternatim; *vuoro* tkp. „umlauf, kreislauf“, v. ö. francia *tour: mon tour*) | észt. *võr* (g. *võru*) „gehörige ordnung, folge“, és *võr* (g. *võri*) „reihe, ordnung, gehörige aufeinanderfolge“. — Tekintetbe véve a „forogni“-féle alapfogalomnak lehető modosulásait, a milyeneket már a fölhozott finn-észt szók mutatnak, valamint a zürj.-votj. *võr-*, *vîr-* (a melynél „forog“-ra csak még a „geschäftig sein“ és „sich verrenken“ jelentések utalnak; v. ö. *marjúl* 602 l.), — részint a *v_sg_sr-*, részint a *v_sg_sr-*féle alapszóhoz csatolhatjuk még egyes ugor nyelvekből a következőket:

mord. *vorî-* „fortgehen“ (v. ö. zürj.-votj. *võr-*, *vîr-* sich bewegen): *vorgide-* entfliehen, fortlaufen | mordE. *orgode-*, *vorgode-*, *orgole-* entfliehen.

cser. *ur-* avelli, abrumpi (pl. terra impetu fluminis = „elsodródni“, v. ö. *sodor*-ni fonalat); — *var-* (pr. i. *varem*) miscere (keverni); cserM. *urba-* id.

lp. *varre-* currere, *varreste-* id. (mom., dimin.); — *viro* procella (v. ö. *forog* alatt: f. *pyry*, zürj. *purga* procella nivosa); *vîrto-* immutari (v. ö. észt *vêri-*); — *viäre-* cadere, prolabi; *viärrate-* volvere, volutare (= f. *vieri-*, *vierittä-*) | lpF. *vuormaste-* laufen (pl. aufgeschrecktes tier).

zürij. *vors-* spielen (v. ö. *mozog* alatt cser. *mod-ludere*): *vorsan-in* spielplatz.

Láttuk, hogy „forgás“-nak nevezik az ugor nyelvek az „össze-vissza való, kivált heves mozgást“, jelesen a levegőnek ilyen mozgását (háborgást) vagyis a „procella“-t (v. ö. *fürge* és sűrög-*forog*; s másrészt *förgeteg*, f. *pyry*, lp. *viro*, zürj. *purga*). Valószínű, hogy így a bár egyszerűen fúvó (de sokszor háborgó) „ventus“ is nyerte a nevét a mordvinban: *varma* (Ahl. *varmā*, mordE. *varma*; **var-m_s*-intensiv képzős igétől). E szerint a cser. *mardež*, *märdis* „ventus“ a finn. *myrsky* „procella“-val együtt a *marjúl* czikkeken (602 l.) kifejtett *m_sg_sr-* (illetőleg *m_sg_sr-*) igéhez csatolható. — Könnyen érthető, hogy a „förgás“-féle szók mint a „háborgás“ kifejezői, bizonyos rendetlen testi-lelki állapotokra átvive, végre „lázás betegséget (s általában morbus-t)“ meg „elméleti háborgást“ azaz „delirium, vesania“-t jelentenek. Ennek fölmerül több nyoma egyes ugor nyelvekbeli szókban, melyek *v_sg_sr-*, *v_sg_sr-* alapigéhez fűződnek:

lp. *vuorok* demens (interdum furens), *vuorele-* mente capi, vesanum fieri; — v. ö. *vuorve*, *vuorves* pavidus (scheu: v. *lodde* avis pavida; v. ö. lpF. *vuormaste-* laufen) | lpF. *vuorra-* rasen (von tieren).

eser. *or-* (pr. i. *orem*) in *rabiem* agi, *furore incendi*: *oršo pi* canis rabidus | **eserM.** *or-, ar-* (*ára* ira, furor).

mord. *urmā* (R. *urma, írma*) „morbis“ (Reg. „krankheit, krämpfe“) | **mordE.** *orma* krankheit; Reg. *ormaso* „rasend, wütend“, *ormaskado-* wütend werden.

votj. *urmī-* rasen, wüten (*urmem* wütend); tollén, possen treiben; — v. ö. *vīrī-* igével: *tur-par vīrīni* wüten“ (*tur-par* külömben nem fordul elé).

vog. *vorīñ* stark zornig; *vorim-* sich erzürnen, *сердиться*; *vorāt-* mit aller gewalt wollen (mintegy: „neki haragudni“).

osztB. *urā* streit, *споръ* (*urā verūli-* „*urā* machen“ = auf etvas bestehen [mit gewalt wollen]; *urāna* mit aller gewalt, на силу).

A kifejtett ug. *vsgsr-*, *vsgsr-* „volvi, circumagi, agitari“ igének magyar másai, a *for-* és *för-*, *fer-*hez hasonló rövidüléssel, ezek volnának: *vor-* és *vör-*, *ver-*. Meg is találunk még ilyen *v*-kezdettű alakot éppen: **vergőd-, verdőd-** (*luctari, confligere, dissilire* **MA.**, zappeln, sich hin und her drehen, sich losringen wollen: pl. ein gefangenes tier in der fälle; *li-v.* sich losringen, se extricare); e mellett a **verhőd-** alak (PPap.) alkalmasan átvetéssel magyarázható, e h. **vehrőd-* (úgy mint *terhe* e h. *tehre*), miszerint egyszersmind az eredeti *vsgsr-*-nek még teljesebb mását tünteti föl. A **vereked-** ige is részben ide való, a mennyiben *vergőd-*vel egyértelmű: „*verekedik* a madár a törben“ Pázm.; szintígy frequ. -s képzővel: **verseng-**, *vérséng-* „disceptare, litigare“ **MA.** (*versenyos* contentiosus **MA.**, *versenyt futni* um die wette laufen; *vers-futás* wettlauf Sánd. I.), v. ö. zürj. *vors-*. — Többsnyire azonban a kezdő *v* beolvadásával keletkezett rövidebb alakok maradtak meg: *ör-*, *ör-* és mélyhangú *or-*, a következőkben:

öröl-, örle- (inf. *örölni, örleni* molere, mola terere: *örölő* molitor; — tkp. „torquere“, szorosabban „torquendo terere“; a transitív jelentésre nézve: lásd 535 l.).

örül- (*örülni* delirare, insanum fieri: *meg-ő-*; változata *örjül-* úgy magyarázható mint *verhőd-*, *marjúl-*: *örjö-* e h. *őjrö-*, miszerint megint a *vsgsr-*-beli gutturalisnak nyoma kerül elé).

ny. 4x. 153.

örvény gurgés, vortex (e h. *örmény* intensív *örm-* = *vsgsr-m* igétől; v. ö. *votj. urmī-*).

orsó fusus (spindel: e h. **orosó*, v. ö. *vers-* és zürj. *vors-*; könnyen érthető neve bizonyos „forgó“ eszköznek).

Az ug. *v.g.r*-ból válhatott *v.j.r*-féle alakon át, s a kezdő *v*-nek elenyészttével, a magyarban bár *ár*- is; v. ö. *ál-mo* és *ol-t* (= ug. *ad*-, illetőleg *vd*-). Ez alakkal pedig magyarázható az *ár* v. *árr* „subula“, fölvéve hogy ez eredetileg kis „fúrót“, azaz szintén bizonyos „forgó (csavaró)“ eszközt jelentett; hiszen szintén *v.g.r*-, *v.g.r*-ra utaló alakokkal vannak: finn. *ora* „terebra minor“ (a livben: *vora*, *ora*) | mordE. *uro*, mordM. *urnä subula* | cser. *verež* (*veréz*), *vürüz* (NyK. VI, 195) id. Az utóbbi világosan nom. agentis alakú, s a m. tő kettős *rr*-jében is jóformán a megvolt nom. agentis képzésnek van része. — V. ö. még az *elegy* cikket, 776 l.

952. **ős** (acc. *ős-t* avus MA.: *ösöm* avus meus; *öseim* *Yh. 24:455* meine vorfahren, urältern; *ösi* avitus, aviticus: *ösi jószág*); *JulF II. 231*
öse id. (ő szent *ösejöknek* Érdi c.); **is** (v. *ise*: *isemüküt* HB.):

osztB. *is* alt, vormalig (*isna* in alter zeit, vor alters) (Ahl. *is*, *jis*).

vogK. *is* alt (*is* *char* altes Máté 13, 52) | **vogB.** *jis* alt, bejahrt; alt, vormalig; zeit (*än-jist* jetzige zeit; *jis* *ojkä*, *jis* *kum* Vog. föld 156); *jisiñ tarom* = *nañiñ tarom* (*nañ* aetas).

finn. *isä* pater; — *iso* (*isoī*) magnus | észt. *iza* vater; D. *izu* donner (*izu* *hūab* es donnert, *izu-tuli* blitz).

cser. *izāj*, *zāj*, *izaj* frater senior, patruus | cserM. *zä* id. mord. *ocä* patruus; — *oču*, *oču* magnus.

zürj. *ižid* groß; *iždi*-, *iždi*- groß werden; *ižda* von der große, so groß wie.

lp. *ačče* (*ahče*) pater (*ača-juoks* regenbogen, *ača-tollo* blitz) | lpF. *ačče* id.

Ismeretes az „öreg, nagy“ és „kis“-féle szónak „alt“ és „jung“ értelemben való használata, meg hogy jelesen bizonyos nagyobbkorú emberek, mint „atya, bátya, nagybátya, nagyatya“, egyszerűen „nagy, öreg“-féle szókkal neveztetnek. Másrészt a „nagyság, aetas“-hoz az általánosabb „tempus“ fogalom fűződik hozzá (lásd a *kor* és *örök* cikkeket 37. 852 l.). — Világos a finn *isä* és *iso* (*isoī*) egybetartozása; épenígy van *eno* „nagybátya“ és *enä* „nagy, sok“ (comp. *enempä* több; = mord. *me*, vog. *jäni* „nagy“); az észtben még a f. *iso*-nak megfelelő *izu* is jelent „öreg

embert“ (hiszen a „kiáltó izu“ nem más mint a finn *ukko*, s a szót akár „pater“-vel fordíthatjuk, értve a mennydörgös főistent, v. ö. lp. *ača-juoks*, *ača-tollo*). — Hogy továbbá az itt egybevetett szók mind magashanguak, az ellen a cser. *izāj* mellett sem a mord. *ocā*, *oču*, sem a lp. *ačče* nem hozhatók föl, ha ezen nyelvek kisebb-nagyobb részben megváltozott vocalisatióját vesszük számba; még kevésbé pedig a zürj. *ižid*. Ez után a f. *isä*-nek régibb alakjául a vog.-oszt. *jis* szerint először is *jšs*-t vehetjük föl; de némileg még teljesebb *jšns*-re utal a zürj. *ižid*-nek *š*-je (v. ö. zürj. *vš* = *všs*, *všns* fent 587.), s tudni kell, hogy a vogul-osztjában igen gyakran sibilans előtt elesik a nasalis (vog. *kins*- és *kis*-, oszB. *kanš*- és *kaš*- = f. *kysy*-quaerere). Sőt ki is fejthető még *ins*-, *jšns*-féle „nagy“ szó a finn „ember, mensch“ szóból: *ihmise*, teljesebben *inhimise* (= észl. *inimeze*), a mennyiben ez tkp. „nagy“-embert teszen (Wied. „mensch, besonders erwachsener mensch“, v. ö. az *ember* cikket 782 l.) s *inhi-mise* v. *-mese* két szóból áll (az utóbbi — *miese* „mann“, *inhi* v. *inhe* pedig e h. *inze*, *inse*, v. ö. finn *hanhe* = lit. *žansis*). — A m. *ös* a fejtegetésünk szerint régibb *is* (= *jšs*, *jšns*)-ból akár *ūs* akár *és* változaton át állhatott elé. — V. ö. még az *isten* cikket 824 l.

Setälä,
Hän. 290.

Hik.
Magr. XVI.3
Trichm. 7.

953. **ösvény** (acc. *ösvény-t* semita, trames, limes MA.); *ösveny* id. (Szék.: Kríza):

zürj. *vošal*-, *voškolt*- schreiten, gehen, treten: *voškol* schritt (P. *ošlal*-, *oškolt*- és *ošköl*).

vog. *uosil*, L. *uošl* schritt.

finn. *askele*- schreiten, gehen: *askelehe* (n. *-le'*) schritt, fußspur (vestigium); — *astu*- schreiten, treten, steigen || észl. *astu*- (= f.).

mord. *askele*-, *askile*- schreiten, gehen: *askilks* schritt; *askilda*- schreiten, treten (v. mom.) | mordE. *eskilks* schritt; *eskilde*- schreiten: *eskildeme* pfad.

ošköl lépés. cser. *ošked* gradi | cserM. *ášked*- id. (*ášked-tolaš*
oškož id. aggredi, accedere).

A finn és mord. *askele*-beli *ask*-, „lépni“, illetőleg „nyomni (terram premere)“ ige, a melynek gyengült *ase*-alakja a finn *asema* „statio, locus“, *asu*- „habitare“, *as-tu*- „lépni“ szókban mutatkozik (fent 206 l.), még teljesebb

v₂sk- helyett valónak látszik, meg magash. párja (a mordE. *eskilde*-ben) *v₂sk-* helyett. Ilyenből jobban érthető a cser. *ošk-*, vog. *uos-*, zürj. *vošk-* meg maga a m. *ös-*. Szépen oda illik azután a f. *asu-* mellé: lp. *vieso* „domicilium“, *vieso-* „vivere, habitare“, *viesate-* „habitare, degere“ | lpF. *viesso* domus.

954. **ŐSZ** autumnus (*őszkor, őszszel* zur herbstzeit, im *Herbst*, herbst; *ősz* herbstlich, autumnalis: *ő. vetés, ő. széna*): *Ärm. 240.*

finn. *syksy* autumnus (*syksyllä* őszszel); *syys* (nom., *syystä* part., *syysnä* essiv.): *syys-kuu* herbstmonat, september || *észt. sügis* (g. *sügise*) id. *Paas. 5-lant 124.*

mord. *śoks* herbst (*śoksinda* őszszel) | mordE. *śoks*.

cser. *šeže* autumnus (*šežem* őszszel) | cserM. *šiže* (és *šižam*) id. *FuF. #266*

lp. *čakča* autumnus (*čakček* őszszel) | lpF. *čavč* (és *čafčag*) id.

votj. *sizil* herbst.

osztB. *sus* herbst (*susiñ* herbstlich) | osztIrt. *sūs*, S. *sugus*.

vog. *täkus, tägus, tähus* ősz; *täksi* id. (t. *kätel* ősznap); *täksil-* den herbst zubringen (осеневать).

A m. 'ősze tőnek megfelelő alapalak *s₂g₂s₂*, összevonva *s₂g₂ks₂*: v. *ő. észt. sügis* = f. *syys*, meg osztS. *sugus* = Irt. *sūs*. A még eredetibb *t* kezdőhangzót ez esetben csak a vogul (*tägus*) tartotta fönn; v. *ő.* hogy a *tör-* igének az oszt.-ban csak *s*-es alakja van (*sevir-*, *sagr-*) míg a vogulban még *t*-vel maradt meg *taur-* is (*sajr-*, *šagr-* mellett 233. 235 l.); szintígy (*asz* alatt 758 l.) vog. *tas-* ellenében oszt. *sos-*.

955. **ŐSZ** canus (*ősz haj* graues haar; *ősz fej* caput canum; — *őszül-ni* canescere):

cser. *ošo*, cserM. *oša* albus.

mord. *akša*, mordE. *ašo* albus. *Vö. Paasonen, Türk. Lw. i. Nord. 22*

zürj. *ježd* weiß, rein; *ježdi-*, *ježdi-* weiß werden; *jež-gol* weißlich, hellfarbig.

A cser. *ošo*-nál teljesebb alak tűnik ki a mord. *akša*-ból; de megint amannak kezdő *o*-ja, mely a cserM. ben sem vált *a*-vá, eredetibb *v_s*- kezdetre utal (v. ö. *ösvény*-alatt mord. *aske*-, cser. *ošk*-). Ilyen *v_sks*-féle alak össze-férőnek látszik a szintén „albus“-félét jelentő mordE. *vañks* „purus“-val. Ezzel megfér a zürj. *jež*- is, minthogy kezdő *v* és *j* váltakozásának a zürjénben egyéb példái is akadnak; másrészt meg ilyen *v_snks* (*v_snks_s*) alapalakban a m. *ősz*-nek hosszú vocalisa nyer alkalmas magyarázatot.

956. **ösze** zusammen (*ösze-hordani* convehere, congerere, comportare; ö.-*gyűl*ni congregari; ö.-*nyom*ni comprimere; ö.-*von*ni contrahere MA.); **öszsze**, *észsze* id. (*öszzébb* mehr zusammen: ö. *von*ni):

osztB. *vaš* eng, schmal, dünn (*vaša* v. *važa* *verta* enger machen, сѣзъить) | osztIrt. *vať* schmal.

vogK. *viš* klein (*viš* ne kleines weib = mädchen, *viš* *ħar* knabe) | vogL. *uš* id. (*uš* *kum* kleiner mann = knabe).

zürj. *vösniđ*, *vösni* dünn, fein, schlank, hager.

lp. *uce*, *uces* v. *uče*, *učes* parvus (klein, wenig: *ila uce* nimis parum; comp. *uceb* minor, minus) | lpF. *ucce*, *ucca* id.

mordE. *viškine* klein, minderjährig; *veškine* id.; *vešeñce* der kleinste, jüngste.

Setälä, Äänn. 357. finn. *vähä* parvus, exiguus (v. *poika* puer parvus, *anna vähä* gib ein wenig); *vähäise* (n. -*äinen*) id. dim. || észt. *vähe* wenig, ein wenig; *vähetse*, *vähese* (n. -*hene*) klein, gering, wenig.

A „zusammen“ lativ határozót az ugor nyelvek többnyire „in-unum“-féle szóval fejezik ki: m. *egybe* (pl. *egybe-szedni*), finn *yhteen*, lapp *akti*, *ofti*, vog. *äkvän*, *akvane*, mordE. *vejkes*, *vejs*; ehhez járúlnak az „unus“ jelzővel valók: cser. *ik-veres* (in unum locum), zürj. *öt-sörö* (in unum medium). Ezenkívül fordulnak elé „in struem, in congeriem, (= in totum“-félék: finn. *kokoon*, mord. *mars*. A magyarban az *eggy* „unus“-tól van *eggybe* (*egybe*), s így valami másféle lesz az *ösze*; de ezt sem magyarázhatjuk „in struem“-félének. Nézetünk szerint az *ösze* egy külömbfajta kifejezése a „zusammen“-nek, mely szószerint ezt teszi: „szűkre, kevésre“ t. i. „szűk helyre, kevés térre“. Ily etymonnak alkalmas voltát

egyszeriben az *öszve*-nek igazi ellenfele, t. i. *szét* (*szélt*, **szélté*) mutathatja meg. Ez ugyanis tkp. „in die weite, in die breite“, tehát lehet *öszve* „in die enge, ins schmale (in engen raum)“. Így is mondhatjuk: a miket *öszve* kell hozni, azok egymástól távol vagyis mindnyájan „nagy téren (területen)“ vannak, tehát „szűk v. kis térre“ hozandók s azután szorosan egymás mellett (= zusammen) lesznek. Vagy pedig: a mit *öszve* kell nyomni, az még nagy tért foglal el, tehát „kis térre“ kell szorítani. Számba vehetjük itt még, hogy egyik tárgynak a másikhoz való „közelsége“ (az a viszony, a melyre *öszve* is vonatkozik) kifejezhető „brevis“-szóval: oszt. *van* „kurz“ és „nahe“ (*vanna* nahe, in der Nähe, tkp. „in brevi“ azaz „in brevi spatio“). — Hogy pedig jelesen a m. *öszve*-re a kifejtett értelmezést alkalmazzuk, még különösen az ajánlja, hogy amúgyis egy magyar *ösz* szó mutatható ki „gering (schmal, eng)“ jelentéssel: **ösz-tövé** „macer, macilentus“ e h. *ösz-kövé* „aminek vagy kinek *ösz* (kevés, kis) *kövére* van“ (wenig-fett v. dick); e mellett azt sejtjük, hogy *kövé* e h. **kömér* egybetartozik *tömér-dek*-vel (a mely egykor „crassus“-t jelentett).

Nr 40: 357

Nr. XLX.

153.

Nr. XXIV.

267.

Az *öszve*-beli *ösz* („klein, wenig; eng, schmal“-nak megfelelően: vog. *viš*, *uš*; osztj. *vaš*, mord. *viš*, *veš* (*viš*-kine dim. végű; *vešeńce* úgy mint *vaso*-tól *vasińce* 585 l.); finn *vähä* (e h. *väsä*; v. ö. *miehe* e h. *miese*: part. *miestä*) = ug. *vəsš*. De jóformán még teljesebb *vəsš* vehető föl ugor alakúl, legalább ilyenre utal némileg *c*, *č*-jével a lp. *uce*, *uče*. A zürj. *vösni*, *vösnič* diminutiv végűnek látszik; a vog.-ban is előfordúl: *višne* (*višne mont* kis kor).

A kifejtett *ösz*-től alakult *öszve*, mint lativ határozó, jóformán úgy mint *viszo*-tól *viszsza* e h. *viszslá* (587. 588 l.), azaz *öszvé*, *öszvé*, *öszslé* helyett való. Figyelmet érdemel a néhány régi codexben előforduló *-ven*- végű alakja (Ehrenf. *ewzuen*, Jord. *ezwen*), a melyet bátran *öszvén*-nek olvashatunk. Ennek vég *n*-je vagy ugyanaz, a mely az *-ánt*, *-ént* lativ-féle toldott ragban mutatkozik (*aránt*, *megént*; v. ö. *ellen* 780 l.), vagy pedig locativ értékű új ragozás, ha t. i. igaz, a mint néhány példát után látszik, hogy az *öszven* alak csak *-val*, *-vel* mellett használatott (Jord. 140. *velee ezwen*, Ehrenf. 124. *fyayrua ewzuen*, de egy sorral előbb: *hazanak negy zemget ezue verny*). Kétség nélkül ilyen új ragozással van a Dtüli *öszütt* (= együtt.)

957. **öt** (acc. *ötö-t* quinque); **ötöd** quintus (ö. rész; ö. *magával*; — *ötödik* quintus);

finn. *viite* (n. *viisi*) quinque, *viidente* (n. *viides*) quintus || észt. *vīz* (g. *vī'e*) és *vī'es* (g. *viendama*).

mord. *vetä*, mordE. *väte* quinque.

cser. *vit*, *viz* quinque (*vizit* subst.; *vis-le* ötven, *vize-mise*, *vizitise* quintus) | cserM. *vic*, *viz* id. (*vizimše* quintus).

lp. *vit*, *vita* (*vīta*) öt; *vitad* (*vīta*) ötöd | lpF. *vit* és *vidad*.

zürj. *vit* öt; *vitöd* (P. *vitöt*) ötöd || votj. *vit* és *vitäti*.

osztIrt. *vēt* öt; *vētmet* ötöd | osztB. *vet* és *vetmit*.

vog. *ät* (*ätt*) öt; *ätit* ötöd | vogK. *at* és *atit*.

ŰK. 24: 445.

958. **öv** (acc. *öve-t* cingulum, gürtel; — adj. p. *öves*; *övez-ni*, *övedze-ni* cingere: *övedzik* cingitur MA.):

finn. *vyö* cingulum, balteus; medium corpus (locus baltei); *vyötäise* (n. *-äinen*) medium corpus; *vyötärä* gurt, bund (an hosen, frauenröcken); *vyöttä-* gürten, umgürten || észt. *võ* gurt, gürtel; gurtstelle (am körper); *võta-* gürten.

cser. *üstö* cingulum (*ü-štö* = **ü-šüstö* „gurt-riemen, derékszíj“) | cserM. *iste* (*i-šte* = **i-šiste*).

lp. *auve* cingulum (dim. *auvač*) | lpF. *arve* id.

zürj. *vön* (P. *voñ*) gürtel, gurt, binde: *vönäl-* gürten, die füße bewickeln.

Ha a finn *pää* „fej“ = ug. *pəngə*, a finn *vyö* (*võ*) is bátran régibb *vöngö*-féle alakból válhatott, s ilyenből egyrészt a zürj. *vön* magyarázható (v. ö. *egész* alatt zürj. *žon*), másrészt meg a m. *öve* tő, régibb *vəve*-ből, s továbbá *vəge*-ből. A lp. *auve*, *arve* e h. **üve*, *vəve*. — A zürj.-ben kezdő *v* helyett *j*-vel is fordul elé e szó: *jön* (Izsm.) és *ji*, *jī*.

ŰK. 24: 446.

Özvegy ŰK. XXII. 10.

U. Ú.

959. **ugor, ugra-** (*ugorni, ugrani*, pr. 3. *ugrik* salire, springen : *által-u.* transilire, *ki-u.* exsilire, *le-u.* desilire; *ugrás* saltus, sprung; *ugrál-ni* saltitare MA.):

osztB. *navir-* springen, hüpfen (*navirti vaj* frosch, tkp. hüpfendes tier Ahl.); *navirma-* id. mom. (*kim n.* herausspringen, *noχ n.* aufspringen, *föl-ugrani*) | osztIrt. *nāur-* springen.

Az osztj. *navir-* eredetibb alakjául föl vesszük ezt: *nagir-* (*n_sg_sr-*), s ilyenből válhatott a m. *ugor-* is, illetőleg a helyette (a m. szóközépi *g* értéke szerint) fölveendő **ungor-*, — t. i. olyan hangátvetéssel, a melylyel *olvas-* lett **lovas-*ból; vagyis hajdani *n_sg_sr-*-ből vált *ang_sr-*, s ennek szabályos magyar mása a meglevő *ugor-*.

960. **ugyan** (*ugyan-az* idem, derselbe, eben derselbe; *ugyan* [v. *ugyan-csak*] *megverték* man hat ihn recht durchgeprügelt; *ugyan-is* enimvero; *ő ugyan gazdag, de...* er ist zwar reich, aber...; *ugyan mondd meg* so sage es doch; *ugyan mit akarsz* was willst du denn):

finn. *tote* (n. *tosi*) verum, certum, serium (*puhu totta* dic verum): *tosin, todesti* quidem (zwar), vere, serio; *tolise* (n. *-inen*) verus, certus, verax, serius || észt. *tozi* (g. *tõ'e*) wahrheit, ernst (*toeks sâma* wahr werden, eintreffen): *tozise* (n. *-ine*) wahr, wirklich, ernst.

lp. *tuoda* studium, nisus magnus: *tuodest* omni nisu, serio; *tuodaik* tamen (mégis csak, ugyancsak: pl. *veniam, licet valde sim occupatus*) | lpF. *duotta, duot* wahr, wahrheit, ernst: *duodai* wahrlich, in wahrheit, in ernst; *duoda-laš* wahrhaft.

A m. *ugyan* bizonyító és megengedő adverbium, s természetesen egészen más, mint a mutató névmástól

való *úgyan* (úgy). Hogy jelentései „vere, revera“-féle alap-jelentésre vezethetők vissza, mutatják ezen analógiák: a ném. *zwar* (quidem) régiebben *ze-wäre* volt (szószzerint: valósággal); a tót nyelv az *ugyanaz*-t így mondja: *tén istí*, melyben *istí* „bizonyos“, ószláv *istū* qui vero est v. idem; oroszúl is *istij* „ugyanaz“ és *istinna* veritas, *istinno* vero, revera. S a m. *ugyan*-t lehet is sokszor fölcserélni evvel: *igazán* (p. o. *ugyan* megrakták), s az *igaz* is használható „quidem“ értelemben. — Alkalmas alapszavául kínálkozik tehát a „verum“-ot jelentő f. *tote* e h. *tode*, lp. *tuoda*. Ennek úgy felel meg a m. *ugya*-, mint *hagyo*- a mord. *kadi*-, észt. *kadu*-, lp. *kuode*-nak (fent 68 l.).

961. *új* (acc. *úja*-t novus, recens: *új ruha*, *új ház*; *újonnan* denuo, noviter; *újság* novitas; *újul*-ni innovari, *újíta*-ni novare, renovare):

finn. *uute* (n. *uusi*) novus, recens; crudus: *uudesta* denuo; *uutise* (n. *-inen*) id.; *uutis-leipä* neues brod; *uudista-újítani* || észt. *ūž* (g. *ū'e*) neu; *ūdse* (n. *ūdne*) neu, frisch, frisch geerntet.

mord. *od* neu, jung (*od-ava* stiefmutter): *odu*, *odsta* aufs neue, von neuem || mordE. *od* id. (*od-avama*): *odov* aufs neue.

eser. *uo* novus, recens: *uem*- *újulni* | eserM. *ū* id.

lp. *oddo*, *oddos* novus (*oddo jake* novus annus) | lpF. *odas*, *oōda* id. (*oōda viesso* neues haus; *oōdak*: *oōda-kak* neue sachen (kleider).

zürj. *vil'* neu, frisch (*vil'is* von neuem; *vil' göt'ir* neu verheiratete, zweite frau; *vil-tor* neuigkeit) || votj. *vil*, *vil'* neu, frisch (*viliš* von neuem).

A m. *úja* tö fejlődésében, a finn *uute* (*ūde*) ellenében, d: l változás fölvendő, melylyel a zürj.-votj. *vil'* is alakult; tehát megelőző alakok: *ūla*, *ūla*.

962. *újj*, *ujj* (acc. *ujja*-t digitus: *ujjam* v. *ujjom* d. meus; *láb-újj* zehe, *kis-újj* der kleine finger; *újjal* mutatni digito monstrare; *újjatlan* digitis carens):

vog. *tule* finger, zehe | vogK. *tul'*, *tol* id.

Mc. xxiii. 26j

FvF. II. 265

osztIrt. *tuj*, S. *loj* finger (*tujit* fingerring) | osztB. *luj* (és *lujit*) id.

zürj. *č'uň* finger (*kok-č'* lábújj) | votj. *cini*, *ciňi* id.

lp. *čute*, *čaute* digitus (manus aut pedis) | lpF. *čurde*, E. *čurdi* id.

Először is a vog. *tule* szerint az oszt. *tuj*, *luj* e h. való: *tul'*, *lul'*; a zürj.-votj. *č'uň*, *ciňi* szintén l-es alakból elváltozottanak látszik: *č'ul'*, *ciľi* (v. ö. m. *võ-fel* mellett *võ-fény*); az l-nél eredetibb d-t mutatja az lp. *čute*, *čaute*, *čurde*. Ezek után ezen „digitus“ szónak már ilyen alapalakját construálhatjuk, tekintetbe véve a lp. *čaute*, *čurde*-beli *au*, *uv*-ot is: *t_{sgd}* (illetőleg *d_{sgd}*), s ebből a m. 'ujja tö megelőző 'ujla-n át válhatott.

963. *újj* (acc. *ujja-t* manica, ärmel: *ruha-újj*; *ujjas* Mk. xxiii. 268
manicatus; ärmeljacke; *ujjatlan* ohne ärmel): 269

vog. *tājt* ärmel (*t. sunt* unteres loch des ärmels); L. *taajt*, P. *teät*. Panc. 5-8.
70.

osztB. *līt* ärmel.

zürj. *soj* oberarm; — *sos* ärmel (*soska*, *sosa* mit ärmeln versehen) | votj. *suj* arm; — *sajes*, *sajas*, *saes* ärmel.

lp. *soje* ala (flügel: *sojek* alatus); — *sasse* manica | lpF. *soagje*, *soagja* (g. *soaja*) flügel, ärmel.

cser. *šokš* manica.

finn. *hiha*, *hija*, *hia* manica (vestis).

Egészen különvaló szók az *újj* (*ujja*) digitus meg *újj* (*ujja*) manica, a mint a kettőnek nagyon különböző vogul, zürjén és lapp megfelelői mutatják. Hunfalvy P. (Vogul föld 75 l.) ugyan egynek tartja a kétféle jelentésű *ujja-t*, noha kénytelen megengedni, hogy „a vogulban még inkább különbözik a *tule* digitus a *tajt* manica szótól“. Meg akarja magyarázni néhány vogulföldi folyónak *tajt* v. *taut* nevét s úgy értelmezi, hogy ezek a folyók, az Obnak mellékfolyói, neki az öregnek, nagynak „ujjai“. De hiszen e végett még nem kell a kétféle *ujja-t* egybefogni; elég találó hasonlat a „strom-ärmel“ (*tajt* manica) is, a mint mondjuk is „strom- v. fluß-arm“. Úgy látszik azomban, hogy még a vog. *tajt* „manica“ sem azonos a *tajt* folyó-névvel; Ahlqvist szerint (Sprache der Nord-ostjaken 141.) osztB. *taj* „wipfel, ende“ meg „der obere lauf eines flusses“

šetälä,

šänä.

271. 287.

(szintígy Vologodszki: *jux-taj* вершина дерева, *as-taj* вершина рѣки); ez az osztB. *taj* (nem *luj*, sem *lît*) a vogulban *täj*, L. *tau* „ág“ s elég közel áll a *tajt* v. *taut*-hoz, illetőleg úgy látszik, hogy ez csak annak többes alakja (miszerint felső folyórész „ágak“-nak volna elnevezve).

„Manica, ärmel“ kifejezésére elsősorban szolgál ezen ruharésznek megfelelő testrész neve: „arm“ vagy az ezzel könnyen társuló „flügel“; másodsor az ilyen szók diminutív alakja, mely a bizonyos „testrésze való“ jelent (v. ö. „ärmel“). Egyenesen „arm (flügel)-t“ jelentők itt: zürj.-votj. *soj*, *suj*, lp. *soje*, *soagje*, s ilyennek kell lenni a m. *ujja*, f. *hija* (**sija*)-nak is; hozzá adható még a mordE. *šov*, *šovone* „flügel“ is, s e szerint a szónak régibb alakja *s_g*-nak vehető föl (v. ö. hasonló alakú m. *hija*-t = f. *sija*, mord. *čavo*, fent 135.). Képzővel (-s = -ks) alakultak s „ärmel“-t („arm“-ra való) jelentők: votj. *sajes*, zürj. *sos*, cser. *šoks*; hogy a vog. *täj*-t, oszt. *lî*-t (t képzőjével) is ilyen, mutatja az oszt. *tuj*, *luj* „digitus“-tól való hasonló képzésű *tujit*, *lujit* „fingering“, azaz „digitusra való“ (finn *sorme* és *sormukse*; mord. *sur* és *surks*).

964. *ún* (*ünmi*: *ünom* fastidio, taedet MA., *ú. vmit* an etwas genug haben, überdrüssig werden; *el- v. meg-únta az életét*; *únás*, *únat* taedium, überdruss: *untig* [*únatig*] ad taedium usque MA.: *untig elég*; *untalan* indefesse, continue MA.; — *unalom* taedium, überdruss, langweile: *unalmas* langweilig; *unatkoz*-ni sich langweilen):

zürj. *um*-überdrüssig werden Wied. (P. *ummi*?-приѣдаться, durch öfteren genuss zuwider werden Rog.) || votj. *imi*-überdrüssig werden, *imit*- ekel erregen.

A m. *ún*-nak még hosszú vocalisa meg a zürjP. *ummi*-kettős *mm*-je, mely assimilatióra mutat, azt sejteti, hogy itt csak származott igével van dolgunk, melynek -n, -m a képzője. Fentebb (*okád* alatt, 834 l.) érintettük, hogy a „fastidire = ekel empfinden, verabscheuen“ értelem „vomere“-jelentésű igével fejezhető ki („respuere“); az *ún*-on értett „fastidium, taedium“ pedig szintílyen, habár valamivel gyengébb érzésre vonatkozik. Ehhez képest azt véljük, hogy az *ún*-(zürj. *um*-, *umm*-) igének alapszava az ug. *ag_v*- „vomere“, a melytől az *útál*-beli *út*- is származik (834 l.), — úgy hogy *ún*- ebből vált: **uv_vn*- v. *ov_vn*-, momentán v. intensív -n (= ug. -m) képzővel (vagyis = ug. *ag_v-m*); v. ö. alakra

nézve *gyón-* = *gyovon-* = oszt. *ńugom-* (172 l.). Hiszen az *ún-* még az erősebbféle „ekel“ érzést is jelenti ezekben: **undorod-** (*meg-undorodik vmitől* nausea capitur; *undoroszik* Zvor.) és **undok, ondok** „foedus, spurcus, teter, obscoenus“ tkp. „ekel, ekelhaft“, (v. ö. oszt. *uksim*, vog. *ukšem* „unrein, garstig“ 834 l.).

965. **unszol, onszol** (*unszolni* cohortari, clamore impellere MA.; aneifern, nötigen, zu überreden trachten: *tanulásra u. a gyermekeket*):

finn. *ano-* petere, rogare (a. *apua* um hilfe bitten): *anomukse* (n. -us) petitio, petitum.

lp. *ano-*, *adno-* petere (fr. *adnote*) | lpF. *adno-* id.

mord. *ana-* begehren, fordern: fr. *antse-* bitten, betteln | mordE. *ana-* betteln, fordern.

A kettős frequ. képzővel alakult m. *un-szo-l* ige-tőnek egészen megfelelne a f. *ano-*tól képezhető *anoskele-*; v. ö. *vonszol-*, *hurtszol-*, *doroszol-* s több ilyent.

966. **úr** (acc. *ura-t* dominus, herus: *nagy úr*; *uram* mein herr; *úr isten* dominus deus; *az uram* mein mann; *uraság* dominatio, dominium; *úri*: *úri ház* herrenhaus, *úri módon* nach herrenart):

finn. *uroho* (nom. *uros*) vir adultus, vir strenuus, heros; *urokse* (nom. *uros*) mas, masculus (*uros-puoli* sexus masculinus, *uros-lintu* avis mascula; *urokset* masculi); — *oraha* (n. *oras*) verres (eber); *orihi* (n. *oris*, *orit*) equus admissarius || észt. *ori* (g. *ori*) hengst.

mord. *urís* verschnittener eber | mordE. *ruzej* eber.

zürj. *verös* mann, gatte, mannsperson.

osztB. *űrt*, *űr* herr, edelmann; könig (der spielkarten); freiwerber (Ahlqv.; — Vologodszki: *urt-χο* сватъ, freier, freiwerber); — *őrti* onkel (bruder der mutter) Ahlq.

Természetes etymonja az „*úr*, dominus“-nak a „magnus“ fogalom; erre való szók jelentenek tisztelni való „öregebb embert“, különösen „atyát, bátyát“; „nős embert,

vog. *Kann.*
87

férjet“ (or. старикъ, alter). Az „öreg ember, atya“-féle szókön vagy származékaikon gyakran fölmerül aztán a „mas, masculus“ jelentés is, mint itt is finn *urokse* világosan mutatja; v. ö. észt *izase* (n. *izane*) „männlich, männchen von tieren“ és *iza* „pater“ (f. *isä* pater: *iso* magnus). Az illő „magnus (ill. „senex“)“-féle alapjelentést föltünteti még a m. **óriás**, *órjás* „gigas, riese“ (noha utórésze, mely nem csupa képzésnek látszik, még nem világos), meg a lp. *muoras* „aetate profectus“.

Okkal sejtethő, hogy ide való még a finn *ukko* „senex, alter“; a mely különösen a „maritus, férj“ megszólítására való szó (úgy mint a m. az *uram*); *ukon puoli* „sexus masculinus“ (v. ö. *uros-puoli*); s végre *ukko* a mennydörgős főisten neve (a mikor voltaképen „pater“-t jelent: v. ö. észt. *izu* az *ős* czikkben). Sűrűbben, különösen megszólításra használt szók sokszor a rendesnél nagyobb rövidülésnek vannak alávetve (v. ö. *téns* = *tekintetes*), s így nagyon elfogadható abbeli nézetünk, hogy f. *ukko* = **urokko*, a kedvességet jelző diminutiv képzéssel, csak úgy mint *reikko* „frater“ = *velikko*. — Még megjegyezzük, hogy a cseremiszből is van két szó, a melyet *r*-telen létére is a f. *uro* hadához kell számítanunk: *ūzo*, cserM. *ōza* „mas, masculus“ és *ōžo*, M. *ōža* „equus mas, equus admissarius“.

№. 24: 467.

967. **úsz** (úszni nare, natare: által-ú. transnatare; úszó natator; úszkál-ni herumschwimmen):

finn. *ui-* nare, natare: *uiskele-*, *uiksele-* fr.; *uiskenta-*, *uiskentele-* id. (continuo); *uitta-* schwimmen lassen (úsztatni) || észt. *uju-* schwimmen: *ujuta-* schwemmen, im wasser baden || liv. *voigo-*, *oigu-* schwimmen: *voikt-* schwemmen.

mord. *uje-* schwimmen, zu wasser fahren: fr. *ujende-*, *uinde-*; caus. *uifte-* schwimmen lassen | mordE. *uje-* schwimmen; *ujne-*, *ukšne-*, *ukšnokšne-* fr.; *ujerte-* schwimmen lassen, schwemmen.

cser. *ej-*, *aj-* (pr. i. *ejam*) natare | cserM. *ij-* (*ijam*) id.

zürj. *uj-* schwimmen, zu wasser fahren: *ujöd-* flößen, verschiffen || votj. *uj-*, *ujal-* schwimmen, zu wasser fahren.

vog. *uj-* schwimmen: *ujänt-*, *ujgal-* fr.; *ujt-* úsztatni.

osztIrt. *ūd-* schwimmen | osztB. *us-*, *usi-* (Ahlq.) id.; *ús-* (Vol.): *jel ús-* fortschwimmen, abfahren (zu wasser: отплыть).

lp. *vuojе-, vuäje-* natarе | lpF. *vuogja-* (pr. i. *vuojam*) id.; *vuojade-* id. frequ.

Látni való, hogy a m. *úsz*-ige csak frequ. -sz (-sk) képzős származéka az ugor alapigének (finn *uj-*); szintilyen osztB. *us-*, *uś-* (az osztIrt. *ūd-*ra nézve, lásd 827 l.); megfelel a finn *uiskele*-beli *uiske-* vagy a mord. *ukšne*-beli *ukš-*.

968. *út* (acc. *úta-t*, *uta-t* via, iter: *ország-út* via regia, *Мк. 24: 455* landstraße; *gyalog-út* fußweg; *járt út* via trita; *utat tenni* iter facere; *útnak indulni* sich auf den weg machen; *út közben* unterwegs; — *utas* viator, *utaz-ni* peregrinari, iter facere):

vog. *vuat* wind, ventus; *vuat-*: *vuat vuati* der wind geht v. weht (вѣтръ илетъ); *vuataml*: *tarom vuataml* [die luft beginnt plötzlich zu wehen = es erhebt sich ein wind]; *vuatās* unwetter, sturm (*tuit-v.* schneegestöber) | vogL. *uot* wind | vogK. *vot* id. (plur. *votet*); *voteml-*: Maté 8, 24. *sarišt votemles jāni isgen* auf dem meere erhob sich ein großer sturm.

osztB. *vōt*, *vot* (és *vāt*, *vat* Ahlq.) wind; *votās* sturm, schneegestöber | osztIrt. *vōt*, S. *vāt* wind: *vōdeñ* windig.

A m. *út* első jelentésének, egyetértve MNySzótarával, ezt tartjuk: „iter“ (reise, fahrt), a mire különösen az *utas* (= járatban levő) és *utaz-* (iter facere) utalnak; vagyis *út* elsőben azt jelenti, a mit a f. *matka* (fent 632 l.) s csak azután teszi a földön levő vonalt, a melyen az „útat-tevő“ halad = via, weg (= f. *tie*, fent 367 l.). Meg lehet jegyezni, hogy a lat. *via*, ném. *weg* is etymon szerint a *vehere* (szkr. *vah*) igéhez tartoznak: Curtius, Griech. Etym.⁵193. Ezen alapjelentésénél fogva az *út* (tője *úta*) „haladó mozgást“ kifejező igétől valónak látszik, s csakugyan közvetlen alapjául fölvehető *út-* (*út-*) mint ige („vehi, proficisci“), megjegyezvén, hogy ennek talán még nyoma is van az *út-fut* (*utu-futu* = lótfut, lótfutó) szókapcsolatban. Ezen *út-* (*úto-*) igető egyébiránt a több hasonló példában eléforduló momentán (intensiv) -t képzővel az ugor *v_g-* „fluere, currere“ igétől származottnak vehető (v. ö. *j_g-*től *jut-* 156 l., *p_g-*től *fut-* 545 l., *l_g-*től *lót-* 706 l.), s így a *vāl-*, *oml-*, *úz-* igék hadához csatlakozik.

Alakra nézve a m. *út* (*úta*)-val egyező, mint kopott végű nom. verbale, a vog.-oszt. *vuat*, *voj*, *võt*, *vāt* „ventus“, minthogy e jelentést az általánosabb „strömung [sc. der luft] = erős haladó mozgás“ magyarázza meg (v. ö. *illan*-, *illaszt*- mellett *illat*, fent 159 l.). Meg is van még *vuat*, *voj* mellett a *vuat*-, *voj*- ige: *vuat vuati* „der wind weht“, etymon szerint fordítva „fluxus [aëris] fluit“ v. „motus movetur“ (szakasztott olyan szólás mint „eső esik“); a *vuat*-, *voj*- igétől való újabb momentán származék *vuataml*-, *voetml*- [tkp. „plötzlich in starke bewegung v. strömung geraten“]: *tarom vuatamli*. — A *vuat*, *võt* névszónak teljesebb *vuatā*, oszt. *võtā* töje még *vuatā*-s, *võtā*-s-ból vehető ki: v. ö. vog. *kajtā* futó (*kajt*- igétől); *kölā*, oszt. *χala* halott *köl*-, *χal*- igétől); a *vuat*-t-, *võt*-t-beli *vō* = ug. v.g- alapigének vog. *voj*-, *oj*- alakját lásd az *űz*- cikkben.

Elejtettük most az *út*-nak a vog. *uontmit* (fákon vágott útjegyek) és a lapp *vuottat* (tantum nivi ut vestigia ingredientium et ferarum conspici possint) szókkal való egybevetését (Szóegy. 809), mint a mely az *út*-nak fent említett alapjelentésével össze nem fér.

969. *útál*, *utál* (*útálni* spernere, abominari, aversari, detestari, fastidire MA.: meg-ű. verabscheuen, *útálatos* abscheulich):

Lásd az *okád* cikket, 834 l.

vk. 26: 1916.

970. *utó* postremus, ultimus, novissimus (*elővek* lesznek *utovak* Münch. c.; *utó-kelet* nachmarkt, ende des marktes Szék.: Kríza; *utaján*: leg-u. postremo ib.); *utol*, *utól* postremum, pars postica (az *eleje* — az *utolja*, *utólja* *vminek*; *utoljára* ad ejus finem, denique; *utolsó*, *utólsó* postremus, ultimus; — *utól-szor* postremo, ultimo MA.); — *utól* (u. *érni* assequi; u. *jutott ész* hinterdrein, nachträglich gekommener verstand; u. *való* posterior MA.); — *után* post (dél u. post meridiem, *szekér* u. *futni* einem wagen nachlaufen; *jöjj utánam* komm mir nach; MA.: *utánnam*, *utánnad* post me, post te stb.):

vogB. *jujt* (*juít*): *jujt-kum* der hintere (mann), *vos jujt-kum* der allerhinterste (így is: *vos juj-kum*; opp. eli-

kum der vordere); *juj-gul* der letzte (tkp. „hinter-ende“, fent 741 l.); *juj-poalt* nach, után (*mēn juj-poalment nāñ tu šalten* nach uns beiden gehe da hinein; *kajti tujt juj-poalt* er läuft nach v. hinter dem schlitten); — *jotl* spät, поздно (*nāñ jotl joxtesen* du bist spät gekommen, поздно пришел; *tīl jotl* v. *jotlnel* „ennél későbben“; *jotlnu*, *jotelnu* spät, поздно [tkp. später] | **vogK.** *jotel* später, hernach: Máté 21, 29. *os jotel menes* а послѣ пошелъ; 29, 21. *ij jotel at jejmti* s utóbb sem lesz; Márk 4, 28. *jotlīn* darauf, hernach, потомъ; — *jej*: *jej-palt* után; *jejm-palt* utánam; — *jejt*, *jejte*: *jejte-palemt* utánam, *jejte-palort* utánunk, *jejte-palent* v. *jejten-palent* utánad; — *jej-olt* zuletzt, postremo Márk 16, 14; *iv-olt* id. Máté 4, 2.

osztB. *jou*, *juu*: *jou-šup* v. *juu-šup* hinterteil (Abl. *ju*, *juv* das hintere, hintere seite: *ju-ōlīñ* ende, schluss, letzter); *ju-bina* nach, után: *sit-jubina* danach, darauf, послѣ того; — *jogo* (*jōgo*) zurück, weg (*j. kertilīta* zurückwenden, wiederbringen; *j. tuta* wegführen); *jogoš* (*jōgoš*) zurück (пазадъ); *jugot* (*jūgot*) nachher, darauf, endlich.

Az oszt. *jou*, *juu* (*jū*) és a vog. *juj* (a *j* miatt magash. *jej*, s *iv* e h. *j_sv*) régibb *j_sg_s*-féle névszóra utalnak = „pars postica, hinterteil, hinteres“. Az oszt. *jogo*, *jogoš*, *jugot* adverbiumokban csak a *jō*, *ju* (e h. *jō*, *jū*) alaprész felel meg a *j_sg_s*-nak, a melyhez lativ-féle *g* rag járult hozzá (v. ö. osztB. *togo* „dahin“ *to* névmástól; Irt. *togot* „dahin“, v. ö. *jogoš*). De a vogulban van, mint *j_sg_s* (*juj*, *jej*) származéka a *jujt*, *jejt* (*jejte*) tő is = *jot* (a *jotl*, *jotel*-ben), a melynek képzője nyilván ugyanazon -*t*, a melylyel az *ulte*-beli *ul-t_s* készült (*alta* alatt 740 l.). Ezzel a vog. *jujt_s* (e h. *j_sg_s-t_s*)-val egynek tartjuk a m. *utó utól-beli ut* (*uto*) tőt, e h. **jut*, ebből: *j_sxt*, *j_sg_s-t*, miszerint az épen úgy alakult mint a *jut*-ige ebből: *j_sxt*-, — fölvén, hogy egyszer a magyarban is, úgy mint többször a mordvinban és a finnben, kezdő *j* minden nyom nélkül (a maradó vocalis színezetében) tűnt el. — A további *utó* tő, mely előbb mindenesetre *utovo* volt, válhatott bár *ut_sm_s*-ből (-*m* képzővel, a melylyel fent 191. 192 ll. az *elő* tőt magyaráztuk); de az is meglehet, sőt a meglevő ragos és származék-alakokat (*utolja*, *utolsó*) tekintve leghihetőbb is, hogy az *utó* (*utovo*) nem más mint *utolo*-nak változata.

Kérdés, vajjon a mordE. *udalo* (= mordM. *ftal*) „posticus“-nak lehet-e még a vog. *jujt* mellett a m. *utó*-hoz köze? A kezdő *j* hiánya épen a mordvinban tapasztalható többször; s így csak az *udalo*-nak lágy *d*-je föltetsző, mert a fölveendő *ugt*-, *uxt*-ból inkább *uft*- (*uvt*-) vagy *ut*-vált volna: v. ö. a m. *jut*- igető ellenében md. *jota*-, *juta*-157 l. Mert a mordM. *ftal*-ban sem láthatjuk hajdani *uxtal* (*juxtal*)-nak csonkúlt mását, hanem csak a mordE. *udal*-nak elül összeszorúlt változatát (e h. *vdal*). De ha nem is az egész *ut* (*uto* = vog. *jujt*), van meg az *udal*-beli *ud*-ban, bátran meglehet maga az ugor *j.g.* (= vog. *juj*, oszt. *jū*, *jou*) alapszó az *udal*-nak *u* (e h. *ju*)-jában, s e mellett a hozzájárult *-dal* lehet alkalmas utószó (talán = zürj. *dor*, cser. *ter* és *dor* [*der*, *dor*] „seite“: lativ *deran*, *doran* „hoz“).

Ü. Ú.

971. **ügy** (acc. *ügye-t* negotium, res, causa: nagy *ügygyel* bajjal cum magno labore; eligazítom *ügyét* SzD.; *ügye-fogyott* inops, derelictus; *kezem ügyében van* es ist mir zur hand, ich kann es machen; — **ügyes** geschickt, gewandt, tüchtig: ü. ember):

Lásd az *igyekez* cikket, 812 l. — Az **ügy** (*ügye* = ug. *vsgs*, *vngs*, f. *väge*)-nek eredeti „erő“ és „erőkifejtés (labor)“ jelentése az *ügy-baj*-on kívül meglátszik még az *ügye-fogyott*-on (= ereje, lehetsége fogyott); szintígy a *kezem ügyében* alakalmasan így érthető „kezem erejében, tehetségében“; az **ügyes** értelmezésében Kresznerics a „laboriosus, potens, pollens, valens“ szavakat is használja.

Ksh. 8: 162

972. **ük** (acc. *ükö-t* avia MA.: *üköm bátya* avunculus major); **ik**, **ike** id. (Kaz. cod., Érdy-cod.: *iköm*, *ikeje* l. Mátyás, NyK. III, 327).

finn. *eukko* avia; anus, matrona vetula, hera senescens.

lpF. *akko* großmutter; altes weib.

Igen hihető, hogy az „öreg asszonyt v. öreg-anyát (mütterchen)“ jelentő m. *ük* (*ik*, *ike*), melynek a f. *eukko*

felel meg, *-k-féle* (a finnben különösen *-kko*) diminutív képzővel alakult szó. Ha számba vesszük, hogy az efféle megszólító szók mennyire rövidülhetnek, s jelesen a finn *ukko*, *veikko* példáját tekintjük (lásd *úr* alatt 868 l.), nem lesz hihetetlen még az sem, hogy az *ük*, *ike* és *eukko* alapszava a f. *emä* „mater“ (oszt. *ima*, *imi*, zürj. *eñ*, *iñ*, m. *eme*: lásd ezt 783 l.), vagyis hogy a f. *eukko* teljesebb *enkko* = *emkko*, *emäkkö* helyett való (*e*, *i*-vel való előszótag után következik a finnben *ö*, *ü* helyett *o*, *u*). Az észben, módosult jelentéssel („schwiegermutter“) *emaku* (m. *emak*)-nak hangzik a f. *emäkkö*; de nincs meg az *eukko*-nak megfelelő alak; hasonló *-k* képzős diminutívum (*eñ*, *iñ*-től) a zürjénben: *eñka*, *iñka* „schwiegermutter“. Megjegyzendő, hogy az oszt. *imi* ezt is teszi „mütterchen, großmutter“ (Ahlq., бабушка: Vologodszki). A m. *ike*, *ik*, *ük* e szerint bátran lehet régibb *inke*, *imke*, *imeke* helyett való, s rövidülését még az is segíthette, hogy az *m* *v*-vé változott (**iveke*).

973. *ül* (*ülni* sedere: földön *ü.*, széken *ü.*; *le-ülni* con-
sidere, sich niedersetzen; *ülő* sitz, sitzplatz; — *ültet-ni*
sitzen lassen, setzen: *le-ü.*; *fát ü.* einen baum pflanzen; —
ülep-ed-ni subsidere, fundum petere PPáp.): Jk. 24:455
JUF. II. 254

vog. *unl-* sitzen (*unlne*, *unlpä* *ülő*); *unt-* setzen hin-
stellen | vogK. *unl-* *ülni* (*unlep* *ülő*); *unt-* setzen, hinsetzen,
aufbauen; sich setzen (wohin).

osztB. *omīs-* (*ōmīs-*) sich setzen, sitzen (n. act. *omsīpsa*),
omīt- (*ōmīt-*) setzen, stellen, bauen, anlegen (n. act. *om-
tipsa* | osztIrt. *ōms-* és *ōmd-*; S. *ūms-* és *ūmd-*, *ūmt-* id.

zürj. *ulös* sitz, stuhl.

eser. *olmo* locus, quo quis sedet v. cubat (*tul-o*. focus,
veñer-o. webstuhl): *olmes* loco (anstatt).

Szembetűnő a m. *ül-* és vogul *unl-* megfelelése, nem tekintve a magas- és mélyhangú vocalisok külömbiségét. E szerint pedig *ül-* e h. *üll-* (*ünl-*ből), a mely teljesebb alak fönn is maradt az *üllő* (v. *ülő*) „ambos“ szóban. A causatív képzős *unt-* szerint meg alapigéül *un-* tűnik ki, mely az osztjában *om-*, *um-*-nak hangzik (*omt-* = vog. *unt-*; *omīs-* a „sedere“ jelentéshez illő frequ. -s képzővel). A m. **ünl-*, *üll-* magashangúságának nem látjuk különös okát, s így egyszerű esetleges hangemelkedésnek kell azt tartanunk (a

milyen a francia *ü* a latin *u* ellenében); legfeljebb azt vélhetjük, hogy az **un-l-* alakban jésített *ú* állott be (*un-l-*), a mely hangemelőleg hatott. Egyébiránt az *an-* (*am-*) igének a magyarban még több magashangú, s néhány mélyhangú származéka is fölismerhető: lásd az *enyész-*, *enged-*, *eped-*, *apad-* és *ászok* czikkeket.

A kifejtett *am-*, *an-* (illetőleg *em-*, *en-*) „sedere” igének egyéb hada:

vog. *ańš-* „besitzen, haben; bei sich halten, gebrauchen“ | vogK. *onč-*, *oš-* besitzen, haben; — v. ö. *be-sitzen*, *possidere*; vog. *ań-š-*, *on-č-* = oszt. *om-s-*, mely különben nem volna meg a vogulban; alapjelentése még némileg érezhető e mondatban: *ruat koss ańši*, *ruatä maltip* „obgleich es windig ist, so ist der wind warm“ (tkp. „szél van“, a „sedere“ szó, úgy mint más nyelvben a „stare“, e h. „esse“).

cser. *omakš*, cserM. *amaš casa*, *tugurium*; — azaz „habitatio“: „sedere“ — „habitare“ fogalomtársulással; — a cser. *olmo* lehet bár **omlo*-ból átvetve.

mord. *uma* (Ahlq. *umā*) „acker, akkerstrich“, mordE. *uma* „ackerstück, anteil an felde“; v. ö. cser. „dorf“ és „ackerfeld“, tkp. pedig „sedes“; v. ö. „sessio“.

finn. *uppu-*, *uppo-* „mergi, demergi“; — *uppu-*, *uppo-* e h. *umpu* azaz *umbu-* = *um* + refl. *-bu* (*umpu-* h. *uppu-* úgy mint *lempeä* mellett *leppeä* benignus, mitis); „mergi“ v. ö. „subsidiere“.

974. **üres** *vacuus*, *inanis* (MA.: *ü. hordó*, *ü. kézzel*; *üresíteni* *evacuare*, *üresed-ni* *leer werden*); **ürít** (*üríteni* *evacuare* MA.), **ürül** (*ürülni* *leer werden*, *sich leeren*); **üreg** (acc. *ürege-t* *cavus*, *vacuus*, *alveatus* MA.: *ü. hely* *caverna*); — **vires** (= *üres Székl.*: *Nyelvör*):

Mr. XII. 298.

vog. *keuriñ* hohl: *keur* ([inneres]: *keur pis* *futter* des *kleides*; *keuren* *hinein*, *keurt* *in*, *darin*); *käxr* *unterleib*, *bauch* | vogL. *keur* [inneres]; *kuxr* *magen* (*bauch*: *kuxr-keur* *eingeweide*) | vogK. *keur*: *keurne* (*entepan k.* *in eure gürtel*), *keurnel* *aus* (*mir k.* *aus dem volke*); — *kaxr* *venter*, *uterus*.

zürj. *girk* *höhlung* (*an bäumen*), *darm*, *bauch*: *gírka*, *girkja* *hohl*, *hohlstämmig*; *girkös* *höhlung*, *hohles*; *girkis*

der innere | votj. *girk*, *girik* höhle, schlucht, höhlung (im baume).

cser. *körgö* pars interior: *körgöstö* in, intus; *körgan* vacuus (*körgödömö* non vacuus, tkp. *körgö-telen*) | cserM. *körga* id. (tä *körgida* euer inneres): *körgišta* in, intus.

lp. *kuoros*, *koros* vacuus, inanis (k. *čoiue* leerer magen) | lpF. *guoros* id.

finn. *koro*: *koro-puu* arbor intus cava.

A m. *ür* (*üre*) vagy *vir* (*vire-s*) = vog. *keur*, *käxr*, cser. *körgö* e h. *kögrö*, tehát: *k_sgr_s*, és mélyhangon *k_sgr_s* (lp. *kuoro-s*, f. *koro*, zürj. *girk*): „inneres“ és „höhlung, hohlraum“ (v. ö. *odu* alatt oszt. *ont*). — Az alapalak jóformán kezdő *g*-vel volt (zürj. *girk*), mely könnyebben is gyengülhetett a *vir*-nek *v*-jévé; ilyen hangváltozás például adja a latin: *ven-* (*venire*) = indog. *gam-*; *vor-* (*vorare*): indog. *gar-*; *viv-* (*vivere*) = szkr. *gīv-*, lit. *gyv-*. E ritkábbféle hanggyengülésnek egy másik példáját láthatjuk a m. **vidék** „gegend, umgegend, bezirk, plattes land“ szóban = votj. *kidok* [ferne, weites land]: *kidokä* weithin, in der ferne, *kidokis* aus der ferne (v. ö. finn *kentta*, *kenttä* campus) — nem tekintve a **verém** (acc. *verme-t* „fovea, scrobs“) szót, mely maga is az *ür* (*vir*)-vel egybetartozik, s még különösebben a cser. *korem*, cserM. *karem* (*korém*, *karém*) „vallis, via cava, caverna, fovea“-val vethető össze (t. i. az alapszóra és a specialis jelentésre nézve).

975. **üsző**, **üszü** juvenca, bucula, vitula MA., Dtúl: Tájsz. (ü. *borju* kuhkalb; **üszke** vitula Sánd. I.):

finn. *vasa* einjähriges rentierkalb; *vasikka*, *vaskæ* kalb, kuhkalb || észt. *vazikas* (g. *-ika*) kalb.

mord. *vaz*, *vaza*, *vaznä* kalb: *vazu* mit einem kalbe trüchtig | mordE. *vaz* és *vazov*.

lp. *mese* vitulus (rangiferinus): *hammeje mese* vitulus lactans | lpF. *miesse* id.

vog. *mis* kuh (*mis-pi* kalb).

osztIrt. *mīs* kuh (*kār-mīs* ochse) | osztB. *mīs* kuh (*mīs-voj* butter).

zürj. *mös* (instr. *möskön*) kuh.

Alapalak *m̥s̥s̥* vagy talán *m̥s̥sk̥s̥* (v. ö. zürj. *mösk-ön*), mely részint *päsä*, s azután *vasa-vä* vált = m. *üsz̥s̥* (*üsz-ke*); az *üsző*-beli vég *ő*-ben jóformán diminutiv képző rejlik (**üszere*, *üszeme*).

976. **üszög** (acc. *üszögö-t* v. **üszk**: *üszkö-t* titio, torris MA.: *égő ü.*; uredo, getreidebrand: *üszögös búza*):

Lásd fent az *izzó* cikk végén, 830 l.

Nfk. 24: 466

977. **üt** (*üt*ni cudere, ferire, tundere: *a vasat ü.*; tüzet *ü.*; *üsse a mennykő*; *agyon ü.* totschiagen; *üt*ni-verni prügelni; *ütés* plaga, ictus, percussio: *mennykő-ü.* ictus fulminis; — *ütköz*-ni sich schlagen, anstoßen an etwas, anstoß nehmen: *meg-ü.* az *ellenséggel*; *meg-ü.* *vmin*; *szemembe ütközött* es traf v. fiel mir in die augen); **it**- (id. Régi.):

finn. *iske-* vi ferire (*i. tulta* feuer schlagen).

lp. *juskete-* ad aliquid offendere (pl. *kedkai* ad lapidem).

zürj. *ički-* mähen, abmähen (*ičkas-in*, *ičkös* heuschlag, mähwiese) | votj. *ički-* mähen; abreissen, ausreissen.

Régibb alak, melynél fogva a m. *ütö-*, *ite-* (e h. *üttö-*) tö a finn *iske*-vel összefér: *etk̥s̥-*, illetőleg, a finn *iske*-nek *i* vocalisát meg a lp. *juske*-t tekintve: *j̥tk̥s̥-* (v. ö. finn *jyski-* „fragorem ciere contundendo”); az *üt*-beli *t*-re nézve, lásd *muszol* alatt 637 l. — Ilyen *j* kezdetű alapalakhoz hozzáfogható még: vog. *jesel-* [schlagen]: *iul jeselilem* „ich geb’ dir eins mit dem stocke“ (*ütlek* a fával).

Nyk. xvi. 242.
246.

978. **üz** (*üz*ni fugare, pellere, persequi MA.: *ü.* az *ellenséget*; *üzőbe venni* verfolgen; *el-ü.* abigere, depellere; *ki-ü.* expellere); **üzeked**-ni stieren, rindern (*üzekedik a tehén*):

Nyk. xviii.
460.

vogK. *vojent-* verfolgen, jagen (v. *šar ašme* M. 5, 10.) | vogB. *oj-* laufen; *ojip-* entlaufen; *ojmät-* sich stürzen, springen, fallen; *ojmelt-* jagen, treiben (*ojmeltilem kron elhajtom*).

osztB. *vožat-* (A. *vošat-*) treiben, austreiben, nötigen.

zürj. *voj-*, *vojöd-* durchgehen mit etwas, schnell fortbringen; — *vöt-*, *völl?* treiben, jagen, verjagen, verfolgen.

finn. *aja-* agere, pellere; *vehi* (*ajan hevosella* equo vehor; *a. takaa* persequor) || észt. *aja-* treiben, fahren, jagen.

lp. *vuoje-* agere, pellere; *vehi* (equo); *vuojele-*, *vuojete-* id. | lpF. *vuögje-* (i. *vuöjam*) fahren; *vuojete-* jagen.

Az egyező vog. *voj-*, *oj-*, zürj. *voj-* szerint, a lp. *vuoje-*-t nem is tekintve, a f. *aja-*-nak régibb *v_sja-* alakot kell tulajdonítanunk = *v_sjs-* „currere“ és (utána futni) „persequi, pellere, agere“; ezen *v_sj-* ige azomban csak változata az ugor *v_sg-* „fluere, currere“-nek (841 l.). Belőle a m. *űz-* frequ. -z (= -sk) képzővel, e h. *v_sj-z* (v. ö. az *ű*, *ő* eredetére nézve: *tűz*, *győz*).

979. **üzen, izen** (üzenni nunciare, sagen lassen, vermelden lassen: mit *izensz haza*; *hadat i.* bellum denunciare; — *izenet*, *üzenet* nuncium, nunciatio):

osztB. *jaziñ* (A. *jāsīñ*) wort, rede, nachricht, botschaft; *jasta-* sagen, sprechen, erzählen | osztIrt. *jāseñ* rede; *jāst-*, fr. *jāstīd-* sagen.

mord. *azi-* sagen; *azīndī-* erzählen, berichten.

Hogy a mord. *azi-*, az oszt. *jaz-*, *jas-* ellenében, elejéről *j-*-t vesztett, nihetővé teszi: mord. *ärkhä* és *järkhä* (f. *järve*) tó; *äznä* íz (f. *jäsene*); mordE. *jorta* és *ortadobni*. A közös *jaz-*, *jas-* pedig továbbá magash. *jšz-*, *jšs-* helyett valónak vehető, a melyből a magyarban elsőben az *iz-* (*izen-*) alak vált.

UTÓJEGYZET (715 l.).

A fent tárgyalt *A. E. I. O. Ö. U. Ü.* kezdetű magyar szók közül

I. Olyanok, a melyeknek ezen vocalisos kezdetük a rokon nyelvekbeli adatok szerint eredetinek mutatkozik, a mennyiben valamely előző consonansnak kopása bízatosan ki nem mutatható:

ácsorog-, ácsong-, áncsorog- | *ad-* (*od-*), *ád-* | *agg-*; *agg-*, *aggód-* | *agy* | *áhít-*, *ajít-*; *áhé*, *áhi* | *aj*; *ajak* | *ajtó* | *akar-* | *al:* *alatt*, *alsó*, *alacsony* | *áll* *mentum* | *anya*, *anyó*, *anyós* | *ángy* | *apa*, *apó*, *após* | *apad-*, *apaszt-* | *ár*, *áros*, *árú*, *árul-* | *arcz*, *orcza* | *árt-* *nocere*; *ár-* (*árt víz*), *árnyad-* | *ászik* | *aszszony* (*ahszin*, *okszun*) | *atya* | *eb* | *édes* | *él*, *éles* | *ell-* (*ellik*, *meg-ellett*) | *elő*, *első*, *előtt*, *el*; *ellen* | *ember* | *eme*, *emse* | *emel-* | *enged-*, *engesztel-* | *enyész-*, *enyeget-* | *ép*, *épít-* | *eped-*, *epeszt-* | *erdő* | *es:* *eső*, *ejt-* | *esedez-*, *eszenked-* | *eskiiv-*, *eskiusz-*, *esket-*, *es* | *ester* | *erez* | *idő*, *üdő* | *ifjú*, *éfiú* (*t*, *é-fiú*) | *íny* | *ingerel-* | *int-* (*imt-*) | *ip* (*ipam*) | *iparkod-* | *iram-l*, *iramod-*, *iront-*; *irány*, *arány* | *iszonyú*, *iszonkod-* | *ítél-* | *íz* *sapor*, *űz* *odor* | *izzó*, *izzad-* (vagy talán *v*-vel) | *ó*, *avas* (*ovas*), *av-ik*, *avúl-* | *odú*, *odvas*; *odor* | *okád-*, *okránd-* | *olcsó* | *oldal-* | *öcs*, *öcse* (vagy talán *v*-vel) | *örök*, *örököd-* | *új* *novus* | *ún-*; *undo-* *rod-* | *unszol-*, *onszol-* | *úr* | *úsz-* | *útál-*, *utál-* | *ük*, *ik* (*ike*) | *ül-*, *ültet-* | *üszög*, *üszk* (*v*. talán *v*-vel).

II. Olyanok, a melyekben a vocalisos szókezdet nem eredeti, hanem előző consonans eltűnésével keletkezett; még pedig:

1) Kezdő *j*-vel voltak:

ajang- | *ajánl-*, *ajándék* (*ivándék*) | *áll-* *stare* | *áld-* *benedicere* | *alít-* (*alajt-*) | *ámbolyog-* (*imbolyog-*); *andalog-*,

ándorod- | ár, árad- | árva | átok | áz- (ill. l-vel) | éber,
 ébred | ég-, éget- | egyenes, igenes | éj nox | él-, éled-,
 eleven | émen, émett, imett; im, imént | ének | érett, -ért |
 est vesper | év annus | ideg | ij, ív | ijed-, ijeszt- | ill-,
 illan-, illog-, illaszt- | ill-, illet-, illeg- | ing-, indul-,
 indít- | isten | iszam-, iszomod-, iszánkod-, iszokol- | iv-:
 iszom, ital | ivad, évad (évod); ív (hal-ívás) | íz membrum;
 ízék | izgat- | öklel-, ökl-ik, ötl-ik | ősz, ős (ise) | utó,
 utolsó, után | üt- (ít-), ütköz- | üzen-, izen-.

2) Kezdő **▼**-vel voltak:

acsarog-, acsarkod- | ág | ágy | agyár | áldoz- (le-á.);
 alkonyod-, alkonyat | alél-, ájúl- | alkú, alkalom, alkud-,
 alkot- | álom, aluw-, alusz-, altat- (ól-, ólt-, olt-) | által |
 általl-, áttall- | ámúl-, álmúl- (álmél-); ámit- (álmít-) | árt-
 (be-á. ingerere) | ás-, ásít- | av-, ov- imbui, avat- (be-a.) |
 égygy (ígygy) unus | elegy, elegyed-, elegyít- (egyeled-,
 egyelít-, ölgyít; elvegy, egyveles) | ész (ész), eszes, esz-
 méll- | igaz | igyekez-, ügyekez- | imád- (vimád-) | ismer-,
 ösmer- | ok-, okos, ok-, oktat-, okúl- | ól (óla-t) | ólálkod-
 | ólta, óta; ölte, őte, úte | oml-, omol-, ont- | ón, ólom |
 orsó | ostor | oszt-, oszt- | óv-; ótalom, oltalom | öblít- | öl-,
 öldöz- | öldök (szem-ö.) | öml-, önt-, ött- | ősz, őriz | őrl-,
 őrlé-ni | örül-, örvend-, öröm | őrrül- | örvény | ösvény |
 ősz canus | őszve; ősztörvér | öt, ötöd | öv cingulum | út
 (úta-t) | ügy, ügyes | űz-, űzeked-.

3) Kezdő **t** (d)-vel, mely esetleg több ugor nyelvben
 dentalis spiranssá (s-félévé) vált:

akad-, akaszt- | arasz- | (s) arat- | árnyék | asz-,
 aszal-, aszszú | (s) az, oz: ott, oda, olyan, úgy | (s) egér
 | elég | elme | ér vena, ír radix | ered-, ereszt- | ernyő |
 (s) ev, eves | (s) év-, öv- edere | év-, ív-, éved- | (s) ez: itt,
 ide, illyen, így | (s) ín nervus | (s) olvad- | orom | orr,
 ór | (s) ő, ű: övé | (s) öl, öles, ölel- | (s) ősz autumnus |
 ugyan (ugyan-csak) | (s) újj digitus | (s) újj manica || Csak
 s-féle kezdőhangzóval mutathatók ki: ég (ég) aer | egész |
 éh, éhes, ehés | epe | égy, így (égyház); idvöz, üdvöz;
 idle-ni, üdle-ni | igen | ölt-, öltöz-.

4) Kezdő **k** (g)-vel: *ér-, érint-, érkez- | ért- | üres* (*vires*), *ürít-, üreg*.

5) Kezdő nasalissal: **n**-vel: *apró | említ-, emlékez- | old-; oll- (ollott) || ű*-vel: *em-, emle- | erő* (illetőleg *j*, *g*-vel) || **m**-vel: *érez | ín: ínség, énség, inked-; inas* famulus, puer | *üsző, üszü* (ill. *v*-vel).

6) Kezdő **l**-vel: *aszó, oszó, aszód | áz-, áztat-* (vagy talán *j*-vel) | *ék* cuneus.

Végre hangátvetés útján került a vocalis a szó elejére ezekben: *irt- (ritt-), ort-, orot- | irtóz- | olvas- | ugor-, ugra-ni*.

TOLDALÉK.

Külön czikkekkül elésoroljuk még a következő magyar-
 ugor szóhasonlításokat, illetőleg magyar szófejtéseket,
 melyek fentebb csak alkalmilag, egyes czikkek magyarázó
 részében, merültek föl.

980. **kebel, köbel** (acc. *keble-t, kebel-t* sinus, busen :
keblébe dugni in den busen stecken; hátán háza, kebelében
kenyere):

Lásd a *töpöröd* cikk végén, 246 l.

981. **gémbered** (*gémberedni* obrigescere MA. *meg-*
gémberedett a sár MNySz.); **gömböröd, göböröd, gibe-**
red-ni id. (Tájsz.):

finn. *kylmä* frigidus, gelidus (*minun on kylmä* frigore
 tentor, algeo); *kylmene-* frigescere, gelascere, congelari |
 észt. *külm* (g. *külma*) kalt, kälte, frost.

mord. *kelmä* kalt; *kelme-* erkalten, gefrieren | mordE.
kelme és *kelme-* id.

lp. *kalma, kalmes* frigidus (*kalma čace aqua gelida,*
k. ädnam terra congelata): *kalme-, kalbme-* gelari, frigore
 adstringi (*ädnam le kalmam* terra gelu obriguit) | lpF.
galbma, galmas kalt; *galbma-, galbmo-* frieren, gefrieren.

zürj. *kîn* kalt, gefroren; *kînmi-, kînmal-* kalt werden,
 gefrieren | votj. *kîn* és *kînmi-, kînmal-* id.

Lásd az *émen* cikk végén, 787 l. — Látni való hogy
göböröd- csak a *gömböröd, gémbered-*nek gyengült változata
 s így legközelebbről *göbböröd-* helyett való. A m. *gémbe-*
*red-*nek alaprészében *gém-* megtaláltuk most az ugor *k_zlm_z*
 „frigidus, frigus“ szót (= f. *külmä*, mord. *kelmä*, zürj. votj.

kín e h. *kínmz*), a melyet a m. *körmed*-vel már nem tartunk egybeállíthatónak (fent 65 l.). Ennek a *gém*-nek -r képzős származéka *gémber*e e h. *gémbr*e, *gémre* olyan névszóto mint *ém* mellett *ébre* e h. *émbr*e (786 l.); talán fönn is van még ez a *gémber* („rigidus, rigens“), melyet újabb szótáraink Sándor Istvánból átvettek (Ballagi, MNySz. *gémber* és *giber*, *giberes*), ha t. i. maga Sándor I. is nem csak a *gémbered*-igéből fejtette azt ki.

982. heged (*hegedni* v. *be-h.* coalescere MA.: *heged* v. *be-heged* a *seb* die wunde verwächst, vernarbt; *hegedés* concretio):

Lásd az *egész* cz. végén, 768 l.

gyr 39:
435
983. gyárt (*gyártani* facere, operari, elaborare, conficere MA.: ez kézzel gyártott templom Rég.; kötelet *gy.*, kerekét *gy.*; gyártó verfertiger: *kerék-gy.* carpentarius, *szij-gy.* coriarius):

Lásd az *ár*, *árad* czikk végén, 750 l.

984. gyer-, jer- (*gyere* v. *jere* veni, komm her, komm mit: *gyere velünk*; *gyerünk* v. *jerünk* veniamus, eamus; *gyerték* v. *jerték* veniatis):

Lásd az *ér* (*érni*) czikk végén, 792 l.

985. gyötör (*gyötörni*, *gyötreni* torquere, cruciare, vexare MA.; *gyötrelém* tormina, cruciatus; *gyöttrés* vexatio, tortura MA.):

Lásd a *cséter* czikk végén, 366 l.

986. tagad (*tagadni* negare, läugnen: *ha tetted*, *ne tagadd*; *el-t.* abnegare, denegare; *meg-t.* verweigern: *mindent megtagad tőlem*, *semmit sem ad*):

Lásd az *enged* czikkben, 789 l.

987. **tőjked, tőked** (*belé-tőjkedni* an etwas hängen bleiben, mit der spitze haften bleiben, *vkibe* : mit einem anbinden Szék.: Kríza; *tőked-* id. MNySz.); **tőkeszt-** (*belé-tőkeszteni* an etwas haften machen; mit der spitze einbohren Szék.):

Lásd az *akad* czikk végén, 727 l.

988. **sandal** luscus, strabo; **sanda** id. (*sanda szemű* schieläugig); **sandit** (*sandítani* schielen SzD., *sandikál-ni* id. frequ.):

vog. *sunz-* hinsehen, schauen, *смотрѣть* | vogL.K. *šunš-* id.

Lásd a *bandsa* czikkben, 452 l.

989. **nő** (*nőni*, pr. 1. *nörök* crescere: *megnő* crescit, *Fr. 24: 97.* accrescit, *megnőtt* adultus); **nől** (*nólni* id. : *majd megnőlök én*); **növel, nevel** (*növelni, nevelni* alere, nutrire, educare: *meg-n.* vermehren, *föl-n.* auferziehen; *gyermekeket n.* kinder erziehen); **növeked-, nevedek-ni** procrecere, augescere, *nővendék, nevendék* novellus, succrescens MA.:

osztB. *ēnim-* wachsen, zunehmen (*ēnimim* erwachsen, adultus); *ēnimilt-* wachsen lassen, aufziehen, erziehen | osztIrt. *ēnm-*, S. *ānm-* wachsen, zunehmen; *enmett-* erziehen, ernähren; — *āna*, S. *āneχ* dick (*āna-pān* daumen, tkp. „dicker v. großer finger“).

vog. *jāni* groß, nagy; *jānim-* nőni, *jānmelt-* növelni, nevelni, erziehen | vogK. *jāni* groß (plur. *jānget magni*; lativ: *jāngi* nagygyá); *jānim-* wachsen, *jānemt-* aufziehen.

lp. *ādna, ādnak* multus (*ādnak almog* multus populus); comp. *ānab* plus; *ādnane-* augeri, accrescere | lpF. *ādnag* viel, *āneb* mehr.

mordE. *ine* groß (*ine ved* meer, tkp. großes wasser; *iñ-azoro* könig, kaiser, tkp. großer herr); *ineñce* der größte, älteste.

Lásd az *ember* czikk végén, 783 l. — A vog. *jäni* nem tisztán = ug. *en̄s*, hanem a vogK. *jänget* szerint megelőző **jäne*j, *jäneg*-ből való, s így az osztS. *āne*z s a lapp *äd*nak, *äd*nag-val (e h. *än̄sḡs*) egyező.

990. **bólog** (*bólogni* mit dem kopfe nicken [schlaftrunken]: *olvasás közben b.*); **bólint-** (*bólintani* id. [einmal]):

Lásd a *múl* czikk végén, 637 l.

991. **vakar** (*vakarni* fricare, radere : *ki-v.* auskratzen, *le-v.* abkratzen; *vakarja a fejét* er kratzt sich den kopf; *vakaró* kratzbürste, striegel; *vakaré*k abschabsel):

mord. *angĩra-* kratzen; sich kratzen Reg.; *angĩrda-* einmal kratzen Reg. | mordE. *angere-* kratzen (wolle), krämpeln Wied.

Lásd az *akar* cz. végén, 728 l. — A mord. *angĩra-*, *angĩrda-*beli *angĩr-* e h. *v̄nḡr-* igével jóformán azonnak tartható még a cser. *odor-*, *udur-*, fölvéve *g* : *d-*, illetőleg *ng* : *nd*-cserét, a melynek amúgyis van a cseremiszből példája (v. ö. *mundura*, *mundurt*- 453 l.) : cser. *odor-* radere, pectine verrere, remigare; *udur* rastrum, földvakaró; *udural-* kratzen, schaben (mit den nägeln), *udurald-* se perfricare | cserM. *odor-* radere; *udurkal-* sollicitum esse (v. ö. „sich kratzen — hinter den ohren“); *udral-* : *udralmaš* linea.

992. **verém** (acc. *verme-t* fovea, fossa, scrobs MA.; *verembe esni*; ez *vermüt* [írva: *vermut*] HBesz.):

Lásd az *üres* (*vires*) czikket, 875 l. — A *verme*-beli *ver-t* MNySz. is hozta az *üres*-beli *ür*-vel kapcsolatba, noha ennek *vir* (*vires*) változatát még nem ismerte.

993. **vergőd** (*vergődni* sich hin und her drehen, zap-peln, sich losringen wollen Fal., SzD.: *vergődik a megfogott egér v. a hálóba szorúlt hal*; *ki-v.* sich losringen, se extricare, sich mühsam herausarbeiten); **verdőd**-ni id. MA., Pázm., SzD.; **verhőd**-, **verhüd**-ni id. PPáp., SzD.; —

vereked- (*verekédni* id.: *verekedik a madár a törben* Pázm., *bé-verekedik mennyeknek országába* Csuzi):

Lásd a *örvény* cikkben, 856 l.

994. **verseng, versöng** (*versengeni* disceptare, litigare MA.; *versének*-ni id.); **verseny**es contentiosus, perversus MA.; **versent futni** cursu certare MA. (**verset futni** id. MNySz.; *vers-futás* discursatio, stadii decursio, wettlauf Sánd., Tájsz.):

Lásd az *örvény* cikkben, 856 l.

995. **vidék** (acc. *vidéke-t* tractus, districtus, territorium, vicinia MA.: *ki ne űzné őket a vidékből...* extra regionem Münch. c., *eltávoznék ő vidékekből* ib.; *e városnak nagy vidéke van*; *erdős vidék, hegyes v., sík v.*):

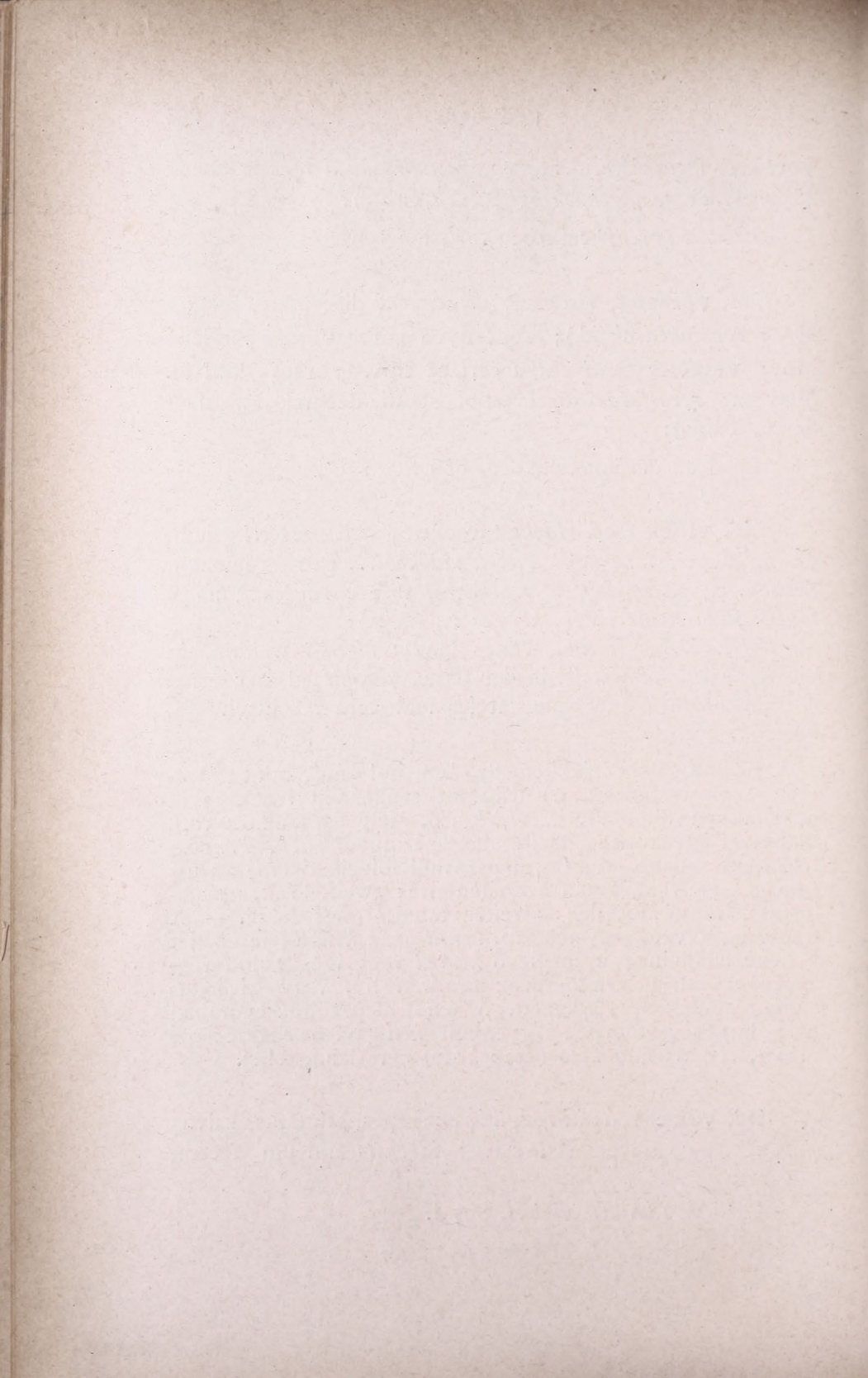
votj. *kídok* [ferne, weites land]: *kídokä* weithin, in die ferne; *kídokîn* weit, in der ferne, *kídokiš* aus der ferne. N. XII. 299.

finn. *kenttä* unbebautes freies feld (*sota-k.* schlachtfeld, *ruoho-k.* grasplatz).

Lásd az *üres* cikkben, 875 l., a hol *vidék* mint gutturalis explosivából (*k, g*) fejlődött szókezdeti *v*-nek egyik példája van fölhozva. A *vidék* szó, mely egészben a votj. *kídok*-val egyezőnek látszik, alak szerint a *mellék, környék*-félékhez csatlakozik, s így alapszavául fölvehető *vid*_z = ug. *g_znd_z*, a mely jóformán ezt jelentette: „weit, breit, ausgedehnt“, vagy főnévileg: „weiter raum, freies feld“. — A finnben a fölvet *g_znd_z*-nek tkp. *kentä* azaz *kendä*-féle alakját kellene találnunk; a meglevő *kenttä* vagy még külön végképzővel van (*kente-tä*, azaz *kendedä* h.), vagy kivételes hangerősbüléssel keletkezett. A *kend*- alapszóhoz azomban még hozzá csatolható a gyengült *ked*- (v. ö. *ende* és *ede* „elő“), ebben: finn *keto* (azaz *kedo*) „grasland, feld“.

996. **vöz** ebben: *id-vöz, üd-vöz* sospes, salutatus, salvus (*idvöz légy* salvus sis, salve; *idvözít-* salvum facere, salvare):

Lásd az *id (üd)* cikket, 807 l.

BUDENZ JÓZSEF

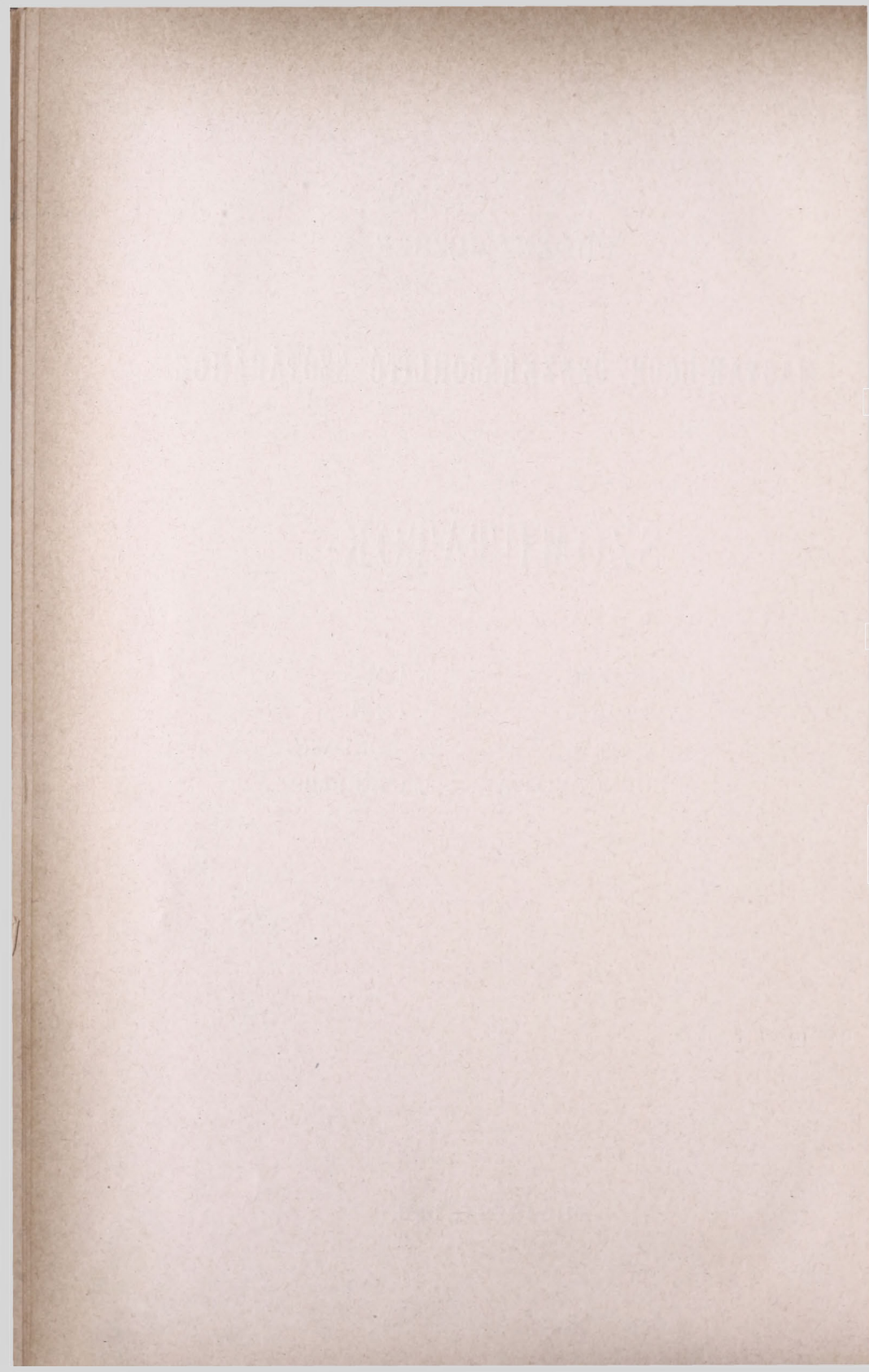
MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁRÁHOZ

VALÓ

SZÓMUTATÓK:

1. MAGYAR.	5. LAPP.
2. VOGUL.	6. FINN.
3. OSZTJÁK.	7. MORDVIN.
4. ZÜRJÉN-VOTJÁK.	8. CSEREMISZ.
-

BUDAPEST, 1881.

MAGYAR SZÓMUTATÓ.

Betűrend : a (á) b cs cz d e (é) f g gy h i j k l m n
o (ó) ö (ő) p r s sz t u (ú) ü (ű) v z zs.

Csillag (*) áll olyan szó mellett, a melynek e Szótár csak valamely régibb egybevetését czáfolja vagy a melyet idegen eredetűnek állít.

A számok lapokat mutatnak.

acsarog-, acsarkod- 715. 721.
ácsingóz-, ácsinkóz- 757.
ácsorog-, ácsong- 716. 757.
ád-, ad- 716.
ág, ágaz- 717.
agg, agg-; aggód- 717. 718.
agy, agyas 719.
agy 719.
agyar, agyarkod- 720.
áhít-, ahít-; áhé, áhi 721. 757.
ahszin 759.
áj, ajaz-, ájas, ájaz- 721.
aj-, ájó 756.
ajak 721.
ajándék, ajándok 723.
ajang- 722.
ajánl-, ajáll- 723.
ajít-, ajítatos, ajító- 721. 757.
ajszú 757.
ajtó, ajt 723.
ájúl- 733.
akad-, akaszt- 726.
akar- 727.
al, alatt, alsó 728.
alacsony 728. 836.
áld-, áldoz- 731.
áldoz- (a nap) 733.
alégos 734.
alél-, alétoz-, alíl- 733.
alít-, alít- 734.

alkalom 735.
alkomod- 733.
alkonyod-, alkonyat 733.
alkot- 735.
alkú, alkud-, alkusz- 735.
áll 729.
áll-, állít-, állap- 730.
álmúl-, álmél-, álmít- 734. 744.
álmom, álmod- 737.
által 739.
általl-, általkod- 743.
alusz-, aluv-, alut-, altat- 737.
amaz 786.
ámbolyog- 744.
ámúl-, ámel-, ámit- 734. 744. *ámolyog.*
áncsorog-, áncsolog- 716. 757.
andalog-, ándorod 744.
ángy 746.
ánkodi 757.
anya, anyó, anyós 745.
áp 323.
apa, apó, após 746.
apad-, apaszt- 746.
apró, apród-, aprít- 747.
ár, árú, áros, árus, árúl- 748.
ár, ár (subula) 750. 857.
ár, árad-, árrad- 750.
ár-, árt- (nocere) 754.
arány, arányoz-, aránt 820.
arasz, araszt 751.

ara 751.

arat- 751.
 arcz, arcza 751.
 árnyad-, árnyadoz- 755.
 árnyék 753.
 árt- (be-á. immiscere) 755.
 árva 755.
 ás-, áskál- 756.
 ásingol- 757.
 ásít- 756.
 asz-, aszal-, asszú, aszály 757.
 aszjú, aszjó 757.
 aszó, aszód 758.
 ászok 758.
 asszony 759.
 áttall-, áttalkod- 743.
 átok 732. 760.
 atya 760.
 av-, avat- (imbuere) 760.
 avas, av-, avúl- 831.
 az, azon 761.
 áz-, áztó, áztat- 763.

baglya 459.
 baglyas, -lyos, baglas 447. 464.
 bagoly 447.
 bal, balog 448.
 balgatag 460.
 balyókás 461.
 bámész, báméskod-, bámász-
 kod- 451.
 bámúl-, bámít- 450.
 bán-, bánt- 450.
 bandsa, bandsal, -li,
 bandsít- 451.
 basz- 452.
 batu, batyu 464.
 bávaszkod-, bávoszkod- 451.
 bávúl- 451.
 bé, be; -be, -ba 454.
 beder, bedered- 436.
 bëgy 453.
 bej (= bév) 468.
 bél (bël), belsô 453. 454.
 belé, belôl 454.
 benn; -ben, -ban 454.
 benderít- 436.

bengyel- 462.
 bérzed-, bérzenked- 464.
 beteg 454.
 bév 468. *Billag 468.*
 bír-, bir-, bíró, bírodalom 456.
 birkóz-, birkoz- 456.
 bisereg- 456.
 bitos, bitonyás 455.
 bíz- 457.
 bizon, bizony, bizonyos 457.
 bíztos 457.
 bódúl-, bódorog- 461.
 bog 458.
 boglya 459.
 boglyas 447. 464.
 bogyó 459.
 bogyol-, bogyolál- 462.
 bohó 462.
 bojász- 461.
 bojt 460. 464.
 boka 460.
 -ból, -böl 454.
 bólog-, bólínt-, bólogat- 637.
 884.
 bolyg-, bolygat-, bolyga-
 tag 460.
 bolyog-, bolyong- 460.
 bolyókás 461.
 bonyolód- 462.
 borúl- (le-b.), borít- 465.
 borúl-, borít- (tegere) 475.
 borzad-, borzaszt- 464.
 borzas 464.
 bosszont-, bosszant-, bosz-
 szonkod- 466.
 bosszú, boszú 466.
 botkos 466. *Bot Ethn. 8: 11*
 bö, böv 468.
 bëgy 453. *nk. 33: 111*
 böjt, böjtöl- 470.
 bök-, bökken- 470.
 bölcs 469.
 bötke, bötke 466.
 bötök, bötök 466.
 bú, bús 471.
 bú-, búv- 472.

avar 761

Ballag 460.

*Beliget,
 Bello" 454.*

bucz, buczka, buczkó 472.

bufa 459.

buga 458.

buj-, bujt-, bujtat- 472.

bujt- (föl-b.), bujtat- 474.

buk-, bukkan- 473.

bunkó, bunkós 474.

burhonyó 475.

burok, burkol- 474.

burúl-, burít- 465.

burúl-, burít- (tegere) 475.

büdös 476.

bűn, bűnhöd-, büntet- 476.

büszke 478.

bütyök 466.

bűz 476.

csap- 361.

csatangol- 362. 379.

csécs 374.

csegély, csegely 284. 363.

csek, cseke; csek- 338.

csekély 338. 364.

cseleked- 363.

cselleg-, csellen- 375.

csend 364.

csepp, csepeg- 365.

cseprő (apró-cs.) 237. 747.

cseter- 202. 365.

csík 367.

csikland-, csiklós 367.

csillag 367.

csillog-, csilláml- 368.

csíp- 369.

csipő, csipe 370.

csiszam-, csiszaml-, csisza-
mod- 372.

csiszol-, csisza 372.

csód-, csósz- 374. 379.

csók, csókol- 372.

csokor 377.

csolk, csolkol- 372.

csomó 373.

csomoszol- 373.

csótolog- 374. 379.

csovad- 374. 379.

csöcs 374.

csöcselék, csödelék 374.

csödül-, csödít- 374.

csög 375.

csök-, csökken- 376.

csönd 364.

csöpp, csöpög- 365.

csuk- 377.

csukor, csukorat, csukorék 377.

csurka 138. 378.

csúsz-, csúszkál-, csuszam- 378.

csúsz, csúz 379.

csücsül- 376. 380.

csülök, csülk 380.

csün-, csün- 380.

czellekez-, czelleng- 381.

czepel- 381.

czibál-, czipál- 307. 381.

czipel- 307. 381.

czirmos, czirmol- 381.

czirógat-, czirókál- 382.

dagad-, daganat 248. 261.

dér 248. 249.

derhenő 249.

dermed-, dermeszt- 249.

derű 249.

dévaj 251. 253.

déványos, dévályos 251. 253.

diadalom 251.

díj, dij 254.

dísz, diszle- 255.

divályos 251.

divat 251.

dob 256.

dob- 256.

dobasz 256.

dobza- 256. 257.

domb 256.

dorgál- 257.

doroszol- 257.

dőjt- 258.

dől-, dőled- 258.

dömöcsköl-, dömöszköl- 230.

dönt- 258.

- dörgöl- 260.
 dörzsöl- 236. 260.
 dül-, dülléd- 258.
Dug- 260.
 eb 764.
 éber, ébred-, ébreszt- 764. 786.
 édes 764.
 éfiú 809.
 ég (êg) 265. 765.
 ég-, éget- 766.
 egenyes 770.
 egér 767. *ŷk. 20: 149.*
 egész, eggész 767.
 eggy, egy, egyik, egyedül 769.
 egy: egyház, egykő 807.
 egyeles, egyeled; egyelit-,
 egyelül- 775.
 egyenes, egyenlő 770.
 egyveles, egyvelít- 775.
 éh, ih (jonh) 151.
 éh, éhes, ehes, éhez- 771.
 éhom 771.
 éj 771.
 ejt- 797.
 ék (cuneus) 772.
 ekkédig 8.
 él (êl), éles 773.
 él-, éled-, éleszt- 773.
 elég, elégít-, eléged- 774.
 elegy, elegyed-, elegyül-,
 elegyít- 775.
 eleven 773.
 ell- 777.
 ellen 780.
 elme, elmélked- 777.
 elő, első, előtt, elől, elé, eleve,
 el 778.
 elvegy, elvegyes, elvegyít- 775.
 em-, emtet-, emle-, emlő 781.
 ember 781.
 eme (femella) 783.
 emel-, emelint- 783.
 émelyeg-, émelyed- 784.
 émen, émett 785.
 említ-, emleget-, emlékez- 787.
 emse 783.
 én 194. 625. 788.
 ének 788.
 enged-, engesztel- 788.
 énh, inh (jonh) 151.
 énség 817.
 enyeget 789.
 enyém 194.
 enyész-, enyészt- 789. *enyv 790.*
 ép, épít-, épül- 790.
 epe 791.
 eped-, epeszt- 746. 791. *eper 791.*
 ér, eres 791.
 ér-, érint-, érdekel-, érkezt- 792.
 erány, erányoz-, eránt 820.
 erdő 793.
 ered-, ereszt- 793.
 érett, -ért (pro) 794.
 érez- 795. 824.
 ernyő 795.
 erő 796.
 ért-, értelem, értekez- 796.
 es-; es, ess; eső, esső 797.
 es, esküsz-, esküv-, esküd-,
 esket- 798.
 esedez-, eseked-, esenked- 798.
 esennen 798.
 ésmént 634.
 ésmer- 822.
 est, estve, estveli 799.
 ester 800.
 ész, eszes 800. 822.
 eszméll-, eszmél- 801. 822.
 észom 306.
 éssze 860. *eszen 802.*
 ev (pus), eves, evéd- 286. 802.
 év- (észem) etet-, étel 802.
 év (annus) 803.
 év-, évéd- 803.
 évad, évod 827.
 evez- 804.
 eviczkel- 804.
 ez, ezen 805.
ezüst 806.
 fa, fáész-, fáiz- 480.
 -fa: András-fa, Márton-fa 492.
 facsar- 481.

nyal
485 fagy; fagy-, fagylal- 483.

faggyú 485.

faj, fajta 486.

o Ethn. fáj-, fájlal-, fájdalom 487.

450 fakad-, fakaszt- 489.

fal 490.

fal-, falat 492.

falu 492.

fan, fanos 494.

far, fark 495.

farag- 532.

farcsok, farcsik, farcsika 495.

farkas 496.

fartat- 535.

fartol- 496.

fasz 498.

fáz- 483. 498.

fed- 498.

stke
14. 450 fedd- 500.

fegy-, fegyed-, fegyelem 500.

fehér 500.

fej 501.

fej- 504.

fejér 500.

fejl-, fejt- 517.

fék 504.

fekete 505.

feküsz-, feksz-, fektet- 506.

fel, föl (summun) 501.

fel, felett, felül, felső 501.

felé (jobb f.), felől 506.

fél (fél): (fele, felek, feleim) 506.

fél-, félt- 508.

feled-, felejt- 510.

felel-, felesel- 510.

felhő, felleg 511.

féml- 513.

fen-, fen-kő 512.

fene 512.

fenít-, feneget- 515.

fény, fényl- 513.

eny 515 fenyít-, fenyeket- 515.

fér- 515.

féreg 516.

férj, fér-fi, fér-fiú 516.

fest-, feset- 519.

fesél-, fesöl-, fesl- 517.

fészek 520.

feszés; feszül-, feszít- 521.

feteke 499. 505.

fi, fiú, fiatal 523.

figg- (függ-) 546.

figyel-, figyelem 549. 522.

fil (fül) 548.

fig-, fing 522.

firtat-, firtong- 535.

fitít-, fitat-, fitogat- 522.

fityint- 522.

fív (fű) 545.

fízet- 524.

fog 524.

fog-, fogad-, fogan-, fogansz-,

foglal- 526.

foj (faj) 486.

fojt-, fojl- 541.

fok (pl. tű-fok) 526.

fok (pl. létra-fok) 526. 530.

fol-nagy 492.

foly-, folyos-, folyam- 530.

fon-, fony-, fonál 531.

fonnyad- 532.

forcsok 495.

forgács 532.

forog-, fordul-, fordít- 532.

forr-, forrad-, forral- 535.

fos-, fos 536.

foszl-, foszt- 537.

fő 501.

fő-, föl-, főz- 538.

föd- 498.

föl, fölöz-, fölső 501.

föl, fölött, fölül 501.

fölhő, fölleg 511.

förgeteg 533.

föröd- 535.

förtő, förtelem 533.

förtöng-, fötröng- 533.

föst- 519.

fösvény 539.

fú-, fuj-, fuvall- 540.

fujt- (fojt-) 541.

fogy 529.

fogoly 526.

fövénys 498.

fül-, fullad- 541.
 fulánk, fullánk, fulák 542.
 fuldal- 542.
 fúr- 543.
 fura, furcsa 543.
 furdal-, furdalék 542.
 furkó, furkós 495, 544.
 fut- 544.
 fű-, füves 545.
 függ- 546.
 fül 548.
 fül-, füt-, fűjt- 549.
 fűrés, fűrés 550.
 fürge 533.
 füröd-, furd- 535.
 füst 551.
 füz- 524. 552.
 füzet- (fizet-) 524.

gazdag 56.
 gémbered 787. 881.
 gened, genyed- 57.
 gerjed-, gerjeszt- 57.
 gibered- 787. 881.
 gond, gondol- 58.
 gömböröd-, göböröd- 787. 881.
 görbe 61.
 görbicze (*) 61.
 görög-, görge-, gördül- 62.
 gőz 62.
 gugg (guggon) 63.
 gugg-, gugsol-, gugorod- 63.

gyakor, gyakorol- 166.
 gyaláz- 162.
 gyalog 160.
 gyalú 298.
 gyapon-, gyapont- 168. 189.
 gyárt- 750. 882.
 gyáva 167. 225.
 gyer- (gyere) 792. 882.
 gyér 167.
 gyermek, gyerek 171.
 gyilöl- 169.
 gyógygyl-, gyógyít- 146.
 gyoha 151.

gyohon- 172.
 gyól-, gyójt- 168. 190.
 gyomor 171.
 gyón- 172.
 gyopon-, gyopont- 168. 189.
 gyors 162.
 gyovon- 172.
 gyökér 162.
 gyöl-, gyójt- 165.
 gyömöszöl-, gyömöz- 230.
 gyönyörű, gyönyörköd- 165.
 gyötör- 202. 366. 882.
 gyöz- 164.
 gyuha 151.
 gyúl-, gyújt- 168. 190.
 gyül-, gyújt- 165.
 gyüöl-, gyüöl- 169.
 gyüölös 170.

ha 100.
 hab (unda) 65.
 hab (spuma) 125.
 habar- 125.
 habarcs 126.
 háborod-, háborít-, hábo-
 rog- 127.
 háború 127.
 had 65.
 hág- 66.
 hágcsó, háskó 67.
 hagy-, hagyít-, hagyap- 67.
 haj (crinis) 129.
 haj (cortex) 128.
 háj, hájaz- 70.
 hajadon 72. 104.
 hajít-, hajigál- 67.
 hajlák, hajlak, hajlok 72. 79.
 hajnal 72. 104.
 hajó 73.
 hajt- (pellere, agere) 72.
 hajt- (flectere), hajol- 76.
 hal 77.
 hal-, haldokol-, halál 78.
 hál- 79.
 halad-, hallad- 73. 79.
 halaszt-, hallaszt- 79.

hagymáz

halánték 72:94

halk 130.
 hall-, hallgat-, hallik 82.
 háló 84.
 halovány, halvány 85. 106.
 hályog, hályag 85.
 hám, hámoz- 85.
 háml-, hámt-, hánt- 85.
 hamu 86.
 háncs, háncsu 85.
 hang 131.
 hány 100.
 hány- 70. 86.
 hanyag 36.
ant 86 hanyatl- 87.
 hanyatt 36. 86.
 hanyotág 87.
 harap- 87.
 harcz 88.
 harmat 132.
 harmincz 420.
 három, harmad 88.
 hárs, hársol- 89.
 has 90.
 hasáb; hasad-, hasít- 90.
 hasonl- 90.
 haszon, használ- 57. 91.
 hat, hatod 92.
 hattyú 93.
 ház, hazúl, haza 79. 94.
 heged- 768. 882. *hegedű 96.*
 hegy 96.
 héj 128.
 héj (defectus), héjú (hiú) 134.
 hél (bodenraum) 135.
 héla 135.
 hely, helyez- 132.
 hervad-, hervaszt- 97.
 hét, heted 133.
 hév, hé 96.
 hézag 134.
 híd 98.
 hideg 138.
 hiél (hél) 135.
 híz (defectus) 134.
 hím 99.
 hiú (inanis) 134.

hív (hű) 99.
 hív- (credere), hit, hitel 99.
 hív- (vocare) 32. 99.
 hives 138.
 híz-, hízlal- 70. 99.
 hó (mensis) 101.
 hó (nix) 136.
 hóbolygó, hóbortos 127.
 hogy 100.
 hóka 101.
 hol, hová, honnan 100.
 hol-nap 105.
 hold, hód (luna) 105.
 holló 106.
 holtal, holta, holda (h.
 kelve) 105.
 holval, hollal 105.
 hólyag 107.
 homály 35. 108.
 homlok 109. 705.
 homlít- 108. 109.
 homorú, homorod- 109.
 homu (hamu) 86.
 hón (hón-al) 112.
 honn, hon 94.
 hoporcs, hoporty 114.
 hoporja, hoporj 114.
 hord- 114.
 hordó 115.
 horny, hornyol- 115.
 horkol-, hortyog- 245.
 hosszú, hojszú, hoszjú 116.
 hová- 108. 118.
 -hoz, hozzá (hozzá) 118.
 hoz- 136. 222.
 hő 96. *hőly 9k. 20: 149.*
 hudd-, huddoz- 120.
 húgy; húgy-, huggyoz- 120.
 hugy (stella) 104. 121.
 hugy (hogy) 101.
 hull-, hulladék 81. 121.
 hullám 81. 121.
 hűm- 122.
 hunnyászkod- 36.
 húný-, hunyorít-, hunyo-
 rog- 121.

hupás 114.
 huporcs 114.
 húr, hurka 137.
 hurtszol- 122.
 húsz 123. 421.
 hűz- 55. 123.
 hű 99.
 hűdeg 138.
 hül-, hüt- 138.
 hüves, hűs 138.

 ide 805.
 idnep, idnap 807.
 ideg, ideges 808.
 idle- 807.
 idő, idős 808.
 idvöz-, idvözöl-, idvözít- 807.
 ifjú, iffiú 809.
 igaz, igazod-, igazít- 810.
 igen, igön (valde) 811.
 igenes 770.
 így 805.
 iggy, így (unus) 769.
 így: ígykö 807.
 így (negotium) 812.
 igyekez-, igyeheszt-, igye-
 het- 811.
 ih, ihas 151.
 íj, íjas 812.
 ijed-, ijeszt-, ijen- 813.
 ijeszke 813.
 ik, ike 872.
 ikránd-, ikránkod- 835.
 iktat- 156.
 ill- (illeni), illő 155. 814.
 ill-, illan-, illant-, illog-, il-
 laszt-, illat 159. 814.
 illeg- 155. 814.
 illyen 805.
 imád-, imádkoz- 149. 815.
 imbolyog- 744.
 imént 786.
 imett 785.
 im, im 786.
 imt- (int-) 819.
 ín (nervus), inas 816.

ín (servus) 817.
 inas (famulus) 817.
 ing-, indul-, indít- 818.
 ingerel-, -ri, ingerség 818. 819.
 ingesztel- 818.
 inh (jonh) 151. *ingyen* 818.
 inkább 146.
 inked- 817.
 innen, innét 805.
 innep 807.
 inség 817.
 int- 805. 819.
 íny 818.
 ip 819.
 iparkod- 820.
 ír (likas-, fogas-ír) 792.
 iraml-, iramod-, iroml-, iront-,
 irongál- 820.
 irány, irányoz-, iránt 820.
 irt-, irtovány 665. 821.
 irtóz- 663. 821.
 ís (avus) 857.
 ismer-, ismér- 822.
 ismét 634.
 isten 824.
 iszam-, iszamod-, iszaml-,
 iszánkod- 825.
 iszkol-, iszkód- 825.
 iszonyú, iszonkod-, iszo-
 nyod- 826. 835.
 it- (üt-) 876.
 ítel-, íté- 826.
 itt 805.
 ív (arcus), ives 812.
 iv- (iszom), ital 826.
 ív-, íved- 803.
 ív-, ívás 828.
 ivad 827.
 ivándék 723.
 íz (membrum) 829.
 íz (sapor), izes 765. 828.
 izék, izík 829.
 izen-, izenet 876.
 izgat- 825. 830.
 izzó, izzad-, izzaszt- 829.

jár- 22. 140.
 jargal- 408.
 játék 142.
 játsz-, játszod- 142.
 jég 143.
 jegy, jegyez- 144.
 jel, jelöl- 144.
 jelen (praesto) 144.
 jelen-, jelent- 144.
 jer- (jere) 792. 882.
 jeszke (ijeszke) 813.
 jó (java-k), javas, jós 146.
 jó (fluvius: Sajó, Héjó, Berettyó) 150.
 jog (dexter), jóg 146. 147.
 joh, jonh 151. 305. 485.
 johtat- 156.
 jonkább 146.
 jő-, jövő 153.
 juh (joh, jonh) 151.
 jut- 156.
 jü- (jö-) 153.

2. 151.

kacs, kacsó 1.

kacsint-, kacsont- 1.
 kajács, kajcs, kajcsa 2.
 kajla 2.
 kajmó, kajmacs 2.
 kajsza 2.
 kajtat- 51.
 2. 151. 3. kall-, kallat-, kallód- 2.
 kanál, kalán 3.
 kancsal, kancsi 451.
 kandal- 452.
 kandi, kandít-, kandikál- 452.
 kanyarod-, -rúl-, -rít- 4. 7.
 kap- 4.
 kapar- 4.
 kar 5.
 karamod-, karamít- 7.
 karcsú 5.
 karika 6.
 karing- 6.
 karjos 5.
 karmol- 44.
 kast, kastol-, kastos 7.
 katat- (kajtat-) 51.

kazdag (gazdag) 56.
 kebel 246. 881.
 kecseget-, kecsegtet- 8.
 kegy, kegyed-, kegyelmed 10.
 kéd: ek-kédig 8.
 kedv, kedves 9.
 kéj 10.
 kel- (kêl-), kelt- 13.
 kelevény 16.
 kell-, kellemetes 15.
 kém, kémel- 16. kemény 16.
 kengyel 16.
 kéntet- 12.
 kény 10.
 kenyér 17. 18.
 kér- (kêr-), kérd- 17.
 keredék 18.
 kéreg 18.
 kereg- 19.
 kerek, kerék 18.
 keres- 17.
 kerge 19.
 kering-, kereng- 6. 19.
 kerít- 19.
 kert 22.
 kerül- 18.
 kés 22.
 kesa (késa) 23.
 késért- 30.
 keserű, keserves 23.
 keskeny 24.
 kész; készit-, készitet- 25.
 két, kettő 26.
 kév (= kéj), kéves 12.
 kíván- 31.
 kevés 27.
 kéz (kêz) 28.
 kezd- 13. 28.
 ki (quis, qui) 28.
 ki (kive: ki-menni) 32.
 kijes, kies, kijetlen 10.
 kild- (küld-) 53.
 kilencz 420.
 kilgyó, kigyó 29.
 kint, kinn (kün) 32.

- kis- (pavere, turbari) 12. 30.
 kisa, kisé- 23.
 kísér- (*) 31.
 kísért- 30.
 kíván- 31.
 kive, ki, kívül 32.
 kódorog- 34.
 kofa 33.
 kólál- 34.
 koldúl-, koldul- 34.
 koldús, koldus 34.
 komor 35.
 konya, konyít-, konyúl- 35.
 kopács, kopácsol- 36.
 kopocskál- 36.
 kopor- 4.
 kor, koros 37.
 kora (akkora) 37.
 kórász- 6. 38.
 korha (*), korhad- 38.
 kosz, koszmó 38.
 kósza, kószál- 39.
 kótolog- 35. 39.
 kótorog- 35. 39.
 kotród- 35. 39.
 kozma, kozmás 39.
 kovad-, kovaszt- 36. 39.
 kovál- 36. 39.
 kö, köves 40.
 köbel 246. 881.
 köl-, költ- 13. 41.
 köldök 41.
 köll- (kell-) 15.
 kölyök 42.
 köny, könyü, könyves 42.
 könnyű 43.
 könyök 43.
 köpöröd- 245.
 kör 18.
 körmed-, körmöz- 45.
 környék, környül 18.
 köröm 44.
 körül-, kerül- 18.
 köszön-, köszönt- 47.
 köszörű 47.
 köszvény 47. 55.
 köt-, kötél 47.
 követ 13.
 követ- (el-k), követel- 13. 48.
 köz, közös; között, közül
 (közzül), közé (közzé) 48.
 közel 50.
 közép 48.
 kujtorog- 35. 39.
 kukorod-, kuksol- 63.
 kullog- 50. 81.
 kúm- (húny-) 51. 122.
 kun- (kún-) 51.
 kunya (konya) 35.
 kurgat- 7. 51.
 kushad-, kussad- 63.
 kúsz- 51.
 kutat- 51.
 kuttog- 35. 52.
 kutya 52.
 kutyorod- 63.
 kuvad- 53. 108.
 kül, külső 32.
 küld- 53.
 künt, künn 32.
 küszöb 50. 54.
 küszöd-, küszköd-, küzd- 54.
 124.
 láb 677.
 lább-, lábbog- 677. 704.
 lacsak 709.
 lágy, lágyék, lágyúl- 677.
 lagymatag 678.
 lak- (habitare) 678.
 lak-, lakoz- (essen) 679.
 lamp 680.
 láng, lang, lángol- 680. 685.
 langy, langyos, langyúl- 680.
 678.
 lanka (*) 682.
 lankad-, lankaszt- 681.
 lankás 682.
 lap, lapi, lapos, lapúl, lapít-
 682.
 lép, láb, lápa 683.
 lapály, lapány, lapanyag 682.

apu 683.

lassú 162. 684.
 lát-, látsz- 685.
 latyhad- 678.
 lázad-, lázong- 686. 700.
 le, lejjebb, lellebb, lelebb, lenn 686.
 lé, leves 688. *Leány 688.*
 lebeg- 689.
 legény 690.
 légy 690.
 legyint- 691. 708.
 leh-, leheg-, lehell-, lehedez- 691. 694.
 lejt-, lejtő 691.
 lék 691.
 lel-, lelemény 692.
 lélek, lélekez-, léletez- 693.
 lep-, leped-, lépez-, lepel 694.
 lép (mílz) 694.
 lép-, lépcsél-, lépcső 695.
 lepe, lependék, lepencsék 696. 689.
 léra (róla) 645.
 les, les-, leskelőd- 697.
 letyhed-, lettyed- 678.
 lév- (lenni), levő, lét 698.
 leveg-, levegő 689.
 levél 700.
 lézeg-, lézzeg-, lézzeng- 700.
 liba 701.
 liget, ligetes 701.
 lik, likad-, likaszt- 711.
 liszt 702.
 ló, lovas 702.
 lóba, lóbál- 703.
 lobb, lob 703.
 lóbicskol- 703.
 lóbita, lóbbita 703.
 lobog-, lobban- 690. 703.
 lobo- 703.
 lóg, lógg, lóggat 690. 704.
 lohad-, lohaszt-, 667. 704.
 lohog-, lohajt- 706.
 lok: hom-lok 705.
 lom (pruina) 706.
 lonka, lunka (*) 682.

lót-, lódúl- 706.
 lö-, löv-, lövell- 706.
 löjt- 691.
 lök-, lököd- 708.
 löl-, lel- 692.
 lövöldék 697.
 lucsok, lucskol- 709.
 lúd 709.
 lugas 710.
 lurkó 710.
 lusnya 711.
 lust, lustos 709.
 lusta 711.
 lük-, lükög-, lüktet-, lükken- 708.
 luk, lyukad-, lyukaszt- 711.
 ma 596. 606.
 mag 597. 598.
 maga (ipse) 596.
 maga (demaga) 598. 635.
 magas, magaszt-, magasztal 599.
 magló 597.
 máj 599.
 majd, majdan 599. 607.
 majt, majtég 599. 607.
 makacs, makáncsi 600.
 makutyi 600.
 mál, mály (róka-m.) 600. 610.
 málingó 611.
 mar-, marczong- 600. 601.
 marad-, maraszt- 602.
 mári, máringó 611.
 marj, mar 600.
 marjúl-, marjít-, marúl- 601.
 marok 281.
 mart 603.
 márt- 603.
 más, másik, másod 604.
 mast, mastan 632.
 mász- 607.
 maszat 607. 627.
 meg (mög), megett, megöl, megé 633.
 még, méglen 608. 635.

- megént, megest 633.
 megy- (menni) 611.
 mekkora 623.
 meleg, melenget- 609.
 mell, mellék 609.
 mellett, mellé, mellől 609.
 méltó, méltán, méltól-611. 618.
 melly 623.
 mély 608.
 men-, mengy-, meneked-,
 ment- 611.
 mend, minden 626.
 menny 614.
 menül-, menít- 613.
 meny, menyecske 613.
 menyét 614.
 mennyi 623.
 menyül-, menyít- 613.
 mer-, merít-, merül- 615.
 mer- (audere) 616.
 mered-, mereszt-, mere-
 dek 619.
 mereven, mereved- 619.
 merő (pl. merő holt, m.
 mind) 619.
 mér-, mérték, mérsékel- 617.
 messze, messzöl, messzi 620.
 met-, metél-, metsz- 621. 637.
 mevet- (nevet-) 399.
 mez (mez-iránt) 623.
 mezejtelen, mezítelen, mez-
 telen, mezté-láb 622.
 mi (quid) 622.
 mí, mi (nos) 625.
 minap 197. 635.
 mind, minden, mindenik 626.
 mind-nyájan 402.
 millyen 623.
 mív, mível- 639.
 mó (ma) 596. 606.
 mocsok 627.
 mogy 459.
 mohó 462. 628.
 mohód- 598. 628.
 molyog-, molygó 637.
 mond- 628. *Ethnogr. IV. 255.*
 monnó 606. 629.
 mony (tik-m.) 629.
 mórág 630.
 mor-, mordos- 601.
 móríkal- 603. 630.
 morj, marj 600.
 morzsa, morzsol-, morzsa-
 lék 630.
 mos- 631.
 mosolyod-, mosolyog- 631.
 most-, mostan 607. 632.
 moszat 608. 628.
 mosztolék 637.
 motoz-, motol-, motorász-
 632. 638.
 motyó 464. 632.
 mozog-, mozdúl-, mozdít- 632.
 mög, mögött, mögé, mögöl 633.
 mön- 611.
 mönyed, menyét 614.
 múl-, mulat-, mulaszt- 636.
 muszol-, muszkol-, muszko-
 tol- 637.
 mutat-, mutal-, mutaszt- 638.
 mű (nos) 625.
 mű-, műves, művel- 639.
 nád 388.
 nádor 390.
 nagy 389.
 nap (sol, dies) 391. *Ethnographia*
 nap, napa (socrus) 392. *12. 49*
 nász, nászoló 392.
 né, nő 401.
 nedv 394.
 négy, negyed 394. *ne, nem*
 nehéz, nehez 395. *VII. 25*
 neki, -nek 396.
 nép 398. 402.
 név, nevez- 398.
 nevel-, nevendék 883.
 nevet- 399.
 néz- 400.
 nő, né 401.
 nő-, nöl-, növel-, növendék
 783. 883.

méh Jr.
 XXI. 479.
 481.

mesé 620.

mez 622.

nöstény 401.
nősz- 401.

nyáj 402.
nyájas 404.
nyak 404.
nyakint-, nyakgat- 406.
nyal- 407.
nyál, nyálka 406.
nyaláb 272. 408.
nyárasod- 409.
nyargal- 408.
nyarla- 409. *nyarfa 408.*
nyárs 410.
nyel- 411.
nyél, nyeles 410.
nyelv 412.
nyer- 412. *nyereg 413.*
nyers, nyerses 413.
nyes- 414.
nyest 416.
-nyi (annyi) 402.
nyíl (sagitta) 416.
nyíl-, nyít-, nyit- 416.
nyír, nyir (nyirfa) 418.
nyír-, nyirbál- 418.
nyirk, nyirok, nyirkos 419.
nyiszol-, nyiszál- 428.
nyit (nyitja vminek) 417.
nyívod- 427.
nyolcz, nyolczad 420.
nyom (láb-ny.) 231. 421.
nyom-, nyomod-, nyommaszt- 231. 421.
nyő-, nyői- 415. 428.
nyugat, nyugot 422.
nyugod-, nyugoszt-, nyugot- 422.
nyúl (lepus) 425.
nyúl-, nyújt- 425.
nyuszká 426.
nyuszt 426.
nyuvad-, nyuvaszt- 427.
nyúz- 427.
nyű, nyüves 428.
nyű-, nyüved- 415. 428.

nyűg, nyűg 430. 431.
nyüst 430.
nyüszü-leány 393.
nyüved- 428.
ó, ovas, ócska 831.
od- (ad-) 716.
oda 761.
odor, odros 832.
odú, odu, odvas 832.
ohszun, okszun 759.
ok, okos, ok-, okúl-, oktat- 833.
okád- 834.
okránd-, okránkod- 835.
ól 835.
ól-, ólt-, olt- 737. 739.
ólálkod- 739. 836.
ólcsó, olcsó 836.
old-, öld-, oldoz- 837.
oldal 837.
oll-, ollott 837.
ólom 841.
ólta, olta, oltol 742. 838.
oltalom 844.
olly, olyan 761.
olvad-, olvaszt- 838.
olvas- 839.
omol-, oml- 840.
ón, ónas 841.
ondok (undok) 867.
onnan, onnét 761.
onszol- 867.
ont-, ontoz- 840.
orcza 751.
óriás 868.
orom, ormó, ormoz- 842.
orr, ór, orrol- 842.
orsó 843. 856.
ort-, orot-, ortovány 665. 821.
ostor 843.
oszó, aszó (campus) 758.
oszol-, oszl-, oszt- 843.
óta 742. 838.
ótalom 844.
ott, ottan 761.
óv- 844.

orvos 843.

ov-, ovúl- (avúl-) 831.
ov-, av- (imbui) 760.

ő, övé, övék 845.
öblít- 846. 850.
öcs, öcse 846.
ökl-, öklel-, ökled- 846.
öl, öles, ölel- 847.
öl-, öldös-, öldöz- 847.
öldök (szem-ö.) 848.
ölgýt-, ölgöd-, ölgyül- 775.
ölt-, öltöz- 849.
ölte 743. 838.

öml-, öml- 841. 850.

önnön, ön 845.

önt-, öntöz- 841. 850.

ör (servus) 850.

ör-, öríz-, öröz- 851.

örök, örököl-, örököd- 854.

öröl-, örlő 853. 856.

örül-, örvend-, öröm 853.

örül- 854. 856.

örvény 854. 856.

ös 857.

ösmer- 822.

ösmint 634.

ösvény 55. 858.

ősz (autumnus) 859.

ősz (canus), őszül- 859.

ősztövé 861.

őszve, össze, őszütt, ősz-
vén 861.

öt, ötöd 862.

öte (óta, olta) 838.

ötl- 846.

ött-, öttöz- 850.

öv, övez-, övedz- 862.

öv- (öszöm, önni) 862.

parányi 438. 445

part 434.

paszat, paszatol- 438.

peder-, pederít 435.

pene (fene) 513.

pender, penderít- 435.

piczi, picziny 436.

pillant-, pillog-, pillag- 437.
pirányi 438. 445.

pirinkó, piringó, pirinyó
438. 445.

pirkot-nyi 438. 445.

piszok, piszkos 438.

piszonyú 438.

pocz, poczak, poczok 439.

podva, podvás 445.

pof, pofa, pofók 439.

poffad- 441.

pohos, pohók 441. 443.

por, poros 443.

pota 445.

pödör-, pödörít- 435.

pöfeteg, pöffed- 441.

pudva, pudvás 446.

puffad- 441.

puha, puhad- 446.

pukkad-, pukkan- 447.

rá; -ra, -re 644.

radó 641.

rag (rag-alja) 646.

rág- 641.

ragad-, ragaszt-, ragal- 642.

rak-, rakod-, 646.

rakon, rokon 644. 668.

rajt 644.

ramasz, ramaz 667. 668.

rándúl-, rándít-, ránt-, rán-
gat 647.

ránt-, rát-, rátt 648. 661.

rapos 663.

rát-, rátt- 648. 661. *ramasz 648.*

rávó, ravás (rov-) 664.

ráz- 648.

reá 644.

redy, redves 648.

reg, regvel, reggel 649.

rég, régi 649. 650.

regelye 651.

rejt-, rejték 650.

rejt-, rejtez-, rejtöz- (schein-
todt werden) 660. 661.

ön 850.

*ördög Elhn.
7:225.*

özvegy 862.

para 434.

rege 651.

reked-, rekeszt-, rekken-,
rekcent- 652. 653.
remeg- 653.
remék, remek 653. 668.
remül-, remöl-, remöjt- 653.
rémül-, rémít- 655.
reng-, rendül-, rendít- 653.
renyhe 655.
reped-, repeszt- 655.
repsed- 657.
rés 656.
resped- 657.
rest 657.
részeg 658.
reszket- 662.
retten-, retteg- 662.
réül- 659. 661.
rév, rev, revés 648.
révöl- 661.
rezeg-, rezzen-, rezzed-,
rezzeszt- 662.
riá, riól 645.
riba (liba) 701.
ribál- 656. *rigó Ethn. 7:340*
ripacs, ripó 663.
rít- 659. 661.
ritta- (irta-) 665. 821.
rivöl- 659. 661.
ró-, rov-, ródál- 664.
rogy-, rogyan- 666.
rohan- 667. 668.
rojt 670.
rokkan- 667. 668.
rokon, rókon, rokkon 644. 668.
-ról, -ről 645.
rombol-, roncsol- 667. 668.
roml- romol-, ront- 667. 669.
rongál- 668. 669.
rop- 669.
roskad- 670.
rost 670.
rossz 671.
rög, rögcös 671.
rögtön, rögvést, rögvést 672.
röjt-, rejt- (celare) 650.
röjt-, röjt-, rüjt- 660. 661.

röjtök (schwül) 660. 662.
röpül-, röpit-, röpös-, röp-
pen- 673.
röst, rest 657.
röttön (rögtön) 672.
rövid, rövebb, rövitt- 673.
rüg- 674.
rút, rútit- 674.
rüh, rühes 675.
rüt-, rüjt- 659. 661.

sajdít- 337.
sajnál- 326.
sajol-, sajog- 327.
sajtalan 344.
sajtó 328.
salyog- 368.
sandal, sanda, sandít- 452. 883.
sarabol- 332.
sarló 331.

sarok, sark (cardo) 330.

sarok (angulus) 330.

sarol- 184. 235. 332.

sató, satú 328.

savanyod-, savanyít- 332.

savanyú, savanyó 332.

savó 332.

seb, sebes (celer), seb- (seb-
ten) 335.

seb (vulnus) 334.

séd 342.

segg 198. 335.

segít-, segéd, segedelem 336.

sejt-, sejdít- 337.

sekély 338.

selyp, selp 338.

sér-, sérelem, sért-, sérsz-
234. 338.

serdül- 339.

serény 339. 794.

serény (juba) 349.

serken-, serkent- 339. 794.

sérőd-, sérőd- 338.

serte 312.

serül- 339. 794.

sét 342.

Sas Ethn. 7:340.

FuF. II. 232

sír 344.

siet-, sieszt- 341.
 sijnát 343.
 sík 342.
 sikárol-, sikáll-, sikárkoz- 342.
 síkat- 327.
 sikl-, sikáml- 342.
 silány 344.
 síma, sima 343. 344.
 sind-, sindevész- 380.
 sín-, sínyl- 380.
 sivány 343. 344.
 sívó, sivó 343. 344.
 só 344.
 sok 345.
 solló (sarló) 331.
 sónyú, sónyó 332.
 sor 347.
 sordék 331.
 sorvad- 279. 347.
 sotó (sajtó) 328.
 sovány 348.
 sördül- 339.
 söre 349.
 sörény (juba) 312. 349.
 söрте 312.
 sötét 349.
 sövény 352.
 sudár, sudar 353.
 sugár, sugár (strahl) 353.
 sugár, sugár (schlank) 354.
 sujt- 355.
 sullog- 379.
 súly, suly 330. 356.
 sulyok 356.
 súrol- 356.
 suvad- 374. 379.
 sül (sül-disznó) 357.
 sül-, süt- 357.
 suly, sül (wárze) 357.
 sün-disznó 357.
 süllyed-, sulyed- 330. 358.
 sürög-, sürget- 358.
 sürű, sürű 359.
 süt- (lesüti szemét) 351.

szab- 263.
 szád, szádló 266.
 szádorog- 267.
 szag 264.
 szaj, szajl-, szajz- 266.
 száj 186. 266.
 szak 268.
 szakad-, szakaszt-, szag-
 gat- 268.
 szál 270.
 szalad-, szalaszt- 272.
 szalag 271.
 szálankoz- 274.
 száll-, szállít- 272.
 szalu, szalul-, szalval- 298.
 száml-, szánt- 268. 278. *szam 77*
 szar (merda), szar- 278.
 szár 278. *szapoly 278.*
 szárad-, száraszt-, száraz 279.
 származ- 281.
 szárny 280.
 szaru, szarv 282.
 szavatos 301. *Száz 77. XXI. 2*
 szédül-, szédít-, szédeleg- 282. *3*
 szeg (nagel) 283. *Szeg 282.*
 szeg (ecke) 284. *Szeg 282.*
 szegély 284.
 szegélet, szeglet 284.
 szegény 285. 296.
 szegét (insula) 284.
 szegőd- 284.
 szegy 318.
 szégyen 321. 351.
 szék (medulla) 285.
 szél (margo) 286.
 szélleg- 288.
 szélt, szét 288.
 szel-, szeldel- 287. 288.
 széled-, szélléd- 288.
 széllyel 288.
 szem 289.
 szemérem 823.
 szén 290.
 szenny 291.
 szép, szebb 292.
 szer, szerint, -szer 294.

szeret-, szerelem 294. 314.
 sziács 296. 297.
 sziat 297.
 szid- 294.
 sziget 284.
 szigorú, szigorod- 295.
 szíj, szíju 296.
 szijács 296.
 szík (medulla) 285.
 szíl (margo) 286.
 szilács, szilag, szilak 297.
 szilaj 297.
 szilánk, szilány, szilony 297.
 szilony, szírony 299.
 szín, színes, színl- 298.
 szip-, szipákol- 307.
 szírom, szírony 299.
 szirt (nyak-szirt) 300.
 szirtos, szurtos 318. 321.
 szitok 294.
 szív, szű (herz) 300.
 szív (riemen) 296.
 szív- 301. 308.
 szivács 296. 297.
 szívó (sz. kés) 297.
 -szó : Szikszó, Szárszó 758.
 szó, szóll- 301.
 szok- 304.
 szoméh, szoméhoz- 305.
 szomjoh, szomjuhoz- 305.
 szomjú, szomjas, szomjaz-
 152. 305.
 szomnyú, szonnyan 305.
 szomorú, szomorod-, szomo-
 rít- 306.
 szop- 307.
 szorgalom, szorgat- 308.
 szorog-, szorgol- 308.
 szoros, szorúl-, szorít- 309.
 szovatos 301.
 sző-, szöv- 311.
 szög (nagel) 283.
 szög (ecke) 284.
 szöglet 284.
 szök-, szököll- 311.
 szöm, szém 289.

szön-, szün- 320.
 ször 312.
 szörnyű 313.
 szösz, szöszke 314.
 szű 314.
 szug, szugoly, szugolya 315.
 szúl-fű 315.
 szulák 317.
 szundikál- 316.
 szunyák, szunyáta 316.
 szunyal- 316.
 szunyi 316.
 sunnyad-, szunyókál- 316.
 supolyka, szupojkó 317.
 szúr- 317.
 szurdok, szurdék 310. 317.
 szurmos 381.
 szurok 317.
 szurtos 318. 321.
 szügy, szügy 318.
 szük, szük 319.
 szűn- 320.
 szürke 321.

szül 319.

szűz 321

tág, tágas 174.
 tagad- 789. 882.
 tahát 8. 93. 761.
 talál- 175.
 talp 177.
 támad- 176. 181.
 támolog-, támolyog- 176. 181.
 tanács, tanakod- (*) 179.
 tanú (*) 179.
 tanul-, tanít- 177.
 tántorog- 176. 181.
 tapad-, tapaszt-, tapasztal- 181
 tapod-, tapos- 179.
 tapogat-, tapint- 181.
 tár-, tárva 182.
 taraj, taréj, taré 183.
 tarkó 183.
 tarló 183.
 tarol- 183. 235.
 tart-, tartóz- 184.
 taszít- 226.
 tát- 186.

táj 132.

tapl' 181.

tat 186.

- taval 761.
 tavasz 187.
 távol, távoz- 191.
 tébolyod-, tébolyog- 217.
 te, téged 192.
 teg-nap, tegett, tegét, teget-
 len 191. 196.
 tegez 200.
 tehát 761.
 teher 200.
 teke 201.
 teként-, tekint- 201. 212.
 teker-, tekered-, tegereg- 201.
 tel-, tele, teljes 203. 774.
 teli, telid, teljes 203.
 tél 202.
 telek 243.
 teleped- 205. 232.
 tép-, tépász- 207.
 tér (t. hely) 207. 208.
 tér- (têr-) 207. 211.
 terel- 207. 210.
 terem-, teröm-, terem- 207. 210.
 terh, teher, terhes 200.
 terít- 208.
 terjed-, terjeszt- 208.
 tet-, tetsz- 211.
 tetem 214.
 tétova 805.
 tető (hegy-t.) 212.
 tetű, tető, tetves 214.
 tev- (teszek), tétel 215.
 téved-, téveszt- 217.
 tévelyeg-, tévelyed- 217.
 tí, ti, tik (vos) 192.
 tiéd, tiétek 192.
 til-, tilt-, tilód-, tilos 218.
 tipod-, tipor- 179.
 titok, titkol- 219.
 tíz, tized 220.
 tó (tava-t) 222.
 tob- 256.
 tohonya 224.
 toj-, tojás 222.
 tol-, tolakod- 225. 231.
 tolcsa, tócsa 222.
 toll, tollu, tolu 225.
 tolvaj 223.
 tom-, tombol- 226. 230.
 tonyhó, tongyó 224.
 topp 180.
 torok 244.
 tosz-, toszit- 226.
 tova 761.
 tő, tőke 227.
 több 229.
 tőjked- 727. 883.
 tőkéd, tőkeszt- 727. 883.
 -tól 228. 230.
 tölt- 203.
 töm- 230.
 tömérdek 861.
 tönk, tönkö 232.
 töp-, töpped- 246.
 töpöröd-, töpörtő 245.
 tör-, töredék 233.
 tör, török 232.
 törpe 237. 747.
 törül-, töröl-, törölköz- 235.
 törzsöl- 235.
 tud- 237.
 túl 761.
 tulajdon 239.
 túnya, tunya 224.
 tupri 237.
 tusakod- 226.
 tuszkol- 226. *tű 239.*
 tű, tük (vos) 193.
 tudó 239.
 tügy 319.
 tűr-, tűrtet-, tűrtöz- 185. 242.
 tűz 242.
 ugor-, ugrál- 863.
 úgy 761.
 ugyan 863.
 új (novus) 864.
 újj, ujj (digitus) 864.
 újj (manica) 865.
 ún-, unatkoz-, unalom 866.
 undok 867.
 undorod-, undorosz- 867.

tű 218.

unszol- 867.
 úr 867.
 úsz-, úszkál- 868.
 út 869.
 utál-, utál- 834. 870.
 utó, utól, utólsó, után 870.
 ű (ö) 845.
 üdle- 807.
 üdö, üdős 808.
 üdvöz, üdvözöl-, üdvözít- 807.
 ügy, ügy, ügyes 812. 872.
 ügy (víz) 590.
 űk 872.
 ül-, ültet-, üleped- 873.
 üld-, üldöz- 848.
 ülle- 807.
 üllő (amboß) 873.
 ülte (szük-üdülte) 838.
 üres, üreg, ürít-, ürül- 874.
 üszö, üszü, üszke 875.
 üszög, üszök 830. 876.
 üt-, ütköz 876.
 űte, öte (olta) 838.
 űz (odor), űzöl- 828.
 űz-, űzeked- 876.
 űzen-, űzenet 876.
 vaczkos 568.
 vad, vadász, vadon 553.
 vádol- (übernehmen) 554.
 vádol- (confiteri) 562.
 vág-, vagdal- 554.
 vagy- (vagyok, vagyon) 592.
 vágy-, vágyód- 556.
 vaj 557.
 vaj- 555. 557. *vajnok 557.*
 vándék (ajándék) 723.
 vakar-, vakarék 728. 884.
 val-, vol- (esse) 592.
 vál-, vált-, választ- 558.
 val-, vall- (habere), valál 562.
 vall- (fateri) 561. *vala-ki 560.*
 váll, vállas 560.
 vállal- 564.
 ványol- 557.

vápa 683.
 vár, varacskos, varancsos 565.
 vár-, várakoz- 565.
 varangyos 565.
 varga 566.
 varjú 566.
 varr- 566.
 vas 567.
 vaskos 568.
 vastag 567.
 véd- 568.
 vedel- 580. 591.
 vég 568.
 vegyes, vegyít-, vegyül- 775. *vejsze, vejsz,*
 vék 691. *vész 570.*
 vékony 570.
 vél-, véleked- 570.
 velő 571.
 vélte, véltve (raro) 578.
 vén, vénhed- 572.
 venyeled- 775.
 lép- (lép-) 695.
 vér, véres 572.
 ver- (schlagen) 573.
 ver- (kötél-verő) 567.
 verejték, veríték 574.
 vereked- (vergőd-) 856. 885.
 verém 875. 884.
 vérés 572.
 vergőd-, verdőd-, verhőd-
 856. 884.
 verő (v. fény), verőz- 574.
 vers-futás 856. 885.
 verséng-, versöng- 856. 885.
 verseny, versent(fut) 856. 885.
 vese 575.
 vész- 574. *vész, vész 574.*
 vesz-, veszt-, veszít- 575.
 vessző 576.
 vet- 577.
 vét-, vétek 578.
 vev- (vészek, venni) 578.
 vezér 579.
 vezet- 579. *vezna 579.*
 ví-, vív-, viaskod- 589.
 viadal, viadalom 589.

- vid 580.
 vidék 875. 885.
 vidám, vidúl-, vidít- 580.
 vides 590.
 víg, vigad- 580.
 vígasz-, vigasz-, vigaszt- 580.
 vigyáz- 581.
 vigyít; vigyül- 775.
 világ 581.
 villám, villám- 582.
 villog-, villag- 582.
 vimád- (imád-) 815.
 virág 583.
 vires (üres) 874.
 virít-, virúl- 583.
 virjad-, virnyad- 583.
 virrad, virraszt- 583.
 visel- 588.
 viv- (viszek, vinni) 579. 588.
 viszont, viszontag 584.
 vissza, viszha 584.
 viszra 588.
 víz, vizes 590.
 víz (HB.) 828.
 vizsgál-, vizsgaság 591.
 vol- (esse) 592.
 volál (possessio) 562.
 von-, vontat-, vonog- 593.
 vő 595. *vőcsök Etk. 4: 293.*
 vörhenyő, vörhenyegés 573.
 vörös 573.
 vöv- (vönni) 578.
 -vöz (idvöz, üdvöz) 807. 885.
 zabar- 126. 324.
 zaj, zajos, zajog- 322.
 zaj (treibeis), zajl- 266.
 záp 323.
 zár-, zár, zárol- 323.
 zargat- 309.
 zavar-, zavar, zavaros 126. 324.
 zomok 324.
 zömök, zömöcskös 324.
 zug, zugoly 315.
 zúr-, zúr (zavar) 324.
 zsiba 701.
 zsugori 360.
 zsugorod-, zsugorog-, zsu-
 gorít- 360.

VOGUL SZÓMUTATÓ.

Szókezdő hangzók rende : *a* (és *a*) *ä e i o u k* (és *χ*) *j č š t s n ű p v m r l* (és *l'*). Szóközépi (és szóvégi) hangzók : *a* (és *a*) *ä e i o u ü k g χ (h) j ñ* (*nk, ng, nχ*) *č š ž t* (és *l'*) *s z n* (és *ñ*) *p b v m r l* (és *l'*).

Csillag (*) úgy mint a Magyar Szómutatóban.

Az egyes vogul dialectusokat jelölő betűk : l. = **vogL.** (Loszva-melléki vogul), — p. = **vogP.** (Pelim-melléki), — k. = **vogK.** (Kondai-vogul); — amúgy jelöletlen szók a **vogB.** = északi-vogulból valók. — **A** négyes pont (::) jegye az azon sorbeli szók ismétlését jelenti.

au; *au-*, *aut-* 840.
au, k. *av* 724.
aul (*eli-*, *juj-aul*) 741.
ault- 742.
aum; *aum-*, *aumelt-* 784.
auml- 840.
k. *aku* egy: *akvane* 769.
k. *agem*: *agmen*; *agmelt-* 784.
aj-, *ailt-*, *ailmät-* 737.
k. *aj-* (= *äj-*), *ajt-* 827.
ajt; l. *ajtentaxt-* 834.
angu, l. *anghu* 745.
l. *angurmät-* 727.
angv-, *angrit-*, k. *anyres-* 724.
angvät-, *angvetahtil-* 727.
äntil (*a-lu*) 837.
änsel-, *änselayt-* 724.
l. *ašter* 843.
aže, *aže*; l. *gaž* 760.
l. *ažin* 568.
k. *ät*, *ätit* (= *ät*) 862.
ätin; k. *at*: *attal* 764.
añe, *añi* 746.
anip 392.
anom, *anem*: lásd *äm* 625.

añš- 874.
anžer (*osjaχ a.*) 720.
änt, l. *änt* 719.
antes 717.
anter 832.
aper: *apreñ*; *aperl-*, *apremt-*;
apter 820.
äpi (*ä-pi*) 810.
äpsi 846.
l. *äbä* 746.
äberäš 746.
k. *äm* ego 625.
anert-, *amerlau-*, *amer-*
rau- 615.
ämp, *amp* 764.
k. *ari* (= *äri*) 793.
art- 754.
ärtel- 748.
arm 821.
k. *al*: *ali*; *al'* (*el-al'*) 742. 848.
l. *alu*, *älu* trans, per 740.
k. *al-*, *alisl-* (= *äl-*) 848.
alaχ, l. *alaχ* (*ñoxs-a.*) 719.
739. 835.
alom, *alem* 593.

- alt-, oltkat-; l. alt- 736.
 alti (lunt-a.) 720.
 aln, k. alen 841.
 alnt- 784.
 al'm- 734. 744.
 alm-, alm-: almelt-; k. alm-,
 alment- 784.
 äkvä, äk, äu egy 769.
 äj-: äit-; äis- 827.
 ät szag: ätin 764.
 ät öt, ätit 862.
 äter (*) 250.
 äm ego (anom me) 625.
 äri, k. ari 793. 852.
 äl (äl-turr); äl' 742. 848.
 äl-, älkät-; älsł-; l. äl- 847.
 älpi, l. äl'p 790.
- k. ešġ-; ešġenkv-; l. ieš 795.
 et: etim-; k. et: elm- 772.
 k. es (= os): estal 801.
 esermä 801.
 esermä: esermän; k.
 eserem 823.
 essemat-, essemt-; k. esermov-,
 eseremt- 823.
 ēsg; ēsikat- 798.
 ēnt-: ēntep; ēntkat- 809.
 eläl', k. elal' 742. 779.
 eli (eli-aul): elä, elel; k. el
 (el-ol): ele 779.
 el'im, ilm (leim) 688.
 elm-pi, elm-kals, k. elem-
 xoles 781. 785.
 elmi, elmiñ 773.
 l. iēt (= et) 772.
 l. iš (= is-): išelt-; k. išem,
 išiltaxt- 829.
 l. iššakat- (= ēsikat-) 798.
 is-: isim; isil-, islt- 829.
 is- (jol i.), isäp- 797.
 k. is (= jis) 857.
 l. int (int-kuale); intaxt- 809.
 ipšem, ipsem 772.
 k. iv-olt 871.
- l. il (= eli): iläl'; ielt 779.
 l. ilm (tajne ilm); ilm-kals
 781. 785.
 l. ilmä (= elmi): ilmint- 773.
- oġsä, oġsät- 843.
 oj-, ojip- 876.
 ojt-, ojtēl-; k. ojt-, ojtil- 724.
 826.
 ojmät-, ojmelt- 876.
 k. ojlmät- 737.
 k. oč-: oči; očt-, oštēl-; p. ošt-,
 uošt- 715.
 os: ostal 801.
 osiñ 568.
 k. onč-, oš- (= aňš-) 874.
 k. ovl (ol: el-ol) 741.
 k. ol (= ovl, aul) 741.
 ol-, olent- 593.
 k. olt- (= alt-) 736.
 l. uit' (= vit) 591.
 uilt (ult) 740.
 uoš- 576.
 p. uoš- (= ošt-, očt-) 715.
 l. uot (= vuat) 869.
 uos-, uost- 576.
 uosint- (gähnen) 756.
 uosil, l. uošl 858.
 uontmit (*) 870.
 ukšem, ukšemt- 835.
 uj-, ujgal-, ujt- 868.
 p. ujn 560.
 ujl-, ul'il- 559.
 l. uš (= viš) 860.
 l. uňe (= aňe) 746.
 uns-, l. k. unš- 595.
 unl-, unt-, k.: 873.
 ūp 819.
 l. ūr 573.
 ūr-, ur-: ūrkat- (k. urġat-) 565.
 ur-: urom 754.
 k. urel- (*) 751.
 l. urt pars, urt- 752.
 ulē 243. 582.
 ulem (mäsnä u.) 849.

- ul'š* (*u-lu*); l. *uoliš* 729.
ulom, *ulm*:*ulmej*-.; k. *ulem* 737.
ulte, *ult* (*uilt*) 740.
- k. *kaxr* (= *käxr*) 874.
kaj- 72.
kajt:-*kajtä*, *kajtep*; k. *χajt*-72.
kajtep 98.
- l. *kajp* (*kit-kajp-lou*) 119.
kajm 99.
kajl- 76.
kang:-*kangeltep*; k. *χang*-67.
kängä 29.
- l. *kaš*-, *kašemt*-.; k. *χaš*- 124.
kaškat- 2.
kašl- 91.
kažimät- 91.
kāt (*kéz*) 28.
kať, *kaťit* 92.
kās: *kastal* 25.
kas-, *kasmt*- 124.
kanš-, k. *χanš*-, *χaš*- 60.
kant, *kantlayť*-.; k. *χont* 66.
- l. *kant*-, *kont*-, k. *χont*- 60.
kāpsi 90.
- k. *kav*: *kaven* 40.
kāmtul 86.
kārt-, k. *χart*- 122.
kaľ:- *kaľä* 78.
kaľ: *kaľtal* 41.
- k. *kalen* 15.
käxr, k. *kaxr* 874.
käsāj, *käsi* 22.
kāntiñ, *kāntl*-, *kāntmau*- 9.
- l. *kār*, k. *χar* (*) 171.
kälm 16.
keu 40.
keur, *keuriñ*; l. k. *keur* 874.
kēr 18, *kros-kēr* 45.
kiet, k. *ket*- 10.
- k. *kigne* 43.
- k. *kišmor*- 50.
kil, *kēt* 26.
hohñi (*χoχñi*) 112.
- k. *χojlt*-, l. *kojl*-, *kojlil*- 82.
- p. *košä*: *košät*, *kašän*, k. *χočä* 116.
- k. *χot*, *χotit*, *χolpen* 92.
kot, *kote*, *kotl*-.; k. *χot*, *χote*,
χotel 100.
kōť-, *kōťept*- 71.
kōťeñ, *koatiñ* 93.
kotelťayť- 76.
kosä: *košät*, *košän* 116.
koseml-, *kosemt*- 40.
- k. *χon* 100.
kōn- (*haurire*) 4.
koñ-, *koñpärt*-, *koñper*-
mät- 121.
- l. *kont*-, *kant*-, k. *χont*-, *χot*- 60.
- k. *χontl*- 83.
- p. *kopš* 90.
- k. *χomi*, *χomel* 111.
kōrom, *kōrmīt* 88.
- l. *kort*- 122.
kol-, *kolt*-.; *koläs* 3.
kōl- (*hallani*), k. *χol*; *χolv*-83.
kol:- *kōlä*; k. *χol*:- *χole* 78.
kōl-, *kōlent*- (*hální*) 79.
- l. *kolitä*, k. *χolt*, *χol*, *χolge* 105.
- k. *χolt*- 106.
- k. *χoltl*- 3.
- l. *χolmil* 76.
- l. *kuāñ*-, *kuāñt*- 121.
kual-, *kuālep*-, *kualt*- 13. 14.
kuali 243.
kuot:- *kuotmil*; *kuotlt*- 76.
kuontl-, *kuontemlal*- 83.
- k. *χuontl*- 83.
kuol- (*hální*) 79.
kuol- (*hallani*) 83.
- l. *kuoloχat*- 82.
- l. *kuolt*, *koaltän* 105.
- l. *kuoltayť*- 76.
kuolp 84.
- l. *kuχr* (= *käxr*) 874.
kuj 393.
kuj- 79.
kujť-, k. :: 72.
kujp (*kit-kujp-lu*), l. *kajp* 119.
kujpeñ 101.
kuš (*k. uť*), l. *kuñš*-120.720.

- kuša 52.
 kute 92.
 kutelt-, k. *χutelt-* 76. 77.
 kus, p. *χus*; kust 123.
 kusil- 76.
 l. kuñš- 120. 720.
 kum, k. *χum* 99.
 kump, k. *χump* 65.
 kumle, k. *χumle* 100.
 l. kūrūm, k. *χurum* 88.
 kul, k. *χul* 78.
 kül- (hallani) 83.
 kul- (hagyni); k. *χul't-* 68.
 kuli 82.
 l. kul'il-, kulit- 82.
 külup; k. *χulp* 84.
 kult- 106.
 l. kulm; k. *χulem*, *χulm* 86.
 kullaχ 106.
 k. kümen: kümeniš 16.
 k. kval, l. *kväl* 95.
 l. kväšemt- 40.
 kväžertaxt- 23.
 l. kvät'l 49.
 l. kvoš- 46.
 kvo'l 49.
 kvol 95. 79.
 jā, l. *ja*, *jä* fluvius 150.
 jāut, l. *jajt* 812.
 jañ: jañiñ 143.
 janteu, l. *jantu*, *jantu* 808.
 jar, *jarpä* 162.
 jal 161.
 k. jal- (= *jäl-*) 771.
 l. jalt- (= *jolt-*) 731.
 jāni: jānim-, k. :: 783. 883.
 jānn 808.
 jāl-, jällent- 771.
 jālt-, jāltept-; k. :: 774.
 jālp, *jelp* (j. vit) 145.
 k. jālpel (novus) 145.
 jālpin, *jelpin*; k. *jalpen* 145.
 jekur, l. *jegur* 163.
 jegv-: *jēghu*; k. *jekv-*,
jexv- 813.
 k. *jex't-*, l. *jäht-* 164.
 k. *jej* nox; *jejpēs* 772.
 k. *jej* (= *juj*), *jej-olt*; *jejt*,
jejte 871.
 k. *jej-*, *jejent-*, *jejmt-* 153.
jesel- 876.
jēmt- 153.
jer, *jēr* (koli-j.) 794.
jelp (j. vit) 774.
jī-, k. *jej-* 153.
jis (j. *kum*), *jisiñ* 857.
jins- 829.
joam-, *joamis-*, *joamlit-*
731. 744. 818.
jox't-: *joxtept-* 156.
joñ-lu 405.
jonkop, l. *jongp*, k. *jonχep* 766.
jotl, *jotel*, k. *jotel*, *jotin* 871.
jos-: *josau-*, *josv-* 763.
k. *jomlit-*, *jomes-*, *jom-* (= *joam-*) 730. 744. 818.
jomas 146.
jorul-, k. *jorevl-* 755.
jol- 723. 734.
jolt-; k. *jolt-*, *jolent-*,
joles- 731.
jol: *jole* 161.
ju- 154.
l. *juolntaxt-* 731.
juj (*juj-ğul*, *-poalt*), *jujt* 870.
k. *čax* 345.
k. *čakup*; *čakvt-* 374.
k. *čapt-* 349.
k. *čopeltaxt-* 304.
k. *čovlet-* 277.
l. *šaur-*, k. *šagr-* 235.
k. *šak* (nagyon) 767.
l. *šagur*, *šagartaxt-* 281.
k. *šagr-*, *šagrov-* 235.
p. *šāp*, l. *šōap* 323.
šābil-, *šābit* 304.
k. *šavu* 346.
k. *šam:* *šamtal* 290.
k. *šar* 312.

- šali* 368.
 l. *šäu-*, *šäul-*; *šäum* 333.
šäk: *šakuñ*; l. *šäkvä* 374.
 l. *šax* (*šex*) 345.
 l. *šät*, p. *šätepent-* 349.
 k. *šemel*, l. :: 291.
 l. *šie-* 342.
 l. *šiehu*, p. *šeh* 265.
 l. *šiš*; *šiskä poal* 336.
 k. *šip* (*šip-lu*), l. :: 370.
 l. *šim*: *šimt-* 300.
šir (*mänä širl*) 293.
 k. *širi* 235.
širkep (*au-š.*) 330.
 l. *šilt-* 289.
 l. *šoapt-* 304.
 k. *šoŋo*, *šoŋen* 768.
šoli 368.
 l. *šuoš-*: *šuošem* 277. 378.
šungerl, *šungert-*, *-rmät-* 360.
 l. *šuns-* 452. 883.
 l. *šup* 263.
 l. *šulimt-*, *šulent-* 277. 379.

 l. *taar*, *toarš* 791.
 l. *taal-* 176.
 k. *taut*: *tauten*; p. *taut* 242.
taut-, *taum-* 679.
taur-, *taurit-* 233.
taul: *tauluñ* 225.
taul, *tul* (von dort) 762.
taul-, *taul-*: *tault-* 203.
täk: *täkm-*, l. *taŋ* 253.
takt, *taŋt*-(hingegeben, reichen),
 k. *taŋtep-* 216.
 l. *taŋt*-(spinnen), k. :: 217.
 l. *tagal* 198.
 k. *taget-* (= *täget-*) 726.
 k. *taj-*: *tajpen* 251.
 k. *taj-*, *te-* (enni) 802.
 l. *taj*, *tau*, *täu* 212.
tajt, l. *tajŋt*, p. *teät* 865.
tajnt- 203.
tajl, *tajl*; *tajlt-* 203.
taš-, *tašem*, *tašl-* 757.

tān (sehne) 817.
tān (ök) 845.
tañ (jener, der); k. *ton* 762.
 k. *tav* (= *täu*) 845.
 k. *tavent-*, *tavet* 364.
tār, *tar*; *tares*; k. *tar* 791.
tārut: *tārutin*; k. *tarvit* 200.
taret, *tarmät-*; l. *tarit-*,
 k. *taret-*, *tartel-* 794.
tāreml-, *tārent-* 208.
taŋas; l. *taŋas*, *taŋs* 751.
taŋom 753. 842.
taŋt-, l. *taŋt-* 323.
 k. *tarmel* (= *tärmel*): *tarmelt*,
tarmelne 754. 795.
 l. *tal*; k. *tal* (annus) 202.
 l. *tal-*: *talt-* 839.
tä, *tē*: *tämlē*; k. *tä* 806.
täit-, *täil-*; l. *täit-*, *tät-* 726.
täu, k. *tav* ö 845.
täuänt-, *täuäntäp-*, l. *täut* 364.
täut (*ñal-t.*) 200.
täut- (= *täit-*); *täumät-* 726.
täkus, *täŋus*, *täksi*; *täksil-* 859.
täg-, *täkt-* 216.
täŋep-, *täŋet-*, k. *taget-* 726.
täŋ; l. *taj*, *tau* 212. 866.
 p. *täj-*, *tä-* (*taŋ t.*) 353.
täjäh 198.
täñer 767.
tärmel, k. *tarmel* 754. 795.
täll öl: *tälin*; *täl-*; l. *täll* 847.
tälvä, l. *telkue* 687.
tē- enni: *tēp*; k. *te-*, *taj-* 802.
 l. *teut-* (= *taut-*) 679.
 k. *tepgel-*; *tēplayt-* 217.
tēl-, *tēlt-* 258.
teli (*tél*): *telim-*; k. *tel* 202.
 l. *telkue* 687.
ti, *tī* ez; *titi*; k. *ti*; *tite*,
tīt 806.
 k. *tiglel-* 790.
titt-; k. *tit-*, l. *tiŋt-* 802.
tin, *tinn*: *tinnel-* 255.
tip-, *tipkäl-* 217.
 k. *timil* (talīs) 806.

- tīl* (*tīl*) von hier, k. *tigil* 806.
tīl-, *tileml-* 690.
- l. *toat*, *tāt* 242.
 k. *toulen* (*t. uj*) 225.
tok, *toko* (ügy); k. *toxo* 762.
tōja, l. *tuojā* (tavasz) 187.
 k. *toš-*: *tošem* (= *tas-*) 758.
tot, *tottā* (dort) 762.
 k. *ton* (= *tan*) 762.
 k. *tov* (dorthin); *tozul*, *toul*
 (von dort) 762.
 k. *torrtaxt-* 323.
 k. *torem* (= *tarom*) 753.
tol-: *tolānt-*, *tolt-* 839.
tolmax; *tolmant-* 223.
tū, *tulē* (dorthin) 762.
- l. *tuos*, k. *tus* 266.
 p. *tuje* (tavasz), k. *tujmax*
 (nyár) 187.
tūjt-, *tujt-*; *tūjtkat-* 219.
tuš- (*tūš-*); *tušt-* 177.
- k. *tus* 266.
tunš-, k. *tunč-* 177.
tump, *tumb* 256
tumps-, *tumpsš-* 256.
tūr, l. *turr* (*tó*) 222.
turr, *tur*: *turpa*, *turiñ* 244.
turep, *turäp* 754.
turkä, l. *turukä* 244.
turmän 754.
tull 754.
tūl, *taul* (von dort) 762.
tūl-, *tuol-*, k. *tul-* 137.
tulē, k. *tuł*, *tol* (*új*) 864.
tulē (dorthin) 762.
- k. *tulp* 223.
 k. *tulmez*, *tulment-* 223.
- sau*, *sou* (szú) 315.
sau, *sāu* (sok), k. *sav* 346.
saū, *saūjä*, l. *saua* 128.
- k. *sax* (*s. išem*) 357.
 k. *sag-* (= *säg-*) 311.
sajr (*lē-s.*) 312.
sajr-: *sajrāp*; *sajrau-* 235.
- l. *sanga*; *sangep*, *sanguñ* 354.
sāt, *sātīt* 133.
sāp, *sāpiñ* 323.
sām 323.
sar, p. *sarr* 279.
 k. *šārt-*; *šārtit-* 236.
sārmolt-, *sārrent-* 309.
sal-: *salom* 298.
sal- (*ulēl sali*), k. :: 368.
 k. *salg-* 170.
sāu; *sāumil* 311.
sākvēt-, *sākual-* 283.
sāg, *sāilt-* 311.
- l. *sāj*; *sāj-*, *sājt-*, *sājxt-* 802.
sātem, *sātāp-* 349.
sām: *sāmiñ*, *sāmelt-* 290.
sārt-, *sārřkat-* 235.
- l. *sāl-* 368.
sāll-, *sālim-*, k. *salg-* 170.
sē-, *sēimt-* 342.
sejsel-, *sējkat-* 342.
senhl-: *senhlem* 767.
seng: *senguñ* 265.
sengv-, *sengtil-* 265.
sēmel 291.
semp-, *semperl-*, *semper-* 335.
serāk 331.
- l. *sert-* (= *sārt-*) 236.
sel (*kap-s.*) 287.
sis: *sisi* 336.
sistom (*) 331.
sip (*sip-lu*): *sipikat-* 370.
sipāl, k. l. *sipel* 138.
sipg-, *sipgent-* 307.
sim (*herz*): *simāš-* 300.
- l. *sim* (*rost*): *sim-*, *simm-* 291.
 p. *simel*, k. *simil* 291.
sir (*sau-sir*) 293. 294.
sirk (*) 330.
sil-, *silānt-* 289.
- k. *soxti* 277.
soxtimt-, *soxtiml-* 277.
- l. *soja*, *suje* 128.
 k. *sonximl-*, *sonximlapt-* 767.
sōses 277.
sop, *suop* 266.

- somg- 131.
 sori, soriñ mā (*) 310.
 solvel (*) 345.
 suqs-, sös- 277. 378.
 l. suor (szú) 315.
 suj: sujp, sujt-; sujmt- 302.
 sunt; suop 266.
 sunz-, l. šunš- 452 883.
 sup: supi 263.
 sur (stock) 279.
 sur-: surom 279. 348.

- naj (*) 391.
 nat (*) 391.
 nan (nan) 193.
 k. nam: namen, namt- 398.
 nam-, names-, namelmät-;
 namt (l. namet), names 788.
 nāmpri, nāmprit- 747.
 k. nar (mi) 623.
 nāñ, k. nag 193.
 nām, nām: nāmp; nāmt- 398.
 näll: nällt- 410.
 nālimen 395.
 k. ne (mi, mely) 623.
 nē, ne, neu: neeñ, nētal 401.
 nē-, k. nej-, neg- (kötni) 431.
 k. negl-, nejl- 400.
 nejl-: nejlāp-, nejltaxt- 400.
 k. nelt- 400.
 k. nigl-, niglep- 400.
 norr, nor 630.
 k. nums-, numelmat-, numlext-;
 numt: numten 788.

- ñaar 413.
 ñaus-, ñaut-, ñaut- 405.
 ñaurem; k. ñaur 171.
 ñaul 403.
 ñaul- 405.
 ñaxšem 418.
 ñañrä; ñañrām- 796.
 p ñamr 171.
 ñār: ñārm-; k. ñar 413.
 ñār (nasses land) 419.

- ñarši (ñ. iju) 410.
 ñāl 416.
 ñala-lu 420.
 ñalej-, k. ñalt-, l. ñalel- 411.
 ñaluj-, ñalent- 408.
 l. ñalmt- 421.
 ñāñrām- (= ñañrām-) 796.
 l. ñāl (= ñāl) 416.
 ñeär, ñer 409.
 ñelm 412.
 ñiñ: ñiñkve 428.
 p. ñit- 417.
 ñir, ñir 418.
 ñir; ñirmt-, ñires- 412.
 k. ñirišl- 412
 ñilä, ñilit 395.
 l. ñilm, k. nilm (ñilm) 412.
 k. ñoul, ñovl 403.
 ñoꝥs 426.
 k. ñogre; ñogrim- 796.
 k. ñov-: ñovmt- 405.
 ñol: ñol-sat, l. ñol-lou 420.
 ñolip-, ñolät- 417.
 ñuoss- 425.
 ñuj-: ñujgel-; ñujimt- 427.
 l. ñuntlayxt- 423.
 ñüns-, ñünselaxt- 425.
 k. ñur- 409.
 l. ñurm 419.
 ñuli, l. ñull, k. ñul 173.
 ñult-, ñullt- 173.
 l. ñulm: ñulmiñ 417.

- paul, l. pajl 492. 493.
 k. pak- 488.
 k. pageral-, pagert- 534.
 p. pagul (läl-p.) 442.
 pajt, l. pajtä 439. 443. 445.
 pajt-: pajtaht- 539.
 k. pank (caput) 502.
 k. pank (dens) 525.
 panlent- 488.
 l. pašm 551.
 k. pat- 519.
 p. pašaxt- 520.

- p. *pas-*, l. *pasel*- 482. 504.
 k. *pant-*, *pänt*- 499.
 l. *pannlä*, *panla* 531. 532.
par-: *parne*, *parrne* 444.
 k. *pari* (= *pär*) 495.
part: *partiñ* 550.
päl, *pal*; *poal* (*poalt*) 491.
 k. *pal'*, *päl'* (*auris*) 548.
 k. *palimt*- 510.
 l. *pän*, *pänk* (*caput*) 502.
 l. *pänk*, *pän* (*dens*) 525.
päžart-, *päžärmät*- 481.
pät- 519.
pänt- (*päntt*-): *päntil* 498.
pär (*pärr*) 495.
päl', l. *pel'* (*auris*) 548.
 l. *pešit*-, k. *pešet*- 517.
pēt- (= *pajt*-) 539.
pēseml-, *pēset*-, *peset*- 517.
pēr-, *pērit*-, *pērm*t- 534.
 l. *pērik* 516.
 k. *pert*-, l. :: 510.
 k. *perm*-, *permel*- 456.
pel (*etiam*) 508.
pī, *pī*: *pīiñ* 523.
 k. *piktor*- 514.
 k. *pijektaɣt* (?) *piktaɣt*-) 514.
 k. *pič*, *piš*: *pičel*- 470.
 k. *piš* (*nidus*) 520.
pišš- (*kvenpiššau*), k. *pišx*- 552.
 l. *piškärmät*-, *pišermät*- 481.
pil'i 520.
pisst- 547.
 k. *piment*-, *pimetpe* 515.
pil:- *pilt*-; k. *pil*:- *pilm*- 508.
paag, k. *poɣ* 492.
 l. *poas* 438.
poar-, *pouar*-, *pör*- 534.
 l. *poärt* 550.
pourmät- 465.
 k. *poɣ* 492.
 l. *poɣt*-, *poɣte* 536.
pogol (*lajl-p.*) 442.
pogot-, *poogt*- 527.
 k. *pojte* (= *pajt*) 443. 445.
- k. *pojł*, *paul* 493.
poñ, *ponk* (*caput*) 502.
ponk (*dens*) 525.
poš-, *poži* 536.
pos-, l. *poas*-, *posaxt*- 520.
posim: *posiml*- 551.
ponn- 522.
ponel, *ponal* (*) 531. 532.
poñit-, k. *ponit*- 489.
pöns, *puns*- 537.
 l. *pom* 481.
pör- 534.
por:- *pores*, *porntul*; k. *poreš*,
port 444.
pöl-, *pöluj*-, *pol*, *pül* 492.
 l. *pol'*: *polēm*; *pol't*-, *pol'*;
 k. *pol*- 483.
pū:- *puumt*-, k. *puv*- 527.
 l. *puo*-, *pul*- 540.
puoñt 442.
 l. *puolm* 492.
 k. *puɣ* 486.
put-, *püt*:- *pūtep*, *putm*- 452.
pun 494.
 k. *punš*-, *puš*- 537.
 k. *puvelt*- 527.
 k. *puvkt*-, *puviɣt*- 527.
pum, l. *pom* 481.
pur- (*beißen*) 444.
pūr 534.
pürmät- 465.
pul, l. *pul* 492.
pül-, *püles*- 540.
 k. *püv* (= *pī*) 523.
 k. *pümt*- 529.
 k. *va*, *vag*: *vagen* 590.
vaj, *voj*, k. *vaj*, *voj* 557.
vaj-, *vau*:- *vājekat*- 571.
vajl:- *vajlt*- 559.
vaj- (*és vi*-) 578.
vaññ, k. *vojn* 560.
vāt-, l. *vät*- 563.
vanep, l. *vantep* 594.
vant-, *vantal*-, k. *vanteml*- 594.
 k. *vaps* (= *vuaps*) 595.

- k. *var-* 567.
valem 571.
 l. *vāj-* (*vājuχ*) 563.
 l. *vāt*, p. *vuāt-* 563.
 l. *vāt-* (*nuk v.*) 579.
 k. *veš* 587.
ver, l. *ver*, *veri*, *verin* 851.
vēr-, *verit-* 456.
velt (*v.-sajrā*, *-jät*) 848.
vi-, k. *vi-* (és *vaj-*) 563. 578.
viš (*viš ne*) 860.
vit: *vitin* (k. *viten*) 591.
voa = k. *va*, *vag* 590.
 l. *voaxt-*, p. *vāxt-* 554.
 l. *voant-* 594.
voar-, k. *var-* 567.
voil- 563.
vou-, k. *vov-* 815.
voutä 570.
 k. *voχ-*, *voxt-* 554.
 k. *vojent-* 876.
 k. *vojn* 560.
 k. *vojl-*, *vojlant-* 559.
 p. *voñ-*, k. *vonχ-*, *voχ-* 554.
 k. *vonχä* 555.
 k. *vot*, *voteml-* 869.
 k. *vonp* 594.
vorin, *vorim-*, *vorät-* 856.
vort-, *vortkat-*; k. *vortep-* 574. 743.
volt-, *vollt-*: *voltep* 556.
volg- 582.
 l. *vuaj* 557.
vuät, *vuat-*; *vuatäs* 869.
vuaps, l. *vuäps* 595. 846.
vuart-, l. *vuart-* 743.
 l. *vuarp* 566.
 l. *vuälm* 571.
 l. *vuoil-* 556.
 l. *vuon-*: *vuonop*, *vuonkop* 554.
vuona 555.
vuoltep 556.
 p. *vūr*, l. *ūr* (*vér*) 573.
māert- 616.
 l. *mau* 597. 598.
- k. *magint-*, l. *mäint* 399.
 l. *maχie* 447.
 k. *māj-* (= *mi-*): *majep-* 476.
majt, l. *majte* (*leber*) 599.
majt-, *majt* 629.
majl, l. *majl* 609.
maṅglä, *maṅxlä* 447.
 k. *māš-*: *mašt-*, *maškat-* 622.
 k. *mat*; *mater* 623. 624.
man (*nos*) 625.
mañ (*parvus*) 817.
 l. *manä* 629.
manet-, *manemt-* 613.
mānit-, l. *mañtä* 462.
mārä, *marä*, k. *mare* 619.
 k. *marek* 600.
 k. *marem* 619.
 l. *mart-*, *martel-*; *mart*,
martš 617.
malāj-, *malnt-* 639.
maltip 609.
 l. *mäint-* 399.
mäil- (*frequ. mi-*) 476.
 l. *māš-*, *māšt-* 622.
mät, *mätä*; *mätär*, *mätr* 623.
mäs-: *mäst-*, *mäskät-* 622.
māñ, k. *māñ* 614.
mänä; *mänär*, *mänr* 623.
mānit-, l. *mānet-*, *mänt-*,
mänimt- 613.
mär-: *märm*; *märl-*;
 l. *märmt-* 619.
märäk, *märäχ* 600.
 k. *men-* 612.
mī-, k. *mi-*: *miglal-* 476.
mis (*mis-pi*) 875.
min-: *minänt-* 612.
mil: *milit* 608.
 l. *mōχul* 462.
mohm- 598.
mongi 597. 598.
mošše 631.
mōt: *motuti*; k. *mot*: *motit*,
moten 604.
 p. *moñ-* 462.

- k. *mont* 390.
 k. *morče* 631.
 k. *mort-*; *mortes* 617.
 moleml-, *molemt-*,
 molemtaxt- 461.
 mūint- 399.
 muult- 636.
 muñilt- 462.
 mūr 630.
 mūr-; *mūrm-* 476.
 l. *mūr-*, p. *mūrs-* 603.
 mūrm- (*jolä m.*) 603.
 k. *mul-*, *mult-* 636.
 mūlagi 636.

rau, *rau*; *raut-*, *raut-* 673.
raune, *raunit* 643.
raulau-, *raulaxt-* 643.
rajp- 669.
 l. *rağn-* 641.
 k. *rač-*; *raštal* 657.
 rāt-, l. *rat-*, *raat-* 664
 räil-, *räilt-* 647.
 räut- 650.
 rägät-, k. *räget-* 666.
 räsg-; *räsgelt-*, *räsgnelt-*,
 räsält- 662.
 räps-, *räpselt-* 656.
 l. *re-* (*reux*) 658.
 reil-, *reilt-* 658.
 l. *rextl-* 647. 655.
 rěj, *rē*; *rēiñ* 658.
 rejtıl- 658.
 l. *rēn* (= *rēiñ*) 658.
 k. *rig* 658.
 roxt- (*roht-*); *roxtept-* 663. 821.
 k. *rovelant-* 643.
 rusi, *ruzi*, l. *russ*, p. *rūs* 670.

- lau-*; *laus-* (l. *laus-*); k. *lav* 839.
laut-, *lautkat-* 685.
lajl, *lajl* 687.
lang 710.
laškat- 697.
lañž-; *lañžiñ*, *lañžit-* 680.
 l. *lapox* 696.
labati, l. *lapox* 696.
lam, *lam* 688.
 l. *läil* 687.
 p. *lāj-* (= *li-*) 707.
läp- 689.
lej 198.
lengä (l. *kum*) 690.
lep-, *lep-*; *lepil*; *lēps-*, *lep-*
 kat-; k. *lep*, *leps-*; p. *lep-*
 pent- 695.
 p. *lél* (= *lajl*) 687.
 li- 707.
 l. *liep-* 695.
lixt-; k. *liḡ*; *lixtent-* 773.
liñ; *liñm-* 681.
lili; *liliep*, *liliñ*, *lillt-*;
 k. *lil*; *lilen* 693.
 l. *loam* 688
 k. *lonḡ*, *lonk* 710.
 lovint- (l. *lovit-*); k. *lo-*
 vent- 839.
 k. *lort-* (*mosni*) 685.
 lol- 688.
 lū (*ló*) 702.
 lu (*csont*) 705.
 luopta 683. 700.
 p. *lušm*, *lužm*, l. ::, k. *lušem* 705.
 lunt 709.
 k. *lupte* 683. 700.
 lum 686.

OSZTJÁK SZÓMUTATÓ.

Betűrend: *a e i i o ö u ü k g χ j ñ (n : nk, ng, nχ) č ǵ š ž t (és t') d (és d') s (ś) z (ž) n (és n) p b v m r l (és l', l, l).* Szókezdő *χ* a *k*-nak sorában áll.

Dialectusok jelölése : *i.* = osztIrt. (Irtis-melléki osztják); *s.* = osztS. (Szurguti osztják); a többi (különös jelölés nélkül) osztB.-nak (északi-osztjáknak) értendő.

Csillag (*) úgy mint a Magyar Szómutatóban; négy pont (:) úgy mint a Vogulban.

- i.* *au* (= *ov, ou*) 724.
- i.* *āχt-* (*ōgot-*) 834.
- s.* *agd-* 164.
- i.* *aña, añe* (= *anki*) 745.
- i.* *añas-* (= *eñis-*) 724.
- s.* *āñet* (= *oñit*) 719.
- añin*; *i.* *āñen* 729.
- anki* (*anka, angi*); *s.* *anki* 745.
- ankirma-*; *ankirtij-, ankirtij-* 727.
- āt* : *ātna, i.* :: 772.
- i.* *atā* (= *azi*) 760.
- i.* *ātm-, ātt-* (= *ālim-, alt-*) 784.
- i.* *ād-* (= *ol-*) 737.
- azi* 760.
- i.* *āna, s.* *āneχ, ānm-* 883.
- antip* 809.
- s.* *āpel* (= *ēbil*) 764.
- apsi* 846.
- ām-, āmd-* (*āmīt-*); *i.* *āmd-* 787.
- amirtij, amirma-* 615.
- amb, āmp* 764.
- ār*; *i.* :: 793. 852.
- arat, ārti (ārta)* 793. 852.
- artala-* 748.
- al-* (*alta juχ*) 784. 819.

- s.* *āl-, ol-* (= *ol-*) 737.
- ālim-, ālint-, alt-* 784.
- s.* *ej* (= *i, it*) 769.
- eñ-* (*eng-*), *eñil-, eñis-* 724.
- i.* *ēt, ejt* (= *el*) 790.
- i.* *eder* (*) 250.
- i.* *ēntep, ēndep* 809.
- enmi-* (*ēnim-*) : *ēnmilt-*; *i.*
- ēne* : *ēnm-, ēnmett-* 783. 833.
- ēbil (ēbel)* : *ēplñ*; *i.* *ēbet* 764.
- evit-, evtñl-*; *i.* *eved-, eud-* 164.
- i.* *em-* 781.
- i.* *emerd-, emregd-* 615.
- el; ēlip* : *ēlpñ* 790.
- i, i (it)* egy 769.
- ižik- (ižik-), iškaš-* 798.
- it* egy 769.
- i.* *it* (= *jel*) : *itpena, -peja* 779.
- is (isna), is, jis* 857.
- imi, ima*; *i.* *ima* 783.
- ir* (= *jir*) 794.
- s.* *il* = *jil* 161.
- s.* *il* (= *jel*) : *ilpina, -pija* 779.
- s.* *ilm-* (= *ālim-*) 784.

- oχ*, *og*; s. *ōχ*, *ouχ* 719.
ogot- (*ogat-*), *ogtīlī-*, *oχtīlī-* 834.
ogor; i. *ōgor* 718.
 i. *on* (= *un*) 724.
onīt: *onītīn*; i. *ōnet*: *ōnden* 719
onīti-lū 837.
ož: *ožla* 801.
 i. *ōdam* (= *olīm*): *ōtman*,
ōtmes- 737.
 i. *odeñ* 741.
 i. *ont* (= *unt*); *ondir* 832.
ontas (*on̄tas*): *ontastī-* 717.
 s. *ōp* (= *ub*) 820.
ov, *ovī*, *ou* (*türe*) 724.
ovī (*ov*, *ovī*): *ovīñ* (*ouñ*);
ovī- (*ou-*), *ovīmt-* 840.
omīs- (*omsī-*); i. *ōms-* 758. 873.
omīt- (*omti-*); i. *ōmd-* 873.
ōrīm 754.
ort-; i. *ōrd-* 752.
ōrti (*onkel*) 867.
ol- (*olta-tagā*), *olīl-* 737.
olīm (*olīm*): *olmīñ* 737.
olīñ 741.
olnīlt- (*olīnt*, *ōlingīlt-*) 742.
olt-: *oltel*; *oltīlī-* 736.

ū-, i. *uj-* 571.
 i. *ūχ* (= *oχ*) 719.
uksim, *uksimt-* 834.
ugl 570.
ujdantīj- 571.
uñ (*unχ*), *uñil* (*ungīl*) 724.
uñil 722.
uś-: *užim*; *ušta-* 576.
 i. *ūtta* (= *ulti*) 740.
 i. *ūd-* (= *ul-*) 593.
 i. *ūd-* (= *uś-*) 868.
us-, *uś-* 868.
uś- (*wissen*, *kennen*) 571.
uś-kū 808.
uža (*uša*), *vuža* 808.
unt (*wald*): *untīñ*; i. *unt* 554.
unt; *untīr*, *undir* 832.
ub (*up*); i. *ūp*, s. *ōp* 820.
- s. *ūms-*, *ūmt-* (= *om.*) 758. 873.
ur 821.
urā (*urāna*) 856.
uralta- 565.
 s. *urñi* 566.
urt (*luna*) 584.
ūrt, *ūr* (*urt-χo*) 867.
 s. *ūrd-* (= *ort-*) 752.
ul-, *vul-* 593.
ūlīm (*olīm*): *ulmij-* 737.
ulti (*ūlti*); s. *ūlti* 740.

 s. *kauχ*, *kouχ* (= *kevi*) 40.
χaj-, *χij-*; *χajilī-* 68.
 i. *χajd-*; *χajdept-* 68.
 i. *χādep*, s. *kādep* 67.
kaś: *kašīñ*, *kašaś-* 25.
χažap 124.
kaži: *kažit-* 55.
kat, *kad*, *kadn*; i. *kāt* (*kā-*
den, *kātn*) 26.
 i. *χāt*, s. *kāt* (= *χot*) 95.
 i. *χat* (*kat-χat-joñ*) 119.
 i. *χad-* (= *χal-*) 78.
katl-, *kadl-* 28.
χaś-, *χiš-* 68.
χañ-, *χānim-*: *χānimīpsa* 121.
kand: *kandīñ* 9.
 s. *kanneχ* 43.
 s. *kabak* 27.
kavan, *kevin* 43.
kaman, *kamīn* (quot) 29.
kār, *kar*: *karīje* 18.
kar: *kuś-k.* (*) 45.
kariś 37.
χal-: *χala*; s. *χal-* 78.
 i. *keu*: *keven* 40.
keže, *köže*: *kežed-* (*) 55.
keži, i. *keže* 22.
 i. *kēt*, s. *kōt* 28.
 i. *kes-* (*ziehen*) 54.
 i. *kēs-* 10.
ken, i. *kēne* 43.
 i. *kend*: *kenden* 9.
kevi, *kevin* 40.
 i. *kereś* 37.

- i. *kered-* 20.
keri-ji-, ker-i- : keripta-;
 i. *ker-g- : kerept-* 20. 62.
kerla-, kert- 20.
kel, kol 48. 243.
χij-, χijili- 68.
χis- (= *χas-*) : *χisipta-* 68.
 s. *kiče* (*) 55.
kit-, kitili- 10. 54.
 i. *kid-* (= *kil-*) 14.
kimit, i. kimet 26.
 i. *kir-, kirend-* 54.
 s. *kirigl-* 20.
kil- : kilt- 14.
 i. *kila* 42.
χo, χoj 393.
χou, s. kouχ 116.
 s. *kokko* 116.
χoj; i. χoje, χoj, s. koje
 (quis) 100.
χoj-, χojli- 79.
 i. *χojem* 86.
 i. *χoñ-* 67.
χoñdep 67.
χot, χod, i. kōt 95.
 s. *kōt, i. kēt* 28.
χot (= *χut*) 92.
 i. *χot* (*χ. sagat*); *χotē* 100.
χotīñ, i. χōteñ, χodañ,
s. kōtten 93.
 s. *kotti, kot* (ubi) 100.
 i. *χōd-* 79.
χoda; i. χoda, χodan 100.
 i. *χodaj* 105.
 i. *χōdap* (= *χolip*) 84.
χodi 100.
χos (*i-χos-jañ*) 119.
χos, s. kōs (stella) 101.
χos, χos (*χ. jink*); *χos-*,
i. χos- 120.
 s. *kōs* (hús) 123.
 s. *koss-* 54.
χoža; χoziñ 119.
kon (= *ken*) 43.
χon, χonije; i. χon, χonaj 112.
χont- : χondim; χonditli- 72.

- χova, χovan, χovatta;*
 s. *kovon, kovalta* 116.
χovij-; χovili-, χovemi- 72.
χom (*χ. juχ*) 110.
χomalīñ 110.
χomolča 110.
χomti, χomda 111.
χombilt- 111.
χor-, χorili-; χoris- 89.
koriji-, kori- : koripta-;
 s. *korg-* 20.
kol, kel 48. 243.
χol- (at *χ.*) 79.
 s. *kol* (unde) 100.
χol-, χola- fluere: *χolal-* 80.
χolá: χolajit, χolejit, χolt 105.
χolīχ, s. kōlak, kōlank 106.
χolint- 83.
χolip (háló) 84.
χolimt- 80.
χolim (= *χulim*); s. *kōlem* 88.
χolta-, χolti- 3.
χolla- 80.
χuu : χuuna, χuulta 116.
χugodla- 73. 82.
χugl-, χugol- 82.
 i. *χuj, s. kuj, ku* 393.
χuñ-, χunχ-; χuñilt-;
s. kũñd- 67.
 i. *kuñnaj, s. kunχni* 43.
χūs- 124.
χut : χutmit; i. χūt : χuda-
met; s. kūt : kūtmet 92.
kut; kutip, kudip, i. kuttep 49.
χut' (= *χul*) 78.
χutla-, χudla- 103.
 i. *χūd-, χūdand-* (= *χul-*) 83.
 i. *χūdem : χūtmet* 88.
χuz hús: χuzmit; i. χūs 123.
χus, χūs (stella) 101.
χus-; χuzili- 124.
χun 100.
χunimta- 121.
χuñtl, s. kuñtl, i. χunt' 103.
χuva, χuvat 116.
χuvili- 72.

- χumb*, i. *χump*, s. *kump* 65.
kur; *kurim* 5.
χur (jós *χ.*) 115.
χurip 89.
χul: *χulīn*; s. *kul* 78.
s. *kūl*- (= *χol*-) 79.
χul-: *χulint*-; s. *kūl*-,
kūlend- 83.
χulix; i. *χūlay* 106.
χulim, *χulum* (pi. *χulmet*) 109.
χulim: *χulmit*; s. *kūlem*:
kūlmet 88.
χultma- 83.

jak- (*jaχ*-, *janχ*-), i. *jāg*- 813.
i. *jāgaj* 405.
i. *jāgal*, s. *jāgart* 163.
s. *jagraχ* 141.
i. *jānk* 772.
jasta-, i. *jāst*-, *jāstid*- 877.
jaziñ (*jāsiñ*); i. *jāseñ* 877.
i. *jantk*-, *jantχ*- 142.
jañs-, *jaś*-, i. *jand*- 827.
i. *jeaga* 150.
jenk, *jonk*; s. *jenk* 143.
i. *jēdep*, *jīdep* 144.
i. *jēnd*-, s. *jīnd*- 827.
jendi, *jīnta* 808.
jem, *jim*; *jemiñ*; i. *jem* 146.
jemiñ, *jimiñ* 807.
jel elö: *jelna*; *jelbi*, *jelpi* 779.
jelem (= *jilem*) 785.
jīnta (*jendi*); i. *jinda*,
s. *jūindex* 808.
jī-, i. *jiv*-, s. *jīg*- 153.
s. *jik*- (= *jak*-) 813.
s. *jīg*-, i. *jiv*- 153.
i. *jī* = *jil* 161.
i. *jīdep*, *jēdep* 144.
jīs (= *is*) 857.
jim: *jimas*; *jimalta*- 146.
jir, *ir* 794.
jil: *jilna*, *jilta*, *jilbina* 161.
jilem (*j.-tut*) 785.
jilip, s. *jilep* 144.
jou, *juu* 871.

- joura*, *journalt*-, i. *jouraj*,
joura 141.
jour-, *jourla*-, i. *jour*- 141.
joxtim, *joxtili*-, *joxtipla*-,
i. *jōxt*- 157.
jogan 150.
jogart, *jogat* 163.
jogo, *jogoš* 871.
jogot-, *joxtim*; s. *jōgod*- 157.
jogol, i. *jōgot*, s. *jōgol* 812.
s. *jogray* 141.
jonk = *jenk* 143.
još (*j.-kavan*) 829.
jont- 142.
jovili- 154.
jorema- (= *jurema*-) 755.
juu, *juv*, *ju* (*jubina*) 871.
juu-, *juum*-, *juunt*- 154.
jukan 164.
s. *jug*- = *juu*- 154.
s. *jūgoc*- 157.
jugot 871.
jūgol, *jogol* 812.
jubili- 154.
juvint-, *juunt*-, i. *juv*- 154. 828.
jur-, *jurin* 162.
jurema-, *juremij*- 755.

i. *čenk* 265.
i. *čenc* 336.
i. *čugad*- 268.
i. *čuž*-, *čužid*- 277. 378.
i. *čumat*, *čūmd*- 264.

šaka 767. 811.
šank (*š. jink*) 265.
šanž, *šaš* (*šaš*) 336.
šavij- 349.
šenk-, *šenkla*-, *šenklīm* 767.
šenk 811.
šik 346.
šošili-, *šoži*- 277.
šob, *šop*-, *šoppi* 263.
šuk-, *šukiñ*; *šukat*-, *šukal*- 268.
šujit-, *šujil*- 328.
šunīt 316.

- šuš-*: *šužili-* 277. 378.
šub, šup: *šuppa* 263.
šum- (*šummi-*); *šummiñ* 333.
šumil 263.
- i. *tau*, s. *lauχ, loχ* (= *lovi*) 703.
takil: *takiñ*; *takilt-* 201.
tag-: *taχili-*; i. *tagam-* 215.
tagarla-, tagirli-; *tagirt-* 726.
tāgert 200.
tagit; *tak* (*tāk*) 253.
- s. *tagutem* 214.
taj (*juχ-taj*): *tajiñ*; *tij* 212. 865.
- i. *tajem* (= *lajim*) 707.
tada hier, *talta* von hier 806.
- i. *tañ* 255.
- i. *tāpt-* (= *labit-*) 802.
tab-, tabili- 217.
- i. *tābet*: *tābetmet* 133.
tami, tam (*tam-χadl*) 806.
- i. *tament* 762.
tarim, i. tāram 249.
- i. *tard-* 235.
tal 202.
- i. *teu* ō (pl. *teg*) 194. 845.
- i. *teu* (= *tuu*) 222.
- i. *teu* (= *luu*) 705.
- i. *teudem* 214.
- i. *teg* (*cauda*) 198.
- i. *tēgd-* 690.
- i. *tej* (*eiter*) 286. 802.
- i. *tēj* (*juχ-tej*) 212.
- i. *tēj-* (*stricken*) 353.
- i. *teñer* (= *lenkir*) 767.
- i. *tēt* (= *lel*) 686.
- i. *tet* (= *lal*) 847.
- i. *tēt* (*plenus*) 203.
- i. *tette*, s. *tetti*, *tet* (= *tada*) 806.
- i. *tede, teda, tet* (= *tal*) 202.
- i. *tēb-*: *tēbelt-* 217.
- i. *tēbet* (= *lepīt*) 803.
- i. *tēv-* (= *lē-*) 802.
tevñ; *tevñli-* 364.
tevil- 203.
tevtmñ 214.
- i. *tema, tem* (= *tami*) 806.
- i. *tēremd-* 208.
tērmal-, tērmala-; *termat-*;
 i. *termad-* 794.
teññ 203.
- tii-*; *tiiñ-*, *tiiñt-* 258.
- tij-* (*an-tijil*) 252.
- tij-* (*stricken*) 353.
- tin-*: *tiniñ* 255.
- s. *tigbi*: *tigbina*; i. *tibe*:
 tibena 285.
- i. *tīt* (= *lil*): *tiden* 693.
- i. *tin-*: *tineñ* 255.
- i. *tiv-* 258.
- i. *timent* 806.
- s. *touχ, toχ* 222.
- i. *tōχt-* (= *lugol-*) 679.
- i. *tōχr-* (= *tugor-*) 323.
togo; i. *togot* 762.
togol: *togliñ*; i. *tōgot* 225.
- s. *toj, tuj* (= *taj*) 212.
- i. *tōtm-, tōtma* 223.
toda; i. *totta* 762.
- i. *ton* (= *lon*) 817.
- i. *tōnt'* (= *loñs*) 706.
tori-: *toriñ* 187.
tomi, tom; i. *toma, tom* 762.
- torip* (pl. *torbet*) 842.
- tōrim, s. tōrem* 753. 842.
- tuu* (*tó*) 222.
- tuu-*: *tuum*; *tuvila-* 137.
- s. *tūget* (= *tūt*) 242.
- tugor-, tugri-*: *tugrep* 323.
- tuj* (= *luj*), *tujit* 865.
- i. *tuñd-* (= *luñt-*) 839.
- tut, tūt*: *tutiñ*; i. *tūt*;
 s. *tūget* 242.
- tut* (*mund*) 267.
- i. *tūduš* 242.
- i. *tunt* (= *lunt*) 709.
- tupa, tuba* 180.
- tur*: *turiñ*; i. *tūr* 244.
- i. *tūrap, tūrup* 167.
- turilla-, turema-* 244.
- tūrum* (= *tōrim*) 753.
- i. *turt* (= *ler*) 791.

- turman* 754.
tulim- 175.
s. tülex, tülex 202.
i. sāgat (brett) 271.
śagīr, i. sāgar 349.
s. sagr-, sogr- 235.
sajna, sajīt; i. sajna, sajīvet,
saja 199.
i. sat só (*) 345.
sabīl; i. sābet, s. sāpel 371.
sam: samīn, samaš- 300.
samī, samīji- 291.
s. sārem (= sorīm)
segā 199.
i. sej 302.
senk-; i. señ-, s. senk- 283.
sevi-, seviḡi-; sevi; i. sēv-:
sēu 311.
sevir-: sevrīm; i. seur- 235.
s. sēvg-: seux 311.
i. sem (cor) 300.
sem, i. sēm (oculus) 290.
serīm-, serīmt- 313.
sel (sel-voḡ) 368.
selt- 170. 850.
sij: sijiū; sijalt-, sijmilt- 302.
sīnka 771.
sīp 791.
sīl 286. 289.
sīlim; sīltīlī- 287. 289.
si, sit (si-kem, sidi) 806.
sik-: sikilī- 311.
sir, sir: sirla; i. sir (tīssir,
(mecir) 293.
soḡnī-: soḡnīpt- 320.
sog, soḡ; i. soḡ, s. souḡ
(haut, (fell) 129.
sogon-, soḡnī-(soḡnī-) 320. 381.
sogopt- 273.
sogom, sogum 129.
sogol, soglīje 271.
s. sot (= sul) 138.
sos-: sošīm; soslta- (sosta-)
758.
sorī 304.
sor-: sorīm, sorlt-; i. sōr-:
sōrom, sōrett- 279.
sorīm (s. lant) 311.
sol só (*) 345.
sugum, i. sugom 129.
s. sugus (= sus) 859.
sugl (aj suglet) 138.
suī 315.
i. sut (= sul) 138.
sus, i. sūs, s. sugus 859.
sump 127.
i. sur (canus) 321.
i. sur (ñīr-s.) 279.
śur: śurīn; śurt- 347.
sul (pl. sulet) 138.
sulij-, šulem- 368.
i. nāur- (= navīr-) 863.
i. nāurem, s. nēurem 171.
ñaxšim 418.
ñaxs-, i. nāxs-, nāgas- 427.
naj (sol) 391.
i. nādaj- (= noliḡ) 408.
ñavīr, i. nāver, s. nēver 409.
navīr-, navīrma- 863.
ñavīrem 171.
i. namas (= nomīs): namas-,
namatt- 788.
nambīr: nambra 747.
ñar, nart; i. nāra 413.
s. narse, i. nārša 410.
s. nāl (pfeil) 416.
nal (stiel) 410.
s. nāl- 408.
ñalīm, s. nālem, i. nādem 412.
ne (nē), neñ; s. ne, ni 401.
s. nēurem 171.
neñ, ne; i. neñ 401.
i. nētt- (nyelni) 411.
nen, i. neñ (vos) 193.
nem, nemīt-; i. nem 398.
nerem-, nerīslī-; i. nerem- 412.
nel (ñel): nelmit; s. nēla:
ñelmet 395.
ñel-, i. nētt- 411.
nī-; nīla 400.

- nĩn* (tu) 193.
nĩnk, i. *nink* 428.
nĩla 400.
ĩnil, *ĩnijil*: *ĩnĩlmit* 420.
s. *ĩnigelay* 420.
i. *nĩnk* 428.
i. *nĩda*: *nĩdamet* 420.
ĩnĩrimt- 412.
ĩnoxt-, s. *ĩnoxt*- 405.
ĩnoxtsim 418.
i. *ĩnoxt*-, s. *ĩnogr*- 418.
ĩnoga, *ĩnogij*: i. *ĩnogo*, *ĩnoga*,
s. *ĩnogoj* 402.
i. *ĩnogod*-, *ĩnogatt*- 405.
ĩnogos 426.
ĩnogom-, *ĩnogol*-, *ĩnogalt*- 405.
ĩnogor-, *ĩnoxtim*, *ĩnoxtrep* 418.
ĩnoĩnil, *ĩnoĩnĩn* 406.
novĩ, i. *nova*, s. *nevi*, *nogi* (*)
391.
nom-, *nomĩlma*-, *nomĩs*-,
nomĩs: *nomĩn* 788.
i. *ĩnorom* 419.
ĩnorsi (*ĩ. paj*) 410.
ĩnol, i. *ĩnot* (*pfeil*) 416.
ĩnolij- 408.
ĩnolĩmt- 417.
ĩnolt- 417.
ĩnugom-, *ĩnugmĩli*- 172.
ĩnugol- (*ĩnugli*-) 405.
num- (= *nom*-) 788.
ĩnumĩr 171.
i. *ĩnura* 413.
ĩnurum: *ĩnurmĩn* 419.
ĩnulĩm, *ĩnulĩm*, i. *ĩnũlem* 417.
ĩnult- 173.
s. *nũl* 410.
pa, i. *peg* 508.
pait-, *pavit*- 519.
pairt, *pavirt* 550.
pakĩn-, i. *pĩkn*-, *pĩgapt*- 451.
i. *pĩgart* 550.
i. *pĩn* (*kĩt-p.*) 502.
pĩnĩ (*knĩuel*); *pĩnĩ*- 462.
s. *pank* (= *penk*) 525.
i. *pat*; *pad*- 536.
patla-, *patlem* 505.
padĩrt-, *pazĩrt*- 481.
pastĩ, i. *peste* 547.
i. *pĩn*- 462.
pavit- 519.
pavirt, *pairt* 550.
pamiji- 515.
pal: *palĩn*, s. *pel* 548.
pal-, *palt*-, *paltama*- 509.
palĩn (nubes) 511.
palĩs- 531.
i. *peg* (= *pa*) 508.
i. *pegel* (= *pejil*); *pĩgd*- 549.
i. *pĩgde*, *pĩgda* 505.
pĩja (*tom p.*) 507.
pĩjil; *pĩjil*-, *pĩil*- 549.
penk: *penkĩn*; i. *penk*: *pĩnĩn*
525.
i. *pet*, s. *pel* (auris) 548.
i. *pĩnĩn* (nubes) 511.
i. *pĩr*-, *pĩr*- 481.
pĩtlem; *pĩtlid*- 505.
i. *pĩd*-, *pĩd*- (= *pal*-) 509.
i. *peste* (= *pastĩ*) 547.
s. *pĩvert* (= *pavirt*) 550.
s. *pel* (auris) 548.
s. *pĩl*- (= *pal*-) 509.
pĩla (*noxtla p.*) 507.
pĩlak, *pĩlek*: *pĩlka*; i. s.
pĩlek 507.
s. *pĩnĩn* (nubes) 511.
s. *pĩja* (*tom p.*) 507.
i. *pĩt*, s. *pet* (nidus) 520.
pĩt- (*sema p.*) 519.
pĩtĩ, *putĩ*, *pudĩ* 505.
i. *pĩr*: *pĩra*, *pĩrna*; *pĩr-ĩt* 495.
pĩl (*pĩl-xo*): *pĩlna*; *pĩlnĩn* 508.
s. *pĩlek* (*tom pĩlega*) 507.
s. *pĩg*-, s. *pĩ*- 540.
pĩgĩn-, *pĩgĩn*-, *pĩgont*- 490.
i. *pĩgos* 440.
pĩox, i. *pĩox*, *pĩox* 523.
i. *pĩox*- (= *pĩoxl*-) 543.
i. *pĩox* 443. 445
pĩn; *pĩnĩpsa* 443. 458.

- s. *poňal* 491.
 i. *pōňot*, s. *pūňot* 443.
pošim, *požij* (loňs p.) 551.
pot-: *podlta-*; i. *pōtāj-*,
pōtm-: *pōtt-* 483.
pos-, *pus-* 482.
poš; *poš-* (*pozipsa*) 536.
pon (p. *ebil*) 522.
por- 444.
pōlin, *puln*, s. *pōlen* 486. 532.
poliš, *polis*; *polsiň* 449.
polt- (flare) 540.
s. *polt'* 485.
i. *pök-*, *pög-* 488.
s. *pögert*, *pēvert* 550.
i. *pū-*: *pūm-* 540.
puka 453.
s. *pūgodem* 443. 445.
pugol (dorf); i. *pūgot*,
s. *pūgol* 493.
pugol-, *pugl-*, *puxl-* 543.
puxrem 534.
puniť-, *puniť-* 531.
puňil: *puňla*, i. *puňat* 491. 503.
s. *pūňot*, i. *pōňot* 443.
s. *pūňk* 443. 458.
puš-, *punš-* 537.
s. *pūtōj-* 483.
pus-, *pos-*; i. *pus-* 482.
i. *pusr-* 481.
puziň: *pusňiň*, *pusňij-* 551.
pun: *puniň*; i. *pūn*: *pūnaň* 494.
puniť- 522.
puniť-, i. *puntt-* 531.
punš-, *puš-*; *punž-* 537.
puviliť-, *puula-* 443.
purin (p. *voj*) 516.
pul; i. *pul*, *pulem-* 492.
pulip 543.
puln 486.
- i. *vāg-* (= *vog-*) 815.
i. *vāgat* 570.
vāt, *vat*, s. *vāt* (= *vōt*) 869.
vaš (eng. schmal); i. *vat'* 860.
vaš- 574.

- s. *vān* (schulter) 560.
i. *vāňem* 451.
vant-, *vandi-*; *vantiliť-* 451.
vanzilij- 574.
vault- (zeigen) 451.
vaulta- (führen) 593.
varas, *varis* 577.
i. *varňaj* 566.
s. *val-* (= *ul-*) 593.
vei-: *vein*; *veim-* 590.
i. *veg*: *vegeň* 590.
i. *vej-* (= *vij-*) 578.
veň (v. *χο*); i. *veň* 595.
veš (= *venš*): *vešpa*, *vesip* 587.
vet, *vetmit*; i. *vēt*, *vētmēt* 862.
i. *ved-* (= *vel-*) 847.
i. *vēdem* 571.
vešpa, *vesip* 587.
i. *venep* 593.
venš, *venž*, *veš* 587.
i. *ver*; *verde* 573.
vēr-, *ver-* 567.
vel (*vel-χο*, *vela-χο*) 851.
vel-, *velant-*, s. *vel-* 847.
velim, s. *vēlem* 571.
vī-, *vīj-* 578.
vizila-, *vizit-* (*visit-*) 829.
vīr: *vīriň*; *vīrti* 573.
viža (*viša*) 808.
voind- (*voindēp*) 563.
s. *vok* (= *vei*): *vokň* 590.
vog-, *voχ-*, *vogimť-* 815.
s. *vōgol* (= *ugl*) 570.
vogol- (*voχlipsa*) 559.
voj (*mis-v.*): *vojiň*, *vojaň* 557.
vojilt-, *vojimt-* 737.
s. *voň* (*veň*) 595.
voň- (behauen) 555.
vožat-, *vošat-* 877.
vōt, *vot*, *votās*; i. *vōt* 869.
s. *vont* (= *unt*) 554.
vor (= *ur*) 821.
vort-, *vortša-*, *vortaš-* 743.
vol (*kanas-v.*): *vola* 729.
volij-, *voli-* 582.
vollip; *volsam* 556.

- s. *vūg-* (= *vog-*) 815.
vuš- (= *uš-*) 576.
vuzila-, *vuzit-* (= *viz..*) 829.
vunip 593.
vur (= *vīr*) 573.
vul (*vul poχ*) 741.

ma (ego); *muñ*, i. *meñ* (nos)
 625.

ma- (*miji-*) 476.

mairt- 616.

- s. *maugel* (= *meil*) 609.
mada 624.

- i. *madamd-* (*) 638.

man-, i. *men-* 612.

- i. *maña* (= *moñe*) 817.

- i. *māned-*, *mēned-* (= *ment-*) 613.

- i. *mānt'*, *mōnt'* 629,

mar (*tīliš-mar*, i-*mar*) 619.

marik (*m. luu*) 600.

- i. *mardad-* 617.

mal (tief), *maññ*, *malat* 608.

mala, *mola* (quid) 624.

malij-, *malem-* 639.

meil: *mejlab* 609.

- i. *meget*; *megde* 609.

- i. *mej-* 476.

- i. *met*, s. *met'* (= *mal*) 608.

met, *metta* (*meda*), *medoj*,

met-sir 624.

- i. *men-* (= *man-*) 612.

meñ, *meñ-ne*; i. *meñ*, *meñeñ* 613.

ment-, *menla-*, *menim-*; i.

mēnd- 613.

- i. *mērek*: *mēgeñ* 600.

- i. *mēlek*, s. *mēllek*, *mēllenk* 609.

miji- (*ma-*), *mijil-* 476.

mis, i. *mis* 875.

- i. *mōχ*: *mōgoñ*; s. *mōk* 597. 598.

moñe, i. *moña*, s. *moñi* 817.

moñs, i. *mōnt'*, *mānt'* 629.

morij-, *morit-*, *morema-* 601.

mort: *mortin*; *mortal-* 617.

mol-gadl 606.

mola, *mala* 624.

mugol; s. *mūgoł*, i. *mūgot* 599.

mugolt-; *mugoltogija*,
-geñ 636.

- s. *mugu-sir*, *muguli* 624.

muj (*muj-kem*, -*sir*) 624.

muñ, i. *meñ* (nos) 625.

muñil, i. *muñol* 462.

murit-, *murem-*; i. *mürt-*,

mürem- 601.

rakin-: *raknim* 647.

ragilt-, *rag-*: *ragim*; i.

rāgam 643.

raχti, *raχta* 643.

- i. *radax* 648.

ravi, *ravit-*; i. *rau* 673.

- i. *ram* (= *rom*) 655.

riñim, *rinkim* 649.

rogañlij- 666.

roχn-, *roχnint-* 666.

rozi (*oχsam rozet*) 670.

ron-; *ronñ* 655.

rom, i. *ram* 655.

ruu: *ruuñ* 658.

- i. *rūt* (*) 664.

lañl-; *lajim* 707.

- i. *lañad-*, *lañaeπ* 712.

lank-, *lañ-*: *lañil*; i. *lañ-*

652. 702.

labit: *laptiñ*; s. *lābet* 133.

lābit- (*lāpit-*): *laptim* 802.

lavint-, *lavema-* 802.

lavim, i. *lāvum* 686.

lavirt, s. *lāgert* 200.

lavil- 697.

lal: *laleñ*; s. *lül* 847.

lalt- 693.

lē- (*levi-*), *levind-* 802.

leñli- 697.

- s. *leuχ* *ö* (plur. *leχ*) 845.

lek (*lēk*); s. *lēk*, *lōk* 710.

- s. *lēgel-*, i. *tēgd-* 690.

- s. *lenkep* 712.

lenkir, *lengir* 767.

lep: *lepna* 237.

lepīt (*lēpit*), *lebit* 803.

- ler* (*lēr*) 791.
lerimti-, *lermilt-* 208.
lert, *leramt-* 249.
lel (*lel-χo*), i. *tēt* 686.
lii, s. *leχ* (*cauda*) 198.
liji, *lij* (*pus*); *liji-* (*li-*);
 s. *liij* 286. 802.
lit 865.
liń 681.
libit: *liptiń*; i. *libet*, *lipet* 700.
libindi 696.
lir, *liriń*, *lirta*; *liramt-* 250.
s. *link-*, *lińk-* (= *lank-*) 652. 702.
lit- 694.
s. *lint'* 394.
s. *lipet*, *libet* 683.
libi: *libina*, *libija* 285.
s. *liv-*: *lipt-* 802.
lil: *liliń* 693.
logit- 685.
s. *logol-*, i. *tōχt-* 679.
loχ (*χon-l.*); s. *louχ* 109. 705.
loń- (*lońim juχ*), *lońit-* 712.
lotax: *lotχiń* 685.
- lost-* 763.
lon (*lōn*), s. *lān* 817.
lońs; s. *lont'* 706.
lopsax (*l. an*, *l. voj*) 683.
lori; i. *tau* 703.
lovilt-, i. *torott-* (*) 804.
s. *lor*, *lort* (= *ler*) 791.
lort- 235.
lol- (*sarcire*) 688.
loľ- (*stare*) 679.
lola- (*liquescere*): *lolipsa*;
 lol 839.
lolpi, *lolbi* 842.
lolmi-, *lolimt-* 223.
lu *ö* (*plur. li*) 845.
luu; s. *louχ* 109. 705.
lugol- (*lugli-*, *luxli-*) 679.
luj, *lujit*; s. *loj* 865.
lunk; i. *jānk* 772.
luńt-, *luńit-*; s. *lońd-* 839.
s. *lut* 267.
s. *lūtm-* 223.
lunt, s. *lōnt* 709.
lunza; *lunzit-* 681.

ZÜRJÉN-VOTJÁK SZÓMUTATÓ.

Betűrend: *a e i i o* (és *o*) *ö u ü k g j ñ ċ* (ċ) *c (ć) ǵ ʒ (ǵ)*
ś ʒ t (t') d s (ś) z (ź) n (és *ń*) *p b v m r l (l')*.

Dialectusok jelölése: *v.* = *votj.* (votják nyelv); — *p.* = *zürjP.* (zürjén nyelv, permi dialectus); — *i.* = *zürj.* *Izs.* (zürjén, Izsmi dial.); — különös jelölés nélkül való = *zürj.* (zürjén, Szíszolai és Vicségdai dial., szíszolai alakban).

Csillag (*) úgy mint a Magyar Szómutatóban; négy pont (:) úgy mint a Vogulban.

v. anglen 729.

v. ataj 760.

v. azin, aźä, aziś 586.

añ: piñ-añ 818.

v. anaj, anakaj 745.

ar; v. ar, ares 852.

arkmĩ-, arkmös, artmĩ- 853.

art-, artal-, artji- 748.

v. alal- 784. 819.

v. eke 810.

v. eksej 759.

v. eċe, iċe (talıs) 806.

ešlĩ-; p. eštöt- 153.

v. estĩ- 830.

eñ, eña 783.

iċki-; v. :: 876.

iźid, iźdi- 857.

v. išt- 575.

iźdi-, iźda 857.

išti- 825.

izjöd- 826.

ibös 725.

v. im 570. 724.

v. imĩ-, imĩt- 866.

irśal-, irmaś- 821.

il: ilĩn, ilö, ilĩś 779.

ijä, ijäes 143.

v. iċe, eċe 806.

is, isa, iska, isal- 764.

izki (iz-ki) 40.

v. in, inmar 785.

v. og 769.

p. oj (= voj) 772.

ojtsal- 756.

p. oċa 585.

oċsal-, oċjöd- 756.

p. oź (= voź) 585.

oški-, oškĩś-, ošjiś-; p. ošsal-,

oššaś, ošjaś- 799.

v. ožon 575.

v. otĩn, otĩś, otsi 762.

v. odĩg, og 769.

v. os 725.

p. ošt-: ošta 724.

v. osto ()* 825.

p. ošsal-, ošköl-, ošköl 858.

v. ož, ozi, ozik 762.

on, un (somnia) 737.

p. om, öm 570. 724.

- or* (pus): *ora*, *orös* 565.
or-, *oröd*- 754.
ord: *ordin*, *ordö*, *ortsin*,
ortsö 751.
ol-: *olís* 774.

öksi; v. *öksej*, *eksej* 759.
p. öš- (= *voš-*), *öští-* 575.
őžan 575.
őžös 725.
ötik, *öti*, *öt* 769.
ös: *ib-ös*, *őž-ös* 725.
v. öskí-, *ösi-* 834.
őzji- (ardere) 830.
p. öm, *om*, *ömlös* 570. 724.
ölt-, *öltci-*, *öltčan* 784. 804.
819.

v. uj, *üj* 772.
uj-, *ujöd-*; v. *uj-*, *ujal-* 868.
v. ušjal-, *ušjaški-* 799.
v. ud-; p. *ud-*, *udal-*, *udli-* 716.
uš-, *ušköd-*; v. *usi-* 797.
v. ušt-: *ušton* 724.
v. usto (*) 825.
už-, v. *iž-* 737. 738.
un, *unmolsi-* 737.
uñe 746.
um-; p. *ummi-* 866.
v. umoј, *umoјgem*, *umoјtem* 146.
v. ur 565.
v. urd, *urdes* 751.
v. urmi- 856.
ul: *ulin*, *ulís*, *ulö*, *ult*; v. :: 729.
v. uli-, *ulzi-*, *ulzit-* 774.
ulös (stuhl) 873.
v. üj, *uj* 772.

ka: *ker-ka*; v. *kor-ka* 95.
kaet- 67.
kaj-; p. *kajli-*, *kajsi-* 67.
p. kat-, *katöd-* 67.
kad 8.
kažal-, *kažli-*, *kažtil-* 60.
v. kapci 27.

- kar* (város), v. :: 6.
v. kar- 567.
p. karöt- 244.
karnan; p. *karlan* 114.
ke-piš, *ke-ke-načas-* 28.
kežin, *kežis*, *kežö* 49.
v. keš-, *kešekt-*, *kešjal-* 55.
kesli- 47.
ker-, v. *kar-* 567.
ker [*kerji*] 20.
kerka (*ker-ka*) 95.
kel-, *kel't-* 68.
kelid 106.
kia, *kias-*; p. *kila* 105.
v. kied 74.
kik, *kiköd*, *kiknan*, *kika*; v.
kik, *kiktäti*, *kikt-oj* 26.
kič' 39.
kiči, i. *kičan*; p. *kičan* 52.
kišöd-, *kišöd*; p. *kišal-* 124.
kiž 39.
kizi, v. *kizi* 101.
kitse, *kitiš*; v. *kitin*, *kitsi*,
kitiš 101.
kid: *mül-kid*, v. ::; v. *kido*:
milo-kido; p. *mül-kida* 9.
v. kidok: *kidokiš*, *-kä* 875. 885.
kis (= *kirs*), p. *kiš* 89.
v. kis: *kis-pu* 38.
kiski, *kiskal-*; v. *kisk-* 55. 124.
kiž, *kižöd*; v. *kiž*, *kižäti* 123.
kin, *kinmi-*, *kinmal-*, v. :: 881.
v. kin- 122.
kipid, *kipäd-* 27.
p. kibis 114.
kim, *kimös*; v. *kim*, *kimes* 109.
kimin (quot), *kiminöd* 101.
kimin, *kiminü-*, *kim-*; v.
kimin, *kimal-* 110.
kimör, *kimöra* 35. 108.
kir, *kirköž* 37.
kir- (subverti) 20.
kirim, *kirmal-* 44.
p. kirla, *kirlal-* 115.
kirs, *kis*; p. *kirc*, *kis* 89.
kil (lingua), v. :: 41.

kıl- (audire), *kılzi-*; v. ::,
kılzil-, *kılzişk-* 83.
v. *kıl-* (cubare), *kıl* 79.
v. *kıl-* (exuere) 68.
v. *kıl-* (remanere), *kılem* 68.
kılal-, *kılt-*; p. *kılöt-* 80.
kılı: *sin-k.*, *tıl-k.* 42.
ki (kö): *iz-ki* 40.
ki (kéz), *kija*; v. *ki* 28.
v. *kidis* 53.
kiş-, *kişt-*, *kiştal-*; v. *kişt-*
kışkal- 11.
v. *kiž-* (serere) 53.
v. *kiž* (urina), *kizal-* 120.
kizer, v. *kizer* 11.
v. *kizili* 101.
p. *kin* (quis), v. :: 28.
v. *kinilt-* 14.
ko: *vič-ko*, v. *vu-ko* 95.
v. *ko* (kö) 40.
koknid, *koknam-*, *kokned-* 43.
koj-, *kojal-*, *kojaş-* 74.
v. *koj* 30.
kojmöd 89.
v. *koşk-* 74.
v. *kožal-* 60.
kožul 101.
v. *kotir*, *kotirin*, *kotires*, *kotirt-*,
kotirjal- 20.
kotral- 35.
kod, *kodi* 100.
kodir, *kor* 100.
kos, *koş* (trocken) 103.
v. *kos-* (jubere): *kosem*, *koson* 46.
koş-, *kos-*, *koşal-*, *koşalsi-* 55.
koska, p. *kos* 49.
v. *koskal-* (krümmen) 77.
kost, *kostin*, *kostis* 49.
p. *kosti*, *kostijal-* 49.
v. *kozmal-* 46.
p. *kon-ult* 112.
komın 89.
kor, *kodir* 100.
kor-: *korög*, *korş-* 17.
v. *korka* (*kor-ka*) 95.
kort 48.

kol- (kelleni), *kolög* 15.
kol- (relinquere): *kolan*,
kolci- 68.
kolık, *kolıkjal-* 42.
i. *kolm*, *kolmäd* 89.
v. *köj* (fett, talg) 70.
köjdış 53.
p. *köş* 24.
köş-, p. *köşes* 53.
p. *köşil* 101.
p. *köd*, *ködır*, *kör* 100.
-köd; p. *-köt* (cum) 66.
v. *kös* (trocken) 103.
kösji- 46.
p. *köstü-*, *köstil* 2. 77.
v. *köm* (cortex) 86.
köm-kot, *kömöd-*, p. *kömöt-*,
kömaş- 17.
p. *kör*, *ködır* 100.
p. *kör-*, *körsi-* 246.
kört, *kört-*, *körtal-*; v. :: 48.
köl (strick) 48. 243.
p. *köl* 42.
ku: *ker-ku* 95.
v. *kva* 95.
kvaj-, *kvajt-*, *kvajem* 70.
kvajt (sex), *kvajtöd* 92.
p. *kvał* (sex), *kvalet*; v. : *kvał*,
kvałati 92.
kvasal- 77.
v. *kvaşmı-* 103.
v. *kvaz* 62.
kvamın 89.
kvara, *kvaraja*, *kvaret-* 244.
kued, *kujöd* 74.
kuim, *kuimöd*; p. *kuimöt* 89.
v. *kuj*, *kujal-* 68.
kujlı- 79.
kučom (qualis) 100.
v. *kučk-* (springen) 67.
v. *kuşt-* (werfen) 68.
kuž-, v. *kužim* 60.
v. *kuča* 52.
p. *kuş*, *kuşal-* 120.
v. *kud*, *kudiz* (qui, quis) 101.
v. *kus* (*kus-körton*), *kuskıt-* 49.

kör *hk. xxii.*
31.

kusip; *kuspi*, *kuspín* 49.
kusiña, *kusiñen* 77.
kusiñt-, *kuśñal-*, *kuśnelt-* 77.
kuž, *kuža*; v. *kuz*, *kuzja*,
kuzjat 116.
kun: *kun-va* 86.
kuñ 122.
v. *kuba* 34.
v. *kur-* (kérni), *kurišk-*, *kural-*,
kurašk- 17.
kuran(rechen), *kural*, *kurti*-4.
kurtsi-, *kurtśal-*; v. *kurtś-* 87.
v. *kul-* (kelleni) 15.
kul- (halni); v. ::, *kulišk-*,
kulon 78.
kul' (exuere), *kułsi-* 68.
v. *küjñ*, *küjñmäti* 89.

gaž, *gaža*, *gažöd* 25.
p. *gažal-*, v. :: 25.
gi (fluctus); p. *gilja*, *gilji-*
65. 81.
gibal- 65.
v. *gir*: *gir-puñ* 5.
girk: *gírka*, *girkja*, *girkös*,
girkis; v. *girk*, *girik* 875.
girža 5.
gild-, *gil'al-*, *gilal-*, *gilöd*;
v. *gilž-* 81.
v. *gogo*, *köt-gogo* 42.
gos, *gosa*, *gosmi-* 70.
p. *gobji-*, *gobjis-* 36.
gora; *goröd-*, *gorzi-* 244.
gorś, *gorśa* 244.
gögör, *gögrös*, *gögört-* 20.
gum 43.
gumolt-; p. *gumal-*, *gumišt-* 4.
v. *gurez* 37.

jaj, *jaj-li* 403.
-jas; v. *-jos*; p. *-jes* (-jez) 404.
jandi-, *janöd-* 723.
ježid, *ježdí*, *ježdí-*, *jež-gol* 859.
jen (jenm) 785. 816.
v. *jen* (mens) 785.
v. *jel* 145.

ji, *ji* (öv) 862.
jil: *jilti* 740.
ji, *ji* (jég); *jia*, *jiös* 143.
jor, *jorji-*; v. *jors*, *jort-*,
jorm- 141.
jor- (fluchen), *jorsi-* 732.
jol' 732.
v. *-jos* (= *-jas*) 404.
v. *joz* (socius) 404.
joz (membrum) 829.
jökti-, v. :: 813.
v. *jödi*, *jödiñ-* 813.
jöz 404.
i. *jön*, *ji*, *ji* 862.
p. *jör*, *jörji*, *jört-* 141.
jör: *vin-jör* 162.
jöl, v. *jel* 145.
ju (fluvius) 150.
ju-, *juti-*; v. *ju-* 826.
juk-; v. *juk-*, *jukišk-* 164.
jugid, *jugdi-*, *jugišt-*, *jugör*;
v. *jugit*, *jugdi-* 766.

p. *č'apki-*, *č'apkal-* 362.
p. *č'aröm* 299.
č'arla; p. *č'arla*, *čerla* 331.
čeg-, *čegli-*, *čeglal-*, *čegist-* 283.
čeči-, *čečeg*, *čečed-*, *čečišt-* 311.
p. *četci-*, *četčet-*, *četčišt-*,
četčelt- 311.
p. *čep'al-*, *čep'elt-*, *čepölt-*,
čepöl' 370.
čepled-, *čepledli-* 370.
čer 233.
p. *čers* 366.
p. *č'erla*, *č'arla* 331.
p. *čel* 130.
p. *čelt-* 170. 850.
čig, *čigja*, *čigji-* 771.
i. *čigäm* (*) 320.
čiški-, *čišjan* 235.
čin-, *činöm*, *činti-* 380.
p. *čin-*, *čintl-*, *činöm*, *činti-* 380.
p. *č'ož* (schnell) 379.
p. *čök* 346.
čöč'ki- 311.

- p. *čöčkör* 24.
č'öž 379.
čör : *čör-li*, *čörös* 278.
čörs, v. *čerś* 366.
čöl, *čöl-*, p. *čel* 130.
čölt-, p. *čelt-* 170. 850.
čukör, *čukört-*; p. :: 377.
v. *čuč-*, *čučil-*, *čučal-* 235.
čuž- 277.
čuň 865.
p. *č'ulal-*, *č'ulöt-* 277.
- v. *čapki-*, *čapkil-* 362.
v. *čec-* 311.
v. *čerś* 366.
v. *čelekt-*, *čelekjal-*, *čelekjan* 368.
v. *cig-*, *cigono* 283.
v. *cinī*, *cinī* 865.
v. *cirtī* 300.
v. *cilkīt* 368.
v. *čog* 283.
v. *čond-* 380.
- v. *žokti-* 646.
v. *žog*, *žogen* 672.
v. *žomit* 674.
v. *žual-*, *žuatal-* 169. 658.
- žir* (*öžes-žir*) 330.
žon 768.
p. *žor* 321.
- v. *šapik* 365.
šegj, p. *šeg*, *šög* 375.
v. *šedišk-*, *šediškon* 337.
v. *šer* (*rarus*) 167.
v. *šer-* 235.
v. *šelep* 289.
ši, *šiöd*, *šial-*, *šiöd* 302.
šigirt- 360.
šir, *šir* (*mus*); v. *šir* 767.
šir- 235.
i. *širkäd* 310.
šog, v. *šug* 328.
šoc 167.

- šon-* : *šonal-*, *šonid*, *šonti-*,
šonöd-, *šondi* 168. 189. 357.
šom, *šoma*, *šomös*, *šommi-*,
šommöd- 333.
šol 270.
p. *šög*, *šeg* 375.
p. *šögirt-* 360.
p. *šöm*, *šöma*, *šömmi-*, *šöm-*
möt- 333.
šörgöd- 339.
šu-, *šuseg* 302.
v. *šug* 328.
v. *šujal-*, *šujat-* 838.
p. *šuž-*, *šuzet-* 333.
v. *šun-* : *šunal-*, *šunīt*, *šund-*,
šundi 168. 189. 357.
šupki- 362.
v. *šumes* : *ñaň-š.* 333.
p. *šural-*, *šuröt-* 279.
- žugal-*, *žuglal-*, *žugöd-*; p.
žug; v. *žug-* 268.
- ta*, *taja*; v. *ta* 806.
takal-, *taköd-* 727.
taž, *tačöm*; v. *tazi*, *taz*,
tače 806.
tatiš, *tatiň*, *tan*; v. *tatiš*
tatiň 806.
tatše, *tatče*; v. *tatsi* 806.
tal-, *taläl* 176.
v. *täj* 214.
te, p. *tö* (*tu*) 192.
teč-, p. *töč-* 216.
v. *ter-*, *terišk-*, *tert-* 211.
termal-, *termas-*, *termöd-* 794.
tī, *tīas-*, *tīvas-*, *tīlas-* 222.
p. *tīskal-*, *tīškaš-*; v. *tīskal-*,
tīškašk- 227.
tītön (*dort*) 762.
tīdal-, *tīdalan*, *tīdas* 211.
v. *tīn*, *ton* (*tu*) 192.
tīr 205.
tīrp; v. *tīrpi* 842.
tīl (*ignis*) : *tīl-kört*; v. *tīl* 242.
p. *tīl* (*pluma*), *tīla*; v. *tīli*, *tīlo* 225.

- ti* (vos); v. *ti*; p. *tije* 192.
 v. *tir* 233.
toj, *tojes* 214.
točki-, *točkišt-* 226.
 v. *tod-*, *tod*, *todmal-*, *todit-* 238.
 v. *ton*, *tín* (tu) 192.
 v. *tol*, *tolo*; *tolalt* 202.
tolon (gestern) 686.
 p. *tö* (= *te*) 192.
 p. *töč-*, *töč'al*, *töč'li*, *töč'lišť* 216.
 p. *töckal-* 226.
töd-, *töd*, *tödal-*, *tödlí-*,
tödmal-, *tödmöd-* 238.
 v. *tödi*, *tödimál-* 211.
 p. *tön*, *tönja*, *tönsa* 196. 200.
 p. *tör-*, *töröt-* 211.
töl: *töla*, *tölja* 202.
 v. *tu*: *tu-palan*, *tu-palaš* 762.
tuj 367.
tundi- 224. 423.
tupki-, *tupkal-*, *tupjed* 377.
 v. *tub-*, *tubit-* 180.
tuliš; p. *tulis*, *tuvis*; v.
tulus 187.

das, *dasöd*; v. *das*, *dasäti* 220.
dış-, *dışet-* 252.
din, *dîn*: *dinîn*, *diniš*, *dinö* 228.
 v. *dirti-*, *dirtit-* 794.
dildä 407.
 p. *doj*, v. *dej* (*) 248.
dongi- (*) 261.
doz (*nöl-doz*) 200.
don, *dona* 255.
 v. *don* (*nıl-don*, *nıt-dön*) 220.
dor-, *dorli-*, *doriš*, v. *dur-*
 257.
dom-, *dom*, v. *dum-* 231. 261.
döröm, *döra*; v. *dörem*,
döra 754.
dugdi-, *dugöd-*, v. *dugdi-*
dugdıl-, *dugdal-*, *dugdıt-*
 423.
 v. *dun*, *duno* 255.
 p. *dundi-* 224. 423.
 v. *dum-* 231.

- v. *dur-*: *durış* 257.
duł 407.

 v. *sajes*, *sajas*, *saes* 865.
sajın, *sajış*, *saje*, *sajtı* 199.
 v. *şalz-*, *şalzal-* 169.
seki, v. *soku*, *soki* 762.
sečöm, v. *soče* 762.
set-, *setal-* 273.
sen, *setiş*, *setşe* (*setče*) 762.
sep, *söp* 791.
ser (gebrauch, sitte) 294.
 v. *ser-*, *sert-*, *sertişk-* 233.
serög: *seröga*; v. *sereg* 331.
 p. *selal-*, *selışt*, *selzeg* 169.
 p. *selöm*, *selmös*, *šömös* 300.
si, *sija*; v. *so* 762.
si-li (hals), p. *sili* 371.
siş, *sizi* 762.
sinöd 264.
sil (klafter), *silja*; v. *sil*,
sul 847.
sil- (schmelzen), *sild-*, *silöd-*
 838.
şil-; p. *sil-*, *şil-*, *şilöm* 302.
 v. *şılal*, *şılal* (*) 345.
si (haar), *sija*; v. *si* 129.
 v. *si-*, *siji-*: *sion* 802.
 v. *sijal-*, *sijam* 139.
sizim, *sizimöd*; v. *sizim*,
sizimäti 133.
 v. *sizil* 859.
sin: *sinma*, *sinmal-*; v. *sin-*
sinmo 290.
 v. *sinem*, *sinm-* 291.
sim, *şim*; *sim-*, *şim-* 291.
 p. *simal-* 305.
sir, *siral-*, *sira*, *sirös*; v.
sir 318.
 v. *so* (= *si*); *soku*, *soki* 762.
soj, v. *suj* 865.
şoj-: *şojan* 802.
 v. *soče* 762.
sot-, v. *sut-* 188.
 v. *şot-*, *şotkal-*, *şotsal-* 273.
sos: *sosa*, *soska*; v. *sajes* 865.

v. *sop* 791.
sor-, *soral-*, *sorlal-*, *sorolt-*;
 p. *sor*, *sora* 125.
sol (*) 345.
 p. *sőz* 314.
šöd, v. *söd* 352.
šöz 286.
sön, *sönös*; v. *söñ*, *sön*,
sönes 817.
söp, *sep* 791.
 p. *šömös*, *selmös* 300.
šörti (*) 294.
šölal-, *šölišť-*, *šölseg* 169.
šölöm, v. *šulem* 300.
 v. *šu* (*šu kvašmem*) 266.
 v. *šu-* (*dicere*) 302.
suk; p. *suk*, *sukös* 346.
 v. *suj* (= *soj*) 865.
 p. *sujji-* 355.
sut- (= *sot-*) 188.
 p. *sunal-*, *sunáš-*, *sunışť-* 316.
šumal-; v. ::, *šumašk-* 305.
šur, *šura*; v. *šur*, *šuro* 282.
 v. *sural-*, *suralt-* 125.
 v. *šures* 347.
 p. *surt-*, *surtöm* 278.
 p. *šurdi* 300.
 v. *šurlo* 331.
 v. *sul*, *sıl* (*klafter*) 847.
šul (*darm*); v. :: 138.
sul- (*stare*) (*) 731.
 v. *šulem*, *šulmo*, *šulmašk-* 300.

zer-, *zer*, *zermi-*, v. *zor* 132.
 v. *zın*, *zınjal-* *zınenal-* 264.
 p. *zın*: *zına*, *zınös*, *zınal-*,
zınjal- 264.
 v. *zor-*, *zor* 132.
 v. *zumal-* 329.
zumıd 324.

nač'ki- 622.
ñar (*ñar-bord*) 413.
 v. *ned* 394.
nebıd, *nebzi-*, *nebzed-*; v.
nebzi-, *nebzit-* 803.

v. *ner* (= *ńör*) 418.
neröd, *nöröd* 619.
 v. *nel* (= *ńöl*) 416.
nır (*nasus*), v. :: 44. 93. 397.
 p. *nır-* 619.
nıl (*puella*, *filia*) v. :: 401.
 v. *nıl-*, *nılön* 411.
 v. *niz*; p. *niza* 426.
nın, *nım* (*nın-*, *nım-köm*) 430.
nım, *nıma*, *nımöd-*; v. *nım*,
nımo, *nımat-* 398.
 p. *nımal-* (*sugere*), *nımöt-* 781.
nır-, *nırt-*, *nıral-* 419.
 v. *nıl*, *nıläti* 395.
nıl-: *nılan*, *nılal-*, *nılışť-* 411.
 p. *nılig*, *nılzi-*, *nıläi-* 407.
 p. *ńokır*, *ńokıra*, *ńokral-*, *ńok-*
ras- 405.
 v. *nodo*, *nodes*, *nodtem* 788.
ńoń, *ńońal-*; v. *nonı*, *nonı-*,
nonışť 781.
ńol, *ńoled* 395.
nöd (*nöd-kıl*) 788.
 p. *ńör*, *ńöral-* 418.
nöröd 619.
ńöl (*ńöl-doz*) 416.
 v. *nuit-* (? *ńuit-*) 425.
ńukledli- 405.
ńužöd-; p. *ńužal-* 425.
numal (*dies*) 686.
ńur, v. :: 419.
ńul-, *ńulışť-*; p. *ńultı-*; v.
ńul- 408.
 p. *ńult* 407.

pajm-, *pajmon* 451.
pašköd-; v. *paš* 537.
 p. *pan-*, v. *pun-* 531.
 v. *pal*: *palen*, *palti* 491.
 v. *paljan* 448.
pež, *peža* 438.
peslal- 520.
 v. *pen-*: *penon* 512.
 v. *perć-* 510.
pel' (*auris*); v. :: 548.
 v. *pelal-*, *pelı-* 540.

pik-: *pikös*, *pikti-*; v. *pik-*
tem 442.
pick (*p.-pija*): *pickin*, *-kö*,
-kís; *pickös* 439.
pišji-, *pišši-* 544.
v. *piž-* 539.
pír (*pír-ńol*) 543.
pír-, *pirt-*; v. :: 475. 516.
pírikti-; v. *píri* 444.
pílsi-: *pílsan* 549.
pi (sohn), *pija*; *pijal-*; v. *pi*,
pinal 523.
p. *pi* (busen) 440.
i. *pī* (nubes), *pila*, *pīja* 511.
pičeg 440.
v. *pici* 436.
p. *pižirt-*, *pižral-* 481.
v. *pišt-* 514.
p. *piž-*: *pizem*, *pizet-* 538.
piń, *pińa*; v. *piń* 525.
v. *pinal* 523.
pińal-, *pińas-* 515.
i. *pila*, *pija*, v. *pílem* 511.
v. *pogral-*, *pogirt-* 465.
v. *poj* (busen) 440.
pojgi- 488.
pot-, v. *put-* 490.
v. *poš-*, *poš*, *pošt-* (kochen) 539.
posnit, *posnet-* 436.
poz, *pozja* 520.
p. *pon* (finis), *ponal-* 502.
pon; v. *punu* (canis) (*) 513.
pond- 529.
pom, *pomal-*; p. *pon*, *ponal-*
502.
pol, *polzi*, *polzed-*; p. *polzet-*,
polöt- 509.
v. *poli*, *polin*, *polis*, *polti* 454.
pöz-: *pözal-* 538.
pödlí-, *pödlal-*; p. *pödan* 499.
pös, *pösäl-*, *pösed-* 538.
pör-, *pöröd-* 465.
pörtci-, *pörtčal-* 510.
pöl (seite) 491.
pölal-, *pölt-*, *pöltšt-* 540.
pölsin 454.

pu (arbor) v. :: 480.
pu- (kochen), p. *pu-*, *pul-*,
puw- 538.
puk-: *pukal-*, *pukti-*; v. *pukš-*,
pukt- 506.
v. *puń* 502.
v. *puč-*: *pučkin*, *-kä*, *-kís* 439.
puš (kinn) 439.
puškan 552.
puž; p. *pužmal-* 551.
v. *put-*: *putek* 490.
v. *puz* (*puz-kar*) 498. 520.
v. *pun-* 531.
pur-, *purt*, v. *purt* 444.
i. *purga* 534.
purmí- 544.
pul, *pulš*, *pulsal-* (*) 531.
p. *pul-*, *puw-* (= *pu-*) 538.
v. *bašt-* 564.
ban; v. *bań* (*) 503.
bergal-, *bergöd-*; p. *bert-*,
bertšt-; v. *bergat-* 534.
berčöm 457.
berdin, *berdiš*, *berdö* 434.
v. *bigal-*, *bigat-* 590.
biglal-, *bigröt-* 463.
bički-, v. *bičkalt-* 452.
v. *biž* (cauda) 495.
bidmal- 435.
bi: *bija*, *biva* 514.
v. *biž-* 544.
v. *biń-*, *bińalt-* 462.
bošt-, v. *bašt-* 564.
bord (Hügel), *borda* 434.
v. *bord* (wand): *bordin*, *-diš*,
-di 434.
böz (cauda), v. *biž* 495.
bör: *börin*, *böriš*, *bör*; v.
bör: *böriš*, *börä* 495.
bugil 458.
bur, *burmi-*; v. :: 544.
v. *burd*, *burdo* 434.
va (aqua), *va'a*; p. *vaöl* 591.
vagil (*lož-vagil*) 464.

vaj-, vajed-; v. *vaj-, vail-* 588.
 v. *vajo* (v. *šures*) 588.
 p. *vajmi-* 830.
 p. *važal-, važet-, vajmi-* 830.
važ (alt) 572.
 v. *vašk-* 559.
 v. *važ* (*važ-nirš, važges*) 585.
 v. *vazer* 720.
 v. *vandi-* 555.
 v. *vamišt-* 731.
 v. *var* (v. *kışno*) 851.
variš 566.
vart- 573
 v. *val* (equus) 577.
 v. *val-*: *val* (erat) 592.
 v. *valal-, valat-, valekt-* 571.
 v. *vales* 719. 739.
 v. *valil-, vališ-* 739.
 v. *valt-* 579.
veknid, veknal- 570.
vež (viridis) 575.
vež (invidia), *vežal-, vežgi-*
 715.
 p. *vežom* (demens) 715.
vežor, vežort- 801. 822.
veštin 585.
venzi-, venli-, venöd- 594.
vem, v. vjım 571.
verös 867.
vermi-, vermal-, vermas- 456.
vel (*vel-dor*), *velt, veltös* 742.
 848.
velal-, velöd- 571.
 v. *veldet, vildet* 848.
 v. *vi-* (sinken), *vıt-* 473.
vij (as-vijen) 590.
vij (butter), *vijal-*; p. *vi, vija*
 557.
 v. *vijım* 571.
 v. *vijž-* 595.
 v. *vit* (zoll), *vıtan* 564.
vin, vina 590.
 v. *virı-, virzi-, viržet-* 854.
vil: *vıltı* 740.
vil' (novus); v. *vil', vil* 864.
vil- (esse) 592.

v. *vildet, veldet* 848.
vi- (interficere): *viış*; v. *vi-*,
viji- 848.
vič-ko 808.
viž- (schauen) 581.
viž: *šoň-viž* 807.
vit, vitöd; v. *vil, vılätı* 862.
vit- (leiden) 455.
vidli- 581.
viš-, vis, višan; v. *viš-*,
vişon 455.
 v. *viz, vizmo, vizmaški-* 801.
 822.
vir, virös; v. *vir, vires* 573.
vo-, volil- 559.
voj (nox), v. *uj, üj* 772.
voj, vojal- 557.
voj-, vojöd- 877.
voč'a 585.
vož: *vožın, vože, vožiš* 569. 585.
vožır, v. vazer 720.
voš-, vošti-; p. :: 575.
 v. *vož, vožal-, voždal-, vožjašk-*
 715.
vot (steuer) 564.
vot-, votös 564.
vos-, vosal-, vos 834.
vošt- (aperire) 724.
vošlal- (schreiten) *voškolt-*,
voškol 858.
vom 570. 724.
vors- 855.
 v. *vormi-* 456.
vol', voles 719. 739.
volal- (hobeln) 556.
vol'al- (glänzen) 582.
vol'sal- 739.
vöj-, vöjt- 473.
vöt-, vötlı- 877.
vösuid, vösni 860.
vöň, vöňal- 862.
vör-, vörzi-, vöržed- 854.
völ, v. val (equus) 577.
 p. *völ-* (esse) 592.
 v. *vu: vues, vutem* 591.
 v. *vu-, vut-* 559.

- vugir, vug* 717.
vuž-, vuž- 595.
v. vušil- (oscitare) 756.
vušt- (schaben, hobeln); *v.::* 575.
v. vuž (alt) 572.
vundi- 555.
vur-, vural-, vurli; *v. vur-* 566.

v. ma, mar (quid): *malí, maś* 623.
v. makem, markem 623.
v. majtal 639.
v. mač-, mačem 629.
masti-, mašti- 637.
malal-, malíšt-; *malt-* 639.
me (ego), *v. mon* 625.
mež 479.
mertal-, mertet 617.
v. men: *ici-men* 614.
p. miğör 596.
mij (quid): *mijla* 623.
miš, mišku 621.
mišči- (*) 639.
v. mid (= möd) 605.
-mis (kökjamis, ökmis; *v. tamis, ukmis*) 221. 420.
miški-, miškal-; *v. mišk-, mištašk-* 631.
mišton, mišt 621.
v. mizon, muzon 605.
v. min, mon (ego) 625.
-min (komín, neljamín) 221.
min-; *v.::, minil-* (gehen) 612.
mir, mirja 630.
mil: *mil-kid*; *v.::* 469.
mil, milk 610.
mila 469.
mič, miča, mičed- 622.
mištöm 622.
mojd: *mojd-kil* 69.
mod, modes 389.
v. mon, min (ego) 625.
moñ: *ič-moñ* 614.
morös 610.
möd; *i. muöd, v. mid* 604.
mös (instr. möskön) 875.
p. mört-, mörtal- 604.

- i. muöd* 605.
muköd, v. muket 605.
v. mugor 596.
muj, mij (quid) 623.
mus (instr. muskön); *v. mus* 599.
musa 631.
v. muzon, mizon 605.
mun-, v. min- 612.
v. mur 608.
murtal-, murtös 617.
v. muli 459.

raž-, razed- 670.
ram 655.
rekti-: *rektan, rektal-* 646.
regid 672.
i. rezed- 670.
rož, ruž 657.
römid, römdi-, röm 674.
ru 658.
ruž; *i. rujž* 657.
ruzim, ruzum, i. rusum 670.

lañti- 681.
lapa; *i. lapäs* (kok-l.) 683.
leb-, lebli-, leböd-, lebzi-, lebal-, lebač 689.
li; *v. li* 705.
v. likt- 699.
lij-, lijš-, liš-, lijšt- 707.
lid, lidji-; *v. lid, lidzi-, lidji-* 839.
lim (nix); *v. limi* 706.
v. lim, lum (lum-šur) 686.
v. lip-: *lipet* 695.
lo- (fieri), *v. lu-* 698.
lokt-, v. likt- 699.
lon; *lonti-* (lonti-) 686.
lon (kohle) 686.
lon: *to-lon* (gestern) 686.
lop, v. lub 694.
lobal- 689.
lomzi-, lomti-, lonti- 686.
lol, lolja, lolal-, lolišt-, lolzi- 693.

tole 407.
 v. *lu-* (fieri), *luono* 698.
 v. *luk* (grex), *lukal-*, *jukal-* 165.
 v. *luk-* (teilen), *luket* 164.
lun (dies) 686.
 v. *lub* 694.
lum, *līm* (*līm-šir*) 686.

v. *lul*, *lulo*, *luljal-*, *luljat-*,
lulzit-, *lultišk-* 693.

Pótlás.

aś (corpus; ipse) 597.
 v. *ib-*, *ibilišk-* 707.
keral, v. *koral-* (hauen) 574.

LAPP SZÓMUTATÓ.

Betűrend: *a ä* (és *e*) *i o* (és *oa*) *u k g* (*γ*) *h j ñ č ž c z t* (*τ*) *d (ð) s n* (és *ń*) *p b* (*f*) *v m r l*. — Lágy *g d b*-n kezdődő (lpF.) szók a kemény *k t p* kezdetű (lpS.) szókkal egy sorban állanak. — Azon szók, a melyek közepén *gñ dn bm* fordul elé, az illető utóbetűk (*ñ n m*) szerint vannak berendezve.

Dialectusok jelölése: *f.* = lpF. (finnmarki-lapp, másképen északi-lapp dialectus); — *e.* = lpE. (Enare-melléki lapp dial.); — különös jelölés nélkül való = lpS. (svéd-lapp dial.).

Csillag (*) úgy mint a Magyar Szómutatóban; négypont (:) úgy mint a Vogulban.

aut, auta: *autesne, auti*,
autane -; *f. audda*: *audast*,
audas, audane- 779.
auve, -vač, f. arve 862.
f. akko 872.
akte, akt (unus) 769.
ačče (*ača-juoks*), *f. ::* 824. 857.
acek, f. accagas, accage- 830.
f. adde- (= *vadde*), *addaldak*
 716.
addem, addam; *f. cōdām* 571.
ane- (*adne*-) 563.
ano-, adno-, *f. adno*- 867.
f. arve (= *auve*) 862.
arva-, arvo- 853.
arvok, arvos, -ves 853.
arvo, arvete -; *f. arvvo, ar-*
vede-, arvvale- 748.
alla, allak, alle; *f. alla, allag*,
allagassi 741. 848.
alge 517. 782.
f. almaste- 784.
alme, f. albme 785.

ektač 799.
ädna, ädnak, ädnane -;
f. ädnag 883.
edne, f. ädna (mater) 745.
ertek, f. ärtteg 752.
f. ervok (= *arvok*) 853.
ele-, f. älle-, älla-, älaske- 774.
elme (= *alme*) 785.
iko, f. ikko 772.
ikto (*iekto*), *iktač* 799.
e. ihe, ije (= *jake*) 803.
ija, f. igja 772.
f. itle- (= *jitte-*) 153.
ifte-, iftele- 153.
ibmel, f. :: 147.
irke, f. irge 517. 782.
f. irvok (= *arvok*) 853.
ilbme, f. :: (= *alme*) 785.
f. ouda (= *auta*), *oudeb* 779.
ogg, f. oaggo- 717.
e. ohta, oht (= *akte*) 769.

- oŝŝo-*, f. *oaŝŝo-* 564.
oce, ocete ; f. *occa, ocate* 592.
odatak 720. 739
ode-, *odem, odaje-* ; f. *oaððe-*,
oaððaje 737.
oste-, f. *oaste* 564.
f. *ofta, oft* (= *akte*) 769.
e. *orðe* (= *auta*), *orðest, orðas*
779.
omanjes, omanjaste 831.
ome, obme, f. *oabme* 564.
obme, ome, obmo-, *omaste-* ;
f. *oabme, oames* 831.
omokes, omakes, f. *obmo* 831.
orbes, f. *oarbes* 755.
orro-, f. :: 593.
olol, ololm ; f. *oalol* 729.
olke, olkajes ; f. *oalge* 560.

uks, ukša, uksek 725.
f. *ugjo* 722.
uče, učes 860.
uce, uces, f. *ucce* 860.
ustele-, *usto* 823.
f. *usteb* 823.
f. *ufsa* (= *ukša*), *ursuk* 725.

kaikane-, kaiko-, kaikote ; f.
gaikkane-, gaikko-, gai-
kode- 90.
kaice- 77.
f. *gaidda-* (= *erit g.*) 77.
f. *gainer* 43.
kaive-, kaivo- 77.
kauče- 75.
kauto, kautoi 76.
kaudne, kaunes ; *kaudne* 59.
kauvar, -res, kaurare 6.
kačče-, kahče-, f. gačča-,
gačade- 75.
katke-, katkes 47.
f. *gadde-* (*) 60.
kasad, gasat 62.
kaska (kaskan), kaskos ; f.
gask (gasskan, -kast, -ki) 48.
kassa, kassok, f. gassko 90.
- kastas, kastate-* ; f. *gastás,*
gastadak, gasta- 7.
kadñel, kañalde-, f. gañal 42.
f. *gapa, gaba (g. gappag)* 33.
kabbol 65.
t. *gaſco-* 51. 75.
f. *garv (gietta-garv)* 113.
e. *kāva* 33.
f. *garvar, -res* 6.
f. *gardne, gardna-, gavnade-*
59.
kabmak, kamate- ; f. *gama*
(*gabmag*) 17.
kar, f. garra 18.
karas, kirs 244.
f. *garga (dolla-g.)* 96.
karčes, karčo- ; f. *garžže* 5.
kardñel, f. garñel 5.
karve-, f. garvve-, garvvele-
6. 19.
kala- (*kalam čalme*) 85.
kale-, kalete- ; f. *galle-* 13.
kalke-, f. galga- 10. 16.
kalma-, -mes, kalme-, kalbme- ;
f. *galbma, galmas, galbmo-*
881.
kalle, f. galle ()* 774.
kä (quis), f. *gä* 28.
käino, f. gäidno 11.
keives 27.
käja 11.
keče, f. gäčče 23.
käče-, f. gäčča- 2.
käčkes, käčket 50.
keze, kezes, f. gäžze 24.
kät, kätä 28.
kese-, kesete- ; f. *gässe-, gäs-*
sade-, gäsete ; e. *käse-*
54. 124.
käskes, käskane-, f. giesk 40.
kednes 43.
keppe, keppes ; *keppane-* (e.
käpane-) ; f. *gäppad, gäp-*
pas 27.
kebbbrane-, kebbre- 246.
f. *gärva-* 14.

- kerjote-, kerjan* 58.
kelpa- 15.
e. kī (quis), *f. gi* (gä) 28.
e. kiet, kieta, f. giet, gietta 28.
kierde-, f. gierende- 796.
kiäla, kiäl, f. giella (sprache) 41.
kiäla, f. giella 41.
kiäldak, kiäld, keld 41.
kike-, kiked, kikok 101.
kišše-, kiššele-, kiššok, kiššes 25.
f. gisk (giesk), *giskad* 50.
kipta, f. gifti 40.
f. gifte-, giftale- 11.
kivčel, kivčelte- 11.
kirjo, kirjote- 58.
kirte-, kirtele-, f. girde-, girdele- 19. 20.
kirs, karas 244.
f. gilgalis 33.
f. gilvve- 53.
ko, f. go (nuft-go) 100.
koje, kojek 77.
kožža, kožže-, kožžete-, kožželes; f. gožža- 120.
koce-, koco-, kocaje-, f. gocce-, gocca- 2.
kot, kota, kotad 92.
kote, f. goatte 94.
kotfo 8.
f. godde (valdde-g.) 65.
f. gost, gosa, gost (= kusne stb.) 100.
koppale-, koppalak, -les 107.
kobdo-, kobdeles; f. govddo-, govdda- 35. 76. 98.
kobba, f. goabba, guabba 100.
kobrane-, kobrete- 246.
f. gobmar, gobmerde-, gobmardalla- 110.
f. goabmer (marék) 44.
kobmo, kobmane-, kobmete-, f. gomo, gomote- 110.
korad, -dak 37.
koro-, f. goarro- 567.

- koros, kuoros* 875.
f. goargad, goarrad (= korad) 37.
korde- 88.
korde-, f. goardde- 97.
korbmo- 44.
f. gola-, golate- 3.
kolke-, kolkerde-, f. golga-, golgade- 80.
kolm, kolmad; f. golm, goalmad 88.
kuekte, e. kuökt 26.
kuepper 4.
kuele, f. guolle 77.
kuonto, f. guordo 76.
kuokso, kuoksekaseh, kuoke-, f. guofso, guovsagas 101.
f. guogs, guofs (= kuopsa) 90.
kuoce-, kuoccele-, kuocete- 51. 75.
kuode-, f. guoððe- 68.
kuosmo-, f. guosma- 39.
kuope, kuopaldak 246.
kuopes 33.
kuopsa, f. guofs, guogs 90.
kuop, kuoppo-, f. guoppo 36.
kuobber 114.
f. guofi (= kuekte) 26.
f. guovaldak 246.
f. guovdde, e. kuörte (serpens) 30. 76. 99.
f. guobmo- 108.
kuoros, f. guoros 785.
kuorb, -ba, kuorbe-, kuor-bete- 97.
f. guolle (= kuele) 77.
kuolg, kuolga, f. guolga 85.
kuolmes, kuolmeste- 85.
kuolmo, kuolmote- 108.
kukke, kukkes; kukken, -et, -as; kukkane-, kukkalaste; f. gukka, gukkis; kukken, gukkas; gukkane- 116.
f. guž, gužža- (gožža-) 120.
f. gut, gudad (= kot) 92.
kutte, f. gutte (qui) 100.

- kusne, kussa, kuste 100.
 kudne, kudnete- 166.
 kubmo (= kobmo) 110.
 kubmar-talle- 110.
 kulle-, kullo, kullo-; gulla-,
 gulade-, gulaskudda- 82.
 kultele-, kuldele-, f. guldale-
 82.
 kulme (čalme-k.), f. gulbme 109.
 kjäura-, -ras, kjäuro-; f. gjevra,
 gjievra 796.
 f. hillje (*) 131.
 jaure, f. javrre 750.
 jake, f. jakke 803.
 jaggar 766.
 jagñas, jagñe-, f. jañas 766.
 jape (= jake) 550. 803.
 jabme-, jamalke- 78.
 f. jalakas 145.
 jalg, jalgok-, -ges-, -get, jalgo-;
 f. jalgad, -gis 770.
 e. jehti (= ikto) 799.
 jāje 144.
 jägñe, jägñas; f. jeñ, jegña,
 -ñis 143.
 jāna, jānate, f. jedna, jed-
 nade 788.
 f. járra-, järke-, järele- 18.
 jele-, jellaje- 774.
 f. jalgas 144.
 jālo, jālakes 145.
 f. jikti, jifti 799.
 jitte-, f. itte- 153.
 f. jifta: jifti, jiftas 799.
 jokka, f. jok, jokka 150.
 jokse-, f. jufsa- 164.
 jotte-, jottete-, jotteles; f.
 jotte-, jottelis 156.
 jottaje-, f. jotta- 159.
 jorge, jorgete-; f. jorgete-,
 jorgale- 140.
 jorba (-bes, -bok), jorbak,
 jorbedak; f. jorbad, -bas,
 -bolas, -bedak 22. 61.
 jorre-, jorrees, jorrok, jor-
 raltak; f. jorra-, jorrel
 22. 62. 140.
 juedde- 151.
 juoke-, f. juokke- 164.
 juoks (arcus) 813.
 juolke, juolkak, f. juolge,
 juolgak 161.
 jukke-, f. jukka- 826.
 jukt (heri) 799.
 juskete- 876.
 f. jufsa- (= jokse-) 164.
 jubmel 147.
 jurte-, jurtak; f. jurda-,
 jurdag 735.
 čaute, čute 865.
 čaur, čaurač 237.
 čakča: čakček 859.
 čakse, čaksek 375.
 f. čaggaldatte- 367.
 čappet, čappes; f. čappad,
 čappis 350.
 čabbe-, -es-, -ak; f. čabes,
 čabba 292.
 čabče- 335.
 čabre- (*) 310.
 f. čavadak 139.
 čavelk 199.
 f. čavč (= čakča): čavčag 859.
 f. čardes, čavdde- 807.
 čarv, čarve- 299.
 čale-, f. čalle-, čaleste- 288.
 čalme, f. čalbme 290.
 čakke 311.
 čäppes (čäppes) 350.
 čäpot, čäpet; f. čäppe, čäve
 (čäppat) 370.
 čälga-, -ges-, -get; čälge-,
 čälgane- 368.
 čieča, čiečad; f. čiečča, čiečad
 133.
 f. čielge (dorsum) 199.
 f. čielgga-, -gas; čielgga-,
 čielggane- 368.
 f. čidn, čidnalutte- 290.

čoute-, čoutek, -tak 186.
čokkete-, čokkake-; f. čokka-, čokkane-, čokkite- 63. 376.
čokkolde-, -ldatte- 367.
čokče- 278. 379.
čoktok, čuoktok 266.
čokle, čoklek 375.
čoddek (čodd), f. čoddag 267.
čoardde-, čoardag (-da) 186.
čorge 183.
čorve, f. čoarvve 282.
čorbmo-, -me, f. čorbma 44.
čorro, čorrote-, čorrok()* 331.
čole (darm); f. čoalle, čolli- 137.
čolle-, f. čoallo- 169.
čolge-, čolgo; f. čolga-, čol-
gade-, čolg, čolga 169.
čuouke-, čuouk (-kes), čuou-
kote- 190.
čuoke-, -kes, čuoko-; f. čuokke,
čuokko- 266.
čuoktok, čoktok 266.
čuoje-, -jete-, -čuogja-, čuo-
jate- 302.
f. čuoje (= čuokke) 266.
čuoce- 278.
čuonem, -nak; f. čuodnam
168. 190.
čuoppe-, f. čuoppa-, čuopale-
362.
f. čuorga-, čuovga (-gas), čuor-
gad 190.
čuorre, čuorote-, čuorkote-
321.
čuorkok, f. čuorgad, čurgis
321. 382.
čuolgo, f. čuolggo 270.
čuolm, -mač, -mek; f. čuolbm
373.
čute, f. čurde 865.
čuv 267.
čurgi-, čurgude-, -gide- 190.
f. čurde, e. čurdi (= čute) 865.
čuleste-, čulastak 372.

cape-, f. cappa- 263.
capceste-, capci-, capco- 370.
f. cägge, ceggis (= segge) 285.
cipceste-, cipco- 370.
coke; f. coakke, coajes 338.
cogge-, f. cogga- 261.
cuoce- 379.
cuouke-, cuoukane-; f. cuovk-
kane-, cuovkas, cuvkki- 269.

šalme 290.
šeudned, -nes 352.
šära, šärat, f. šärä 250.
f. šälggad 368.
f. šilljo 133.
šolkete-, solkele-; f. šolgide-
šolggi- 838.
šolba, -bes, šolbeste- 338.
f. šuocca-, šuocate- 227.

taide-, f. daidde- 251.
takke-, takko, takkate-; f.
dakka-, dačate- 215.
takte, takte-, f. dašte 214.
taggar, f. daggar 806.
tat, f. dat 806.
taste, f. daste 212.
tabben, f. dabe 806.
tabde, f. davdde, daðve 239.
f. dašte (= takte) 214.
tarje 184.
talve, f. dalvve 202.
teudo 204.
teuva, -vas, -ves; teute- 204.
teke, tek (huc) 806.
tete-, f. diette- 337.
f. dävde- 204.
tälmo-, tälmeste- 230.
f. dierva, dievas, dierva-; e.
tiervas, tiervu- 204.
f. dievda; dievdo, divdo 204.
tikke, f. dikke; dikki- 214.
tije (vos), f. di, dije 193.
tipte- 217.
tilast 133.
tilje, f. dille 133.

dokke-, f. *dokki-* (*) 16.
tokko (dort hin), f. *dokko* 762.
tokkones, *tokones* 224.
 f. *dot* (*duot*) 762.
ton, *todn*, f. *don* (*tu*) 193.
toppe-, *topo-*, *topete-*; f.
doppi-, *doppo-* 181.
tobde-, *tobdok*; e. *tubde* 238.
 f. *dobbe* 762.
tobbos 256.
 f. *dovdda-*, *dovdade-*, *dovdate-*
 238.
toro-, *toro*; f. *doarro-*,
doarro 257.
torjo-, *torjote-*, *torjele-*,
torjo; f. *doarje*, *doarjale-*,
doarjo- 184.
toll, *tolla*, *tollem*; f. *dolla* 242.
tolke, f. *dolgge* 225.
tuoggo, *tuoggar*; f. *duoggo*,
duoggar, *doggar* 762.
tuot: *tuosne* (dort), *tuoste*,
tuos; f. *duot* 762.
tuoda, -dest, -daik; f. *duotta*,
duoðai, *duoðalaš* 863.
tuobbe, *tuobbane-*, f. *dobbe* 762
tuobbele- 181.
tuol, *tuola* (*t. sadnes*) 239.
tuolpa, -pes, *pet*; *duolbba*,
duolbas 176.
tuolm, *tuolma* 231.
tuolme-, *tuolmo-*; f. *duoibma-*,
duolbmo- 230.

saije-, f. *sagje-* 342.
sagge (*clavus*) 283.
sagge- (*trahere*) 336.
saje, f. *sagje* 135.
sasse 865.
sarge-, *sare-* 233.
salla, *sallaste*, f. :: 847.
seudñes, f. *sävdñad*, *sevdñis*
 292. 352.
segge, -es, -ok; f. *sägge*,
seggis 285.

säja, *seja*, *säje-*, *säjak*; f.
sägja 286. 802.
 f. *särgatak* 339.
selke, f. *sälge*, *čielge* 199.
sälke- 341.
sije, f. *si* (ök) 845.
sije-, *saije-* 342.
sisa, f. *sisa*; *siske-bäld* 285.
soke- 329.
soggo- 264.
soje, f. *soagje* 865.
soje-, *sojete*; f. *sogja-*,
sojate- 329.
son, *sodn*, f. *son* (ö) 845.
 f. *sobmo* 306.
sorro- 279.
sueve, f. *suorve* 136.
suokes, -ket; f. *suokkad* 346.
suoks, *suoksa*, f. *suofs* 314.
suona, f. *suodna* 817.
 f. *suoñar*, *suoñarde-* 354
 f. *suobman* 131.
suorge; *suore*; f. *suorge* 280.
suorm (*suorma*) 281.
suol (*suola*), *suolek*; *suolade-*,
suolle; f. *suol* (*suola*), *suol-*
lag, *suolade-* 223.
 f. *suolga*, *suolgaj*, -gaši 130.
sraile, *svalje*, -jes (*) 297.
sñära 767.

ñaijes 404.
 f. *naitte-*, e. *najje-* 393.
ñauke, *ñaukos* 407.
nadda, *nad*; f. *naððe* 410.
ñaske- 414.
naste, f. :: (= *taste*) 212.
ñaralak, f. *ñivñ* (*ñivdñag*) 428.
nave, f. *narve-* (*) 429.
namma; f. *nabma*, *namate-* 398.
ñamme-, *ñammate-*, f. *ñamma-*
 781.
ñarbe, -bes; f. *ñarbbad*, *ñar-*
bis 167.
ñalga, -ges, -gok, f. *ñalga*,
-gis 404.

- ńalme*, f. *ńalbme* 412.
 f. *nalla-* 837.
ńeik, *ńeika*, *ńeiga*; f. *ńeig*,
ńeiga 395.
ńeita, *ńeit* 401.
ńeces 394.
ńete, f. *ńätte* 416.
ńär 397.
ńäle-, *ńälo*, *ńälatak* 411.
ńelj, *ńeljad*, f. *ńällja*, *ńäljad*
 394.
ńälde-, *ńäldase-* 429.
 f. *ńiejda* (= *ńeita*) 401.
 f. *ńiella-*, *ńiello* 411.
ńignalas, -*lis* 401.
ńisun, f. *ńisson* 393.
 f. *ńirle* 407.
ńoite, *ńoaide* 659.
ńokke-, *ńokkete-*; f. *ńokka-*
 422.
 e. *ńomma* (= *ńamma*) 398.
ńommel, f. *ńoammel* 425.
ńorite-, *ńoro-*, *ńorote*; f.
ńoarra 419.
ńorkote- 419.
ńolo-, f. *ńoallo-* 408.
ńueske 627.
ńuokčem, f. *ńuokčam*, *ńuofčam*
 418.
ńuoska, *ńuoskes*; f. *ńuoskas*
 394. 709.
ńuone 397.
ńuope- 781.
ńuofča-, *ńuofčas*, *ńuovčel* 425.
 f. *ńuofčam* (*ńuovča*) 418.
ńuove-, f. *ńuovva-* 427.
ńuor, *ńuora*, f. *ńuorra* 414. 711.
ńuores 414.
ńuole-, *ńuolle*, *ńuolete-*, f.
ńuolla, *ńuolade-*; e. *ńuollo-*
 837.
ńuol, *ńuola*, f. *ńuola*, *ńuolaste-*
 416.
ńukča, f. *ńufč* 93.
 f. *nubbe* (= *mubbe*), *nubbad* 604.
- paik*, *paika*, *paike-*; f. *baik*,
baikke- 536.
paije: *paijas*, *paijel*, *paijane-*;
 f. *bagje*, *bajas*, *bagjel*, *bag-*
jane- 502.
paite-, f. *baitte-* 514.
pakčite-, *pakčes*, *pakčekum*
 487. 488.
pagge, f. *bagge* 504.
 f. *bačče-* 482. 504.
paske, -*kes*, -*kok*; f. *basske*,
baskis 522.
paste-, *pasteles*; f. *baste-*,
bastelis, *bastel* 546.
passa-, *passate-*, f. *bassa-* 520.
pane (*pane*), *padne*, *pānak*;
 f. *badne* 525.
 f. *baščä-*, *baščaste-*, *baščage-*,
baščas 488.
palle-, *pallaje-*, f. *balla-*,
balate- 509.
palv, *palva*, -*vas*, -*ves*; *pal-*
vate, *palve-*; f. *balva*, *bal-*
vade- 511.
 f. *bäitte*, *bäittase*, *bäittale* 499.
peivre, f. *bäivre* 514.
peuček 539.
päul, *päula* 545.
*päj**es*, *päjok* 500. 514.
päse, f. *bässe* 520.
 f. *bässa-*, *bäste-* 518.
peste-, f. *bisti-* 518.
 f. *bäna* (*bädnag*) 513.
pele, f. *bälle* 507.
pälke-, *pälkače-*, *pälkales*
 500. 510.
pelje, -*jes*; f. *bällje*, *bäljes* 548.
piäse-, *piäsete-*, f. *bässa* 518.
piädnak 513.
piäves (*pives*), *piäveste-* 549.
 f. *bievl* (= *päul*) 545.
pikte-, f. *bifte-* 549.
pisse-, f. *bisso-*, *bissane* 546.
 f. *bisti-* (= *peste-*) 518.
pive-, *pivales*, *piveles*; f.
birva-, *birvales*, *birval* 549.

- pives*, f. *bivastak* 549.
pogño-, *puogño*- 440. 441.
počče-, f. *bačče*- 482. 504.
počeste-, *poččase*- 481.
poskete-, *poskote*- 452.
 f. *bosso*- (= *pusse*-) 552.
podne-, *podñe*-; f. *bodne*-,
bodña- 531.
porre-, *porro*-; f. *borra*- 444.
porge-, *porgete*-; f. *borče*-
 466. 476.
 f. *bolaš*-, *bolašte*- 483.
pollto-, f. *boltto*- 483.
polde-, *puolde*-; f. *boalde*- 483.
puoi-, *puojek* 486.
puoike (*) 524.
puoite-, *puoitak*-, f. *buoide* 486.
puokte-, f. *bukte*-, *bufte*- 544.
puokče-, f. *buofča*-, *buokčale*-
 473.
puoña-, *puogño*-, *pogño*- 440.
puoča 498.
puošē-, *puošak*-, *puošo*-; f.
buoššo 467.
puozos-, *puozot* 537.
 f. *buofča*- (= *puokče*-) 473.
puore-, -rak; f. *buorre*-, *buo-*
rak 543.
puola 492.
puole-, *puolde*-; f. *buolle*- 483.
puoldne-, *puolne*- 532.
 f. *bukte*-, *bufte*- (= *puokte*-) 544.
pusse-, *pussotak* 552.
puve- (*purve*-), *puvo*-; f. *bu-*
vete-, *buurvo*- 529. 541.

vaije-, *vaijeste*-, f. *vagja*- 575.
vaimo-, *vaibmo*-, *vaimos* 450.
vahak-, f. *vahag* (*) 576.
vašek 576.
vašše-, *vaššote*-; f. :: 715.
vadde-, *vaddes*-, *vaddaltak* 716.
vanate-, *vanatalle*-, f. *vadna*-,
vadnate- 594.
vatne- 594.
varra-, *varras*-, -es; f. *varra*-,

- varas*-, *varres* 573.
varre-, *varreste*- 855.
varre-, *varde*-, f. *varde*- 573.
vale-, f. *valle* 561.
vekke-, *vekkete*-; f. *väkka*-,
väkkad-, -des, *väkkete*- 568.
 590.
vekses-, *veksak*-, -sok 590.
veje-, f. *vägje*- 590.
väjža-, f. *viejža*- 564. 588.
vešē-, *vešes*-, *vešo*-, *vešane*- 576.
verde- 573.
velket-, -kes-, -kok; *velkote*- 582.
velte-, f. *vältte*- 578.
 f. *viejža*- (= *väjža*-) 564. 588.
 f. *viesas*-, *viessa*- 426.
vieso-, *vieso*-, *viesate*-; f.
viesso 859.
viäre-, *viärrate*- 855.
 f. *vielgad*-, *vilgis* 582.
vike 590.
vigge-, f. *vigga*- 811.
vil-, *vita*-, *vitad*-, f. *vit*-, *viđad*
 862.
vira-, *vir*-, f. *virva* 595.
viro 855.
virrto- 855.
vilete- 582.
 f. *vilgis*-, *vilgade*- 582.
*vuoi*de-, f. *vuoidde*- 557.
vuokate-, *vuokite*-, f. *vuok-*
kade- 833.
vuoke-, *vuokes*-, -kok; f. *vuokke*
 833.
vuokse-, f. *vuofse*- 834.
vuogg-, *ogg*-, *vuoggo*-, f.
vuog 717.
vuoj-, *vuojja*-, f. *vuogja* 557.
vuojē-, *vuäje*- (*natare*), f.
vuogja-, *vuojade*- 869.
vuojē- (*agere*-, *vehi*), *vuojete*-,
 f. *vuögje*-, *vuojete*- 877.
vuogñes 724.
vuocē- 708.
vuošše-, f. *vuošša*- 830.
vuottat (*) 870.

- f. *vuodgñe*- 749.
vuoste, *vuostes*; f. *vuostai*
 (*vuostas*-), *vuostas* 585.
vuodnav, *vuodna* (-*navam*), f.
vuone 392.
vuoppa, f. *vuop* 820.
vuopt, f. *vuoft* (*vuortak*) 130.
vuopse, *vuopsajes*; f. *vuofse*,
 -*saj* 811.
vuobde-, f. *vuovdde*- 716.
f. *vuofse*- (= *vuokse*-) 834.
vuord-, *da*, *vuordek* (*cavus*);
 f. *vuord* 832.
vuordē, f. *vuovdde* (*silva*) 554.
vuoras 868.
vuoračes, *vuorča*; f. *vuoraš*,
vuorčes 566.
vuorok, *vuorele*-; f. *vuorra*-
 855.
vuorgñe- 749.
vuorde- (*) 566.
vuorve-, -*ves* 855.
f. *vuormaste*- 855.
vuolle (*vuolen*-, -*lesne*-, -*lde*,
 -*lai*), f. *vuolla* (*vuollai*,
vuold) 729.
vuolge-, *vuolgate*-; f. *vuolgge*-,
vuolgate- 558.
f. *vugsi*, *vuofsaj* 811.
maino (*) 628.
makse-, f. *makse*-, *mafse*- 457.
maggar, f. :: 624.
e. *maje*: *majeld*, *majest* 634.
mange; *mangai*-, -*get*, *man*-
gane-; f. *maññe*: *maññai*,
mañas, *maññane* 633.
mangeha 634.
f. *maññe* (= *manje*) 613.
mace-, *maceste*-, *maco*- 622.
māna, *mānač*, f. *manna* 817.
f. *manne* (= *monne*) 629.
manne-, f. *manna*- 612.
manje, f. *mannje* 613.
f. *mafse*-, *makse*- 457.
mākta 610.

- māčatak* 622.
meče, *mečelen*-, -*čos*; *mečane*-,
mečete- 620.
mese, f. *miesse* 875.
mälkat-, -*ked*, *mälgađ*; f.
mälgađ 468. 608.
mi (g. *man*) *quid*; f. :: 624.
f. *miesse* (= *mese*) 875.
miäla, *miäl*; *miälak*-, -*lek*;
 f. *miella* 469.
f. *mielle* (*hügel*) 610.
miälkat, *miälget* 468. 608.
miälga (*brust*), *miälgas*;
 f. *mielg*-, -*gas* 609.
miha, *mihas*, *mihastalle*-
 479. 524.
mije (*nos*), f. *mi*, *mije* 625.
miñeles 401.
moggore- 465.
f. *motti*-, *mottane*- 637.
mode- 607.
modde, f. *moadde* 390.
moskos, *moskote*-; f. *mossko*-
moskote- 622.
mon (*ego*), f. :: 625.
monne, f. *manne* 629.
muenje 614.
f. *muittale*- 60.
maokse, *muekse* 599.
muoješe- 607.
muone- 628.
muor-, -*ra*, f. *muorra* 630.
muorje, *muörje* 459.
mutke-, *mutkane*-, *mutkos* 637.
muttem, f. *muttom* 604.
munji (n. *mon*) 625.
mubbe, *mubbad* 604.
raike, f. *raigge* 657.
rake-, f. *rakka*-, *rajade*-,
rakkase- 657.
rakke-, *rakad*; f. *rakke*- 660.
raje- 652.
ragño 645.
ratke-, f. *račkki*-, *račkke*- 671.
ratte-, f. :: 671.

- rapok* 673.
rappe-, rappase-, rappas-, -es;
f. rappase- 656.
f. ravas, ravaste- 656.
räppo 656.
f. riebma-, e. riebmü- 654.
f. roakkad; roakade-, roakka-
661.
robme, -mot, -mok; f. robme
674.
ruose-, f. ruossa-, ruosade- 670.
ruobbe, ruebbe; ruobbe-; f.
ruobbe 663.

lake- 707.
lakko-, lakkotalle-; f. lakko-,
lakkoste-, lakkode- 707.
f. lagji- 707.
lasta 213.
lapče-, lapte- 689.
labbek 683.
lablok 696.
- lē- (esse), f. lā-* 698.
leiske- 707.
leulok, leulete- 395.
läppa-pele 695.
lema, läma 688.
f. lievl 693.
f. liebma, liema 688.
loukete-, loukele- 686.
loute-, f. loarde- 695.
lokke-; f. lokka-, lojade-,
lojaše- 839.
lodde, f. :: 710.
lossed, losses; f. lossad, lossis
684.
losso-, lossane-, f. :: 684.
f. lofte-, loftane- 689.
f. loavkko 712.
lobme 706.
luite-, f. luoitte- 701.
f. luoitte-, e. luoste- 701.
luoke- 712.
luobbol 683.

FINN SZÓMUTATÓ.

Betűrend: *a b d e g h i j k* (és *c*) *l m n* (*ñ*) *o* (és *o*) *p r s* (*z*) (*c*) *t u v y* (*ü*) *ä ö*.

E Szómutató különös jelölés nélkül adja a szorosabb értelemben vett finn nyelv (Szuomi) szavait nyugati-finn (Satakunta-i), illetőleg az irodalmi finn nyelvben divatos alakjukban; — az észti nyelvből (vagy inkább dialectusból) csak a különváló szókat adja, meg a csupa változatok közül azokat, a melyek a szuomi alaktól némileg nagyobb eltérést mutatnak (jelölve így: *é. = észti*); — egyéb finn dialectusokból való szók, melyeket a Szótár itt-ott fölhoz, így vannak jelölve: *l. = liv*; — *v. = vepsä*; — *vt. = vót*.

Csillag (*) áll olyan szó mellett, a melynek a Szótár csak valamely régibb egybevetését czáfolja vagy a melyet idegen eredetűnek állít.

aamu 831.
aari- 749.
aartehe (*aarre*) 749.
ahtera, *é. aher* (g. *ahtra*) 800.
aika, *é. aeg* 718.
aiko- (*ai'on*) 719.
aisto-, *aistime* (-*tin*), *aisti* 765. 828.
aja- 877.
akka 759.
ala, *ale* (*ali*): *alla*, *alta*, *alle*; *alempa*, *alaise* 728.
alahalla, *alahaise*, *alhaise* (-*ainen*) 728.
alaise 837.
alka- (*alan*); *é. alga*-, *alga* 741.
alotta-, *aloitta*- 741.
ammene (-*en*); *ammenta*-, *ammelta*- 615.

ammo: *ammoin*, *ammoise*; *é. ammu*, *ammuse* (-*une*) 831.
ammunta-, *ammulta*- 615.
ampu- 707.
ankara 717.
ano-, *anomukse* (-*mus*) 867.
anoppe (-*ppi*) 392. 745. 759.
anta-, *antehe* (*anne*) 716.
apaja 427. 781.
appe (*appi*) 746. 820.
é. är (= *haara*) 280.
arvaa- 748.
arvo, *é. aru* 748.
asema 206. 858.
askele-, *askelehe* (-*le*) 206. 858.
astu- 206. 858.
asu-, *é. azu*- 205.
ati, *ativo*; *é. att'* (g. *ati*) 760.
aukea, *aukaise*-, *auko*- 723.
aukko, *é. auk* (g. *augu*) 723.

aurinko 584.
 avaa-, ava-, avanto; é. ava-,
 avanda-, avalda- 723. 724.
 ehdättä- 153.
 é. ehma-, ehmata- 813.
 ehto (freier wille) 154.
 ehtoo, ehto, ehtoise (-oinen)
 9. 799.
 ehty-, ehtä-, ehti- 153.
 eksy- 155.
 elpy- 145.
 elä-: eläime, elo; elättä-,
 elähtä; é. ela- 773.
 é. emak (-aku) 873.
 emisä, emikse (-is), é. emis 783.
 emä, é. ema, emase (-ane)
 783. 873.
 é. enese, ennast 845.
 ente (ensi), ennen, entise
 (-inen); é. enne, endise
 (-ine) 779.
 enä, eno; enäne-, enene-
 783. 857.
 ete (esi): edellä, edessä;
 eterä; é. ezi (g. e'e) 779.
 etsi- 592.
 etähä, etää: etääna, etäällä
 778.
 etähise, etäise (-inen) 779.
 eukko 872.
 haara 280.
 haasta- 304.
 é. hage-, hagele- 302.
 haiku, haikaa, é. haige 327.
 haise-, haisu 265.
 haju, hajaa- 265.
 hake- (ha'en) 303.
 haleva 369.
 halkee-; halki 298.
 halko, halkaise- 298.
 halpa 344. 836.
 hankala, hankela 266.
 hanke (-ki) 266.
 hapoise(-oinen), hapoitta- 333.

happame (hapain), happane-,
 hapatta- 333.
 é. happu, happuse (-une) 333.
 harmaa (*) 382.
 haro (harollansa) 280.
 harva 167.
 haukko- 186.
 hauta 186.
 he, hyö (öök) 845.
 é. hea, hä (= hyvä) 292.
 heisi 286.
 heittä 260.
 heity-, heidyttyä- 282.
 é. helä-, helenda- 368.
 heleä, helevä- 368.
 e. helki- 368.
 helma 287.
 hempeä; hempaa- 334.
 henke (-hi) 264. 766.
 herehe, herä 340.
 kerkeä-, herkene- 167. 168.
 herkkä, herkkä 340.
 herää-, heräjä-, herättä- 340.
 heveä 804.
 hierta-kivi 236.
 hiertä-, hiero- 236.
 é. higo- (= higo-) 343.
 hüre (-ri) 767.
 higo-, hio-, hijoskele- 342. 372.
 hiha, hija, hia 865.
 hihna (*) 297.
 hihtä- 341.
 hilja, hiljaise; é. hili, hilise
 131.
 himiä 291.
 himmi, himu 291.
 himo 305.
 é. hing (= henki) 264.
 hinkalo 315.
 hinta 254.
 hirmu 313.
 hirveä; hirvi-, hirviä-, hir-
 vittä- 313.
 hiuka (g. hiuvan); hiukaa-,
 hiukoo-, hiuku- 771.
 hiukse (hius) 129.

hivo- 342.
é. hobe (-beda) 189.
hohka-, *hohku-*, *hohku* 190.
hohta- 190.
hoikka 320.
hoila 320.
hoke- (*ho'en*) 302.
homehe (-me) 307.
é. hong, *honga-* 264.
honka 264.
é. hoñña-pü 264.
hopea 189.
é. hōra-, *hōrita-* 358.
é. hore (-reda) 167.
é. hōru- 236.
houraa-, *houru* 126.
huhto- 355.
hukka: *hukkaa-*, *hukku-* 269.
huomene (-men), *huome* (-mi) 189.
huonehe (-ne), *é. hōne* 168. 188.
huono, *é. hōn* 381.
huopehe (*huore*) 316.
huule (-li) 372.
huuta- 295. 302.
é. hübi- 139.
é. hūda- (= *huuta-*) 302.
hylkää-, *hyljää-*, *hylky* 169. 850.
hypehe (*hyve*), *hypistä-* 370.
hyppy, *hyppi* 370.
hyvä 292.
hyy, *hyytehe* (*hyyde*); *hyytä-*, *hyyty-* 138.
hyö, *he* (*ök*) 845.
hyönti 241.
hyönteme, -teime (-tein) 240.
hyöri-, *hyöry-* 358.
hyötä-, *hyöty-*; *hyöty*, *hyötö* 241.
hämy, *hämärä*; *hämää-* 291.
häne (*hän*) 845.
häpeä; *häpy*; *häpeä-* 350.
häpää (*häväs*), *häpää* (*häväs*) 370.
härkä 349.

härmä 299.
hääli-, *häälää-*, *hääly-* 363.
hönkä 264.
höysi; *höystä-* 286.
é. igeme (*ige*) 818.
é. ihku- 343.
ihmehe (*ihme*), *é. ime* 813.
ihmise (-inen) 782. 858.
iinto, *into* 766.
ikene (*ijen*, *iken*), *é. igeme* 818.
é. ikke- (= *itke-*), *iketa-* 798.
ikä, *ikäise* (-äinen); *é. iga* 803.
iljakka 407.
ilma; *ilme*, *ilmi*; *ilmoise*, *ilmoitta-*; *é. ilm* 785.
ilo 58.
ilpo (*i. ihminen*) 790.
ilvehe (-ve, plur. *ilveet*) 784. 805.
imara 146.
imantehe (-nne), *imakka* 146.
é. ime (= *ihmehe*) 813.
ime-, *imettä-* 781.
imisä (= *emisä*), *é. imis* 783.
inhimise (-minen), *é. inimeze* (-mene) 858.
into, *iinto* 766.
iske- 876.
istu- 797.
isä, *iso* (*isoi*); *é. iza*, *izu* 824. 857.
itke-, *itku*, *itkettä-* 798.
itse 24. 597.
itä-, *idättä-* 153.
jaka- (*ja'an*) 163.
jaksa- 164.
jalka 160.
jano; *janoo-*, *janotta-* 151.
é. jō- (= *juo-*) 826.
joeksime (-sin) 93.
é. jōgenda-, *joenda-* 151. 828.
johta-, *johdatta-* 156.
joke (-ki) 150.
é. jōkse- (= *juokse-*) 150. 825.

é. *jōm* (-*ma*) strom 150.
joukko 165.
jouta-, *jouto*; é. *jouda-*, *joud*
 (-*du*) 156.
joutse, *jouse* (-*si*) 812.
joutsene (-*sen*) 93.
 é. *juhata*- 156.
 é. *juht* (g. -*hi*); *juhtu-* 156.
julmukse (-*mus*) 85.
jumala 146. 148.
 1. *jūmal*, *jumāld-* 147. 149.
 é. *jume*, *jumedus* 146.
junka 146.
juo-, *juotta-*; é. *jō-*, *jōta-* 826.
juokse-, é. *jökse-* 150. 825.
 1. *juom* 150.
juotta- (lōten) 150.
juttu, *juttele-* 142.
juure (-*ri*) 162.
juuttu-, *juupu-* 427.
 1. *juva* (*) 149.
jyrkeä (*) 395.
jälke (-*ki*) 144.
jäntehe (*jänne*), *jänte* (-*ti*,
 -*si*), *jäntevä* 808.
järke (-*ki*, g. *järjen*); é. *järg*
 794.
järkeä, *järeä*, *järin* 750. 796.
järve (-*vi*) 750.
jäsene (*sen*); é. *jäzeme* (*jäze*)
 829.
jää, *jäise* (*jäinen*) 143.

kaappaa- 4.
kaare (-*ri*), *kaaritta*- 6.
kaarta- 6.
kaata- 70.
 é. *kadu-*, *ka'uta*- 68.
 -*kaha*-, -*kähä* (-*kas*, -*käs*) 57.
kahdeksan 221.
kahte (*kaksi*) 26.
kaimo 103.
kainalo 112.
kaino 87.
kaipaa-, *kaipaja*-; é. *kaeba*- 31.
kaisku 24.

kajehe (-*je*), *kajo*; *kajua*- 103.
kajea 104.
kala 77.
 1. *kalg* 85.
kaljame, -*ma*; *kaljo* 29.
 é. *kall* (plur. *kallid*) 29.
kalu-, *kalua-*, *kalva-* 3.
kalvea, *kalpea* 106.
kalvo, é. *kalu*, *kale* 85. *Kanta-ŋk.*
kapea 388. *XXIII. 30.*
kapehe (*kave*), é. *kabese*
 (-*bene*) 34.
kapua- (inf. *karuta*) 51.
 é. *kärd* (g. -*ru*) 6. *Karku ŋk. XXIII.*
karkaa-, *karkaja-*, *karku* 31.
 388. 408.
karvaha (-*vas*) 88.
kasea 56.
 1. *kašk* (krätze) 38.
kasta-, *kastehe* (-*te'*) 7.
kasva-, *kasvaime* (-*ain*), *kasu-*,
kasvo; é. *kasva-*, *kazu*,
kaso 57. 91.
katkea-, *katkaise-*, *katko-*,
katki; é. *katke-*, *katke*
 (fragilis) 90.
kalkera 23.
katku, *katkua*- 39.
katoa-, *kato*, *katehe* 68.
katso- 1.
 é. *kaud* (-*da*, -*du*) 75.
kauka, é. *kauge* 117.
kaula (*kagla*) 113.
kaute (*kausi*), *kautta* 74. 117.
kaverta- 4.
ke (*kene*: *ken*) *quis* 28.
 e. *kē-*, *kēta*- 96.
 é. *kedr* (-*ra*), *kedra*- 366.
kehno, *kehnä* 43.
kehrä, *kehrää*- 365.
keimeä 27.
keino 11.
keittä-, *keitto* 96.
kekälehe (-*le*) 97.
 é. *kēl*, *kēlik* (-*ku*), *kēlus* 41.
kelpaa-, *kelpo* 15.

- kema* 27.
kene (*ken quis*), vt. *čen*, é.
kes 28.
kenkä, *kengittä-* 17.
keno 87.
kenttä 885.
kepeä 33.
é. kēr (g. *-ri*), *kēra-*, *kēri-*,
kērd- 19.
kerho 19.
keri, *kerä* 19. 22.
kerjää- 17.
kerkeä-, *kerkiä-*; *kerkeä*; é.
kerge 792.
kermä, *kerma*, *kermo-* 45.
keske, (*-ski*), *keskukse* (*-us*) 48.
kesy, *kesu*, *kesyttä-* 8.
kesä 136.
keto 885.
keträ, *keträä-* 365.
keukoime (*-oin*) 424.
keviä l. *keväm* 27.
 l. *kie*, *kieb-*, *kiet-* 96.
kiele (*-li*) 41.
kieltä- (*) 219.
kielu, *kielukse* (*-us*) 40.
kierä, *kierikka* 19.
kieri- 19. 21. 62.
kiertä- 19. 21.
é. kihu, *kihuta-* 25.
kiihoitta-; *kiihty-*, *kiihtu*,
kiihkeä 25.
kiirka, *kiira* 58.
kiistä-, *kiista* 25.
é. kikerda- 63.
kina 57.
é. king (= *kenkä*) 17.
kiperä 246.
é. kiprase (*-ane*), *kipras* 246.
é. kirg; *kirg* 58.
é. kirme, *kirmeta-* 45.
 l. *kis*, é. *kes* (*quis*) 28.
kisa, *kisaa-* 23.
kisko- 54. 124.
kitke- 30.
é. kitsa-, *kitsakas* 25.
kitsaha (*-sas*), é. *kitsas*,
kitsik 24.
kiusaa- (*) 31.
kive (*-ri*), vt. *čivi* 40.
é. koba 36.
é. kobar 114.
é. kobe (*-eda*), *kobev* 107.
é. koberik 114.
é. kobr (*kobru*) 114.
é. koge-; *kogemata* 51.
é. kohn (*-na*) 43.
kohta, *kohte* (*kohden*), é. *koht*,
kohe 74.
koi (*lux matutina*) 102.
koipe (*-pi*), é. *koib* (*-ba*) 75.
koira 393.
koivu; *koivio*, *koivakse* (*-as*)
 102.
é. koju (*domum*) 94.
koke- (*ko'en*), *koetta-*, *koitta-*
 51. 74.
koko 165. 768.
é. kōla-, *kōld* (*kōlu*) 77.
é. kolba- 15.
é. kōle- (= *kuole-*) 78.
kolme, *kolmante* (*-mas*) 88.
é. kolu, *kalu* 3.
é. komel; *komelda-* 110.
komo, *komero* 110.
é. kond (= *kunta*) 65.
e. kone, *konele-* 60.
konehe (*-ne*) 58.
kontta (*kontallansa*) 76.
kontu, *konto* 75.
kopara; *kopra* (*koura*) 4.
kopea 107.
kopera 110.
é. kops (*-su*), *kopsakas* 90. 240.
 l. *kōr* (*plur. kōröd*) 6.
é. kōr (*-re*), *kōruse* (*-une*) 89.
é. korbe- 97.
korea 494.
é. kōrem (*-rma*) 114.
korento, *-nta* 114.
korkea, *korko* 37.
koro-puu 875.

korventa-, é. korveta- 97.

kose-: *kosia*, *kosio*, *kosi-* 75.

koske (-*ski*) *flumen* 75.

koske- 75.

koske- (*k. kirveen*) 47.

kosku, *koskukse* (-*us*), *é. košk* 38.

koso, *kostu-*, *é. kozu-*, *kozuta-* 56.

kostu-, *kostutta-* 7.

kolka 48. 521.

koto, *koti*, *kota* 94.

kotti 52.

kotra 8.

koura 4.

kova 388.

kovera, *kovero*, *koveri*; *koverta-*; *é. kover*, *koverda-* 110.

koveli, *kovelo*, *kovelta-* 110.

ku (*kuka*, *kussa* stb., *kumpa*) 100.

é. kube (*kubeme*), *kubu* 107.

é. kubl (-*la*, -*lu*) 107.

kuiva 103.

kuja; *kujehe* (-*je*) 74.

é. küle-, *küla-*, *kületele-* 82.

kuljeskele-, *kuljetta-* 80.

kulke- (*kuljen*) 79.

kulkku 244.

kulma, *é. kulm* (-*mu*) 109.

kulmu (*quisquiliae foeni*) 86.

kulu-, *kulutta-* 3.

kuma, *kumara*, *kumarta-* 110.

é. kummelda- 110.

é. kummer, *kummar*, *kummar-* 110.

e. kummuli, *kummuta-* 110.

kumo (*kumossa*), *kumoa-* 110.

é. kumu, *kumeda* 108.

kunnia 166.

kunta (*kymmen-*, *kansa-*, *maa-k.*) 65.

kuola 407.

kuole-, *kuoleskele-* 78.

kuona 86.

kuono 109. 388.

1. *kuord* (= *korkea*) 37.

kuore (-*ri*) 89.

kuorma 114.

kuortehe (-*rre*) 567.

kupea; *kupehe* (-*uve*) 107.

kupsu 90. 240.

kupu 107.

kurimukse (-*mus*) 7.

kurkku 244.

kuse (-*si*), *kuse-*, *kusiaise* (-*ainen*) 120. 720.

1. *kussöl* 90.

kuu (*luna*), *kuutama* 101.

kuu (*adeps renum*) 70.

kuula (*kupla*), *kuulo* 107.

kuule-, *kuuleskele-* 82.

kuulema (*gewölbe*) 77.

kuuluva (*index retium*) 85.

kuuma, *kuumehe* (-*me*) 101.

kuumehe (-*me*), *kuumotta-* 108.

kuuntele- 82. 84.

kuute (*kuusi*), *kuudente* (-*des*) 92.

kykky, *kykky-*, *kykistä-*;

é. kükk (*kükile*), *kükita-* 63.

kylke (-*lki*) 33.

kyllä (*) 774.

kylmä, *kylmene-* 787. 881.

kylvä-, *kylvö* 53.

kylä 32.

é. kūnar, *kūnas-pära* 43.

1. *kündil*, *künil* 42.

kynkkä 245.

kynä 244.

kyperä 246.

kysy- 829. 858.

kytke-, *kytky-*; *kytkehe* (-*ke*);

é. kütke, *kütkenda-* 47.

kyr 30.

kyrnele (-*nel*), *kyynö*;

vt. *cünel*, v. *künal* 42.

kyynärä 43.

käke-, *käkee-* 11.

é. kār (-*ra*) 19.

kärke (-*rki*), *é. kār̄g* (*g.-rje*) 96.

- kärnä 18.
 kärsi- 796.
 käske-, käsky 46.
 kässä, kässikkä 90.
 käte (käsi) 28.
 käy-,käyttä-; é.käi-,käita-13.
 käyrä 19.
 kääri-; kääre, käärä, kääro 19.
 é.kön (-nu) 87.
 köyte (köysi); é.köiz, köidik, köide 48. 243.
 laakso, lakso 758
 é.laba 682.
 laikko (*) 703.
 lake (-ki), laka 645.
 lakka 645.
 lakkaa- 678.
 lakso, é. laks (-su) 758.
 lampe (mpi, lamm), é. lamm 683.
 lanka 710.
 lankea- 666. 704.
 lanko 644.
 lansea 681.
 lante (-nsi); lantu- 681.
 lappea, lappa, lappehe (lape); é. lapp, lapik (-ku), lappa- 682.
 lappio, lappia 682.
 lapse (si) 701.
 é. laug (lau'u, lāu) 704.
 lauhkea 705.
 lauhtu-, lauhtea 705.
 laukea-, laukene- 704.
 laukea 705.
 laukki (*) 703.
 é.lē (= lie-) 698.
 é.lēd (g. lē'e) 686.
 lehte (-ti) 800.
 é.leida- 692.
 leikkaa-, leikko-; é. leika-, leiku- 692.
 é.leil (leili) 693.
 leimu; leimua-, leimaa- 680.
 ieistä- 660. 686.
 lenninkäise (-äinen) 690.
 lensiä 681.
 lentä-: lentime (lennin) 690.
 lepehe (leve) 700.
 lese- 702.
 é.lēt (g. lēdu) 686.
 leuka 705.
 leveä, levyr 700.
 é.liblik (-ku), liblikas 696.
 lie-, é. lē- 698.
 liehko, liehkeä 686.
 liekki, liekko 686.
 lieksu- 697.
 lieme (-mi), é. lēm 688.
 lieska 686.
 liete (liesi); liettä- 686.
 liikku-, liikkehe (liike) 699.
 lintu 709.
 é.liperda-, lipitse- 689.
 lippu-, lippu 689.
 listime (-met) 702.
 lohko, lohko-, lohkene; é. lohk, lohku- 711.
 loimu, loimua- 680.
 loista-: loisto 685
 é.loita-,loitle-,loit(g.loide)685.
 loitta-: loittava, loitto 691.
 loitto (longinquus) 691.
 loiva 691.
 l. loju (*) 703.
 loma 684.
 lommista-, lommea- 684.
 é.lomp (-mbi), lomm 683.
 lompe, lompehe (lomme) 684.
 loppa 690.
 losko, loska, losma 709.
 loukku, loukka 711.
 é.lohn (-na) 686.
 é.loitle-,loit 685.
 é.loke (lokke), lokenda- 686.
 é.long 710.
 luiski-, luiskaa- 701.
 luista-: luistime (-tin) 701.
 luke-(luen), luku; é.luge- 839.
 lume (-mi) 706.

luppa 690.
luosko, luoskio, luoska 709.
luosma, luoso 709.
luu 705.
luule- 84.
lykkää- 708.
lymy 652. 702.
lyte (n. *lysi*); é. *lüzi* (g. *lö'e*) 410.
lyyli 694.
lyö-, é. lö- 707.
lähte- 699.
länte (-si), länttä- 681.
läyhkä, läyhkää- 694.
läyle (-li), läylä, läylentä- 395.
löyhky-, löyhkä, löyhkää- (löykkä-) 694.
löyly 693.
löytä- 692.
é. made (mademe) 607.
mahta- 800.
mainitse-, mainio ()* 628.
maksa 599.
maksa- 457.
marja 459.
mala-, mati-: mato 607.
matka; matkaa- 632.
me (g. *meidän*), é. *meie* 625.
é. mäle (mäl'), mälese (-lue) 469.
melkeä 468. 608.
mene, menettä- 612.
mi (mikä) quid 623.
miehe (mies), é. mäs (g. *mehe, mihe*) 478.
miele (-li); mielise (-inen) 469.
é. mine- 612.
miniä, l. miña 613.
minä (g. *minun*) 625.
mokoma 605.
molempa (-lemmat) 606.
mone (-ni), l. mōnda 390.
é. moista- 638.
é. molku-, molguta- 461.
é. mosk- 631.
é. muhka 597.

é. muidu, muida 604.
muista-, muisto 638.
muka: mukaan; mukava 598.
mukula 591.
muljahta-, muljehe (-je) 461.
mullista-, mulista- 461.
muna; munuise (-inen) 629.
1. mūnda, mōnda 390.
murene-, murea 601.
murska; murskaa- 631.
murta-, muru 601.
muserta-; musera, musa 637.
museva 627.
muskula 637.
musta 627.
musu- 637.
muu; muutama 604.
myrsky 855.
myr-, myö-; myyskele-; é. mü-, müne- 477.
myöhä 634.
myös; myöslä-, myöstyttyä- 634.
mäke (-ki) 599. 610.
mäntä ()* 389.
mätkää-, mättä- 621.
mättähä (mätäs) 610.
mätä; mätäise (-inen) 476.
määrä; määrää- 618.
naama, nauma 417.
naara, naarakse (-ras) 392.
é. nabe (nabeda) 391.
nai-, naitta- 392.
naise (nainen) 392.
nalja, é. nali (-lja) 404.
naukea 404.
nauma 417.
neidyttä- 394.
neihti, neitti 401.
neite (-ti), neito, é. neid (-du) 401.
neite (-ti), neitehe (neide) humor, neitiä 394.
neitse (-tsi), neitsye (-tsyt) 401.
é. nēla- 411.

neljä 394.
 nenä 397.
 nestä- (*) 394.
 niele-, nielu 411.
 niine (niini) 430.
 niite (niisi) 430.
 niittä-; niitty-, niittu 414.
 nila, nilja, nilju 406.
 nime (-mi); nimittä- 398.
 niselty- 406.
 niska 406.
 é. nist- 429.
 é. níz (g. nî'e) 430.
 é. nîl' (g. nîdi) (*) 430.
 nito-, é. nidu- 272. 408.
 niukahta- 406.
 niveltty- 406.
 nivelä, nivele (-vel) 406.
 é. nöl' (-le, -li) 416.
 é. nol'g (g.-le), l. nol'g 406.
 é. noli- 408.
 nopea 180.
 nouse- 180.
 noro; norehe (-re), norahta- 419.
 é. nōre (n. nōr') 414. 711.
 é. nore-; norg (g. noru) 419.
 é. nugise (n.-gis), mugizeja 426.
 nuhteke-, nuhtehe (-hde);
 é. nuhtle- 172.
 nukku-, nukutta- 422.
 nuljakka; nulju, nuljo 406.
 nuole (-li) 416.
 nuole-, nuolaise- 408.
 nuore (-ri) 414. 711.
 nuoskea, nuoska 294. 709.
 nupea 388.
 é. nükki- 429.
 nyhtä- 429.
 nykki- 429.
 é. nülgü- (gleiten) 429.
 nylke-, é. nülge- 429.
 nylää- 429.
 nyrehe, nyreä 620.
 nyrkky, nyrkki 620.
 é. nüst-, nist- 429.

nyryly- 429.
 näke- (näen), nä'eskele-, näky- 400.
 näljä, nälvä 406.
 närehe (-re) 418.
 näyttä- 400.
 näätä 416.
 ohea, ohue (-hut), oha 570.
 ohto, otso 134.
 1. oigu- (= ui-) 868
 oikea, oikene-, oijenta-,
 oikaise- 810.
 oksenta-, oksetta-, oksemukse 834.
 ole-; oleskele-, olo 592.
 olka, é. ola 560.
 olke (-ki) 741.
 olkene-, olkea- 558.
 oma 563.
 onke (-ki), é. ong 717.
 onte (onsi), ontelo 832.
 ora, l. vora, ora 751. 857.
 oraha (-ras), orihi (oris,
 orit); é. ori 867.
 orpo, orvo 755
 osa; osi-, ositta-; é. oza 843.
 osta- 563.
 é. ōz (g. ōne), ōzik, ōzitse 832.
 otsa, é. ots 587.
 é. otsi- 592.
 otta 563.
 ore (-vi), é. ou 724.
 é. ohtu, ohta 779.
 é. oige (oigeda) 810.
 é. ola 560.
 é. pagu 489.
 paha 448. 467. 471.
 pahka 460.
 paikka 493.
 paina- 489.
 paista- 513.
 paisu-, paisehe (-se) 442.
 paju 523.
 é. pakase (-kane) 487.

pakene-, pako 544.
é. pakitse- 487.
pakitta-, pakaitse- 487.
pakkaise (-ainen) 487.
pakko, pakotta- 487.
pako, pakoa-, pakahtha-;
é. pakata- 489.
paksu 439.
pala 492.
pala- 483.
palele-, palelta-, paleltu- 483.
paljo 493.
para, parempa (-mpi), parane-
543.
parka 183.
partaha (parras) ()* 435.
parte (-rsi) 21. 550.
paska: paski-, paskanta-,
paskatti 536.
é. pea; peal, pealt 502.
é. peaze-, peasta- 518.
pehmeä 447.
peittä-, peitto 499.
é. peksa- 471.
pelasta- 510.
é. pelga-, pelgi-; pelg (g. -lju,
-lu) 509.
pelkää-; pelko 509.
peni, penikka 513.
penää- 515.
persehe (-se) 495.
perä 495.
pese-; pesettime (-tin) 519.
pesä; pesi- 520.
piekse-, pieksä- 471.
pii: piitty-, piity- 525.
piile-, piilo 500. 509. 512.
piimä, é. pima 504.
pilkistä-, pilkutta- 437.
pilkkaa- 437.
pilve (-vi); pilvexe (-ves) 511.
pimeä 500.
l. piñ (canis) 513.
pinty-, pintu- 525.
pisara 437.
piskaraise (-inen) 437.

pisku, piskuisse, piskaise
(-inen) 436.
pisoa-, pisaa- 437.
pistä- 547. 552.
pitkä; pitkin, pisin 521.
pitä-, pidättä- 546.
é. pō-, pōdav 527.
é. poeg (g. poja) 523.
é. po'eta- 472.
pohkehe (-hje) 442.
pohti 544.
poika 523.
é. pois, g. poizi ()* 524.
poju, poija; vt. pojo 523.
é. poksa-, poksle- 452.
é. pōl' (-le) 491.
porise- 535.
poro 443.
portaha (porras) ()* 435.
poske (-ki) 439.
pote-, poti- 449.
pove (-vi); é. pou (g. pou'e)
439. 440.
é. pōde-, pōdise (-ine) 449.
é. pogene- 544.
é. poiide (poiž) 486.
é. poiž (g. poi'e) 442.
é. pole-, poleta- 483.
é. pragu (ragu) 664.
é. pūde (g. pūte) 527.
é. pūdeda (pude), pūdeva (pu-
dev) 446.
é. pudene- 446.
pudista- 446.
l. pud-, puddiji 446.
é. pūdu- 529.
pu'etta-, pujetta- 473.
l. pūg- 527.
é. pugu 442.
puhka, puhkaa-, puhku- 540.
puhkea-, puhkaise-, puhki 489.
puhti 544.
puhu-, puhehe (puhe) 540.
puikki-, puikahta- 473.
puka 458.
puke- 473.

puljaa-, é. pulja- 530.
é. pūma 527.
puna, punaise (-ainen) 494.
é. pung (puñña) 458.
é. puni-, puneta- 531.
puno-, é. punu- 531.
l. puoga 523.
puole (-li); puoliso 490.
puraa-, purise- 535.
pure- 443.
purke-, purka- 443.
pursto 495.
puru, puro 443.
puserta- 481.
é. puska-, puskle- 452.
puske-, pusku 452.
l. pūt- 527.
putke (-ki) 498. 522.
putoa-, putua-, putise- 446.
puttu-, pututa- 527.
putu 446.
puu; puise (-inen) 480.
puusku, puuska 552.
puutta- (affigere); puuttu- 527.
puuttu- (deficere); puutto,
puutokse (-os) 530.
é. pūga-, pūgal 471.
pyki-; pykälä, pykälehe (-le) 471.
pyrstö 495.
pyry 533.
pystr- 546.
pysy-, pysähtä- 546. 552.
pyyleä 468.
pyytä- 539. 548.
pyöreä; pyöri-; pyörtä- 533.
pyöry, pyörö, pyörä 533.
päitse (-tsi) 504.
päivä 513.
päkiä, päkkä 453.
päkkky; pälve (-vi) 545.
é. pära, perä 496.
pää; päällä, -lle, -ltä 501. 502.
pääkiä 453.
pääse-, päästä- 518.

pökki-, pökkää-, pökäise- 471.
é. pōra-, pōr-, pōrita- 533.
pörhö, pörhä 464.
pörrö, pörrä, pörröise (-inen),
pörröttä- 465.
raata-, raasta- 664.
rahtu, rahna 664.
é. raig (g. raja) 675
raiska, raiskaa- 671.
rakenta- 646.
é. rakesta-; rake (g. rakke) 646.
rako (ra'on) 664.
raskaha (-kas), rasitta-;
é. raske, rase 684.
rasu 671.
ratkea-, rattkene- 671.
ratki-, ratku-, ratku 671.
raukea-, raukea; é. range-,
raugene- 666. 705.
rauska 671.
é. rebe (-beda) 673.
é. redu 650.
rehnehe (-ne) 675.
reikä 656.
reistä- 660. 686.
reite (reisi) 649.
renke (rengellänsä) 656.
repeä-, repi- 656.
é. rie (g. rīde) 650.
rientä- 672.
riittä- 650.
rikerä, rikene 672.
rohkea 661.
roitto 661.
roska, roska 671.
rouhaa-, rouhi-, rouhea 641.
roukea 641.
é. rohu-, rohve 642.
ruhuo, ruhmena, ruhmen 668.
ruma, rumaise (-ainen) 674.
é. rumal, l. rumāl 674.
runko 672.
runto, runteva 672.
runto-, runtele- 641.

ruohtu- 642.
 rupe (-pi), rupise (-inen) 663.
 ruska-, rusku-, ruskakta-,
 rusahta- 670.
 ryhty- 642.
 é. rünk (g. rünga) 672.
 ryöpeä 673.
 ryöppy-, ryöppyy 673.
 é. räbi-, räbise- 656.
 rähmäkkä, rähmykse (-rs);
 rähmä- 655.
 é. räidi-, räi'eta- 660.
 räkki, räkittä- 660.
 é. räp-, räple- 656.
 räsy 657.
 röhmä 655.
 röhnä 675.
 rökä 660.

 saa-; saatta- 272. 378.
 saalihi (-lis) 272.
 saapu- 272.
 é. sagnar (-ra), sagnarik (-iku)
 166. 359. 378.
 sakea, sako 346. 359.
 sala, salaise; salaa- 223.
 salama 369.
 é. sale (-leda) 270. 369.
 salehe (-le), sali- 297.
 salko 270.
 sammale (-al) 307.
 samea 306.
 é. samme (f. sammehe) 307.
 sammuu- 307.
 sana, sano- 131.
 sangen 266.
 sappe (-ppi) 791.
 sapsa, sapsi, sapso; é. saps
 (-su) 370.
 sarana 330.
 sarja (*) 347.
 sarka (*) 347.
 sarve (-vi) 282.
 é. saske, sasse 314.
 saltu- 275.
 saura 166. 359.

save (-vi), é. sau 190.
 se, si 805.
 é. seba 353.
 seipää (seiväs) 352.
 seitsemä (-emän, -en) 133.
 seitti 353.
 é. selg (g. sele) 368.
 selkeä; selkene-, selkeä-, selko
 368.
 selkä 199.
 selvä 368.
 sientä (*) 292.
 siili 357.
 siimekse (-mes) 214. 299. 357.
 siintä- 213. 299. 357.
 siiro 208.
 siirtä-, siirty- 208.
 siisna (*) 297.
 siitehe (siide); siity- 138.
 sija, sia; sijava 134.
 silmä; silmää- 289.
 silta (*) 98.
 silu, silo 297.
 sinä (g. sinun) 192.
 é. sire (-reda), sirev, sireta-
 208.
 é. sirge, sire, sirg (siru) 339.
 é. sirgu-, sirge-, 208. 339.
 sirkeä 208. 339.
 sisä, sisu, sisukse (-us) 285.
 sito-; sitehe (side) 271.
 sitte, sitten 199.
 é. sō (= suo) 222.
 é. sobri-, sobra-; sobr (sobru)
 125.
 é. sōdu (sōd) 273.
 é. sohku, sohki 254.
 soi-, soitta- 302.
 soitta- (pellere) 276.
 é. sōja, soja (n. so'e) 187.
 sokea 220.
 solme (-mi), solmu; solmea-
 373.
 é. somp (-mbu), sompa 127.
 sompelo 127.
 é. sōne (sōn) 817.

sopi-, *sopu*, *sovitta-* 304.
soppe (-ppi) 317.
sorkka 282.
sorme (-mi) 281.
sorta-, *sortu-* 309.
sotke-, *sotku-* 227.
soukka 320.
é. soita- 276.
é. söl' (-le), *sōlikas* 137.
é. sona (= sana) 131.
é. sōne 292.
é. sore (-reda) 167.
é. subra- 125.
suhta 275.
suikera, *suikkea*, *suikelo* 354.
suikkari 354.
suju-, *sujutta-* 329.
sukau- 276.
sukelta- 329.
sukeu-, *sukene-*, *sukeva* 276.
sukku 269.
sukse (-ksi), *é. sūkse* 315.
suku 276.
sula; *sulaa-*, *sulatta-* 838.
sulka 225.
sulke-, *sulku* 218.
sullo- 356.
é. sumb (-mba) 128.
é. sumbu- 306.
sumu, *sumo*, *sumeä* 306.
suo, *suolisto* 222.
suo-, *suosio* 188.
suoja; *suojaise* (-ainen) 187.
suola (*) 345.
suole (-li); *suolikko* 137.
suone (-ni), *é. sōne* 817.
suora 347.
suppea, *suppu* 317.
sure-, *surehtu-*, *suru*; *é. sure-* 348.
surkene-, *surkastu-*; *surku-*, *surkea* 348.
é. sūrus (-ukse) 125.
survo-; *é. suru-*; *surva-*, *survu-* 309.
é. suska-, *suza-* 227.

suu 266.
suunta; *suunti-* 273. 378.
suurukse (-rus) 126.
suutehe (suude); *suutele-* 266.
suuttu-, *suuttau-* 188.
suve (-vi) 136.
sydäme (-dän) 300.
é. sügav (-ava) 376.
1. sügl, *sögl* 358.
sykertä- 201.
sykkä, *sykky*, *sykä* 201.
syksy, *é. sügis* 859.
syle (-li), *syleä-*, *syleile-* 847.
sylke (-ki), *sylke-* 169. 850.
syltä, *é. sild* 847.
syrjä; *syrji-* 318.
syvä 376.
é. süvele-, *süvendele-* 138.
syylä 358.
syys (s.-kuu) 859.
syö-, *syöttä-*; *é. sō-*, *sōta-* 802.
säikähtä-, *säikky*, *säikky-* 312.
säkä, *säkehe* (säe) 374.
sälö, *sälehe* (-le) 289.
sänke (-ki) 283.
1. zäp (= sappe) 791.
säsyr 286.
é. säma (säm-käzi) 292.
särke-, *särky* 233.
säränä 330.
säyly, *säyly-* 352.
sääre (-ri) 278.
sääske (-ki) 660.
é. curk- 317.

taannoin 196.
é. taheda, *tahene-*, *tahenda-* 758.
taipu 251.
taistelev- 251.
taita-, *taito* 251.
taka, *taaksi* 196.
takala 199.
takama 192.
takise-, *takista-*, *takistu-*;
é. takista-, *takitse-* 726.
talla, *tallaa-* 176.

- tallukse* (-us), *tallusta*- 176.
talvaa- 176.
talve (-vi) 202.
é. täne 196.
tanea 179.
tapaa-, *é. taba*- 181.
tappa-, *tappele*-, *tappelu* 362.
tarkene-, *é. targe*- 184.
tarma, *tarmo* 184.
tarttu- 184.
taukoa-, *tauku*- 422.
tausta, *tarusta* 196.
é. te, *tema* (= *tämä*) 805.
te, *työ* (g. *teidän*) 192.
é. tē (= *tie*) 367.
é. tēd-, *tead*- (= *tietä*-) 337.
é. teiba (*teivas*) 353.
é. teize (*teine*) 762.
teke- (*te'en*), *teko* 215.
tela 688.
temmaa-, *tempaa*- 207.
terä, *terävä*; *teräксе* (-äs),
teräsime (-sin) 23. 232.
é. tība 365.
tie 367.
tietä- 337.
tila, *tilukse* (-us) 132.
tippa, *tippu* 365.
é. tō (= *tuo*), *tōze* (*tōne*) 762.
é. togu 224.
tohti- 800.
tointu- 251.
toipu-, *toivutta*- 251.
toise (*toinen*); *é. tōze*, *toize*,
teize 762.
toitta-, *toittu*-; *é. toita*- 251.
é. tomp (-mbi, -mbu) 256.
tomu 688.
tora: *toraile*-, *torahhta*- 257.
torele-, *toreskele*- 257.
é. tōres 414.
toru-, *toruskele*- 257.
tote (*tosi*), *tosin*; *é. tozi*
(g. *to'e*) 863.
tottu-, *tottele*- 177.
é. toize, *teize* (*teine*) 762.
é. tomba- 207.
é. touze- 180.
é. tubra-, *tubri*-, *tubr* (-bra) 125.
é. tuhku (g. *tuhu*) 254.
tuhma, *é. tuhm*, *tuim* 225.
tuima (*vehemens*) 254.
tuke (-ki) 253.
tuke- (*tu'en*), *tukeva* 253.
tukki-, *tukkehe* (*tukke*) 377.
tukko, *tukku* 377.
é. tukku- (= *nukku*-) 422.
tule (-li), *tulukse*-t 242.
tule- 175. 239.
é. tume (-eda) 307.
tumma, *tummene*- 306. 307.
tunke-, *tunko* 260.
tunte-, *tunto*, *tuntu*- 237.
tuo: *tuolla*, *tuossa*, *tuonne*;
é. tō 762.
tuo-, *é. tō*- 137. 222.
tuome (-mi) 688.
tuonnempa (*mpi*) 762.
tuore (-ri), *tuorehe* (-re) 414.
turja, *é. turi*, *turjakas*, *turik*
183.
turpa (g. *turvan*) 842.
turva, *turvaa*-, *é. turb* 754.
tuuma, *tuumi* (*nucleus*); *é. tūm*
324.
tuumene (-men) 324.
tuura, *é. tūra*, *türe* 184.
é. tüdi- 364.
é. tük, *tugas* (*tüka*) 228.
é. tükki- 377.
tykö (*tykönä*, *tyköä*) 229.
tymä 688.
tynke (-ki), *tynkä*, *tynkö* 232.
tyrettä-, *tyrey*-, *tyrehty*- 249.
tyrmiä, *tyrmisty*-, *tyrmäy*-
249.
tyty- 364.
tyve (-vi) 227.
vt. *tüve*, *tüveä*, *tüvöt* 229.
tyvene (-ven), *tyvenä*; *é. tüve*,
tüvese (-ene) 364.
tyvene-, *tyventä*- 364.

tyvy-, tyvyttä- 364.
tyrty- 364.
ty'ö, ty'öksi 229.
työntä- 258.
tä (tämä): tässä, tänne' 805.
é. täbara 237.
tähhä 213.
tähte (-ti), tähtää- 211. 213.
täi, täise, täitele- 214.
täky 241.
é. täpe (täppe), täpp 365.
täpäpä, täperä, é. täbara
 237. 747.
tärkeä 200.
täty, tävy, é. täü, tävi 241.
täyte (täysi), täyty-, täyttä-
 204. 241. 778.

ui-; uiskele-, uiskentele-
uitta-; é. uju- 868.
 1. *uigö-, uigi-* 722.
ujo, ujoa-, ujosta-, ujoskele-
 722.
ukko 718. 868.
ukse (-si) 725.
umpe (-pi) 61.
une (-ni), unetta- 723.
upera 820.
uppoa-, uppuu-, uppo-, uputta-
 746. 874.
ura 821.
uroho (uros), urokse (-os) 867.
utare (-ar) ()* 618.
uppera 820.
uipu- (uuvun) 427.
uite (uusi), uutise (-inen);
é. ūž (ū'e) 864.
uutime (uudin) 720. 739.
utterra 820.

vaaksa, é. vaksa 811.
vaalea 583.
vaati- 556.
vahinko 576.
vaimo (uxor), é. vaimu (sen-
sus, anima) 450.

vainaja 572.
vaino, vainu; vaen (-nu) 450.
vajoa-; vajotta- 473.
vako (g. va'on) 555.
vala 561.
vala- (fundere) 841.
valaise-, valahta-, valava
 582.
valkama, l. vālgam, é. valgma
 558.
valkea, valkene-, valkaise-
 582.
valo, valu 582.
valvo-, é. valva- 845.
vanha, é. vana 572.
vankka 812.
vammo-, é. vandu- 561.
vanu-, vanutta- 557.
varaha (-ras), varhaise
(-ainen); é. vara, varahatse
(-hane) 584.
varekse, varikse (-res, -ris) 566.
vari; varista- 584.
varsa 577.
vasa, vasikka, vaska; é. va-
zikas 875.
vasama 708.
vasempa (-sen) 448.
é. vazak (-ku), vazam (-ma) 448.
vaske (-ki), l. vašk 567.
vasta; vastaan; vastaise,
vastaa- 585.
é. vāta- 451. 844.
vatsa 152. 568.
é. ve'ata-, veelda- 579.
veitse (-tsi); veistä- 574.
velje (-li) 575.
venahta- 594.
vennä-, vennoo- 594.
veny-, venyttä-; venähtä- 594.
vere (-ri): verise (-inen),
veristä- 573.
verekse (-res), verevä 573.
é. vēri-, vēre-, vēreta- 854.
verso; verso- 577.
vesa, reso; resoa- 577.

vesime, vesume (-in, -uin),
vestä- 574.
vete (*vesi*); *vetise* (-inen) 591.
vetkaa- 577.
vetä- (*vedän*) 579.
é. vi-; *vita-*, *vibi-* 588.
viallise (-inen), *viakkaha* (-kas)
 455.
vie-; *viettä*- 579. 588.
viery-, *vieri-*, *viertä-*, *vierittä-*
 854.
viha, *vihaise* (-ainen) 715.
viho, *vihanta*, *viheriä* 575.
viile-, *é. vili-* 848.
viimehe, *viimeise* (-inen) 569.
viipy- 588.
viite (*viisi*), *é. viž* (g. *vī'e*) 862.
vika (*vi'an*); *niko-* 455.
vikevä 162.
vikkelä 812.
vilaa-, *vilahita-*, *vilkku-* 582.
vireä, *virene-* 853.
virkeä, *virkene-*, *virkoa-*,
virvoitta-; *é. virge* 853.
viru, *viru-* 854.
é. vō (= *vu*o), *vōda-* 841.
é. vōdi 719. 738.
voi (*butyrum*), *voita-*; *é. voi*
 557.
voi-; *voima*; *voitta-* 589.
 l. *voigo-* (= *ui-*) 868.
 l. *vol-*, *vuol-* 592.
é. vōla- 560. 841.
é. vōma (*vōm*) 560.
 l. *vontsa*, *ōnts* 587.
é. vōr(u), *vōr* 855.
 l. *vora*, *ora* 751. 857.
 l. *vošši-*, *voššu-* 592.
é. vota- 563.
é. vōrita- 854.
é. voza 577.
*vu*o 560. 841.
vuokse (-ksi) 559.
vuoksi (*sen v.*) 833.
vuole-, *é. vōli-* 556.
vuolta- 559. 841.

vuoro, *é. vōr* 855.
vuota-, *vuodatta-* 559. 841.
vuote (*vuosi annus*); *é. vōde*
(vōž) 559.
vuotehe (*vuode*), *é. vōdi*
 719. 738.
vyö, *vyötäise*, *vyöttä-* 862.
vyöry; *vyöry-* 854.
vyötärä 862.
é. vā'e-, *vāenda-*, *vāeta-* 568. 590.
vähä, *vähäise* (-äinen) 860.
väittä- 589.
väke (-ki); *väkevä* 589.
väli 454.
väliä, *väljä*; *é. väli* (-lja) 468.
välkk-, *é. välku-* 582.
välttä-, *vältty-* 578.
vänkeä, *é. vänge* 812.
väsy-, *väsytä-*, *väsähtä-* 576.
vätkää- 577.
väry 595.
vääntä-, *vääntele-*; *é. vānda-*
 435.
väärä 854.
é. vō (= *vyö*), *vōta-* 862.
vöyreä 853.

yhte (*ykäsi*) 769.
yhdeksän 221.
é. üks (g. *ühe*) 769.
yle (*yli*); *ylise* (-inen);
ylitse; *é. üle* (*üli*) 741. 848.
é. ülga- 169.
ymmärtä- 801. 822.
ympäri 61.
yrkä, *ylkä*, *yrkö* 517. 782.
ystävä 801. 822. 823.
ytelä 765.
ytime (*ydin*), *yty* 571.
yö: *yöllä*; *yötise* (-inen) 772.

äimä 773.
äitelä 765.
äly, *älyä-* (*) 777.
é. äre-, *äreda* 340.
é. ärgas (*ärka*) 340.

é. *ärk* (*ärgu*); *ärka-*, *ärku-* 340.

é. *äsjä*, *äsjätse* (*-äne*) 50.

äskén, *äsköin* 50.

ääne (*-ni*), *äänlä-* 788.

é. *ö* (= *yö*), *öze*, *özel* 772.

MORDVIN SZÓMUTATÓ.

Betűrend: *a ä e i i o u k g h j ñ (nk, ng) č c š ž s š z t (t) d (d') s (s) z (z) n (n) p b f v m r (r) l (l')*.

Dialectusok jelölése: *e.* = mordE. (Erza-mordvin); jelölés nélkül való — mordM. (Moksa-mordvin).

Csillag (*) úgy mint a Finn Szómutatóban; négy pont (:) úgy mint a Vogulban.

akša, e. ašo 859.
e. anksima 724. 756.
angirā, angirda-; e. angerē-
728. 884.
e. ašo 859.
atā, atāj; atāvs; e. atā, atāka;
atāvt 760.
atām (a.-jonks) 760.
aškele-, aškile-: aškilks,
aškilda-; e. eskilde- 858.
e. azar: azargado- 715.
azi-: azindī- 877.
ana-: antse-; e. ana- 867.
aña (nizaña) 745.
antsima, e. anksima 724. 756.
andī- 716.
amela-, amila-, amelde-,
e. amula-: amulde- 615.
ardī-; e. ardo- 821.
arse-, e. arse-, artse- 748.
ala, al: ala, alu, alda; e. alo;
alo, alor, aldo; alks 728.
e. alta-, alvta- 732.

āifte- 813.
āj (jég): āji; e. ej 143.
e. ājed', āed': ājedne 810.

āškā, āškenā 50.
āznā, e. ezne 829.
āvede- 813.
ārhhkā, jārhhkā; e. ārke, erke
750.
āl (schoob), e. elle, elest 847.
e. eed', āed', ājed' 810.
e. ej (jég), ejev 143.
e. ejene, ājedne 810.
e. eske-: eski 804.
eže-: ežende-, ežde-; e. eže-;
ežne- 830.
ed, id: ednā 810.
es (ipse) 597.
esa, esta 805.
e. eskilde-, eskil'ks 858.
e. ezne 829.
erā-, eā-; e. eā- 774.
erke, ārke 750.
e. elle, elest 847.

irma, urma 856.
e. ie, i (annus) 803.
e. ikele-, -lev, -lde; ikelce,
ikel'ks 568.
ingel: ingelā, -li, -ldā; in-
gelce 568.

ickézä, ickézi, -zdä 779.
 id, ed: idnä 810.
 e. ine (in-azoro), ineńce 857. 883.
 iride-: iritsta; e. iride-:
 iridež 660.
 irdes, e. irdis, irdes 751.
 e. iliše-, ilišče- 784. 804.

é. oj: oijarto- 557.
 e. onks; onksta- (wägen, mes-
 sen) 844.
 e. onkste- (aufzäumen) 725.
 očä (patruus) 857.
 očü, očü (magnus) 857.
 od: odu, odsta; e. od: odov
 864.
 odar (*) 618.
 oza-, ozadi-; e. oza-, ozado-
 797.
 ofta, e. ovto 134.
 oves, ovs, ovsta-; e. onkste- 725.
 oma, omice; e. ombo, om-
 boce 762.
 e. orgode- (vorgode-), orgole-
 855.
 e. orma; ormaso, ormaskado-
 856.
 olga, e. olgo 741.

uifte-, e. ujevte- 868.
 e. uksne-, uksnoksne- 868.
 uksendi-; e. uksno- 834.
 uj, e. udeme 571.
 uje-: ujende-, uinde-; e. uje-:
 ujne-, uksne- 868.
 unksta-, e. onksta- 844.
 ušli-, e. ušto- 830.
 udalo 872.
 e. udeme, uđime 571.
 uđi-, e. uđo-: uđomo, uđovto-
 737.
 unda: undu; e. undo, undov
 832.
 uma (umä), e. uma (acker) 874.
 e. umar: umariks 459.
 e. umok: umoksto 831.

uris (u.-id waise), e. uros 755.
 uris, e. ruzej (eber) 867.
 e. uro (geschwür) 565.
 urnä, e. uro (subula) 751. 857.
 urma (urmä), irma, e. orma
 856.
 ul: ulal, ula; e. ulo 729.
 ule-: ulende-; e. ule-: ulne-
 592.

kaka- 63.
 e. kaje- 67.
 kačam, kačadi-, kačasti-;
 e. kačamo, kača-, kačado- 40.
 kadi-; e. kado-, kadoro- 68.
 kasi-; e. kaso-, kasmu 57. 91.
 kapede-, kapie-; e. kapude- 4.
 kafta: kaftuva; kaftaš;
 e. kavto: kartova 26.
 kavlal (kavil-al) 113.
 kař, kařks; e. : 89.
 karma-, e. : 45.
 kal; e. kal 78.
 kalafti-; e. kalado, kalado-,
 kalavto- 3.
 kalış 29.
 kăži; kăžja-, kăžia-; e. kăž,
 kăžev 25.
 kăd'; e. kăd, ked' 28.
 e. kăniř, kenere 44.
 e. kăpede-, kepide- 27.
 e. kăv: kăvej, kăjev 40.
 e. kăvere-, kăveřde- 20.
 kămä, e. keme (stiefel) 16.
 e. kăme (hart) 16.
 e. kăme-: kămez, kămerte- 99.
 kăl, e. kel' 41.
 kăle-, e. kele- 14.
 e. kengele- 424.
 e. kežej, kežija- 25.
 e. ked', kăd 28.
 kesk, keska 49.
 kenärde-: kenärdim 166.
 kener, keher; e. kenere 44.
 kepide-, kepede-; e. kepide- 27.
 kev: kevi, e. kăv 40.

keveře-, keviře-, keveřde-,
kevirde- 20. 62.
e. keme (stiefel) 16.
kemä, e. käme (hart) 16.
e. keme-, käme- 99.
ker; *e. keř* 18.
kere-; *e. keřa* 574.
kerža, kirža 5.
e. kel' (= käl) 41.
e. kele- 14.
kel'ge-, kelgi-, kel'kse- 10.
kelmä, kelme-; *e. kelme,*
kelme- 881.
kırhka 37.
kırhta- 97.
ki (via); *kijaks, kiaks* 11.
ki, kiä; *e. ki* (quis) 28.
kište-; *e. kišče-* 23.
kištir, kštir 366.
kiskera-, kiskerde- 30.
kiza, e. kize 136.
kirä, kirnä; *e. kire* 20.
kirža (kırža) 5.
kirde- 796.
kirvaze-, kirvaste- 58.
kilgikš, kilgeks; *e. kilgoks,*
kilkš 380.
e. kockeře- 47.
kota; *e. koto* 92.
koťan, koťanä ()* 93.
koda, kodanä (wie), *kodama;*
e. koda, kodamo 100.
kosa (wo), *koza* (wohin);
e. koso, kos 100.
kožä; *e. koža* 56.
kona (welcher), *e. ::* 100.
koňa ()* 109.
koňe-; *koňtse-, koňča-;*
e. koňa-, koňče- 122.
koňs-koňs, e. koňč 122.
kopa, e. :: 107. 114.
kopeř, kopir; *e. kopeře* 114.
kov, kou; *e. kov* (luna, men-
 sis) 101.
ko, kov (wohin), *e. kov, koj*
 100.

kovilda (woher), *e. kovoldo*
 100.
koma-; *komafti-;* *e. koma-,*
komavto- 110.
e. komoro 44.
komš, e. :: 123.
kolgi-, kolgi-; *e. kol'ge-,*
kolgevo- 80.
kolda (woher) 100.
kolma; *e. kolmo* 88.
e. kugere (= kuj-gir) 102.
kuj (*kuj-gir*) 102.
kuja, kuja-; *kujalgid-, ku-*
jafti-; *e. kuja, kujav, ku-*
jalgad- 70.
kuče-, kuče- (scandere): *ku-*
čema, kucefti- 51. 74.
kuči- (mittere); *e. kučo-:*
kučovks 53.
kučka, kunčka 49.
kut; *kudu, kuts;* *e. kudo:*
kudor; *kudine* 95.
kuľu; *e. kuľka* 52.
e. kutmere, kutmire 92.
e. kuže-, kuzte- 51. 74.
kunčka; *e. kunška* 49.
kuntf 87.
e. kupor-, kuporšs 114.
kuva; *e. kuvo* 36.
kuvaka; *kuvat, e. ::* 116.
kuvalga, kuvalgid-; *e. ku-*
valgado- 116.
kuvalma, kuvalmšs; *e. ku-*
valmo, kuvalms 116.
kurik, kurok; *e. kurodo-* 409.
kurga, kurgaksti-; *e. kurgo*
 244.
e. kurtavo- 97.
e. kurvaze-, kurvaste- 58.
kurmeš 44.
kule- (audire), *kuľhti-, ku-*
lende-, kulťsind-, kulťvi-;
e. kultsono-, kulavo- 83.
kuli- (mori), *kula;* *e. kulo-,*
kulož 78.
kštir (*kištir*): *kštirde-* 366.

e. *kravto*- 409.
gasté- 7.
 e. *jangse*- 723.
javi-: *jauſ*; e. *javo*-, *javovo*- 164.
jartsa-, *jarhtsa*-; e. *jarsa*-, *jartsa*- 87.
jalga; e. *jalgo* 161.
jāj (jég): *jāi*, e. *je*: *jev* 143.
järhkä, *ärhkä*, e. *ärke* 750.
jonks, e. *jonks* 812.
jota-, *jotaſti*-; e. *juta*- 157.
jon-dil; e. *jon-dol* 146.
joft-ardi- 150.
jofta-: *jofks*; e. *jorta*-: *jovks* 142.
 e. *jovksta*- 150.
jora- 735.
 e. *juta*-: *juti* 157.
jur; e. *jur* 163.
 e. *čangode*- 336.
 e. *čačo*-, *šačo*- 276.
 e. *čapamo*; *čapaks*, *čapaskado*-, *čapado*, *čapolto* 332. 333.
 e. *čapo*-, *čapno*-, *čapo* 263.
 e. *čavo*, *čavs* 135.
 e. *čavo*-, *čarno*- 355.
 e. *čalga*-, *čalgse*- 176.
 e. *čeer*, *čer* (haar) 312.
 e. *čeir*, *čäver* 767.
 e. *čeče* (hodie) 805.
čepade-, *čepije*-, *čepende*- 362.
 e. *čerte* 804.
 e. *čemen*: *čemenev* 291.
 e. *či* (sol, dies) 357.
 e. *čije*-: *čine*- 341.
 e. *čine* 265.
 e. *čire*, *čir* 318.
čilgä 358.
 e. *čopoda* 352.
 e. *čov*; *čovov* 125.
 e. *čova*: *čovine* 16. 348.
 e. *čova*- 342.
 e. *čovora*-, *čovorgado*- 125.

e. *čude*- 342.
 e. *čuvo*-; *čuv* (fossa) 186.
 e. *čurto* 481.
 e. *čuro* 167.
šači-; e. *šačo*-, *čačo*- 276.
šačf 277.
šašufti-, e. *šašto*- 277.
šapama, *šapaks*, *šapaſti*-, *šapa*; e. *čapamo* 332.
šapi-, *šapa*; e. *čapo*- 263. 334.
šava, e. *čavo* 135.
šavi-, *šavindi*-, e. *čavo*- 355. 362.
šari-: *šari* 330.
šäjär, e. *čeer* (haar) 312.
šämen: *šämeni*, e. *čemen* 291.
šejer, e. *čäver* 767.
ši (sol, dies), e. *či* 357.
šin (apage) 341.
šinä, e. *čine* 265.
širä, *šir*, e. *čire* 318.
šobda, e. *čopoda* 352.
šov: *šovu*; e. *čov* 125.
šova-, e. *čova*- 342.
šora-, e. *čovora*- 125.
šude-, e. *čude*- 342.
šufta, e. *čurto* 481.
šuva: *šuvanä*; e. *čova* 16. 348.
šuvi-, *šuvendi*-; e. *čuro*- 186.
šura, e. *čuro* 167.
 e. *ščere*: *ščerde*- 366.
tapa-: *tapävi*- 362.
 e. *tapude*- 362.
täla: *tälinda*, *tälen*; e. *tele* 202.
tä: *täsa*, *tästa*; e. *te* 805.
 e. *täšk* 212.
täštä, *täždä* 212.
täla- 232.
 e. *te*: *tese*, *teste*; *tene* 805.
 e. *te*, *tej* (-hoz) 229.
 e. *teje*-: *teji* 215.
 e. *tejter* (*) 98.
tejsa, *tesa* (-nál), *testa* (-töl) 229.

e. *tešte*, *tešče* 212.
ter; e. *teve*: *tevteme* 215.
tevlal, e. *tevilav* 241.
e. *tele*: *telne*, *telen* 202.
tirva, *turvā*, e. *turva* 842.
ti, *tej*; e. *te*, *tej* (-hoz) 229.
tije-, e. *teje-* 215.
tišā, e. *tikše* 214.
tin, *tiñ*; e. *tiñ* (vos) 193.
tifte- 215.
toj 254.
tongi-, *tongindi-*; e. *tongo-* 260.
tosa, *toza*, *tosto*; e. *toso*,
tozov, *tosto* 326.
tostije-, *toštāde-*; e. *tošteje-*,
tostede- 227.
ton (*toñ*), *tu*; e. :: 193.
tona, e. *tonā* 762.
tonadi-; *tonafne-*, *tonafti-*;
e. *tonado-*, *tonavle-*, *tonavto-* 177.
tovilāda, e. *tovaldo* 762.
tol (ignis), e. :: 242.
tolga, e. :: 225.
tuje-; e. :: 137. 222.
tusta; e. *tusto* 758.
tunda; e. *tundo* 187.
ture-; *turgadi-*; e. *ture-*,
turgado- 257.
turva, *turvā*, e. *turva* 842.

sa-, *saje-*, *sašindi-*; e. *sa-*,
saksne- 273. 275.
sati-; e. *sato-*; *satovo-*, *satodo-* 276.
san, e. *san* 817.
e. *savto-* 273.
sal (*) 345.
sala-: *salaj*; e. *sala-*: *salī* 223.
sā, e. *se* 805.
sājār 278.
e. *sājede*, *sejede* 346.
e. *sājel*, *seel* 357.
e. *sādej*, *sedej* 300.

sāskā 660.
sāpā, e. *šāpe*, *sepe* 791.
sārāde-: *sārātf* 233.
e. *sāl* (klafter) 847.
e. *se*: *sese*, *seste* 805.
e. *seirks* (*pilge-s.*) 278.
e. *sejede*, *sājede* 346.
sejel; e. *seel*, *sājel* 357.
sedi; e. *sedej*, *sādej* 300.
e. *sepe*, *šāpe* 791.
seve-; e. :: 802.
serā, *seā*, *seri*; e. *sere*,
serev 208. 339.
e. *serejks* 208.
e. *serede-*, *seredej* 233.
sel (klafter), e. *sāl* 847.
selge-, *selgā*, *selgindi-*;
e. *selge-*, *selge*, *selgne-* 169.
selmā: e. *selme*, *selme* 290.
sī: *sii*, e. *sī*: *sijav* 286. 802.
šimbra, *šimbira*, *sumbra* 127.
širadi-: *širafli-*, e. *surafli-* 309.
širgeše-; e. *širgoža-*, *širga-* 340.
širhka-, e. *širga-* 340.
si: *sii*; e. *si*: *siev* 214.
sidā; e. *sejede* 346.
sisem; e. :: 133.
sivā; e. *sive*: *sireks* 371.
simma; e. *sineme*, *sinme* 305.
e. *sildej*, *sildeje* 358.
sildi (*cildi*) 358.
šoks: *šoksinda*; e. *šoks* 859.
soda- (wissen); *sodafli-*;
e. *soda-*, *sodanto-* 238.
sodi- (binden), *soti-*: *soths*;
e. *sodo-* 271.
son ō (plur. *sin*); e. *son* (*šin*) 845.
šopi-; e. *šopo-* 352.
e. *šov*, *šovone* 866.
e. *sova-*: *sovarto-* 304.
sola-: *solafti-*; *sola*; e. *sola-*:
solarto- 838.
šolgi-; e. *šolgo-* 218.

suks; e. suks 314.
 šutše-, suče-; e. šutse- 295.
 šudi-: šuduf, šudiŋfi-; e. šudo- 295.
 e. šupav 293.
 suva-: suvaŋfi-, e. sova 304.
 sumbra; sumbirgaŋfi- 127.
 sur (digitus): surks 281. 866.
 šura (cornu); e. :: 282.
 e. suraŋto- 309.
 šuru (ästig) 280.
 e. surgoža-, širgoža- 340.
 šula; e. šulo 137.
 šulma; e. šulmo: šulma- 373.
 e. skira-, skirde- 30.
 stir, e. tejter (*) 98.
 srađi- (širadi-); e. sra-,
 stra-, sraŋle- 309.

 načka, nački-: načŋfi-, na-
 čuŋfi-; e. načko, načko-:
 načto- 709.
 nara-: naraj; e. nara- 418.
 narda-: nardama; e. narda-
 mo, narŋe-, nardŋe- 419.
 nal 416.
 naje-: năiŋi-; e. neje- 400.
 e. nălge-, neŋge- 412.
 e. neje-: nejevo- 400.
 ned; neđ; e. neđ 410.
 nefte- (rupfen) 429.
 neville-, neville-; e. neville-
 428. 429.
 nelge-; e. nelge-, nălge 412.
 ni (femina, uxor) 401.
 nizaŋa 745.
 e. nizilde- 631.
 nilä; e. nile 394.
 nile-, nilende-: e. nile-:
 nil' ve 411.
 nola-; e. nola-, nolse- 408.
 e. nolaža; nolažle- 406.
 nolga; e. nolgo 406.
 nolda-; e. nolda- 837.
 nuje-: nuŋende-; e. nuje-:
 numo 415.

nudi, nudiks; e. nudej (*) 388.
 e. nuža, nužaks 423.
 nuva-; nurse-; e. nurse-:
 nuža-, nužse- 423.
 numil; e. numolo 425.
 e. nurge-; nurta-, nurtse- 419.

 panga; e. pango 458.
 pačkede-: pačfte-; e. pačkede-
 519.
 paski-, e. pasko- 452.
 panži-, e. panžo- 537.
 para; e. paro 543.
 pali-; e. pala- 483.
 e. päke 453.
 päškede-, e. peškede- 521.
 päksä, e. peške 521.
 e. päda-, peđa- (melken) 504.
 l. päda- (ankleben): pädi 546.
 pälä, pele (halb, hälŋte),
 pälks 507.
 e. päle (wolke): pälev 511.
 pälnä 575.
 pälksta-, e. pelksta- 510.
 pe: peŋtemä; e. pe 502.
 pekä, pekenä, e. päke 453.
 pej; e. pev, pej 525.
 pečke-: pečfte-; e. pečke-:
 pečkente- 519.
 e. peškse 521.
 peđa- (haften, ankleben):
 pedle-; e. peđa-, päda- 546.
 peđa- (melken); päda- 504.
 peze-, pese- (stecken bleiben);
 e. pezne- 546.
 peze- (waschen) 520.
 e. pev, pej 525.
 e. pel, päle (wolke): pelev 511.
 pele (halb, hälŋte); e. pele,
 pel' 507.
 pele-; e. pele-: pelä 509.
 e. pelksta- 510.
 pila, pula 496.
 pikse-, e. pivse- 471.
 pije-; pi-, pide-; e. pije-:
 pide- 514. 538.

e. piči 575.
piže 575.
pise-, piže- (pluere); *e. pize-* 437.
pisi, psi, e. pisi 538.
piskeze-, piskin; e. pizikize-,
pisik 536.
piza; e. piza, piže 520.
pinä; e. pine 513.
e. pivte-, pirse- 471.
pilä; e. pile 548.
e. poutne-, poule- 527.
e. pokš 439.
e. pongo (busen) 440.
e. pongo-, pongavo-: pongarto- 527.
e. počka 498.
pota-; e. pota- 545.
pona (haar, wolfe), *e. : 494.*
pona-; e. pona- 531.
pov (busen) 410.
e. po, povka (knopf) 460.
pova- (würgen); *e. pova-,*
puva- 541.
povi- (hängen bleiben): *po-*
rusti-, e. pongo- 527.
e. porude-, porde- 527.
poře-, porendi-; e. poře-,
porkse- 444.
porf 533.
pola; e. pola, polaj 491.
pukša; e. pukšo 439. 472.
punä 460.
e. puva-, pova- (würgen) 541.
e. puva- (wehen, blasen): *puva-*
mo 540.
puveša-: puverda-; e. puru-
ša-: pururda- 533.
e. pururgado- 533.
puša-; e. pura-: purda- 533.
pula- pila-; e. pulo 496.
psi (*pisi*) 538.

fa-: fama-, e. puva- 640.
fkä, e. ve, vejke 769.
ftäl, e. udalo 872.

vaksa 811.
vaj: vajasti-, e. oj 557.
vača, e. vačo 152.
e. vača- (varča-) 565.
vas: vasu (*mek-v.*); *e. vaso:*
vasov 585.
vasen (*vasin*), *vasift-, e. vason,*
vasode- 585.
e. vasolo, vasoldo 585.
vaz, vaza, vaznä: vaz;
vaz: vazov 875.
vani-; e. vano- 451. 844.
varhmede- 583.
varša-, varža-; e. varča- 565.
varsi, varhsi; e. varsej,
varaka 566.
varma (*varmä*), *e. varma* 855.
val (wort); *e. val* 561.
rali- e. valo- (gießen) 841.
valgi-, valgindi-; e. valgo-:
valgono- 558.
valhti-, e. valto- 558.
valda; e. valdo, valske 582.
väše-: väšne- 591.
väte-: vätnen-, e. rete- 579.
vädinä, e. vedmä 579.
ve, vej; e. ve, veä (*nox*) 772.
e. ve, vejke (*unus*): *vejke,*
vejse 769.
veše-: vešende-; e. väše- 591.
e. veškine, vešence 860.
vetä, e. väte (*öt*) 862.
e. rete- 579.
e. vetša, vetšana 591.
ved, ved: vedi 591.
e. vedä-: vedmä 579.
vest, vejst (*egyszer*) 769.
veneme-; e. vene-: veñ'a- 594.
ver: veri, verik; e. veř:
verev 573.
velks: velksis, velkska; e.
vel'ks: vel'kses, vel'ksne
741. 848.
e. vel't 741. 849.
velf, velfka; e. vel': velga
741. 848.

- vi, vij: vii; e. vi, vij, vie: riev* 590.
e. viede 810.
e. viškine, veškine 860.
vidä, vide, e. viede 810.
vide-; e. vide- (serere) 577.
vizde-: vizdi 823.
vori-, vorgode-, e. vorgode- 855.

maksa; e. makso 599.
maksi-; e. makso- 457.
mašti-, e. mašto- (callere, valere) 800
manda; e. mando 388.
mař (apfel) 459.
mařa-: mařavo- 824.
marhta; e. marto 603.
e. mäjelga, melga 634.
mästä, e. mešče 609.
mäne- (entlaufen): *mänende-; e. mene-* 612.
mäne- (biegen): *mände-, mäntse-, mänive-; e. mene-* 613.
e. mänel' 614.
märge-, e. mere- 616.
mäl: mälam, mälafti-; e. mel' 469.
meki, mekelä (melä); e. mekev, mejle 634.
e. meks 623.
meje, meze 623.
e. mejle, mejile 634.
e. mešče 609.
mezä, mez; mezara; e. meze, meje: mežaro 623.
e. mene- (entlaufen) 612.
mene- (biegen): *mende-, meneve-; 613.*
menel, menil, e. mänel' 614.
e. mere-: merme 616.
e. mel' 469.
melä, e. mejle, mejile 634.
e. melga, mäjelga 634.
mirda-, murda- 602. 603.
- mije-, mišende-; e. mije-, mikšne-* 477.
min, miñ (nos); *e. ::* 625.
mokir, mukir 597.
mon, moñ (ego); *e. ::* 625.
e. mona: monakš 629.
e. morgo 281.
mole-: molefte-; e. mole-: molete- 636.
mukir, mokir; e. mukoro 597.
muje-; e. muje-: mujevks 638.
mušende-, e. müksne- 638.
muške-, e. :: 631.
e. muzgulde- 631.
e. mururda-, murda- 602. 603.
murda-, mirda-; e. murda- 602. 603.

räze-, rästa-, e. reze-, reste-, rästa- 660.
reskafti- 670.
ronga, e. rungo 672.
e. ruzej 867.

langa: lanksa, lanks, -sta; e. lango: lankso, lanks, -sto 645.
lapa (käd-l.) 683.
laške-: laškende- 701.
lapš; e. lapuž, lapškado 683.
lafča, e. laršo 162.
lambafti- 703.
läke-, läkse-; e. läka-, läkse- 694.
e. länge, leñge 710.
läde-: läitse-, e. lede- 707.
e. lärvks, levks 701.
e. läm, leme (nomen) 398.
läm (suppe); *e. läm, läme* 688.
lengä, lenga; e. leñge 710.
e. lede-: ledme; ledema 707.
lepide- 689.
lefks, e. levks, lärvks 702.
lem, lemde-; e. leme, lem, läm, lemde- 398.

liende-, liinde- 690.
lihte-, e. livte- 663. 699.
lije-, liende- 690.
lise-: lisima 699.
libirdi-, e. libirde- 689.
lifks, e. livkst ()* 663.
e. livte- 633. 699.
lou, lov; e. lov 706.

lokstem; e. loksteme 702.
lotka-; e. lotka- 678.
lopa; e. lopa 700.
lov, lou; e. lov 706.
e. lovaža 705.
luvi-: luvindi-; e. loro-:
lorno- 839.

CSEREMISZ SZÓMUTATÓ.

Betűrend: *a ä e i o ö u ü k g χ j ñ (ng) ċ c š ʒ š ž t d s z n (ñ) p b v m r l (l')*.

Dialectusok jelölése: *m.* = *cserM.* (Hegyi cseremisz dial.): jelölés nélkül való = *cser.* (azaz *cserS.*, Erdei-cseremisz dial.).

Csillag (*) úgy mint a Finn Szómutatóban; négy pont (:) úgy mint a Vogulban.

aj-, ej- (natare) 868.
m. angir, änger (hamus) 597. 717.
ači (ati, atā) pater; *m. atā, at'ā* 760.
m. aš, oš, uš (mens) 801.
m. ašked- (gradi) 206. 858.
atā, atī (ači), m. atā, at'ā (pater) 760.
m. anš-, anž-, anžal- 451.
m. anzal: *anzalna, anzaka* 586.
m. amaš (casa) 874.
m. amasa (janua) 724.
m. ar-, or-: *ara* (furor) 856.

m. änger, angir (hamus) 717.
m. älā, atā (pater) 760.
m. ärde (femur) 649.

ej, i (jég) 143.
ej-, aj- (natare), *m. ij-* 868.
enger (hamus), *m. angir, änger* 597. 717.
engd- (ardere), *m. ing-, ingd-* 766.
eñdal-, m. eltal- 838.
eške 592. 597.
m. ežin 829.

er-: *erekt-*; *m. irej-, irejekt-* 58.
erge, m. ergä, erga 517. 782.
m. erdä (medulla arboris) 648.
erde, m. ärde (femur) 649.
m. el-, il- (vivere) 773.
m. eltal- 58. 838.

i (annus): *iaš*; *m. i, i: ijaš* 803.
i, ej (jég) 143.
ikte, ik (unus); *m. ikta, iktä, ik* 769.
ikšebe (infans), *m. iksiba* 290. 809.
ige, m. iga 777. 809.
m. ij- (natare) 868.
m. ing-, ingd- 766.
m. ište (cingulum) 862.
izāj, zāj, izaj, m. zā 857.
indikše, indekše 221. 420.
ime (acus) 773.
m. irej-: irejekt- 58.
il- (vivere): *iliž-*; *m. il-, el-: iliž-, ilž-* 773.

ongo (ansa) 717.
oñlaš (mentum): *o.-lu*;

m. oñla-lu, -liväl 729.
 m. oš, aš, uš (mens) 801.
 ošo (albus), m. oša 859.
 ošked-, m. ašked- 206. 858.
 ošno (antehac) 586.
 ōžo, m. ōža (equus mas) 868.
 odor- (radere), m. :: 884.
 m. ōza (mas) 868.
 onžol, onžul : onžolno, onžok;
 m. anzal 586.
 onž-, onžal-; m. anž-, anž-,
 anžal- 308. 451. 581. 844.
 m. oba (socer) 820.
 omakš (casa), m. amas 874.
 omasa (janua), m. amasa 724.
 omo (sommus) : omešt-;
 m. om 737.
 or- : oršo (rabidus); m. or-,
 ar- 856.
 orug- : orugoš; m. org-,
 urg- 566.
 m. ol-, ul- (esse) 592.
 old-, m. olt- 732.
 olmo (tul-o., veñer-o.) : ol-
 meš 873.
 örtöž (ö. lu), m. ördež, ör-
 diž 33. 508. 751.
 uo (novus) : uem-; m. ū 864.
 ukšinž- (vomere), m. ukšec-
 ma 834.
 ungor (u. pü) 718.
 uš (mens), m. uš, oš, aš 801.
 ušt- (oscitare) 756.
 udur (rastrum), udural-;
 m. udurkal-, udral- 884.
 ūzo, m. ōza (mas) 868.
 umbal : umbalne; m. :: (um-
 balna) 762.
 ur- (avelli) 855.
 m. urbal- (miscere) 855.
 ul- (esse), m. ul-, ol-, il- 592.
 m. ult- : ultemaš 732. 815.
 ü (škal-ü), m. ū, ü 557.

üštö (cingulum), m. ište 862.
 üd- (serere), m. üd- 577.
 üdür, idir (*) 618.
 üp (crinis) 130. 729.
 üpš (odor) : üpšan; üpš-,
 üpšinž-; m. üpš 764. 823.
 ümbäl 336.
 ül : ülnö, ülän, ülüč; m. ül :
 ülnä, ülkä, ülec 729.
 ülöl (ü. vuj) 729.
 m. kaj- (apparere) 102.
 kaj-, m. kej- (*) 14.
 m. kača 23.
 m. kačk- (edere) : kačkış 87.
 m. kadaš-, kudaš- 68.
 kandaške 221. 420.
 kava 107.
 m. kavašta, kabašta 36.
 m. kaval (jal-gaval) 108.
 m. kar- : karma, karša 87.
 m. karang- 6.
 m. karem (vallis, fovea) 875.
 m. kała 29.
 m. kej- (*) 14.
 keče (sol, dies) 136.
 kečk-, m. kickikt- 47.
 kešk-, kišk-, keškal-; m. kišk-,
 kiškal- 53.
 ket, m. kid 28.
 ket-, kert- (posse) 796.
 kedal, m. kedäl, kidal 49.
 keñer, m. kiñer 44.
 kem (stiefel), m. :: 16.
 ker- (percutere) 574.
 kert-, ket- (posse); m. kerd-,
 kird- 796.
 kel (chorda), m. kil 41.
 m. keł- : keleş 15.
 kelemde, m. kilemde 41.
 keltal (amplecti) 10. 58.
 ki- (liegen) : kiše 79.
 m. kickikt- 47.
 m. kižge 90.
 m. kiđ 28.
 m. kidal, kedäl 49.

kizet (nunc), m. *kizit* 50.
 m. *kiñer* 44.
kiñil-, *kiñild-*; m. *kiñil-*,
kiñilt- (*kiñel-*, *kiñelt-*) 14.
 m. *kiran* 18.
 m. *kird-*, *kerd-* (posse) 796.
 m. *kil* (chorda) 41.
 m. *kilemde* 41.
 m. *ko* (unda): *koan* 74.
kok, *koktot*; m. ::, *koktít*,
kokta 26.
kokša 38.
 m. *kogi* 102.
koj- (apparere); *kojon-*,
kojz- 101.
koja 70.
kočo, m. *kača* 23.
kočk- (comedere): *kočoš*;
 m. *kačk-* 87.
 m. *koce*, *kuce* (quomodo) 100
košt- (járni), m. *kašt-* 80.
 m. *košta* (ubi), *koška*, *kočec* 100.
kožarge (*) 96
kot, *kod* (tempus), m. *god* 8.
kotan, m. *kutan* (*) 93.
kotšo 68.
kod- (*kodem*), *kod-* (*kodam*);
 m. :: 68.
 m. *koda*, *kuda* (qui) 100.
kodald-, m. *kodal-*, *kodol-* 68.
konč- (apparere) 101.
kovašte, *kobašti*; m. *kavašta*
 36.
kom (cortex), *kumuž*; m. *ko-*
moš 86.
kor- (delineare) 115.
korang-, m. *karang-* 6.
korem, m. *karem* (vallis,
 fovea) 875.
korno: *kornan*; m. *korna*
 115.
kormuž: *kormuštal-* 44.
kol (piscis), m. :: 78.
kol- (mori): *kolokšo*, *kološo*;
 m. *kol-*: *kolakša*, *kolaša*,
kolša 78.

kol- (audire): *koled-*, *kološt-*;
 m. *kol-*: *kolašt*, *kolišt*,
kolšt- 83.
kola (*ku-kola*), m. *kała* 29.
kold-, m. *kolt-* 54. 80.
kö (quis), m. *kü* 28.
körgö: *körgöštö*, *körgan*;
 m. *körga*: *körgišta* 135.
 875.
kue (betula), m. *kogi* 102.
ku-kola 29.
kukšo (siccus), m. *kukša*,
kuxše 103.
kuj- 79.
kuč- (ascendere): *kučukt-*;
 m. *kuž-*, *kuz-*: *kuzukt-* 51.
 74.
kuč- (prehendere, tenere) 530.
 m. *kučkuž* 48.
kuš- (crescere), m. :: 91.
kušked-, *kušketl-*; m. *kušked-*,
kuškulalt- 90.
kušt- 23.
kušto (ubi); *kuško*, *kužak*,
kuš, *kušeč*; m. *kušta*, *kuška*,
kušak, *kušec* 100.
kuž (*k. vüt*), *kuž-*, *kužed-* 120.
 m. *kuž-*, *kuz-*: *kuzukt-* 51. 74.
kužo, m. *kuža* 116.
kut (sex), *kudot*; m. *kut*,
kudat, *kudut* 92.
kut (longitudo) 116.
 m. *kutan* (*) 93.
kutkuž, m. *kučkuž* 48.
kudakš-, *kudaš-*, m. *kadaš*,
kudaš- 68.
kudal- 74.
kudo (domus): *kudoško*,
kudeš; m. *kuda*: *kudeške* 94.
kudo (qui), m. *kuda*, *koda* 100.
 m. *kuz-*, *kuž-* 51.
kuze (quomodo), m. *kuce*,
koce 100.
kunam (quando), m. ::, *ko-*
nam 100.
kuba 34.

kum (tres), m. :: 89.
kum- (húnyni), *kumed-*; m.
kum-, *kumalt-* 122.
kumal- (se inclinare), m. :: 110.
kumuk; *kumukt-*, m. :: 110.
kumuž, m. *komoš* 86.
kuruk, m. :: 37.
kurum, *kurmo*: *kurmeš* 37.
kurguž-; m. ::, *korgoš-* 409.
kü (lapis), m. *kü*, *kü* (*tol-gü*) 40.
m. *kü* (quis) 28.
kü- (coqui): *kün*, *kükt-*;
m. :: 96.
küžgö, m. *kižge* 90.
küdül 50.
kür: *kürän*; m. *kiran* 18.
kül-: *küleš*, *küldömö*; m. *keľ-*
15.
m. *χirikt-* 58.
m. *jal* (pes): *jalan* 161.
m. *jad-*: *jadišt-* 142.
m. *jam-* 78.
m. *jäl* (j. *idır*) 145.
ježen, m. *ežin* 829.
jevat-, *jivat-* 153.
jer (orbis): *jer*, *jerok* (circum); m. *jirge* 141.
jivat-, *jevat-* 153.
m. *jirge* (orbis): *jir*, *jirgešte*;
jirgeške (rotundus) 141.
jilme, m. *jilmä* 412.
jog- (fluere), m. :: 150.
jongež 812.
jongo 152.
jod-: *jodešt-*; m. *jad-* 142.
jom-, m. *jam-* 78.
jol (pes): *jolen*; m. *jal* 161.
jör-, *jörl-*, *jörükt-*; m. *jör-*,
jörekt- 62. 141.
jut (nox): *judom*; m. *jut*,
jud: *judam* 799.
jumo, m. *juma* 146. 815.
jumuld-, *jumolt-* 146. 149. 815.
jul- 58. 732.

jü- (bibere): *jükt-*; m. :: 729.
826.
jükšö, m. *jüχše* 93. 729.
čebeštal- 370.
čev- (stillare): *čevald-*, *čeval-*
deš 365.
čigald- 367.
čoka (densus) 345.
čoč-, *šoč-* (nasci), m. *šač-* 277.
379.
čolguž-, m. *colgiž-* 368.
čükt-, m. *čukt-* (accendere)
169. 190. 729.
m. *calko* 225.
m. *cic*, *cic* (plenus) 204.
m. *colgiž-* 368.
m. *šailan*, *šaika*, *šailna* 198.
m. *šakt-* 302.
m. *šakš*, *šäχš* (galle) 791.
m. *šač-* (nasci) 277.
m. *šanal* (š. *pül*) 354.
m. *šanalt-* 316.
m. *šapa*; *šap-*, *šapemd-* 333.
šar, m. *šär* 312.
šekš (galle), m. *šäχš*, *šakš* 791.
šeger, *šögör* 295.
šengal: *šengalne*, *-lan*, *šen-*
gak 198. 335.
šeže: *šežem*; m. *šize* 859.
šede, *šide* (ira); m. *šedä*,
šidä, *šida* 239.
m. *šeder-*, *šidir-* 366.
m. *šev-* (spuere) 169.
šem (septem), m. *šim* 133.
šeme (niger), m. *šimä*, *šim* 291.
šerge (*šerg'-akan*), m. :: 200.
m. *šerge*, *širga* (silva) 359.
m. *šel* (*orgyia*) 847.
šel- (findere), m. :: 289.
ši- (ferire), m. :: 283.
m. *šize*: *šizam* 859.
m. *šidä* (medulla) 300.
šide, *šede* (ira); m. *šidä*,

- šida* 239.
šidir-, *šeder-* 366.
šinž- (*šinžem* sedeo), *šinž-* (*šinžam*), *šind-*; m. :: 258. 377.
šinž- (scire), m. *šinž-* 337.
šinža, *šinža* (oculus), m. *šinza*, *šinžä* 290.
šinžal (*šin-žal*) (*) 345.
m. *šiväl-* (spuere) 169.
m. *šim* (septem) 133.
m. *šire* (saepe) 359.
m. *širga*, *šerge* (silva) 359.
šil- (effugere): *šilše-*; m. *šil-*, *šilt-* 278. 341.
m. *šo-* (pervenire), *šokt-* 273.
šoilan, *šojuko*; m. *šailan*, *šaika* 195.
šokš (manica) 865.
šokšo, m. *šokša*, *šokše* 187. 357.
šokt-, m. *šakt-* 302.
šoč-, *čoč-* (nasci) 379.
šošo (tavas): *šošam*; m. *šoša* 187.
šodo, m. *šoda* 239.
šonar (*š. pil*), m. *šanal* 354.
šopo; *šop-*, *šopoktar-*; m. *šapa* 333.
m. *šopš*; *šupš* (trahere), *šopšt-* 307.
šor, *šor-*, *šored-* 278.
šol- (coqui): *sold-*; m. *šol-*: *šolt-* 838.
m. *šola* (fur): *šolašt-*, *šolišt-*, *šolšt-* 223.
šolo 138.
šoldo, m. *šulda* 344. 836.
šolno, m. *šailna* 198.
šögör, *šeger*; *šögörem-* 295.
šön, m. *šün* (nervus) 817.
šör (acies anguli) 318.
šörl- (crapulam exhalare) 340.
šu (ime *šu*), m. *šü* (*im- šüž*) 266.
šu- (pervenire), *šukt-*; m. *šo-* 273.
- šu-* (werfen: *šuen-koldas* abjicere); m. :: 355.
šuko, m. *šuka* 345.
šuks (vermis), m. :: 315.
šuž- (fame premi), *šužed-*; m. *šuž-* 771.
šud-, *šüd-* (jubere); m. ::, *šudal-*, *šudalt-* 295.
šudo (herba) 481.
šupš- (trahere), *šupšed-*; m. *šupš-*, *šopš-*, *šupšt-* 307.
šubo (infans) 290.
m. *šum*, *šüm* (cor) 300.
šur (cornu), m. :: 282.
šur- (pungere): *šuršo*; m. *šur-* 317.
šul- (secare): *šuldoš* 298. 461.
šulukš 279.
m. *šulda* 344.
šü (collum) 371.
m. *šü* (*im- šüž*) 266.
šüd-, *šud-* (jubere), *šüdal-*; m. *šud-*, *šüd-*, *šudal-* 295.
šüdür; *šüdür-*; m. *šeder-*, *šidir-* 366.
m. *šün* (nervus) 817.
šüväl- (spuere); *šüvül* (*š. vüt*); m. *šiväl-* 169.
šüm (cor): *šümän*, *šüm-bel*; m. *šüm*, *šum* 300.
šürgö (silva), m. *širga*, *šerge* 359.
šülö, m. *šel* (orgyia) 847.
- m. *tašk-*: *taškallış* 180.
m. *tä* (vos) 192.
m. *teng*, *ting*: *tengäl-*, *tingal-* (*teñ* stb.) 228. -
m. *tenge* (ita) 806.
m. *teštä* (hier), *teškä*, *tešec* 806.
m. *tedä*, *tidä* 806.
teñ, *tiñ*, *tön* (tu): *te* (vos); m. *tiñ*, *tiñ*: *tä* 192.
tem- (temem), *tem-* (*temam*); m. :: 230.
temd-, *temdešt-*; m. :: 230.

tembal: *tembalne* 805.
m. ter, tir, tır 233.
ter (der): *deran* 872.
m. tereñ, tireñ 20.
tertež, terteske, tertest-;
m. tirdeš 20. 22.
m. tervä, tırvä 842.
tele: *telem*; *m. tele, telä* 202.
m. tıngal-, tengäl- 228.
m. tırχ-, turχ- 185.
tıl, tel (pluma: *pis-t.*) 225.
ti, tı (tetü); *m. ti* 214.
tige (ita), *m. tenge* 805. 806.
tište (hier), *tiške, tižec*;
m. tištä, tiškä, tišec 805. 806.
tiť, tic (plenus), *tićmaš*;
m. cıc 204.
tide (talıs, hic), *m. tidä*
(tıda), tedä 805. 806.
tiñ, teñ, tön (tu); *m. tiñ,*
tıñ 192.
m. tir, ter, tır (dır): *tırän* 233.
tireñ, tereñ 20.
m. tirdeš 20. 22.
m. tırvä (tırbä), tervä 842.
tošk-: *toškaltes*; *m. tašk-* 180.
tošt- (audere) 800.
tod- 571.
tom (*püks-t.*) 324.
m. tomeñ- (discere); *tomd-* 177.
m. tor (dor): *doran* 872.
m. torl- 257.
m. tol, tul 242.
tol- (venire), *toled-*; *m. :* 175.
tön, teñ (tu) 192.
tu: *tudo* (ille, is) 762.
tuge (ita, eo modo) 762.
tušt-: *tušto* 238.
tušto (ibi), *tuško, tužec* 762.
tunam (tunc), *m. :* 762.
tınukt- (docere) 177.
m. tumen- (discere); *tumd-* 177.
tumbal: *tumbalne* 336. 762.
m. tured-, tred- 235. 751.
turk-, m. turχ-, tırχ- 185.
turž- (fricare), *m. :* 235. 356.

tul, m. tul, tol 242.
tüing: *tüingal-* (*tüñ, tüñal-*);
m. teng, ting 228.
tüz-val 33.
tüñem-, tüñükt-; *m. tomeñ-,*
tumen- 177. 729.
tür (acies, margo); *m. ter,*
tır, tır 233.
türed-, m. tured-, tred- 235.
 751.
türvö, m. tırvä, tervä 729. 842.
tül (külsö): *tüan* (*) 33.
sede (hic), *m. sedä, seda* 805.
 806.
m. senge (eo modo) 806.
m. sederä (*) 98.
ser- (irasci); *serekt-* 313.
m. sirä (pix) (*) 318.
zäj (izäj), *m. zä* 857.
nal- (sumere), *m. naľ-, näl-*
 412.
ner (nasus) 397.
nel- (glutire): *neled-*; *m. nel-*
 411.
nı, nı (bast) 430.
nıald-, m. nıalt- 429.
niž-, nöž-: *nižikt-* 414.
nıl (négy), *nılit* 394.
m. nogoda, nuguda 403.
nočko, m. načka 394. 709.
nošmo 418.
ñökt-, ñükt- 414.
nöž-, niž-: *nižikt* 414.
nör-: *nört-*; *m. :* 419.
nugudo, m. nuguda, nogoda
 403.
nul- (lingere): *nuled-, nılal-*;
m. nul- 408.
ñükt-, ñökt- 414. 429.
nüž-: *nüžed-*; *m. nöž-, niž-* 414.
m. pač (cauda): *pačes* 496.
m. pač-, paž- (aperire), *pačelt-*
 537.

m. paštek (a tergo) 496.
m. panda (baculus) 389.
m. pečkedä, pičkedä 628.
pečkemeš, pečkem-; *m. pičke-*
meš 628.
pečkede: pečkedelan- 539.
per-, m. pār- (ferire) (*) 574.
pēle, pele, pel (*pelen, peleč*);
m. :: 507.
m. peleš, pilš (auris) 548.
pelešt- (loqui), *m. ::* 500. 510.
peled- (Horere): *peledeš*;
m. peled- 545.
m. pirl-, purl- (morsicare) 444.
pī, pi (canis), *m. ::* 513.
pikt- (suffocare), *piktezald-*;
m. pükt- 541.
m. pičkemeš, pičkedä 628.
piž- (adhaerere): *pižikt-*;
m. piž- 539. 546. 552.
m. pižaš, pižāž (nidus) 520.
pid- (ligare), *m. ::* 546.
pise (acutus) 548.
pizir-, m. pizirt- 481.
m. pir- (praecidere); *pirt* 444.
pil (nubes): *pilān*; *m. pil,*
pül (*pil-kom*) 511.
piliks, m. pilš, peleš (auris)
 336. 548.
pokšum (pruina) 551.
pokt- (agere, pellere), *m. ::* 544.
pongo (fungus) 458.
poč, poč (cauda): *počeš*;
m. pač 496.
poč, puč (fistula) 498.
počk- (aperire), *počuld-*;
m. pač- 537.
m. poškoda, puškoda 447.
pošteik; m. paštek (a tergo) 496.
m. pon, pun 494.
pomuž 440.
m. por-, pur- (intrare): *port-*,
purt- 475.
polmeze (*p. pi*) 513.
pör-, pörd-, pörtöl-; *m. pörükt-*
 (convertere) 533.

pörgö, pörge; *m. püerge,*
püerga 516.
pu (arbor), *m. ::* 480.
pu- (Hare): *pual-, puald-*;
m. pual-, pualt- 540.
pu- (dare) 478.
puir- (creare) (*) 732.
puč, poč (fistula, cornu);
m. puč (*pualtem-p.*) 498.
puč- (decrescere, minui) 530.
m. pušanga, pušängä 480.
pušked- 536.
puškudo, m. puškoda, poškoda
 439. 447.
pun, m. pun, pon 494.
pun- (plectere) 531.
pur- (intrare), *purt-*; *m. pur-*,
por-, purt- 475. 516.
pur- (mordere), *purl-*;
m. purl-, pirl- 443.
puro (bonus), *m. pura* 543.
puró (*) 543.
puldoš 492.
pū, püj (dens); *m. pū, pü* 525.
m. püerge, püerga 516.
m. pükt- (suffocare) 541.
pükt- (*mumušto p.*) 506.
püž (*p. vüt*) 539.
püžakš (nidus), *m. pižaš* 520.
pütö (böjt) 470.
pürdüž, pürdöž 434.
m. pül (nubes), *pil* 511.
m. pülä (sok) 493.

vaš (ex adverso), *vaštareš*;
m. vāš, vaštareš 585.
m. vaštar, vašter 843.
m. vada (vesper) 733.
radar (*) 618.
m. vaz- (cadere): *vazakt-*,
vazekt- 797.
m. vanž- (transire) 594.
var- (miscere) 855.
val, vül: valne; m. vül, vil:
vülnä 413 741. 849.
m. val- (descendere): *valt-* 558.

m. vās, vaštareš 585.
venge (gener), *viñe*; *m. ringe* 595.
vese 503. 508.
vem (medulla), *m. vim* 571.
verež, vürüž (subula) 751. 857.
vel (tide-vel; velen); *m. vel* (velee) 507.
vi, viä (kraft) 590.
vik (rectus): *viktar-* 810.
vinge (gener) 595.
m. vic, viz (öt) 862.
m. vit, vid: vidän 591.
vit, viz (öt): *vizit, vizemise*; *m. vic, viz* 862.
vid- (ducere): *vided-*; *m. vid-* 579.
vis-le (ötven). 862.
viz (öt): *vizit, vizitise*; *m. viz, vic: vizimše* 862.
vīn- (rectum fieri) 810.
m. vim (medulla) 571.
vima (auxilium), *m. vimä* 590.
m. vil, vül: vilna 849.
vokt- 555.
voštor, m. vašter, vaštar 843.
voz- (cadere), *m. vaz-* 797.
vondo, m. panda 389.
vonž- (transire), *m. vanž-* 594.
vorugem (vestis), *m. vurgem* 566.
vol- (descendere): *vold-*; *m. val-, valt-* 558.
volgodo; volgald-, volgož- 582.
volgunžo, m. valganžä, valganca 582.
volne, m. vulna 841.
vuj caput (*) 503.
vuč- 308.
m. vurgem (vestis) 566.
m. vulna 841.
vüt: vüdän; m. vit, vid: vidän 591.
vüdel-, m. vidil- 435.

vür: vürän; m. vir 573.
vürüž, verež (subula) 751. 857.
vürgeñe, m. virgeñe, virgeña 573.
vül, val: vülhö; m. vül, vil 849.
m. ma, mada (quid) 623.
magaña (qualis) 623.
m. mazar (quantum) 623.
man- (dicere), *m. ::* 628.
m. mañer (quantum) 623.
m. mandara, mandert- 462.
mardež, mārdis 855.
m. mä (nos) 625.
-meg-, meke (post), *m. -muka, -mükä* 633.
meñ, miñ, möñ (ego), *me* (nos); *m. miñ* 625.
meñare, moñar (quantum), *m. mañer* 623.
mel 609.
m. mirt: mirtna (juxta) 603.
mi- (ire), *m. ::* 612.
-mise, -miše, -mše 570.
miñ, meñ, möñ (ego); *m. miñ* 625.
mo (quid), *m. ma, mada* 623.
m. mo- (invenire) 638.
mokš, m. moxš 599.
mogañe (qualis), *m. magaña* 623.
mogur (corpus), *m. mongir* 459. 597.
mošk-, mušk- (lavare), *m. ::* 631.
mošt- 800.
mod-: modos; *m. mad-* 632.
moñar (quantum), *m. mañer* 623.
molo, mulo (alius), *m. mola* 605.
möngö: möngöškö, müngeš; *m. mingeš* 633.
möñ (ego) 625.
mör (fragum), *m. mör* 459.
mu- (invenire), *m. mo-* 638.
m. -munga, -müngä; -muka, -mükä (post) 633.

- mušk, mošk-* (lavare), m. :: 631.
munara, meñare, moñar
 (quantum); m. *mañer* 623.
muno (ovum), m. *muna* 629.
muudura, mundurt-; m. *man-*
dara 462.
mulo, molo (alius) 605.
 m. *mulukt-* 461.
münges (retro) 633.
mündür : *mündürnő* 390.
 m. *ro-*; *roal-, rojekt-* 664.
rož (foramen), m. *raž* 657.
ru- (caedere), *ruešt-, rual-*;
 m. *ro-* 664.
rušt- : *ruštmaš, ruššo* 661.
rumbuk 675.
rüčkal- 648.
rüz-, m. *r-z-* (*rzemquatio*) 648.
rümbük, rümbalg- 675.
 m. *lašas* (farina) 702.
 m. *lapa* (*jal-l.*) 682.
lekt- (egredi) 699.
 m. *lepä* (papilio) 696.
lebed-, leved- : *levedes*;
 m. *lebed-* 695.
 m. *lebäs, lebäž* 695.
lem (jusculum); m. :: 688.
lele (gravis), m. *lelä* 395.
li- (feri), *lied-*; m. *li-* 698.
lištas 213. 800.
 m. *liväl, löväl,* 687.
 m. *lim, lüm* (nomen): *limde-* 398.
lokt- (corrumpere) 712.
logal- (incidere, offendere)
 712.
loškudo, m. *luškada* 684. 711.
ložas (farina), m. *lašas* 702.
 m. *lod-, lud-* (legere) 839.
lomuž 688.
lombo 688.
love, m. *lepä* 696.
löväl, liväl 687.
löld- (tollere) 14.
lu (knochen), m. *lu, lū* 705.
lu (decem) 420.
 m. *luškada* 711.
lud- (legere), m. *lud-, lod-* 839.
ludo (anas), m. *luda* 709.
lūdo, m. *lūda* (canus) 710.
lum (nix), m. :: 706.
lū- (schießen); m. *lū-, lūj-* 707.
löväl : *lövälne, -lan, lüväk*;
 m. *liväl, löväl* 336. 687.
lüm (nomen): *lümän, lümde-*;
 m. *lüm, lim* 398.
lümö (gluten) 688.

SAJTÓHIBÁK.

Lap 35	Sor 8 al. :	<i>valkiampt</i> helyett így kell: <i>valkiampi</i>
36	20 al. :	<i>guoppo-</i> <i>guoppo-</i>
40	6 al. :	<i>kat</i> <i>kav</i>
48	8 föl. :	<i>osztE.</i> <i>osztB.</i>
52	10 al. :	<i>kuťu k. lefks :</i> <i>kuťu : k. lefks</i>
74	4 föl. :	<i>gĩgasõn</i> <i>gĩjasõn</i>
76	4 föl. :	<i>kauto</i> <i>kauto</i>
83	16 föl. :	<i>kũlend</i> <i>kũlend-</i>
86	17 föl. :	<i>kamtul</i> <i>kamtul</i>
92	17 föl. :	<i>kat</i> és <i>katit</i> <i>kāt</i> és <i>kātīt</i>
110	7 al. :	<i>kojmaftĩ-</i> <i>komafitĩ-</i>
124	4 föl. :	уксучитель иксучитель
128	7 al. :	<i>háj, hēj</i> <i>haj, hēj</i>
139	18 föl. :	<i>hastehe</i> <i>kastehe</i>
153	13 föl. :	<i>jevate-</i> <i>jevat-</i>
	14 föl. :	<i>jivat</i> <i>jivate</i>
169	6 al. :	<i>sõlist-</i> <i>sõlĩst-</i>
171	15 föl. :	<i>kärt</i> <i>kär</i>
186	12 föl. :	<i>čavo-</i> <i>čuvo-</i>
193	3 ² föl. :	<i>tĩdenk</i> <i>tĩndenk</i>
195	14 al. :	<i>ezekbõl</i> <i>ezektõl</i>
200	3 al. :	<i>serg'-akan</i> <i>šerg'-akan</i>
204	5 föl. :	<i>tāiž</i> <i>tāiž</i>
206	5 al. :	nom. - <i>l'e</i> nom. - <i>le'</i>
224	6 al. :	<i>tohon-, tohon-</i> <i>tohon-, tohony-</i>
225	15 al. :	mord. <i>tolga id.</i> mordE. <i>tolga id.</i>
	2 al. :	<i>pis-tĩl</i> <i>pis-tĩl'</i>
307	17 al. :	<i>šupš,</i> <i>šupš-</i>

Lap 343	Sor 1 al. :	<i>sivó</i> helyett így kell: <i>sivó</i>
366	12 föl.:	<i>südü</i> <i>šüdü</i>
368	10 al. :	<i>čelekjan</i> <i>čekjan</i>
369	20 al. :	kiképzövesztett képzövesztett
375	12 al. :	<i>seg</i> <i>šeg</i>
378	2 al. :	<i>šuž-</i> <i>čuž-</i>
403	9 al. :	<i>nogodo</i> <i>nogoda</i>
412	6 al. :	<i>niremt-</i> <i>ñiremt-</i>
417	7 föl.:	<i>ñulmiñ</i> <i>ñulmiñ</i>
429	14 föl.:	<i>uüz-</i> <i>nüz-</i>
476	6 föl.:	<i>borče-</i> <i>borše-</i>
492	8 föl.:	<i>p_{sg}l_s</i> <i>p_{sg}l_s</i>
499	2 al. :	<i>pöd-</i> <i>p_{sg}-</i>
504	15 föl.:	<i>pas-</i> <i>p_{sg}-</i>
513	7 föl.:	<i>pädnag</i> <i>bädnag</i>
520	10 al. :	<i>pitt</i> <i>pitt'</i>
530	1 föl.:	<i>puuto</i> <i>puutto</i>
540	16 föl.:	<i>pelal-</i> <i>peläl-</i>
578	14 föl.:	<i>veltyi</i> <i>vältyi</i>
589	10 föl.:	<i>viskele-</i> <i>vieskele-</i>
591	8 föl.:	<i>vüdä</i> <i>vüdan</i>
629	6 föl.:	<i>mönt</i> <i>mönt'</i>
666	16 al. :	<i>raumis</i> <i>ruumis</i>
690	18 föl.:	<i>lengä-nek</i> <i>lengä</i>
737	15 al. :	<i>āl-, öl-</i> <i>āl-, öl-</i>
751	4 föl.:	mord. <i>uro</i> , mordE. mordE. <i>uro</i> , mordM.
758	1 föl.:	vogL. vogK
767	15 föl.:	n. <i>hiire</i> n. <i>hiiri</i>
798	1 föl.:	<i>itkä-</i> <i>itke-</i>
808	9 al. :	<i>jäntehe</i> (n. <i>jänte</i> <i>jäntehe</i> (n. <i>jänne'</i>), <i>jänte</i>
813	2 al. :	<i>imehe</i> <i>ihmehe</i>
859	13 föl.:	<i>šiže</i> <i>siže</i>
872	14 föl.:	<i>ter és dor</i> <i>ter és tor</i>

Meg nem érdemlik a kijegyzést azon esetek, a hol ige tő után elmaradt a kötőjel s a hol az ige névszótő-
 hez tévedt (pl. 68. l.: *kvode* relinquere — e h. *kvode-* |
 582. l.: *valava-* albidus — e h. *valava*).

PÓTLÁSOK.

- Lap 101, czikk 130. sz., a cseremis z rovathoz: **cserM.** *kaj-*.
 Lap 109, czikk 136. sz., az osztják rovat alá: **vogB.** *kułm: sām-kułm* augenbraue.
 Lap 196, czikk 208, az ész t rovat után: **lp.** *tuoke: tuoken* pone, penes (*tuokenan* pone v. penes me); *tuokai* pone (= m. „mögé”) | **lpF.** *duokke: duokken* (v. *duořen*) és *duokkai* id.
 Lap 244, czikk 252, a vogul rovathoz: **vogB.** *torruint-, torrint-* schnarchen, **vogL.** *tarvuint-* id. (v. ö. oszt. *turitla-*).
 Lap 300, czikk 303-hoz: **lp.** *čuro*s cervix.
 Lap 426, czikk 453 végéhez, igazításúl: Utóbb mégis megtaláltam az 1775-ki votják grammatikában a *mit-* igét: 99. l. нунтысько = растагаю, вытягиваю.
 Lap 591, czikk 623, a mordvin rovathoz: **mordE.** *ved* wasser.
 Lap 883, czikk 989-hez: **finn.** *enä* (magnus, multus): *enämpä*, *enempä* (n.-*mpi*) major, amplior, plus; *enäne-*, *enene-* augeri, accrescere | ész t. *ena: enam* (g. *enama*), D. *enämb* mehr.
-

